AANHANGZEL,
OF
VERMEERDERINGEN EN *VERBETERINGEN*,
VAN HET
ALGEMEEN EN BEREDENERENT
WOORDENBOEK,
DER
NATUURLYKE HISTORIE;
BEHELZENDE DE
HISTORIE *der* DIEREN, PLANTEN *en* MINERALEN, *en die der* HEMELSCHE LICHAMEN, *der* VERHEVELINGEN, *en andere voorname* VERSCHYNSELEN *der* NATUUR:
BENEVENS DE
HISTORIE en BESCHRYVING der enkele DROGERYEN, welke de Drie RYKEN opleveren; hun gebruik in de Geneeskonst, in het gemeene Leven, Landbouw, Konsten en Handwerken.
Uit het Fransch van den HEERE
VALMONT DE BOMARE,
Leeraar der Natuurlyke Historie; Koninglyke Censor, Meester in de Pharmacie, Honorair Lid van het Economische Genoodschap van *Bern*; Lid van de Keizerlyke Academie van Duitschland; Medelid van de Koninglyke Akademie der Wetenschappen, Fraye Letteren en Konsten van *Rouaan* en *Caen*; en van de Koninglyke Genoodschappen der Wetenschappen van *Montpellier*, des Landsbouw van Parys, enz.
DOOR
CHARLES PAPILLON.

TE DORDRECHT,
By ABRAHAM BLUSSÉ EN ZOON, Boekverkoopers, 1770.
Met Privilegie.

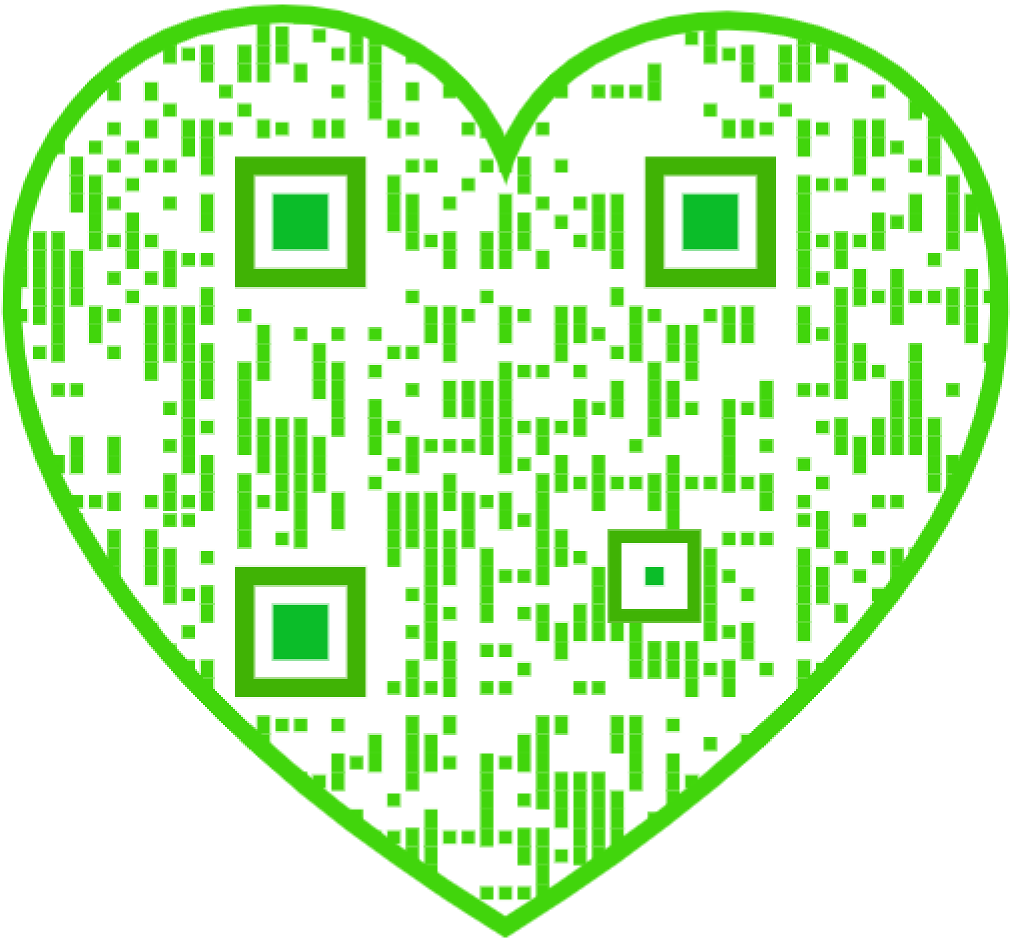

VOORBERICHT.

Vermits de eerfte Uitgave van myn *Beredenerent Woordenboek der Natuurlyke Hiftorie*, in weing tyd te Parys, geheel uitverkocht was, in verfcheide Steden van Vrankryk en andere Landen nagedrukt, in verfcheide Talen vertaalt; en in een woord, vermits dit Werk gunftig ontvangen wierd, zoo rekende ik het my tot een plicht om te arbeiden, ten einde door nieuwe zorgvuldigheden en nieuwe nafporingen, my de oplettenheit en achting van myne Lezers, waardig te maken.

Ik heb onlangs een tweede Verbeterde Druk van dit Werk, in 't licht gegeven, met Byvoegzels, waar door dit Werk meer als een vierde gedeelte vermeerdert is. Vermits deze Byvoegzelen en Verbeteringen in den Nieuwen Druk ingevoegt zyn, volgens de Alphabetifche Order die ik gevolgt hebbe, zoo heeft het my toegefchenen dat de billykheit vorderde dat ik 'er deze Byvoegzels en Verbeteringen uittrok om haar by een te voegen, en mede in een Alphabetifche Order te fchikken, ten nutte van hen die de eerfte uitgave bezaten. Dit is het *Aanhangzel van Vermeerderingen en Verbeteringen*, 't geen ik thans het Gemeen aanbiede, en 't geen men met de *Grondbeginfelen der Natuurlyke Hiftorie* (*) niet verwarren moet, welke ik voor eenigen tyd aangekondigt hebbe; ik be-yver my om dezelve binnen weinig tyd het licht te doen zien. De Lezer zal ligtelyk opmerken, wanneer hy deze moeite nemen wil, dat ik een Leerwyzig ontwerp in de befchryving der groote nieuwe artikelen van dit Supplement gevolgt hebbe.

Deze voorname artikelen zyn zoo veel punten van vereeniging, door welke men de overeenkomft der Geflachten kan leeren kennen, en de keten ontdekken om met order de kennenswaardige onderwerpen te befchouwen, gelyk myn oogmerk is geweeft om mede in de eerfte Uitgave te doen, en waar van de uitvoering behaagt heeft.

Men weet dat iedere Eeuw, ieder Geflacht, en ieder Land, nieuwe ontdekkingen opleverd, en dat de tegenswoordige tyd altoos iets by den voorledenen voegt. Ik hebbe alles byeen verzamelt 't geen betrekkelyk tot myn onderwerp was: ik hebbe bevonden dat het Geelhout dezelfde Boom als de *Tulpenboom* is, en dat het de Boom der Dwaasheid is, die de *Karanne* Harft, voortbrengt: ik hebbe befchreven van wat gebruik de grootheit van de luchtpyp in de *Vari*, een fo[illegible] van *Miki*,

(*) Wy zullen dit Werk zoo ras het uitkoomt Vertalen en onze Landgenoten mede deelen,

Maki, is: ik hebbe de Konst opgegeven om de Bloemen in hare Natuurlyke Gestalte, met hare Kleuren en een gedeelte van haren Reuk te bewaren: ik leer de bereiding van de Darmen der Lammeren, en van het Geneesmiddel tegens de kwaal die het Chineesche Vernis veroorzaakt; als mede de oorzaak van de zwarte kleur der Afrikanen. Ik beschryf noch de wyze om de Schelpen te verzamelen, en in Kassen te schikken: ik doe opmerken dat men de grootste der Viervoetige Dieren, in de Verbrande Luchtstreek vind: ik spreek van de Proefnemingen die men zedert eenige Jaren op de *Zeolitus* gedaan heeft: ik geef de ware handelwyze op, om het *Armoniakzout* te bekomen; en om den *Amiantsteen* te spinnen, als mede de Zyde der *Pinna Marina*: ik bepaal den aart van den *Pluim Aluin* der Drogisten, van het ware *Albaster* der Ouden, en den *Veerkrachtigen Amber* der Liefhebberen. Ik vlei my mede dat men in deze Verzameling navorschingen vinden zal omtrent verscheide gewichtige stukken van het Wereld Steltzel.

Om kundig te zyn van alles wat ik in het geheele Woordenboek over het Hemel-Steltzel geschreven hebbe, zoo is het genoeg dat men het oog laat gaan over de artikelen *Hemel*, *Komeet*, *Eclips*, *Dwaalstar*, enz. De artikelen, *Regenboog*, *Noorderlicht*, *Nevel*, *Hitte*, *Morgenschemering*, *Blixem*, *Uitwaassemіng*, *Dwaalvuurtjes*, *Koude*, *Sneeuw*, *Wolken*, *Onweder*, *Regen*, *Donder*, *Hoos*, en *Wind*, geven een Denkbeelt van verscheide verhevelingen. Men verkrygt mede kundigheden van de gedaante van onzen Aardkloot, wanneer men de artikelen *Chaos*, *Metaal-aderen*, *Fontein*, *Golf*, *Eiland*, *Meer*, *Zee*, *Mynen*, *Berg*, en *Valei* raadpleegt. Men leert de veranderingen kennen die de Aarde ondergaan heeft wanneer men de artikelen *Waterval*, *Lagen der Aarde*, op het woord *Aarde*, *Zondvloed*, *Stromen*, *Straat*, *Falun*, *Delfstoffen*, *Grot*, *Aardbeving*, en *Brandende Bergen* leest.

Men zal het my ongetwyfelt dankwyten dat ik de gewichtigste stukken uitgebreid hebbe: deze zyn in het Ryk der Dieren, de artikelen *Dier*, *Ram*, *Kreeft*, *Eiderdons* op het woord *Eend*, *Olyphant*, *Hermaphrodiet*, *Mensch*, *Been*, *Hair*, *Tajacu*, *Stier*, *Zee-Koe*, *Vigogne*, *Uneau*, *Yvoir*, *Zebra*, en *Zoophyten*. Die van het Ryk der Planten zyn de woorden *Boom*, *Droevige Boom*, *Kaneel*, *Cytisus*, *Schors*, *Blad*, *Bloem*, *Zaad*, *Wortel* en *Tabak*. De artikelen van het Ryk der Mineralen zyn de woorden *Kryt*, *Kristallen*, *Diamant*, *Delfstoffen*, *Ys*, *Berg*, *Versteeningen*, *Zee-Zout*, *Aarde* en *Turf*. De nieuwe en aanmerkelykste artikelen van het Ryk der Dieren zyn de woorden *Spinnekop Metzelaarster* op het woord *Spinnekop*, *Ures*, *Bakeleys*, *Bombardier*, *Tanden*, *Reus*, *Voortteeling*, *Dwerg*, *Zee-Beer*, *Zaadvocht* en *Sluitschelpen*. Het Ryk der Planten bied de woorden *Arbouse*, *Erweeten-Boom*, *Kruidkunde*, *Buk-Bean*, *Kruidboek*, *Steen der Paddestoelen*, *Saranna* en *Kaphout* aan. In het Ryk der Mineralen vind men de woorden *Ysbergen*, *Ys-Zee*, *Blanketsteen*, *Zeolitus*, enz.

Vermits de gelyknamigheit, vooral in de Kruidkunde een *Chaos* vormt die niet gemaklyk voor de Lief-hebberen, en zelfs voor de Studenten te ontwarren is, zoo heb ik getracht om door het geheele Werk korte en naauwkeurige bynamen te geven, welke de zwarigheden van dit soort verminderen: het is mede om aan alle lieden, en vooral aan de vreemdelingen de nasporing van ieder voorwerp gemaklyker te maken, datik aan het einde van het Werk een Latynsch overeenstemmend Regiſter geplaatst hebbe, van de namen en woorden waar van ik in het Woordenboek spreke.

AANHANGZEL,

OF

VERMEERDERINGEN EN *VERBETERINGEN*,

VAN HET

ALGEMEEN EN BEREDENERENT WOORDENBOEK, DER NATUURLYKE HISTORIE.

AAL, (*Byvoegzel*). Deze viſch heeft een langwerpig lichaam even als een Slang. De kop van den Aal is klein, in evenredigheit van zyn lichaam. De zylingſche ſtreep is recht, een weinig nader by den rug, aan het agterſte gedeelte, geplaatſt, en zy verdeelt het lichaam in twee deelen, van den aars tot aan den ſtaart, met een ry punten aan het onderſte gedeelte van deze ſtreep: de rug, de zyden, en de vinnen, hebben een zwartachtige kleur, die met graauw gemengt, en groenachtig in zommige Aalen is, vooral in

de vette: de buik is witachtig geel; de aars nader by de kop als by de ſtaart geplaatſt: de Aal heeft niet meer als drie vinnen; te weten, twee aan de borſt, en een op den rug.

Men heeft, in het Jaar 1754, een Aal, naby de Rotzen van Dunlay, in Ierland gevangen, die acht voeten lang, en meer als negen duimen in middelyn was.

Men vangt de Aalen met viſchangels, elgers, vuiken, enz. Deze Viſch is zeer hartlevende: wanneer men hem het vel afgetrokken, en zyn lichaam in ſtukken geſneden heeft, zoo beweegt, en trekt zy nog eenigen tyd; maar vooral behoud het hart deze bewegingen.

In Provence en Languedoc, zout men het vleeſch van dezen Viſch om het voor het verderf te bewaren, en om door het zout de kwade hoedanigheit te verbeteren, die door zyne ſlymachtigheit veroorzaakt word.

AANGEZICHT, *Vultus*, *aut Facies*. Dit woord betekent de verzameling der uitwendige deelen, die het voorſte gedeelte van het hoofd uitmaken. Men vind in het artikel MENSCH, gewichtige en wetenswaardige byzonderheden, omtrent de verſcheidenheit en het verſchil van de aangezichten der Menſchen: *zie* mede ZEE-MENSCH, REUS, NEGER en BLANKETSTEEN.

De Philoſophiſche Natuur-Onderzoekers zeggen, dat het aangezicht der Menſchen de Spiegel der Ziel is: en zy ſtemmen, hier in, met de Ontleedkundigen en Phyſiologiſten, overeen. Men vind, in geen dier, het aangezicht, overeenkomſtig met dat der Menſchen, en waar in men zoo veel tekenen van inwendige denkbeelden en driften opmerken kan. Men weet dat het aangezicht door zekere ontroeringen blooſt, en door andere bleek word: deze beide toevallen, die van het zamenſtel en doorſchynentheit van het netvlies der huit afhangen, vormen alleen in den Menſch, een byzondere ſchoonheit. De natuurlyke kleur van het aangezicht is blank, en de huit der wangen, moet roos-kleurig zyn: *zie* op het woord HUIT. De bleeke kleur van het aangezicht, is altoos verdacht, en de zwarte is dikwyls een teken van zwaarmoedigheit en een verdorven Gal, die gene die overal beſtendig rood is, duid aan, dat het bloed met te veel onſtuimigheid naar het brein opklimt; de blaauwachtige bleeke kleur, is een teken van ongezondheid en gevaar voor het leven; en de geele kleur geeft de Geelzucht, of een kwade geſteltheit van het bloed te kennen. Dikwyls verandert de kleur der huit, door gebrek van nachtruſt, of voedzel, en door den buikloop.

Welk eene verbazende verſcheidenheit in de trekken van het aangezicht! echter herkent een ieder zonder moeite die gene die hy zoekt. Het is door behulp van de Spieren der huit, dat deze lacht, en, door de vrolykheit van zyn aangezicht, die gene aankondigt, die hy door het gezelſchap verſpreiden zal; op het aangezicht van gene, trachten de tranen het medelyden van de gevoellooſte harten op te wekken. Dus is het aangezicht de vergaderplaats van de merktekenen der Menſchelyke geneigtheden.

AANLANDING, of AANZANDING. Dit is den aangroei, die by trappen van meer of min ſnelheit, aan de oevers der Zee of de boorden der Rivieren geſchied, door het Zand of de Aarde, of het Slib dat 'er het water naar toe voert, *zie* het gene wy, *op het woord* AARDE, hier van gezecht hebben.

AAP, (*Byvoegzel*.) Dit Dier kan den tweeden rang onder de bezielde wezens bekleeden. Men vind in de artikelen MEERKAT en WILD-MENSCH, byzonderheden omtrent de gebaarden en handelwyzen van dit ſoort van vierhandige Dieren.

Het tweede ras der Aapen bevat de *Hondskoppen*, deze hebben geen ſtaart, maar een langwerpige muil.

Bladz. 5. *reg.* 22. Het ſoort van Aapen, die men *Baviaan* noemt, bezit veel krachten: dit Dier knarſt geſtadig op zyn tanden, beweegt en verdedigt zich altoos met gramſchap: het is baldadig geil, en poogt zich in dezen ſtaat te vertoonen, zecht de Heer *de Buffon*, zich aan te raken, en zich alleen voor het oog van een ieder te voldoen. Vermits de Natuur deze deelen in den Baviaan niet bedekt heeft, en dat zyne dyen rood en bloedkleurig zyn, de beurzen afhangende en vleeſchkleurig, de aars geopent, en de ſtaart altoos opgeheven is, zoo ſchynt hy met deze naaktheden te pronken, zyn achterſte meer als zyn kop te vertoonen, vooral wanneer hy vrouwen ziet, in wier tegenswoordigheit hy een naaktheit vertoont, die

niets

niets anders als de onmatigste lusten kan veroorzaken: in een woord de onkuisheit, of liever de baldadigheit van dit Dier, zich by deszelfs boosaardigheit en verwoedheit voegende, maakt deszelfs soort, 't geen vry eenzaam in de Indiaansche bosschen woond, zeer geducht. De Baviaan voed zich voornamentlyk met Vruchten, Wortelen en Granen. Hy is zeer gretig naar Druiven.

Bladz. 7. reg. 7. van onder. De Heer *de Buffon*, wiens Philosophiesch penceel, op een krachtige en naauwkeurige wyze, de verscheidenheden of overeenkomsten der evenwezentlykheit van de Viervoetige Dieren, weet uit te drukken; wil, (in zyn Eerste Deel, van de Historie der Aapen,) dat de naam van Aap, alleen aan een Dier moet gegeven worden dat geen staart heeft, wiens aangezicht plat is, en waar van de handen, vingeren en nagelen, naar die der Menschen gelyken, gelyk de *Gibbio*, *Pithex*, en de *Pongas* of *Ourang-outang*. Deze bepaling sluit uit het Geslacht der Aapen, alle de Dieren die een staart, een verheven aangezicht of een verlengde muil hebben, alle die gene wier nagelen gekromt, klaauwswys of spits zyn, alle die gene die met meer gemak op vier als op twee pooten gaan, in een woord alle die geen de minste overeenkomst met de Mensch hebben, gelyk de *Baviaanen*. Dit Geslacht heeft een korte staart, een langwerpig aangezicht, een breede en verheve muil, hondstanden, die in evenredigheit grooter als die der Menschen zyn, en eeltachtigheden op de dyen, gelyk de *Papio*, *Mandrile* en *Ouanderou*. Het derde Geslacht bevat de *Guenons*, *Sapajous* en *Sanguins*, wier staart zoo lang of langer, als hun lichaam is; het bevat mede de *Makis*, en andere Viervoetige Dieren, wier staart dun en spits is; en onder de *Guenons* begrypt men de *Makaques* van Congo; de *Patas* van de Senegal; de *Malbroucks* van Bengale; de *Memgabeys* van Madagaskar; de *Mone*; de *Callitriche*, of groene *Aap*; en de *Moustar* van Guinée; de *Talapoin* van Siam; en de *Douc*, of *Aap* van Cochinchina.

De Heer *de Buffon* wil, dat de *Magot* de schakering tusschen de Aapen en Bavianen is; zyn snoet is langwerpig, en hy heeft groote hondstanden, en het begin van een staart. Noch zegt dezen Schryver, dat de *Marinon* het middelsoort tusschen de Guinons en Bavianen uitmaakt: men vind hem op Sumatra; zyn staart is van hairen ontbloot, en de Schryvers betekenen hem door de naam van *Aap met een varkensstaart*, of *Aap met een rottenstaart*.

Dezelve Natuuronderzoeker wil, dat men in Amerika geen Aapen, Baviaanen, noch Guenons vind; en dat men in de oude Wereld, noch Sapajous, noch Sagouins heeft. De Guenons of *Monkjes*, hebben halve dyen, en natuurlyke vereeltheden, die met deze deelen verknocht zyn. Dit soort heeft onderwangen, dat is te zeggen, zakken die aan het onderste gedeelte der wangen, vastgehecht zyn, en in welke zy hun voedzel bewaren konnen: de neusgaten zyn onder de neus geopent, even als in de Menschen. Het middelschot van den neus is in de Sapajous zeer dik, en de neusgaten zyn aan de zyden van den neus geopent: zy hebben hair aan de dyen, en geen eeltachtigheden of onderwangen. Alle de Sapajous bedienen zich van hunnen staart, even als van een vinger, om zich vast te hechten, en zelfs om dat gene aan te grypen, dat zy met hunne handen niet vatten konnen. Men kent zes of zeven soorten van Sapajous, en zes soorten van Sagouins, waar van het grootste gedeelte verscheidenheden bezitten; drie soorten van Aapen, drie van Baviaanen, negen van Guenons, en de twee aangehaalde middelsoorten; in 't geheel dertig soorten.

Volgens de Heer *de Buffon*, is de Mensch het eenigste Dier, dat tweehandig en tweevoetig is, dat is te zeggen, dat twee handen en twee voeten heeft: de Zee-Koe is tweehandig, en de Aap is vierhandig, gelyk mede de Buidel-Rot, de Marmosa, de Cayopollyn, de Makis, enz. Het schynt dat de Beeren, de Marmeldieren, de Coatis, de Agoutis, de Eekhoorns, de Rotten en een menigte andere Dieren, die zich van hunne voorste pooten, even als van handen bedienen om aan te grypen, en aan hunnen muil te brengen, vierhandige of twyfelachtige viervoetige Dieren zyn, of laten wy zeggen tweehandige, en tweevoetige, van een byzonder soort; dus vervullen de Vierhandige Dieren, de groote tusschen wydte, die 'er tusschen de Mensch en de Viervoetige Dieren plaats heeft, en de tweehandige zyn een middelsoort, tusschen de noch grootter afstand, die men van den Mensch, tot het soort der Walvisschen vind. De gevleugelde tweevoetige, maken de schakering tusschen de Viervoetige Dieren en de Vogelen, en de Dieren met gespleten voeten, die zich

 van

van hunne pooten, even als van handen bedienen, vervullen alle de graden die, tusschen de vierhandige en viervoetige plaats hebben.

De Bengaalsche Aapen; deze zyn voor het grootste gedeelte Guenons, onder welke men de Malbroucks en Chineesche mutzen onderscheid. Deze beide soorten zyn zeer behendig in het rooven, zy nemen de vlucht met op drie pooten te loopen, en houden hunnen roof in de linkerhand: zy konnen niet dan half tam gemaakt worden, en teelen in den staat van dienstbaarheit of slaverny, niet voort; zy moeten hier toe in vryheit in de bosschen leven. Het is niet zeldzaam dat men deze vierhandige Dieren op de oevers der Rivieren en Zee, ziet komen, om de Visschen en Krabben te verschalken; zy steeken hunne staarten tusschen de scharen der Krabben, en zoo ras deze dezelve toenypen, zoo trekken zy hen eensklaps tot zich, en voeren haar weg om ze op hun gemak te verslinden. Men vangt hen door middel van Kokosnoten, waar in men een kleine opening vormt; zy steeken hier een hunner pooten in om 'er het sap en de kern, uit te bekomen, maar die gene die op schildwacht staan, grypen hen, voor dat zy zich redden konnen. In de Indiaansche Landschappen, die door de Braminen bewoond worden, komen deze Aapen, op alle uuren van den dach in de huizen, alwaar men Vruchten en Moeskruiden verkoopt: de Inwoonders bezitten te grootten eerbied voor deze Dieren, om hen te verdryven. Zou men gelooven konnen dat men in Amadabad, hoofdstad van Guzaratte, drie Gasthuizen voor de Dieren heeft, in welke men verminkte, zieke, en zelfs andere Aapen voed, die, zonder dat zy eenig ongemak hebben, 'er hun verblyf in komen nemen. Twee malen des weeks komen de Aapen uit de nabuurschap van deze Stad, alle te gelyk binnen hare muuren, verspreiden zich door de straten, en klimmen op de daken der huizen, die alle platten hebben, alwaar de Inwoonders Ryst, Gierst en Suikerriet, plaatzen; zoo zy dit verzuimden, zoo zouden de Aapen de daken openbreken, en groote nadeelen veroorzaken. De Slangen zyn de grootste vyanden van deze Aapen.

De Geschakeerde Aap, of de Aap Grysaard. Dit is de Guenon, die *Mouskis* genoemt wordt; hy keert alle de steenen om, en vangt de insecten die 'er onder verborgen zyn, welke hy aanstonds verslind.

De Groene Aap, *Callithrix*. Dit is een soort van Guenon, wiens hairen schoon, groenachtig en van een levendige kleur zyn. Men vind hem in het Zuidelyke gedeelte van Mauritanien aan de Senegal, en in de naburige Landen van de Kaap-Verd: de Zee-lieden noemen hem, *Aap van St. Jacob*.

Bladz. 9. *reg.* 15. *van onder*. Zomtyds plaatst men, om de Aapen te vangen, naby hunne verblyfplaats, sterke en dronkenschap verwekkende dranken, en waar van men voor hun oog veinst te drinken: zoo ras men weggeweken is, zo komen zy van dezen drank proeven, onder een geschreeuw van *chin chin*, en zy worden zoo dronken, dat zy in slaap vallen; de Jagers konnen zich alsdan, met gemak, meester van hen maken.

Het vleesch der Aapen is zamentrekkende; en veele Lieden eeten het, schoon het dradig is, vooral op Cayenne. De Heer *de la Condamine* zecht, dat de Aapen het gewonelyke en smakelykste wildbraad van de Indianen der Amazonen Rivier zyn. (*Memorien van de Akademie der Wetenschappen van Parys, voor het Jaar* 1745.)

AAPENBROOD, (*Byvoegzel en verbetering*). De ware naam van dezen boom is *Baobab*.

De stam van dezen zonderlinge Boom, is niet hoog; de Heer *Adanson* heeft 'er weinig gezien, die meer als zestig of zeventig voeten hoog waren, enz. De kruin van de Boom, die behalven dit, vry regelmatig rond is, bedekt deszelfs stam volstrekt, en schynt een groote rondachtige klomp groente, die hondert en twintig of hondert en dertig, en zelfs hondert en zestig voeten middelyn heeft. Maar andere Reizigers, hebben veel grooter boomen van dit soort, in het Land van de Senegal gezien: *Ray* zecht, dat men 'er tusschen de Niger, en de Gambia gemeten heeft, die zeventien mannen naauwlyks omvademen konden, met hunne armen aan elkanderen te voegen, zoo dat deze boomen omtrent vyf en tagtig voeten in omtrek besloegen, of omtrent negen en twintig voeten in middelyn. *Julius Scaliger* zecht, dat men 'er gezien heeft, waar-

van de middelyn, zeven en dertig voeten was.

Prosper Alpinus zecht, maar ten onrechte, dat het vleesch 't geen het zaad van den Baobab omvangt, gemakkelyk tot een fyn stof gebracht word, en dat men het uit de Levant onder den zeer oneigentlyke naam, van *Gezegelde Aarde van Lemnos*, overbrengt, alwaar het, zeer gemeenzaam, gebruikt word, in de gifte van een vierde loods, 't zy in zelfstandigheit, 't zy in een aftrekzel in een bekwaam vocht, tegens de bloedspuwingen, de bloedvloed der Lever, de besmettelyke en rotachtige koortzen, in welke het *Alkali*, de overhand heeft, in de spysloop, roodeloop, en om de maandstonden te verwekken: het word aan de Senegal tot dezelve oogmerken gebruikt.

Bladz. 11. *1ste kol. reg.* 16. *van ond.* Uit een menigte Waarnemingen, zecht de Heer *Adanson*, schynt te blyken, dat een Baobab die vyf en twintig voeten middelyn heeft, reeds drie duizent zeven hondert en vyftig jaren geleeft heeft, en dat hy noch oneindig langer groeijen en leven moet. Dat die gene wiens stam dertig voeten middelyn, en drie en zeventig en een halve voeten hoogte heeft, vyf duizent een hondert en vyftig jaren oud is: men oordeele nu over den ouderdom van de Boomen van dit soort, die zeven en dertig voeten, in middelyn, beslaan.

Bladz. 11. *2de kolom*, *reg.* 5. *van onder.* Deze beschryving van den Baobab doet vermoeden, dat dezen Boom, mogelyk de grootste Plant van de geheele Aarde is. Men haalt echter, in de Werken van geloofwaardige Natuuronderzoekers, en van eenige beroemde Reizigers, andere voorbeelden van zeer bekende boomen aan, en waar van de dikte en grootte, zoo verbazende is, dat men hen als Wanschepzelen van het Ryk der Planten beschouwen moet. Wy hebben 'er melding van gemaakt op de artikelen PEEREBOOM, WILGEBOOM, GROOTE ILEX, PLATANUSBOOM, LINDEBOOM, OLMBOOM, EIKENBOOM, KASTANJEBOOM, enz. *Ray*, haalt noch de beschryving van eenige Reizigers aan, die in Brazil, een Boom van hondert en twintig voeten omtrek, gezien hebben, dat is te zeggen, van omtrent twee en veertig voeten middelyn, en die men met een godsdienstige eerbied, om zyne oudheid bewaarde: dit is mogelyk een *Baobab*. Men leest in den *Hort. Malab.* dat de Vygeboom, die door de Malabaren, *Atti-meer-alou*, genoemt word, gewonelyk vyftig voeten in omtrek beslaat, en dus omtrent zeventien voeten middelyn heeft; en dat men 'er een, in het Landschap Cochin, naby de Tempel van Beika heeft, die reeds twee duizent jaren oud is. Maar *Plinius* maakt van noch dikker Boomen gewach; hy zecht, *Liv.* 12. *ch.* 5. van zyne *Natuurlyke Historie*, dat de overwinningen van ALEXANDER, boomen hebben leeren kennen, die gewonelyk zestig voeten middelyn hadden. Men vind in de laatste Historien van China, van veel verwonderingswaardiger boomen, melding gemaakt: de eerste van deze, vind men in het Landschap Suchu, naby de stad Kien: hy word *Siennich*, dat is te zeggen, *Boom van duizent jaren*, genoemt. Hy is zoo uitgebreid, dat een van zyne takken, twee hondert Schapen overschaduwen kan. Een andere Boom van het Landschap Chekiang, beslaat by de vierhondert voeten in omtrek, en omtrent hondert en dertig voeten in middelyn. De Heer *Adanson* zecht, dat zoo de onmatige grootte van deze Chineesche boomen, in vergelyking van die gene, die thans in Europa in wezen zyn, geen geloof verdiende, de Baobab van Afrika, die dertig, en zeven en dertig voeten in middelyn heeft, alleen genoeg zou zyn, om 'er de mogelykheit van te betogen.

AARDBEVING, *Terræ motus*, (*Byvoegzel*). Dit zyn die geweldige schuddingen, door welke aanmerkelyke gedeeltens van onzen Kloot, meer of min merkbaar bewogen worden. Den aart van een diergelyk Verschynzel, is de nasporingen der Philosophen, Scheikundigen en Natuurkundigen, waardig. De Zee, uit haar onmeetbaar bed op te heffen; Bergen van een te doen scheuren, van hun plaats te vervoeren en in te doen storten; Steden om te keeren; geheele Landschappen in te zwelgen; wyduitgestrekte Landen van het vaste Land af te scheuren; Eilanden plotzeling uit de afgronden der Zee voort te doen komen; geheele Landstreken met water te bedekken, andere boven te doen komen, en droog te maken; Rivieren van haren loop te doen veranderen: dit zyn de Verschrikkelyke Schouwspelen die ons de *Aardbevingen* vertonen! Europa is thans naauwlyks van den schrik bedaart, die het door het yslelyk onheil,

heil, van de Hoofdſtad van Portugal veroorzaakt wierd. Is het vreemd dat deze noodlottige gebeurteniſſen, na dat zy de menſchen met ſchrik vervult hebben, hunne weetluſt mede hebben opgewekt, en hen aangeſpoort om te onderzoeken wat 'er de oorzaken van zyn mogen.

Zie hier de onderſcheidingen van de Aardbevingen; te weten, die der golving of ſchommeling, die van de klopping of opheffing, en die van uitbarſting. Door deze verſchillende beroeringen ontſtaan onregelmatige bewegingen, geweldige en plotslinge ſchuddingen, die van de grootſte onheilen gevolgt worden.

De naburige Bergen, of die met dezelve grond gemeenſchap hebben, ondergingen altoos het zelfde gekraak, en zomtyds dezelve uitbarſting.

Bladz. 13. *1ſte kolom*, *reg.* 14. *van onder.* Het zyn Luchtklompen en onderaardſche en beſlooten Winden, die, door het vuur geperſt zynde, popingen aanwenden om uit te gaan, maar geen doorgang vindende, de Rotzen opheffen, die hen omringen, en hier door brengen zy golvingen, geweldige ſchokkingen, en, in een woord, Aardbevingen voort.

Wanneer men overweegt dat de Aarde, op een groote menigte plaatzen, met brandbare ſtoffen vervult is; gelyk Steenkoolen, Bitumen, Zwavel, enz. en dat deze ſtoffen in ſtaat zyn om ontbrandingen te veroorzaken, en om haar tot voedzel te verſtrekken wanneer zy eenmaal ontſtaan zyn; zoo men acht geeft, dat de ſchilverachtige Steenen, die de Aluin en Steenkool-ertzen vergezellen, na dat zy eenigen tyd voor de Zon en regen blootgeſtelt geweeſt zyn, uit zich zelfs ontbranden, en een wezentlyke vlam voortbrengen, zoo men zich herinnere dat de Kolen der Mynen, en byzonder die der Pyriten en Steenkolen, dikwyls met verſtikkende dampen vervult zyn, die zeer ligtelyk vuur vatten, wanneer zy zich met de zuivere lucht vermengen die zy doen uitzetten, en die alsdan uitwerkzelen voortbrengt, die zoo geweldig als die van den Donder zyn; zoo men toeſtaat dat de werking van het vuur, het water in dampen doet overgaan, en dat niets de onwederſtaanbare kracht van deze dampen evennaart wanneer zy uitgezet zyn, zoo zal men gemakkelyk de oorzaak en uitwerkzelen van dit onderaardſche verſchynzel begrypen. Alles, word op deze plaatzen, vroeg of laat, het ſlachtoffer van een ſlapent en verborgen vuur.

Het is dus zeker, dat het water tot de Aardbevingen medewerkt, met de levendigheit van het onderaardſche vuur te vermeerderen, en met mede te werken om het te verſpreiden; het brengt verbazende uitwerkzelen voort, wanneer het plotzeling in de ontſtoken ſtoffen, nederſtort; het is alsdan, dat 'er Verſchrikkelyke Uitbarſtingen geſchieden. Om zich meer en meer van deze waarheit te overreden, zo heeft men maar alleen acht te geven op het gene gebeurt wanneer men onvoorzichtig een droppel water op een geſmolte Metaal laat vallen: men zal zien, dat dit in ſtaat is om het Smelthuis te doen ſpringen, en het leven van de Werklieden in het grootſte gevaar te brengen. Een gemeene en daaglykſche proefneming, is bekwaam, om de minſt kundige, een denkbeeld te geven van de wyze op welke deze verſchynzelen konnen uitgewerkt worden: wanneer, in een keuken, de vlam, in Olie of Vet vat, dat in een pan geſmolten word, en men 'er alsdan Water in giet om het te bluſſchen, zoo zal het vuur zich naar alle zyden verſpreiden, de vlam zal vermeerderen, en men loopt gevaar om den ſchoorſteen in brand te ſteken. Het water kan noch mede werken om de onderaardſche vuuren uit te breiden, en levendiger te maken, hier door, dat het door zyn val, de Lucht beroert, en het uitwerkzel van de waterblaasbalken der Smederyen doet. De Inwoonders van Ysland hebben opgemerkt, dat wanneer het Ys en de Sneeuw, zich indiervoegen op de Vuurbrakende Bergen, op een hoopt, dat zy de tochtgaten ſtoppen, door welke het vuur uitwaaſſemt, en ſtraks Aardbevingen en geweldige uitbarſtingen ontſtaan: men heeft onlangs geſchreven, dat 'er tegenswoordig op dit Eiland, een Berg is, die *Koſleyan* genoemt word, deze is in dit geval, en baart hevige ongeruſtheden aan die gene, die in deszelfs nabuurſchap woonen: men vreeſt mede de een of andere geweldige overſtroming, of een nieuwe Klip aan de ſtranden van dit Eiland. De Aardbeving die den Berg Ararat verbryzelt heeft, en hem een afſchuwelyke en verſchrikkelyke gedaante, heeft doen verkrygen, gebeurde, gedurende een gedenkwaardige overſtroming, die reeds verſcheide dagen geduurt had. Alle de putten die men tuſſchen den Berg Veſuvius en de Zee graaft, worden met water vervult,

dat

dat van de zyde van den Berg koomt: en het heeft schyn, dat deze wateren, op een zekere diepte by een vergadert zynde, een kom vormen, die waarschynelyk de kleine Beekjes onderhoud, die op eenige plaatzen, uit den berg Vesuvius voortkomen, en zomtyds, onvoorziene stortvloeden vormen, wier val, een groot geraas veroorzaakt.

Bladz. 13. *2de kolom*, *reg.* 13. *van onder.* Het Eiland Milo, in den Archipel, brand of rookt gestadig. Deszelfs Hoofdstad is van groote stukken ligte en gestreepte Puimsteen gebouwt; het grootste gedeelte van deszelfs grond is verbrand en in kolen verandert. Een ander gedeelte van dit Eiland, dat door de Zee bespoelt word, is geheel gebarsten, en 'er koomt een dof geraas uit voort: men vind, in deze streek, veel Aluin, Vitriool, Yzer, Zwavel, en Opriment, verscheide plaatzen zyn, even als gewelft, porieachtig, brandig, en maken een hol geluit onder de voeten der Reizigers, wier kleur in weinig tyd, bleek en blaauwachtig word. Behalven deze natuurlyke stoven, vind men 'er noch een menigte Bronnen, die by uitstek heet zyn, en zwavelachtige baden, of natuuryke Staal- en Zweetbronnen. De Rotzen, die door het Zee-water doordrongen zyn, zidderen, weergalmen, en worden dikwyls omgeworpen.

Blad. 14. *1ste kolom*, *reg.* 3. De verschrikkelyke Schuddingen, die men op de Azorische Eilanden, in het Jaar 1757 gevoelde, gebeurde omtrent middernacht; en de klopping van de Aardbeving die eerst loodlynig was, wierd wel ras horisontaal. De aarde van deze Eilanden, kwam, in de drie volgende maandtn tot geen bedaren. Men wil, dat het Eiland Marigalante, een der Antilles, in het begin van het Jaar 1756. door een geweldige Aardbeving, in twee deelen gescheiden is.

Plinius verhaalt, dat, onder het Borgemeesterschap van *L. Marcius* en *S. Julius*, een Aardbeving, die een zeer groot geraas maakte, veroorzaakte, dat twee Bergen met geweld, tegens elkanderen stieten, en in hunne naderingen, alle de Landhoeven en gebouwen verplette, die zich tusschen hen bevonden: een groot getal Romeinsche Ridders en Reizigers, waren van dit Schouwspel, getuigen. Zomtyds sluiten de openingen, die in de aarde ontstaan zyn, om Vlammen, Steenen, en Water uit te geven, zich aanstonds weder toe: men ziet 'er echter mede, die in denzelven staat blyven. Zomtyds wykt de Zee, die mede aandoening van de inwendige bewegingen van de Aarde heeft, verscheide uuren te rug, en laat de Schepen op het drooge staan, om vervolgens met onstuimigheit te rug te keeren, en de Landen te overstromen; zomtyds veranderen geheele streken lands van plaats, vloeijen even als water, en vervullen geheele Meeren.

Bladz. 15. *1ste kolom*, *reg.* 11. *van onder.* De schuddingen der Aardbeving, deden zich in November, van het Jaar 1755, op dezelve dach, langs de Zeekusten van Spanje en Portugal, in eenige Mynen van Engeland, en in den Golf van Bothniën, tot aan het uiteinde van Finland, en zelfs in het distrikt van Myrdahl, een landstreek van Skaftefield in Ierland, gevoelen, alwaar de Aarde, gedurende drie dagen, beefden: de Rotzen weergalmden van een ongewoon geluit; en de vuurpoelen van dit Gewest, braakten een menigte rook en vlammen uit, als mede geheele stroomen van water en ysschorssen, waar van eenige dertig en veertig ellen dikte hadden, zy vervulden de Vally van Myrdahl, die vier of vyf Duitsche mylen in het vierkant beslaat. Men heeft gedurende dit verschrikkelyk onheil, waar van geheel Europa gevoel gehad heeft, opgemerkt dat het water plotzeling beroert, opgeheven en met geweld naar alle de westelyke Kusten van ons Wereldeel gevoert wierd. Het water van den Taag zwol, by herhalingen op, om de gebouwen te overstroomen, die door de schuddingen omgeworpen waren. Op hetzelve oogenblik dat deze ysselyke tooneelen zich in Portugal vertoonden, wierden de westelyke kusten van Afrika, op dezelfde wyze geschokt; de steden Fez en Mequinez, in het Keizerryk Marokko, ondergingen byna, een geheele omkeering. Verscheide Schepen, die uit Amerika te rug kwamen, gevoelde, in de volle Zee, geweldige en ongewone schokkingen. De Azorische Eilanden wierden op dezelve tyd, hevig geschud. In de maand December, van het zelfde Jaar, wierd Europa op nieuw door een Aardbeving geschud, die zich hevig in eenige van deszelfs deelen, deed gevoelen. Amerika was van deze akelige verwoestingen niet bevryd: het was omtrent dezelve tyd dat de stad Quito, geheel omgeworpen wierd. Op het Eiland St. George, 't geen twaalf uuren van Angra leeht, beefde

de de aarde op dezelve dach, en op het zelfde uur als op de Azorische Eilanden, (*zie hier voor*), maar met zoo veel hevigheit, dat het grootste gedeelte van deszelfs Bewoonders, het leven onder de puinhopen verloor. De schrik verdubbelde den volgende dach in den morgen, op dezelve twee plaatzen van het Eiland, door het gezicht van achtien nieuwe Eilanden, die zich, op een' afstand van hondert vademen, uit de Zee opheften. Van een andere zyde, gevoelde men een schok die verscheide stukken aarde deed afscheuren, en in de Zee storten, op een dezer, staat noch een huis, dat met boomen omringt is, en in welk, die gene die het bewoonde, niet voor den volgenden dach, hunne verplaatzing gewaar wierden. Alle de Bergen van de ongelukkige Azorische Eilanden, hebben alle gebeeft, en zeer veel van deze aanhoudende schuddingen geleden. De stukken die van eenige afscheurden, verplettede, Huizen, Kerken, en zelfs geheele straten.

Zomtyds zal een Aardbeving, gebouwen en muren omwerpen, die in dezelve rigting niet gebouwt zyn, in welke zy voortgaat, en die gene geheel vernielen, die een tegengestelde richting hebben: de Schuddingen zyn altoos overeenkomstig met den aart en menigvuldigheit van de stoffen die haar veroorzaken. Men heeft in Amerika Aardbevingen gevoelt, waar van de Schuddingen een geheel Jaar duurden, en die dagelyks verscheide geweldige schokkingen deden gevoelen. Onder de Regering van den Keizer Tiberius, wierden dertien groote Steden van Azia, die in dezelve richting gebouwt waren, vernielt, en een groot getal Menschen onder hare puinhopen begraven. De beroemde stad Antiochiën, onderging hetzelfde lot in het Jaar 115. De Roomsche Borgemeester *Pedon*, kwam 'er in om; en de Keizer Trajanus, die 'er zich op dien tyd bevond, redde zich niet dan met moeite uit het onheil, van deze beroemde Stad. In het Jaar 742, had men een algemeene Aardbeving, door geheel Egypte en het Oosten; in eene nacht, wierden zes hondert Steden omgekeert, en 'er kwam een verbazent groot getal Menschen, door deze hevige beroering, van de ingewanden der Aarde. De Zuidelyke Landschappen van Vrankryk die door het Pyreneesche gebergte bepaalt worden, hebben mede zomtyds zeer geweldige schuddingen geleden. In het Jaar 1660, wierd de geheele Landstreek, die tusschen Bourdeaux en Narbonne lecht, door een Aardbeving verwoest; onder andere vernielingen, deed zy een Berg van Bigorre verdwynen, en een Meer in deszelfs plaats ontstaan; door deze gebeurtenis verloren een menigte warme Bronnen hare hitte, en hare heilzame eigenschappen. In de laatste Aardbeving van het Jaar 1755, was het dit gedeelte van Vrankryk mede, dat de geweldigste schokkingen onderging.

Bladz. 15. *2de kolom*, *regel* 25. *van onder*. Maar welke zyn de Landen, die het meeste aan deze alvernielende Schuddingen, onderhevig zyn? Van Peru tot Japan; van Ysland tot de Moluksche Eilanden; van Jamaika tot Siciliën, en zelfs tot in Siberiën, zien wy dat de ingewanden der Aarde, gestadig door de vermogende oorzaken verscheurt worden, waar van wy melding gemaakt hebben, en waar van de uitwerkzelen die op den algemeenen klomp van onzen Aardkloot, invloed hebben, zyn middelpunt van zwaartekracht veranderen moeten, en eindelyk, mede werken om de Natuur, de kring van hare omwentelingen te doen doorloopen. Is het dus vreemd, na dit alles, dat de verwonderde Reizigers de Zeën, Meeren, Rivieren, en beroemde Steden, niet weder vinden konnen, die door de oude Aardryksbeschryvers beschreeven zyn? Hoe zou het mogelyk zyn konnen, dat de woede der hoofdstoffen, de altoos zwakke werken van de handen der Menschen zouden gespaart hebben, daar zy de vaste grondslag doet schudden en omstorten, die haar tot een steunpunt verstrekken. Men kan op het woord Brandende Bergen, de lyst der plaatzen zien, die dikwyls het toonneel van deze treurige gebeurtenissen zyn; maar ongelukkig is het, dat zy aan geen bepaalde omwentelingen, onderhevig zyn, en dat men geen zekere voortekens van hare nabyheit heeft. Welke zyn dan de verschynzelen, die gewonelyk het onderaardsche gekraak, en donders, voorgaan? Men wil, dat men opgemerkt heeft, dat de Aardbevingen op de regenachtige jaren volgen; op dwaalvuurtjes; zwavelachtige dampen, vooral in warme Landen, in welke men Mynen heeft die vuurige dampen uitgeven; op een roode en ontstoken lucht; zwarte en dikke wolken; benaauwt en log weder; wanneer de Dieren met een angst vervult schynen, die zy door hun geloei of gehuil, uitdrukken;

de Vogelen heen en weder Vliegen, met dezelve ontsteltenis die zy by het aannaderen van een onweder betoonen: men hoort dikwyls een dof geraas, en vervolgens, dat gene, dat de lossing van zwaar geschut in onderaardsche holen zou voortbrengen, waar van de opening zeer naauw was; wel ras volgen hier zeer geweldige van een rytingen en geblaas op; het water der Rivieren word troebel, dat der Zee, beweegt zich geweldig, en word met onstuimigheit naar het strand gedreven; de Schepen stooten in de Havens tegens elkanderen; de beweging die de schokkingen beurtelings aan de aarde indrukken, is, dan eens een golving, gelykvormig aan die van de baren der Zee, dan gevoelt men weder een schommeling, die, gelyk is aan die van een Schip, dat het speeltuig der baren is. Hier uit onstaan die walgingen, die pyn aan het hart, die eenige Lieden by de Aardbevingen gevoelen, vooral, wanneer de schuddingen langzaam en zwak zyn. In een woord, niets is 'er dat verschrikkelyker en aan grooter verscheidenheden onderworpen is, als de Aardbevingen: maar men moet haar met zekere ongemeene bewegingen niet verwarren, die zich zomtyds in de lucht doen gevoelen, en die dikwyls zoo sterk zyn, dat zy huizen omwerpen, en verschrikkelyke verwoestingen aanrechten, zonder dat men bespeurt dat de aarde eenigzins geschokt word. Deze Verschynzelen die men in Siciliën, en in het Koningryk Napels, waargenomen heeft, schynen door een plotzelinge uitbarsting van lucht voortgebracht te worden, die in de aarde besloten was, die door de onderaardsche vuren in vryheid gestelt word, en die in de lucht een diergelyke geweldige beweging veroorzaakt als een kanonschoot, en die zoo sterk is, dat zy dikwyls de glazen der gebouwen verbreekt.

Het schynt, dat de Vuurpoelen die zeer diep in de aarde indringen, tochtgaten van veel nuttigheit voor den Aardkloot zyn.

Men ziet, uit al het voorgaande, dat de Aardbevingen en Brandende Bergen, door dezelve oorzaken ontstaan; inderdaat, de Vuurpoelen of Brandende Bergen, konnen niet anders beschouwt worden, dan als de tochtgaten of schoorsteenen der haardsteden, die de Aardbevingen veroorzaken, *zie* BRANDENDE BERGEN.

AARDBEZIËN, (*Byvoegzel*, *bladzyde* 16, *2de kolom*, *reg.* 6. *van onder.*) De Heer *Geoffroi* heeft opgemerkt, dat wanneer men dikwyls het afkookzel van de wortelen der Aardbeziënplanten en Zuring drinkt, de drek alsdan een roode kleur verkrygt; in diervoegen, dat men geloven zoude, dat de Zieken aan een levervloed onderhevig was; maar men behoeft dezen drank alleen te veranderen, om den drek zyne natuurlyke kleur weder te doen verkrygen.

Bladz. 17. *1ste kol. reg.* 6. In de warme Landen, en zelfs in de Fransche Koffyhuizen, bereid men een drank van het sap der Aardbeziën, Limoensap en Water, in een gelyke hoeveelheit, met een weinig Suiker vermengt. Deze drank die men in Vrankryk, *Bavaroise a la Greque* noemt, is zeer aangenaam. In Italiën mengt men het vleesch der Aardbeziën met Roozenwater, en maakt 'er vervolgens met Citroensap, een by uitstek smakelyke Conserf van.

De vyanden der Aardbeziënplanten, zyn de Dasen, die, gedurende de maanden Mey en Juny, de knop der wortelen, even onder de aarde, afknagen; en dus de planten doen omkomen; men moet alsdan de Aardbeziënbedden doorzoeken, en by den voet van die gene in de aarde wroeten, welke beginnen te verwelken; gewonelyk vind men groote Wormen, die na dat zy de eerste plant hebben doen verwelken, zich naar de andere begeven, en deze mede doen omkomen, zoo men hen niet verdelgt. De Engelschen die zeer zorgvuldig in de aankweking der Aardbeziën zyn, wieden en besproeijen haar gestadig, en brengen de Insecten om, die deze plant beschadigen.

De Heer *Frezier* was, by de terugkomst van zyne reis naar de Zuid-Zee, de eerste die in Europa, de Aardbeziënplant van Chili, *Fragaria Chiliensis fructu maximo*, *foliis carnosis*, *hirsutis*, heeft doen kennen. Zy verschilt van alle de Europische soorten, door de breedte, dikte, en wolachtigheit van hare bladeren. Hare vrucht die witachtig rood is, heeft gewonelyk de grootte van een Walnoot, en zomtyds, die van een Hoender-ei; maar haren smaak heeft noch de aangenaamheit, noch de geur, van onze Bosch-Aardbeziën. Deze Plant, heeft in den Koninglyke Tuin, te Parys, vruchten voortgebracht, en draagt haar zedert eenige jaren in de tuin van Chelsea, naby Londen. Men heeft opgemerkt dat deze Plant, het beste in een standplaats slaagt, op welke zy de

de morgen-zon geniet; en dat zy menigvuldiger besproeijingen by droog weder, nodig heeft.

AARDBEZIË. Dit is de vrucht van de Aardbeziënplant. Men geeft de naam van Aardbezië of Aardbei-doublet aan een Schelp van het Geslacht der Harten.

AARDAPPELEN. *Zie* PATATTEN.

AARDE, (*Byvoegz.*) De Starrekundigen stemmen algemeen overeen, dat den Aardkloot, twederlei bewegingen heeft: een *daaglykfche*, door welke hy om zynen as draait; deze omwenteling geschied in vier en twintig uuren, en maakt de dach uit; en een *jaarlykfche*, die om de Zon geschied, en een eironde kring vormt, deze word in de uitgestrektheit van drie hondert vyf en zestig dagen, vyf uuren, en negen en veertig minuten volbracht, en maakt het jaar uit. Het is door de eerste dezer omwentelingen, dat de *Dach* en *Nacht*, voortgebracht worden: *zie deze woorden*; en het is door de laatste, dat men de omwenteling van de jaargetyden verklaart; gelyk de Lente, Zomer, Herfst, en Winter: *zie het woord* DWAALSTAR.

Men verdeelt Geographiesch, de Aarde in vier hoofddeelen; te weten. 1. Azia. 2. Afrika. 3. Europa, en 4. Amerika: dit laatste draagt mede de naam van de *Nieuwe Wereld*; de drie andere zyn in de Oude Wereld bevat.

Men onderscheid in de Aarde, drie voorname deelen. 1. Dat gene, dat de Planten voortbrengt, waar mede de Dieren zich voeden. 2. Het middelste gedeelte, 't geen met de delfbare lichamen vervult is, welke zich verder uitbreiden als daar de menschelyke arbeid ooit heeft kunnen indringen. 3. Het inwendige of middelpuntige gedeelte, 't geen ons onbekent is. Eenige Schryveren verdeelen den Aardkloot mede in twee deelen. Het eerste of uitwendig gedeelte, noemen zy de *Korst*, en deze bevat de geheele dikte van de vaste lagen; en het inwendig gedeelte dat zy de *Noot* noemen, en waarschynelyk van een verschillenden aart is: de eerste, schoon met kanalen en barsten gevoort zynde, schynt uit verschillende lagen of beddingen, te zamengestelt, die men vooronderstelt, dat doorzinkzelen zyn.

Bladz. 18. *1ste kolom*, *reg.* 20. Volgens anderen, is het een algemeene overstroming, en een verandering van het middelpunt der zwaartekracht, in de vaste noot of kern van den Aardkloot, die zoo aanmerkelyke veranderingen in de Natuur veroorzaakt hebben, dat wy in onze Landstreken geen overblyfzelen der woningen, noch der werken, van de eerste Menschen vinden, noch geen merkbare voetstappen van het eerste verblyf van het Menschelyk Geslacht op den Aardkloot.

Bladz. 18. *2de kolom*, *reg.* 9. *van onder.* De Heer *de Maillet* (onder de naam van *Telliamed*) gelooft, met andere beroemde Schryvers, dat de Aarde die wy bewonen, gedurende een verbazent getal eeuwen, tot een bedding aan de Zee verstrekt heeft, en dat dus de groote verzamelingen van lichamen der Zee, die wy 'er in vinden, alleen als een voortbrengzel van een talloos getal Geslachten van deze Dieren, moeten beschouwt worden. Vermits de gewoone diepte der Zee, hondert en vyftig vademen, en hare grootste diepte, omtrent drie duizent vademen is, zoo volgt uit dit steltzel, zecht de Heer *Wright*, dat men de Zee-Schelpen niet dan op deze diepte vinden moest; in plaats dat men haar dikwyls in het oppervlak der aarde, en op de toppen van sommige bergen, gelyk de Strandschelpen, vind. De Heer *Wright* gaat zelfs veel verder, hy wil dat 'er voor den Zondvloed, noch Marmer, noch Kryt, noch Kalkachtige steenen waren; dat deze verschillende lichamen, niet dan van de stukken of vernietiging der schelpen voorgekomen zyn; en dat men in de Oude Wereld, of in de eerste Bergen, geen van deze lichamen vond.

Lazaro Moro gelooft, dat de Aarde volmaaktlyk rond, en gelyk geschapen is; dat is te zeggen, met een gladde steenachtige korst omringt, die thans noch in wezen is, en die *Marsili*, de *wezentlyke bodem der Zee* noemt. Hy voegt 'er by, dat de onderaardsche vuren, deze korst met alles wat 'er op was, heeft doen barsten, en haar opgeheven en omgekeert hebben, gelyk wy zulks thans noch door de vuurkolken zien uitwerken. Dezelve Schryver denkt, dat het aan dezelve onderaardsche vuren is, dat de Bergen hunnen oorsprong verschuldigt zyn: de Vader *Gerinelli*, die zich voor het gevoelen van *Moro* verklaart, tracht dit steltzel waarschynelyk te maken, door de Natuurkundige redenen, die van de dagelyksche voorbeelden ontleent zyn, van Bergen en Eilanden,

den, die door de Vuurpoelen voortgebragt worden, en van de menigte verkalkte en tot glas gebrachte lichamen, die men in andere vind; en de Heer *de la Condamine*, ſchynt in zynen Brief aan den Doctor *Matby*, over de vorm van den Aardkloot, mede tot het gevoelen van *Moro*, over te hellen.

Eindelyk, eenige Schryvers, die veel omzichtiger in hunne ſtellingen waren, of die de bekwaamheit van hunne denkbeelden, met de wyduitgeſtrekte groote van het Geheelal vergeleken, hebben de werken der Natuur in het groote niet willen volgen: zy dachten niets anders als ſcheidspalen te zien, die door de hand van het Opperwezen opgericht waren. Hun geloof en gedachten hebben hen doen zeggen, dat de Aarde uit de handen van den Schepper, indiervoegen, voortgekomen was, als wy haar zien.

Bladz. 19. *2de kolom*, *reg.* 17. Het vaſte Land dat wy bewoonen, vertoont op iedere voetſtap niets als ongelykheden op zyn oppervlak, lange ketenen Bergen, Heuvelen en Valeyen; in een woord, Ruïnen, overgebleven Brokken, enz. Wanneer men maar eenige waarnemingen gemaakt heeft, zoo zal men overtuigt zyn, dat de menigte van de lagen der Aarde, de verſchillende lichamen der Zee, en Schelpen die zy bevatten, die alle regelmatig in dezelve order, en in Geſlachten, geſchikt zyn, en de evenwydigheit die de lagen altoos volſtandig onderling bewaren, het vreedzame werk van verſcheide eeuwen, en niet het uitwerkzel van een plotslinge, kortſtondige, en geweldige oorzaak zyn, die in hare werking verontruſt word. Vruchteloos houd men ſtaande, dat de werktuigelyke lichamen die delfbaar geworden zyn, van alle oudheit tot de Aarde, behoort hebben. Volgens den Bybel, is onze Aardkloot, alleen twee malen met water bedekt geweeſt; by de Schepping, en door den Zondvloed. Wat de Natuurkundige oorzaak van dit laatſte verſchynzel is, wy hebben dezelve voor een gedeelte voorgeſtelt. Laten wy tot de eerſte dagen der Schepping opklimmen; 'er waren noch Viſſchen, noch Planten: dit bewyſt, dat men 'er geen in de lagen kan vinden, die voor den Zondvloed beſtaan hebben. Laten wy andere bewyzen voorſtellen, welke dienen konnen om de waarſchynelykheit van ons ſteltzel te betogen.

Bladz. 19. *kolom* 2. De afſpoelingen doen de Rivieren en Meeren, uit hare Oevers ryzen, en brengen overſtromingen, over verſcheide Landen voort, waar van de oppervlakte wel ras doorweekt, losgemaakt, en door het water naar Zee afgeſpoelt word. Zie daar noch een der oorzaken van de aanzanding van een ſoort van Eilanden, of ongemeene lagen van grof zand, 't geen gewaſſchen en rondachtig door de ſchuring geworden is, of zandbanken die zich zomtyds op een geringe afſtand vormen van de plaats alwaar de ſtroom van een Rivier, verlamt word, en alwaar zy met een andere Rivier zamenvloeit. (*Zie* de Hiſtorie van de Akademie der Wetenſchappen van Parys, voor het Jaar 1724.) Men kan dus giſſen, dat het water van den Rhyn langzamerhand, de grond van Holland gevormt heeft, en het water der Rhone, die van het Eiland Camargue. De Wolga, die meer als zeventig monden in de Kaspiſche Zee heeft; de Donau, die met zeven in de Zwarte Zee valt, en de Nyl, die 'er met even zoo veel in de Middelandſche Zee ſtroomt; overreden ons, zonder moeite, van deze ſtellingen: men kan mede zeggen, dat de Valeyen op dezelve wys, opgevult worden. Onder deze aanzandingen, vind men zonder een regelmatige ſchikking, Rivier-Schelpen en Zee-Schelpen, maar zy zyn delfbaar geworden, verbroken, en op zichzelven geplaatſt, ſtukken van Keiſteenen, harde Steenen, ſtukken rondachtig Mergel, beenderen van Landdieren, yzere Werktuigen, ſtukken Hout, en Bladeren; de verſchillende deelen van deze Verzameling, hechten zich zomtyds, door een natuurlyk Ciment aan elkanderen, 't geen door de ontbinding van zekere grondzanden, enz. voortgebracht word. Wanneer diergelyke wateren, zich over lage en moerasachtige plaatzen verſpreiden, waar van de grond een vermenging van Planten is, zoo zal de ſlykachtige Aarde, als ontbonden zynde, zich nederploffen, en zich op het riet vormen dat zy 'er ontmoet: hier door ontſtaan de *inplantingen* en *afdrukzelen*. Na het gene wy van de Bergen gezecht hebben, vooral van die gene die evenwydig loopen, zoo is het zeer merkbaar dat de ſtroomen die eerſt de richting van deze ongelykheden gevolgt hebben, (zelfs de ſtroomen waar van de vereenigde beweging het water, dan naar de eene, en dan weder naar de andere zyde werpt), hen deze overeenkomſt van uitſpringende hoeken, gegeven hebben, die altoos tegens de inwykende hoeken over

 ſtaan:

waar de grond onder het water duikt om de holligheit van de Kom der Zee te vormen: wanneer men in tegendeel van de Oevers der Zee, naar het middelpunt der Landen opgaat, zoo vind men dat de grond zich tot zekere hoogtens opheft, die boven alle de omleggende vlaktens uitsteken: en deze hoogtens zyn de verdeelpunten, waar van in het artikel *Rivieren* op het woord FONTEIN, melding gemaakt word. Wanneer men de diepte der Zee peilt, zoo ontdekt men dat zy toeneemt, hoe verder men zich van de stranden verwydert, indiervoegen, dat den bodem der Zee, door een merkbare opheffing, de Rotzen, Eilanden en Banken voortbrengt, die zich boven het oppervlak van haar water verheffen: door dezelve nasporing, ontdekt men, dat de groote uitgestrektheit van de Kom der Zee, ongelykheden aanbied, welke met die van het vaste land overeenkomen; zy heeft hare Valyen en Bergen: men merkt noch verder op, dat de richting der Rivieren in haren geheelen loop, naar de gedaante der Bergen en Valyen gevormt is, door welke zy stroomen; eindelyk, wanneer men de Oevers van de Oost-Zee, de Middelandsche-Zee, de Zwarte-Zee, de verschillende Landstreeken die door deze Zeën bepaalt worden, en de Eilanden van den Archipel beschouwt, zoo zal men neigen om te gelooven, dat deze plaatzen, en byzonder die van de Middelandsche-Zee, voormaals een vast land geweest zyn, waar in den Oceaan ingebroken is, en de landen ingezwolgen heeft, die Spanje van Afrika scheiden.

Bladz. 21. *1ste kolom.* Zoo 'er in deze oplossing noch eenige Natuurkundige zwarigheden overig blyven, zoo moeten de eeuwen, tyden, en uitbreiding van onze kundigheden, dezelve verklaren: de Natuur is een groot boek, dat in een taal bevat is die alle Menschen verstaan konnen, en in letteren beschreven is die kenbaar voor een ieder zyn, die 'er in lezen wil.

AARDE DIE IN GLAS OVERGAAT, *Terra vitrescens.* De Heer *Darcet*, Leeraar en Regent van de Medicynsche Faculteit van Parys, heeft een achtereenvolgende nasporing over den aart der Aarden en Steenen gedaan. Uit zyne waarnemingen die in de Akademie der Wetenschappen van Parys voorgelezen zyn, blykt dat het grootste gedeelte der lichamen die als onveranderlyk, weerspannig, en niet smeltbaar door zich zelven beschouwt zyn, naauwkeurig en zonder byvoegzel, in glas overgaan, gelyk de Plaastersteen, de Selenites, de Steen van Boulogne, de marmerachtige Kalksteen, de kalkachtige Stalactiten, de soorten van Spath, de Mergels, de gekleurde Kleiaarden, de Tripel, het Briançons Kryt, het Moskoviesch Glas, de Leyen, het Spatachtig Zand, het Granit, de Zeilsteen, de Puimsteen en de Lavaas. Alleen heeft het Rotskristal, de Silex, het *Nihil album minerale*, de Quartz, de Turksche Oliesteen, de Kei van Alençon, en alle de Keyen in 't algemeen, geen verandering ondergaan, schoon zy voor het uiterste geweld van een door konst gemaakt vuur, blootgesteld waren. Wy hebben met de uiterste oplettenheit de Proefnemingen, van den Heer *Darcet*, gelezen en herlezen, zy zyn van zeer veel aanbelang, en geven, met groot vermaak, de verdiende lof aan dezen Heer. Wy stemmen toe, dat de rangschikking, die tot heden toe door Natuuronderzoekers en Scheikundigen aangenomen is, wanneer men naauwkeurig spreekt, zeer gebrekkig is; dus heeft men maar alleen twee soorten van aarde, de Onveranderlyke en die gene die in Glas overgaat: het zou alleen te wenschen zyn, dat men een middel vond om uitwendig te konnen onderscheiden, welke smeltbaar zy, zonder dat men zynen toevlucht behoefden te nemen, tot het vermogen van een vuur, 't geen somtyds zeer aanmerkelyk, kostbaar, en lastig is; voor 't overige het schynt dat de Steenen die onsmeltbaar zyn, byna alle vuurgevent zyn, dat is te zeggen, dat zy vuur uitgeven wanneer zy door het staal geslagen worden: deze Steenen moeten hard en vry gelykslachtig zyn. Wat de Aardens betreft die onsmeltbaar schynen, men heeft 'er zeer weinig: zy moeten zeer wit, onvermengt, en zonder zelfstandigheit zyn. Voegt by deze verkregen kundigheit, de gewoonte om te zeggen, alle de verkalkbare steenen, die in het vuur, gelyk de Plaastersteenen in stof veranderen, of die met de zure vochten opbruisse, gelyk de kalk van Marmer, of die in het vuur zeer verharden, gelyk de kleiaardachtige zelfstandigheden, of die hard, vuurgevent, maar even als het Granit zamengesteld en vereenigt zyn, de soorten van Porphyr, de Poddingsteenen, enz. alle deze vier groote orders van steenen die hunne zeer onderscheidbare Geslach-

ſlachten en ſoorten hebben, maken de Klaſſe der ſmeltbare Steenen uit. Gy zult alsdan het tafreel van een nieuwe verdeeling hebben: het is zelfs deze die wy om eenige byzondere redenen, zedert drie jaren voor een gedeelte in onze Steenkundige Leſſen, aangenomen hebben. Dit ſteltzel, 't geen door de proefnemingen van den Heer *Darcet*, verſterkt is, zal in onze *Beginſelen der Natuurlyke Hiſtorie*, voorgeſteld worden, welk Werk wy eerlang zullen uitgeven. (*)

AARDE VAN CIMOLUS, *Cimolea.* (*Byvoegz.*) Dit is een Bolus Aarde. De Inwoonders van den Archipel, gebruiken die gene, die geen kleur heeft, om het lynwaat en ſtoffe te reinigen. De Aarde van Cimolus der Arbeidslieden, is de *Slyp*. Zie *dit woord*.

AARDE VAN MASQUIQUI. Onder deze naam brengt men ons uit de Levant een bereiding van de Kachau die zeer wryfbaar is: *zie* KACHAU. Zomtyds is de *Masquiqui* niets anders als een meelachtige aarde, een *Gubrachtig mergel* dat de Algonquynen op de toppen der Bergen vergaderen: zy kneden deze zelfſtandigheit met water, en geven haar de vorm onder welke wy haar ontvangen.

AARDPISTASSEN. (*Verbetering*). Deze Plant, die de *Tnchi* der Peruvianen, de *Mani* der Spanjaarden, en de *Araquidna* der Kruidkundigen ſchynt te zyn, groeit in Brazil: zy is zomtyds kruipende, en zomtyds verheft zy zich ter hoogte van een en een half voet. Haren vierkantachtigen ſteel, die rosachtig groen en wollig is, brengt ſteeltjes voort die vier rondachtige blaadjes onderſteunen, die mede wolachtig, groenachtig aan de boven-, en witachtig aan de onderzyde zyn. De bloemen, die uit den ſchoot der bladeren voortkomen, zyn geel, peulswys, en met rood geboort. Wanneer de bladeren afgevallen zyn, ſchynt de ſtamper in de aarde te rug te keeren, en 'er koomt een knobbelachtige aſchverwige peul in, die rood, bochtig, zoo dik als een vinger, en met vezelen doorvlochten is, die uit de wortel ſchiet, zy bevat twee of drie rondachtige zaden; deze zyn roodachtig, zoo groot als Nooten en hebben dezelve ſmaak; hun vleeſch is wit, en men eet hen gebraden by het nagerecht, maar zy zyn zeer verhittende en wekken tot de liefde op. Men trekt 'er een zoete en verzachtende Olie uit. deze vrucht raauw gegeten zynde verwekt hoofdpyn. De Indianen van Peru koken haar met Honing en bereiden 'er koeken van, die een vry aangename ſmaak hebben. De Aardpiſtaſſen groeijen mede in Ooſt-Indiën.

AAVORA. Dit is de vrucht van een groot ſoort van Palmboom die in Amerika en Afrika groeit. De Aavora heeft de grootte van een Hoender-ei, en is met verſcheide andere in een groote Peul bevat. Het vleeſch van deze vrucht bevat een harde Noot, die de grootte van die der Perzikken heeft, zy heeft aan de zyden drie openingen, en twee kleindere naby elkanderen. Zy bevat een witte en zeer zamentrekkende Amandel, die zeer nuttig is om den buikloop te ſtoppen.

ABADA OF BADA. Dus noemen verſcheide Reizigers een woeſt viervoetig Dier 't geen zich op de Zuidelyke Kuſt van Bengale onthoud. Dit Dier, 't geen omtrent zoo groot als een veulen van twee jaren is, heeft een ſtaart als die van een Os, pooten als een Hart, zy zyn geſpleten en veel dikker, en een kop als een Paard, maar hy is veel platachtiger, korter en met veel dikker en wreeder manen bezet. Hy is behalven dit, met twee hoornen gewapent, waar van den eenen op het voorhoofd geplaatſt, niet zeer dik, drie of vier voeten lang, glad, ſpits, recht in de jeugd van het Dier, en voorwaarts gekromt is, wanneer het oud word; de andere hoorn is veel platter en korter, zwartachtig, en in den nek geplaatſt. De Negers zeggen, dat de *Abada* zeer vlug in 't loopen is; zy dooden dit Dier om zyne hoornen, die zy als een byzonder geneesmiddel tegens alle ſoorten van vergift beſchouwen: men giſt dat dit Indiaanſch Dier, het wyfje van den *Rhinoceros* is. *Zie dit woord*.

ABANGA. De Inwoonders van het Eiland St. Thomas, geeven deze naam aan de vrucht van hunnen Palmboom: deze vrucht heeft de grootte van een Citroen, waar mede zy behalven dit veel overeenkomſt heeft. *C. Bauhin* zecht, dat de Eilanders 'er hunne zieken dagelyks twee of drie kernen van ingeven, wanneer zy een borſtzuiverent middel nodig hebben. *Zie* PALMBOOM.

AB-

(*) De Drukkers dezes, zullen ook dat Werk op het tegenswoordige laten volgen.

ABHAL. De Oosterſche Volken geven dezen naam aan de vrucht van een ſoort van Cypreſſus.

ABLAQUE. De Franſche Kooplieden geven dezen naam aan de zyde der paarlen. Deze zyde koomt van Smyrna; zy is zeer ſchoon maar vermits zy geen warm water wederſtaan kan, zoo heeft men zeer weinig werken waar toe zy gebruikt kan worden. *Zie op het woord* ZYDE.

ABRIKOOSBOOM, *Armeniaca Malus*. (*Byvoegzel en Verbeter.*) De Abrikoosboom die men zeer ſterk aangekweekt heeft, is een Boom van een middelmatige grootte; zyn ſchors is zwart, zyn ſtam vry dik, en zyne takken zyn wyd uitgebreid, en zyne bladeren zyn rondachtig en ſpitsachtig; zy komen met elkanderen aan een zelfde ſteeltje in een getal van vier of vyf, voort. Deze Boom is een dier gene, wier ſap het vroegſte begint op te klimmen: zyne bloemen vertonen zich in de Lente voor de bladeren; zy zyn rooswys geſchikt, en uit vyf witte bloemblaadjes te zamengeſtelt: de ſtamper verandert in een vrucht die *Abrikoos* genaamt word, zy is vleesachtig, ſappig, byna rond, en in hare geheele lengte met een Voor gegroeft, zy bevat een beenachtige en platachtige Noot, waar in een zaad of Amandel bevat is. Deze vrucht is uit en inwendig geel, en heeft een zoeten en aangenaame ſmaak.

Men kweekt de Abrikoosboomen in de Tuinen en Moeshoven aan. Deze Boomen moeten langs latwerk geleid worden. Men griffelt hen met het ſchild en met een ſlapent oog op de *Amandelboomen* en *Zwarte Pruimboomen van Damascus*. Zy worden mede door de pitten aangekweekt; en zy komen beter in een ligte en zandachtige grond, als in een zware aarde voort. Men ſnoeit dit ſoort van Boomen omtrent het einde van de maand February, even als de Perzikboomen; men maakt hen los; men ſnyd 'er al het doode hout en de verdorven takken uit, en laat 'er alleen de moedertakken aan, die vruchten en nieuw hout voortbrengen konnen: men ſnoeit hen ten-tweede maal omtrent half Mey. Men moet die gene die langs latwerk geleid worden, alle zes jaren den kruin afkappen, om hen nieuw hout te doen voortbrengen.

ABRIKOOSBOOM VAN ST. DOMINGO. (*Byvoegzel en Verbetering*). Dit is een zeer ſchoone, groote en ſchaduuwryke Boom: zyne takken verheffen zich aan alle zyden in een evenredige order, en pyramiedswys. Hy is zeer geſchikt om in een open laan geplant te worden, maar geenzins tot een overdekte laan. Wanneer hy alleen ſtaat en voor den wind blootgeſtelt is, zoo breekt hy zeer ligt af: zyn hout dat zagt en vezelachtig is, kan tot geen gebruiken dienen; zyne bladeren zyn breed, ſchoon groen, en vry gelykvormig aan die van den Lauwrier: de mannelyke en vrouwelyke bloemen komen op verſchillende boomen voort, en zy hebben een aangename reuk; wanneer zy overgehaalt worden, geven zy een aangenaam vocht uit.

ABRUS. Dit is een ſoort van Boom, die in Egypte en in de beide Indiën groeit: men heeft 'er twee ſoorten van; het zaad van het eene, is zo groot als een Erwet, dat van het andere is een weinig grooter, als dat van den gemeenen Dolik; beide zyn zy donker rood. Zy zyn nuttig tegens de gebreken der oogen, en borſtzuiverende.

ACACALIS. Dit is een Heeſter die in Egypte groeit: zyne bloemen zyn vlinderswys, en zyne vruchten peulswys: zyn zaad is gelykvormig aan dat van den Tamarindenboom; en deszelfs afkookzel is te Conſtantinopelen, een geneesmiddel, dat het gemeene Volk, tegens de oogkwalen gebruikt. *Ray*, *Hiſt. Plant.*

ACACIA (WARE). (*Byvoegz.*) De Egyptenaars maken menigvuldig gebruik van het ſap van den Acacia, in de gifte van een half vierendeel loots, tegens de bloedſpuwingen, om te gorgelen, en om het gezicht te verſterken. Wy hebben geen beter middel om den buikloop en roodeloop te doen ophouden. De Leertouwers van Cairo gebruiken 'er een groote menigte van, om het leder zwart te maken.

ACAJA. (*Byvoegz. en verbet.*) Deze Boom heeft de grootte van een Lindeboom, zyn houd is rood, en zoo ligt als Kork: zyn ſchors is ruuw, en heeft een aſchverwige kleur: zyne bladeren ſtaan tegens elkanderen over, zyn drie duimen lang, twee duimen breed, glansryk, zagt in 't aanraken, wor-

worden in hunne lengte van een dikke rib doorlopen, en hebben een zamentrekkende ſmaak: zyne bloemen zyn geelachtig, en worden van vruchten gevolgt, die naar onze pruimen gelyken, zoo wel in gedaante als in groote, zy zyn geelachtig en hebben een rinſe ſmaak, de noot die zy bevatten is houtachtig, gemakkelyk te verbreken, en bevat een pit of amandel die geelachtig wit is. Op het Eiland Cylon maakt men van zyne bladeren over het gebraad gebruik: men bedient zich van zyne vruchten, die men *Pruimen van Monbain* noemt, om een ſap te bereiden, 't geen naar wyn gelykt. Deze Pruimen hebben de groote van onze *Keizers Pruimen*, en zyn zoo gezond als onze karſſen. Men gebruikt haar tegens de koorts en roodeloop. Men konfyt de bloemen wanneer zy noch in den knop zyn.

ACAJOU, *Cajous ſive Acajaiba*, (*Byvoegz. en verb.*) Dit is een boom die op de Eilanden van Amerika, in Brazil en in Indiën groeit. Men onderſcheid 'er twee ſoorten van. De een is de *Plank Acajou*, van Cayenne. Hy ſchiet hoog op, en verkrygt een evenredige dikte: zyn hout is rood dat van andere gemarmert, geel, of helder wit. Het kan gemakkelyk gepolyſt worden, en neemt een fraye glans aan. Het overtreft dat der Eilanden door de fynheit van korl en de ſchakering der vezelen; men maakt 'er huisſieraden van, die hunnen lieſſelyken reuk aan het lynwaat mede deelen, dat men 'er in beſluit: dit ſoort van *Acajou* word *Cederboom* op St. Domingo genoemt.

Het andere ſoort geeft men de naam van *Appel Acajou:* dit is een bochtige boom die niet zeer hoog opſchiet: zyne bloemen, die zich in de maand September vertonen, hebben een trechterswyze gedaante, en een vry aangename reuk. Op deze bloemen volgen vruchten, die de gedaante van een peer, en een geele of purperkleur hebben: zy worden in de maanden December of January ryp. De inwendige zelfſtandigheit van deze vrucht is wit, bevat veel ſap, maar het geen eenigzins zuurachtig is. Deze een weinig zamentrekkende vrucht, is zeer goed in den buikloop: de Indianen gebruiken haar zelfs tot ſpyze. Op de plaats alwaar andere vruchten een navel hebben, vertoont zich een noot van een nierswyze gedaante, die *Noot van den Acajou* genoemt word. De noot of amandel is in deeze vrucht, in plaats van inwendig in dezelve bevat te zyn, uitwendig geplaatſt.

Deze noot van den Acajou, heeft een graauwe ſchors, die dik, hard, houtachtig, en uit twee vliezen te zamengeſtelt is, tusſchen welke een ſoort van mergachtig gedeelte of ſponsachtige zelfſtandigheit geplaatſt is, die een honingachtig, ſcherp en bytent ſap bevat, dit zypelt 'er, door een menigte kleine openingen uit, wanneer de vrucht verſch is, en men haar warm maakt: eenige Caraïbers maken 'er gebruik van om de hoornachtige uitwaſſen der voeten weg te nemen: dit ſap geeft het lynwaat een yzer kleur, die men zeer bezwaarlyk kan doen verdwynen. Deze noot bevat behalven dit een witte amandel, die zeer goed om te eeten is, 't zy raauw of gerooſtert; zy heeft een ſmaak als een hazelnoot.

De Inwoonders van het land waar in de Acajounoot groeit, perſſen uit hare pit of amandel een brandende olie, waar van zy zich bedienen om het hout te verwen, waar door zy het voor het verderf bewaren. Men perſt uit de vruchten een ſap, 't geen, naar dat het wel gegiſt heeft, wynachtig word, en waar uit men door de overhaling een zeer vlugge en brandende geeſt trekt. Uit den boom vloeit, wanneer men 'er insnydingen in maakt, een rosachtige en doorſchynende gom, die, wanneer zy in water ontbonden is, de beſte vogellym evenaart. Men bedient 'er zich op Cayenne van, om alles te lymen wat men voor de vochtigheit der lucht en Inſecten bewaren wil. Men ſtrykt haar mede over de huiſſieraden die men een aangename glans geven wil. Het hout van den *Appel Acajouboom*, ſchoon minder hart, minder welriekent, veel bruinder zynde, en zoo ras niet als dat van den *Plank Acajou* drogende, word echter zeer gezocht tot huiſſieraden, en om te bouwen. Vermits het bochtig is, zoo maakt men van zyne takken, bogen tot kroonlyſten van kabinetten, enz. Hunne omtrekken zyn zoo volmaakt, dat 'er zomtyds maar een geringe bearbeiding vereiſcht word om hen tot volmaaktheit te brengen. De Verwers gebruiken de Olie van de Acajou-Noten om zwart te verwen. De Inwoonders van Brazil, tellen hunnen ouderdom door deze noten: zy ſluiten 'er jaarlyks een weg.

ACARICABA. Dit is de naam van een Braziliaansche Plant, welkers specery-achtigen wortel onder de beste afzettende middelen kan getelt worden, en het sap der bladeren onder de braakmiddelen en tegengiften: de eigenschappen van de *Acariba* zyn vry algemeen bekent; maar wy weeten weinig van de kenmerken van deze Plant.

ACARNE OF ACAMANE. Dit is een schubachtige en witte Visch, die zich aan de Zeestranden onthoud, en zeer mager in den zomer word: hy gelykt naar de *Pagre* of *Pagel*, met welke men hem te Rome onder de gemeene naam van *Phagerlino* verkoopt. Men vischt hem in alle tyden. Zyn vleesch is zoet, voedzaam en gemakkelyk te verteeren: het is pisdryvent en zuivert het bloed. Deze Visch is mogelyk dezelve die *Acarnan* door *Atheneus*, *Rondelet* en *Aldrovandus* genoemt word.

ACCAVIAC OF ASCAVIAS. Dit is een zeer zonderlinge Vogel van het land der Negers in Afrika: hy heeft de groote van een Paauw, en zyn kop is met een roode kuif, en twee reyen witte vederen aan iedere zyde versiert. *Dapper* zecht dat hy deze kuif in het ronde kan opzetten, en om zyn hoofd laten golven.

*ACCIOCA. De Bewoonders van de Bergen van Laxo geven deze naam aan een kruid 't geen in Peru groeit, en het geen men by gebrek van het Paraguaasch kruid in deszelfs plaats gebruikt, waar van men gelooft dat het de eigenschappen bezit. *Zie* PARAGUAASCH-KRUID.

ACHANACA. Deze Indiaansche Plant heeft bladeren die naar die der Kool gelyken, maar zy zyn zoo dik niet, en derzelver ribben zyn veel malscher: haare vrucht die de groote van een ei, en een geele kleur heeft, koomt in het midden der bladeren voort. Men noemt deze vrucht *Altard* of *Letach*. De Indianen schatten haar zeer hoog tegens de Venusziekte.

ACHITH. Dit is een soort van Wynstok van het Eiland Madagaskar, waar van de vrucht, die in den Winter ryp is, *Voachit* genoemt word. *Zie* WYNSTOK.

ACHOAVAN OF ACPOAVA. Dit is een Plant die gemeen in Egypte is. *Prosper Alpinus*, die haar dikwyls versch geplukt heeft, zecht dat zy zoo hoog als de Kamomillen niet opschiet, maar zy gelykt 'er vry wel door hare bloemen na, en door haar loof naar het Moederkruid. Deze Kruidkundige bevond, dat zy een onaangename smaak en reuk heeft.

ACMELLA. (*Byvoegz.*) Dit is een Plant die omtrent een voet hoog opschiet, en zeer gemeen op het Eiland Cylon is. *Hotton* zecht, dat haar steel vierkant, en met by paren geplaatste bladeren bezet is, welke naar die der *Zee*-Netelen gelyken: hare bloemen komen uit de toppen der steelen voort, en zyn uit een groot getal kleine geele bloemen te zamengestelt, zy zyn gestreept, en vormen met zich te vereenigen een hoofd, 't geen door een vyfbladige kelk ondersteunt word: op deze bloemen volgen zaden van een donkere graauwe kleur, zy zyn langwerpig en glad, uitgezondert die van den top: zy zyn met een dubbele baard bezet die hen gevorkt doed zyn: de wortel van de Acmella is vezelachtig en wit.

Men plukt de bladeren van deze Plant af, voor dat de bloemen zich vertonen, men laat hen droogen, en gebruikt haar in poeder met Thee: zomtyds laat men de wortelen, steelen en takken in brandewyn afweeken, die men vervolgens overhaald: men bediend zich van de bloemen, het uittrekzel, de wortelen en zouten van de *Acmella* in het pleuris, de kolyken en koortzen.

ACOCOLIN. Dit is een soort van Mexikaansche en Braziliaansche Zwemmer. *Zie op het woord* VALK.

ACOLIN, *of* WATER-KWARTEL. Dit is een Vogel van het Meer van Mexiko, die de groote van een Kwartel heeft. Zyne vederen zyn bruin; zyn bek en pooten zyn lang en gekromt. Deze Vogel loopt over het oppervlak van het water, en voed zich met kleine Visschen.

ACUDIA. (*Byvoegz.*) Men wil dat wanneer men zyn aangezicht met de vochtigheit der lichtgevende vlakken of starren van dit Insect wryft, men een glans van zich geeft, zoo lang deze duurt.

De *Acudia* en *Lantaarndrager* voeden zich alleen met vliegende Insecten: heeft men geen

geen redenen om te gelooven, dat het licht 't geen deze Dieren om zich verspreiden, de kleine Insecten tot zich lokt, 't geen hen dezelve met gemak doet vangen? Deze gissing schynt des te waarschynelyker, om dat men dagelyks opmerkt, dat de Insecten die des nachts vliegen het licht zoeken, en het zelve zoo veel mogelyk naderen door een rondlopende beweging.

Mejufvrouw *Merian*, die dit soort van Vliegen te Suriname waargenomen heeft, zecht dat haar licht zoo sterk is, dat een eenige genoeg was, om de figuren by te schilderen die in de plaaten in haar werk, over de Insecten van dit land, afgebeelt zyn.

ADAMS-AARDE. (*Byvoegz.*) Men heeft onder andere deze naam aan de slymerige, zoute en lymachtige modder of slib gegeeven, die het Zee-Water achter laat op de plaatzen die door de eb ontbloot worden: deze gronden zyn zoo glad dat men men 'er niet dan met moeite overgaan kan. Men gist dat behalven de groote menigte Visschen en Planten die gestadig in de Zee sterven en verrotten, de lucht noch eenigzins tot het slib mede werkt, waar van wy hier spreken, want men merkt op, dat dit soort van Adams-Aarde, zich in grooter hoeveelheit in de vaten bevind, die alleen met een stuk lynwaat bedekt geweest zyn, dan in die gene die men hermetiesch verzegelt heeft. *Memoriën van de Fransche Akademie der Wetenschappen, voor het jaar* 1709.

ADDAD. De Arabieren geven dezen naam aan den wortel van een Plant die in Numidiën en Afrika groeit. Hy is zeer bitter, en bevat een zoo geweldig vergift, dat dertig of veertig droppelen van zyn overgehaalt water, de dood in weinig tyd veroorzaken. *Diction. Encyclop.*

ADENOS. Deze naam geeft men aan een Zee-Katoen, 't geen men van Aleppo bekoomt. *Zie* KATOEN.

ADHATODA. Deze naam betekent in de taal van het Eiland Cylon, een Plant die de kracht bezit om de doode vrucht uit te dryven. De *Adhatoda* is, volgens *Tournefort*, een kruid waar van de bloem uit een eenig onregelmatig blad bestaat, zy is trechterswys uitgebreid, en vormt een bek met twee lippen: uit den grond der kelk verheft zich een stamper, die in 't vervolg een vrucht word, die vry gelykvormig aan een knods is, zy is in hare lengte in twee zaadhuisjes verdeelt, en scheid zich in twee stukken; zy bevat gewonelyk zaden die plat en by wyze van een hart uitgesneden zyn.

ADIVES OF ADIRES. Deze naam geeft men aan een soort van Barbarysche Hond, die zeer doorslepen en loos is, maar te gelyk een groote verslind- en zwelgzucht bezit; wanneer hy eenig voedzel vind, zoo geeft hy een schreeuw om zyne makkers te roepen: dit Dier word altoos door den Leeuw vervolgt.

ADMIRAAL. De Liefhebbers der Schelpen geven deze naam aan een eenschelpige Schelp van het geslacht der *Tooten.* Zie *dit woord.* De *Admiraal* heeft oppervlaktens die met witte vlakken op eén geele grond gemarmert zyn. Men onderscheid 'er noch een gestipte lyn omtrent het midden op, die men aan de Schelp niet vind, die men *Vice-Admiraal* noemt.

De Blommisten geven mede de naam van *Admiraal* aan een soort van *Angelier.* Zie *dit woord.* Eindelyk de naam van *Admiraal* word aan een groote zwartachtige Vlinder gegeven, wiens vleugelen op een wonderbare schoone wys met roode en witte stippen gevlakt zyn.

ADRACHNE. Dit is een Heester die zeer gemeen op Candia op de Bergen van Leuce, en andere plaatzen tusschen de rotzen is. Hy is altoos groen: zyne bladeren gelyken naar die van den Lauwrier, maar zy hebben geen reuk. De schors der stam en takken is zacht in 't aanraken, en heeft een schoone roode koraalkleur. In den Zomer barst zy open en valt in stukken af, wier kleur een mengzel van aschverwig en rood is. De *Adrachne* bloeit en geeft vruchten twee malen in het jaar. Deze vrucht gelykt in alles naar die van den Haagappelboom: zy is goed om te eeten, koomt troswys voort, en heeft de kleur en groote der Framboos.

ÆGOLETHRON. (*Byvoegz. en Verbeter.*) *Chanærodendros Pontica maxima, mespili folio, flore luteo.*

Zyn ſtam word van verſcheide dunne ſteelen verzelt, die getakt en buigzaam zyn. Men heeft opgemerkt, dat zyne vruchten zich van het eene tot het andere uiteinde op zeven of acht plaatzen openen, die gootswys uitgeholt zyn, deze gootjes eindigen aan een as, die midden door de vrucht loopt: deze as is gevoort, en verdeelt het inwendige van de vrucht in zoo veel deelen als men gootjes aan het uitwendige opmerkt. *Zie* het gene wy betreffende de krachten van deze Planten gezecht hebben op het artikel BYE. 1ſte *Deel*, *bladz.* 184. 2de *kolom.*

ÆSPING. De Heer *Linnæus* geeft deze naam aan een ſoort van Coluber die men in Smaland vind: hy heeft hondert en vyftig ſchubachtige ſtreepen aan den onderbuik, en vier en dertig ſchilden aan den ſtaart.

AFGROND. Men noemt dus in 't algemeen een zeer diepe plaats, en die om dus te ſpreken geen grond heeft. Men bedient zich mede van het woord Afgrond om de onmeetbare bewaarplaats der wateren aan te duiden, in welke GOD op den derden dach, alle de wateren by een vergaderde: deze bewaarplaats drukken wy in onze Spraak, door het woord *Zee* uit, MOZES noemt haar de *groote Afgrond*, en andere Schryvers de *Chaos*.

De Hebreeuwen dachten dat de Fonteinen en Rivieren, alle, hunnen oorſprong uit den *Afgrond* of *Zee* hebben: zy komen 'er, zeide zy, door onzichtbare Kanalen, uit voort, en keeren 'er door de beddingen die zy zich op de aarde gevormt hebben, weder naar toe. Ten tyde van den Zondvloed verbraken de benedenſte Afgronden, of de Zee, hunne dyken, de Fonteinen deden hunne bronwellen openbarſten, en hare wateren verſpreide zich ter zelfder tyd, dat de Sluizen des Hemels de geheele Aarde overſtroomde: *Geneſ. VII: vſ.* 11. De Aarde kwam vervolgens uit het midden van den Afgrond voort, even als een Eiland uit de Zee voortkoomt, en plotsling verſchynt, na dat het langen tyd onder het water verborgen geweeſt is: *Geneſ. VIII: vſ.* 5.

Woodward, van den grooten *Afgrond* in zyne Natuurlyke Hiſtorie van de Aarde ſprekende, houd ſtaande dat 'er een groote verzameling van water in de ingewanden der aarde beſloten is, 't geen een wyduitgeſtrekte kloot in haar middelpunt vormt: dit is volgens hem het gene MOZES de *groote Afgrond* noemt. Het beſtaan van deze verzameling van water in het inwendige gedeelte van den Aardkloot, ſchynt door een groot getal waarnemingen beveſtigt te worden. Dezelve Schryver wil, dat het water van dezen wyduitgeſtrekten Afgrond met dat van den Oceaan, door eenige onderaardſche openingen, gemeenſchap heeft; maar heeft deze ſtelling eenige zekerheit? *Zie* ZEE, ZONDVLOED, MAALSTROOM, CAHOS en AARDE.

Men vind in de *Memoriën van de Akademie der Wetenſchappen van Parys*, *voor het Jaar* 1741. van de grondelooze fontein van Sablé in Anjou gewach gemaakt, welke in den rang der Afgronden moet geplaatſt worden, om dat alle die gene die haar gepeilt hebben, 'er geen grond in vinden konden; en dat, volgens de overlevering van het Land, verſcheide Dieren die 'er ingevallen zyn, nooit wedergevonden hebben konnen worden. Dit is een ſoort van een Kolk, die twintig of vyf en twintig voeten opening heeft, hy lecht in het midden, en op het laagſte gedeelte van een Heide, die acht of negen uuren in den omtrek beſlaat, waar van de trechterswys verheven randen, door een onmerkbare helling tot aan dezen Kolk afloopen, die 'er even zoo veel als de waterbak van is. De aarde beeft gewonelyk onder de voeten van alle de Dieren die door deze Kom gaan. Men heeft 'er van tyd tot tyd overſtromingen, die niet altoos na de zware regenvlagen ontſtaan, en gedurende deze, koomt 'er een verbazende groote menigte Viſch uit de Fontein voort, en vooral forelachtige Snoeken, die van een ſoort zyn dat in het overige van het geheele Land onbekent is. Het is echter niet gemakkelyk om 'er in te viſſchen, om dat de trillende grond die geſtadig aan den rand van den Kolk inzakt, en zomtyds zeer verre in de omliggende vlakte, de nadering 'er van zeer gevaarlyk maakt; men moet hier toe droge jaren afwachten, en in welke de regenvlagen de grond alvorens niet week gemaakt hebben. Zou dezen grond het gewelf van een Meer zyn, dat 'er onder verborgen is?

AFIOUME. Dus noemt men een ſoort van Vlaſch, 't geen uit de Levant gebracht word. *Zie* VLASCH.

AGARIK, *Agaricum.* (*Byvoegzel en Verbet.*) Dit is een vleesachtige of korkachtige zelfſtandigheit, die gewonelyk aan de zyde vaſtgehecht en zonder ſteel aan de ſtammen der boomen groeit, en in zeker voegen naar een Paddeſtoel gelykt. De Heer *Micheli* is de eerſte die bloemen aan dit groeibare lichaam ontdekt heeft. De Agarik is, zecht hy, een Geſlacht van Planten, waar van de kenmerken voornamentlyk van de gedaante van deszelfs verſchillende bladeren afhangen; zy zyn uit twee onderſcheide deelen te zamengeſtelt: men heeft 'er die porieachtig aan de onderzyde, en met loodlynige openingen doorboort zyn, andere zyn kamswys getant, weder andere beſtaan uit plaatjes, en eindelyk andere zyn glad. Hunne bloemen hebben geen bladeren, en hebben alleen een vezeldraadje; zy zyn onvruchtbaar, en hebben noch kelk, noch ſtamper, noch helmſtyltjes; zy komen in holligheden, of aan de mond van zekere openingen voort. De zaden zyn rondachtig en op verſchillende plaatzen volgens de ſoorten van den Agarik geplaatſt.

Men moet aanmerken dat den Agarik zich niet aan het ſpint van den boom hecht, dan wanneer hy dood is, en geenzins de oorzaak is dat deze vergaat, gelyk eenige Waarnemers geſchreven hebben. De buikzuiverende Agarik beſtaat uit ſtukken van verſchillende grootte, is wryfbaar, kan ligtelyk tot poeder gebracht worden, en heeft een bittere en ſcherpe ſmaak.

De Heer *Boulduc*, (*Memoriën van de Akademie der Wetenſchappen van Parys*) zecht, dat de Agarik een geneesmiddel was, 't geen zeer hoog door de Ouden geſchat wierd, ſchoon men 'er thans, en met redenen, weinig achting voor heeft; want het is zeer langzaam in zyne werking, en door zyn lang verblyf in de maag, verwekt het brakingen, of ten minſten ondraaglyke walgingen, die van zweetingen, bezwymingen, kwyningen, enz. gevolgt worden; het laat mede een langdurige afkeer voor de ſpyze na: het harſtachtige of buikzuiverent gedeelte van den Agarik is geheel in de ſchors bevat, en in een zeer geringe hoeveelheit, in het meelachtige gedeelte.

AGARIK DER EIKEN. (*Byvoegz.*) Dit is een ſoort van zeer zware Paddeſtoel, die op de verdorven plaatzen van verſcheide ſoorten van boomen groeit. Het oppervlak van dit ſoort van Paddeſtoel is ruuw en knobbelachtig, en zyne inwendige zelfſtandigheit vezelachtig, houtachtig, moeijelyk om te verdeelen, met verſcheide kleuren geverwt, uitgezondert wit, en ondragelyk bitter en ſcherp van ſmaak. De Heer *Boulduc* geeft aan deze mannetjes Agarik, de naam van *Valſche Agarik.* In het Noorden zamelt men hem in, voor dat hy op de bomen verdroogt is; vervolgens zuivert men hem eenigzins van zyne ſchors.

AGATY. (*Byvoegz.*) Dit is een groote Boom van de Kuſt van Malabaar, die op zandachtige plaatzen groeit, zyn wortel is vezelachtig en zwart; zyn ſtam heeft vier en twintig voeten hoogte, en beſlaat omtrent zes voeten in omtrek; zyne takken komen uit het middelſte gedeelte, en uit den kruin voort, en ſpreiden zich verder in hoogte of loodlynig als horiſontaal uit: wanneer men een inſnyding in den ſchors maakt, zoo vloeit 'er een helder en waterachtig vocht uit, maar het verdikt wel ras en word een Gom.

AGNANTUS. Dit is een Plant waar *Vaillant* gewag van maakt, hare bloemen vormen troſjes, en zyn aan het uiteinde der ſteelen en takken geplaatſt; zy hebben veel overeenkomſt met die van den *Kuiſchboom*: zie *dit woord.* Wanneer de bloemen afvallen volgen 'er Beziën op, die een eenig zaad bevatten. *Zie* de *Memoriën van de Akademie der Wetenſchappen van Parys*, *voor het Jaar* 1722.

AGOUTY, (*Byvoegz.*) De voorſte pooten van dit Dier zyn in vier vingeren verdeelt die met ſcherpe nagelen bezet zyn, waar tegens de achterſte pooten 'er vyf hebben. De Agouty heeft twee tanden in het opper kakebeen, en twee andere in het onderſte, welke naar die der Haſen gelyken. Het wyfje van dit Dier vormt zich, voor dat zy werpt, een bed van Kruiden en Moſch onder een Heeſter: zy zoogt hare jongen op deze plaats, gedurende twee of drie dagen, en brengt hen vervolgens in een holle boom over, alwaar zy hen verzorgt tot dat zy hare beſcherming ontbeeren konnen. *Hiſtorie van de Antilliſche Eilanden.*

AGRAHALID OF AGIAHALID. Dit is, volgens *Lemery*, een Boom die zoo

groot als een wilde Peerenboom, niet takryk, doornachtig, en gelykvormig aan den *Lycium* is: hier om noemt *Ray*, de *Agrahalid* die in Egypte en Ethiopiën groeit, *Lycio affinis Ægyptiaca*. Zyne bladeren verschillen weinig van die van den Palmboom; zy zyn alleen veel breeder, en ſtaan veel wyder van elkanderen: zyne bloemen zyn weinig in getal, wit, en gelykvormig aan die der Hyacinthen, maar zy zyn kleinder: 'er volgen kleine zwarte vruchten op, gelykvormig aan die der wilde Vlier, en van een zamentrekkende en bittere ſmaak: zyne rinsachtige en zamentrekkende bladeren, worden wormdodende geſchat, wanneer men hen in een afkookzel gebruikt.

AGUARA-PONDA, *Viola ſpicata Braſiliana*. Dit is een Braziliaanſche Plant, die omtrent een voet hoog is, en naar de Violette, in houding en reuk, gelykt. Haar wortel is recht, niet dik, en vezelachtig: haar ſteel is glad, rond, groen, en knoopachtig. Uit iedere knoop, komen vier of vyf ſmalle, getande, ſpitze, groene en ongelykvormige bladeren voort. Hare bloemen die aan de toppen der ſteelen voortkomen, zyn violetblaauw, en hebben vyf bladeren. Men onderſcheid noch een ander ſoort van *Anguara-Ponda*, waar van de toppen der ſteelen met een hol vierkant gemerkt zyn, 't geen een ſoort van groene helmet vormt.

AGUL, *Planta ſpinoſa mannam recipiens*. (*Byvoegz.*) Dit is een doornachtige Heeſter, die een en een half voet opſchiet, en zeer getakt is, hy groeit bywyze van een ſtruik: zyne wortelen zyn lang en rood: zyne bladeren langwerpig en aſchverwig: op zyne bloemen volgen kleine peulen, die lang en rood zyn, en naar die van de Brem gelyken, zy zyn ſtekende, en met zaden vervult, die dezelve kleur, als de peulen hebben.

AHATE. (*Byvoegz.*) Dit is een Indiaanſche Boom, die omtrent twintig voeten in hoogte opſchiet: hy heeft een middelmatige dikte: zyn ſchors is ſponsachtig, en inwendig rood: zyn hout is wit en hard: zyne takken zyn niet talryk, en met een groene en aſchverwige ſchors bedekt. Zyne bloem beſtaat uit driehoekige bladeren, die zoo dik als leder, inwendig wit, en aan de boven zyde groen zyn, zy geven een reuk als brandent leder van zich, wanneer men hen in 't vuur werpt. Zyne zaden zyn langwerpig, blinkende, en in een ſchede beſlooten. Zyn wortel is geelachtig, en heeft een ſterke reuk, en een zalfachtigen ſmaak. Men vind een wydlopige beſchryving van de *Abaté Pauncho Requi*, in het Woordenboek van *James*.

AIMORRHOUS. (*Byvoegz.*) Dit is een Afrikaanſche Slang, die zich in de barsten der Rotzen onthoud, die zeer diep zyn. De *Aimorrhous*, is drie ſpannen lang: haar ſtaart is zeer dun, en hare oogen glinſteren zeer ſterk. Deze Slang kruipt, dan eens langzaam, en in een regte lyn voort, dan kromt zy zich weder, in haren voortgang, even als de *Hoornſlang*; zy is met ſchubben bedekt, die een groot geraas maken, wanneer het Dier zich beweegt: deze rondachtige ſchubben zyn met wit en zwart gevlakt. De beet van deze Slang doet het Bloed geheel zuiver uit de Long, het Tandvleeſch, de wortelen der Nagelen, de hoeken der Oogen, en zelfs met de Pis uitvloeijen, en belet de ademhaling. Zoo de ondervinding deze ſchadelyke uitwerkzelen alleen heeft doen kennen, zoo is het de ondervinding mede alleen die de ontdekking der hulpmiddelen verſchaffen kan, zecht de Heer *de la Mettrie* in zyne aanteekeningen op de werken van den grooten *Boerhave*.

AJUBATIPITA. Dit is een Braziljaanſch boompje, 't geen vyf of zes ſpannen hoog is, en waar van de vrucht naar onze Amandel gelykt, uitgezondert dat zy zwart is. Men perſt 'er een Olie van dezelve kleur uit, waar van zich de Wilden bedienen om de gewrichten te verſterken. *Dictionnaire Encyclopedique*.

AJUIN OF UYEN. (*Byvoegz.*) De CIBOULE, *Capa ſiſſiles*, heeft ten naaſten by dezelve eigenſchappen als de *Charlotte*, zie *dit woord*. Men ſnyd de ſmalle bladeren van de Ciboule af, en mengt haar raauw onder de Salade en het gezoute vleeſch om 'er een ſterke ſmaak aan te geven: maar deze bladeren zyn moeijelyk om te verteeren; zy geven de adem een kwade reuk, en verwekken onaangename oprispingen.

AKELEI. (*Byvoegz.*) Dit is een Plant wier

wier wortel langlevende, witachtig, zoo dik als een duim, getakt en vezelachtig is, hy heeft een zoete ſmaak: hare bladeren die in het ronde ingeſneden en groenachtig zyn, ſtaan drie aan drie op een lang ſteeltje by elkanderen. Haar ſteel is een en een half voet hoog, roodachtig en eenigzins wolachtig. Op deze bloemen volgen vruchten, die uit vier of vyf ſcheden te zamengeſtelt, recht, vliesachtig, met kleine, eironde, blinkende en zwarte zaden vervult zyn. Deze zaden in een zaadmelk of in poeder in het gewicht van een half vierendeel loots, van drie tot drie uuren, ingegeven zynde, doen de knoppen der kinderpokken uitbotten, en zich vertonen.

ALABANDINA, *Alabandina gemma.* Deze naam heeft men aan een edelgeſteente gegeven, wiens roode kleur op die van den Grenaat en Robyn trekt, maar die 'er noch de hardheit, noch de zwaarte van heeft. Men leeſt in den Indiaanſchen Mercurius, dat de waarde van den *Alabandina* gelyk is met die van den Robyn-Spinel; en dat 'er de Myn te Alabanda van is, deze is een oude Stad van Carie, in Klein Azia. Om naauwkeuriger kundigheden van dezen Steen te verkrygen, zoo *zie* het zeven en dertigſte hoofdſtuk der Natuurlyke Hiſtorie van *Plinius*.

ALAMATOU. Dit is een Pruim van het Eiland Madagaskar. Men onderſcheid 'er twee ſoorten van: de eene heeft een ſmaak als onze Pruimen; beide hebben zy kernen: maar die gene die men *Alamatou iſſaie* noemt, en een ſmaak als Vygen heeft, is een voedzel waar van het onmatig gebruik voor gevaarlyk gehouden word. *Dictionaire Encyclopedique.*

ALAQUECA. Deze Steen vind men te Balagate in Indiën, in kleine gepolyſte ſtukken, aan welke men de kracht toeſchryft om het bloeden te doen ophouden, wanneer zy uitwendig opgelecht worden. De Steen die wy onder deze naam gezien hebben, was een *Pyrite*.

ALATERNUS. (*Byvoegz.*) Zyn ſchors is vry gelykvormig aan die van den Karſſenboom. Zyne bloemen worden van Beziën gevolgt, die in ſappige troſſen verdeelt zyn, zy worden zwart onder het rypen. Zyne bladeren zyn zamentrekkende, en verfriſſende.

ALBASTER. (*Byvoegz.*) Men heeft noch andere ſoorten van Albaſter; dat gene, dat, wanneer het gezaagt en gepolyſt is, ſchoone vlakken in de gedaante van rondlopende en golvende plooyen vertoont, word *Agaat-Albaſter* genoemt; dat gene, dat byna geheel in ſtralen gekriſtalliſeert is, en het gene men indiervoegen doorzaagt, dat men het oppervlak der naalden ontmoet, is het *Bevrozen-Albaſter*, of *de Mayella ghiacciati* der Italianen; eindelyk, het Albaſter 't geen den grondſlag van het Carareeſch-Marmer heeft, en waar van de Beeldhouwers zich bedienen, is melkwit, en zeer zagt.

Verſcheide Schryvers, ſchynen de naam van Albaſter aan een Steen gegeven te hebben, die, wel is waar, veel overeenkomſt met hem heeft, zoo wel door zyn zamenweefzel, als door zyne witheit, aderen en kleuren, die men 'er in opmerkt. Deze Steen die een waare Plaaſterſteen (*Alabaſtrite*) is, vind men vooral in verſcheide deelen van Duitſchland; en het is op deze, dat de Heer *Pott*, alle zyne Proefneemingen gedaan heeft, om den aart van den Plaaſterachtigen-Steen te ontdekken: maar wy herhalen het; het ware Albaſter, en vooral dat gene, dat wy onder de naam van *Ooſterſch-Albaſter* kennen, waar van men zoo veel ſchoone werken vervaardigt, moet als een Kalkachtigen-Steen, beſchouwt worden, vermits hy met de zure vochten opbruiſcht, en in Kalk door de kalkbereiding, verandert. Zoo, een Natuuronderzoeker, maar een weinig door de Scheikonſt en Natuurkunde verlicht is, zoo zal hy zonder moeite ontdekken, wanneer hy reiſt, en de Steengroeven beſchouwt, dat het Albaſter niets anders dan een kalkachtige Stalactit is. Alle de Kabinetten der Liefhebbers, konnen 'er ſtaaltjes van uitleveren. Dus heeft de Steen, die de Heeren *Wallerius*, *Pott*, enz. Albaſter noemen, en die zy onder de Plaaſterſteenen plaatzen, niets gemeen, zoo niet de uitwendige gelykvormigheit, met het gene wy Albaſter noemen. *Zie* STALACTITEN, GYPS en ALBASTER (VALSCH).

ALBASTER (VALSCH), *Pſeudo-Alabaſtrum.* (*Byvoegz.*) De Duitſchers maken van dezen Plaaſterachtigen-ſteen, vaſen en

en beelden, die vry bevallig zyn; maar zy verwarren ten onrechte het Valsch-Albaster 't geen door de zure vochten niet opgelost kan worden, met het Oostersch-Albaster, 't geen kalkachtig is, *zie* ALBASTER.

ALBICORUS. Dus noemt men een Visch die men ten zuiden van de Evennachtlyn, in den Oceaan vind, alwaar hy de Vliegende-visschen beoorloogt. De Albicorus heeft de gedaante en smaak van een Makreel, maar hy is veel grooter, en zyne vinnen zyn geel.

ALFRANK, *zie* ELFRANK.

ALISMA, (*Byvoegz.*) *Oribasus* schryft aan de *Alisma* het vermogen toe om die gene te genezen, die van den *Zee-Haas* gegeten hebben: *zie* DORONICUM en ZEE-HAAS.

ALK, *Alca.* Dit is een Water-vogel, die men in het Landschap York in Engeland vind. Hy is kleinder als een Eendvogel. Zyn kop en het opperste gedeelte van zyn lichaam zyn zwart, en de borst en buik zyn wit. Het opperstuk van den bek is aan den punt gekromt, hol, en over het onderstuk afhangende. Zyne beenen zyn kort en zwart, gelyk mede zyne pooten. De achter vinger ontbreekt aan dezen Vogel. Hy lecht zyne eijeren, bebroed hen, en voed zyne jongen op, langs de Zee-kusten op de toppen der steile Rotzen.

ALLIGATOR. Dit is een soort van Krokodillen, die men in Afrika heeft: hunne schubben zyn zeer hard, hunne tanden snydende, en hunnen staart zeer dik; zy zyn niet zeer schuuw, zeer gretig naar Visch, en Mensch-eetende: *zie* KROKODIL.

ALOË. (*Byvoegz.*) Men heeft soorten van Aloëes, waar van de kelk in een vrucht verandert; en in andere is dit de stamper: men weet dat de Amerikaansche Aloëes zeldzaam in de koude Gewesten bloeyen. Hierom heeft men het even als een gedenkwaardige byzonderheit opgegeven, dat een Amerikaansche Aloë, in den Tuin van den Graaf van Limburg Styrum, naby Carlsbad, in het Jaar 1754 bloeide. De steel van deze Plant was zes en twintig voeten hoog, en had acht entwintig armen of takken, uitgeschoten, die meer als drie duizend bloemen binnen een maand voortbrachten. Men heeft mede een Aloë te Parys, in het Jaar 1663, en 1664, zien bloeyen; wy hebben 'er een te Leyden in het Jaar 1760 gezien, die eenige bloemen had, weinig jaren later, heeft 'er een by den Bloemmist *Stekhoven*, en in het volgent jaar, een in den Tuin van het Oude Hof in 's Gravenhagen, en een buiten Rotterdam gebloeit. Men heeft noch een Amerikaansche Aloë in volkomen bloei, in den Koninglyken Tuin van Friedrichsberg in Denemarken gezien: de steel van deze Plant had twee en twintig voeten hoogte, negen en twintig armen, en meer als vier duizent bloemen. Deze Plant schiet tot verschillende hoogtens op, volgens den aart van den grond, luchtstreek, enz.

De *Aloë Soccotrina*, is een harstachtig gomachtig sap, dat men uit de Aloë met bladeren van den Ananas bereid. Het word geelachtig, wanneer men het tot poeder brengt.

Men heeft noch de *Aloë in Kalabassen*, of de *Aloë van de Barbados*, die zacht en vaalrood zwart is, wanneer zy versch is; maar wanneer men haar bewaart, zoo word zy breukig, glinsterent en doorschynende. Zy word door de Liefhebberen zeer gezocht.

Het sap der Aloëes, veroorzaakt bloedvloeyingen, en verwekt bloedstortingen aan die gene, die aan bloedspuwingen onderhevig zyn. Men vind, behalven dit, zoo veel uitmuntende hoedanigheden in den Aloë, dat eenige niet geschroomt hebben om te zeggen, dat hy het leven verlengt. *Qui vult vivere annos Noë, sumat pilulas de Aloë.*

ALOË PITTE of de HENNIP DER INDIANEN. Het is nodig dat men aanmerke dat de tweede schors van deze Plant geheel uit draden bestaat, waar van het zamenweefzel eenigzins naar grof lynwaat gelykt; maar waar van de draden in plaats van door elkanderen gevlochten te zyn, gelyk de scheer- en inslagdraden van het lynwaat, alleen op elkanderen geplaatst en gelymt zyn, voor 't overige merkt men 'er dezelve schikking en plaatzing in op. Deze draden zyn roodachtig, en vertonen, door hun soort van zamenweefzel, een grof lynwaat, 't geen door de Natuur bereid is, en dat van groote planten in haar natuurlyk

lyk geweſt afgenomen zynde, zeer nuttig zyn kan. De Spanjaarden en de Inwoonders van Rouſſillon maakten voormaals kanten van de vezels van de gemeene Aloë.

ALOUCHI. Deze naam geeft men aan een ſoort van harſtgom, die men uit den Witten Kaneelboom trekt.

ALPAM. Dit is de naam van een Indiaanſche Plant, die op de opene en zandachtige plaatzen van Aregatti en Mondabelli groeit. Haar wortel is lang, rood, en vezelachtig in allerlei richtingen: haar ſtam is in drie of vier ſteelen verdeelt, en met een groene en aſchverwige ſchors bedekt, die geen reuk, maar een rinſe zamentrekkende ſmaak heeft: het hout der takken is witachtig, knobbelachtig, en met een groen merg vervult: de bladeren zyn langwerpig, ſmal, groen, en met zenuwen vervult, zy zyn onaangenaam van reuk, en ſcherp van ſmaak: de bloem is donker purper en heeft geen reuk, zy word van een ronde en ſpitze peul gevolgt, die met een vleesachtig merg vervult is, zonder eenig merkbaar zaad.

De Alpam brengt bloemen en vruchten in het begin en einde van het jaar voort; zy is altoos met bladeren bezet; en wat gedeelte men van deze Plant ook nemen mag, zoo bereid men 'er met olie een zalf van die nuttig is om de oude verzweringen en de ſchorft te genezen.

ALPISTUS, Zie KANARIEZAAD. De Alpiſten hebben maar een eenige Hermaphroditiſche bloem, die uit twee bollen beſtaat.

ALQUIFOUX. In den Koophandel, geeft men dezen naam aan de *Galena*, een ſoort van mineraal Lood, 't geen gemakkelykſt tot poeder kan gebracht worden, maar zich niet gemakkelyk laat ſmelten.

ALTORFSCHE-STEEN. Deze naam geeft men thans aan een ſoort van ſchelpachtig Marmer, 't geen eerſt onlangs in de omliggende ſtreken van Altorf ontdekt is. Dit Marmer bevat veel Ammonshoornen, die zomtyds gemetaliſeert zyn, en een menigte Linxſteenen en indrukzelen van verſcheide ſoort van Schelpen. Men heeft onlangs, naby Neuremburg, een Fabriek opgerecht waar in men dezen ſteen bearbeid, waar van men tafels van een groote ſchoonheit vervaardigt, om de Mozaïſche figuren die 'er de delfbare Schelpen, enz. in vormen.

ALUIN. (*Byvoegz.*) Dit delfbaar zout behoud veel water in deszelfs kriſtalliſatie, waar door het de eigenſchap verkrygt om in het vuur op te bladeren.

De *Pluim-Aluin* vind men natuurlyk in de gootswyze grotten of holen gekriſtalliſeert. Deze Aluin verſchilt wezentlyk van de *Asbeſt* door deszelfs zamentrekkende ſmaak en ſmeltbaarheit in het water. Wy ſchroomen niet om te zeggen, dat de Pluim-Aluin van den Koophandel niets anders als een vezelachtige en vaſte Asbeſt is.

De Aziatiſche Volken bedienen zich van den gebranden Aluin, om het overtollige vleeſch te verteeren, of 'er de vochtigheden van te verdrogen. Elders ſtrooit men het op het lynwaat om den kwaden reuk der voeten en okſelen weg te nemen.

ALYSSON. Dit is een Plant waar van de bloemen uit vier kruiswyze bladeren te zamengeſtelt zyn. Uit de kelk koomt een ſtamper voort, die in 't vervolg een vry kleine vrucht word, die knobbelswys verheven en in twee deelen geſcheiden word door een middelſchot 't geen evenwydig is met de deelen die het van elkanderen ſcheid; deze vrucht bevat rondachtige zaden. *Tournefort.*

ALSEM. (*Byvoegz. en Verbeter.*) Dit is een langlevende Plant, die kleine en geele halve bloempjes, en kleine ingeſnede bladeren voortbrengt; haar ſteel is gevoort, mergachtig en getakt; haar wortel is dik, houtachtig, welriekende, en zonder bitterheit; hare zaden zyn glad, hebben geen pluimpjes, en zyn moeyelyk te zuiveren; hier om vernieuwt men de Plant alle twee jaren met zich van oude wortelen te bedienen. De Alzem koomt van zaden voort die men in de maanden February en Maart zaait, en van geworteldeschenten of afzetzelen, dit is de gewone wyze. Het onmatig gebruik van den Alzem vernietigt de begeerte tot het Venusſpel, en kan zeer ſchadelyk aan de zenuwen zyn, gelyk alle bittere geneesmiddelen.

AMANDELBOOM. (*Byv.*) Men schat de Amandelen voedzaam; maar zy zyn moeyelyk om te verteeren, wanneer men 'er te veel van eet. Men maakt 'er met suiker verschillende bereidingen van, als massepainen en macaronsen. Men confyt de groene Amandelen noch even als de Abrikozen: wanneer zy ryp en droog zyn maakt men 'er Amandelbrood, gesuikerde Amandelen, enz. van. Wanneer men in een pint Amandelmelk die eenigzins dik is, op het vuur twee ponden suiker laat smelten, zoo zal men de Siroop van Orgeade bekomen, die men zomtyds met water van Oranjebloessem geurig maakt.

AMBAIBA of KANONHOUT. (*Byv.*) Dit is een Braziliaansche Vygenboom; zyn hout is wit, zacht, en gemakkelyk om te klieven: de stam is in zyne geheele lengte hol; men gebruikt hem om 'er gooten en buizen van te maken: hy schiet eenige takken aan zynen top uit. Zyne bladeren zyn breed, zenuuwachtig, ingesneden, groen aan de boven, en graauwachtig aan de onder zyde. De bloemen komen uit het opperste gedeelte van den stam voort, en hangen aan een kort voetsteeltje in een getal van vier of vyf: hare gedaante is kegelvormig; zy zyn van zeven tot negen duimen lang, en 'er volgen Amandelen op, die goed om te eeten zyn.

Het opperste gedeelte der holligheit van den stam, bevat een soort van merg 't geen de Negers op hunne wonden leggen. Het inwendige vlies van het hout geraspt zynde, geneest de kankerachtige verzweringen, zoo zy niet pokachtig zyn; zy verdwynen ten einde van acht dagen, wanneer men dit poeder des morgens en des avonds ververscht. Het vaste zout 't geen het hout verschaft, is van veel nut om de wyn van het suikerriet te zuiveren en te doen gisten: mogelyk zou het, volgens *Barrere*, dienen konnen om glas en zeep te maken, en van eenig nut tot het wit maken van het lynwaat zyn. De *Ambaiba* geeft uit de insnydingen in zyn stam, een zamentrekkent olieachtig vocht uit.

AMBAITINGA. (*Byv.*) Zyne takken zyn roodachtig: zyn hout is van een zeer vast zamenvlechtzel: zyn vrucht is breed, zoo lang als een hand, goed en zoet van smaak. Men trekt uit den *Ambaitinga* een olieachtig vocht. *Ray*, *Historie der Planten.*

AMBALAM. (*Byv.*) De Stam van den Ambalam is zeer dik; zyne wortelen zyn lang en vezelachtig, zyn hout glad, en zyn schors dik: zyne takken spreiden zich verre uit: de grootste derzelve zyn graauwachtig; maar de kleinste zyn groen en met een blauw stof bedekt. De bladeren zyn klein, onregelmatig, in paren by elkanderen geschikt, langwerpig, zenuuwachtig, en groen. De loten der groote takken brengen een groot getal bloemen voort, die uit zes spitze, harde en blinkende bladeren te zamengesteld zyn. Wanneer zich de bloemknoppen beginnen te vertonen, zoo verliest de boom zyne bladeren, en brengt geen andere voort, voor dat de vruchten gezet zyn. Het is noch een aanmerkenswaardige byzonderheit dat de geheele oppervlakte van de vrucht, met houtachtige en beweegbare vezeldraden bezet is.

AMBARE. Dit is een hooge en dikke Indiaansche boom, waar van de bladeren naar die van den Nootenboom gelyken, zy hebben een aangenaame groene kleur, en zyn met schoone zenuwen doorzaait: zyne bloemen zyn klein en wit; zyne vruchten zyn met een kraakbeenig en hard merg vervult, 't geen met zenuwen doorstreept is, men eet het, zecht *Lemery*, om den eetlust te verwekken, en de gal uit te dryven.

AMBELA. Deze groote Boom groeit in Perziën en in Arabiën, en word door de Indianen *Charamei* genoemt. Men onderscheid 'er twee soorten van: die van het eene is zoo groot als de Mispelboom, en groeit aan den oever der Zee; zyne bladeren gelyken naar die van den Peerenboom, en zyne vruchten naar de hazelnooten, maar zy zyn hoekachtig en rinsachtig; men konfyt haar wanneer zy ryp zyn, en eet haar met zout: die van het andere soort groeit midden in het land: zyne bladeren zyn kleinder en zyne vrucht is veel grooter. De Indianen koken zyn hout met het Sandelhout, en maken van dit afkookzel tegens de koorts gebruik.

De Schors van den wortel der beide soorten, geeft een purgerende melk uit, die men aan de Engborstige, met een vierde

loors.

loots ſap van geſtooten Moſtaartzaad ingeeft. Men ſtuit de te geweldige werking van dit purgeermiddel, door een afkookzel van Ryſt, 't geen zuur geworden is.

AMBIA. Dezen naam geeft men aan een Indiaanſche Bitumen, die vloeibaar en geelachtig is, en waar van de reuk die van de Gom Tacamahaca evenaart. De Ambia, is een ſoort van vloeibare Barnſteen: men maakt 'er in Indiën gebruik van om de Schorſt te genezen.

AMBERPLANT. Muskuszaad, Abel-Mosch, of Bamia. (*Byvoegz.*) Dit is de *Fluweelachtige Indiaanſche Maluwe.* Deze Plant groeit op de Antilliſche Eilanden, en vooral in Arabiën en in Egypte, alwaar het gemeene Volk, haar zaad tot poeder brengt, en met dat van de Koffybonen vermengt, om haar hoofd- en maagverſterkende te maken.

Men geeft mede de naam van Amberplant aan de *Zwarte Jacea*, 't geen een ſoort van Plant van het Geſlacht der *Koorenbloem* is: *zie dit woord.* Hare bladeren gelyken naar die der Cichorei: haar ſteel is getakt, en brengt bloemtroſſen met ſchubachtige hoofdjes voort, deze bloemen hebben een purperachtige kleur en een zeer aangename reuk: dit is om eigentlyk te ſpreken de *Wilde Amberplant*, *Jacea nigra pratenſis.* Zy groeit in de Weiden en andere onbebouwde plaatzen.

AMBROZYN: *zie* Thee of Mexikaansche Ambrozyn, en Druivenkruid. Men geeft mede de naam van *Ambrozyn* (*Ambroſia*), aan een ſoort van Plant die het middelſoort uitmaakt, tuſſchen de *Geele Amaranth* en het *Wormkruid.* Hare hermaphroditieſche en onvruchtbaare bloemen, zyn van de vrouwelyke afgeſcheiden, en in omkleedzelen by een verzamelt, die in airen aan de toppen der takken, by een geſchikt zyn, waar tegens de vrouwelyke in trosjes, in den ſchoot der bladeren by elkanderen geſchikt zyn, die onder de airen ſtaan; de vrouwelyke bloemen hebben geen kroon, maar zy hebben twee ſtyltjes. De onderſte bladeren van eenige ſoorten van Ambrozyn, ſtaan tegens elkanderen over, en de andere zyn beurtelings geplaatſt.

AMERIKAANSCHE DRUIF of LAK, *Phytolacea Americana*, *majori fructu.* Deze Plant is uit Virginiën oorſpronkelyk, en word in eenige Europiſche Tuinen aangekweekt. Haar wortel is hartlevende, wit, een voet lang, en vier duimen dik: haar ſteel, die ter hoogte van vyf voeten opſchiet, is dik, rondachtig, ſtevig en getakt: hare bladeren zyn breed, zagt in 't aanraken, en byna in gedaante gelykvormig aan die der Nachtſchade. De bloemen die aan de toppen voortkomen, zyn rooswys, van een bleekroode kleur, en in trosjes by elkanderen geſchikt. Hare ſtampers veranderen in zagte Beziën die rood onder het rypen worden zyn, en eenige zwartachtige zaden bevatten: men trekt uit deze Beziën een purperkleurig ſap, 't geen dienſtig tot de verwkonſt, en een goed purgeermiddel is.

AMERIKAANSCHE KALABASBOOM, *zie* Kalabasboom.

AMERIKAANSCHE TEER. Deze naam geeft men mede aan den harſt Chibou, waar van wy op het artikel *Gomboom* geſproken hebben. *Zie dit woord.*

AMETHIST. (*Byvoegz.*) Dit ſoort van edelgeſteente, 't geen men mede *Bitſchopsſteen* noemt, is zedert langen tyd bekent geweeſt; de Amethiſt was de negende in order, op den Borſtlap van den Hoogenpriester, en de naam van *Iſſaſchar* was op dezelve gegraveert.

Men vind de Amethiſten zomtyds in holle of gekamerde Agate Keyen: men heeft hem in Spanje in een Berg, twee uuren van Vic, in Katalogne, en in het Graafſchap Kerri, in Ierland, alwaar men 'er een vry ſchoone Myn van ontdekt heeft, die door een Genoodſchap 't geen hier toe opgerecht is bearbeid word.

Zedert eenige jaren verkoopt men te Petersburg een menigte Juweelen, onder de naam van *Witte Amethiſten:* deeze Steenen, die men in de Staten van de Keizerin van Rusland vind, hebben een doffe doorſchynentheit, en zyn even als geſtreept, of gebarſten: zy worden ſterk gezocht, ſchoon zy weinig bevalligheit bezitten. Men heeft ten onrechte voorgegeven, dat deze Steenen de dronkenſchap belette, en het vergift wederſtonden. De prys der Amethiſten verſchilt zeer veel, die der Ooſterſche vermeerdert in een Arithmetiſche voortgang, die op

zyne volmaaktheit, en byzondere zwaartte gegrond is: by voorbeeld, twee greinen, worden voor drie, vier voor zeven, en elf voor zestien gerekent; waar tegens de Westersche Amethisten, alleen in evenredigheit van hunne grootte verkocht worden: dat is te zeggen, dat die gene, die dubbelt zyn, het dubbelt waardig zyn van de enkele, enz.

AMIANT. (*Byvoegz.*) Men geeft de Amiant namen overeenkomstig met het zamenweefzel van zyne deelen: *zie* DELFBAAR LEDER, DELFBARE KORK, en BERGVLEESCH. Men geeft de naam van *Asbest* aan de harde Amiant, die weinig of geen buigzaamheit bezit, zwaar is, en in het water doorzinkt; en volgens de schikking der vezelachtige deelen, is de Asbest troswys, gestart, of airswys, of heeft een houtachtig zamenweefzel.

Men bewaart in de Vatikaansche Boekzaal een Zweetdoek die van onverbrandbaar Amiant lynwaat, gemaakt is, hy is negen Roomsche palmen lang. De Heidenen bediende zich van lemmetten van Amiant, in hunne graftlampen, die zy aan hunne Afgoden, of been- en aschvasen heiligden. Zomtyds zyn de vezelen van den Amiant van een gescheiden, zomtyds zyn zy in Rotskristal, Spath, enz. besloten, of als een bondel byeen geschikt, waar van de uiteinden met een mesch afgesneden schynen.

AMMITES of AMMONITES. Deze naam geeft men aan kleine steenachtige korlen, die rondachtig, en meer of min groot zyn: eenige gelyken in gedaante en grootte, naar Vischkuit, Gierstkorlen en zaaden der Maankop, waar van de namen van *Cencrites* en *Meconites* voortgekomen zyn, die men in *Plinius* vind. Andere *Ammites* zyn zomtyds groot, en gelykvormig aan Erweeten of Oroben, hierom heeft men hen de naamen van *Pisolithos* en *Orobias* gegeven. De kleur der Ammites moet gelyk die der steenen verschillen: men heeft graauwe, witte, enz. Schoon de korlen die hen uitmaken vry onderscheidbaar zyn, zoo zyn zy echter aan elkanderen vastgehecht: *zie* mede OOLITHEN.

Men geeft mede de naam van *Ammonites* aan een Steen, wiens deelen uit zand of Steenachtige Korlen te zamengestelt zyn: *zie* ZANDSTEEN. Noch geeft men de naam van *Ammonites* aan de kleine delfbare Ammonshoornen: *zie* AMMONSHOORNEN.

AMMONSHOORNEN. (*Byvoegz.*) Men vind een groote menigte Ammonshoornen in Europa; dit is een der gemeenzaamste versteeningen in Vrankryk. Men heeft plaatzen in dat Ryk, op welke de aarde 'er mede bezaait is; de dyken en groote wegen zyn 'er voor een gedeelte uit te zamengestelt. De banken der Steen- en Marmergroeven, bevatten 'er. De Ammonshoornen zyn mede de talrykste van de gefigureerde steenen. Men heeft 'er van een zeer verschillende grootte. Men vind 'er die tot een roede in middelyn beslaan. Men heeft 'er in het zand ontdekt, die zoo klein zyn, dat men hen niet dan door een microscoop gewaar worden kan. Tusschen deze twee uitersten, heeft men een groote menigte van allerlei grootte. Dit soort van delfbare lichamen, vooral die van het grootte soort, zyn doorgaans niets anders dan de noot van eigentlyke gezegde Schelpen, maar waar van men de overeenkomstige soorten niet meer levendig vind. Men heeft alleen ontegensprekelyke bewyzen, dat zy Schelpen van het geslacht der *Nautilus* zyn: *zie* de *Memoriën van de Akademie der Wetenschappen van Parys, voor het Jaar* 1722. Wanneer deze versteeningen van hun paarlemoerachtig omkleedzel ontbloot zyn, zoo gebeurt het dikwyls, dat zy zich met een pyriteuse korst bekleeden, die een kleur en glans als vergult metaal heeft. Deze valsche glans verdwynt wel ras door de vochtigheit.

AMOMUM, *Amomum racemosum.* (*Byvoegz.*) De vruchten van deze Plant zyn driehoekig, vliesachtig, bywyze van zaadhuisjes gevormt, en hebben een scherpe Lavendelreuk. Men merkt op, dat de drie Voren en de drie Ribben die men uitwendig ontdekt, aan drie reyen zaden beantwoorden, die haar inwendig vervullen. De kleur van deze vruchten is vaal graauw. De zaden zyn hoekachtig, uitwendig ros, en inwendig wit. Deze vrucht herstelt de slingerende beweging der vezelen en bevordert de vertering.

Niemand heeft de Plant beschreeven die deze vrucht voortbrengt. Men geeft mede de naam *Amomum* aan het zaad der SISON.

ANA-

ANACARDIUM, OF MALAKSCHE BOOM. (*Byvoegz.*) De Anacardier is een groote en schoone Boom, die zeventig voeten hoog, en zeer dik en takryk is: hy bemind de oevers der Rivieren: zyn hout is wit, en zyn schors graauwachtig: zyn wortel is vezelachtig, rosachtig en reukeloos, maar heeft een zoutachtige smaak. Zyne bladeren zyn lang, dik, talryk, ruuw, blinkende, groen aan de onder- en aschverwig aan de boven zyde: zyne bloemen zyn klein, in witachtige troffen by elkanderen geschikt, starswys uitgesneden, en van een aangename reuk.

De vrucht van dezen Boom, draagt mede de naam van *Oostersche Anacardium*, om dat men dikwyls aan de vrucht van den Acajou de naam van *Westersche Anacardium* geeft. *Zie* ACAJOU.

ANACOCK. Volgens *Ray*, is dit de naam van een soort van Amerikaansche Klimboom, die door *Baubin*, *Pisum Americanum*, *aliud*, *magnum*, *bicolor*, *coccinium & nigrum simul*, en door *Gerard* en *Parkinson*, *Egyptische Boon* of *Klimboon*, genoemt word.

ANA-COLUPPA. Dit is, volgens de *Hort. Malab.* een plant die *Ranunculo facie indica spicata*, *corymbiferis affinis*, *flosculis tetrapetalis*, genoemt word. Men zegt dat haar sap met Peper gemengt zynde, de aanvallen van de vallende ziekte verligt, en het eenigste bekende hulpmiddel, tegens de beeten der *Cobra de Capello* is: *zie dit woord.*

ANAGYRIS OF STINKENT HOUT. (*Byvoegz.*) Dit is een zeer takryke Heester. Zyn schors is bruin-groen, en zyn hout bleek-geel: zyne bladeren zyn groen, en aan de onder zyde witachtig; zyne bloemen zyn geelachtig, en gelykvormig aan die der Brem, 'er volgen Peulen op, die gelykvormig aan die der Klimbomen zyn, als mede de zaden die de gedaante van een kleine nier, en een blaauwachtige zwarte kleur hebben.

De Inwoonders van Cayenne, geeven mede de naam van *Stinkent-hout*; *Hedera arbor fœtida*, *nucis juglandis folio*, *fructu maximo. Barr.* aan een Heester die verscheide stammen uitschiet; hy is zeer gemeen op den oever der Zee: men gebruikt hem tot hoepen voor de vaten.

ANAMALLU. Dit is een Braziljaansche Heester, die peulswyze vruchten voortbrengt, en met doornen bezet is, waar mede zich de Inboorlingen de ooren doorboren; hier toe doen zy 'er de schors af: zy maken mede van de bladeren van den Anamallu, een stoving voor den buik, wanneer hy door winden of de uitstorting van een waterachtig vocht opgespannen is. *Hort. Malabar.*

ANAZE. Dit is een Boom die natuurlyk op Madagaskar groeit. Het is aanmerkenswaardig, dat de *Anaze* in dikte afneemt, naar mate dat hy in hoogte toeneemt; dit doet hem de gedaante van een Pyramied of Kegel verkrygen; zyn vrucht is met een wit merg vervult, dat de smaak van Wynsteen heeft. *Dictionaire Encyclopedique.*

ANCHOVIS. (*Byvoegz.*) De mond van dezen Visch is groot; het uiteinde der kaken, spits; zy hebben geen tanden, maar zy zyn zaagswys gevormt: zyne kieuwen zyn klein en dubbelt.

ANDIRA OF ANGELYN. Dit is een Braziljaansche Boom, wiens hout hart en geschikt tot timmerhout is. Zyn schors is aschverwig, en zyne bladeren zyn gelykvormig aan die van den Lauwrier, maar zy zyn veel kleinder; hy schiet zwartachtige knoppen uit, uit welke een groot getal by een gevoegde bloemen voortkomen, zy zyn welriekende, en hebben een schoone purperachtige en witte kleur. Zyn vrucht wiens schors hard is, heeft de gedaante, en grootte van een ei, zy is zwartachtig, en heeft een naad in een van hare ribben; haar smaak is zeer bitter, en zy bevat een geelachtige Amandel, die een kwade smaak heeft, om dat zy op het bittere en het zure trekt. Men brengt deze Noot tot poeder waar van men gebruik tegens de wormen maakt; maar de gifte moet minder als een scrupel zyn, anders is zy een vergift. De schors, het hout en de vrucht hebben de bitterheit van de Aloëes. Men heeft noch een ander soort van *Andira*, die in alles overeenkomstig met de voorgaande is, uitgezondert in den smaak, die laf is. De wilde Dieren mesten zich met zyne vruchten waar na zy zeer gretig zyn. *Lemery.*

ANDIRA-GUACHU, of GEHOORNDE VLEDERMUIS. (*Byvoegz.*) Hare vleugelen zyn afchverwig en een half voet lang, hare ooren breed, en hare tanden wit; zy heeft vyf vingeren aan de pooten, die met kromme nagelen gewapent zyn. *Zie* VLEDERMUIS.

ANDROSACE, *Androſace*. Dit is een plant die een groot getal wolachtige ſteelen uitſchiet, die een en een half voet hoog zyn, en wier toppen zich in zes of zeven ſcheutjes verdeelen die zonneſchermswys geſchikt zyn; hare bladeren zyn vry groot, zenuwachtig en getand; hare bloem is klein, wit, en in vyf ſtukken ingeſneden. Op de bloemen volgen kleine vruchten, die de grootte van Erweten hebben, en met kleine roodachtige zaden vervult zyn. Deze Plant is een krachtig afzettent middel.

ANEMONE. (*Byvoegz.*) Uit het midden der bloem verheft zich een ſtamper, die in 't vervolg een langwerpige vrucht word, aan wiens as verſcheide zaden vaſtgehecht zyn, die ieder gewonelyk door een katoenachtig kapje omvangen worden.

Men kan, wanneer men zulks begeert, een aangenaam en op elkanderen volgende reeks van Anemonen, gedurende het geheele jaar hebben; hier toe is genoeg, dat men 'er gedurende de verſchillende maanden van de Lente plant, en telkens nieuwe, gedurende den Zomer en Herfſt, te zien voortkomen. Men kan de Anemonen met meer zekerheit van bollen, dan van zaden aankweken; zy vorderen een ligte aarde, gelykvormig aan die der Jonquilles en Tulpen: zy willen alleen geplant zyn, en weinig water hebben.

ANGEL, *Aculeus*. Dus noemt men een gedeelte van het lichaam van verſcheide Inſecten. De Bye, by voorbeeld, heeft een angel die aan het achterſte gedeelte van haar lichaam geplaatſt is, en haar dient om te ſteken: *zie* op de woorden BYE, INSECTEN, enz. Men geeft zomtyds de naam van *Angels* aan de ſtekels der *Egels*, *Stekelvarkens*, aan de punten der *Zee-Egels*, en aan de beenachtige en ſcherpe deelen, die in de vinnen en op andere deelen van het lichaam van het grootſte gedeelte der *Visſchen* geplaatſt zyn. *Zie deze woorden.*

ANGELIKA. (*Byvoegz.*) Haar wortel gedroogt zynde is zeer ſpeceryachtig; maar hier toe moet men hem in den Winter uitdelven; hy is aan vermolming onderhevig. De Heer *Linnæus* zegt dat de Inwoonders van Lapland en Ysland, zich met de groene ſteelen van deze Plant voeden, zonder 'er eenig nadeel door te lyden.

Men vind te Para een zeer gemeene Boom, die mede de naam van Angelika draagt: zyn hout is graauwachtig en vezelachtig; men bedient 'er zich in Guajana van om Kanoes te vervaardigen.

ANGOLA. Men geeft deze naam aan de Katten die uit Angola komen. Zy zyn grooter en dikker als de onze; haar ſtaart is mede veel langer; haar hair is getygert, en lang en zagt in 't aanraken. Men ziet een groot getal van deze Katten in Parys.

ANHIMA. *Aquila aquatica cornuta*. Dit is een Braziljaanſche Water- en Roofvogel; hy is grooter als de Zwaan; zyn kop heeft de grootte van die van een Haay; zyn bek is zwart en gekromt; zyne oogen zyn goudkleurig, en de regenboog en de oogappel zwart; op de kruin van zyn kop is een hoorn geplaatſt, die de dikte van een groote Viool-ſnaar heeft, hy is twee duimen lang, gekromt, rond, wit, en met vederen bezet; de hals is vyf duimen lang, het lichaam een en een halve voet, de vleugelen zyn groot en met verſchillende kleuren verſiert, de ſtaart is tien vingerbreedtens lang, en heeft de breedte van die van een Gans, en zyne pooten hebben vier vingeren, die met nagelen gewapent zyn; de ſtem van dezen Vogel is zwaar, en zyn geſchreeuw brengt de woorden *vihu*, *vihu*, uit. Het mannetje is veel grootter als zyn wyfje; en bemint het zeer driftig; hy vliegt zeldzaam zonder zyn ega uit; en wanneer deze ſterſt, zoo overleeft hy haar zeldzaam. Hy maakt zyn neſt van Slyk in de ſtammen der boomen en in de aarde, en geeft hem de gedaante van een Oven. Men ſchat zyn hoorn nuttig om het vergift te wederſtaan. *Lemery.*

ANHINGA. Dit is de Vogel, die, volgens *Marcgrave*, *Tupinambis*, genoemt word: *zie dit woord*.

ANINGAIBA. Dit is een Braziljaansche Boom die in het water groeit, en zich ter hoogte van zes voeten verheft; zyn stam is knobbelachtig en graauwachtig; zyne toppen zyn met breede en dikke bladeren bezet: uit den schoot der bladeren, komen holle bloemen voort. De Inwooners van dat Land, trekken uit deszelfs bolachtige wortel, een Olie door uitperssing, die men in plaats van die van de Waterplompen en Kapperboom gebruikt; men bedient 'er zich van tegens de smerten der jicht.

ANNUS. Deze naam geeft men aan een Peruviaansche wortel, die de lengte en dikte van een duim heeft, zyn smaak is zeer bitter, en zyne kleur bruinachtig; hy geeft een kwade reuk van zich wanneer men hem brand: de Indianen eeten hem gekookt zynde, en gelooven, dat hy onvermogent of onvruchtbaar maakt. Zie daar alles wat wy van dezen wortel weeten, die zeer zeldzaam in Europa is.

ANRAMATIQUE. Dit is een zeer zonderlinge Plant van Madagaskar: zy is de *Bandura* van eenige Schryvers. Hare bladeren die aan het uiteinde, een Vaas verbeelden die met haar dekzel gesloten is, bevatten een groote hoeveelheit water. De bladeren van de Saracena van Kandia bevatten dit mede.

ANTACEES. De Vischkundige noemen dus de groote Visschen, wier snoet lang en spits, en wier muil, groot, en rond aan het onderste gedeelte is: zy behooren tot het geslacht der *Steuren*: zie STEUR.

ANTIMONIE. *Antimonium.* (*Byvoegz.*) Men heeft tot hier toe geen natuurlyke Regulus van Antimonie ontdekt, dan alleen in de myn van Sala in Zweden: *zie de Memoriën van de Akademie der Wetenschappen van Parys, voor het Jaar* 1748. De *Aimat* der Arabieren, is de gesmolte Antimonie.

De schoonste Antimonie is die gene, die de langste en glansrykste naalden heeft. Dit halfmetaal word in het vuur geheel vlug, en deelt, gelyk de Zinck, deze eigenschap aan het grootste gedeelte der andere metaalachtige zelfstandigheden mede; hoe meer Zwavel het bevat, hoe gemakkelyker het zich laat smelten; het rookt alsdan, en verandert in een Glas, 't geen een hyacintkleur heeft. de Heer *Huxham*, een beroemt Engelsche Geneesheer, heeft onlangs aan het Koninglyk Genoodschap van Londen, een Memorie over den Antimonie gegeven. In deze Waarnemingen, die door deze doorluchtige Maatschappy, waar van hy Medelid is, gekroont zyn, vind men den aart van den Antimonie, en zyne uitwerkzelen in het Menschelyke lichaam, ontzwagtelt.

ANTHROPOLITES. Men geeft dezen naam aan de deelen van het Menschelyk lichaam, welke versteent zyn.

ANYS. (*Byvoegz.*) De wortel van deze Plant is dun, vezelachtig, wit, en koomt 's jaarlyks op nienw voort.

Het Anyszaad, bekleed den eersten rang onder de vier verwarmende Zaden, welke het *Anyszaad*, *Venkelzaad*, *Komynzaad*, en *Karweyzaad*, zyn. Men bekoomt door uitperssing en overhaling, een Olie uit het Anyszaad, die zeer ligtelyk stremt; hy is zoo doordringent, dat men zyn reuk in de melk der Vrouwen ontdekt, na dat zy 'er gebruik van gemaakt hebben. Het gesuikerde Anyszaad, verschaft de Minnen een overvloed van melk.

De CHINEESCHE ANYS, of ZAAD VAN BADIANA, *Anisum Indicum stellatum, Badian dictum.* (*Byvoegz. en verbet.*) Dit is de vrucht van een Boom die in Tartaryen, China, en op de Philippynsche Eilanden, groeit. Deze Boom is dik, takryk, en schiet ter hoogte van twaalf voeten, en hooger op. Zyn hout heeft een reuk even als Anyszaad; uit zyne takken schieten gebladerde ribben uit, die met elf, dertien, of vyftien, beurtelingsstaande, spitze, een en een half duim breede, en meer als een palm lange bladeren bezet zyn. Zyne bloemen zyn troswys, en schynen een verzameling van verscheide witte katjes; op deze bloemen volgen vruchten, waar van de gedaante naar een Star gelykt, zy bestaan uit zes, zeven, en negen zaadhuisjes, die een driehoekige gedaante hebben, en aan een gemeen middelpunt, by wyze van een straal vastgehecht zyn. Deze zaadhuisjes hebben twee schorsen, een uitwendige die ruuw, en donker van kleur is; en een inwendige, die byna beenachtig, glad en blinkende is.

Ieder

Ieder zaadhuisje bevat een zaad 't geen onder een dunne en breukige schel, een witachtige en olieachtige Amandel, bevatten; waar van den smaak een middelsoort tusschen de Anys en Venkel is.

De Oosterlingen schatten deze Star-Anys hoger als het Europiesch Anyszaad. De Chineezen kaauwen het dikwyls na hunne maaltyden, om de vertering te bevorderen, de mond een aangename geur te geeven, en de maag te versterken: zy trekken de Star-Anys mede met de *Gens-eng* in kokent water af, en drinken dit soort van Thee om de vervallen krachten te herstellen, en de geesten te vervrolyken. Zy zyn noch gewoon om de Star-Anys met de Thee, Koffy, en andere vochten te vermengen, om hen aangenamer te maken. Thans bereiden de Indianen een brandende geest van deze vrucht. Deze geanyseerde drank, is de Arak, die door de Hollanders zoo hoog geschat word: men mengt hem onder de Sorbet, en het schynt dat dit soort van Anys, de grondslag van den beruchten Rataffia van Boulogne is.

AOUARA. (*Byvoegz.*) Dit is een soort van Kool-Palmboom, die weliger aan den oever der Zee, dan in het midden van het Land groeit.

APARINA. Deze naam, geeft men aan een geslacht van Planten, waar van de bladeren wervelswys of van tepeltjes vergezelt zyn, die tusschen hen aan de steelen geplaatst zyn. Men heeft eenige van deze Planten die op de aarde leggen, en zyn somtyds met haakswyze hairen bezet, die zich aan alles vasthechten wat hen aanraakt. De bloemen zyn hermaphroditiesch. Deze Planten zyn, de *Kruiswortel*, de *Meekrap*, het *Walstroo*, enz. *Zie deze woorden.*

APHRODITES. De Heer *Adanson* geeft dezen naam aan Dieren, waar van ieder in het byzonder zyns gelyken door de voortteeling voortbrengt, maar echter zonder eenige uitwendige daad van paring of bevruchting, gelyk eenige soorten van Plantluizen, Schelpvisschen, het grootste gedeelte der Wormen die geen geslacht hebben, en de Insecten die zonder voortteeling voortgebracht worden, en alleen door een verdeeling van hun lichaam. In dezen zin, zyn de Planten die van uitspruitzelen vermenigtvuldigt worden mede Aphrodites. Deze onregelmatigheit, die zoo strydig met den gewoonen voortgang der Natuur is, stelt veel zwarigheden tegens de bepaling van het soort: is het om dat 'er, om eigentlyk te spreken, geen soorten in de Natuur bestaan, maar alleen byzondere wezens?

APINEL. Deze wortel vind men op eenige Eilanden van Amerika. De Wilden noemen hem *Tacabani*, maar de Franschen hebben hem de naam van *Apinel* gegeven, na die gene die hem het eerste in Europa heeft overgebracht. Wanneer men hem aan het einde van een stok aan een Slang aanbied, en zy 'er in byt, zoo koomt zy om: wanneer men 'er van kaauwt, en 'er zich de handen en voeten mede wryft, zoo zal de Slang de vlucht nemen, of kan zonder gevaar gevangen worden: nooit zal een Slang een vertrek naderen in welk een stuk *Apinel* is. Deze zelfde wortel, die zoo nuttig voor het behoud van het menschelyk geslacht is, zou, zoo men zegt, noch nuttig tot deszelfs vermeerdering zyn, zoo een diergelyke daad die gedwonge hulpmiddelen nodig had, waar van men zeldzaam volgens de oogmerken van de Natuur gebruik maakt. *Historie van de Akademie der Wetenschappen van Parys, voor het jaar* 1714.

APOCYNIUM. (*Byvoegz.*) Zedert eenige jaren, heeft de Heer *Rouviere*, Mutzemaker van den Koning van Vrankryk, op een vernuftiger wys gebruik van deze *zyachtige watten* weten te maken; hy heeft haar gesponnen, en geeft voor, 'er Fluweelen, Monnikensaai en Flanel van te bereiden, die deze soorten van stoffen der Engelschen overtreffen. Men gebruikt doorgaans niets anders als het katoen van de Apocynium van Syrien, die men thans de *zyachtige* noemt, en die men in *Mutingius* 1672 en 1702 beschreven en afgebeeld vind. Alle de soorten van deze Plant zyn bitter, maar vooral de zaden, wortelen en schors, waar in hare voornaamste krachten geplaatst zyn. Haar aftrekzel in een koud vocht, en in een kleine gifte is buikzuiverend, zoo men 'er de gifte van vermeerdert, zoo word het brakingverwekkent.

AQUIQUI. Dit is een groote Braziliaansche Aap, die een zeer lange baart aan de kin heeft, en die zoo bevallig gevormt is,

is, dat hy met een ſchaar ſchynt afgeſchoren te zyn. Onder de Aapen van dit ſoort, heeft men 'er zomtyds eenige die een roſſe kleur hebben; deze worden door de Wilden *Koningen der Aapen* genoemt. Men zegt dat zy dikwyls op een boom klimmen, en met een ſchorre ſtem ſchreeuwen even als wilde zy een redenvoering doen. Men hoord hen op een grooten afſtand: onder dit geſchreeuw koomt 'er een dik ſchuim uit hunnen muil voort, 't geen door een kleine Aap die naby hen zit afgewiſcht word: *zie* AAP.

ARACA-MIRI. Dit is een boompje dat vry gemeen in Brazil is, en waar van de vruchten twee malen in het jaar ryp worden, namentlyk in de maanden Maart en September: haar ſmaak is muskusachtig, zamentrekkende en verfriſſende, men kan haar geconfyt bewaren. Deszelfs wortel is pisdryvende en nuttig tegens de roodeloop: men maakt van de vruchten en bloemknoppen van de *Araca-Miri*, een heilzaam bad tegens alle de ongemakken des lichaams in welke men van zamentrekkende middelen gebruik maken kan. *Ray*, *Hiſt. Plant.*

ARAK. Dit is een ſoort van Brandewyn, die door de Tartaren, Tunguzen, Onderdanen van het Ruſſieſch Ryk, bereid word: dit vocht word van Merriën-melk gemaakt, die men twee of drie malen tusſchen twee welgeſloten aardepotten laat gisten, en uit welke het vocht door middel van een houte buis uitvloeit. Men wil dat dezen Brandewyn zeer ſterk is, en veel ſpoediger dronkenſchap verwekt als die van den Wyn: *zie* het artikel MELK; *zie* noch op het artikel STAR of CHINEESCHE ANYS achter het woord ANYS, wat de *Arak* der Hollanders is.

ARBOUSE. Dus word een Noordſche vrucht genaamt, die vry wel in gedaante en groote naar een Citrulle gelykt. Men ziet haar in menigte te Aſtrakan en te Moskouw. De ſchel van deze vrucht is donker groen, haar vleeſch is witachtig naby de ſchel, en rood in het overige van de vrucht, het is zeer ſappig en by uitſtek gezond, en ſmelt in den mond met een aangename gewaarwording te veroorzaken. Het verfriſt op een zonderlinge wyze en zonder eenig ongemak te veroorzaken. Te Moskouw verbied men 'er het gebruik in de brandende koortzen niet van; men geeft 'er by tuſſchenpozingen kleine ſneedjes van aan de zieken. Om deze vrucht in hare volmaaktheit te hebben, moet men zich altoos van zaad van Aſtrakan bedienen; anderzints ontaart de vrucht en word geelachtig wit. De zaden zyn door de geheele vrucht verſpreid, uitgezondert tot op drie vingerbreedte na van de ſchel: zy gelyken een weinig naar de zaden van onze Pompoenen, uitgezondert hunne kleur die zwartachtig en met bruin geel gevlakt is.

AREND. (*Byvoegz.*) Het ſoort van *Arend met een witte kop* verdient mede gekent te worden, zoo het gene men van zyne zeden verhaalt waar is.

Deze Vogel heeft een middelmatige groote, en weegt omtrent negen of tien ponden: zyn kop, hals en ſtaart zyn met witte vederen bezet; mogelyk is deze Arend dezelve die men *Arend met een witte ſtaart* of *Witſtaart Arend* noemt, zyne vleugelen en het overige van zyn lichaam zyn bruin: zyn bek, gelyk mede zyn beenen en pooten zyn geel. Het mannetje en wyfje van deze Vogelen gelyken zoo volkomen naar elkanderen dat men 'er zich in vergiſſen kan: de kop van beide is volkomen gelykvormig, het is alleen in kleine verſcheidenheden aan de andere gedeeltens van het lichaam dat men hen onderſcheiden kan.

Deze Arenden vormen hun neſt altoos naby de Zee of de Rivieren, en gewonelyk op een oude Pyn- of Cypreſſenboom; en wanneer zy hem een jaar op een boom gehad hebben, zoo komen zy altoos in het volgent jaar 'er weder op neſtelen.

Het is een vreemde byzonderheit in dit ſoort van Arend, daar zy anderzints voor de andere Vogelen zoo zeer te duchten zyn, dat hy hen nooit verontruſt, wanneer zy hunnen neſt vormen, en hunne jongen nooit aantaſt. Alle de omſtaande bomen van dien genen die hy tot den zynen verkozen heeft, zyn dikwyls met Reigers, Valken en andere Vogelen bevolkt, die natuurlyk zyne medingers en vyanden zyn, zy onthouden 'er zich met zoo veel geruſtheit even als of zy een vrede, of ten minſten een ſtilſtand van wapenen met hem geſloten hadden; maar zoo ras de jongen beginnen uit te vliegen, en de ouden hen verlaten hebben, beginnen de vyandelykheden weder van

de zyde van den Arend, en zyne naburen verstrekken hem tot aas.

Het soort van Arenden dat men *Lammer-Gier* noemt, beoorloogt de kleine Viervoetige Dieren, en weet hen al vliegende weg te voeren zonder zich neder te zetten. Wanneer hy naby zyn nest gekomen is, zoo laat hy zyn last nedervallen, om het Dier hier door te dooden; hy grypt het vervolgens weder op, en brengt het by zyne jongen. Deze Vogelen verteren zelfs de beenderen der Lammeren en jonge Geiten: hunne zenuwen bezitten een verbazende kracht, en vooral zyn hunne beenderen zeer sterk, schoon zy in evenredigheit veel ligter als die der Viervoetige Dieren zyn.

ARGALI. Dit is een soort van wild Schaap 't geen men in de bergen van Siberiën ontmoet, en dat men als den oorspronkelyken stam van onze Schapen beschouwen kan; men geeft het mede de naam van *Mouflon*: zie *dit woord*.

ARGEMONE, zie STEKELIGE MAANKOP.

ARGUS. Dus noemt men een Zee-Schelp, die eenschelpig is en tot het geslacht der *Porceleinhoorns* behoort: zie *dit woord*. Haar rok is geheel met gedaantens van oogen bezaait; hier om heeft men deze Schelp dus met zinspeling op den Argus van de Fabelhistorie genoemt.

Men geeft mede de naam van Argus aan zeer verschillende Dieren, ten 1ste; aan een zeer zeldzame Slang van Guinee. Van haren kop tot aan het einde van haren staart merkt men een dubbele rei vlakken op, die men voor zoo veel oogen zou aanzien, ten 2de; aan een kleine Amerikaansche Haagdis, wier geheele huit met een soort van oogen bedekt is.

ARMONIAKZOUT. (*Byvoegz.*) Dat gene dat men in een grot van het kleine Landschap Boton in Azia vind, is veel doordringender als dat der Brandende Bergen: de Inwoonders van dat Land noemen het *Nuschader*.

Het Armoniakzout is een geenslachtig zout 't geen door de zamenvoeging van het zuur van Zee-Zout en een vlug Alkalyn gevormt word.

Wy moeten nu de tegenswoordige bereiding van dit zout noch aanhalen, volgens eene beschryving die door de Heer *Hasselquist* van Cairo aan de Koninglyke Zweedsche Akademie gezonden is: deze beschryving die in zekervoegen dat gene bevestigt, dat de Heer *le Maire*, Konsul van Vrankryk te Cairo, en de Heer *Thomas Shaw*, van de bereiding van het Armoniakzout opgegeven hebben, zecht uitdrukkelyk dat de stoffe waar uit men het trekt alleen het roet is 't geen door de mest van allerlei Viervoetige Dieren voortgebracht word, als Paarden, Ezels, Ossen, Koeyen, Buffels, Schapen en Geiten, zonder dat die van de Kameelen eenig voorrecht boven de andere geniet. De Heer *Hasselquist* is de eerste die heeft doen zien, dat het zuur van het Zee-zout, 't geen noodwendig tot het zamenstel van het Armoniakzout behoort, zich in overvloed in den drek der Lastbeesten bevind, en bygevolg in alle de spyzen van deze Dieren, die men met Bourgondiesch-Hoi, Lammerkens-Ooren, enz. voed. Dus heft het medewezig zuur van het Zee-Zout zich te gelyk met het roet op, en vereenigt zich met het vlug Alkalynzout 't geen het Ryk der Dieren altoos verschaft. Eindelyk wanneer men dit zout voor het vuur in de sublimeervaten blootstelt, koomt 'er een vast gesublimeert geenslachtig zout van voort, 't geen het *Armoniakzout* is.

De arme lieden in Egypte, zecht de Heer *Hasselquist* verder, verzamelen den drek der Viervoetige Dieren, en zelfs die der Menschen, gedurende de vier eerste maanden van het jaar: zy ontdoen zich van dezen drek zoo ras zy hem verzamelt hebben. Zoo hy te zacht is, zoo mengen zy 'er gekapt stroo onder, of stoppelen van vlasch; vervolgens stryken zy hem tegens een muur, tegens welke deze mest door de hitte der Zon droogt, en 'er zoo lang aanblyft tot dat hy droog genoeg is om gebrand te konnen worden. Zie daar het brandhout van de arme lieden, en zelfs dat van die van een middelbaren staat in dit Land. Men verzamelt het roet 't geen 'er van voortkoomt, en verkoopt het aan de Fabriekeurs van het Armoniakzout; en de hoeveelheit van deze mest die men hier brand is zoo groot, dat wanneer men des morgens uit Cairo gaat, men altoos verscheide honderden Ezels ontmoet die deze koopwaar naar de Stad brengen. Men schat dat 's jaarlyksch uit de Fabrieken van Delta, Giza, Rozette,

te, enz. in Egypte, by de zeven hondert duizend ponden Armoniakzout, Marseilliesch gewicht, voortkoomt, 't geen men buitenslandsch vervoert.

Zoo men den doorluchtigen *Boerhave* gelooft, zoo bewaart dit Zout alle de dierlyke zelfstandigheden voor het verderf. Het is byzonder in de Scheikundige bearbeidingen dat men het gebruikt; het dient vooral om de onvolmaakte metalen te sublimeeren, om de kleur van het Goud hooger te doen worden wanneer men het smelt, en om Koningswater te maken. Men bedient 'er zich mede van om het Yzer, geel en rood Koper te vertinnen, men gebruikt het mede in de vertinning der koffykannen op de Turksche wys, waar in men geen lood gebruikt. Men gebruikt het noch tot de verzilvering, en om het water te verkoelen.

AROMATITUS. (*Byvoegz.*) Dit was een Steen die door de Ouden zeer hoog geschat wierd. Mogelyk is dit dezelve Steen waar van *Plinius* gewach maakt, onder de naam van *Myrrhina*: en mogelyk is het noch niets anders dan den *Obsidiaansche Steen*. Zie *dit woord*.

ARROUMA, *Palma dactylifera humilis*, *canna coroïdes*, *candice tenui fissili Barr.* Dit is een Plant van Guayana, die men voor een soort van *Pineau* aanziet: zie *dit woord*. Zy groeit langs de weiden, en in de vette en moerasachtige gronden, en schiet ter hoogte van omtrent tien voeten op. Haar steel is hoekachtig, heeft geen knopen, en is zoo dik als een vinger. Hy laat zich met zoo veel gemak in de lengte doorsplyten, even als de reizeren der Wilgeboomen; en het sterke vlies 't geen tot een schors aan de rib der bladeren dient, word met een mesch, in stroken van een half duim afgenomen. Men maakt 'er verscheide werktuigen van, waar van de Wilden zich tot hunnen arbeid bedienen. Dit volk is zeer behendig om 'er tot hun mandewerk gebruik van te maken: hunne korven, tafelen en andere huissieraden, worden mede van deze Plant gemaakt.

In de omliggende streken van Para, vind men korfjes, die men *Bacalla* noemt, zy hebben verschillende gedaantens, en zyn op een byzondere wyze door konst gekleurt; zy worden op een bevallige wyze van dunne strookjes en bladeren van de *Arrouma* te zamengevlochten. *Barrere* gelooft dat men van deze Plant, matten zou konnen vervaardigen. Wanneer de Wilden de steelen op een vereischte lengte afgesneden hebben, zoo ontblooten zy hen van de groene schors, door middel van den rug van een Mesch, en begeven zich vervolgens naar het water, om de afgesneden ranken door het zand, 't geen zy met hunne handen 'er langs wryven, van de overgebleven schors te beroven; zy maken hen vervolgens zwart, verdeelen hen in vier deelen, en ieder deel weder in twee stukken, en zy nemen te gelyk het merg uit het middelste gedeelte, met alsdan een der uiteindens tusschen hunne tanden te nemen, en met het strookje in hunne linkerhand te houden, nemen zy 'er met de rechter hand een noch zeer dun reepje af, waar van zy hunne werken vervaardigen, en die men tot het zelfde gebruik als de *Rotting* bezigen kan, waar van zy mede de kleur hebben wanneer zy droog zyn: *zie* ROTTING. *Maif. Rust. de Cayenne.*

ARTICHOK, *Cinara.* (*Byvoegz.*) Dit is een moeskruid 't geen violette bloemen met ingesneden halve bloempjes voortbrengt, zy zyn ieder op een vruchtbeginsel geplaatst, en in een schubachtige en doorgaans doornachtige kelk bevat. Het vruchtbeginsel word in 't vervolg een zaad dat met pluimpjes bezet is: de houding der Artichokken heeft een kenmerk 't geen hen gemakkelyk van de Distels doet onderscheiden. Hare bladeren zyn lang, in breede stroken verdeelt en ingesneden, zy zyn met een witachtig dons bedekt. Haar wortel die vast is, schiet een gevoorde, en katoenachtigen steel uit, die met eenige takken bezet is, aan wier toppen een schubachtig hoofdje geplaatst is, 't geen in een punt eindigt deze schubben hebben een zeegroene kleur, zyn aan het onderste gedeelte vleesachtig, 't geen dik, malsch, goed om te eeten en witachtig is: het onderste gedeelte van den kelk, of de *moederkoek* der zaden, is mede vleesachtig en goed om te eeten; men noemt dit de *bodem* van de Artichok.

De Mol-Krekel verdelgt de wortelen van deze Plant.

De stoelen der Artichokken zyn de ribben en bladeren van de Plant, zelfs die men met Stroo of oude Mest omkleed langs hunne geheele lengte, uitgezondert de bovenste top; wanneer zy wit geworden zyn: zoo ver-

verliezen zy hunne bitterheit. Men verkieſt de oude Planten die men uitroeijen wil, en men bind hen zeer vaſt te zamen, uit vrees dat zy naar een der zyden barſten mochten. Men heeft Tuinlieden, die, om hen des te beter voor den wind te beſchutten, hen geheel bedekken even als de Selri: *zie* DISTELS.

ASPERGIE. (*Byvoegz.*) Een der onderſcheidbare kenmerken van deze Plant, is dat zy opklimt, bladeren heeft die zeer dun, wervelswys of in bondels vereenigt zyn, en onder welkers oorſprong men een zeer kleine vliesachtige en driehoekige ſchub vind. Hare bloemen die rooswys zyn, vind men dikwyls hermaphroditieſch: zomtyds zyn zy mannelyk op een ſteel en vrouwelyk op een andere.

De verſche Aſpergiën verwekken den eetluſt; maar zy voeden zeer weinig: zy zyn pisdryvende, maar geven haar een kwade reuk. Men trekt de wortel van de Aſpergiën, onder de vyf groote afzettende wortelen, welke die van de *Eppe*, *Venkel*, *Peterſelie*, en de *Hulſt* zyn. *Zie deze woorden*.

ASTACOLITUS. Onder deze naam beſchryven de Natuuronderzoekers de verſteeningen der Kreeften, en onder die van *Aſtacopodium*, een gedeelte van een verſteende arm van een Kreeft. *Zie* VERSTEENDE KREEFTEN.

ASTRAGALUS, *Aſtragalus Monpeſſulanus*. Dit is een Plant die langs de wegen in de warme Landen groeit. Haar wortel, die meer als een voet lang en een vinger dik is, verdeelt zich, of brengt verſcheide hoofdjes voort, welke drie of vier vingerbreedtens lang zyn; uit deze komen kleine, enkelvoudige, ronde en holle ſteeltjes voort, die ter weder zyden, met kleine, bittere, wolachtige, en tegen elkanderen overſtaande, of by paren, langs een rib, die in een enkelvoudig blad eindigt, geſchikte bladjes bezet zyn; hunne toppen zyn met een menigte peulswyze bloemen bezet, die dan eens purperverwig, en dan weder wit zyn, maar zy zyn by elkanderen vergadert. Op deze bloemen volgen kleine, rondachtige, dubbele, roodachtige, en met zaden vervulde ſcheden, die de gedaante van een Nier hebben.

De wortel van de Aſtragalus is hard, houtachtig, inwendig wit, en uitwendig bruinachtig; hy heeft een zoetachtige ſmaak; men bedient 'er zich inwendig van, zoo als mede van het zaad dezer Plant, om den buikloop te ſtoppen, en de waterloozing te bevorderen. Men gebruikt hen uitwendig om de wonden te zuiveren, en op te droogen. Het ſoort van Ooſterſche Aſtragalus, met bladeren van de Geitenruit, gekauwt zynde, brand de tong byna op dezelve wyze, als het Perſenkruid.

ASTROÏTES. (*Byvoegz.*) Dit zyn ſtarswyze ſteenen, die men gelooft de kleine beenderen of wervelbeenderen van zekere boomachtige Zee-ſtarren te zyn, die men *Meduſaas hoofden* noemt. De lynen en ſtralen, zyn een ſoort van aangroeijingen. *Zie* ZEE-PALMBOOM.

ASTROLEPAS. Deze naam geeft men aan de ſchotels of *Patellæ*, waar van den voetſteun van den omtrek in zeven hoeken eindigt, gelyk men zomtyds de Starren afbeeld. *Zie* SCHOTELS.

ASSCHENTREKKEN. Dit is een zeldzame ſteen, die mede onder de naam van *zeilſteen der aſſche* bekend is, (de Duitſchers geven hem de naam van *Trip.*) Wy neigen zelfs om te gelooven dat den Aſſchentrekken niet anders dan een *Peridot* van Brazil is: *zie* het artikel SMARAGD.

ATLAS. Men geeft deze naam aan twee ſoorten van zeer ſchoone Surinaamſche Vlinders. De vleugelen van den grootſten zyn met blaauw, wit en bruin geſtreept, en met geel en zwart geringt, hy is, behalven dit, verwonderlyk ſchoon gekleurt. Het kleine ſoort is niet minder ſchoon, men ziet hen in het Werk van Mejuffrouw *Merian*, over de Inſecten van Suriname, op de 23ſte en 60ſte plaat, afgebeeld.

AURA. (*Byvoegz.*) Dit is een ſoort van Mexikaanſche Raven, die een kwade reuk van zich geeft. Dit is de *Cosquauth* van Nieuw-Spanje, en de *Tropillot* der Indianen.

AURORA; *zie* DAGERAAD.

AVEROONACHTIG KORALYN, *Abrotanoïdes*. Dit is een soort van doorboort Koraal, of veel eerder van Madrepora, die na de Averuit wyfje gelykt, en die men aan de Rotzen op den bodem der Zee vind.

AVERUIT. (*Byvoegz.*) Het soort 't geen men *Averuit mannetje* noemt, schynt veel bitterder, volgens de aankweking, de plaats alwaar het groeit, en het jaargetyde. De wortel van deze Plant is houtachtig en vezelachtig. Hare Steel is rankachtig, gevoort en getakt. Hare bladeren zyn talryk, diep ingesneden en witachtig, zy hebben een sterken reuk, en een bittere smaak. Hare bloemen die in een groot getal langs de takken voortkomen, zyn geelachtig, en hebben zeer korte halve bloempjes; 'er volgen kleine langwerpige, en gladde zaden op, die geen huisjes hebben. Dit soort van *Averuit* groeit gewonelyk op de Bergen van Italie en de Landschappen van Vrankryk. Men kweekt haar in de Tuinen aan, alwaar de wortelen, wanneer men de takken afgescheurt heeft, weder andere uitschieten.

De *Averuit wyfje* heeft een getakte wortel: haar steel is veel kleinder en dunder als die van het voorgaande soort: zy is met een witachtig dons bedekt, getakt, en brengt bladeren voort, die zeer fyn getant, of liever met kleine knobbeltjes bezet zyn. Hare bloemen zyn veel grooter als die van de Averuit mannetje, enz.

AVILA. (*Byvoegz.*) Dit is een soort van Liane, waar van de vrucht in deszelfs vleesch, acht of tien nooten bevat, die hol aan de eene, en bol aan de andere zyde zyn, zy zyn een half duim dik, *Lemery* zecht, dat deze vrucht, de *Nhandiroba* der Schryvers, en de Slangenoot der Amerikanen is.

AVOCAT of HET ANYSHOUT DER FRANSCHEN. (*Byvoegz. en Verb.*) Dit is een schoone vruchtboom van St. Domingo en Guayana, die zo hoog niet opschiet als de Abrikoosboom van het zelfde Land; zyn hout is zagt, en onderhevig om met den wind over te buigen, 't geen noodzaakt om hem te ondersteunen. Men maakt 'er geen gebruik van. Zyne roodachtige bladeren gelyken ten naasten by, naar die van onzen Queeboom, schoon zy veel grooter zyn. Zyne bloemen zyn troswys by elkanderen geschikt. Zyne vruchten gelyken in grootte en gedaante, naar een Bon-chretien Peer; wanneer zy volkomen ryp zyn, zoo gelykt haren smaak naar een taart van ossenmerg: wanneer zy niet volkomen ryp is, zoo eet men haar by wyze van Artichokken, met Peper en Zout. Deze vrucht die de Indianen *Paltas* noemen, is zeer nuttig tegens de roodeloop. Men wil mede dat zy tot de liefde aanspoort. Zy bevat een Noot, uit welke men, met 'er een insnyding in te maken, een ligte violet kleur trekt, en waar mede men de draden verwen kan, die men gebruikt om het lynwaat te merken. Het is waar, men maakt van een korter middel gebruik: men spreid over de Noot het gedeelte van het lynwaat uit, 't geen men merken wil, en men trekt op het lynwaat de letters die men begeert; de kleur volgt alsdan de trekken die men gemaakt heeft, dringt in het lynwaat, en gaat 'er nooit weder uit.

De Heer *Presontaine* merkt aan, dat drie of vier boomen, naby iedere hut der Negers geplant zynde, van zeer veel nut voor hen en hunne kinderen zyn zouden.

AXIS. Dit is een Dier 't geen natuurlyk aan de warme Landen is, het is met hoornen versiert die dezelve vorm als die der Herten hebben, maar door zyne lyvigheit gelykt het naar het Damhert. Zyn lichaam is met witte vlakken gemerkt, die regelmatig geschikt, en van elkanderen verwydert zyn.

Men ziet eenige van deze Dieren in de Diergaarde van den Koning van Vrankryk te Versailles, alwaar zy zeer wel vermenigvuldigen; men noemt 'er hen *Herten van de Ganges*. Vermits men nooit opgemerkt heeft dat deze Dieren zich, noch met de Damherten, noch met de Herten, vermengt hebben, zoo heeft men redenen om te denken, dat zy een byzonder soort uitmaken, 't geen een schakering tusschen dat van het Hert en het Damhert is. Om echter een zeer beslissent oordeel te vellen, zoo zou men de nodige middelen moeten gebruiken om deze Dieren daar toe te brengen, dat zy zich met elkanderen vereenigden, door de behoeftens der Natuur geperst wordende.

De *Axis* zyn uit de warmste Landen van Azia oorspronkelyk; men vind in tegendeel de Herten en Damherten in grooter menig-

te in de koude Landen, en in de gematigde Luchtſtreken, als in de warme Landen.

AYAMAKA. De Inwoonders van Cayenne, geven deze naam aan een *Krop-Haagdis* der Boſſchen, waar van *Barrere* in deze bewoordingen ſpreekt; *Lacertus maximus, viridis, dentatus, ingluvie magnâ pendula;* dit is de *Semembi* der Braziljanen, *zie het woord* LEGUAAN.

AZALA OF IZARI. Dit is een ſoort van Meekrap van de Levant die zeer beroemd is: *zie* MEEKRAP.

AZIATISCHE BLOEM. Verſcheide Reizigers geven dezen naam aan een Zout, 't geen men op het oppervlak der Aarde in verſcheide Landſtreken van Azia vind: men noemt het mede *Zeepachtige Aarde van Smyrna.* Dit is de *Natrum*: zie *dit woord.*

AZYNBOOM. In Kanada en andere Landen van Noord-Amerika, geeft men dezen naam aan een ſoort van Sumach, van wiens vruchten men door afkoking een goede Azyn maakt: *zie* SUMACH.

BAAI.

BAAI. Deze naam geeft men aan een kleine *Golf*: zie dit *woord* en het artikel Zee.

BADIANA, *zie* Chineesche Anys, achter het artikel Anys.

BAGACE. Deze naam geeft men in de Fransche Volkplantingen aan het Suikerriet 't geen door de molen doorgegaan is, en 't geen men gebruikt om te branden, nadat het in de Zon gedroogt is, men voed het Vee met dat gene dat te veel door den Molen gebroken is: *zie* Suikerriet.

BAGASSE. Dit is een groote en dichtbewassen boom van Guayana, die recht opschiet en dik word; zyne bladeren zyn vingerswys ingesneden: men heeft een soort dat op de hoogtens of kleine bergjes groeit, en een ander dat naby de moerassen voortkoomt: het hout van dit laatste soort is ligt, schoon het taai en moeyelyk om te splyten is. Het gedeelte van Oyapok brengt de grootste menigte Bagasses voort. De Inwoonders van deze Landstreek dryven 'er met die van Cayenne een koophandel mede. *Mais. Rust. de Cayenne.*

BAHEL, *Sculli.* Dit is een doornachtig boompje, 't geen in Indiën in de waterachtige plaatzen groeit: zyne bloemen zyn wervelswys, en hebben een donkere purperkleur. Dit is de *Genista Spinosa indica, verticillata, flore purpureo-ceruleo. Ray* schryft aan het afkookzel van haren wortel, en aan hare bladeren in azyn ingelecht zynde, de kracht toe om de pis af te dryven, vooral wanneer het afkookzel in olie van de *Ficus infernalis* gedaan is. Deze Schryver voegt 'er by, dat de bladeren van de *Bahel*, tot poeder gebracht, en met den olie ingenomen zynde die men door uitpersſing uit de *Ficus infernalis* bekoomt, de gezwellen der natuurlyke deelen oplost. *Dictionaire Encyclopedique.*

BAKKELEYS. Dus noemt men een soort van *Bult-Os* of *Bison*, die men in het Land der Hottentotten vind, alwaar men 'er van verschillende gestaltens heeft, als groote, kleine en middelbare, gelyk men hen mede in Indiën vind; de Hottentotten gebruiken dezelve zorgvuldigheden voor deze Dieren als de Arabieren voor hunne Paarden; zy voeden hen met zoo veel zachtaardigheit op, dat deze Viervoetige Dieren liefdragende, aandoenlyk, en vernuftig worden, en zy doen dat gene door liefde, dat zy by ons alleen door vrees verrichten; hunnen aart verheft zich zelfs door de zachtaardigheit der opvoeding, en door de gestadige oplettenheit die men voor hen heeft, indiervoegen dat zy byna tot menschelyke daden bekwaam worden.

De Hottentotten voeden 'er tot den kryg op en zy bedienen zich van hen, even als de Indianen zich van de *Oliphanten* doen; men verkiest altoos die gene die het trotste en het edelmoedigste zyn. Ieder heir is van een goede troep van deze Ossen voorzien, die zich zonder moeite laten besturen en door hunne leidslieden rechttydig losgelaten worden: zy zyn alzoo gehoorzaam aan hunne stem, als onze honden zyn konnen; op het geringste teken vallen zy met woede op het vyandelyk leger aan, niets kan hen wehouden; zy steken met hunne hoornen, schoppen met de pooten, en werpen alles wat hem ontmoet, met een verbazende verwoedheit, omverre en vertrappen het; zy werpen zich in het midden der gelederen, en veroorzaken 'er verwarring en ontsteltenis in, zonder dat iets hen verschrikt, en zy bereiden dus een gemakkelyke zegepraal voor hunne Meesters; echter zyn zy gehoorzaam aan de stem van hunne leidslieden, zy matigen hunne woede, en keeren op het geluit van hunne stem tot de gehoorzaamheit weder.

Het vernuft der Dieren 't geen door de vrees verwelkt, ontwind zich dus, gelyk men ziet, wanneer men hen met zachtaardigheit behandelt, en hen met konst opvoed.

De Hottentotten hebben noch andere van deze Ossen, die onderwezen zyn om de veekudden te hoeden, hen te rug te brengen, en tegens de verscheurende Dieren te beschutten. In ieder dorp heeft men 'er verscheide

ſcheide die hier toe afgericht zyn; zy kennen alle de Inwoonders van het dorp, mannen, vrouwen en kinderen, welke ongeſtraft de veekudden naderen mogen, en voor welke zy dezelve eerbied hebben als een hond voor die gene heeft, die in het huis van zynen meeſter woonen; maar zoo een vreemdeling de veekudden naderen wilde, zoo zouden zy met verwoedheit op hem komen aanſchieten, en zoo zy de ſtem van den Herder niet hooren konden, of zoo hy geen vuurroer had, of geen boom bereiken kon op welke hy zich redde met 'er op te klauteren, zoo zouden zy hem met hunne hoornen ombrengen, en met hunne pooten vertrappen. Deze verwoedheit, op het gezicht van een vreemdeling die zy niet kennen ontſtaat hier uit, dat men hen afgericht heeft, om op alle die gene aan te vallen die de veekudden naderen, om deze voor de dieven te beſchutten, die zeer menigvuldig in dit Land zyn.

In Indiën bedient men zich mede van deze *Bult-Oſſen*, gelyk wy ons van de Paarden bedienen om te reizen; men heeft 'er die geheel wit zyn, hunnen gewonen gang is zacht, men breidelt hen, in plaats van met een toom, door een koortje 't geen men dubbelt door de pees der neusgaten doet gaan, en men hecht het aan een dik touw boven de kop van deze Dieren vaſt, dat tot een toom dient, die men aan den bult vaſthecht. Men zadelt deze Dieren mede, en men heeft 'er die zoo ſnel als goede Paarden loopen. Men bedient zich, in 't algemeen, door geheel Indiën van deze Dieren, om de koetzen, wagens en andere reituigen voort te trekken. Men ſpant deze Dieren in een lang jok 't geen aan het einde van den toom vaſtgehecht is, en 't geen men op den rug van twee Oſſen lecht; de koetzier houd de koort in de hand die tot een breidel dient om hen te beſturen. Deze Dieren voor een reituig geſpannen zynde, konnen vyftien uuren op een dach al dravende afleggen: op de helft van de reis geeft men hen ieder twee of drie balļen die de groote van onze ſtuivers broodjes hebben, en van meel van tarw gemaakt worden, die men met boter en zwarte ſuiker kneed; des avonds geeft men hen gebroken cicers, die men een half uur in water heeft laten weeken.

Het ſchynt dat de Os met een aart geboren word, die geſchikt is om alle ſoorten van luchtſtreken te wederſtaan, zoo wel de warmſte als de koudſte. Men heeft, zecht de Heer *de Buffon*, een menigte Biſons of Bult-Oſſen in het geheele Noordelyke gedeelte van Amerika gevonden. Deze Biſons die voormaals de boſſchen der Noordelyke Landſchappen bewoonden, zyn waarſchynelyk uit het eene Werelddeel in het andere overgegaan; zy zyn, gelyk alle andere Dieren, veel kleinder in Amerika geworden; en naar mate dat zy aan meerder of minder koude luchtſtreken zyn gewend geworden, hebben zy meer of min warme vachten behouden: hun hair is langer en dichter, en hun baard langer, aan de Hudſons Baai als in Mexiko; en dit hair is, in 't algemeen, veel zachter als de ſynſte wol. Men kan niet wel weigeren om te gelooven, dat deze *Biſons* van de nieuwe Wereld van het zelfde ſoort zyn als die van de oude; zy hebben alle de voornaamſte kenmerken van, de bult tuſſchen de ſchouders, de lange hairen onder de muil en aan de achterſte deelen van het lichaam, en korte beenen en ſtaart. Men ziet thans mede door geheel Amerika, Oſſen zonder bulten, die 'er de Spanjaarden en andere Europeanen achtervolgens overgebracht hebben; zy zyn 'er vry wel vermenigtvuldigt, maar zy zyn veel kleinder in dit nieuwe Werelddeel geworden.

BAKKER. Dit is de naam van een water en Trekvogel, die thans zeer bekent op het Zweedſche Eiland Oeland is. Men wil dat deze Vogel met gepalmde pooten een ſoort van Zee-Zwaluuw is. Zyne vederen zyn graauw, en het opperſte van zyn kop is zwart; maar zyn bek, beenen en voeten hebben een vuurkleur. De vederen van den Bakker zyn by uitſtek dik, en zyne vleugelen zeer uitgebreid: wanneer hy geplukt is, zoo is hy niet grooter als een Lyſter; zyn vleeſch is niet zeer ſmakelyk. Deze Vogel voed zich met Viſſchen; en vermits hy een doordringent gezicht heeft, zoo ziet hy met gemak, ſchoon hy vry hoog door de lucht zweeft, zynen prooi die naby de oppervlakte van het water zwemt; hy fluit aanſtonds en ſchiet even als een pyl op hem neder. Men vind mede een groote menigte Bakkers op het Eiland Suderoop naby Pelworm. Wanneer iemand op de plaats koomt alwaar een van deze Vogelen zyn neſt heeft, zoo vliegt hy hem

om

om het hoofd, en tracht hem te pikken. Zyn geschreeuw is zeer scherp, en hy herhaalt zonder tusschenpozing deze lettergreep *tir-tir*. Deze Vogel lecht twee eyeren, die hy op de vlakke aarde lecht, op de eerste plaats alwaar hy zich bevind: deze eyeren zyn graauwachtig, en met zwart gevlakt; zy hebben de groote van die der Duiven.

BALATAS. Deze boom groeit in Amerika, en vooral in Guayana: men onderscheid 'er verscheide soorten van. Men heeft, ten 1ste, de *Witte Balatas*, die vry hoog en zeer recht opschiet. Zyne bladeren zyn smal en spits; zyne schors is aanklevende, bruin en met barsten vervult. Zyn hout kan zeer gemakkelyk gezaagt worden: het heeft dezelve kleur en hetzelve spint, gelyk de *Acomas* van de Eilanden; hy barst en splyt van een door de Zonnestralen, hy trekt de houtluizen tot zich die tot in zyn middelpunt doorknagen, en de stam van het eene tot het ander uiteinde doordringen: wanneer men dit hout tot timmerhout gebruikt, zoo is deszelfs kleur roodachtig, maar zy verdwynt in 't vervolg, en het hout word geheel wit.

2. De *Roode Balatas*, die men op St. Domingo *Sapotiller maron* noemt, groeit gewonelyk aan den oever der Rivieren: hy overtreft alle de andere door zyne schoonheit, rechte stam, dikte en lengte: zyn hart of merg is veel dikker als dat van den *Witten Balatas*. Zyne bladeren zyn klein; zyn vrucht rond en graauw, of langwerpig en geel, en gelykvormig aan een Europische pruim; zy heeft een zoete, aangename en suikerachtige smaak: men eet haar by het nagerecht. Deze Balatas word op Cayenne voor het eerste van alle timmerhout geschat: het is een dier gene die het langste tegens de lucht bestand zyn; en wanneer het bedekt is, zoo duurt het zoo lang als het Eikenhout. Het barst en scheurt zomtyds door de hitte der Zon; het verliest mede iets van zyne roode kleur, maar het word alleen graauw.

3. De *Balätas met een dikke schors*, hy schiet zoo hoog op, en word veel dikker als de Roode Balatas, maar hy is krom en met kwasten vervult. Zyn hout is alleen nuttig tot zware werken, vermits het te veel met sap vervult is, en te veel aan het krimpen, of zich te krommen onderhevig is. *Mais. Rust. de Cayenne.*

BALSAMINA. (*Byvoegz.*) De Plant die onder de naam van *Noli me tangere*, of *Onverduldig kruid* bekent is, word mede *Wilde Balsamina* of der bosschen genoemt. Haar wortel is gelyk met het oppervlak der aarde geplaatst en vezelachtig, haar steel is geknoopt, en hol; hare bladeren zyn getant en beurtelingsch geplaatst; hare bloemen zyn geel, en worden van lange, dunne en knobbelachtige vruchten gevolgt, die zich gelyk die der gemeene Balsamina openen. Deze Plant groeit in de bosschen, op de vochtige en schaduuwryke plaatzen: men kan haar onder de krachtigste pisdryvende middelen plaatzen.

BALSEM. (*Byvoegz.*) De natuurlyke Balsem is niets anders dan een harstachtige, olieachtige, en welriekende zelfstandigheit, die door de insnydingen uitvloeit, die men in zekeren Planten of Boomen maakt. De Harsten zyn niets anders dan gedroogde Balsems. *Zie* HARST.

BALSEM VAN FOCOT of VALSCHE TACAMAHACA. Zie op het artikel GOM TACAMAHACA.

BALSEM VAN CALABA. *Zie* GROENE BALSEM.

BALSEM OF OLIE VAN VLOEIBAREN AMBER. *Zie* LIQUIDAMBARBOOM.

BALSEM VAN PERU. (*Byvoegz. en verbeter. bladz.* 80. *2de kol. reg.* 15. *van onder.*) Men onderscheid 'er drie soorten van; de *witte* die vloeibaar, de *rosse* of *roode* die droog, en de *bruine* of *zwarte* die vloeibaar is: de boom uit welke zy vloeit is de *Capureiba* der Brazilianen.

Bladz. 80. *2de kolom*, *reg.* 7 *van onder.* Zyn houdt is rood en welriekende, gelyk dat van den Cederboom; zyn schors is aschverwig, een vinger dik, en met een rosachtig vliesje bedekt. Deze boom groeit in de warme Landen van Zuid-Amerika, als in Mexiko en Brazil, en aan de oevers van de Rio de Janeyro.

Men maakt de *Balsem van Peru* zomtyds na,

na, met een half ons rood Sandelhout, in een en een half pond Olyf-olie te koken, en met 'er vervolgens een pond geele gesmolte Wasch, een en een half pond Veneetsche Terpentyn, en een ons zwarte Balsem van Peru by te voegen; maar men kan dit mengzel gemakkelyk herkennen. Men geeft mede de naam van *Valsche Balsem van Peru*, aan het *Zevengetyden-Kruid*. Zie *dit woord*.

BALSEMING. Tot de Balseming bedient men zich van een Balsemachtig mengzel, 't geen dient om de doode lichaamen voor het verderf te bewaren. Men heeft 'er van verschillende soorten: *zie het artikel* MUMIE.

BALSEMNOOT. (*Byvoegzel.*) Men heeft noch een ander soort, van groote en driehoekige *Balsemnoot*, die *Mouringou*, genoemt word. Dit is de vrucht van een Boom die menigvuldig in de zandvlaktens van de Malabaar, en het Eiland Cylon groeit. De Indianen kweken hem in hunne tuinen aan, om deszelfs zaden, die men even als Boonen op de markt verkoopt. Deze Boom, schiet omtrent ter hoogte van vier roeden op, en hy is omtrent vyf voeten dik, zyn schors is inwendig witachtig, en uitwendig zwartachtig, en heeft een reuk en smaak, als wilde Radys. De schors der takken is groen, en die van de wortelen geel. De bladeren zyn met vleugeltjes bezet, en de bloemen, die zich in de maand Juny vertonen, zyn in uitgespreide trossen aan de toppen der steelen, geplaatst. Op deze bloemen volgen kegelvormige en gevoorde Peulen, welke drie zyden hebben, en waar van de Amandelen omtrent het einden van het Jaar, ryp zyn. De Indianen bereiden de krampwederstaande pillen van de bladeren, de schors van de wortel, en der vruchten, van dezen Boom. *Hortens. Malab. tom.* 6. *p.* 19. *tab.* 11.

BALTRACAN. (*Byvoegz.*) Dit is een Tartarische plant. Haare steel is zoo dik als een vuist, twee voeten hoog, hol, en met een geelachtige groene schors bekleed. Haare vrucht bevat zaden, die in gedaante en reuk gelykvormig aan die der Venkel zyn.

BANAANBOOM of VYGENBOOM VAN ADAM. (*Byvoegz. Bladz.* 82. *1ste kolom.*) Deze Indiaansche boom, wiens stam, die dik is, ter hoogte van tien of twaalf voeten opschiet; men kan hem gemakkelyk door een slag met een sabel afkappen; hy sterft na dat hy zyne vruchten voortgebracht heeft; hy gelykt alsdan naar een Riet.

Bladz. 82. *2de kolom.* Men heeft dezen Boom in het Jaar 1744. in den Tuin des Konings van Vrankryk zien bloeijen, en vruchten dragen. Zyne vruchten zyn troswys, en in een schede, even als die van den Palmboom, beslooten. Op Cayenne eet men hen raauw, of in den oven gebraden, of in drie deelen gesneden, en geroostert, of in twee deelen gescheiden, en in de Zon gedroogt, men eet haar mede met Wyn, Water, Zout, of met Vet, gekookt zynde. In dit zelfde Land, geeft men de naam van *Ambagnon* aan een soort van Pap, die men van de Bananen maakt. De Inwoonders van Granada, bereiden 'er een soort van Brood van, 't geen menigvuldig onder hen gebruikt word. Eindelyk men maakt 'er een aangename drank van: de Bananen met hunne schellen in water gekookt zynde, geven het een suikerachtige smaak, na dat men 'er de schel afgedaan heeft, brouwt men 'er mede de van; deze drank is zeer noodzakelyk voor de Negers.

Het water 't geen uit het lichaam van de Plant of uit een blad 't geen men verbreekt, voortkoomt, is geelachtig, en veroorzaakt in het lynwaat een geele vlak, die nooit uitgewist kan worden: met het sap der bladeren van de *zevenjarige Erweeten* gemengt zynde, dat een schoone groene kleur heeft, zoo verkrygt het een zelfstandigheit, die het voor het verbleeken bewaart.

De Heer *de Prefontaine* zecht, dat de Portugezen de vruchten van den Banaanboom door bygeloovigheit, niet eeten durven, om dat zy, met haar dwars door te snyden: in de gedaante die 'er in uitgedrukt is, een afbeelding van het kruis van Christus wanen te vinden. Echter is dit niets anders dan een Y. Deze Schryver zecht mede dat men in Guayana twee soorten van *Banaanboomen*, of twee verscheidenheden vind, die door de vruchten onderscheiden zyn. De vruchten van het eene soort worden *Pacobe* of *Bacove* genoemt, en men geeft hen de naam van *Vygen*. Zy zyn veel korter, dikker, en zelfs veel aangenamer van smaak als

als de *Bananen*, die veel langer zyn. De ſtam van den *Bacovenboom*, is uitwendig groen, en met zwart gevlakt, en die van den Banaanboom is geheel groen. De Heer *de Prefontaine* voegt 'er by, dat men niet meer, dan een ſoort, van Bacove-vyg, op Cayenne heeft; maar, dat men 'er verſchei-de ſoorten van Banaanbomen vind, die men door byzondere namen onderſcheid, en dat een Inwoonder alle de ſoorten op zyn Land-hoef hebben moet. De *enkelvoudige* en de *muskusachtige*, zyn die gene, die door de Blanken het menigvuldigſte gebruikt wor-den. Dit is een uitmuntent voedzel: de Ne-gers van Grenada, leeven byna alleen van deze vruchten. De *Varkens-banaan*, is de grootſte, ſchoon de minſt aangename; men eet haar met ſmaak, vooral, wanneer zy in een oven gebraden is. *De Guinga* brengt minder vruchten als de andere ſoorten voort; zy brengt niet meer als vyf of zes vruchten aan iedere tak voort; waar tegen de andere, 'er vyf en twintig of dertig geven. De Wil-den omwinden de vruchten met de bladeren van den boom, en plaatzen haar in een hoek van hunne hut, om haar ſpoediger ryp te doen worden: eenige dagen hier na, zyn zy ryp, en ſchoon geel.

De Banaanboom word op dezelve wys als de Ananas vermenigtvuldigt, door loten, die aan den voet voortkomen, zyn wortel geeft ſcheuten uit.

BANILLE. (*Byvoegz.*) Men onder-ſcheid drie ſoorten van Banilles, het eerſte word door de Spanjaarden *Pompona* of *Bova* genoemt, dat is te zeggen, opgezwollene of opgeblazene. Het tweede, waar van de Peul dunder en langer is, word *Banille de Ley* of *Leg*, genaemt. Het derde, waar van de peul het kleinſte is, noemt men *Si-marona* of *Baſtaart Banille.* De Indianen ſtoppen altoos eenige peulen van de Pom-pona en Simarona in de pakken van de *Ba-nille Leg.*

De Mexikanen hechten deze Peulen aan het einde vaſt, en plaatzen haar in de ſcha-duwe om haar te doen droogen; want de overtollige vochtigheit, zou haar doen ver-derven, vervolgens drukken zy haar zagtjes plat, en beſproeijen haar zorgvuldig met een weinig Kokos olie of olie van Calba, om haar buigzaam te maken, en te beletten dat zy niet breeken, noch te veel rimpelen. Ver-volgens plaatzen zy vyftig, hondert, of hon-dert en vyftig Peulen in een Pak, om haar naar Europa over te zenden. Wanneer men de rype Banilles te lang aan de Plant laat, zonder haar in te zamelen, zoo barſten zy, en 'er druipt een geringe hoeveelheit van een balſemachtig vocht uit, 't geen zwart en welriekende is, en zich verdikt; de In-woonders vergaderen het zorgvuldig in klei-ne aarde vaten, die zy onder de Peulen plaatzen, en bewaren het tot hun gebruik. Zou men gelooven konnen dat eenige Me-xikaanſche Kooplieden, welke weeten wat prys men in Europa op de Banilles ſtelt, deze Peulen wanneer zy hen ingezamelt heb-ben, openen, en 'er het ſpeceryachtige vleeſch uitnemen, 'er ſtrooitjes of andere vreemde lichamen in plaatzen, en de ope-ningen met Lym weder te zamenhechten, of haar behendig toenayen, en ze vervolgens onder de goede Banilles mengen? De plaat-zen, op welke men deze vruchten in den grootſten overvloed vind, zyn de kuſten van Caraque en Carthagena, de Landëngte van Darien, en de geheele Landſtreek van deze Landëngte, en de Golf van St. Michiel, tot Panama, Jucatan en Honduras. Men vind haar mede op het vaſte Land van Cayenne, op koele en ſchaduwachtige plaatzen.

BANK. Men geeft deze naam aan bed-dingen van Steenen, die zich boven elkan-deren verheffen, en dan eens evenwydig met den Gezicht-einder, even als de Kalkſteen; en dan weder naar den Gezicht-einder over-gebogen, gelyk die der Leyſteen, geplaatſt zyn. Men kan de hoogte noch breedte der Banken niet bepalen: zy verſchillen beide, volgens de diepte, uitgeſtrektheit en aart van de groef.

Men zecht mede *Zandbanken*: die van Terre-Neuve is de grootſte die men kent; zy is niet gevaarlyk; de Europeanen van-gen 'er een menigte *Kabeljaauw* op: *zie dit woord.* Men zecht mede Walviſchbanken en Paarlbanken: *zie* WALVISCH en PAAR-LEN.

BARNET. De Heer *Adanſon* geeft, dezen naam aan een ſoort van Tromper die een aanmerkenswaardige byzonderheit bezit. Alle de oude Schelpen, zecht men, 't zy mannetjes of wyfjes, breken aan het uit-einde van den top af, wanneer zy het getal van elf of twaalf krultrekken bereikt heb-ben, indiervoegen, dat 'er niet meer als de

vier of vyf kruitrekken van het opperfte gedeelte, of van zyn voetfteun overig blyven. Door welk eene tuigwerkelyke werking kan het dier deze breuk in een fchelp met een fluitfchelp veroorzaken, die zoo hard en dik als deze in hare ouderdom is?

BASTAART-ELFRANK, *Solanoïdes Americana*, *circeæ foliis canescentibus*. Dit is een Plant waar van de bloem een vyfbladig roosje is; hare ftamper verandert in een ronde en vleesachtige vrucht, die een hard zaad bevat; deze vrucht fyn gewreven zynde, geeft een roodachtige kleur uit. *Miller* verzekert dat de *Solanoïdes* uit de warmfte Geweften van Amerika, oorfpronkelyk zyn, van waar men hare zaden in Europa overgebracht heeft. Deze Plant is thans niet zeldzaam in de tuinen der Liefhebbers.

BASTAART-WEDERIK. (*Byvoegz.*) Zy word afvegende, wondheelende en verfriffende gefchat. Tot poeder gebracht, en in de gifte van een half vierendeel loots of twee fcrupels, ingenomen zynde, en dit des morgens en des avonds, gedurende eenige dagen vervolgt, ftopt zy de buikloop, die veel eerder door een verflapping der vezelen, dan door een prikkelende fcherpe ftoffe voortgebracht worden, mits dit door een buikzuiverend middel, voorgegaan word.

BASELLA. Dit is een moeskruid van Guinee. Dit is de *Gandola* van den *Hort. Malab.* Men eet het, even als Spenaadje. De Negers fchilderen rood met zyne vruchten.

BAUBIS. Dit is een foort van Engelfche Hond, die zeer verhit op de jacht der Voffchen, Wilde Zwynen en andere Dieren is, die een fterke reuk hebben. De Baubis heeft een harde neus, en is gelyk aan de halve Krulhonden, en langer en lager als de andere Honden: *zie* HOND.

BAUD. Deze naam geeft men aan een ras van Brakken, die uit Barbaryen komen. Zy zyn tot de Hertenjacht bekwaam; het grootfte gedeelte is wit en eenkleurig. Men noemt hen mede *ftomme Honden*, om dat zy ophouden met baffen wanneer het Hert een dwarsloop neemt: *zie* HOND.

BAVIAAN, *Papio*, Men noemt dus de groote Aapen die een ftaart hebben, die meer of min lang is, zy verfchillen van de *Meerkatten*: zie *dit woord*, en het artikel AAP.

BEARSISCH. Dit is een zeer fchadelyk Zee-Infect, 't geen dus in Noorwegen genoemt word. Zyn lichaam is met een witachtige, harde, glansryke en hoornachtige fchelp bedekt, die in twee ringen van cirkels verdeelt is; het heeft twaalf pooten aan de onder zyde, die plat is. Dit Infect taft verfcheide foorten van Viffchen aan, en byzonder de Kabbeljaauwen. *Nat. Hift. van Noorwegen.*

BECUNE. (*Byvoegz.*) Men vangt de ware Becune, op de Goudkuft in Guinee, op het ftrand met groote netten, gedurende de maanden October en November, die gene, die men op de Kuften van Amerika vangt, word *Zee-Snep* genaamt.

BEEF-AAL. Dit is een foort van Aal die men in het zoete water op Cayenne vind, en die ten naaften by, het zelfde uitwerkzel als de Stompvifch, voortbrengt. De Beef-Aal is dus genoemt, om dat hy, wanneer men hem met de hand of met een ftok aanraakt, een onvrywillige en gedwonge beving voortbrengt.

BEEN. (*Byvoegz.*) Men heeft opgemerkt, dat de hoofden, der beenderen die van het oogenblik der geboorte afgefchikt zyn, om een fterke wryving te ondergaan, het eerfte tot been gebracht worden, en zelfs veel harder als de andere gedeeltens der beenderen zyn. Het is genoeg, dat men de uiteindens der onderkaken en der valfche ribben befchouwt. Men kan noch over de beenwording de *Memoriën van de Akademie der Wetenfchappen van Parys voor het Jaar* 1730, raadplegen.

De beenderen zyn zomtyds aan een algemeene zagtwording onderhevig. In deze ziekte, die de Ontleedkundigen *Carnification* noemen, (gelyk men zulks voor eenige jaren te Parys, aan een vrouw, *Supiot* genaamt, opgemerkt heeft) is de zelfftandigheit van het been geheel verandert; het verlieft zyne hardheit; zyne vezelen gelyken geen beenvezelen meer te zyn; de beenderen hebben een vleesachtige zelfftandigheit, en men zou zeggen, dat zy inderdaad in vleefch.

vleesch verandert waren: zie in de *Memoriën van de Akademie der Wetenschappen van Parys voor het jaar* 1722. verscheide waarnemingen van de Heeren *Petit* en *Morand*, die de zekerheit van deze ziekte bevestigen.

De tanden der Menschen, zyn van alle de menschelyke beenderen de hardste, en zamengepakste: *zie* TANDEN.

De koekjes van beendersoep, konnen op dezelve wys als vleeschnat gebruikt worden, zy kosten ieder nauwlyks een halve stuiver; echter is een dezer koekjes genoeg tot een uitmuntende soep, of een zeer gezonde potagie, voor een mensch.

Men moet uit het voordeel der beendersoepen niet besluiten, dat de beenderen die meelachtig geworden zyn, en na dat zy door een lang verblyf in een vochtige aarde uitgeput zyn, noch eenige voedende zelfstandigheit bevatten konnen: zy zyn alsdan nergens nut toe, en de uitvinding om de Menschen beenderen tot poeder te brengen, en 'er een voedzel van te bereiden, onder de naam van een meelachtig lichaam, 't geen inderdaat, gedurende de belegering van Parys, ten tyde van de beruchte Ligue, bedacht en uitgevoert wierd, kan niet dan door verstanden bedacht worden, die geheel van alle kundigheden ontbloot, en door de wanhoop en hongersnood, ontstelt zyn.

Waarnemingen over de Geraamtens van de Menschen en Dieren.

Het is reeds lang geleden, dat men verschil in het getal der beenderen van het Menschelyke Geraamte, ontdekt heeft. De speelingen der Natuur in het getal der ribben alleen, levert 'er een voorbeeld van op; zoo 'er zich by toeval dertien wervelbeenderen in den ruggraad bevinden, zoo telt men mede dertien ribben; maar somtyds vind men 'er elf aan de eene, en twaalf aan de andere zyde. Men geeft de naam van *Adamiten* aan de Menschen, die in dit geval zyn. *Ruisch*, *Bonius*, *Faloppius*, enz. halen voorbeelden aan van Menschen, die zes en twintig ribben hadden. Deze voorbeelden zyn genoeg om te rechtvaardigen, dat het geen vreemde zaak is, een minder of meerder getal van ribben, boven of beneden het gewoone te hebben. Maar in beide gevallen lyd 'er ons konstgestel geen nadeel door: men kan het zelve van de lieden zeggen in welke de zamenvoegzelen van het bekkeneel, en vooral in de winkelnaad met beenachtige deelen bezet zyn, die men *sleutels* of *wormiaansche beenderen* noemt (men geeft hen deze naam naar hunnen Ontdekker *Wormius*,) en die men in alle Persoonen niet vind. Men kan de uitmuntende *Ontlediging der Beenderen* van de Heer *Manro* raadplegen, die te Edenburg, in 't Engelsch gedrukt is.

Wy hebben gezecht dat het bekkeneel uit verscheide stukken te zamengestelt is gelykvormig aan een kamer die met houtwerk beschoten is. Deze zamenstelling werkt uit dat wanneer een slag tegens een stuk gegeven is, hy in de andere vernietigt word. Wy hebben mede gezecht, dat men het bekkeneel in twee tafelen onderscheid. Het is noch door deze zamenstelling mede, dat een gedeelte van het bekkeneel zich in deszelfs geheele dikte afschilveren, en van het overige afscheiden kan; de vrouw in het Hotel de Dieu te Parys, waar van *Saviard* (Obs. XC) spreekt, is hier een voorbeeld van, zy vroeg de aalmoesen in haar bekkeneel; dit was een aandoenelyk voorwerp voor de menschelykheit, en een onderwerp van bespiegeling voor een Natuuronderzoekent Ontleedkundige. Het is deze zelfde vrouw waar van in de *Memoriën van de Akademie der Wetenschappen van Parys, voor het jaar* 1700, gesproken word. Voor 't overige alle de beenderen van het bekkeneel zyn met elkanderen, en eenige zelfs met die van het aangezicht door middel van naden vereenigt, en deze naden zyn des te merkbaarder, hoe jonger de onderwerpen zyn. Men ziet in het Kabinet van den Koning van Vrankryk, een vervolgende reeks van menschelyke bekkeneelen, waar van de verscheidenheden die men in de gedaante en groote opmerkt, zoo vreemd schynen, dat men niet begrypen kan, hoe dat het brein zich op eene wyze heeft konnen ontwinden die 'er aan beantwoord, en die zoo verschillende is van die gene, die het natuurlyk hebben moet. Het is nuttig dat men aanmerke dat de mensch in vergelyking van de andere Dieren het hoofd veel grooter heeft, en dat het in evenredigheit meer brein bevat. *Zie* BREIN.

Eindelyk is het aanmerkenswaardig: ten 1ste, dat de ruggraat het voornaamste steunzel van het hooft, de armen en de borst is, ten 2de, dat de wervelbeenderen met el-

kanderen gewricht zyn, zoo wel middelyk als onmiddelyk door kraakbeenderen en banden die de ruggraad het vermogen geven om aan de bewegingen van het lichaam te gehoorzamen. De ruggraad der Dieren, gelykt naar die der menfchen niet, zoo wel door de menigte der wervelbeenderen als door de beweging die zy weinig of niet hebben. In de Slangen die, gelyk de Colubers, niet vergiftig zyn, zyn de wervelbeenderen in grooter getal en buigzamer, dit veroorzaakt dat wanneer zy by den ftaart gevat worden, zy zich om den arm konnen flingeren. De Adder die vergiftig is, heeft dit vermogen niet. De uitftekken van den ruggraad konnen in den menfch horifontaal, in plaats van loodlynig zyn; gelyk men zulks in de perfoonen opmerkt, die drayingen met het lichaam maken, en die men van hunne jeugd in verfchillende buigingen geoeffent heeft.

De Vogelen hebben alleen wervelbeenderen in den hals, en zy evenaaren in lengte het overige van het lichaam. Maar men ziet hen zich nooit verkorten, en een onregelmatige gedaante aannemen, gelyk men zulks in de gebochelde lieden, onder de menfchen opmerkt, ten 3de; dat de rechte ftand de zekerfte en ftevigfte is, om dat het oppervlak van de aanraking der fteunpunten veel breeder is, en dat de laft 'er loodlyniger op draagt.

Ten 4de, dat de beenderen breeder, dikker en veerkrachtiger aan hunne uiteindens dan in hun midden zyn, op dat zy beter tot de gewrichting in ftaat zyn zouden, en een aanmerkelyke poging wederftaan konnen, zonder uit hun plaats te wyken of ontwricht te worden, ten 5de; dat de beenplaatjes en derzelver zamenhechtende ftoffe, nader by elkanderen geplaatft, en in grooter menigte in het midden der beenderen vereenigt zyn, als aan de uiteindens: hier om zyn zy op deze plaats van een fterker en meer in een gedronge zamenweefzel: zy zyn het die even als zoo veel haakjes het merg ophouden en beletten dat het op de geringfte fchok niet nederftort, 't geen zeer hevige fmerten in de beenderen veroorzaken zou; dit is de kwaal die men *fpinamentofa* noemt: inderdaat wanneer het merg nedergevallen is, zoo bekoomt het geen voedzel meer, het verderft en fteekt de beenderen aan, welke hier door affchilveren. Maar gelukkig zyn deze toevallen zeldzaam, ten 6de; dat het ftaartbeen 't geen kraakbeenig is by de baring buigt; maar wanneer het met het heilig been vereenigt is, zoo dient het tot een hinderpaal, of maakt de baring moeyelyker. (Het ftaartbeen is mede dat gene dat tot een ftaart door deszelfs verlenging dient) ten 7de, dat het bekken wyder in de vrouwen als in de mannen is: hare ongenaamde beenderen zyn mede verhevener, hare heupen gelyker, breeder en meer achterwaarts geplaatft, 't geen haar zoo niet meer zwakheit, ten minften meer bevalligheit in het gaan en danffen geeft. Het borftbeen der vrouwen verbreed zich van boven naar beneden, het is mede veel breeder als dat der mannen. Hare borft is mede veel korter, verhevener, breeder, en haren buik is langer als die der mannen, ten 8fte, dat de borft der Dieren, zoo wel viervoetige als vliegende, van die der menfchen verfchilt; die der Viervoetige Dieren eindigt in een ruggraad, die langs deszelfs geheele lengte voortloopt, en hunne armen zyn aan het voorfte gedeelte van de borft geplaatft; de Vogelen in tegendeel hebben hen aan den rug, en hunne ribben zyn aan een breed ruggebeen vaftgehecht, met elkanderen vereenigt, en met veel vleefch omkleed, zoo ook mede de borft, en zy zyn met zeer krachtige fpieren bezet, ten 9de, dat de Viervoetige Dieren, die zich van hunne pooten bedienen om de fpyze aan hnnnen mond te brengen, een fleutelbeen gelyk de menfchen hebben: dat der Vogelen is in evenredigheit veel langer, 't geen hen van een oneindig nut is om hunne vleugelen in een gelyke afftand van elkanderen te houden, en om hen achterwaarts te brengen. Men heeft opgemerkt dat de Viervoetige Dieren die een fleutelbeen hebben, gelyk Muizen, Eekhoorns, Aapen, enz. inwykende beenen hebben. Het Paard en den Os hebben geen fleutelbeen, hunne armen (de voorfte pooten), zyn aan het fchouwderblad voor de borft vaftgehecht; ook zyn hunne pooten krom, en hunne mammen, in plaats van aan de voorzyde te ftaan, zyn achterwaarts geplaatft. Het fleutelbeen der vrouwen is veel langer en breeder als dat der mannen, 't geen hare armen meer achterwaarts brengt, en haar meer vlugheit geeft in alles wat zy doen; haar fchouwderblad is mede veel platter en breeder als dat der mannen, 't geen gewelft en driehoekig is, ten 10de, dat de voet, om wel gevormt te zyn,

zyn, breed, lang en gewelft zyn moet, en dat wy des te vaster ftaan en fterker zyn, wanneer wy overeinde ftaan, hoe grooter de driehoek is, die door het uiteinde der voeten met de hielen gevormt word, 't zy dat de voeten buitenwaarts of binnenwaarts gekeert zyn.

BEER. (*Byvoegz.*) De Beeren, die in den Zomer de boffchen en velden van Kamfchatka vervullen, zyn niet zeer woeft, en taften nooit een menfch aan, ten minften zoo zy het niet flapende vinden, en het is noch zeldzaam dat zy het ombrengen. Het vreemdfte is, dat de Beeren van dit Landfchap de vrouwen nooit beledigen: wanneer zy des zomers wilde vruchten gaan inzamelen, zoo volgen deze Dieren haar, en doen haar geen ander nadeel, dan haar eenige der vruchten te ontroven die zy verzamelt hebben. Wat kan de natuurlyke oorzaak van dit foort van genegentheit zyn die zommige Dieren voor de Vrouwen fchynen te hebben! ....? De Inwoonders hebben verfcheide wyzen om deze Beeren te vangen en te dooden; maar de vreemdfte is die gene die wy befchryven zullen. Een man neemt in zyne linkerhand een mefch, en houd in zyne rechterhand een priem, die aan de beide zyden fcherp is, en een touw waar mede hy zynen arm omwind: hy nadert dus een Beer, die zich naar gewoonte op zyne achterfte pooten opricht, en de Jager met een geopende muil aantaft. Deze fteekt, met zoo veel behendigheid als moed, zyne hand in den muil van den Beer, en plaatft 'er de priem rechtlynig in, indiervoegen dat dit Dier zynen muil niet weder toefluiten kan, maar dat het zelf, door de wreede fmerten die het gevoelt, genoodzaakt is om den Jager te volgen, over al waar hy het leiden wil, zonder eenigen wederftand te konnen bieden. Men heeft een minder gevaarlyk middel, om deze Dieren te vangen, waar van men in Zweden, Noorwegen, Polen enz. gebruik maakt, dit is dat men den honing die zy by uitftek beminnen, en uit de holle bomen halen, met brandewyn bevochtigt, en hen dus dronken maakt. De Kamfchadalers eeten het vleefch en vet van deze Dieren, en wanneer zy een Beer gedood hebben, zoo zyn zy verplicht om hunne geburen te onthalen.

BEERENKLAU, *Acanthus*, *feu Branca-Urfina.* (*Byvoegz.*) Dit is een Plant die men in de Tuinen aankweekt. Zy word zeer gemakkelyk door middel van uitfpruitzels vermenigtvuldigt, die men in een vtete aarde plant. Hare wortelen zyn dik, hairachtig, uitwendig zwart, en inwendig wit: hare vrucht bevat in twee celletjes, twee rosachtige en platachtige zaden. *Virgilius*, van het kleed van *Helena* fprekende, zegt dat het met bladeren van Beerenklau geborduurt en verziert was. *Et circum textum croceo velamen acantho.* Æneid. I. 653.

BEEMD-KLAVER. (*Byvoegz.*) Haar zaad moet, om geacht te worden, een groenachtige kleur, met een weinig rood hebben: het moet mede in het water doorzinken. Deze Plant, die in het Engelfch *Clover* genoemt word, is fterk gezocht om de verbetering die zy aan de kleiaardachtige aarde geeft, op welke zy groeit, als mede om de uitnementheit van haar hooi, en de nuttigheit van haar zaad.

BEEST, *Beftia.* Men verftaat door dit woord een woeft Dier, 't geen van de wetten der reden bevryd is, 't geen zyn byzonder wezen en zyn foort alleen door het aanlokzel van het vermaak, en door het natuurlyk begrip der behoefte bewaart. Het *Beeft* wil en werkt; maar alle de daden die by hetzelve verftand betoonen zyn bepaalt. Het ondergaat, gelyk wy, de dood; maar echter zonder haar te kennen. *Zie* op het woord MENSCH, het verfchil tuffchen de *Beeften* en het menfchelyk geflacht. *Zie* mede op het woord DIER, de vergelykende voortgang in de fchakel van de verfchillende foorten van Dieren.

BEET. (*Byvoegz.*) De Beetftoelen worden in de maanden April en Mey verplant, het zyn alleen de wortelen der Beet die men op bedden verplant, die groote bladeren uitfchieten, en in het midden een wit en dik katoen hebben; en dit katoen is de ware ftoel, waar van men tot de voorfpyze en tuffchen gerechten gebruik maakt.

BEHEMOTH. (*Byvoegz. en verbet.*) Men gift dat het verfchrikkelyke Dier van welk *Job* fpreeckt, de *Hippotamus* of het *Nyl-Paard* is. Zie *dit woord.* Mogelyk is de *Behemoth* niets anders als de *Walrus*; want

men

men wil dat de delfbare beenderen, die men in Rusland en andere Noordsche Landschappen vind, tanden van een schoon Yvoir zyn. De Turken en Persianen maken van dit Yvoor, 't geen gepolyst kan worden, hechten van ponjaarden en handgrepen van Sabels. Dit alles koomt volmaakt met de twee groote tanden van den *Walrus* en den *Olifant* overeen. Zie *deze woorden*, en dat van DELFBAAR YVOIR.

BEIDELSAR. Dit is een soort van Apocynum of Asclepias waar van men menigvuldig gebruik in Afrika maakt, zoo wel tegens de koorts, als tegens de beten der vergiftige Dieren. De Negers brengen de schors van haaren wortel tot poeder, en vermengen het met het poeder van de koolen van den zelfden wortel: dit mengzel is een uitmuntent brandmiddel dat de schorftachtige en pokachtige knobbels afknaagt. *Zie* APOCYNIUM.

BENGAALSCHE BOON, *Faba Bengalensis.* Dit is een buitelandsche vrucht die men zomtyds onder de Geele Myrobolanen vind, die men uit de Oost-Indiën bekoomt. Zy gelykt naar een zamengepakt, gerimpelt, rond, platachtig, hol en navelwys uitwasch, 't geen omtrent een duim breed, uitwendig bruin, en inwendig zwartachtig is, het heeft een zamentrekkende en bloedstempende smaak, en geen reuk. Men gist dat de *Bengaalsche Boon* de Geele Myrobolan zelfs is, die door het steken v n een Insect gekwetst zynde, hier door een wanschapen gedaante verkregen heeft. *Zie* MYROBOLANEN.

BEORI. (*Byvoegz.*) De Spanjaarden van Peru zeggen, dat dit het grootste Dier van Zuid Amerika is; zy noemen het *Danta:* de Portugezen van Para geven het de naam van *Ante.* Dit Dier is veel dikker, en zoo scheutig niet als het Hert en de Eland; het is zeer sterk en vlug in het loopen, en maakt zich een doorgang door de dichtste bosschen. De Heer *de la Condamine* zecht in zyne *Reis naar Zuid-Amerika* (*Memoriën van de Akademie der Wetenschappen van Parys*, *voor het jaar* 1745.) dat men de *Danta* in Peru niet vind, dan op eenige boschryke plaatzen van de Oostelyke Cordilleras; maar dat dit Dier niet zeldzaam in de bosschen langs de Rivier der Amazonen is, noch mede in die van Guayana. Deszelfs naam is *Vagra* in het Peruviaansch; *Tapyra* in het Braziliaansch, en *Maypouri* in de taal van Galibi op de Kusten van Guayana.

BERG. (*Byvoegz.*) Men geeft de naam van Berg aan een zeer aanmerkelyke aardhoogte: men geeft mede deze naam aan een keten Bergen, gelyk men een keten Bergen in Afrika de naam van den *Berg Atlas* geeft; die van den *Berg Caucasus*, aan een keten die boven Colchos begint, en aan de Kaspische Zee eindigt; die van het *Pyreneesche Gebergte*, aan de keten Bergen die Vrankryk van Spanje scheid, en die van het *Apenynsche Gebergte* aan die gene die door geheel Italiën loopt.

De Bergen die een keten vormen, konnen als oude beschouwt worden: men wil dat men 'er noch Schelpen, noch andere met werktuigen begaafde lichamen der Zee in vind; en welke nasporingen wy ook op de toppen der Alpen hebben gedaan, met 'er in de grond te doen delven, zoo hebben wy 'er echter geen konnen ontdekken, maar veel ketenen rotzen, keisteenen, en ertzgroeven: *zie* mede de beschryving van den Yzerberg van Taberg in Zweeden, op het artikel YZER.

Bladz. 101. 1*ste kolom*, *reg.* 23. Men heeft opgemerkt, dat wanneer twee of meer Bergen evenwydig voortloopen, de hoekachtige uitstekken die zy vormen, aan de inwykende hoeken beantwoorden; en deze hoeken zyn veel merkbaarder en scherper in de diepe en zamengedronge valeyen. Het is mede nuttig dat men aanmerke, dat de Bergen die hoofdketenen uitmaken, zich aan een hechten, zich vereenigen, en zoo wel door hunne voornaamste stammen als door hunne zytakken, het oppervlak der Landen omvatten. De Bergen die eigentlyk de hoofdstammen en het voornaamste punt van verhevenheit en verdeeling zyn, vertoonen klompen die zeer aanmerkelyk om hunne hoogte, en om hunne uitgebreidheit of aanhooging zyn; zy beslaan of doorlopen gewonelyk het middelpunt der Landen: die van minder hoogte komen uit deze hoofdketenen voort, zy verminderen onmerkbaar naar mate zy zich van hunnen stam verwyderen, en verdwynen eindelyk of op de Zee-Kusten of in de vlaktens. Andere blyven noch langs den oever der Zee in wezen.

zen. De hoogste bergen, en het grootste getal Eilanden, zyn tusschen of naby de Keerkringen en in het midden der gematigde Luchtstreken, waar tegen de laagste zich naar by de Poolen bevinden; de hoogste Bergen zyn eigentlyk niets anders dan pieken of kegels die uit levendige rots, zandsteen of glasachtige stoffe te zamengestelt zyn; die gene wier toppen plat zyn, bevatten marmer, delfbare lichamen, en kalksteenen. De heuvelen wier lichaam uit zandsteen bestaat, vertoonen alomme onregelmatige punten die afgebroken beddingen en een verzameling van puinhopen aanduiden: die gene die uit kalkachtige zelfstandigheden zamengestelt zyn, hebben een ronder en veel regelmatiger gedaante.

Bladz. 101. *1ste kolom*, *reg.* 3. *van ond.* Men heeft Bergen die een ongemeene hoogte hebben: die gene die men *Chimbo-raco* noemt, en een gedeelte van de Cordilleras de los Andez van Peru uitmaakt, is een van de grootste Bergen van de Wereld, en waarschynelyk de hoogste. Men ziet hem in Zee van de Golf van Guayaquil, op een afstand van meer dan zestig uuren en zyne hoogte is drie duizent twee hondert en twintig roeden boven het oppervlak der Zee. De andere zeer hooge bergen zyn de *Sinaï* in Japan, de *Zuid Piek*, en de *Canigou* onder het Pyreneesche gebergte, de *Piek van Teneriffe* op een der Canarische Eilanden in Afrika, de *Piek van Adam* op het Eiland Cylon, de *Maanbergen*, de Berg *Athos*, de *Olympus*, de *Taurus en Imaus*, de Piek van St. Gothard, die zestien hondert en vyftig roeden hoog is, de *Berg Cenis*, onder de Alpen, op de weg van Vrankryk naar Italiën, de *Pilatus Berg* in Zwitzerland, die veertien hondert en drie roeden boven het oppervlak der Zee verheven is, de *Puy de Dome* en de *Goud Berg* in Auvergne, de groote en kleine *Atlas* in Afrika, en een menigte andere.

Bladz. 101. *2de kol. reg.* 14. Men weet dat in Azia het Land 't geen door de keten Bergen van Gate van een gescheiden word, twee verschillende jaargetyden te gelyk heeft; by voorbeeld, gedurende dat de Winter op de Kust van Malabaar heerscht, geniet de Kust van Coromandel, die op dezelve graden van breedte legt, en op eenige plaatzen niet meer als twintig uuren van die van Malabaar verwydert is, een aangename Lente: in veel andere Landen gaat men van een heldere en bedaarde lucht in verschrikkelyke stormwinden en onweders over. De Piek van Teneriffe, is twee duizent zeven hondert en vier en dertig Fransche roeden boven het oppervlak der Zee verheven.

Men heeft opgemerkt dat in het algemeen de grootste Bergen het middelste gedeelte der Landen beslaan; en dat in de Oude Wereld, de grootste ketens Bergen zich van het Westen naar het Oosten strekken. *Zie het artikel* AARDE.

BERG-GROEN, *Viride montanum* (*Byvoegz.*) Deze stoffe heeft doorgaans een wryfbare zelfstandigheit. Men vind het vaste Berggroen in byna alle de Kopermynen, en vooral in China, Zweden en Siberiën. Dit is, om eigentlyk te spreken, een soort van Malachit. Wyle Mevrouw de Markgravin *de Pompadour* heeft my stukken van de grootste schoonheit laten zien: zy waren in Siberiën gevonden. Zy liet 'er een snuifdoos van maken die, volgens dat men 'er het licht op vallen liet, de eigenschap bezat om even als een gewatert zilverstof te kittelen. Wy gaven aan deze zelfstandigheid de naam van *Albasterachtige Malachit*.

BERG-KRISTAL. Het grootste gedeelte van de Natuuronderzoekers geven deze naam, dan eens aan het Rots-Kristal, en dan weder aan een vry doorschynende en zeer harde kristallisatie, die naar een klomp gesmolten glas gelykt, en uit geen kegels bestaat. Tot dit soort behooren de *Myn-Kristallen* en dat van *Madagaskar*.

BERG-SANIKEL, *Geum rotundifolium majus*. Deze Plant groeit op de bergachtige en schaduuwachtige plaatzen; hare wortel is aan het oppergedeelte schubachtig en dik, maar met witachtige vezelen aan het overige bezet, hare steelen zyn een voet hoog, bochtig en getakt. Hare bladeren zyn breed, rondachtig en getant: hare bloemen bestaan uit vyf langwerpige, rooswys geschikte en met rood gespikkelde blaadjes. Op deze bloemen volgen vliesachtige zaadhuisjes, die met dunne zaden vervult zyn. Deze Plant is een goed wondheelent middel.

BERKENBOOM. (*Byvoegz.*) De jonge vruchten schieten te gelyk en op de-

 zelve

zelve takken met de katjes uit, maar echter op afzonderlyke plaatzen. Iedere vrucht bevat, by hare rypheit, platachtige en gevleugelde zaden.

BETEL, *Betela-codi.* (*Byvoegz.*) Deze Indiaansche Plant word op dezelve wyze als de Wynstok aangekweekt.

Het menigvuldig gebruik dat de Indianen van de bladeren der Betel maken, verderft hunne tanden vroegtydig: zomtyds hebben zy hen in den ouderdom van vyf en twintig jaren reeds alle verloren. Men leest echter in de *Dictionaire Encyclopedique*, dat het gebruik van de *Betel* hoger als dat van den Tabak te schatten is, ten minsten om den reuk, en schoon 'er de tanden nadeel door lyden mochten, de maag 'er zich echter beter by bevinden zou, en veel sterker en gezonder zyn; want men heeft in onze Landen meer lieden wier maag ongestelt is, dan die gebreken aan de tanden hebben.

BEZOARD. (*Byvoegz.*) De verschillende soorten van Bezoards zyn in gedaante en groote onderscheiden; men heeft 'er die naar een boon gelyken, andere zyn rond of langwerpig, of eirond, dan eens glad en dan weder ruuw, enz.

Men heeft Bezoards van het Stekel-Varken, het Wild-Zwyn, de Aap, de Schildpad, de Olifant, het Paard, de Mensch, de Muil-Ezel, de Gazelle, de Geit, de Bok, enz. De natuurlyke Bezoards zuigen het water en brandewyn in, en doen deze vochten troebel worden.

De Duitsche Bezoard is de *Hairbal*: zie *dit woord.*

BEZEMKRUID, *Malva ulmifolia semine rostrato*, *Barr.* Dit soort van Maluwe groeit in de straten op Cayenne; zy is dus genoemt, om dat men 'er kleine bezems van maakt. De Inwoonders bedienen zich van den wortel in een afkookzel, om den druipert te genezen, en de maag te versterken.

BIBBY, (*Byvoegz.*) Deze boom groeit in Amerika, zyn stam heeft de dikte van een dey, hy is recht, en zestig of zeventig voeten hoog. Zyne vruchten groeijen onder en om de plaats, alwaar de takken beginnen uitteschieten. De Indianen zyn niet gewoon om dezen boom om te kappen wanneer hy oud is, maar zy verbranden hem, om 'er de vruchten van te bekomen.

BIES-NACHTEGAAL. Deze kleine Vogel word door *Belonius*, *Lusciniola* genoemt: hy heeft de grootte van de Bastaart-Nachtegaal; hy onthoud zich alleen op zekere plaatzen langs de Bosschen. Zyne vederen schynen rosachtig, en zyn aan de borst, op den kop, om den hals en op den rug gespikkelt; de vederen der vleugelen en van den staart, zyn bruin: zyn bek is spits, zwartachtig, en zwak: hy leeft van Wormpjes: de randen en het inwendige gedeelte van zyn bek, zyn geel.

BIEZEN, *Juncus.* Men onderscheid verscheide soorten van deze Plant. De eigentlyke Biezen, behoren tot het geslacht der Leliewyze planten, en schynen een middelsoort tusschen het Hondsgras en de Lelie, te zyn. Zy hebben alle een hoofdwortel, die kruipende en vezelachtig is. Hare kelk bestaat uit zes onderscheide blaadjes, die om den stamper geschikt zyn.

BILIMBI. Dit kleine boompje is zeer gemeen in de tuinen van de kust van Malabar; dit is de Billingbing van *Bontius*; en de *Malus indica fructu pentagono*, van de Fransche Kruidkundigen: het schiet ter hoogte van acht of tien voeten op; het brengt overvloedig bloemen en vruchten het geheele jaar door, voort; van het eerste jaar af dat het geplant word, tot zyn zestiende toe: de vrucht van de Bilimbi bezit dezelve geneeskrachtige eigenschappen als de Citroen; maar zynen wortel verwekt brakingen, en het afkookzel van de bladeren bevordert het zweeten.

BINGELKRUID, (*Byvoegz.*) Het eigentlyke gezegde Bingelkruid, en dat der Bergen, tusschen twee bladen graauw papier gedroogt zynde, neemt in zekere getyden van het jaar, een blaauwe kleur aan, 't geen schynt aan te duiden, dat men 'er een verwstof uit zou konnen trekken. Het ruige soort van Montpellier; 't geen *Phyllon* door de Grieken genoemt wierd, op dezelve wys gedroogt zynde, neemt een wynachtige kleur, aan deszelfs toppen aan.

BISSUS. (*Byvoegz.*) Dit is de naam die men aan zyachtige vezeldraden geeft.

Deze

Deze draden, door het Microscoop beschouwt zynde, schynen hol, en geven, wanneer men hen brand, een pisachtige reuk, even als de zyde, van zich. De Bissus van de Pinna Marina, is tot de weving bekwaam, en dierbaarder als de wol.

Men vind in Italië en op Corsika, kamisolen, mutzen, handschoenen, kousen, en andere werken, die van de Bissus der Pinna Marina, te zamengestelt zyn. Men heeft moeite om de warmte van diergelyke klederen te wederstaan, die men als een byzonder geneesmiddel tegens de rhumatismus en de jicht beschouwt. Het is nodig aan te merken, dat deze Bissus, geen kleuren aanneemt, zonder 'er door verdorven te worden. *Zie* de *Memoriën van de Akademie der Wetenschappen van Parys, voor het jaar* 1712.

BISSUS. Dit is een geslacht van planten, 't geen de uiterlyke gedaante van stof of enkelvoudige vezelen heeft, die kegelvormig zyn, zy zyn dan eens getakt, dan eens netswys, dikwyls met gewrichten bezet, en meer of min lang. Men ontdekt 'er geen wortelen, noch bladeren, noch vruchten, noch bloemen aan. *Michiel Boccone* en *Dillen*, hebben niets voldoende over de zaden van de Bissus gezecht, noch over de wyze op welke deze plant voortgebracht word. De Heer *Adanson* zecht, dat hy gedurende vyftien maanden, deze planten in glazen aangekweekt heeft, en dat hy vry klaarblykelyk ontdekte dat ieder leedje, 't geen natuurlyk of door konst afgescheiden wierd, even als een zaad voortkwam, en een plant voortbracht, die volkomen gelykvormig aan de moeder was. Men heeft een voorbeeld van deze zonderlinge Plant, in de *Conferva*. Men vind 'er die naar een verzameling van zyde draden, naar een tapyt, naar het vel van een hairig dier, naar een schapenvacht, naar een stuk laken, of eindelyk naar spinneweb gelyken: *zie* WATER-MOSCH.

BLAD, EN LOOF, *Folium & Frondes*, (*Byvoegz. Bladz.* 121. *2de kolom, reg.* 18. *van onder.*) *Loof*, is mede een woord waar door de Kruidkundigen de gedaante uitdrukken die de bladeren aannemen; het is dus, dat men zeggen kan, dat het Loof van den Olmboom, Lindeboom, enz. platachtig is, om dat de bladeren zich horisontaal, de eene aan de eene zyde, en de andere aan de tegenovergestelde zyde, in dezelve richting uitstrekken. Het *Loof* kruist zich in het grootste gedeelte der Planten, waar van de bladeren tegens elkanderen overstaan, gelyk men zulks in de Myrrhe en Jasmyn, opmerkt. Het *Loof* van den Pynboom is rond, om dat de bladeren zich kringswys om de takken uitstrekken. Het *Loof* is wervelswys, wanneer meer als twee tegens elkanderen overstaande bladeren een kring om den steel vormen, om welke zy even als in verdiepingen geplaatst zyn; het Geslacht der Aparines levert hier menigvuldige voorbeelden van op. Men weet dat het de verschillende plaatzing der bladeren, is, die het meeste tot de houding der Kruidwyze Planten toebrengt, gelyk de schikking der takken die der bomen uitmaakt.

Men geeft de naam van *Bladschieting*, *Foliatio*, aan de uitspruiting, der eigentlyke gezegde bladeren, die alle de Planten 's jaarlyks voortbrengen; maar zy vernieuwen hen niet alle op een tyd: het grootste gedeelte der Mosschen; by voorbeeld, en de Pynboomen bekomen hunne bladeren, gedurende de Winter; die van het Geslacht van het Hondsgras, en der Leliewyze in de Lente; een groot getal boomen, en vooral de uitlandige, in den Zomer: andere Planten, gelyk de Paddestoelen, Moschgewassen, het grootste gedeelte der Varen, enz. zyn niet voor den Herfst in hare volle kracht. De bladschieting word noch vervroegt, of vertraagt, na dat de Zon vroeger of later, de voegzame graad van warmte, voor ieder soort aanbrengt. De Heer *Linnæus*, is de eerste geweest, die over de vergelykende tyd van de bladschieting der Planten, in iedere luchtstreek, geschreven heeft: *zie* (*Amœnit. Acad. vol.* 3. *pag.* 463. *vernatio arborum*); maar de Heer *Adanson* wil, dat dezen Natuuronderzoeker verzuimt heeft, om middelbare uitkomsten, tusschen alle de waarnemingen te plaatzen, die hy als volstrekt opgegeven heeft, en hy heeft in vier tafelen, dat gene geplaatst, dat nodig was om van naauwkeurige regelen te konnen afleiden, en om met meer zekerheit over deze zaak te konnen besluiten, *zie* het eerste deel van zyne *Geslachten der Planten*. Het grootste gedeelte der Planten laat alle jaren de bladeren vallen: dit is het gene men de *Afvalling der bladeren*, *Defolatio*, noemt, en 't geen zyne bepaalde tyd, even als de blad-

bladschieting heeft. Men merkt eene groote verscheidenheit op, in de wyze, op welke het grootste gedeelte der planten hare bladeren afleggen; want ten 1ste, men heeft 'er die hen alle jaren, alle te gelyk laten vallen; ten 2den, op andere tyden blyven zy op de boomen, en verwelken door de koude van den Winter, maar de kracht van het sap 't geen in de Lente opklimt, doet hen afvallen om plaats voor nieuwe bladeren te maken, gelyk men zulks aan de Eikenboomen, Jokboomen, enz. opmerkt; ten 3de, andere behouden hunne bladeren groen tot in de Lente, wanneer 'er nieuwe uitschieten; gelyk men zulks aan de geele Bosch-Jasmyn, Ligufter, Syringa, en de Booghoutboom van Kandia, opmerkt; ten 4de, weder andere behouden hen volstandig groen, gedurende het geheele jaar, en laten de oude bladeren niet vallen, dan langen tyd na dat de nieuwe voortgebracht zyn. De Noteboom is een dier gene die zyne bladeren het laatste krygt, en het eerste weder verliest. Eindelyk het schynt dat de gesteltheit der lucht, veel tot het afvallen der bladeren toebrengt, en dat de brandende Zon, zeer veel mede werkt, om dat te verhaasten. De koude en vochtigheit der lucht, verhaasten het afvallen der bladeren noch meer, waar tegens de droogte dient om dit te vertragen. Wy spreeken hier alleen van de bladeren der Planten zelfs, want men geeft mede de naam van bloembladeren, aan die gene, die aan de bloemen geplaatst zyn, en zich alleen met haar vertoonen. *Zie* BLOEMEN.

De Heer *Adanson* beschouwt de bladeren als stammen of takken die plat gemaakt zyn: zy hebben, zecht hy, dezelve deelen, een opperhuit, een schors ter weder zyden, en een houtachtig lichaam in het midden: zy verschillen 'er alleen van om dat hunne opperhuit met tepeltjes of klieren bezet is over hunne geheele oppervlakte in de kruiden, en alleen aan de onderste oppervlakte in de boomen. 2. Het celachtige zamenweefzel of de inwendige zelfstandigheit is 'er veel aanmerkelyker in als in de stammen, en altoos in zyn staat van groenheit en saprykheit, zonder tot die van merg over te gaan. Van het werktuigelyk gestel der bladeren moet men tot hunne verdeeling overgaan, *zie* het artikel *Blad en Loof* in het eerste deel van dit Woordenboek.

Men geeft de naam van schildwyze bladeren, *Folia peltata*, aan die gene, die aan een steeltje met hun middelste gedeelte, of ten naasten by, en niet met de rand aan een voetsteeltje vastgehecht zyn; dus zyn die van de Indiaansche Kers, Wonderboom, enz. De *Gepalmde*, *wayerswyze* of *Zonneschermswyze bladeren*, *Folia palmata*, *flabelliforum*, zyn die gene die diepe verdeelingen hebben, maar die aan het onderste gedeelte vereenigt zyn, gelyk die van den Latanier, Magnok, enz. De *Gevingerde bladeren*, *Folia digitata*, zyn die gene die straalswys aan den top van het zelfde voetsteeltje vastgehecht zyn, waar van zy zich van zichzelven afscheiden, gelyk in den Maron Kastanjeboom, de Vygeboom; Ceiba, Baobab, enz. De *Gevleugelde bladeren*, *Folia alata*, zyn die gene, waar van de vleugelswyze insnydingen, een gedeelte van de rib of van het voetsteeltje uitmaken, gelyk die van de Rakette, Nagelkruid, en van het grootste gedeelte der Zonneschermswyze Planten.

Men geeft de naam van *Gevederde bladeren*, *Folia pinnata*, aan die gene waar van de verdeelingen zoo veel onderscheide en aan een gemeene rib vastgehechte kleine blaadjes zyn met welke zy geen een lichaam uitmaken; tot deze behooren een groot gedeelte der moeskruiden. Eindelyk de *Zamengevoegde bladeren*, *Folia conjugata*, zyn noch een soort van Gevederde bladeren, maar zy zyn maar alleen twee in getal, op een gemeen steeltje geplaatst, gelyk die van de Courbari.

Men heeft Planten, die geen bladeren hebben, gelyk de Byssus, de Paddestoelen, en een groot getal Wieren, enz. *Malpighius*, in zyn *Anatom. Plantar.* heeft het eerste, de wyze opgemerkt, op welke de bladeren der Planten zamengevouwen of in een gerolt in de knoppen voor hunne ontwinding zyn. De Heer *Linnæus* heeft deze nasporingen verder uitgebreid in het jaar 1751 in zyne *Phil. Botan. p.* 105.

Bladz. 122. *2de kol. reg.* 8. Men geeft de bladeren der Olboomen en Wynstokken, groen afgeplukt zynde, tot voeder aan het Hoornvee in de Landen, in welke men gebrek aan weiden heeft; de bladeren der Moerbeziënboomen, dienen tot voedzel voor de Zywormen enz.

Verscheide soorten van Lelieswyze planten met vleesachtige en vaste bladeren vermeerderen zich door hare bladeren; maar dit zyn wezentlyke knoppen, die uit hunnen schoot

fchoot of voetfteun, of fteeltjes voortkomen, gelyk in de Aloëes en Zee-Ajuin, of uit hun uiteinde, gelyk in eenige foorten van Kalfvoet. Deze knoppen verheffen zich uit het boven gedeelte der bladeren, waar tegen de wortelen uit het onder gedeelte, of uit; de tegen overgeftelde zyde van de knoppen voortkomen. Deze laatfte waarneming, zecht de Heer *Adanfon*, koomt met die van den Heer *Bonnet*, overeen, die wortelen uit de zenuwen en fteeltjes der bladeren van eenige foorten van Meliffe, Nachtfchoone, Klimboonen en Kool, heeft zien voortkoomen, na dat zy eenigen tyd in het water gedompelt waren geweeft; maar zy brachten nooit takken, noch aan de zyde der wortelen, noch aan de tegen overgeftelde zyde, voort. *Zie* het fchoone Werk over de bladeren, 't geen door de Heer *Bonnet*, te Leyden, in het Jaar 1754, in quarto met platen, uitgegeven is.

Men kan de verfchillende orders van de fchikking der bladeren niet zien zonder door verwondering aangedaan te worden over de eeuwige Wetten, die op een verbazende wyze de middelen naar de uitkomften gefchikt hebben. Men word dezelve gevoelens gewaar, wanneer men de regelmatigheit befchouwt met welken de bladeren geplaatft en gevouwen zyn, voor dat zy uit de knoppen voortkomen, en het vooruitzicht der Natuur, om hen voor alle toevallen te befchutten: *zie* de *Ontlediging der Planten* van den Heer *Grew. Lib. I. tab.* 41 *en* 42. *Zie* mede *Malphigius*, de *Gemmis*, en de *Groeyende Weegkunde* van *Hales*. De befchouwing der bladeren door het Microscoop bied ons noch duizend verrukkende fchoonheden aan, die het bloote oog niet ontdekken kan, en waar van men door het leezen van de Microfcopifche Waarneemingen, van den Heer *Baker*, overtuigd word. De bladeren, van zekere foorten van Roozen, by voorbeeld, zyn geheel met zilver, op het uitwendige oppervlak, gefchakeert. Die der Wilgeboomen vertonen een ruwe ftoffe, maar die geheel uit vederbosfchen en knoopen, te zamengeftelt is, die zoo glansryk als Kriftal zyn. Het oppervlak van die van het Bingelkruid is een wezentlyk zilverachtig ruitwerk, en hare randen een zamenvlechting van ronde en doorfchynende paarlen, die by wyze van troffen aan zeer fyne en dunne fteeltjes vaftgehecht zyn. De bladeren van de Ruit zyn met gaatjes doorboort, die gelykvormig aan honingraten zyn; andere bladeren gelyken naar gefchoren fluweel van verfchillende kleuren. Maar wat zullen wy van de byna ontelbare menigte der poriën van zommige bladeren zeggen? *Leeuwenhoek* heeft 'er meer als 162000, op een der zyden van het blad van een Palmboom getelt. Wat de zonderlingheden der bladeren van de Brandende Netelen betreft, waar van wy de kennis aan het Microscoop van den Heer *Hoock*, verfchuldigt zyn, *zie* NETELEN. *Zie* mede de waarnemingen en proefnemingen van *Thummingius*, over de *Ontlediging der bladeren*, in het *Journaal van Leipzig*, *voor het Jaar* 1722, en de *Waarneming over de fchors der bladeren*, enz. door de Heer *Sauffure*.

BLANKETSTEEN. De naam van *Blanketzel*, geeft men aan alle zamenftellen, 't zy van wit of rood, waar de vrouwen en zomtyds de mannen, zich mede in eenige Landen van bedienen, om hare kleur fchoonder te doen worden, de frisheit der jeugd na te bootzen, of haar door konft te herftellen.

Men leeft in de *Dictionaire Encyclopedique*, dat de liefde tot de fchoonheit van onheuggelyke tyden, alle middelen heeft doen bedenken, die men dacht gefchikt te zyn om 'er de luifter van te vermeerderen, 'er de during van beftendig te maken, of 'er de nadeelen van te herftellen, en dat de vrouwen dachten, dat zy deze middelen in de *Blanketzels* vinden konden. De Antimonie is het oudfte blanketzel waar van in de Hiftoriën melding gemaakt word, en te gelyk dat gene, dat het meefte begunftigt word. Vermits in het Ooften de zwarte, groote en gefpleten oogen, gelyk thans in Vrankryk, voor de fchoonfte gehouden wierden, zoo wreven de vrouwen, welke bevallig fchynen wilden, de omtrekken der oogen met een naald, die in blanketzel van Antimonie gedoopt was, om de oogleden om te vouwen, ten einde de oogen grooter zouden fchynen: men kan niet gelooven, hoe zeer het gebruik van een diergelyk blanketzel, zich uitbreide en vereeuwigde. Het vreemdfte is, dat de Syrifche, Babelonifche en Arabifche vrouwen, met het zelfde blanketzel, de omtrek van hare oogen, zwart maken, en dat de mannen het zelfde in de Woeftynen van Arabiën doen, om hunne oogen tegens de hitte der Zon, te befchutten. Alle deze Volken, trekken een zwarte ftreep van den hoek van het oog, bui-

buitenwaarts, om dat het wyder gespleten schynen zou; en de Barbarysche vrouwen, zouden denken, dat 'er iets wezentlyks aan haren optooi ontbrak, zoo zy het hair van hare wenkbraauwen en oogen niet met Poeder van *Potloot*, geverwt hadden, *zie dit woord*. De Griekfche en Romeinfche vrouwen, ontleende van de Aziatische, de gewoonte om hare oogen zwart te verwen: om het Ryk der Schoonheit, noch verder uit te breiden, en de verwelkte kleuren van het vel, te herstellen, zoo bedachten zy, twee nieuwe blanketmiddelen, die voor dien tyd onbekent geweest waren, en die tot heden bewaart zyn; dat is te zeggen, het *wit* en het *rood*.

Het grootste gedeelte der Aziatische en Afrikaansche Volken, bezitten thans de gewoonte noch, om verscheide deelen van hun lichaam, met zwart, wit, rood, blaauw, geel, groen, en in een woord, met alle soorten van kleuren te verwen, volgens de denkbeelden die zy zich van de schoonheit gevormt hebben.

Voor dat de Russen door Czaar Peter I. beschaaft waren, bezaten de Russische vrouwen reeds de konst, om hare wangen rood te verwen, hare wenkbraauwen uit te plukken, dezelve te verwen, of 'er door konst te vormen. Men weet mede dat de Groenlandsche vrouwen, hare aangezichten met rood en wit bemorsschen; en dat die van Nova Zembla, om hare bevalligheden te vermeerderen, blaauwe strepen aan haar voorhoofd en kin maken. De Mingreliaansche vrouwen, wier schoonheit begint af te nemen, beschilderen haar geheele aangezicht, de wenkbrauwen, het voorhoofd, de neus en de wangen. De Japanneesche vrouwen van Jedo, verwen hare lippen en wenkbrauwen met een blaauwe kleur. De Eilanders van Sombreo, ten Noorden van Nicobar, beplaasteren hunne aangezichten met groen en geel. Eenige vrouwen van het Koningryk Decan, laten bloemen in haar vel snyden, die zy met verscheide kleuren verwen. De Arabieren hebben, behalve het gene wy 'er hier voor van gezecht hebben, noch een gewoonte om hunne armen, lippen, en andere uitstekende gedeeltens van het lichaam met een blaauwe kleur te verwen: zy leggen deze kleur met kleine stippen op het vel, en doen haar door middel van een naald, die hier toe gemaakt is, in het vleesch indringen: deze tekenen zyn onuitwischbaar. De Afrikaansche Turkinnen, doen zich bereide Tuthia, in de oogen blazen, om hen zwarter te maken, en verwen hare hairen, handen en voeten met een roode en geele kleur. De Moorinnen volgen dezelve mode, maar zy verwen alleen hare ooglеden en wenkbrauwen met Potloot. De jonge Dochters, die naby de Grenzen van Tunis wonen, bemorsen hare kin en lippen met een blaauwe kleur; eenige drukken een kleine bloem op het een of ander gedeelte van het aangezicht, door middel van Roet van Galnoten en Saffraan. De vrouwen van het Koningryk Tripoli doen de schoonheit in prikkingen in het aangezicht bestaan, die zy met vermiljoen verwen; zy kleuren hare hairen met dezelve verfstof: het grootste gedeelte der jonge Negerinnen van de Senegal, doen zich, voor dat zy trouwen, het vel met verscheide afbeeldingen van Dieren en Bloemen, van verschillende kleuren borduren. De Negerinnen van Sierra Liona, kleuren hare oogen met wit, geel en rood. De Bewoonders, van de Straat Davis in Amerika, snyden, met oogmerk, om zich te verzieren, de gedaantens van Slangen, Haagdissen, Padden en Bloemen, in het vel van hun aangezicht, enz. en vervullen de wonden met een zwarte kleur. De vrouwen van het Noordelyke gedeelte van Florida, beverwen, de armen en de beenen met allerlei soorten van onuitwischbare kleuren. Eindelyk de vrouwen der Wilden van Kanada, bemorssen haar geheele aangezicht met Roukoe. Wanneer wy naar Europa te rug keeren, zoo zullen wy zien dat het wit en rood blanketzel, (de Talk en de Karmyn) in Vrankryk in de mode geworden is. De Franschen zyn deze wyze van zich schoonder te doen schynen, aan de Italianen verplicht, die zich aan het Hof van de Koningin Katharina de Medicis, bevonden: maar het is niet voor het einde van de voorgaande eeuw, dat het gebruik van het rood, van de Crepon van Straatsburg, en van de Nakaret van Portugal, algemeen geworden is, onder de vrouwen van aanzien, enz.

Het blanketzel kan de nadeelen die de tyd aan het vel toebrengt, niet herstellen, noch op de rimpelen van het aangezicht, de schoonheden doen weder koomen, welke verwelkt zyn: en wel verre dat de blanketzelen dit uitwerkzel zouden veroorzaken, zoo verderven zy byna alle het vel, doen

doen het rimpelen, en vernietigen en verwelken de natuurlyke kleur; gelukkig dat de Vrouwen van aanzien die hare belangen verstaan, zich zeldzaam door de hoedanigheden van het *wit* en *rood* laten misleiden, anderzints zou haar vel alle zyne bekoorlykheden verliezen. *Zie* de artikelen TALK, COCHENIELJE en MENSCH, alwaar men verscheide andere omschryvingen der schoonheit en blanketkonst van de verschillende Volken vinden zal.

BLATTA, *Blattæ.* Dit zyn vliegende Insecten, van het geslacht der Torren. De jonge zyn wit, en worden zwart, wanneer zy oud zyn: zy leggen hunne huit af. De mannetjes hebben alleen vleugelen; en zy komen door de koude om.

Men onderscheid verscheide soorten van Blattaas; te weten, die gene die van vleesch leeft, (dit is een *verscheurende Blatta*), die gene, die men in het Brood en het Meel vind; die gene die de Boeken doorknaagt; die gene die even als een Hen klokt, die gene die de Tuinen verwoest, en byzonder de Prei aantast; die gene die het licht schuuwt; die gene die men in de Molens en naby de Ovens vind; die gene die men in de Monden der Riolen en Baden vind; en die gene die een kwade Reuk op de plaatzen achter laat, over welke zy gaat. Deze laatste, word *stinkende Blatta* genoemt; zy verbergt zich in de Kelders en andere koele plaatzen; men ziet haar doorgaans alleen des nachts, en zy gaat zeer langzaam voort. Men heeft noch een soort van Blatta, die zich onder de schubben der Visschen verbergt die de Laplanders droogen. *Zie* de *Acten van Upsal.*

Mejuffrouw *Merian* zecht mede, dat men schoone witte Blattaas in Surinamen heeft, die zich in schoone Vliegen veranderen.

Men vind veel Blattaas in Rusland, die zich gedurende den dach, in de spleten van het Hout verbergen, en 'er des nachts uit voortkoomen. In 't algemeen gelyken deze Insecten vry wel naar de Veld-Krekels. Men zecht, dat zy volkoomen gevormt uit de eitjes voortkoomen, en dat zy langzamerhand groeijen. Zy hebben acht groote pooten, die gelykvormig aan die der Langbeenen zyn, gelyk men zulks opmerken kan wanneer men een dezer Dieren, voor een Microscoop plaatst. Wat de Blatta betreft die het geklok der Hennen naarbootst, die de Boeken doorknaagt, en zich met de lym voed waar mede men hen bestrykt wanneer zy gebonden worden, deze is niet grooter als een Vloo: zy heeft een langwerpige kam op den rug, die een graauwe kleur heeft; zy draagt haren kop nederwaarts, en naby de borst: het is met hare vleugelen tegens elkanderen te slaan, dat zy een geraas verwekt, 't geen ongetwyfelt zeer zwak is, en het geklok van een Hen, nabootst.

BLATTA VAN CONSTANTINOPELEN, *Blatta Byzantina.* Deze naam geeft men aan een kraakbeenig Schelpdekzel of Sluitschelp van een langwerpige Schelp, waar van de zelfstandigheit naar Hoorn gelykt: deze Sluitschelp wierd voormaals menigvuldig gebruikt om de lysmoeder te rooken. Men heeft hevige geschillen onder de Natuurkundigen zien ontstaan, om te weten of de *Blatta* het Schelpdekzel van den *Purperhoorn*, of dat zy de *Ruikende Nagel* was. Alles wat wy hier zeggen konnen, is dat de verschillende Blattaas die wy gezien hebben, Sluitschelpen van Trompetten waren. *Zie* RUIKENDE NAGEL.

BLAZENPOOT, *Thryps.* Dit is een geslacht van Insecten dat het kleinste is van alle de Schildvleugelige. Hun mond bestaat alleen uit een in de lengte lopende streep; hunne sprieten zyn draadswys; het uiteinde van hunne pooten, die ieder twee gewrichten hebben, zyn met blaasjes bezet; de twee eerste pooten zyn aan het borstschild vastgehecht, en de vier andere onder de borst: de zelfstandigheit der schilden is niet aanmerkelyk. De *Blazenpooten* leven in de bloemen en onder de schorssen der oude boomen.

BLIEK, *Ballerus.* Deze Visch is zeer gelykvormig aan den Braassem, en zeer gemeen in alle de Meeren van Zweden: hy onthoud zich altoos aan de oevers van het water; hier om geeft men hem mede de naam van *Oever-* of *Boordvisch.* De regenboog van zyn oog is zeer wit. Zyn lichaam is met zeer kleine schubben bedekt, die een zwartachtige kleur hebben. Hy heeft noch tanden noch tong, maar de beenen van zyne kaken zyn hart, en zyn gehemelte is vleesachtig.

BLINDE KLIPPEN. Men noemt dus de rotzen die onder het water verborgen zyn, op een geringe afſtand van de kuſten, en dikwyls op de verheven zandgronden. Wanneer men Blinde Klippen in de Havens en op de Reën heeft, zoo moeten de Schepen voorzorgen gebruiken, om te vermyden dat zy niet beſchadigt worden.

BLIXEM. Dit is de brandende ſtoffe die met geraas en geweld uit een wolk uitſchiet. De Blixemſtoffe ſchynt dezelve als die der Electriſiteit te zyn, en vooral met die van den Donder overeen te komen; deze laatſte verſchilt 'er alleen van, om dat dezelve ontbrande ſtoffe met geraas in de wolken voortrolt. Hoe meer een Land zwavelachtige dampen opgeeft, hoe meer het aan Weerlicht, Donder, Aardbevingen, en Blixem onderworpen is. Italie 't geen met zwavel vervult is, levert hier een voorbeelt van op: het is mede om deze reden, dat men het geheele jaar door op Jamaïka Donder heeft. *Zie* DONDER, AARDBEVING, BRANDENDE BERGEN en BITUMEN. De wonderbare uitwerkzelen die den Blixem voortbrengt, hebben in alle tyden wydlopige ſtoffe tot beſpiegelingen aan de Natuurkundigen, en tot bygeloovigheit aan het gemeene volk gegeven. Men weet dat de Romeinen deze dwaasheit tot den hoogſten trap brachten: wanneer den Donder aan de rechter zyde loeide, zoo was dit een goed voorteeken; maar wanneer men hem in tegendeel aan de linker zyde hoorde, zoo beduide dit eenig noodlottig toeval. *Cicero* verhaalt dat het niet geoorloofd was, om algemeene vergaderingen te houden wanneer het Donderde: *Jove tonante, fulgurante, comitia populi habere nefas.*

BLIXEMSTEEN. Het gemeene volk gelooft dat de nederſchieting van den Donder, en zelfs zyne vorming altoos van dezen ſteen vergezelt is. Zyn beſtaan is zeer twyfelachtig. Het gene men voor een Blixem of Donderſteen aangezien heeft, is een minerale ſtoffe, die door de werking van het vuur des Hemels geſmolten is, of mogelyk zelfs de een of andere zelfſtandigheit, zoo als 'er de aarde menigvuldig bevat, op de plaatzen op welke zy door de uitgebluſchte brandende bergen omgedolven is. Wanneer de Donder op deze plaatzen nedervalt, en het volk hier in 't vervolg deze zelfſtandigheden vindende, die uitwendig zekere bewyzen van de werking van het vuur vertoonen, zoo hebben zy hen voor dat gene aangezien, dat zy de naam van *Blixemſteenen* gegeven hebben.

BLOED, *Sanguis.* Deze naam geeft men aan een vloeibare zelfſtandigheit, die zwaar en rood is, en uit bolletjes van verſchillende gedaante beſtaat, uit een zamenſtremming, *coagulum*, die in een waterachtig vocht ontbonden is, 't geen een weinig zout bevat.

Het bloed is in de ſlagaderen bevat welke ſlaan, en in de aderen die met deze ſlagaderen gemeenſchap hebben: dit vocht is niet onderhevig om tot een trillende en verwarde klomp zamen te ſtremmen, dan door koud te worden of door de vermenging met zure vochten: het Bloed is niet brandbaar dan wanneer het waterachtige of weiachtige vocht 'er van uitgedampt is: men trekt 'er een zeer goed vuurvattent poeder uit. Men denkt dat het ſlagaderlyk-bloed veel rooder, veel warmer en veel geeſtiger als het bloed der aderen is.

Men weet dat den overvloed der roode bolletjes van het bloed het bloedryke geſtel vormt: die van de waterachtige deelen veroorzaakt in tegendeel een waterachtige geſteltheit. Men geeft de naam van *Bloedvaten*, aan de aderen en ſlagaderen, en die van *Bloedwording* aan de verandering van de chyl in bloed. *Zie* de omſchryvingen over dit onderwerp op het artikel DIERLYKE HUISHOUDING, 't geen achter het woord MENSCH bygevoegt is: men vind 'er mede eenige aanmerkingen over de maandelyken vloed, die verzameling van bloed die de vrouwen regelmatig alle maanden ondergaan, en door de teeldeelen lozen, wanneer zy gezond, in een bekwame ouderdom, en niet zwanger zyn of zoogen: deze uitlozing geeft men de naam van *ſtonden* of *maandſtonden:* dit bloed dient voornamentlyk tot voedzel aan de VRUCHT. *Zie* dit woord.

BLOEM, *Flos.* (*Byvoegz. en verbet.*) *Bladz.* 126. *1ſte kol. reg.* 29. Het denkbeeld dat *Ceſalpinus* over den aart der bloemen had, is zoo zonderling, dat het waardig is dat wy 'er hier melding van maken. Deze Kruidkundige beſchouwde de kelk der volmaakte

maakte planten, als een uitſpanning van de uitwendige en grove ſchors der takken; de kroon, als een uitſpanning van de inwendige ſchors; de helmſtyltjes, als een verlenging van de vezelen van het hout; de ſtamper, als een uitſpanning van het merg der Plant: maar wanneer men alleen dat gene raadpleegt 't geen wy in het vervolg van het werktuigelyk geſtel van deze deelen zeggen zullen, zoo zal men zien dat dit denkbeeld niet naauwkeurig is.

Bladz. 126. 2*de kol. reg.* 16. De Kruidkundigen onderſcheiden de bloemen noch in *eenzame* of *alleenſtaande*, in *zonneſchermswyze bloemen*, in *hoofdswyze bloemen*, in *knopswyze bloemen*, in *wervelswyze bloemen*, in *airswyze bloemen*, of in *troswyze bloemen*, of in *ſchubachtige bloemen*, enz.

Men heeft in de geſteltheit der bloemen eenige zwarigheden die niet wel opgehelderd zyn, vooral ten opzichten van de *airen*, *loſſe airen*, *troſſen*, *zonneſchermen* en *knoppen*, (*zie deze woorden* in het Alphabetieſch tafreel van het artikel PLANT.) Wat de plaatzing van de bloemen betreft, eenige zyn zonder order over de Plant verſpreid, langs de takken en den ſtam, gelyk in verſcheide ſoorten van Varen; de andere zyn in den ſchoot der bladeren of der takken geplaatſt, of ſtaan tegens de bladeren over; andere vormen het uiteinde van de ſteelen of takken.

De Heer *Adanſon* merkt zeer wel aan dat men de Studenten in de Kruidkunde dikwyls doet dolen, wanneer men tegens hen zegt, dat een groot getal Planten, gelyk de Vygenboom van Indiën, het grootſte getal ſoorten van het geſlacht der Jujubenboomen enz. mannelyke bloemen hebben, die met de vrouwelyke vermengt zyn. Alle hare bloemen zyn hermaphrodities; maar een gedeelte 'er van koomt niet tot volkomenheit, door de andere verdelgt wordende, die 'er de ſappen van inzuigen; en deze Planten hebben geen meer mannelyke bloemen als de Abrikoosboomen, Perzikboomen, en een groote menigte andere boomen welke die gene afwerpen die zy niet voeden konnen. Men moet die gene als *mannelyke bloemen* beſchouwen, die eenige deelen van het mannelyk geſlacht, gelyk de ſtyltjes of vezeldraadjes der helmſtyltjes hebben; als *vrouwelyke*, die gene die eenige gedeeltens van het vrouwelyke geſlacht hebben, gelyk het eyerhuis, het ſtyltje; als *hermaphroditiſche*, die gene die eenige deelen van de beide Sexe hebben; als *geenſlachtige*, die gene die volſtrekt anders niet dan de bloemkroon of kelk hebben, zonder eenigen ſchyn van werktuigen die het kenmerk der Sexen uitmaken, gelyk eenige ſoorten van Biſſus en Paddeſtoelen.

De hermaphroditiſche bloemen konnen, gelyk de mannelyke en vrouwelyke, onvruchtbaar zyn; en men moet de onvruchtbare bloemen met de geenſlachtige niet verwarren. Een onvruchtbare bloem, vervolgt de Heer *Adanſon*, moet ten minſten een der twee deelen bevatten, die de Sexe uitmaken, en kan hen beide te gelyk bezitten; in plaats dat een geenſlachtige bloem 'er geen kan noch moet hebben; dus kan een hermaphroditiſche bloem *vruchtbaar* zyn; en zoo zy niet tot volkomenheit koomt, zoo word zy onvruchtbaar: zie het artikel SEXE, in het alphabetieſch Tafreel op het woord PLANT: zie mede het artikel HERMAPHRODIET van dit Woordenboek, en de *Redenvoering over de Liefdensbedryven der Planten*, door de Heer *Pinard*, Hoogleeraar in Kruidkunde, en Medelid van de Akademie van Rouaan.

Uit deze onderſcheiding vloeit voort dat men onder de bloemen, eenige vind die, geen vruchtbare Hermaphroditen zynde, dat is te zeggen, dat zy in het zelfde omkleedzel de beide Sexen niet bevatten om elkanderen wederzydſch te bevruchten, geen vruchten konnen voortbrengen. Zomtyds zyn alle de bloemen van een geheele Plant, of van een boom, van eene Sexe, dat is te zeggen of geheel mannelyk of geheel vrouwelyk: deze konnen niet bevrucht worden, dat is te zeggen vruchten of zaden voortbrengen, dan alvorens in hune mondjes het bevruchtens ſtof te ontvangen, 't geen zich op de helmſtyltjes van de mannelyke bloemen bevind. Deze mannelyke bloemen brengen geen vruchten voort na dat zy afgevallen zyn: zy zyn in dit opzichte het zelfde 't geen de mannetjes der Dieren ten opzichten van de wyfjes zyn: deze brengen geen jongen voort, dan na dat zy door de mannetjes bevrucht zyn. Wy hebben te veel voorbeelden onder het oog van deze wonderen in de Planten, om hier langer op ſtil te ſtaan; het is genoeg dat men de artikelen Vygeboom, Dadelboom, Hennip, Piſtaſſenboom, Kaſtanjeboom, Hop, Haſelaar, enz. leeſt, om te zien waar door eenige Plan-

ten onvruchtbaar zyn, en om de middelen te leeren kennen waardoor men haar vruchtbaar maakt.

Hoe veel Planten vind men niet, die bloemen van beide Sexen voortbrengen, waar van de mannelyke op verschillende plaatzen van de vrouwelyke voortkomen, of zelfs alleen van elkanderen gescheiden op dezelve steel! Wie is onkundig dat de bloemen en de Planten zelf tot in het oneindige verschillen konnen, wanneer het stof dat van de helmstyltjes van een Plant afvalt, door de wind op de stamper van een bloem van een ander soort of verschillende kleur gevoert word? Het is hier door dat de Heer *Linnæus* in het jaar 1751. (*Dissert. de Plantis hybridis*) dacht te ontdekken dat de *Pimpinella agrimonoïdes* een nieuw soort van Plant was, die van de gemeene Pimpinel, door het stof der Agrimonie bevrucht zynde, voortgekomen was: hy voegt 'er by dat de *Nymphoïdes* de Water klaveren en Plompen voor vader en moeder schynt te erkennen: de *Datisen* heeft mede de Hennip tot vader en de Italiaansche Rakette tot moeder gehad, enz, enz. Deze voorbeelden van veranderingen die door vreemde bevruchtingen veroorzaakt zyn, zullen zich voorzeker vermenigvuldigen naar mate men oplettender zyn zal om haar na te sporen, of met zich dezelve te verschaffen met een vrouwelyke Plant door een mannelyke van een ander soort te bevruchten, gelyk wy hier voor gezecht hebben. De Heer *Adanson* zecht in dit opzichte, dat men bezoeken kan om het Mollenkruid met de Wolfsmelk te bevruchten, de Hennip met de Hop, de Netelen met den Moerbeziënboom, de Wilgeboom met den Populierboom, enz. Een ieder weet dat wanneer men alle de stofknopjes van een roode Tulp afsnyd voor de uitstorting van het stof, en men de mondjes van deze Plant, met het stof van een witte Tulp bestrooit, zoo zal het zaad van deze roode Tulp, jonge Tulpen voortbrengen, waar van eenige rood, andere wit, en weder andere rood en wit gemarmert zyn zullen; op dezelve wyze als twee Dieren van een soort hunne kleuren in de Dieren overplanten die zy voortteelen. Het gene wy van de Tulpen gezecht hebben, kan mede op de Anemonen, Hyachinten, Ranonkelen, enz. toegepast worden.

Men merkt op dat de vruchten of de zaden die op de bloemen volgen die alleen vrouwelyk zyn, gewonelyk op een andere plaats als die van de bloem voortkomen, zy verschillen hier in van de vruchtbare hermaphroditiesche bloemen, waar van de vrucht gewonelyk in de kelk van de bloem voortkoomt die haar voorgegaan heeft. Men kan een groote menigte byzonderheden omtrent dit onderwerp door dit Woordenboek verspreid vinden, op de artikelen die ons dit soort van verschynzelen aanbieden.

Wy herhalen het, want men kan zulks niet te dikwyls zeggen, dat het genoeg is om de bevruchting uit te werken, dat het geringste gedeelte van de stoffe, die in het stof van de helmstyltjes bevat is, over het mondje van den stamper verspreid word. Men weet dat het eyerhuis of deszelfs styltje en mondje van het eene tot het andere einde doorboort zyn, en zelfs zeer merkbaar in zommige leliewyze Planten, in den Baobab, en eenige andere Planten; maar men vind 'er een grooter getal die gesloten en opgevult zyn. Dit alleen zou genoeg zyn om te bewyzen dat het de tusschenkomst van het stof der helmstyltjes niet is, 't geen de bevruchting uitwerkt, noch dat de keen in het eyerhuis brengt, zoo het, door microscopische waarnemingen, niet bekent was, dat het vruchtbeginzel geheel gevormt in het zaad der Planten is die niet bevrucht zyn, en waar van het inwendige gedeelte een voortlopent lichaam met hetzelve uitmaakt; op dezelve wys als de vrucht zich volkomen gevormt in de eyeren van het Kikvorschen-schot en in die der Hoenderen voor de bevruchting bevind, volgens de waarnemingen van *Malphigius*, *Haller*, en andere diergelyke hedendaagsche beroemde ontleedkundigen. De vruchtbaarmaking, zecht de Schryver van de *Geslachten der Planten*, geschied in de Dieren en Planten, door een damp, die even zoo veel als een vlugge geest is, aan welke de bevruchtende stoffe alleen tot een mengzel verstrekt: deze damp, die ongetwyfelt zoo dun, zoo bezielt, en zoo plotsling werkt als die gene die de elektrike lichamen omringt, dringt, volgens dezelve Schryver in de luchtbuizen in, die aan het oppervlak der mondjes eindigen, daalt tot in den moederkoek neder, wanneer 'er een is, gaat van dezen in de navelstrengen over, en loopt tot ieder der zaden voort, alwaar hy de eerste voortzetting, de eerste beweging of het groeibare leven aan het vruchtbeginsel geeft, 't geen

in den beginne onzichtbaar is, en het gene na zyne levendigmaking, zich even als een groenachtige ſtip in eenige, en als een witachtige in andere vertoont.

Men ziet uit dit geheele voorſtel, ten 1ſte, dat de middelen waar van de Natuur zich bedient, om de vruchtbaarheit in deze Planten te veroorzaken, even als hare zeden en als de ſchikking van hare deelen verſchillen, ten 2de, dat van twee Planten die maar eene Sexe hebben, waar van de eene mannelyk en de andere vrouwelyk is, zaden voortkomen die men op dezelve ſteel inzamelt, ten 3de, dat de mannelyke bloemen te gelyk of vroeger als de vrouwelyke bloeijen; en dat de helmſtyltjes der vruchtbare of welgeſtelde hermaphroditiſche, zich openen wanneer de ſtampers in ſtaat zyn om hun ſtof te ontvangen. De bloemen openen zich gewonelyk niet dan by ſchoon weder; en wanneer zy in dezen ſtaat zyn, en de lucht regen drygt voor dat de bevruchting voleindigt is, zoo ſluiten zy zich toe om de helmſtyltjes en mondjes voor den regen te bewaren, of zelfs om hen voor de vochtigheit van den nacht te beſchutten. Alleen ſluiten die gene zich des nachts niets toe wier helmſtyltjes bedekt zyn: eindelyk, zy ſluiten zich alle toe, zoo ras de ſtamper het ſtof der helmſtyltjes ontvangen heeft, ten 4de, dat de helmſtyltjes der hermaphroditiesche bloemen op de mondjes van den ſtamper gekromt zyn. In de Planten die twee Sexen hebben, of hermaphroditen zyn, zyn de mannelyke bloemen doorgaans boven de vrouwelyke geplaatſt, gelyk in het Turks-Koren, de Sotsknodzen, de Mancelinier, de Vygenboom, enz. echter heeft men 'er een groot getal waar in de mannelyke bloemen onder de vrouwelyke geplaatſt zyn, gelyk in het Mollenkruid, Palmboom, Manioc, Pynboom, enz. en het is de wind die het ſtof op de vrouwelyke bloemen voert die 'er boven geplaatſt zyn, ten 5de, dat in 't algemeen de helmſtyltjes en mondjes wederzydſch een trap van verhevenheit en nodige ſchikking bewaren om gedurende de bloeityd de bevruchting te konnen uitwerken, enz.

Bladz. 126. *2de kol. reg.* 28. De Bloemiſten geven alle de naam van bloemen aan die gene die tot ſieraad der Tuinen dienen, tot deze behooren de Nagelbloemen, de Tulpen, de Ranonkelen, de Tuberozen, enz. Het vreemdſte is dat wy geen ſchoone bloemen hebben, uitgezondert de Nagelbloemen, of zy zyn uit de Levant oorſpronkelyk: maar tegenswoordig behoeft men niet meer naar Conſtantinopelen te gaan, om zich met de beſchouwing der ſchoone bloemen te verluſtigen; het is in de Tuinen van onze beminnaren der bloemen dat men haar achtervolgens in haren vollen luiſter beſchouwen kan, en 'er de aankweking van leeren. *Zie* mede het artikel PLANT.

Bladz. 127. *1ſte kol. reg.* 9 *van ond.* Het is aanmerkenswaardig dat het grootſte gedeelte der bloemen door de aankweking zeer ligtelyk dubbelt worden, vooral de roozen. Men kan zelfs des winters, en op wat dach men verkieſt de bloem van een Plant doen ontluiken: hier toe verkieſt men op de ſteel, in de tyd wanneer de laatſte bloemen zich vertonen, de ſchoonſte knoppen wanneer zy opengaan zyn: men ſnyd hen met een ſchaar af, achtgevende dat men 'er zeer lange ſteelen aan laat. Men ſtopt de afgeſnede plaats met waſch toe, men laat de knoppen verwelken, vervolgens wind men hen ieder afzonderlyk in een ſtuk papier, en legt hen dus droog in een doos. Eindelyk wanneer men het vermaak van de bloem genieten wil, zoo is het genoeg dat men des daachs te voren het einde afſnyd 't geen met waſch geſtopt is, en het in een vat met water te plaatzen waar in een weinig Salpeter ontbonden is, de volgende morgen zal men de knoppen zien open gaan, ontluiken, met de levendigſte kleuren der bloem pralen, en haren natuurlyken reuk aannemen.

Men heeft geen gebrek aan boeken over de aankweking der bloemen; onder anderen FERRARIUS, *de Florum cultura*, *Amſterd.* 1648, MORIN, *Verhandeling over de aankweking der bloemen*, *Parys* 1658, LIGER, *de Bloemiſt*, *Parys* 1705; *de Hollandſche Bloemiſt*, *Leide* 1724, MILLER, *Woordenboek der Tuinierskonſt;* behalven een menigte algemeene verhandelingen. Men heeft mede geen gebrek aan onderrichtingen over de aankweking van eenige bloemen in het byzonder, gelyk de Nagelbloemen, Tulpen, Auriculaas, Roozen, Tuberozen, enz. Eindelyk niemand is onkundig dat de bloemzucht in de voorgaande eeuw in Holland tot een zoo hogen trap geſtegen was, dat 'er Plakaten van de Staten des Lands vereiſcht wierden, om de prys der *Tulpen* te bepalen. *Zie dit woord.*

 Bladz.

Bladz. 127. *2de kol. reg.* 32. Het belang en de liefhebbery hebben middelen doen uitdenken om de levende bloemen in de Tuinen met verschillende kleuren te schakeeren en te boorden; als om groene, geele en blaauwe rozen te maken, en in weinig tyd twee of drie verschillende kleuren aan een Nagelbloem te geven, behalven hare natuurlyke kleur. Men brengt hier toe, by voorbeeld, een vette aarde tot poeder, na dat zy in de Zon gedroogt is, men besproeit deze aarde vervolgens gedurende twintig dagen, met een water dat rood, geel of met een andere kleur geverft is, na dat men in deze vette aarde het zaad van een bloem gezaait heeft, die een tegenstrydige kleur heeft. Men leest in de *Dictionaire Encyclopedique* dat eenige lieden Nagelbloemen in het hart van een oude wortel van wilde Cichorei gezaait en gegriffelt hebben, waar na hy vast toegebonden en met verrotte mest omringt wierd; en door de menigvuldige voorzorgen van den Bloemmist zach men 'er een blaauwe Nagelbloem uit voortkomen, die alzoo schoon als zeldzaam was. Andere hebben in een klein riet, drie of vier zaden van een andere bloem besloten, en het met aarde en goede mest bedekt: deze zaden brachten verscheide steelen en maar een eenige wortel voort, en schoten vervolgens takken uit die verwonderlyk schoon waren, om de verscheidenheit der bloemen. Eindelyk eenige Bloemisten hebben op een eenige steel verscheide enten van Nagelbloemen gezet, die bloemen voortbrachten welke met hare natuurlyke kleur verziert, en door de verscheidenheit van hare schakeringen bekoorden. De bloemen die men in de bloemporten theaters wys, of in een bloemperk plant, verschillen mede door hare nabuurschap: wanneer het stof dat van de helmstyltjes afvalt door de wind, op de stamper van een andere naburige bloem van het zelfde soort gevoert word, maar die een verschillende kleur heeft, zoo zullen de zaden die 'er van voortkomen een nieuwheit in de kleur van de toekomende bloem voortbrengen.

De planten die men droogt zonder haar plat te drukken of zamen te pakken, en in hare natuurlyke gesteltheit, zyn doorgaans die gene, die tot sieraad dienen, of op de hoofden der vrouwen, of op de tafels by het nagerecht, of in de Roomsche Kerken; hier om verandert de konst dikwyls, voor dat zy gedroogt worden, in schoonder kleuren die gene die hier toe bekwaam zyn, door middel van zure vochten, het is op deze wyze, dat de geest van Salpeter, de witte bloemen van de *Xeranthemum* (een soort van Amaranth), in een schoon citroen geel verandert; in een aangename hoog roode kleur de violette bloemen van een ander soort van *Xeranthemum*, en in een schoon Karmozynrood de blaauwe bloemen van de Akonyt, Riddersporen, en verscheide soorten van Gentiaanwortel. Het Sterk-water zou haar geen de minste verandering baren wanneer zy gedroogt waren; men schakeert haar alleen, wanneer men 'er een penceel overstrykt, 't geen met Sterk-water bevochtigt is, of wel men doet haar geheel veranderen wanneer men haar geheel, en omgekeert, in dit zure vocht dompelt, zonder 'er hare steelen te doen ingaan, die het zagt zou maken en verbranden; men neemt 'er haar op dezelve wyze uit om haar op te hangen, en een weinig te laten uitlekken, tot dat zy genoegzaam gekleurt zyn; hier op dompelt men haar in schoon water om haar van het Sterk-water te ontdoen, en men hangt haar weder op om haar te drogen. Men moet acht geven dat alle bloemen op dezelve wyze niet gekleurt worden; men heeft 'er die hare schoonheit verliezen wanneer zy dus in het zure vocht van de Salpeter gedompelt worden, en het gene haar besmet. Tot deze behoren de citroenkleurige Amaranthen, de Goudsbloemen, in de maanden October en November, want die van den Zomer droogen zeer bezwaarlyk, die van de Korenbloem, Thunisbloem, Heide, Amaranth, Ranonkel, enz. Het grootste gedeelte van deze Planten, dus bereid zynde, drogen natuurlyk en behouden hier door hare buigzaamheit; men heeft 'er zelfs die de vochtigheit van de lucht, of van het hoofd waar van zy de hairen verzieren, doet ontluiken, en die door de droogte weder toesluiten, gelyk men zulks in de Roos van Jericho opmerkt, en byzonder in de *Xeranthemum*, de geele Amaranth, wier zelfstandigheit droog, en even als kraakbeenig is. Maar alle die gene die eenigzins vleesachtig gelyk de Amaranth zyn, of wier bloemen onderhevig zyn om te kronkelen of te kreuken, gelyk die van de Korenbloem, de Nagelbloem, Thunisbloem, Ranonkelen, enz. moeten in een oven gedroogt worden, dit maakt haar zomtyds breukig, wanneer men

hem

haar de hitte niet trapswys doet ondergaan, en 'er haar zonder bedekzel voor blootſtelt: *zie* hier op wat wyze dit verricht word, 't zy om de bloemen of de geheele plant te droogen. Deze handelwys is men in haren oorſprong aan de Heer *Joſeph de Monti*, Lid van de Akademie van Boulogne, enz. verſchuldigt.

Bladz. 128. 1*ſte kol. reg.* 4. Men droogt de Amaranthen mede in een oven, zonder eenige bedekzelen of zand; men plaatſt 'er haar in, zoo ras men 'er het Brood uitgenomen heeft: deze geweldige uitdroging verduiſtert de kleuren; maar men doet haar weder te voorſchyn komen met de bloemen in warm water te dompelen, en in de open lucht te droogen. De vruchten der Eglantieren en verſcheide andere, worden op dezelve wys gedroogt.

Onder de bloemen die natuurlyk of door konſt gedroogt zyn, en die men met andere kleuren boorden of ſchakeeren wil, heeft men 'er eenige, vooral de Geele Amaranth, die men in dik Gomwater dompelt, om haar vervolgens met verſchillende kleuren te beſtrooyen, als Karmyn, Vermiljoen, en Florentynſche Lak, van die gene die men rood begeert te hebben; tot de blaauwe kleur neemt men, Azuurblaauw, blaauwe Aſſche en Lakmoes die 'er vloeibaar opgelecht worden; tot het geel, ontbonden Gutte Gom, of Goud Poeder. Men droogt de dus beſtrooide Bloemen in de Zon, vervolgens dompelt men haar weder in het Gomwater, of in een blanke vernis van wit van eyeren, 't geen met eenige droppelen van Melk van den Vygenboom, of van Wolfsmelk vermengt is.

De Napolitanen doen een weinigje *Oleo-Saccharum* in de kelk van hunne door konſt gemaakte Bloemen, om haar een reuk even als natuurlyke Bloemen te doen verkrygen: deze *Oleo Saccharum*, is een wezentlyke Olie, die met Suiker vereenigt is; want de Suiker belaad zich met de ſpeceryachtige Olie, en ſtrekt hem tot een hinderpaal, welke belet dat hy zoo ſpoedig niet uitwaaſſemt als hy anderzints doen zou: dit is noch een der middelen om deze Oliën mengbaar met het water te maken.

Men kan mede de reuk der natuurlyke levende bloemen bepalen; het is hier toe genoeg dat men de aarde met Azyn beſproeit waar in Amber, Muskus, enz. ontbonden is, voor dat men 'er het Zaad in zaait, of 'er de Bollen in plant.

Bladz. 128. 1*ſte kol. reg.* 28. Alle bloemen moeten geplukt worden, wanneer zy ontluiken.

Gelyk alle planten in het zelfde jaargetyde en in dezelve maand niet bloeyen, zoo ontluiken en ſluiten die gene zich mede niet op het zelfde uur toe, die op een dach en op een plaats bloeyen. Eenige gaan des morgens open, gelyk de ſoorten van Latouw en de Lipswyze Planten; andere des middaags, gelyk de Maluwe; andere des avonds of des nachts na dat de Zon onder is, gelyk eenige ſoorten van Kranenbek, enz., en onder die gene die zich des morgens openen, heeft men 'er die zich des morgens weder toeſluiten, waar tegens andere zich des avonds ſluiten. In dit opzicht heeft een groote verſcheidenheit plaats, waar van de voornaamſte oorzaak van de warmte, het licht, en veel andere omſtandigheden van den dampkring afhangt, die men weinig door een algemeene berekening bepalen kan. Dus zyn alle de opmerkingen die men doen kan over het uur der ontluiking, van zekere bloemen voor de luchtſtreek, in welke zy gedaan zyn, en het tafreel, 't geen 'er de Heer *Linnæus* van in 't licht gegeven heeft, onder de naam van *Kruidkundig Horologie*, is niet naauwkeurig, dan alleen voor de luchtſtreek van Upſal.

De Bloemiſten zaaijen alle de Zaden, in vier tyden; te weten, in de maanden, February, Maart, April en Mey: maar men kan 'er het geheele jaar door zaaijen. Men plant de Bloembollen in den Herfſt en in de Lente. De beſchouwing der bloemen is veel verrukkelyker, wanneer zy bywyze van een Amphiteater geplant zyn. Men moet haar echter indiervoegen ſchikken dat 'er de lucht vryelyk door rondvloeyen kan, en de voorzorg gebruiken, dat de voeten der ſchragen van de ſtelling in loode bakken, met water geplaatſt zyn. Deze voorzorg belet de Inſecten het opklimmen om op de bloemen te komen aaſen.

Het is nuttig dat men aanmerke dat de bloemen byna in ieder geſlacht veranderingen ondergaan, 't zy door de aankweeking, de grond, de lucht, de droogte, de vochtigheit, de ſchaduwe; of de Zon: alle deze veranderingen geſchieden meer of min ſpoedig, volgens het getal, het vermogen en de

during der oorzaken die zich vereenigen om haar te vormen, en volgens den aart, de geſteltheit en zeden, om dus te ſpreken, van iedere Plant.

De bloeying, *floratio*, en de verwelking, *defloratio*, konnen onder twee verſchillende oogpunten beſchouwt worden; te weten, ten 1ſten, betrekkelyk tot de tyd of het jaargetyde, waar in zy geſchieden, dit noemt men eenvoudig, *jaarlykſche bloeying*. Ten 2de, betrekkelyk tot het uur van den dach, wanneer de bloemen zich openen, deze ontluiking, word *dagelykſche bloeying*, genoemt. Men moet aanmerken, dat in 't algemeen de Planten der koudſte Geweſten, en die der Bergen, in de Lente, van Europa, bloeyen: die van onze gematigde Geweſten, bloeyen, gedurende onzen Zomer: die van Kanada, Virginiën, en van de Misſiſſipi, vooral de langlevende, en jaarlykſche Planten, die niet aangekweekt worden, bloeyen niet voor de Herfſt: die van de Kaap de Goede Hoop, bloeyen gedurende onzen Winter, die haren Zomer is. Het is niet dan met deze verſchillende ondervindingen te volgen, dat wy altoos onze tuinen van langlevende Planten, welke bloeijen konnen, voorzien houden, waar van de bloeityd van ons niet afhangt, gelyk die der Planten die alle jaren, of op nieuw voortkomen, welke men vervroegen of vertragen kan, met haar vroeger of later te zaaijen. Voor 't overige, de bloemen volgen in hare ontluiking, byna dezelve wetten als de bladeren in hunne ontwinding. *Zie* Blad.

De Bloemen zyn een der bevalligſte werken der Natuur; zy ſchynen met den grootſten luiſter der kleuren te pralen. Een bloemperk kan dus als het palet en reukvat der Natuur beſchouwt worden. Dus had *Plinius* redenen om te zeggen, *in floribus*, *natura eſt maxima*.

BLOEMBOL. Deze naam geeft men aan de wortel van eenige ſoorten van bloemen, als Tulpen, Hyacinthen, enz. De kleine bollen, *ſoboles*, komen om de grooten voort, en konnen langen tyd bewaart worden, en weder geplant wanneer men zulks verkieſt; zy nemen in krachten toe wanneer zy drie jaren achter elkanderen in de aarde blyven, en zy bloeijen in het zelfde jaar, wanneer men hen herplant. Wanneer men de bollen alle jaren opneemt, zoo hebben de jonge bollen geen kracht genoeg; men moet hen op een tuinbed by wyze van een kwekery planten, waar uit men van tyd tot tyd de bollen opneemt die in ſtaat zyn om te konnen bloeijen. De jonge bollen bewaren alleen de ſchoonſte ſoorten van bloemen, zonder te ontaarden: *zie* het artikel Bloem.

BOCCA D'INFERNO. Deze naam geeft men in Italiën aan een verheveling, die zich dikwyls in de nabuurſchap van Bologne vertoont, wanneer het duiſter is. Dit zyn brandende uitwaaſſemingen, aan welke het gemeene Volk de, boosaardigheit toeſchryft van te trachten de Reizigers te doen omdoolen. Het gemeene Volk gelooft het zelfde in onze Landen van de Dwaallichtjes. *Zie* Dwaallicht.

BOICUAIBA. Dit is een Slang van het Land der Incas, die omtrent twintig voeten lang is, het voorſte gedeelte van haar lichaam is zwart, en het overige geelachtig. Deze Slang beoorloogt de andere geſtadig en verſlind haar, en vooral de Ratelſlangen. Haar vleeſch word hier door echter niet vergiftig, vermits de Indianen het zonder eenige ſchroom eeten.

BOIGUACU. Dit is de naam van een Indiaanſche en Mexikaanſche Slang, die twintig voeten lang is. Haar kop is dik, en haar lichaam graauw en met wit gevlakt. Hare neusgaten zyn zeer wyd geopent. Hare boven lip die zaagswys gevormt is, is met ſchubben bedekt. Hare ſtaart is kort. De Heer *Linnæus* zegt, dat zy geen hondstanden heeft. De Indianen, bedienen zich van de afgelegde huit van deze Slang, om zich te kleeden. De Wilden voeden zich met haar vleeſch. De Boiguacu is eenigzints vergiftig; maar by uitſtek gevaarlyk, om dat zy even als de *Giboya* op haren prooi loert, en hem ombrengt. *Zie* Giboya.

BOJOBI. Dus noemt men een zeer ſchoone Slang van het Eiland Cylon, die dikke lippen heeft; zy heeft een afſchuwelyk aanzien. Dit is een ſoort van *Cobra de Capello*. Zie *dit woord*.

BOK. (*Byvoegz.*) De Barbaryſche Geit geeft drie malen zoo veel melk als de onze; de kaas die men 'er van bereid is beter: zy werpt doorgaans twee jongen. Haar hair is

zeer

zeer fyn, dicht en hoger als eenig ander te waardeeren. Men zecht dat 'er de Engelschen en Hollanders groote voordeelen van trekken.

BOKJE, *Leptura.* Dit is een schildvleugelig Insect, waar van de sprieten in dikte afnemen, van den voetsteun tot aan het uiteinde, en wiens oogen de voetsteun der sprieten omringen. Men kan de Bokjes even als een soort van Bok-Torren aanzien: zy bewonen dezelve plaats, hunne maskers en popjes zyn dezelve, en zy verschillen alleen door het borstschild, 't geen met geen punten gewapent is, gelyk dat van de *Bok-Torren*: zie *dit woord.*

BOKSDOORN, *Tragacantha.* Dit is een klein doornachtig boompje, 't geen menigvuldig in Azia groeit, en zelfs, in de omliggende streken van Aleppo, op Kandia, op verscheide andere plaatzen, en byzonder op den Berg Ida. Zyne steelen zyn een duim dik, twee of drie voeten lang, in het ronde op de aarde uitgespreid, en van een sponsachtige zelfstandigheit. Zyne takken, die met doornen bezet zyn, hebben geen bladeren aan het onderste gedeelte, 't geen droog en even als dood schynt: het opperste gedeelte is met kleine tegens elkanderen overstaande bladeren bezet; de bloemen zyn klein, peulswys, en eenigzints purperachtig; op de bloemen volgen wolachtige peulen, die opgeblazen en met kleine nierswyze zaden vervult zyn.

In het begin van de maand Juny, en in de volgende maanden, vloeit 'er natuurlyk of door de insnyding die men in den stam of takken van dit boompje maakte; vloeit 'er, zeg ik, by wyze van een draad, of strooken van meer of min lengte, die omgerolt en te zamengevouwen zyn, of korlswyze droppelen, een gomachtig sap uit, 't geen wit of graauw, blinkende en ligt is, 't geen noch reuk noch smaak heeft, en *Gom Adraganth* genoemt word. Wanneer men haar in water laat weeken, zoo zwelt zy op, en vertoont zich even als een bevrozen room: het is deze slym van de Gom Adraganth, die de Apothekers en Confituriers gebruiken, om lichaam aan de geneesmiddelen, plaatjes, koekjes; enz. te geven. Men mengt deze Gom mede in de Melk, waar van men gegeesselde Room bereiden wil; en waar by men een weinig Roozenwater, of water van Oranjebloemen mengt.

De Gom Adraganth, inwendig ingenomen zynde, is bevochtende, verfrissende, verzagtende, nuttig om de smerten van het kolyk, de verhittingen in het watermaken, en de scherpte van de hoest te verzagten. Wanneer men haar spoedig tot een poeder brengen wil, zoo moet de mortier warm zyn, om de waterachtige vochtigheit te verdryven die zy bevat.

De Miniatuur-schilders maken het Perkament, waar op zy schilderen willen, zoo glad als een yvoire tafel, door het met Gom Adraganth te vernissen. Hie toe doen zy deze ontbonden Gom in een popje van lynwaat, en wryven 'er het parkement mede. De Verwers en Gaaswevers gebruiken deze Gom dikwyls voor alle andere, om zelfstandigheit, en een byzondere luister aan hunne werken te geven.

BOL, *zie* BLOEMBOL.

BOLETUS-CERVINUS. Men heeft deze naam aan een soort van vleesachtige Paddestoel gegeven, wiens oppervlak netswys, vol, en zonder eenige holligheid aan de onder zyde is: *zie* PADDESTOEL.

BOMBARDIER. Dus noemt men een soort van Vlieg die door den aars een uitbarsting veroorzaakt, gelykvormig aan een kanonschoot. Dit Insect, 't geen door den Heer *Rolander* het eerste bekent geworden is, heeft een middelmatige grootte, en behoort tot het soort der Glinsterwormen, zie hier de beschryving van deszelfs kenmerken: *Cicindela, capite, thorace, pedibusque rufis, elytris nigro-cœruleis.* De Bombardier heeft uitpuilende en zwartachtige blaauwe oogen; zyne hoornen zyn kort. Zyn kop, borst, buik en pooten, zyn dof rood; het uiteinde der achterste pooten, is donker blaauw. De scheden van zyne vleugelen hebben een ongelyke breedte, en stompe punten. Het is omtrent het einde van de maand April, dat dit Insect uit de aarde voortkoomt; het blyft eerst onder de steenen verborgen, en gaat vervolgens al springende voort: wanneer men het aanraakt, zoo geeft het aanstonds door den aars, met een geluit, 't geen naar dat van een schietgeweer gelykt, een rook uit die zeer helder blaauw is.

is. De Waarnemer bekent, dat de fchrik die hem deze uitbarfting voor de eerfte maal veroorzaakte, hem het infect deed los laten; maar dat zoo ras hy een ander gevangen had, het op dezelve wys, als het eerfte, fchoot. De Heer *Rolander* gemeenzaam met het gefchut van dit Infect geworden zynde, befloot om dit met een fpelde op den rug te kittelen, en het deed hier door twintig fchooten achter elkanderen. Verwondert zynde zoo veel lucht in een zoo klein lichaam befloten te vinden, zoo opende hy het Infect, en hy vond naby den aars een kleine flappe blaas. Dit Dier heeft een Vyand die het geftadig beoorloogt, dit is de groote *Carabus* die door *Linnæus*, in zyne *Faun. Suecic.* befchreeven word. Wanneer de Konftapel door de vervolgingen van den Carabus vermoeit is, zoo gaat hy voor zynen Vyand nederleggen. Deze nadert met zyn muil en nypers geopent, maar wanneer hy op het punt ftaat om zynen prooi te verflinden, zoo doet de Bombardier een fchoot, en de verfchrikte Carabus wykt te rug. De eerfte tracht hier op de Jager te ontkomen, en wanneer hy zoo gelukkig is dat hy een hol vind, zoo ontkoomt hy ditmaal het gevaar; anderzints grypt de Carabus hem by den kop, fnyd hem in ftukken en verflind hem. De Heer *Rolander* is verwondert dat dit Infect 't geen vleugelen heeft, zich niet met vliegen zoekt te redden; maar hy voegt 'er by dat deze Vlieg mogelyk op dezelve wyze als de Gans handelt, die, zoo men zecht, voor de Sperwer vliegt, en alleen voor den Vofch al fpringende vlucht.

BONASUS. Dit foort van Stier vind men in Peoniën, hy heeft de grootte van onzen *tammen Stier*, maar zyn hals is van de fchouwderen af tot boven de oogen, met lange hairen bedekt, die veel zagter als de manen van een Paard zyn: dit Dier ontleent zynen oorfprong van den *Ures*, 't geen de Wilde Stier is, en de Bonafus in grootte en fterkte overtreft. *Zie op het woord* Ures, alle de verfchillende foorten van de Stieren, en de oorzaken van hunne ontaarding.

BOOBY. Dus noemt men een Vogel van het Eiland Tabago, alwaar men 'er een zoo groot getal van vind, dat een man alleen 'er duizend op een dach, vangen kan. De Booby heeft ten naaften by de grootte, en de gedaante van een Kapoen. Zoo bot als deze Vogel is, zoo fchoon zyn zyne vederen.

BOOM. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 139. *2de kol. regel* 2. *van onder.* Men onderfcheid zeer gemakkelyk, wanneer men een boom dwars doorfnyd, zyne jaarlykfche aangroeijingen: men kan door zyne evenmiddelpuntige kringen, dat is te zeggen, door de lagen van zyn hout, 't geen in elkanderen fluitende kegels zyn, of die elkanderen omvangen, het getal van zyne jaren tellen; om dat 'er zich alle jaren, gelyk wy hier voor gezecht hebben, een houtachtige laag vormt, die zich op het oude hout hecht, terwyl 'er op dezelve wys zich een fchorsachtige laag onder de oude fchors vormt, waar van de uitwendige fchubben in zommige boomen afvalt, gelyk in de Olmboomen, Platanusboomen, enz. of zich in blaadjes te zamenrolt, gelyk in de Berkenboomen, het Geiten-blad, enz. De middelyn van een boom door de geheele rondloping van iedere laag gevormt wordende, zoo word iedere laag twee malen herhaalt, wanneer men de geheele middelyn van den boom neemt: het is hier om dat men alleen de halve middelyn telt, of de ftraal om het rechte getal van zyne lagen te hebben; en om 'er naauwkeurig over te oordeelen, zoo moet men de kringen van een boom van een zekere dikte, naby zynen voet tellen; dit is de plaats op welke men hen het duidelykfte onderfcheiden kan. Het is zeker, dat in de eerfte jaren van den boom, de lagen die zich alsdan vormen, zeer dik zyn, waar tegen zy zeer dun zyn in de laatfte tyd van zynen aangroei. Deze hout-lagen hebben dus alle geen gelyke breedte. Wat meer is, dezelve laag verfchilt in dikte, volgens de gefteltheit der wortelen, en de ftandplaats van den Boom, ten opzichte der Winden. Aan de Noordzyde zyn zy, in 't algemeen veel fmalder in de gematigde en koude Geweften.

Bladz. 142. *2de kol. reg.* 19. *van onder.* Men ziet alleen de griffels van een kern op een kern, en van een noot op een noot flagen. Men heeft noch een menigte andere overeenkomften die van wezentlyk aanbelang zyn: tot deze behooren de overeenkomft in de korl van twee houten, een betrekkelyke hardheid en zwaarte, en een gelykflachtigheit in den fmaak, reuk en hoedanigheit van de eigentlyke fappen.

Men

Men brengt de vrucht van een griffel tot volmaaktheit met hem in een aangekweekte boom in te voegen; hier uit volgt dat de keus van den boom op welke men griffelt niet onverschillig is, en dat de griffel het soort niet doet ontaarden. Het is om deze reden dat een wilde Perenboom, die alleen kleine en wrange Peeren voortbrengt, met de tak van een Boterpeer gegriffelt zynde, groote en schoone Boterperen zal voortbrengen; dat deze zelfde tak der Boterpeer met een tak van een wilden boom geokuleert zynde, niet dan kleine en wrange peeren zal voortbrengen; en dus voorts; het is noch om deze reden dat een citroen die eerst gezet is, door aannadering op een Oranjeboom gegriffelt zynde, door een steel die alleen eenige lynen lang is, tot rypheit koomt zonder eenige eigenschappen van den Oranjeboom aan te nemen. Het is door de ondervinding valsch bevonden, dat de Kweeboom op welke men een Pruimboom geënt had, vruchten voortbrengt die maar eene kern bevatten, zoo als *Lemery* zulks, in de Memoriën van de Akademie der Wetenschappen van Parys voor het jaar 1704 gezecht heeft, en dat de witte jasmyn op welke men een geele jasmyn gegriffelt heeft, geele bloemen op de takken voortbrengt, die uit het boompje boven de griffel voortkomen, gelyk *Hales* zulks te ligt gelooft heeft. Te vergeefsch bezoekt men om boomen op elkanderen te griffelen, waar van de opklimming van het sap, de bloeijing en de rypwording der vruchten, in verschillende tyden geschied. Het is ongetwyfelt om deze reden dat de Pruimboom op den Amandelboom niet slaagt, welke vroegtydiger begint te werken; hier tegen koomt de Amandelboom op den Pruimboom geënt zynde door de tegen over gestelde rede om. Het zyn de andere verscheidenheden van overeenkomst die het slagen van die ongemeene griffingen belet, welke men gelooft dat mogelyk zyn, en zonderlinge vruchten zullen voortbrengen, volgens de verzekeringen van eenige Schryvers; tot deze behooren ten 1ste, de Peerenboom op de Pruimboom, Eikenboom, Booghoutboom, Olmboom, en Jokboom: ten 2de, de Perzikboom op de Notenboom, Wilgenboom, enz. ten 4de, de Wynstok op den Notenboom, Kersenboom, enz. Een aanmerkenswaardige byzonderheid, is dat een boom die altoos groen is, op een boom gegriffelt zynde die zyne bladeren laat vallen, hem dezelve doet behouden: de ondervinding heeft dit geleert door het griffelen van de Lauwrierkers op den Kriekenboom, en de Steen-Eiken op den Eikenboom. Wanneer men griffelt en men plaats het schild in de knop zelve, zoo noemt men dit *okuleeren*.

De Ziektens der Boomen en Planten, *Bladz.* 144.

De gemeenste ziektens der Planten konnen, volgens de Heer *Adanson*, gelyk mede de oorzaken die haar voortbrengen, in uitwendige en inwendige onderscheiden worden. Men kent vyftien soorten van de uitwendige: te weten, ten 1ste, *Verzenging* of het *Wit:* ten 2de, de *Tyfel:* ten 3de, de *Roest:* ten 4de, de *Honingdaauw:* ten 5de, het *Vuur* of *den brand:* ten 6de, de *Spoor* of het *zwart:* ten 7de, de *Spilling:* ten 8ste, de *Geelwording* of ontydige afvalling der bladeren: ten 9de, de *Mosch* of beschimmeling: ten 10de, de *Barsting* of *Zonnewyzers-splyting:* ten 11de, de *Voosheit:* ten 12de, de *Spintachtigheit:* ten 13de, de *Ontwrigting:* ten 14de, de *Ontbladering:* ten 15de, de *Gallen.* Men kent acht ziektens die van inwendige oorzaken afhangen: te weten, ten 1ste, de *Exostoses* of *Uitwasschen:* ten 2de, het *Doodgaan der takken* en de *Kroning:* ten 3de, de *Bladdoligheit:* ten 4de, de *Byeenvergadering der Sappen:* ten 5de, de *Verrotting:* ten 6de, de *Vermolming* of Beschimmeling: ten 7de, de *Kankers* of lopende verzweringen: ten 8ste, eindelyk de *schielyke Dood.*

De Planten laten hare bladeren mede vallen, wanneer zy door een te grooten overvloed water besproeit worden, of wanneer hare wortelen in het water geplaatst zyn.

De *Verzenging* of het *wit* (*Candor*), is witheit die men zomtyds met vlakken op de bladeren der Planten ziet, en die hen even als ledig en doorschynende doet schynen: zy gebeurt niet dan wanneer de Zon, na den regen, sterk op deze bladeren schynt, voor dat het water tyd gehad heeft om uit te waassemen. Wanneer zy 'er alle door aangetast worden, zoo koomt de Plant doorgaans weinig dagen hier na om. Deze ziekte is gemeender in de zeere warme Landen als in onze gematigde gewesten. Het groot-

ſte gedeelte der Schryvers hebben gedacht, dat de verbranding door de werking der zonneſtralen veroorzaakt wierd, die in de waterdroppen op deze bladeren in een brandpunt by een vergadert worden : maar vermits dit verſchynzel mede zoo dikwyls gebeurt wanneer het water even als een vernis over de bladeren verſpreid is, dan wanneer het 'er zich in droppen op bevind, zoo kan men beſluiten dat deze ziekte of van een uitputting van het ſap, of van een verbreking der poriën, of van een verrotting der ſappen voortkoomt. De *ſtreeping* of *vlakking* der bladeren hangt ten naaſtenby van dezelve oorzaken af, en men beſpeurt haar menigvuldiger in de kwynende Planten. De *honingdaauw* is dat gebrek dat de bloemen van het graan in een zwart poeder doet veranderen; de Planten in welke men het tot heden toe opgemerkt heeft, zyn ten naaſtenby de volgende: de *Tarw*, de *Boekwyt*, de *Haver*, de *Garſt*, de *Rogge*, het *Perzikkruid*, de *Water-Kervel* (*Phellandrium*,) het *Duitſch Beerenklaauw*, de *Moeras Scorſonera*, het *Zeepkruid*, de *wilde Nagelbloem* en het *Turkskoorn*. Wy hebben achter het woord *Tarw*, de omſchryvingen bygevoegt van den honingdaauw, roeſt, vloeijing, kool, verkankering, enz. en achter het woord *Rogge* wat de kwaal is die men *ergot* of *ſpoor* noemt.

Bladz. 144. 2*de kol. reg.* 10. *van ond.* De boomen zyn zomtyds onderhevig om geheel met moſch longekruid, agariks, enz. bedekt worden. Deze Planten die onmiddelyk met het inwendige van den ſchors en het ſpint verknocht zyn, verderven hen met de poriën van de uitwaaſſeming te verſtoppen, wanneer zy in een te groote hoeveelheit zyn, enz. Dit vormt de ziekte die men beſchimmeling noemt.

De *Kanker* is een ſoort van vloeijende verzwering, die een ros, verdorven en ſcherp water, droppelswys door de barſten der ſchors, zelfs by droog weder, laat uitvloeijen. Men moet de ſcherpe verzweringen met de waterbakken of gootjes niet verwarren waar van wy hier na ſpreken zullen, en die zomtyds mede water uitgeven, maar echter alleen wanneer het regent.

De *Vermolming* is een ſoort van beſchimmeling van het hout die weinig van het merg verſchilt dat de boomen doorgaans bevatten. Deze ziekte, die haar beginzel in de wortelen heeft, en vervolgens in het onderſte gedeelte van den ſtam, heeft drie uitwendige oorzaken; te weten, geweldige hitte, geſtrenge koude, en het verblyf van het water of de ontſchorſſing van de wortelen. Wanneer de vermolming door groote hitte veroorzaakt word, zoo noemt men haar mede *verhitting*, gelyk men *verhit hout* zecht.

De gemeene *verrotting* is die ontbinding die aan het hout van de ſtammen der boomen geſchied, en die hen uitholt met gewonelyk aan den top te beginnen, en ongevoelig tot de wortelen neder te dalen. Men merkt haar voornamentlyk aan de boomen op die afgekapt zyn, of waar van een tak afgebroken is. De Stomp ſterft langzamerhand; en zoo hy niet geheel door de ſchors bedekt word, zoo dringt 'er het water in, en de verderving breid zich uit door de houtachtige lagen van den ſtam die 'er tegens over geplaatſt zyn. Zoo het de kruin van den boom is die men afgekapt heeft, zoo taſt de verrotting het hart van den boom aan, en gaat ſchielyk voort, indiervoegen dat hy binnen weinig tyd uitgeholt is; dit ziet men aan de Wilgeboomen gebeuren, die jaarlyks van den kruin berooft worden. De holligheden die zich in het hout van de ſtompen vormen noemt men *waterbakken* of *gootjes*, om dat 'er het regenwater in beſloten blyft: men kan dit toeval voorkomen met de afkapping ſchuins of byna loodlynig te doen, want het water kan alsdan niet lang op de wond blyven ſtaan, welke behalven dit veel ſpoediger door de ſchors bedekt word; hier om vergenoegt men zich dikwyls om den boom tot op het leven af te kappen.

De *byeenvergadering* of de *byeenzetting der ſappen* is een verzameling van eigentlyk, of harſtachtig, of gomachtig, ſap, en 't geen de dood der takken veroorzaakt in welke het geſchied. Zy word door een uitſtorting van het eigentlyke ſap in het netswyze zamenweefzel, of in de ſapvaten veroorzaakt, in welke zy verſtoppingen voortbrengt. Men herſtelt deze kwaal met door een ſnoeimes de plaats weg te nemen op welke zich het ongemak geplaatſt heeft, of wel met een in de lengte lopende ſnede in de ſchors te maken, 't geen een uitlozing verſchaft. Deze ontlaſting is gelykvormig aan de bloedſtorting der Dieren.

Bladz. 145. 1*ſte kol. reg.* 8. *van ond.* Zomtyds vertonen zich aan de boomen een ſoort

van *exostoses* of uitwasschen die met de gerimpelde schors van den boom bedekt zyn. Het zyn deze die men groeibare gezwellen noemt. Men noemt hen mede *Knoestachtig hout* en *Verkeert hout*. De Heer *Adanson* zecht, dat deze kwaal door een ontwinding van het houtachtige gedeelte veroorzaakt word die op deze plaats overvloediger dan op andere is, die of door een sterke zonneschyn, of door een sterke vorst, of door het steken van een Insect, of door een punt die door de schors dringende en een weinig in het hout ingaande, de lagen en nieuwe vezelen van hetzelve ontstelt en verderft.

De *barstingen* zyn in de lengte lopende spleten, die de richting van de vezelen van het hout volgen, en die zonder zich weder zamen te voegen in het inwendige van de boomen besloten blyven, of men ontdekt hen door een naad van de houtachtige laag die 'er zich opgezet heeft. Deze kwaal ontstaat dikwyls door een overvloed van sap: het hulpmiddel hier tegens is, dat men een menigte in de lengte lopende sneden in den schors maakt, of eenige takken afkapt. Men geeft de naam van gequadranneerthout aan dat waar van het hart door droog te worden, barsten vormt, die uit het middelpunt straalswys uitgaan, even als de uurlynen van een Zonnewyzer. Dit is een teken van de kwade hoedanigheit van het ware hout.

De Planten sterven, wanneer na een geweldige vorst, de dooi te sterk is: het is om deze reden dat de groote nadeelen van de vorst veel eerder aan de Planten overkomen die voor het Zuiden blootgestelt zyn, of zich op vochtige plaatzen bevinden en den invloed der nevels ondergaan, als aan die gene die voor het Noorden blootgestelt zyn en een droge standplaats hebben; en het ys der boomen 't geen smelt zonder een onmiddelyke werking van de Zonnestralen beschadigt hen niet. Het is volgens dit grondbeginzel dat de inwoonders van het Noorden, wanneer een hunner leden bevrozen is, het eerst met sneeuw wryven, of het niet dan langzamerhand voor de warmte blootstellen; want wanneer zy het plotsling een geweldige warmte deden ondergaan, zoo zou het door de verrotting aangetast worden. Het is mede om dezelve reden dat het bevrozen vleesch smakelyker is, wanneer men het langzamerhand in koud water laat ontdoyen, voor dat men het kookt.

De ziekte die men *Spintachtigheit* noemt, is een Spint of onvolmaakt hout dat zich tusschen twee lagen van goed hout bevind; men noemt haar *besloten Spint*, wanneer het Spint zich met een gedeelte van de schors in nieuw hout bevatvind, dat hen in het inwendige van den boom besloten heeft.

De ziekte die men *Yssel* noemt, verschilt van de spintachtigheit, en schynt mede vlak tegenstrydig en in hare oorzaak en in haren aart met de verbranding: *zie* YSSEL.

De *Voosheit*, dit gebrek 't geen de waarde van het hout zoo sterk vermindert, is een ledige plaats, een scheiding tusschen de lagen van het hout. Hare oorzaak is de afneming van de schors van het hout, of de afwyking gedurende de tyd dat het sap opklimt. Alsdan werkt het hout niet gestadig mede tot de vorming van de houtachtige laag, en het is de schors die het nieuwe hout verschaft, 't geen niet naauwkeurig op het oude gehecht word, tusschen welke een opening overig blyft. Men noemt dit hout vooshout; en dat gene dat van de wormen doorknaagt is *Vermolmthout*.

De *ontwrichting* tast alleen de tedere Planten aan, die laat beginnen uit te botten, gelyk de Wynstok; zy bestaat hier in dat de ranken zich byna van zich zelven van den steel afscheiden, even gelyk de aanwasschen zich van het lichaam der beenderen in de jonge Dieren afscheiden; de ranken worden 'er zomtyds indiervoegen door vermindert, dat 'er geen genoegzaam hout voor de volgende snoeijing overig blyft: deze kwaal word alleen door de vorst veroorzaakt, die de ranken overvalt voor dat zy houtachtig geworden zyn.

De *van een scheiding* is een doodelyke ziekte die van de *ontwrichting* hier in verschilt dat de Planten die 'er door aangetast worden zich by gewrichten niet van een scheiden.

Wat de *Galnoten* betreft, zie *dit woord*.

Men geeft de naam van *spilling* aan die staat van magerheit der Planten, gedurende welke zy veel in hoogte opschieten, en byna geen dikte verkrygen, zy sterven dus voor dat zy hare vruchten voortgebracht hebben. De oorzaak hier van is dat zy of te bekrompen, of op plaatzen geplant zyn, in welke de lucht niet vryelyk kan rondvloeijen, en die van de Zonnestralen berooft zyn.

Het *doodgaan der takken*, 't zy in de halmen, 't zy in de takken der boomen die haar zomtyds in hunne zytakken ondergaan, gelyk de *Lindeboom*, *Olmboom*, *Zwarte Moerbeziënboom*, *Oranjeboom*, *Citroenboom*, *Perzikboom*, en zomtyds mede de *Hazelaar* en *Pruimboom*, 't zy in de oude boomen, die men hier om *gekroont* of *afgaande* noemt, is een vermindering die door een ophouding van aangroei in het opperste gedeelte van de nieuwe scheut die noch groen is, veroorzaakt word: dit gedeelte word wel ras geel, sterft en scheid zich van het onderste gedeelte af 't geen voortgaat met groeijen. Deze ziekte word dikwyls veroorzaakt of verhaast, door een sterke Zonneschyn, of door de droogte, of door de vorst, of door de spilling, of door gebrek aan sappen die geschikt zyn om de deelen te ontwinden, en tot rypheit te brengen, enz. Het *versterven* der airen die de menigte der granen vermindert, kan men voorkomen met aan de granen meer sappen te verschaffen door middel van een omploeging die men doet voor dat de airen zich vertonen, ten einde hare lengte en dikte te vermeerderen.

De *Bladdoligheit*, die door de te groote menigte van grove sappen veroorzaakt word, is een verbazende menigte van bladeren tot welker voortbrenging de Plant alleen schynt te werken; dit belet haar om bloemen en vruchten voort te brengen; men verhelpt dit door de groote wortelen af te snyden, of noch zekerder door de snoeijing.

De hevige zonneschyn, en de gestrenge koude, werken de ontbladering uit, dat is te zeggen de verdroging van den schors en het hout. De hevige zonneschyn veroorzaakt vooral de dood aan de tedere en jaarlyksche Planten.

In de bosschen merkt men boomen op in welke gaten zyn waar in men een vinger steken kan: deze gaten die aan het onderste gedeelte uitgeholt zyn, worden door groote wormen gevormt, die het hout knagen. Dit is den oorsprong van die uitholingen die zoo gemeen in de boomen zyn, vooral in de Baobab van Afrika: *zie* BAOBAB.

BOOM-MOSCH, zie MOSCH.

BOON. (*Byvoegz.*) Men eet de boonen groen of ryp, na dat men haar met of zonder Speceryachtige Kruiden gekookt heeft en met de gewone sousen. Wanneer zy droog zyn maakt men 'er boonsoep van: in 't algemeen, men eet weinig gedroogde boonen in Parys; maar men heeft Landschappen alwaar zy een gemeen-voedzel zyn: op Zee worden zy dagelyksch door de Matrozen gegeten. De Engelsche koken haar met honing om ze tot een aas voor de Visschen te doen dienen.

BORAX. (*Byvoegz.*) In het jaar 1755 ontdekte een byzonder man van Dresden, in het Keurvorstendom Saxen, een minerale aarde, waar van men een Borax te zamen gestelt heeft, die bekwaam was om Goud en Zilver te soudeeren en te smelten. De Commissarissen die aangestelt wierden, om 'er de proef van te nemen, oordeelden dat dezen Borax alle de eigenschappen van den Venetiaanschen had. *Zie* TINKAL.

De Borax word menigvuldig in de Geneeskonst, Verwkonst, Scheikonst en Metaalkonst gebruikt. Hy bezit in een hoge trap de eigenschap om de metalen te doen smelten; hier om gebruikt men hem menigvuldig tot dit oogmerk, als mede om de metalen te roosteren en te soudeeren, als het Goud, Zilver, Koper en Yzer. Vermits de Borax de eigenschap bezit, om het Goud in de smelting bleek te doen worden, zoo gebruikt men de voorzorg om by het mengzel, Salpeter of Sal Armoniak te voegen, waar door dit metaal zyne natuurlyke kleur behoud.

BORRAGINES. De Kruidkundigen geven dezen naam aan een geslacht van Planten dat een middelsoort tusschen de *Apocyns* en *Labiees* schynt uit te maken. Het grootste gedeelte is grasachtig, en heeft langlevende wortelen. Men heeft 'er weinige onder die alle jaren op nieuw voortkomen, en eenige vormen bomen en heesters, die alle jaren hunne bladeren afleggen. Hare wortelen zyn getakt en vezelachtig: hare steelen en takken zyn rond, en de bladeren ruuw in 't aanraken: de bloemen zyn hermaphroditiesch. Deze Planten bevatten de *Waalwortel*, de *Hondstong*, de *Zonnewende*, het *Longekruid*, de *Ossetong*, het *Slangekruid*, het *Parelkruid*, enz. zie *deze woorden*. Het grootste gedeelte is slymachtig, en heeft byna geen smaak of reuk: wanneer

zy

zy gedroogt zyn, zoo smelten zy even als Salpeter op de brandende kolen.

BOSCH. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 153. 2*de kol. reg.* 20. Het schynt dat men in alle tyden het gewicht van de behoudenis der Bosschen begrepen heeft: zy zyn byna altoos als het byzonder eigendom van den staat beschouwt, en in zyn naam bestuurt.

Idem, *reg.* 30. Tot in de twaalfde eeuw gaf het hout der Bosschen, en vooral dat der Eikenboomen alleen Godspraken, men bewees het alle den eerbied van de verborgentheit der Fabelgodsdienst, en men vorderde 'er alleen gewyde Marentakken van; maar andere beweegredenen van eerbied en godsdienst, deden 'er als toen groote gedeeltens van aan de eerste Kloosterlingen afstaan, deze namen 'er hun verblyf in, en trokken 'er de groote rykdommen uit, die men thans aan hunne opvolgers benyd.

Bladz. 154. 1*ste kol. regel* 5. Het is niet zonder redenen, dat men vreest, dat de Bosschen in 't algemeen, vernietigt zullen worden; het brandhout is zeer duur: hettimmerhout tot Schepen en Huizen, word zeldzaam. Reeds hebben 'er de Heer *de Reaumur*, in het jaar 1721, en de Heer *de Buffon* in het jaar 1739, in de Memoriën van de *Akademie der Wetenschappen van Parys*, hunne aanmerkingen over deze vernietingen der Bosschen opgegeven, welke in die tyden reeds aanmerkelyk waren. Wanneer men, in het stuk van hout, en vooral van zwaar hout, gebrek begint te bespeuren, zoo stygt dit wel ras tot den uitersten top, de herstelling hier van is zeer langwylig, vermits 'er hondert en vyftig jaren nodig zyn om een balk te vormen: de kundigheden, zomtyds de moed, en noch menigvuldiger de middelen ontbreeken aan het grootste getal der Landlieden. Voegen wy 'er by, dat men in dit gedeelte van het huishoudelyke Landleven, die schielyke veranderingen van het toneel niet gewaar word, die de nieuwsgierigheid opwekken en tot belang aansporen, in deze tyden in welke men door de drift om te genieten bezielt word.

BOSCH-MUIS, *Mus agrestis.* Dit is een Dier dat kleinder als de Rot, en grooter als de Muis is; het bewoond nooit de huizen, en men vind het alleen in de velden en bosschen. Het is aanmerkelyk om zyne oogen, welke schoon zyn en uitsteken; het verschilt noch van de Rot en Muis door de kleur van het hair, 't geen witachtig onder den buik en ros-bruin op den rug is. Het is vry algemeen en in een groot aantal over de verheven Landstreken verspreid. De Bosch-Muizen verschillen onderling veel in grootte; dit geeft redenen om te denken, dat zy langen tyd nodig hebben om tot hare volkomen grootte te komen; de grootte zyn vier duimen en eenige lynen van den top van den neus tot aan den oorsprong van den staart lang.

Men vind mede in de velden, een ander Dier, 't geen onder de naam van *Bosch-Muis met een korte staart*, of *kleine Veld-Rot* bekent is; maar vermits het veel van de Rot, en Boschmuis verschilt, zoo word het door de Heer *de Buffon*, met de naam van *Campagnol* betekent; dit is de *Veld-Muis*, zie *dit woord*. Men geeft op de verschillende plaatzen, byzondere namen aan de Bosch-Muis, als die van *Aard-Muis*, *Springhaan-Rot*, om dat zy altoos alspringende voortgaat; *Rot met een groote staart*, *Groote Veld-Rot*, enz.

De *Bosch-Muis*, zecht de Heer *de Buffon* bewoond de Bosschen en derzelver naburige Velden; zy verbergt zich in de holen die zy vind, of zich onder de struiken of stammen der boomen vormt. Zy vergadert 'er zich een verbazende menigte van Eikels, Noten, en andere soortgelyke vruchten in; men vind 'er zomtyds een geheel scheepel in een hol; en dezen voorraad in plaats van evenredig met hare behoeftens te zyn, is zulks alleen met de uitgebreidheit van haar hol. Deze holen zyn gewonelyk meer dan ter diepte van een voet onder het oppervlak der aarde geplaatst, en dikwyls in twee vertrekken verdeelt; in het eene woont zy met hare jongen, en het ander is hare voorraadschuur.

Deze Dieren, brengen zomtyds groote nadeelen aan de Planteryen toe; zy delven de eerstgezaaide vruchten op, en voeren haar weg. Het beste middel om dit te beletten, is, dat men strikken van tien tot tien schreden plaatst; het aas tot deze is een gebraden Noot, onder een steen vastgehecht, die door een mikje ondersteunt word; men vangt 'er een verbazende menigte op deze wyze: men verdelgt 'er mede een groot getal met hare holen toe te stoppen; en in de andere, damp van zwavel te doen ingaan.

De *Bosch-Muis* vermenigtvuldigt noch veel

 ster-

ſterker als de Rot: zy brengt meer dan een maal in een jaar voort, en hare drachten zyn zomtyds van negen of tien jongen; in plaats dat die der Rotten, niet meer als van vyf of zes jongen zyn. Het is vooral in den Herfſt, dat men haar in het grootſte aantal vind; men heeft 'er oneindig minder in de Lente, want zy verdelgen elkanderen, wanneer haren voorraad gedurende de winter begint te ontbreken: de groote verſlinden de kleine, zy eeten mede de Veld-Muizen, en de Lyſters en andere Vogelen die in ſtrikken gevangen zyn; zy beginnen altoos eerſt met het brein, en eindigen met het overige van het lichaam.

Wy hadden, zecht de Heer *de Buffon*, twaalf levendige Boſch-Muizen in een vat geplaatſt; op zekeren dach dat men een vierde van een uur gewacht had met haar voedzel te geven, bevond men dat 'er eenige reeds tot aas aan de andere verſtrekten, en eindelyk bleeft 'er, ten einde van eenigè dagen, niet meer dan een eenige overig, alle de andere waren gedood, en voor een gedeelte verſlonden, en die gene die overig bleef, was aan de pooten en ſtaart verminkt.

De *Boſch-Muis* is een der Dieren, die het algemeenſte door Europa verſpreid zyn; hare vyanden zyn de Wolven, Voſſchen, Marters, Roofvogelen, en zelfs de Dieren van haar ſoort.

BOSCH-MUIS (Groote). Dit dier 't geen zedert weinige jaren eerſt bekent is, heeft men oneigentlyk *Boſch-Rot* genoemt; want het verſchilt zoo veel van de Rot, als de gemeene Boſch-Muis van de Muis verſchilt. Men heeft het te recht de naam van *Groote Boſch-Muis* gegeven, om dat zy meer naar de Boſch-Muis als na de Rot gelykt, zoo wel door deszelfs natuurlyke gewoontens, als door de kleur van het hair.

De *Groote Boſch-Muis*, zecht de Heer *de Buffon*, is ſterker en boosaardiger als de *Rot*: hare hairen zyn ros, haar ſtaart is by uitſtek lang en van hairen ontbloot; haar ruggraad is gekromt, even als die van den Eekhoorn, en haar lichaam veel dikker: zy heeft knevels even als de Kat.

Het is niet meer als tien of elf jaren geleden, dat dit ſoort van Dieren, zich door de omliggende ſtreken van Parys verſpreid hebben: men weet niet van waar zy gekomen zyn, maar zy zyn 'er op een verbazende wyze vermenigtvuldigt; en men zal hier over niet verwondert zyn, wanneer men weet dat zy van twaalf tot negentien jongen voortbrengen, en drie malen, in een jaar, werpen.

De plaatzen op welke de Groote Boſch-Muizen zich voor de eerſte maal vertoont hebben, en alwaar zy zich wel ras door hare verwoeſtingen deden opmerken, zyn, Chantilly, Marly-la-Ville, en Verſailles.

De mannetjes zyn veel grooter, ſtoutmoediger en boosaardiger als de wyfjes. Wanneer men hen vervolgt en aangrypen wil, zoo keeren zy zich om, en byten in den ſtok of hand die hen aanraakt: derzelver beten zyn niet alleen ſmertelyk, maar zelfs gevaarlyk; zy worden ras van een aanmerkelyke zwelling gevolgt, en de wond, ſchoon klein zynde, heeft echter langen tyd nodig om zich te ſluiten.

De Honden jagen de Groote Boſch-Muizen, even als zy de Water-Rotten jagen, dat is te zeggen, met een drift die naar verwoedheit gelykt. Wanneer deze Dieren bemerken dat zy vervolgt worden, en zy keus hebben om zich in het water te begeven, of zich onder een doornſtruik te verbergen, waar van zy even verre verwydert zyn, zoo kiezen zy het water; zy begeven 'er zich zonder vrees in, en zwemmen met een verbazende gemaklykheit. Dit doen zy zoo dikwyls als zy hunne holen niet bereiken konnen; want zy maken zich even als de gemeene Boſch-Muizen, holen onder de aarde, of nemen anders haar verblyf in die der Konynen. Men kan met Fretten de Groote Boſch-Muizen in de holen vangen: zy vervolgen haar, even als de Konynen, en ſchynen haar zelfs met meer verwoedheit op te ſporen.

Deze Dieren brengen de Zomer in het veld door; en ſchoon zy zich voornamentlyk met vruchten en Granen voeden, zoo zyn zy echter mede verſcheurende Dieren. Zy eeten de jonge Konynen, de jonge Patryzen en andere jonge Vogelen die zy bekomen konnen; wanneer zy in een hoenderhok komen konnen, zoo veroorzaken zy 'er byna alzoo veel ſchade als een *Bonzem*.

Omtrent de maand November, verlaten de moeders, met hare jongen en alle de kleine der Groote Boſch-Muizen het veld, en begeven zich met troepen naar de ſchuren, alwaar zy zeer groote ſchaden veroorzaken; zy knagen het ſtroo klein, verſlinden een menig-

menigte granen, en besmetten alles met haren drek. De oude mannetjes houden hun verblyf in het veld: ieder hunner bewoond een afzonderlyk hol; zy verzamelen 'er, even als de Gemeene Bosch-Muizen, een voorraad, gedurende den Herfst van Eikels, enz. in; zy vullen hun hol tot aan den rand op, en onthouden zich zelfs op den bodem: zy verstyven niet, gelyk de Relmuizen. Zy komen des Winters uit hunne holen, vooral by schoon weder. Die gene die zich in de Schuren onthouden, verdryven 'er de Rotten en Muizen uit. Men heeft opgemerkt dat zedert de tyd dat de Groote Bosch-Muizen zoo menigvuldig in de nabuurschap van Parys geweest zyn, 'er de Rotten minder talryk als voormaals zyn.

BRAAKLAND. De Landbouwers, geven dezen naam aan de akkers die zy een jaar onbebouwt laten; dat is te zeggen, die geen Granen voortbrengen, maar echter tot Weiden voor het Vee, dienen.

BRAAKNOTEN. Men leest in het IVde Deel van de *Dictionaire Encyclopedique*, dat men het leven van die der Vogelen, die dit vergift ingezwolgen hebben, kan redden, met hen met geweld, water te doen doorzwelgen, en dat men dus mede de Honden redden kan, met hen Azyn in te geven.

BRANDENDE BERGEN, *Volcanum.* (*Byvoegz.*) De verschrikkelykste Vuurbrakende Bergen, en die men het meeste te duchten heeft, de Vesuvius, Æthna, en Hekla, zyn genoeg om ons een treffent voorbeeld van de tochtgaten der Aarde te geven. Niets kan by de woede van de Brandende Bergen vergeleken worden, vermits zy te gelyk de Lucht, Aarde en Zee, aantasten, en alomme de Vrees, Schrik, Verwoesting en Dood, verspreiden. Dit zyn Vuren die door de lucht verwekt worden, en wier krachten, door het water verdubbelt word.

Bladz. 159. *1ste kol. reg.* 24. De uitbarstingen der *Brandende Bergen*, worden doorgaans door een onderaardsch geraas voor gegaan, 't geen gelykvormig aan dat van den Donder is; men hoort een verschrikkelyk geblaas, en een verbazent gekraak; en men denkt dat de Aarde inwendig verscheurt, of tot in hare fondamenten geschud word: de stoffen, die in den Poel bevat zyn, schynen te koken; zy zwellen zomtyds in diervoegen op, dat zy zich boven den rand van den vuurpoel, verheffen; en zy vloeijen alsdan langs de helling van den Berg af.

De omliggende Streeken van deze Vuurpoelen zyn mede met een verbazende op een hoping van geroostert zand en puimsteenachtige aarde bedekt, die zeer warm is. Wanneer 'er Paarden over het grootste gedeelte van deze gronden gaan, zoo doen zy hen weergalmen, even als of zy hol waren. Men merkt mede een groot getal barsten in de nabuurschap der vuurpoelen op. Dit soort van Schoorsteenen, verschaffen een vrye doortocht aan de lucht en het water, die door de fornuizen of vuurpoelen die op den bodem geplaatst zyn, uitgezet worden. Gedurende den dach ziet men 'er rook uit opgaan; deze dampen schynen ontstoken of phosphoriek, gedurende den nacht. Zonder deze tochtgaten zouden de stoffen die in hun branden op onzen Aardkloot veel verschrikkelyker uitwerkzelen hebben als wy by de Aardbevingen zien gebeuren: zy zouden altoos van een geheele omkeering van de Landen gevolgt worden in welke zy zich doen gevoelen. De Vuurpoelen zyn dus een weldaad van de Natuur: men ziet mede dat de Voorziënigheit 'er in alle de Werelddeelen geplaatst heeft.

De verschrikkelykste Vuurkolken zyn gewonelyk in de toppen van zeer hoge Bergen naby de Zeekusten geplaatst: het is genoeg dat men den Berg Vesuvius aanhaalt, wiens kruin meer dan 1677 voeten, boven het oppervlak der Zee, verheven is.

Bladz. 159. *2de kol. reg.* 36. Hoe dikwyls heeft men niet deze Vuurpoelen uit hunnen boezem, Beeken van kokent Water, Visschen, Schelpen en andere lichamen der Zee, zien uitgeven. Gedurende de uitbarsting van den Vesuvius, in het Jaar 1631, wierd de Zee van Napels geheel droog: zy scheen door dezen brandende Berg, geheel ingezwolgen, die weinig tyd hier na, het omliggende Land met zout water overstroomde. Men merkt mede op, dat men een grooter getal holen in de landstreken ontmoet, in welke men brandende Bergen heeft, en die aan Aardbevingen onderhevig zyn, als ergens elders: het schynt mede dat de groote menigte van de Eilanden van den Archipel, waar van den grond zoo grotachtig als die van den Berg Ararat is, niets anders dan de toppen van

Bergen zyn, die de geweldige pogingen van de Vuurpoelen onder de Zee, opgeheven hebben.

Bladz. 160. *1ste kol. reg.* 30. Het Eiland Thera, in den Archipel, 't geen twaalf uuren gaans in den omtrek beslaat, heeft zich van den bodem der Zee, door het geweld van een Vuurpoel opgeheven, die in 't vervolg zes andere Eilanden in zynen Golf heeft voortgebragt. Deze Vuurpoel die, volgens *Plinius*, het Eiland Therasia, 223 jaren voor Christus geboorte deed voortkomen, is thans noch niet uitgebluscht; want in het jaar 1707 ontstak hy met meer geweld dan ooit, en bracht een Eiland voort, 't geen zes uuren in omtrek besloeg. De Zee scheen alstoen zeer beroert, en met vlammen bedekt, waar uit met een verschrikkelyk geraas, een menigte brandende Rotzen voortkwamen. De grond is aan de Stranden van het Eiland Thera, indiervoegen omgekeert, dat men 'er geen grond vind om de Schepen te konnen ankeren. Dit Eiland maakt een gedeelte van die gene uit, die men thans *Santorin* of *Sint-Erini* noemt, om dat *St. Irena*, 'er Beschermheilige van is.

De Berg Vesuvius, wiens top voormaals 595 roeden boven de Golf verheven was, en waar van de Poel in welke de stoffe kookt thans vyf hondert drie en veertig voeten diepte hebben kan, braakt zedert meer dan 2000 jaren, vlammen uit. Men verzekert, dat de eerste ontbranding van dezen Berg, in het jaar 79, na onze tydrekening, op den 24 Augustus des morgens omtrent zeven uuren, geschiede, na dat zy des nachts door een Aardbeving voorgegaan was. Door de menigte verschynzelen die men te gelyktydig op de Thyrrhenische en Egeesche Zeën opmerkt, zoo heeft men redenen om te vermoeden dat zy beide, boven onderaardsche vuurpoelen geplaatst zyn. Deze verschynzelen zullen zoo lang duren, als de oorzaak duren zal die haar voortbrengt; en zy zullen in dit Gewest ophouden, zoo ras deeze oorzaak verteert of uitgeput is, of een andere loopstreek neemt. *Zie* de *Historie van de Akademie der Wetenschappen van Parys voor het Jaar* 1737. Zie mede de *Historie van den Berg Vesuvius*, *en de Beschryving van zyne verschynzelen*, *door den Vader della Tore.*

Bladz. 160. *2de kolom*, *reg.* 14. *van onder.* De Berg Hekla op Ysland, die Vuur van onheuglyke tyden af, uitgeworpen heeft, geeft zomtyds mede een stortvloed van kokent water uit: men kan op een afstand van zes uuren naby dezen berg niet wonen; het water 't geen 'er uit voortkoomt is dik, heeft een roet-kleur en een laffe smaak. De verschrikkelykste ontbranding van dezen Vuurpoel, was die van het jaar 1726, en die niet voor het jaar 1730, eindigden. De gesmolten stoffe die uit dezen Berg uitvloeide, en niet alleen de Woningen en een Kerk omringde die op een hoogte stonden, maar noch een naburig Meer, opvulde.

Zie hier de verschillende uitbarstingen van den Berg Hekla, zedert dat Ysland bewoond is; te weten, in de jaren 1134, 1157, 1222, 1300, 1341, 1362, 1312, 1558, 1636, 1693, (deze laatste ontbranding begon den 13 February, en duurde tot omtrent het einde van de maand Augustus.) Die van het jaar 1726 duurde noch veel langer, gelyk wy hier voor gezecht hebben. De aarde van de omliggende streken van dezen brandende Berg, verbrand de schoenen; en het water van eenige naburige fonteinen, welt gestadig met groote golvingen op, en zomtyds verheft het zich in een sprong, maar echter op de wyze van de beurtelingsch vloeyende Fonteinen. *Zie* FONTEIN.

Men heeft drie Brandende Bergen op Kamtchatka; zy werpen gestadig rook uit, en vuur by tusschenpozingen. Van tyd tot tyd ondergaan zy geweldige uitbarstingen, waar door de naburige Velden met assche overdekt worden, en die zomtyds van Aardbevingen vergezelt zyn. De geweldigste uitbarsting die men aanhaalt, is die van den Brandende Berg, die men *Kamichatka* noemt, en in het jaar 1737, geschiede. De Berg brande gedurende een geheele week, en geleek een gloeijende rots. De vlammen barste door verscheide openingen uit, waar uit met een verschrikkelyk geraas, brandende stoffen uitgeworpen wierden; en men hoorde inwendig in den Berg, menigvuldige en yzelyke uitbarstingen, die gelykvormig aan Donderslagen waren. De Inwoonders van Kamtchatka, beschouwen de Brandende Bergen en de plaatzen op welke men warme wateren vind, als de woonplaatzen van boosaardige geesten.

De Brandende Berg, die zich op een der Manillische Eilanden, in het midden van een Meer, in het jaar 1754 verhefte, na een Aardbeving, die drie maanden duurde, is zomtyds zeer te duchten: die van den Berg Gounapi, op het Eiland Gumanapi (deze werd

word door de Fransche, de *Grenada van Banda* genoemt) na by Banda, is niet minder verschrikkelyk.

De Piek van Teneriffe, een der Kanarische Eilanden, die men op een afstand van meer als veertig uuren in Zee, zien kan; werpt mede vuur uit; en aan de Zuidzyde, stroomen 'er van den top, Beeken van Zwavel door de Sneeuw. De Heer *Heberden*, een geleerd Geneesheer, die zyn verblyf op het Eiland Madera heeft, zecht dat de omliggende Streeken van dezen Brandende Berg, uit Zandvlaktens en Afgronden te zamengestelt zyn; en dat hoe meer men de Vuurpoel nadert, hoe meer men geloost de puinhopen van de Wereld, zelfs die der Natuur te zien! Verschrikkelyke Schoonheden, waar van de beschouwing, Schrik en Verwondering inboezemt! De aarde is, op deze plaats, met Bitumen vermengt, en aan alle zyden met barsten vervult, uit welke dampen voortkomen: men hoort onder zyne voeten, de stoffen koken, die door het vuur vloeibaar gemaakt zyn: het vuur brand, door het bevrozen water omringt zynde, en deze twee hoofdstoffen met elkanderen vermengt, vertonen een afbeeldzel van den Chaos.

Bladz. 161. *1ste kolom*, *reg.* 16. *van onder.* De verschrikkelykste Brandende Berg van Peru, is die van Arequipa, negentig uuren van Lima. In het Jaar 1600, wierp hy zoo veel Assche, en tot kalk gebrand Zand uit, dat 'er alle de Velden, tot op een afstand van dertig of veertig uuren in het ronde, mede bedekt wierden. De kolk van den Berg Ararat in Armeniën, die men *Afgrond* noemt, en waar van de Heer *de Tournefort*, in het begin van deze eeuw, de verschrikkelyke afneming gezien heeft, is een oude Brandende Berg, die uitgedooft is.

Eindelyk de Waterachtige Vuurpoel, die onder de naam van *Brandende Fontein* bekent is, naby Boseley, in het Landschap Shrop, levert een der verwonderenswaardigste verschynzelen uit. Deze Fontein van Boselei, deed hare eerste uitbarsting, voor omtrent vyf en vyftig jaren, onmiddelyk na een geweldig onweder. Naauwlyks hield het onweder op, of de Inwoonders wierden in het midden van den nacht, door een verschrikkelyk geraas opgewekt, en zy de aarde geheel beroert, en even als omgekeert ziende, dachten dat de algemeene vernietiging gebeurde. Eenige hunner, bezaten zoo veel kloekmoedigheit of bedaardheit om uit hunne huizen te komen, en begaven zich naar een kleine Berg, die door de rivier de Severne bespoelt word, en van welke het geraas scheen te komen: de aarde hefte zich gedurende een minuut verscheide malen op, en zakte weder neder. De stoutste der aanschouwers nam een mesch, met welk hy in de aarde, een opening van eenige duimen middelyn maakten: aanstonds kwam 'er met onstuimigheit een watersprong uit voort, waar van de uitbarsting zoo geweldig was, dat 'er dezen man door omgeworpen wierd. Wanneer dezelve man, een oogenblik hier na, deze Wel met een licht naderde, zoo ontbrande het Water, en wierp vlammen uit; men belette de toevloed van de lucht, en de vlam wierd uitgeblusscht. Zedert deze tyd, heeft de Fontein dezelve eigenschappen behouden; dat is te zeggen, zy begint te branden zoo ras men haar met een brandende kaars nadert, en de hitte van dit vuur is zoo hevig, dat het in een oogenblik een groot stuk groen hout, in assche verandert. Maar het geen noch zeer zonderling is, is dat ondanks het geweld der vlam, het water geen de minste trap van warmte heeft, en zoo koud als dat der andere Fonteinen is. Leest de bespiegelingen in de artikelen *Aarde* en *Aardbeving*, welke met die van dat der Brandende Bergen verknocht is.

BRAZILJAANSCHE BALSEM, BALSEM VAN COPAHU. (*Byvoegz.*) Om deze harstachtige zelfstandigheit te bekomen, zoo word vereischt dat de insnyding die men in den boom maakt, diep, loodlynig, en zes of zeven duimen lang is, men plaatst vervolgens in deze spleet een stuk van een Kalabas om den Balsemachtige Olie te leiden, en hem in een heele Kalabas te doen afdruipen. Wanneer deze insnyding, zoo ras de uitvloeijing ophoud, met wasch of leemaarde bedekt word, zoo geeft zy weder dit harstachtig sap in een vry groote menigte, veertien dagen hier na, uit. Men maakt de insnyding in de Maand Maart, of in September.

Deze tweewerf nuttige Boom, waar van *Marcgrave* in zyne *Beschryving van Brazil*, de Historie opgeeft, word *Copaiba* genoemt: hy schiet ter hoogte van twee en twintig voeten op, en groeit in de dichte bosschen die in de middelste landstreken van Brazil zyn; hy groeit mede op het Eiland Maranhaon of Maragnan, en op de naburige Antilli-

tillifche Eilanden. Zyne wortelen zyn zeer dik en talryk; zyn fchors is dik: zyne bladeren zyn talryk, en aan een vry dikke fteel vaftgehecht, die de lengte van omtrent twee duimen hebben.

De Portugezen brengen de Braziljaanfche Balfem in Europa, uit Brazil, van Rio de Janeiro, uit Fernambuk, en van St. Vincent, gewonelyk in aarde potten, die fpits aan het uiteinde zyn, en noch veel vochtigheit en onreinheden bevatten, die met den Balfem vermengt zyn, maar zy zuiveren 'er hem van, en doen hem in kleine vaatjes of in buffen van blik.

Deze Balfem inwendig gebruikt zynde in een gifte van tien tot dertig droppelen, in eenig voegzaam vocht of in pillen, 't zy met poeder van Zoethout of Suiker, of in een doyer van een Ei ontbonden, is nuttig tegens het Scorbut; maar men moet hem met kundigheit, lang voor de maaltyd, en in kleine gifte ingeven, anderzints prikkelt hy de tedere vezelen van de eerfte wegen, en ontfteekt het bloed.

BREIN, of het gene men doorgaans de *Harffenen* noemt (*Cerebrum*), is de naam, die men in het algemeen aan de geheele zagte klomp geeft, die voor een gedeelte graauwachtig, en voor een gedeelte witachtig is, hy is in het bekkeneel befloten, en is de bronwel van onze zinnen, enz. Men verdeelt het Brein in drie voorname deelen; te weten, de eigentlyke of *groote* en *voorharffenen*, de *kleine* of *achterharffenen*, en het *verlengde merg*. Het is met de kundigheden der Ontleedkundigen, dat men 'er het *eeltachtige lichaam*, het *gevoorde lichaam*, de *pynappelklier*, het *zagte harffenvlies*, het *harde harffenlvies*, enz. in onderfcheid. Men ftemt in het algemeen toe, dat de Menfch meer Brein, de evenredigheit in achtgenomen, als de Os, het Paard, en alle andere Dieren, heeft. De Filofofen befchouwen het *Brein* als het werktuig van onze denkbeelden, als de bewaarplaats uit welke de ftoffe uitvloeit die de beweging in alle onze leden over brengt: *zie* het artikel *Dierlyke huishouding*, op het woord MENSCH.

BRIL-SLANG OF GEKROONDE SLANG. Men vind dit foort van Slang in Peru, in Siam, en in de Ooft-Indiën: men heeft 'er van verfchillende grootte, maar alle hebben zy een vlak, waar van de gedaante naar een Bril gelykt.

BRINDONES. Dus noemt men een Ooft-Indifche vrucht, waar mede de Portugezen langen tyd een vry aanmerkelyken Koophandel gedreven hebben, vermits haar vleefch in de verwkonft gebruikt wierd, en hare fchors tot de bereiding van den Azyn van dat Land. De Brindones is uitwendig roodachtig, en inwendig bloed rood. Zy behoud altoos hare inwendige kleur, en haren fmaak, die vry fcherp is; maar naar mate dat zy ryper word, verkrygt zy uitwendig een zwartachtige kleur. Men eet haar zomtyds, maar echter zeldzaam. *Ray*, *Hift. Plant.*

BRONTIAS. Dese Steen, was zeer beroemt by de Ouden, die hem mede *Batrachites* en *Chelonites* noemden. Zy gaven voor, echter zonder eenigen grond, dat hy met den Hagel, uit de Wolken viel. De *Brontias* is niets anders als een zwavelachtige en yzerachtige Pyrite, die uitwendig bruinachtig, en van het middelpunt naar den omtrek geftreept is. Men heeft 'er van verfchillende grootte. *Zie* PYRITEN.

BROOD, *Panis*. Deze naam geeft men aan een gebakken Deeg, die van het Meel van den *Tarw*, en verfcheide andere Granen, Vruchten of Wortelen, bereid word; als *Rogge*, *Garft*, *Gierft*, *Ryft*, *Spelt*, *Haver*, *Boekwyt*, *Maniokwortel*, *Eikels*, *Kaftanjes*, *Kalfsvoet*, *Affodille*, enz.

De wyze om het Brood wel te bereiden, beftaat, ten 1fte. In de hoeveelheit en hoedanigheit van de Gift die men onder het Meel mengt. Ten 2de, in de trap van warmte van het water dat men op het meel en de gift giet. Ten 3de, in het naauwkeurig doorkneden. Ten 4de, in de trap van ryzing en opzwelling die men den deeg laat verkrygen. Ten 5de, eindelyk, in de graad van warmte, waar mede men het Brood in den Oven laat bakken.

De Heer *Bertholin*, een Deenfch Geneesheer, zecht, dat men in zommige Landfchappen van Noorwegen, een foort van Brood bakt, 't geen men veertig jaren bewaren kan; en dit is, zecht hy, een groot gemak, want wanneer een man in dat Land eenmaal zoo veel gewonnen heeft, dat hy Brood bakken kan, zoo doet hy dit voor

zyn

zyn geheele leeven, zonder dat hy voor hongersnoot beducht behoeft te zyn. Dit Brood, 't geen zoo lang duren kan, is een foort van *befchuit* of *tweebak*, die van Garft en Haver, onder elkanderen gekneed, bereid word, en die men tusfchen twee holle fteenen laat bakken; dit Brood is, byna geheel fmakeloos: hoe ouder het is, hoe fmakelyker het word; indiervoegen dat men in dat Land alzoo begerig naar hard brood, als elders naar zagt is: hier om bewaart men het langen tyd voor de gaftmalen; en het is niet zeldzaam dat men op de feeften, die men by de geboorte van een kind geeft, brood eet, 't geen by de geboorte van deszelfs Grootvader gebakken is.

BRUINETJE, *Glacus*. Dit is een Riviervogel, of liever een Vogel der Zeeftranden, die naar den Eendvogel in gedaante en grootte gelykt: zyn bek is aan de randen zaagswys; zyne beenen en pooten zyn inwendig roodachtig, en uitwendig zwart; zyn kop is taanverwig tot aan het middelfte gedeelte van den hals, alwaar zynen witachtigen kraag begint; zyne borft is afchverwig; het onderfte van den buik wit, en den rug zwart; zyne vleugelen zyn even als die van de Ekfter gefpikkelt; het overige van zyn lichaam en ftaart zyn zwart: hy zoekt zyn voedzel in het water, en leeft van kleine Vifchjes, water Infecten, jonge Kreeften, en Slakken, (*Belonius*). Het grootfte gedeelte der Schryveren, die van het Bruinetje gefproken hebben, geven een verwarde befchryving van dezen Vogel; het is op deze wys, dat het Bruinetje van *Albin*, de Brandgans van *Belonius* is, enz. De gekuifde Eend, is een wezentlyk foort van Bruinetje.

BRUMAZAR. Dit is, volgens *Becher*, een zalfachtige ftoffe, die door de zwavelachtige en kwikzilverachtige dampen en uitwaasfemingen gevormt word die uit de ingewanden der aarde voortkomen, en door een geftadige warmte in beweging gebracht zynde, zich naauwkeurig vereenigen. Deze Schryver zecht, dat niemand een diergelyke zaak onder de metalen plaatzen wil, fchoon men het 'er duidelyk in befpeurt: dit is, volgens hem, de eerfte ftoffe der Metalen, en het bereident middel waar door het tot volmaaktheit koomt: *zie* de artikelen METALEN en MYN.

BRYONIE. De Kwakzalvers en Gochelaars bedienen zich van de wortelen der Bryonie om 'er een foort van monfters van te zamen te ftellen, die zy gedurende eenige dagen in droog zand plaatzen, en die zy vervolgens voor *Mandragoraas* verkoopen: zie *dit woord*. De *Wilde Wyngaard* is mede een foort van Bryonie.

BUBALUS. Dit is een foort van Dier het geen in vorm met de Koe en het Hert overeenkoomt; zyn kop is met hoornen gewapent, maar zy zyn het in zekervoegen nutteloos; want dit Dier is zoo bloode, dat het geen ander hulpmiddel als alleen de vlucht kent om de verfcheurende Dieren te ontwyken; het loopt zeer vlug: dit is het zelfde Dier, 't geen men anders Barbaryfche Koe noemt, en waar van de Heer *Perrault*, in de *Memoriën van de Akademie der Wetenfchappen van Parys*, gefprooken heeft. *Zie* BARBARYSCHE KOE.

BUÇK-BEAN. Onder de Dieren van de eerfte nuttigheit, merkt men foorten op, die in zekervoegen van den tweeden rang zyn, en die, alleen in ftaat zyn om van het gemis van de eerfte foorten fchadeloos te ftellen, zoo ons deze kwamen te ontbreken: de Ezel kan als het tweede foort van het Paard befchouwt worden, en het Schaap als dat van de Koe. Het is noch menigvuldiger onder de Planten, dat men deze tweede foorten vind, en die in plaats van de eerfte gebruikt konnen worden, wanneer deze niet talryk genoeg zyn, of zelfs geheel ontbreken. De Plant die men *Buck-Bean* noemt, behoort tot dit foort: men kan haar in plaats van de *Hop* gebruiken, en door middel van dezelve een aangename bitterheit aan het bier geven: by deze hoedanigheit voegt zy het voordeel van gemakkelyk in moerasachtige gronden aangekweekt te konnen worden, in welke anders alleen onkruiden groeyen.

De wortel van de *Buck-Bean* is zeer groot, hy heeft een onregelmatige vorm, en een fponsachtige zelfftandigheit; hy is lang en zeer dik, en fchiet niet rechtlynig in de aarde in, maar hy kruipt fchuins langs de oppervlakte, en fchiet naar verfcheide zyden de fcheuten van zyne bladeren uit; door dit middel breid hy zich uit, en vermenigtvuldigt zeer aanmerkelyk. De bla-

deren zyn op ieder ſteeltje even als in de klaveren geplaatſt; maar zy zyn veel grooter als in dit ſoort van planten; zy hebben een eironde gedaante en de groote van de bladeren der *Lauwrier*. Verſcheide ſteelen ſchieten met elkanderen te gelyk op; indiervoegen dat een eenige Plant een groote menigte bladeren voortbrengt. Wanneer de ſteelen bloeijen, zoo zyn zy omtrent tien duimen hoog. De bloemen die zy voortbrengen, hebben een witte kleur, waar in eenig rood doorſchynt, en zy zyn eenigzins wolachtig: 'er volgen zaadhuisjes op die eirond zyn, en een menigte zaden bevatten.

Deze Plant groeit natuurlyk in Engeland in moeraſſen en op de vochtige plaatzen, en zelfs om de veengronden. Wanneer men een plantery van deze Plant maken wil, zoo kan men hier toe een ſtuk lands uitkiezen 't geen natuurlyk vochtig is, of dikwyls door het water overſtroomd word, en 't geen alleen riet, rietgras, en andere nutteloze Planten voortbrengt. Men moet beginnen met alle de rietboſſen, of het liſch uit te trekken 't geen 'er op groeit: wat de andere onkruiden betreft, men kan 'er deze op laten. De Buck-Bean bloeit des te beter wanneer haren wortel over een bedekt oppervlak voortkruipen kan. De plantery is een der gemakkelykſte: men behoeft zich alleen van ſtukken van den wortel van deze Plant te voorzien, die omtrent twee duimen lengte en goede hoofden of oogen hebben. Om hen te planten, neemt men een ſnydent truweel met 't welk men een boſch kruiden afſnyd; men plaatſt de wortel van de Buck-Bean een duim of daar omtrent onder het oppervlak, en laat 'er de zode weder opvallen. Deze Plant maakt zich langzamerhand meeſter van den grond, en zoo volkomen dat 'er het onkruid geen plaats meer vinden kan. Vermits men in deze plantery geen ander oogmerk heeft dan alleen om de bladeren menigvuldig te doen uitſchieten, zoo moet men de bloemſteelen op een lugte wys met een ſyſſen doen afmayen.

De wyze om de bladeren van deze Plant in te zamelen, is dat men hen afmaait en hen op een drooge grond overbrengt, om hen te droogen met hen menigvuldig malen om te keeren, gelyk men het hooi doet. De rechte tyd om deze bladeren in te zamelen, is wanneer zy volkomen geopent zyn; wanneer men langer wacht, zoo verliezen zy hunne groene en friſſe kleur, en verminderen in hoedanigheit. Wanneer zy volkomen droog zyn, moet men hen van de ſteelen afſcheiden; want de bladeren alleen bezitten de eigenſchappen van de Hop. De ſteel is ſponsachtig, waterachtig, en wel verre van bitterheit te bezitten, hy gelykt naar meel wanneer hy naauwkeurig gedroogt, en in een molen gemalen is. De Heer *Linnæus* wil zelfs, dat in de Noordelyke Landen het gemeene Volk, by gebrek van graan, zich van deze ſteelen bedient, om brood te bakken.

Wanneer de bladeren van de Buck-Bean naauwkeurig gedroogt zyn, zoo konnen zy gedurende drie of vier jaren, of zelfs veel langer, in een goede ſtaat bewaart worden, zoo zy door de vochtigheit of andere toevallen niet beſchadigt worden, maar zy zyn altoos in het eerſte jaar veel beter. Het ſchynt zeker, dat wanneer deze bladeren op een voegzame wyze door een ervaren Brouwer gebruikt worden, zy ten minſten de *Hop* in nuttigheit evennaren; zy geven aan het bier een bitterheit die niets onaangenaams heeft, gelyk de Alſem die men mede in plaats van de Hop heeft willen gebruiken; mogelyk zouden zy in ſtaat zyn, om eenige van die menigvuldige toevallen te beletten die het bier overkomen wanneer men het bewaart, en die ſchoon zy aan zeer verſchillende oorzaken toegeſchreven worden, echter voor het grootſte gedeelte door de Hop ontſtaan.

De geneeskundige krachten van de Buck-Bean zyn dezelve die alle bittere Planten hebben: dat is te zeggen, dat zy de maag verſterkt en de vertering bevordert: hare bladeren zyn mede pisdryvent, wanneer men 'er het afkookzel van gebruikt; zy konnen dus het bier niet dan goede hoedanigheden doen verkrygen zonder het ſchadelyke te veroorzaken.

BUFFEL, *Buffelus*. (*Byvoegz. en verbet.*) Dit ſoort van Dier, vind men in Afrika en in Indiën, alwaar het een tam, of Huisdier geworden is; het wierd in Italiën omtrent het einde van de zeſtiende eeuw overgebracht, alwaar men 'er zich zedert dien tyd van bedient heeft, gelyk mede in eenige der Zuidelyke Landſchappen van Vrankryk, om de akkers te beploegen.

De geſtalte en groote van dit Dier geven redenen om te denken dat het uit de warme landen oorſpronkelyk is, want het

is een bevestigde waarheit dat men de grootste Viervoetige Dieren in de verbrande luchtstreek vind; gelyk de *Olyphant*, de *Rhinoceros*, en het *Nylpaard*, op welke men de Buffel in groote kan laten volgen.

De Buffel gelykt in gestalte naar den *Stier*; maar zyn lichaam is korter en dikker, zyne pooten zyn hoger, zyn kop is in evenredigheit veel kleinder, zyne hoornen zyn minder rond, zwart en voor een gedeelte te zamengedrukt, en hy heeft een bosch gekroest hair op het voorhoofd. Zyn huit en hairen hebben een donkere kleur, en zyne hairen zyn wreed gelyk die van het Wilde-Zwyn; de buik, borst, aars, het grootste gedeelte van de beenen en van den staart zyn volkomen kaal, en in 't algemeen heeft dit Dier weinig hairen; zyn huit is hart en zeer dik.

Dit Viervoetig Dier is van een ander soort als de Stier; want de mannetjes en wyfjes van deze beide soorten van Dieren, schoon zy beide tot slaverny gebracht zyn, zich dikwyls by elkanderen in dezelve weide bevinden, en in dezelve stal opgesloten, worden, zoo hebben zy echter altoos geweigert om zich met elkanderen te vereenigen, ondanks dat men de mannetjes hier toe, door het afzyn van hunne wyfjes, heeft trachten aan te sporen; hunnen aart is bygevolg verder van elkanderen verwydert, als die van den Ezel zulks van die van het Paard is; hy schynt zelfs tegenstrydig te zyn; want men verzekert dat de wyfjes der Buffels weigeren om zich door de Kalveren te laten zuigen, en dat de Koeyen weigeren om de jonge Buffels te voeden.

Deze Dieren verschillen mede in karakter. De Buffel, zecht de Heer *de Buffon*, heeft een veel stugger en onhandelbaarder aart als den Os; hy gehoorzaamt met meer weerzin; hy is geweldiger, hy heeft menigvuldiger en woester eigenzinnigheden; alle zyne gewoontens zyn plomp en beestachtig. Zyne gedaante is grof en afkeerig, en zyn aanzien plompachtig woest; hy steekt zyn hals op een onedele wyze uit, en draagt zyn kop op een onbevallige wyze, en byna altoos naar de aarde nederhangende; zyn stem is een schrikverwekkent geloei, en heeft een harder en zwaarder toon als die van den Stier; zyne leden zyn mager, zyn staart is hairloos, zyn gelaat donker, en zyne houding duister, gelyk zyn hair en vel.

De Buffels zyn echter zeer nuttige Dieren: vermits hun lichaam zeer vast is, zoo zyn zy tot den Landbouw bekwaam, men maakt 'er mede met dit oogmerk menigvuldig gebruik in Italiën van; men heeft plaatzen in dat Land, gelyk by voorbeeld de grenzen van Toskanen en den Kerkelyken Staat, op de Landhoeven van Marsiliana, Montaouto, Castiglione, Corneto, enz. alwaar men de tamme Buffels in de bosschen laat weiden: wanneer de Landbouwer tot zyn ploeg weder keert, zoo geeft hy een teken aan een van zyne honden, (deze zyn van het sterkste ras) om zich naar het bosch te begeven; de hond loopt voort, grypt met de grootste behendigheit een Buffel by het Oor, en laat hem niet los, voor dat hy hem by zyn meester gebracht heeft, die hem in het gareel spant, terwyl de Hond naar het bosch te rug keert om een tweede Buffel te halen, die de Landbouwer nevens de eerste voor zyn ploeg spant. De Landbouwer doet hen voren in de akkers maken, en bestuurt hen met gemak door behulp van een yzere halve maan, waar van de beide punten in de neusgaten van het Dier ingaan, (het is op deze wys dat het menschelyk vernuft op een wreede wys de gevoeligste deelen der Dieren aantast om hen tot slaafsche diensten te dwingen.) Wanneer de Buffels hunnen arbeid verricht hebben, maakt men hen van de ploeg los, en zy keeren naar het bosch weder, rusten en grazen tot den volgenden morgen, wanneer de honden hen weder komen halen. Vermits deze Dieren natuurlyk hunnen hals nederwaarts dragen, zoo gebruiken zy onder het trekken, de geheele zwaarte van hun lichaam; hier om trekt een voorspan van twee Buffels met zoo veel kracht als dat van vier sterke Paarden. Wy hebben alle deze byzonderheden van een man van verdiensten die aanmerkelyke hoefpachten in Italiën in een bloeyende staat gebracht heeft, in de Landstreken waar van wy hier voor gesproken hebben.

Men vind geheele troepen van wilde Buffels in Afrika en Indiën, in de Landstreken die door Rivieren bespoelt worden en in welke men weilanden heeft. Deze Dieren beledigen niemand, ten minsten niet wanneer zy niet aangetast worden; maar wanneer men hen kwetst, komen zy recht op hunnen vyand aan, werpen hem ter aarde, en vertrappen hem met hunne

 pooten.

pooten. Het gezicht van het vuur verschrikt hen, en de roode kleur maakt hen verwoed, indiervoegen dat men zich niet in het rood durft kleeden in de Landen in welke men Buffels heeft; onder onze Ossen vind men 'er weinig op welke deze kleur dit indrukzel doet.

De Negers van Guinee, en de Indianen van de kust van Malabaar, gaan op de jacht der wilde Buffels: zy durven hen niet rechtstreeks aantasten, noch op de aarde blyven, zy klimmen op de boomen, en schieten dus hunne pylen op hen; zy trekken groote voordeelen van hunne vellen en hoornen, welke hard en beter als die der Ossen zyn; zy vinden het vleesch dezer Dieren vry goed om te eeten, schoon het hard schynt en een walglyke reuk en onaangename smaak heeft: de tong is het aangenaamste gedeelte van het Dier. In Italiën maakt men uitmuntende kazen van de melk der wyfjes Buffels, die haar in overvloed geven; men heeft in Perziën eenige van deze Buffelinnen die dagelyks twee en twintig pinten melk geven.

De hoornen, nagelen, het vet en den drek der Buffels hebben, zoo men zecht, dezelve geneeskrachtige eigenschappen als die der Ossen. Wanneer hunne vellen met olie, even als die der Steenbokken bereid zyn, zoo voert het de naam van *Buffelsleder*. De Krygslieden bedienden 'er zich voormaals tot borstwapens van; en de Engelsche Granadiers gebruiken het thans noch, zoo ook de Fransche Ruiters, om zyne ligtheit, hardheit en taaiheit; men bedient 'er zich van tot gordels, beurzen, enz. Het *Buffelsleder* is een aanmerkelyke tak van Koophandel, in Engeland, Vrankryk en Holland, men handelt 'er mede op Konstantinopelen, Smyrna en langs de Afrikaansche kusten; maar hoe veel vellen van Elanden, Ossen, Orignaks, en andere Dieren van het zelfde soort worden 'er niet onder de naam van *Buffelsleder* verkocht, na dat zy met olie bereid zyn, en worden door de Krygslieden, enz. gebruikt.

BULT-OS. Dit is een soort van Os, die men in de Zuidelyke Landen vind, en een bult op den rug heeft. Dit Dier kan als een verscheidenheit van den *Ures* beschouwt worden, die de wilde Stier is; want deze Dieren teelen met elkanderen voort. Deze bult van den *Bult-Os*, gelyk die van alle de soorten van gebulte Ossen, is niets anders dan een uitwas, een soort van wen, een stuk malsch vleesch, 't geen alzoo goed om te eeten is, als de tong der Ossen. Eenige van deze bulten wegen veertig of vyftig ponden: *zie* op het woord URES, waarom men stelt dat de Bult-Os niets anders dan een verscheidenheit van den wilden Stier is.

BUPRESTIS. (*Byvoegz.*) De oogen van dit Dier zyn rond en uitstekende; zyne beide sprieten zyn lang en van gewrichten voorzien; zyne pooten zyn lang en dik; de *Buprestis* heeft nypers en tanden, waar door zyne beeten zeer gevoelig zyn.

Men geeft mede de naam van *Buprestis* aan een kleine *roode Spinnekop*, die, wanneer zy door het Hoornvee ingezwolgen word, hen dezelve toevallen veroorzaken als de *Buprestis* waar van wy gesproken hebben.

BUXBAUMIA. Dit is een soort van zeer zonderling mosch, en 't geen waardig is gekent te worden volgens de beschryvingen die 'er de Heeren *Linnæus* en *Martin* van in 't licht gegeven hebben. Deze Plant die het eerste naby Astrakan, door den Kruidkundigen *Buxbaum*, waargenomen is, is zulks mede vervolgens in de Noordelyke Landschappen gedaan: men vind haar in de Maanden April en Mey langs de zandige boorden der gragten. Zy is oneindig klein, en koomt eerst uit de aarde voort, onder de gedaante van een klein ei, 't geen aan de onder zyde met twee of drie kleine vezelen bezet is, die tot wortelen dienen: de zyden zyn met eenige kleine schubben bezaait die tot bladeren verstrekken. Dit soort van ei opent zich horisontaal in twee stukken, die ten naasten by dezelve groote hebben, het boven stuk word even als een kapje (*calyptra*), door een eirond hoofdje opgeligt, dat uit het midden van het onderste gedeelte voortkoomt, 't geen als een schoteltje uitgeholt is, en aan de aarde door zyne wortelen vastgehecht blyft. Het kapje valt af, en het hoofdje 't geen door een gewricht met zyn steeltje verknocht is, verkrygt de lengte van omtrent vyf lynen. Dit hoofdje is met een sluitschelpje gekroont, 't geen afvalt na dat het zich horisontaal geopent heeft, gelyk in de andere soorten van Mosch. De Noordsche

Na-

Natuuronderzoekers hebben een ſtofknopje ontdekt dat aan een klein vezeltje afhangt, en aan het onderſte van deze ſluitſchelp is vaſtgehecht; en op den bodem van dit zaadhuisje, zaden onder de gedaante van een zeer fyn, geel, groenachtig en zeer ſmerig ſtof. Deze byzonderheit die men in de *Buxbaumia* opmerkt, kan mogelyk eenig licht geven, omtrent eenige gedeeltens van de vruchtdraging der andere ſoorten van Moſch, vooral van die gene die ſtofknopjes met ſluitſchelpen hebben, want zy konnen mede helmſtyltjes in het zelfde zaadhuisje bevatten, gelyk zulks in de *Lemma* en *Pilularia* plaats heeft: *zie deze woorden*. Het ſchynt dat het gene men tot hier toe als zaden in de kegels der Moſchplanten aangezien heeft, die men als vrouwelyke beſchouwden, niets anders, (zegt de Heer *Adanſon*), als ſcheuten zyn die het zelfde oogmerk vervullen. Maar de kundigheit die men van den aart der ſtofknopjes in andere ſoorten van Moſch heeft, en van het ſtof dat zy bevatten, ſchynt ons te betogen, dat het hoofdje van de *Buxbaumia* niets anders dan een ſtofknopje gelykvormig aan deze is, dat het een ſtof van den zelfden aart bevat, en eindelyk dat het niets anders dan een helmſtyltje, een mannelyke bloem is, welke doet giſſen dat de vrouwelyke op een andere Plant van het zelfde ſoort geplaatſt is. De Natuuronderzoeker *Dillen* verzekert dat hy verſcheide malen het ſtof van die der Moſchgewaſſen gezaait heeft, zonder dat 'er ooit een eenige Plant van voortkwam, waar tegen het ſtof van de hoofdjes der vrouwelyke Planten, die zeer veel van de ſtofknopjes verſchillen, gezaait zynde, plantjes van het zelfde ſoort als hare moeder voortbracht. Dus zyn de kegels en ſtarren die men in de Moſchplanten opmerkt, vrouwelyke bloemen zoo als mede hare zaadhuisjes; het ſchynt de uiterſte zekerheit te hebben, dat de lichaampjes die met het groeijent vermogen begaaft zyn, en die men tuſſchen de ſchubbetjes der kegels vind, ware zaden zyn, of ten minſten ſcheuten die het zelfde einde vervullen: *zie* Mosch.

BYE, *Apis.* (*Byvoegz. en verbet.*) *Bladz.* 174. *1ſte kol. reg.* 27. Zeer gemakkelyke proefnemingen betogen dat het ſtof van de helmſtyltjes der bloemen het grondbeginzel der waſch zyn, maar echter de waſch zelfs niet. Wanneer men een balletje 't geen van verſcheide waſchklompjes te zamengeſtelt is in een zilvre lepel op brandende kolen plaatſt, zoo zullen deze klompjes, in plaats van gelyk waſch te ſmelten, hunne gedaante behouden, uitdrogen en in koolen veranderen. Wanneer men een draadje van deze klompjes maakt, met hen tuſſchen de vingeren te rollen, en het aan de vlam van een kaars brengt, zoo zal het branden zonder te ſmelten even als een ſtukje droog harſtachtig hout. Wanneer men de ruwe waſch in het water werpt, zoo zal men haar naar de grond zien zinken, in plaats dat de gezuiverde waſch dryft: alle deze onderſcheidbare kenmerken bewyzen op een ontegenſprekelyke wys, dat de bereiding van de waſch in het lichaam van deze Inſecten geſchied.

Bladz. 180. *2de kol. reg.* 13. Het jaar 1766 is niet dan al te gunſtig voor de vermeerdering der Wespen geweeſt; deze Inſecten hebben mede zeer groote nadeelen aan de byekorven gedaan. Zy kwamen eerſt alleen een klein getal beroven: de Byën die haar bewoonden, trachte in de andere te vluchten; maar de oude Inwoonders betwiſte haar het inkomen, hier op ontſtonden bloedige gevechten in welke een menigte Byën omkwamen; dus hebben de Wespen een dubbelt nadeel aan de Byën toegebracht. Men heeft in de Tuinen mede de nadeelen ondervonden, die de Wespen aan de vruchten deden.

Bladz. 181. *2de kol. reg.* 22. Het is nuttig dat men hier de Vlinder aanduid, die, na dat hy de korven verwoeſt heeft, noch de oorzaak van de wreede gevechten is, die men tuſſchen de Byën ziet ontſtaan, om dat zy in het naburig gemeenebeſt of korf wyken willen: alsdan vangen de Byën van de wederzydſche korven een tweegevecht aan: men oordeele over de moord en ſlachting die zy onderling aanrechten. De Vlinder waar van wy ſpreken is een *Nachtvlinder*, die zyne vleugelen nederleggende en evenwydig met den gezichteinder draagt; hy heeft een donkere graauwe kleur. Een ieder die vermaak ſchept om Byën aan te kweken, heeft niet dan te veel gelegentheit om hem te leeren kennen, wanneer hy de waſch uit eenige van zyne korven koomt roven.

Bladz. 198. 2*de kolom*, *reg*. 6. *van onder*. *verbeter*. Op het Eiland Cayenne heeft men een ſoort van zeer kleine zwarte Byën, deze brengen een witachtigen honing voort, die zoo vloeibaar als olie is, en in weinig tyd rins of ſcherp word. Hare waſch is violet of zwartachtig, zacht en verkrygt nooit hardheit: men heeft het geheim noch niet konnen ontdekken om hem wit te maken. De Indianen bedienen 'er zich van, na dat zy haar gezuivert hebben, om 'er de vleſſchen mede te ſtoppen: zy maken 'er mede kleine vaten van, in welke zy de Balſem van Tolu verzamelen. Men vind deze waſch in rondachtige ſtukken ter groote van een hazelnoot in de holle ſtammen der oude boomen.

CAA-OPIA. Dit is een klein Braziljaansch boompje, waar van de schors een roode aschverwige kleur heeft, en 't geen een soort van merg bevat. Zyn hout is sterk en getakt; zyne bladeren zyn vast, aan de onder zyde rood, en groen aan de boven zyde; zyne bloemen zyn zonneschermswys, geelachtig groen, katoenachtig en worden van groenachtige Beziën gevolgt, zy zyn zoo groot als karssen, en met een zagte schaal bedekt. Deze vrucht geeft door uitperssing een sap, 't geen een schoone geele kleur heeft. Deze Boom bloeit in de maand November, en zyn vrucht word in January ryp. Wanneer men in de maand October een insnyding in zyne schors maakt, zoo vloeit 'er een harst uit, die een schone geele kleur heeft, en zeer in-eetende is. De Negers gebruiken hem als een purgeermiddel. *Ray*, *Hist. Plant.*

CABIAI, *zie* WATERZWYN.

CABUJA, is de naam van een Amerikaansche Plant, waar van de bladeren veel overeenkomst met die der Distels hebben. De Indianen bearbeiden de Cabuja op dezelve wyze, als wy de Hennip en het Vlasch doen, en zy bedienen 'er zich van om Garen en Touw, te zamen te stellen. *Dictionaire Encycloped.*

CACAOTELL. Deze naam geeft men in Indiën aan een steen die *Borelli*, in 't latyn *Lapis corvinus Indiæ* noemt: men wil, dat wanneer men dezen Steen in het vuur heet maakt, hy een aanmerkelyk geraas voortbrengt, gelykvormig aan een donderslag.

CACHIMENTIER, *Guanabanus.* (*Byvoegz. en verbet.*) Dit is de geslachtnaam van een boom van de Antillische Eilanden, waar van men verscheide soorten heeft: te weten, de *Kleine Corosol* of *Ossenhart*, de *Kaneel-appelboom*, en verscheide andere, waar van de vruchten de naam van *Cachiment* dragen. Zy zyn met een bruine of geelachtige groene huit bedekt, en zomtyds met kleine punten bezet. De zelfstandigheit van deze vrucht, heeft de dikte van Room, zy is wit, heeft een aangename smaak, en is verfrissende. Hare zaden hebben een zamentrekkende smaak; een dezer is die gene, die men *Slymachtige Cachiment* noemt. De kern van de vrucht is even als blaasachtig en vezelachtig, enz. *Zie* OSSENHART *en* KANEEL-APPELBOOM.

CACTONITES. Deze naam geven de Ouden zomtyds aan de *Surda*, 't geen een half edelgesteente is, dat men onder de gemeene naam van *Kornalyn* kent! zie *dit woord.*

CADAVER, *zie* LYK.

CAHUITAHU. Dit is een Braziljaansche Vogel, wiens geschreeuw dezen naam uitdrukt. De Heer *de la Condamine* zecht, dat hy 'er een in Paraguay gezien heeft: deze had de grootte van een Gans. Het opperste van zyne vleugelen was met een zeer scherpe spoor of hoorn gewapent, die gelykvormig aan een groote doorn van een half duim lengte was. De *Cahuitahu* heeft behalven dit, op den bek een andere kleine hoorn, die dun, buigzaam, en een vinger lang is.

CALALOU, *Ketmia Brasiliensis*, *folio ficus*, *fructa pyramidate subcato.* Deze kruipende plant, die van zoo veel nut voor de Negers en Blanken van Guajana is, word *Karoulou* door *Barrere* genoemt. De Inwoonders noemen haar mede *Citrullus*, *Pompoen*, *Gombaut* en *Giraumont.* Zy schiet ter hoogte van vyf of zes voeten op, en draagt malsche vruchten, die met kleine slymachtige zaadjes vervult zyn: deze vrucht, jong zynde, word afgeplukt, om by wyze van Salade, uit het water en met zout gegeten te worden. Zy is goed voor de maag, en nuttig voor gezonde Lieden. Wanneer de vrucht ryp is, zoo kapt men haar klein met de bladeren van de Plant, en men laat dit met Spek koken; dit is een gerecht 't geen de Creoolsche vrouwen voor alle andere aan de aanzienelykste Vreemdelingen, voordienen. Zomtyds zyn de *Giraumons* zoo groot als een Meloen, hare uitwendige kleur is groen en gevlakt. Het vleesch van deze

 vruch-

vruchten is geel, en veel vaster, en van een verhevener smaak, als dat van de Citrullus; men heeft 'er eenige, die een weinig naar de Muskus ruiken: hare bladeren zyn byna zoo breed als een tafelbord, en hare bloemen zyn geel.

CALAMBOURG OF CUNAMBOURK. Dus noemt men een welriekent hout, 't geen een groenachtige kleur heeft. Het verschilt van de *Calambouc*, die men uit China brengt, en waar van wy op het woord *Paradyshout* gesproken hebben: *zie dit woord.* Men maakt van het Calambourg tot Schrynwerk, en in de zuiverende Baden, gebruik.

CALAMENT. (*Byvoegz.*) Men maakt van drie of vier soorten van Calament gebruik: te weten, de *gemeene Calament*, de *Calament die een reuk als de Polei* heeft, de *Berg-Calament*, en de *Calament der Velden*, of de *Thym-Polei*: men gebruikt haar by wyze van Thee, om de maandstonden te bevorderen; uitwendig opgelecht zynde, verdunnen zy, verdryven en lossen op.

CALAMITE. Dit is een bynaam die men aan de Storax in Tranen, geeft; om dat men hem voormaals in rietjes besloot, die *Calami* genoemt worden, om hem te bewaren. *Zie* STORAX.

CALAO, *Hydrocorax Indicus.* Deze Vogel, zecht de Heer *Allamand*, vind men in de Oost-Indiën: zyn bek heeft de gedaante van een Seissen, is getant en met een hoornachtig uitwasch aan het oppergedeelte bezet; zyne beenen zyn met vederen tot aan den hiel bekleed; zyne pooten hebben vingeren die door geen vliezen aan elkanderen gehecht worden, drie derzelver zyn aan de voorzyde, en een is aan de achter zyde geplaatst; de middelste van de drie voorste is naauwkeurig met de buitenwaardste, tot aan het derde gewricht verknocht, en met de binnenwaardste, tot aan het eerste gewricht.

CALESIAM. Dit is een groote boom van de Kust van Malabaar, wiens hout purperkleurig, glad en buigzaam is: zyne bloemen groeijen troswys aan het uiteinde der takken: zy gelyken vry wel naar die van den Wynstok: zy worden van langwerpige Beziën gevolgt, die groen, met een dunne huit bekleed, vleesachtig en smakeloos zyn, ieder derzelver bevat een groene en platachtige Amandel, waar in de witte Noot, besloten is: wanneer de bladeren van den *Calesiam* afvallen, groeit 'er op de stam en takken een uitwasch, 't geen gerimpelt en nierswys is, het is groenachtig, en word door het steken van een soort van Insect voortgebracht, 't geen in dezen boom een schuilplaats en voedzel zoekt.

De *Calesiam*, geeft eenmaal in het jaar vruchten, van zyn tiende tot zyn vyftigste jaar. Zyn schors tot poeder gebracht, en met Boter gemengt zynde, word met vrucht tegens de kwaadaardige verzweringen gebruikt, en stilt de smerten der jicht: deze schors, alsmede de bladeren, by wyze van Thee gebruikt zynde, bevorderen de baring.

CALLIMUS. Deze naam, geven de Natuuronderzoekers aan de losse Noten, die men in de *Arendsteenen* en *Holle Versteende lichamen* vind: *zie deze woorden.*

CALMUS (INDIAANSCHE of AZIATISCHE,) *Acorus Indicus.* (*Byvoegz.*) *Pison* getuigt, dat men dit soort van *Acorus* mede in Brazil vind: zy gelykt uitwendig naar de Europische; maar zy is veel dunder: deze *Acorus* is de *Te-hiam-pou* der Chinezen, de *Vazabu* van Cylon, de *Vaembu* van de Kust van Malabaar; en de *Bembi* der Braminen.

De VALSCHE ACORUS of CALMUS, *Pseudi-Acorus*, is de wortel van de *Calmus der Moerassen* met geele bloemen. Deze knobbelachtige en rosachtige wortel, heeft weinig reuk: hy laat een groote scherpte in den mond achter. Men wil dat hy zamentrekkende is.

De WARE ACORUS of CALMUS, behoort tot de inmengzels van den Theriakel, gelyk mede verscheide andere zelfstandigheden, gelyk men zulks zien kan by de openbare ten toonstelling die 'er de Apothekers van Parys, in de zaal van hunnen Kruidtuin van doen. Deze Wortel is aan de vermolging onderhevig.

CAMAGNOC. Dit is een soort van Magnoc die men op Cayenne aankweekt, en waar van men den Wortel ten einde van

zeven

zeven maanden uitdelft: men eet hem alsdan gebraden of gekookt. Wanneer men hem langer in de aarde laat, zoo is hy niet goed dan om tot meel gebracht, en even als de Magnoc bearbeid te worden, met dit onderscheid dat het water dat 'er uit voortkoomt niet gevaarlyk is; zyn Meel is zelfs hoger te schatten als dat van den Magnoc: men bereid 'er uitmuntende *Cassave* en zeer goede *Maieté* van: *zie* op het artikel MANIOK.

CANNE-CONGO. Op Cayenne geeft men dezen naam, aan een soort van Riet, 't geen de *Siriourou*, van *Barrere* is. Deszelfs bloem bestaat uit een blad. De kelk die in 't vervolg de vrucht word, is met de bloem in een soort van schede besloten. Het sap, 't geen men uit den wortel van deze Plant perst, en des morgens en 's avonds by wyze van een Garstewater gedronken, gebruikt men met vrucht, in dat Land, om de Kanker te genezen.

CANSCHY. Dit is een groote Japansche boom, waar van de Inwoonders van dat Land zich bedienen, om een soort van Papier te bereiden: *zie* achter het artikel PAPYRUS, *op het woord* PAPIER-RIET VAN DEN NYL.

CAOUAC. Op de Eilanden onder de Wind, geeft men dezen naam aan een soort van geelachtige Tufsteen, die 'er zeer overvloedig is, en die men in 't geheim op de openbare markten verkoopt. De Caraïbische Negers zyn zoo gretig naar deze aarde of steen, dat geen straffen in staat zyn om te beletten, dat zy dezelve niet eeten: echter veroorzaakt deze aarde, die de Zwarten in Guinée mede eeten, hen een dodelyke maagpyn. Men rekent de Negers verloren wanneer zy 'er door aangetast worden.

CAPUCYNENHOUT OF SIGNORHOUT. Dit is een zeer groote Boom, van het Eiland Cayenne, die men als een soort van *Balatas* beschouwen kan, (zie *dit woord*), maar zyn korl is veel fynder. Zyn hout, schoon goed om te bouwen zynde, word thans noch weinig gebruikt: weinige onder de Inwoonders kennen het, schoon 'er de wyken van Ko en Provat 'er vry wel van voorzien zyn. Men is 'er zelfs de kennis van aan de Indianen, die uit Para gevlucht zyn, verschuldigt.

CARA. Dit is een soort van Winde, die in Afrika groeit. Haar steel is vierkant, wolachtig, bochtig en roodachtig groen. Deze Plant kruipt indiervoegen voort, dat een eenige genoeg is, om een oppervlak van hondert en twintig voeten in het vierkant te bedekken: de takken en steel, vatten overal wortel, alwaar zy de aarde raken. Wanneer men de steel afsnyd, komen 'er waterdroppen uit voort: haar wortel die negen duimen middelyn heeft, is met een geelachtige huit bedekt; deszelfs vleesachtig gedeelte is wit, en met een melkachtig sap vervult: men eet hem by wyze van een moeskruid. De Inwoonders van Guinée bereiden 'er zelfs Brood van. *Margg.*

CARABACCIUM. Deze naam geeft men aan een Indiaansch specceryachtig hout, waar van den reuk veel overeenkomst met die van de Kruidnagelen heeft; het heeft een geelachtige kleur: men beschouwt het in Indiën, als een uitmuntent middel tegens de scheurbuik; men gebruikt het in een afkookzel, of by wyze van Thee en Koffy afgetrokken zynde; het versterkt mede de maag en bevordert de verteering.

CARACOLY. Dus noemt men een Metaal, 't geen uit gelyke deelen, Goud, Zilver en Koper, te zamen gestelt word, het word zeer hoog geschat, en zeer sterk gezocht door de Caraïbers of Wilden van de Eilanden van Amerika. Zy geven mede de naam van *Caracolys*, aan de plaatjes, die van het zelfde Metaal gemaakt zyn, en waar van zy hunne voornaamste fieraden maken, met hen aan de neus, lippen en ooren, vast te hechten. Zy bekwamen voormaals dit gemengt Metaal van de Wilden van de Rivier de Oronoque; maar thans maken het de Goudsmeden van dit Land na, met de gehalte een weinig te vervalschen, en verkoopen deze snuisteryen tot een vry hooge prys, *Dictionaire Encyclopedique.*

CARAPAS. Dit is een zeer groote Boom van Cayenne, wiens hout ligt, vezelachtig en zeer Olieachtig is; dit bewaart het voor de Houtluizen. Men gebruikt het tot verscheide oogmerken, 't zy om te bouwen, 't zy tot tafels om het lynwaat te stryken; maar in dit laatste geval, moet men het niet onbedekt gebruiken, wanneer het noch nieuw

 is,

is, het zou alsdan het lynwaat doen vlakken. De grootste nuttigheit van de *Carapas* bestaat in den Olie die men uit zyne vruchten trekt, en naar die van de Kakauw gelykt. Men laat haar koken, vervolgens lecht men haar op stapels, om 'er een voegzaam gewicht op te plaatzen: een maand hier na verbreekt men haar, en scheid 'er de Amandelen af, deze stampt men, en werpt haar aanstonds in een ketel; vervolgens plaatst men haar in een pers. Naauwlyks is 'er de olie uitgevloeit of men laat hem koken, tot dat hy van water ontbloot is om hem te konnen bewaren: deze Olie heeft geen reuk, en dient alleen om te branden. De Heer *de Prefontaine* zecht, dat men 'er zich op Cajenne mede van bedient om 'er de huissieraden eenigsints mede te bestryken, die men voor de Myter en andere Insecten wil bewaren die zyne bitterheit niet verdragen konnen. De Negers die op de jacht gaan, bestryken 'er zich mede, om zich voor de Chiques te beschutten. De Indianen maken 'er mede noch menigvuldig gebruik van; zy mengen hem met de bloemen van de Roucou, en besmeren 'er hun aangezicht, hairen en lichaam mede: hy is noch mede uitmuntende wanneer hy met Pik of Teer gemengt is, om de Kanoes voor Wormen te bewaren.

De Indianen trekken den Olie uit de vruchten van den *Carapas* op een eenigzins verschillende wyze: zy leggen de Amandelen op boomschorssen voor de Zonnestralen blootgestelt zynde, de hitte der Zon doet 'er alsdan den Olie uitvloeijen, welke in een vat afdruipt, en niet stolt gelyk de voorgaande.

CARIAROU, *Convolvulus tinctorius fructu vitigineo.* Dit is een soort van Liane van de Antillische Eilanden, wiens bladeren de Portugeesche Kolonisten dient, om hunne Hamaks karmozynrood te verwen. Men trekt noch uit de bladeren van deze Plant, een soort van droessem, die het vermiljoen nabootst; en waar mede de Indianen hun lichaam verwen: de Cariarou, schynt gemakkelyk vermenigtvuldigt te konnen worden: men ziet 'er een schoone overdekte wandellaan van, in den Tuin van het Gouvernement van Cayenne. *Barrere* zecht, dat het woord *Cariarou*, de plant en de droessem beteken. *Zie* LIANE.

CASCARILLA. (*Byvoegz.*) De Heer *Boulduc* zecht, dat de Cascarilla, door den Wyngeest, meer harstachtig uittrekzel, als eenig bekent gewasch geeft, en dat zy dit voordeel boven de Kina-Kina heeft, dat zy zoo sterk in een veel kleinder gifte werkt, zonder dat haar gebruik zoo lang achtervolgt behoeft te worden. Dezelve Schryver zecht, dat zy zoo veel nut in de roodeloop van het jaar 1709 deed, dat de Ipecacuanha, 'er haar gezach door verloor.

CASSONADE. Deze naam, heeft men aan een soort van Suiker gegeeven, die de Braziljaansche Portugezen, het eerste in Europa overgebracht hebben; en vermits zy haar in kassen verkochten, die door hen *Casses*, genoemt wierden; zoo heeft men haar *Cassonade Suiker* genoemt: *zie* op het woord SUIKER-RIET.

CASUARIS, *Casearius aut Casoris.* (*Byvoegz.*) *Bladz.* 208. *1ste kolom reg.* 18. *van onder.* De Casuaris die men in het jaar 1766. te Parys en elders gezien heeft, was vier voeten hoog, schoon hy noch geen jaar oud was. Zyn kop was klein in evenredigheit van zyn lichaam. Zyn kam was een soort van hoorn van een donkere kleur; zyn bek had de lengte van vyf duimen, en het boven stuk was boogswys; hy had een levendig gezicht, groote oogen en ooren; hy had onder de kin twee vleesachtige aanhangzels, die een blaauwachtige roode kleur hadden. Zyn borst was met een eeltachtig vel bedekt en van vederen ontbloot; maar de omstaande vederen die lang waren, bedekte dit gedeelte.

Bladz. 208. *1ste kolom*, *reg.* 5. *van ond.* Men merkt, op de plaats der vleugelen, vyf stekels, die boogswys naar de gedaante van het lichaam gekromt zyn, en naar die van het Stekelvarken gelyken, zy zyn blinkent zwart. Het Dier kan hen naar zyne begeerte opzetten; het bedient 'er zich mede tot zyne verdediging van, wanneer men het najaagt. Deze Vogel, aan welke men byna geen eigentlyke gezegde vleugelen ontdekt, loopt zeer snel. Zyne pooten zyn by uitstek groot, en hebben aan de voorzyde drie vingeren, die met sterke, rechte en spitze nagelen gewapent zyn. De tong van de Casuaris is zoo kort, dat men 'er geen in zyn bek gewaar word; hier om drinkt hy

mede

mede met moeite. Hy geeft een eenigzins onaangename reuk van zich.

Men vind in het *Algemeen Woordenboek* van *Hubner*, de Historie van een Emeu of Casuaris van de Moluksche Eilanden, die weinig van den Indiaansche Casuaris schynt te verschillen: hy heeft op den kop een soort van geele kroon, die tot op den bek neder gaat; hy verliest hem alle jaren met zyne andere vederen in den ruityd. Zyn hals is met twee roode vellen bezet, even als die van de Kalkoen, zyne bouten zyn vleesachtig, en met een schubachtig vel bedekt; zyne pooten zyn dik, zeer sterk, en met vyf genagelde vingeren bezet, die met zeer sterke schubben bedekt zyn; hy gelykt vry wel naar een Struisvogel; maar zyne eijeren zyn veel kleinder: hare schaal is groenachtig en met een groot getal knobbels bezet; de Inwoonders voeden 'er zich mede. Deze Vogel zwelgt alles door wat men hem aanbied, en looft door den aars, al het gene hy niet verteeren kan. Men wil, dat zyn vet, verzagtende, rypmakende, en zenuwversterkende is.

CATAPPAS. Dit is een soort van Amandelboom, die gemeenzaam in de Oost-Indiën, en vooral, op het Eiland Java groeit. Zyne bloemen zyn geelachtig wit; zyne vruchten zyn in den beginne groenachtig, zy bevatten een langwerpige Noot, die een witte kleur heeft, en na een groote Amandel gelykt. Vermits de bladeren van den *Catappas* zeer groot zyn, en veel schaduwe verschaffen, zoo planten de Inwoonders deze boomen om hunne Tuinen, ten einde hen tegens de zware winden en brandende Zonnestralen te beschutten.

CAUMOUN, *Palma coccifera latifolia, fructu atro purpureo omnium minimo. Barr.* Dit is een soort van Kool-Palmboom, die vry hoog opschiet, en byna overal in Guajana groeit. Men maakt van zyne bladeren gebruik, om de hutten te bedekken, maar men plaatst hen dwars, om den rook: zy duren vyf of zes jaren. Zyn zaad het geen zeer klein is, is met een vliegje bedekt dat een zwarte kleur heeft, die op het Purper trekt. De Heer *de Presontaine* zegt, dat wanneer dit vliesje tusschen de vingeren gedrukt zynde, om 'er de Amandel van af te scheiden, en met deze in water ontbonden wordende, het aan het vocht, dat men 'er van bekoomt, en het geen lichaam heeft, een kleur als Chocolaat geeft. Dit is een aangename drank, die door de Kreolen en Negers zeer begeert word, en die hen dikwyls doet besluiten om den boom om te kappen, ten einde zyn zaad te bekomen, voor dat het door de rypheit afvalt. De begeerte om zynen kool te eeten, werkt hier toe, niet weinig mede. De Olie die men uit de geheele vrucht van den *Caumoun* trekt, bekoomt men op dezelve wyze, als die van den *Palmboom Aouara*, en deze Olie is om zyn kleur en smaak, hoger te schatten: hy is zoo goed over de Salade, als de Olie van *Ouangla*, of *Sesamum*, welke de Olyf-olie evenaart.

CAURIS. Deze naam geeft men aan een eenschelpige Schelp, van het geslacht der Porceleinhoorns: deze Schelp verstrekt tot een soort van klein geld in eenige Landschappen van de Oost-Indiën. *Zie* PORCELEINHOORN.

CAVALAMHOUT. Dit heeft de stinkende reuk van den Menschendrek, hier om heeft het in de warme Landen, den onhebbelyken naam van Stronthout verkregen: *zie* CACA-HOUT.

CAYPOLLIN. Dit kleine soort van Dier, heeft in gedaante, zeden en geneigtheden, veel overeenkomst met de Philander, uitgezondert dat het alleen veel kleinder is: *zie* PHILANDER.

CEBI-PIRA. Dit is een Braziljaansche boom, wiens bittere en zamentrekkende schors in de badingen en stovingen gebruikt word, die men tegens de Nierkwalen voorschryft, die de Portugezen, *Curimentos* noemen. Deze Boom is de *Arbor Brasiliensis, floribus speciosis, spicatis, pericarpios sicco* der Schryveren.

CEDERBOOM. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 209. *1ste kol. reg.* 17. De Cederboom is de *Aëres* der Ouden. Men kent 'er verscheide soorten van, die, ondanks hunne gelykvormigheit met den Pynboom en Denneboom, echter verschillende kenmerken hebben, en welke dienen om hen te onderscheiden: *zie* de woorden PYNBOOM en DENNEBOOM. Voor 't overige moet de Cederboom

boom in de klasse van den Lorkenboom geplaatst worden.

Bladz. 209. *2de kol. regel* 2. De vruchten van dezen Boom, hebben de gedaante van Pynappelen, en bevatten hoekachtige Nooten, in ieder van deze is een langwerpig zaad bevat. Men kan door middel van de Cederbomen, de onbebouwde Velden, van nut doen zyn. Men kan zien wat *Behnius* betrekkelyk tot dit Onderwerp in zyn boek. De *neglectâ stirpium cultura*, zecht. Het hout van dezen Boom is altoos zeer begeert geweest.

Men weet, dat de Tempel van SALOMON van Cederenhout gebouwt was, 't geen hem door den Koning *Hiram* verschaft wierd. *Plinius* zecht, *in het* 16*de Boek*, *het* 40*ste Hoofdstuk*, van zyne *Natuurlyke Historie*, dat men in zynen tyd, een mast van Cederenhout zach, die hondert en dertig voeten hoogte, en meer als vyf voeten in middelyn had, en dat men hem by gebrek van Dennehout vervaardigt had. De Heer *de Prefontaine* wil, dat men verscheide soorten van Cederboomen op de Antilliesche Eilanden vind; men heeft 'er roode, witte en zwarte; hy voegt 'er by, dat, noch de Wormen, noch de Houtluizen, nooit de werken aantasten, die 'er van zamengestelt worden.

CEIBA. Dit is een Boom van het geslacht der Maluwen, en die onder de naam van *Benten* van de Kust van Afrika bekent is. Schoon de *Ceiba* zoo dik als de *Baobab* niet is, zo overtreft hy echter waarschynelyk alle de bekende Boomen in hoogte en dikte. De Heer *Adanson*, heeft 'er aan de Senegal gezien, die meer als hondert en twintig voeten hoog waren. Hun steel of stam, had een middelyn van acht en veertig voeten, en tusschen de zestig of zeventig voeten lengte, van de aarde tot aan de takken. De stam en takken zyn met kegelvormige doornen gewapent, die zomtyds twee duimen middelyn hebben, en vroegtydig afvallen, om dat zy maar alleen aan de schors vastgehecht zyn. De bloemen zyn Hermaphroditiesch; hare helmstyltjes zyn zeer talryk, en schynen verscheide trosjes uit te maken, die aan het onder gedeelte onderling met elkanderen en met de kroon vereenigt zyn. De vrucht is een Bezië of houtachtig zaadhuisje, 't geen zich in zoo veel schotdeurtjes opent als 'er afschutzelen voor de zaden zyn.

De *Ceiba* bevat een overvloed van Slymachtig sap. Schoon zyn hout ligt en zagt is, zoo word het echter aan de Senegal en in Amerika gebruikt. Men verkiest de schoonste stammen van deze boomen, die op de Kust van Afrika groeijen, van de Senegal tot Congo, om 'er Kanoes van een verbazende grootte van te maken, en die in staat zyn om op Zee, zeil te konnen voeren. Deze vaartuigen zyn doorgaans van acht tot twaalf voeten breed, en vyftig of zestig voeten lang, en konnen vyf en twintig tonnen van twee duizent ponden voeren, 't geen een lading van vyftig duizent ponden maakt. Zy voeren doorgaans twee hondert mannen: *zie* BAOBAB op het woord AAPENBROOD.

CELLETJES, *Alveoli*, zie *op het woord* BYE. Men geeft mede deze naam aan de holligheden of kassen, in welke de tanden geplaatst zyn: *zie* TANDEN. De Orthoceratites en Belemnites, hebben mede Celletjes.

CHAMPADA. Dit is een groote Boom van Malakka, die zeer dicht bewassen is, zyne takken zyn aschverwig, kwastachtig, en geven door insnyding een scherp en lymerig sap uit, even als de Wolfsmelk. De vrucht koomt uit den stam en groote takken voort, en heeft zes duimen lengte, en een omtrek van dezelve uitgestrektheid: zy heeft de gedaante van een Meloen. Haar schors is groen, en in kleine vyfhoeken verdeelt, in welkers middelpunt een zwarte stip is. Derzelver voetsteeltje is dik en houtachtig; het dringt in de zelfstandigheit van de vrucht in, door welke het zich in grove vezelen verspreid, die zich aan de punt vereenigen, maar van welke zich even als Amandelen verwyderen, die door een witachtig vleesch, omringt worden. Wanneer men de schors opent en het sponsachtig vleesch verwydert, zoo gaan de Amandelen uit hare huisjes los, en blyven aan den steel vastgehecht, even als de Druiven aan een tros. Dit vleesch is suikerachtig: men zuigt het uit, het heeft een vry goede smaak, maar een sterke reuk. De Inwoonders beminnen deze vrucht, om dat zy verhit, en in het hoofd trekt. Men laat hare Amandelen

ien of Kaſtanjes in water koken; maar zy konnen de onze, niet evenaren. *Memoriën van de Akademie der Wetenſchappen van Parys*, *IXde Deel.*

CHANCELAGUA. Dit is een plant van Nieuw Spanje. Zy groeit in overvloed in de nabuurſchap van Panama. Haar ſmaak is bitter, gelyk die van de Santorie, en haar aftrekzel heeft een ſpeceryachtigen reuk, even als de balſem van Peru. Dit is de beſchryving, die mogelyk te kort is, welke men van deze Plant in de *Memoriën van de Akademie der Wetenſchappen van Parys*, *voor het Jaar* 1707 vind. Men ſchryft haar byna dezelve krachten toe, als de *Kina-Kina*, de gifte is van een half of heel vierendeel loots in een afkookzel, 't geen zoo heet als mogelyk is gebruikt word. Wanneer de zieke dit gebruikt heeft, zoo dekt men hem zeer warm, en doet hem zweeten.

CHAOS. De oude Philoſophen verſtonden door dit woord, een ſtaat van duiſternis, een verwarde vermenging van deeltjes van allerlei ſoort, die noch vorm noch regelmatigheit hadden: de Natuuronderzoekers, de Wyzen onder het Heidendom, de Godgeleerden, enz. der eerſte eeuwen, hebben het zelfde gevoelen omhelſt; de *Chaos* was voor hen de wieg van het Geheelal: zy bepalen den oorſprong van de Wereld, aan een vormelooze en verwarde klomp van ſtoffe, die onder elkanderen vermengt op een gehoopt waren, en in allerlei richtingen over elkanderen bewogen wierden. De Platoniſche Philoſophen, enz. ſtelden in den Chaos verſcheide tydperken en omwentelingen, als beurtelingſche overgangen van den eenen Chaos in den anderen, tot dat eindelyk, volgens hen, de wetten der beweging en de verſchillende zamenvoegingen de order der zaken die het Geheelal uitmaakt, voortgebracht hebben. *Burnet* verzekert met reden, dat wanneer men *Ariſtoteles* en de Pythagoriſten uitzondert, niemand ooit ſtaande gehouden heeft, dat onzen Aardkloot van alle eeuwigheit dezelve gedaante gehad heeft, die wy hem thans zien hebben; maar dat volgens het gevoelen van alle Wyzen in alle tyden, dat gene dat wy *Aardkloot* noemen, in deszelfs oorſprong niets anders dan een vormeloze klomp was, die de grondbeginzelen en ſtoffen van de Wereld bevatte, gelyk wy haar thans zien. *Mozes*, de oudſte van alle Schryveren, beeld mede, in het begin van de gewyde hiſtorie, de Wereld als een gedaantelooze klomp af, in welke de hoofdſtoffen zonder order en met elkanderen vermengt waren. Waar kan men een krachtiger beſchryving van den Chaos vinden? De *Chaos* was, volgens dezen gewyde Schryver, een klomp die met water bedekt was.

Hoe het ook zyn mag met den Chaos der Ouden en zynen oorſprong, zoo is het echter zeker dat die van Mozes alle zaken reeds bepaalt in zynen boezem bevatte, en dat hare ſchikking door de hand van het Opperwezen, wel ras die verſcheidenheit van ſchepzelen voortbracht, die het tafreel van het Geheelal uitmaken. Dus was alles, tot dien tyd, in de Natuur in een ſtaat van verdoving gebleven: het toneel der Wereld ontwond zich niet dan naar mate dat de ſtem van den Schepper de Schepzelen in die wonderbare order ſchikte, die 'er thans de ſchoonheit van uitmaakt.

CHIKAO. Dit is de naam van een alkalyn en geſtreept Spath, 't geen de Chinezen tot het zamenſtel en de verglazing van het Porcelein gebruiken: *zie* SPATH.

CHELIFER. Dit Inſect word dus genoemt om de gedaante van zyne ſprieten waar van het uiteinde naar de nypers der Krabben gelykt, die men in het Latyn *Cheloe* noemt. De *Chelifer* heeft acht pooten en twee oogen. Zyn lichaam is breed en kort; zyne houding en wyze van voortgaan die achterwaarts of ter zyden is, wanneer men het aanraakt, of wanneer het eenig voorwerp vermyden wil dat het ontmoet, alles duid genoegzaam de kenmerken van dit Inſect aan 't geen men op vochtige plaatzen, onder de ſteenen en bloempotten in de tuinen vind. Men onderſcheid 'er twee ſoorten van; het eene 't geen men *Spinachtige Schorpioen* noemt (is de *Acarus cancroïdes* van *Linnæus*); en het andere 't geen veel kleinder is, word *Roode Chelifer* genoemt (dit is de *Acarus longicornis* van den zelfden Natuuronderzoeker). Hunne ſprieten zyn dik en hebben gewrichten of rondachtige knopen.

CHERIMOLIA. Deze Boom kweekt men met veel zorgvuldigheit in Peru aan, om dat de Indianen zyne vruchten voor de beſte

beste van het Land houden, en zoo gezond schatten, dat men haar aan de zieken te eeten geeft. De Cherimolia schiet ter hoogte van twaalf voeten op: zyne bladeren staan beurtelings, zyn groot, hebben een eironde gedaante, zyn schoon groen aan de boven zyde, en worden in hunne lengte van een rib doorlopen die een groot getal zenuwen uitgeeft. De bloem is driehoekig, inwendig wit, en uitwendig groenachtig. Zyne vrucht heeft een hartswyze gedaante gelyk die van den Guanabane, en is bruin wanneer zy ryp is. Haar vleesch is wit, gelykvormig aan pap, zoetachtig en met verscheide zaden vermengt.

CHINEESCH GOUD- EN ZILVER-VISCHJE, *zie* op het artikel GOUDBRAASSEM.

CHINEESCH VARKEN. Dit Dier is in Europa overgebracht; men kent het in Vrankryk. Men weet dat het kleinder als ons Varken is, dat het een holle rug heeft, en die om dus te spreken, gezadelt is. Men mest het vet, en houd zyn vleesch voor uitmuntende van smaak.

CHIQUES OF LUIZEN VAN PHARAO. (*Byvoegz.*) Dit zyn Insecten van de Antillische Eilanden die zeer te duchten zyn: men vind hen doorgaans op de droge en stofachtige plaatzen.

CHIRIMOYA. Dit is een Peruviaansche vrucht, van het soort dat men op de Fransche Eilanden *Kaneel-Appel* noemt: zie *dit woord*. Maar de Peruviaansche is veel aangenamer, en men schat haar gewonelyk hoger als de Ananas. De Heer *de la Condamine* zecht, dat haar smaak suikerachtig en wynachtig is: hare groote en gedaante evenaart die van onze spitze appelen; haar schel is groenachtig en even als met schubachtige vakken geborduurt. Haar vleesch is wit, zacht, met vezels doorvlochten, en bevat langwerpige en platachtige zaden. Deze vrucht groeit op een hoge en schaduuwryke boom; zyn bloem bestaat uit vier bladeren, die een zeer aangename reuk, en een bruinachtige groene kleur heeft.

CHIRURGYNVISCH. Op Martinique geeft men dezen naam aan een Visch die naby zyn staart twee stevige en scherpe punten heeft, even als lancetten. Hy kan hen naar zyne begeerte opzetten, hen doen uitsteken, langs zyn lichaam nederleggen, of hen ieder in een holligheit, even als in een koker, verbergen.

CHIT-SE. Dit is een dier Boomen, die het hoogste in China om de schoonheit en uitnementheit van hunne vruchten geschat worden. Deze Boom is zoo groot als een Notenboom; men vind hem menigvuldig in de Landschappen Chantong en Honan. Zyne vruchten zyn in het midden even als met een koort ingetrokken; zy bewaren hare frisheit gedurende den geheelen winter: de groote van die gene die men goed en ryp schat, evenaart die van een Oranjeappel; haar vleesch is roodachtig, het heeft een zoete smaak die met eenige rinsheit gemengt is die vermaak geeft, en waardoor zy een zamentrekkende en heilzame eigenschap verkrygt. Deze vruchten die drie of vier steenachtige noten bevatten, worden zeldzaam op den boom ryp: men zamelt haar in den herfst in, en lecht haar op stroo of op horden, wanneer zy verder ryp worden. Deze beschryving kan alleen op den *aangekweekten Chit-Se* toegepast worden; want den wilden, heeft een bochtige stam, en door een gevlochten en doornachtige takken: zyne vruchten zyn niet grooter als een kleine appel. De Chineesche Kruidkundigen geven groote lofspraken aan dezen boom: de gematigste bepalen zich alleen aan zeven aanmerkelyke voordeelen, ten 1ste, dat hy lang leeft, en altoos standvastig vruchten voortbrengt; ten 2de, dat hy een schoone schaduuw op een groote afstand verspreid; ten 3de, dat geen Vogelen op zyne takken nestelen; ten 4de, dat hy van de Insecten bevryd is; ten 5de, dat zyne bladeren na de ryping bevallig gestreept zyn; ten 6de, dat hy de aarde met zyne bladeren mest, even als de beste mest; en eindelyk ten 7de, dat hy schoone vruchten van een uitmuntende smaak voortbrengt.

Men bereid deze vruchten met haar van de kernen te ontdoen, men drukt haar plat en laat haar in de Zon drogen om haar te konnen bewaren: *zie* de omschryvingen die de Vader *d'Entrecolles* hier van in het 24ste deel van de Stichtelyke Brieven geeft.

CHOCOLAAT, zie KAKAAUW.

ST. CHRISTOFFELS KRUID, *Christophoriana*. Deze Plant groeit op de bergachtige plaatzen: haar wortel is dik, hairachtig, uitwendig zwart, en inwendig geelachtig: hy ſchiet ſteelen ter hoogte van twee voeten uit, deze zyn dun en getakt: de bladeren zyn groot en breed, in ſtrookjes ingeſneden, getant en groenachtig. De bloemen die aan het uiteinde van de takken voortkomen, zyn rooswys, in troſſen by elkanderen geſchikt, en worden van zachte en zwartachtige beziën gevolgt, die met platachtige zaden vervult zyn. Men bedient zich alleen uitwendig van deze Plant, 't zy om de ſchorft te genezen, of om het ongedierte te doen ſterven.

CHRYSITES. Deze naam geven de oude Steenkundigen aan den Toetſteen, om de eigenſchap die hy bezit van het Goud te konnen beproeven: *zie* TOETSTEEN. Men betekent mede door de naam van *Chryſites*, de zelfſtandigheit die men anders de naam van *Goudglid* geeft, om dat het een geele kleur heeft, die naar die van dit metaal gelykt: *zie* op het artikel LOOD.

CHRYSOBATES. Deze naam heeft men aan een door konſt gemaakte Boomſteen gegeven, die door een groeijing van het goud tuſſchen twee kriſtallen gevormt word, welke men in het vuur aan elkanderen ſoudeert, men ſlypt deze vervolgens om hen in een ring te vatten, en men maakt mede dekzels tot ſnuifdoſen 'er van: *zie de Memorie van den Heer de la Condamine*, *in die van de Akademie der Wetenſchappen van Parys voor het jaar* 1731. Dit Griekſche woord betekent *Goudheeſter*.

CHRYSOCOLLA. (*Byvoegz.*) De hedendaagſche Mineraalkundige, en onder anderen *Wallerius*, betekenen door het woord *Chryſocolla* een Koper-Ertz, in welke dit metaal na dat het ontbonden was, zich nedergeploft heeft. Men geeft dezen naam mede aan het *Bergblaauw* en *Berggroen*: zie *deze woorden*, en KOPER.

CHUMPI. Dit is een ſoort van Mineraal, 't geen men in Potoſi, dikwyls in de Zilvermynen vind. Het heeft door zyne kleur, zwaarte en eigenſchappen, veel overeenkomſt met de *Amatil*: zie *dit woord*. *Alonz. Barba.*

CHUPALULONES. Dit is de naam van een Heeſter wiens vruchten men eet, en die in de Landſchappen Esmeraldas en Mindo, ten Weſten van Quito groeit. De bloem van dezen Heeſter door de Heer *de la Condamine* getekent en in waterverf geſchildert, en aan den Koninglyken Tuin te Parys gezonden, gelykt naar een ſchoone karmynkleurige roos, uit welkers midden zich een kegelvormige en witte buis verheft, die aan den top karmynkleurige en geſtreepte vlakjes heeft; uit den top komen geele helmſtyltjes en verſcheide ſtampertjes voort.

CIRI-APOA. Deze Krab vind men op den grond van de zoute wateren in Brazil, dit is de *Xirica* van Cayenne: haar vleeſch heeft een zeer goede ſmaak.

CITROENBOOM. (*Byvoegz.*) Het is nodig dat men aanmerke dat de vrucht die men doorgaans in Parys de naam van *Citroen* geeft, de *Limoen* van alle de Landſchappen van Vrankryk, van alle de Landen van Europa, en van alle de oude en latere Kruidkundigen is.

Bladz. 218. *1ſte kol. reg.* 1. Men kweekt de Citroenboomen mede in China, en in de Ooſt- en Weſt-Indiën aan; maar in de Noordſche Landen brengt hy vruchten voort die veel minder als die van de warme Landen zyn. De Kruidkundigen onderſcheiden 'er tien voorname ſoorten van, ſchoon zy niet onkundig zyn, dat de Tuiniers van Genua, welke Stad de groote boomkwekery van Europa van dit ſoort van boomen is, zoo begerig zyn om deze verſcheidenheid uit te breiden, dat zy ze dagelykſch vermeerderen. Het ſoort van Citroenboom die het ſterkſte begeert word, is de Florentynſche, waar van iedere Citroen te Florence, zelfs voor omtrent vyf en twintig hollandſche ſtuivers verkocht word: men zend haar tot een geſchenk naar alle de Europiſche Hoven. Dit byzonder ſoort kan tot volmaaktheit niet komen dan in de vlakte tuſſchen Piſa en Livorno; en ſchoon men dit ſoort van Citroenboomen van deze plaats naar andere uitmuntende landſchappen van Italiën overgebracht heeft, zoo hebben zy altoos oneindig veel van die ſpeceryachtigheit, en van die fynheit van ſmaak verloren die de grond van deze vlakte aan hunne vruchten verſchaft.

Men at noch geen Citroenen ten tyde van *Plinius*, men begon 'er eerst in de tyd van *Galenus* en *Apicus* gebruik van te maken; de laatste heeft ons de wyze bewaart op welke men haar bereide.

Men bereid het wezentlyke zout van de Citroenen door haar sap te doen uitdampen, tot de dikte van een dunne Siroop. Dit sap is een uitmuntent zuur; men stelt 'er de Limonade mede te zamen.

Het *Eau sans pareille*, dat algemeen bekent speceryachtig vocht, is niet anders dan Wyngeest die met een gering gedeelte wezentlyke olie van Citroenen beladen is, 't geen men 'er droppel voor droppel en by gissing in ontbind, tot dat men de trap van den aangenaamsten geur verkreegen heeft.

Men heeft, zoo men zecht, Citroenen die te gelyk Oranjeappelen zyn, dat is te zeggen, dat een zeker getal verschillende ribben, of veel eerder vaste hoeken, die tot aan den as van de vrucht voortlopen, gedeeltens van Oranjeappelen en andere die van Citroenen zyn. Is dit een uitwerkzel van de konst, of is dit een byzonder soort, of veel liever moet dit niet onder de fabelen getelt worden?

Men maakt, in de *Ephemerides van Duitschland*, van wanschapen Citroenen gewag, die de gedaante van een hand hebben: men leest mede in het 20ste deel van de *Stichtelyke Brieven*, dat de Vader *d'Entrecolles* de afbeelding van een Citroen naar Europa overgezonden heeft, die door de Chinezen *Hand Gods* genoemt word, en die zy hoog schatten om hare schoonheit en reuk. De gedaante van deze vrucht is dus, dat men zich verbeeld de vingers van een hand te zien die zich toesluit. Koomt deze gedaante van byzondere oorzaken voort, die haar soort verandert hebben? Zie hier een andere zonderlingheit die veel vreemder is, en waar van eenige Schryvers spreken; dit is een Citroen die in een andere besloten is, *citrum in citro*. Wy hebben mede een noot gezien die in andere bevat was, en een ei dat een andere besloot: maar om de oorzaak hier van in den Citroenboom te verklaren, is het niet genoeg wanneer men zecht dat het vleesch van twee knoppen die uit een zelfde steeltje naby elkanderen voortkomen, door de te groote nabyheit met elkanderen moet verward worden: dit zou niets anders als een dubbele, tweelings, of gekoppelde vrucht voortbrengen.

Bladz. 218. *2de kolom*, *regel.* 11. De oorsprong, van de *Citroen Bergamot*, schynt noch niet waarschynelyk, want de griffingen in 't algemeen konnen niet slagen dan wanneer 'er een onmiddelyke overeenkomst in de opklimming van het sap is, tusschen de boomen die men op elkanderen griffelt; men bespeurt hier wezentlyke kenmerken, die zeer veel van elkanderen verschillen in dit beide soort van boomen, want de eene blyft altoos groen, en de andere laat zyne bladeren gedurende de winter vallen.

Men maakt van deze vruchten natte en droge confituren; zy zyn in vier stukken in de natte gesneden, en geheel in de drooge.

Wy moeten noch alleen van het *Citroenhout* der Ouden spreken, 't geen te Rome zeer zeldzaam was en zeer hoog geschat wierd: het was, of de grootheit der huissieraden die men 'er van vervaardigden, of de schoonheit der wolken en kwasten die het dus kostbaar maakten. Men wil dat men zomtyds het Cederhout in deszelfs plaats gebruikten. Het gene men thans *Citroenhout* noemt, is het *Rozenhout van Guajana*.

CITROENHOUT, KAARSHOUT, JASMYNHOUT, *Lignum citri* (*Byvoegz.*) Men heeft deze naam aan een zelfdeboom, om zyne byzondere eigenschappen gegeven.

Het schynt dat het *Rozenhout van Guajana* dezelve boom is, men noemt hen mede *Citroenhout* en *Geelhout* op de Eilanden van Amerika: dit is de *Arbor ligno citrino rosam spirante* van *Barrere*. Zyn hout heeft een citroenkleur, en een flaauwe roozen reuk: zyne bladeren hebben een reuk als het citroenkruid, en wanneer men hen met *Krabbenhout* laat koken, zoo geven zy aan het water een reuk, die met het citroenkruid en de kaneel overeenkomsten heeft: dit water is een aangename drank. De Inwoonders gebruiken het mede tegens de opbruissing van het bloed.

COATI. (*Byvoegz.*) Dit is een Viervoetig Amerikaansch Dier. Het is vry klein, en zyn geheele lichaam heeft een rosse kleur. Het soort dat men *Coati-mondi* noemt, is alleen aan den buik en keel van deze kleur, het overige heeft een bruine kleur die byna zwart is. Het heeft vyf vingeren aan ie-

dere poot. De *Coati* is de verdelger van de Honden die men tot deze jacht gebruikt, en waar toe vereifcht word dat zy kloekmoedig zyn: zyne tanden zyn vergiftig. Men kan deze Dieren niet bekomen, dan met hen door fnaphaanfchoten te doden; men moet hen zelfs fchieten wanneer zy de vlucht nemen, en geenzins wanneer zy ftilhouden. Hun vleefch word voor vry aangenaam in Guajana gehouden.

COBALT. (*Byvoegz.*) Het fchynt dat de Chinezen en vooral de Japanners mede Cobalt-mynen in hun Land hebben, door het blaauwe Porcelein, 't geen zoo hoog gefchat word, en voormaals door hen gelevert wierd: maar men heeft redenen om te denken, gelyk men zulks in de *Dictionaire Encyclopedique* vind, dat hunne mynen uitgeput zyn, of dat de Cobalt die zy thans gebruiken een veel geringer hoedanigheit heeft, want het blaauw van hunne tegenswoordige Porceleinen is thans zoo fchoon niet meer.

De bearbeiding van de Cobaltmynen is zeer gevaarlyk, vermits 'er zeer dikwyls arfenikale, en andere vergiftige dampen in heerfchen, die de mynwerkers doen omkomen; of waar door ten minften hunne handen en voeten verzweren.

De Duitfche Mynwerkers geven mede de naam van Cobalt aan een fabelachtig wezen: dit is volgens hen een onderaardfche Geeft of Duivel die zy de gedaante van een kleine dwerg toefchryven; wanneer deze gewaande Geeft te onvreden is, zoo verworgt hy de Mynwerkers; maar wanneer hy een goede luim heeft, zoo doet hy hen de rykfte groeven ontdekken.

COBBAN. Dit is een kleine boom van het Eiland Sumatra: hy gelykt naar den Perzikboom: zyne bladeren zyn klein; zyne takken zyn kort, en met een geele fchors bedekt, zy geven een rosachtige gom in den zomer uit. Zyne vruchten hebben de groote en gedaante van kleine appelen, en bevatten een amandel die de groote van een groote hazelnoot hebben, in welke men een bittere amandel vind, waar uit men door uitperffing een geneeskrachtige olie bekoomt, die nuttig voor de doofheit is.

COCA of CUCA. (*Byvoegz.*) Dit is een Heefter die weinig takken heeft, en in Zuid-Amerika groeit. Zyne vruchten dienen de Inwoonders van Peru tot een kleine geldfpecie, gelyk de Kakauw de Mexikanen hier toe verftrekt: men kan zeggen dat deze Plant een der rykdommen van de Indianen is, want men dryft 'er een fterke koophandel mede. Verfcheide Spanjaarden hebben door dezen handel groote rykdommen vergadert, en de inkomften van den Biffchop, van de Kanonniken en de Hoofdkerk van Cusco, komen van de tiende der gedroogde bladeren van den Coca voort.

COCHENIELJE. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 224. 2*de kol. reg.* 25. In den koophandel verkoopt men onder de naam van *Bazetta*, zeer fyn krip of linnen, 't geen met Cochenielje geverwt is: de befte koomt van Konftantinopelen, en is zeer levendig rood: men maakt deze *Bazetta* te Straatsburg na. De vrouwen bedienen 'er zich zomtyds van om zich te blanketten, na dat zy haar eenige tyd in water hebben laten weeken: men kan haar mede gebruiken, om de liqueuren te kleuren. De *Portugaalfche Nakarat Wol*, die niets anders als katoen is, 't geen met Cochenielje gekleurt is, dient mede tot dezelve gebruiken.

COENDOU. Dit is een foort van Dier, 't geen men door de geheele uitgeftrektheit van Amerika vind, van Brazil en Guajana af tot in Louifiana, en de Zuidelyke gedeeltens van Kanada. Dit Dier is door verfcheide Natuuronderzoekers als een Stekelvarken befchouwt; maar volgens de verftandige waarnemingen van den Heer *de Buffon*, gelyk dit Dier niet na het zelve dan alleen hier in dat het ftekels of pennen heeft: het is veel kleinder, zyn kop is in evenredigheit zoo lang niet, en zyn fnuit is veel korter; het heeft geen pluim op den kop, noch flagtand in de boven kaak: zyn epennen zyn drie of vier malen korter en veel dunner. Het is veel eerder een verfcheurent dan een vruchten-eetent Dier. Het tracht om de Vogelen, de kleine Dieren en tamme Vogelen te verraffchen; in plaats dat het Stekelvarken zich alleen met moeskruiden, wortelen en vruchten voed. Het flaapt gedurende de dach even als den Egel, en gaat des nachts om aas uit. Het klimt op de boomen, en houd zich met zynen ftaart aan de takken vaft, 't geen het Stekelvarken niet doen kan. Dit Dier kan tam gemaakt

maakt worden, en deszelfs vleesch is zeer goed.

COLOCASIA. Dit is een vreemde Plant, die na de *Arum* of *Kalfsvoet* gelykt, en waar van de Ouden gesproken hebben. Men geeft haar zomtyds mede de naam van *Culcas*, of *Colcas*. De bladeren van de *Egyptische Colocasia* waar van wy hier spreken, zyn zoo breed als die der Kool, zy zyn overal zenuuwachtig, en met een lymachtig sap vervult. Haar steel is drie voeten hoog, en zoo dik als een duim. De bloemen zyn groot, zoo wyd uitgespreid als die van den Kalfsvoet, purperachtig van kleur, eenbladig, onregelmatig van gedaante, en bywyze van een Ezels-Oor gevormt. Uit iedere kelk verheft zich een stamper, die in 't vervolg een byna ronde vrucht word, en eenige zaden bevat. De wortel, die de voornaamste kracht bezit, is vleesachtig, goed om te eeten wanneer hy gekookt is, en heeft een smaak welke die van de hazelnoot evenaart. *Bontius* heeft zich dus bedrogen, wanneer hy zeide dat dezelve vergiftig was: het is zeker dat de Arabieren thans noch koophandel met dezen wortel dryven, en dat men hem in Egypte, in Syriën, op Candia, en in andere Oostersche Landen, zonder eenige weeking eet: hy is, wanneer hy raauw is, een weinig bitter, en bevat een slymachtige scherpheit, maar dit word alles door de koking verzacht.

De Oudheidkenners ontdekken thans de bloem van deze Plant op de hoofden van eenige *Harpocratessen* en van eenige Pantheesche figuren, door deszelfs Ezelsoorige of hoornachtige gedaante, in welke de vrucht geplaatst is; en het heeft allen schyn dat zy by de Egyptenaren een zinnebeeld der vruchtbaarheit was. Zie de *Memorien van de Akademie der Opschriften en fraye Letteren van Parys*, 2*de deel.*

De Europische Liefhebberen kweken de Colocasia met veel moeite aan. Men houd haar altoos in de stoven, zonder haar byna ooit voor de lucht bloot te stellen, die hare bladeren ras verderft: zeldzaam ziet men haar bloemen voortbrengen. De Colocasia is eigentlyk een soort van *gemeene Kalfsvoet* waar van *Prosper Alpinus* spreekt.

COLUBER. (*Byvoegz. en Verbet.*) De *gemeene Coluber* is een kruipent gedierte, 't geen men doorgaans als het grootste van onze Slangen beschouwt; zy is, om dus te spreken, onze tamme Slang. (*Zie* op het artikel ADDER, het verschil van de tanden van deze Slang, met de tanden en kaken der Coluber.)

De Coluber van de Antillische Eilanden word *Couresse* genaamt, zy is drie of vier voeten lang, dun, gespikkelt, vlug, en doet geen nadeel. De Negers willen dat zy de Rotten en Insecten verdelgt, hier om laten zy haar in hunne hutten komen.

De Water-Coluber, die mede *Water-Slang*, *Slangachtige Coluber*, *Haag-Aal* en *Ringslang* genoemt word, is op het artikel RING-SLANG beschreven.

CONANA, *Palma dactilifera*, *caudice & fructu aculeatis*, BARR. Dit is een Palmboom van het Eiland Cayenne; deze boom is vry schoon, maar hy is indiervoegen met doornen bezet, dat men hem niet naderen kan. Zyne vruchten koomen om eenige takken naby den kruin voort: derzelver vleesch bevat een noot, die zoo hart als een kokosnoot is, en de groote van een hazelnoot heeft: in deze is een witte amandel bevat, die men eet, na dat men de noot heet gemaakt heeft, om 'er haar uit te nemen: hare smaak heeft eenige overeenkomst met die van onze amandelen, *Maif. Rust. de Cayenne.*

CONANA. (WILDE) De Heer *de Prefontaine* zecht, dat deze boom geen de minste overeenkomst met den *Palmboom Conana* heeft: men vind hem in de groote bosschen van Guajana: zyn vrucht, die geel is, en eenige overeenkomst met die van den Queeboom heeft, bevat vier zaden die met een rinsachtig vliesje omringt zyn. De Wilden bereiden 'er een drank van, die veel overeenkomst met de wyn heeft. De Wilde-Zwynen voeden zich doorgaans met deze vruchten wanneer zy ryp zyn; het is mede in deze tyd dat de Jagers verzekert zyn, een groot getal van deze Dieren te zullen doden. Het zaad van den *Wilden Conana* heeft veel overeenkomst met dat van de *Avocat.* Zie *dit woord.*

In het soort dat in de nabuurschap van Para groeit, heeft men drie zaden die men oneigentlyk *muskaten* noemt, en tegens de kolyken gebruikt worden: de vrucht is op gezwollen, rondachtig en met twee verhevenheden aan de beide uiteindens bezet, di

onderfcheiden in groote, maar beide afgeknot zyn.

CONANI. (Tamme) Dit is een klein boompje van het Eiland Cayenne, 't geen bekent is onder de naam van *Hout dat de Viffchen dronken maakt*. *Barrere* duid deze Plant niet aan onder de naam van *Eupatorium arborefcens venenatum*, *floribus albis glomeratis. pag.* 50. dan als een vergift. Het *Caraibiefch Woordenboek* zecht, dat dit een Kruid is, 't geen zoo overvloedig in de tuinen groeit, dat zy 'er mede befmet zyn: het fpreekt 'er van onder de naam van *Conamy*, en het fchynt dat deze plant haren naam, van de Rivier *Conani* ontleent, aan welkers oever zy menigvuldig groeit. Het gebruik dat men 'er op de Eilanden van maakt, is dat men hare bladeren in een gat in de aarde verplet. Men werpt deze in ftilftaande wateren, of men mengt hen onder de droeffem die men in de vifchryke wateren werpen wil, dit vergift is zoo doordringent, dat de Viffchen aanftonds boven water komen en fterven: men eet hen zonder 'er eenig nadeel door te lyden. Mogelyk is de *Conani* de *Boom die de Viffchen dronken maakt.* Zie *dit woord.*

Men vind mede naby Para een Conani waar van de krachten drie vierde gedeeltens minder fchielyk werken. De Wilden die het Land van de nabuurfchap van Yapok bewonen, hebben, zoo men zecht, dit gewafch van de Indianen bekomen die uit Para gevlucht zyn, en het aan de Koloniften van Cayenne mede gedeelt.

CONDOR, CUNTUR of GRYP-VOGEL. Dit is een by uitftek groote Vogel: hy heeft een vlucht van vyftien voeten; zyne nagelen gelyken veel eerder na die der Hoenderen als na die van de Roofvogelen; maar zyn bek is zoo fterk dat hy 'er de buik van een Os mede openryten kan: zyn kop is met een kam verfiert; zyne vederen zyn wit en zwart. De *Condors* maken een zoo fterk geraas wanneer zy op de aarde neder ftryken, dat 'er de Indianen van Peru, en zelfs de Spanjaarden, 'er door verfchrikt worden. Men heeft 'er een op de kuft van Chily gedood, wiens vlucht zeftien voeten in uitgeftrektheid befloeg: de lengte van een zyner vederen was twee voeten en vier duimen, en deze befloeg een en een halve duim in omtrek op de dikfte plaats. Deze Vogelen onthouden zich op de bergen, en komen alleen in de vlaktens wanneer het regent of koud is; zy leven dan alleen van de groote Viffchen die door de ftormwinden dikwyls op de ftranden geworpen worden: men verzekert dat zy zomtyds kinderen van tien of twaalf jaren verflonden hebben.

De Heer *de la Condamine* heeft *Condors* op verfcheide plaatzen van de bergen van Quito gezien, en men heeft hem gezecht, dat men 'er mede in de lage Landen aan den oever van de Maragnon heeft. *Reize naar de Rivier der Amazonen*, *en Hiftorie der Incas.* Men gift noch, dat de Vogelen, die de Arabieren *Roucb*, genoemt hebben, mede *Condors* zyn, die men in de landftreek Sophala, in die der Caffers, en in Monomotapa, tot in het Koningryk Angola vind. Het fchynt mede dat de Condor zoo zeer te duchten is, als de *Lammer-Geyer*, of *Lammer-Gier.* Zie *dit woord*, op het einde van het artikel Arend. Het zyn de vleugelen van den Condor, die de Beeldfnyders nabootzen, en aan de afbeeldingen van de Engelen geven.

COQUALLYN. Dit is een viervoetig Dier, 't geen men alleen in de Zuidelyke deelen van Amerika vind. Het is door eenige Schryveren als een foort van *Eekhoorn*, befchouwt; maar het gelykt naar dit Dier alleen door zyne gedaante, en de pluim van zyn ftaart, en verfchilt 'er door verfcheide andere uitwendige kenmerken van, als mede door zyn aart en zeden.

De Coquallyn, zecht de Heer de *Buffon*, is veel grooter als de Eekhoorn. Dit is een bevallig Dier, en 't geen zeer aanmerkelyk om deszelfs kleuren is: deszelfs buik is fchoon geel, en zyn kop en lichaam zyn met wit, bruin, zwart, en oranje, gefchakeert. Het bedekt zich met zyn ftaart, even als de Eekkoorn; maar het heeft niet, gelyk deze, bofchjes, hair aan het uiteinde der ooren. Het klimt niet op de boomen, maar leeft in holen en onder de wortelen der boomen: het maakt 'er zyn neft, en voed 'er zyne jongen op. Het vervult zyne woning met zaden en vruchten, om 'er zich des Winters mede te voeden. Dit Dier is wantrouwende en liftig, en zelfs woeft genoeg om nooit tam te worden.

CORDYLUS, *Caudiverbera* (*Byvoegzel*) Dit is een Amerikaanfche Haagdis, die

die zeer boosaardig is. Wanneer men haar aanraakt, tintelen hare oogen, en te gelyk doet zy het vel van hare keel, even als een zak opzwellen: hare tanden zyn ſnydende; zy is zeer taai van leven; en het eenige middel om haar los te doen laten, wanneer zy byt, is dat men haar iets ſcherps in de neusgaten ſteekt, want zoo ras zy op deze plaats gekwetſt word, zoo ſtort zy eenige droppelen bloed, en ſterft.

CORU. Dit is een Boom van de Kuſt van Malabaar, die naar een Queboom gelykt. Zyne bloemen zyn geel, en hebben geen reuk: zyne bladeren gelyken naar die van den Perzikboom. Zyn ſchors is dun, ligt, groen, en met een zeer lymerig melkachtig ſap vervult, waar van men gebruik tegens allerlei ſoorten van vloed maakt. Zie *Ray* en *James*.

COSTUS. Deze plant is de *Chianfou* der Chinezen, en de *Tſiava-Kaa*, waar van men de beſchryving en afbeelding in de *Hort. Malabar. Tom. XI. pl.* 15. vind. *Marcgraff* denkt, dat dit de *Paco-Caatingua* van Brazil is. De Heer *Geoffroi* (*Memoriën van de Akademie der Wetenſchappen van Parys, voor het Jaar* 1740.) gelooft dat de Alantswortel een wortel is, die veel overeenkomſt met die van de *Coſtus* heeft; want wanneer hy uitgekozen, wel gevoed, zorgvuldig gedroogt, en langen tyd bewaart is, zoo verlieſt hy die ſterke reuk die men aan hem opmerkt, en verkrygt die van de *Coſtus*, waar van men de verſche ſteelen eet, om den Druipert te genezen. Men bedient zich van de bladeren van de Coſtus, uitwendig opgelecht zynde, om de Kolyken te genezen; men lecht hen mede op de oogen om hen te verſterken.

Het ſchynt, dat de *Coſtus* der Grieken, Latynen en Arabieren, een zelfde naam is, die zy aan verſchillende wortelen, gegeven hebben. De gelykvormigheid in de Kruidkunde, is een Chaos, die men nooit ontwarren zal.

COUDOUS. Dit viervoetig Dier vind men in de heetſte Landen van Azia. Men zecht, dat het de grootte van een Paard heeft, dat zyne kleur grysachtig is, en dat het een ſoort van manen, gelyk de Paarden heeft. De Heer *de Buffon* denkt, dat dit Dier een afgezondert ſoort van den Buffel zyn kan, of wel, dat het alleen een verſcheidenheit van den Buffel is.

COUPAYA. Dit is een groote Boom van het Eiland Cayenne: het is een valſche *Simarouba*, die men ten onregte, in plaats van de ware gebruikt. Men kan hen gemakkelyk door hunne wortelen onderſcheiden; dien van den *Coupaya* is donker bruin, en vezelachtig; en die van den Simarouba, is geel, en zamengepakt. *Zie* SIMAROUBA.

COUPY, *Coupy arbor hirſuto folio*, *Barr.* Deze groote boom van Cayenne, word dik, ſchiet recht op, en kan zeer gemakkelyk bearbeid worden: zyne wortelen en takken zyn bochtig; men vind 'er die volkomen gekromt zyn, en tot het bouwen dus kunnen gebruikt worden. Zyne vruchten zyn een weinig grooter, als die van den *Saouary*: zie *dit woord*; zy vallen in de maand Maart af; men eet haar op dezelve wyze als de kernen der Okkernoten, zy hebben byna dezelve ſmaak, en zyn alzoo aangenaam. Het hout van dezen Boom, duurt langer, en is veel harder als dat van den Eikenboom, maar men gebruikt het, om zyne zwaarte, zeldzaam tot bouwen, hier om hebben de Wilden hetzelve de naam van *Coury* gegeven, 't geen *zwaar*, te zeggen is. Het is behalven dit, van veel nut. Men bekoomt van deze boomen Molen-ſpillen, die tot vyftig voeten lang zyn, en door de Suikerplanters gebruikt worden. De Indigo- en Roukoebereiders, bedienen zich van zyn hout, voor alle andere ſoorten, om het afverfzel van deze Planten te doen nederzinken. Dit is een van zyne byzondere krachten. *Zie* INDIGO en ROUKOE.

COURATARY. Dit is een ſoort van Liane, die veel dikker als het *Stinkenthout* van Guajana is: zy verdeelt zich in reepen: men gebruikt haar tot hoepen om de vaten. De bladeren van dezen Boom, welke naar die van den Notenboom gelyken, zyn zoo ruuw en hart, dat zy de Indianen dienen konnen om hunne werken te polyſten. Haar ſchors, zecht de Heer *de Preſontaine*, zou konnen dienen om het leder te looyen, de Couratary, is de *Malphigia aſperrima*, & *amplo nucis jugulandis folio. Barr.*

COU-

COUROUCA. Deze boom groeit op de Eilanden van Amerika. Hy is dik, hoog en recht: zyn schors is zwartachtig, zyn spint rood, en het eigentlyke gezegde hout van een zoo bruine violet kleur; dat het op het zwart van het Ebbenhout trekt. Zyne vruchten zyn troswys: dit zyn rondachtige peulen, die een vrucht van dezelve gedaante bevatten, die half rood en half zwart is, en de grootte van een Hazelnoot hebben. De Pappegayen zyn 'er zeer gretig na, wanneer zy groen is; wanneer zy droog is, zoo is zy veel te hard.

COUSSE-COUCHE OF COUCHE-COUCHE. Deze naam geeft men aan de wortel van een moeskruid der Antillische Eilanden, die tot dezelve grootte, en ten naasten by in dezelve gedaante als een groote Raap groeit: zyn schors is graauwachtig bruin, ruuw in 't aanraken, en met vezelen bezet. Het vleesch van de Cousse-couche, heeft de zelfstandigheit van een gekookte Kastanje, maar is veel breukiger: deszelfs kleur is wit, en zomtyds donker violet. Deze wortel in water met een weinig zout gekookt zynde, eet men by het gezouten vleesch of visch. Dit is een gerecht dat door de Creoolsche Vrouwen hoog geschat word, schoon het zeer winderig is.

COUTOIRS of Clovisse. Dit is een soort van Schelpvisch: de Vrouwen vangen dezelve met een spade, gelykvormig aan die gene waar van men zich bedient om de Wyngaarden, Mays- en Gierstvelden te bearbeiden. Gedurende de Vasten, word zy menigvuldig in Vrankryk, en vooral te Bourdeaux gegeeten, behalven de gene die men op de Velden in de nabuurschap van de Baai werpt: men doed hen in zakken of tonnen, en verzend hen dus tot Toulouse en in Languedoc; men kan dit soort van Schelpvisschen, in den Winter veertien dagen of drie weken, goed houden.

COWALAM. Dit is een groote Boom van het Eiland Cylon en de Kust van Malabaar, zyne vruchten gelyken naar Oranjeappelen, waar van de schel groenachtig is; onder deze schel vind men een andere, die hart en houtachtig is, zy bevat een lymachtig, vochtig, geelachtig, en rins vleesch, waar in een groot getal, platte, langwerpige en witte zaden bevat zyn, deze zyn met een doorschynent en gomachtig vocht vervult. Men vind in *Ray* en *James*, groote lofreden van den smaak, en geneeskrachtige eigenschappen van deze vrucht.

CREOLEN. Deze naam geeft men aan de inboorlingen van Amerika, *zie* op het artikel Mensch.

CRUCIFERA, *Cruciferæ*. Men geeft deze naam aan een geslacht van Planten: waar van de vier bladen der bloemen doorgaans kruiswys geschikt zyn. Tot deze behoren de Rapen, Kers, het Fiekruid, de Kool, de wilde Kers, het Mostaarzaad, de Edele Rakette, de Steen-violier, het Tandekenskruid, enz. Deze Planten zyn byna alle kruidachtig, schoon het grootste gedeelte twee-jarig en langlevende, door hare wortelen is; hare vorm is doorgaans in een gedrongen, en meer of min regelmatig. De wortelen zyn getakt, bochtig en vezelachtig, of vleesachtig en knolswys. De steelen en jonge takken zyn kegelvormig, en de bladeren beurtelings geplaatst. Het loof is kringswys geschikt, vooral aan het onderste gedeelte der steelen, alwaar de bladeren zich kringswys even als zoo veel stralen over de aarde uitspreiden. De bloemen zyn hermaphroditiesch, en voor het grootste gedeelte in airen aan de toppen der takken geschikt: zy worden ligtelyk dubbelt door de aankweking. Hare kleur stemt doorgaans overeen met de kenmerken der verdeeling, die men 'er zomtyds van maakt. De vruchten zyn peulswys, en de zaden vry klein en afhangende aan den moederkoek vastgehecht. De Cruciferaas hebben een bittere smaak, en zyn met vast Alkalyn zout beladen, 't geen men 'er door de verbranding uittrekt: deze zouten geven in tegendeel door de distellatie een vlug Alkalyn zout. Het grootste gedeelte heeft een onaangename reuk, en hare zaaden zyn Olieachtig. Deze Planten versch geplukt zynde, zyn scheurbuik wederstaande, maar gedroogt zynde hebben zy geen kracht. Men moet het gebruik van deze Planten in de scherpe ziektens vermyden, want zy brengen tot de verrotting: *zie* hier voorbeelden van op de artikelen *Kers* en *Edele Rakette*. Het vlug Alkalyn zout van deze Planten, geneest het vergift, de vergiftige beeten, de dolheit, de schorftheit en razer-

razerny: hier toe moet men het inwendig gebruiken en uitwendig op de wonden leggen.

CICCI (*Byvoegz.*) Dit is een aangename hartsterkende en versterkende vrucht, die in de Oost-Indiën groeit op een soort van Palmboom, die *Cuciofera palmæ facie*, genoemd word. Deze boom schynt dezelve te zyn die *Theophrastus*, *Cuciophoron* noemt: men twyfelt zelfs of dezen boom, wel een ware Palmboom is; want naauwlyks heeft hy zich boven de aarde verheven, of hy verdeelt zich in verscheide lichamen of stammen, en iedere stam heeft verscheide takken. Wat meer is, die vrucht Cuci, is, in geen troffen by een geschikt; en mogelyk dat de *Nux-Indica* van *Cordus* onze *Cuci*, of ten minsten de Kokosnoot is. Hoe het ook zyn mag, het Bezoard vlies van *Pomet*, 't geen deze Schryver staande hield, een der grootste zeldzaamheden te zyn die men gezien heeft, dat vreemde omkleedzel, 't geen hy voorgaf ontdekt te hebben, en in zyne *Verhandeling over de Drogeryen* beschreven en afgebeeld heeft, als een deel van het Dier uitmakende, 't geen in het Oosten de Bezoard voortbrengt, was niets anders als onze uitheemsche vrucht *Cuci*, in welke, of *Pomet* zelve, of de een of andere kwakzalver, door welke hy zich heeft laten bedriegen, zeer behendig een Bezoard ingevoegt had: men ziet hier het bewys van, in een Memorie van den Heer *Geoffroi* de Jonge, over de Bezoards, *Memoriën van de Akademie der Wetenschappen van Parys voor het jaar* 1712.

CURUCUCU. Dit is de naam van een Slang van het Land der Incas, die tien of twaalf voeten lang, graauwachtig, met zwart op den rug, en met geel onder de buik gevlakt is. Haar kop is veel smalder, en hare tanden zyn veel langer als die van andere Slangen. Zy is zeer vergiftig; en zeer te duchten. Echter eeten de Indianen haar vleesch. Zy brengt geen nadeel toe, wanneer men haar niet tergt; maar wanner zy aangetast word, kronkelt zy haar lichaam, en schiet op haren Vyand: het vergift van hare beet is zoo geweldig, dat het binnen vier en twintig uuren, hoofdpyn, bevingen, snydingen, een brandende koorts, koud zweet, en eindelyk de dood, veroorzaakt. Maar het zonderlingste is, dat haar vergift het bloed niet doet stremmen, het brengt het tot een diergelyke opbruissing, dat het genoodzaakt is, om uit de neus, oogen, ooren, en zelfs van onder de nagelen, uit te vloeijen.

De Slang die *Curucu-tingi* genoemt word, is twee malen langer en dikker, als de *Curucu*. Hare schubben zyn met wit en zwart gespikkelt, en het einde van haren staart is zoo spits als een els. Haar bek die met twee ryen gekromde tanden in iedere kaak bezet is, maakt dit Dier zeer schromelyk.

CYPERUS. (*Byvoegz.*) De soorten van Cyperus onderscheiden zich gemakkelyk van andere graswyze Planten, hier door, dat de scheden van hare bladeren geheel zyn, en geen spleet hebben, dat hare steelen gewonelyk driehoekig zyn, en geen leedjes noch wrongen hebben.

CYPRESSENBOOM. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 233. *2de kolom*, *regel* 18, *van onder*. De *Pyramidale Cypressenboom* is met takken bekleed, byna van zyn voet af: en vermits de laagtste, tegens het gene gewonelyk geschied, het minste aangroeijen, en dat de eene en andere natuurlyker wyze de voornaamste stam naderen, met zich loodlynig op te heffen, zoo neemt deze boom van zich zelven een regelmatige gedaante aan, die des te regelmatiger is, om dat 'er de konst geen deel aan heeft; hy is zeer geschikt, om de Terrassen te boorden, Wandellanen te vormen, en om de verschieten in de groote Tuinen te bepalen, alwaar hy vooral een bevallig sieraad verschaft, wanneer men hem op de plaatzen plant, die een halve kring vormen. Echter heeft dezen Boom mishaagt, men heeft hem uit de Tuinen verbannen, om dat men voorgaf dat hy, overal waar hy geplant was verdriet veroorzaakten, en treurigheit, inboezemden; maar dit wonderzinnige denkbeeld heeft men zich niet gevormt dan met menigvuldig malen in de Dichters te zien, dat de Ouden de Cypressenboomen. als een teken der Treurigheit, om de graftsteden deden planten, zonder acht te geven dat men hem tot dit gebruik niet verkoos, dan alleen, om dat hy natuurlyk zeer sierelyk is. De *Portugeesche Cypressenboom*, is veel kleinder, zoo zwaar niet, en groeit veel langzamer, als die van onze Gewesten. Zyne vruchten hebben een blaauwachtige kleur en zyn ten hoogsten zoo groot als gemeene

meene Kaasen. De Portugezen geven aan dezen Boom, de naam van *Ceder van Bussaco*, om dat men hem eerst te Bussaco heeft aangekweekt, 't geen een groot Karmeliter Klooster, vier uuren van Coimbra in Portugal is. De *Cypressenboom van Virginiën*, heeft bladeren als de Acacia. De *Amerikaansche Cypressenboom*, word *Witte Cederboom*, genoemt.

CYTISUS. (*Byvoegz.*) Alle de soorten van Cytisus, duchten de gestrenge koude; hier om ziet men 'er byna geen in de Noordsche Landen. Alle, uitgezondert die van het Alpische gebergte, worden zy tot sieraad aangekweekt: zy groeijen vry schielyk ieder in haar soort. *Zie* hier in weinig woorden een Lyst van alle de bekende soorten van Cytisus.

1. De *Cytiso-Genista.*

2. De *Cytisus der Tuinen*, die men rond en plat scheert.

3. De *Donker groene Cytisus.* Hare bloemen zyn geel en recht.

4. De *Wolagtige Cytisus.* Hare bladeren zyn met een soort van rosachtig dons bedekt. Dit kleine boompje word in Engeland gelieft. Zomtyds zyn deszelfs bloemen geel en purperachtig.

5. De *Kruipende Cytisus.* Men vind deze gemeenelyk in Bourgondiën op de Bergen ten Westen van de stad Dyon. Hare takken buigen zich natuurlyk naar de aarde, en kruipen.

6. De *Cytisus van de Kanarische Eilanden*, is altoos groen; echter zyn hare bladeren witachtig. Zy kan den winter in onze Landen niet dan in de Oranjehuizen wederstaan, waar van zy het sieraad in de maanden Maart en April is, wanneer zy bloeit.

7. De *Doornachtige Cytisus* is alleen teder wanneer zy jong is.

8. De *Cytisus van Montpellier* bloeit in de maand Mey: zy schiet ter hoogten van acht voeten op.

9. De *Portugaalsche Cytisus.* De bladeren van deze, gelyken naar die van het Bourgondiesch hooi: de bloemen komen uit den schoot der bladeren voort. Men heeft 'er waar van de bloemen wit, of zilververwig zyn, gelyk mede de bladeren, en min of meer groot.

10. De *Levantsche Cytisus met groote bladeren, die witachtig aan de onderzyde zyn.* Men maakt van deze weinig werk.

11. De *Africaansche Cytisus.* Hare bladeren zyn smal, en een weinig ruig.

12. De *Amerikaansche Cytisus.* Haar schors is met een soort van Dons bekleed, dat haar zyachtig doet schynen. Deze Heester is zeer teder.

13. De *Cytisus met witte vruchten.* Men kweekt haar in Amerika aan om den overvloed der vruchten die zy voortbrengt, en waar van men gebruik in de spyzen maakt: maar men doet haar doorgaans tot voedzel voor de Duiven verstrekken, hier van heeft zy de naam van *Duivenboonen* verkregen.

14. De *Cytisus-Indigo.* Hare bladeren hebben byna geen steeltjes. Men maakt van deze Plant in Louisiana gebruik om 'er Indigo van te bereiden. Men kan haar in de Zuidelyke Landschappen van Vrankryk aankweken.

15. De *Cytisus met eironde bladeren.* Deze schiet niet hoger dan drie voeten op. Zy is zeer dik, en zeldzaam.

16. De *Siberische Cytisus.* Hare bladeren zyn witachtig en recht, en hare bloemen komen troswys aan het uiteinde der takken voort.

CYTISO-GENISTA. Deze Plant verschilt van de Brem, en van de Cytisus, om dat zy alleen staande bladeren heeft, en de andere bladeren welke drie aan drie, by elkanderen gevoegt zyn.

DAAUWWORMEN of DRAAKJES. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 235. *1ste kol. reg.* 15. *van ond.* Dit zyn kleine hairswyze wormen, die vooral onder het vel van de zwakke en tedere kinderen voortkomen, en die hen een ziekte veroorzaken die oneigentlyk door verscheide Schryveren, *Morbus pilaris* genoemt word, 't geen een ander soort van ziekte is. Men moet de *Daauwwormen* met de *Ziertjes* niet verwarren. De kinderen worden van deze wormen aangetast, schoon zy anderzints welvarende schynen, wel zuigen, en met graagte eeten. Zie *Hortius lib.* 4. *observ.* 53.

Bladz. 235. *2de kol. reg.* 19. Wanneer, ondanks de opgegeven geneesmiddelen, de Daauwormen te menigvuldig zyn, of te ligtelyk weder voortkomen, zoo moet men van het middel van *Timæus* gebruik maken, dit bestaat in het ingeven van het afverwzel van Antimonie, of van het Adderenpoeder; met het zieke kind te baden, gelyk hier voor gezecht is, en met het te wassen met een pint water van Alsem, waar in men twee onsen Aloë hepatica heeft laten ontbinden. Het hulpmiddel 't geen de Portugeesche vrouwen in een diergelyk geval gebruiken is niet minder krachtig; dit is een mengzel van melk, honing en schoorsteenroet: men kan zich mede van de kwikzalf bedienen, waar van men tegens de schorft gebruik maakt, mits 'er de kwik in een mindere hoeveelheit in koomt.

Men geeft oneigentlyk de naam van Chiques aan de Daauwwormen die de kinderen in Meissen aantasten. *Amatus Lusitanus, cur.* 64. *cent.* 7. zecht dat hy een wormswyze zelfstandigheit gezien heeft, die vier en een half voet lang was, en die men langzamerhand, gedurende verscheide dagen, uit de hiel van een jongen Ethiopeër getrokken had, en die hem groote smerten veroorzaakten. Dit wierd te Thessalonika verricht, en hy sprak by deze gelegenheit een Arabiesch Geneesheer, die hem zeide dat deze kwaal zeer gemeen, en zeer gevaarlyk in Egypte, Indien en alle de naburige landen was: zy word door *Avicenna*, *Vena Medina*, genoemt; en door *Galenus*, *Dracunculus*. Maar het is niet waarschynelyk dat dit dezelve kwaal is, die door verschillende namen aangeduid word, om dat de *Vena Medina*, gelyk 'er de waarneming van *Amatus* een denkbeeld van geeft, iets anders is als de Daauwworm, gelyk deze door *Etmuller* beschreven word: deze laatste zyn kort, en konnen zonder gevolgen uitgetrokken worden: de eerste zyn zeer lang, en veel vaster; en zoo men haar onder het uittrekken verbreekt, zoo volgen 'er smerten op, die veel heviger als de voorgaande zyn.

Vermits de *Lindworm*, *Tænia* niets anders dan een *Polypus* is, en dat hy even als door een groeijing vermenigtvuldigt word, heeft men dan mede geen redenen om te gelooven, dat de Daauwwormen mede ware Polypen zyn, dewyl de deelen die onder de bekleedzelen achter blyven, na de afbreking van die gene die men tracht uit te trekken, geenzins van beweging ontbloot zyn, en zoo veel nadeel veroorzaken als de wormen in hun geheel doen? In de *Geneeskundige Waarnemingen van de Maatschappy van Edenburg het 6de deel. art.* 75. leest men dat de Draakjes van Guinee zomtyds verzweringen in de deelen veroorzaken, in welke zy zich onthouden, dat zy zeer verdrietige gevolgen hebben konnen, en dat men op verscheide plaatzen uit het been van een Jongeling, op het Eiland Bermudas, gedeeltens van deze wormen getrokken heeft, die de lengte van negentig voeten hadden. Zie daar een geval, 't geen de overeenkomst van den Daauw-Worm met de *Lindworm* vry wel schynt te bevestigen. *Ruisch* maakt, in zynen *Thes. anat. lib.* 3. *No.* 14. van een Guineesche Worm melding, die zich in de voeten van de Inwoonders onthoud, en hen zeer hevige smerten veroorzaakt: *zie* GUINEESCHE WORM.

DACH, *Dies.* Dit is de uitgestrektheid van tyd, gedurende welke de Zon boven de gezichteinder is. *Zie* het gene wy van de *Zon*, achter het woord DWAALSTAR gezecht hebben. Men verstaat zomtyds door het woord *Dach* mede het Licht, *Lux.* zie LICHT.

DACOKEPHALON. Dit is een

zonderlinge Virginische Plant, om dat naar welke zyde men hare bloemen ook keeren mag, zy dus staan blyven, even als of hare steeltjes, met oogmerk, van gewrichten voorzien waren, om deze onnatuurlyke standen aan te nemen, gelyk zulks in de lieden gebeurt, die door de kwaal aangetast worden, welke men *Zinvang* noemt: *zie* de bespiegeling van dit soort van vreemde bewegingen op het einde van het artikel PLANT, en zelfs op dat van KRUIDJE ROER MY NIET.

DADEL-ROT. (*Byvoegz.*) Dit Dier heeft ten naasten by dezelve gewoontens en aart als de gemeene Eekhoorn: het leeft van vruchten, en bedient zich van zyne voorste pooten om haar aan te vatten en aan zyn muil te brengen; het heeft dezelve stem, maakt het zelfde geschreeuw, heeft dezelfde natuurlyke vernuftigheit, en dezelve vlugheit; het is zeer levendig, zeer zachtaardig, en word met weinig moeite indiervoegen tam gemaakt, dat het aan zyne verblyfplaats gewend, 'er alleen uit koomt om zich te vermaken, en 'er van zich zelven weder naar te rug koomt: het heeft een bevallige gedaante, en zyne gestreepte huit is veel schoonder als die van den Eekhoorn, zyne gestalte is veel kleinder, zyn lichaam veel lugter, en zyne bewegingen zyn alzoo snel.

De *Barbarysche Eekhoorn* gelykt in alles naar dezen *Dadel-Eekhoorn*, door zyne zeden en aart: zy verschillen uitwendig hier in, dat de Barbarysche vier witte strepen heeft, en de andere 'er maar met drie verciert is: de middelste witte streep van deze laatste, bevind zich midden op den ruggraad, waar tegen men aan de Barbarysche op het zelfde gedeelte een zwarte streep opmerkt, die met ros gemengt is.

DAGERAAD. Deze naam geeft men aan de morgenschemering, aan dat zwakke licht het gene zich begint te vertonen, wanneer de Zon noch achtien graden beneden den horison is, en dat steeds toeneemt, tot het opgaan van de Zon.

DAMASTBLOEM, *Hesperis hortensis*. Deze Plant groeit in de Tuinen en in de heggen: zy word door zaden, uitspruitzels en gewortelde Planten vermenigtvuldigt. De kleur van hare bloemen is dan eens wit, dan weder purperachtig, en zomtyds een mengeling van kleuren: haren reuk die lieflyk en zeer aangenaam is, doet zich na den ondergang der Zon meer dan gedurende den dach gewaar worden. Hare peulen zyn niet platachtig, gelyk die van de Geele Violieren. Men geniet zeldzaam de schoonheit van de bloemen dezer Plant te Parys, om dat de Tuinlieden haar door de Paardemest verbranden.

DAMHART. (*Byvoegz.*) Dit Dier verschaft aan den koophandel dezelve waren als het Hert. Deszelfs huit is geacht na dat zy door de Zeembereiders met olie bereid of getouwt is. Men maakt 'er handschoenen, broeken, enz. van.

De Herten leven vyf en twintig of dertig jaren, maar de Damharten leven niet langer als omtrent twintig jaren. Vermits zy veel kleinder zyn, zoo schynt het, zecht de Heer *de Buffon*, dat hunnen aangroei noch veel snelder als die van de Herten is; want onder alle de Dieren is de during van het leven evenredig met de tyd van hunnen aangroei, en niet met die der dracht, gelyk men zou konnen geloven, vermits de tyd der dracht dezelve is; en om dat men in andere soorten, gelyk dat van den *Os*, bevind dat, schoon de tyd van de dracht zeer lang is, de during van het leven echter niet minder kort is.

DAMPEN, *Vapores*. Wy hebben van de uitdamping van het water, van de metaalachtige dampen, en de drooge en vochtige uitwaassemingen, op de artikelen WATER, MYN en UITWAASSEMING gesproken. In het Natuurkundig steltzel word vereischt, dat 'er zich dampen in de lucht opheffen, zoo wel uit de aarde als uit het water, en dat deze dampen in menigte met elkanderen vereenigt zynde, weder op de grond nedervallen; maar echter onder verschillende vormen en gedaantens: dit is het gene wy op de woorden REGEN, HAGEL, SNEEUW, WOLKEN, DAAUW, YSSEL, enz. beschreven hebben: zie *deze woorden*.

DAMPKKING. Dit is eigentlyk die vloeibare en veerkrachtige klomp, die met dampen en uitwaassemingen beladen is, die

 de

de aarde omringt, en waar door de aarde tot een aanmerkelyke hoogte omringt word. *Zie* LUCHT.

DARMEN. Dit is de naam van een gedeelte der Ingewanden; zy zyn in den buik geplaatſt. Men heeft Dieren wier darmen nuttig zyn, en tot een koopwaar verſtrekken, na dat zy bereid zyn. Een ieder kent de ſnaren der violen, baſſen, en andere Speeltuigen. Zie de wyze op welke de Werklieden de darmſnaren bereiden, achter het woord LAM, en in het *Woordenboek der Konſten en Handwerken*.

DELFBAAR EBBENHOUT. Dit is het GIT: zie *dit woord*.

DELFBAAR HOUT. Dit is het hout 't geen niet ontaart is, en dat men op verſchillende dieptens bedolven vind, door de nederſtortingen der aarde, en andere verplaatzingen, die door verſchillende oorzaken uitgewerkt worden, 't zy door ſtortvloeden, 't zy door overſtromingen, 't zy door aardbevingen of andere omwentelingen van de Natuur. Men kan hier tot een voorbeeld een geheel boſch aanhalen, 't geen men onlangs in de moeraſſen van het Graafſchap Lancaſter in Engeland ontdekt heeft: de boomen vinden 'er zich in nevens elkanderen geplaatſt, en zyn op een ſponsachtige, zachte en zwarte aarde uitgeſtrekt. Deze boomen zyn voor het grootſte gedeelte geheel, of door afkapping, beſchadigt; maar zy zyn zoo zwart en hard als ebbenhout. Men neigt om te geloven, dat deze onderaardſche boſſchen dus bedolven zyn geworden in de tyden, in welke de Romeinen Engeland overheerden. Wanneer de bewoonders van dit Landſchap op deze plaats, in het jaar 1754 groeven, zoo vonden zy het lyk van een menſch, het gene zeer wel bewaart was, zyne klederen die zoo wel onbeſchadigt als zyn lichaam waren, hebben doen giſſen, dat dit een Reiziger is die, over deze moeraſſen trekkende, 'er ingezonken is; en men vermoede dat dit toeval zedert een eeuw moet gebeurt zyn. Dagelyks zinken de Jagers in dezen zachten en porieachtige grond, wanneer zy op deze plaats jagen. Het is aanmerkenswaardig dat het grootſte gedeelte der ſlykachtige gronden, de eigenſchap bezitten om het hout, enz. te bewaren, de pylaren van de oude brug van Orleans, en de ſtam van den boom die men onder eenige puinhopen te Parys gevonden heeft, zyn hier bewyzen van: deze houten zyn zwart, zeer hard, en gelykvormig aan dat van Lancaſter: *zie* DELESTOFFEN.

DELFBARE VYGEN OF PEEREN. *Ficoïtes*. Dit zyn lichamen die men inwendig in de aarde vind, en waar van de uitwendige gelykvormigheit met deze vruchten, aan die gene tot een verſchoning kan ſtrekken, die, na een oppervlakkige beſchouwing, haar als verſteende vruchten aangemerkt hebben. Zy hebben inderdaat een ronde opening, die tot het inwendige gedeelte indringt; maar haar inwendig werktuigelyk geſtel wel beſchouwt zynde, bewyſt dat zy 'er wezentlyk van verſchillen. Men vind zeldzaam onder de Delfſtoffen, groeibare lichamen die in hunnen oorſprong zacht en buigzaam geweeſt zyn. De Heer *Guettard* heeft 'er kenmerken in gevonden, die hem deze ſchynbare vruchten, als Madreporaas doet beſchouwen, ſchoon hy erkent, dat hy onkundig is, tot welk ſoort van Madrepora zy behooren. Zie *de Hiſtorie van de Akademie der Wetenſchappen van Parys, voor het jaar* 1751. Mogelyk is de Zee-Vyg, vooral die gene die naar de kwabben der Long gelykt, niets anders dan een ſoort van delfbare *Alcyonium*. De Alcyon heeft een donkere olyfkleur, en een korkachtige zelfſtandigheit: zy verſpreid een zeer onaangename reuk, wanneer men haar opent, en bevat een menigte geelachtige deeltjes en blaasjes, die een helder en lymachtig vocht beſluiten. Haar oppervlak is met regelmatige gaatjes bezet.

DELFSTOFFEN. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 244. *2de kol. reg.* 7. *van ond.* Men vind 'er noch in hunnen eerſten ſtaat, en die in de aarde, (vooral de Schelpen,) hun luiſterryk emailjeerzel behouden hebben, zelfs eenige kleuren, en dezelve plaatzing die zy hadden, in de tyd dat de Zee hen bevatte, enz.

Idem reg. 2. *van ond.* Men heeft plaatzen op welke men deze Delfſtoffen in een zoo groote menigte vind, dat men hen met geheele handvollen oprapen kan. Die gene die men in de leemaarde vind, zyn dikwyls met een pyriteus omkleedzel bedekt, of met een oker van yzer omkleed, enz.

Bladz.

Bladz. 246. *1ſte kol. reg.* 7. Men kan zeggen dat onder alle de verſchynzelen die de Natuurlyke Hiſtorie aanbied, 'er geen is dat de oplettenheit der Natuuronderzoekers meer tot zich getrokken heeft, als de verbazende menigte lichamen die vreemd aan de aarde, met werktuigen begaaft, en delfbaar geworden zyn. Wat al ſtelzels, wat al giſſingen, wat al onderſtellingen heeft men niet gevormt om te verklaren op wat wyze deze zelfſtandigheden, om dus te ſpreken, uit hun land gevoert, en van het eene ryk in het andere overgebracht zyn! Het gene vooral treffende is, is de verbazende menigte ſchelpen en lichamen der Zee, waar van men lagen en onmeetbare verzamelingen in alle de deelen der bewoonde wereld vind, en zomtyds op een grooten afſtand van de Zee, zonder buiten Europa te gaan, vind men 'er aanmerkelyke voorbeelden van: de omliggende ſtreken van Parys bieden onuitputtelyke groeven van ſteenen aan, die tot bouwſteenen bekwaam zyn, en alleen uit delfbare Schelpen ſchynen te zamengeſtelt, welke onmeetbare lagen vormen, en die altoos een evenwydige ſtrekking met den horizon hebben. Zomtyds heeft men verſcheide lagen, die door tusſchen beide geplaatſte beddingen van aarde of zand van elkanderen geſcheiden worden. Het ſchynt dat de Dieren, die deze Schelpen bewoond hebben, in huisgezinnen leefden, en een ſoort van maatſchappy vormden: inderdaat men vind dezelve delfbare lichamen altoos by elkanderen en op hunne platte zyde geplaatſt, en een verbazende by een verzameling uitmakende.

Men heeft opgemerkt dat van de delfbaare Schelpen die men in onze landen vind, de overeenkomſtige levende Schelpviſſchen alleen in de Zeën van Indiën en der warme Landen gevonden worden. Eenige byzondere Dieren die zich in alle geweſten onthouden, en die men te gelyk met deze delfſtoffen vind, vernietigen geenzins deze algemeene waarneeming. Wat moet men van deze menigte lichamen der Zee denken die op zommige plaatzen in de aarde bevat zyn! men moet volſtrekt toeſtaan, dat deze plaatzen voormaals tot een bedding aan de Zee verſtrekt hebben. Dit gevoelen is dat van alle de Philoſophen zoo wel onder de oude als de latere. (Wy zonderen van dit getal zekere Geleerden uit, die op de eeuwen van onwetenheit gevolgt zyn, en die de peripatetiſche Philoſophie en de ſpitsvinnigheden der Schoolen een wonderzinnige wyze van redeneren had doen aannemen, voorgevende dat de Schelpen en andere delfbare lichamen, die vreemd aan de aarde zyn, door een vormerende kracht, of door een algemeen verſpreid zaad gevormt zyn; in een woord, even als ſpelingen der Natuur; midlerwyl dat de overeenkomſt van den vorm, de werktuigelyke zamenſtelling, enz. alleen genoeg waren om hen een waar denkbeeld te doen verkrygen. (Hoe kan het mogelyk zyn dat diergelyke buitenſporige denkbeelden thans noch voorſtanders vinden konnen.) Behalven dit, bewyſt de ondervinding dat de verzameling van de lichamen der Zee, die men in de ingewanden der aarde vind, 'er niet by toeval geplaatſt zyn: en, zyn deeze lichaamen niet geſchikt, even als of zy in evenredigheit van hunne byzondere zwaarte nedergevallen waren, vermits men dikwyls in de bovenſte lagen van een plaats der aarde, lichamen der Zee vind, die een veel grooter zwaarte hebben als die gene die 'er onder geplaatſt zyn. Eindelyk deze zeer zware lichamen bevinden zich zomtyds met andere vermengt welke veel ligter zyn: alles ſchynt een zeer langdurig verblyf en zelfs van eenige eeuwen van het water der Zee aan te duiden, en geenzins een kortſtondige overſtroming en verblyf van eenige maanden, gelyk zommige willen. Wy herhalen het, zoo deze delfbare lichamen door een plotslinge en geweldige overſtroming aangevoert waren, zoo zouden zy alle verwardelyk over het oppervlak der aarde verſpreid zyn geworden; het geen met de waarnemingen ſtryd. Die gene welke willen dat deze lichamen door waterſtroomen aangevoert zyn, hebben geen beter grond voor hun gevoelen, want men zou alsdan deze delfſtoffen veel eerder in het diepſte der valyen, dan in de bergen vinden moeten: echter vind men by na altoos het tegengeſtelde. Men ziet uit al het gene gezecht is, dat het waarſchynelykſte gevoelen dat der Ouden is, welke dachten dat de Zee zich voormaals op het Land onthouden heeft, 't geen wy bewonen. Alle andere ſtelzels zyn aan onoverkomelyke zwarigheden onderworpen, waar uit men zich onmogelyk redden kan. *Zie* de artikelen FALUN, ZONDVLOED, AARDE, VERSTEENING, en DELFBAAR-HOUT.

DENNEBOOM. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 245. *2de kol. reg.* 25. *van ond.* Door de tyd word dezen boom zeer hoog. *Plinius* ſpreekt, in zyn *Hiſt. Nat. Lib. XVI. Cap.* 40. van een Denneboom die een aanmerkelyke hoogte, en zeven voeten middellyn had, hy diende tot een maſt voor het grootſte ſchip, 't geen de Romeinen tot dien tyd in Zee gezien hadden, het was gebouwt om de Obelisk uit Egypte over te voeren, die voor de renbaan van het Vatikaan geſchikt was. Men ziet thans noch op de Pilatusberg in het Canton Lucern in Zwitzerland, een der aanmerkelykſte Denneboomen. Uit zyn ſtam, die meer als acht voeten omtrek heeft, komen ter hoogte van vyftien voeten van de aarde, negen takken voort, die omtrent een voet middellyn en zes voeten lengte hebben: uit het uiteinde van iedere tak verheft zich een zeer dikke Denneboom; indiervoegen dat dezen boom een arm-kandelaar, met kaarſſen bezet, verbeelt.

DERDE HEMEL. Deze naam geeft men zomtyds aan het opperſte gedeelte der Hemelen. De Heer *Derham* heeft gedacht dat de vlakken, die men in zommige zamenſterringen opmerkt, openingen van het Firmament zyn, door welke men den derden Hemel ziet; maar dit denkbeeld is alzoo ongemeen als wonderzinnig: *zie* STAR *achter het woord* DWAALSTAR, HEMEL, ZAMENSTARRING en FIRMAMENT.

DESMAN. Dus word een ſoort van Muskus-Rot genoemt, die byzonder aan Lapland en Rusland is, en van de Muskus-Rot van de Antilliſche Eilanden en Kanada verſchilt: *zie* MUSKUS-ROT.

DIAMANT. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 249. *1ſte kol. reg.* 17. *van ond.* Deze Steen is het dierbaarſte van alle de ſtoffen, waar omtrent de menſchen overeengekomen zyn, om hen tot een verbeelding van de pracht en overvloed te doen ſtrekken.

De kleur van den Diamant verſchilt tot in het oneindige: hy heeft gewonelyk geen kleur; maar men vind 'er van allerlei kleuren, en van allerlei ſchakeringen van kleuren. Men twyffelt, wat de Juweeliers ook zeggen mogen, dat men ooit Diamanten gezien heeft, die zoo ſchoon rood als de Robynen, zoo ſchoon purper als de Granaten, zoo ſchoon oranje als de Hyachinten, zoo ſchoon groen als de Smaragden, en zoo ſchoon blaauw als de Saphieren, enz. waren. De groene Diamant is, wanneer zyne kleur ſchoon is, de zeldzaamſte, hy is mede de hoogſte in prys. De roosverwige en blaauwe Diamanten worden hoog geſchat, en zelfs mede de geele. De roſſe of zwartachtige Diamanten zyn niet dan te gemeen: deze kleuren verminderen 'er de prys zeer ſterk van.

Alle de Diamanten van den Koophandel zyn met een duiſtere korſt bedekt, die naauwlyks eenige doorſchynentheit in het inwendige van den ſteen laat gewaar worden; indiervoegen dat de grootſte kenners over zyne waarde niet oordeelen konnen. Wanneer hy dus door een korſt omkleed is, draagt hy de naam van *Ruwe Diamant*.

Bladz. 250. *1ſte kol. reg.* 6. De eerſte bewerking van de ſlyping van den Diamant, is die, waar door men hem van zyne korſt ontdoet: hier toe moet men *den Diamant tegens den Diamant ſtellen*, en hen tegens elkanderen wryven: men lymt hen ieder aan het einde van een ſtokje, 't geen de vorm van een ſteel heeft, om hen met meer gemak vaſt te konnen houden en wryven; door dat middel ſlyten de Diamanten op elkanderen; en 'er gaat een poeder van af, 't geen men in een doosje ontvangt; dit poeder dient in 't vervolg om hem te ſlypen en te polyſten. Om een Diamant te polyſten moet men den draad van den ſteen volgen: zonder deze voorzorg zou men 'er niet in ſlagen; in tegendeel zou hy heet worden zonder eenige polyſting aan te nemen, gelyk aan die gene gebeurt waar in den draad in dezelve richting niet loopt: men noemt hen *Diamanten der Natuur*. De Juweelliers vergelyken hen by de kwaſten van het hout waar van de vezelen door een gevlochten, zyn in diervoegen, dat zy elkanderen in verſcheide richtingen kruiſſen. Zy geven de naam van *Roos Diamanten*, aan die gene, waar van de boven zyde met facetten of ruiten, en de onder zyde plat geſlepen is. Zy noemen die gene *Briljante Diamanten*, die aan de onder zyde zoo wel met facetten als aan de boven zyde geſleepen zyn. Om deze ſlyping te verrichten, die de ſchoonſte uitwerking doet, zoo vormt men drie en dertig oppervlaktens van verſchillende gedaantens, en die naar verſchillende hoeken neigen,

gen, op het boven gedeelte van den steen, dat is te zeggen, op het gedeelte dat uit de kas steekt: men maakt 'er vyf en twintig op het onder gedeelte van den steen dat in de kas bevat is, die mede van een verschillende gedaante zyn, en een verschillende nyging hebben, indiervoegen dat de onderste facetten aan de bovenste beantwoorden in evenredigheden die zoo naauwkeurig zyn, dat zy de terugkaatzingen vermeerderen, en te gelyk eenige schyn van straalbreking op zekere standen geven: het is door deze konstgreep, dat men de terugkaatzing aan de Diamanten geeft, en hen die vuurstralen doet verkrygen, in welke men in het klein de kleuren van het zonnebeeld ziet, dat is te zeggen rood, geel, blaauw, purper, enz. *Zie* het Woordenboek der Konsten en Handwerken, *op het woord* JUWEELLIER.

Een schoone Diamant heeft luisterryke en levendige terugkaatzingen, die een sterke aandoening in de oogen verwekken. Zomtyds schat men de waarde van deze steenen, in den koophandel, door *Karaten*. Iedere *Karaat* evenaart vier greinen, die een weinig minder zwaar zyn als die van het mark gewicht, en ieder van deze greinen, worden in halve, vierdens, achtens, zestiendens, enz. verdeelt. Wanneer een Diamant verscheide greinen of karaten weegt, zoo houd de bepaling der karaten op, en het verschil van dezelve is zeer groot, vermits de karaat alsdan op twee en dertig greinen kan geschat worden, en zelfs op zestig greinen, enz. Zoo groot zyn de verdiensten van den Diamant, dat hy in alle eeuwen en onder alle beschaafde Volken, even als het schoonste voortbrengzel der Natuur, in het Ryk der Mineralen is beschouwt geworden; hy is altoos het teken van de grootste waarde, in den hoophandel, en het kostbaarste sieraad in de Maatschappy geweest.

Het schynt dat de Natuur zuinig in een zoo volmaakte en schoone stoffe is. Tot in het begin van deze eeuw, kende men geen *Diamantmynen*, dan alleen in de Oost-Indiën; maar men heeft 'er zedert in Brazil in Amerika ontdekt.

De beste en rykste Diamanten, zyn in de Koningryken Golconda, Visapour en Bengale, aan de oevers van de Ganges, en op het Eiland Borneo.

De Myn van Raolconda, is in het Landschap Carnatica, vyf dagreizens van Golkonda, en acht of negen, van Visapour. Op deze plaats is de aarde zandachtig, met Rotzen vervult, en met Kreupelbosschen bedekt. De Rotzen worden door airen van Aarde, van elkanderen gescheiden, die een halve duim, en zomtyds een duim dikte hebben; en het is in deze Aarde, dat men de Diamanten vind. De Mynwerkers verzamelen deze aarde door yzere haken; vervolgens wascht men haar in houte bakken, om 'er de Diamanten van af te scheiden: men herhaalt deze bearbeiding twee of drie malen, tot dat men verzekert is, dat 'er geen meer in overig zyn. De andere Myn, Die *Gani*, in de taal van dit Land, en *Coulor* in het Perziaansch genoemt word, leeht zeven dachreizen ten Oosten van Golconda. Men heeft zomtyds, zestig duizent Werklieden, mannen, Vrouwen en kinderen, die deze Myn bearbeiden. Wanneer men in de plaats overeengekomen is, die men op delven wil, zoo maakt men een andere niet verre van deze vlak, en men omringt haar met een muur, die twee voeten hoogte heeft, en waar in men op zekere afstanden, openingen laat, om het water te doen uitvloeijen; vervolgens begint men op de eerste plaats te delven. De mannen delven de aarde uit; en de vrouwen en kinderen brengen haar naar de plaats die met muuren omringt is. Men vervolgt met graven tot dat men water vind: dit water is niet nutteloos; men bedient 'er zich van om de aarde te wasschen die men in de bemuurde plaats gebracht heeft: men stort het op de aarde over de muur, en het vloeit door de openingen weder uit, die in den voet van de muur zyn. Wanneer de aarde twee of drie malen gewasschen is, zoo laat men haar droogen, vervolgens wandt of zift men haar door korven die hier toe gemaakt zyn: deze bewerking verricht zynde, zoo slaat men de grove stukken klein, om haar weder op nieuw twee of drie malen te ziften; hier op zoeken de Werklieden de Diamanten met de handen. Thans zyn de aderen van deze Myn byna uitgeput. De Diamanten die men 'er in vind, zyn doorgaans wel gevormt, groot, spits en van een schoon water: men vind 'er mede geele, en van andere kleuren. Eenige hebben een blinkende, doorschynende, en eenigzins groenachtige korst, schoon het hart van den steen schoon wit is.

De Mynen van Ramiak, Garen, en Muttampellee, hebben een geelachtige aarde; en verscheide van deze ver Diamanten heb-

ben

ben een blaauwachtig water. De aarde en de Diamanten van Whootoot, Canjecconcta en Lattawar, gelyken naar die van Coulour en Curruve: echter heeft men vry fchoone Diamanten in de Myn van Lattawar, die de vorm van het dikke einde van de lemmer van een Scheermes hebben, die van de Myn van Ramulconetta zyn zeer klein, groen en van een fchoon water. Die van de Myn van Carnatica zyn zwartachtig geel, gebrekkig, en breken wanneer men hen van hunne fchors ontdoet. De Diamantmynen van Wafergerree, en van Mannerriurg, hebben vyftig vademen Diepte in de Rotzen. De eerfte laag beftaat uit een witte en harde fteen, in welke men putten ter diepte van zes voeten delft, om by een foort van yzer-ertz te komen: men vult de kuil met hout op, 't geen men in brand fteekt, en men onderhoud dit vuur drie dagen in zyn volle kracht; vervolgens blufcht men het met water: de fteen hier door zacht gemaakt zynde, zoo graaft men de ertz uit, welke vier voeten dikte heeft. Men ontmoet alsdan een roode aarde, die zich ter diepte van drie of vier vademen onder de Rots, uitfteekt: men graaft deze aarde weg, en zoo men 'er Diamanten in ontmoet, zoo delft men zoo lang tot dat men water vind: dit is het uiteinde van de bearbeiding. Deze Mynen zyn zeer koftbaar in de bewerking. Men vind mede Diamanten in de ertz; zy zyn groot, hebben voor het grootfte gedeelte een fchoon water; maar haar vorm is flecht, en ongelyk.

De Myn van Muddemurg die zoo gemakkelyk te bearbeiden is, overtreft alle de andere in de fchoonheit der Diamanten, die voor het grootfte, vier en twintig, acht en twintig, en veertig greinen wegen. De Myn van Melwillée, die in het Jaar 1670, ontdekt wierd, bevat veel Diamanten van een fchoone vorm, en die van zeftig tot negentig en hondert greinen wegen; maar hun water is geelachtig; en zoo veel luifter als zy hebben, wanneer zy uit die Myn komen, zoo duifter worden zy, op de molen; behalven dit, hebben zy weinig hardheit; zy worden mede niet zeer begeert. In de Myn zyn deze Diamanten met een korft van zand omkleed, en men kan hen van de Zandfteenen niet onderfcheiden dan met hen tegens een fteen te wryven. Men zoekt hen onder het zand wanneer de Zon zeer helder fchynt.

Men twyfelt niet, of de Mynen van Vifapour, en vooral die van Gazerpellee, bevatten Diamanten, die zoo groot en fchoon als die van het Koningryk Golconda zyn; maar de Staatkunde van den Koning van Vifapour, duld niet, dat men andere Mynen bearbeid dan die gene, waar in men kleine Diamanten vind: wel is waar, dat zy minder voordeelig zyn; maar zy zyn minder koftbaar, en zoo gevaarlyk niet als die van Golconda. Wat meer is, deze Koningen doen alleen zekere byzondere Mynen bearbeiden om de Diamanten niet te gemeen te doen worden, en behalven dit, behouden zy noch de grootfte voor zich: het is om deze redenen dat men in Europa weinig Diamanten van een ongemeene groote heeft. Men heeft noch veel andere kleine Diamantmynen, naby die gene waar van wy melding gemaakt hebben, zelfs te Bisnagen, te Malakka, en in Arabiën: maar in alle deze Mynen van Ooft-Indiën, zyn de Diamanten indiervoegen in de aarde bedolven, dat men hen zeldzaam onder het graven gewaar word; men moet de aarde hier. toe in de hande nemen.

Men heeft in het Koningryk Bengale een Rivier *Gouel* genaamt, in welke men Diamanten vind. Deze Myn, die voor alle andere ontdekt is, draagt de naam van de *Myn van Soumelpour*. Men kan 'er niet in arbeiden dan omtrent het einde van de maand January, en het begin van February, in welke tyd de zware regenvlagen gevallen zyn, en het water helder geworden is: alsdan varen de Werklieden of de naburige Inwoonders, de Rivier tot aan de Bergen op, uit welke zy voortkoomt, ten getale van omtrent acht duizent Lieden, van beide Sexe, en allerlei ouderdom. Het water is alsdan zoo laag, dat men de hoedanigheit van het zand van den bodem ontdekken en onderfcheiden kan. De ervarentfte Werklieden willen dat de plaatzen die het overvloedigfte Diamanten bevatten, die gene zyn alwaar men van die Donderfteenen vind, die *Ceraunias* genoemt worden (dit is een *Pyriet*: zie *dit woord*). Eindelyk, wanneer men de plaats uitgekozen heeft, die men bearbeiden wil, zoo leid men de ftroom van het water ter zyden af; vervolgens delft men het zand ter diepte van twee voeten uit, en men brengt het op den oever van de Rivier, op een plaats die met een muur omringt is. Men befproeit dit zand met water, zift het, enz.

enz. gelyk men in de Myn van Coulour doet. Men vind mede Diamanten in de Rivier Succadan, op het Eiland Borneo, schoon de Vorsten van het Land, hen niet uit hunne Staten willen laten voeren, en dat het grootste gedeelte der Inwoonders, woest en wreed is, zoo heeft men echter Portugezen, die 'er ter sluik kopen, van die gene, die hen in de Mynen, steelen; ondanks alle de vlyt der Oppassers.

Omtrent het begin van deze Eeuw, heeft men in Brazil, Diamanten en andere Edele Gesteentens ontdekt, als Robynen, Topazen, enz. Deze Braziljaansche steenen zyn schoon, en schoon men hen vry duur verkoopt, zoo vreest men echter, dat zy, door de rykheit der Myn, in prys dalen zullen. De Diamanten van Alençon, zyn niets anders dan Kristallen: *zie* de artikelen KRISTAL, en KRISTAL-KYEN.

DICTAMNUS van CANDIA. (*Byvoegz.*) Dit is de Dictamnus die door den Dichter *Virgilius*, zoo hoog geroemt is. Hare bladeren komen in den groten Theriakel van *Andromachus*, in de Mithridaat, enz. Deze Dictamnus vind men zomtyds mede in Provence, en in Italiën. Zy vermenigtvuldigt door uitspruitzelen in een droge en zandachtige grond.

Men kent noch een tweede soort van Dictamnus, *Dictamnus montis Sipyli*, *origani foliis*. Het was de Ridder *Wheeler*, die haar naar Oxford overzond, wanneer hy haar op den Berg Sipyle, in Klein Azia, naby de Meander, ontdekt had. Dit nieuwe soort van Dictamnus is een zeer bevallige Plant, die airen van bloemen voortbrengt, die een duurzame schoonheit hebben, dit doet haar een plaats in de Tuinen der Liefhebberen, waardig zyn. Men moet haar op dezelve wyze vermeerderen en aankweeken, als de witte Dictamnus.

DIER. (*Byvoegz.*) Wat is het Dier? Zie daar, zecht de Heer *Diderot*, een der vragen, waar mede men des te meer verlegen is, hoe meer Philosophie, en kundigheden men in de Natuurlyke Historie, enz. bezit. Dit is een wezen, dat begrypt, of kent, en het geen met geheugen begaaft is, enz.

De voortteeling der Dieren geschied op verschillende wyzen: het grootste gedeelte vereeuwigt zyn soort door de paring; echter schynt het, dat het grootste gedeelte der Vogelen, (schoon met een dubbele roede begaaft zynde), niets anders doet als het wyfje sterk te drukken; onder de Visschen, in tegendeel, zyn de mannetjes, om dat het noodwendige lid tot de daad der paring, in hen niet bestaat, genoodzaakt om het vocht dat in hunne hom bevat is, over de eitjes te verspreiden, die de wyfjes in het water uitschieten. Men heeft dus Dieren die Sexen en deelen hebben, welke tot de paring geschikt zyn; andere, die mede Sexen hebben, maar de nodige deelen tot deze daad, ontbreken; andere, gelyk de Huisjesslakken, hebben de deelen, die tot de paring geschikt zyn, en bezitten te gelyk de beide Sexen; andere, gelyk de Plantluizen, hebben geen Sexe, zy zyn te gelyk vaders en moeders, en teelen door zich zelven voort, zonder eenige merkbare paring.

Byna alle Dieren, uitgezondert de Mensch, hebben ieder jaar, bepaalde tyden tot de voortteeling. De Lente is voor de Vogelen, de tyd van hunne liefdensbedryven; de Karpers schieten hunne kuit en hom, gedurende de grootste hitte van den Zomer; de Katten zoeken elkanderen, gedurende de maanden January, Maart, en September; de Steenbokken in de maand December; de Wolven in de maand January; de Paarden in den Zomer; de Herten in de maanden September en October; byna alle de Insecten paren in den Herfst, enz. Eenige, gelyk deze laatste, schynen zich door de daad der voortteeling geheel uit te putten; en zy sterven mede weinig tyd hier na: *zie* het artikel ZYWORM. Andere Dieren, putten zich hier door, dus verre niet uit, dat 'er hun leven door uitgebluscht word; maar zy worden, gelyk de Herten, by uitstek mager, en verzwakken op een verbazende wyze, en hebben een aanmerkelyke tyd nodig, om het verlies in hun werktuigelyk gestel, te herstellen. Andere putten zich minder uit, en zyn meermalen in staat om voort te teelen. Andere eindelyk, gelyk de Menschen, putten zich weinig uit, en zyn in staat om het verlies ras te vergoeden dat zy geleden hebben, zy zyn mede in alle tyden in staat om voort te teelen; dit hangt alleen van de byzondere gesteltheit, der werktuigelyke deelen van deze Dieren af: *zie* het artikel VOORTTEELING.

Het is mede noch een vraag of een onderzoekwaardig verschynzel, op wat wyze een verbazent getal Dieren in andere Dieren gevormt worden. De kreuken in den aars van een Os of Paard, de neus van een Schaap, de Slokdarm van een Hert, de ingewanden van een mensch, en de huit van byna alles wat adem haalt, verstrekt tot een nest, tot een geboorte land aan een oneindige menigte van Insecten. Dus voeden de Dieren elkanderen, gelyk zy elkanderen verdelgen.

Een ieder die het gedrach der Dieren waargenomen heeft, en van hunne wyze van leven en om hun soort te behouden onderricht is, heeft een groot verschil in de vernuftigheit der wilde Dieren, en die der tamme moeten opmerken; deze laatste bezitten noch dezelve behendigheit noch het zelfde natuurlyk vernuft. Deze hoedanigheden zyn zwak in hen, zoo lang zy in de slaverny en overvloed leven; maar zoo ras men hen de vryheit wedergeeft, en zy weder in de noodzakelykheit komen om voor hun bestaan te zorgen, zoo verkrygen zy alle hunne geneigtheden weder, en met deze, alle de vernuftigheit van hun soort: zy verkrygen in de behoeftigheid alle de hoedanigheden weder die zy in den overvloed verloren hadden, zy vereenigen zich naauwkeurig met elkanderen, betonen meer tederheit voor hunne jongen, voorzien de jaargetyden, maken van alle de hulpmiddelen gebruik, die de Natuur hen ingeeft tot de behoudenis van hun soort, tegens de ongemakken der jaargetyden en de listen van hunne vyanden; eindelyk de bezigheden en arbeid doet hen hunne natuurlyke krachten weder bekomen, en de zorgeloosheit en andere gebreken verlaten hen met den overvloed en de ledigheit.

Wy zullen het byvoegzel van dit zoo gewichtig artikel eindigen, met een uittrekzel van het merkwaardigste, 't geen omtrent den trap van warmte der verschillende Dieren gezecht is.

De warmte der Dieren is zeer verschillende, volgens de verscheidenheit van hunne soorten en dat der jaargetyden. De Dierbeschryvers hebben hen met vry veel grond, in *warme* en *koude* verdeelt, dat is te zeggen, betrekkelyk tot onze gewaarwordingen. De Doctor *Martin* zecht, dat men die gene *warme* noemt, die onze gesteltheit evennaren en naderen, middelerwyl wy die gene als *koude* beschouwen, waar van de warmte verre beneden de onze is: het schynt volgens de proefnemingen van dezen Waarnemer, dat alle de Dieren een weinig meerder warmte bezitten, als de middelstof in welke zy leven. De Insecten zyn een onderwerp van verwondering voor ons; want schoon zy de aandoenelykste en tederste van alle Dieren schynen, zoo zyn zy echter die gene, die de grootste koude wederstaan konnen. Men heeft hier van een treffent voorbeeld in de gestrenge Winters van de jaren 1709 en 1740 gezien, in welke de eitjes en tonnetjes der Insecten, het geweld der koude wederstonden, waar tegens de sterkste Dieren niet bestand waren. Alle de Insecten worden doorgaans onder de koude Dieren geplaatst; maar men heeft in dit opzicht een zonderlinge uitzondering in de warmte der Byën, om dat een zwerm van deze Insecten dikwyls de thermometer tot een graad van warmte doet opreizen, die niet minder als die gene is die wy bezitten, en die tusschen de dertig en vyf en dertig graden is. De Oesters en Mosselen hebben weinig warmte, als mede de Visschen die kieuwen hebben. De Slangen zyn weinig meer dan twee graden warmer als de lucht die zy inademen: de Kikvorschen en Land-Schildpadden hebben vyf graden meerder warmte: in het algemeen is de klasse der Schildpadden, Padden, en voor al der Slangen niet in staat om een zeer geweldige koude te wederstaan. Zy zyn, wel is waar, in een staat van verdoving gedurende dezen tyd, en verliezen zeer weinig van hunne zelfstandigheit. De Vogelen zyn de warmste van alle Dieren; men kan hier van de proef nemen op de tamme Vogelen, en zelfs op de Patryzen, enz. De Menschen zyn byna de laatste in de klasse van de warme Dieren, gelyk de gemeene Viervoetige Dieren, als Honden, Katten, Schapen, en Ossen veel warmer zyn als het menschelyk geslacht; de Visschen die door middel van een long ademen, of de Cetacei zyn mede zoo warm als de Dieren.

DIERENRIEM, *zie* ZAMENSTARRING.

DIERVILLA. Dit is een kleine Heester die uit Acadia in Amerika oorspronkelyk is, en die in onze gewesten niet hoger als tot drie voeten opschiet. Hy heeft veel over-

overeenkomst met de *Syringa*, door zyn hout en bladeren, waar van de tanden echter veel regelmatiger en zoo diep niet zyn. Hy brengt in het begin van de Maand Juny geele bloemen voort, die een trechterswyze gedaante hebben, en met een vlaggetje bezet, en in vyf deelen zyn ingesneden, zy eindigen in een pyp, die met den stamper door een gewrichtje vereenigt is. Deze bloemen zyn zeer verspreid aan de takken geplaatst: zy duren omtrent veertien dagen. Omtrent het einde van de Maand Augustus vertonen zich noch eenige andere, welke mede omtrent zoo lang duren. Op deze bloemen volgt een pyramidale vrucht, die in vier afdeelingen gescheiden is, welke met vry kleine zaden vervult zyn.

De vermenigvuldiging van deze Plant ontslaat van alle zorgen; zy doet meer als men begeert, door middel van hare kruipende wortelen, welke aan hare uiteindens een menigte uitspruitzelen voortbrengen; dit is de reden waarom men haar geen regelmatige gedaante kan doen verkrygen. Schoon de *Diervilla* de schaduwachtige plaatzen, en de slykachtige en vochtige aarde bemint, zoo brengt zy echter een groot getal bloemen in de droge gronden voort. Het beste dat men met deze Heesters doen kan, is dat men hen gebruikt om de lustboschjes te versieren, in welke de schaduwe van de groote boomen hen niet nadeelig is, en in welke hunne voornaamste bevalligheit is dat zy vroegtydig een aangenaam groen verschaffen, en zelfs reeds in het begin van de Maand February: de gestrengheden van onze Winters benadeelen hen niet.

DILLE. (*Byvoegz.*) Haar wortel is klein, wit en vezelachtig. Men kweekt de Dille in de Tuinen aan; en het gebeurt dikwyls dat wanneer men haar een maal zaait, zy alle jaren weder voortkoomt, door middel van haar zaad, 't geen afvalt.

DISTELS, *Carduus*. Dit is een geslacht van Planten: de bladeren van hare omkleedzels zyn met doornen bezet, ten minsten omtrent hun uiteinde, of eindigen in een harde en stekende doorn. Hare bloemen zyn byna alle hermaphroditen; en het gene haar byzonder is, is dat zy vruchtbaar zyn, schoon zy dikwyls maar een m[illegible]ndje hebben; de gestraalde bloemen in tegendeel, zyn niet vruchtbaar, dan wanner zy 'er twee hebben. Men plaatst onder de soorten der Distels, de *Carthamus*, *Everwortel*, *Starre Distel*, enz. zie *deze woorden*, en de artikels van de soorten der DISTELS.

DOL-APPEL, of ALBERGAME. (*Byvoegz.*) *Malum insanum*. Dit is een Plantdier dat in de Zee leeft, en 't geen door *Rondelet* dus genoemt is om zyne gelykvormigheit met het lange soort van Dolle-Appels. Men ziet mede op dit Dier een soort van bladeren of vederen; het is hier in dat dit soort van Plantdier van den Zee-Druiftros verschilt. Men bemerkt mede eenig onderscheid in hun voetsteeltje. *Zie* ZEE-DRUIFTROS en ZOOPHYTEN.

DOLPHYN. (*Byvoegz.*) De Starrekundigen hebben dezen naam mede aan een Zamenstarring van het noorder gedeelte van den Hemel gegeven: het is uit tien starren te zamengestelt volgens *Ptolomeus* en *Tycho Brabé*.

DOMINEESTEEN. Deze naam heeft men aan een soort van Mergel gegeven, 't geen versteent is, en dat, volgens het verhaal der Hollandsche Reizigers, in een Rivier gevonden word, die voorby het Fort Victoria, op het Eiland Amboina, stroomt. Deze steen is even als het Serpentyn-Marmer gespikkelt, en heeft de grote van een Ganzen-ei, en is met tepeltjes bezet; hy is glad, vry zacht, en kan gemakkelyk gepolyst worden. Men wil dat het een Hollandsche Predikant was, die hem het eerste ontdekte en bekent gemaakt heeft: men verzekert zelfs dat hy hem door de zieken deed kauwen.

DONDER. (*Byvoegz.*) Het dondert het geheele jaar door op Jamaika, en dikwyls in Italiën, maar zeldzaam in de Landen die koud, vochtig, en met water bedekt zyn. Volgens de waarnemingen van den Heer *Musschenbroek*, dondert het vyftien malen in een middelbaar jaar te Utrecht. Dezelve Schryver heeft opgemerkt dat de richting en aart van den wind in het algemeen niets aan den *Blixem* doet: zie *dit woord*; maar dat het menigvuldiger met een Zuide[illegible] dondert. De Blixem is menigvuldiger in den Zomer als in den Winter,

ter, om dat de uitwaassemingen die zich door de warmte uit de aarde opheffen, in groter getal zyn. Volgens dezelve Natuuronderzoeker, zyn de stoffen van de Vuurkloten dezelve als die van den Blixem: *zie* VUURKLOOT. De Donder moet door zich zelven niet meer dan eene slag voortbrengen: echter wanneer de vlam te gelyk drie of vier stralen ontsteekt, zoo kan zy op deze wyze bondels vormen, die na elkanderen ontbranden, en door dit middel, verdubbelde slagen voortbrengen. Zoo den Donder met meer geraas in de vallyen schatert, en even als by echoos, zoo is dit om dat de bergen het geluit van alle zyden te rug kaatzen. Men begrypt ligtelyk dat de bergen die evenwydig voortloopen, op een andere wyze het geluit van den Donder moeten te rug kaatzen, als die gene die op zekere afstanden met boomen bedekt zyn, of die Steden, Rivieren of holen bestryken, of eindelyk die zich met hunne uiteindens vereenigen.

Bladz. 260. 1*ste kol. reg.* 21. De Heer *Bergman* onderricht ons, dat zedert dat de Stad Philadelphia algemeen de gewoonte aangenomen heeft om electrique staven op de huizen te plaatzen, zy zich voor de verwoestingen beschut heeft, die 'er voormaals door den Donder zoo menigmalen aangerecht wierden. Men leest zelfs in de Redenvoering by zyne Intrede in de Zweedsche Akademie, in het jaar 1764, een beredenerende omschryving over de beste wyze om de electrique yzere staven en draden te plaatzen en op te richten, zoo wel op de huizen als op de Schepen.

Dikwyls is het een zeker middel om de wolk te doen barsten boven een plaats alwaar men de klokken luid, in plaats van dezelve af te keeren, en dus den Donder te doen nedervallen. Het was hier door dat den Donder, in het jaar 1718, op vier en twintig Kerken van Neder-Bretagne viel, in de uitgestrektheit van de kust, die zich van Landernau tot aan Saint-Paul-de Leon uitstrekt, en juist op de Kerken in welke men de klokken luide om hem te verdryven. De naburige Kerken in welke men niet luide bleven verschoont. Men kan met meer zekerheit den Donder door kanonschoten verdryven.

De nuttigheit van den Blixem is, ten 1ste, dat hy den dampkring verkoelt: inderdaad, men merkt byna altoos op, dat het veel koelder is na dat het gedondert heeft; ten 2de, dat hy de lucht van een groote menigte schadelyke dampen zuivert, en dezelve mogelyk nuttig maakt met hen te verdunnen. Men wil dat de regen die gedurende den Donder valt, veel geschikter is om de aarde vruchtbaar te maken als eenige andere: ten minsten is het waar dat de zware regenvlagen den Blixem verminderen, of zelfs doen ophouden, om dat dezen regen een groot gedeelte van de stoffe met zich voert, welke medewerkt om den Blixem te vormen. Verscheide vochten gisten sterker gedurende de werking van den Blixem; andere houden op met gisten, gelyk het Bier en de Wyn; andere verderven, gelyk de melk. Deze laatste verschynzelen, hoe eenvoudig zy ook schynen mogen, zyn echter zeer moeijelyk om te verklaren, en wy zullen dit niet ondernemen. De Geneesheeren onderzoeken met zeer veel weetgierigheit wat de oorzaak van de dood der Menschen en Dieren zyn mag, die door een Donderslag gedood worden, zonder dat zy eenigzins beschadigt zyn, of dat men eenig teken gewaar word, van het gene hen van het leven berooft heeft. Sterven zy door de vrees die hen het verschrikkelyk geraas van den Donder, en het geweldige vuur veroorzaakt, 't geen hen omringt? Worden zy door den damp der ontstoken zwavel verstikt, 't geen het spoedigst werkende vergift voor alle Dieren is? Of wel kan men niet vermoeden, dat wanneer den Blixem uitbarst, en de lucht van de plaats verdryft op welke hy werkt, met haar te gelyk hare veerkracht te doen verliezen, de Dieren zich alsdan even als in een volmaakt ledig bevinden, en op dezelve wyze sterven, als de Dieren die men onder de klok van een luchtpomp besluit? Het is byna waarschynelyk dat deze drie oorzaken, afzonderlyk of vereenigt, de vernietiging van het werktuig veroorzaken. Men vind vry dikwyls Dieren, die door den Blixem gekneust, verminkt en gedood zyn: het is zoo zeer hunnen dood niet welke verwondering baart, als de geheel zonderlinge weg die de Blixem genomen heeft, 't zy uitwendig of inwendig, om dit soort van verschynzelen voort te brengen; voor 't overige, deze zonderlingheden van den Blixem zyn niet byzonder aan de bezielde lichamen.

Men geeft de naam van WEERLICHT, *fulgur* aan een groote en zeer luisterryke vlam,

vlam, die zich plotsling in de lucht verheft, en zich naar alle zyden verspreid, maar straks weder ophoud: men word op een gelyke wyze Weerlichten gewaar, 't zy dat de lucht stil en bedaart is, 't zy dat zy met wolken bedekt is; maar men ziet het doorgaans niet dan na dat men een of meer dagen hitte gehad heeft; het vertoont zich dikwyls zonder dat men Donder heeft. Het weerlicht word door de brandbare stoffen gevormt, die zich van de aarde opheffen: de vlam is des te grooter, als de hoeveelheit van de vereenigde stoffe aanmerkelyker is. Men wil dat wanneer de vlam van het eene tot het andere einde, en met veel snelheit de geheele straal van den Blixem doorloopt, zy zekere deeltjes die met dezelve snelheit niet ontbranden konnen voortstoot of met zich voert: maar wanneer zy hen by een vergadert, en te gelyk zeer sterk verhit heeft, indiervoegen dat zy met de byzondere stoffe van den Blixem ontvlammen konnen, alles met een verbazent geweld uitbarst en zich verspreid, en men hoort alsdan dat geluit 't geen in de lucht schatert, in een woord den *Donder*, en waar van de *Weerlicht* de voorloper is. Het is aanmerkenswaardig dat men den Donder zomtyds hoort loeyen, zonder dat men te voren het weerlicht gezien heeft: dit uitwerkzel ontstaat hier uit, dat de wolken in welke het onweder besloten is, indiervoegen elkanderen genadert en verdikt zyn, dat zy te duister en ondoorschynende zyn, dan dat men het licht van het weerlicht zien kan. Het Weerlicht en Dondert zomtyds by helder weder: de Heer *Musschenbroek* schryft dit aan de dampen toe, welke ontbranden voor dat zy zoo hoog opgeklommen zyn, dat zy de wolken vormen konnen: *zie* ONWEDER, ORKAAN en STORM.

DONS. Men geeft dezen naam aan de kleine en warme vederen die het lichaam der Vogelen bedekken, en hen tegens de koude beschutten. Het dons van de Giervalk en Yslandsche Eendvogel (Eidervogel), word *Eiderdons* genoemt. Het dons der Struisvogelen is in twee soorten onderscheiden: het eene, 't geen fyn is, word *Struisvogelen-hair* genoemt; het andere, 't geen grof is, bestaat uit de kleine vederen van deze Vogelen die de Pluimverkopers met een mesch friseren: *zie* STRUISVOGEL. Men zecht mede het *Dons* van een Plant: *zie* op het artikel PLANT.

DOOI. Men verstaat door dit woord de vermindering der hevige koude, die verzachting van de lucht die de Sneeuw in een land doet ontbinden; in een woord de smelting van het Ys, 't geen als dan zynen vorigen staat van vloeibaarheit weder aanneemt. Het Ys smelt veel langzamer als het gevormt word; het begint aan deszelfs oppervlak te smelten: maar in plaats dat het water van het middelpunt naar den omtrek bevriest, zoo ontdooit het weder van den omtrek naar het middelpunt. *Zie* YS.

DOORN. Zie *dit woord* in het alphabetiesch tafreel op het woord PLANT.

DOORNACHTIGE BREM. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 262. *1ste kol. regel* 18. *van ond.* De groote en kleine Doornachtige Brem zyn gemeen op de bergen en heiden in Engeland; en men ziet aangekweekte in de Tuinen van dat Land, zy maken een bevallige vertoning en zwichten geenzins voor de fraaiste Heesters die altoos groen zyn. Men snoeit hen even als de Taxisboomen; maar zy overtreffen hen in alle opzichten, want zy bloeijen in alle jaargetyden, en behouden hunne bloemen een langen tyd. Wanneer zy welgesnoeit en opgepast worden, zoo vormen zy ondoordringbare heggen. Hunne aankweking is dezelve als die van de Spaansche Brem: zy beminnen een droge en zandachtige aarde; men vermenigtvuldigt hen door zaden.

DORCAS. Het schynt dat de Geit die de Arabieren *Algazel* (*Gazelle*) noemen, de *Dorcas* of *Geit van Lybiën* is: zie GAZELLE.

DRAAIKOLK. Dus noemt men in 't algemeen een beweging in de lucht, die plotsling snel, geweldig, en al ronddrayende geschiet. Men geeft mede de naam van *Draaikolk*, aan een ronddrayende stroom die men in zommige Zeën opmerkt: deze stromen zeer sterk in het ronde, en vormen een soort van holligheit in het midden. De gewone oorzaak van deze draaikolken, is een groote holligheid waar door het water der Zee ingezwolgen word, en zich in een ande-

andere bewaarplaats ſtort: *zie* de woorden STROMEN, ZEE, ORKAAN, STORM, WIND, MAALSTROOM, LUCHT en WATER. In de Philoſophie van *Descartes*, verſtaat men door het woord *Draaikolk*, een verzameling van ſtofdeeltjes die zich om een zelfde as bewegen. Zie het *Steltzel van Descartes*, of het woord DWAALSTAR van dit Woordenboek.

DRAAK, *Draco.* (*Byvoegz.*) Men heeft mogelyk zonder onderſcheid de naam van *Draak* aan de wanſchapen Dieren van het geſlacht der Slangen, Haagdiſſen en Krokodillen gegeven, die men in verſchillende tyden gevonden heeft, en om hunne gedaante en groote ongemeen ſchenen. Men weet niet tot wat trap van groote een kruipent gedierte komen kan: wanneer het vergeten in zyn hol gedurende een geruime tyd blyft, zoo moet zyne gedaante met den ouderdom veranderen; en in het vervolg bevind zich in de volgende geſlachten die 'er uit voortkomen, zoo veel mismaaktheit en wanſchapenheit als nodig is om een Draak van een Dier te maken 't geen tot een gewoon ſoort behoort. By gevolg zyn de Draken verdichte Dieren, wanneer men hen voor een ſoort van Dieren wil opgeven 't geen volſtandig in de Natuur is; maar 'er konnen *Draken* geweeſt zyn wanneer men hen als Wanſchepzels beſchouwt, of als Dieren die tot een ongemeene groote voor hun ſoort gekomen zyn.

DRAAK. In de Starrekunde geeft men dezen naam aan een zamenſterring van het noordelyke gedeelte van den Hemel, die volgens *Ptolomeus* uit een en dertig ſtarren te zamengeſtelt is: *zie* STARREN achter het artikel PLANEET.

DRAAKJE. (*Byvoegz.*) Men wil dat de Keizer HENDRIK de V. van de ziekte geſtorven is die men *Draakje*, *Draconculus*, noemt: wy hebben 'er op het woord *Daauwwormen* van geſproken.

DRACONITES, *zie* DRAKESTEEN.

DRAGON. (*Byvoegz.*) Deze geheele Plant, word by de Salade gegeten, wanneer zy noch jong en malſch is; want niet alleen maakt dit toekruid de ſmaak der Salade aangenamer, maar zy kan noch zeer nuttig voor de maag zyn, en op een krachtige wyze met het zout, de peper, en den azyn medewerken, om de laſheit en ſchraalheit van de waterachtige ſmakelooze Planten te verbeteren, gelyk de Latouw en verſcheide andere ſoorten van Planten, die men bywyze van Salade eet. Men maakt een Dragon-Azyn van deze Plant, die menigvuldig in de Keukens en Apotheken gebruikt word.

DRAKENKOP, *Draco-cephalon Americanum.* Dit is een zeer zonderlinge Amerikaanſche plant, en die eenig in haar ſoort is. Hare bladeren zyn ſmalder als die van den Perzikbooom: hare bloemen, die bywyze van kleine bloemkranſſen groeijen, zyn aan de knopen der ſteelen geplaatſt, en vertonen, in zekeren zin, de geopende muil van een Slang.

De Heer *de la Hire* wil, dat wanneer men deze bloemen horiſontaal, heen en weder in een halve kring beweegt, zy op een plaats van den cirkel zullen blyven ſtaan, welke die ook zyn mag, zoo ras men ophoud met haar voort te ſtoten: dit verſchynzel hangt van de geſteltheit der bloemen, van hare gedaante, en van de wyze af, op welke zy aan den ſteel van de plant die haar voortbrengt vaſtgehecht zyn. Men vind de afbeelding van deze Plant in de *Memoriën van de Akademie der Wetenſchappen van Parys, voor het Jaar* 1712.

DRAKENSTEEN, *Draconites.* Dit is een half doorſchynende Steen, die men, volgens het voorgeven van eenige oude Natuuronderzoekers, in den kop der Draken vond, en over welke men een groot getal dromeryen verteld heeft. Zie *Boetius de Boot de Lapid. & Gemm. pag.* 441. *edit. de* 1644. De Heer *Stobæus*, (*Stobæi Opuscula*, *pag.* 130. *&c.*) gelooft, dat den Drakenſteen niets anders als de Starre-Steen is. Hy wil, dat de Kwakzalvers, om 'er de prys van te vergroten, bedacht hebben om te zeggen, dat hy uit Indiën koomt, en dat men hem uit den kop van een ſlapende Slang haalt, voor dat men haar den kop afkapt. De gedaante van een Star, die men in dezen Steen opmerkt, is behalven dit, genoeg, om hem wonderbaar in het oog van het Gemeen, te doen ſchynen, 't geen niet miſſen kan, om 'er tekenen van een hemelſchen invloed in op

op te merken. Een andere omſtandigbeid die noch aandoening in onkundige Lieden, verwekken moet, is dat, wanneer men Azyn op dezen Steen Giet, men 'er beweging in opmerkt; dit is een vry natuurlyk uitwerkzel, wanneer de Steen porieachtig, en van het ſoort der kalkachtige Steenen is, welke de eigenſchap bezitten om zich in de zure op te loſſen, en 'er opbruiſſing in te verwekken: een diergelyk verſchynzel heeft de *Linsſteen* de naam van *Toverſteen* doen verkrygen; *zie* LINSSTEEN. De *Drakenſteen* is een Aſtroïtes, die in Spath verandert is: *zie* ASTROÏTES en SPATH.

DREKVLIEG. Dit ſoort van Vlieg heeft, in den ſtaat van Worm, een wyze van voortgaan welke waardig is aangemerkt te worden. De kleinheit van zyne valſche pooten vertraagt zynen voortgang; maar de Worm verlengt zyne ringen en hals, en hecht zynen mond op de verſte plaats die hy bereiken kan, op het vlak vaſt, over welk hy kruipt, en doet door dit ſteunpunt het overige van zyn lichaam voortgaan. Wanneer de Worm door den ſtaat van Popje gegaan is, zoo word hy een Vlieg: zyne oogen zyn bywyze van een bevallig netje gevormt; hunne kleur trekt op het purper; zy worden door twee zilverachtige banden van elkanderen geſcheiden, op de plaats alwaar zy elkanderen het meeſte naderen; de ringen van den buik zyn met ruwe hairen bezet: het geheele lichaam is in 't algemeen ruig, en heeft een graauwachtige kleur, die op het zwart trekt. Men moet deze Vlieg met een andere van het zelfde ſoort niet verwarren: deze laatſte heeft, in hare ſtaat van Worm, een vry lange ſtaart, die tot een ſchede aan de werktuigen der ademhaling dient; zy koomt uit hare grafſtede van Popje, met twee vleugelen te voorſchyn: haar lichaam is ruig. Men ziet op haaren rug en ſtaart eenige zwarte vlakken, die regelmatig op een roodachtige geele grond, geſtrooit zyn.

DRIFF. Het grootſte gedeelte der Alchymiſten, hebben dezen naam aan den beruchten Steen van *Buttler* gegeven, die zoo hoog door *van Helmont* geroemt word; men noemt hem mede *Periapton ſalutis magneticum*, en men beſchouwde hem als bekwaam zynde om het vergift tot zich te trekken: men heeft het wonderbare tot dien trap uitgebreid, dat men zelfs verzekerde, dat het genoeg was, dat men dezen Steen even met de punt van de tong ſmaakte om van de verſchriklykſte ziektens genezen te worden; deze Steen was, zoo men zecht, van Menſchen moſch, Zee-zout, en koperachtig Vitriool, te zamengeſtelt, 't geen met Viſchlym aan elkanderen gehecht was. WOYT, *Schatkamer der Natuur en Geneeskundige zaken.*

DROEVIGE BOOM, *Arbor triſtris.* Deze Boom, die in Indiën, op de Kuſt van Malabaar en te Goa groeit, draagt dezen naam, om dat hy alleen des nachts bloeit. Inderdaat vertonen zich zyne bloemen niet dan by het ondergaan der Zon, en verdwynen met het opgaan van dit Hemellicht. Men ziet een menigte van deze boomen om de huizen der Indianen, vooral op het Eiland Sumatra. De droevige Boom heeft de gedaante en houding van den Pruimboom. Zyne takken zyn dun, en hebben van afſtand een kleine knoop, uit welke twee groene, zagte en wolachtige bladeren voortkomen. Zyne bloemen gelyken naar die van den Oranjeboom; zy zyn zelfs ſchoonder en welriekender: hare kelk is roodachtig; en de Inwoonders bedienen 'er zich van om het vleeſch te kleuren, en geven door de bloemen een goede geur, en aangename ſmaak aan de ſpyzen. Zyne vrucht, die zoo groot als een Vygeboon is, heeft de gedaante van een hart, en bevat witte, malſche en eenigzins bittere zaden. Deze Boom, word te Pondichery, *Saffraanboom* genoemt. *Zie* PARIATICU, in den *Hort. Malab. vol.* 4. *tab.* 1.

DRUIVENKRUID. (*Byvoegz.*) Men onderſcheid 'er verſcheide ſoorten van die door den aart en gedaante van hare vrucht verſchillen, als het *Violette*, *Zoete*, *Bokken*, *Honden*, *Geel Indiaanſch*, en *Klein Indiaanſch Druivenkruid.*

DRUSENS, *Druzen.* (*Byvoegz.*) Deze Hoogduitſche naam betekent klier. De ontmoeting van deze *Druſens*, mishaagt aan de Mynwerkers; zy willen dat zy hen aanduiden dat de Metaalgroef minder ryk zal worden, gevoegt by het gene dat zy verwachten een levendige Rots te zullen ontmoeten, die zeer moeijelyk om te doorboren zyn zal: *zie* het artikel METAAL-ADEREN.

DUIF. (*Byvoeg.*) *Bladz.* 271. *2de kolom*, *reg.* 33. Men moet echter aanmerken dat de Duivendrek indiervoegen, met vlugge deelen vermengt is, die altoos in werking zyn, dat zoo men hem niet eenigen tyd door de lucht laat matigen, men gevaar loopt, met 'er te fpoedig gebruik van te maken, om de gezaaide zaden te verderven, en de eerfte grondbeginzelen van de fchieting te vernietigen: noch moet men de werkzaamheit van deze meft matigen, met haar door Paardendrek of vergane Meft, te vermengen. Dit foort van mefting is vooral nuttig voor Weiden die te veel uitgeput zyn, voor de Hennip-akkers en Moestuinen. *Zie* MEST en UITWERPZELEN.

DUINEN. Dus noemt men de Zandhoogtens die van elkanderen gefcheiden zyn, of de Zandbergjes, die langs een Zeekuft op een gehoopt zyn.

DUISTERNIS, *Tenebræ.* Dit is de ontbering van het licht. Wanneer de Zon onzen gezichteinder niet meer verlicht, wanneer de nacht zeer treurig is, wanneer de donkerheit zeer groot is, eindelyk wanneer wy van alle licht berooft zyn, zoo bevind men zich in de Duifternis: *zie* DACH en NACHT.

DUIVEL. De Inwoonders van de Antillifche Eilanden, geven dezen naam aan een Nachtvogel, die een zeer affchuwelyk aanzien heeft. Hy heeft de gedaante van een Eendvogel, en een verfchrikkelyk gezicht, zyne vederen zyn met wit en zwart gefpikkelt: hy maakt, even als de Konynen, holen in de aarde, die hem tot een Neft verftrekken. Deze Vogel bewoont de hoogfte Bergen, en koomt alleen des nachts in de vlaktens neder: zyn geluit is akelig; maar zyn vleefch is zeer goed om te eeten. *Natuurlyke Hiftorie van de Antillifche Eilanden, 2de deel.*

DUIVELSDREK. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 276. *1fte kolom*, *reg.* 30. Uit den top van den wortel komen, omtrent het einde van den Herfft zes of zeven bladeren voort, die in het midden van de Lente verdrogen, zy zyn getakt, hebben een ftinkende reuk, en een fcherpe fmaak: de fteel die dezen wortel uitfchiet is enkelvoudig, recht, rond, gevoort, mergachtig, een en een halve vadem lang, en aan het onderfte gedeelte zeven of acht duimen dik, hy eindigt in een klein getal takken, die zonnefchermswyze bloemen voortbrengen, even als de *Ferulæ*, op welke platachtige, gebladerde, ros-bruine, eironde, ruige, en gevoorde zaden volgen, die een onaangename reuk, even als de Prei hebben. Deze Plant, die de onvruchtbare gronden van Heraät en Corafaan bemint, heeft een wortel die niet fapryk voor den ouderdom van vier jaren is, maar hoe ouder hy word, hoe meer melkachtig en vloeibaar fap hy verkrygt, 't geen zoo vet als room van Melk is.

Het fchynt dat de *Silphium* der Ouden, de *Lafer* der Romeinen, en de *Affa-Fœtida* der latere Schryvers, geen fappen zyn die van de harftachtige, gomachtige zelfftandigheit verfchillen, die men *Affa-Fœtida*, of *Duivelsdrek* noemt. Haar grootfte gebruik is, om de Vrouwen van de verftikking der moederdampen te bevryden, en tegens de kwalen der Paarden.

DUIZENDKOORN, DUIZENDGREIN, *Herniaria.* Dit is een Plant waar van men twee foorten onderfcheid die van het eene heeft gladde, en die van het andere, ruige bladeren; zy groeijen beide in de omliggende ftreken van Parys, en men maakt 'er onverfchillig gebruik van. Het Duizendkoorn is een kleine Plant die op de aarde lecht, en in het ronde uitgefpreid is door een groot getal roodachtige takjes, die uit een dunne wortel voortkomen welke diep in de aarde ingedrukt is: uit iedere knoop der fteelen, koomen kleine tegens elkanderen overftaande bladeren voort, die geelachtig groen zyn. De bloemen komen in menigte uit den fchoot der bladeren voort: zy zyn geelachtig of witachtig, zy hebben geen bloembladeren: maar zyn uit verfcheide helmftyltjes te zamengeftelt, die zich uit een kelk verheffen; de zaden zyn blinkende en zwart.

Deze gehele Plant, heeft een zoutachtige en fcherpe fmaak: men bedient 'er zich van om de breuken te genezen; zy is mede noch een goed wondheelent middel.

DUIZENDBEEN MET EEN SCHICHT. (*Byvoegz.*) De Duizendbeenen met een Schicht, moeten als ware Polypuffen befchouwt worden, vermits zy de eigenfchap bezitten om door de doorfnyding vermenigvul-

vuldigt te worden; dat is te zeggen, dat alle de afgesneden stukken van hun lichaam zoo veel Duizendbeenen worden die gelykvormig aan de eerste zyn: *zie* POLYPUS.

DUNSCHALEN, *Tellina*. Dit is een soort van twee schelpige Schelpen, van het Geslacht der Mosselen, maar die, volgens de Heer *Adanson*, weinig van de Gaperschelpen verschillen. De Dunschalen komen in weinig tyd tot hare volkomen grootte: de beide Sluitschelpen hebben volmaakt eene grootte. In 't algemeen; zyn de Dunschalen meer gapende: dunder en ligter als de Mosselen: haar scharnier is niet naauwkeurig in het midden geplaatst; zy hebben voor het grootste gedeelte, zegt *Lister*, aan het uit-einde van het korte gedeelte, een soort van bek, die zich een weinig verheft; men heeft 'er mede waar van een uit-einde gekamert is; een dezer is het soort, 't geen men de *geschouderde* noemt. Men merkt op dat de Dunschalen, in onderscheiding van de Mosselen, twee spieren hebben, waar mede zy aan haare Schelpen vastgehecht zyn.

Men kan de Dunschalen in drie Geslachten verdeelen. Ten 1ste, de Langwerpige Dunschalen, waar van de zyden gelykvormig zyn, gelyk de *violette Dunschaal*, die zomtyds, veertien witte banden heeft; de *hairige Dunschaal* van de Middelandsche Zee en Oceaan; de Dunschalen van Kanada; de Azorische Eilanden, de groote Bank van Terre-Neuve en van die van St. Savenien: men ziet deze laatste doorgaans gepolyst in de Kabinetten der Liefhebberen, en zy heeft alsdan een schoone roze en zilver kleur.

Ten 2de, de *Langwerpige Dunschalen*, waar van de zyden ongelyk zyn; gelyk de *roodachtige Dunschaal* met een bek. (Zy is onder de naam van *Banket Hammetje* bekent); de *citroenkleurige Dunschaal*; de *meschwyze Dunschaal*; de *Dunschaal met een lange bek*; de *ruwe Dunschaal*, *Katte-tong* genoemt; het *Rooze-blad*; de *Dunschaal* die met violet en wit gevlakt is; de *oranjekleurige en getande Dunschaal*; de *Dunschaal* die men *het Boomblad* van *Rumphius* noemt; de *witte* en *gesagrynde Dunschaal*; de *Dunschaal* die roodachtig is, en dwarsstreepen heeft.

3. Ten 3de, het Geslacht der platachtige en afgeknotte *Dunschalen*, bevat de *violette Dunschaal*, wier top gestreept is; de *citroenkleurige Dunschaal* met diergelyke strepen; en de *roodachtige Dunschaal*. De Heer *de Reaumur* heeft de huishouding van deze Schelp in de *Memoriën van de Akademie der Wetenschappen van Parys voor het jaar* 1710, beschreven.

DUCHAL. Dit is een soort van wynachtig vocht, waar van men in Perziën gebruik maakt: het gelykt naar Syroop, en heeft 'er de zelfstandigheit van, men bereid het met Mout-wyn: zomtyds dampt men het tot droogwordens toe, uit; om 't tot het vervoeren bekwamer te maken; en wanneer men het gebruiken wil, zoo is het genoeg wanneer men een gering gedeelte in water ontbind, 't geen met een weinig azyn vermengt is, men heeft alsdan een drank die, zoo men zegt, zeer geschikt is om den dorst te lesschen, en die vooral zeer gemakkelyk is, in een Land in welk het gebruik van den Wyn, verboden is. *Zie* het artikel *Wyn*, achter het woord WYNSTOK.

DWAALSTAR. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 280. 2*de kol. reg.* 14. Het Hemellicht, 't geen ons des nachts verlicht, (*de Maan*), is een Dwaalstar van den tweeden rang, enz. De eerste schyn van dit Hemellicht, geeft men de naam van Nieuwe Maan, de gedaante die zy alsdan vertoont, word mede *Wassende Maan* genoemt, een gering gedeelte van deszelfs oppervlak, vertoont zich alsdan verlicht: wanneer de Maan zich verder van de Zon verwydert, zoo neemt dit verlichte gedeelte in grootte toe, tot dat de Maan vol, en in hare oppositie of stand, tegens over de Zon is. Men geeft mede de naam van *Wassende Maan*, aan de zelfde gedaante van de Maan in hare afneming; maar deze hoornen zyn alsdan, naar het Westen gekeert, in plaats dat zy in de nieuwe Maan Oostwaarts gekeert zyn. Men kan alle maanden waarnemen, dat weinig tyd na de nieuwe Maan, men, behalven het verlichte gedeelte, het overige van den kloot van dit Hemellicht zien kan, maar het geen alleen door een zwak licht verlicht word, en oneindig van het verlichte gedeelte verschilt; dit word hier door veroorzaakt, dat alsdan het verlichte gedeelte van de Aarde, byna geheel naar de Maan gekeert is, en op dit Hemellicht een zekere hoeveelheit licht te rug kaatst, 't geen weder door de Maan te rug gekaatst, en naar de Aarde te rug gezonden word. Hoe meer de Maan hare kwar-

tierſtanden nadert, hoe meer dit licht verzwakt.

Bladz. 281. *2de kolom*, *reg.* 15. '*van onder.* Men onderſcheid de Hemelſche lichamen, die men Starren noemt, door de verſchynzelen van hunne beweging, in *vaſte* en *dwalende*. De andere zaken, die de Starrekundigen noch ten opzichten van de Starren in acht nemen moeten, vooral in de vaſte; zyn, ten 1ſte, hunnen afſtand: ten 2de, hunne grootte: ten 3de, hunnen aart, en getal: en, ten 4de, hunne plaatzing: *zie* Zamenstanding.

Bladz. 282. *2de kolom*, *reg.* 14. Zoo veel merkbare verſcheidenheden, ſchynen de Sterrekundigen verplicht te hebben, om de Starren in zeven Klaſſen te verdeelen, of in zeven verſchillende groottens. De Starren van de eerſte grootte, zyn die gene, wier middelyn ons het grootſte toeſchynt: achter deze volgen die van de tweede grootte, en dus voorts tot de zesde, welke de kleinſte Starren bevat, die men zonder Telescoop ontdekken kan. Alle die gene die hoger geplaatſt zyn, worden *Telescopiſche Starren* genoemt. De menigte van deze Starren is aanmerkelyk, en men ontdekt 'er een grooter getal naar mate dat men van langer verrekykers gebruik maakt. Wanneer men de naamlyſt van *Kepler* raadpleegt, zoo zal men zien dat 'er 15 Starren van de eerſte grootte zyn, en noch hebben zy naauwkeurig dezelve grootte niet, noch zyn alle even glansryk; de luiſterrykſte zyn die gene die men *Sirius*, *Arctus*, *Aldebaren* of het *Oog van den Stier*, en de *Koren-air van de Maagd*, enz. noemt. De zelve *Kepler* telt 58 Starren van de tweede grootte; 218 van de derde; 494 van de vierde; 354 van de vyfde; 240 van de zesde; en 13 duiſtere of nevelachtige; in 't geheel 1392 Starren die men, zecht hy, met het bloote oog aan ons half rond ontdekt; want men ziet 'er, gelyk wy reeds gezecht hebben, door behulp van de Verrekykers een veel grooter getal. De flikkering van de Starren in de heldere winterſche nachten bedriegt ons gezicht, door de luiſter van haren glans, en doet ons in ſchyn duizende Starren gewaar worden: *zie* Melkweg. Maar wanneer men haar in order en met oplettenheit beſchouwt, zoo zal men 'er weinig in ons halfrond ontdekken welke niet op het oppervlak van de Globe van *Blaeuw* geplaatſt zyn. De Abt *de la Caille* heeft in weinig tyd, gedurende zyne reis naar de Kaap de Goede Hoop, een naamlyſt van 9800 Starren te zamengeſtelt, die tuſſchen de Zuidpool en de Keerkring geplaatſt zyn. Deze Akademiſt heeft een Hemelplyn van 1930 van deze Starren te zamengeſtelt.

DWERG. Deze naam geeft men aan de Schepzelen welke kleinder zyn als zy natuurlyk zyn moeſten. De Dwerg en de Reus zynde twee uiterſtens der geſtalte: *zie* Reus.

Om een denkbeeld van het geſlacht der *Dwergen* te geven, zoo zullen wy hier een uittrekzel invoegen van den oorſprong, het leven en vorm van *Bebé* de beruchte Dwerg van den Koning Stanislaus. *Bebé* wierd in het Vosgetiſche gebergte geboren, zyne Ouders waren beide welgemaakte en gezonde lieden. Zyne moeder voede hem met veel moeite op, zyne kleine mond kon zich niet dan voor een gedeelte aan den tepel hechten, een houte klomp verſtrekte hem langen tyd voor een wieg: zyn groei was evenredig met zyne eerſte kleinheit tot den ouderdom van twaalf jaren: in dezen ouderdom deed de Natuur een poging, maar echter alleen in eenige deelen. De ribben wierden aan de eene zyde grooter als aan de andere. De ruggraad kromde zich op vyf plaatzen, en het uitſtek van het neusbeen breide zich aanmerkelyk uit. Dit kleine Schepzel heeft nooit anders dan zeer onvolmaakte teekenen van verſtand gegeven. Het was nooit vatbaar voor eenig denkbeeld van het Opperwezen. *Bebé* ſcheen de Muzyk te beminnen, men was zelfs geſlaagt om hem danſſen te leeren, en zomtyds de maat vry naauwkeurig te ſlaan. Hy hield zyne oogen geſtadig op zynen Meeſter geveſtigt, die door tekenen zyne bewegingen richte, even als de Dieren welke men ergens toe afgericht heeft. Hy was voor toorn en minnenyd vatbaar. Alle zyne zintuigen waren vry, en alles wat tot de *Phyſiologia* betrekkelyk is, ſcheen in hem volgens de order der Natuur. In den ouderdom van zeventien of achtien jaren waren de tekenen van de manbaarheit zeer klaarblykelyk, en zelfs zeer ſterk voor zyne geſtalte: het ſchynt zelfs bewezen te zyn, dat een zyner beſtuurſters hier van een geruime tyd misbruik gemaakt heeft, en men ſchryft aan de onmatigheit van *Bebé* de vervroeging van zyne ouderdom toe; want omtrent zyn twee en twintigſte jaar begon hy te verzwakken, en

en men ontdekte in hem een klaarblykelyke kindsheit: in het laatste jaar van zyn leven (hy was alstoen zes en twintig jaren oud), scheen hy onder de last der jaren te zuchten, hy kon de buiten lucht niet dan by warm weder verdragen, en kon naauwlyks hondert schreden voortgaan. Men heeft *Bebé* ontledigt, en vond een der slaapbeenderen een weinig ingedrukt, de linkerkwab van de achter harssenen was op eene plaats gedrukt, en op een andere een weinig verheven en buiten de natuurlyke standplaats; het verlengde merg was op dezelve wyze gedrukt, dit moet waarschynelyk de groeijende kracht belet hebben, om zich regelmatig uit te breiden, en het gene de verplaatzing der wervelbeenderen kan veroorzaakt hebben: men heeft het geraamte van *Bebé* bewaart, men ziet het thans in de openbare Boekzaal te Nancy. By den eersten opslag schynt dit geraamte dat van een kind van drie of ten hoogsten vier jaren te zyn. Maar wanneer men het naauwkeurig beschouwt, zoo ziet men dat het van een volwasschen mensch is. Zie hier de overzetting van het Grafschrift 't geen de Koning STANISLAUS ter gedachtenis van *Bebé* heeft doen maken en uithouwen. (De Graaf *de Tressan* heeft hetzelve te zamengestelt.) *Hier rust Nikolaas Ferry, een Lotharinger, hy was een speling der Natuur, wonderbaar om de kleinheit van zyne gestalte, gelieft van den nieuwen Antoninus, oud in de jaren der jeugd; vyf en twintig jaren waren een eeuw voor hem: hy stierf den 9 Juny* 1764.

DWERG-LAUWRIER. Deze kleine Heester, die gemeen in Siberiën is, en wiens eigenschappen zeer ongemeen zyn, brengt bladeren voort die zeer gelykvormig aan die van den gemeenen Lauwrier zyn, met dit onderscheid dat zy het achtste gedeelte zoo groot niet zyn. Voor 't overige verschilt deze Plant zeer veel van den gemeenen Lauwrier: hare bloemen die geel zyn, en zich in de Maanden Juny en July vertonen, gelyken naar kleine kruikjes met uitstekende buiken die naar het einde verwyden, en waar van de opening zeer naauw is: hare bladeren zyn helder groen en zeer vast aan de steel gehecht die houtachtig is, zy vallen in de Maand Mey af, wanneer de vrucht ryp is zoo heeft zy een schoone blaauwe purper kleur; zy heeft een zeer aangename smaak, schoon zy ongezond is, wanneer men 'er onmatig van eet. De steel die omtrent zes duimen hoog is, koomt uit een kruipende wortel voort, die geheel plat op de aarde lecht.

Naar mate dat de oude knoppen verdwynen (in de Maand Mey) zoo komen 'er straks nieuwe voort; het is alsdan dat de bladeren zwart worden, en zy zyn zoo ras niet afgevallen, als mede de vruchten die hen onmiddelyk volgen, of de jonge knop is reeds met bloemen bedekt; indiervoegen dat deze Plant nooit zonder bladeren is. Schoon de *Dwerg-Lauwrier* schielyk en krachtig groeit, zoo verkrygt hy echter geen duim hoogte in twintig jaren; de plaatzen op welke deze Heester voortkoomt, zyn de poelen en moerassen van zoet water.

EB, *zie* Vloed.

EBBENHOUT. (*Byvoegz.*) Het zwarte Ebbenhout is mogelyk de *Panacoco* van de Antillische Eilanden : *zie dit woord.* De Vader *Plumier*, spreekt van eenen anderen Boom, die zwart Ebbenhout uitlevert, en door hem op het Eiland St. Domingo, ontdekt is, hy noemt hem *spartium portulacæ foliis*, *aculeatum*, *ebeni materiæ*.

De Boom die het *groene Ebbenhout* voortbrengt is de *Bignonia arbor hexaphylla*, *flore maximo luteo* van *Barrere*. Zyne bloemen zyn groot en geel. Men heeft opgemerkt, dat het *groene Ebbenhout* in de aarde gelecht zynde, niet langdurig is. In Guajana laat men deszelfs bloemen by gebrek van Senebladen aftrekken, en dit aftrekzel is een goed buikzuiverent middel. Dit purgeermiddel rechttydig in het jaar 1755, ingegeven zynde, gedurende de besmettelyke ziekte die op Cayenne heerschte, was van een gewenscht gevolg: dit waren aanvallen van een geweldige kinkhoest, die van koortzen en hoofdpyn vergezelt was.

Het *geele Ebbenhout* is niets anders dan eene verscheidenheid van het *groene Ebbenhout*.

De Indianen geven onverschillig de naam vam *Hazon-mainthi*, aan alle de soorten van Ebbenhout.

ECHO. Dit is een natuurlyke en somtyds, een door konst gemaakte plaats, op welke het geluit door een vast lichaam te rug gekaatst, of te rug gezonden word, en 't geen zich hier door aan het oor herhaalt of vernieuwt. De plaatzen die het beste tot een Echo geschikt zyn, zyn de gewelven; het is in deze, dat het geluit vergrost, en te rug gekaatst word : zoo men verscheide gewelven heeft, zoo word de Echo vermenigtvuldigt, en het geluit verscheide malen herhaalt. Men heeft plaatzen op welke dit verschynzel tallooze zonderlingheden uitlevert: dan eens herhaalt de Echo alleen eenige Syllaben, dan weder geheele woorden. Voor 't overige, alles wat het geluit herhaalt kan de oorzaak van een Echo zyn : het is om deze reden, dat de muren of bolwerken van een Stad, de Bosschen, de Bergen, de Holen, de Rotzen of hoogtens aan de over zyde van een Rivier, Echoos konnen voortbrengen. De verschrikkelyke slagen van de rommelende Donder, zyn niets anders dan herhaalde Echoos, die door de lucht wedergalmen.

ECLIPS, Taning. Dit is een kortstondige beroving, 't zy wezentlyke, of schynbare, van het licht van een eenig Hemelsch lichaam, door de tusschenplaatzing van een ondoorschynent lichaam, tusschen het Hemelsche lichaam en het Oog, of tusschen dit lichaam en de Zon. De Eclipzen der Zon, zyn in het eerste geval. De Eclipzen der Maan en der Wachters in het tweede; want de Zon, is lichtgevende van zich zelven, en de andere Dwaalstarren zyn zulks alleen door het licht dat zy van haar ontvangen. De Eclipzen der Starren door de Maan of andere Dwaalstarren, worden eigentlyk *bedekkingen* genoemt. Wanneer een Dwaalstar, gelyk Venus of Mercurius, over de Zon gaat, zoo noemt men dit een *overgang* (passagie) om dat zy maar een klein gedeelte van de Zon bedekken. Men beschouwde voormaals de Eclipzen en Kometen als bronwellen van groote onheilen; maar thans is een ieder, zelfs tot het gemeene Volk, van de oorzaken van deze Natuurlyke Verschynzelen, onderricht. Men weet, dat de Maan-Eclipzen hier uit ontstaan, dat deze Dwaalstar in de schaduuw van de Aarde koomt, en zoo lang door de Zon, niet kan verlicht worden, als zy zich in dezelve bevint. De Maan-Eclipzen zyn algemeen, en gebeuren alleen by volle Maan, om dat het alleen in dezen tyd is, dat de Aarde zich tusschen de Zon en Maan, bevind. De Zon-Eclipzen, worden door de middelynige tusschen stand van de Maan veroorzaakt, die een gedeelte van de Zon, of wel de geheele Zon, voor de Inwoonders der Aarde verbergt : men zou mede konnen zeggen, dat het de Aarde is, welke taant. De during van een Eclips is de tyd van den ingang tot den uitgang. De *ingang* of *indompeling* in een Eclips, is het oogenblik op welk de schyf van de Zon of Maan zich begint te verbergen ; en den uitgang het oogenblik wanneer het verduisterde lichtent lichaam

zich weder begint te vertonen. De bespiegeling der Eclipzen en de naauwkeurigheit met welke men voorlang geslaagt is, om haar te berekenen en te voorzeggen, alles dient om ons van de zekerheit der Starrekundige uitrekeningen, en van de pogingen waar toe het menschelyk verstand bekwaam is, te overtuigen.

EDELE RAKETTE. (*Byvoegz.*) Het is waardig om aangemerkt te worden, dat zoo zeer als de Edele Rakette een nuttig midel is om de vochten op te lossen die in de vaten en ingewanden opgehouden worden, haar gebruik alzoo gevaarlyk is in de scherpe kwalen der borst.

EEKHOORN. (*Byvoegz. en verbet.*) *Bladz.* 286. *2de kolom*, *reg.* 10. *van onder.* De *Vliegende Eekhoorn* is een klein Dier, 't geen zich op de boomen, even als de Eekhoorn onthoud, het begeeft zich van den eenen tak op den anderen; en wanneer het springt om zich van den eenen boom op den anderen te begeven, of over een aanmerkelyke plaats te trekken, zoo zet zich zyn vel, 't geen flap, en aan de zyden te zamen gevouwen is, buitenwaarts uit, en spant zich uit, en verwyd zich door de tegenstrydige richting van de voorste pooten, en door die van de achterste, die zich achterwaarts uitstrekken in de beweging van den sprong. Het vel dus uitgestrekt, en meer als een duim buitenwaarts getrokken zynde, vermeerdert zoo veel het oppervlak van het lichaam zonder de klomp te vermeerderen, en vertraagt dus bygevolg de snelheit van den val, indiervoegen, dat het Dier door een eenige sprong een grooter afstand voortgaat. Dus is, zoo als de Heer *de Buffon* aanmerkt, deze sprong geen vlucht, gelyk die der *Vogelen*, noch een scheering door de lucht, gelyk die van de *Vledermuizen*, welke beide geschieden met de lucht door herhaalde slingeringen te slaan. Het is een enkele sprong in welke alles van de eerste voortstoting afhangt, waar van de beweging alleen verlengt is, en veel langer duurt, om dat het lichaam van het Dier, een grooter oppervlak aan de lucht aanbiedende, een grooter wederstand vind, en veel langzamer nedervalt; maar het Dier zou voorzeker van geen groote hoogte vallen konnen, zonder dat het door den val omkwam, om dat de uitgebreidheit die het tegens de lucht stelt, niet bestand zou zyn, tegens de verhaasting van zynen val, zoo hy te lang duurde. Het zwemt gelyk andere dieren, zonder de verlengingen van zyn vel; en schoon zyn hair nat is, zoo houd het zich echter in de lucht op even als of het droog was, en het kan op zyne wyze vliegen zoo ras het uit het water koomt. Men merkt in het soort van sprong op, die dit Dier doet, om zich van den eenen boom naar den anderen te begeven, dat het zyn staart beweegt met hem zylingse golvingen, en van het eene einde, naar het andere, te doen maken.

Bladz. 287. *1ste kolom*, *reg.* 3. Men voed hen met brood, vruchten en granen; zy beminnen vooral de knoppen en jonge scheuten van de Pyn- en Berkeboomen, maar zy zoeken de Noten en Amandelen niet, gelyk andere Eekhorens; zy maken een bed van de boombladeren, waar onder zy zich verbergen en den geheelen dach blyven; zy komen 'er alleen des nachts uit, en wanneer zy door den honger geperst worden. Vermits zy weinig vlugheit bezitten, zoo worden zy ligtelyk de prooi van de *Marters* en andere Dieren die op de boomen klouteren; dus is het aanwezende soort, in een klein getal, schoon deze Dieren doorgaans drie of vier jongen voortbrengen. Echter is hun soort veel talryker in Amerika als in Europa.

EENDVOGEL. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 287. *2de kol. reg.* 10. *van onder.* De kleuren, zyn zoo standvastig in de wilde Eendvogels, als zy verschillende in de tamme zyn.

Eendvogels der Rivieren.

De GEMEENE WILDE EENDVOGEL, KLEINE GEKRAAGDE RIVIER-EENDVOGEL: *Anas torquata minor*, *aut Anas Sylvestris vera.* Deze Vogel die men mede zomtyds LEVANTSCHE EEND noemt, heeft een groote overeenkomst met de tamme Eend; het is een trekvogel, en hy trekt in troepen, gedurende den Winter, voort. In de Lente volgt het mannetje het Wyfje, alsdan trekken zy in paren voort, en verzuimen zelden om hun nest naby het water te maken, 't zy in de Biezen, of in de Heide: de wyfjes leggen en bebroeden vyftien of zestien eijeren, waar uit zoo veel jongen voortkomen, welke men jonge wilde Eendvoge-

vogelen noemt; het vleesch van deze Eenden is zeer goed om te eeten, maar echter zoo smakelyk niet als dat van de Rivier-Eend van Louisiana.

Men dood deze Eenden door Snaphaanschoten in de Waterpoelen, in welke men Lok-Eenden laat zwemmen, enz. Men vangt hen mede door middel van deze Lok-Eenden op de Vogelkooijen.

De RIVIER-EENDVOGEL, VLIEGENVANGER, *Anas muscaria.* Deze Vogel word dus genoemt om het soort van voedzel, 't geen hy op het oppervlak van het water verrascht; onder het voortgaan vertraagt hy zyne schreden om de Vliegen te verschalken, en des nachts geeft hy een schreeuw even als een mensch 't geen treurig is. Deze Eendvogel heeft geele pooten, de vingers en de vliezen zyn zwartachtig geel en getand: zyne vederen zyn gewonelyk prachtig met verschillende kleuren versiert; als zwart, helder groen, met vuurkleur gemengt, wit en ros; deze kleuren zyn op zommige plaatzen met elkanderen gemengelt, en op andere van elkanderen gescheiden: dit is een zeer schoone Vogel. De *Vliegen-Eend*, behoort tot dit soort.

De RIVIER-EEND, die TAALING genoemt word: zie TAALING. Men geeft noch mede de naam van *Schyf-Taaling* aan een kleine Eendvogel, in welke de vederen van den kop zoo ros als het hair van een Vosch of Wezel zyn: hy heeft veel overeenkomst met de Taaling. Wanneer hy een weinig ros is, zoo geeft men hem de naam van *Rosse Rivier-Eend.*

De GEELE GEKUIFDE EENDVOGEL of EENDVOGEL VAN MARSILLY, *Anas cristata flavescens.* Hy is zomtyds een voet lang, heeft een zeer roode bek, een verheven voorhoofd, 't geen met zachte en schoone geele vederen bezet is, die tot op den bek afhangen, de hals, borst, en staart, zyn blaauwachtig graauw, de beenen wit, en de pooten schoon purper: eenige geeven deze Vogel de naam van *Gekuifde Taaling.*

De GESTARNDE EENDVOGEL, of PYLSTAART, *Anas stellata.* De zonderlingheit van dezen Eendvogel, bestaat hier in, dat zyne oogen met een eironde en zwarte vlak omringt zyn, die zeer hoog geplaatst is, en dat zyn rug altoos met een witte star bedekt is: eenige Vogelkundigen plaatzen hem in den rang van den WITTEN EENDVOGEL, *Anas albella*: maar *Klein* denkt, dat het alleen een *Rhyn-Duiker* is.

De FLUITENDE EENDVOGEL, of SMIENT, *Anas Penelope.* Deze Vogel die altoos om de Meeren en langs de Rivieren vliegt, behoort volgens de Heer *Linnæus*, tot het geslacht der Ganzen. Hoe het ook zyn mag, hy heeft, zegt *Belon*, de groote van onze tamme Eendvogel, hy is zoo dik niet, maar zyn bek is dik, breed, en loodkleurig, zoo ook zyne beenen en pooten: zyne vederen zyn met zwarte en witte banden geschakeert: het wyfje gelykt volkomen naar het mannetje.

De KLEINE TRAPGANS of FRANSCHE VELD-EEND, *Anas campestis & pratensis Gallica.* Deze Vogel is byzonder aan Vrankryk: hy heeft de grootte van een Faisant, en leeft van Granen, Mieren, Kevers, kleine Vliegen en groene Tarw: zyn vleesch is zoo aangenaam van smaak, als dat der Faisanten: dit Dier is geen Eendvogel, en wy gelooven met *Belon*, dat het een soort van kleine Trapgans is. *Zie* op het artikel TRAPGANS.

Bladz. 288. *1ste kol. reg.* 18. *van onder.* DONS EEND. De bek van dezen Vogel is aan de zyden getant: hy heeft in het midden twee of drie langwerpige openingen welke tot de ademhaling dienen.

Bladz. 288. *2de kolom, regel* 12. Zyne nagelen zyn scherp en krom. De borst is met zeer zagte, donsachtige, ligte, en warme vederen bezet. Deze Eendvogel bewoond de aan Zee gelegen plaatzen: hy maakt zyn nest aan den voet van een Geneverboom, tusschen de Rotzen. De Yslanders konnen niet dan met zeer groote gevaren deze nesten naderen, om dat zy 'er langs touwen, naar afklimmen moeten. De Heer *Bruniche*, een geleerde Deen, heeft in het Jaar 1763, een Dissertatie met Platen, over dezen Vogel, in 't licht gegeven; welke zich met kleine Schelpvisschen voed.

De *Giervalk* verschaft mede een zeer fyn Dons, 't geen de Kooplieden voor het ware *Eiderdons* verkopen: men bekoomt het van den hals, buik en van onder de vleugelen van deze Vogelen. Het schynt dat men in Kanada mede Eiderdons heeft: vermits men

men zedert eenigen tyd een groote menigte *Eider-dons* uit dat Land, overgezouden heeft.

EENKLAUWIGE. Dus noemt men de Dieren, wier hoeven, uit een eenig stuk bestaan: *zie* VIERVOETIGE DIEREN.

EENSCHELPIGE. (*Byvoegz.*) Men kan mede de *Eenschelpige Schelpen*, in drie voorname verdeelingen onderscheiden, deze bevatten. Ten 1ste, de eigentlyke gezegde Eenschelpige Schelpen, die geenzins gedraait, noch in Slangetrekken aan het onderste gedeelte gekronkelt zyn, maar die, of de gedaante van een dak hebben, gelyk de *Schotels*, of de vorm van een buis, gelyk de *Gieters*, enz. Ten 2de, de Eenschelpige Schelpen, die, zonder gedraait te zyn, echter inwendig in de gedaante van Slangetrekken gekronkelt zyn, dus zyn de *Natilus* of *Schippers*, de *Porceleinhoorns*, de *Ammonshoorns*, enz. En, ten 3de, de Eenschelpige Schelpen, die zoo wel inwendig als uitwendig gedraait zyn; tot dezen behoren de *Trompetten*, enz. *Zie* mede het artikel SLUITSCHELPEN.

EFFLORESCENTIA. Men betekent door dit woord, de stoffe die zich by wyze van vlokken, op de oppervlaktens van zekere lichamen vertoont, welke zich ontbinden, gelyk men op de Kobalt, en zwavelachtige, yzerachtige en koperachtige Pyriten opmerkt; zomtyds is deze stoffe poeijerachtig, gelyk zulks aan de zouten gebeurt die hun water van kristallisatie verliezen; tot deze behooren de aluinen, vitriolen, enz. Wanneer de Arsenikum voor de lucht blootgestelt word, zoo word hy mede meelachachtig. *Zie* de artikelen PYRITEN, VITRIOOL, COBALT, ARSENIKUM, en ALUIN.

EGYPTISCHE BOON. Dit is een vreemde Plant, die vry aanmerkelyk om hare schoonheit is. Zy is de *Nelumbo* van het Eiland Cylon. Het grootste gedeelte der Kruidkundige Schryvers kennen de Egyptische Boon voor een soort van Plompen met witte, purpere en vleeschkleurige bloemen: het schynt dat *Herodotus* van deze Plant heeft willen spreken, wanneer hy van een Water-Lelie die een Rooskleur heeft, en van een Witte Lelie spreekt, welke in den Nyl voortkomen. Zou hare bloem dezelve zyn, die een zeker Dichter als een wonder aan HADRIAAN aanbood, onder de naam van *Lotus antinoïca*. *Plutarchus* noemt haar *Morgenschemering* met betrekking tot hare kleur welke met dit schone oogenblik van den dach overeenstemt. Hare vrucht die de gedaante van een kelk heeft, droeg deze naam by de Grieken; zy dient dikwyls op de basrelieven, op de penningen en gegraveerde steenen tot een zetel voor een kind. De steel van deze Plant is een en een half voet hoog. Hare bladeren zyn breed, navelswys uitgeholt, en aan doornachtige steelen vastgehecht. Men vind een afbeelding van deze geheele Plant in *Commelin*, *Breynius* en *Plucknet*.

EGYPTISCHE KEISTEEN. Dit is een soort van ondoorschynende en bemorste Petro-Silex. Deze steen is een soort van *Jaspis*: zie *dit woord* en het artikel TRAPP.

EGYPTISCHE MELILOTEN OF ALCHIMELECH. Dit is een kleine kruipende en kronkelende Plant, wier bladeren gelyk die der Klaveren gevormt zyn; hare bloemen zyn klein, talryk, langwerpig en saffraankleurig, zy hebben een zeer aangename reuk: op deze bloemen volgen scheeve peulen, die kleine, rondachtige en bruinachtige zaden bevatten, wier smaak bitter en zamentrekkende is.

EI. (*Byvoegz. en verbet.*) Men geeft de naam van *versche Eyeren*, aan die gene die eerst gelecht zyn, en zelfs aan die gene welke dat gene noch niet verloren hebben, 't geen men de melk noemt, en 't geen men het eerste vind wanneer men ze opent, en zy niet te lang gekookt hebben. Niet alleen is het een zaak die wetenswaardig is om de eyeren versch te bewaren, welke door de tyd hunne goede hoedanigheden verliezen; maar het is een wezentlyk voordeel dat men een voedzel altoos in een goede staat kan bewaren, 't geen anders twyfelachtig word wanneer men het bewaart. Op de Zeetochten en gedurende de tyd dat de Hoenderen zeldzaam leggen, is een voorraad van eyeren een nuttige toevlucht, wanneer zy zoo goed zyn als of zy eerst versch gelecht waren.

De Heer *de Reaumur*, heeft ons een zeer

eenvoudig, gemakkelyk en zeer zeker middel aan de hand gegeven, om de eyeren gedurende een lange tyd goed te konnen houden: hy raad hier toe aan om de schalen der eyeren met een bestrykzel te bedekken 't geen door het water niet opgelofcht word, gelyk twee of drie lagen van het gemeenste vernis, of een dun bedekzel van schapen vet, of olie, of gesmolten wasch. Men heeft door proefnemingen ondervonden, dat eyeren die dus bereid, en zes maanden bewaart waren, noch het melkachtige gedeelte bevatten. Echter wanneer men hen met meer zekerheit en langduriger bewaren wil, zoo moet men eyeren verkiezen welke niet bevrucht zyn, anders word het mannelyk zaad door het omkleedzel verstikt, en verderft 'er een gedeelte van. Deze geverniste eyeren bezitten alleen het voordeel niet dat zy voor het verderf bewaart konnen worden, om hen even als versche te eeten: zy bezitten noch dit, dat zy met alle zekerheid konnen bebroed worden, mits zy niet langer dan zes weken bewaart worden; hier toe ontdoet men de schaal der bevruchte eyeren van der zelver omkleedzel, dit is mede een middel om vreemde Vogelen aan te kweken, welke men niet levendig dan met groote moeite vervoeren kan, en die doorgaans buiten hun geboorteland niet paren willen. Deze verschillende wyzen om den toevloed der buiten lucht uit de eyeren en alle andere zaken te weren, die men voor verderving en verandering bewaren wil, verklaart te gelyk de oorzaak waar door drie eyeren gedurende drie hondert jaren in de muur van een Kerk in Italiën voor de verderving bewaart gebleven zyn, en die men na dezen tyd echter noch zeer goed en zeer versch bevond.

EYERDOORN. Dus noemt men de vrucht van een soort van Pruimboom van Guajana, die dezelve boom schynt te zyn, die de Indianen *Rumea* noemen, en de *Lucuma* is die in den Tuin des Konings van Vrankryk aangekweekt word: deze boom is zeer schoon, schiet zeer hoog op, is zeer recht en takryk, zyne wortelen zyn zeer lang en schieten diep in de aarde: zyne schors is gebarsten en graauwachtig groen: zyne bladeren staan beurtelingsch, en zyn groen en zenuuwachtig: zyne vruchten hebben de gedaante van een rondachtig hart, 't geen aan beide zyden platachtig is: haar middelyn heeft drie duimen in de breedte, en omtrent twee duimen in de lengte: haar vleesch, 't geen week, zoetachtig, besmet wit, en met een zeer dunne schel bedekt is, bevat in het midden twee of drie pitten van een eironde gedaante, die een geelachtige kleur hebben, 't geen haar de naam van *Eyerdoorn* heeft doen geven. Deze vrucht is zoo voedzaam dat twee personen die op een Eiland om verraad gebannen, en verwezen waren om van honger te sterven, 'er drie maanden, alleen van deze vrucht leefden, en zy bevonden zich veel gezonder, dan wanneer zy 'er aankwamen; het is te beklagen dat een diergelyke vrucht het vel van den mond doet losgaan, wanneer men 'er van eet.

EIKENBOOM. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 299. 2*de kol. reg.* 28. Dit is de schoonste en duurzaamste van alle boomen die in onze bosschen groeijen. Deze boom die zoo beroemt in de vroegste oudheid, zoo gelieft by de Grieken en Romeinen, die hem aan den Vader der Goden hadden geheiligt, en zoo beroemt door de offerhanden van verscheide volken was, deze boom die wonderen gedaan en Godspraken gegeven heeft, was mede het beuzelachtige voorwerp van den godsdienstigen eerbied onzer Voorvaderen, die, door bedrieggelyke Druïden bestuurt, geen Godsdienstplichten oeffende dan onder de wichelary met de gewyde *Marentak der Eikenboom*: zie MARENTAK. Maar dezen zelfden boom onder een beter gezichtpunt beschouwt zynde, zal in onze oogen niet meer dan een voorwerp van nuttigheit zyn; hy verdient in dit opzicht lofspraken, die wel is waar, zoo verheven niet zyn, maar echter op betere gronden steunen.

Bladz. 300. 1*ste kol. reg.* 26. Wy hebben hier voor gezecht dat den Eikenboom zich door zyne hoogte en dikte onderscheid. *Harlei* verhaalt dat, in het Graafschap Oxford in Engeland, een Eikenboom geweest is, wiens stam vyf vierkante voeten in een lengte van veertig voeten had, en dat hy, wanneer men hem omkapten, hout voor twintig oxhoofden uit leverden, en zyne takken vyf en twintig stapelen brandhout verschaften. Deze boom schynt dezelve te zyn waar van *Plot*, in zyne *Natuurlyke Historie van Oxford*, spreekt, wiens takken die vier en vyftig voeten lengte hadden, van den stam afgemeten zynde, drie hon-

dert

dert en vier Ruiters, en vier duizent drie hondert en vier en zeventig voetknechten overschaduwen konden. *Ray* verhaalt, in zyne *Algemeene Historie der Planten*, dat men in zynen tyd verscheide Eikenboomen van een wanschapen grootte in Westphalen had, waar van een tot een Kasteel verstrekte, een andere had dertig voeten middelyn en hondert en dertig voeten hoogte. Men kan over de verbazende dikte van deze boomen oordeelen, uit die gene waar van men de dwarsbalken nam voor het beruchte schip de Royal Doverling genaamt, 't geen onder de Regering van KAREL de I. Koning van Engeland gebouwt wierd: deze Eikenboom leverde vier balken uit, waar van ieder vier en veertig voeten lengte, en vier voeten en negen duimen middelyn had. De boom, vervolgt *Ray*, die tot een mast voor dit schip diende, is waardig aangehaalt te worden, schoon hy tot een ander geslacht behoort, hy was negen en negentig voeten hoog, en had vyf en dertig voeten middelyn. Men heeft verscheide voorbeelden van boomen die mede wanschapen om hunne dikte en hoogte zyn. *Zie* AAPENBROOD.

De Heer *Erland Tursen*, heeft zedert eenige tyd een nieuwe wyze in 't licht gegeven om de Eikenboomen te planten. Hy vordert dat de grond ligt, gelyk en omtuint is; dat de eikels dicht by elkanderen geplant worden, zoo ras zy ingezamelt zyn, en de grond weder met mosch bedekt is. Men moet zorg dragen om de jonge Eiken te verplanten en hen te besproeijen, die gene afkappen die kwalyk voortkomen, en lucht te geven aan die gene die slagen. *Memoriën van de Akademie van Stokholm.* Zie mede de uitmuntende Engelsche Verhandeling over de aankweking van de jonge Eikenboomen; dit werk voert tot titel, *The Modern Druid.* (De Hedendaagsche Druide).

Het Eikenhout vereenigt zoo veel voordeelen, dat het voor alle andere soorten van hout, tot een menigte werken begeert word; tot molens, perssen, schrynwerk, wagenmakerswerk, latwerken, palen, wagenschot, dekplanken, latten, en in een woord tot alle werken waar in hechtheit, sterkte, zwaarte en duurzaamheit vereischt word.

Bladz. 300. *2de kol. reg.* 17. Het *Spint* 't geen in dezen boom uit twaalf of vyftien kringen of jaarlyksche lagen te zamengestelt is, is in den Eikenboom veel zichtbaarder als in eenig ander soort van boomen. Het is aan de Werklieden, in Vrankryk, door hunne reglementen verboden om eenig hout te gebruiken aan welk zich spint bevind, om deszelfs gebrekkigheit. Echter geeft de Heer *de Buffon* middelen aan de hand, om aan het Spint byna zoo veel vastheit, kracht en duurzaamheit te geven, als aan het hart van den Eikenboom: *zie* op het artikel HOUT.

De vruchten van den Eikenboom dienen om de wilde Dieren te voeden, en om, by gebrek, zeker soort van gevogelte te mesten. In Spanje verkoopt men Eikels op de markten die een zoete en aangename smaak hebben, gelyk men in andere landen de Kastanjes verkoopt. *Zie* GROOTE ILEX.

Behalven dit soort van Eikenboom, tellen de Kruidkundigen ten minsten noch veertig verscheidenheden die noch algemeen, noch zeer bekent zyn.

EILAND, *Insula.* Deze naam geeft men aan een stuk land 't geen door een Zee, of Rivier omringt word, maar zich echter boven het water verheft. Het grootste getal Eilanden der Zee vind men tusschen de Keerkringen. De Eilanden zyn in 't algemeen niets anders dan de toppen der ketenen bergen, die met verscheide takken over dat gedeelte van het oppervlak der Aarde mede voortlopen, 't geen door de Zee bedekt word. De vervolgende gedeeltens van deze ketenen bergen der Zee vormen ondieptens, klippen en rotzen die met het oppervlak van het water gelyk zyn: indiervoegen dat deze meer of min uitstekende stukken aarde ons op een onmerkbare wyze de weg aanduiden die deze ketenen onder de Zee volgen. Men zou hier uit besluiten konnen dat de straten niets anders zyn dan de natuurlyke verlagingen of wel de geweldige afscheuringen der bergen die de voorgebergtens vormen. Het gene dient om dit te bevestigen, is dat de straten altoos die plaatzen der Zee zyn alwaar zy de minste diepte heeft: men vind 'er een vervolgende hoogte van den eenen oever tot den anderen; en de twee kommen die een straat vereenigt, nemen in diepte toe door een standvastige voortgang; 't geen men in het Kanaal en in de Straat van Gibraltar opmerken kan. Zie STRAAT, BERG en AARDE. Het is aanmerkenswaardig dat de groote verzamelingen van Eilanden die

een menigte uitſtekende punten vertonen, die niet verre van elkanderen verwydert zyn, naby het vaſte land leggen, en vooral in de groote kreken geplaatſt zyn, die door de Zee gevormt worden. De alleen liggende Eilanden vind men in het midden van den Oceaan. De dryvende Eilanden, die men in het opperſte gedeelte van de Adriatiſche Zee heeft, worden van de wortelen van het riet gevormt, die uitgeſcheurt, vervoert, en door een gevlochten zyn. Het grootſte gedeelte der Eilandjes, die zich dagelyks naby het vaſte land vormen, komen van de ſlyk en het zand voort, dat door de Rivieren afgevoert word. In de Landen in welke het dikwyls en zwaar regent, op Martenique by voorbeeld, alwaar men meer als veertig bevaarbare Rivieren telt, ziet men een menigte van deze Eilandjes, waar van eenige door diergelyke doorzinkzelen van het zand en ſlib der Rivieren gevormt zyn, de andere zyn het gevolg en voortbrengzel der Aardbevingen. Alle de Eilanden van Martenique, ondergingen dit onheil in het Jaar 1727.

ELFT. (*Byvoegz.*) Zyn rug heeft een geelachtige witte kleur: zyne zyden en buik zyn zilverkleurig. Zyne vinnen zyn klein in evenredigheit van zyne groote. Zyne tong is zwartachtig.

ELEMENTEN, zie Hoofdstoffen.

ELEOMELI. Dit is een zeer olieachtige balſem, die veel dikker als honing en zoet van ſmaak is, hy vloeit uit een Boom in Palmyra, een Landſtreek van Syriën: men trekt hem mede uit de olieachtige knoppen van dezen boom: zie daar alles wat men van den oorſprong van den *Eleomeli* weet: deze balſem met water ingenomen zynde, looſt de raauwe en galachtige ſtoffen door den ſtoelgang; de zieken die hem gebruiken worden door verdovingen aangetaſt, en verliezen hunne krachten, maar deze toevallen zyn niet te duchten. *Dioscorides* en *Chambers*.

ELZE. (*Byvoegz.*) Om een Elzenboſch te vormen, moet men de jonge planten een en een halve voet van elkanderen in geulen plaatzen die een voet diep, en drie voeten van elkanderen verwydert zyn, en die men weder met aarde opvult, men ſnyd de planten twee vinger breedtens boven de aarde af: men laat hen tien en zelfs vyftien jaren groeijen, wanneer men hen tot ligte landgebouwen wil doen dienen, als hoenderhokken, ſtallen, enz.

Men wil dat de verſche bladeren der Elzenboomen de Vlooyen verdryven. In het Alpiſche gebergte geneeſt men de beroertens die van uitwendige oorzaken ontſtaan, door de lyders met een hoop bladeren van Elzenboomen te bedekken, die in een oven heet gemaakt zyn: dit hulpmiddel verwekt een overvloedig zweeten.

Het Elzenhout 't geen op den oever der gronden groeit, die uit kalkachtige lagen beſtaan, bezit de eigenſchap om zich te konnen inplanten, en zelfs om te verſteenen.

EMITES. Dit is een zachte en witte ſteen, waar van de Ouden geſproken hebben. Het is een *Valſch Albaſter.* *Zie* Albaster (Valsch).

EMPETRUM. (*Byvoegz.*) Men onderſcheid noch een ander ſoort van *Empetrum* 't geen eenige Kruidkundigen, gelyk het vorige ſoort, onder de Heide plaatzen: dit tweede ſoort van Empetrum word mede *Heide met zwarte vruchten* genoemt: dit is een Heeſter die zich meer zywaards verſpreid dan zig in de hoogte verheft: hy ſchiet uit zynen voet verſcheide ſteelen uit, die een roodachtige ſchors hebben, over de aarde kruipen, en zich wyd uitſpreiden. De bladeren van dezen Heeſter hebben zeer veel overeenkomſt met die van de gemeene Heide. Zyne bloemen die zich van het begin van de Maand July tot het einde van de Maand Auguſtus vertonen, hebben een grasachtige en witachtige kleur, en komen aan het einde der takken voort: zyne vruchten zyn ronde en zwarte beziën, die met ſap vervult zyn, en voor alle andere door de Ouerhanen tot voedzel verkoren worden; de mosachtige, onvruchtbare en vochtige gronden zyn die gene, welke deze Heeſter bemint: hy is zeer hartlevende, wederſtaat de geſtrengſte koude, en zelfs de uitvloeijingen der metalen, zonder 'er door om te komen: om deze Heeſter te vermeerderen, moet men de beziën zayen wanneer zy noch groenachtig zyn: men vermeerdert hen mede door afſcheurzelen.

ENCRINUS, zie LILIUM LAPIDEUM, *en het artikel* ZEE-PALMBOOM.

ENKAFATRAHE. Volgens *Hubner*, is dit de naam van een boom die op het Eiland Madagaskar groeit, wiens hout groenachtig en met aderen vervult is. Men zecht dat het een zeer aangename reuk van zich geeft, gelykvormig aan die der rozen; en dat wanneer men het op een steen met water verplet, en uitwendig op de borst naby de plaats van het hart lecht, het een krachtig geneesmiddel tegens de hartkloppingen en flaauwtens is.

EPETIT. Deze naam geeft men aan een soort van struik die in de natuurlyke Savannes van Cayenne groeit. De Indianen maken 'er gebruik van om de neus der honden, die zy tot de jacht schikken, tot bloedens toe 'er mede te wryven, om de krachten die zy vooronderstellen dat deze Plant heeft, in de wonden te doen indringen. Zy schryven haar noch een andere hoedanigheit toe, waar aan het grootste gedeelte der Creolen niet twyfelen; deze is die van zich te doen beminnen wanneer men haar by zich draagt; dit heeft gelegentheit tot het spreekwoord gegeven; *men heeft hem Epetit gegeven*, wanneer men van iemand spreekt die zeer verlieft is. Deze laatste kracht is gemeen aan zekere soorten van *Liane: zie dit woord.*

ERWETENBOOM, *Arbor pisorum ferax.* Dit is een boom die van zich zelven in Siberiën en verscheide Landstreken van het Noordelyke gedeelte van Azia voortkoomt. Men vind hem menigvuldiger in de zandachtige gronden, naby de heldere en klare waters, dan op moerasachtige en vochtige plaatzen. Deze boom, die zomtyds ter hoogte van een middelmatige Berkenboom opschiet, verenigt het aangename en het nuttige. Behalven het fieraad van zyn loof; 't geen schoon groen is, en dat van zyne bloemen die goudkleurig zyn, zoo zyn zyne bladeren en malsche takken, een uitmuntent voeder voor het Vee; en door de weeking en verrotting bereid zynde, dienen zy noch tot een verfstof in dit Land. De schors van deze boom, is veel fynder en taaijer als die van den Lindeboom, en dient om goed timmerwerk te vervaardigen. Het hout is zeer schoon geel, by uitstek hart, bevat weinig merg, en is tot allerlei draaijerswerk bekwaam; wanneer het versch gekapt is, zoo heeft het een smaak die veel overeenkomst met die van het zoethout heeft. De Varkens beminnen de smaak van de wortelen van dezen boom. Zommige inwoonders van Siberiën, en voornamentlyk de Tunguzen, voeden zich met de Erweten die hy voortbrengt: zy eeten mede zyne bladeren, na dat zy hen van hunne bitterheit door de koking beroofc hebben.

Men heeft opgemerkt, dat wanneer den Erwetenboom in een kwade grond geplant is, hy de gedaante van een Dwergboom aanneemt: maar hy schiet welig in korte tyd in een goede grond op. De vermeerdering van dezen boom geschiet niet alleen door zyne zaden; maar mede door uitspruitzelen en takken die men wortelen laat schieten. De Mol is de vyand en plaag van dezen boom. Men moet hem noch, zoo lang hy klein en malsch is, voor de Varkens en ander tam Vee beschutten, die hem anders vernielen zouden. De Graaf *van Biesch*, een Zweed van geboorte, die in zyn Vaderland verscheide van deze boomen aangekweekt heeft, door middel van Zaden, die hy te Petersburg bekomen had, zecht, dat de Erweten van dezen boom, zich gemakkelyker als de onze laten koken, dat zy beter te verteeren, veel voedzamer, en zeer olieachtig zyn. Hy voegt 'er by, dat hy haar heeft laten malen en 'er koeken van bakken, die een zeer goeden smaak hadden. *Strahlenberg* beschouwt de *Erwetenboom* als een soort van *Acacia*.

ESSCHENBOOM. (*Byvoegz.*) *Bladzyde* 309. *2de kol. regel* 6. *van onder*. Het gemeene Volk in Engeland lecht het Zaad of liever de Vruchten van dezen boom, voor dat zy ryp zyn, in een pekel van Zout en Azyn, en maakt 'er gebruik in de sauffen van. Zyne bladeren zyn een uitmuntent poeder voor de Ossen, Geiten en Schapen. Alle deze Dieren zyn 'er des Winters zeer gretig na. Men moet hier toe de takken in het laatst van de maand Augustus of het begin van September afsnyden, en hen in de schaduwe laten drogen. Het vocht 't geen van de Esschenboomen afdruipt, beschadigt alle de Planten op welke het valt.

Bladz. 310. *1ste kol. regel* 24. Men zou dezen boom tot versiering der Tuinen gebruiken konnen: zyn lugtig loof, 't geen groen bruin, en blinkende is, zou bevallig

 op

op het groen der andere boomen afsteken; maar hy is aan een zoo groot ongemak onderhevig, dat men genoodzaakt is, om hem van alle plaatzen te verwyderen welke tot verlustiging dienen. De Spaansche Vliegen die voornamentlyk op dezen boom voortkomen, beroven hem byna alle jaren van zyn loof in het schoonste jaargetyde, en veroorzaken een ondraaglyke stank. De Elzenboomen, 't zy Dwergboomen, of van het groote soort, 't zy die met bladeren van den Notenboom, of die van Nieuw Engeland, of zelfs de witte Elzenboom van Amerika, enz. slagen niet in de stugge gronden, enz. *Ray* verhaalt, in zyne Algemeene Historie der Planten, dat men in zynen tyd in Engeland, Elzenboomen van hondert twee en dertig voeten hoogte verkocht. Het Elzenhout kan gemakkelyk bearbeid worden; men gebruikt het tot het houtwerk der Artillerei, en tot het Wagenmakers werk, 't geen veerkracht en kromte hebben moet. De Drayers en Roermakers gebruiken het mede. Maar een andere groote nuttigheit, die men 'er van trekt, is, dat het uitmuntent is tot hoepen voor de kuipen, tonnen en ander diergelyk vaatwerk. De Schrynwerkers zoeken de stukken die met kwasten vervult zyn: het was alleen te wenschen dat dit hout minder aan het knagen der Wormen onderhevig was, wanneer het al zyn sap verloren heeft. Men merkt op, dat het Esschenhout, wanneer het groen is, beter brand, als eenig ander hout, 't geen eerst gekapt is.

ESSCHENKRUID. (*Byvoegz.*) Dit is een langlevende Plant, die zoo wel door haren wortel, als door hare zaden vermenigtvuldigt word.

Wanneer men deze Plant in een voegzame staat van rypheit overhaalt, zoo verschaft zy een menigte fyne geest, (dit is het reukgevende gedeelte der Planten), maar die niet meer brandbaar is, ter oorzake van de vochtigheit der Plant, die met hem overkoomt. Zomtyds werkt haren wortel als een buikzuiverent middel, en zelfs als een braakmiddel: deszelfs gebruik moet in de aanhoudende koortzen vermyd worden. In de warme Landen van Europa trekt men uit de bloemen van de Fraxinelle, een welriekent overgehaalt water, waar van de Italiaansche Vrouwen zich even als van een blanketmiddel bedienen, 't geen te gelyk aangenaam en schuldeloos is.

EUPHORBIUM. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 311. *2de kolom. reg.* 17. De Euphorbium is van alle vreemde Planten die gene, die de kwaadste smaak aan de melk en aan het vleesch geeft. Zy veroorzaakt gewonelyk aan de Schapen een buikloop; echter eeten deze Dieren, en de Koeyen en Geiten, met gretigheit deze Plant, ondanks hare bitterheit en scherpheit. Maar zoo men hare kwade uitwerkzelen op de Geiten noch niet ontdekt heeft, zoo zyn zy echter te klaarblykelyk op de Schapen en Koeyen; zy ontstelt de gezondheit der eerste, en bederft de melk en het vleesch van de andere.

Het sap van de *Euphorbium* is een Harstgom die de Engelschen van de Kanarische Eilanden, de Hollanders van de Kust van Malabaar, en de Spanjaarden, Italianen en Fransche van Salé in het Koningryk Fez, bekomen, alwaar zy uit die gedeeltens van Afrika naar toe gebracht word, die het verste van de Zee gelegen zyn.

EVONIMOÏDES. Dit is een Heester die zeer gemeen in de omliggende streken van Quebec is, en die men in den rang van het *Papenhout* plaatzen kan: zie *dit woord*. De Evonimoïdes is zeer buigzaam; hy verheft zich aanmerkelyk door behulp van de nabystaande boomen, om welke hy zich in allerlei richtingen slingert, schoon hy geen klaauwtjes heeft, zoo omvat hy echter de boomen zoo vast, dat naar mate dat zy dikker worden, hy zich in hunne schors en zelfstandigheit schynt in te dringen, en hen eindelyk doet omkomen. Zoo hy naby zich geen boom heeft om zich om te slingeren, zoo kronkelt hy zich om zich zelven: *Zie* de Memoriën van de Akademie der Wetenschappen van Parys voor het jaar 1716.

EZEL. (*Byvoegz.*) In China maakt men van het vel der Ezels, een soort van Lym, die men nuttig schat om de gebreken der Borst te genezen. Men dryft 'er in Indië een sterken koophandel mede, onder de naam van *Hoki-kao*, maar zy is zeer duur in Europa.

F A G A R A. Dit is een Indiaansche vrucht, waar van men twee soorten onderscheid; de eene is geheel overeenkomstig met de *Cubeben*; de andere, die veel grooter is, gelykt naar de *Levantsche-noten*, zoo wel inwendig als uitwendig. Zy zyn beide speceryachtig, en bezitten dezelve krachten als de *Cubeben*: Zie STAARTPEPER.

FAITAMA-DOUBLET, *Imbricata*. Deze naam, geeft men aan een tweeschelpige Schelp, van het geslacht der *Harten*: zie *dit woord*.

De Faitama-doublet heeft, van ter zyden, de gedaante van een hart; maar de vorm van een vorst op dakpan, is haar byzonder kenmerk. Men merkt op deze Schelp, zeven voorname en groote streepen op, benevens groote holligheden tusschen beide, die met verscheide lynen doorlopen worden, welke lagen en verdiepingen vormen.

F A L U N. (*Bladz*. 318. *2de kol. reg*. 9. De Falungroeven van Tourraine, zyn drie en een half uur lang, maar veel minder breed, en meer als twintig voeten diep. Van waar koomt deze verbazende byeenverzameling van Schelpen in een Land, 't geen meer dan zes en dertig uuren van de Zee verwydert is? op wat wyze is dezelve gevormt?

Bladz. 318. *2de kol. reg*. 31. De Boeren, wier akkers in dit Landschap, natuurlyk onvruchtbaar zyn, delven in de maand October de Falungroeven op, nemen 'er de Cron uit, en verspreiden haar, na dat zy gedroogt is, in gelyke lagen over hunne akkers, om hen vruchtbaar te maken. Deze mesting maakt hen op dezelve wys vruchtbaar, als elders de Mergel en Mest doet; en een akker met deze stoffe gemest zynde, is zulks voor dertig jaar. Wanneer men een Falungroef met voordeel bearbeiden wil, zoo verkiest men die gene, die met een dunne aardkorst bedekt is, die naauwlyks vier voeten dikte heeft: de lage en waterachtige plaatzen moeten in dit geval de voorkeur gegeven worden; maar deze bearbeiding vordert spoed, vermits het water van alle zyden toezakt, om de kuil op te vullen naar mate men haar uitdelft: hierom gebruikt men zeldzaam minder dan tachtig Werklieden te gelyk. Men vergadert 'er zomtyds hondert en vyftig: een gedeelte van deze Arbeiders delft, en het andere schept het water uit. Men begint den arbeid des morgens vroeg: en men is dikwyls des namiddags omtrent drie uuren, genoodzaakt om hem te staken. Men heeft opgemerkt, dat de beddingen der Falun met geen vreemde stoffen vermengt zyn: men vind 'er noch zand, noch steenen, noch aarde in; en het water 't geen 'er doorzypelt, is helder, en heeft geen kwade smaak. De Falun die men na de eerste lagen uitdelft, is by uitstek wit. De Schelpen die men 'er in vind zyn alle horisontaal en op hunne platte zyde geplaatst. De banken der Falungroeven hebben onderscheide lagen. Dit alles strekt om te bewyzen dat de Falungroeven het voortbrengzel van verscheide achtereenvolgende byeenverzamelingen zyn, en dat zy het werk van het standvastig en langdurig verblyf van een Zee zyn, die hier haar verblyfplaats gehad heeft, en die in 't geheel niet, of door een langzame beweging bewogen wierd: *zie* de Memoriën van de Akademie der Wetenschappen van Parys, voor het Jaar 1720, en het artikel AARDE van dit Woordenboek.

F A N N A S H I B A. *Hubner* zecht, dat dit een groote Japansche boom is, wiens bladeren een donkere groene kleur hebben, en een soort van kroon vormen; zyne bloemen vormen troffen, en zyn aan elkanderen vastgehecht: zy geven een aangename geur van zich, die zoo sterk is, dat men haar een uur verre, beneden den wind, rieken kan, wanneer het waait. De Vrouwen laten haar droogen, en bedienen 'er zich van om hare vertrekken een aangename geur te geven. Men plant deze boomen in de nabuurschap van de Tempelen en Pagoden, en wanneer zy oud zyn, verbrand men hen in de lykplichten der doden.

F E R U L A. (*Byvoegz.*) *Bladzyde* 319. *2de kolom*, *regel* 3. *van onder*. In Griekenland is de holligheit van den steel van de Ferula (*Narthex*) overvloedig met een wit merg vervult, 't geen wanneer het naauwkeurig gedroogt is, even als de gewone lont, vuur vat. Dit vuur blyft volmaakt brandende,

de, en verteert het merg niet, dan langzamerhand zonder de schors te beschadigen; het is om deze eigenschap dat men zich in sommige Landschappen van deze Plant bedient, om vuur van de eene plaats naar de andere te brengen. Deze gewoonte heeft reeds in de vroege oudheit plaats gehad, en verklaart ons die plaats uit *Martialis*, in welke hy de *Ferulaas* doet zeggen; *Wy verlichten door de weldaad van Promotheus.* Deze steelen zyn somtyds zoo sterk, dat zy dienen konnen om op te lenen, maar veel te ligt om die gene te kwetzen welke men 'er mede slaat. Zy waren voormaals de Scepter van de Keizeren van het dalende Roomsche Ryk: zy waren mede het teken van het gezach der Koningen: men gebruikte hen alstoen met konst, en byzonder om 'er het kostbaarste schrynwerk van te maken; thans brand men hen in Apulië, by wyze van hout, en zy dienen thans zelfs in Griekenland mede alleen, om zitbankjes te maken: hier toe plaatst men beurtelings in de lengte en breedte, de gedroogde steelen van deze Plant om 'er vierkante van te vormen, die aan de vier hoeken door pennen gehouden worden.

FICOÏDES. Dit is en soort van uitheemsche Plant, die alleen by de Kruidkundigen en Liefhebbers, bekent is, en veel meerder in Holland en Engeland als in Vrankryk: deze geheele Plant is sappig; hare bladeren zyn zamengevoegt, en groeijen, twee aan twee by elkanderen: haar bloem is een uitgebreide klok, die doorgaans zeer fyn ingesneden is, en in den bodem een opening heeft, waar door zy zich met den stamper vereenigt. Wanneer de bloem afgevallen is, zoo veranderen de stamper en kelk, beide in een vrucht, die in verscheide afdeelingen gescheiden is, waar in kleine zaadjes bevat zyn. Men eet de vrucht van de *Ficoïdes*, en zy maakt het grootste gedeelte van het voedzel der Hottentotten uit.

Boherrave onderscheid drie en vyftig soorten van Ficoïdes; en *Miller* telt 'er een en veertig van op, die hy zecht dat thans in de Tuinen in Engeland aangekweekt worden. Het is ten onrechten, dat eenige Kruidkundigen, de *Ficoïdes* met den *Banaanboom*, en andere, met de *Indiaansche-Vyg*, verward hebben. De *Ficoïdes* heeft echter deze overeenkomst met deze laatste Plant: dat haar vrucht byna altoos gevormt is, voor dat de bloem ontluikt, en dat zy ten naasten by de gedaante van een Vyg heeft; dit heeft *Bradley* over gehaalt, om haar *Soucy-Vyg* te noemen.

Byna alle de soorten van Ficoïdes, zyn uit de omliggende Streken van de Kaap de Goede Hoop oorspronkelyk; zy groeyen gewonelyk tusschen de steenen en rotzen op de plaatzen die niet zeer vochtig zyn: men kweekt haar van zaden of knoppen aan. Deze Plant bemint een open standplaats, en de geringe vorst doet haar weinig nadeel: zy sterft dikwyls ten einde van drie jaren: maar wanneer zy langer leeft, zoo is zy doorgaans mismaakt en beschadigt.

Men heeft eenige soorten van Ficoïdes, die alle jaren op nieuw voortkomen, en die men alle jaren zaaijen moet; hare bladeren en takken zyn met doorschynende blaasjes bezet, die zich als zoo veel kristallen vertonen wanneer 'er de Zon op schynt. Men heeft een ander soort van Ficoïdes, die een dwergplant is, en dezelve vorm als de Aloë heeft: zy groeit altoos zeer naby de aarde, zonder takken uit te schieten: zy duurt vyf of zes jaren. De heesterachtige Ficoïdes, waar van de steel houtachtig is, moet meer besproeit worden als de vorige soorten: zy moet warmte hebben, en voor de Zonnestralen blootgestelt zyn, zonder dit, zouden hare bloemen nooit ontluiken, uitgezondert de soorten die alleen des nachts bloeijen.

De *Ficoïdes* zyn zeer verschillende in de kleur van hare bloemen, zy zyn wit, geel, goudkleurig, oranjeachtig, blaauw, purper, of scharlakenkleurig: en zelfs zyn eenige soorten altoos met bloemen bedekt. Een der aanmerkelykste soorten van *Ficoïdes* is die gene, die de Engelschen de naam van *Diamant-plant* of *Ice-plant* noemen, en die de Kruidkundigen de naam van *Afrikaansche Ficoïdes*, met zilverachtige, glansryke, en gegolfde bloemen van den Platanusboom geven. *Miller*, heeft de middelen gevonden om 'er de aankweking van tot volmaaktheit te brengen, en in Engeland de steel, takken, en bladeren van deze plant schoonder te doen voortkomen, als in Afrika. *Zie* het gene hy hier omtrent in zyn *Woordenboek van de Tuinplanten* gezecht heeft. *Zie* mede de *Histor. Plantar. fucculent. cum fig.* van *Bradley*, waar van de verschillende tientallen achtervolgens te Londen, in 't licht gegeeven zyn, van het Jaar 1716, tot in het jaar 1727.

FILANDERS. Men geeft dezen naam aan de kleine en zeer dunne Wormen die de Valken en eenige andere Vogelen zeer kwellen, 't zy aan de keel, om het hart, 't zy aan de lever, aan de lendenen, of in de long, en die hen zomtyds nuttig zyn, hier door, dat zy zich met het overtollige voeden, 't geen zich in deze deelen bevind. Men ontdekt dat de Vogelen deze kwaal hebben wanneer zy menigvuldig malen geeuwen, en des nachts ongewoon schreeuwen, en zich overal wryven. Men word deze Wormpjes ligtelyk gewaar, wanneer men den bek van de Vogelen opent: zy kruipen tot aan het strottenhoofd op, en keeren weder naar beneden. Men wil, dat het kwade voedzel deze kwaal in de Vogelen veroorzaakt: men bevryd 'er hen van met hen een Lookbol in te geven.

FIRMAMENT. Men noemt dus den achtsten Hemel, dien achtsten kring of gewelf 't geen een blaauwe kleur heeft, aan welk de vaste Starren vastgehecht schynen. Men zecht *achtste Hemel*, met betrekking tot de zeven Hemelen der Planeten die hy omvat. De Starren zyn aan geen rond oppervlak vastgehecht: onze verbeelding en onze zinnen bedriegen zich hier in: *zie* de artikelen HEMEL, en STARREN, achter het woord DWAALSTAR.

FLAMINGO. Dit is een Afrikaansche en Amerikaansche Vogel, die men in 't Latyn *Grallæ* en *Phænicopterus* noemt. Hy doet zich in het Kabinet van den Koning van Vrankryk, door zyne groote en schoonheit opmerken. Wanneer men dezen Vogel in onze landen opvoeden kon, zoo zou hy, met recht, den voorrang boven de Zwaan verdienen, om de schoonheit van de vederen van zyne vleugelen, die roosverwig zyn: die van den kop, hals, buik, dyen en staart zyn wit.

Zyn lichaam, 't geen niet zeer dik is, in evenredigheit van zyne hoogte, is op zeer hooge en vry dunne pooten geplaatst; en zyn kop word door een zeer lange en dunne hals onderschraagt, waar door deze Vogel wel vier voeten hoog is. Zyn staart is zeer kort.

Men zecht dat naar mate de Flamingoos in ouderdom toenemen zy mede rooder worden: de jonge hebben vederen van een heldere graauwe kleur. De oogen van dezen Vogel zyn zeer klein en zeer rood; en zyn kop, schoon zeer klein zynde, is met een vry lange, vry dikke, op een wonderzinnige wyze gekromde, en zeer harde bek gewapent, die hem dient om in de moerasachtige landen Wormen, Krabben, Visschen, Insecten en Granen te zoeken, waar mede hy zich voed. Vermits dezen Watervogel, met dus zyn voedzel te zoeken, noodwendig slyk mede in zynen bek nemen moet, zoo heeft de Natuur dezen bek met tanden bezet, die gelykvormig aan die van een kam zyn, waar door hy het zaad, enz. behoud, en de slyk uitwerpen kan. De drie voorste vingeren van de pooten van dezen Vogel zyn door vliezen aan elkanderen gehecht, gelyk die der Watervogelen.

De Flamingoos leven in maatschappy. Wanneer zy zich op het land bevinden, zoo plaatzen zy zich op een rei: niemand zou hen, op een zekeren afstand, voor iets anders dan voor een muur van gebakken steen aanzien. Wanneer zy hun voedzel zoeken, zoo heeft men 'er altoos een die op schildwagt staat, en de andere van het geringste gevaar onderricht 't geen hen dreigt, hier door is het zeer moeijelyk om hen te naderen. Wanneer men echter slaagt om hen binnen het bereik van een snaphaan naby te komen, met zich te verbergen, en 'er een dood schiet, zoo zullen de andere, door verwondering aangedaan, niet wegvliegen, schoon zy de dood om zich zien waren.

Op wat wyze kan een Vogel die pooten van een zoo groote lengte heeft, zich op zyne eyeren zetten om hen te bebroeden? De Natuur heeft hier in voorzien. Hy bouwt zyn nest in de poelen: hy vormt hem van slyk, en geeft hem de gedaante van een stompe kegel: hy verheft hem ter hoogte van een en een half voet boven de grond, die met water doordrongen is, en holt een gat in den top uit, in welke hy zyne eyeren lecht, die nooit meerder dan twee in getal zyn. Wanneer hy hen bebroed, zoo plaatst hy zyne pooten op de aarde, en zyn achterste gedeelte op de eyeren.

De jonge Flamingoos konnen zeer gemakkelyk tam gemaakt worden. De Vader *Labat* zecht, dat men in Amerika een dorp van Negers heeft, in welk deze Vogelen even als gewyd beschouwt worden: zy vergaderen 'er zich by duizende op de boomen, en maken een geraas 't geen men een

vierde

vierde van een uur verre hooren kan: wee de vreemdeling, die door een van deze bygelovige Negers, verrascht wierd, wanneer hy een van deze gewyde Vogelen doode.

Het vleesch van de Flamingoos, schoon slykachtig van smaak, is echter zeer goed: hunne tong is vooral uitnemende. Behalven de dikke en middelbare vederen met welke deze Vogel bedekt is, heeft hy noch zeer kleine, by wyze van een zeer fyn dons, 't geen al zoo zacht en warm als dat der Zwanen is, en 't geen men tot het zelfde oogmerk gebruikt.

Op het Eiland Cayenne heeft men Flamingoos, aan welke men de naam van *Fococo* geeft: hunne vederen hebben een luisterryke vuurkleur. De Indianen maken 'er halsbanden, mutzen, gordels, en andere sieraden van, waar mede zy zich zeer dikwyls versieren. Men ziet aan de zoldering, in het Kabinet van den Tuin des Konings van Vrankryk te Parys, verscheide van deze luisterryke gordels opgehangen. De groote vederen van deze Vogelen zyn uitmuntent voor de Klavecimbels. Men wil dat de Flamingoos zomtyds in den winter op de kusten van Provence en Languedoc komen. Men vind in de *Memoriën van de Akademie der Wetenschappen van Parys*, *derde Deel*, de Ontleedkundige beschryving van een *Flamingo*.

FLUWEELBLOEM, *Amaranthus*. Dit is een Plant die schoon voor het oog, en het sieraad der Tuinen van de Maand Augustus, tot in den Herfst, is: zy schiet een steel uit ter hoogte van een voet, die met breede, spitze, rondachtige aan de randen roodachtige, en in het midden met groene bladeren bezet is. Hare bloemen zyn airswys geschikt, en gelyken naar een vederbosch, hare kleur is karmozyn of purperverwig, of goudkleurig geel: zy zyn uit verscheide rooswys geschikte blaadjes te zamengesteld: de vruchten hebben een ronde gedaante, en openen zich in het midden even als een zeepdoos. Men moet het zaad, 't geen klein en blinkende is, in de Maand April op een tuinbed zayen, en haar met een klomp aarde in de Maand Juny verplanten: zy willen zeer veel vocht hebben. De *driekleurige Amaranth* is aanmerkelyk om hare bladeren die met scharlaken kleur, geel en groen gestreept zyn. Men bewaart het zaad van deze bloem in dosen, gedurende den Winter, of liever men bewaart de gedroogde steelen in een broeikas; en na dat de groote koude voorby is, doet men 'er het zaad uit om het te zayen.

FLORIPONDIO, *Stramonioïdes arboreum*, *oblongo & integro folis*, *fructu lævi*. Dit is een boom die gemeen in Chili is, zecht de Vader *Feuillée*, aan wien wy 'er alleen een naauwkeurige beschryving van verschuldigt zyn. Deze boom schiet ter hoogte van twaalf voeten op: de dikte van zyn stam, die zeer mergachtig is, is ten naasten by zes duimen: zyne takken vormen met elkanderen een schoone ronde kroon; zy zyn met katoenachtige bladeren bezet, die even als in trossen voortkomen; de middelbare hebben omtrent zeven of acht duimen lengte, en drie of vier duimen breedte; hunne zenuwen vormen een zeer bevallig netje. Zyne bloemen zyn pypswys, wit, zeer schoon, en by uitnemenheit aangenaam van reuk: 'er volgen rondachtige vruchten op, die de groote van Oranjeappelen hebben, met een graauwachtige schors bedekt zyn, en verscheide Amandelen bevatten. De Inwoonders van Chili bedienen zich van den *Floripondio* om te verzachten, op te lossen, en om de etterwording der gezwellen te bevorderen.

FLUKEN. Dezen naam geven de Mynwerkers van het Landschap Cornwal aan een soort van graauwachtige aarde, die afgebroken stukken van *Quartz* bevat: zie *dit woord*.

FŒTUS. Dit is het Dier 't geen in de lysmoeder van zyne moeder gevormt is. Welke zyn de eerste beginselen van dit lichaam? op wat wyze neemt het zyn aanvang? is het in den beginne volkomen gevormt? Dit is een stuk 't geen alle de nasporingen en waarnemingen over de voortteeling in bezigheid houd. Dus, zonder ons met alle de verschillende uitgedachte steltzels op te houden, door welke men de grondbeginzelen van de ontwinding der bezielde lichamen heeft trachten te verklaren, zoo wyzen wy onze Lezeren naar het woord MENSCH, alwaar wy tot de kleinste vorm van het menschelyk lichaam opklimmen, 't geen de oogen die het beste aan waarnemingen gewoon zyn, hebben konnen ontdekken; *zie* mede VOORTTEELING,

VRUCHT-

VRUCHTBEGINSEL, en het geen van de *Fœtus*, achter het woord MENSCH gezecht is.

FONTEIN, *Fons.* (*Byvoegz.*) *Bladz.* 323. *1ste kol. reg.* 5. Men heeft noch de naam van *Saifoen-Fonteinen*, aan die gene gegeven, die maar alleen gedurende een zeker jaargetyde vloeijen. Men noemt die gene *Mey-Fonteinen*, wier vloeijing omtrent de Maand Mey een aanvang neemt, wanneer de fneeuw begint te fmelten, en die in den Herfft weder ophouden. Eindelyk een groot getal Fonteinen vertonen in haren loop wyzingen die haar beurtelings van de gelykvormigheit tot de tuffchenpozing, en van de tuffchenpozing tot de ophouding doen overgaan, en vervolgens tot de gelykvormigheit weder keeren door fchakeringen die even zoo merkbaar zyn.

Bladz. 323. *2de kol. reg.* 33. Men ziet in het Koningryk Cachemire, een Mey-Fontein die regelmatig drie malen in de vier en twintig uuren vloeit en ophoud, by het begin van den dach, op den middach, en by den aanvang van den nacht: zy vloeit alleen gedurende de Maand Mey, in welke tyd de fneeuw fmelt: zy houd vervolgens op, en blyft het geheele jaar droog. Echter vloeit zy mede, na langdurige regenvlagen, zonder tuffchenpozingen en zonder order, gelyk de andere fonteinen: dus is zy een beurtelingfchvloeijende, een gelykvormige, en een Mey-Fontein.

Bladz. 323. *2de kol. reg.* 7. *van ond.* *Varenius* plaatft in Japan een Minerale en beurtelingfchvloeijende Fontein. Hare uitvloeijingen herhalen zich twee malen des daagfch, en duren een uur: het water ftroomt 'er met geweld uit, en vormt niet verre van haar een brandent heet Meer. Haar water is, zecht hy, veel heeter als kokent water.

Bladz. 324. *1ste kol. reg.* 15. *van onder.* Men ziet naby Bofely, in het Landfchap Shrop in Engeland, de beruchte brandende Fontein. Het water het gene zy uitgeeft is koud; maar het geeft dampen op die men met een brandende fakkel ontfteekt; aanftonds komen 'er vlammen uit voort, die zoo heet en brandende zyn dat zy een groot ftuk groen hout in een oogenblik in affche verteeren. *Zie* het artikel BRANDENDE BERGEN.

Men kan hier mede de zonderlingheden van eenige natuurlyke vyvers of kreken aanhalen. Eenige die in het midden der Landen liggen, zyn gedurende de droogte met water vervult, en byna droog, gedurende de regens. Andere die naby de Zee, of Rivieren die Vloed en Eb hebben, geplaatft zyn, zyn laag wanneer het hoog water is, en zyn met water vervult wanneer het water laag in de Zee is. Een dezer is de Vyver van Greenhive, tuffchen Londen en Gravefand.

Men kan door de werktuigelyke werking der beurtelingfchvloeijende Fonteinen een zonderling verfchynzel verklaren, 't geen zekere holen aanbieden. Naby Salfedan, in de bergen van de nabuurfchap van Turin, is een rots die een loodlynige fpleet heeft, waar uit gedurende een zekere tyd, een ftroom van lucht voortkoomt, die zoo fnel is, om uitwaarts alle de ligte lichamen te dryven, die men voor hare werking blootftelt; vervolgens word 'er de lucht weder ingetrokken, en zy voert de ftrooitjes en andere ligte lichamen met zich, die zy bereiken kan. De rots ademt de lucht in, en blaaft haar even merkbaar weder uit. Dit alles fchynt een hevel tot grondbeginfel te hebben. Terwyl het onderaardfche water, 't geen zich in het hol ontlaft, niet gelyk met de onderfte mond is, zoo ontfnapt de lucht uit het hol door middel van den hevel, naar mate dat het hol met water vervult word; maar zy gaat vervolgens door de fplyting van de rots uit, wanneer zy geen uittocht door den hevel meer vinden kan, en dat het water 't geen door de gemeenfchaps buis aangevoert word, haar te zamendrukt. Zy keert te rug, wanneer het water overvloedig door den hevel uitloopt, en dat de holligheit ledig word. *Zie* HOL.

Stroomen en Rivieren.

Men heeft op het oppervlak van den Aardkloot verheven Landftreken, welke verdeelpunten fchynen te zyn die de Natuur, tot verdeeling van het water bepaalt heeft. De omliggende ftreken van den Berg St. Gothard zyn een van deze punten in Europa. Een ander punt in Amerika is het Landfchap Quito, 't geen water aan de Zuid-Zee, Noord-Zee, en aan de Golf van Mexiko verfchaft; in Azia, is het Land der Mogolfche Tartaren een derde, waar uit

uit rivieren afstromen, waar van eenige zich naar de stille Zee, of die van Nova Zembla begeven, andere naar de Zee van Corea, en weder andere naar die van China.

Bladz. 324. *2de kol. reg.* 15. *van onder.* Men heeft Rivieren die van bed veranderen, gelyk men zulks in den nacht van den 8ste February 1756, aan de Rivier de Frooyd in het Graafschap Montmouth in Engeland waargenomen heeft.

Bladz. 326. *1ste kol. reg.* 15. De Heer *Guettard* heeft, in een Memorie welke onder die van de Akademie der Wetenschappen van Parys geplaatst is, dat gene beschreven dat hy omtrent verscheide Rivieren van Normandyën in acht genomen heeft, die zich onder de grond verliezen, en vervolgens weder te voorschyn komen; deze Rivieren zyn vyf in getal, de Rille, de Ithon, de Aure, de Rivier van Sap-André, en de Drome. De drie eerste verliezen zich langzamerhand, en vertonen zich vervolgens weder; de vierde verliest zich mede langzamerhand, en vervolgens verdwynt zy geheel, de vyfde verliest een weinig van haar water gedurende haren loop, en stort zich eindelyk in een poel, uit welke men haar niet weder te voorschyn ziet komen.

Het gene gelegentheit tot het verlies van de Rille, de Ithon en de Aure geven kan, is den aart van den grond over welke zy stroomen. De Heer *Guettard* heeft opgemerkt dat hy doorgaans porieachtig, en uit grof zand te zamengestelt is, waar van de deelen weinig zamenhang met elkanderen hebben: deze Rivieren verliezen zich ten naasten by op dezelve wyze, dat is te zeggen, door openingen die de Inwoonders van dit Land verlaten noemen, en die meer of min water doorzwelgen naar mate dat zy grooter of kleinder zyn. De Heer *Guettard*, die hen naauwheurig waargenomen heeft, merkt aan dat deze verlaten holen zyn, die een trechterswyze gedaante hebben, waar van de middelyn en opening ten minsten twee voeten is, en zomtyds tien of vyftien voeten en waar van de diepte mede van een en twee voeten tot vyf, zes, en zomtyds vyftien en twintig voeten is. Een bewys dat het water door het zand zypelt, is, dat men dikwyls in een verlaat dat drie of vier voeten diepte heeft, en door welke zich een menigte water verliest, geen stok dieper dan tot aan het oppervlak van den grond steken kan. De Heer *Guettard*, neigt om te gelooven, dat men in deze Landstreek onderaardsche holligheden heeft, door welke het water uitvloeijen kan. Zie hier een zaak die men in de verlaten der Rivieren opmerkt, van welke wy gesproken hebben, en byzonder in die van de Rille, welke schynt te bewyzen dat men in de bergen die haren oever boorden, aanmerkelyke waterkommen hebben moet: deze zaak is dat deze verlaten, in den winter, voor het grootste gedeelte Fonteinen worden, die zoo veel water in het bed der Rivier voortbrengen, als zy gedurende den Zomer ingezwolgen hebben: want van waar kan dit water voortkomen, zoo het niet uit de bewaarplaatzen of waterbakken voortkoomt die in de bergen bevat zyn, welke in den Zomer lager als de Rivier zynde, 'er het water uit ontvangen, en des Winters veel hooger zynde door het regenwater, dat zich by het hunne gevoegt heeft, zoo geven zy het haar op hun beurt weder.

De Rivier van *Sap-André*, verliest zich mede voor een gedeelte, gelyk die van Ithon en Rille; maar zy heeft deze byzonderheit noch, dat, aan het uiteinde van haren loop, en zonder dat men een merkbare holte op deze plaats ontdekt, zy verzwolgen word, om dus te spreken, en zonder een val te vormen, vloeit het water door de Keisteenen. Het gene deze Rivier dus onder de aarde doet stromen, is een hinderpaal die zy op deze plaats ontmoet; zy vind hier een heuveltje, 't geen zes of zeven voeten hoogte heeft, waar van zy waarschynelyk het onderste gedeelte uitgeholt heeft om 'er onder door te stroomen, vermits zy 'er niet voorby komen kon. Op eenigen afstand van deze plaats, koomt zy weder te voorschyn, maar wanneer des Winters het water menigvuldiger is, zoo stroomt zy over deze hoogte, en haren loop is in een achter een volgende reeks. Maar na dat de Drome, een gedeelte van haar water in haren loop verloren heeft, zoo verdwynt zy eindelyk geheel in een soort van draaikolk.

Het is niet volstrekt zeldzaam dat men Rivieren vind, die zich op deze wyze onder de aarde verliezen, de Rivier van Jere of Hyere, bezit deze byzonderheit, die byna een ieder onbekent is, schoon deze Rivier naby Parys stroomt.

Een Rivier die zoo wel van water als deze voorzien is, die nooit ophoud, en nooit be-

bevrieſt wanneer haar water weder boven de aarde koomt ; een Rivier , zegt de Heer *Guettard* , die mede nuttig voor Parys zou konnen zyn, door hare gemeenſchap met de Seine , verdiende ongetwyfelt, dat men eenige pogingen aanwende om haar water te vermeerderen , of ten minſten om te beletten dat het niet verloren ging; mogelyk zou men maar alleen goed metzelwerk op de plaaatzen behoeven te maken, op welke zy zich verlieſt , of haaren loop op deze plaatzen een weinig af te leiden , en haar een nieuw bed te graven: men vind niet over al, gelyk in Normandyen , keiſteenen zonder eenig zamenhechtzel , of die alleen enkelvoudig door een aarde te zamengehecht zyn, die door het water los gaat.

Het water van de Hyere kon noch zeer aanmerkelyk vermeerdert worden, zoo men diergelyke werken voor de kleine beekjes maakten die 'er des winters in vallen, en die zelfs in dezen tyd een gedeelte van haar water verliezen.

Eenige Rivieren ontlaſten zich door een eenige mond in de Zee, en andere door verſcheide te gelyk. De Donauw ſtroomt door zeven monden in de Zwarte-Zee; en de Wolga ten minſten door zeventig monden, in de Kaspiſche-Zee. Men wil dat de Nyl 'er voormaals maar eene had om zich met de Middelandſche Zee te vereenigen.

Bladz. 325. *1ſte kol. regel* 6. *van onder.* Men ziet zomtyds Rivieren die plotsling verminderen. Het is op deze wyze, dat in den nacht tuſſchen den 28 en 29ſte December 1762, het water van de Rivier Eden, in het Graafſchap Cumberland , twee voeten in rechtſtandige hoogte daalde; en deze zakking was zoo plotsling , dat eenige Viſſchen, die de tyd niet hadden om den ſtroom te volgen, de volgende morgen, dood op de oevers gevonden wierden , welke droog gebleven waren. Het water bleef tot des morgens omtrent elf uuren in dezen ſtaat, en klom vervolgens by trappen tot deszelfs eerſte hoogte weder op. Men heeft geen de minſte omſtandigheden opgemerkt die dit verſchynzel konnen uitgewerkt hebben.

Bladz. 325. *2de kol. reg.* 26. De grootſte der Europiſche Rivieren, zyn de Wolga , de Donauw , de Nieper , de Don , de Duina , de Rhone , de Rhyn , de Loire en de Seine ; de grootſte Rivieren van Azia , zyn de Hoancho , de Jeniſca , de Oby , de Amur , de Menamcon , de Kian , de Ganges , de Euphrates , de Indus , en de Sirderoïas : de grootſte Rivieren van Afrika , zyn de Senegal , die mede de Niger bevat, de Nyl , Zair en Coanza, de Couama en de Quilmanci. Eindelyk de grootſte Rivieren van Amerika, die te gelyk de breedſte des Werelds zyn , zyn de Amazonen Rivier, de Rivier van St. Laurens, de Miſſiſſipi, de Rio de la Plata , de Oronoque en de Madera. Maar de Rivieren die met de meeſte ſnelheit ſtroomen, zyn de Tiger, de Indus , de Donauw, de Irtis in Siberiën, en de Malmiſtra in Ciliciën.

FORBICINA. Dit is een Inſect, dat zeer gemeen en zeer bekent is , maar van welk byna, geen Natuuronderzoeker geſproken heeft. De Heer *Geoffroi* zegt , in zyne Verkorte Hiſtorie van de Inſecten , dat zyne houding , zilverachtige kleur, en vlugheit in 't loopen het doen opmerken. Men vind deze Inſecten in het oude en vochtige hout; men zou hen voor kleine viſchjes aanzien. Zy hebben zes pooten , waar van den oorſprong breed en ſchubachtig is; twee oogen, een mond met twee beweegbare en lange baarden ; draadwyze ſprieten ; twee van elkanderen wykende draden aan den ſtaart, en het lichaam met kleine ſchubben bedekt. Men heeft twee ſoorten van *Forbicinaas*; de eene is plat, en de andere kegelvormig. Deze laatſte, heeft behalven zyne zes pooten, acht paren doornen of valſche korte en beweegbare pooten; te weten, twee aan iedere ring , waar van hy zich bedient om te ſpringen.

FORMICA-VULPES, of VOSCH-MIER. Men heeft deze naam aan dit ſoort van Inſect gegeven, om het van de *Formica-leo* of *Leeuw-Mier* te onderſcheiden, en zyne loosheit aan te duiden. Een vriend van den Heer *Carré* op het Land *Leeuw-Mieren* zoekende, vond in het Zand eenige van die kuilen , die zy met zoo veel vernuft weten te maken ; maar het grootſte gedeelte was zonder *Leeuw-Mieren*, 't geen hem deedt geloven dat deze Inſecten de prooi van andere Dieren geworden waren, die meer *Leeuw* dan zy zelfs zyn. Hy was zeer verwondert, wanneer hy op den bodem van deze kuilen, kleine wormpjes opmerkte , die omtrent zes lynen lang , en een halve lyn breed waren, hy vong 'er eenige die hy in zand plaatſte, in welk hy hen kuilen , op de wyze der *Leeuw-Mieren* zag maken. Hy wierp deze *Formica-Vulpes*, Mieren toe, waar na de *Leeuw-Mie-*

ren zoo gretig zyn; en zy grepen hen met drift aan, met hen met de helft van hun lichaam te omwinden, want de andere bleef in het zand gedompelt. Vermits zy zoo veel krachten als de *Leeuw-Mier* niet hebben, zoo ontsnapt hen hunnen prooi zeer dikwyls; en om hen weder te verschalken zoo bedienen zy zich mede van dezelfde list; zy vormen hunne kuilen mede met een hellende schuine; het zand bezwykt onder de voeten van het vluchtende Insect, en het koomt hier door weder in de macht van zynen vyand. De *Formica-Vulpes* verslind dit Insect met smaak, maar men moet zich hier over niet verwonderen, vermits hy dit mede Dieren van zyn soort doet, deze Wormen veranderen zich in een Insect, 't geen zeer gelykvormig aan een Mug is, alleen dat het langer en dikker is.

FOSSANA. Dit is een soort van Dier 't geen men in Afrika en Azia vind, en door eenige Reizigers *Genet-Kat van Madagaskar* genoemt word; maar dit Dier verschilt 'er volstrekt van, want het heeft de welriekende zak niet, 't geen een onderscheidbaar kenmerk van de Genet-Kat van Madagaskar is. De Fossana heeft de zeden van onzen Huis-Marter, hy voed zich met vleesch en vruchten; maar hy schat de laatste hoger. Schoon deze Dieren tam gemaakt konnen worden, zoo behouden zy altoos eenige woestheit.

FRAGMENTEN, of KOSTBARE FRAGMENTEN. (*Byvoegz.*) Zoo hoog als de Ouden deze *Fragmenten* of afgebroken stukken van de Edele Gesteentens, in hunne Geneeskundige bereidingen waardeerden, zoo zeer worden zy door de latere kundige Geneesheeren verworpen, en deze beschouwen hen alleen in staat om de oogen van die gene te verblinden die zich door een grootsche naam laten verleiden. Inderdaat het beste uitwerkzel dat men van deze *Fragmenten* verwachten kan, wanneer zy inwendig gebruikt worden, is dat zy geen nadeelige uitwerkzelen voortbrengen: de oeffenende Geneeskonst is, zonder dit, aan een genoegzaam getal gevaren, blootgestelt; en men ziet thans met genoegen, dat de Edele Gesteentens aan de pracht alleen, overgelaten worden.

FRANGIPANIER, *Plumeria*. Dit is een Amerikaansche Boom, die zich omtrent tien of twaalf voeten boven de aarde verheft: hy schiet lange takken uit, die omtrent een duim middelyn hebben, en ten naasten by van een gelyke dikte van het eene uiteinde tot het andere zyn, zy zyn in hunne geheele lengte van bladeren ontbloot. De bladeren komen, gelyk de bloemen, in groote trossen aan het uiteinde der takken voort; indiervoegen, dat het overige van den boom geheel naakt schynt. De bladeren zyn drie malen groter als die van de Roos-Lauwrier, en hebben de gedaante van een zwaard. Wat de bloemen betreft, deze hebben zeer veel overeenkomst met die van de Jasmyn; maar zy zyn veel grooter. Men onderscheid 'er drie soorten van; die van den *Witten Frangipanier*, zyn wit, maar met een roosverwig koortje aan een der randen geboort; die van den *Muskusachtigen Frangipanier*, zyn rood, en hare kleur is veel donkerder omtrent de randen: eindelyk die van den *Gemeenen Frangipanier*, hebben een schoone oranjeachtige geele kleur: die, door verscheide mengelingen gaande, in een schoon karmynrood eindigt: de reuk van deze bloemen is zeer lieflyk. Wanneer men de schors maar eenigzins van een tak afneemt, of een tak even breekt, of een blad of bloem van den *Frangipanier* afscheurt, zoo vloeit een dikke melk in overvloed uit, waar van eenige Inwoonders zich bedienen, om de verouderde zweren te genezen. De stamper van de bloem verandert in een Vrucht of Peul, die doorgaans dubbelt is, zy opent zich van het eene tot het andere einde, en bevat langwerpige zaden, die met blaadjes bezet zyn, welke zich even als schubben vertonen, en aan een moederkoek zyn vastgehecht.

FREGATVOGEL. (*Byvoegz.* *Bladz.* 328. *1ste kol. reg.* 16. Men heeft de naam van *Fregatvogelen Eilandje* aan een Eilandje in de kleine inham van Guadalou pe gegeven, om dat men 'er een menigte van deze Vogelen vind, die 'er de nacht komen doorbrengen, en 'er hunne nesten maken: maar men heeft hen byna genoodzaakt om elders heen te wyken, met 'er gestadig op te jagen, om hun vet te bekomen. Men slaat hen met lange stokken wanneer zy op hunne nesten zitten, en doet hen hier door half bezwymt nedervallen. Men heeft op een van deze jachten opgemerkt, dat de Fregatvogelen die, verschrikt zyn

zynde, opvlogen, twee of drie Viſſchen uitwierpen, die de groote van Haringen hadden, en voor een gedeelte verteert waren.

FURIA INFERNALIS. Deze naam heeft *Solander* aan een Inſect gegeven, dat, volgens de Heer *Linnæus* een nieuw geſlacht vormt. Deze beroemde Natuuronderzoeker zecht, dat het een worm is: hy koomt alle jaren op de grenzen van Lapland voort, en doet veel Menſchen en Dieren omkomen. Hy laat zich op de ontbloote deelen der lichamen vallen, dringt in een oogenblik door het vleeſch, en doet zomtyds den lyder binnen een vierde van een uur met de hevigſte ſmerten ſterven. Dus de naam van *Helſche Furie* op dit Inſect zeer toepaſſelyk is.

FUUT. (*Byvoegz.*) De kleuren van dit ſoort van Vogelen verſchillen; eenige hebben een kraag om den hals, en hun rug, hals, en kop, hebben een zwarte kleur; en kleine witte ſtreepjes; andere hebben geen kraag om den hals. De kleur van het geheele opperſte gedeelte van het lichaam, trekt meer op het aſchverwige, in plaats van witte ſtrepen, heeft hy witte vlakken; mogelyk dat deze laatſte de wyfjes en de andere de mannetjes zyn.

FUUT. (GEOORDE), *Colymbus major criſtatus & cornutus.* Dit is een Watervogel van het geſlacht der Duikers die geen ſtaart hebben, en waar van de vingeren met een vlies geboort zyn, 't geen hen niet met elkanderen vereenigt. De Geoorde Fuut heeft byna twee voeten lengte van het uiteinde van den bek, tot aan het einde van de nagelen: zyn kop is klein, zyne vleugelen en beenen zeer kort, de bek ſmal, recht, ſpits, en twee duimen lang: de vederen van het achterſte gedeelte van den kop zyn een weinig langer als de andere, en vormen een kleine kuif, die in twee punten eindigt; de opperſte vederen van den kop, rug, en van het onderſte van de vleugelen zyn bruinachtig: de vederen van den hals en buik zyn van een witte kleur, die blinkende en zilververwig is. De zyden van de borſt en van het lichaam zyn met rosachtige vlakken geſpikkelt: de pooten zyn graauwachtig en hebben ieder vier vingeren, die met nagelen bezet zyn, welke naar die van een menſch gelyken.

De borſt en buik van dezen Vogel zyn zeer begeert, om de ſchoone, witte en glansryke vederen, en hunne fynheit. Men maakt 'er moffen en uitmonſteringen van rokken, en andere vrouwelyke ſieraden van: men vind een groot getal van deze Vogelen op het Meer van Geneve: het is mede uit deze Stad dat men de grootſte menigte en de ſchoonſte vellen der Geoorde Futen bekoomt: 'er komen 'er mede uit Zwitzerland: men vind hen mede in Bretagne en andere Landſchappen van Vrankryk; maar zy worden zoo hoog niet geſchat.

GAGEL. (*Byvoegz.*) *Miller* telt drie foorten van Gagel; te weten, de *Gale frutex odoratus feptentrionalium*, dit is die gene, waar van wy melding gemaakt hebben. De twee andere foorten van *Gagel* zyn uitlandfche Planten, die uit Amerika oorfpronkelyk, en veel voortreffelyker als de Europifche zyn; de eene is de *Gale caroliniensis baccata, fructu racemofo, feffili monopyreno.* De andere is de *Gale caroliniensis humilior, foliis latioribus & magis ferratis*: de Engelfchen kweken haar menigvuldig aan, 't zy van zaad, 't zy van knoppen. Deze beide foorten van Gagel, groeijen by hen in ftruiken, ter hoogte van vyf voeten, en zyn altoos groen; hunne bladeren in de hand verpiet zynde, verfpreiden een lieflyken reuk, even gelyk die van den Myrthus. Een van deze foorten van Gagel, heeft in het Jaar 1729, in den Tuin van een Liefhebber, te Londen vruchten voortgebracht; en beide bloeijen gewonelyk. De Amerikanen bereiden een wafch van de beziën, waar van zy kaarsfen maken die volmaaktlyk branden en een aangename geur van zich geven. *Zie* het gene wy op het artikel WASCHBOOM gezecht hebben.

GAGOU. Dit is een groote Boom van Guajana, die de Inwoonders als een foort van *Cederboom* befchouwen: *zie dit woord.* Zyn hout gelykt in kleur: naar den vuurfteen: het is moeijelyk om te klieven, en men bedient 'er zich van om kanoes te zamen te ftellen.

GARGAMADOU. De Indianen willen dat deze boom een verfchillent foort van den *Smeerboom* of van den *Ouarouchi* is. Zie *deze beide woorden*: op Cayenne verward men hen met elkanderen.

GALAXIA. Deze naam geven eenige Natuuronderzoekers, aan den *Galactit* of *Melkfteen*: zie *deze woorden.* De Starrekundigen hebben zich langen tyd van het woord *Galaxia* bedient, om die lange, witte, en lichtende band te beteekenen, die een groot gedeelte van den Hemel beflaat, en die men ligtelyk ontdekt wanneer de lucht des nachts helder en ftil is, vooral wanneer de Maan niet fchynt, dit is het gene wy thans de *Melkwech* noemen: *zie dit woord.*

GALBAN. (*Byvoegz.*) Deze Harftgom bekoomt men uit Syriën, Perziën en eenige andere Oofterfche Landfchappen, men brengt 'er zomtyds dertig of veertig kwintalen van over, tot gebruik der Europeanen.

Ondanks de ftank die de Galbanum verfpreid, zoo wierd deze Harft-gom echter in het zamenftel van het reukwerk gebruikt 't geen op den gouden reuk Altaar gebrand wierd. *Exod. XXXI. verf.* 34. Deze reuk zou aan onze Vrouwen niet mishagen, die met opftygingen gekwelt zyn, noch aan onze Hypocondrieke Mannen: mogelyk zou het niet moeyelyk zyn om dezelve overeenkomftige oorzaken te vinden, die hem voormaals aangenaam of zelfs noodzakelyk aan de Joden, om zynen invloed, maakten; maar deze overweging zou ons te verre doen uitwyden. Dit is een aanmerking van den Ridder *de Joncourt.*

GALIGA. (*Byvoegz.*) De zuivere olie van de bloemen der Galiga, die men in de Ooft-Indiën bereid, is, alzoo zeldzaam als koftbaar. De Heer *Tronchin* ontving in het Jaar 1749, van den Gouverneur Generaal van Neerlandfch Indiën, 'er een gering gedeelte van, maar van een zoo uitmuntende hoedanigheit, dat een eenige droppel genoeg is om twee ponden Thee, een by uitnementheit aangename geur te geven.

GALLEN, OF GALNOTEN. De Galnoten der Eikenboomen, welke zamentrekkende zyn, verfchillen in grootte, kleur, gewicht, gedaante en oppervlak, 't geen in eenige glad, en in andere ruuw is. Wanneer men de Galnoten opent wanneer zy noch verfch zyn, zoo vind men in hun middelpunt een of meer popjes, die in zoo veel verfchillende celletjes geplaatft zyn. Wanneer de Galnoten oud zyn, zoo zyn zy ieder met een rond gaatje doorboort, 't geen de Worm in een Vlieg verandert zynde, gemaakt heeft om zich een uitgang te verfchaffen, en weg te vliegen. Wy bekomen de Galnoten van Aleppo. Men fchat de zwarte en zware

hoger als de witte en ligte; zy geven aan het ontbindzel van den Vitriool een violette en zwarte kleur. Men ſchat hen koortsbrekende en zamentrekkende, en nuttig om de te veel verſtopte deelen te verſterken de Galnoten zyn de grondſlag van den Inkt, enz.

GALNOTEN VAN HET MANDERKRUID. De Heer *de Reaumur* heeft opgemerkt dat daar de Galnoten van andere Planten op de bladeren voortkomen, die van het Manderkruid op de bloemen voortgebracht worden; en tot overmaat van zonderlingheit, door een Weegluis, die het eenige Inſect van haare klaſſe is, dat in dit ſoort van wanſchapen knobbels gevormt en voortgebracht word. Dit Inſect bevind zich by zyne geboorte in de geele bloem van het Manderkruid, en zuigt haar met zyn ſnuit uit. De uitgezogen bloem groeit zeer wel zonder zich te konnen openen, om dat de lip die zich uit de kelk ontwinden moeſt, die door de andere bloembladen gevormt word, 'er in beſloten blyft om dat zy te groot geworden is, en het kleine popje van de Weegluis bewaart 'er haare woning geſloten in. *Zie* MANDERKRUID en WEEGLUIS.

GALSTEEN. Dit is een ſteenachtige zamenſtremming die men in de galblaas van verſcheide Dieren vind: hy word door de verdikking van de Gal gevormt waar van hy de kleur en ſmaak behoud. Hy is meer of min groot en rondachtig: die van den Os op een Porphyrſteen gewreven zynde, geeft een zeer ſchoone geele kleur: men gebruikt hem zeldzaam in olie-verf, maar menigvuldiger tot waterverf.

GARNEEL. (*Byvoegz.*) Men vind in de Garonne een groote meenigte Garneelen welke graauw zyn wanneer zy uit het water komen, en weder wit worden wanneer men ze kookt; men zegt, dat die gene die men nader by de Zee vangt, roodachtiger worden, mogelyk zyn deze van het zelfde ſoort, en dat deze verſcheidenheit in de verandering der kleur, alleen door het verſchil van de hoofdſtof, en den aart van het voedzel veroorzaakt word, waar mede zy zich voeden.

GARST. (*Byvoegz.*) Men ſchryft van Berlin dat een Garſt-korl, die men in de Lente van het Jaar 1763. in welgemeſte aarde in een Tuin geplant had, eerſt een boſch Groente uitſchoot, die uit verſcheide halmen te zamengeſtelt was, de aankweker (de Heer *Kretzchmen*) ſcheide deze van den voornaamſten ſteel af om hen in de naburige grond te verplanten: ieder van deze dus verplante halmen, vormde, even als de eerſte een boſch kruiden; zy wierden op dezelve wyze afgeſcheiden, en de Planten die men 'er van bekwam, vormden op hun beurt weder nieuwe loten, door middel van de verplanting; indiervoegen, dat alle deze loten zich dus beurtelings, gedurende de uitgeſtrektheit van zeſtien of achtien maanden vermenigtvuldigt hebbende, een eenige Garſt-korl, meer dan vyftien duizend airen had voortgebracht.

GAS. Deze naam geeft men aan meer of min zichtbare uitwaaſſemingen, die in de diepe onderaardſche holen voortgebracht worden, gelyk in de Galleryen der Mynen: zomtyds komen zy uit zekere holen, grotten, of barſten der aarde voort: eenige zyn van een ſterke en verſtikkende reuk vergezelt. De gewaande geeſt van de minerale wateren, is een ſoort van *Gas*. *Van Helmont* geeft dezen naam mede aan de onzichtbare en onbedwingbare dampen, die zich uit de zoete lichamen opheft, wanneer zy giſten, uit de brandende Kolen, brandende Zwavel, enz. Thans geeft men mede de naam van *Gas*, aan alle ſoorten van onzichtbare dampen, welke inſtaat zyn om de veerkracht der lucht te vernietigen, die de ademhaling der Dieren beletten, en zomtyds indiervoegen dat zy verſtikken, die de vlammen uitbluſſchen, die zich behalven dit, doen kennen, door een meer of min ſtinkende reuk, en die zomtyds de oogen in diervoegen prikkelen dat 'er tranen uitvloeijen; alle de dampen die uit de zelfſtandigheden van het Ryk der Dieren en Planten opſtygen, welke men verbrand; die der verrottende lichamen en riolen, zyn mede noch ſoorten van *Gas*. Zie *het artikel* UITWAASSEMING.

GAZELLE. (*Byvoegz. en verbet.*) *Bladz.* 343. *2de kol. reg.* 28. In het algemeen hebben deze Dieren zwarte, groote en zeer levendige oogen, en die zelfs te gelyk zoo zachtaardig zyn, dat 'er de Ooſterlingen een ſpreekwoord van gemaakt hebben, om

om de schoone oogen van een vrouw, by die van de Gazelle te vergelyken. De voorste pooten van dit Dier zyn zoo lang niet als de achterste, waar door het, gelyk de Haas met meer gemak tegens een hoogte oploopt, dan afloopt. Het grootste gedeelte is vaalrood op den rug, wit onder den buik, benevens een bruine streep, welke deze twee kleuren in de zyden van elkanren scheid; hun staart is meer of min groot en altoos met hairen bezet, die vry lang en zwartachtig zyn. Men gaat op de jacht van deze Dieren met een mannetjes Gazelle, die men tam gemaakt heeft, en die men op plaatzen brengt, alwaar men wilde Gazellen heeft; men vlecht een touw door zyne hoornen waar van de einden onder den buik vastgehecht zyn; zoo ras dit Dier een troep Gazellen nadert, zoo koomt het mannetje naar hem toe om deze Medeminnaar het hoofd te bieden, hy bied hem zyne hoornen aan om hem te bestryden, maar door de verschillende bewegingen die hy maakt, zoo verwart hy zyne hoornen in het touw waar mede die van zynen Medeminnaar bewonden zyn, de Jager schiet als dan toe, en maakt 'er zich zonder moeite meester van. Men vangt de wyfjes Gazellen ten naasten by op dezelve wyze.

Bladz. 344. *1ste kol. reg.* 12. Het Dier 't geen de Muskus voortbrengt, en 't geen door verscheide lieden als een soort van *Gazelle* beschouwt is, heeft kenmerken die het byzonder zyn. Dit Dier heeft ruuw en lang hair, een spitze muil, en slagtanden die ten naasten by gelykvormig aan die van een Wildzwyn zyn; maar het gene dit Dier van alle andere Dieren onderscheid, is een soort van kleine beurs die naby de navel geplaatst is, en die de zelfstandigheit bevat die men *Muskus* noemt.

Bladz. 344. *1ste kol. reg.* 13. *van ond.* De beste Muskus word door de mannetjes voortgebracht, want de wyfjes hebben mede een diergelyke beurs naby de navel, maar het vocht 't geen 'er in doorzypelt, heeft dezelve reuk niet; het schynt zelfs dat dit gezwel van het mannetje niet met muskus vervult word dan in de bronstyd; op andere tyden is dit vocht veel minder, en heeft een zwakker reuk. De zuiverste Muskus die het hoogste door de Chinezen geschat word, is die gene die het Dier onder de gedaante van een korlachtige en zalfachtige gedaante op de steenen en stammen der boomen heeft laten uitvloeijen, tegens welke het zich wryft, wanneer deze stoffe prikkelende of te overvloedig word in de beurs die het bevat. De Muskus die men in de beurs zelfs vind, is zeldzaam zoo goed, om dat zy noch niet ryp is, of wel om dat het alleen in de bronstyd is, dat zy hare volkomen kracht en reuk verkrygt, en dat het in dezelve tyd is, dat het Dier zich van deze stoffe tracht te ontslaan, die te veel verdunt is, en het als dan prikkelingen en jeukingen verwekt.

Bladz. 344. *2de kol. reg.* 5. Wanneer de Jagers deze beurs niet genoegzaam opgevult vinden, zoo drukken zy den buik van het Dier om 'er bloed uit te doen komen, waar mede zy haar vervullen; de Kooplieden van deze Landen mengen 'er vervolgens stoffen onder om haar meer zwaarte te doen verkrygen. De Oosterlingen weten deze vervalsching te ontdekken, zonder de beursen te openen alleen door haar gewicht, want de ondervinding heeft hen geleert, hoe veel een dezer blazen wegen moet, in welke geen vervalschste Muskus bevat is; zy oordeelen 'er vervolgens door den smaak over, en hunne laatste proef is, dat zy een draad nemen die met sap van look bevochtigt is, zy trekken deze door behulp van een naald door de blaas; wanneer de lookreuk als dan verdwynt, zoo is de muskus goed, maar wanneer de draad hem behoud, zoo is zy vervalscht.

GEDAANTEVERWISSELING. De Natuuronderzoekers drukken door dit woord de verandering der gedaante uit, die de Insecten ondergaan, voor dat zy tot hunnen staat van volmaaktheit komen. De Vlinder die een Rups, en vervolgens een popje geweest is, behoort dus tot de Insecten, die de gedaanteverwisseling ondergaan. Om dit artikel te begrypen, zie *de woorden* RUPS, INSECT, VLINDER, VLIEG en POPJE.

GEELE AMBER of BARNSTEEN. (*Byvoegz.*) Deze zelfstandigheit kan even als Agaat gepolyst worden. Men mengt haar onder de vette leem: men maakt 'er vernis van een groote schoonheit van, en byzonder vernis om in het vuur te verlakken. De Barnsteen voor den invloed der vrye lucht of van het water blootgestelt zynde ondergaat geen verandering: wanneer zy

zy tot poeder gebracht word, zoo heeft zy een vry aangename reuk. Dit is van alle de bitumen, die gene die de grootste overeenkomst met de groeibare harsten heeft; maar zy verschilt 'er wezentlyk van door eigenschappen die haar byzonder zyn.

Al de geele Amber die in den Koophandel verkocht word, en zelfs de schoonste, koomt uit Pruissen, alwaar het recht om hem uit te delven, als een recht der Kroon beschouwt word.

Men heeft in deze laatste jaren een groote menigte geele Amber in Saxen ontdekt. Deze Barnsteen is vry schoon, en heeft stoffe tot de Dissertatien verschaft die in de *Verzameling van de Natuuronderzoekers* gedrukt zyn. Men kan 'er het uittrekzel van raadplegen, 't geen aan het einde van de *Pyrithologia van Henckel* bygevoegt is. Deze Dissertatie doet neigen om te gelooven, dat de Barnsteen wel alleen van de brandbare en zure stoffe kan gevormt worden, die de aluinachtige en Vitrioolachtige Pyriten bevatten. Al de Barnsteen die men in de Zee vischt is doorgaans zeer helder; die gene die men uit de aarde delft, heeft een omkleedzel van een Vitrioolachtige smaak.

Men ziet in de Kabinetten van eenige ryke Liefhebbers der Natuurlyke Historie, stukken van veerkrachtigen Amber. Maar alles wat men ons onder deze naam vertoont heeft, was niets anders dan zachte gom van den Pruimboom, die zich, even als de Arabische Gom, aan de tong hecht. Wat de gewaande vloeibaren Barnsteen van Walachyen betreft, waar van men zich bedient om de spillen der raderen en het leder der harnassen te bestryken, dit is een geele en dikke Peterolie.

De fieraden van Barnsteen worden thans alleen in Perziën, China, Turkyën en onder de Wilden voor zeldzaamheden gehouden. Men wil dat wanneer deze fieraden breken, men hen zeer gemakkelyk weder lymen kan, door de breuk met Olie van Wynsteen te bestryken, na dat men alvorens de stukken een weinig voor het vuur warm gemaakt heeft. Men zecht dat de Koning van Pruissen een brandspiegel van Amber bezit; hy is een voet in middelyn, en heeft geen gebreken. Men ziet mede in het Kabinet van den Groot Hertog van Toskanen een pylaar van Barnsteen die tien voeten hoog is, en een kaarskroon met armen van de grootste schoonheit.

Men verzekert dat de Heer *Kerkring*, omtrent het midden van de voorgaande eeuw, het geheim ontdekt had, om den *Geelen Amber* zacht te maken, op een andere wyze als door het vuur, en hem even als tot een deeg te brengen, aan welke hy zoo eene gedaante gaf als hy begeerde. Men zecht dat men in Pruissen een konstenaar heeft, *Samuel Som* genaamt, die het geheim bezit, om den Barnsteen niet alleen helder te doen worden, maar mede om hem alle kleuren te doen aannemen die hy begeert, en zelfs om hem zacht te maken, en 'er Insecten in te besluiten, ten einde deze stukken aan de Liefhebbers van dit soort van zeldzaamheden tot een hooge prys te verkopen.

Men heeft onlangs te Edenburg ontdekt, dat de damp van het zout van Barnsteen indiervoegen schadelyk aan de Rotten is die zich in de Pakhuizen der Drogisten, enz. onthouden, dat hy hen ras geheel de wyk doet nemen: echter komen deze Dieren te rug, zoo ras men dit zout weg neemt, en nemen weder de vlucht, wanneer men het 'er op nieuw lecht, en dus vervolgens.

GEELE KAMEEL, *Camelus flavus*. Dit is een Oost-Indiaansche Visch, die men in de Straat van Ceram vangt. Zyne kleur is geel, en zyn lichaam geheel met kleine bulten bedekt; zyn vleesch is zeer vet en gevlakt. De Inwoonders wapenen hunne pylen met de zeer harde graten van dezen Visch, en bedienen 'er zich in den kryg van.

GEEL-HOUT, zie TULPENBOOM. Men geeft mede dezen naam aan het *Citroenhout*: zie *dit woord*.

GEELSTAART. Dus noemt men een Oost-Indische Visch, die de groote en gedaante van een Karper heeft; zyne kaken zyn met kleine en dicht by elkanderen staande en zeer scherpe tanden gewapent; zyn rug is geel, en zyn staart noch geelder; zyn buik is blaauwachtig wit: zyne vinnen zyn schoon rood, maar zyn kop is bruin Men vangt deze Visschen met den angel, tusschen de rotzen aan den oever der Zee: zyn vleesch heeft een goede smaak en is gezond.

GEHEELAL, *Orbis Univerſus*. Dus noemt men de geheele Wereld, of de *Hemel* en *Aarde* te zamengenomen, met alles wat zy bevatten: zie AARDE, WATER, LUCHT, DWAALSTAR, VUUR, HEMEL, DIER en PLANT.

GEHORENT KOMYN, *Hypecoon*. Dit is een Plant die in de warme Landen groeit. Haar wortel is lang en roodachtig. Hare ſteelen zyn een voet lang en getakt. Hare bladeren zyn gelykvormig aan die van de Wilde Wynruit. Haar bloem is geelachtig, klein, en uit vier kruiswyze blaadjes te zamengeſtelt. Op de bloem volgt een platte peul, die by wyze van een ſys gevormt, en uit verſcheide ſtukken zamengeſtelt is, die met de einden aan elkanderen gevoegt zyn, zy bevat zwartachtige zaden, die de gedaante van een nier hebben. Deze Plant is verdovende.

GEMARMERTHOUT, *Ferolia arbor, ligno in modum marmoris variegato: Barr*. Deze boom groeit op Cayenne, zyn hout is even als het Jaspis gevlakt, of met vlakken doorzaait, die naar die van rood geadert marmer gelyken; hier om heeft men het de naam van *Gemarmerthout* gegeven. De Heer *de Prefontaine* zecht, dat het echter doorgaans *Hout van Feroles* genoemt word, om dat het op een der Land-hoeven van den Heer *de Feroles* gevonden wierd, wanneer hy Gouverneur van Cayenne was: dit hout word het meeſte tot ſchrynwerk, en verſchillende ſoorten van huiſſieraden begeert; het heeft een witte grond.

GEMBER. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 351. *1ſte kol. reg.* 21. *van ond.* Op Cayenne dient men deze wortelen, verſch uitgedolven zynde, by wyze van ramenas voor, zonder eenige toebereidingen dan dat men hen naauwkeurig waſcht. Men confyt haar mede met ſuiker, wanneer zy verſch zyn, om hen onder het nagerecht voor te dienen, en vooral om den eetluſt van die gene weder op te wekken, die eerſt onlangſch van een ziekte herſtelt zyn: men maakt 'er thans Marmelades, enz. van.

De Indianen kauwen hen, om de lozing der fluimen te bevorderen, wanneer de verkoudheit hardnekkig is. Het is bekent, dat dezen wortel de Grysaards verwarmt, en dat gene verſchaft, 't geen de Geneesheeren zediglyk *kloekmoedigheit* noemen.

Bladz. 351. *2de kol. reg.* 6. In 't algemeen, zyn de Planten van het geſlacht der Gembers, als de *Coſtus*, de *Kurkuma*, de *Pacoceroca*, de *Karatas*, de *Ananas*, de *Muſa*, enz. gelyk de Dadelboomen, vreemd aan Europa, en zyn alleen aan de warmſte Landen byzonder: zy zyn alleen langlevende in hare wortelen, die vleesachtig, kruipende, vezelachtig, en even als knobbelachtig of geringt zyn. De jonge ſcheuten vormen aan het uiteinde van de wortelen een ſoort van kegelvormige knobbel, die met panswys gekromde ſchubben bedekt is, en die niets anders, gelyk in de Palmboomen en Hondsgras, dan aanhangzels van onvolmaakte bladeren zyn. Haar ſteelen zyn doorgaans ongetakt, en hare bladeren niet getand. Hare bloemen zyn hermaphroditen, die zonneſchermswys of airswys geſchikt zyn, of de gedaante van kommetjes hebben, en op een ſchubachtig ſteeltje ſtaan, 't geen van ſchubben vergezelt is, die zeer veel van het zaad der Palmboomen verſchillen. Haar bevruchtent ſtof beſtaat uit vry groote bolletjes, die witachtig en blinkende zyn.

GEMEENE MOSCH, *Usnea communis*. Dit is een ſoort van *Boom-Moſch*, die de gedaante van een opgeſchoten ſtruik heeft, met kegelvormige, volle, en rondachtige ſchilden, bezaaide ſteelen, aan welke zy met hun middelpunt zyn vaſtgehecht: hare zelfſtandigheit is ſponsachtig, zacht en buigzaam wanneer zy vochtig is, en breukig wanneer zy droog is: *zie* het artikel MOSCH.

GEMS. (*Byvoegz.*) Dit is een Viervoetig Dier of Geit van het Alpiſche Gebergte, 't geen wild vlug en liſtig is, en zeer lange nagelen, vooral aan de voorſte pooten heeft.

Bladz. 353. *2de kol. reg.* 21. *van onder.* Men ontmoet deze Dieren dikwyls in troepen; zy gaan des morgens en des avonds weiden, en zeldzaam gedurende den dach. Gedurende de tyd dat zy grazen ſtaat 'er eene van den troep op ſchildwacht. Zoo ras hy iets hoort of ziet, zoo geeft hy een ſchreeuw om de andere te waarſchuwen dat zy de vlucht nemen moeten. Deze ſchreeuw

van

van fchrik, is een gefchuiffel, 't geen met zoo veel kracht uitgeblazen word, dat 'er de rotzen of boffchen van weergalmen: hy duurt zoo lang als den adem van het Dier, en is in het begin zeer fcherp, en neemt op het einde af. De Gems houd een oogenblik ftil, ziet naar alle zyden om, en vormt op nieuw het zelfde geluit, hy flaat de aarde met zyne pooten, hy fpringt op zeer verheven fteenen, ziet om, loopt naar de hoogtens, en neemt de vlucht zoo ras hy iets ontdekt heeft. Het geluit van het mannetje is veel fcherper als dat van het wyfje: dit gefchuiffel gefchiet door de neusgaten, en is eigentlyk niets anders als een fcherp en zeer fterk geblaas, gelykvormig aan het gene een menfch voortbrengen kan, met de tong tegens het gehemelte, de tanden byna gefloten, en de lippen geopent en een weinig uitgeftrekt te houden, en met fterk en lang te blazen. De Gemfen klimmen in geen rechte lyn opwaarts of nederwaarts; maar met een fchuinze lyn te befchryven, met dwars te loopen, vooral in het nederdalen. Zy werpen zich van boven naar beneden van een rots, die byna loodlynig is, ter hoogte van meer dan twintig of dertig voeten, zonder dat 'er de geringfte plaats is om hunne pooten op te zetten, of hen tegens te houden; zy raken de rots drie of vier malen met de pooten in het nedervallen aan, en houden op een kleine plaats ftil die 'er onder is, en in ftaat is om hen op te houden: het fchynt wanneer men hen in de afgronden ziet, dat zy veel eerder vleugelen dan pooten hebben. Wanneer de Gemfen dus met gemak tegens de rotzen opklimmen en 'er van nederdalen, zoo is dit alleen door hunne vlugheit en de kracht die zy in de pooten hebben; zy zyn hoog, fterk en los, de achterfte fchynen een weinig langer, en zyn altoos gekromt, dit geeft hen veel voordeel om verre te konnen fpringen: wanneer de Gemfen van een groote hoogte affpringen, zoo ontvangen deze pooten een weinig te zamengevouwen, de fchok die zy in het nedervallen ondergaan, zy doen de uitwerking van twee vederen, en breken de kracht van den val.

De jacht van deze Dieren is vry gevaarlyk, om dat men hen op de rotzen moet volgen, over welke zy met zeer veel gemak loopen, en van welke zy met zoo veel vlugheit als de Steenbokken affpringen. De Honden konnen hen in alle de ongenaakbare afgronden niet volgen, en de Jager ziet zich zomtyds op plaatzen gebracht, op welke hy noch voorwaarts noch achterwaarts gaan kan, zonder zich aan het zelfde gevaar bloot te ftellen: het eenigfte dat hy alsdan doen kan, is van de verfchrikkelykfte klippen te fpringen. Het gebeurt dikwyls dat de Jagers in deze afgronden nederftorten, en noch menigvuldiger, dat wanneer zy een Gems tot in die naauwe doortochten vervolgt hebben, waar van de wydte niet meer dan vier duimen is, de Gems zich op den Jager werpt, die hem den doortocht fluit, en hem van boven nederftort. In deze gevallen gaan ervaren Jagers met den buik ter aarde leggen, op dat de Gems zou konnen fpringen zonder hen aan te raken, of anderzins blyven zy overeinde ftaan, met zich vaft tegens de rots te fluiten; wanneer het Dier dus geen opening tusfchen de rots en den Jager ziet, zoo is het genoodzaakt ter zyden te fpringen, en een behendig Jager, maakt van dit oogenblik gebruik om het met de hand in den afgrond te ftooten.

De Gemfen fchromen de hitte zoo zeer, dat men hen gedurende den Zomer alleen in de holen der rotzen en in de fchaduwe vind, zomtyds tusfchen de Ys- en Sneeuwhoopen, of in de groote en fchaduuwryke boffchen, altoos aan de zyden van het hangen der bergen of fteile rotzen die naar het Noorden zien, en voor de Zonneftralen befchut zyn.

GENEVERBOOM. (*Byvoegf.*) Het ligte afkookzel van het hout van den Geneverboom, geeft aan de pis een violet reuk, en word gebruikt om de maag te verfterken: men gebruikt het mede even als dat van de Saffefras, om het zweeten te verwekken en het bloed te zuiveren; zomtyds mengt men 'er raauwen Antimonie onder, om de Venusziektens te genezen in welke zich zwerende puiften in het aangezicht openbaren.

Bladzyde 355. 2*de kolom*, *regel* 4. De *Oleum Bardinum*, of Olie van het hout van den Geneverboom, is waarlyk brandende: wanneer men 'er het inwendige van een holle tand mede aanraakt, zoo brand hy de zenuuw en ftilt de pyn; maar wanneer men 'er het gebruik van achtervolgt, zoo doet hy de tand wel ras in ftukken uitvallen. Eenige hebben beftaan, om hem inwen-

wendig tegens het kolyk en de wormen te laten gebruiken; maar men kan van dit middel zonder vermetelheit geen gebruik maken.

De AZIATISCHE GENEVERBOOM MET GROOTE BEZIEN, *Juniperus Asiatica latifolia, arborea, cerasi fructu*, is niets anders dan een verscheidenheit van het vorige soort.

GENTIAAN. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 356. *1ste kol. reg.* 5. *van ond.* Men kan de bekoorlyke Poëtische beschryving van de Gentiaan, door de Heer *Haller*, raadplegen. Zie hier iets betreffende de *kleine Amerikaansche Gentiaan met blaauwe bloemen*, waar van de zaadhuisjes tot een schede dienen om hare zaden voor de beledigingen van de lucht en aarde te beschutten, tot de geschikte tyd om 'er hen uit voort te doen komen. Zoo ras op dien tyd maar eenige vochtigheit aan het uiteinde van de zaadhuisjes raakt, zoo geschied 'er een uitbarsting van het zaad, 't geen zich hier en gins natuurlyk zaait: deze waarneming is van den Ridder *Hans Sloane*, die haar gedurende zyn verblyf op Jamaika gedaan heeft; en welke door andere soortgelyke voorbeelden bevestigt word. Men heeft mede de Kruis-Gentiaan, *Gentiana cruciata*, waar van de krachten mede koortsbrekende zyn.

GERBOISE. Dit is een zonderling Dier om zynen vorm, en waar van men een groot getal verscheidenheden heeft, onder de namen van *Tarsier*, *Gerbo*, *Alagtaga*, *Daman Israël*, of *Israëls-Lam*; de voorste pooten van deze Dieren zyn niet grooter als die van de *Mol*, en de achterste gelyken naar de pooten van een Vogel; deze Viervoetige Dieren hebben een kop die ten naastenby gelykvormig aan die der Konynen is, en hunne tanden zyn op dezelve wys gevormt. Hunne achterste pooten hebben alleen drie vingeren; de middelste is een weinig langer als de twee anderen, en alle drie zyn zy met nagelen bezet. Hun staart is drie malen langer als hun lichaam, en met wreede hairen bezet. Men vind hen in Egypte, Arabiën, Barbaryen, Tartaryen, en zelfs in Siberiën. Zy bedienen zich van hunne voorste pooten, even als van handen, om hun voedzel aan den mond te brengen; zy houden zich recht overeinde op hunne achterste pooten, en verbergen gewonelyk de voorste in hunne hairen, indiervoegen dat zy 'er geen schynen te hebben: wanneer zy van eene plaats naar een andere gaan willen, zoo springen zy zeer luchtig en snel, in plaats van te gaan, en houden zich altoos overeinde, gelyk de Vogelen, zy gaan door iedere sprong een uitgestrektheit van drie of vier voeten voort. Wanneer zy rusten zetten zy zich op de knyen neder; zy slapen alleen des daags, en nooit des nacht; hun voedzel is Graan en Kruiden: zy maken zich holen, even als de Konynen, en hebben de voorzorg om een voorraad van Kruiden voor den Winter te verzamelen.

GESNEDENE, CASTRAAT, *Castratus aut Eunuchus.* Deze naam geeft men aan een man, aan welke men het vermogen benomen heeft van te konnen voortteelen, om hem een zuivere en schelle stem te doen verkrygen. *Zie* het gene wy van deze verminkte Mannen aan het eind van het woord MENSCH gezecht hebben.

GESTREEPTE EZEL. *Zie* ZEBRA. Men geeft mede de naam van Gestreepte Ezel, aan een kleine Eenschelpige Schelp van het geslacht der Porceleinhoorns. Deze Schelp is met drie dwarslopende banden van een zwartachtige rosse kleur, versiert. *Zie* PORCELEINHOORNS.

GEVOGELTE. Deze naam geeft men aan de groote tamme of wilde Vogelen, welke men opvoed, of op de jacht dood, om op de tafels op te dissen; gelyk *Ganzen*, *Kalkoenen*, *Hoenderen*, *Eenden*, *Faisanten*, *Patryzen*, *Duiven*, *Snippen*, enz.

GEZEGELDE AARDENS, (*Byvoegz.*) *Bladz.* 359 *1ste kol. reg.* 6. Het is vreemd dat de Gezegelde Aardens altoos van een zoo gemeenzaam gebruik in de Geneeskonst zyn: het is bekent dat de zure vochten op de vette Aardens niet werken: zoo deze ontbindende middelen haar niet aangrypen konnen, zoo heeft men weinig redenen om te geloven, dat die gene, die zich in de maag bevinden, dit uitwerkzel zullen voortbrengen: wy zeggen vrymoedig met het verstandigste gedeelte der Geneesheeren, dat men het gebruik der Gezegelde Aardens, als een misbruik beschouwen kan. Inderdaad, zoo zy in de eerste ingewanden niet ont-

ontbonden konnen worden, zoo moeten zy alleen de maag vermoeijen, zonder dat zy in de dierlyke huishouding kunnen overgaan. Zoo 'er zich een gedeelte van ontbind, zoo is dit een bewys dat de Gezegelde Aarde, met een gedeelte kalkachtige Aarde, gemengt is; en alsdan moest men veel liever opslorpende Aardens gebruiken, gelyk gewassen Kryt, Kreeften-oogen, enz. Zoo het aan het yzerachtige gedeelte is, dat men de krachten van de Gezegelde Aardens toeschryft, zoo zou het veel eenvoudiger zyn, dat men yzerachtige middelen gebruikte.

Men zegt, dat men in Spanje van een soort van Aarde gebruik maakt, die ten naasten by dezelve krachten heeft, en die men de naam van *Bucaros* geeft. *Zie dit woord.* De *Armenische Bolus*, die zoo beroemt als een inmengzel van den grooten Theriakel is, heeft een bruinroode kleur.

GEZICHT, *Visus.* Dit is een werktuig waar van wy meer byzonder op het artikel *Zinnen*, in het woord MENSCH, gesproken hebben: *zie* dit woord, en dat van OOG.

GIAM-BO. Deze Boom groeit in de Oost-Indiën, hy is door den Reiziger *Boin*, in zyne *Flora Sinensis*, beschreven en uitgebeeld. Men onderscheid twee soorten van den Giam-Bo. Die van het eerste, brengt purpere bloemen voort: zyne bladeren zyn glad, acht duimen lang, en drie duimen breed; zyn vrucht is half rood, en half wit, zy heeft de grootte van onze kleine Renetappelen, en bevat een vleesch, 't geen ten naasten by dezelve smaak heeft: men maakt 'er in dat Land, uitmuntende Conserven van. Deze vrucht, is in het begin van de maand December ryp: zy heeft geen kernen, maar een ronde noot, waar van de Amandel groen en taai is: de Boom die haar voortbrengt is te gelyktydig met bloessem, groene vruchten, en rype vruchten bezet. Het ander soort van *Giam-Bo*, groeit te Malakka, te Macao, en op het Eiland Hiam-Xam: zyne bloemen zyn geelachtig: zyn vrucht die een sterke rozen-reuk heeft, is geel; en heeft een kroontje, even als de Granaatappelen: zy word in de maanden Maart en July, ryp: haar Noot is in twee deelen gescheiden, maar haar vleesch is zoo zoet als dat van het eerste soort rins is.

GIBOYA. (*Byvoegz.*) Men gist dat deze Slang, weinig van de *Boiguacu* van *Markgrave*, van den *Constrictor* of *Verworger* van *Kempfer*, noch van de *Jaboya* van *de Laat*, en mogelyk niet van de *Pimperah* van *Seba* verschilt, en zelfs niet van de twee Slangen, die onder de naam van *Koningin der Slangen*, van de *Anacandaia* of *Domme Slang* bekent zyn.

GIETER. *Zie* deszelfs artikel op het woord ZEE-PYPEN.

GIFT-MEHL. Deze naam geven de Duitsche Mynwerkers aan het *Vergiftig Meel*, (een *Arzenikale zelfstandigheit*) die zich van den Cobalt afscheid, wanneer men hem roostert om 'er *Zafloer* van te bereiden: *zie* COBALT en ROTTENKRUID.

GINZING, OF GINS-ENG, of GING-SENG. (*Byvoegz.*) Deze Plant word door de Chinezen *Pet-Si*, en door de Iroquezen *Garentoguen* genoemt, (deze beide woorden betekenen in de talen van deze Volken *Menschen-dyen*); zy is in Vrankryk bekent, zedert dat de Siamsche Afgezanten haar tot een geschenk aan LODEWYK den XIVden, brachten. De Chineesche Geneesheeren, hebben geheele boeken, over de krachten van dit Geneesmiddel geschreven, 't geen zy met de namen van *Geestachtige drogery*, *Zuivere geest der Aarde*, en *Geneesmiddel voor de onstervelykheit*, versieren.

Bladz. 395. *2de kol. reg.* 6. *van ond.* Maar de voornaamste kracht van deze Plant, bestaat waarschynelyk hier in, dat zy groote voordeelen aan den Keizer van China verschaft. Men bewaart die gene voor dezen Vorst, als de beste zynde, die men op de Bergen van *Tsu-Toang-Seng*, inzamelt. Welke pogingen men in Europa ook heeft mogen aanwenden om de Ginzing van Zaden te doen voortkomen, zoo heeft men 'er echter niet in konnen slagen.

Alle de Ginzing die men 's jaarlyks in Tartaryen inzamelt, en waar van de hoeveelheit ons onbekent is, moet in het Tolhuis van den Keizer van China gebracht worden, die 'er twee onsen van vordert voor het hoofdgeld van iederen Tartaar, die tot deze inzameling gebruikt word: vervolgens neemt dezen Keizer het overige tot een zekere prys

 over-

over, en doet het gene hy niet begeert voor een veel hoger prys in zyn Ryk verkopen, alwaar deze drogery alleen in zyn naam verkocht word, en den aftrek van deze koopwaar is altoos zeker: het is door dit middel dat 'er zich de Europeanen van voorzien, en vooral de Hollandsche Oost-Indische Maatschappy, die byna alleen, alle de Ginzing verkoopt die in Europa gebruikt word.

GLADDE HAAI, *Galæus lævis.* (*Byvoegz.*) Dit is een soort van Zee-Hond die *Doornhaai*, genoemt word. De Gladde Haai heeft echter geen doornen. Haar muil is veel langer en veel wyder, maar de opening van den mond is veel naauwer als die van de Doornhaai. Zy heeft openingen boven den mond, in plaats van neusgaten, en andere die veel kleinder zyn achter de oogen. Haar staart bestaat uit drie vinnen.

GLAUCUS. Een groot getal Vischkundigen, geven dezen naam aan drie soorten van Visschen. Ten 1ste, aan de *Derbio.* Ten 2de, aan de *Leccia.* En ten 3de, aan de ware *Glaucus.*

De *Derbio* is een Visch die zich in de volle Zee onthoud, en die doornachtige vinnen heeft: zyne kleur is wit, en met blaauw gemengt, 't geen meer of min donker is: zyn lichaam is vier voeten lang, en zyn buik plat; zyne schubben zyn by uitstek klein; zyne kaakbeenderen ruuw, en met doornen bezet; zyne vinnen zyn goudkleurig; en zyn vleesch is vet, en heeft een goede smaak.

De *Leccia* is de *Pelamides* van de Languedokkers: deze Visch is kleinder als de Derbio: hy heeft zeven doornen op den rug. Van het opperste gedeelte der kieuwen, tot aan het midden van het lichaam heeft hy een bochtige streep, die vervolgens tot aan den staart recht voortloopt. Zyn lichaam is noch smalder als dat van den Derbio; voor 't overige gelyken zy volkomen na elkanderen.

De ware *Glaucus* heeft zeer scherpe tanden: zyne kleur koomt met die van den Derbio overeen, en hy heeft dezelve streep als de Leccia op den rug: zyn vleesch is vet, en heeft een goede smaak, maar het is hard. Men eet een menigte van deze Visschen langs de Kusten van de Middelandsche Zee. Het groote soort van *Glaucus met een kam*, is een *Zee-Hond.* Zie *dit woord.*

GLID-KRUID, *Sideritis.* Deze Plant groeit menigvuldig op onvruchtbare, zandachtige en bergachtige plaatzen, en in de onbebouwde velden. Hare wortel is houtachtig en langlevende, hy schiet verscheide steelen uit, die een of twee voeten lang, vierkant, wollig, en geelachtig zyn, en doorgaans ter aarde leggen; de bladeren staan langs de takken tegens elkanderen over, en gelyken naar die der Salie; hare bloemen zyn bekswys en wervelswys, en bemorst, gelyk het vel der Padden. Deze bloemen ontluiken van de maand Juny tot in den Herfst: op ieder derzelver volgen vier langwerpige en platachtige zaden, die in een zaadhuisje besloten zyn, 't geen tot een kelk aan de bloem gedient heeft. De Plant heeft een stinkende reuk, welke die van de *Doove Netelen* evenaart: *zie dit woord* op het artikel NETELEN.

Deze Plant is wondhelende, nuttig voor de breuken, wanneer zy in een pap opgelecht word; en tegens de witte vloed, wanneer men 'er het afkookzel van gebruikt. De Duitschers maken 'er gewonelyk gebruik van in de Baden, die geschikt zyn om de poriën der huid te openen; men merkt zelfs op dat het water der Baden, 't geen uit haar afkookzel bestaat, troebel en met een vlies overdekt word, na dat men 'er uitgegaan is, om dat het zoo zeer met de onreinheit beladen is, waar door de zweetgaten gestopt wierden. Men wil, dat de Joden het eerste deze Plant in de Geneeskunde, in gebruik gebracht hebben.

GLINMER. Door dit woord betekenen de Duitsche Mynwerkers gewonelyk de Talkachtige Steen, die men gewonelyk *Mica* noemt: *zie dit woord.*

GLINSTERWORM, *Lampyris.* (*Byvoegz.*) Dit is een Geslacht van schildvleugelige Insecten, met enkelvoudige draadswyze en pyramidale Sprieten, waar van de kop willekeurig door een breede rand van het borstschild vastgehecht word, en de zyden van den buik met fronzels omgevouwen zyn. De Heer *Geoffroi* zecht, in zyne *Historie der Insecten van de omliggende streeken van Parys*, dat men zedert langen tyd, alleen het wyfje van een soort van het geslacht van deze Insecten gekent heeft, dat, vermits het noch vleugelen, noch schilden heeft,

heeft, over de aarde kruipt, en naar een soort van Worm gelykt: men heeft het de naam van *Glinsterworm* gegeeven, om het licht dat dit Dier des nachts van zich geeft. Inderdaad bezitten deze ongevleugelde wyfjes, gelyk wy zulks verscheide malen in de Tuinen, Velden, en Weiden, opgemerkt hebben, in den Zomer en Lente, het vermogen om licht, gedurende de duisternis, in een grooter trap, als hunne mannetjes, van zich te geven, die alleen eenige lichtende stippen hebben: dit Phosphoriek licht 't geen de wyfjes Glinsterwormen van zich geven, is zomtyds zoo sterk, dat men het voor een gloeijende kool zou aanzien. Hoe sterker dit Insect in beweging is, hoe meer glans en luisterryk blaauw groen dezen natuurlyken Phosphorus heeft. Ik heb in het Jaar 1766, Glinsterwormen opgevoed, en bevonden, dat wanneer het licht begon te verzwakken, en te verflaauwen, het genoeg was, dat ik het Insect schudde, tergde, en deed voortgaan, aanstonds nam de helderheit toe, en verkreeg haren eersten luister weder. Eenige Schryvers, hebben van dit Insect gewag gemaakt, onder de naam van *Cicindela*, *noctiluca seu noctu vigilia*, enz.

De Heer *Geoffroi*, plaatst in dit Geslacht, de *Wyfjes Glinsterworm*, die geen vleugelen heeft; de *Halfschildige Glinsterworm*, en de *Roode Glinsterworm*.

GLOBULARIA. Deze naam, geeft men aan twee soorten van Planten: de eerste is de *Globularia vulgaris* van *Tournefort*, zy is een voet hoog. Hare bladeren gelyken naar die van de *Bellis cærulea*. Hare bloemen bestaan uit halve bloempjes, die blaauw, en bolswys geschikt zyn: het tweede soort, die het aanmerkelykste is, is de *Witte Turbith*, *Alypum aut Frutex terriblis* van *J. Bauhin*. Dit is een Heester die zeer aangenaam om te zien is, wanneer hy bloeit. Hy schiet ter hoogte van een en een half voet, in Provence en Languedoc op, in plaatzen die naby de Zee gelegen zyn: men vind 'er een groote menigte naby Montpellier, en vooral, op den Berg van Cette. Men heeft hem tot noch toe in onze Tuinen niet konnen naturaliseeren, zie hier de beschryving van dezen Heester. Zyn wortel is vezelachtig, zoo dik als een duim, vier duimen lang, en met een zwartachtige schors bedekt: zyne dunne en breukige steelen zyn met een roodachtig vliesje omkleed. Zyne bladeren zyn zonder order geplaatst, dan eens in trossen, dan weder alleen, en zy gelyken naar die van den Myrthus. Iedere tak, brengt doorgaans, een eenige bloem voort, die uit halve bloempjes, te zamengestelt is, en een schoone violette kleur en een halve duim breedte heeft. Deze geheele Plant is zeer bitter. Haar smaak is zoo onaangenaam als die van de Thymlaauwrier; en hare bitterheit vermeerdert zeer veel, gedurende zes jaren. De *Alypum* is niet alleen een geweldig purgeermiddel, maar zelfs een zeer krachtig en gevaarlyk braakmiddel. De Andalousische Kwakzalvers, schreven voormaals haar afkookzel voor, tegens de Venusziektens: vermits men thans de geweldigheit van dit geneesmiddel kent, zoo maakt men 'er geen gebruik van, als mede niet van de *Wolfsmelk*, dan met groote voorzichtigheit.

GLUTEN. Dit Latynsche woord is onder de Natuuronderzoekers aangenomen om de stoffe, of het zamenhechtent middel te betekenen, waar door de aardachtige deeltjes aan elkanderen verknocht zyn, waar uit een steen of rots te zamen gestelt is, of om verscheide byzondere stukken te vereenigen, ten einde een eenige klomp te vormen: het is zeer moeijelyk om te bepalen waar in deze stoffe bestaat, en in wat trap zy verschillende is: voor het overige, vermits iedere Steen, iedere Aarde, enz. verschillende voortbrengzelen uitlevert, zoo moet men 'er *Glutens* van verschillende soortens in vinden.

GODSGENADE. (*Byvoegz.*) Men heeft opgemerkt, dat, schoon de Godsgenade, in zommige Landen, wanneer zy versch is, een gevaarlyk braakmiddel, en een krachtig purgeermiddel is, zy echter in andere, gedroogt zynde, geen krachten heeft.

GOITREUX, of KROP-HAAGDISSEN. (*Byvoegz.*) Deze naam, heeft men aan verscheide soorten van Amerikaansche Haagdissen gegeven. Vermits deze Haagdissen in kleur, vlakken, en gedaante van den krop, verschillen: zoo betekent men hen door verschillende namen, gelyk *Ayamaka*, *Leguaan*, *Senembi*, enz. Zie *deze woorden*.

GOLF,

GOLF, *Sinus.* Deze naam geeft men aan een arm of uitgestrektheit der Zee, die in het Land inwykt, en grooter als een *Baai* is: *Zie dit woord.* De Golven van aanmerkelyke uitgestrektheit, worden Zeën genoemt. Tot dezen behoren de Middelandsche Zee, de Zee van Marmora, de Zwarte Zee, de Vermiljoen Zee. *Zie* Zee.

Men onderscheid de Golven in *eigentlyke* en *onmiddelyke* golven, en in *oneigentlyke* en *middelyke* golven: de eigentlyke golven zyn van den Oceaan door natuurlyke scheidspalen afgescheiden, en hebben geen gemeenschap met de Zee tot welke zy behooren, dan door een straat, dat is te zeggen, door een of meer openingen die minder wydte als het inwendige van den Golf hebben. Dus is de Middelandsche Zee, die geen gemeenschap met den Oceaan, dan door de Straat van Gibraltar heeft; zoo ook de Oost-Zee, waar van de ingangen de straten zyn, die men de Belt en Sond noemt. De oneigentlyke golven zyn veel wyder aan hunne ingangen, en meer naar de zyde van de Zee geopent, waar van zy een gedeelte uitmaken; tot dit soort behoren de Golf van Gascogne en die van Lions. De middelyke golven zyn die gene, die van den Oceaan door een andere golf afgescheiden worden; 't zy dat hy 'er een gedeelte van uitmaakt, gelyk de Golf van Venetiën, 't zy hy een afzonderlyke Zee vormt, die in de grenzen besloten is, die de Natuur haar gevormt heeft. De onmiddelyke golven zyn die gene die met den Oceaan gemeenschap hebben, zonder dat 'er een andere golf tusschen beide geplaatst is, gelyk de Oost-Zee, de Roode-Zee en Persiaansche Zee-Boezem of de Golf van Persiën.

De Golven maken een zoo groot aantal uit, dat het zeer moeijelyk zyn zou om 'er een naauwkeurige lyst van te geven. Wy zullen alleen die gene opnoemen die het bekendste in de vier Werelddeelen zyn. Te weten;

1. In Europa, de Golf van Bothnië, die van Finland, die van Venetiën, van Lions, van Tarente, en van Lepante.

2. In Azia, de Golven van Persiën en van Bengale.

3. In Afrika, de Arabische Golf, en die van Arguin.

4. In Amerika, de Golf van Mexiko, en die gene die men oneigentlyk de Hudsons en Baffins Bayen noemt.

GOLVEN en BAREN. Door het woord Golven verstaat men de beurtelingsche verheffing en nederdaling van het oppervlak van het water wanneer het zachtelyk bewogen word. De naam van Baren geeft men aan groote golven die zich zeer hoog verheffen wanneer de Zee sterk bewogen word: *zie* Zee.

GOM. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 370. *1ste kol. reg.* 14. Men geeft noch in de Apotheken en Drogistwinkels de naam van Gom aan harstachtige sappen: het is dus dat men oneigentlyk zegt, *Gom Animé*, *Gom-Lak*, *Gom Kopal*, *Gom Elemni*, *Karanne Gom*; in plaats van het woord Gom, enz. enz. moest men zeggen *Harst Animé*, enz. zie *deze woorden.*

Bladz. 370. *1ste kol. reg.* 28. Deze sappen in waterachtige scheivochten gedaan zynde, brengen een melkachtig ontbindzel voort. Wanneer dit vocht door stil te staan helder geworden is, verschaft het een doorzinkzel, waar in de zuivere harst de overhand heeft, en het geen men door geest van Wyn afscheiden kan. Men kan de Harstgommen geheel oplossen door een scheivocht, 't geen voor een gedeelte waterachtig, en voor een gedeelte geestig is, gelyk brandewyn, water en azyn: het is nodig dat men aanmerke, dat onder verscheide van deze sappen, eenige meer slym of Gom bevatten, en de andere meer olie of Harst.

GOM ANIME. (*Byvoegz. en verbet.*) Deze Harst is brandbaar, citroenkleurig wit, vast, doorschynende, en zeer aangenaam van reuk, hy verbrand ligtelyk wanneer hy op gloeijende kolen gelecht word; men wil dat hy niet oplosbaar in de brandende geesten is, noch mede in de wezentlyke oliën niet, noch in de soorten van vet. Deze Harst heeft zoo veel gelykvormigheit met de *Gom Kopal*, dat men deze twee zelfstandigheden niet gemakkelyk van elkanderen onderscheiden kan: men kan, door een byzondere handelwys, haar beide in de doorschynende vernissen gebruiken: *zie* Gom Kopal. De Harst Courbaril koomt uit Nieuw-Spanje, Brazil, en van de Amerikaansche Eilanden. De Heer *de Presontaine*

ne zecht, dat 'er de Indianen zich van bedienen om hun vaatwerk te verniſſen: zy gieten hem in zacht hout, 't geen hen tot toortzen verſtrekt; hy vloeit uit een oude boom, die in Amerika onder de naam van COURBARIL bekent is. Deze boom is een der grootſte en nuttigſte boomen: zyn hout is hart, bekwaam om gepolyſt te worden, roodachtig en uitnement voor allerlei ſoort van werken, en byzonder tot de rollen die men in de Suikermolens gebruikt: de planken die men 'er van zaagt, hebben achtien duimen breedte; men maakt 'er zeer ſchoone huisſieraden van.

GOM ELEMNI. (*Byvoegz.*) Byna al de Gom of Harſt Elemni, die wy uit Amerika bekomen, is dien Harſt die oneigentlyk *Gom van den Gomboom* genoemt word: *zie* GOMBOOM.

GOM TACAMAHACA. (*Byvoegz.*) De Spanjaarden verzamelen door middel van een inſnyding, die zy in het ſoort van Populier doen, die men *Focot* of *Valſche Tacamahaca* in Mexiko noemt, de *Balſem Focot*. Zyn reuk is aangenaam; men gebruikt hem op de wonden in welke het koud vuur is.

GOSSAMPIN. Dit is een Indiſche, Afrikaanſche en Amerikaanſche boom, wiens vrucht wanneer zy ryp is, een ſoort van katoen voortbrengt, deze boom word op de Franſche Eilanden *Kaasboom* genoemt. Hy ontleent zynen naam van twee Latynſche woorden, *Goſſipium*, Katoen, en *Pinus*, Pynboom; om dat hy eenige overeenkomſt met den Pynboom heeft, en een ſoort van katoen voortbrengt. *Zie* SAAMOUNA.

GOUD. (*Byvoegz.*) Dit Metaal, 't geen in de maatſchappy van een zeer groote nuttigheit is, om de waarde van alles te verbeelden, 't geen noodzakelyk, nuttig of aangenaam aan de menſchen is, dient mede menigvuldig om zyn luiſter, ſchoonheit en onveranderlykheit, tot een menigte ſieraden en koſtbare Juweelen. Men is, door de konſt der Vergulders, geſlaagt, om dit Metaal op een menigte ſtoffen te leggen, aan welke het een uiterlyke vertoning van zinnelykheit en koſtbaarheit geeft: men heeft 'er een ſchone kleur uit weten te trekken om de ſmeltglazen en het porcelein te kleuren.

Men kan zeggen dat de konſt der Goud-draattrekkers en Bladgoudſlagers, in welke het gemeen der Menſchen niets anders dan een onderwerp van Koophandel, of ſtoffe voor de pracht ziet, aan het oog van een Natuuronderzoeker wonderen aanbied, die de waarnemingen niet ontſnapt zyn van *Boyle*, van den Vader *Merſene*, *Robault*, en byzonder van den beroemden *de Reaumur*. Zie *Memoriën van de Akademie der Wetenſchappen van Parys, voor het Jaar* 1713.

GOUDBRAASSEM. (*Byvoegz.*) Dit is een ſoort van Zee-Viſch welke veel grooter is als een zeer groote Elft word.

De kaakbeenderen van dezen Viſch zyn met vier groote maaltanden bezet, die men Paddeſteenen noemt. Deze beenachtige knobbels dienen den Viſch om een zeker ſoort van Schelpen te verpletten, gelykt de *Dunſchalen*, *Mantels*, enz. De rug van den Goudbraaſſem is ſcherp, en met een vin bezet, die byna langs zyne geheele lengte voortloopt, en vier en twintig doornen heeft, waar van de elf eerſte hard en beenachtig zyn, en de andere buigzaam en kraakbeenachtig. Deze Viſch is des Zomers veel beter als des Winters; hier om ziet men hen zeldzaam anders dan in dit eerſte jaargetyden op de Markten te Rome, Venetiën, Genua, enz. men eet hen gewonelyk in Languedoc gedurende de Vaſten. De Goudbraaſſem van den Oceaan, verſchilt van die der Middelandſche Zee.

GOUDHAANTJE, *Trochilus*. Dit is een ſoort van wilde Muſch, wier wenkbraauwen met zwarte vederen verſiert zyn, en die zich ter zyden van de ſlapen van het hoofd tot boven de oogen verheffen, in het midden derzelve heeft deze Vogel een ſoort van kuif van verſcheide goudkleurige vederen op den kruin van den kop. Wanneer dezen Vogel jong is, zoo is zyn bek eenigzins gekromt, zyn onderſte vederen byna geelachtig, en zyn ſtaart en vleugelen aſchverwig; maar het opperſte van zyn rug is bruin. Wanneer de Vogel oud is, zoo heeft hy een ronde, ſpitze en zwarte bek; zyne beenen zyn zwartachtig, de vederen van zyn rug okerkleurig, zyn buik en keel zyn wit,

de oogen zwart, en met afschverwige vederen overschaduuwt.

GOUDWORTEL. Dit is de *Hobang-lien* der Chinezen. De Kruidkundigen hebben ontdekt, dat dit de bittere wortel van een soort van *Thalictrum* is. Men dryft 'er een sterke Koophandel door geheel Azia mede, alwaar de Kooplieden hem onder de naam van *Geele-Wortel* kopen en verkopen, volgens het Chineesche boek, *Pen-Sao-Chou* genaamt. De Goudwortel heeft een ontelbare menigte eigenschappen; men schat hem koortsbrekende, maagversterkende, pisdryvende, enz.

GOUWE. (Groote Stinkende) Deze Plant, in een afkookzel gebruikt zynde, 't geen met water of wei van melk gemaakt is, en in een gifte van vier of vyf onsen daagsch, is pisdryvende, nuttig om de geelzucht te genezen waar van de oorzaak een verdikking van het waterachtige vocht is, 't geen de vaten verstopt; men wil zelfs dat haar gebruik schadelyk is, wanneer de geelzucht uit een ontsteking der lever ontstaat; of uit eenige scherpe ziekte, gelyk de kramp, de beet van een Adder, of van een dol Dier, enz.

GRAAN, *Granum*. Men verstaat door dit woord de zaden die in airen bevat zyn, van wat soort zy ook zyn mogen. Men onderscheid de Granen in groote en kleine. De *groote Granen* zyn die van den Tarw en Rogge: de *kleine Granen* zyn die van den Haver, Garst, de Erweten, Gierst, Wikken, en het Turksch-Kooren. Men zaait de groote Granen in den Herfst, en de kleine in de Maand Maart.

Men heeft verscheide oorzaken van de vernieling der Granen; te weten, ten 1ste, de verderving die door de broeding veroorzaakt word; ten 2de, die de Insecten of andere vernielende Dieren uitwerken, gelyk de Rotten en Muizen, waar voor men zich niet dan door groote voorzorgen wachten kan. Onder de Insecten, zyn de Kalanders en Kooren-Motten of Wormen, die zich in kleine Vlinders veranderen, na dat zy zich met de meelachtige zelfstandigheit van de Granen gevoed hebben, de schadelykste. De bewaring der Granen heeft de Heer *Duhamel* een onderwerp van het uiterste gewicht geschenen: hy heeft de middelen gezocht en gevonden, waar van wy een denkbeeld op het artikel Tarw gegeven hebben: *zie* dit woord. Echter wyzen wy onzen Lezer naar het Werk van dezen geleerden Akademist.

GRAAT, *Spina*. Deze naam geeft men aan alle de harde en stekende deelen der Visschen: men onderscheid hen in verscheide soorten ten opzichten van de gedaante en zelfstandigheit. De doornen of stekels die men in de vinnen van eenige Visschen vind, zelfs in den staart en aan andere deelen van hun lichaam, zyn mede *graten*: men vind in het vleesch van eenige Visschen, harde en stekende draden, die meer of min lang, en van verschillende dikte zyn, eenige van deze zyn enkelvoudig, en andere gevorkt; men kan hen niet anders dan voor een soort *graten* houden: *zie* het artikel Visch.

GRAAUWZINGERTJE. (*Byvoegz.*) Dit is een klein uitlandsch Vogeltje. Deszelfs vleesch is blank, malsch en zeer aangenaam. Dit is een der beste gerechten, schoon het zeer verzadigent is. Deze Trekvogelen onthouden zich in den Herfst in onze Landen naby de waterachtige plaatzen of aan de Zee-Kusten: zy trekken in troepen voort, en zyn zeer moeijelyk om te doen naderen; maar zoo ras men 'er een gekwetst heeft, zoo laat men hem schreeuwen om de andere te doen naderen; of zoo het dood is, lecht men het op den rug: alle de overige van den troep keeren, na dat zy eenigen tyd in het ronde gevlogen hebben, na de plaats weder van waar zy vertrokken zyn; en wanneer zy den dooden gewaar worden, zoo vliegen zy om hem: gedurende deze omdraijingen dood men 'er een groote menigte, vooral zoo men de voorzorg gebruikt, om zich achter het riet te verbergen. Men kan de Graauwzingertjes niet lang voor het verderf bewaren.

GRAFT-LAMP. Men vind zomtyds in de aarde ter zyden van de oude Graven, een vat 't geen de vorm van een lamp heeft, welke de brandbare stoffe heeft bevat, die men 'er in geplaatst had, als een eerbewys 't geen men aan de gedachtenis, en ziel, of schim van den overledenen verschuldigt was. Men heeft verscheide vertellingjes over deze Graft-Lampen aan het gemeen wys gemaakt;

maakt; als dat zy eeuwig branden zonder eenige vreemde hulp, dat is te zeggen, zonder dat men de brandbare ftoffe ververfchte, en wanneer zy zich in een plaats bevonden, uit welke allen invloed van de lucht buiten gefloten was, enz. Het gene dit verdichtzel voortgebracht heeft, is een Graft 't geen men in de Krim ziet, ter diepte van twintig voeten in een rots, buiten welk den toevloed van verfche lucht niet gefloten is, en in welk de Peter-Olie of Naphta geftadig in de Lamp zypelt, wier lemet uit vezelen van Amiant beftaat, 't geen, gelyk men weet onverbrandbaar is: *zie* Amiant. Voor 't overige zyn deze eeuwig brandende Graft-Lampen, die zoo hoog door eenige Schryveren geroemt zyn, en aan welke andere zoo weinig geloof gegeven hebben, in het jaar 1756, door den Prins *San-Severo* te Napels, weder in achting gebracht.

GRAMMATIAS of GRAMMITES. (*Byvoegz.*) Deze fteenen vind men in alle de Kabinetten der Liefhebberen, men merkt op dezelve zeer wel gevormde letteren op, of die 'er eenigzins naar gelyken. Deze letteren zyn 'er op afgebeeld, of door lynen die naar aderen gelyken, of door uitfpringende randen, maar die altoos in kleur van den grond der fteenen verfchillen: zomtyds zyn zy alle in verheven werk; zomtyds leggen zy even op het oppervlak, en dan weder fnyden zy het, en dringen 'er inwendig in. De Heer *de la Faille* die een Memorie over de gefigureerde fteenen van het Land van Aunis in 't licht gegeven heeft, zegt dat de Keifteenen met welke de Stad Rochelle geftraat is, zoo ryk in deze fpeeling der Natuur zyn, dat zy hem in zekervoegen een fteene Alphabet verfchaft hebben. De letteren A, I, L, N, V, X, doen 'er zich byzonder in opmerken.

GRANAATAPPELBOOM. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 380. *1fte kol. reg.* 33. Het is van wezentlyk aanbelang dat men de Granaatappelboomen fnoeit; het geheim beftaat in het afknotten of affnyden der takken die op een kwade plaats voortkomen; men behoud die gene die kort en wel gevoed zyn, men kort die gene die van loof ontbloot zyn, ten einde de Granaatappelboom dichter te doen worden: dit maakt zyne fchoonheit uit. Men draagt zorgen om na de eerfte fcheut van het jaar de takken af te nypen wanneer zy uitfpatten. Raadpleegt hier over de uitmuntende voorfchriften van *Miller*.

GRANITSTEEN. (*Byvoegz.*) De Granitfteen is wezentlyk uit kleine ondoorfchynende, even als gekorrelde, en zeer harde fteentjes zamengeftelt, die aan elkanderen door een natuurlyk ciment gehecht zyn, 't geen meer of min fterk is. Deze vermenging die vonken uitgeeft, wanneer men haar met het ftaal flaat, doet ons het Granit als een meer te zamengeftelde rotsfteen befchouwen, maar die echter zoo hard als het *Porphyr* niet is: zie *dit woord*.

De Graniten, waar van de zamenhechting onvolmaakt is, of waar van het ciment te zwak is, konnen tot geen werken gebruikt worden waar in men vereifcht dat de Steen vol, of tot een glansryke polyfting bekwaam is. Die gene in welke het ciment een genoegzame kracht en vaftheit heeft, zyn de zamengepakte en fchoonfte. De korlen van het Granit, en de ftoffe die hen te zamenhecht, verfchillen in kleur: men vind 'er waar van den grond wit en quartsachtig is; in andere is hy rood, en van een keifteenachtigen aart, of beftaat uit fmeltbaar Spath; in andere eindelyk is hy of groen of geel, en zeer hard. Wanneer hy zacht en fpatachtig is, zoo is hy mede meelachtig en kalkachtig; als dan vergaat hy binnen weinig tyd, en het is alleen een *valfche Granitfteen*.

Wanneer men de Graniten en hun zamenweefzel wel befchouwt, zoo merkt men 'er by den eerften opflag van het oog een foort van gelykvormigheit met de Marmers in op; hier om zyn zy door eenige Natuuronderzoekers in dit geflacht van Steenen geplaatft. Zy verfchillen 'er echter wezentlyk van door de deelen waar uit zy te zamengeftelt zyn. Het Marmer is een fteen die verkalkbaar is; waar tegen het Granit, doorgaans, uit kleine harde korlen van een glasachtigen aart, en een ciment te zamengeftelt is, 't geen met deeltjes van Mica vermengt is, welke het vuur wederftaan, zonder tot den ftaat van glas over te gaan. Het ciment, 't geen deze glasachtige fteenen vereenigt, min of meer aardachtig zynde, moet gedurende het verloop der tyden, door de beledigingen van het weder aangetaft worden: dit gebeurt mede wezentlyk. De Heer *de*

la Condamine heeft opgemerkt dat de zyden van den Naald van CLEOPATRA, die thans te Alexandria noch in wezen is, welke het meeste voor het slechte weder blootgestelt zyn, door de lucht verkalkt zyn geworden, indiervoegen dat men tegenswoordig niets van de beeldsprakige figuren ontdekken kan, waar mede zy voormaals bedekt waren. Inderdaat, is deze vernietiging niet dan door een aanmerkelyk verloop van tyden uitgewerkt; en mogelyk is de verbazende groote van den klomp alleen de oorzaak, die de kleine klompen doet barsten en van een scheiden: door dit middel, is het ciment door de beledigingen van de lucht aangetast, en heeft het Granit zyne polysting verloren.

Bladz. 382. *1ste kol. reg.* 10. *van onder.* De beruchte Egyptische Obelisken die men thans noch te Rome ziet, zyn violet rood: dit is het Granit 't geen de Italianen *Granito rosso* noemen. De geheele konst der Ouden bestont hier in om deze groote klompen van Granit te zoeken, en om 'er de zeer groote stukken van af te scheiden waar van zy hunne Kolommen en Obelisken vervaardigden.

Het grootste gedeelte van de Eilanden van den Archipel, zyn met een wit of graauwachtig Granit bedekt, 't geen natuurlyk met stukken van zwartachtige en glansryke Talk, vermengt is. De Heer *de Tournefort* heeft 'er stukken te Constantinopelen van gezien, waar van den grond Isabelkleur was, en 't geen staalkleurige vlakken had. Het oostersche violette Granit, 't geen met rood en wit gevlakt is, koomt van het Eiland Cyprus; dat van Corsika, 't geen men naby Bonifacio vind, is rond en met witte vlakken gemengt; dat van Monte-Antico naby Sienna is groen en zwart; dat van het Eiland Elba aan de Toskaansche Kust, is rosachtig; de Romeinen beminde dit, en deden 'er een groote menigte van, op dit Eiland uitdelven. Het Psaroniaansch of Spreeuwkleurig Granit, word dus genaamt, om dat het de kleuren van den Spreeuw naarbootst. Het Saxiesch Granit is purperkleurig. Men vind, op het Eiland Minorka, een groote overvloed van prachtig rood en wit Granit, 't geen met zwart, wit en geelachtig gevlakt is, en waar van men te Londen zeer schoone tafelbladen maakt. Engeland, Ierland, enz. bezitten twee soorten van Granit, een zwart en wit, 't geen zeer hard is, en een rood, wit en zwart Granit, 't geen een groote schoonheit heeft.

GRAS VAN DEN PARNAS, *Gramen Parnassi.* Dit is een jaarlyksche Plant, die doorgaans in de Weiden en op de vochtige plaatzen voortkoomt. Haar steel is een half voet hoog, dun, en met rondachtige bladeren bezet, die aan roodachtige steelen vastgehecht zyn, gelykvormig aan die van de Violen of Klim, zy worden aan het onderste gedeelte door een blad omvangen, 't geen zonder steel is. De bloem is roosverwig of wit, uit tien blaadjes te zamengestelt, waar van vyf, groot; en vyf, klein zyn; en zy zyn met franjes geboort: op deze bloemen volgen eironde vruchten die met zaden vervult zyn, en welke men op tuinbedden of in potten zaaijen kan, wanneer men deze Plant in de tuinen begeert.

GRAVEEL, *zie* GRAVEELSTEEN.

GRIBOURIS, *zie* WYNGAARD-TOR.

GRIEKSCHE BALDRIAAN, *Polemonium vulgare cæruleum.* Dit is een Plant die men in de Tuinen aankweekt: hare wortelen zyn vezelachtig: witachtig, en kronkelen door de aarde. Uit deze wortelen komen, gedurende den Winter, groene bladeren voort, die een duim lang, in paren by elkanderen geschikt, en met tien of twaalf op een rib geschikt zyn, die in een eenig blad eindigt. Ieder blad word in de lengte door drie vry dikke ribben doorlopen: tusschen deze bladeren verheffen zich verscheide steelen, die twee voeten hoog, gevoort, zoo dik als een vinger, getakt, wolachtig en hol zyn, zy zyn met bladeren bekleed die vry verre van elkanderen staan, en eindigen in rooswyze bloemen, die in vyf deelen gescheiden zyn, deze zyn doorgaans blaauwachtig, en hebben een reuk die eenigzins aangenaam is: op deze bloemen volgen dopswyze vruchten; wanneer zy by het ryp worden opengaan, zo vertonen zy drie celletjes, die met kleine langwerpige, en zwarte zaadjes vervult zyn. Deze Plant word alleen om hare bevalligheit aangekweekt, echter schat men haar wondheelende te zyn.

GRIGRI. De Indianen geven dezen naam aan een foort van Palmboom, die zeer gemeen op de Caraïbifche Eilanden is. Deze Boom brengt troffen van kleine Kokosnoten voort, die de grootte van een Piftoolkogel hebben, zy zyn zeer hard en moeijelyk om te verbreeken, zy bevatten een pit of Amandel, waar uit men olie perffen kan.

GRIMME. Dit is een Dier 't geen een middelfoort fchynt te vormen, tuffchen de Geiten en de Guineefche Rheetjes; men vind dit Dier aan de Senegal. De Grimme doet zich gemakkelyk door een holligheit onderfcheiden, die het boven ieder oog heeft, en door een dikke bofch hairen, die zich rechtlynig op den kruin van den kop verheft.

GROEF OF STEENGROEF. Deze naam, geeft men aan een holligheit in de Aarde, uit welke men de Bouwfteenen uitkapt; men trekt 'er hen uit, of door middel van een put in het open veld, gelyk in de nabuurfchap van Parys, of gelyks de aarde, langs de zyde van een Berg, gelyk te Saint Leu, en op andere plaatzen: men noemt hen mede *Steenkuilen* of *Steenputten* op eenige plaatzen. De Steengroeven uit welke men het Marmer bekoomt, noemt men *Marmergroeven*; die waar in men de Plaafterfteenen uitdelft, *Plaaftergroeven*, enz. Men maakt de Steenen in de Steengroeven los, door middel van keggen, hamers, handboomen, houweelen, en zomtyds zelfs door boren en buspoeder, volgens den wederftand der Steenklompen, den aart van den Steen, en de ftrekking der lagen, of de ongelykheden van de Rotzen, enz. Men kent Steengroeven, die een zeer aanmerkelyke uitgeftrektheit hebben: die van den St. Pietersberg naby Maaftrigt; by voorbeeld, is zoo groot, dat men zegt, dat 'er zich vyftig duizent Perfoonen in verbergen konnen, en zy word door meer dan duizent pylaren onderfteunt, die twintig of vier en twintig voeten hoog zyn; de Aardkorft of Rots, waar mede zy bedekt is, heeft meer dan vyf en twintig vademen dikte: men heeft op verfcheide plaatzen van deze Steengroef, water en klyne vyvers, waar mede men het Vee drenken kan, enz. *Zie* de *Philofophifche Transactiën*. De Poolfche Zoutmynen bieden uithollingen aan, welke noch grooter als deze zyn. De grotten van Thebaïdes zyn wezentlyke Steengroeven, die een uitgeftrektheit van tien of vyftien uuren beflaan; zy zyn in de bergen ten Ooften van den Nyl uitgeholt. Men heeft gewonelyk uitgebreide Steengroeven naby de groote fteeden. Maar een naauwkeurige omfchryving hier van, zou hier kwalyk geplaatft zyn; behalven dit, konnen de werken der Menfchen, hoe groot zy ook zyn mogen, niet dan een zeer geringe plaats in de Hiftorie van de Natuur beflaan.

GROEI, *zie* VYVERVISCH.

GROEIJENT LICHAAM. Dus noemt men de Lichamen die met werktuigen en Sexe begaaft zyn, en een grondbeginzel van leven hebben. De Groeijing beftaat in de vorming, aangroei, uitbotting, en tot volmaaktheit koming der Planten en Bomen, en van alle de andere lichamen, die onder de naam van *Planten* bekent zyn.

GROENE AARDE VAN VERONA. Men vind deze Aarde in lagen, in groote platte ftukken, die vier of vyf voeten in middelyn beflaan: men verdeelt hen onregelmatig, met hen in de groeven te fnyden, het is om deze reden, dat men deze Aarde in ftukken van verfchillende grootte verkoopt. Wy hebben van deze Aarde, die een duurzaam groen in de Schilderkonft verfchaft, achter het woord OKER, gefproken.

GROENE BALSEM, OF BALSEM VAN CALABA. Dit is een foort van Boom, die *Fouraa* op Madagaskar, *Palomaria* op de Philippynfche Eilanden, en *Tamacaca* op de Franfche Eilanden genoemt word. Hy geeft een groenachtige Harft uit, die vloeibaar door een warmte van meer dan twintig graden word, en vaft en breukig is wanneer de hitte beneven dezen graad is. *Zie* GOM TACAMACA.

GRONDEL. (*Byvoegz.*) Men kan een menigte van deze Vifchjes vangen, wanneer men de kop van een Paard of een Os in het water werpt, want zy vergaderen aanftonds in een groot getal om dezelve.

GRONDZAND. (*Byvoegz.*) Men vind het Grondzand in de Kreken van eenige Zee-kusten, op de oevers der Rivieren, en aan de voeten der Bergen, die door Stortvloeden bespoelt worden; zelfs op eenige plaatzen der Velden, alwaar het in lagen verspreid is, die oneindig in uitgestrektheit, diepte en aart der Steenen verschillen waar uit het te zamengestelt is. Maar in het algemeen, op wat plaats het Grondzand zich bevinden mag, het schynt 'er altoos door het water gevoert te zyn, vermits de steenen die men 'er in opmerkt, altoos meer of min rond zyn, 't geen door de voortrolling uitgewerkt word.

Men bedient zich van het fynste Grondzand om de wandellaanen, bloemperken en lustboschjes te zanden: men verkiest het grofste om over de groote wegen en dyken te verspreiden, en om onder het ciment van het grove metzelwerk te mengen.

De Engelschen hebben een Grondzand van eenen uitmuntenden aart, en het gene al het andere in deugd overtreft: men gebruikt het mede tot de groote wegen welke men 'er zeer vast en gelyk mede maakt, en die veel gemakkelyker als de gestraatte wegen voor de reituigen zyn. Het Engelsche Grondzand word hoger als dat van Black-Heath geschat; het is geheel uit volmaakt ronde keitjes te zamen gestelt. Lodewyk de XIVde, bood Karel de IIde aan, om hem zoo veel gekapte Zandsteen te leveren als nodig was, om de Stad Londen te plaveyen, op voorwaarde, dat dezen Vorst hem in verruiling, zoo veel Grondzand verschafte als nodig was om de tuinen van Versailles te zanden; maar deze verruiling heeft geen plaats gehad.

GROOTE ILEX. (*Byvoegz.*) *Plinius*, haalt in zyne *Natuurlyke Historie*, *L. XVI. Kap.* 14. een Groote Ilex, of Groen-Eike aan, die, uit een eenige wortel, tien stammen had voortgebracht, en die ieder een middelyn van twaalf voeten hadden. Dezelve Schryver voegt 'er in het 40ste *kap.* by, dat men in Duitschland boomen van een zoo verbazende dikte had, dat een hunner stammen uitgeholt zynde, een kanaal vormde 't geen dertig menschen bevatten kon. Maar wat zyn deze boomen, zegt de Heer *Adanson*, in vergelyking van den *Ceiba* of *Benten* van de Kust van Afrika! zie Ceiba.

GROT. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 389. *1ste kol. reg.* 15. *van onder.* Een ieder heeft van de beruchte *Grot van Antiparos*, een der Eilanden van den Archipel horen spreeken, waar van de Heer *de Tournefort*, in zyne *Reise door de Levant*, een zoo fraye beschryving gegeeven heeft. (*) Men vind eerst een boersch hol, 't geen omtrent dertig schreeden breedte heeft, 't geen door eenige natuurlyke pylaren ondersteunt word; tusschen de twee pylaren die aan de rechterhand staan, heeft men een grond die een zagte helling heeft, en vervolgens tot achter in het hol een ruwe helling, die omtrent twintig schreeden lengte heeft. Dit is den doorgang om naar de inwendige Grot te gaan, men begeeft zich hier in een duister gat, door welk men niet komen kan, dan met zich te bukken, en door behulp van Fakkels. Men daalt hier op in een verschrikkelyken afgrond, door middel van een kabeltouw neder, 't geen men aan den ingang vast maakt: vervolgens daalt men in een andere noch verschrikkelyker af, waar van de randen zeer glad zyn, en aan de linker zyde, diepe afgronden heeft, in welke de stem, Echoos vormt, en even als het geraas van den Donder weergalmen. Men plaatst op de randen van deze dieptens, een ladder, door welkers middel, men langs een Rots nederdaalt, welke loodlynig afgesneden is: men vervolgt, met langs plaatzen af te glyden, die een weinig minder gevaarlyk zyn; maar wanneer men gelooft dat men op een veilige plaats is, zoo bevind men zich eensklaps, voor de gevaarlykste van alle, en men zou gevaar loopen van dood te vallen, zoo men door zyne Leidslieden niet gewaarschuuwt, of tegen gehouden wierd. Om deze door te komen, moet men op zyn rug langs een groote Rots, afgleiden, en een ladder laten nederdalen, die men hier toe mede neemen moet. Wanneer men deze ladder afgeklommen is, zoo kruipt men noch eenigen tyd langs de Rotzen voort, en men koomt eindelyk in de Grot. Men rekent dat men drie hondert vademen, beneden het oppervlak van de aarde, nedergedaalt is. Deze Grot die de uiterste schoonheit heeft, schynt veertig vademen hoogte, en vyftig vademen breedte te hebben: zy bevat een groote menigte delfbare Schelpen, en byzonder schoone en groote Stalactiten van verschillende vormen, zoo wel aan het gewelf, als op den grond. Men ziet hier noch de beruchte

(*) Zie ook van dezelve Grot een Cierlyke beschryving in de *Nieuwe Reiziger*, Iste Deel, 12de Brief.

te Pyramide, die men de naam van *Altaar* geeft, en op welke men leest. *Hic ipse Christus adfuit, ejus natali die mediâ nocte celebrato*, 1673. Dit opschrift is van den Franschen Afgezant by de Porte, die hier de Mis met groote plechtigheden, op Kersnacht deed vieren. Deze Stalactiten zyn een soort van *Oosterſch Albaster*, 't geen men niet dan als een meer gezuivert Marmer beschouwen moet, 't geen geädert is, een Onixkleur heeft, door het water vervoert is, en zich vervolgens aan de randen van de Rots, gezet heeft. *Zie* STALACTITEN.

Bladz. 389. *2de kol. reg.* 20. *van onder.* Het *Honden Hol*, in het Italiaansch, *Grotta del Cane*: Wanneer men in hetzelve een ontstoken fakkel brengt, en men haar naby de grond houd, zoo ziet men haar uitgaan, naar mate dat zy dezelve nadert, en de rook die natuurlyker wys opklimmen moest, gaat langs de grond voort, en begeeft zich zeer snel door de opening in de vrye lucht.

De Docter *Mead*, heeft aan zich zelven beproeft, dat men overeinde in dit hol staan kan zonder eenig ongemak te ondergaan, zoo lang het hooft boven de hoogte verheven blyft, tot welke de dampen opklimmen. Het is 'er dus niet mede gelegen wanneer 'er het hoofd ingedompelt is. De Historie zecht, dat KAREL de VIIIste, Koning van Vrankryk, 'er de proef van op een Ezel deed neemen; en dat 'er twee Slaven die 'er met het hoofd naar beneden, op bevel van *Pedro van Toledo*, Onderkoning van Napels, in gehouden wierden, 'er in omkwamen, enz.

Bladz. 398. *1ste kol. reg.* 17. De Oudheit maakt van verscheide andere holen gewach, die om hunne doodelyke dampen berucht waren. Een dezer was de Mephitis van Hierapolis, waar van *Cicero*, *Galenus* en *Strabo* spreeken, die getuigen van zyne uitwerkzelen geweest zyn. Een dezer was mede de Mephitis van Corycia, *Specus Corycius*, in den Berg Arima, in Cilicien, die, om hare vergiftige uitwaassemingen, het Hol van Typhon, *Cubile Typhonis* genoemt wierd. Voor het overige, zyn de schadelyke dampen van allerlei aart, niet zeldzaam: *zie het artikel* UITWAASSEMINGEN.

Het *Hol der Sybillen*, is naby het Meer van Averne, in het Koningryk Napels. Deszelfs voornaamste ingang is reeds opgevult, en die gene; waar door men 'er thans inkoomt, stort in, en word van dach tot dach meer verstopt: dit is een der wonderen van Italiën, dat men wel ras uit zyne gedenkboeken zal moeten uitschrappen.

De *Grot van Noce*, is een der vreemste voor het oog. Op het hangen van den Berg van Noce, is een toneel van verschrikkelyke klippen, welke, by den eersten opslag, schynen neder te zullen storten. Men kan deze Klippen niet beter vergelyken, dan by een Berg die door kracht van Mynen geruineert is. Dit zyn waarschynelyk Rotzen, die afgescheurt en op elkanderen gevallen zyn. Eenige zyn, by wyze van toorens, overeinde blyven staan; andere, zyn tot in de vlakte voortgerolt, en weder andere zyn aan den Berg vastgehecht gebleven. In hunne onderlinge ontmoeting, hebben zy zeer verschillende holen gevormt, maar die afschuuwlyk en zeer vreemt gevormt zyn. Volgens het verhaal der Boeren, zoo ziet men, wanneer 'er regen op handen is, by herhalingen uit het midden van deze akelige en onnaakbare Afgronden, rook of nevel voortkomen. Boven de Kerk van Noce, vind men op de helft van den Berg, een zeer wyde Grot, en die zoo wel gevormt is, dat men naauwlyks geloven kan, dat het een werk der Natuur is: haren ingang is zeer wyd, en gelykt naar de poort van een Paleis; inwendig in de Grot, ziet men een soort van kleine kamertjes, die een byna eironde gedaante hebben, en met koepelswyze gewelven bedekt zyn, waar in openingen zyn die gemeenschap van de eene tot de andere plaats hebben, en waar uit men het gezicht van de hellingen van den Berg heeft: 'er stroomt door het midden van de vertrekken een Beek die in het nedervallen ruischt; eindelyk, men ziet in deze Grotten, verscheide zamenstremmingem, die verschillende gedaantens aanneemen, volgens de verschillende kromming der wanden.

Bladz. 390. *2de kol. reg.* 2. De *Grot van Quingey*, naby Doux in het Fransche Comté, is lang en breed, en de Natuur heeft 'er Pylaren, Bloemkranssen, Zegetekens, en Praalgraven in gevormt; eindelyk, men ziet 'er, om dus te spreken, alles in, wat men zich verbeelden wil; want het afdruipende water, verdikt zich onder verschillende figuren, en vormt duizent wonderzinnige gedaantens. Dit Hol, is, gelyk alle andere van dit soort, de verblyfplaats van een aanmerkelyk getal Vledermuizen.

Bladz.

Bladz. 390. *2de kol. reg.* 17. De *Grot van Besançon*, of de *Yskelder*. De grond van deze Grot is hondert en zes en veertig voeten beneden het oppervlak van het veld: de ingang is zestig voeten wyd, en omtrent tachtig voeten hoog; de Grot beslaat hondert vyf en dertig voeten in hare grootste breedte, en hondert acht en zestig voeten in lengte. Men ziet 'er dertien of veertien pyramiden van ys in, die zeven of acht voeten hoog zyn. Deze Pyramiden zyn waarschynelyk gevormt in de plaats van die gene welke men 'er in het begin van deze eeuw zag, en die in het jaar 1727 verbroken wierden, tot gebruik voor het Campepement van de Saone, het ys ontbrak op dien tyd in Besançon.

Bladz. 390. *2de kol. reg.* 27. Zomtyds koomt 'er uit deze Grot, gedurende den Winter, een nevel voort, die een geringe dooi aanduid; maar zoo ras de warmte zich doet gevoelen, zoo vermeerdert het ys. 'Er heerscht altoos in dezen Yskelder een hevige koude. Wanneer men een pistool in deze Grot afschiet zoo veroorzaakt dit een aanmerkelyk geraas. Mogelyk zou het niet verstandig zyn, dat men deze proefneming te dikwyls herhaalde, om dat zy de stukken Ys zou konnen doen los gaan, waar mede het gewelf bekleed is.

Men ziet uit het voorgaande, dat deze Grot aan de Natuuronderzoekers een verschynzel aanbied, 't geen het eenigste in zyn soort in de Natuur is; het ys 't geen 'er, gedurende de hitte van den Zomer, in gevormt word, bewyst dat de koude die in dit onderaardsche hol heerscht zeer wezentlyk, en geenzins betrekkelyk is, gelyk die der andere Grotten, en dus by gevolg een uitzondering maakt, in de regelen die de Natuur gewonelyk volgt. Hier om heeft de Heer *de Venolles*, Intendant van het Fransche Comte, wanneer hy onderricht wierd, dat men 'er het ys uithaalde, naar mate dat het gevormt wierd, en deze natuurlyke zeldzaamheit bewaren willende, de ingang van de Grot door een muur van twintig voeten hoogte doen sluiten, in welke een kleine deur gemaakt wierd, waar van de sleutel in bewaring van de Schepenen van het Dorp gestelt wierd, met verbod om 'er iemand in te laten komen, om het ys weg te nemen: *zie de artikelen* YS *en* YSBERGEN.

GROUGROU. Dit is een soort van kleine Amerikaansche Palmboom: hy is met doornen ter lengte van vier of vyf duimen bezet. Deze boom, die van den waren doornachtigen Palmboom verschilt, brengt troswyze vruchten ter groote van een kaatsbal voort, zy bevatten een kleine kokosnoot die grooter als een hazelnoot, zwart, glad en zeer hard is, deze besluit inwendig een witachtige, taye, smakelooze, en zeer onverteerbare zelfstandigheit: echter word zy door de Negers menigvuldig gegeten. De Wilden persfen 'er een olie uit, waar mede zy hun lichaam bestryken. De kool die deze boom voortbrengt is oneindig beter als die van den aangekweekten Palmboom. De bergen van Grenada, in Amerika, zyn geheel met dit soort van boomen bedekt.

GRYZE AMBER. (*Byvoegz.*) Men vind de Gryze Amber op de Zee-Stranden, langs de Eilanden die zich van de kust van Mosambique tot aan de Roode-Zee uitstrekken. Hy bestaat uit stukken van meer of min groote. Een dezer was de klomp Gryzen Amber die hondert twee en veertig ponden woeg, en door de Hollandsche Oost-Indische Maatschappy voor elf duizent Kronen van den Koning van Tidor gekocht is. Een ander groot stuk Gryzen Amber, 't geen twee hondert en vyf en twintig ponden woeg, wierd door de Fransche Oost-Indische Maatschappy op de verkoping te Orient in het jaar 1755 te koop gestelt. Ik wierd in het jaar 1761, door een ryk Koopman van Marseille, verzocht om my op de plaats te laten vinden op welke men dit stuk Amber overgebracht had, ten einde hetzelve te onderzoeken: ik deed een yzere boor maken, om het te konnen doorboren. De eerste laag bestond uit vry goede Gryze Amber, die gebladert en met bekken van Vogelen of Spaansche Zee-Katten vervult was: de tweede laag was aardachtig, had weinig reuk en een smaak als Zee-Zout. De noot van den klomp was bruinachtig en zacht, en had een reuk even als Bitumen. Dit schoone en zeldzame stuk Gryzen Amber wierd voor zes en twintig duizend hollandsche guldens verkocht. De wezentlykste kracht van den Gryzen Amber, is dat hy kramp wederstaande en pynstillende is, ten naasten by gelyk de *Muskus* en het *Bevergeil*,

geil, en dat hy verligting in zekere opſty-gingen, ſtuiptrekkingen en andere zenuw-kwalen geven kan. Men kan hem inwendig in een gifte van een half grein, tot tien of twaalf greinen, en zelfs in een grooter hoeveelheit laten gebruiken; want ten opzichten van de giften heeft men in zeker voegen, geen vaſte regel, voor dit ſoort van geneesmiddelen en ziektens.

Mogelyk is de delfbare, vette en onbekende ſtoffe, die men in Finland gevonden heeft, en waar van in de *Memoriën der Zweedſche Akademie, voor het jaar* 1743, melding gemaakt word, een ſoort van witachtigen Amber, die geen reuk heeft; maar waar van de reuk zich zou konnen ontwinden, wanneer hy met een weinig poeder van moſch en ſuiker vermengt, en vervolgens een weinig voor de lucht blootgeſtelt wierd; mogelyk zelfs is dit niets anders dan een ſoort van delfbare Seep of *Walſchot*.

GUACUCUJA OF WATER-VLE-DERMUIS, *Veſpertilio aquaticus*. Dit is een Braziliaanſche Viſch, wiens kop, die zeer groot in evenredigheit van zyn lichaam is, de gedaante van een ploegyzer heeft. Hy heeft tuſſchen de oogen een zeer harde hoorn, die twee vingeren lang is; zyn mond heeft geen tanden. Zyn huit is van ſchubben ontbloot, maar met knobbels bezet, zy is bruinachtig op den rug, met zwart aan de zyden geſpikkelt, en rood onder den buik. Zyne vinnen zyn zeer verheven.

GUAYAVAS. (*Byvoegz.*) Zyn hout is graauwachtig, deszelfs vezelen zyn lang, fyn, zamengedrukt, gemengt en buigzaam, dit maakt het zeer moeijelyk om te kappen: zyne ſchors is zeer dun, en zeer vaſt aan het hout gehecht, zoo lang de boom noch in de aarde ſtaat; maar zy gaat gemakkelyk los, barſt en kronkelt zich, wanneer hy omgekapt is. Zyne bloemen zyn vyfbladige roosjes; zyne zaden zyn klein, en zoo hard dat men haar nooit verteren kan.

Bladz. 392. *2de kol. reg.* 18. *van ond.* Men maakt van dezen boom zeer veel werk in Amerika, en vooral in Guajana, alwaar men 'er drie ſoorten door de vruchten van onderſcheid; te weten, de witte, roode en amazone: de witte is een der beſte, en de roode word zeer groot. Deze vruchten zyn aan de beſchadiging door de wormen onderhevig, maar de roode is hier aan vooral blootgeſtelt. In 't algemeen zyn de vruchten van den Guajavas niet zeer gezond, wanneer men haar raauw eet, vermits men haar eeten moet voor dat zy volkomen ryp zyn, om dat 'er de Wormen als dan hun verblyf noch niet ingenomen hebben. Dit ongemak verdwynt, wanneer men 'er compotten of marmelade van maakt, welke uitmuntent zyn: men bereid 'er mede een gelei en deeg van, die men gezond en ziek zynde gebruikt.

Wy hebben gezecht dat de zaden van den Guajavas onverteerbaar zyn; want de menſchen en dieren lozen hen in denzelven ſtaat, als zy hen gegeten hebben, zonder dat zy iets van hun groeijent vermogen verloren hebben; hier uit ontſtaat het dat de dieren, die van deze vruchten eeten, de zaden weder met hunnen drek in de Savanes lozen, dat is te zeggen, in de natuurlyke weiden, in welke zy het geheele jaar grazen. Deze zaden ſchieten hier wel ras wortel, komen op en brengen boomen voort, die op veele plaatzen zeer veel overlaſt veroorzaken zouden, zoo men niet zorgvuldig was om hen uit te roeijen. Op de Caraïbiſche Eilanden, op welke zich Negers onthouden, heeft men geen gebrek aan boomkwekeryen van Guajavas. Men heeft in Europa luſt gehad om dit ſoort van boomen aan te kweken, en men is geſlaagt om 'er vruchten van te bekomen; maar deze boomen zyn niet hoger dan tot zes of zeven voeten opgeſchoten. Het hout van den Guajavas is zeer goed om te branden, men maakt 'er in Amerika uitmuntende kolen voor de ſmederyën van. Men bedient zich van zyne ſchors, om het leder te looijen.

GUYANACOES. De Schryvers van de *Reistocht naar de Zuid-Zee* geven dezen naam aan een Viervoetig Dier, 't geen de geſtalte van onze grootſte Herten heeft. Deszelfs hals is zeer lang, zyne beenen zyn dun, en zyne voeten gevorkt. Zyn kop, die het op een bevallige wyze draagt, gelykt naar die van een Schaap. De ſtaart van de Guyanacoes is met dichtſtaande hairen bezet, en heeft een zeer levendige roſſe kleur. Zyn lichaam is met een roode wol op den rug bedekt. Dit Dier is by uitſtek vlug: het heeft een ſcherp gezicht,

zicht, en vlucht zoo ras men het naderen wil. De Indianen maken van zyn huit tot klederen gebruik.

GUIB. Dit Dier schynt een middelsoort te vormen tusschen de Gazelle en de Geit; men ziet hen in groote troepen aan de Senegal, en in de vlaktens en bosschen van Podor, zoo als de Heer *Adanson* zecht. Dit Dier gelykt door de gedaante van het lichaam naar de Gazelle; maar deszelfs borst en buik hebben een donkere kastanje-kleur: het is vooral aanmerkelyk om zyne witte banden op een donkeren grond van kastanjebruin hair, en die op deszelfs lichaam in de lengte, en dwars even als een harnas geschikt zyn. Zyne hoornen zyn glad, hebben geen dwarslopende ringen, maar zyn met twee in de lengte voortlopende ribben bezet, waar van de eene aan het onder gedeelte, en de andere aan de boven zyde geplaatst is, zy vormen een slangetrek van het onderste gedeelte tot aan den punt, en zy schynen mede een weinig te zamengedrukt.

GUINEESCH RHEETJE. Onder dezen naam betekentde Heer *de Buffon* een klein bevallig Dier, 't geen men in de Indiën op Cylon, Java, aan de Senegal, in Congo, en in andere by uitstek warme landen vind, en 't geen door een groot getal Reizigers de namen van *Hertje* of *Rheetje* gegeven word.

De Guineesche Rheetjes gelyken inderdaat in het klein naar een Hert, door de gedaante van den muil, de tengere gestalte, de korte staart, en de vorm der beenen; maar zy verschillen 'er oneindig van, door de kleinheit van hun lichaam, de grootste Guineesche Rheetjes zyn niet grooter als een Haas: behalven dit hebben zy geen takken op den kop. Het eene soort heeft volstrekt geen hoornen; dat gene dat 'er heeft, heeft holle en geringde hoornen, die vry gelykvormig aan die der *Gazelle* zyn; maar zy zyn noch Herten noch Gazellen, en maken een of meer byzondere soorten uit.

Deze kleine Dieren, die de Natuuronderzoekers door den naam: *Cervus perpusillus*, *juvencus*, *Guineënsis* betekent hebben, zyn van een bevallige gestalte, en zeer wel gevormt; zy maken verbazende sprongen en huppelingen, want men zecht, dat zy over een muur springen, die tien of twaalf voeten hoog is: echter schynt het dat zy niet lang lopen konnen, want de Negers konnen hen in het lopen achterhalen. Niets is aanminniger, zecht *Desmarchais* in zyne Reize, noch makker en liefkozender als deze kleine Dieren; maar zy zyn zoo teder, dat zy de Zee niet wederstaan konnen; en welke voorzorgen men ook gebruikt heeft om hen in Europa over te brengen, zoo heeft men echter hier in niet konnen slagen: behalven dit konnen deze Dieren niet dan in zeer heete gewesten leven. Het zyn de pootjes van deze Rheetjes, die de Indianen in goud vatten, om de Europeanen, die Beminnaren van natuurlyke zeldzaamheden zyn, te vereeren.

GUINEESCHE WORM. (*Byvoegz.*) De Heer *de Romé de l'Isle*, heeft ons gezecht, dat men mede Wormen van dit soort in de Oost-Indiën, in het Koningryk Tanjaour, heeft; dat'er verscheide maanden nodig zyn om hen geheel uit te doen komen, want men trekt 'er niet meer dan een of twee lynen op iederen dach uit. Deze zelfde Waarneemer heeft ons verzekert, dat men geen van deze Wormen in het Landschap Arcatte verneemt, 't geen aan dat van Tanjaour grenst, en dat verscheide Fransche Krygsknechten, die in het laatste in bezetting lagen, 'er door aangetast wierden. Men schryft de oorzaak hier van aan het water van dit Landschap toe, 't geen mogelyk de eitjes van deze Insecten bevat. Veele Lieden, worden mede door deze Wormen, in Zuid-Amerika, gekwelt; zouden deeze Wormen geen Draakjes zyn? *Zie* DAAUWWORMEN. Men slaagt om den Guineeschen Worm op te spuiten, zonder zyne lengte te verminderen, die zeer aanmerkelyk is, en schoon hy zeer dun is, en men weet hem mede zyne natuurlyke kleur te doen behouden.

GULDE-WOLF, *Aureus Lupus*. Dit Dier doet zich, door zyne diefachtige geneigtheit, door geheel Azia en in Turkeyen, vreezen: het jaagt in troepen, die zomtyds twee hondert in getal zyn. Het bast des nachts, even als de Honden, en zyn geschreeuw vormt de woorden *hau*, *hau*. De huit der *Gulde Wolven*, heeft een geele kleur, waar van de Inwoonders schoone Peltereyen be-

bereiden, die zy tot een hoogen prys verkopen.

GYPS. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 393. *1ste kol. reg.* 19. De Gyps van Montmartre, naby Parys, die een beitelswyze Kristalschieting heeft, is een schoon doorschynent plaaster, 't geen gebladert, geelachtig, en uitmuntent tot plaasterwerk, en afgietzelen is, De Stukadoorders maken 'er menigvuldig gebruik van, en alle de Standbelden en Afbeeldingen, die zoo zeer in de mode in Vrankryk geworden zyn, zyn van het Plaaster van Parys gemaakt: men moet deze stoffe met het Russische Glas niet verwarren, 't geen *Moskoviesch-* of *Mariën-glas* genoemt word: *zie* MICA, dit is de ware *Ezelsspiegel*, of de *Lapis specularis*, eigentlyk gezecht.

Bladz. 393. *2de kolom*, *reg.* 2. *van onder.* Het is niet zeldzaam, dat men stukken Plaaster ziet, die, voor een groot gedeelte, de algemeene en byzondere eigenschappen van de Kalk deelen. De Gyps is geen oorspronkelyke Steen: zy is geen voortbrengzel, 't geen toevallig gevormt is; en wanneer zy opbruischt, zoo is dit een bewys, dat zy niet zuiver is, en dat 'er de kalkachtige Steen zich noch naakt in bevind.

Wy hebben gezecht, dat men de Gypzen by lagen in den schoot der Aarde vind. Nemen wy de Heuvel van Montmartre tot een voorbeeld, die byna alle de Plaatster verschaft, welke men tot de Gebouwen van Parys gebruikt. Merken wy te gelyk aan, dat dit Bergje verschynzelen aanbied, die de oplettenheit der Natuuronderzoekers waardig zyn. Het is in het midden van een geheel kalkachtige Landstreek geplaatst, en uit een groot getal lagen te zamengestelt, welke evenwydig met den Gezichteinder zyn, in welke men verzekert nooit delfbare Schelpen gevonden te hebben, schoon 'er alle de omliggende Streeken van Parys mede vervult zyn, en, om dus te spreeken, alleen door hunne puinhopen gevormt zyn: wy konnen echter verzekeren, dat men 'er menigvuldig malen Beenderen en Wervelbeenderen van Viervoetige Dieren in vind, welke niet versteent, maar reeds een weinig vernietigt, en zeer naauwkeurig in den Steen bevat zyn, wy hebben 'er zelfs Noten of Afdrukzelen van Gaperschelpen in gevonden, die wy in ons Kabinet bewaren.

HAAGAPPELBOOM. (*Byvoeg.*) Zyn wortel is vry dik en hard. De ſtam van dit boompje is met een gebarſten ſchors bedekt, en ſchiet veele roodachtige takken opwaarts: zyne bloemen hebben de gedaante van een ſchelletje, en zyn eenigzins gelykvormig aan die van de Leliën van den Dalen, zy zyn in troſſen by elkanderen geſchikt, en hebben een aangename reuk. De vruchten zyn geel voor dat zy tot rypheit gekomen zyn, en ſchoon rood wanneer zy ryp zyn; zy hebben eenige overeenkomſt met de groote Aardbeziën: zy verdeelen zich in vyf zaadhuisjes, die verſcheide kleine en beenachtige zaden bevatten. De Haagappelboom groeit menigvuldig op de bergachtige plaatzen van Provence, Languedoc, Italiën en Spanje. Men ziet hen byna altoos met bloemen bedekt, of met vruchten beladen; zomtyds brengt hy haar beide te gelyk voort: hy bloeit voornamentlyk in de Maanden July en Auguſtus. Zyn vrucht heeft een jaar nodig om tot rypheit te komen: de Meerlen, Lyſters, en zelfs de kinderen eeten haar gaarne. De Byën aaſen op zyne bloemen, en de Geiten eeten zyne bladeren. Het hout van dit boompje is wit, nuttig tot eenige werken, en verſchaft goede kolen.

HAAGDIS. (*Byvoegz.*) Het is niet zeldzaam dat men in de waterkommen en gragten, de groene en graauwe Haagdiſſen ontmoet, waar van wy geſproken hebben. De Heer *Long* heeft opgemerkt, dat de Land-Haagdiſſen minder gevaarlyk zyn als die gene, die in het water voortkomen, op dezelve wyze als de Padden niet vergiftig in de koude zyn, maar zulks door de hitte worden: om deze reden zyn zy zoo ſchadelyk in Italiën.

HAAN, *Gallus gallinaceus.* (*Byvoegz.*) Dit is een tamme Vogel, die lange ſporen aan de pooten heeft; een vleesachtige, getande en roode kam, en lange afhangende lellen onder de kin; de vederen van zynen ſtaart zyn loodlynig geplaatſt.

De Mythologiſten hebben den Haan als het zinnebeeld der waakzaamheit beſchouwt; hier om vind men hem dikwyls op de oude gedenktekenen, onder de merkteekenen van Minerva en Mercurius, uitgebeelt.

Bladz. 402. 2*de kol. reg.* 18. *van onder.* Een goede Haan moet veel eerder van een groote dan van een kleine geſtalte zyn, en zwarte of donker roode vederen hebben; groote pooten die zeer wel van nagelen en ſporen voorzien zyn; lange, dikke en vederryke dyën; een breede borſt; een verheven hals, die met een menigte vederen bedekt is; een korte en dikke bek; zwarte of blaauwe oogen; roode en lange lellen; de vederen van den kop en hals tot op de ſchouwderen uitgeſtrekt en goudkleurig; de vleugelen ſterk; de ſtaart groot, en by wyze van een ſikkel gekromt. Hy moet waakzaam, vurig, en een goede krayer zyn, zyne wyfjes gewennen om hem aan te halen, en de andere Hanen om hem als medeminnaar te dulden, in geval, zoo een eenige niet genoeg, en het getal der Hennen te groot was.

De Hanen zyn trots en moedig; zy vechten met hardnekkigheit. Dit zonderlinge ſchouwſpel word door verſcheide Volken bemind. Men kondigt deze Hanengevechten aan, die in het midden van een half ronde Schouwburg geſchieden, en in welke men in menigte te zamen koomt. Men zach in Engeland, voor eenige jaren, in een diergelyk ſchouwſpel, een zonderling voorbeeld van geneigtheit tuſſchen twee Hanen, 't geen waardig is om aangehaalt te worden. Men had, zecht de Schryver van het Journal Encyclopedique, twee zeer ſchone Hanen, en die dikwyls in het ſtrydperk uitgemunt hadden; maar men had hen noch niet tegens elkanderen laten vechten. Men wilde eindelyk weten, wie van die beiden het ſterkſte was: ieder der aanſchouwers nam belang voor een der kampvechters; maar de beide Hanen zagen elkanderen aan; en, tegens de verwachting van alle de aanſchouwers, beſtreden zy elkanderen niet. Men wierp hen eenig graan toe om hen te vergrammen; maar zy aten hetzelve met elkanderen op, en wandelden vreedzaam over het ſtrydperk. Men liet een Hen by hen lopen, denkende dat de minnenyd ten minſten de eendracht wel zou verbreken, die tusſchen hen ſcheen te heerſchen: maar men be-

bedroog zich nochmaals. Zy traden de Hen beurtelings, en altoos zonder eenige minnenyd te laten blyken. De bestuurder van het Schouwspel scheide hen van een, en verwde de hunne vederen, om dat zy elkanderen onder deze vermomming niet herkennen zouden. Dit middel slaagde niet beter: de beide Hanen schonden de vrede niet, die hen vereenigde. Men bood hen, als het laatste hulpmiddel, andere Hanen ieder in 't byzonder aan; zy wierden hier op verwoed, streden met de uiterste hevigheit, en versloegen hunne tegenpartyen. Wanneer men hen tot den hoogsten trap vergramt zach, zoo nam men de vreemde Hanen weg, en liet hen alleen in het strydperk; maar zy bleven nochmaals vrienden, en schenen alzoo vreedzaam als zy in de eerste oogenblikken geweest waren.

Bladz. 404. *1ste kol. reg. 7.* Wy hebben, in het jaar 1765, te Parys, een Haan gezien, die men zeide dat uit Afrika oorspronkelyk was. Uit het midden van zyn kam kwamen twee geelachtige, holle, en gevoorde hoornen voort, die drie en een halve duim lang, van een wykende en gekromt, even als die der Gems, waren. Zyne sporen waren dik en zeer lang. Het scheen ons toe, dat deze hoornen natuurlyk op den kop van dezen Vogel ingeplant waren.

Bladz. 404. *2de kol. reg.* 14. *van onder.* Het vleeschnat der oude Hanen, *Gallus annosus*, word in de Geneeskonst tegens de langdurige ziektens zeer aangeprezen. Men gebruikt dit vleesch mede in de krachtige soepen, waar mede men de zieken voed, die zwak of kwynende zyn, als mede die gene, die van een ziekte herstelt zyn, en de Grysaards die een krachtig voedzel nodig hebben, zonder dat hunne maag overladen word. De Haan was voormaals het slachtoffer, 't geen men aan *Esculaap* opofferde, wanneer men van een ziekte herstelt wierd.

Bladz. 406. *2de kol. reg.* 21. Wanneer de jaren te droog zyn, konnen de Kuikens zomtyds niet slagen om de schalen te openen. Wanneer men hen niet een weinig te hulp koomt, met een gedeelte van de schaal weg te nemen, na dat zy haar hebben doen barsten, zoo loopt men gevaar om hen in het oogenblik te zien omkomen, in welke zy gereed staan, om in het licht te verschynen.

HAGEL. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 417. *2de kolom*, *regel* 21. *van onder.* Wy zeggen, dat men in de Hagelsteenen, een vry groote verscheidenheit opmerkt, dat zy in grootte, gedaante en kleur verschillen. Laten wy deze verscheidenheden nader onderzoeken.

Het is zeker dat de grootte van de Hagelsteenen veel van die gene der regendroppen afhangt, waar van zy gevormt worden; en alle de Natuuronderzoekers hebben opgemerkt, dat de Hagel en Regen, die op de toppen der Bergen vallen, alle de omstandigheden gelyk zynde, altoos kleinder zyn als die in de Valyen vallen: dus kan de Regen, zeer klein zyn, in een zekere hoogte in den Dampkring, en altoos grooter worden naar mate dat hy nedervalt, om dat zich alsdan verscheide droppen tot een eenige te zamenvoegen: op dezelve wys, doet een Hagelsteen, die reeds door een aanmerkelyke trap van koude gevormt is, alle de waterdeelen, die hy in zynen val aanraakt, aan zich vriezen; dit doet zyne grootte en gewicht op een aanmerkelyke wyze toenemen. Het is door deze oorzaken, of door eenige andere diergelyke, dat de Hagelsteenen zomtyds een aanmerkelyke grootte hebben: men heeft 'er gezien, welke hoendereijeren en ganzeneijeren in grootte evenaarden. De *Historie van de Akademie der Wetenschappen van Parys*, spreekt van een diergelyke Hagel, waar door het Landschap le Perche, in het Jaar 1703. verwoest wierd; de kleinste Hagelsteenen waren zoo groot als Noten, de middelbare als Hoendereijeren, en de grootste als een Vuist, en woegen een en een vierde ponds. Dus waren mede de hagelsteenen die te Weenen op den 7de Juny 1722, gedurende de Processie van het Sacrement, vielen.

Nicephorus Calistus verhaalt, in zyne *Kerkelyke Historie*, dat 'er, na de Inneeming van Rome, door Alaric, op zommige plaatzen, Hagelsteenen vielen, die acht ponden woegen. In het Jaar 824, viel 'er naby Autun, in Bourgondiën, onder den Hagel, een hoop Ys, die zestien voeten lang, zeven breed, en twee dik was. Den eersten Mey 1723, had men een geweldig onweder om Londen, gedurende welk 'er Hagelsteenen vielen, die vier duimen dik waren. Die gene, die te Leicester vielen, waren vyf duimen dik, en doodden meer dan twintig Personen. In het einde van de maand Augustus van het Jaar 1720, ontstond 'er te

 Cre-

Crema in Italiën, een onweder, waar by Hagelsteenen van zes ponden vielen. Gedurende het beruchte onweder van de maand Augustus 1722, 't geen men te Boulogne in Picardyen had, waren de kleinste Hagelsteenen, die, van de Blixem vergezelt, nedervielen, een pond zwaar, en de grootste acht ponden: alle de Inwoonders dachten dat de Stad in een puinhoop zou veranderen; verscheide van deze steenen hadden een naaldwyze en andere een vorkswyze gedaante. Men neigt om te gelooven, dat het maar alleen, gedurende den dach, hagelt, echter levert de hagelbui gedurende de nacht, by het beruchte onweder te Bazel, in het Jaar 1449, die van den 21ste Juny, en 20 Augustus 1574, in Valtelin; van den 14den July 1597 te Rosthembourg; van den 11de July 1689 te Weenen; van den 4de July 1719 te Triest; van den 25 en 29ste July te Neuremberg en te Geneve, en een menigte andere, al te treffende bewyzen van het tegendeel uit. Het grootste gedeelte der hagelsteenen van deze hagelbuyen, die des nachts vielen, waren zoo groot als eijeren van Struisvogelen. Men vond, naby Cartinare, drie verbazende hagelsteenen, die zoo groot als de grootste Bomben waren.

Een zaak, die men vry volstandig onder alle de verscheidenheden van den hagel opmerkt, is dat de steenen, die geduurende dezelve bui vallen, ten naasten by dezelve gedaante hebben.

De doorschynentheit en kleur van den hagel, zyn niet minder aan verscheidenheden onderworpen, als deszelfs grootte en gedaante; de val en snelheit van deze verheveling zyn van verscheide omstandigheden vergezelt, waar het grootste gedeelte vry bekent is: op dit oogenblik is de lucht zeer treurig, en wanneer de hagel een weinig groot is, zoo word het onweder, het geen hem voortbrengt, doorgaans door een vry geweldige wind verwekt, en die zoo lang aanhoud als den hagel valt: in deze gevallen schynt de wind geen bepaalde loopstreek te volgen, en schynt onverschillig van alle de punten van den gezicht-einder te blazen. Het gene men vry volstandig opmerkt, is, dat 'er voor het nedervallen van den hagel, een verandering in den wind, plaats heeft. Wanneer het hagelt, en zelfs voor dat den hagel nedervalt, hoort men dikwyls een geraas in de lucht, 't geen door de tegens elkanderen stoting der steenen veroorzaakt word, die den wind met geweld tegens een dryft. De hagel valt alleen neder, of met regen vermengt, en in het eerste geval, gaat de regen hem voor, of volgt 'er op. Men heeft opgemerkt, dat wanneer de hagel eenigzins aanmerkelyk is, hy byna altoos van Donder vergezelt is; nooit loeit noch barst de donder geweldiger uit, dan by die ongemeene hagelbuyen, waar van wy gesproken hebben, waar van de steenen een zoo ongemene grootte hadden; de Weerlichten en Blixemstralen volgen onafgebroken op elkanderen, de Hemel staat in brand, en de duisterheit van de lucht is, behalven dit, verschrikkelyk. Schoon de onweders, die den hagel voortbrengen, zomtyds van een verstikkende hitte voorgegaan word, zoo merkt men echter op, dat doorgaans, by het aannaderen van het onweder, en noch meerder, na dat het gehagelt heeft, de lucht aanmerkelyk verkoelt word. De hagelbuyen zyn menigvuldiger omtrent het einde van de Lente, en gedurende den Zomer, dan in eenig ander jaargetyde.

Bladz. 418. 1*ste kol. regel* 3. Gelukkig is het dat alle Landen, niet even zeer voor de hagelbuyen blootgestelt zyn: de wolken die haar uitgeven, vormen zich, en houden met voorkeur stil, zoo men zich dus uitdrukken kan, boven zekere Landstreken, zeldzaam gaan deze Wolken tot aan kruinen van zekere zeer hooge Bergen; maar de Bergen verbreken haar, en trekken haar na de naburige valyen. De blootstelling voor zekere Winden, de Bosschen, Meeren en Rivieren, die men in een Land vind, moeten noch in aanmerking genomen worden. Behalven de verscheidenheden, die uit de gelegenheit der plaatzen ontstaat, heeft men 'er noch andere van een ander soort, en waar van wy dagelyksch getuigen zyn; van twee naburige Velden, die voor het zelfde onweder bloot gestelt zyn, zal het eene, zecht de Heer *de Ratte*, door den hagel verwoest worden, en het andere bevryd blyven: dit is om dat de Wolken, waar van de verzameling het onweder boven een zekere uitgestrektheit van land vormen, geen hagel uitgeven; het zal op een plaats hagelen, en vier schreden verder, zal men alleen regen hebben. Dit is alles, zecht dezen Schryver, vry algemeen bekent. Wy hebben den hagel zich dikwyls boven een Valey zien vormen, op eene hoogte, die verre beneden die van de toppen der naburige

rige Bergen was, die, gedurende dezen tyd, een zagte gematigheit genoten. Voor het overige het is niet alleen in de Geschriften der Natuuronderzoekers, dat men byzonderheden omtrent dit soort van verschynzelen zoeken moet; de Historieschryvers van alle tyden, zyn bedacht geweest om 'er ons het geheugen van te bewaren. Wanneer thans een Landstreek door een ongemeene hagelbui verwoest word, zoo verzuimen de openbare Nieuwspapieren niet, om 'er melding van te maken. *Zie* de Dissertatie over den aart en vorming van den Hagel, door den Heer *Moncicler*, die de Prys in de Akademie van Bordeaux, in het Jaar 1754, behaalt heeft.

HAIR. (*Byvoegz.*) De verschillende soorten van hair, zyn gelyk de vederen en nagelen, voortbrengzelen van de bosjes zenuwen. Hoe krachtiger en zwaarder een man is, hoe zwaarder zyn baart zyn zal; die gene wier stem schraal en vrouwelyk is: en van de werktuigen der manbaarheit berooft zyn, hebben 'er geen: het is uit deze waarneming, dat het Spreekwoord voorgekomen is, *Vir pilosus & fortis & luxuriosus*.

Eenige Natuuronderzoekers, hebben de oorzaak gezocht van het voortkoomen van dit hair op het aangezicht der Mannen. Waarom verkrygt men het niet dan in eenen zekeren ouderdom, en waarom is den baart zoo verscheiden, 't zy in de hoeveelheit, 't zy in de hoedanigheit, volgens de luchtstreken en in dezelve geslachten? Het is hier de plaats niet om te onderzoeken of de baart aan den Man gegeven is om hem tot een kenmerk te dienen, en hem te onderscheiden, hy kan hem affnyden zonder het oogmerk van den Schepper te wederstreven: de Franschen zouden gaarnen uit de eeuw van Hendrik de IIde, de belachlyke geschillen uitwisschen, en alle de spotternyen, die den baart veroorzaakt heeft.

Bladz. 418. 2*de kolom*, *regel* 12. De afgesneden hairen groeyen veel spoediger in de kinderen aan die eerst beginnen te groeijen, dan in de Grysaards wier leven byna uitgeblufcht is: zy groeijen zomtyds *zeer merkbaar* in de lieden aan die door de tering aangetast worden, terwyl het overige van het lichaam verteert word. De reden hier van is, om dat het hair zyn voedzel uit zekere sappen van het lichaam trekt, en niet uit de voedende sappen van het lichaam. Het is om deze reden, dat men het hair zeer merkbaar aan doode lyken, heeft zien groeijen, na dat zy reeds begraven waren, of een geruime tyd aan de galg gehangen hadden: *zie* de *Philosoph. Transactien*. Hoe het ook zyn mag, het is de hoeveelheit van sap waar mede zy zich voeden die hunne lengte bepaalt, en het is deszelfs hoedanigheit die de kleur voortbrengt: het is om deze reden, dat zy met den ouderdom veranderen. Voor het overige, zoo als de kleur van het hair van een Dier is, zoo is ook doorgaans die van zyne huit. Ieder hair heeft een kleine bolachtige wortel, die vry diep indringt, om dat hy in de pyramidale tepeltjes, ingeplant is; het is in deze bolletjes dat het sap afgescheiden word, 't geen hen voed. Het is de groote en gedaante van de poriën, die de middelyn, en de vorm der hairen, bepaalt. Zoo de poriën klein zyn, zoo brengen zy fyne hairen voort; zoo zy recht zyn, zoo zyn de hairen steil; zoo zy bochtig zyn zoo zyn de hairen gekrolt; zoo zy veelhoekig zyn, zoo zyn de hairen kantzuilig; zoo zy rond zyn, zoo zyn de hairen kegelvormig.

Wanneer het Mikroscoop niet deed zien, dat de hairen pypswyze lichamen waren, zoo zou de *Poolsche-vlecht*, een ziekte, waar door de Polen zomtyds aangetast worden, en in welke het bloed, zomtyds, door de uiteinden der hairen uitvloeit, hier omtrent geen de minste twyfeling overlaten; dus bestaan de vezelen en haar omkleedzel wezentlyk, die door de Heer *Mariotte*, in de hairen, zyn waargenoomen. Men leest in de *Dictionaire Encyclopedique*, dat zy behalven dit, noch knopen hebben, die gelykvormig aan die der Kruiden zyn, en takken, die uit hunne vereeniging voortkomen.

De hedendaagsche Schryvers denken, dat ieder hair, en mogelyk iedere vezel waar uit het zamengestelt is, een lymachtige vloeistof ontvangt, die het vervult en uitzet, en dat deszelfs voeding van die der andere deelen niet verschilt. Zy stellen proefnemingen tegens proefnemingen over. In bejaarde lieden, zeggen zy, worden de wortelen der hairen niet vroeger grys dan de uiteindens; het geheele hair verandert gelyktydig van kleur. Het zelfde verschynzel heeft in de kinderen plaats. Men heeft een groot getal lieden, in welke een hevige schrik of geweldige smerten, de hairen in eene nacht grys deden worden: een dezer was een misdadiger aan welke men zyn vonnis voorgele-

lezen had. Wanneer Hendrik de III, Koning van Navarre, bericht van het Edikt van Nemours kreeg, 't geen de Liguers gunstig was, zoo was zyn verdriet hier over zoo hevig, dat 'er in weinig uuren, een gedeelte van zyne knevels grys door wierd. De hairen worden op het voorste gedeelte van het hoofd, en vooral aan de slapen en op den kruin, veel eerder grys dan aan eenig ander gedeelte van het hoofd, om dat het voedent sap hier veel overvloediger is. Men is thans noch verdeelt over de oorzaken van het onderscheid van de kleur van het hair, en der huit in de Dieren. Men weet dat de Viervoetige Dieren, de Vogelen, de Vlinders, en zelfs een soort van Negers, die met wit gevlakt zyn, een gedeelte van hunne schoonheit uit deze verscheidenheit ontleenen. Het moet dus zyn, dat in ieder der byzondere gedeeltens van de huit, zich werktuigen bevinden die geschikt zyn, om deze verscheidenheit van kleuren uit te werken; en deze byzondere stofweveryen, zecht de Heer *le Cat*, zyn voortbrengzelen van de zenuwen, dat is te zeggen, van de bosjes, tepeltjes, kliertjes, enz. *Zie het artikel* Neger.

Bladz. 418. *2de kol. reg.* 2. *van onder.* De mergachtige en ondoorschynende deelen der hairen, zecht *Derham*, dienen om een zachte en ongevoelige uitwaassemіng aan enig vocht van het lichaam te geven: mogelyk dat de hairen mede zoo wel dienen tot de uitwaassemіng der hairige Dieren, dan om hen tegens de koude en vochtigheit te beschutten. Men kan dit besluit om twee redenen op het hoofdhair de menschen toepassen; ten 1ste, om dat het klaarblykelyk uit de ziekte is, die men de *Poolsche-vlecht* noemt, dat de hairen een verzameling van buizen zyn, die een opening aan het einde hebben: ten 2de, om dat men het hoofdzweer geneest, met het hair af te snyden wanneer het te lang is; en dat men gebreken aan de oogen bekoomt, wanneer men van een vochtige gesteltheit is, en het afscheert. Maar zyn de hairen in 't algemeen een soort van planten? Dit is een vraag die men in het jaar 1764 in de Medicynsche Scholen te Parys onderzocht heeft: *zie* de geleerde Theses die dus besluit: *Ergo pili Plantæ.*

Bladz. 419. *1ste kol. reg.* 28. Het hair van de staarten der Ossen en Paarden verschaft, na dat het zamengepakt en gekookt is, om gekronkelt of gefriseert te worden, een gedeelte van het paardehair 't geen de Tapytwerkers, Zadelmakers en andere Werklieden gebruiken tot de zaken van hun beroep; het andere hair van deze Dieren dient tot scheerhair, waar mede men de zadels opvult. De rechte manen zoo als zy van het lichaam der Dieren voortkomen, worden door de Paruikmakers, Knoopmakers, Zeeldrayers, en Zevenmakers gebruikt. De Luitemakers bedienen 'er zich mede van tot de strykstokken der Muzyk-Instrumenten, enz.

Het lange hoofdhair was by de oude Gaulen een teken van eer en vryheit: men snyd het thans aan die gene af die het Klooster leven omhelzen, en zomtyds mede aan die gene die men infaam verklaart. In het begin der Fransche Monarchy was het dragen van lang hair een byzonder voorrecht van de Prinsen van het Koninglyk geslacht, en de onderdanen droegen het kort om het hoofd afgesneden. Eenige willen dat het zelfs korter of langer afgesneden wierd, naar mate van het meer of minder aanzien van hunnen rang.

Het hoofdhair word tot het zamenstellen van Paruiken gebruikt; 't geen een hoofddekzel is dat thans zeer algemeen om zyne gemakkelykheit geworden is, hier om is het hair een vry aanmerkelyk onderwerp van koophandel geworden.

Men geeft mede de naam van *Struisvogelen hair* aan het dons van deze Vogelen: *zie* Struisvogel.

HALFSLACHTIGE DIEREN. (*Byvoegz.*) Men heeft verscheide soorten van Halfslachtige Dieren, wier hart maar eene holligheit heeft: men wil dat het hart der Schildpad 'er drie heeft. *Memoriën van de Akademie der Wetenschappen van Parys, voor het jaar* 1703.

HALFSCHILDIGE INSECTEN, *Hemiptera.* Deze naam geeft men aan de Insecten waar van de scheden der vleugelen zeer veel overeenkomst met vleugelen hebben; alleen zyn zy zoo zacht niet, meer gekleurt en minder doorschynende. Men zou zeggen dat deze kokers half vleugelen en half dekschilden waren. Het is hier van dat het woord *Hemiptera* gevormt is, 't geen eigentlyk *halve-vleugelen* betekent. Men vind zelfs halfschildige mannetjes die in 't geheel maar twee vleugelen hebben, gelyk de Kermes en Cochenielje: hun-

hunne wyfjes zyn *Aptera*, dat is te zeggen, ongevleugelt. De mond van deze Insecten is een soort van snuit die zyn oorsprong onder het borstschild heeft, of langs het onderste gedeelte van het zelve borstschild verlengt is. Het masker van de Halfschildige Insecten, gelykt vry wel naar het volmaakte Insect, uitgezondert de vleugelen en scheden. De Heer *Geoffroi* heeft, in zyne *Historie der Insecten van de nabuurschap van Parys*, een omstandige omschryving van de gedaanteverwisseling en de byzonderheden van deze kleine Insecten gegeven. Men kan mede de woorden WATER-SCHORPIOEN, PLANTLUIS, KERMES, COCHENIELJE, KREKEL, WANDLUIS, VLIEG, *Wandluis Rugzwemmer* op het artikel WANDLUIS, en INSECT, raadplegen.

HALVE METALEN. (*Byvoegz.*) Men haalt gestadig de beschryving van een nieuw Half-Metaal aan, 't geen in de Cobaltmyn van Foerila in Hilsingie gevonden is, en waar van de Heer *Cronstadt* onder de naam van *Nickel* in de Memoriën der Zweedsche Geleerden, 13de Deel, voor het jaar 1751, en 16de Deel, voor het jaar 1756, melding van gemaakt heeft. *Zie* NIKKEL. Zedert deze tyd heeft men noch van een ander nieuw Mineraal gesproken, 't geen men in de nabuurschap van Gera in Voigtland vind: het is hier in een middelmatige dikke ader geplaatst, die tegens een berg leent. Niemand heeft het tot heden toe noch bepaalt, noch genoemt, om dat deszelfs eigenschappen zeer vreemd zyn: dit is een zeer stofachtige zelfstandigheit, die by uitstek wit is, en byna gelykvormig aan het Briançons kryt, men zou zeggen dat het een *Guhr van zilver* was, dat zeer smerig in het aanraken is. Zie hier de voornaamste eigenschappen, die men reeds in dit mineraal ontdekt heeft; ten 1ste, het is zeer geschikt om het goud en zilver te polysten, en glans te geven; ten 2de, het verandert in het vuur niet, en men kan het niet smelten; ten 3de, het is zeer goed om het vel van het aangezicht en der handen te reinigen en zacht te maken; ten 4de, wanneer het met water gemengt word, zoo ontbind het zich tot dien trap dat men 'er plaasterbeelden mede vernissen kan, welke vervolgens verzilvert schynen; ten 5de, men kan 'er tekenpennen van maken, met welke men by wyze van *potlood* op het papier teekent: hare trekken zyn zacht, smerig en glansryk, en zy zyn vooral geschikt, om bloemen mede te teekenen die men vervolgens afzetten of kleuren wil: ten 6de, men trekt 'er een *Magisterium* uit, 't geen dat van den Bismuth oneindig overtreft; en ten 7de, het kan de Orgelmakers dienen, om de diemet van hunne vormen te bestryken, die hier door onder het smelten bewaart word, en zoo ras niet verbranden zal: voegt hier by dat het aan de orgelpypen, een polysting als zilver geeft: zou dit nieuwe Mineraal geen wit Potlood zyn? *Zie* POTLOOD.

HAMSTER. Dit is een soort van Rotten die zeer menigvuldig in Duitschland zyn; de Hamsters vormen onderaardsche holen die zeer aanmerkelyk zyn, en zy brengen groote nadeelen aan de Granen toe.

De Hamster gelykt eenigzins naar de *Water-Rot*, door de kleinheit van hare oogen, en de fynheit van haar hair; zy gelykt 'er mede door de inwendige deelen na; maar haar staart is veel korter als die van de Water-Rot; haar rug is gewonelyk bruin, en haar buik zwart; men heeft 'er mede, die geheel zwart, en andere die geheel graauw zyn: mogelyk komen deze verscheidenheden alleen van den ouderdom voort.

De Hamsters wonen onder de aarde; en de vorm van hare holen verschilt, volgens den ouderdom, Sexe, en aart van den grond. De mannetjes en wyfjes vormen ieder hun hol afzonderlyk; dat van het mannetje heeft een schuinze opening, welke tot een ingang dient; aan het einde van dezen ingang is een loodlynig hol 't geen tot in kamers of vertrekken nederdaalt; de ingang van dat van het wyfje heeft dezelve gedaante, maar in plaats van een eenige loodlynige holte heeft het 'er vier, zeven of acht, welke dienen om de jongen een vryen in- en uitgang te geven. Ter zyden van deze loodlynige holtens, op een afstand van een of twee voeten, graven de Hamsters van beide Sexen, drie of vier byzondere holen, welke zy onder en boven de gedaante van een gewelf geven, in het eene begeven zy zich met haar huisgezin, en in de anderen verzamelen zy den nodigen voorraad tot haar onderhoud. De diepte van deze holen is zeer verschillende, een jonge Hamster geeft in haar eerste jaar niet meer dan de diepte van een voet aan haar hol; en een oude

delft het zomtyds ter diepte van vier of vyf voeten uit. Het geheele verblyf, met alle de toegangen en holen 'er onder begrepen, beſlaat zomtyds een middelyn van acht of tien voeten; het is door den ſchuinzen ingang van het hol, dat het Dier de aarde naar buiten brengt, die het uitdelft om zyne vertrekken te vormen, hier om vind men altoos ter zyden van den ingang een bergje van aarde, het is mede door dit middel, dat de verſche lucht in het hol ingaat en omvloeit.

De Hamſters verzamelen in den Herfſt hunnen voorraad van granen, wanneer zy droog en uit de airen gepelt zyn, zy voeren hen in hare wangen weg, die omtrent het achtſte gedeelte van een pint bevatten konnen; op andere tyden verzamelen zy het graan in de airen, als mede de bonen en erweten in de peulen, en zy pellen 'er deze vruchten op haar gemak in de holen uit, waar na zy de ſchellen naar buiten brengen.

De vruchtbaarheit van deze Dieren, vooral in de vochtige jaren, is verbazende; de Hamſters werpen twee of drie malen in een jaar, en hare drachten zyn van vyf of zes jongen; deze ſterke vermenigvuldiging veroorzaakt zomtyds gebrek in eenige Landſchappen, door de algemeene verwoeſting der granen. De gewone wyze om haar uit te roeijen is, dat men hare holen opdelft; dit is een vry aanmerkelyken arbeid om derzelver diepte en uitgeſtrektheit, maar in ieder hol vind men in den Herfſt twee ſchepels goed graan, en men trekt voordeel van de vellen dezer Dieren, waar van men pelteryen zamenſtelt.

HANEKAM. De Beminnaren der Schelpen, geven dezen naam aan een twee-Schelpige Schelp van het geſlacht der Oeſters. Hare kleur is bruin violet; hare beide ſluitſchelpen zyn aan de zyde der opening, met hoekachtige omplooijingen verſiert, die zeer naauwkeurig in elkanderen ſluiten.

HANESTEEN, *Gemma alectoria.* Deze ſteen word in de maag en lever der Hanen gevormt, en zelfs in die der Kapoenen: die gene die men in de lever vind, zyn de grootſte. Die der maag zyn voor het grootſte gedeelte in gedaante vry gelykvormig aan de zaden der Lupynen, en komen in groote met de bonen overeen; hunne kleur is donker graauw: men vind 'er die gevoort en roodachtig zyn.

HANEVOET. (*Byvoegz.*) Eenige lieden trekken voordeel uit de kwade hoedanigheden van de ſcherpe wortelen van deze Planten, 't zy met zich van het afkookzel te bedienen, om de Wandluizen te verdryven, zy van hen tot poeder te brengen om onder het aas te mengen, waar mede men de Rotten dood, die 'er van eeten. Deze wortel knaagt en ontſteekt hare ingewanden, even als de Spaanſche Vliegen.

Men leeſt in de Hiſtorie van het Land van Kamtchatka, dat een pyl waar van de punt in het ſap gedoopt is, 't geen men uit de wortel van een ſoort van Hanevoet perſt, een doodelyke wond veroorzaakt, ten minſten zoo men 'er het vergift niet uitzuigt: dit is het eenigſte hulpmiddel dat men 'er tegens kent; en wanneer men dit verzuimt, zoo word de wond blaauw, zwelt op, en de lyder ſterft binnen twee dagen. De Schryver van deze Hiſtorie voegt 'er by, dat de grootſte Walviſſchen, zoo ras zy met deze vergiftige pylen gekweſt zyn, in Zee niet blyven konnen; zy werpen zich op het ſtrand alwaar zy onder een beklaaglyk geſchreeuw en geſteen ſterven.

HARDER. (*Byvoegz.*) De kuit van dezen Viſch dient om de *Boutarque* te bereiden, die men in Italiën en Languedoc op de vaſte dagen met olie en citroen ſap eet. Men maakt 'er een menigte van te Tunis in Barbaryen, en te Martegue in Provence. Zie hier de wyze om de *Boutarque* te bereiden: men neemt de geheele kuit van den Harder, plaatſt dezelve in een ſchotel, en beſprengt hem met zout; men laat hem dus vier of vyf uuren ſtaan, om het te laten intrekken, hier na perſt men hem tuſſchen twee planken; men waſcht hem en laat hem in de Zon, gedurende veertien dagen drogen, of rookt hem.

HARING. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 432. 2*de kol. reg.* 28. De gewoonte om den Haring te kaken, is niet voor omtrent 320 jaren bekent geweeſt; eenige Hiſtorieſchryvers bepalen het tydperk in het jaar 1397, en andere in dat van 1416. De Uitvinder hier van was *Willem Beukelszoon*, geboren te Bier-

Biervliet in Vlaanderen. De nagedachtenis van *Beukelszoon* was in 't vervolg zoo aangenaam, dat de Keizer KAREL de V. en zyne Zuster de Koningin van Hongaryen, in het jaar 1536, zyn graft te Biervliet gingen bezichtigen, even als om hunne erkentenis te betonen, over een uitvinding, die van zoo veel nut voor hunne Onderdanen was.

Bladz. 433. *2de kol. reg.* 3. *van onder.* In het jaar 1764, maakte een Drogist te Parys aan de Inwoonders bekent, dat hy een soort van Visch van een uitmuntenden smaak te koop had, en hy verkocht deze, onder de naam van *Frigard*, voor vier fransche stuivers het stuk. Deze Visch die hy van de Vlaamsche Kusten, in zeer kleine vaatjes ontving, was niets anders dan Haring, die in een soort van krachtig vleeschnat met Salie, Laauwrier, Thym, enz. gekookt was.

HART, *Cor.* Dit is een spierachtig lichaam, dat is te zeggen, een zelfstandigheit die uit een aan een volgende reeks van vezelen te zamengestelt is, die op een verschillende wyze door een gevlochten zyn. Het is in de holligheit van de borst geplaatst, alle de aderen lopen 'er in uit, en alle de slagaderen komen 'er uit voort: door zyne beurtelingsche zamentrekking en uitzetting, is het hart het voornaamste werktuig van de omvloeijing van het bloed en het grondbeginzel van het leven. In alle Dieren heeft het hart in zekervoegen de gedaante van een kegel of omgekeerde pyramide, waar van het boven gedeelte, 't geen het breedste is de *grondslag* en het andere de *punt* genaamt word: het leent een weinig naar de linker zyde. Deszelfs groote is niet bepaalt, zy verschilt in ieder byzonder schepzel. De bloode Dieren hebben altoos grooter hart als de moedige. Men kan een korte bespiegeling van de bewegingen van het hart vinden, in het artikel *Dierelyke huishouding* achter het woord MENSCH.

HARTSGESPAN, *Cardiaca.* Deze Plant, groeit gewonelyk in de nabuurschap van Parys, onder de puinhoopen en andere woeste en ruwe plaatzen. Haar wortel is vezelachtig, hare steelen zyn talryk, vierkant, sterk, hard, twee of drie voeten hoog, en bruin rood: hare bladeren zyn groen, uitgesneden en getand: hare bloemen zyn klein, bekswys, purperachtig en ruig: 'er volgen langwerpige, gladde en bruinachtige zaden op. Deze geheele Plant, heeft een sterke reuk, en een eenigzins bittere smaak: zy word geheel gebruikt: zy geneest de hartpyn der Kinderen, en doet de platte Wormen, en de Navelwormen sterven.

HASELAAR. (*Byvoegz.*) De aangroei van dezen Boom, is zeer langzaam. De Heer *Daubenton* zegt, dat hy 'er gezien heeft, die, zeer oud waren, veertig voeten hoogte hadden, en meer als twee voeten in omtrek besloegen, en echter noch niet afnamen.

Het hout van den Haselaar, in tegenstelling van dat der andere boomen, is van meer nut wanneer het dun is, dan wanneer het meer dikte heeft: men heeft mede door verscheide proefnemingen bevonden, dat het drie malen langer duurt, wanneer het by het afvallen der bladeren, dan in den Winter, of in het begin van de Lente, gekapt word. Voor het overige, is het Haselarenhout alleen tot geringe gebruiken nuttig. Men gebruikt het vooral tot hoepen voor Vaatwerk, wanneer het buigzaam en zonder kwasten is: men maakt Boogen en Pylen van de buigzame takken van den Haselaar. Men schat deze takke mede nuttig om Wellen en Mynen te ontdekken: maar deze boven natuurlyke krachten, zyn ingebeelde en bygelovige eigenschappen, waar van de Bedriegers, dagelyks misbruik maken, om de ligtgelovigheit van die gene, te bedriegen, die de oude vooroordeelen, aankleeven: gelukkig, dat de Bedriegers van dit soort, het geringste getal der Borgeren zyn.

HAVER. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 436. *1ste kolom, regel* 27. De Haver heeft een of meer Hermaphroditische Bloemen in dezelve kelk, en twee styltjes en penceelswyze mondjes. Men merkt in alle, een doorn aan den voetsteun of onder het midden van den rug van den uitwendige bal de kroon op, ten minsten in eene van hare bloemen. Deze doorn verdwynt door de aankweking van den Haver; maar men vind 'er altoos aanhangzelen in. Men heeft opgemerkt dat deze doornen zich krommen, en zich naar verschillende zyden keeren, volgens de gesteltheit van de lucht, en dat zy dus tot een luchtmeter dienen.

Men moet opmerken, dat den Haver die op

op hopen ſtaat, en voor langdurige en zware regen blootgeſtelt is, verderft, en een ſchadelyk voeder voor het Vee is.

Bladzyde 436. *2de kolom*, *regel* 27. Men moet noch een andere voorzorg gebruiken, deze is, dat de Haver noch veel zorgvuldigheden op de korenzolders vordert. Men moet hem dikwyls omſchoppen, niet alleen tot zyne bewaring, maar noch tot zyne volmaking. Zoo men deze bearbeiding verzuimt, welke alle maanden geſchieden moet, zoo broed de Haver, verhit zich en word goor en zuur; eindelyk ſlaat hy tot verrotting over, en veroorzaakt de Paarden het zelfde ongemak als het verdorven hooi; gelyk de Vaarnen, het Vuur, de Schorft, en zomtyds de Snot.

Men heeft noch een *Dolle Haver*; deze is onvruchtbaar, en heeft geen Granen. Hy beſmet een Akker, en ſchiet het volgent jaar weder uit, ten minſten zoo men hem niet uitroeit, en de ſteelen voor de rypheit affnyd. De Kanadianen, hebben een ſoort van *Haver* die zy in de maand Juny, inzamelen: hy is veel grooter en aangenamer van ſmaak als den onzen; men vergelykt hem in deugd by de Ryſt. Wat de *Roode Haver* betreft, deze bemint de ligte en warme gronden.

HEESTER, *zie* PLANT.

HEIDE. (*Byvoegz.*) De ſtamper van de bloem word, in het vervolg een vrucht die doorgaans rond is, en zich in vier deelen opent. Zy is gewonelyk in vier zaadhuisjes verdeelt, en bevat vry kleine Zaden.

In Italiën, kieſt men de kleinſte en buigzaamſte takjes der Heide uit, om 'er bezempjes van te maken. De Bezemverkopers van Parys, laten de Heide die zy gebruiken uit dat Land komen, als de beſte zynde. Men beſchouwt de bladeren van deze Plant als pisdryvende: men lecht hen mede op de vergiftige beeten.

HEMELBLOEM OF NOSTOCH: *zie* VLIESACHTIG MOSCH op het woord MOSCH.

HERFSTVLIEG, *Stomaxis.* Dit is een Inſect dat men alomme vind, en het gene vooral in den Herfſt voortkoomt, wanneer het de Menſchen en Paarden by uitſtek kwelt, met hen tot bloedens toe te ſteeken. De Herfſtvlieg gelykt in kleur, gedaante en grootte, na de gemeene Vlieg. Hare ſprieten worden mede door een paletje met een zylings ruig hair gevormt: haar mond is een harde en zwarte ſnuit, die aan het einde zoo ſpits als een lancet is.

HERKAAUWENDE DIEREN. (*Byvoegz.*) Het vermogen dat zommige Dieren hebben om te konnen herkauwen, dat is te zeggen van het voedzel het gene zy gegeeten hebben, weder in hunnen mond te doen komen, om het weder te kauwen, te malen, met ſpeekzel te bevochten, en het vervolgens weder door te zwelgen, is een verſchynzel dat in ſtaat is om de weetluſt op te wekken: *zie op het artikel* STIER.

Alle de herkaauwende Dieren, leeven van Planten, en hebben veel langer darmen als de verſcheurende Dieren.

De verſchillende magen die zekere Dieren om te herkauwen hebben, zyn vier in getal; te weten, de *Venter*, het *Reticulus*, de *Erenaceus*, en de *Perfectibile*; of het gene op het zelfde uitkoomt; de *Rumen* of eigentlyke gezegde Maag of Pens, het *Reticulum* of de Muts; de *Omoſus* of Boekpens, en de *Omaſus* of Achterpens: het is in deze laatſte Maag, dat de Cheil gevormt word, en het is hier uit, dat het voedzel onmiddelyk in de darmen overgaat: het is in de *Abomaſus* van de Kalveren en Schapen, dat men de Leb of het Stremzel vind, waar van men zich bedient, om de Melk te doen kappelen.

HERMAPHRODIET. (*Byvoegz.*) Men geeft dezen naam aan de afzonderlyke wezens, waar in de beide Sexen in een zelfde omkleedzel bevat zyn, en die zich wederzyds bevruchten konnen: dus is het grootſte gedeelte der Planten. Men heeft tot noch toe geen Dieren gevonden, die dezen naam dragen konnen. De Schelpſlakken, by voorbeeld, ſchoon zy de beide Sexen in een gemeene opening vereenigen, konnen zich zelven niet bevruchten, en maken een byzonder ſoort van Hermaphroditen uit: *zie* SCHELPSLAK. Die gene, die de beide Sexe in een zelfde wezen, maar afgeſcheiden van elkanderen vereenigen, en iedere Sexe in een byzonder omkleedzel bezitten, worden *Androgynes* genoemt. De Heer *Adanſon* zecht, dat men 'er noch geen een in de Plan-

Planten gezien heeft. Onder de Hermaphroditen en Androgynen, ziet men noch dikwyls, zegt dezelve Schryver, dat een der beide Sexen onvruchtbaar is, zomtyds ziet men mede de Hermaphroditen, met de mannetjes en wyfjes onder deze Androgynen vermengt: men noemt deze laatste *Ubrides* en *Polygames*.

Men ziet op het artikel SCHELPDIER, de verschillende soorten van bekende Hermaphrodismus: het is thans gemakkelyk om over het onderscheid van een *Hermaphrodiet* en een *Aphrodiet*, te oordeelen, deze laatste, die de Heer *Linnæus*, *Monoïpes* noemt, is *eenfexiesch*, en brengt alleen voort, en altoos door de voortteeling, zonder behulp van een ander wezen, enz. *zie* APHRODITUS, en het gene van het *Hermaphrodismus* der Bloemen gezecht is, op het woord *Bloem*: *zie* noch het woord *Sexe*, in het *Alphabetiesch Tafreel*, *enz.* op het woord PLANT.

Bladz. 446. *2de kol. reg.* 10. *van onder.* De Natuur is niet altoos volstandig, ten opzichten van de Hermaphroditen; en men heeft 'er een zeer treffent voorbeeld van gezien in die gene, die zich te Parys en elders, in het Jaar 1765. zien liet. Dit Wezen, 't geen *Grand-Jean*, genaamt wierd, en in schyn deelen van de eene en andere Sexe, bezat; 't geen te Grenoble, in het Jaar 1732, als een dochter gedoopt, en te Chamberry in het Jaar 1761, als een jongeling getrouwt was, heeft de aandacht van de Magistraat van Lions, en die van het Parlement van Parys, tot zich getrokken. De zichtbaarste Sexe, in dit ongelukkig Schepzel, by het eerste oogenblik van zyne geboorte, was de vrouwelyke: het beschouwde de jonge dochters met onverschilligheit, tot den ouderdom van veertien jaren; het was op dien tyd, dat het de natuurlyke gevoelens van het vermaak begon te ontdekken, en driften begon te gevoelen, die tot de Sexe niet behoorde, in welke men eerst gedacht had, dat het begrepen was. Eindelyk, dit wezen, 't geen niet verplicht was een Natuurkundige te zyn, nam de kleeding van de Sexe aan, die in hetzelve de overhand had, dat is te zeggen, die van het mannelyk geslacht, vermits het door den ouderdom en bedrieggelyke vermogens, tot den staat van echtgenoot, geroepen wierd. Maar omstandigheden, waar van de eene vreemder dan de andere was, deden de Magistraat van Lions besluiten, om een Decreet van gevangenemiṅg tegens deze Hermaphrodiet te geven, en hem in een gevangenhok met ketenen aan de beenen te kluisteren, hem in den rang der eerloze persoonen te plaatzen, en eindelyk om hem tot de kaak, geesseling en eeuwige verbanning te verwyzen. Deze gestrenge straffen, waar toe hy tot handhaving der goede zeden verwezen was, om dat deze eerste Rechters in zyn huuwlyk de ontheiliging van een Sacrament van hunne Kerk dachten te vinden; deze straffen, zeg ik, wierden door de Rechters van het Parlement van Parys niet bevestigt. Deze laatste onderzochten op een verstandige wyze, wat in de Natuur, in de Rechten, en in het geval den staat van den beschuldigden was: wel ras wierden zy verlicht omtrent de dwalingen of wonderzinnigheden van de Natuur, en de goede trouw van dit Schepzel, 't geen door de Natuur zelfs bedroogen was, deze Handhavers der Wetten, stelden hier op dezen ongelukkigen Borger weder in vryheit, en wezen hem de plaats aan, die hy in de Maatschappy bekleeden moest, (namentlyk die van Vrouw): zy vernietigden zyn huuwlyk, dat, vermits het geen Borgeren aan het Vaderland verschaffen kon, niet langer zonder heiligschending kon bestaan.

Het is van aanbelang, dat men hier zegge, dat alles in *Grand-Jean*, een vermenging van de beide Sexen scheen te zyn, welke even onvolmaakt waren: hy had geen baart, maar zyne beenen waren ruig: zyn boezem veel aanmerkelyker als die van een man gewonelyk is; maar noch zoo teeder, noch zoo gevoelig in het aanraken, als die der vrouwen; de tepels waren groot, maar hadden geen opening: zyn stem was gelykvormig aan die van een jongeling, die tot de manbaarheit gekomen is; zyn soort van roede die tusschen groote lippen, en boven de pisweg, uitkwam, was vyf duimen lang, een duim dik, tot opspanning bekwaam, en bleef in dezen staat, gedurende de vermenging: men onderscheide omtrent zynen oorsprong een soort van twee Zaadballen, en omtrent zynen top, een soort van hoofdje, met deszelfs voorhuit: vermits dit hoofdje geen opening had, zoo kon 'er geen zaadvocht uit voortkomen. Wat het overige van de schede der Baarmoeder betreft, haren ingang was zeer naauw, en 'er kwam geen de minste uitvloeijing van de maandelyk-

lykfche ontlafting, noch zaadvocht uit voort, enz.

Deze byzonderheden, en een menigte andere waarnemingen die wy geloven onnodig te zyn om hier aangehaalt te worden, ftrekken om te bewyzen: Ten 1fte, dat onder de verfchillende foorten van Hermaphroditen, 'er geen zyn die de hoedanigheden der beide Sexen, met een gelyk voordeel vereenigen, dat is te zeggen, die buiten hen, en in hen voortteelen konnen, en die naar hunne begeerte, dan eens man, en dan weder vrouw zyn konnen. Ten 2den, dat zoo 'er zich Hermaphroditen bevinden die een heerfchende Sexe hebben, benevens alle eigenfchappen die dezelve byzonder zyn, zoo zyn de werktuigen der tegensovergeftelde onvolmaakt, enz. Ten 3de, eindelyk, dat het laatfte foort van Hermaphroditen, en dat te gelyk het gemeenfte is, iets van de vorming hebben, die aan de eene, en andere Sexe, byzonder is, en geen vermogen, noch in de eene, noch in de andere hebben. Een dezer was *Grand-Jean*, en dus zyn waarfchynelyk alle de Menfchelyke Schepzelen geweeft, welke voor Hermaphroditen gehouden wierden. Hoe veel *Tribades* zyn 'er niet ten onrechten voor Hermaphroditen, aangezien!

HERT. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 459. *2de kol. reg.* 15. *van onder.*

Vreemde Herten.

Men heeft *Witte Herten*, waar van het ras zeer oud is, vermits zy by de Grieken en Romeinen bekent waren: op Corfika heeft men *Bruine Herten*. Het Hert, 't geen by de Jagers onder de naam van *Hert van Ardennes* bekent is, is een fterk Dier, 't geen men met veel meerder moeite op de jacht forceert als de gemeene Herten: zyne fchouwderen en hals zyn mede met lange hairen bedekt; dat van hun lichaam heeft, een zwarte kleur. Dit foort van Manen en Baart, geven het eenige overeenkomft, de eerfte met het Paard, en de tweede met den Bok: de Ouden hebben aan deze foorten van Herten, namen gegeven, die van *Hippelaphus*, en *Tragilaphus*, te zamen geftelt zyn. Men ziet te Verfailles, in de Koninglyke Diergaarde, onder de naam van *Herten van de Ganges*, Dieren, welke een fchakeering tusfchen het Hert en Damhert, fchynen te vormen. *Belon*, heeft deze Dieren onder de naam van *Axis* befchreeven: *zie dit woord.*

HEUVEL. Door dit woord verftaat men een hoogte in het midden van een vlakte, die de vorm van een Bergje heeft, en van de naburige Kuften is afgefcheiden. *Zie* BERG en KUST.

HITTE, *zie* WARMTE.

HIPPOCAMPUS. (*Byvoegz. en verb.*) Dit is een foort van kleine Zee-vifch. Het voorfte van zyn kop en het opperfte van zyn hals, zyn met een foort van draden of vezels bedekt, die het tot een *tentacula* dienen. Naar mate dat dezen Vifch droog word, doet men hem doorgaans de gedaante van een Romeinfche S, aannemen.

HOCOS OF OCOS. Op Cayenne geeft men dezen naam aan een foort van Kalkoen, die door zyn gefchreeuw, de twee Lettergreepen fchynt uit te drukken, waar uit zyn naam te zamengeftelt is. De kop van dezen Vogel, is met een kuif bezet, die drie duimen hoog is, en uit verfcheide boven elkanderen uitftekende vederen beftaat. Deze vederen zyn wit, zwart aan de uiteinden, en krommen zich voorwaarts. De Hocos, recht zyn kuif op, en lecht haar naar zyne begeerte weder neder. Deze Vogel, verfchilt van den *Mexikaanfche Pluimvogel*: zie *dit woord.*

HOL. Deze naam geeft men aan een duiftere en onderaardfche plaats, die een zekere uitgeftrektheit heeft, en welke men gewonelyk in de Bergen vind. De *Holen* worden op dezelve wys als de kuilen gevormt, door de inzakking der Rotzen, of even als de Afgronden, door de werking van het Vuur. Men kent een groot getal *Holen:* dat van *St. Patrice*, in Ierland, is zoo aanmerkelyk niet als het beruchte is; het is dus mede met 't *Honden Hol*, naby Napels gelegen. Een der grootfte en zonderlingfte Holen, die men kent, is dat gene dat men de Grot van Antiparos noemt, als mede dat van den Berg Ararat. In alle Landen, die aan Aardbevingen onderhevig zyn, en in die gene, in welke men veel Eilanden heeft, heeft men mede veel Holen: *zie* het artikel GROT, en dat van FONTEIN.

HOND.

HOND. (*Byvoegz.*) *Bladzyde* 455. 1*ste kolom*, *regel* 14. *van onder*. Dit is een Viervoetig Dier, en het gemeenzaamste van alle tamme Dieren; deszelfs kenmerken zyn, volgens de Heer *Linnæus*, dat het tien mammen heeft, waar van vier aan de borst, en zes aan den buik geplaatst zyn, (de mannetjes hebben 'er niet meer als zes in 't geheel); vier vingeren aan de agterste pooten, en vyf aan de voorste.

Bladz. 455. 1*ste kol. reg.* 5. *van onder*. De Hond weet door schreeuwen van smarten, of door gebas van blydschap, of door gehuil van begeerte, de gunst van zynen meester te winnen. De naden van zyn huit zyn zeer merkbaar.

Bladz. 457. 1*ste kol. reg.* 2. Wanneer de Hond drinkt zoo slabt hy alleen met zyn tong. Wanneer hy toornig is, zoo schitteren zyne oogen, zyne hairen reizen op zynen rug op, en hy drygt al knorrende, en met zyne tanden te laten zien. Wanneer de Honden verhit zyn, zoo steken zy hunne tong uit; en wanneer zy elkanderen ontmoeten, zoo beruikt den een den anderen, aan het achterste gedeelte.

Bladz. 457. 2*de kol. reg.* 21. *van onder*. De Heer *Mead*, een beroemd Engelsch Geneesheer, raad vooral een mengzel van *Lichen cireneus terrestris* met peper aan, als een zeker behoed middel tegens de beten van de dolle Honden te zyn.

Bladz. 458. 1*ste kol. reg.* 18. De Honden worden dikwyls door kolyken, schurft en uitvalling van 't hair aangetast. Deze laatste ziekte ontstaat in hen, om dat zy een onmatig gebruik van de teven gemaakt hebben, en vooral de mannetjes, welke doof om dezelve reden worden.

Bladz. 460. 2*de kol. reg.* 9. Men zecht, dat men in Spanjen Windhonden van een uitmuntende reuk heeft, 't zy dat het onderscheid van de luchtstreek hen deze hoedanigheit geeft, 't zy dat zy van Honden afstammen waar van men het ras vermengt heeft, want het is waar dat deze Windhonden geen zoo bevallige gestalte als de onze hebben.

Bladz. 461. 1*ste kol. reg.* 1. *van onder*. Men begrypt onder het geslacht der Doggen, de *Bulbond*, waar van men drie soorten onderscheid, ten 1ste, de *Vlugge Bulbond* die naar den Windhond gelykt, ten 2de, de *Vleeschhouwers Bulbond*, waar van de Vleeschhouwers in Vrankryk gebruik maken, om hun Vee te geleiden; ten 3de, de *Jacht Bulbond*, 't geen een Hond is die tot de Beeren en Wilde-Zwynen-Jacht dienen kan.

Bladz. 461. 2*de kol. reg.* 3. *van onder*. De vellen der Honden op de wyze van zeemleder bereid zynde, dienen mede tot handschoenen voor de vrouwen. Zedert eenige jaren heeft men 'er zich van bedient, om de rimpeling der handen te doen verdwynen, om het vel van deze deelen te verzachten, en om de jeukingen te verminderen. Men maakt mede noch van kousen van hondsleder gebruik, met het zelfde oogmerk, als mede om de beenen te versterken, en 'er de zwellingen, verstoppingen, en opzwellingen van de aderen voor te komen. Men bereid de Hondevellen mede met olie om 'er borststukken van zamen te stellen, die de Vrouwen des nachts op haren boezem leggen, om dit gedeelte van het vel zacht in 't aanraken, en even als veerkrachtig te maken.

HONDSGRAS of GRASWYZE PLANTEN. (*Byvoegz.*) Deze naam geeft men aan alle de Planten van het geslacht van het Hondsgras; gelyk het Riet, de Biezen, het Koren, en een menigte andere pypswyze Planten.

Het grootste gedeelte van de soorten van Hondsgras, vormen jaarlyksche of langlevende kruiden, die recht opschieten, of kruipende, en min of meer getakt zyn. Men heeft 'er die ter hoogte van dertig voeten opschieten, een dezer is het *Bambousriet*. In het grootste getal van deze Planten, gelykt de voornaamste wortel naar een steel, welke kruipt, en vezelen uit iedere knoop uitgeeft. Alle de soorten van Hondsgras hebben een of meer steelen, die rond, getakt, en kruipende in byna alle, en driehoekig, recht en zonder takken in de andere soorten zyn. In eenige, gelyk het grootste gedeelte van de Galigaan, zyn de bladeren enkelvoudig, beurtelingsch geplaatst, geheel, smal en zeer langwerpig. Men heeft alleen een klein getal die een steeltje aan den oorsprong der bladeren hebben; zy vormen aan hun onderste gedeelte, om den steel, een schede, die in een groot getal van deze Planten langs zyne geheele lengte gebarsten is, en uit een eenig stuk in andere bestaat. Het grootste getal der graswyze Planten, hebben hermaphroditische bloe-

bloemen: die gene in welke de mannelyke bloemen van de vrouwelyke gescheiden zyn, bevatten deze beide soorten op eene Plant. Eenige van deze Planten hebben, behalve de kelk, een omkleedzel 't geen de bloem vergezelt of haar in de gedaante van een schub of schaaltje omvat, het is op verschillende wyze ingesneden, en heeft een geheel verschillende vorm van de bladeren. Het zaad-stof bestaat uit geele, blinkende, en zeer kleine bolletjes. De wortelen van deze Planten zyn afzettende. Die gene die een speceryachtigen reuk hebben zyn maagversterkende, hare zaden zyn meelachtig en zeer voedende. Men vervult haar gebrek door de knobbelachtige wortelen van eenige derzelver. In 't algemeen zyn alle de deelen van deze Planten gezond: het vee eet de bladeren van die gene die niet te ruuw of te snydent zynt. Men vind voorbeelden van deze byzonderheden op de woorden Riet, 't geen *Waterknodzen* genoemt word, Welriekent Lisch, Panikkoorn, Turkskoorn, Haver, Nardus, Suikerriet, Ryst, Tarw, Rogge, enz.

HONDSTAR. Dus noemt men een Star van de Zamenstarring van den groten Hond. Zy is de tweede in de naamlysten van *Ptolomeus* en *Tycho Brahé:* zy is in den muil van den grooten Hond geplaatst; en is een Star van de eerste groote; zy is zelfs de grootste en glansrykste van alle de Starren.

Eenige oude Schryvers hebben gezecht, dat op den dach op welke de Hond-Star opgaat, de geheele Natuur 'er invloeden van ontving, waar door noodlottige toevallen voortgebracht wierden, en vooral veele en langdurige ziektens aan het Vee, en een verderffelyke hitte: zie daar een menigte herssenschimmen. Zoo de Hondstar het vermogen bezat om hitte te veroorzaken, zoo moest dit veel eerder aan de Bewoonders van het Zuidelyke halve rond van den Aardkloot, dan aan ons zyn, vermits deze Star aan de andere zyde van den evennachtlyn geplaatst is: echter is het zeker dat deze Volken alsdan Winter hebben. De *Honds-Star* en andere Starren zyn te verre van ons verwydert, om op onze lichamen, of op ons Zonnestelzel eenige merkbare uitwerking te konnen doen; *zie* het artikel *Vaste Starren* op het woord Dwaalstar.

De Romeinen waren zoo vast van de boosaardigheit van de *Hondstar* overtuigt, dat zy haar, om den kwaden invloed af te keeren, alle jaren een rossen Hond opofferden. Dit Dier wierd de voorkeur in de keus van het slachtoffer om de gelykvormigheit van den naam gegeven. Dit is de eenigste gelegenheit niet, in welke deze overeenkomst bygelovigheden veroorzaakt heeft.

HONINGDAAUW. (*Byvoegz.*) Men geeft mede de naam van Honingdaauw aan een ziekte die zekere Planten aantast: *zie* het gene wy hier van op het woord Boom, en byzonder op dat van Tarw gezecht hebben.

HOOFD, *Caput*. Dit is het opperste gedeelte van het lichaam van een Dier: het bevat het bekkeneel en het aangezicht. Het is de zetel van de voornaamste werktuigen der zinnen. Het hoofd verschilt veel volgens het soort van Dier: *zie* het artikel Mensch, en dat van *Ceraamte* op het woord Been: zie mede dat van Insect.

HOOFDHAIR: *Zie* Hair. Men geeft de naam van *Hoofdhair* aan alle de hairen met welke het hoofd bedekt is. Men geeft de naam van *Langhairige* aan een wild Volk van Zuid-Amerika, dat ten Noorden van de Rivier der Amazonen woond, en dat hun hair tot aan den gordel laat groeijen. Men geeft noch de naam van *Hairachtig* aan de vezelen, die tusschen de groote wortelen geplaatst zyn, en die de hairen naarbootzen: *zie* op het artikel Wortel.

HOOFDSTOFFEN. De Ouden stelden, gelyk een ieder weet, vier *Hoofdstoffen* of eerste lichamen, waar uit zy veronderstelden dat alle de andere gevormt waren: namentlyk, de *Lucht*, het *Vuur*, het *Water*, en de *Aarde*; zie *deze woorden*. De hedendaagsche Scheikunde koomt met dit gevoelen vry wel overeen.

HOOGSTAMBOOMEN. (*Byvoegz.*) Men verstaat door de naam van *Hoogstamboomen die afnemen*, alle de oude boomen: men noemt hen mede *Oude Boomen*. Men kan met voordeel verscheide soor-

foorten van hout aankweken, voor al dat gene dat het menigvuldigfte gebruikt word; gelyk Eike, Kaftanje, Beuke, Denne, enz. Om den aangroei van de boomen van een bofch te bevorderen of te verhaaften, zoo moet men langzamerhand de zwakke fcheuten affnyden, die hier door te niet gaan zullen. Om zich hier in niet te vergiffen, zoo moet men die gene alleen affnyden die op een merkbare wyze kwynen. Door dit middel zullen de fcheuten die door hunne natuurlyke kracht uitmunten, meer voedzel en lucht verkrygen; zy zullen fpoediger opfchieten, en raffer dik worden. De huishoudelyke konft geeft geen andere middelen aan de hand, om dit foort van boomen te bevorderen. De Natuur doet het overige. Maar men moet acht geven dat de boomen niet te veel ontbloot worden, en men moet nooit een geheele wegneming der takken doen, de ftam zou als dan veel te lyden hebben. Dit is het gemeenfte foort van vernieling, die het gevaarlykfte is.

De Hoogftamboomen zyn het fieraad der boffchen: de hoogte der boomen die hen uitmaken, hunnen ouderdom, de treurige ftilte, en frisheit van lucht die 'er in heerfcht, doordringt de ziel met een heimelyke aandoening, die verfcheide Volken heeft doen befluiten, om 'er godsdienftige plechtigheden in te verrichten: maar hunne nuttigheit moet hen noch oneindiger dierbaar doen zyn. De Hoogftamboomen konnen alleen timmerhout voor de groote gebouwen, en het zoo hoog te waarderen hout tot den Scheepsbouw verfchaffen. *Zie* de artikelen Boom, Hout, Bosch, Kaphout, enz.

HOOI. (*Byvoegz.*) Het is niet zeldzaam dat men in gezond, fmakelyk en voedzaam Hooi de volgende Planten ontdekt, als Jacea, Hemelsfleutel, Veld Pimpernel, Madelieven, Hoefblad, alle de foorten van Hondsgras, Bourgondiefch-Hooi, Speenkruid, Beemdklaveren, Papenkruid, Sleutelbloemen, geele wilde Klaveren, enz.

Men maait het Hooi in de Maand Juny, wanneer het Gras geel begint te worden, en in het zaad ftaat: vervolgens laat men het op de weiden verwelken en droogen, en keert het van tyd tot tyd met vorken om.

Bladz. 464. *1fte kol. reg.* 16. *van onder.* Het Hooi is het gewone voeder van de Paarden, en het grootfte gedeelte van het andere Vee, gedurende den Winter: de menigte van het zelve is fchadelyk voor de oude Paarden, en doet hen dampig worden. Men moet acht op de hoedanigheit van het Hooi geven, welke verfchilt volgens den aart en gefteltheit van den grond, en der Weiden waar van het ingezamelt word. Het nieuwe Hooi, het gene dat te grof of verrot is, enz. is altoos fchadelyk aan de Paarden, en vooral dat gene, waar in men fchadelyke Planten heeft: *zie* Voeder.

HOORN. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 464. *2de kol. reg.* 19. Men kan zynen weetluft voldoen, omtrent de naauwkeurigheit der voorgaande omfchryvingen, wanneer men een hoorn befchouwt die in de lengte doorgezaagt is, en die men heeft laten koken. Men zal zien dat het eelachtige been dat den hoorn onderfteunt, en mede in de lengte doorgezaagt is, met een vleefch bekleed is, 't geen van een menigte vaten doorweven word, die het voedzel aan alle de deelen overbrengen. De groeven die zich op de hoornen vertonen, fchynen door de geftadige opzwelling en fpanning, van de aderen en flagaderen voortgebracht te worden, waarmede het vel doorvlochten is, 't geen hen by hunne voortkoming bedekt.

Men heeft zomtyds op het voorhoofd van een Menfch, een uitwafch zien voortkomen, 't geen de gedaante van een hoorn had.

Het vreemdfte geval dat men van deze misvormigheit kent, is dat van een Boer, uit het Landfchap du Maine, enz. Deze ongelukkige had zich, om zyne wanfchapen misvormigheit te verbergen tot den ouderdom van vyf en dertig jaren in de boffchen verborgen gehouden, wanneer de Maarfchalk *de Lavardin* hem op de jacht ontmoete, deed vatten, en aan Hendrik de IV vertonen, vervolgens liet men hem aan een ieder in Parys zien. Deze man, wanhopig wordende, om dat men hem alomme even als een Beer rondleide, vatte hier over een zoo groot hartenleed op, dat hy wel ras ftierf: zie *Mezeray* en *de Thou.*

De vernuftige en behendige *Malphigius*, heeft het eerfte, en reeds voor het jaar 1675, de oorfprong, aangroei, en vorm van de hoornen der Dieren ontdekt: vervolgens ftelde de doorluchtige *Verney* het zelve werktuigelyk geftel in een brief voor, die in het *Journal des Sçavants*, *van den* 3 *Mey* 1689 ingevoegt is. Men moet echter bekennen, dat

dat de Natuuronderzoekers zedert dien tyd een al te oppervlakkig en te weinig weetgierig oog over de verschillende omtrekken, vorm, groote, hardheit, gebruiken, enz. van de hoornen der Dieren hebben laten gaan.

De Natuur heeft mede harde en met een scherpe punt gewapende hoornen aan eenige Insecten gegeven: *zie* het artikel INSECT. Men geeft gemenelyk de naam van hoornen aan dat soort van kleine Verrekykers, die uit het hoofd der Slakken en andere soortgelyke Dieren voortkomen, en mede aan de bossen vederen welke zich op den kop der Gehoornde-Uilen verheffen, en eindelyk aan de harde en dikke nagel, die de hoeven der Paarden omkleeden.

Men geeft de naam van *Hoornvlies* aan het uitwendigste, dikste en sterkste vlies van den Oog-appel, en dat alle de deelen bevat, uit welke het te zamen gestelt is: *zie* OOG, in het artikel ZINNEN, aan het einde van het woord MENSCH. Men geeft noch de naam van *Hoorn* aan zekere metaalachtige zelfstandigheden, die met het zuur van Zee-zout, vereenigt zyn: *zie* het *Woordenboek der Scheikunde*.

HOORNGEWASSEN. Deze naam geeft men aan *Steengewassen* of werktuigelyke voortbrengzelen, 't geen polypswyze lichamen der Zee zyn: hunne zelfstandigheit gelykt naar hout, maar hunnen aart koomt met die van het Hoorn overeen: men heeft 'er die netswys, of getakt, en bywyze van Heesters, gevormt zyn. *Zie* het gene wy hier van op het artikel KORAALGEWASSEN gezecht hebben.

HOORNSTEEN. (*Byvoegzel.*) De Duitsche Natuuronderzoekers, en de Mynwerkers van dat Land, geeven de naam van *Hoornsteen* (Hornstein) aan verscheide soorten van Steenen, van eenen verschillenden aart. *Henckel* zecht, dat men hier door een gebladerde Steen betekent, en die een wezentlyke Jaspis is: hy zou volkomen naar de Keisteen en het Quartz gelyken, wanneer deze met bruin, geel, rood, graauw, en zwart gekleurt waren. Dezelve Schryver zecht, dat men Hoornsteen in Saxe in de nabuurschap van Freyberg vind, en dat deze uit een verzameling van kleine lagen zwaar Spath, Amethist, Quartz, Jaspis, en Kristallen te zamengestelt is, en welke met elkanderen vermengt zyn.

Andere hebben de naam van Hoornsteen gegeven aan dat soort van *Silex*, of *Gemeene Vuursteen*, die men dikwyls in het Kryt vind, of by stukken door het veld verspreid, en waar van de kleur naar die van de hoornen der Dieren gelykt. *Zie* myne *Mineraalkunde*.

HOOS, *Typho aut Sypho*. Dus noemt men een ongemeene verheveling, die zich op de Zee vertoont, die de Schepen in gevaar brengt, en die men dikwyls by warm en droog weder opmerkt: dit is een verdikte wolk, waar van zich een gedeelte in een snelle en ronddraaijende beweging bevind, en even als om een spil rondloopt, dit word door twee Winden veroorzaakt welke rechtstreeks tegens elkanderen blazen; zy daalt door haar gewicht neder, en neemt de gedaante van een kegelvormige, of cylindervormige pylaar aan: deze pylaar is altoos met zyn voetsteun aan een wolk vastgehecht, en welke vry wel naar het wyde gedeelte van een Trompet gelykt, en het spitze uiteinde is naar het oppervlak van de aarde gekeert. De Hoosen zyn inwendig hol, en bevatten geen water, om dat de middelpunt vliedende kracht, de inwendige deelen van het middelpunt verwydert, en buitenwaarts dryft. Verscheide waterachtige deelen scheiden zich van het middelpunt af, vormen den regen, die zich om de Hoos vormt: wanneer de laagste wind, de overhand heeft; zoo word de Hoos weggevoert, en blyft in een schuinse strekking aan de Wolk hangen; men hoort alsdan een dof geraas, dat van geblaas vergezelt is. Overal, waar deze Hoos nedervalt, veroorzaakt zy groote overstroomingen door de verbazende menigte van water, die zy verspreid: zomtyds valt 'er te gelyk Hagel neder, en de schadens die de Hoosen veroorsaken, is verschrikkelyk. *Zie* de *Historie van de Akademie der Wetenschappen van Parys, voor de Jaren* 1727, 1737, *en* 1741.

De Hoosen zyn menigvuldig naby zekere Zeekusten van de Middelandsche Zee, voor al wanneer de Lucht zeer betrokken is, en de Wind, te gelyk van verscheide zyden blaast; zy zyn het menigvuldigste omtrent de Kapen van Laodicea, Grego en Carmel. *Zie de woorden*, ONWEDERS, STORM en WIND.

HORSEL. Deze naam geeft men aan een groote en ſtekende Vlieg, die naar de Weſp gelykt, maar veel grooter en vergiftiger is: *zie* haar artikel, op het woord WESP.

HOUT. (*Byvoegz.*) Door dit woord betekent men die harde ſtoffe, die ons het inwendige gedeelte van de ſtammen en takken der boomen verſchaft, en tot timmerhout voor gebouwen, en ſchepen, en tot brandhout dient.

Bladz. 469. *1ſte kol. reg.* 8. De houtachtige lagen zy eerſt zagt en malſch, voor dat zy de vaſtheit verkrygen, die zy niet dan langzamerhand aannemen; en vermits zy zich uitwendig op elkanderen plaatzen, zoo volgt hier uit, dat de inwendige in een gezonde boom, veel harder en meerder gekleurt als de uitwendige zyn; het zyn deze inwendige lagen, die men *Hout* noemt. De uitwendige lagen, die veel zagter, en doorgaans van een verſchillende kleur zyn, worden *Spint* genoemt: dus is het Spint niets anders als een zagter hout, 't geen noch alle zyne vaſtheit niet verkregen heeft, maar hier toe bekwaam is, gelyk men in 't vervolg zien zal. Het Spint is niet zeer onderſcheidbaar, dan in de harde houten, gelyk het Ebbenhout, Pokhout, en zelfs het Eikenhout, Pynbomenhout, enz. In de zagte boomen, in tegendeel, die niet veel vaſtheit verkrygen konnen, gelyk de Linden, Berken, Wilgen, Elzen, en de Ceiba, Baobab, enz. heeft men geen Spint; of, om naauwkeuriger te ſpreeken, geen hout, om dat het houtachtige lichaam altoos in zynen eerſten ſtaat van Spint blyft, zonder ooit vaſtheit te verkrygen. Het is dit ſpint, 't geen de Rupzen, Torren, Vlinders, Maskers, en andere Inſecten aantaſten, welke 'er hun verblyf in nemen, en 'er zich mede voeden. De krachtige boomen hebben meer Spint, maar in een minder getal lagen, als die gene, welke kwynen. De Eikeboom heeft doorgaans van zeven tot vyf en twintig van deze lagen, welke men in het gebruik, 't geen men van dit hout tot de Schrynwerkers konſt maakt, verwerpt.

Men heeft hout dat zeer ſchoon gepolyſt kan worden, en tot een groote deelbaarheit bekwaam is, gelyk men uit het ingelecht ſchrynwerk zien kan.

Bladz. 469. *2de kol. reg.* 19. Het is nuttig, dat wy hier een Proefneming van den Heer *Faggot* aanhalen, welke bewyſt, dat het hout, wanneer het met Aluin doordrongen is, niet brandbaar is: dit zekere middel van het timmerhout voor de werking van het vuur te bewaren, beſtaat hier in, dat men het eenigen tyd in water legt, in 't welk Vitriool, Aluin, of eenig ander zout ontbonden is, 't geen met geen brandbare deelen beladen is: door dit middel, bewaart men het voor de verrotting, voor al wanneer men het na deze werking teert of beſchildert. De Heer *Salberg* wil, dat het hout, 't geen alleen in Vitrioolwater, geweekt heeft, nooit door Inſecten aangetaſt word, dat 'er de Wandluizen nooit hun verblyf innemen, en dat 'er het zaad der Paddeſtoelen nooit in groeit. *Memoriën van de Akademie van Stokholm*, *voor het Jaar* 1740.

HOUT DAT VISSCHEN DRONKEN MAAKT. *Zie* BOOM DIE DE VISSCHEN DRONKEN MAAKT.

HOUT VAN AGOUTY, OF HAAGDISHOUT. Op de Franſche Eilanden heeft men deze naam aan een vry groote en misvormige Boom gegeeven, waar van de vrucht, die naar een kleine Noot gelykt, zomtyds tot voedzel aan het kleine Dier verſtrekt, 't geen men *Agouty* noemt: *zie dit woord*. Het hout van dezen Boom, die de *Tattenhai* van *Barrere* is, duurt vry lang in de aarde.

HOUT VAN FEROLES, *zie* GEMARMERT HOUT.

HOUT-TORRETJE, *Byrrhus*. Deze naam geeft men aan een geſlacht van kleine Torren, die eenige. als een ſoort van *Dermeſtes* aangezien hebben, door de eigenſchap die zy hebben, om zich onbeweeglyk te houden, en even als dood te blyven leggen wanneer men hen aanraakt; maar zy verſchillen 'er door hunne byna knodsachtige ſprieten van, en waar van de drie laatſte gewrichten, veel langer als de andere zyn. De Inſecten van dit ſoort, doorboren het hout, en maken 'er ronde gaten in, even als of zy 'er met een fret ingeboort waren: men bemerkt dagelyks in de oude tafels, en andere oude huisſieraden van hout op, dat zy met een oneindig getal ronde gaten doorboort, en door deze Inſecten, even als vermolmt zyn. Het witte en zesbeenige Masker van

dezen Worm, vind men doorgaans op den bodem van deze holligheden, waar van de randen met het uitgeknaagde ſtof van het hout bedekt zyn. Men heeft mede van dit ſoort van Torretjes in het groene Hout, en in het meel.

Het Hout-Torretje der tafels verdient onzen aandacht, door een zonderling getik dat het maakt, en waar door het eenige bygelovige lieden verontruſt heeft. Wanneer men zich zomtyds, gedurende eenige tyd ſtil, in een vertrek houd, zoo hoort men een gering gerucht, dat gelykvormig aan het getik van een Zakhorologie is. Dit gerucht word door de verdubbelde ſlagen veroorzaakt, die het Inſect doet, om het oude hout te doorboren, en 'er zyn verblyf in te nemen: wanneer men naby de plaats onderzoek doet, uit welke het gerucht voortkoomt, zoo vind men het hol in welk het verſchrikte Inſect met arbeiden opgehouden heeft: maar de kloppingen nemen wel ras weder haren aanvang wanneer men zich ſtil houd. Dus is dit het Inſect 't geen het Gemeen gelooft, een Spinnekop of een Hout-Luis te zyn.

HUIS-KREKEL, *Gryllus.* (*Byvoegzel en verbet.*) Dit is een Geſlacht van Inſecten, 't geen enkelvoudige, lange, en draadwyze ſprieten heeft, twee vezels of draden aan den ſtaart, en drie kleine gladde oogen. (Dit laatſte kenmerk is zeer gemeen aan de Inſecten die twee en vier naakte vleugelen hebben.) De achterſte pooten van den Krekel zyn lang, en bekwaam om te ſpringen; zy hebben pooten, gelyk de andere; drie gewrichten in de kraakbeenderen der oogleden. Men gelooft, dat deze dieren herkaauwen.

De Huis-Krekel, *Gryllus pedibus anticis ſimplicibus.* De Huis-Krekel en Veld-Krekel, zyn een ſoort van Inſecten. De eerſte is veel bleeker en geelder, en de tweede veel bruinder. Zyne ſprieten zyn zoo dun als een draad, zeer beweegbaar, en hebben de lengte van het geheele lichaam van het Inſect. Zyn kop is groot, rond, en blinkende, en de oogen geel, gelykvormig aan die van den *Mol-Krekel.* Het borſtſchild is breed en kort. In de mannetjes zyn de ſchilden veel langer als het lichaam, ge-adert, even als aan de bovenzyde gekreukt, en zy omvatten een gedeelte van den buik. In de wyfjes in tegendeel, zyn de ſcheden veel korter als den buik, niet gekreukt, en zy kruiſſen elkanderen byna niet. Behalven dit, heeft het wyfje aan het uiteinde van het lichaam een harde punt, die byna zoo lang als den buik, en veel dikker als het uiteinde is, hy beſtaat uit twee ſcheden, welke twee lancetten bevatten. Dit werktuig dient het Inſect om een opening in de aarde te maken, en 'er zyne eijeren in te leggen. Het mannetje en wyfje hebben, gelyk de Mol-Krekel, twee zagte en ſpitze aanhangzelen aan den buik. Hunne achterſte pooten zyn veel dikker en veerkrachtig, waar door deze Dieren ſpringen konnen.

Het mannetje zingt alleen. Deszelfs ſcherp en aanhoudent geluit, ſchynt veele Lieden laſtig en onaangenaam te zyn. Maar dit gezang, 't geen verdrietig en eentoonnig voor ons is, vermaakt in tegendeel zyn wyfje, voor welk het een Liefdens-gezang is.

HUISLOOK, Donderbaard, *Sedum.* Van alle de bekende ſoorten van Donderbaard, zullen wy 'er alleen drie aanhalen, die in de Geneeskonſt gebruikt worden; te weten, 1. de *Groote Donderbaard*; 2. de *Trip-madam*, en 3. de *Muurpeper.*

De Groote Huislook, Groote Donderbaard, *Sedum majus vulgare:* dit is een lage Plant, die op de oude muren en op de daken der hutten, groeit. Haare wortel is klein en vezelachtig, hy ſchiet verſcheide langwerpige, dikke, ſpitze, vette en vleesachtige bladeren uit; zy zyn ſapryk, aan den wortel tegens de aarde vaſtgehecht, altoos groen, rooswys geſchikt, en eenigzins wolachtig. Uit derzelver midden verheft zich een ſteel, die omtrent een voet hoogte heeft, hy is recht, vry dik, roodachtig, mergachtig, en met blaadjes bekleed, die naar die van den wortel gelyken, maar veel ſpitzer zyn. Deze ſteel verdeelt zich omtrent zynen top in eenige omgebogen takken, die, na een Zomerzonneſtand, bloemen voortbrengen, die uit vyf blaadjes beſtaan, welke rooswys geſchikt zyn, en een purperachtige kleur hebben. Zy worden van vruchten gevolgt die uit verſcheide ſcheden zamengeſtelt zyn, welke bywyze van een hoofdje, by elkanderen zyn geſchikt, en zeer kleine Zaden bevatten, die in den Herfſt droog worden.

Wanneer men het ſap van deze Plant laat uit-

uitdampen, zoo geeft het een pisachtige reuk van zich; dit sap is verfrissende en zamentrekkende: men mengt het in de afkookzelen van Kreeften en Schildpadden, die men tegens de uitterende koortzen laat gebruiken. In eenige Landtreken van Afrika, geneest men de roodeloop met de zieke tien onsen van het sap van deze Plant te laten doorzwelgen. De Groote Huislook verplet en op de Ambyen gelecht zynde, stilt 'er de ontstekingen van; zy matigt mede de smerten van het hoofd en de zinneloosheit. De Heer *de Tournefort* verzekert, dat niets beter voor de bevangen Paarden is, dan dat men hen een halve pint sap van Huislook doet drinken.

De KLEINE HUISLOOK, KLEINE DONDERBAART, TRIP-MADAM, *sedum minus teretifolium album:* deze Plant groeit mede op de muren en daken die voor de Zon blootgestelt zyn; hare wortel is dun en vezelachtig: hy schiet verscheide kleine, harde, houtachtige en roodachtige steelen uit; hare bladeren zyn langwerpig, sapryk en teeder. Hare bloemen vertonen zich in den Zomer: zy zyn klein, bestaan uit verscheide blaadjes, die rooswys aan de toppen der takken geschikt zyn; hare kleur is witachtig geel. 'Er volgen kleine vruchten op die uit zaadhuisjes bestaan, welke by wyze van een hoofdje by een geschikt, en met kleine zaden vervult zyn.

Men kweekt deze Plant in de Tuinen aan, om dat men haar by de salade eet; haar sap doet het blaauwe papier rood worden, en heeft in de Geneeskonst, byna dezelve krachten als de Groote Huislook.

De MUURPEPER, *sedum parvum acre, flore luteo;* deze Plant groeit byna overal, aan hare wortelen opgehangen zynde, of op de oude muren nederleggende, op de daken der lage huizen of hutten, op de steenachtige, onvruchtbare en mosachtige plaatzen. Hare wortel is mede klein en vezelachtig; hare bladeren zyn niet dik, maar sapryk, spits en driehoekig: hare steelen zyn laag en dun; zy brengen aan hare toppen in den Zomer kleine, geele, starswyze en vyfbladige bloemen voort, op welke kleine zaden, even als op die van de voorgaande soorten volgen: deze Plant verdroogt, en vergaat des Winters.

De smaak van deze Plant is scherp, heet en brandende, hier om heeft men haar de naam van *Muurpeper* gegeven. Zy is uitmuntende om het verzworen tandvleesch van de Scorbutique lieden te zuiveren: zy doet eenigzins braken; uitwendig gebruikt zynde, zoo lost zy de kropgezwellen en eerst beginnende wennen op.

HUIT. (*Byvoeg.*) *Bladz.* 472. De huit bestaat uit vier deelen, ten 1ste, de eigentlyke *huit:* dit inwendige gedeelte van het vel, is een zamenweefzel van zenuwen en peezen, die met bloed en watervaten vermengt zyn, ten 2de, het *tepelachtig lichaam*, 't geen op de eigentlyke huid geplaatst is; dit is een vermenging van verhevenheden, of tepeltjes van verschillende gedaantens, die door de uiteinden der zenuwen gevormt worden. Wanneer men maar eenigzins zweet, zoo ontdekt men het gebruik van deze tepeltjes, ten 3de, het *Malphigiaansch Huidnet*, 't geen niets anders dan het opperste gedeelte van de opperhuit schynt te zyn, ten 4de, de *Opperhuit*, deze is dat gedeelte van de huit, 't geen gestadig weder voortkoomt. Het bloote oog ontdekt op het vel, een celachtig zamenweefzel, 't geen op zekere plaatzen, met vetachtige watten bezet is, die de gezetheit uitmaken, en waar van de naauwkeurige evenredigheit, tot de schoonheit van de huit en van het mensch zelfs mede werkt. De Waarnemer vind dit zamenweefzel, 't geen uit zeer fyne plaatjes te zamengestelt is, zy liggen op elkanderen, en zyn met tusschen wydtens aan elkanderen gehecht, indiervoegen dat zy een gebladerde koek verbeelden. Het is in de tusschen wydtens of celletjes van dit zamenweefzel, dat de uiteindens der slagaderen een olie brengen (zecht de Heer *le Cat* in zyne *Verhandeling over de kleur van het menschelyk vel*) die, met zich te verdikken, het *Vet* vormt: zie *dit woord*. Het is mede in deze celletjes dat de Vleeschhouwers de lucht doen overgaan, die zy gewoon zyn, onder het vel van de Ossen, Schapen, enz. te blazen, die zy voor de keukens bereiden.

Het vel dat gedrukt, geperst, en door een harde en langdurige arbeid verhard is, is met verhardingen bedekt, dat is te zeggen, met uitstekende eeltachtigheden. De verhardingen komen aan verscheide plaatzen van het lichaam, vooral aan de voetzolen, aan de palmen der handen en aan de vingers; deze zyn onderscheiden van de Eksteroogen

gen, die aan en tusschen de teenen voortkomen. Echter zyn deze beide soorten van uitwassen van den zelfden aart, hebben een zelfde oorzaak, en worden door dezelve middelen genezen: beide zyn zy niets anders als een verdikking van verscheide laagjes van de opperhuit, en van het zamenweefzel van het vel, die naauwkeurig met elkanderen verknocht zyn, en waar van de kleine vaatjes vernietigt zyn. Langzamerhand verkrygen deze eeltachtigheden de hardheit van hoorn; zy zyn als dan zeer verveelende, om dat zy het naburige vleesch verpletten, door hunne herhaalde drukkingen. Het hulpmiddel hier tegens is, dat men deze knobbels tracht zacht te maken, en hen affnyd. De huit of de opperhuit die om de wortelen van de nagelen geplaatst is, gaat by kleine stukjes los, en voor al in de volwasschen perzoonen, dit vormt dat gene dat men gewonelyk *nyd-nagelen* noemt.

HULST. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 475. *1ste kol. reg.* 5. De Heer *Martin*, Hoogleeraar in de Kruidkunde te Cambridge, heeft aan de Maatschappy van Londen zyne waarnemingen over de *Sexe* van de *Hulst* overgegeven: deze Hoogleeraar vernietigt het oude gevoelen, 't geen neigde om te gelooven dat de Hulst een hermaphroditische Plant is. De Heer *Linnæus* plaatst haar onder de Planten, die vier wederzydsche werktuigen op dezelve bloem hebben; maar de Heer *Marin* zes planten van Hulst onderzoekende, die twee aan twee in zynen Tuin geplant waren, bemerkte dat ieder paar uit een mannelyke en vrouwelyke Plant bestond. De mannelyke bloemen hebben vier geele helmstyltjes, die met stof bedekt zyn, het kenmerk der vrouwelyke bloemen, is dat zy een mondje en vier vezeldraden hebben, die eenige Kruidkundigen voor helmstyltjes hebben aangezien. De Heer *Watson*, die zich door zich zelven van de naauwkeurigheit der voorgaande waarneming verzekeren wilde, heeft bevonden dat men inderdaat veel Hulst heeft, waar van eenige mannelyk en andere vrouwelyk zyn, maar dat men 'er mede heeft, waar van de bloemen de beide Sexen bevatten: hy zecht mede dat de Hulst zich, gelyk de Moerbeziënboom, op verscheide wyzen vermenigtvuldigt.

HYDROPHILUS. Dit is een schildvleugelig water Insect, 't geen knodwyze en gebladerde sprieten heeft: zyne pooten zyn vinswys en ruig. Het masker van de Hydrophilus heeft zes schubachtige pooten, en deszelfs lichaam is uit elf ringen te zamengestelt: het is zeer verslindzuchtig, zeer vlug, en voed zich met de andere Water-Insecten. Men moet het volmaakte Insect met voorzichtigheit aanvatten: behalven dat het met zyne kaken nypt, zoo heeft het onder het borstschild noch een lange en zeer spitze punt, die het in de vingeren indrukt, met pogingen te doen, om achterwaarts uit te gaan. Dit Insect lecht zyne eyeren, die vry groot zyn, in een zyachtig tonnetje, 't geen men dikwyls in het water vind.

HYENA. (*Byvoegz.*) Het Dier 't geen men *Farasse* op Madagaskar noemt, schynt van de Hyena te verschillen, dat eenige voor de *Dabach* der Ouden aanzien.

Wat het Dier betreft 't geen, terwyl wy dit schryven, zedert meer dan vyftien maanden zyne verslindzuchtige woede aan de Inwoonders van Gevaudan geoefent heeft, en het gene men met de naam van Hyena betekent, men heeft redenen om te vermoeden, dat dit een Windhond-Wolf is, waar van het soort zich mogelyk vermenigtvuldigt heeft. *Zie op het woord* WOLF.

JAKHALS. (*Byvoegz. en verbet.*) Dit Dier schynt in aart een middelsoort tusschen den Hond en de Wolf te vormen, en men heeft 'er groote en kleine van, volgens den aart van het Gewest. Dit Dier heeft de muil van den Wolf en de staart van den Vosch: die gene die men in Persiën, Ciliciën, Armeniën, en in de Levant vind, alwaar dit soort van Dieren zeer talryk en lastig is, hebben de grootte van onze Vosschen. Hun hair is helder en glansryk geel; waarom zy door eenige Schryveren, *Gulden-Wolf*, genoemt worden. De Jakhalsen hebben korter pooten als de Vosschen. In heete Landen, als Barbaryen, Asia en Afrika, zyn deze Dieren veel grooter, en hun hair is veel eerder ros bruin, als schoon geel.

De Jakhals, zecht de Heer *de Buffon*, voegt by woestheit van den Wolf, een weinig van de gemeenzaamheit van den Hond. Zyn geluit is een gehuil, 't geen met gebas en gesteen vermengt is. Hy is schreeuwachtiger als den Hond, en verslindzuchtiger als den Wolf. Deze Dieren gaan nooit alleen, maar altoos in troepen van twintig, dertig en veertig: zy vergaderen dagelyks, om ten stryd, en op de jacht te gaan; zy leven van de kleine Dieren, en doen zich door hunne talrykheit van de groote duchten: zy tasten allerlei soorten van Vee en Gevogelte aan, zelfs byna in het gezicht der Menschen: zy komen stoutmoedig in de schaapskooyen en stallen; en wanneer zy 'er niets anders in vinden, zoo verslinden zy het leder der Zadels, Tuigen, Laarzen, en Schoenen, en voeren dat gene weg, daar zy geen tyd toe hebben, om te verslinden. By gebrek van levendige Dieren, delven zy de doode lichamen der Menschen en Dieren op: men is verplicht, zecht de Heer *de Buffon*, om de aarde op de Grafsteden vast aan te stampen, en 'er groote doornen onder te mengen, om hen het krabben en graven te beletten, want de dikte van eenige voeten aarde, is niet in staat om hen af te schrikken: zy arbeiden in een groot getal, en vergezellen deze opgravingen met een akelig gehuil; en wanner zy eenmaal aan het menschenvleesch gewoon zyn, zoo sporen zy de Begraafplaatzen op, en volgen de Legers en Karavanen. Deze Dieren zyn de Ravens der viervoetige dieren: het verrotte vleesch is niet afschuwelyk voor hen. Hunne eetlust is zoo volstandig en zoo geweldig, dat het droogste leder noch smaaklyk voor hun is, en dat alle soorten van Vellen, Vet, en alle afval der Dieren, even gretig door hen gegeeten worden.

JANIPABA of Genipanier, *Genipa fructu ovato*, Plum & Barr. (*Byvoegz.*) Dit is een zonderlinge Boom van Brazil, die alle maanden zyne bladeren verwisselt. Hy word groot; zyne bloemen zyn wit, en klokswys gevormt. Wanneer zyne vrucht groen is, zoo heeft zy een bittere smaak; maar wanneer zy ryp is, zoo word zy uit- en inwendig geel: haar smaak is alsdan goed, en zy smelt in den mond; haar sap is eerst zoo helder als water, maar het word in het vervolg zwart. De Vrouwen van dit Land, verwen hunne Mannen met dit sap, zwart, wanneer zy de roode kleur moede zyn. Dit sap kan mede tot Inkt om te schryven dienen.

St. JANSBOOM, of Meyboom, of Wit Hout van Guyana. Deze Boom word nooit dik, maar hy schiet hoog en regt op, en heeft alleen een bladerryke kruin aan den top. Zyn hout is by uitstek ligt, en word menigvuldig in dat Land gebruikt. Men schat in Guyana dezen Boom boven alle andere tot de plechtigheit, om Meybomen te planten.

ICHNEUMON. (*Byvoegz. en verbet.*) *Bladz.* 490. *2de kol. reg.* 10. Buiten den aars heeft het mannetje en wyfje een aanmerkelyke opening, en die onafhankelyk van de natuurlyke geleibuizen is: dit is een soort van zak in welke een riekent vocht doorzypelt: men wil dat dit Dier deze zak opent wanneer het te warm is, om zich te verkoelen; deze opening heeft eenige Lieden doen denken, dat deze Dieren, Hermaphroditen zyn.

De Egyptenaren, hebben de Ichneumons goddelyke eere bewezen, om het groote nut dat deze Dieren verschaffen, met de eyeren der Krokodillen te verdelgen, schoon zy in het zand verborgen zyn. Zy verslinden zelfs

de jonge Krokodillen, want dit soort van Dieren vermenigtvuldigt zeer sterk, en deze vruchtbaarheit zou zeer te duchten zyn, zoo zy even na hunne geboorte door de Ichneumons niet verslonden wierden. Maar vermits de Fabel, de waarheit altoos vergezelt, zoo heeft men gezecht, dat de Ichneumon in den buik der Krokodil inging, wanneer dit Dier sliep, en 'er niet weder uit voortkwam, dan na dat het zyne ingewanden verslonden had.

Bladz. 490. *2de kol. reg.* 28. Dit Dier bezit een zoo hevige eetlust, dat het zelfs niet schroomt om de vergiftigste Slangen aan te tasten. Voor dat het meester van zynen prooi word, zoo bekoomt het dikwyls wreede en gevaarlyke beeten; maar zoo ras het de werking van het vergift ontdekt, zoo zoekt het tegengiften, en byzonder een soort van wortel die de Indianen naar zynen naam genoemt hebben, en die zy verzekeren een der krachtigste tegengiften tegens de beeten der Adders te zyn.

Bladz. 491. *1ste kol. reg.* 8. Dit dier gaat voort zonder byna eenig gerucht te maken, en verandert zynen gang naar de omstandigheden; zomtyds verheft het zich op zyne pooten, verkort zyn lichaam, en houd den kop opgeheven; op andere tyden schynt het te kruipen, en zich even als een Slang uit te rekken; dikwyls zet het zich op zyne achterste pooten, en noch meermalen schiet het als een pyl op den prooi die het aantasten wil.

INDIAANSCH-BLAAUW. (*Byvoegz.*) Men moet van deze verwstof met olie geen gebruik maken; om dat zy los gaat en een gedeeelte van hare kracht onder het drogen verliest; maar in waterverw brengt zy een verwonderenswaardig uitwerkzel, voort: zy is volstrekt noodzakelyk, om den Hemel, de Zee, en de wykende partyen van een Schildery te schilderen. Men wryft haar zomtyds met het geel dat men uit het Avignons-zaad, enz. bekoomt, om 'er een groene kleur van zamen te stellen. De Zyde, Wolle, Garen, en Katoene stoffen, bekomen een verscheidenheit van zeer schoone kleuren, door het gebruik van het Indiaansch-blaauw, even als door de Indigo, en door de vermenging met andere kleuren.

INDIAANSCH-HOUT. Deze naam geeft men op Cayenne aan een soort van dikke Liane, waar van den wortel wanneer hy gebeukt is, de eigenschap bezit om de Visschen dronken te maken. *Zie* LIANE.

INDIAANSCHE KERS. (*Byvoegzel.*) Men onderscheid 'er twee soorten van; de groote en de kleine: men noemt de eerste *Groote Indiaansche*, of *Peruviaansche Kers*; en de tweede, *Kleine Indiaansche Kers*; schoon zy niets met de gemeene Kers gemeen hebben, zoo niet de reuk, smaak en eigenschappen.

INDIAANSCH-RIET, *Cannacorus.* (*Byvoegz.*) Deszelfs bladeren gelyken naar die van den Banaanboom. Men gebruikt hen op Cayenne om de hutten te bedekken met hen in het midden langs de Rib door te splyten, en met hen vervolgens beurtelings op het dak te plaatzen, 't geen men bedekken wil; men hecht hen van voet tot voet vast, om dat zy door den wind niet zouden beschadigt worden: andere hechten hen met de ribben nevens elkanderen vast; op deze wys duren deze bedekzelen, het dubbelt van den tyd. Het zaad van het Indiaansch Riet, geeft een zeer schoone purperverw uit: het was te wenschen dat men een middel kon uitvinden om deze kleur bestendig te maken. Verscheide Vogelen, en vooral de Wilde Duiven, zyn zeer gretig naar dit Zaad, waar door hun vleesch bitter word in den tyd in welke zy 'er van eeten. *Barrere* zecht, dat de Wilden dit zaad mede als een lekkerny eeten, en de vruchten by het vuur leggen om 'er de zaden uit te konnen halen. Op eenige plaatzen bedient men zich van dit zaad, even als van hagel om de Vogelen te doden.

INDIAANSCHE VYG. (*Byvoegz.*) Wanneer men de vezeldraden van de helmstyltjes van deze Plant aanraakt, voor dat zy hun bevruchtent stof verspreid hebben, 't geen doorgaans uit bolronde, zeer kleine, geelachtige en blinkende deeltjes bestaat, zoo leggen zy zich kringswys op elkanderen neder, terwyl de stofknopjes hun stof uitwerpen. (Een diergelyke beweging is door de Heer *de Jussieu*, in de helmstyltjes van de *Heiden-Ysoop* waargenomen. *Zie dit woord.*)

INDIAANSCHE, OF MOCHASCHE WIEROOK. Dit is de Wierook in groote en onzinnelyke klompen.

INGEWANDEN. Door dit woord verstaat men alle de inwendige deelen, die in de holligheden van het lichaam der Menschen en Dieren besloten zyn.

INSECT. (*Byvoegz.*) Hoe veel *de Reaumurs*, *Swammerdammers*, enz. zouden 'er niet vereischt worden, om dit artikel uit te putten!

Bladz. 502. *1ste kol. reg.* 1. Men heeft Insecten die men *Honderdbeenen* en *Duizendbeenen* noemt, om het groot getal van hunne pooten. Dus zyn de Duizendbeenen en Milioenpooten, die tot zeventig en hondert en twintig pooten aan iedere zyde hebben. De pooten der Insecten zyn van gewrichten voorzien, en eindigen in twee, vier, en zomtyds in zes kromme, en zeer scherpe klaauwtjes, welke het Dier dienen om zich vast te houden. Behalven deze klaauwtjes of nagelen, zyn de onderste gedeeltens van de pooten der Insecten noch met borsteltjes of sponsachtige klompjes bezet, welke het Insect dienen, om zich op de gladste lichamen vast te houden.

Bladz. 502. *1ste kol. reg.* 27. Men onderscheid, dit geslacht van Dieren: ten 1ste, in die gene wier vliesachtige vleugelen door vaste, schelpachtige, ondoorschynende en gekleurde scheden bedekt worden, tot deze behoren de Torren, de Vliegende Harten, Torretjes, Kevers, Bok-Torren, Goudhaantjes, Spaansche Vliegen, Agret-Torren, Mol-Krekels, enz. men geeft deze de algemeene naam van *Schildvleugelige Insecten*, *Coleopteres*. Hun mond is met een harde en scherpe kaak gewapent, en zy hebben zes pooten.

Ten 2de, in die gene die alleen halve vleugelen hebben, (dat is te zeggen waar van de vleugelen halve schilden hebben, die hard en schelpachtig zyn, of scheden die half zacht zyn, en alleen de helft van het lichaam, of de onder vleugelen bedekken,) gelyk de Krekels, de Wantzen, de Hout-Weegluis, de Kermes, de Water-Schorpioen, de Cochenieljes, enz. deze betekent men onder de naam van *Halfschildige Insecten*, *Hemipteras*. De Insecten van deze afdeeling hebben een lange en scherpe snuit, hy is mede benedenwaarts omgebogen, en strekt zich tusschen de pooten uit. *Zie* HALFSCHILDIGE INSECTEN.

Ten 3de, die gene wier vleugelen meelachtig zyn; dat is te zeggen met een werktuigelyk en schubachtig stof bedekt, gelyk de dach en Nacht-Vlinders; men geeft deze de naam van *Donsvleugelige*, *Lepidopteres*. Hun snuit is meer of min lang, en zomtyds by wyze van een slangetrek gekronkelt.

Ten 4de, die gene wier vleugelen vliesachtig, zenuuwachtig, naakt en met geen stof bedekt zyn, onder deze telt men de Wespen, de Ichneumon-Vliegen, de Jufsers, de Byën, de vliegende Mieren, deze noemt men *Vliesvleugelige*, *Hymenopteres*. Deze afdeeling is zeer talryk, en word door eenige onder de naam van *Peesvleugelige*, *Neuropteres* betekent: het grootste getal der Insecten die zy bevat, hebben de mond met kaken gewapent, die meer of min groot zyn, en hy heeft zomtyds aanhangzels, die naar sprietjes gelyken.

Ten 5de, die gene welke twee vleugelen hebben, gelyk de gemeene Vliegen, de Dasen, de Langpooten, de Muggen, enz. aan deze heeft men de naam van *Tweevleugelige*, *Dipteres* gegeven. De snuit van den mond van deze Insecten, is op verschillende wyzen gevormt, volgens de verschillende soorten; maar zy hebben byna alle onder hunne vleugelen aan derzelver oorsprong, een soort van evenwichten of balansjes, enz.

Bladz. 502. *2de kol. reg.* 24. Wat eenige andere en minder gemeenzame benamingen betreft, en waar van men zich in de beschryving van een Insect bedient, zie 'er hier de lyst van, *Sprieten*, zie dit woord, op het artikel *Vlinder*. De *Baardjes* zyn de sprieten, die aan de zyden van den mond in een menigte Insecten geplaatst zyn. Het *Goudpopje* is op het woord POPJE omstandiger beschreven. De *Evenwichtjes* of *Balansjes*, zyn die kleine onbeweegbare vezeldraden, die in een knop eindigen, en die men by den oorsprong der vleugelen van alle de twee vleugelige Insecten opmerkt. Het *Borstschild* is dat deel, 't geen, in de Insecten, aan de borst van de groote Dieren beantwoord. Het *Schild* (*Scutellum*) is dat driehoekig stuk dat men aan den oor-

 sprong

ſprong van het borſtſchild ontdekt, of aan het begin van de vleugelen der Schildvleugelige Inſecten. De *Schilden* zyn de ſchelpachtige ſcheden, of kokers van de vleugelen van de Schildvleugelige-Inſecten. Wat de *Maskers* en de *Gedaanteverwiſſeling* betreft, zie deze woorden, of dat van *Popje*.

Andere overwegingen over den vorm der lichamen van de Inſecten.

Men bemerkt zoo veel verſchil in de gedaante van het lichaam der Inſecten, dat het miſſchien onmogelyk is, om deze verſcheidenheit uit te putten. Wy zullen ons vergenoegen met alleen te doen aanmerken, dat het lichaam van eenige, gelyk dat van de Spinnekoppen, een rondachtige gedaante heeft; en dat van andere naar een kloot gelykt, die in het midden doorgeſneden is, men heeft 'er die plat en rond zyn, gelyk de Luis der Vleder-Muizen; dat van andere heeft een eironde gedaante. De Worm die men in den drek der Paarden vind, heeft die van een te zamengedrukten: de ronde Duizentbeen gelykt naar de ſchacht van een Pen. Een groot getal hebben een vierkant en plat lichaam; verſcheide zyn gekromt, even als een Sys, en van een lange ſtaart voorzien, gelyk de baſtaart Wesp. Eenige van die gene die geen pooten hebben, hebben kleine punten aan verſcheide gedeeltens van het lichaam, welke van het zelfde gebruik zyn, zy bedienen 'er zich van om zich aan de vaſte lichamen te hechten, en zich 'er aan te houden. De lichamen van de Inſecten die in het water leven, zyn natuurlyk met een olie bedekt, die het water belet om 'er zich aan vaſt te hechten, en hunne beweging te vertragen; andere, gelyk de witte Tuin-Spinnekop, hebben een roode zoom om het lichaam, die het zelve geheel rond loopt; zomtyds zyn zy met kleine knobbels verſiert welke beletten, dat zy gekwetſt worden wanneer zy in of uit haar hol gaan, gelyk men in de witte Rups met geele vlakken opmerkt, die op de Wilgeboomen leeft. Eindelyk heeft men 'er, die, even als de Kamelen, een bult op den rug hebben; tot dezen behooren de Spinnekoppen, die noch aan het achterſte gedeelte van het lichaam tepeltjes hebben, waar uit hare draden voortkoomen: in andere Inſecten is dit gedeelte, of glad of met hairen bezet: eenige hebben het achterſte gedeelte, of met een ſoort van ſchild bedekt, of met een ſtevig vlies bezet, 't geen hen tot een roer dient, om zich onder het vliegen naar die zyde te keeren, welke hen behaagt; dit dient hen tot het zelfde gebruik, als de ſtaart van de Vogelen. Het agterſte gedeelte is mede de plaats aan welke de angel, of de ſyswyze nypers, of de twee-tandige vork, of dat ſoort van ſpitze, rechte of gekromde baardjes geplaatſt zyn, en die hen dan eens dienen om dat gene te ontdekken, dat hen van agteren nadert, dan weder om zich vaſt te hechten, en dan weder om hun lichaam voort te ſtooten.

Bladz. 503. *1ſte kolom*, *reg.* 17. *van ond.* De Heer *Paget* plaatſte een dus bereid oog in het brandpunt van een Microſcoop, wanneer men een Soldaat hier door beſchouwde, zoo ſcheen hy een leger van 17325 Soldaten uit te maken, een brug wierd op dezelve wyze vermenigtvuldigt, en vormde een oneindig getal bogen.

Bladz. 504. *1ſte kol. reg.* 23. Men heeft eenige water Nymphen, die, in plaats van lidteekens, een ſoort van kieuwen, gelykvormig aan die der Viſſchen, en vederbosſchen hebben, aan welke de luchtbuiſen eindigen, zy doen deze byna geſtadig, en met een verbazende vlugheit ſpeelen.

Bladz. 504. *2de kol. reg.* 2. Men heeft ongetwyfelt in het gezang der Inſecten, een verandering van toonen, verſcheidenheden, die de grofheit van onze gehoortuigen, niet altoos onderſcheiden konnen, want het ſtryd tegens de order, dat alle de verſchillende Inſecten op eenen toon, het gevecht, den aftocht, de overwinning, de ſmert en het vermaak zingen zouden: men kan zelfs geloven, dat de Inſecten mede middelen bezitten, die ons onbekent zyn, en hen dienen om hunne verſchilleude driften, uit te drukken.

Bladz. 504. *2de kol. reg.* 9. De teeldeelen van deze kleine Dieren, zyn doorgaans aan het uiteinde van hnnnen buik geplaatſt, aan het achterſte gedeelte in de mannetjes; men heeft 'er echter die hen aan het voorſte gedeelte onder den buik dragen, en zelfs zyn zy in eenige aan het hoofd geplaatſt. Deze deelen zyn doorgaans met een by uitſtek

ſtek fyn hair bedekt, om derzelver uitnemende tederheit.

Bladz. 504. *2de kol. reg.* 12. De mannetjes zyn doorgaans kleinder als de wyfjes, maar de ſprieten van deze laatſte zyn, noch zoo groot, noch zoo ſchoon. Zomtyds zyn zy mede van vleugelen ontbloot, wanneer men den buik van het grootſte getal der mannetjes inſecten drukt, zoo doet men door de opening die aan het uiteinde is, een ſoort van twee haakjes voortkomen, die vry hard zyn, en welke met eenigzins van elkanderen te wyken, het wezentlyke deel der Sexe zien laat: deze haakjes dienen het Inſect om zich aan zyn wyfje vaſt te hechten, en zelfs om het gedurende het liefdensbedryf te prikkelen: wanneer men den buik van het wyfje drukt, zoo vertoont hy alleen een ſoort van buis, die het tot een ſchede der lyfmoeder dient.

Bladz. 504. *2de kol. regel* 10. *van onder.* Men heeft zekere leventbarende Vliegen, die zoo vruchtbaar zyn, dat zy by iedere dracht twee duizend jongen voortbrengen: men heeft mede eijerbarende Vliegen, gelyk de Byën, die veertig duizent vruchtbare eijeren leggen. Schoon de Inſecten een geringe uitgeſtrektheit in de Wereld beſlaan, zoo zouden zy echter binnen weinig tyd, geheele Wolken van Inſecten vormen, die een geheel Land beſmetten zouden, zoo zy de prooi der Vogelen, kruipende Dieren, Viſſchen en Spinnekoppen niet wierden, en zoo zy voor het grootſte gedeelte, niet even na de bevruchting, en eijerlegging ſtierven: inderdaat, zoo ras de paring voltrokken is, ſchynen de mannetjes uitgeput te zyn, en te kwynen; en vermits zy alsdan nutteloos zyn, zoo betalen zy den tol aan de Natuur; dat is te zeggen, zy ſterven: de wyfjes overleven de mannetjes niet, dan alleen de geringe uitgeſtrektheit van tyd, die tot de eijerlegging of baring, nodig is, na dat het Dier eijerbarende, of leventbarende is.

Bladz. 505. *1ſte kol. reg.* 8. De holle en ſpitze ſtaart der wyfjes, dient hen tot een geleibuis om hunne eijeren te leggen in de lichamen, in welke zy hen plaatzen willen. Vermits de eijeren door de drukking van de lucht niet nederdalen, zoo heeft de Natuur verſcheide halve en tegens elkanderen overſtaande ringen in dit deel geplaatſt, die deze nederdaling bevorderen. Deze Inſecten vernaauwen hen beurtelings, en beginnen met die gene, die het naaſte by den buik geplaatſt is, en doen dus de eitjes van den eenen ring tot den anderen, door een kringswyze beweging, nedervallen. De opening of ſpleet van dit Kanaal, is veel minder zichtbaar wanneer het Dier leeft, dan wanneer het dood is. Alle de wyfjes Inſecten hebben geen diergelyke geleibuis: die gene, die hunne eijeren op de oppervlaktens der lichamen leggen, doen hen onmiddelyk door teeldeelen doorgaan; alleen hebben die gene die hen in het vleeſch, en in andere inſecten, enz. leggen, een diergelyke huis nodig; dikwyls dient zy echter geenzins tot een kanaal voor de eijeren. Men vind zekere water Inſecten, onder welke de mannetjes dit kanaal zoo wel als de wyfjes hebben; zy bedienen 'er zich van, even als van een tochtgat, door welk zy verſche lucht in hun lichaam brengen. Men ziet hen dikwyls de opening van dit kanaal, boven de oppervlakte van het water brengen, en men merkt zelfs op, dat wanneer zy onder water te rug gekeert zyn, 'er kleine luchtblaasjes uit voortkomen, die zy 'er uit laten ontſnappen.

Bladz. 505. *1ſte kol. reg.* 4. *van onder.* Zoo ras de Pſylla hare eijeren op de takken van den Denneboom gelecht heeft, zoo ziet men dat 'er zich wanſchapen, en ſchubachtige gezwellen op verheffen, die tot een wieg aan de kleine maskers dienen. De Pſylla van den Palmboom, doet, met de bladeren van dezen boom te ſteken, hen krommen, 'er zich bywyze van een muts uit zetten: het is hier, dat het Masker, en de Nymph van dit Inſect, door den aars een witte en Suikerachtige ſtoffe, even als Manna, uitgeven. Eenige Vliegen plaatzen hare eijeren in de noch groene vruchten van den Peerenboom, Pruimboom, enz. indiervoegen, dat wanneer deze vruchten ryp, of byna, ryp zyn, men 'er dikwyls de Maskers van deze Inſecten in vind. De Spinnekoppen omkleeden hare eijeren met een zyachtig zamenweefzel, 't geen zeer fyn en teer is. De Ichneumon-Vliegen, plaatzen hare eijeren, in 't zemenweefzel van een Vlinder, of onder het vel van een Rups.

Bladz. 505. *2de kolom*, *reg.* 5. *van onder.* De Vogelen, de Viervoetige Dieren, enz. komen met dezelve gedaante ter Wereld, die zy hunnen geheelen leeftyd behouden. Eenige Insecten zyn in het zelfde geval: maar deze maken het kleinste getal uit. In 't algeme en komen alle de Insecten die geen vleugelen hebben, (de Vloo alleen uitgezondert) uit den buik van hunne moeder, in dezelve gestalte voort, die zy hunnen geheelen leeftyd behouden. De Pissebedden, Spinnekoppen, Luizen, Duizendbeenen, enz. verschillen alleen van hunne moeder, in grootte: de gedaante van deze Dieren is, in de jeugd en ouderdom, bestendig dezelve.

Bladz. 506. *1ste kol. reg.* 12. Is 'er iets, dat meer verwondering in de Natuur verdient, als een Dier dat zich op het toneel der Wereld, onder drie volmaakt onderscheiden gedaantens vertoont? enz. Echter schynt het veel natuurlyker te geloven, dat dit altoos het zelfde Dier is, en dat het verschil der werktuigen, alleen uitwendig plaats heeft. Vermits deze Insecten tot een schielyke aangroeijing bekwaam zyn, zoo zyn zy met drie omkleedzels boven elkanderen bedekt. Het eerste vel geborsten zynde, wanneer het Insect eenigzins groot geworden is, zoo schynt het, met het twee. de omkleedzel bedekt, 't geen 'er onder te zamengevouwen lecht: dit op zyn beurt te naauw wordende, barst, gelyk het eerste, en het Insect verschynt met het derde. *Zie op het woord* POPJE, de middelen waar van de Natuur in deze gedaante-verwisselingen zich bedient: deze byzonderheden zyn ten hoogsten wetenswaardig, *zie* mede het woord MASKER.

Bladz. 507. *1ste kol. reg.* 21. Maar wie kan zich van verwondering wederhouden over de zonderlinge en wonderbare huishouding van deze kleine Dieren?

De hoornen der Insecten hebben een fyne punt, en zy verschillen van de sprieten hier in, dat zy geen gewrichten in hunne lengte hebben. Verscheide van deze Dieren hebben maar eenen hoorn, die op de kop geplaatst is, en zich in een rechte lyn opheft, of zich achterwaarts, by wyze van een syssen kromt, gelyk men zulks in den *Rhinoster-Tor* opmerkt; andere hebben 'er twee op het voorste gedeelte van den kop geplaatst, zy strekken zich zywaarts uit, of verheffen zich in een rechte lyn. Deze hoornen zyn of kort, glad en een weinig binnewaarts gekromt, of zy zyn getakt, gelyk die van het Vliegent-Hart. Zomtyds hebben zy een gelyke lengte, en zomtyds is de eene langer als de andere. Men vind mede Insecten die 'er drie hebben, welke zich loodlynig verheffen; een dezer is de *Enena* van Brazil, waar van *Marckgraff*, in zyne *Hist. Brasil. L. VII. C.* 11. de beschryving geeft.

Alle de Insecten dragen hunne hoornen niet op den kop, want men heeft 'er die hen ter zyden van de schouwderen naby den kop hebben. Eindelyk zy zyn in eenige van deze Dieren onbeweegbaar, en beweegbaar in andere. Deze laatste, konnen 'er hunnen prooi, even als met nypers, mede vast houden, en de eerste 'er mede verwyderen, dat zich in hunnen wech stelt. In alle deze opzichten, heeft 'er een oneindige verscheidenheit plaats in het getal, vorm, lengte, standplaats, zamenstel en gebruiken der hoornen, in de verschillende soorten van Insecten. Wy zyn aan het Microscoop een oneindige menigte waarnemingen van dit soort verschuldigt; maar vermits het niet mogelyk is, om in deze wydlopige omschryving te treden, zoo wyzen wy den Lezer naar de Werken van de kundige Natuuronderzoekers, die hier over gehandelt hebben.

Bladz. 507. *1ste kol. reg.* 3. *van onder.* Men heeft Insecten, die zich, in het inwendige van de bladeren, wegen en galleryen vormen. Eenige, die doorgaans met verschillende Maskers en Insecten die scheden vormen, vervult zyn, tasten alleen de doode Dieren aan, en waar van het vleesch reeds begint te verrotten. Een ander soort van Tor, en wel in het byzonder, het *Boom-Torretje*, 't geen men *Hout-* of *Klop-Torretje* noemt, doet de Tafels en andere Huissieraden in stof veranderen. Deszelfs Masker heeft zyn verblyf in de oude Boomen, die het uitknaagt, en in een soort van Run, doet veranderen, in welke het zich verandert, en even als een Zakhorologie, tikt.

Dit alles betoogt, dat de Insecten, byna alle een uitsluitende smaak hebben, en dat de grootheit en wysheit van den Schepper zelfs tot in zyne geringste werken uitblinkt.

JOKBOOM. (*Byvoegz.*) De korte en misvormige stam van dezen Boom, is voor-

al

al aanmerkelyk, door het foort van koorden die zich uit zynen wortel verheffen, zich langs den ftam uitftrekken, en zyne rondheit afbreken. Zyne witachtige en vry gladde fchors, is doorgaans met eene bruine Mosch bedekt, die haar ontfiert. De kruin van dezen Boom, die te groot in evenredigheit van den ftam is, beftaat alleen uit een verzameling van zwakke en verwarde takken, onder welke de voorname ftam vermengt is; zyne bladeren zyn te klein, voor de groote van den Boom: indiervoegen, zoo men by deze fchynbare nadeelen, zyne hoedanigheit voegt van de koudfte ftandplaatzen te wederftaan, in de flechtfte gronden van allerlei foorten voort te komen, en een der ftugfte en hardfte houten te zyn, zoo kan men den Jokboom onder de boomen, met het zelfde oog befchouwen, als men de Laplanders onder de Menfchen aanziet. Echter wanneer men dezen Boom, tot een middelbare ftaat brengt, en hem aan de konft der Tuiniers onderwerpt, zoo heeft men een middel gevonden om 'er het grootfte voordeel van te trekken, tot Bofchjes, Heggen, Galleryen, Wandellaanen, en in een woord, om 'er alle de Tuinfieraden van te vormen, die het eerfte en voornaamfte der verfieringe van groente, in een wel aangelegde Tuin zyn. Alle de vormen die men aan dezen Boom geeft, worden hem zoo eigen, dat hy zich naar alles fchikt, wat 'er eenige betrekking toe heeft. Men kan hem hier toe, zoo wel groot als klein zynde, verplanten: hy verdraagt de fnoeijing des Zomers, zoo wel als des Winters; en de buigzaamheit van zyne jonge takken, begunftigt de vorm, die men van hem verlangt, en die door hunne menigvuldigheit volledig is. Zyne bladeren vallen des Winters bezwaarlyk af, fchoon hy dood is. Wanneer eenige Planters een plantaadje van Jokboomen willen aanleggen, zoo nemen zy de jonge Jokboomen uit de Boomkweekeryen, of zelfs uit de Boffchen, zoo men deze in zyne nabuurfchap heeft: de eerfte doen zich gemakkelyk onderfcheiden door hunne heldere fchors, en om dat zy van een groot getal wortelen voorzien zyn; die gene in tegendeel, die men uit de Boffchen neemt, zyn gefpilt, gekromt, recht, en met wortelen bezet.

Men heeft een foort van Jokboomen met gefchakeerde bladeren, maar zy zyn niet fchoon. Men kent mede *Virginiaanfche Jokboomen* met breede bladeren; de *Oofterfche Jokboom*, wiens bladeren minder gekreukt, en gladder als die van den onzen zyn, zy vallen voor den winter af; de *Jokboom met vruchten van de Hop*, laat mede zyne bladeren voor den Winter vallen, en veroorzaakt in de Lente, de onzinnelykheit in de Tuinen niet, die men aan onzen gemeenen Jokboom, en aan den Virginiaanfchen Jokboom, te laften lecht. Voor 't overige, is deze nadeelige omftandigheit, een te gering gebrek om ooit de bekoorlykheit te konnen opwegen, die de jonge Jokboomen in den Zomer, door hun helder en malfch groen, en door hunne regelmatige en gelykvormige gedaante verfchaffen, waar van een ieder de bevalligheit kent.

JOODENDOORN. (*Byvoegz.*) Men weet dat het foort van Joodendoorn, (die de *Cernothus* van den Heer *Linnæus* is), niet alleen voor een byzonder krachtig geneesmiddel tegens den druipert gehouden word, die hy in twee of drie dagen, zonder eenig nadeelig gevolg doet ophouden, maar zelfs tegens de ingewortelde Venusziekte, die hy, zoo men wil, in Kanada en Virginië, alwaar hy groeit, in minder dan veertien dagen geneeft. Om dit geneesmiddel te bereiden: zoo laat men een vierde loots van den wortel, in een en een half pond water koken, tot dat het tot een pond verkookt is, 't geen men in twee malen op een dach inneemt: men moet zich van een groot vat tot deze koking bedienen, om dat de Plant, onder het koken, een groote menigte fchuim opgeeft, die men niet verloren moet laten gaan: mogelyk dat de wortelen van onze Joodendoorn, dezelve eigenfchappen bezitten.

JOODENLYM, (*Byvoegz.*) Dit foort van Bitumen verheft zich van den grond, en dryft op het oppervlak van het water der Asphaltifche of Doode-Zee, (op deze plaats ftonden voormaals de fteden Sodom en Gomorra.) Men wil dat deze bitumen, die een der inmengzelen van den grooten Theriakel is, mede tot het zamenftel der fchoone zwarte Indiaanfche verniffen behoort, en mede tot dat van de Vuurwerken, die de Oofterlingen op het water doen branden. Volgens het getuigenis der Ouden, waren de muren van Babilon, met Joodenlym aan elkanderen gehecht.

JOODENLYM DER ARABIEREN. Dit is een mengzel van delfbare en groeibare pik. *Zie* PISSASPHALTUS.

IPENBOOM. (*Byvoegz.*) *Ray* zecht, dat hy, in Engeland, verscheide Ipenboomen gezien heeft, die drie voeten middelyn en meer als veertig voeten lengte hadden. Dezelve Schryver zecht noch, dat een Ipenboom met gladde bladeren, waar van de ſtam zeventien voeten, en zyn kruin hondert en twintig voeten in middelyn beſloeg, verkocht zynde, zyn kruin alleen acht en veertig karren brandhout, en zyn ſtam, behalven zeſtien blokken, acht duizend zes hondert en zeſtig voeten planken uitleverden: het geheel wierd berekent zeven en negentig tonnen te evenaren. Men heeft in het zelfde Land een holle Ipenboom gezien, die ten naaſten by dezelve groote had, en die langen tyd aan een arme Vrouw tot een woning verſtrekte, welke 'er zich in begaf om te kramen. Men heeft meer voorbeelden van andere boomen, wier grootte, deze noch oneindig overtreft: *zie* de Beſchryving van den *Baobab*, op het woord AAPENBROOD.

IPPO. Deze naam geven de beſchaafde Mahomettanen van Macaſſer, aan een harſtachtige en gomachtige zelfſtandigheit, die zoo zwart als Scheepspik is, en van een Boom voortkoomt die op het Eiland Celebes groeit. Het zyn de *Teragias*, een wild Volk van Celebes, die dit vergift aan de Inwoonders van Makaſſer, te koop brengen, die het op hunne reizen mede voeren. *Zie* hier de wyze op welke zy 'er zich van bedienen: zy hebben een blaaspyp die van een hard en rood hout gemaakt is, en die zy de naam van *Sampitan* geven; zy doen in dit werktuig een angel, die by wyze van het yzer van een piek gevormt, en in het vergift *Ippo* gedoopt is, 't geen men in een Galanga-wortel, vloeibaar maakt. Wanneer de Teragias dit vergift inzamelen, zoo gebruiken zy de voorzorg, om zich voor den wind te wachten, die van de zyde van den Boom koomt; zy ontvangen het in holle rieten, om te beletten dat het voor de lucht niet bloot geſtelt is: want wanneer het maar eenigzins uitwaaſſemt, zoo verlieſt het zeer veel van zyne krachten: hier om brengen de ſchichten, die men in Engeland overbrengt, en die meer dan een of twee maanden voor de lucht bloot geſtelt zyn geweeſt, geen uitwerkzelen voort. De Grooten van Macaſſer, hebben een menigte navorſſingen gedaan om een tegengift tegens de verſche *Ippo* te vinden, maar echter altoos vruchteloos.

ISATIS. Dit is een ſoort van Dier, 't geen een middelſoort tuſſchen de *Voſch* en *Hond* vormt; het bewoond de Noordſche Landen, en vormt zich een hol even als de Voſch, en heeft mede verſcheide overeenkomſten met den Hond.

De *Iſatis* gelykt geheel naar den *Voſch* in de algemeene vorm van het lichaam, hy heeft, gelyk deze, een zeer lange en ſchoone ſtaart; maar zyn kop heeft weder veel meer overeenkomſt met die van den Hond; echter zyn zyn neusgaten en de onderkaak, met geen hairen bezet, zyne ooren zyn byna rond, hy heeft vyf vingeren en nagelen aan de voorſte pooten, en alleen vier aan de achterſte. De roede van het mannetje is niet dikker als een Schryfpen: zy heeft een beentje, even als die van den Hond, dit is de reden, dat hy zich niet, gelyk deze, een oogenblik na de paring van zyn wyfje ſcheiden kan, om de opzwelling der deelen. Zyne zaadballen hebben de grootte van een Amandel.

Deze Dieren paren in de maand Maart, de wyfjes dragen negen weeken, gelyk de Teeven, en zy werpen doorgaans, zeven of acht jongen, die zomtyds verſchillende kleuren hebben, wanneer zy geboren worden, en die mede van kleur moeten verſchillen, wanneer zy tot hunne volkomenheit gekomen zyn; die gene, die wit moeten worden, zyn geelachtig by de geboorte; en die gene, die aſchverwig blaauw zyn zullen, koomen zwartachtig ter wereld. Wanneer de vacht van dit Dier, die men tot bontwerk gebruikt, tot haren ſtaat van volkomenheit gekomen is, zoo heeft het hair twee duimen lengte; maar deze vacht, is alleen in den winter ſchoon, om dat het oude hair alsdan, geheel uitgevallen is. De jonge Iſatiſſen, die geheel wit moeten worden, hebben in de maand September, dat is te zeggen, vier maanden na hunne geboorte, een in de lengte lopende bruine ſtreep, en een andere dwarsſtreep op den rug: het zyn dit ſoort van Iſatiſſen, die men *Gekruisſte Voſſchen* genoemt heeft.

De Iſatiſſen, bewonen de koudſte Landen, en

en de Bergachtigste gedeeltens van Lapland, Siberiën, Noorweegen, en zelfs van Ysland: men ziet hen mede aan de oevers der Ys-Zee. Gedurende de tyd van hunne liefdens-bedryven, die veertien dagen, of drie weken duren, bewonen zy hunne holen niet, maar na dezen tyd begeven zy 'er zich weder in, en maken verscheide uitgangen aan deze holen, die naauw en diep zyn.

Deze dieren voeden zich, gelyk de Vosschen met Vogelen en Haasen die zy met dezelve loosheit weten te vangen. Zy begeven zich in het water, en zwemmen de Meeren over, om de nesten der Eendvogelen en andere Watervogelen te zoeken, waar in zy de eijeren en jongen verslinden.

ITALIAANSCHE MANTIS. (*Byvoegz.*) Zyne oogleden hebben vyf gewrichten; zyne sprieten zyn enkelvoudig, kort, en draadswys; zyn kop is klein en platachtig: aan iedere zyde van het hooft, heeft hy een groot netswys oog, en boven deze twee kleine gladde oogen, 't geen 'er vier in 't geheel maakt, zyn borstschild is lang, smal, gezoomt, en met een soort van uitstekent kruis versiert: de schilden die twee derde gedeeltens van het Insect bedekken, zyn ge-adert, netswys over elkanderen gekruist, en bedekken doorschynende en ge-aderde vleugelen: de achterste beenen zyn zeer lang, en de voorste zeer breed: de kleur van de Mantis is groen, en een weinig bruinachtig.

JUFFERS. (*Byvoegz.*) *Bladzyde* 521. 1*ste kolom*, *regel* 25. Dit is de wyze, op welke deze Insecten hunne liefdens-bedryven aanvangen. Wanneer het mannetje dus zyn wyfje gevat heeft, zoo houd hy het vast, en laat het zich niet weder ontsnappen: hy is alsdan noch niet verre gevordert. Het is hen onmogelyk om zyn deel by dat van zyn wyfje te brengen, die hy by het uiterste van het lichaam vast heeft. Zoo lang het wyfje zich niet naar zyne begeerte schikt, zoo kan de paring niet geschieden; hy voert het wyfje aan het uiteinde van zynen staart, hangt het in de lucht op, tot dat dit laatste, of vermoeit, of verhit geworden zynde, zich aan zyne driften overgeeft, alsdan kromt het wyfje deszelfs buik nederwaarts, laat hem tusschen zyne beenen, en voorby zyn kop gaan, en brengt het uit-einde van deszelfs buik, tegen het deel van het mannetje, 't geen zich met zyn wyfje paart, zonder deszelfs kop los te laten. Gedurende de paring, hebben deze Insecten, een zonderlinge houding: zy vormen een soort van ring. De kop van het wyfje, word door den staart van het mannetje vastgehouden, terwyl het uit-einde van deszelfs buik, die den kring vormt, met het opperste gedeelte van zynen buik gepaart is. Deze Insecten vliegen dus in een zoo gedwonge houding, en scheiden niet van elkanderen voor dat de paring volkomen voltrokken is. Deze vreemde paring doet ons zien, hoe vruchtbaar en onuitputtelyk de Natuur, in uitvindingen is, om tot hare oogmerken te komen. (*De Lezer moet op Bladzyde*, 521. 1*ste kol. dat gene overslaan*, *dat van reg.* 32. *tot reg.* 45. *gezecht word.*)

JULUS. Dit Insect, 't geen door de Heer *Linnæus* onder de Duizentbeenen geplaatst word, koomt 'er wezentlyk, door deszelfs langwerpige gedaante, en het groot getal der pooten, mede overeen; maar het verschilt 'er door de vorm van zyn lichaam van, die rond en kegelvormig is, en door zyne sprieten, die nooit meer dan uit vyf ringen bestaan. Zyne pooten zyn kort, dun en talryk. Met dezen toestel van pooten, die naar een franje van hair gelykt, gaat echter dit Insect zoo ras niet voort als de Duizendbeen. Men zou veel eerder zeggen dat het kroop, dan dat het voortging. Deszelfs huit is hard, schaalswys en blinkende. Het lecht dezelve even als de Duizentbeen af, met welke men haar dikwyls onder de aarde en steenen vind. Men kent twee soorten van kleinder Julus, in de nabuurschap van Parys; die van het eene, zyn zwartachtig, glad, en hebben twee hondert pooten; die van het andere zyn geel, en hebben twee hondert en veertig pooten. Iedere ring, die zomtyds gestreept is, geeft twee paren pooten uit. Wanneer de Julus in rust is, zoo kronkelt hy zich, even als een Slang. Wanneer men dit Insect aanraakt, zoo kronkelt het zich in een slangetrek; indiervoegen, dat zyne pooten binnenwaarts gebogen zyn. *Zie* DUIZENDBEEN.

JU-

JUMAR OF GEMAR.

JUMAR OF GEMAR. Eenige Schryveren zeggen, dat men dit Laſtbeeſt in Spanje en Auvergne vind, en dat het niet voortteelt. Maar om dat dit Dier, zoo het aanwezig is, in onze Geweſten niet voortteelt, zecht de Heer *Adanſon*, moet men daar uit beſluiten, dat alle de Jumars, onvruchtbare Dieren zyn, en dat men 'er nooit vruchtbare hebben zal, middelerwyl dat wy het voorbeeld voor oogen hebben van andere Dieren, waar van zich de baſtaart ſoorten vermenigvuldigen, gelyk die van het Sysje en den Diſtelvink, van den Muil-Ezel, enz. Men zou mogelyk deze voorbeelden noch verder over een groot getal andere Dieren uitſtrekken konnen, die tot een bewys zouden konnen ſtrekken van die veranderingen of Scheppingen van nieuwe ſoorten onder de Dieren, en het ſchynt waarſchynelyk, dat men door de tyd en de zamenvoegingen, ſoorten van Dieren zou konnen doen voortkomen, die ten tyde der Ouden beſtaan hebben, en die ophouden aanwezig te zyn, by gebrek van gunſtige omſtandigheden, om hen te onderhouden.

KAAP OF VOORGEBERGTE.

De Aardryksbeſchryvers drukken door dit woord een uitſtekende punt van het Land uit, die verder als de naburige Kuſt in Zee uitſpringt. *Zie* ZEE, BERG, en AARDE.

KABINET DER NATUURLYKE HISTORIE, *zie* NATUURLYKE HISTORIE.

KACHOU. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 528. *2de kol. reg.* 21. *van onder.* De boom waar van men de Kachou bekoomt, is de *Palma cujus fructus ſeſſilis*, FAUFEL *dicitur: ſive Areca Palmæ foliis* der Schryvers. Zyn wortel is zwartachtig, langwerpig en vezelachtig; zyn ſtam is naby den wortel een ſpan dik; zyn ſchors is groenachtig, en zoo glad dat men hem niet beklimmen kan, ten minſten niet zoo men geen haken en touwen aan zyne voeten hecht, of dat men hem op geringe afſtanden met banden van matten omringt. De gebladerde takken komen uit den ſtam kruiswys voort, en met paren by elkanderen geſchikt; zy omvangen met hunnen voet de kruin van den ſtam, even als met een rond en geſloten zaadhuisje; zy vormen door dit middel een langwerpig hoofd aan den top, 't geen veel dikker als de ſtam van den boom is. De voet van deze takken barſt en breekt, en zy vallen achtervolgens na elkanderen af. Op den top van den ſtam, koomt uit de ſchoot van ieder blad een zaadhuisje, by wyze van een ſchede voort, 't geen ſteeltjes bevat, die met bloemen en vruchten beladen zyn, zy zyn hol op de plaats, alwaar zy breken en zich openen. Deze vruchten zyn zaden die vry wel naar een muskaatnoot gelyken. Deze noot ſcheid zich gemakkelyk van het vezelachtige vleeſch, wanneer de vrucht droog is: zy is hard, moeijelyk om te ſnyden, rood van kleur, en met rosachtige en graauwachtige aderen geſchakeert. De Indianen geven de naam van *Chotool* aan deze vrucht: zy mengen haar met *Indiaanſche Lycion* of *Kaath*, en zy kauwen dit mengzel geſtadig; of het hard of zacht zy, is by hen onverſchillig: zy zwelgen het ſpeekzel door, 't geen door deze zelfſtandigheden gekleurt is, en ſpuwen het overige uit; hunnen mond ſchynt alsdan geheel bloedig, en verwekt ſchrik in 't aanzien: maar dit ſoort van onthaal, heeft by hen het voorkomen van welvoeglykheit; en vermits het uitwerkzel van deze drogery de tanden door de tyd een donkere kleur doet verkrygen, zoo verwen de Indianen van aanzien, om het voorkomen van onzinnelykheit te vermyden, de hunne geheel zwart.

Bladz. 529. *1ſte kol. reg.* 4. De groote en vermogende Lieden van dat Land, vergenoegen zich niet met deze Kachou, om haar aangenamer en ſtreelender voor den ſmaak te maken, zoo mengen zy 'er Cardamon, Aloëhout, Muskus, Amber, en eenige andere drogeryen onder. Dit is het zamenſtel van die ronde of platte koekjes, die de groote van een braaknoot hebben, en door de Hollanders uit Indiën gebracht worden, onder de naam van *Siri-Gata-Gamber.* Dus zyn mede de zwarte koekjes, die verſchillende gedaantens hebben, en of by wyze van Pillen, Zaden Bloemen, Vruchten, Vliegen, Inſecten, enz. gevormt zyn, die de Portugezen in Goa bereiden, en door de meeſte Europeanen om hunnen geweldigen Speceryachtigen reuk veracht worden. In Europa, en vooral in Vrankryk, mengt men de Kachou met ſuiker, Amber, en zomtyds met een weinig kaneel; men maakt hier van met ontbonde Gom Adraganth een deeg, en vormt 'er koekjes van, die den adem een aangename reuk geven. De Kachou behoort onder de goede drogeryen die de minſte nadeelen veroorzaken, in wat gifte men hen mede gebruikt.

KAKAUW. (*Byvoegz.*) Men heeft op de hoogte van Yapock, in het Landſchap Guajana, geheele boſſchen van Kakauwboomen.

Een groote menigte bloemen van den Kakauwboom vallen af, en naauwlyks heeft men 'er onder de duizent tien, welke zetten; indiervoegen dat de aarde onder dezelve geheel met deze bloemen bedekt is; hoe kleinder de bloem ten opzichten van den boom en de vrucht is, hoe zonderlinger zy ſchynt, en hoe meer zy de oplettenheit waardig is.

Een goede grond voor een Kakauwplantery,

tery, moet ten minsten zes voeten diepte hebben.

De Amandel van de Kakauw is de olieachtigste vrucht die de aarde voortbrengt.

Wanneer men de Amandelen van de Kakauw bereiden wil om 'er chocolaat van zamen te stellen, zoo zuivert men haar, pelt haar, roostert haar in een bekken, vervolgens verplet men haar met een yzere rol op een steen, die weinig dikte heeft, en waar van het oppervlak krom, en een weinig uitgeholt is, en die men op een konfoor met vuur plaatst: het is op deze wys, dat men 'er een deeg van vormt, die men met suiker mengt, en die men noch vloeibaar zynde, in vormen van blik giet, waar van de vorm willekeurig is; zomtyds stort men dit mengzel op papier uit, op welke het stremt, en in weinig tyd hard word.

De *Boter van de Kakauw*, waar van men zich op Cayenne by gebrek van boter bedient, om de spyzen te bereiden, is een olie die de zelfstandigheit van boter heeft, en nuttig tegens de verkoudheden en zelfs tegens de bytende vergiften is. Vermits dezen olie in onze Gewesten harder als in Amerika word, zoo zyn wy genoodzaakt om hem met olie van Balsemnoten te vermengen.

KAKKERLAK. (*Byvoegz.*) In Amerika kwellen de zwarte Mieren de Kakkerlakken op een wreede wyze. Wanneer zy 'er by toeval een verminkt of dood vinden, zoo grypen 'er hem twaalf aan, slepen hem in het Mierennest, en knagen hem in stukken, wanneer zy hem 'er niet geheel in brengen konnen.

KALABASBOOM, *Cucurbitifera arbor Americana.* (*Byvoegz.*) De stam van dezen boom is bochtig, en met een grauwe en ruwe schors bedekt; hy is zeer takryk. De vruchten van dezen boom zyn met een mergachtig vleesch vervult, en bevatten verscheide bruinachtige zaden, die de vorm van een hart hebben; men bemerkt dat de Kalabassen ryp zyn, wanneer de steel waar mede zy aan den boom gehecht zyn, verwelkt en zwartachtig word: men kan hen alsdan afplukken. Eenige der Inwoonders doen de gedaante van de Kalabassen veranderen; wanneer zy half ryp zyn, zoo prangen zy hen met geweld, volgens de gedaante die zy hen willen doen aannemen. Het hout van dezen boom is veel eerder taai, dan hard.

De *Cayembouc* die van zoo veel nut voor de Negers en Wilden zyn, om hunne spyzen zinnelyk te bewaren, zyn niets anders dan uitgeholde Kalabassen waar in een opening is, door welke men de hand steken kan; men sluit deze opening vervolgens toe, door middel van een stuk van een Kalabas dat by wyze van een kapje gesneden is. Men vermenigtvuldigt deze boomen door middel van scheuten en zaden.

KALAMINTSTEEN (NATUURLYKE of DELFBARE) *Calaminaris lapis.* (*Byvoegz.*) Dit is de *delfbare Cadmia*, by uitnementheit, *Cadmia nativa.*

Alle steenen die, met kolen gemengt zyn, en vervolgens voor de geweldigste werking van een besloten vuur blootgestelt zyn, brengen geen Zinck voort; of die in een open vuur, het geel koper niet vormt, wanneer zy met het root koper en kolen gemengt zyn, moeten voor geen ware *Kalamintsteenen* gehouden worden. Dit is de regel die 'er de Heer *Marckgraff* van opgeeft. Men vind de Kalamintsteen in het Hertogdom Limburg, en andere plaatzen van Europa. Men vind hem menigmalen onder de eerste aardkorst. Men gebruikt de Kalamintsteen uitwendig in de Geneeskonst: men schat hem zamentrekkende, nuttig om de wonden en verzweringen op te drogen, en tot lidteekens te doen zetten; maar hier toe moet hy wel gewasschen, en fyn gewreeven zyn.

KALKACHTIGE AARDE. Deze naam heeft men aan het *Kryt*, aan de *Mergel*, aan de *Cron* of *Falun*, aan de *Maanmelk*, *Delfbare Agarik*, het *Delfbare Meel*, en aan alle de verkalkbare zelfstandigheden, of die opbruissing met de zuren maken: zie *deze woorden.* Men vind mede de *Kalkachtige Aarde* in het Marmer, in het Spath, in den Jodensteen, Linxsteen, in het Koraal, in de Madreporaas, de Schelpen, enz. zy is het die den grondslag van de beenderen der Dieren uitmaakt, in welke zy met een soort van *Gluten* vereenigt is, die hen de nodige vastheit geeft. *Zie de nieuwe Waarnemingen van den Heer Herissant, in de Memoriën van de Akademie der Wetenschappen van Parys, voor het Jaar* 1766. Het is deze zelfde *Gluten*, of *zamenhechtent middel*, die het onderscheid uitmaakt, tus-

tusschen het *Kryt*, en andere kalkachtige zelfstandigheden, die wy tot een voorbeeld opgegeven hebben: welk onderscheid men niet meer bespeurt, wanneer het *Gluten* door de werking van het vuur uitgedreven is. Het is deze zamenhechtende stoffe noch die zomtyds de zure vochten belet, om aanstonds op de *Kalkachtige Aarde* te werken, gelyk men zulks in verscheide Kalksteenen opmerken kan, die zich alleen weinig of niet in de zure vochten ontbinden, voor dat zy gekalkbrand zyn, en in het Sterk-water 't geen op het Yvoir niet werkt, schoon het gekalkbrand is, om dat de werking van het vuur, het *Gluten* niet geheel heeft konnen vernietigen, 't geen met de Kalkachtige Aarde vereenigt is. *Zie* KALKSTEEN.

KALKSTEEN. (*Byvoegz.*) Dit soort van steenen, ontleent klaarblykelyk deszelfs oorsprong van harde en met werktuigen begaafde lichamen, die tot het Ryk der Dieren behoren, als Beenderen, Schelpen, Madreporaas, enz. *Zie het woord* DELFBARE LICHAMEN. In verscheide Landschappen van Indiën, maakt men Kalk van *Schelpen en Madreporaas*. Men doet zulks mede in andere Landen, in welke men in staat is om 'er groote byeenverzamelingen van te doen, gelyk in het rechtsgebied van de Admiraliteit van Brest gedurende de hitte, en wanneer de Oestervangst overal elders ophoud, zet men haar echter in deze Landstreek voort, niet om den Visch, die alsdan nergens nut toe is, maar om de Schelpen waar van men een Kalk brand, die men gebruikt om het Garen en Lynwaat te bleeken, 't geen men te Landernau, voor den Spaanschen handel, inscheept. Deze Kalk die mogelyk zeer goed tot dit gebruik is, zou men mede tot grof metzelwerk gebruiken konnen: maar men heeft bevonden, dat zy niet goed is om de muren te witten, vermits zy afschilvert.

KAMEEL EN DROMEDARIS, *Camelus & Dromedarius.* (*Byvoegz. en verbet.*) *Bladz.* 536. *2de kol. reg.* 6. Deze twee namen zegt de Heer *de Buffon*, betekenen geen twee verschillende soorten van Dieren, maar zy duiden alleen twee onderscheide rassen aan, die van onheuggelyke tyden in het geslacht van den Kameel bestaan hebben. Het voornaamste, en om dus te spreeken het eenigste merkbare kenmerk door welk deze twee rassen verschillen, bestaat hier in, dat de *Dromedaris* twee bulten heeft, en de *Kameel* niet meer dan een: de Dromedaris is mede kleinder, en zoo sterk niet als de Kameel; maar beide vermengen zy zich, en brengen jongen voort; en de Dieren die door deze gekruiste rassen voortgeteelt worden, zyn die gene, die de meeste krachten bezitten, en die men boven alle andere schat. De bastaart soorten die van den Kameel en den Dromedaris voortkomen, vormen een tweede ras, dat zich mede vermengt; indiervoegen dat men in dit soort, gelyk in dat van alle andere tamme Dieren, een aanmerkelyk getal, verscheidenheden vind; waar van de algemeenste betrekkelyk tot de verscheidenheden der luchtstreeken zyn.

Bladz. 537. *1ste kol. reg.* 11. *van onder.* De Kameel schuimt gestadig, gedurende de bronstyd, en 'er koomen uit zynen mond, een of twee roode blazen voort.

Idem, *2de kolom*, *reg.* 8. *van onder.* De *Dromedaris*, zegt de Heer *de Buffon*, is onvergelykelyk algemeender verspreid als de *Kameel*; deze laatste vind men weinig elders, dan in Turkestan, en op eenige plaatzen van de Levant; waar tegen de *Dromedaris*, die gemeender als eenig Lastbeest in Arabiën is, mede in een groot getal in alle de Noordelyke deelen van Afrika gevonden word, die zich van de Middelandsche Zee, tot aan de Rivier de Niger uitstrekken, en dat men hen in Egypte, in Persiën in het Zuiden van Tartaryën, en in het Noorden van Indiën weder vind. De *Dromedaris* beslaat dus uitgestrekte Landstreken, en de *Kameel* is aan een geringe grond bepaalt; de eerste bewoond de onvruchtbare en heete Gewesten; en de tweede in een Land dat minder droog en gematigder is, en het geheele soort schynt in een luchtstreek van drie of vier hondert uuren breedte, besloten te zyn, en die zich van Mauritaniën tot China uitstrekt: het bestaat niet, noch onder noch boven deze luchtstreek. Schoon dit Dier een natuurlyke inboorling van warme Landen is, zoo vreest het echter de Gewesten in welke men een onmatige hitte heeft: deszelfs soort eindigt, daar dat van den Olifant begint, en het kan noch onder den brandenden Hemel, van de verbrande luchtstreek, noch in de zachte gewesten van onze gematigde Luchtstreek bestaan. Het schynt uit Arabiën

biën oorspronkelyk; want dit is niet alleen het Land in welke men het grootste aantal vind, maar het schynt mede dat gene, met welke het de grootste overeenkomst heeft. Men bedriegt zich zeldzaam in het natuurlyk Gewest der Dieren, wanneer men 'er volgens deze overeenkomsten van gelykvormigheit over oordeelt: hun waar Vaderland is de Aarde, naar welke zy gelyken; dat is te zeggen, aan welk hunnen aart geheel gelykvormig schynt geworden te zyn, vooral wanneer deze zelfden aart van het Dier zich elders niet wyzigt, en zich naar de invloeden van andere Luchtstreeken niet schikt.

Bladz. 538. *1ste kol. regel* 12. Zoo men mede by toeval een Waterpoel op eenigen afstand van hunnen weg ontmoet, zoo rieken zy het water meer dan een half uur verre, de dorst die hen perst, doet hen hunne schreden verdubbelen, en zy drinken op een maal zoo veel als voor den voorleden tyd vereischt word, en voor dezelfde uitgestrektheit van den toekomenden tyd; want hunne reistochten duren zomtyds geheele weken, de tyd van onthouding duurt voor hen zoo lang als hunne reistochten: men geeft hen dagelyks niet meer als een klomp deeg, en men laat hen iedere dach niet meer dan een uur rusten.

Deze eigenschap die de Kamelen bezitten om zich van allen drank te onthouden, is niet geheel een gewoonte, het is veel eerder een uitwerkzel van de vorming van hun lichaam. De Kameel heeft, behalven de vier magen die men gewonelyk in de herkaauwende Dieren vind, een vyfde zak die hen tot een bewaarplaats verstrekt, om het water in te bewaren; deze is met een menigte holligheden vervult, en is zoo groot, dat zy een groote hoeveelheit vocht bevatten kan, het word hier in, zonder verderving bewaart, en de andere voedzels konnen 'er zich niet mede vermengen. Wanneer het Dier door den dorst geperst word, en wanneer het nodig heeft om zyne droge voedzels te ontbinden, en hen door de herkauwing te vermalen, zoo doet het in zyn pens en zelfs in zyn slokdarm een gedeelte van dit water door een eenvoudige zamentrekking der spieren opklimmen: het is dus door middel van deze zonderlinge vorming, dat de Kameel verscheide dagen zonder drinken leven kan, en dat hy op eenmaal een verbazende menigte water inzwelgt, 't geen buiten verderfen helder in deze bewaarplaats blyft, om dat noch de vochten van het lichaam, noch de sappen der verteerde spyzen 'er zich mede vermengen konnen.

Idem, *2de kol. reg.* 10. Het is niet waar dat 'er een merkbare afkeerigheit tusschen de Kameel en Ezel, en het Paard en Muil-Ezel heerscht; want men ziet deze Dieren dikwyls in een stal by elkanderen, zonder dat zy de minste wrevel tegens den anderen betonen.

KAMELEON. (*Byvoegz.*) Dit is een eyerbarent Dier, dat geen ooren heeft, en geen onderscheidbaare toon schynt te vormen of te ontvangen: het heeft achtien ribben, en zyn ruggraad heeft vier en zeventig wervelbeenderen, de vyftig van zynen staart 'er onder begrepen. Op het Land is zynen voortgang langzaam, even als die van de Schildpad, maar te gelyk zeer statig: de beweging van zyne ademhaling, is zoo regelmatig, als die van de Kikvorsschen en Haagdissen. Wanneer de Kameleon in gevaar is van gevangen te zullen worden, zoo opent zy den bek, en blaast even als een Coluber. De Vader *Feuillée*, wil in zyn, *Journal van Natuurkundige*, *Wiskundige* en *Kruidkundige Waarnemingen*, dat de veranderingen van kleuren in dit Dier, van de verschillende gezichtpunten afhangt, in welke men het beschouwt. Een ander Schryver wil, dat dit verschynzel, door de verschillende hoedanigheden van hitte of koude der lucht, voortgebracht word, die het Dier omringt. Alle deze verscheidenheden van gevoelen, laten ons in het onzekere, over deze veranderingen van kleuren. Geschied het door schemering, of door te rugkaatzing, of door de schikking der deeltjes, die zyn huit uitmaken? *Matthiolus* haalt verscheide bygelovigheden der Ouden aan, betreffende de Kameleon, welke aantoonen, dat de Natuuronderzoekers, dikwyls zaaken verhaalt hebben, die alzoo fabelachtig waren, als die door de Dichters gezongen wierden.

KAMFER. (*Byvoegz.*) Dit is een groeibare Harst, die op het water dryft, en 'er op brand; hy kan door middel van vuur, vloeibaar gemaakt worden. Men zecht, dat men hem aan de Hoven der Oostersche Vorsten, met wasch gemengt zynde brand, om gedurende de nacht, te verlichten.

Alle de soorten van Kamfer voor de lucht blootgestelt zynde, vervliegen door lengte van tyd, dit heeft my ten vollen overtuigt, dat de Kamfer eene geheel byzondere zelfstandigheit is, en die kenmerken heeft, die haar geheel van alle andere lichamen van het Ryk der Planten onderscheiden.

Wanneer men de Kamfer in een bekken met Brandewyn doet, en men deze stoffen in een naauwe en besloten plaats, laat uitdampen, tot dat zy geheel vervlogen zyn; en men hier vervolgens met een brandende kaars inkoomt, zoo zal deze besloten lucht, geheel ontbranden, en zich, even als een Weerlicht vertonen, zonder de Aanschouwers of het Gebouw, eenigzints te beschadigen.

KAMPERFOELIE. (*Byvoegz.*) Deze Heester word met gemak van uitspruitzels, of afzetzels aangekweekt, in de tuinen schiet hy zoo hoog op, dat men 'er de latwerken, prieelen, galleryen, en kabinetten mede bedekken kan. Schoon de Kamperfoelie een kruipende wortel heeft, zoo kan men hem echter tot heggen, enz. vormen; en men kan hem door menigvuldige snoeijingen, een ronde gedaante of hoofd doen verkrygen.

De Kanadiaansche Kamperfoelie heeft een kleine bloem, die weinig merkbaar is: die van Kandia heeft bladeren even als Versloof; zyne bloemen, die geen reuk hebben, zyn voor een gedeelte wit, en voor een gedeelte geelachtig.

Het uitgeperste sap van de bladeren van den Kamperfoelie is zuiverende, en word tegens de gebreken der huit aangepreezen. Het water dat men van zyne bloemen stookt is nuttig tegens de ontstekingen der oogen.

KANEELBOOM, *Laurus foliis oblongo-ovatis, trinerviis, nitidis, planis.* (*Byvoegz. en verbet.*) Zyn stam en takken, die zeer talryk zyn, zyn met een schors bedekt, die eerst groen is, en door de tyd rood word. Het hout gelykt naar dat van den wortel. Zyne vruchten bevatten onder een groen, smerig, zamentrekkent en specceryachtig vleesch, een kleine breukige Noot, die een purperkleurige Amandel besluit.

Na dat men de tweede schors, die *Kaneel* genoemt word, van den boom afgenomen heeft, zoo blyft hy twee of drie jaren naakt: ten einde van dezen tyd, zoo is de Kaneelboom met een nieuwe schors bedekt, en tot dezelve ontbloting bekwaam.

Alle de deelen van den Kaneelboom zyn nuttig: zyn schors, zyn wortel, stam, takken, bladeren, bloemen en vruchten: men trekt 'er overgehaalde Wateren, vlugge Zouten, Kamfer, Smeer of Wasch, en kostbare Oliën uit: men stelt 'er Syropen, Koekjes, welriekende Oliën, en andere, die alle soorten van Wynen in Hypocras doen veranderen, of den grondslag van die aangename speceryen uitmaken, die in de bereiding der opstoofzels gebruikt worden, van te zamen: in een woord de Kaneelboom is in alle opzichten, den Koning der Boomen.

Bladz. 545. *1ste kolom*, *regel* 12. Niets is aangenamer, noch heeft een wonderbaarder werking, om het geheele gestel des lichaams weder op te wekken, te verwarmen en te versterken, als deze Olie met Suiker ingenomen zynde. De Vrouwen van een koude gesteltheit in Georgiën, Goa, enz. maken 'er met vrucht gebruik van. Deze wezentlyke Olie van den schors van den Kaneelboom, zinkt in het water door, wanneer hy zuiver is; en men heeft opgemerkt, dat het grootste gedeelte zomtyds in een Zout verandert, 't geen de krachten van de Kaneel bezit, en het gene zich in water ontbind.

Men trekt mede uit de schors van den wortel, een Olie, die uitwendig, in de Indiën, tegens de verkoudheden en beroertens, gebruikt word: men geeft hem inwendig in, met Suiker gemengt zynde, om het zweeten en de waterlozing te bevorderen, en de winden te verdryven. De Indianen schatten de Kamfer die men uit den wortel trekt, voor de beste, waar van men in de Geneeskonst gebruik maken kan; men bewaart hem zorgvuldig, en schikt hem voor de Koningen van het Land, die hem als een hartsterkent middel, van een ongemeene kracht, gebruiken. Men bekoomt, door de overhaling, van de *bladeren van den Kaneelboom*, een Olie, die een Kruidnagel reuk heeft, deze is eerst troebel, maar hy word wel ras helder, en verkrygt dezelve eigenschappen, als van den schors. Dezen Olie word in Indiën voor een verbeterent middel der geweldigste purgeermiddelen gehouden: men maakt van deze bladeren in de speceryachtige baden, gebruik. Het water dat men van de *bloemen van den Kaneelboom* stookt,

ſtookt, heeft een zeer aangename reuk. Men bedient 'er zich van, om de geesten weder op te wekken, om den kwaden adem te verbeteren, en om verſcheide ſoorten van gerechten, reuk en ſmaak te geven: men maakt 'er mede een Conſerf van, 't geen een aangename ſmaak heeft. De vruchten geven twee ſoorten van zelfſtandigheden; men trekt 'er door de overhaling een wezendyke Olie uit, waar van den reuk overeenkomſten met die van de Kruidnagelen, Genever en Kaneel heeft: door de afkoking bekoomt men 'er een ſoort van vet van, 't geen een doordringende reuk, en een kleur en een zelfſtandigheit, als ſmeer heeft, en waar van men brooden, even als van de Spaanſche Zeep maakt. De Hollandſche Ooſt-Indiſche Maatſchappy, brengt dezelve onder de naam van *Kaneel-Waſch*, over; om dat de Koning van Kandy, 'er kaarſſen en fakkels van te zamen laat ſtellen, die een aangename reuk van zich geven, en die men tot gebruik van het Hof, bewaart. Deze Waſch dient de Indianen, tot een uit- en inwendig geneesmiddel, 't zy in de kneuzingen, of in de zenuwverſterkende Balſems. Eenige Reizigers willen, dat men 'er thans een uitmuntende Pommade van bereid, die welriekende is, en dient om het vel te verzagten en te zuiveren, en om de puiſten, de kloven, de winter, enz. te genezen.

In de oude ſtammen der Kaneelboomen, heeft men harſtachtige kwaſten, die de reuk van goed Roozenhout hebben. Onze Schrynwerkers konnen het met nut tot zekere werken gebruiken.

Een weinig Kaneel onder een geneesmiddel gemengt zynde, verbetert 'er de kwade ſmaak van, en verhindert de ſnydingen en krimpingen.

Bladz. 545. *1ſte kol. reg.* 30. De plaats die op het Eiland Ceylon, de naam van het *Kaneelveld* draagt, ſtrekt zich van Negombo, tot Punto Gale, uit. De Hollanders zyn zeer zorgvuldig, om van tyd tot tyd, de Kaneelboomen te doen uitroeijen, die zonder aankweeking groeijen, of die elders dan op zekere plaatzen van dit Eiland aangekweekt worden. Men rekent dat zy ten naaſten by zoo veel Kaneel in Aſia, als in Europa, verkopen. Men gebruikt een groote hoeveelheit van dezen ſchors, in Amerika, en byzonder in Peru, tot de Chocolaat, die de Spanjaarden niet ontbeeren konnen.

Witte Kaneel. (*Byvoegzel*). De ſchors die men *Kaneel van Winter* noemt, is een ſchors die pypswys gerolt, aſchverwig, een weinig ſponsachtig, met barſten bedekt, inwendig vaſt, dicht, en rosachtig is, hy heeft een ſpeceryachtige Peper ſmaak, en een doordringende reuk. Vermits hy zeer zeldzaam in Europa is, zoo gebruikt men altoos de Witte Kaneel in zyne plaats.

De *Witte Kaneel*, dient de Bewoonders van Jamaika, om de opſtoofzels te bereiden, in plaats van Peper en Kruidnagelen: haar gebruik is ſchadelyk voor Lieden van een galachtig en verhit geſtel. Men konfyt dit ſoort van Kaneel wanneer zy nog groen is; alsdan gebruikt men haar met veel nut tegens de ſcheurbuik.

Kruidnagel Kaneel. (*Byvoegz.*) *Barrere* zegt, in zyne Beſchryving van de Franſche Bezittingen onder de Middag-lyn, dat den Boom die deze ſchors voortbrengt, een groote Heeſter is, die op het vaſte Land omtrent de Rivier de Ourapeu groeit: *Mirthus arborea Caryophylli aromatici-odora*; en dat hy huizen der Wilden gezien heeft, die geheel van zyn hout zamengeſtelt waren, 't geen ſpeceryachtig is. Dit is de *Caninga* van eenige Schryvers.

KANEEL-APPELBOOM, *Guanabanus fructu aureo & molliter aculeato.* Plum & Barr. Men weet niet recht, waarom men dezen boom dus genoemt heeft, 't geen een ſoort van *Cachimentier* is: zie *dit woord*. Hy heeft in geen opzichten de ſmaak, noch heeft geen overeenkomſten met den Kaneelboom van Ceilon. Zyn ſtam is veel dunder als die van den *kleinen Coroſol*, 't geen een boom van het zelfde geſlacht is, en waar van wy op het woord Ossenhart, melding gemaakt hebben: zyne bladeren verſchillen 'er weinig van, en zynen ſpeceryachtigen ſmaak, heeft 'er zeer veel overeenkomſten mede. Zyne gedroogde bladere, in de rataffia afgetrokken zynde, geven een aangename drank. Zyne kleine vrucht gelykt naar een kleine Pynappel. Dit is dezelfde die men *Ata* in Siam, en op de Kuſt van Coromandel noemt.

KANONKOGEL, *Pekia fructu maximo globloſo*, *Barr.* De Heer *de Prefontaine* zegt, dat de groote en bolronde gedaante van de vrucht van dezen boom, hem door

de

de Creolen, de naam van Kanonkogel heeft doen geven. De fchel van deze vrucht is dik, hart, geelachtig, en met graauw gevlakt: haar vleefch bevat verfcheide noten, welke tegens elkanderen geraas maken, wanneer men de vrucht fchud als zy droog is. De Wilden beminnen deze vrucht; maar de blanken maken 'er alleen gebruik in de borftkwalen van. De bladeren van dezen boom zyn glad: derzelver voornaamfte zenuuw ftrekt zich tot aan het uiteinde uit, en de andere ftaan vry verre van elkanderen, en zyn fchuins geplaatft.

Pifon zecht, dat 'er een ander foort is, 't geen de Portugezen *Setim* noemen, en waar van het hout nooit verrot, en het gene zeer gefchikt zyn zou, om kanoes zamen te ftellen. Zie de afbeelding van dezen boom en zyne vrucht in het *Aanhangzel van Marckgrave*, *bladz.* 293.

KAOLIN. (*Verbet.*) Door de ontlediging die wy van de Chineefche, en vooral van de Duitfche Kaolin gedaan hebben, hebben wy ontdekt, dat het meelachtige gedeelte, zomtyds kalkachtig is. (De Heer *Guettard* heeft waargenomen, dat het kleiaardachtig is, en dit is wezentlyk het gemeenfte foort, 't geen over de aarde verfpreid is.) De glinfterende deeltjes zyn Mica, en de zandachtige deeltjes, zyn kleine kriftallen van Quartz.

KAPOEN, *Gallus eviratus.* Dit is een jonge Haan die gefneden is. *Zie* HAAN.

KARATAS. (*Byvoegz.*) Op Cayenne geeft men de naam van *Lemet-Hout* aan een foort van *Karatas*, waar van het merg de Negers tot zwam dient. De Heer *de Prefontaine* zecht, dat de bladeren van het Lemet-Hout, op affche warm gemaakt, en op de deelen gelecht, die door verkoudheit aangetaft zyn, veel verlichtenis verfchaffen. Zy zyn mede een byzonder heelmiddel voor de wonden. De vruchten van deze Plant, worden *Aard-Citroenen* genoemt: men geeft haar dezen naam, om dat zy de rinffe fmaak der Citroenen hebben, en men in de aarde moet delven om haar te vinden.

KARSSEBOOM. (*Byvoegz.*) De *lage Karffeboom* der Alpen, is de *Frole* der Bourgondiers, de *Chamæ-cerafus* der Schryvers, de *Kamperfoelie* met een rechte fteel der Engelfchen, en de *Lonicera* van den Heer *Linnæus:* men onderfcheid mede *lage Kerffeboomen* met blaauwe en zwarte vruchten. De *Chamæ-Cerafus* is geen eigentlyke gezegde Karffeboom.

Men vind mede op de Antillifche Eilanden, de gemeene Karffeboom, en een ander foort, 't geen de Inwoonders van Cayenne *Gevoorde Karffeboom* noemen; dit is de *Malphigia fructu cerafino fulcato Barr.* De Karffen die hy voortbrengt, hebben een fpeceryachtigen fmaak: zy zyn veel grooter als de onze, en zouden veel beter worden, zoo zy zorgvuldig aangekweekt wierden.

KARWEI. (*Byvoegz.*) Men trekt door de overhaling een wezentlyke Olie uit het zaad van de Karwei, die fcherp en zeer doordringende is; in brandewyn ontbonden, en in het oor ingefpoten zynde, is hy een uitmuntent middel voor de doofheit.

KASSIE. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 551. *2de kol. reg.* 20. Het is zeer waarfchynelyk dat de boom die de *Houtachtige Kaffie* voortbrengt, tot het zelfde foort behoort, als die gene, waar van men de Ceilonfche Kaneel bekoomt; maar dat dit een wilde, of verplante en ontaarde Kaneelboom is. Zou het zelfs de fchors der oude Kaneelboomen niet zyn?

KASTANJEBOOM. (*Byvoegz.*) Deze boom heeft, door zyne geftalte en nuttigheit, verdient om in het getal van die gene geplaatft te worden, die den eerften rang onder de boomen der boffchen bekleeden, en men is in 't algemeen overeengekomen dat hy alleen voor den Eikenboom, zwigten moet.

Zyn ftam is gewonelyk zeer recht, zeer lang tot aan de takken, en zeer wel gevormt. Wanneer men de Kaftanjeboom wil aankweken, om 'er betere vruchten van te hebben, zoo moet men hem fluitswys of met het fchild griffelen; men geeft hem alsdan de naam van *Maronier:* men kan hem mede door ingelegde takken vermeerderen.

Het hout van den Kaftanjeboom is wit, en middelmatig hard; het knapt in het vuur, en geeft weinig warmte van zich; deszelfs koolen gaan fchielyk uit.

Het is niet zeldzaam, dat men Kaftanjeboomen van een verbazende dikte ziet: *Kirche-*

cherus haalt, in zyn Verheerlykt China, een van deze boomen aan, die men op den Berg Etna zach: zyne dikte was zoo onmatig dat zyn schors tot een schaapskooi diende, waar in men des nachts een kudde Schapen besloot.

De gedroogde vruchten van dezen boom, die onder de naam van *Kastanjes* bekent zyn, worden in de Zuidelyke Landschappen van Vrankeryk bereid. Een aanmerkelyke omstandigheit van deze bereiding, die behalven dit, niets byzonders heeft, is dat men de Kastanjes, voor dat men haar voor het vuur blootstelt; een beginsel van schieting laat verkrygen, 't geen haar een zeer aangename zoetheit geeft: in dezen staat verschillen zy van de versche Kastanjes, even gelyk het geschoten graan of het *Mout* van hetzelfde rype en ongeschoten graan verschilt; hier om heeft men redenen om te vermoeden, dat zy zeer geschikt zyn, om goed bier te verschaffen.

Behalven de gemeene *Maron-Kastanjeboom*, onderscheid men die gene noch, die *geschakeerde bladeren* heeft; die gene die troffen voortbrengt, en de Virginiaansche Kastanjeboom of de *Chinkapin*, en de Amerikaansche met breede bladeren en groote vruchten: zie *Miller*, ten opzichten van de planteryen van deze boomen, in het groot.

KASTANJE-EQUINA, zie Paarde-Kastanjeboom.

KAT, *Felis.* (*Byvoegz.*) Dit is een Viervoetig Dier, 't geen een geveinst gelaat, en zes en twintig tanden heeft; te weten, twaalf snytanden, vier hondstanden, die veel langer als de andere zyn, en tien maaltanden, waar van vier in de boven kaak, en zes in de onder kaak geplaatst zyn. De mammen zyn acht in getal, waar van vier aan de borst, en vier aan den buik staan. De Kat heeft vyf vingeren aan de voorste pooten, en alleen vier aan de achterste.

Bladz. 535. *1ste kol. reg.* 15. *van onder.* Het schynt dat de oorzaak die de moeders zomtyds aanspoort, om hare jongen te verdelgen, dezelve niet zyn kan, die de Katers zomtyds aandryft, om hen te verslinden: men heeft redenen om te denken, dat de mannetjes dit alleen doen, om dat zy zien dat hunne wyfjes ophouden hen te zoeken, en alleen door de zorgvuldigheit voor hare jongen bezielt worden. Men kan geloven dat de moeders tot deze buitensporige wreedheit niet gedreven worden, dan alleen in het oogenblik der baring, en waarschynelyk door de woede, die de smarten haar veroorzaakt: dit schynt hier uit te blyken, om dat zy hen zomtyds alleen verminken, en 'er in 't vervolg alle mogelyke voorzorgen voor dragen.

Idem, *2de kol. reg.* 26. *van onder.* De oogen der Katten zyn gedurende de nacht, indiervoegen met licht doordrongen, dat zy zeer glansryk en lichtende schynen, en het schynt dat de luister en de helderheit die men by den dach, in de oogen van deze dieren opmerkt, van den fluweelachtigen glans van het netvlies voortkoomt, op de plaats alwaar dit de gezichtzenuuw omringt. Maar het gene aan het oog van een Kat gebeurt, die in het water gedompelt is, kan men zoo gemakkelyk niet verklaren, en is voormaals in de Akademie der Wetenschappen van Parys het onderwerp van een groote twist geweest. Zie hier de zaak. Men heeft ontdekt, dat wanneer men een Kat in het water dompelt, en men haren kop alsdan indiervoegen keert, dat hare oogen voor een sterk licht blootgestelt zyn, zoo gebeurt 'er, ten 1ste, dat ondanks het sterke licht, de oogappel van het dier zich niet vernauwt, maar dat hy zich in tegendeel uitzet; en dat hy inkrimpt, wanneer men het dier levendig uit het water neemt; ten 2de, dat men zeer duidelyk in het water, de grond van het oog van het dier ziet, die men voorzeker in de lucht niet gewaar worden kan. Het voorstel van een diergelyk verschynzel, kan een soort van wonderspreuk doen vermoeden, in het gene hooger gezecht is: het is in de *Memoriën van de Akademie der Wetenschappen van Parys, voor de jaren* 1704, 1709, 1710 *en* 1712, dat men de wetenswaardige en nuttige twistingen lezen kan, die de Akademisten over dit onderwerp verdeelden.

De Kat, die reeds aanmerkelyk om hare listen en bochtige wyze van voortgaan is, doet hare nagelen niet uitkomen, dan wanneer zy 'er zich van bedienen wil om te slaan, te krabben, of om te beletten dat zy niet afglyd. Dus verdient het konstig gestel van deze wapentuigen, die te gelyk aanvallende en verdedigende zyn, mede de oplettenheit van de Ontleedkundigen. Ver-

mits

mits de hiel van de Kat, gelyk die van den Aap, Leeuw, en Hond, niet verre van het overige van den voet verwydert is, zoo kan dit dier gemakkelyk gaan zitten.

KATOENPLANT. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 553. *2de kolom*, *reg.* 20. *van onder.* De stam van den Katoenboom, is zoo dik als een been en zeer takryk.

Bladz. 556. *1ste kol. reg.* 26. De Heer *de Prefontaine* merkt aan, dat het Katoen onder alle de Amerikaansche Koopwaren dat gene is, dat het gemakkelykste kan aangekweekt worden, en waar toe men het minste getal Negers nodig heeft. De Katoenboom koomt van zaden voort: alle gronden zyn hem nuttig, wanneer hy eenmaal uit de aarde voortgekomen is. Wanneer de boom ter hoogte van acht voeten opgeschoten is, zoo verbreekt men zyn kruin, waar door hy rond word; men kapt mede de takken af, die hunne vruchten tot rypheit gebracht hebben, om dat 'er uit de voornaamste stammen nieuwe scheuten zouden voortkomen, zonder dit koomt de boom in weinig tyd om: het is mede om deze reden dat men de stam alle drie jaren gelyks de aarde afkapt, op dat hy nieuwe scheuten zoude voortbrengen. De boom brengt ten einde van zes maanden katoen voort. Men heeft twee inzamelingen, een in den Winter. De eerste is de overvloedigste en schoonste; zy geschied in de Maanden September en October: de andere die gewonelyk in de Maand Maart geschied, is minder voordeelig, om dat de regenvlagen het Katoen besmetten, en de stormwinden de boomen beschadigen. Om het Katoen wel in te zamelen, moeten de Negers zich alleen van drie vingeren bedienen; en zy hebben hier toe niets anders dan een korf nodig, om het Katoen in te plaatzen, dat men gedurende twee of drie dagen voor de Zon blootstelt, waarna men het in de pakhuizen brengt, en voorzorgen gebruikt, dat 'er de rotten geen schaden aan toebrengen konnen; want dit ongedierte is 'er zeer gretig na: men bedient zich vervolgens van een molen, die een, twee of vier kammen heeft om het uit te pluizen, en van het zaad af te scheiden; vervolgens doet men het in balen, 't geen zakken van sterk lynwaat zyn, men maakt deze nat, om dat het katoen 'er zich zou konnen aan vast hechten, en dat men de balen gelyk zou konnen pakken. Deze Katoen-balen wegen van twee hondert en zeventig ponden, tot drie hondert en twintig ponden.

Men wil dat de Katoenboomen in Amerika langlevende zyn, en dat de Indiaansche en Malthesche Katoenplanten alle jaren sterven.

Idem, *2de kolom*, *regel* 23. Behalven de werken die men van het gesponne Katoen bereid, en waar van wy reeds gesproken hebben, maakt men 'er noch diemit, bombazyn, en koussen van, waar van de schoonheit en volmaaktheit zomtyds zoo groot is, dat een paar koussen, die een en een half of twee onsen wegen, van vyftien tot dertig, en zelfs veertig hollandsche guldens kosten. In Amerika mengt men de verschillende soorten van katoen met elkanderen, om 'er gestreepte stoffen van te zamen te stellen; hier toe plaatst men op de kaarden zoo veel draden in vlokken van een zoodanige hoedanigheit, en zoo veel van eene andere, volgens het gebruik dat men 'er van maken wil: de Indianen kennen deze vermenging niet. De verscheidenheit der soorten die de Natuur hen verschaft, stelt hen in staat om aan alle de eigenzinnigheden der Konst te voldoen; en de bereidingen van hun katoen, heeft geen de minste overeenkomst met dat van het onze.

Welke de eigenschappen van het Katoen *Moxa* ook zyn mogen, het is zeker, dat ons waar Katoen, by wyze van een wiek, op de wonden gelecht zynde, 'er ontstekingen in veroorzaakt. *Leeuwenhoek* schryft dit uitwerkzel aan de gedaante van de vezelen van het Katoen toe, die, door een Microscoop beschouwt zynde, twee zyden hebben, die even als snydende, fyn en hard zyn.

KAT-PARD, *Catus-Pardus*. Deze naam geeft men aan een woest Afrikaansch Viervoetig Dier, waar van de naam en gedaante doet gelooven, dat het van de vermenging van een Luipaard en een Kat, of van een Kater en Pantherdier is voortgesproten. Dit gevoelen is door de Ouden staande gehouden, schoon 'er een groot onderscheid tusschen deze Dieren plaats heeft, in hunne groote, en de during van den tyd hunner dracht: men heeft een mannetjes *Kat-Pard*, in de Akademie der Wetenschappen van Parys ontleed, 't geen niet

meer dan twee en een halve voet lang, en een en een halve voet hoog was. Zyn ſtaart had de lengte van acht duimen: het opperſte van het lichaam was ros, het onderſte van den buik en het binnenſte van de pooten Iſabellekleur, het onderſte van de keel wit, en het lichaam met zwarte en lange vlakken gevlakt, die van den buik waren rond, en de ooren met zwarte ſtrepen geſtreept: de hairen van den baart van dit dier waren korter als die van de Kat. Zie de *Memoriën van de Koninglyke Akademie der Wetenſchappen van Parys, IIde Deel, 1ſte ſtuk.*

KATTEN-ZILVER: *zie* op het woord MICA.

KAUWOERDE. (*Byvoeg.*) De *Vleſch-Kalabas* is de Gras-Kalabas der Amerikanen: *Cucurbita lagenaria.* Het vleeſch van de Kauwoerde is zeer waterachtig, eenigzins voedzaam, en zeer verfriſſende, het is by gevolg nuttig in de verhittingen der Ingewanden, en in de verſtoppingen, die 'er door ontſtaan: het maakt de eerſte wegen lenig, en word wel ras door den ſtoelgang geloosſt. Men eet de Kauwoerde niet raauw, om haren laffen en flaauwen ſmaak, maar men maakt 'er gebruik in de toeſpyzen van, vooral in de warme landen, alwaar men haar even als een menigte andere moeskruiden bereid. De Geneesheeren van Montpellier, ſchryven het afkookzel of water van Kauwoerden, in dezelve gevallen voor, in welke men anders hoender- of kalfsnat en wei gebruikt.

KAVALAMHOUT. Dus noemt men een groote boom, die zeer gemeen op Cayenne is, en wiens hout weinig duurzaamheit in de aarde heeft. De reuk die hy van zich geeft, wanneer men hem omkapt, heeft hem, in de warme landen, de onhebbelyke naam van *Stronthout* doen geven. Deze reuk verdwynt onder het droog worden. Zyn ſchors is glad en wit, zyne bladeren zyn lang, en zyne vruchten zyn kleine groene zaden.

KAVIAAR: *zie* deszelfs artikel, op het woord STEUR.

KAYMAN. (*Byvoegz.*) Dit Dier is een ſoort van Krokodil wiens kop en het opperſte gedeelte van het lichaam, met ſchilden bedekt zyn, deze zyn zoo hard, dat 'er het dier byna onkwetsbaar door is; zy wederſtaan zelfs de ſchoot van een musket, 't geen met een boutkogel geladen is. Men kan het in de oogen kwetzen. Men wil dat het met zyne tanden een menſch in twee ſtukken ſnyden kan; ten minſten byt hy een menſch een been glad af. Wanneer men door een Kayman vervolgt word, zoo moet men verſcheide wendingen maken, om hem gemakkelyk te konnen ontwyken. Dit dier heeft een zoo doordringende muskusreuk, dat het zoet water 'er door parfumeert, waar in het zich bevind, en een reuk uitgeeft, die men hondert ſchreden in het ronde ruikt. Die gene die zich in Zee onthouden hebben geen reuk. Men zegt dat deze Dieren hunne oogen half toeſluiten, en dat zy zich door den ſtroom van het water laten mede voeren, zonder eenige beweging te maken, even als een ſtuk hout, 't geen met den ſtroom voortdryft; en dat zy door deze liſt, de dieren verſchalken, die aan den oever der kreken of rivieren komen drinken, en zelfs de menſchen die 'er in baden. Wanneer dit dier middel gevonden heeft, om een Os of Koe te bereiken, zoo valt het op hen aan, grypt hen by den muil, en ſleept hen onder het water, om ze te verdrinken, en vervolgens te verſlinden.

Men geeft de naam van *Kaymannen Eilanden*, aan zekere Eilanden welke niet bezocht worden, dan in de tyden in welke men de Schildpadden vangt: vermits men de onnutte deelen van deze dieren op het ſtrand laat leggen zoo koomen 'er een groote menigte Kaymannen naar toe, om dezelve te verſlinden; en hier van hebben deze Eilanden hunnen naam bekomen.

KEERKRINGSVOGEL. (*Byvoegz.*) De Vader *du Tertre* zegt, in zyne Natuurlyke Hiſtorie van de Antilliſche Eilanden, dat hy gelooft, dat dit een Paradysvogel is: echter heeft hy 'er weinig overeenkomſt mede. Deze Schryver voegt 'er by, dat men hen byna nooit op de aarde ziet om hunne jongen te bebroeden, of op te voeden: de Wilden maken veel werk van de twee lange vederen van den ſtaart, zy plaatzen hen in hun hair, en doen hen onder de neusgaten, by wyze van knevels, doorgaan.

KEISTEEN. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 559. 2*de kol. reg.* 27. *Henckel* denkt dat de Keisteen in zynen eersten oorsprong, door mergel gevormt is, hy grond zyn gevoelen hier op, om dat het mergel de eigenschap bezit, om zonder eenig byvoegzel, indiervoegen in het vuur te verharden, dat het vonken uitgeeft, wanneer het door het staal geslagen word; 't geen een der voornaamste eigenschappen van den Keisteen is: maar hy kan niet geloven, dat in zyne vorming het vuur als een uitwendige bewerker, moet beschouwt worden.

Zimmerman zecht, dat wanneer men een keisteen verbreekt, men hem gebladert en snydende vinden zal, op de plaats alwaar hy gebroken is; dat de keisteenen altoos harder, zuiverder en doorschynender omtrent het middelpunt, dan omtrent het omkleedzel zyn zullen; indiervoegen dat de korlen van het middelpunt, zich altoos van de andere omliggende deelen onderscheiden zullen, welke zachter en minder zamengepakt zyn. Wanneer men de Keisteenen doorzaagt en polyst; zoo verkrygen of ontwinden zy een doorschynentheit, die des te grooter is, naar mate dat de korl zuiverder of kristalachtiger is: maar hier uit volgt dat de keisteen in zyn grondbeginsel in een vloeibaren staat moet geweest zyn; want de doorschynentheit vooronderstelt een order, een schikking, en een soort van zamenvoeging in de deelen, die men alleen in een vloeibare stoffe vinden kan. Wanneer de Keisteen uitwendig gebarsten, en vol scheuren is, zoo is het klaarblykelyk, dat de stoffe, waar uit hy te zamengestelt is, dor was; welke eigenschap waarschynelyk uit een plotzelinge verdikking ontstaat: maar het inwendige gedeelte, 't geen veel helderder is, is zoo schielyk niet verdikt. De kleine en zandachtige Keisteenen zouden mogelyk groot, zuiver en volmaakt geworden zyn, zoo zy in hunne vorming niet gestoort waren geworden.

Het kenmerk van dit soort van Steenen, is, dat zy of vliesachtig zyn, als dan zyn zy een soort van harde *Silex*, die door een verstopping of overloping gevormt word: zoo zy uit klootswyze en onregelmatige klompen bestaan, die met een witte korst bedekt zyn; zoo zyn zy door een zamenstremming voortgebracht, en derzelver middelpunt is even als Quartz gekristalliseert: zoo zy uit korlachtige, poriеachtige en wryfbare klompen bestaan, die geen hardheid hebben, en zich in geen stukken breken, die bol aan de eene, en hol aan de andere zyden zyn, zoo zyn zy door aangroeijing gevormt.

KEIZERSKROON. (*Byvoegz.*) Deze Plant is uit het Oosten oorspronkelyk. Men kweekt haar alleen om hare bevalligheit aan: want men wil dat zy vergiftig in alle hare deelen is, en vooral haren wortel, die, volgens *Wepser*, inwendig gebruikt zynde, dezelve uitwerkzelen als de Dolle-Kervel voortbrengt.

KEMPHAAN, KAMPHAAN, *Avis pugnax*. De Zweden in wier Land dezen Vogel gemeen is, geven hem de naam van *Bruthane*. Deze Vogel heeft de groote van den Plevier: zyn bek en de vederen van zynen hals zyn lang. De schakering der kleuren van de vederen der mannetjes is verwonderlyk: deze is altoos zoo verscheiden, dat men 'er nooit twee vind die elkanderen gelyk zyn. De Mannetjes beminnen het vechten of kampen indiervoegen, dat wanneer 'er twee elkanderen ontmoeten, de stryd niet eindigt, voor dat een van beide gedood is.

KERMES, *Chermes*. Dit is een geslacht van Insecten, 't geen onder de naam van *Gal-Insecten* bekent is: *zie dit woord*. De Dieren van dit geslacht hebben een snuit die uit het borstschild tusschen het eerste en tweede paar pooten voortkoomt, twee rechte vleugelen, die in de mannetjes alleen opgeheven zyn, en het uit-einde van den buik is met vezelen bezet. Wanneer het wyfje jong is loopt het over de takken en bladeren; maar ten einde van eenigen tyd neemt het zyn verblyf op een plaats van een boom, het word hier volmaaktelyk onbeweegbaar; eindelyk begint deszelfs lichaam op te zwellen, het vel spant zich uit, de ringen verdwynen, het verdroogt, en word glad, in een woord het word gelykvormig aan de Galnoten of uitwasschen, die men op de boomen vind: zie daar de eigenschappen der Gal-Insecten. Hunne verdroogde huit dient langer niet, dan tot een schaal, onder welk de eijeren van het dier besloten zyn. Men onderscheid de *Kermes der Wortelen*, die men *Poolsche Cochenielje* noemt, die der Oranjeboomen, aan welke de Tuinlie-

lieden de naam van *Weegluis der Citroenboomen* geven: men heeft noch de Kermes van het Bedelaarskruid, van de Perzikboom, den Wynstok, Denneboom, Haselaar, Olmboom, Lindeboom, Eikenboom, Mispelboom, Jokboom en Booghoutboom; eindelyk men heeft een soort van lange en smalle Kermes die byna, even als een mosselschelp gevormt is, deze koomt op de boomen voort.

KERMES OF SCHARLAKEN-BEZIEN, *Chermes*, *aut Coccus tinctorius ilicis.* (*Byvoegz.*) Dit is een Pro-Gal-Insect, of Bastaart-Gal-Insect, 't geen op de doornachtige bladeren en tedere scheuten van een zeer klein soort van Groen-Eike, voortkoomt, 't geen op de steenachtige heuvelen van Provence, Languedoc, en zelfs in Spanje, en op het Eiland Kandia groeit, *zie* GROEN-EIKE.

De wyfjes van dit soort van Kermes, zyn gemakkelyker te vinden als de mannetjes: zy gelyken in hunne jeugd naar kleine Pissebedden: zy bekomen hun voedzel met hunne snuit in de schors der boomen, diep in te doen dringen; zy loopen alsdan met snelheit, maar wanneer het Insect zyn volkomen aangroei bekomen heeft, zoo gelykt het een kleine bolronde en vliesachtige schaal, die tegens de Heester is vastgehecht; het is hier, dat het zich moet voeden, van huit veranderen, zyne eijeren leggen, en vervolgens zyn leven eindigen.

Bladz. 562. *2de kol. reg.* 14. Wanneer de kleine eitjes gelecht zyn, zoo komen 'er zoo veel kleine Dieren uit voort, die volkomen gelykvormig zyn aan het Insect waar van zy voortkomen; zy verspreiden zich op den *Ilex*, tot dat zy in de volgende Lente hunne vaste verblyfsplaats in de verdeelingen van den stam en takken nemen, om 'er hunne jongen voort te brengen. Men moet aanmerken, dat wanneer de Kermes een voegzame grootte verkrygt, het onderste gedeelte van den buik zig verheft, en naar den rug opkrimpt met een holligheit te vormen, en op deze wyze, word dit Insect gelykvormig aan een Pissebed, die half te zamen gerolt is. Het is in deze ledige plaats, dat het zyne eijeren lecht, waar na het sterft, en verdroogt. Naauwlyks zyn de eijeren uitgekomen, of de jonge Insecten trachten van onder het doode lyk van hunne moeder, uit te gaan, om op de bladeren hun voedzel te zoeken, niet met dezelve, even als de Rupzen te knagen, maar met hen met hunne snuiten uit te zuigen.

Wy hebben hier voor, van het wyfje van de Kermes gesproken, dus moeten wy hier van het mannetje spreeken, 't geen eerst volkomen naar het zelve gelykt: wel ras na dat het zich, gelyk dit, vastgehecht heeft, zoo verandert het onder zyn schaal, in een Nymph, die een volmaakt Insect geworden zynde, de schaal opheft, en met het achterste gedeelte, 'er het eerste uit voortkoomt: het is alsdan een kleine Vlieg, die in zekervoegen, na een Neef gelykt: deszelfs lichaam is met twee groote doorschynende vleugelen bedekt; het springt plotzelyk, even gelyk de Vloo, en zoekt al vliegende, zyne onbeweegbare wyfjes, die hem geduldig afwachten, om bevrucht te worden; wanneer hy hen gevonden heeft, zoo wandelt hy verscheide malen, over eenige van deze wyfjes, en begeeft zich van den kop naar den staart, om hen aan te prikkelen; het wyfje alsdan gehoorzaam en onderworpen, aan den wil der natuur, beantwoord aan de liefkozingen van het mannetje, en de daad der bevruchting, geschied.

De schalen der Kermes, zyn de lyfmoeder van deze Insecten: dit is het gene men *Scharlake Beziën* noemt, waar uit men een schoone roode kleur trekt, die voormaals het hoogste geschat wierd, voor dat men van de Cochenielje gebruik maakten.

Zie hier de bereiding van de Kermes, tot Gebruik in de Geneeskonst. Men stampt de nieuwe en sap-ryke schaalen, in een marmere Mortier; men laat haar op een koele plaats, gedurende zeven of acht uuren weeken; men drukt hen alsdan uit, en bekoomt hier door een sap, 't geen gezuivert, en met het dubbelt gedeelte Suiker, gezoet zynde, een vloeibaar en hartversterkent Conserf vormt, 't geen onder de naam van *Syroop van Kermes* bekent is. Zoo men zig vergenoegt met het soort van versch *vleesch* van deze Beziën, of *rood poeder* te nemen, waar van hier voren gewag gemaakt is, en wanneer men het zagtjes tusschen de vingeren drukt, zoo vormt men 'er koekjes van, die men in de Zon laat droogen. Zie daar het gene men *Scharlaken Pastel*, of *Scharlaken Grein* noemt, en 't geen men naar vreemde Landen zend.

KEUTELS. De Landbouwers en Boeren, geven dezen naam aan den verschen drek der Paarden, en aan de Mest der Schapen. Zy zyn een uitmuntende mesting voor het Land. *Zie de woorden* UITWERPZELEN, en MEST. Men geeft mede de naam van Keutels aan den drek der Konynen, Geiten, enz.

KIEVIT. (*Byvoegz.*) Wanneer men op de Kievitten en Spreeuwen schiet, zoo is het voordeelig, twee geladen vuurroers te hebben; want wanneer men 'er een met den eersten schoot dood, en de andere zulks zien, zoo komen zy naar hem toe, en vliegen om den Jager, 't geen veroorzaakt dat men doorgaans een goede jacht heeft, vooral wanneer men hen veel eerder in de lucht, dan op de aarde schiet.

KIKVORSCH, *Rana.* (*Byvoegz.*) Dit is een Viervoetig Dier, 't geen door middel van een Long, adem haalt, het heeft maar eene holligheit in het hart, en is eijerbarende. De Kikvorschen zyn zeer levendig, hun rug word gekromt, en zelfs hoekachtig wanneer men hem aanraakt, of by de achterste pooten vat; de Padden in tegendeel zyn zeer dof.

Bladz. 572. *1ste kol. reg.* 11. Ieder eitje bestaat uit een zwart bolletje, 't geen het vruchtbeginsel is.

Bladz. 573. *1ste kol. reg.* 13. *van onder.* Onder deze Kikvorschen heeft men 'er eenige, die een voet lang zyn; zy zyn zoo dik dat men 'er opstoofzels, even als van Kiekens van bereiden kan, en de vreemdelingen vergissen 'er zich zeer dikwyls in. Men geeft hen de naam van *Padden.* Wy hebben van den grooten gespikkelden Kikvorsch van de Antillische Eilanden, op het woord PAD, gesproken, waar van hy oneigentlyk de naam draagt.

Bllad. 575. *1ste kol. reg.* 10. *Swammerdam*, dien grooten Onderzoeker der Natuur, heeft in de long van byna alle soorten van Kikvorsschen die hy ontleed heeft, kleine levendige Wormen, ten getale van vyf of zes ontdekt: deze Wormen hebben een scherpe bek, zy gelyken naar kleine vezelen, welke in elkanderen kronkelen. Deze Wormen vermenigvuldigen in de Long zelfs.

KINA-KINA. (*Byvoegz.*) Het is zeer moeijelyk om het zaad van den Kina-Kinaboom te bekomen, wanneer het volkomen ryp is, want het verdroogt onder het ryp worden, en valt byna op dezelve tyd neder; indiervoegen, dat men weinig anders op de takken vind, als een geknoopte en groene vrucht, of drooge en ledige schalen.

De Heer *de la Condamine*, maakt noch van een nieuw soort van Kina-Kina, gewach: *zie* 't Historiesch Verhaal van zyn Reistocht naar de Evenachtlyn, *en de* Memorie van dezen Akademist, in de verzameling van die van de Akademie der Wetenschappen van Parys, voor het jaar 1738. Men leest in de Historie der Incas, dat 'er drie soorten van Kina-Kina, in Peru groeijen; te weten, de roode, witte en geele. Het is om deze reden, dat de Indianen, die 'er thans met de Spanjaarden, koophandel mede dryven, de voorzorg gebruiken, om zich van een Notariale Acte te voorzien, om te bevestigen dat hunne schors waarlyk van de Loxa is: dit is de beste van alle, en die gene, die wy beschreven hebben. Men vind zomtyds in de balen der Kina-Kina, een schors die zoo roodachtig als de Spaansche Tabak, en uitwendig witachtig is, men geeft deze de naam van *Kina-Kina wyfje*, vermits de Kooplieden deze schors met de ware Kina-Kina vermengden, en dat zyne krachten zeldzaam koortsbrekende zyn, zoo heeft men in Vrankryk by een Arrest verboden, om 'er voortaan handel mede te dryven.

KINA-KINAHOUT, *Malphigia latifolia cortice sanguineo.* BARR. Men weet niet, zegt de Heer *de Prefontaine*, om welke redenen men dit Hout, de naam van *Kina-Kina*, gegeven heeft, met welke het geen de minste overeenkomsten schynt te hebben. Deze Heester groeit natuurlyk in de groote Weiden, die men voor langen tyd in Guyana verlaten heeft. *Barrere* voegt 'er by, dat men zich zomtyds van het Hout, en de schors van dit Boompje, tegens de roodeloop, bedient heeft, met het zelfde nut, als van den *Simarouba*: zie *dit woord.*

KIND. *Zie op het artikel* MENSCH.

KITTELENDE-STEEN. Deze naam geven de Juweelliers aan den Steen die door de Natuuronderzoekers, *'sWerelds-oog*,

oog, genoemt is. De uitdrukking van *Kitteien*, is van het oog der Kat ontleend, en in de kennis van de Steenkunde overgebracht; dit is in een zekere blootstelling aan het licht, een of meer gekleurde of ongekleurde stralen te vertonen, die men inwendig, of aan het oppervlak opmerkt, die uit den punt, even als een middelpunt voortkoomen, zich naar de randen van den steen uitbreiden, en op een andere blootstelling voor het licht, verdwynen: *zie* 's WERELDS-OOG.

KLAAUWEN. Deze naam geeft men aan de uiteindens van de pooten van een Dier, wanneer zy met gekromde en omgebogen nagelen gewapent zyn. Dus zyn de klaauwen van de Kat, en de klaauwen van den Leeuw. Men geeft mede de naam van *klaauwen* aan de pooten der Roofvogelen: men zecht mede *klaauwen der Ranonkulen*, in plaats van bollen: *zie het Alphabetiesch tafreel der Kunstwoorden*, *enz. op het algemene artikel*, PLANT.

KLEEFKRUID, *Aparina vulgaris*. Deze Plant die in de Heggen, en somtyds onder het Graan voortkoomt, heeft een dunne en vezelachtige wortel. Hare steelen zyn vierkant, ruuw in 't aanraken, geknoopt, buigzaam, klimmende, getakt, en zeer lang. Hare bladeren zyn smal en ruuw, en eindigen in een kleine doorn, zy zyn, met vyf, zes of zeven, starswys, gelyk die der Meekrap, om de knopen der steelen geplaatst. Hare bloemen zyn klein, witachtig, klokswys, in vier deelen ingesneden, en aan lange steeltjes vastgehecht, die uit de knopen van den steel voortkomen. Op de bloemen volgen vruchten, die hard, kraakbeenachtig, en zwartachtig zyn; zy bevatten in het midden twee holle zaden. Deze Plant is afzettende, en een weinig zweetdryvende. De wortelen van het Kleefkruid doen het gevogelte vet worden, maar zy maken, even als de Meekrap de beenderen der Dieren rood. *Zie* MEEKRAP.

KLEIAARDE. (*Byvoegz.*) Men leest in de *Memoriën van de Akademie der Wetenschappen van Parys*, *voor het Jaar* 1739, dat de *Potbakkers Kleiaarde*, gewasschen, voor de lucht blootgestelt, en met Fonteinwater besproeit zynde, ten einde van eenige jaren, de hardheit van een Keisteen verkregen heeft. Men wil, dat men het zelfde in Amerika heeft opgemerkt aan de Leemaarde, die men op den oever der Zee vind. De Heer *Pott*, schryft dit verschynzel aan het vette schuim der Zee, toe.

De *Bolus*, *Bolusaarde*, en *Gezegelde Aarden*, zyn niets anders, dan een soort van Kleiaarde: *zie het woord* GEZEGELDE AARDE.

KLEINE BREM, *Genistella*. Deze Plant verschilt van de Brem, hier in, dat hare bladeren van elkanderen verwydert voortkomen, en even als met elkanderen gewricht zyn. *Zie* BREM.

KLEINE ERWETEN, *Ochrus folio integro capreolus emittente*. Dit is een Plant die in de Velden tusschen de Granen groeit. Haar wortel is vezelachtig, en schiet steelen uit die niet kwalyk naar die der Platte Erweten gelyken. Hare bladeren zyn langwerpig, eenige zyn enkelvoudig, andere uit andere bladeren te zamengestelt, die in paren geschikt zyn, en in klaauwtjes eindigen. Uit den schoot der bladeren komen peulswyze bloemen voort, zy zyn wit, en worden van vruchten gevolgt, welke uit scheden of peulen bestaan, die vyf of zes rondachtige Erweeten bevatten, die een donkere Oker kleur hebben. Deze Plant, word oplossende geschat.

KLIM. (*Byvoegz.*) Men maakt in Europa van het hout der boomswyze Klim, kleine bolletjes, en men plaatst hen met vrucht in de fontanellen; want dit hout trekt zeer wel tot zich, en men ververscht deze bolletjes niet, dan eenmaal in de maand.

Men leest in de *Dictionaire Encyclopedique*, dat men in China een soort van Lynwaat van Netelen bereid, van een Plant, die *Co* genaamt word, en die men zeldzaam elders, dan in het Landschap Fokien vind. Deze Plant, is een soort van Klim, waar van de steel een Hennip verschaft, die tot de zamenstelling van dit Lynwaat van Netelen gebruikt word, 't geen men de naam van *Coupan* geeft: men laat hem rotten, schilt hem, men werpt de eerste bast weg, maar men bewaard de tweede, die men met de hand verdeelt, en waar van men, zonder haar te braken of te zwingelen en te spinnen, een zeer fyn en fris Lynwaat, vervaardigt. Zouden wy in onze Gewesten, zecht de Heer *Diderot*, geen Planten hebben

ben die men van hunnen eersten bast, kan ontblooten; en onder welke men een andere vind, die tot weving bekwaam is? Deze nasporing zou een Kruidkundige niet onwaardig zyn.

KLOKSKENSKRUID. (*Byvoegz.*) Dit is een Plant, waar van de wortel hartlevende, vry dik, lang, getakt, wit, en van een zoo aangename smaak, als die van de Raponce; hare stelen zyn gevoort, roodachtig en wolachtig: hare bloemen zyn hermaphroditiesch; 'er volgen vliesachtige vruchten op, die in verscheide zaadhuisjes verdeelt zyn, welke zylingsche openingen hebben, en veel kleine zaden bevatten, die blinkende en rosachtig zyn. Deze Plant groeit menigvuldig in het Kaphout, in de Heggen, in de Weiden, enz. Zy bloeit in den Zomer, en haar zaad word in den Herfst ryp. Men kweekt haar in eenige Moeshoven aan, om haren wortel, die men onder de Saladen, in het begin van den Herfst, eet: maar de Hoveniers hebben de konst gevonden om deze Plant, schoone dubbele witte, schoone dubbele blaauwe, en zelfs drie en viervoudige bloemen te doen voortbrengen.

Bladz. 573. 1*ste kol. reg.* 29. Wy moeten hier bekennen, dat de Engelsche, Hollandsche en Vlaamsche Bloemmisten, langen tyd voor de ontdekking van den Heer *Marchand*, geen beter handelwyze kenden om hunne schoone bloemen met een bolachtige wortel, te vermenigvuldigen; een handelwyze, die zy altoos met vrucht volgen, en die vry wel betoogt, hoe groot het vermogen van het vernuft is, om de Natuur hare geheimen te ontrukken. Het Klokskenskruid word door *Bradley*, in zyne *Almanach der Tuinlieden*, onder de naam van *Venusspiegel*, aangeduid.

KLOKSTEEN, *Chalcophonus*. Van dezen Steen word in het Werk van *Boetius de Boot*, melding gemaakt: dit is een zwartachtige Steen, die het zelfde geluit als het Metaal geeft, wanneer men hem slaat. De Heer *Adanson* spreekt mede in zyne *Natuurlyke Historie van Groenland*; van een dergelyke Steen, die een groenachtige blaauwe kleur heeft, en een geluit geeft, even als een Klok: men wil dat men den *Buksteen* in Kanada vind. Zou dezen Steen, niet veel eerder een Koper zyn, dat door een onderaardsch vuur, gesmolten is?

KLOOT. (*Byvoegz.*) De geheele Aardkloot in 't algemeen, is aan zyn oppervlak met verscheide lagen of gebarste beddingen bedekt, die uit Aarde of Steen te zamen gestelt zyn, en die door middel van hunne evenwydigheit, de werking van hevels doen, die geschikt zyn om het water te vergaderen, het naar de waterbakken of bewaarplaatzen der Fonteinen, over te brengen, en het uitwendig te laten uitvloeijen. Verscheide Schryveren, hebben ontwerpen in 't licht gegeven, om de natuurlyke huishouding van den Aardkloot, te verklaren: het is op deze wyze, dat den Natuurkundigen dat gene beschryft, in klassen en order van verzameling plaatst, 't geen den Geographist tot den grondslag van zyne plaatzelyke beschryvingen neemt: *zie het artikel* AARDE.

KNOP. *Zie* dit woord in het *Alphabetiesch tafreel*, *enz.* op het algemeene woord PLANT.

KOEKKOEK. (*Byvoegz.*) Het wyfje van dezen Vogel, maakt geen nest, het lecht deszelfs eijeren in die van den eenen of anderen kleinen Vogel, enz.

KOEKKOEKS-BROOD. (*Byvoegzel*). Dit is een lage Plant, die natuurlyk in de Bosschen in de schaduwe groeit; zy brengt geen zaad voort, en vermenigtvuldigt alleen door middel van staarten of scheuten, die uit den voet voortkomen, op dezelve wyze, als zy zulks uit de Lynen en Margariten doen. De bladeren van het Koekkoeksbrood, gedroogt zynde, smelten op de gloeijende Kolen.

KOET, WATERHOENTJE, *Gallinæ aquatica*. Dit is een Water-vogel, van het geslacht der Duikers. Men onderscheid 'er verscheide voorname soorten van; te weten, de *Koet*, eigentlyk gezecht *Zee-Duivel*; de *Bruine Eend* van de Hudsons-baai; het *Mexikaansche Waterhoen*, en de *Meeuw*; maar wy zullen in dit artikel alleen van de Koet spreken.

De KOET, *Fulica*. Word dus om zyne roetkleur genaamt. Deze Vogel, heeft de groot-

grootte van een gemeen Hoen, dezelfs borst is aschverwig, zyn rug, bruinachtig zwart, het voorste van den kop heeft een eironde gedaante, geen vederen, maar is met een wit vleeschkleurig vliesje bedekt, 't geen in zekervoegen de kam van een Hen verbeeld. Zyn tong is veel zagter, als die van een Hoen: zyn bek is kort, spits, sterk, en heeft een witte kleur; de keel is met kleine zagte tanden vervult. Hy heeft aan de pooten zeer breede zwarte vliezen, die van elkanderen gescheiden zyn; zyn achterste vinger is alleen met een franje bezet: hy wandelt zeer statig, en houd zich recht overeinde op zyne lange pooten, waar van de nagelen een weinig gekromt en spits zyn; maar hy loopt zeer vlug. Hy bemint de moerassen, de gragten der versterkte Steden en de Vyvers: hy zet zich zeldzaam op de takken der boomen. Hy voed zich met Kruiden en Zaden. Men schat zyn vleesch vry hoog, schoon het een weinig slykachtig smaakt. *Roberg* heeft aan dezen Vogel een zonderlingheit ontdekt: deze is, dat zyne ribben dubbelt en beenachtig zyn, en dat zy elkanderen kruissen.

Deze Vogel maakt zynen nest van Kruiden, stukken van Biezen, enz. hy lecht hem in diervoegen aan, dat hy op het water dryft, en dat hy reizen en dalen kan, naar mate dat het water wascht of valt. Hy is in diervoegen tusschen de Biezen geplaatst, dat hy door den stroom van het water niet mede gevoert word.

KOFFERVISCH. (*Byvoegz.*) Men geeft dezen naam aan een Visch, die men omtrent de Antillische Eilanden vangt. *Labat* zecht, dat men de Koffervisch, wanneer hy gekookt is, even als een Slak uit zyn schelp trekt, of even als een Schildpad uit haar schild, en dat zyn vleesch wit en sapryk is. Deze Visch is de *Ikam peti* der Indianen.

KOFFY. (*Byvoegz.*) De Koffy is de vrucht van een boom, die men *Koffyboom* noemt, en uit het Koningryk Yemen, omtrent de Landstreek van Aden en Mocha, oorspronkelyk is.

Deze Boom groeit vry schielyk: zyne schors barst onder het droog worden. Men geeft zyne vrucht, wanneer zy in haar geheel en gedroogt is, de naam van *Koffy in den bast*; en men geeft die van *Gezuiverde Koffy*, aan de zaden van hunne byzondere en gemeene omkleedzelen ontbloot zynde. Men scheid de zaden van hunne omkleedzelen, door middel van een Moolen. De Koffy, die men met Scheepen van Ormus bekoomt, is veel grooter, als die gene, die door de Karavanen van Mekka te Cairo gebracht word; de zaden van deze laatste zyn klein, groenachtig geel, en hebben een betere smaak, en konnen langer bewaart worden. De beste Koffy van Martenique word op de Ansen van Arlet, ingezamelt.

Bladz. 589. *1ste kol. reg.* 12. Wy konnen hier niet zonder ondankbaarheid voorbygaan, om van de yverige Borgeren te spreken die de Koffyboom in onze bezittingen in Amerika overgebracht hebben. Vrankryk, deszelfs Koophandel, en Amerikaansche onderdanen, zyn dit aan den Heer *Declieux* verschuldigt, die hem uit Vrankryk op Martenique overbracht. Wanneer het zoetwater op het Schip, waar mede hy den overtocht deed, schaars begon te worden, en aan een ieder, met een kleine maat, uitgedeelt wierd, zoo was hy dikwyls genoodzaakt, om met eenige van deze Heesters, die men in den Koninglyken Tuin, geplant en aangekweekt heeft, de maat water te deelen, die men hem tot zynen drank gaf, ten einde deze kostbare schat te bewaren, die men zyne zorgen aanbetrouwt had.

Men is zomtyds, op de Amerikaansche Eilanden verwondert, dat men een schoone Koffyboom in weinig tyd ziet omkomen; dit word dikwyls door een Insect veroorzaakt, 't geen men *Koffy-Vlieg*, noemt: deze Vlieg, die vyf of zes duimen lang is, heeft aan haren kop twee zagen, waar mede zy den boom tot in het leven inkerft. Zomtyds tasten de witte Plantluizen mede deze Koffyboom aan; men moet alsdan Ananassen tusschen deze boomen planten, om dat deze Insecten veel liever zich met het rinse sap van deze vruchten opvullen, 't geen hen doet sterven, of het voortteelen belet. Het gebruik der Koffy is thans zoo gemeen onder de Turken, Persianen, Armeniërs, en eenige Europeaansche Volken geworden, dat het nodeloos is om zich over de bereiding en hoedanigheit, de vaten, en werktuigen uit te breiden.

Het is nuttig dat men aanmerke, dat eenige Franschen by hunne te rug komst van Mocha, oneigentlyk de naam van *Bloem van Koffy*, aan de omkleedzels van deze zaden gegee-

gegeeven hebben, en dat men de ware *Koffy, op de wyze der Sultane*, bereid, met kokent water in een kleine spitze zak te gieten, welke poeder van gebrande Koffybonen bevat. De Koffy bezit het voordeel dat zy geen kwade reuk in den mond achter laat. Men geeft in den Koophandel de naam van beschadigde Koffy, aan die gene, die in het overvoeren door het Zee-water nat geworden is: men maakt van deze weinig werk om hare zoutachtige scherpheit, welke zy door de branding niet verliest.

KOLIBRIETJE. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 591. *1ste kol. reg.* 3. *Edwars* geeft, in zyne *Natuurlyke Historie der Vogelen*, de afbeelding en beschryving van het *Roode Kolibrietje* van Suriname; van het *Groene Kolibrietje* met een lange staart; van het *Kolibrietje* het geen een witte buik heeft; van het blaauwe en groene *Kolibrietje*; van het groene *Kolibrietje*, 't geen een zwarte buik heeft; van het gekuifde *Kolibrietje*; en van het *Kolibrietje* met een roode keel.

Idem, *2de kol. reg.* 20. Het Kolibrietje bemint boven alles de nabuurschap der Citroen- en Oranjeboomen: het is op hunne takken, dat het zyn nestje met een zonderlinge behendigheit bouwt. De eenigste wyze op welke men dit kleine Diertje vangen kan, is, dat men het met een weinig zand werpt om het te bedwelmen, of het zelve een stokje aan te bieden, dat met Vogellym, of ontbonden Gom bestreken is. Wanneer men het na zyn dood bewaren wil, zoo steekt men het een klein stukje hout in den aars, men draait dit rond, om 'er de ingewanden zich aan vast te doen hechten, en trekt hen buitenwaarts; hier na hangt men den Vogel aan den bek in den schoorsteen op, of het geen beter is, men laat hem langzamerhand in een stoof drogen, met een zak van papier omkleed zynde, om dat noch den rook, noch een te sterke hitte, den luister van de kleuren der vederen van dit Vogeltje niet zouden verderven.

KOMEET. (*Byvoegz.*) De Kometen zyn hemelsche lichamen die van den zelfden aart als de Dwaalstarren zyn, en die men gist, dat aan dezelve wetten onderworpen zyn, als de andere hemelsche lichamen.

De Kometen, worden door het gemeene Volk, *Staartstarren* genoemt.

De Heer *Halley* heeft alleen een tafel van een en twintig Kometen opgestelt, maar men heeft 'er zedert dien tyd verscheide andere waargenomen, die men voor Kometen van een zeer verschillend soort erkent heeft; en de Heer *Lubienitski*, een Pool van geboorte, doet het getal der Kometen, tot 415 opklimmen, welke men zeedert den Zondvloed heeft waargenomen.

Bladz. 592. *2de kol. reg.* 6. Het was niet voor het jaar 1580, dat *Appianus* den voortgang van de Kometen, op een Starrekundige wyze waarnam: maar het is aan den Ridder *Isaak Newton*, dat wy een ware bespiegeling van hare beweging verschuldigt zyn: wy moeten hier noch by voegen, dat de Heer *Halley*, de eerste Cometographicus is, welke heeft doen zien, dat de Kometen een regelmatigen loop hebben, die men door de berekening bepalen kan. Zyn Schouwtoneel der Kometen, kwam in 't jaar 1705. in 't licht, en wierd door den Heer *le Monnier* in het jaar 1742, in 't Fransch vertaalt; men heeft mogelyk geen Werk, in welk de leerwyze om de schynbare beweging der Kometen te berekenen, in zoo weinig woorden, en met meer naauwkeurigheit verklaart is.

KONGER-AAL, *Conger*. Dit is een uitnemende Zee-visch, die zomtyds door de Fransche *Zee-Aal* genoemt word. Men kent 'er twee soorten van: het eene is blank, en word in de volle Zee gevischt; en het andere zwart, en men vangt dit aan den oever der Zee. De Konger-aal heeft zeer veel overeenkomst met den zoetwater Aal. Zyn vel heeft verschillende kleuren, zyn kop is groen, zyn lichaam bruin, met blaauw gemengt, en zyn buik geelachtig. Deze Visch is zeer langwerpig, en zomtyds zoo dik als de dey van een Man. Zyn vleesch is taai: de Spanjaarden zyn de eenigste Volken, die 'er veel werk van maken. Deze Visch vervolgt de *Hoenderen*, maar de groote *Zee-Kreeft* is zynen Vyand. Men vangt een menigte *Konger-aalen*, op de Kusten van Bretagne, in de nabuurschap van Quimper, gedurende den Zomer: men vangt hen mede in de Indiën en Brazil.

Die gene, die de Konger-aalen kopen om hen te droogen, openen hen van den kop tot aan het uit-einde van den staart: men laat hen den kop behouden, en men zout hen niet. Men maakt insnydingen in het dikke vleesch, op dat het voor de lucht bloot gestelt zynde, des te gemaklyker droogen zou-

de: men fteekt een ftok door den Vifch, van het eene uit-einde tot het andere, om hem geopent te doen blyven, en hangt hem dus in de lucht op. Wanneer hy naauwkeurig droog is, zoo vormt men 'er pakken van welke twee hondert ponden wegen, en die men dus verzend: deze komen doorgaans te Bordeaux, om gedurende de Kermis, verkocht te worden. Deze viffchery, fchoon zeer fterk vermindert zynde, beloopt echter in een gemeen jaar, hondert duizend ponden, die tegens tien franfche kronen, de hondert ponden, verkocht worden.

KONING DER KOUROUMOUX. Deze naam, heeft men aan een foort van Kalkoentje gegeeven, waar van de zagte kleur door den zwarten ring die het om den hals heeft, verhevener word: deze kleur, merkt men noch aan het uit-einde van den ftaart en der vleugelen van dezen Vogel, op. *Zie* KALKOEN.

KONINGLYKE VOGEL. Deze naam geven de Inwoonders van Congo, aan den *Reiger* of *Butor*. In China geeft men de naam van *Koninglyke Vogel* of *Zonne-Vogel*, aan den *Paradysvogel*. De Heer *Perrault* gelooft in tegendeel, dat de *Balearifche Kraanvogel*, de Koninglyke Vogel is: *zie deze woorden*.

KONKOMMER, (AANGEKWEEKTE). (*Byvoegz.*) Het foort, 't geen de Portugezen te Para aankweeken, koomt zeer gemakkelyk op Cayenne voort, maar de vrucht heeft een zwartachtige purperkleur: *Cucumis fructu oblongo obfcure purpurascente.* BARR.

KONYN. (*Byvoegz.*) Thans heeft men een middel uitgevonden, om het hair der Konynen te fpinnen; men voegt 'er een weinig zyde by, om de bearbeiding des te gemakkelyker te maken: zoo men flagen kan om het foort van Konyn van Angola in onze luchtftreek aan te kweken, zoo kon men voorby, van 'er zyde by te voegen, vermits deszelfs hair lang, gedwee, en zyachtig is. De kleederen of foorten van ftoffen van verfchillende kleuren, die van Konynen hair bereid zyn, en die men in Vrankryk begint te dragen, doen reeds een goeden uitflag hopen; deze ftoffen zyn fchoon, ligt, en warm.

KONYNENBOSCH. Deze naam geeft men aan een uitgeftrektheit van grond, die beplant, en met Konynen bevolkt is. *Zie* KONYN.

KOOL. (*Byvoegz.*) De foorten van Kool hebben in 't algemeen kruiswyze bloemen, en worden alleen door zaden vermenigtvuldigt, die men aan de afgefneden fteelen moet laten droogen; en hen vervolgens wannen, en voor het volgent jaar bewaren.

In Bearn, heeft men mogelyk geen Inwoonder die niet eenmaal des daagfch, Kool eet. De *Garbure*, van dat Landfchap, is een potagie van Kool met boutjes van Ganzen, of Spek, die men regelmatig op alle tafels, tot het avondmaal, voordient.

Het *Koolkraut*, *Zuurkraut*, of *Zuurkool* der Duitfchers, 't geen een zeer gemeen gerecht in Duitfchland is, is niet anders dan Kool, die men tot een ftaat van zuurheid, door middel der gefting gebracht heeft.

KOOLZAAD, *Braffica arvenfis.* (*Byvoegz. en verbet.*) Dit is een foort van Kool, die men met voordeel in de Nederlanden, en vooral, in de nabuurfchap van Ryffel aankweekt, alwaar het een aanmerkelyke tak van Koophandel uitmaakt. Men onderfcheid verfcheide foorten van Koolzaad; te weten, het foort met *witte bloemen*, 't geen eerft zedert weinig jaren uit Holland in Vlaanderen, overgebracht is, en twee andere foorten met *geele bloemen*. Onder deze twee laatfte foorten, heeft men 'er een, 't geen men *Heet Koolzaad* noemt, en het gemeenfte in Vlaanderen is, en 'er als het befte befchouwt word, om dat het gemakkelyk op alle plaatzen groeit, en de minfte mefting vordert. De wyze om het Koolzaad aan te kweken is dezelve voor allerlei foorten, en ieder derzelve verkrygt min of meer volmaaktelyk den trap van aangroei, die het byzonder is, volgens den aart der grond, in welke men het zaait, volgens de goede of kwade wyze van aankweking, die het ondergaat, en de omftandigheden van het weder en de toevallen waar aan het onderworpen is. Dit foort van Kool, verfchilt van de andere die men aankweekt, door de bladeren die klein zyn, en zich geenszins appelswys te zamenvoegen, en door de fteelen die dikker zyn, en echter ter hoogte van vier of vyf voeten opfchieten.

Alles is nuttig in het *Koolzaad*, deszelfs zaad waar van men het voornaamste voordeel trekt, verschaft een Olie, gelykvormig aan die van het Raapzaad, hy is goed om te branden, zwarte Zeep zamen te stellen, Leder te bereiden, en de Wolle Stoffen te vollen: het zwaarste, droogste, en volste zaad, het gene het meeste Olie uitgeeft, wanneer men het verpiet, is het beste voor den Molen geschikt. De Koeken of Brooden van het Koolzaad, waar uit men den Olie geperst heeft, en die men de naam van *Raapkoeken* geeft, dienen om het tamme Vee, van allerlei soorten te voeden, en te mesten, als Ossen, Koeyen en Schapen: men geeft hen dezelve gekruimelt, en met Zemelen gemengt; de Koeyen die dit voedzel eeten, geeven een overvloed van Melk. Deze koeken zyn mede een der beste soorten van mest voor de Landen, die men met *Koolzaad* bezaaijen wil. Alle de soorten van tam Vee, eeten mede het kaf, 't geen uit de wan koomt, en de stoppelen van de wortelen van het Koolzaad. Men bedient zich noch van dit kaf, om een drank voor de Koeyen te bereiden; het dikke stroo en de wortelen van het Koolzaad, die door de Vlamingen, *Rapen* genoemt worden, dienen mede om de ovens te stoken.

Het *Koolzaad* bemint de zagte en diepe gronden; het vordert veel mest. Men zaait en verplant het, even als de Kool, men schikt de Planten in reyen, die een voet van elkanderen verwydert zyn, en men laat omtrent zes duimen tusschenwydte, tusschen de Planten van iedere rey.

Men verzamelt het Koolzaad in het einde van de maand Juny, of in het begin van July in: men maait het even als de Granen af, wanneer het geel is, en men plaatst het op een hoop, in het midden van het Veld: het broed hier, waar door het meer olie uitgeeft, als het zonder dit, doen zou; men dorscht het vervolgens om 'er het zaad uit te bekomen, 't geen men op de zolders zeer wel bewaren kan, wanneer men alleen de voorzorg gebruikt, om het van tyd tot tyd, te verschoppen.

Het *Koolzaad* word zomtyds door den *Honingdauw* aangetast, vooral, wanneer het in Vallyen verplant word, die te sterk gemest zyn, en voor de nevels zyn blootgestelt. Men kent geen andere ziektens, aan welke het onderhevig is.

KOOREN. (*Byvoegz.*) Volgens de Heer *Adanson*, kan men de verschillende soorten van Kooren, by den eersten opslag van het oog, onderscheiden, wanneer men acht op de schede van de bladeren geeft, welke kegelvormig, met een kort vliesje gekroont, en van twee ter zyden geplaatste oortjes vergezelt is, die zich in een halve kring krommen om de steel te omvangen. Deze planten hebben van twee tot tien Hermaphroditische bloemen, die by elkanderen in een zelfde kelk geschikt zyn. Het grootste gedeelte der opperste bloemen van het Kooren misdragen.

KOORENWORM. Dit is een soort van witte Worm of het Masker van den Kever.

De Heer *Deslandes* zecht, in zyne *Verhandeling over de wyze om de Granen te bewaren*, dat hy een derde soort van Insect ontdekt heeft, 't geen van de *Koren-Motten* en *Kalanders* verschilt: dit is een zeer beweegbare Worm, die uit acht ringen te zamengestelt is. Men zou zyn kop niet konnen onderscheiden, zonder twee kleine roodachtige hoornen die de gedaante van een schaar hebben, en 'er even uit voortkomen: deze hoornen konnen doorboren, en met zich over elkanderen te kruissen, konnen zy mede snyden. Men ziet tusschen hen een kleine snuit, uit welke dit Insect verscheide zeer fyne en zeer lymachtige draden doet voortkomen, door middel van welke het zich aan alle de lichamen hecht, waar van het omringt word, en zynen voortgang zeker maakt. Deze handelwys gelykt vry wel naar die der Spinnekoppen, met dit onderscheid dat de Spinnekoppen hare zyde uit den aars spinnen. Deze Wormen leven in de gedaante van Maskers, weinig langer dan twee maanden: zy veranderen vervolgens in Muggen, wier vleugelen zilverkleurig zyn, maar die behalven dit niets zeldzaams of byzonder hebben. Deze Muggen paren zich al vliegende, gelyk de verschillende soorten van *Juffers*, en brengen op haar beurt, nieuwe Wormen voort.

KOORTSKRUID. Deze naam heeft men aan een kleine kruipende Plant van Cayenne gegeven; dit is de *Balliem* van *Barrere*: zy gelykt vry wel naar de Weegbree, door de vorm en dikte van hare bla-

deren: zy heeft een sterke en onaangename reuk, wanneer men 'er voorbygaat; echter is zy aangenaam van smaak: men maakt van hare bladeren by wyze van thee gebruik, of in een bad, tegens de hardnekkige koortzen.

KOPER. (*Byvoegz.*) Dit is onder alle de metalen dat gene, waar van de ertzen de grootste verscheidenheden bezitten. Het Japansche Koper, word om zyne hardheit hoog geschat: het bestaat uit kleine en zeer dunne baartjes. Deszelfs verdienste bestaat hier in, dat het by uitstek zuiver is. Het is, gelyk het Tirolsche, het minste aan roesten en zwart worden, in de lucht onderhevig.

Bladz. 598. *2de kol. reg.* 7. *van onder.* De *Azuurkleurige Koper-Ertz* is een zamenweefzel die haar naar glas doet gelyken, op de plaats op welke zy gebroken is. De gemeenste en mogelyk de armste Koper-Ertz, is de koperachtige Pyriten, of de geele Koper-Ertz: zy bevat behalven Koper, Yzer, Zwavel, Arsenikum, enz.

Onder de Metalen is het gemineraliseerde Yzer alleen moeijelyker om te smelten. Het Koper gloeit lang in het vuur, voor dat het smelt: het geeft aan de vlam een kleur, die met het groen en blaauw overeenkomsten heeft: en de bewerkingen die men het doet ondergaan, zyn overal niet volstrekt dezelve: zy verschillen volgens de hoedanigheden der Ertzen. Voor 't overige, byna overal, word de uitschieting, stamping, zifting, wassching, roostering, smelting en rafinering vereischt.

Bladz. 599. *1ste kol. reg.* 15. *van onder.* Men schat tot deze zaken het geele Koper hoger als het roode Koper, 't geen meer aan groen worden onderhevig is: het geele Koper is mede veel harder.

Zoo men een wydlopiger omschryving over de Koper-Ertzen begeert, en over de bearbeidingen, die men haar doet ondergaan, enz. zoo kan men hier omtrent myne *Mineraalkunde*, en het Woordenboek der Konsten en Handwerken raadplegen.

KORAAL. (*Byoegz.*) Men kent geen voortbrengzel der Natuur, over welk de Oude en Latere Schryvers zoo veel geschreven hebben. De wetenswaardige ontdekkingen van den Heer *Peyssonel*, (wanneer hy zich in 't jaar 1725 op de Barbarysche Kust bevond) hebben in 't vervolg bewezen, dat de Koralen wezentlyke voortbrengzelen van Zee-Wormen, enz. zyn.

Het *Roode* of *rooskleurige Koraal*, is het gemeenste: men vind het in de Adriatische Zee. Het is niet zeldzaam, dat men Koraaltakken vind, waar van de dwarssnede verscheide evenmiddelpuntige lagen aanbied, die rooskleurig, geelachtig, wit en violet zyn.

De bereiding van het eigentlyke gezegde Koraal, dat gene dat in de Apothekers winkels, onder de naam van *geprepareert Koraal* bekent is, bestaat hier in dat men het in een yzere mortier tot poeder brengt, zift, op een porphyrsteen fyn wryft, en 'er vervolgens koekjes van vormt. Dit Koraal koomt in het zamenstel der confectiën van de Hyachinten en Alkermes, en in de tandpoeders.

KORAALGEWASSEN. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 606. *1ste kol. reg.* 28. De *Sponsgewassen* zyn een ligte, graauwachtige of geelachtige zelfstandigheit, die zacht en zeer porieachtig is, en een groote menigte water in evenredigheit van hare groote inzuigt. Men vind sponssen, die naar groote buizen gelyken, en andere naar honingraten, of trechters: men vind 'er mede die getakt zyn, deze noemt men *getakte sponssen*.

De *Fyne Sponssen* verschillen van die gene, die men *Grove Sponssen* noemt, om dat haar zamenvlechtzel veel vaster is, en hare poriën nader by elkanderen staan. De beste en fynste, hebben een graauwe aschverwige kleur. De bereiding van de Sponssen bestaat hier in, dat men haar in zoet water laat weeken, om haar van haren Zee-reuk te beroven: de Reukwerkers wasschen haar noch verscheide malen met rooze-water, of water van Oranjebloemen, enz. Men laat haar zoo dikwyls drogen, eindelyk besproeit men haar met een dun straaltje olie van Amber. Dit soort van Sponssen, hebben alsdan een aangename reuk, wanneer men zich wascht.

Bladz. 608. *2de kol. reg.* 24. *van onder.* Men moet zich niet verwonderen, dat men in de Zee Koralen vind, waar van de uiteinden noch zacht zyn, vermits deze uiteinden de laatste trap van den arbeid der Insecten zyn, en de verlenging van een lichaam, 't geen zeer schielyk aangroeit, en het gene geen hardheit en zelfstandigheit

heit verkrygt, dan naar mate, dat de Insecten hunne celletjes of woningen vergroten, of veel eerder vernieuwen willen. Het leedjes Koraal is of wit, en men vind dit gewonelyk op de stranden van Jamaïka; of rood, en men vind dit menigvuldig in Indiën.

KORINTHES METAAL. (*Byvoegz.*) Dit is dat beruchte metaalachtige zamenstel, waar van het geheim zedert verscheide eeuwen verloren is. De Syrische Overzetter van den Bybel, wil dat de vaten die HIERAM aan SALOMON voor den Tempel gaf, van Korinthes metaal waren. Deszelfs zeldzaamheit, schynt de voornaamste oorzaak geweest te zyn, dat 'er de prys onmatig hoog van was. Men maakte 'er zoo veel werk van, dat het een spreekwoord wierd, dat die gene welke bekwamer in de Konsten als andere schynen wilden, de zuiverheït van het Korinthes Metaal riekten. Dit is het onderwerp van een der bevallige Puntdichten van *Martialis:*

Consuluit, nares an olerent æra Corinthum,
Culpavit statuas, & Polyclete, tuas.

„ Myn waarde *Polycletes*, hy heeft uwe
„ Standbeelden veroordeelt, om dat zy in
„ zyn neus de reuk van het Corinthes me-
„ taal niet hebben."

KORNALYN. (*Byvoegz.*) Men kan dezen Steen met het Jaspis niet verwarren, hoe rood hy ook zyn mag, vermits hy ondoorschynende is; noch met het roode Agaat, waar van de vleeschkleur verbleekt, en even als verdooft is, in vergelyking van die van den Kornalyn, die echter bekwaam tot alle tinten van het zuiver rood is.

Vermits de zuiverheit der kleur, altoos in de steenen een fyne of gezuiverde deeg veronderstelt, zoo heeft die van het Kornalyn hier in veel overeenkomst met die van het Agaat, en van den Sardonix. Dus maakt een steen waar van de kleur op het rood en oranjeachtig trekt, de benaming dubbelzinnig; maar men zou konnen zeggen, dat hy een *Sardo-Agaat* is, of half *Kornalyn*, en half *Agaat*.

KORNOELJEBOOM. (*Byvoegz.*) Dit is een boom waar van men verscheide soorten onderscheid, en vooral twee voorname soorten, die onderling zeer veel in groote, schikking der bloemen, vorm der vruchten, en hoedanigheden van het hout verschillen; maar die de Methodisten altoos met elkanderen vereenigt hebben. Deze hoofsonderscheiding bestaat in *Kornoeljeboom mannetje* en *Kornoeljeboom wyfje*; echter bevinden zich deze kenmerken valschelyk geplaatst, en brengen tot dwaling, vermits ieder soort van dezen boom, mannetje en wyfje te gelyk is. Vermits men zich dus ontslaan moet van deze misleidende benamingen te bewaren, zoo zullen wy den gewaanden *Kornoeljeboom mannetje*, onder den enkelvoudigen naam van *Kornoeljeboom* beschryven, en die gene die men mede ten onrechten voor het wyfje aangezien heeft, onder die van *bloedkleurige Kornoeljeboom*.

De Kornoeljeboom is een boom van een middelmatige groote, die vry gemeen in de bosschen en heggen is. Zyn stam is bochtig, kort, kwastachtig, en met een menigte takken bezet. Zyne rosachtige graauwe schors, gaat los, wanneer den ouderdom haar heeft doen barsten. De bladeren die zich alleen tusschen de bloemen en vruchten vertonen, zyn donker groen, enz. Op de bloemen volgen vruchten, die de olyven evennaren, maar zy zyn rood, zacht, vleesachtig, en bevatten een noot, die in twee afdeelingen gescheiden is, welke ieder een amandel bevatten.

Den aangroei van den Kornoeljeboom is zoo langzaam, dat hy tien jaren nodig heeft om tien voeten hoogte te verkrygen: hier om heeft zyn hout, 't geen zeer hard is, de eigenschappen van dat van den Sorbenboom. De ongesteltheden van de lucht zyn niet in staat, om zynen aangroei te verhinderen: hy schikt zich naar alle gronden, en naar alle standplaatzen. Deze boom is niet geheel van bevalligheden ontbloot. Zyne bloemen vertonen zich vroegtydig, zyn vry zichtbaar, en duren zeer lang, zyn loof heeft een schoon groen, word nooit door de Insecten aangetast, en verduurt de schaduwe der andere boomen, en de regelmatige gedaante die men aan den *Kornoeljeboom* geven kan, zonder zyne vruchten te benadeelen, moeten aansporen om hem in zekere gevallen, tot versiering te gebruiken, 't zy met hem aan de lage schutten of in de schuilplaatzen te planten. Men kan de *Kornoeljeboom* door uitspruitzelen vermeerderen, die uit den voet uitschieten, en dit is de korste

ſte wyze; of met de noten der Kornoeljes te planten. Schoon dezen boom geen aankweking vordert, zoo is het echter niet minder zeker, dat hy veel weliger voortkoomt wanneer men hem aankweekt, en dat zyne vruchten hier door grooter, kleuriger, minder zamentrekkende, en ſmakelyker worden.

Zie hier de verſchillende ſoorten van Kornoeljeboomen die men tegenswoordig kent, ten 1ſte, de *Wilde Kornoeljeboom*; dit is de gene die wy beſchreven hebben, ten 2de, de *Tamme Kornoeljeboom*; dit is het zelfde ſoort door de aankweking verbetert. ten 3de, die gene die *geele vruchten* heeft; deze is zeer zeldzaam, ten 4de, die gene die *witte vruchten* heeft; deze is noch zeldzamer, zyne vruchten zyn vroeger ryp, en veel zoeter, maar te gelyk mede kleinder, ten 5de, de *Levantſche Kornoeljeboom*; de vruchten van deze komen zeldzaam tot volmaaktheit, en zyn kegelvormig, ten 6de, die gene die vruchten even als den Citroenboom voortbrengt, ten 7de, de *Virginiaanſche Kornoeljeboom* met gevlakte bladeren, ten 8ſte, dezelve *met groote roode vruchten*, ten 9de, dezelve met *groote bloemen*; deze is niet hoger dan zeven of acht voeten, en is zeer gemeen in de boomkwekeryen om Londen, alwaar hy onder de naam van *Virginiaanſche Dogwood* bekent is. De Heer *Miller* zecht, dat hy hem noch geen vruchten in Engeland heeft zien voortbrengen. Zyne bloemen hebben zes weken nodig, om te ontluiken en tot volmaaktheit te komen: na deze tyd, zecht *Catesby*, volgen 'er beziën op, die in troſſen by elkanderen geſchikt zyn, zy zyn rood, eirond, bitter, en blyven op den boom, en maken in den Winter een zoo bevallige vertoning, als de bloemen in de Lente gedaan hebben. De bloemen der Kornoeljeboomen zyn zomtyds roodachtig, en hunne vruchten komen laat tot rypheit. Eenige ſoorten moeten in de Oranjehuizen beſloten worden, om den Winter over te brengen.

De *Bloedkleurige Kornoeljeboom* is een Heeſter die zeer gemeen in de boſſchen, heggen enz. is. De ſchors van zyne jonge takken heeft een levendige en donkere roode kleur. Zyne bloemen komen by wyze van zonneſchermen voort: en zyne beziën zyn zwart en olieachtig. Deze Heeſter vermeerdert ſterker dan men verlangt. Men heeft mede *bloedkleurige Kornoeljeboomen* met geſchakeerde bladeren, met witte vruchten, met witte bladeren, en met bladeren even als den Lauwrier.

KORSTGEWASSEN, zie KORAALGEWASSEN.

KOUDE. Deze gewaarwording, die het tegengeſtelde van de warmte is, is haren oorſprong aan geheel natuurlyke oorzaken verſchuldigt, aan werkende middelen die de konſt der menſchen niet voortgebracht heeft, maar die enkelvoudig aan de algemeene Wetten van het Geheelal gehoorzamen. Van dezen aart is de koude die zich des Winters in onze Geweſten doet gevoelen. Van dezen aart is die gene, die de Inwoonders der Bevrozen Luchtſtreeken gedurende het grootſte gedeelte van het jaar gewaar worden. Het grootſte gedeelte der menſchen weet, dat een menigte Landen, door hunne geſteltheit en den aart van hunnen grond, veel kouder zyn als met de breedte van hunne legging, ſchynt overeen te ſtemmen. In 't algemeen, hoe meer verhevenheit de grond van een Land heeft, en hoe meer het in het midden van een groote Landſtreek lecht, hoe aanmerkelyker de koude is, die men 'er in gewaar word. Moskou is om deze reden veel kouder als Edenburg. Het is een volſtandige zaak in alle Landen der Wereld, dat de koude vermeerdert, naar mate dat men zich van het oppervlak van de Aarde verwydert: dit is de oorzaak dat in Peru, in het middelpunt van de verbrande Luchtſtreek zelfs, de toppen van zekere bergen met ſneeuw en ys bedekt zyn, welke de hitte der Zon nooit doet ſmelten. Het ſchynt dat Siberiën, zoo men volgens de Rivieren oordeelt, die 'er hunnen oorſprong in nemen, mogelyk het verhevenſte Land des Werelds is. Maar hoe groot is de koude mede niet, die men 'er in gewaar word?

De winden hebben een zeer merkbaren invloed op de veranderingen der jaargetyden, zy brengen dikwyls met zich de lucht van zekere Landſtreken welke kouder als de onze zyn, 't geen onzen dampkring verkoelt. Dus is de koude veel algemeender of veel byzonderer, naar mate dat de Noordewind die haar aanvoert, over een grootere of geringere uitgeſtrektheit van dit Land heerſcht; zy is des te aanmerkelyker, naar mate dat de Landſtreken uit welke dezen Noor-

Noordenwind koomt, nader by de Pool leggen, of behalven dit, kouder door eenige plaatzelyke oorzaken zyn. De Noordewind brengt in weinig tyd de lucht, of koude van de Noordelyke Landen tot ons over. Men vind door een zeer gemakkelyke berekening, dat een diergelyke gematigde wind die vier uuren in een uur doorloopt, de lucht die omtrent de Pool heerscht, in minder dan elf dagen te Parys overbrengt. Deze lucht word in deze Hoofdstad in zeven dagen overgebracht, door een geweldige wind, die in een uur zes uuren aflecht. Een Noord-Noord-Oosten wind koomt in minder tyd uit Noorwegen of Lapland. Hoe het ook zyn mag, men weet zeker, dat een wind niet koud is, dan om dat hy zyne richting van boven naar beneden neemt: de winden, die over de toppen der bergen gaan, verkoelen de naburige vlaktens in welke zy zich doen gevoelen, tot een aanmerkelyke trap, vooral wanneer deze bergen met sneeuw bedekt zyn.

Zedert dat men het zamenstel der Thermometers verbetert heeft, zoo heeft men met veël naauwkeurigheit zekere onmatige kouden, op verscheide plaatzen der aarde waargenomen. De volgende tafel zal eenige der voornaamste uitkomsten van deze verschillende waarnemingen doen kennen; zy is uit een andere eenigzints meer uitgebreide tafel getrokken, die door de Heer *de l'Isle*, aan het einde van een onderzoekenswaardige Memorie geplaatst is, over de geweldige koude in Siberiën. Deze Memorie is gedrukt in de *Verzameling van die van de Akademie der Wetenschappen van Parys, voor het jaar* 1744.

Tafel van de grootste graden van koude die tot beden op verscheide plaatzen der Aarde waargenomen zyn.

Graden beneden het punt van Vorst, volgens de verdeelingen van *de Reaumur.*

Te Astrakan, in het jaar 1746 . .	$24\frac{1}{2}$
Te Petersbug, in het Jaar 1749 . .	30
Te Quebec, in het Jaar 1743 . . .	33
Te Torneåo, in het Jaar 1737 . . .	37
Te Tomskoi in Siberiën, in het Jaar 1735	$53\frac{1}{2}$
Te Kirenpa in Siberiën, in het Jaar 1738	$63\frac{2}{3}$
Te Jeniseiskoi in Siberien, in het Jaar 1735	70

Wanneer men deze tafel maar alleen raadpleegt, zoo zal men wel ras ten vollen overtuigt zyn, dat een koude die gelykvormig aan die gene is, die zich te Parys in het jaar 1709 (onzen gestrengsten Winter) deed gevoelen, en die door den $15\frac{1}{2}$ graad beneden het punt van Vorst uitgedrukt word, in veele opzichten een zeer middelmatige koude is. De graad van koude die men in het vierde artikel van deze tafel aangewezen ziet, was die in het jaar 1737 de Fransche Akademisten ondergingen, welke zich naar Lapland begeven hadden, om een graad van de Middaglyn omtrent de Pool-cirkel te meten; de Thermometers van Wyngeest bevroozen door deze koude, en wanneer men een warme kamer opende, zoo veranderde de buiten lucht op staande voet, de dampen die 'er in bevat waren in sneeuw, en vormde 'er groote witte wolken van; wanneer men in de open lucht kwam, scheen de koude de borst te verscheuren. Gedurende een bearbeiding die den 21 van de Maand December op het Ys verricht wierd, deed de koude de vingeren van verscheide arbeidslieden bevriezen; de lippen en tong hechte zich aan de drinkschaal, wanneer men brandewyn wilde drinken, 't geen het eenigste vocht was, dat men zoo vloeibaar houden kon, dat het bekwaam was om te drinken, en men scheurde 'er haar met bloed-besmet van los. Men kan hier uit oordeelen wat de koude heeft moeten veroorzaken, die men op Spitsbergen en te Jeniseiskoi gevoelt heeft.

Men heeft geen waarnemingen die met den Thermometer in de Hudzonsbaai gedaan zyn, maar men weet dat in dit gewest, wanneer de wind van de zyde der Pool blaast, de lucht met een oneindige menigte ysdeeltjes beladen is, die men met het bloote oog onderscheiden kan. Deze ysdeeltjes prikkelen het vel indiervoegen, dat zy 'er blaa-

blaaren op veroorzaken, deze zyn eerst wit en zacht, maar zy worden in het vervolg zoo hard als hoorn. Een ieder sluit zich gedurende een zoo verschrikkelyk weder in zyne woning op, en welke voorzorgen men ook gebruiken mag, zoo kan men echter niet missen om een hevige koude te gevoelen. In de kleinste vertrekken, en die het beste verwarmt worden, bevriezen alle vochten, zonder dat hier de brandewyn van uitgezondert is; en het gene noch vreemder schynen zal, is dat het inwendige van de vertrekken en bedsteden met een yskorst ter dikte van verscheide duimen bedekt is, en dat men verplicht is, om dezelve alle dagen af te nemen.

Wy hebben op de artikelen *Boom* en *Planten*, van de beklaaglyke uitwerkzelen gesproken, die de sterke vorst welke de hevige koude vergezelt, op de groeibare lichamen voortbrengt: wy zullen hier iets van de uitwerkzelen der koude op de lichamen der dieren zeggen. De Schryvers zeggen, dat een koude lucht, de dierlyke vezelen te zamendrukt en verkort, de sappen verdikt, hen doet stremmen en zomtyds bevriezen; dat zy byzonder werkt met het bloed te verdikken en te verdrogen, 't geen in dezelve omvloeit, enz. hier uit ontstaan de verschillende ziektens die door de koude veroorzaakt worden, als de kou of winter in de leden, de zinkingen, het scheurbuik, het heet vuur, de kanker, beroertheid, lamheid, en zelfs de zinkingen der borst. De koude stopt zomtyds de maandelykſche ontlastingen der vrouwen, doet de menschen plotzeling sterven, en nog meermalen de dieren, die zich niet gelyk de menschen voor de onguurheden der lucht beschutten konnen. Dit moet aan die gene vreemd toeschynen, welke men onderricht dat de dierlyke warmte in den mensch, gelyk staat met den twee en dertigsten graad boven het teken van vorst op den Thermometer van *de Reaumur*: men zou nog meer verwondert zyn, zoo men de groote wanorders, en zelfs de latere uitwerkingen zag, die in de dierelyke huishouding gebeuren, na dat zy te voren door een hevige koude is aangetast geweest.

De Physiologisten, Pathologisten, enz. houden zich gestadig onledig met de Natuurkundige en ziekte verwekkende oorzaak, van de koude na te sporen. Maar hoe verre is men niet van de middelen verwydert, om zich inwendig voor de verwoestingen te wachten, die zy niet dan te menigvuldig veroorzaakt, voor al in de Noordsche Landen. Wat het uitwendige betreft, het eerste middel dat de menschen, die naakt geboren worden, en byna zonder bescherming ten opzichten van de koude gelaten zyn, gevonden hebben, om zich een weinig tegens dit onaangename indrukzel te beschutten, is waarschynelyk geweest, zich achter een boom te plaatzen, of zich in een hol of grot te verbergen: vermits de behoefte om zich te voeden, de during van de onguurheden der lucht niet vertoeven kan, zoo moest men zich van de eene plaats naar de andere begeven, het was als toen dat men gewaar wierd, dat de Natuur de Dieren verscheide middelen geschonken heeft, die met hun byzonder wezen verknocht zyn, als hair, vederen, enz. waar van het voornaamste gebruik schynt om het oppervlak van hun lichaam te bedekken, en het voor de nadeelige indrukzelen te beschutten, die hen de vloeibare lichamen zouden konnen veroorzaken: dit voordeel benyden, en begrypen, dat men het zich kon toe-eigenen, waren byna een zelfde overweging. Inderdaat, de mensch die het nodige vernuft tot zyn deel gekregen had, verzuimde niet om zich door konst, de nodige hulpmiddelen te verschaffen, om de onguurheden van de jaargetyden te konnen trotzeren: hy besloot hier op wel ras, om de dieren aan zyne behoeftens op te offeren, welke hy met bedekzelen dacht bekleed te zien, die het geschikste waaren om tot zyn byzonder gebruik te veranderen. Hy behoefde over de keus niet verlegen te zyn; de dieren wier vachten met het dichtste hair bezet zyn, moesten straks de voorkeur hebben: dit is waarschynelyk de eerste beweegreden, die de menschen heeft doen besluiten, om de Dieren om te brengen: men had alstoen pelteryen, maar men bezat de konst niet om haar naauwkeurig om alle de deelen van het lichaam te doen sluiten: de tyd en het vernuft, hebben deze middelen tot volmaaktheit gebracht: welk een onderscheid bespeurt men niet tusschen de kleeding en woning van een oude Laplander, en onze kleederen en Paleizen: de eerste leefde vergenoegt in een grot die met ys bekleed was: en wy beklagen ons in een gematigde luchtstreek, in een lucht die door kachels of vuren verwarmt is; voegen wy hier

hier de windschermen, de gordynen, alcovien, enz. by.

Het is noodig dat wy hier zeggen, dat in de gevallen in welke men hevige smerten gevoelt, die door de koude veroorzaakt worden, het nuttig is dat men op de pynelyke deelen wryvingen met warme doeken doet. De Grysaards, die een zoo tegenstrydig gestel met de voortbrenging der warmte hebben, moeten in diergelyke gevallen, uit- en inwendig gebruik van geestige vochten maken, ten einde aan de werktuigen des levens prikkelen te verschaffen, om hunne beweging op te wekken. Dit artikel vordert, dat men de woorden Berg, Lucht, Vuur, Wind, Ys en Warmte leze.

KRABBE. (*Byvoegz.*) Dit is een Schaalvisch van een langwerpige gedaante. Het is aan het achterste gedeelte van de Schelp en naby den aars, dat men den staart vind, die uit gewrichten te zamengestelt, en ruig aan het einde is: het is op deze plaats dat zich de eyeren vasthechten. Het wyfje heeft dit deel breeder als het mannetje: in dit laatste eindigt hy in een punt; in het wyfje in tegendeel is deze staart van gelyke breedte in zyne geheele lengte, en eindigt in een kringswyze boog.

De Krabben bezitten de zonderlinge eigenschap van zich in de Lente van haren ouden rok te ontdoen: in dezen staat geeft men haar de naam van *Beurs-Krabben.*

De *Land-Krabben* hebben een gladde en dunne schaal, die zomtyds gevlakt is. Zy gaan vry ras voort, trekken in benden, en onder het opkrabben van de aarde. Zy vervolgen altoos haren weg in de rechtste lyn; zy bezoeken zelfs om de muren en andere zaken te beklimmen, die zy in haren weg ontmoeten: het is als dan dat zy zich verminken, en den prooi van hare vyanden worden. Wanneer zy iets ontmoeten, 't geen hen vrees veroorzaakt, zoo slaan zy met hare nypers, even als wilde zy op haar beurt de voorwerpen vrees aanjagen, welke hen verschrikt hebben.

Bladz. 615. *2de kol. regel* 5. *van onder.* Op het Eiland Grenada, alwaar men de Krabben gewonelyk onder de Manceliniers vangt, heeft men nooit opgemerkt, dat zy iemand eenig nadeel toegebracht hebben, gelyk men zich hier elders over beklaagt: voor 't overige, het geheim om te ontdekken of zy gezond zyn of niet, is dat men de koort bezichtigt; zoo deze zwart is, zoo is dit een kenmerk dat zy vergiftig zyn. De kleur der *witte Krabben* is niet naauwkeurig wit; zy is geelachtig; zy zyn veel grooter als de Violette Krabben.

De *Violette Krabben* zyn zeer zeldzaam op Martinique, zedert dat men haar hier heeft uitgeroeit. Het zyn de Caraïbers die 'er hen van de naburige Eilanden overbrengen. Deze Schaalvisschen, waar van de naam de kleur van hare schalen aanduid, zyn zoo groot als een vuist, en zomtyds grooter. De beroemde *Sloane* geeft 'er een goede afbeelding van, *Vol. I. Tab. II.* onder den naam van *Land-Krabbe.*

De *Schaamachtige Krabbe*, vind men in Brazil, en op de Antillische Eilanden: zy worden dus genaamt om de wyze op welke zy hare nypers tegens haar lichaam leggen, even als wilde zy hen verbergen.

De Chinezen schatten de *Moluksche Krabben* als een zeer aangenaam gerecht, *Cancri Mollucensium.* Deze Krabben die een byzondere gedaante hebben, vind men afgebeeld op de twaalfde plaat van den *Thes. Imag. Pisc.* van *Rumphius.*

De *Slyk-Krabben* of *Paletuviers* der Franschen, zyn meer of min goed, volgens de jaargetyden; zy zyn by uitstek aangenaam in de Maand Maart; men kan haar bezwaarlyk in den tyd der aanhoudende regenvlagen opdelven; de opzwelling der Rivieren vervult als dan de holen, in welke zy zich verbergen zoo ras zy de Negers gewaar worden. Men moet behendig zyn, en een soort van voorzorg gebruiken, om haar in hunne holen te verschalken. Zy gaan 'er zylingsch in; dit is hare wyze van voortgaan. In dezen stand bieden zy hare nypers tot hare verdediging aan. Het nadeel 't geen zy toebrengen is zomtyds aanmerkelyk. De Negers bedienen zich van een kromme stok, om 'er niet van gebeten te worden. In zekere getyden van het jaar, bedekken deze Krabben de slyk; men vangt haar in dezen tyd zeer gemakkelyk; maar zy zyn als dan zoo goed niet om te eeten.

Van alle de verschillende soorten van Krabben die men op de Antillische Eilanden vind, zyn die gene waar van men het menigvuldigste tot spyze gebruik maakt, de witte, roode, en *Manicoux Krabben*, welke laatste dus op het Eiland Grenada genoemt

noemt worden, en op Martenique onder den naam van *Rivier Seriques* bekent zyn. De Krabben en Zee-Seriques, hebben eenigzints een flykachtigen fmaak, en hebben zoo veel zelfitandigheit niet als de andere.

KRAKE. (*Byvoegz.*) Schoon men weet dat de Zeedieren van een onmatige groote voortbrengt, gelyk de *Walviffchen*, en *Eenhoornviffchen*, zoo kan men echter weinig geloof aan het beftaan der Kraken geven. Dit zyn, zoo men zegt, Dieren die de Zeën van Noorwegen bewonen, en wier lichaam een half uur in lengte beflaat; men zou hen voor een byeenverzameling van dryvende Rotzen, of fteenen die met mofch bedekt zyn, aanzien. Alle de Noorweegfche Viffchers verhalen eenftemmig, zoo men zegt, dat wanneer zy zich by fchoon en warm zomer weder, eenige mylen in Zee begeven, op de plaats van de gewone diepte, die hondert en twintig vademen is, zy 'er niet meer dan twintig of veertig vinden, hier uit befluiten zy, dat zy boven een der Kraken zyn, waar van de aanwezigheit deze vermindering van diepte veroorzaakt. De Viffchery is als dan zeer voordeelig; ieder oogenblik vinden zy een Vifch aan hunnen angel: maar zy geven telkens acht of de diepte dezelve blyft; want zoo zy vermindert, zoo nemen zy overhaaft de vlucht, uit vrees dat het Dier hen door zyne reizing zou doen omkomen. Men denkt dat dit een Polypus is, waar van de armen, om aan de onmatige groote van deszelfs lichaam te beantwoorden, de lengte van de grootfte maften evenaart. Men voegt 'er by, dat de Viffchen op het lichaam van dit Dier gelokt worden door de flykachtige ftoffen die het uitwerpt, en die de Zee kleuren; en vermits alles ongemeen in een diergelyk Dier zyn moet, zoo zegt men dat het zynen rug opent, en dus de Viffchen inzwelgt, welke zich boven hem bevinden, en hem tot voedzel dienen: zie *Zee-Polyp* op het artikel POLYPUS.

KRAKEBEEN. Dit is een der vafte deelen van het dierelyk lichaam, het is wit, glad, gelykvormig, buigzaam en veerkrachtig, het is minder zamengepakt als het been, maar veel harder als eenig ander gedeelte: de kraakbeenderen fchynen ten naaften by van den zelfden aart als de beenderen, welke *kraakbeenderen* geweeft zyn: zie mede het artikel BEEN, en het einde van het woord MENSCH. Het nut der Kraakbeenderen is te beletten, dat de beenderen door de geftadige wryving niet beledigt of gekweeft worden, en hen aan elkanderen te hechten, en tot de vorming van zekere deelen mede te werken.

KREEFT. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 619. *1fte kol. reg.* 13. *van onder.* De armen der Rivier-Kreeft zyn gevorkt, en beftaan uit vyf gewrichten, die dunner naby het lichaam dan aan het uiteinde zyn; dit is mogelyk de rede waarom zy breken, zelfs wanneer het Dier alleen gewone bewegingen doet.

Men heeft waargenomen dat de Krabben, Groote-Zee-Kreeften, enz. die achterwaarts, in plaats van voorwaarts, gelyk andere dieren, voortgaan, mede op een verfchillende wyze van deze laatfte gevormt zyn, hier in dat de fchalen die haar tot beenderen verftrekken, uitwendig, in plaats van inwendig, geplaatft zyn; en dat de lever, maag, enz. boven het hart enz. leggen. De Zoetwater-Kreeft heeft, gelyk de Zee-Kreeft, vleesachtige uitwaffen, waar in hare eyeren befloten zyn. Hare fchaal word door de koking uitwendig rood. Het Sterkwater, of alleen de brandewyn over deze fchaal verfpreid zynde, doet haar zoo rood worden, als of zy gekookt was. Het vleefch van dezen Schaalvifch is zacht en vochtig.

De Kreeften zyn zeer verflindzuchtig: zy voeden zich met de krengen en onreinheden die zy vinden konnen. Een Kreeft van zes of zeven jaren, is, volgens het zeggen der Viffchers, alleen een Kreeft van een middelmatige groote. De Rivier-Kreeften behoren tot de zamenftelling van de krachtige vleefchfoepen, enz. en zy vermeerderen de voedende eigenfchappen van deze gerechten: men befchouwt zelfs deze Rivier-Kreeft als een voedent geneesmiddel, dat het bloed zuivert, verdeelt, de vochten tot de uitwaaffeming bereid, de fchommelende beweging der vaten, en de fpanning der vafte deelen herftelt, enz. In een woord, dit is een infnydent en uitwendig geneesmiddel; en men fchryft het om deze redenen in de kwalen der huit voor, waar van de ontfteking noch de roos de oorzaak is, *ad humorum lentâ mucagine*, zegt *Boerhave*: men gebruikt het mede in de ver-

verstoppingen en in de opzwellingen. Men bereid in alle deze gevallen, verdunnende soepen, in welke men vyf of zes Kreeften mengt, na dat zy in een marmeren mortier verplet zyn, en zelfs een grooter getal volgens de gewoonte.

Het is van aanbelang dat men aanmerke, dat de pooten der Schaalvisschen niet weder uitbotten, dan wanneer zy alleen aan het derde of laatste gewricht afgebroken zyn, en dat de werktuigen der voortteeling dubbelt zyn, zoo wel in de mannetjes als in de wyfjes.

Bladz. 620. 1ste kol. reg. 9. De ruijing of aflegging der Schaal in de Kreeften, en andere Schaalvisschen.

De ruijing der Schaalvisschen is niet minder de opmerking van een Natuuronderzoeker waardig, als de weder voortkoming van hunne leden. Door deze ruijing, ontbloten zich deze Dieren alle jaren, niet alleen van hunne schalen, maar zy ontdoen zich mede van alle hunne kraakbeenige en beenachtige deelen: zy gaan uit hunne schaal uit, en laten haar geheel ledig. Deze ruijing geschied nooit voor de Maand Mey, noch na de Maand September, vooral in de Kreeften, welke Dieren zich van vast voedzel onthouden, eenige dagen voor hare ontblooting: wanneer men als dan met zynen vinger op de schaal drukt, zoo buigt zy, om dat zy door het vleesch niet meer ondersteunt word. Eenige oogenblikken voor deze ruijing, wryft de Kreeft hare pooten tegens elkanderen, lecht zich op den rug, vouwt haren staart verscheide malen te zamen, en strekt hem weder uit, beweegt hare hoornen, en maakt noch andere bewegingen om zich van de schaal te ontdoen, die zy staat af te leggen. Om 'er uit te gaan, doet zy haar lichaam opzwellen, en 'er ontstaat een barst tusschen de eerste der platen van den staart, en de groote schaal van het lichaam, waar door het lichaam van de Kreeft ontbloot word: dit is donker bruin, waar tegens de oude schaal groenachtig bruin is. Na deze breuk, rust het Dier eenigen tyd; vervolgens maakt het verscheide bewegingen, en doet de deelen opzwellen die zich onder de groote schaal bevinden, waar van het achterste gedeelte wel ras opgeheven word; wat het voorste betreft, dit blyft alleen op de plaats van den mond vastgehecht: als dan word 'er niet meer dan een vierde van een uur vereischt, om de Kreeft geheel te ontblooten. Zy trekt haar hoofd achterwaarts, en ontdoet hare oogen, hoornen, scharen en beurtelings hare pooten, waar van de twee eerste met de grootste moeite schynen ontslagen te worden, om dat het uiteinde dikker als het achterste gedeelte is; maar men zal dit gemakkelyk begrypen, wanneer men weet dat ieder der schubachtige buizen die ieder deel vormen, uit twee in de lengte lopende stukken bestaat, welke in de ruityd van elkanderen wyken. Eindelyk koomt de Kreeft van onder de groote schaal voort, en zoo ras zy zich plotzelyk een beweging voorwaarts geeft, zoo lecht zy hare schaal volkomen af. Deze ruijing is eenen geweldigen arbeid die een menigte Kreeften doet omkomen: die gene die dezelve wederstaan, zyn gedurende eenige dagen zeer zwak. Na de ruijing, zyn hare pooten zacht, en het Dier is alleen met een vlies bedekt, 't geen in vier en twintig uuren een nieuwe schaal word, die byna zoo hard als de oude is. Eenige waarnemingen geven redenen om te geloven, dat de stoffe, die noodzakelyk is om de nieuwe schaal hardheit en vastheit te doen verkrygen, uit de Kreeftesteenen voortkoomt, welke in het Dier niet verdwynen, voor dat de ruityd voorby is.

De Kreeften-visschery.

Men vangt de *Kreeften* op verschillende wyzen. Een der eenvoudigste is, dat men gespleeten stokjes heeft, en in de spleet eenig aas steekt, gelyk een stuk van het ingewand van eenig Dier, een Kikvorsch, enz. hen langs de Beek verspreiden, in welke men weet dat zich Kreeften onthouden, hen 'er zoo lang in laten, dat zich deze Dieren aan het aas konnen hechten: zich van een korf of vischkorf voorzien; de stokjes op een luchtige wyze te gaan opnemen: de korf onder het tegen over gestelde gedeelte steken, en hen te gelyk uit het water ligten; naauwlyks bevind zich de Kreeft buiten het water, of zy laat het Aas los, maar zy is alsdan in den Korf gevangen. Andere vangen haar met de hand, zy begeeven zich in het water, leggen 'er zich in neder, en strekken hunne armen in alle richtingen naar de holen uit, in welke zy denken dat de Kreeften verborgen zyn; eenige leiden het water

van deeze Beeken af, waar door de Kreeften water ontbrekende, genoodzaakt zyn om uit hare holen voort te komen, en zich te laten vangen. Een valstrik die niet minder zeker is, is die gene, die men voor hare verslindzucht spant: men laat een doode Kat, Hond, of ouden Haas, verrotten; of wel, men neemt een stuk van een dood Paard, men werpt dit in het water, omringt het met doornen, men laat het hier een geruime tyd; het lokt alle de Kreeften tot zich, welke men vangt, met de Kreng en de Doornen, door middel van een haak tot zich te trekken. Vermits zy het zout zeer sterk beminnen, zoo zouden de zakken die 'er mede vervult geweest zyn: hetzelfde uitwerkzel als een Kreng doen.

KREKEL- (BOOM.) (*Byvoegz.*) Dit is een soort van Vlieg, die vier vleugelen heeft, (de twee onderste zyn grooter, en kruissen elkanderen.) De mannetjes hebben onder den buik, kleine keteltrommen, welke geschikt zyn om hunne liefde te zingen, hunne wyfjes te roepen, en hen aan te sporen, om met meer vermaak te arbeiden. Hunne zang is scherp, en doet zich des morgens, en gedurende de hitte van den dach, hooren: hier om heeft *Virgilius*, Egl. II. gezecht,

Sole sub ardente, resonant arbusta Cicadis.

KREUPELBOSCH. Men geeft dezen naam aan een zekere uitgestrektheit van Grond, die met boomen die beneden de vyf en twintig jaren zyn, beplant is. Ieder maal dat men een Kreupelbosch afkapt, zoo is het in groot gevaar van om te komen, zoo men het niet geduurende twee jaren, voor de Konynen, en vier jaren voor het grove Wild bewaart. Deze vyanden der Bosschen die zy bewonen, verslinden de tedere uitspruitzelen die tot de herstelling der bosschen geschikt zyn. Eenige soorten van boomen, gelyk de Jokboomen, Esscheboomen, en Beukeboomen, zyn, gedurende zes of zeven jaren, voor de Konynen in gevaar. Maar overal alwaar het Wild niet menigvuldig is, zyn de plantaadjen, waar van de gevaren door eenige Schryvers, zoo breed uitgemeeten worden, zeer gemakkelyk, en konnen met weinig kosten geschieden; men kan zich mede, om deze reden, van Planten bedienen, die in een Boomkwekery, aangekweekt zyn. Wanneer men een Kreupelbosch begeert, 't geen men alle jaren afkappen kan, zoo moet men de boomen vier voeten van elkanderen planten, en op een afstand van vyf voeten, wanneer men zulks na verloop van dertig of veertig jaren, doen wil; en noch verder van elkanderen verwydert, wanneer men voornemens is om hen tot hoogstamboomen te laten opschieten. Wat het soort van boomen betreft, men moet zich hier in naar de behoefte van het Land schikken. Zedert dat de Wynstokken vermenigtvuldigt zyn, en de pracht, de latwerken in onze Tuinen heeft ingevoert, is de Kastanjeboom die gene onder de boomen geworden, waar van de Kreupelbosschen de grootste voordeelen verschaffen. Wanneer de eerste scheuten van een Kreupelbosch, door de Konynen afgegeeten zyn, zoo moet men de Planten niet afknotten: de ontblootte scheuten sterven, maar 'er koomen een klein getal andere voort, die veel krachtiger zyn als die gene, die uit de jonge stammen zouden voortkoomen. Wanneer het Kreupelbosch twee jaren oud is als het afgegeeten is, en geheel ontbloot is, zoo moet men het afknotten: *zie* de artikelen BOSCH, HOOGSTAMBOOMEN, HOUT en BOOM.

KRISTAL, *Cristallus.* (*Byvoegz.*) De standvastige en bepaalde figuur, verandert niets in de wezentlyke hoedanigheden of eigenschappen van dezen Steen. Hoe veel Kristallen schynen niet vreemde lichamen in zich te bevatten, zonder hen echter wezentlyk te besluiten! Men geloeft in eenige, Amiant te ontdekken, in andere groeijent Zilver, of Moschgewassen, Lis, en eene menigte andere zaken, die de Beminnaren van het wonderbare 'er wanen in te zien, en alleen van de glasachtige punten, enz. afhangen, die door den stoot van een andere steen, voortgebracht worden, of door de schikking der kristalachtige deeltjes; in een woord, die doorgaans niets anders als het uitwerkzel van de breeking der lichtstralen zyn, die op verschillende wyze, gewyzigt worden.

Men kent noch Kristallen, die door metaalachtige invloeden gevormt worden. Die van het Lood, zyn vierkant; die van het Tin, pyramidaal; die van het Yzer, ruitswys, enz.

KRISTAL-KEYEN. Men geeft dezen naam aan harde Steenen, die min of meer doorſchynende zyn, en verſchillende kleuren en gedaantens hebben; dit zyn voor het grootſte gedeelte, Rotskriſtallen, of Quartz. Tot deze behooren: ten 1ſte, de kegelvormige Key of Diamant van Alençon, die men in het Granit van het dorp Hartrey, naby Alençon vind. Ten 2de, de veelhoekige Kriſtallen, welke in rondachtige ſteenen, die by wyze van holle verſteende lichamen gevormt zyn, bevat zyn, en die men in Dauphiné, naby Oxel, Remuſat en Die, vind. Ten 3de, de rondachtige Keiſteen van Medoc in Guyenne. Ten 4de. De eironde Keiſteen van den Rhyn, en van Briſtol, enz. *Zie* ROTSKRISTAL, en QUARTZ.

KROKODIL. (*Byvoegz.*) Dit Dier is een by uitſtek groote Haagdis. De wyfjes leggen van twintig tot zeſtig eijeren in het zand op de oevers, en zy koomen hier zonder eenige bebroeding uit.

De Heer *de la Condamine*, heeft in zyne Reistocht naar de Rivier der Amazonen, een groote menigte Krokodillen in de Rivier Guayaquil gezien; zy bleven geheele nagten op het ſlyk uitgeſtrekt in de Zon leggen. De Cylonſche Krokodil, word *Kimbula*, door de Inwoonders van dat Eiland, genoemt; zy is met zwartachtige vlakken geſpikkeit. De muil van die gene, die zich in de Ganges onthoud, is zeer lang en dun.

De Krokodil is voormaals in de Stad Arſinoë, anders de *Krokodillen-ſtad* genoemt, en die naby het Meer, Metis lag, door vrees aangebeden, tam gemaakt en gevoed. Men kluiſterde haar aan de voorſte pooten vaſt; verzierde hare ooren met edele geſteentens, en voede haar met gewyd vleeſch, tot dat zy ſtierf. Men balſemde haar alsdan, beſloot hare aſſche in lykbuſſchen, en plaatſte deze in de begraafplaats der Koningen.

KROON (DE). Men heeft twee ſtarrebeelden van dezen naam, waar van het eene de *Noorderkroon*, en het andere de *Zuiderkroon*, genoemt word: het eerſte is een zamenſtarring van het Noordelyke halfrond, waar in men acht Starren telt, volgens de Naamlyſten van *Ptolomeus* en *Tycho Brahé*: het tweede is een zamenſtarring van het Zuidelyke halfrond, dit beſtaat uit dertien Starren.

KROON IMPERIAAL, *zie* KEIZERSKROON.

KROOST-ZEE, *zie* ZEE.

KROPHAAGDIS, *zie* GOITREUX.

KRUID. (*Byvoegz.*) De Kruiden moeten in hun geheel ingezamelt worden, wanneer zy in hunne grootſte kracht zyn; dat is te zeggen, wanneer zy in vollen bloei ſtaan, of een weinig voor de rypheit der eerſte zaden, en men moet hen droogen, met ze in de ſchaduwe op te hangen. Die gene die ſpeceryachtig zyn, gelyk het grootſte gedeelte der lipswyze Planten, moeten in dooſen beſloten worden, die naauwkeurig ſluiten, om hunne ſpeceryachtige kracht te bewaren.

KRUIDBOEK. Men geeft dezen naam aan een verzameling van geheele of gedeeltens van Planten, die men gedroogt heeft, 't zy met haar te perſſen, of zonder haar te drukken, en die men tuſſchen de bladen van een Boek of loſſe Papieren bewaart, ten einde altoos de gedaante van deze Planten voor oogen te hebben, zonder dat men uit zyn huis behoeft te gaan, en in den tyd wanneer het jaargetyde belet, haar verſch en levendig te bekomen.

Eenige Liefhebbers vervaardigen deze droge Tuinen, 't zy met afdrukzelen van deze Planten te maken, gelyk wy hier na zeggen zullen, 't zy door middel van de Teekenkonſt, Graveerkonſt, Schilderkonſt, of afzetting. Maar deze laatſte handelwyzen zyn aan veel ongemakken onderhevig: want ſchoon de figuren in 't algemeen, of hunne afteekening, even als Letteren of Karakters konnen beſchouwt worden, die aan het oog, het geheel der verſchillende voorwerpen aftekenen of uitdrukken, ſchoon hunne nuttigheit en noodzakelykheit, zeer wel in de Natuurlyke Hiſtorie betoogt zyn, zoo doen de misſlagen die hen te dikwyls vergezellen, nadeel aan de Kruidkunde. Men zou dit verhelpen konnen, met beſchryvingen by de afbeeldingen te voegen: door dit middel zou men niet alleen de afbeelding van een Plant hebben, maar te gelyk de verklaring van alle hare natuurlyke eigenſchappen, gelyk de ſmaak, de reuk, de hardheit, gladheit, de plaats, het geweſt, de krachten,

 enz,

enz. De vier algemeenste middelen om de Planten af te beelden, zyn de Schilderkonst, de Drukkonst met kleuren, de Graveerkonst, en de afzetting. Men moet zorg dragen om de Planten in alle hare byzonderheden af te beelden, van haren wortel tot haar zaad, enz. alle de deelen, in hunne natuurlyken stand af te malen; hunne natuurlyke grootte door middel van een schaal verkleinen, en de uitnemende kleine Planten, door het microscoop vergroot, afteekenen: in een woord een middel-wech tusschen deze twee uitersten kiezen.

Hoe schielyker de Planten droogen, hoe beter zy hare natuurlyke kleuren bewaren. Die gene, die byna plotsling door de geringste hitte droog worden, bevatten doorgaans weinig sappen; tot deze behooren het grootste gedeelte der graswyze, zonneschermswyze, lipswyze, en peulswyze Planten: die gene die sterker hitte, in de tyd van acht of veertien dagen nodig hebben om te droogen, zyn de Bryonie, eenige soorten van Hanevoet, en andere waterachtige Planten: die gene welke niet dan bezwaarlyk droogen, en eenige maanden nodig hebben, zyn de Porceleinen, de Donderbaart, verscheide leliewyze Planten, de Zee-planten, en andere *Planten*, die men *vette* of *vleesachtige* noemt. De Heer *Adanson* zecht, dat men geen Planten van deze drie klassen heeft, waar mede hy niet geslaagt is, om haar te drogen, door drie soorten van graden van warmte te gebruiken; te weten, die van de menschelyke warmte, (30 of 35 graden) deze kan men tot het eerste soort gebruiken. De hitte der Zon, tusschen de 40 en 60 graden, voor de tweede. Eindelyk, die van gloeijent Yzer of een Oven, welke tot 83 of 100 graden moet opklimmen, voor de vleesachtige Planten.

Voor 't overige, op wat wyze men deze Planten droogen wil, men moet haar by droog weder inzamelen, wanneer zy door den daauw niet bevochtigt zyn, in hare volkomen kracht, en met hare wortelen, bladeren, bloemen, en vruchten of zaden, bezet zyn; haar ieder afzonderlyk, zonder eenige te zamenvouwing, tusschen twee bladeren graauw papier leggen: vervolgens moet men haar schikken, en haar dus gedroogt tusschen nieuwe bladen graauw papier bewaren. Eenige lieden hebben de kwade gewoonte, om de kleine Planten vast te lymen, ten einde haar, op haar plaats te houden; dit belet dat men haar aan beide zyden niet beschouwen kan; het is genoeg, dat men haar met spelden aan het papier hecht, waar door hare voornaamste steelen en takken, vast gehouden worden. Wat de zeer dikke en loofryke Planten betreft, men kan haar, zoo men wil vast naaijen, om dat zy niet afglyden zouden, wanneer men zyn Kruidboek opent; maar het beste en gemakkelykste tot het gebruik, is, dat men haar vry, ieder in een los papier lecht. Om een diergelyk Kruidboek te bewaren, is het genoeg, dat men het voor de beschimmeling en myter, beschut.

Wat de wyze betreft, om de Planten te droogen, zonder haar plat te drukken of te perssen: *zie* op het artikel BLOEM. Wanneer men de planten vernissen wil, zoo bedekt men haar; versch zynde, met een dik Gomwater, waar na men haar in een oven droogt; maar de Gom, neemt by vochtig weder, stof aan: men kan zich met meer vrucht van naauwkeurig geklopt eiwit, bedienen, waar onder men eenige droppelen Melk van den Vygenboom, of Wolfsmelk, mengt: deze soorten van Harst-Gommen, vermeerderen de helderheit van dit soort van Vernis.

Men weet, dat 'er onder de Planten, die men in de pers droogt, eenige zyn, die haar afbeeldzel op het papier achter laten, 't zy door een soort van Harstgom, die haar oppervlak bedekt, 't zy door een kleur die 'er hare vochtigheit op overbrengt, gelyk het grootste gedeelte der Wilgen en Populieren, 't geen, volgens den Schryver van de Geslachten der Planten, een afdruk maakt, 't geen de konst nagebootst heeft, met die geene dezer Planten, die waterachtig zyn, met een dun Gomwater te bestryken, die gene met olie te bedekken, op welke het water of de Gom geen vat heeft, en 'er vervolgens de kleur in een poeder over te strooijen, en haar eindelyk onder de pers op een wit papier te leggen aan welk zich deze kleur hecht, met de ribben en zenuwen sterker uit te drukken. Dit is de wyze om de planten door afdrukzelen te bekomen. Eindelyk, *Boyle* heeft een middel aan de hand gegeeven, om op een grove wyze, de afbeelding van de bladeren van alle soorten van Planten te bekomen. Hier toe moet men een blad zwart maken, door middel van den rook van Harst, Kampher of van een Kaars, enz. Na dat dit blad genoegzaam zwart is, plaatst men

men het in de pers, tusschen twee stukken vloeipapier; by voorbeeld, twee stukken Chineesch papier, en men zal de naauwkeurige uitgestrektheit, gedaante en takschietingen van de vezelen van het blad hebben: zie *Boyle*, *Works Abridgid*, *vol.* I. *pag.* 132. maar dit afdrukzel word zeer ligtelyk in 't geheel of voor een gedeelte uitgewischt. De konst heeft noch een andere handelwys uitgevonden, om het afbeeldzel van een Plant te maken, zonder haar plat te drukken; dit is met in een vorm van Plaasterkalk, gesmolten Metaal te gieten, gelyk Tin, Lood, enz. deze handelwys, die een ieder thans bekent is, brengt een plant van Metaal voort, die vry volkomen de natuurlyke verbeeld. De vernuftigheid der Menschen is noch geslaagt om de bladeren op een volmaakte wyze te ontledigen; en men maakt thans geraamtens van bladeren, die veel volmaakter zyn als die gene, die ons de Insecten verschaffen, en die zoo hoog door eenige Natuuronderzoekers geroemt zyn. *Severinus* was de eerste, die hier een voorbeeld van gegeeven heeft, schoon alleen aan een klein getal bladen. Vervolgens hebben *Musschenbroek*, *Kundman* en andere, deze Konst zoo verre voortgezet, dat zy geraamtens van allerlei soorten van bladeren vervaardigden. *Zie* de artikelen PLANTEN, BLOEM, BLAD, enz.

KRUIDJE ROER MY NIET. (*Byvoegz.*) Men moet toestemmen, dat een volkomen duisternis veel meerder uitwerking op het *Kruidje roer my niet*, en alle slapende planten heeft, als de ruuwste aanraking, die alleen, om dus te spreeken, den eersten graad, van rolling en verslapping voortbrengt, waar toe de Plant bekwaam is.

Deze Waarneemingen konnen, zoo wel als de volgende, van zeer veel gewicht in de Kruidkunde zyn, en ons waarschynelyk de redenen aan de hand geven van de verscheidenheit die men in de houding van de vizierswyze bladeren, in verschillende luchtstreken ontmoet; want behalven de beweegingen van *zamenvouwing* der nierswyze looven, heeft het Kruidje roer my niet, zecht de Heer *Adanson*, een *scharnierswyze*, of knieswyze *beweeging* in de jonge takken, in het gemeene voetsteeltje van deszelfs vizierswyze bladeren, en aan de zenuuw, op welke de vizieren of loofjes vastgehecht zyn. Alle deze bewegingen zyn onafhankelyk van elkanderen, en worden mede, gelyk die van *zamenvouwing* en *richting*, door de werking van de warme voedende dampen veroorzaakt, en door de aanraking.

Met welke lichamen men ook het *Kruidje roer my niet*, mag aanraken, zecht dezelve Schryver, zoo merkt men op, dat de gevoeligheit byzonder in de gewrichting geplaatst is, 't zy in die der takken, of 't zy in die der verschillende voetsteeltjes, vooral in het witte gedeelte van deze gewrichtingen. De tyd die een aangeroerde tak nodig heeft om zich te herstellen, verschilt volgens de krachtigheit van de Plant, het uur van den dach, het jaargetyde, de warmte, en andere omstandigheden van den dampkring. De order in welke de deelen zich herstellen, verschilt op dezelve wyze. Het is mogelyk, om met een weinig behendigheit, een tak af te snyden, zonder dat de bladeren zich te zamenvouwen. Wy gaan hier met stilzwygen de vermenigtvuldigde Proefnemingen voorby, die men op het Kruidje roer my niet, genomen heeft. Zie 'er hier de uitkomsten van. Ten 1ste, de beweegingen van het Kruidje roer my niet, zyn veel sterker en merkbaarder, wanneer de Plant in hare grootste groeijende kracht is. Ten 2de, een insnyding brengt een geringer uitwerking voort als een aanraking of stoot, en de werking strekt zich min of meer verre uit, en over zekere deelen, volgens de kracht der aanprikkeling en derzelver richting. Ten 3de, een schudding, een krabbing, de groote hitte, de groote koude, de damp van kokent water, die van zwavel en vlugge geesten, in een woord alles wat op de werktuigen der Dieren, eenig uitwerkzel voortbrengen kan, werkt op het Kruidje roer my niet. Ten 4de, de indompeling in het water, gelyk mede in het luchtledige, doen niets anders dan de kracht van deze Plant te verzwakken. Ten 5de, hare scharnierswyze beweeging, hangt alleen van een zeer merkbare te zamentrekking af; want zy verstyft alsdan tot een zoodanige trap, dat men haar verbreken zou, wanneer men haar tot haren vorigen staat herstellen wilde.

Behalven de namen van de *Kuissche* en de *Slaapster*, die vry veel op het Kruidje roer my niet, toepasselyk zyn, heeft men deze Plant een menigte gewaande krachten toegeschreven, en het is byna onmogelyk, zecht de

de Historieschryver van de Fransche Akademie der Wetenschappen, dat onkundige Volken zich hier van ontslaan zouden. Deze Lofreden doet den Malabaarschen Philosooph weinig eer aan, welke dwaas geworden is, in het onderzoeken van de zonderlingheden van dit groeyent wonder, en 'er de oorzaak van na te sporen. De Europische Natuuronderzoeker heeft nooit dit toeval ondergaan, hy is aan de verschynzelen te veel gewoon, welke bezwaarlyk te verklaren zyn.

Men weet dat een geringe aanraking van den voetsteun der helmstyltjes van de Berberissen, Indiaansche Vyg, en Zonnebloem, haar een stuiptrekkende of bevende beweeging veroorzaakt, die zeer zonderling is, door welke zy zich te zamen trekken en den stamper naderen, zonder zich in hunnen vorigen staat te herstellen: *zie* de bespiegeling over de half vrywillige beweging in verscheide Planten, achter het woord PLANT.

KRUIDKUNDE. Deze wetenschap maakt een gedeelte van de Natuurlyke Historie uit, en haar onderwerp is de kennis van het Ryk der Planten in zyn geheel: dus handelt deze wetenschap over alle Planten, en over alles wat een onmiddelyke betrekking met deze, met werktuigen begaafde lichamen heeft. Men kan niet slagen om de huishouding der groeijing te leeren kennen, zoo men van de wyze niet onderricht is op welke de zaden der planten zich ontwinden, en omtrent het gene haren aangroei, hare vermenigtvuldiging, haar werktuiglyk gestel in 't algemeen, de vorming van ieder van hare deelen in 't byzonder, en de opklimming en hoedanigheit van het sap betreft; eindelyk, zoo men niet weet waar in de grond en luchtstreek op de Planten invloed konnen hebben.

De Kruidkunde verdeelt zich in hare byzonderheden, in drie voorname deelen; te weten, in de *naamlyst der Planten*, hare *aankweking*, en hare *eigenschappen*. De twee eerste, moeten ons niet onledig houden, dan voor zoo verre, als zy konnen mede werken, om de derde te doen gelden; maar ongelukkig schynt het door den tegenswoordigen staat van de *Kruidkunde*, en door de ondervinding van den voorledenen tyd, dat men zich meer op de zamenstelling van Naamlysten, dan op de andere deelen van deze wetenschap, toegelegt heeft: het is zelfs te vreezen, gelyk zulks in de Dictionaire Encyclopedique aangemerkt word, dat deze handelwys een hinderpaal voor de bevordering van de Kruidkunde zyn zal. Om zich hier van te overreden, zoo moet men onderzoeken welke de nuttigheit is, die men uit de enkelvoudige naamlyst der Planten getrokken heeft, die tot dien trap van volmaaktheit gebracht is, welke de Kruidkundige gepoogt hebben hem te geven.

Eenige Kruidkundigen hebben omtrent achtien of twintig duizent Planten onderscheiden, met alle die gene te tellen die zoo wel in de nieuwe, als in de oude Wereld, waargenomen zyn; (te weten, drie duizend in Vrankryk en Engeland; twee duizend in Spanje en in de Noordelyke Landen van Europa; twee duizent in de Oostelyke Landen; duizend van Kanada tot aan de Rivier Missisippi; duizend van deze Rivier tot aan Suriname: het zelfde getal in Brazil en in Peru; het zelfde getal aan de Kaap de Goede Hoop, op het Eiland Cylon, op de Kust van Malabaar, op de Moluksche Eilanden, op de Philippynsche Eilanden en in China.) Zoo men den geheelen Aardkloot bereist had, zoo zou men 'er waarschynlyk honderd duizend en meerder gevonden hebben, wanneer men in evenredigheit oordeelt van het gene wy gezecht hebben. Het is na een soortgelyke vergelyking, dat de Heer *d'Adanson* by de voorgaande optelling der bekende Planten, de volgende berekening van twintig duizend Planten bygevoegt heeft: dezen Schryver zecht uitdrukkelyk, dat het geheele bekende gedeelte van Afrika, ten minsten vyf duizend Planten verschaffen kan; het inwendige van Azia drie duizend; het groote en schoone Eiland Madagaskar vier duizend; de Fransche Eilanden Rodrigue en andere die 'er aan behoren, duizend; Suriname en Cayenne twee duizend; Zuid Amerika van Brazil tot Tarra del Fugo vier duizend; de Eilanden van de Zuid-Zee duizend: eindelyk, de Zuid-Pools Landen die men noch niet ontdekt heeft, en die een der drie bekende deelen der Wereld konnen evenaren, drie duizend.

Men merkt, in 't algemeen op, dat hoe meerder men de warme Gewesten nadert, hoe grooter het getal der verschillende soorten van Planten is dat men vind, en hoe meer het geheel derzelve, vermenigtvuldigt.

Het is op de deelen der bevruchting, of vruchtgeving, dat de Kruidkundige steltzels ge-

gegrond zyn ; maar is dit ſteltzel dat van de Natuur? Men moet egter bekennen dat deze wyze van de Planten te onderſcheiden een gemakkelyke en vernuftige konſt is, welke die gene verwonderen moet die niet gewoon zyn hunne oogen en geheugen te oeffenen. De konſtwyze toeſtel, die onder de naam van *Kruidkundige konſtwoorden* bekent is, is niet minder nuttig, om de natuurlyke kenmerken der Planten te bepalen. Het is door een gevolg van deze aanduidingen, dat de Kruidkundigen uit de vreemde Landen, den Olmboom, Platanusboom, Perzikboom, Abrikoosboom, Roozenboom, en een menigte andere getrokken hebben, welke men in onze Geweſten, genaturaliſeert heeft. Alle de verſchillende voorwerpen van den Landbouw, zyn ten uitterſten waardig om de Menſchen onledig te houden. en vooral die gene, die zich aan de Kruidkunde overgegeven hebben, en dit is het gene eenige Geleerden van deze Eeuw geſtadig betrachten. Inderdaat, is het niet door ſoortgelyke waarneemingen dat men de veranderingen ontdekt heeft, welke de luchtſtreek of de aankweeking in de Moeskruiden, in de Planten die tot ſieraad der Tuinen dienen, en in de Granen veroorzaakt? Het is dus, by voorbeeld, dat men waargenomen heeft, dat de Tabak en Wonderboom, die langleevende Heeſters in Afrika vormen, alleen Graswyze en jaarlykſche Planten in Europa zyn. De Natuur ſchynt noch minder ſtandvaſtig, en meer verſcheiden in de Planten als in de Dieren. Men heeft, zecht de Heer *Adanſon*, viervoetige Dieren en Vogelen, waar van de paring van twee verſchillende ſoorten, niets voortbrengt: men heeft 'er andere, in welke zy een baſtaart ſoort doet geboren worden ; maar het gene niet voortteelen kan, en met het eerſte geſlacht weder vernietigt word. De Planten ſtygen deze hinderpaal te boven, en vormen in plaats van baſtaart ſoorten, verſchillende en tamme ſoorten, die ſoortgelyke volgens de gewoone wetten van hare voortteeling voortbrengen, tot dat de nieuwe oorzaken haar tot haren vorigen ſtaat weder brengen, of in een derde ſtaat doen overgaan, welke van de beide vorige verſchilt: *zie* het artikel PLANTEN.

KRUIDNAGELEN. (*Byvoegzel*). Dit zyn kleine ſpeceryachtige Indiaanſche vruchten, of veel eerder, het zyn de gedroogde vruchtbeginſelen der bloemen, van den Kruidnagelen-boom Deze knop is dat gene, dat eenige de naam van het bek'eedzel der Kruidnagelen geven. Men geeft deze vrucht, ryp zynde, de naam van *Moedernagelen*, *Antophyllus*.

Bladz. 629. *2de kolom*, *reg.* 15. *van ond.* De Kruidnagelen, de Kaneel, en de Muskaatnoten zyn voor de Hollanders voorwerpen van zeer veel aanbelang; de pakhuizen der Kruidnagelen van de Hollandſche Ooſt-Indiſche Maatſchappy, zyn op het Eiland Amboina, in het Fort Victoria: het is in het zelve, dat de Inwoonders hunnen Oogſt brengen, waar na men de prys op zeſtig realen van achten, de baal van vyf hondert en vyftig ponden bepaalt heeft. De Inwoonders zyn verplicht om 's jaarlyks een zeker getal Nagelboomen te planten ; dit heeft hen tot dien trap vermenigtvuldigt als men begeert heeft, om de menigte te konnen evenaren, die men 'er 's jaarlyks van verkoopt, welke men zonder in het geheim te zyn, niet ſchatten kan. Het is genoeg wanneer men zecht dat 'er de Franſchen alle jaren vyf of zes hondert quintalen van koopen. Het is ongelooflyk hoe veel olie alle de ſoorten van Kruidnagelen bevatten, wanneer men hen uit Indiën overbrengt, en wanneer men ze ontpakt; als men hen maar eenigzins aanraakt, zoo zyn 'er de handen geheel mede beſmet. Door welk eene zonderlingheit vind men 'er, in die gene, die men verkoopt, zoo weinig die hunne eerſte hoedanigheit behouden hebben; ik meen opgemerkt te hebben, dat men in zeſtien oncen Kruidnagelen, byna drie oncen heeft die zeer droog, zwartachtig, en byna ſmakeloos zyn, en geen reuk bezitten, als alleen die gene die hen de dertien andere oncen mede deelen, met welke zy vermengt zyn.

De goede en verſche Kruidnagel-olie, is goudkleurig wit, hy word door den ouderdom rooder.

Men heeft in Indiën geen achting voor de gerechten, welke met deze Specery niet bereid zyn.

Bladz. 630. *1ſte kol. reg.* 8. *van onder.* De Kruidnagel-olie die zeer menigvuldig door de Reukwerkers gebruikt word, is mede nuttig in de koude en ſlymachtige ziektens, in de toevallige zinneloosheden en ſlaapzucht. In brandewyn ontbonden zynde, is

is hy een uitmuntend uiterlyk middel om den voortgang van het koudvuur te ſtuiten. Het groote geheim van de Kwakzalvers tandtrekkers, beſtaat hier in, dat men een weinig Kamfer en Opium in den fynen Olie van Kruidnagelen ontbind; maar het misbruik van dit geneesmiddel, heeft dikwyls doofheit veroorzaakt.

KRYT. (*Byvoegz.*) Het Kryt is deszelfs oorſprong aan de opſlorpende en kalkachtige Aarde der Dieren verſchuldigt, gelyk mede de *Kalkachtige Steenen:* zie *dit woord.* Inderdaat, deze Aarde heeft zeer veel overeenkomſt met het *fulchrum* of het onderſteunent gedeelte der beenderen; en men kan dit aardachtig opſlorpent middel gebruiken als afkomſtig van het Koraal, van de Kreeften-oogen, verkalkte Hertshoorn, enz. zynde.

Schoon het Kryt een zelfſtandigheit is, die weinig vaſtheit heeft, zoo maakt men 'er echter met nut gebruik van tot bouwſteenen, en het is algemeen bekent, dat de ſtad Reims in Champagne, byna geheel van Krytſteenen gebouwt is, die wel is waar een weinig meer vaſtheit hebben. Wat het ſoort betreft, 't geen zeer zacht en zeer wryfbaar is, men maakt 'er teekenpennen voor de Tekenkonſt van.

KRYTACHTIG. Dus noemt men de lichamen welke voor een gedeelte uit Kryt te zamen geſtelt zyn: *zie dit woord.*

KUDDE. Deze naam geeft men aan een meer of min aanmerkelyk getal van Dieren van het zelfde ſoort, die in maatſchappy leven. Men noemt een zeker getal Schapen echter gemeenzaamer een *Kudde.* Wy hebben van de vermeerdering en bewaring van dit ſoort van Dieren, op het woord Ram, geſproken.

KUIT. Deze naam geeft men aan de eitjes der Viſſchen; en die van *Kuitſchieting* aan den tyd op welke deze Dieren hunne eitjes in het water loozen; maar deze tyd verſchilt volgens het ſoort der viſſchen. Men geeft mede de naam van *Schot* aan de eitjes der *Kikvorſchen.* Zie *op het artikel* Visch.

KUST, Strand, Oever. Men geeft dezen namen aan de landen en oevers die zich langs de Zeën of Rivieren uitſtrekken. Men heeft Kuſten die zeer hoog en ſteil zyn, en loodlynig afgeſneden ſchynen, deze zyn zeer gevaarlyk voor de ſchipvaart om de harde rotzen, ondieptens, zandbanken, en blinde klippen, die men naby dezelve heeft.

KWEEBOOM, *zie* Queeboom.

KWIKZILVER. (*Byvoegz.*) *Bladzyde* 638. *1ſte kolom*, *reg.* 22. De beruchte Kwikzilvermyn, die men in Zuid-Amerika heeft, is naby Guancavelica in Peru, in de Audientie, of het Rechtsgebied van Lima, zeſtig uuren van Piſco: het is uit deze grootte Myn, dat men het Kwikzilver bekoomt 't geen tot de zuivering en bearbeiding van het Goud en Zilver van deze Landſtreken vereiſcht word. Deze Myn is in een zeer wyduitgeſtrekte Berg uitgeholt, en de koſten van het hout, waar door zy onderſchraagt word, zyn ongelooflyk. Men vind in deze Myn, pleinen, ſtraten, en zelfs een Kapel, waar in men de Mis op Feeſtdagen zingt; zy word door een menigte kaarſſen verlicht gedurende den tyd dat men 'er in arbeid. Byzondere Lieden, doen in dezelve op hunne koſten arbeiden, maar zy zyn echter, op de zwaarſte ſtraffen, gehouden, om aan den Koning van Spanje al het Kwikzilver te leveren dat zy 'er uit bekomen. Men betaalt het hen tegens een zekere vaſtgeſtelde prys; en wanneer men 'er een genoegzame hoeveelheit uit bekomen heeft, zoo word de ingang van de Myn geſloten, en niemand kan op een andere wyze Kwikzilver bekomen, dan alleen uit de Koninglyke Pakhuizen. Men bekoomt doorgaans 's jaarlyks uit de Myn van Guancavelica, voor omtrent vyfmaal hondert duizend Hollandſche Guldens Kwikzilver, 't geen men over land, naar Lima, vervolgens naar Arica, en van daar naar Potoſi vervoert.

LABIATÆ. De Heer de *Tournefort*, is in zekervoegen de eerste die dezen naam, die *Lipswys* te zeggen is, aan een Geslacht van Planten gegeeven heeft, waar van de onregelmatige en ongelyke insnydingen van de Kroon der bloemen, doorgaans de beide lippen van den mond der Dieren naarbootsen. De klasse der *Lipswyze Planten* bevat graswyze Planten, jaarlyksche, langlevende en Heesters, waar van eenige altoos groen zyn. De wortelen der Lipswyze Planten zyn getakt en vezelachtig; hare steelen zyn rond wanneer zy oud zyn, en vierkant wanneer zy jong zyn, en de jonge takken staan kruiswys tegens elkanderen over. De bladeren staan mede by paren tegens elkanderen over, zy zyn gespikkelt en met kleine glansryke vlakjes versiert; het loof is mede kruiswys geplaatst. Het grootste gedeelte der bloemen zyn hermaphroditiesch, en komen alle uit de tegenoverstaande schooten der bladeren voort. Het bevruchtent stof bestaat uit zeer kleine, witte, en doorschynende lichaampjes. Deze Planten zyn, ten 1ste, warme specery achtige, en bezitten een zweetdryvende, koortsbreekende en versterkende kracht; ten 2de, of prikkelende en doordringende, en zy worden hoofdversterkende geschat; ten 3de, of scherp en eenigzins bytende; ten 4de, of doorgaans bitter, wondheelende, zamentrekkende en wormdoodende. In 't algemeen zyn deze Planten van een wonderbaar gebruik in de ziektens die uit een verslapping der vezelen ontstaan. Men kan 'er voorbeelden van vinden op de woorden, OREGO, ROSMARYN, STICHASKRUID, BASILICON, SENEGROEN, SALIE, BETONIE, MALROVE, KATTEKRUID, HYSSOP, KEULE, MENTHE, POLEI, THYM, LAVENDEL, MELISSE, enz. welke Planten tot het Geslacht der *Labiæ* of *Lipswyze* Planten behooren.

LAK OF GOM-LAK: *zie* op het einde van het artikel MIER.

LAM. (*Byvoegz.*) De darmen van dit Dier, bereid en gesponnen zynde, dienen tot snaren voor de Muzyk-Instrumenten, om raketten van zamen te stellen, en tot andere gebruiken: hier toe nemen de Werklieden de snaren of darmen der Lammeren of Schapen, welke zy ledig maken; vervolgens laten zy hen in water weeken, ontblooten hen van het vet, en doen 'er de vezelen af, waar na men ze weder in water zet om ze wit te doen worden; alsdan nemen de Vrouwen hen uit het water, en naaijen hen aan elkanderen, om ze naauwkeurig de lengte te doen krygen, die de snaren hebben moeten. Wanneer dit alles verricht is, zyn de darmen bekwaam om gesponnen te worden, men doet dit met twee of meer, by elkanderen te voegen, volgens de dikte die men aan de snaar geven wil, en op de wyze der Snaarmakers; eindelyk, laat men de snaren in de lucht droogen, men reinigt haar met ze op een ruwe wyze met een koord van paardehair te wryven, welke met zwarte Zeep bestreken is, en men maakt haar met Noten-olie zagt, om ze buigzamer te doen worden. De grootste handel in darmsnaren word te Toulouse, te Lions, te Marseille, te Parys, en vooral te Rome en te Napels gedreven.

LANDENGTE. Dit is een strook Lands die tusschen twee Zeën bevat is. De twee voornaamste Land-engtens zyn, die van Suez, en Panama. De eerste word voor een gedeelte, door de Roode Zee, voortgebracht, welke het aanhangzel en de verlenging van een groote Kreek schynt te zyn, die van het Oosten, naar het Westen voortloopt, en voor een gedeelte door de Middelandsche Zee. De andere word, op dezelve wyze, door de Golf van Mexiko voortgebracht, die zich met een wyde mond van het Westen naar het Oosten uitbreid. De Landengtens vereenigen groote Landstreken van een vast Land met elkanderen, en Schiereilanden met het vaste land. Mogelyk zyn de Schiereilanden niets anders dan een verlenging der Ketenenbergen die tot een zekere hoogte voortgaan; de Landengte van Panama, schynt alleen een verlaging van den Keten van de Cordilleras te zyn, welke van Peru, tot in Mexiko voortloopt: *zie* BERG en AARDE.

LAND-KALABAS. Deeze Plant,

zecht de Heer *de Prefontaine*, heeft geen de minste overeenkomst met den Kalabasboom. Zy is kruipende, en heeft eenige overeenkomsten met de *Coloquinten*: zie *dit woord*. Men trekt 'er een uitmuntent braakmiddel uit. Op het Eiland Cayenne kweekt men 'er verscheide soorten van aan; ten 1ste, de Land-Kalabas, *Colocynthis oblonga*; ten 2de, de kleine Kalabas, *Parvo fructu turbinato*; en ten 3de, de Gras-Kalabas, *Fructu flavo pyriformi*, Barr.

LANDSNOEK. Deze naam heeft men aan een Haagdis van de Antillische Eilanden gegeven. Zy heeft eenige overeenkomst met den Rivier-Snoek: hare lengte is vyftien duimen, en hare kleur zilverachtig graauw: zy maakt des nachts een groot geraas. Dit Dier onthoud zich in de rotzen. Is dit geen soort van *Salamander*? zie *dit woord*.

LANG-HOUT. Dus noemt men een Melkboom, die de *Pao comprido* der Portugezen is. Zyn scherp en bytent sap is zoo gevaarlyk voor de oogen, dat men niet te veel voorzorgen gebruiken kan wanneer men den stam omkapt: dit sap word zonder eenige vermenging dik, en heeft veel overeenkomst met het Spuithout, 't geen de *veerkrachtige Harst* voortbrengt: *zie dit woord*. Deze boom is zeer zeldzaam in Guyana, en is 'er onder geen naam bekent. *Memoriën van de Akademie der Wetènschappen van Parys, voor het Jaar* 1751.

LASERPITIUM. (*Byvoegz.*) Men wil, dat deze Plant voormaals de *Duivelsdrek* (*Assa-fœtida*) voortbracht, die zeer hoog door de Romeinen geschat wierd. Het natuurlyke Land der *Laserpitium*, is Persiën. Men vond onder de Regering van den Keizer Nero, in het geheele Cerenaïsche Landschap, maar een eenige Plant van de *Laserpitium*, welke men aan dezen Vorst, onder de naam van *Silphium*, zond.

LATANIER, of WAYER-PALMBOOM, *Palma dactylifera radiata, major, glabra.* (*Byvoegz.*) Zyne bladeren zyn plat, en hebben de vorm van een wayer. Wanneer zy eerst voortkomen zoo zyn zy een gesloten wayer; maar wanneer zy ontloken zyn, zoo vormen zy een geopende wayer, uitgezondert dat de punten spits en van elkanderen gescheiden zyn. De Inwooders bedekken 'er hunne hutten mede; zy stellen 'er mede zonneschermen en verschei de andere zaken van te zamen. De Wilden binden twee of vier van deze bladeren te zamen; te weten, twee boven, en twee onder: in het midden plaatzen zy een Visch, die aan den staart ophangt, die zy dus boven het vuur plaatzen om hem te bewaren. De Mailjes maken veel werk van dit soort van Palmboom; zy eeten 'er de vruchten van, die men de naam van *Appelen van Bache* geeft; zy trekken draden uit de bladeren, waar van zy hunne hamaks te zamen stellen. Op Cayenne splyt men het hout van dezen Boom, en ontdoet het van zyn merg om 'er gooten van zamen te stellen.

LATHYRUS. (*Byvoegz.*) Men eet de vleesachtige wortelen van het soort van Lathyrus, 't geen *Makoise* of *Makjon* genoemt word. Men vermenigtvuldigt deze Planten van zaden of wortelen: zy zyn zeer geschikt om tegens doode heggen geplant te worden, die zy, zoo men zulks begeert, in eenen zomer bedekken zullen, een menigte bloemen voortbrengen, en verscheide jaren duren: de kleine Lathyrus met groote bloemen versiert zeer wel een tuin, vermits zy niet hoger dan vyf voeten opschiet, en trossen van breede bloemen voortbrengt, die, schoon donker rood zyn. Maar de Lathyrus die de Engelschen *the Swetscenten peas* noemen, verdient vooral om hare schoonheit aangekweekt te worden, en om den aangenamen reuk van hare purpere bloemen: eindelyk om alle de soorten van Lathyrus tot volmaaktheit te brengen, zoo moet men ze in de maand Augustus, naby een muur of heg zayen, die voor het zuiden blootgestelt is; zy schieten alsdan in den Herfst uit, wederstaan den Winter, beginnen in Mey te bloeyen, en houden, hier mede aan tot het einde van Juny: door deze handelwys brengen zy een zeer groote menigte bloemen en uitmuntende zaden voort.

LAUWRIERBOOM. (*Byvoegzel*). Byna alle soorten van den Lauwrierboom zyn scherp, bitter, specceryachtig, en hebben een zeer aangename reuk; uitgezondert, die gene, die men Kamferboom noemt, die een wezentlyke en verdikte Olie, laat uitvloeijen, welke een doordringende reuk heeft, enz. *zie* Kamfer.

LA-

LAVENDEL. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 650. *2de kol. reg.* 19. *van onder.* Het Lavendel of Melissenwater, inwendig gebruikt zynde, bezit een byzondere kracht tegens het verlies der spraak, 't geen door verteringloosheit of overlading der maag veroorzaakt word. Deze wateren, of de wezentlyke Olie van Rosmaryn, aan den neus gehouden, herstellen van de flaauwtens of bezwymingen, en zy bezitten een byzondere kracht tegens de beroertheit.

LEEMAARDE. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 651. *1ste kol. reg.* 8. *van onder.* Men heeft 'er van verschillende kleuren, welke noch verschillen door de vreemde zelfstandigheden die zy bevatten konnen. Zy worden in het water zagt, en bezitten de eigenschap om lichaam te verkrygen, en aanmerkelyk in het vuur te verharden.

Idem, *2de kol. reg.* 7. *van boven.* De gronden die volstrekt Leemaardachtig zyn konnen, de groeijing der Planten geenzins bevorderen; maar deze aarde is uitmuntent om de wolle stoffen van hunne vetheit te beroven. Men wil dat men zich in Engeland met vrucht van het Zee-zand bedient, om de Leemaardachtige gronden vruchtbaar te maken. Het is aan de eigenschap die de Leemaarde bezit om het water te behouden, en hetzelve geen doortocht te geven, dat het grootste gedeelte der Bronnen en Fonteinen, die men uit de aarde ziet voortkomen, deszelfs oorsprong verschuldigt is. Men vind de Leemaarde niet alleen aan het oppervlak der Aarde, maar zelfs op een zeer groote diepte: men vind haar gewonelyk in lagen en beddingen, die in dikte en andere afmetingen verschillen: men vind 'er dikwyls een menigte Pyrieten in: *zie* de artikelen KLEIAARDE en GEZEGELDE AARDE.

LEEUWRIK. (*Byvoegz.*)

De GEMEENE LEEUWRIK, *Alauda vulgaris*, weegt een en een half ons, hy is zes duimen lang van den punt van den bek, tot aan het uiteinde der pooten; zyne vlucht beslaat tien duimen: het bovenstuk van den bek is zwartachtig, en het onderstuk witachtig, en zyne neusgaten zyn rond: de vederen van den kop die deze Vogel zomtyds, by wyze van een kuif opzet, zyn ros aschverwig, en derzelver middelste gedeelte is zwart: de kin is witachtig; de keel geel en met bruin gespikkelt: de vederen van den rug hebben dezelve kleur als die van den kop, en de zyden zyn geelachtig ros: de vederen van de vleugelen en staart zyn rosachtig, en met wit aan de uiteinden gevlakt, de pooten en vingeren zyn bruin, en de nagelen zwartachtig. De bodem van den nest van dezen Vogel, is in de aarde geplaatst. Hy sluit hem met grasscheutjes, en hy voed zyne jongen in weinig tyd op: zyne leeftyd is omtrent tien jaren.

De BOOM-LEEUWRIK, *Alauda arborea*, zet zich op de boomen. Deze Vogel zingt gedurende den nacht, hier om neemt men hem dikwyls voor den *Nachtegaal*. Men onderscheid 'er hem echter door zyn stem en gezang van, welke die van de *Meerl* nabootst.

De ZEE-LEEUWRIK, *Schœniclos*, die de beste tot spyze is, zou zeer veel overeenkomst met de Poelsnep hebben, zoo hy zoo groot was. Hy roert zyn staart gestadig en verandert alle oogenblikken van plaats: men vind dezen Vogel op de moerasachtige plaatzen, en aan den oever der Zee.

LELIE. (*Byvoegz.*) Dit is een Plant die van de Biezen niet verschilt, dan alleen om dat hare wortel niet kruipende is, en dat de blaadjes van haren bloemkelk, die by wyze van een klok gesloten is, doorgaans aan hunnen oorsprong aan de binne zyde een voor hebben. Alle Leliën hebben drie mondjes.

LELIE-NARCIS, of HERFST-NARCIS, *Colchicum luteum majus*. De bladeren van deze Plant, zyn over de aarde verspreid, en zyn groen en glad, hare bloemen zyn geel; haare wortel is bolachtig en zwartachtig. Deze Plant, die overeenkomsten met de Narcis heeft, groeit in de warme Landen, en op de Bergen, en in de Weiden.

LELIESWYZE PLANTEN, *Liliaceæ.* Deze naam geeft men aan een Geslacht van graswyze en langlevende Planten, en die van een duim dik, tot vyftien voeten hoogte hebben: zy zyn doorgaans niet zeer takryk, en zyn van eene gezette gedaante omtrent de aarde. Hare wortelen zyn vezel-

vezelachtig, en doorgaans enkelvoudig. Het grootst gedeelte heeft geen steelen, het zyn alleen de voetsteunen der bladeren, die, met elkanderen te omvangen, een rondachtige bol vormen. Onder de *Lelieswyze Planten* die een steel hebben, merkt men op dat hy niet takryk, bladryk of van bladeren ontbloot is. Deze bladeren zyn in eenige van deze Planten, enkelvoudig, beurtelings geplaatst, en geheel; in andere staan zy tegens elkanderen over, en zyn zelfs wervelswys, gelyk in de *Lelie*, in de *Kievitsbloem*, eenige soorten van *Aspergiën*, enz. het grootste gedeelte vormt aan deszelfs invoeging een schede die meer of min geheel is. De bloemen zyn hermaphroditiesch in het grootste gedeelte: dan eens maken zy het einde van den steel uit, en dan weder komen zy uit den schoot der bladeren alleen, of in zonneschermen voort; dan eens zyn zy airswys of vleeswys geschikt. Eenige zyn naakt en hebben geen schubben; andere, zyn van schubben omringt, of komen uit een gemeen omkleedzel voort, 't geen men met de naam van *Bloemschede*, *Spatha*, noemt, om derzelver gelykvormigheid met die van de Palmboomen; tot deze behooren de Ajuinen en Narcissen. Men merkt eenige dubbele bloemen in de Lelieswyze planten op; tot deze behooren die van het Bollisch, Narcis, Tuberoos, en Leliën van den Dalen. Haar bevruchtent stof bestaat uit rondachtige bolletjes, die geelachtig wit, en even als doorschynende zyn, hare vrucht is een zaadhuisje of Bezie, welke drie afdeelingen, en drie valdeurtjes heeft, die zich van boven naar beneden openen. Hare zaden zyn plat of rond, en zyn horisontaal aan het midden van de vrucht op een rei geplaatst. Men plaatst onder de Lelieswyze planten, de *Biezen*, het *Bollisch*, de *Leliën*, de *Narcissen*, de *Ajuinen*, de *Aspergiën*, enz. *zie deze woorden.*

LENTE-SCHUIM. Deze zelfstandigheit, die vry veel overeenkomst met het speekzel heeft, merkt men in de Lente aan de verdeeling der takken van verscheide soorten van Planten op. Dit schuim is deszelfs oorsprong aan een soort van kleine Springhaan verschuldigt, dat onder de naam van *Springhaan-Vloo* bekent is: *zie dit woord.*

LEPELAAR. (*Byvoegz.*) De groote pennen van dezen Vogel zyn uitmuntent voor de Klavecimbels. Men wil dat de Lepelaars zomtyds des Winters op de Kusten van Languedoc en Provence komen. Men vind in de *Memoriën van de Akademie der Wetenschappen van Parys*, *IIde Deel*, 3*de Stuk*, een Ontleedkundige beschryving van den Lepelaar.

LETTRENHOUT, *Lignum litteratum.* Dit is een Boom van het Landschap Guajana, waar van de bladeren naar die van de Lauwrierboom gelyken: zyn hout is schoon, blinkende, zeer hard, en heeft een roode grond die met zwart gevlakt is. De grond van eenige is geel. Beide soorten worden tot huissieraden gebruikt, vooral tot steilen van stoelen, om dat het hout zeer klein is, en niet meer dan drie of vier duimen in middelyn beslaat. Het geele dient de Negers doorgaans tot rottingen. Dit hout word door de Europische Schrynwerkers zeer begeert.

LEVERKRUID. (*Byvoegzel*). De Kruidkundigen geven den naam van *Leverkruid* aan kruipende Planten, wier zamenweefzel netswys gevoort is. Hare wortelen zyn vezelachtig, en de mannelyke bloemen komen doorgaans van de vrouwelyke, op dezelve stam, afgezondert voort.

LEYE. (*Byvoegz.*) Het is aan de verscheidenheden van dit soort van Steen, dat wy de *Leye tafels* verschuldigt zyn, welke tot polysting bekwaam zyn; de *Dek-leyen*, die zich in dunne en klinkende platen laten scheiden; de *zagte en wryfbare Leyen*; het *zwart Kryt*; de *grove Leye* of de *Schistus*: zie *dit woord.*

Men vind in het Pyreneesche Gebergte, groeven van Leysteen, waar van de bearbeiding zoo gevaarlyk voor de kosten niet is, als die gene, waar van wy gesproken hebben; want men ontdekt 'er de Leye gelyks de grond, langs de Heuvels, in.

De GRAAUWE LEYSTEEN, is onder de naam van *Steen van Horsham*, bekent.

De indrukzels van Visschen, Planten, en een menigte andere zonderlingheden, gevoegt by de gedaante van de lagen der Leysteen, enz. doen gissen, dat deze Steen, een bezinkzel van stoffen is, die in het water opgehangen geweest zyn.

Wanneer men tot een zekere diepte gekomen

komen is, zoo ontmoet men het water in overvloed van alle zyden, en het ſtroomt in aderen langs de Rotzen af: men gebruikt de voorzorg, zelfs by de uitkapping der eerſte banken, om een hellende goot te vormen, welke alle de afzypelende ſtralen van deze vloeiſtof by elkanderen vergadert, en haar noodzaakt, om naar een diepte te vloeijen, die men aan het einde van de groef gevormt heeft, waar uit men het door werktuigen put, welke door een Paard in beweging gebracht worden.

LIBER: *zie op de artikelen* Boom, en Schors.

LICHAAM, *Corpus.* Dit is dat gedeelte van het Dier, 't geen uit beenderen, ſpieren, vaten, vochten, Zenuwen, enz. te zamengeſtelt, en het onderwerp van de vergelykende Ontleedkunde is. Men ontdekt zoo veel verſcheidenheit in de uitwendige gedaante van de lichamen der dieren, en vooral in de Inſecten, dat het onmogelyk is dezelve uit te putten. *Zie* de artikelen Dier, Viervoetige Dieren; Mensch, Visch, Vogel en Insect.

LICHEN. Deze naam heeft men aan een geſlacht van Planten gegeven, die men zegt, dat tot de klaſſe der *Paddeſtoelen* behoren: *zie dit woord.* De *Aard-Moſſchen* zyn mede een ſoort van *Lichens*, gelyk mede het *Longekruid*, en het gemeene *Leverkruid*: zie *deze woorden.* Het gemeene Volk bedient zich zomtyds van alle de ſoorten van Moſſchen of Lichens om te verwen, zonder te onderzoeken of zy hier alle toe bekwaam zyn, en een zelfde kleur konnen uitgeven. De ſoorten van Lichens die door de Verwers het menigvuldigſte gebruikt worden, zyn de *Orſeille* en *Perelle*: zie *deze woorden.* De Heer *Weſtbeck* maakt noch, in de *Memoriën van de Zweedſche Akademie*, van een violette en een ſchoone roode kleur gewach welke men uit de *Lichen foliaceus umbilicatus, ſubtus lacunoſus*, *Linn.* bekomen kan. Deze Lichen ſchynt by den eerſten opſlag van het oog, even als of zy verbrand was; zy is zoo dun als papier, en zy verandert in ſtof wanneer men haar maar even aanraakt als zy droog is.. Zy is aan den ſteen alleen door een eenige kleine wortel vaſtgehecht die in het midden van de Lichen geplaatſt is; zy is met knobbels vervult welke hol aan de onder zyde zyn. Men zamelt dit ſoort van Lichen, even als de andere in, wanneer het vochtig weder is, om dat zy des te gemakkelyker van de ſteenen zou los gaan. By gebrek van natuurlyke vochtigheit beſproeit men de ſteenen met water: vervolgens waſcht men de Lichen, doet haar droogen, en men trekt 'er de kleur door middel van pis uit, op dezelve wyze als men zulks uit de *Orſeille* doet.

LICHEN-RUPS. Deze naam geeft men aan een zeer ſchoone Rups, die men op een ſoort van witgraauwe Lichen vind, en waar van zy de kleuren heeft, en langs welke zy op den ſtam van den Eikenboom kruipt: waar aan zy zich omtrent het einde van dē maand Mey, vaſthecht. Deze Rups vouwt en kromt met konſt drie bladeren te zamen, zy maakt 'er een bal van die zy inwendig met een lymachtige ſtoffe beſtrykt, en met een ſoort van zyde bekleed, en dit ſtrekt tot een bekleedzel van haar tonnetje. Hier uit koomt in het begin van de maand July, een ſchoone Vlinder voort, wiens vleugelen by wyze van Hongaarſche Kant, geborduurt zyn, en onder de ſpelingen der Natuur een waar meeſterſtuk uitmaken.

LIGUSTER. (*Byvoegz.*) De Liguſter groeit in Europa doorgaans in de heggen, boſſchen, en op onbebouwde plaatzen, alwaar deszelfs hoogte gewonelyk zes of acht voeten is; maar door eenige aankweking ſchiet dit boompje tot de hoogte van twaalf voeten op; deszelfs takken zyn talryk, buigzaam, dun en recht; zyne bloemen vertonen zich in Juny: het vordert veel oplettenheit, vooral in het ſnoeijen. De Vogelen voeden zich met zyne vruchten, welke in den Herfſt ryp zyn, en den geheelen Winter op den boom blyven. Men trekt uit deze Beziën een zwarte en een Turks blaauwe kleur, waar van men zich tot het afzetten bedient; de Wynmengers maken 'er zomtyds gebruik van om den Wyn een vreemde kleur en ſmaak te geven. Zyn hout word door de Inſecten niet aangetaſt; het is hard, buigzaam en duurzaam. Men gebruikt het met vrucht tot ſtaken voor den Wynſtok: het dient mede tot het zamenſtel van het Buspoeder.

Wy hebben van den Egyptiſchen Liguſter op het woord Alcana geſproken. Men onder-

onderscheid noch verscheide andere soorten van Ligußter: men kent de Ligußter die met geel geschakeert is; de Ligußter die met wit geschakeert is; de altoos groene Ligußter: deze laatste is uit Italien oorspronkelyk, en schiet ter hoogte van achtien voeten op.

LINDEBOOM. (*Byvoegz.*) Zedert dat men een weerzin in de *Paarde-Kastanjeboom* gekregen heeft, ter oorzake van hunne onzinnelykheit; in de Olmboomen, om de Insecten die hen ontzieren, en in de Acacia die geen schaduwe genoeg geeft, zoo heeft de Lindeboom den voorrang verkregen om zyne schoone schaduwe en de groenheit van zyn loof, enz.

De Lindeboomen zyn boschboomen van den derden rang: het is aan den Lindeboom dat men de beruchte proef gedaan heeft, welke bewyst, dat men van den kruin van een boom zyne wortelen maken kan, en van zyne wortelen zynen kruin: *zie op het woord* BOOM.

De Lindeboom slaagt volmaaktelyk in de verplanting, schoon hy een voet middelyn heeft; de Herfst is hier toe de beste tydt: men moet die gene verkiezen die een bekwame hoogte hebben.

Men kan de gewoonte van eenige Tuinlieden niet te veel laken, die de gewoonte hebben om de boomen welke zy verplanten zullen, ter hoogte van zeven of acht voeten af te kappen; de stam, die zich op de hoogte van de afkapping kromt, maakt altoos een onaangename vertoning: men moet hen met een stam van veertien of vyftien voeten hoogte verplanten. Voor 't overige, men kan den Lindenboom zonder eenig nadeel snoeijen, in alle tyden van het jaar, in welke het sap niet in beweging is.

Deze Boom verkrygt zomtyds, een wanschape grootte en dikte. *Ray*, spreekt in navolging van *Evelin*, van een Lindeboom, die in Engeland gemeeten is, waar van de stam dertig voeten hoog was, en omtrent acht en veertig voeten in omtrek besloeg, dat is te zeggen, zestien voeten middelyn, en die den beruchten Lindeboom in het Hertogdom Wurtemberg overtrof, welke aan de stad Nieuwstad, de naam van *Nieustat an der grossen Lindern* heeft doen geven. Deze laatste besloeg zeven en twintig en een derde voet in omtrek, of omtrent negen voeten in middelyn. De omtrek van zyn kruin was vier hondert en drie voeten, en hy besloeg een breedte van hondert vyf en veertig voeten van het Noorden naar het Zuiden, en hondert en negentien voeten van het Oosten naar het Westen. *Miller* zecht, dat hy een Lindeboom gezien heeft wiens stam een omtrek van dertig voeten, twee voeten boven den grond, had. *Thomas Brown* maakt mede van een boom van dit soort gewach, die acht en veertig voeten in omtrek besloeg, ter hoogte van een en een halve voet boven de aarde, en deze boom was negentig voeten hoog. De jonge scheuten van den Lindenboom konnen tot mande-werk gebruikt worden, gelyk die der Wilgeboomen van het kleine soort, zyn hout geeft weinig warmte, maar het brengt kolen voort die zeer geschikt zyn om Buspoeder te bereiden: men spint mede zyne inwendige schors, waar van men grof lynwaat vervaardigt.

De bloemen van den Lindeboom zyn een der speceryachtige zaken van het Ryk der Planten, welke geen wezentlyke olie uitgeven.

LINDWORM. (*Byvoegz.*) Zie hier een uittrekzel van het gene my de Heer *Bertrand*, van Bern schryft. De Lindworm is een Plantdier van het geslacht der Polypen, dat dikwyls van deszelfs afgebroken stukken weder voortkoomt. Deze Worm hecht zich aan de ingewanden door de uitstekende deelen, welke uit zyne ringen voortkomen, en door zyn bovenste draadwys uiteinde, 't geen uit leedjes even als het overige van zyn lichaam bestaat. Het is door deze zylingsche openingen en het uiteinde van zyn lichaam dat hy de Chyl uit het menschelyk lichaam zuigt. De Heer *Bertrand* zecht, dat hy overtuigt is, na verscheide waarnemingen over den vorm van dezen Worm, en de verschillende wyzen om hem uit te dryven, dat het genoeg is dat eenige leedjes der ringen, vooral, die van het achterste gedeelte, zich weder vasthechten, om het Dier weder voort te doen komen. Hy zecht, voor het overige, dat hy een byzonder geneesmiddel bezit, 't geen de Worm in vier en een half uur, zonder den lyder af te matten, doet uitkomen, gelyk hy aan zich zelven bevonden heeft. Een diergelyk geneesmiddel is een dierbaar geheim, 't geen de Heer *Bertrand*, ongetwyfelt, eerlang aan het gemeen zal mede deelen.

LINXSTEEN. (*Byvoegz.*) Het schynt ons toe dat dit een *rechte schelp is, die geen kroltrekken heeft, maar gekamert en delfbaar is:* en wel des te meer, om dat alle die gene, die geheel zyn, aan hunnen voetsteun een holligheit van een kegelvormige gedaante hebben, die meer of min breed en lang is: zomtyds is deze holligheit ledig, en zomtyds met zand vervult: het gebeurt mede dat men 'er een bezienswaardig holletje in vind, 't geen uit kleine Kommetjes bestaat, die de vorm van horologie-glazen hebben, welke in elkanderen bevat zyn, en die met den anderen een kegel vormen, die zeer veel overeenkomst met *Orthoceratiti* heeft: *zie dit woord.*

Men wil, dat de verkalkte Blixemsteen, de grondslag van het beruchte Geneesmiddel van Jufvrouw *Stevens* van Londen is. De Duitschers, schatten hem nuttig tegens de nachtmerrie.

LIPSWYZE PLANTEN, *zie* LABIATÆ.

LISCH, *Iridis.* Dit is een lelieswyze Plant, waar van men verscheide soorten onderscheid. Haar wortel is of kruipende of knobbelachtig. De bloemen zyn doorgaans in airen, in knoppen, in zonneschermen, of ieder afzonderlyk aan de toppen der steelen geplaatst, en zyn ieder van twee schubben vergezelt: *zie* HARTJESWORTEL, SAFFRAAN, ZWAARDKRUID, BOL-LISCH, enz.

LITHI. Deze Boom groeit natuurlyk in Chili. Zyne stam heeft de dikte van een mensch, en is met een groenachtige schors bekleed, die, wanneer men hem omkapt, een water van dezelve kleur uitgeeft; zyne takken zyn met beurtelings staande, gladde, en vrolyk groene bladeren bezet, welke naar die van onze Laureola gelyken. Men leest in de Historie der Incas van Peru, dat de bloemen en vruchten van den *Lithi*, minder als zyne kwade hoedanigheden bekent zyn. Men wil dat zyne schaduwe het lichaam van die gene op een verbazende wys doet opzwellen, die 'er zich onder nederleggen, en dat het sap 't geen uit dezen Boom vloeit wanneer men hem omkapt, het zelfde uitwerkzel op het vel voortbrengt, op de plaatzen, op welke het valt. Om zich van deze kwaal te genezen, neemt men Aardveil die men met Zout stampt; men wryft zich hier mede, en de zwelling verdwynt binnen twee of drie dagen. De Vader *Feuillée* zegt, dat men zich mede met het afkookzel der bladeren van den *Maiten* wasschen kan. Het hout van den Lithi is wit, en zagt wanneer men het, versch zynde, kapt: maar door het drogen word het rood, en zoo hard, dat men het bezwaarlyk kan bearbeiden: men bedient 'er zich echter tot timmerhout van; en wanneer het in water geweekt heeft, word het byna onverderflyk.

LIVREIDRAGER. (*Byvoegz.*) Men geeft dezen naam aan een soort van Rups, waar uit een Vlinder voortkoomt, die met zyne eijeren, een lot van een Peeren-, Appel-, of Pruimboom, omringt. Verscheide streepen van verschillende kleuren, versieren deze Rups, die hier om de Livreidrager genoemt word.

Men vind in het zamenweefzel van het tonnetje van deze en meer andere Rupzen, een groote hoeveelheit citroenkleurig stof, 't geen de Heer *de Reaumur* gelegenheit tot een zedekundige en galante aanmerking gegeven heeft. De Vrouwen, zecht hy, die, met zorgvuldigheden, voor welke wy geen genoegzamen eerbied hebben, gestadig trachten om de bekoorlykheden te vermeerderen, die zy van de Natuur ontvangen hebben, zyn in deze laatste tyden bedacht geweest om zich van een roosverwig hairpoeder te bedienen. Zoo nu het stof van onzen *Livreidrager* haar gelukkig mogte bekwaam schynen om een bevallige kleur aan haare hairen te geven, zoo zouden deze tonnetjes wel ras uit de duisternis te voorschyn komen, in welke zy zich bevinden.

LOLIGO. (*Byvoegz.*) De Heer *Needham*, heeft in zyne nieuwe Microscopische Waarneemingen, het zaad van den mannetjes Loligo, en de kuit van de wyfjes ontdekt: de byzonderheden die hy omtrent dit onderwerp opgeeft, verdienen in den Schryver zelfs gelezen te worden.

LONGEKRUID DER FRANSCHEN, *Pulmonaria Gallorum.* Deze Plant, die een soort van *Havikskruid* is, groeit op de muren en de onbebouwde plaatzen, en hare bladeren zyn zeer ruig. Haren wortel is langlevende, lang, dik, knobbelachtig, vezelachtig en melkachtig. Hy

ſchiet verſcheide ſteelen ter hoogte van een en een half voet uit, deze zyn ruig en getakt; hare bladeren komen uit den wortel voort, zy leggen op de aarde, zyn groenachtig aan de boven zyde, witachtig aan de onderzyde, wolachtig en met zwartachtige vlakken geſpikkelt. Hare bloemen komen in Juny en July, aan de toppen der ſteelen voort, en beſtaan uit halve bloempjes, die geel zyn, en door een ſchubachtige kelk onderſteunt worden. Op deze bloemen volgen verſcheide langwerpige zaden, die met een pluimpje bezet zyn. In Vrankryk ſchat men de bladeren van deze Plant nuttig tegens de gebreken der long, en byzonder tegens de bloedſpuwing. Men gebruikt hen in de ſoepen die van kalfsmerg bereid worden, wanneer de fluimen etterachtig zyn.

LOOK ZONDER LOOK, *Alliaria.* De Plant groeit byna alomme in de heggen en op de randen der grachten. Hare wortel is dun, wit, en houtachtig; hare ſteelen zyn een en een halve voet hoog, wolachtig, gevoort en roodachtig; hare bladeren zyn groenachtig, glad, en aan de randen getant; hare bloemen zyn talryk, en aan de toppen der ſteelen en takken geplaatſt, zy beſtaan uit vier witte bloembladen die kruiswys geſchikt zyn: 'er volgen peulswyze vruchten op, die met verſcheide langwerpige en zwarte zaden vervult zyn. Wanneer men deze Plant geheel ſtampt; zoo geeft zy een lookreuk van zich, en haar ſap doet het blaauwe papier rood worden. Haar afkookzel is nuttig voor de engborſtige Lieden, en tegens de winderige kolyken.

LORIS. Dit is een ſoort van Dier, van het Eiland Cylon, 't geen eenige overeenkomſt in de handen, voeten, en hoedanigheit met den *Inkhoorn-Aap* heeft; maar het verſchilt 'er van, om dat het geen ſtaart heeft. Dit is mogelyk onder alle Dieren dat gene, wiens lichaam het langſte in evenredigheit van deszelfs dikte is: het is vooral kenbaar aan een rond hoofd, waar van den ſnuit loodlynig geplaatſt is, en om dat deszelfs ooren inwendig met drie oortjes by wyze van ſchelpjes bezet zyn. Het wyfje van dit Dier, heeft een zeer aanmerkenswaardige byzonderheit, en die byna eenig in haar ſoort is, deze beſtaat hier in, dat hare kittelaar, even als de roede van het mannetje doorboort is, en dat het door dit deel is, dat zy haar water looſt.

LUCHT. (*Byvoegz.*) Alles wat het vuur vlug maken kan, alles wat giſt of verrot, alles wat in rook kan verandert worden, enz. kan plaats onder de zelfſtandigheden der Lucht vinden: maar alle de uitvloeizelen die in den wyduitgeſtrekten Oceaan van den Dampkring omvloeijen, zyn de voornaamſte, die gene, die uit zoutachtige deelen beſtaan. *Zie* WIND.

LUCHTBUIS. Dezen naam geeft men aan de luchtpyp of Long der Planten: *zie* het gene wy hier van in het Alphabetieſch tafreel, op het woord PLANT gezecht hebben. Wat de *Luchtbuis* der Dieren betreft, deze is de wind- of luchtpyp, waar door zy ademhalen. De luchtbuis der Vogelen is aanmerkelyk om haar vorkswyze gedaante, en is geheel verſchillende van die der viervoetige Dieren en Menſchen: *zie* op het woord ZWAAN, en op het artikel *Dierlyke huishouding*, achter het woord MENSCH.

LUIAART. (*Byvoegz.*) Zoo levendig, werkzaam, en vlug, zecht de Heer *de Buffon*, als de Natuur ons in de Aapen toegeſcheenen heeft, zo traag, gedwongen en bekrompen is zy in den *Luiaart*; en het is minder luiheid dan elende in dit Dier, het is gebrek, het is onvolmaaktheit, en onvolkomenheit in deszelfs zamenſtel; het heeft geen ſnytanden noch hondstanden, zwakke en bedekte oogen; de kaakbeenderen alzoo plomp als dik, het hair recht en gelykvormig aan verdort gras; de deyen kwalyk te zamengevoegt en byna buiten de heupen geplaatſt; de beenen te kort, kwalyk gekeert en noch ſlechter geëindigt; geen goeden ſtand in de voeten, geen duimen, geen vingeren die afzonderlyk beweegbaar zyn; alleen twee of drie nagelen van een onmatige lengte, kielswys gevormt, ſpits, benedenwaarts gekromt, die zich niet dan te gelyk konnen beweegen, en hinderlyker in het voortgaan zyn, als dienſtig om te klimmen; de traagheit, het gemis van zyn wezen, en zelfs de gewonelyke ſmerten, gevolgen van deze wonderzinnige en verontachtzaamde vorming; geen wapentuigen om aan te vallen of zich te verdedigen, geen middelen van zekerheit, zelfs niet

niet met in de aarde te wroeten; geen heilzaame hulpmiddels in de vlucht; binnen de palen besloten, niet van het Landschap, maar van den Aardklomp, van den boom onder welke zy geboren zyn, gevangenen in de ruimte, niet in staat om meer dan de lengte van een roede in een uur af te leggen, met moeite klauteren, zich met smerten voortslepende, een klagende stem die door afgebrooken toonen uitgebracht word, en die zy alleen des nacht durven laten hooren; alles duid hunne elende aan, alles herinnert ons die wanschepzelen door gebrek, deze onvolmaakte schetzen, duizend maalen ontworpen, en door de Natuur ter uitvoer gebracht, welke naauwlyks de hoedanigheit bezitten van te konnen bestaan, en maar eenigen tyd moesten bestaan hebben, waar na zy weder op de lyst der wezens, moesten uitgewischt geworden zyn, en inderdaat zoo de Landen welke de Luiaarts bewoonen, niet woest waren geweest, zoo 'er de Mensche en sterke Dieren zich van de vroegste tyden af vermenigtvuldigt hadden, zoo zouden deze wezens tot ons niet gekomen zyn, zy zouden door de andere verdelgt zyn geworden, gelyk zy zulks ter eeniger tyd zyn zullen.

Door gebrek aan tanden, zecht onze doorluchtige en verheve Schryver, konnen deze arme Dieren noch een prooi aangrypen, noch zich met vleesch voeden, noch zelfs kruiden eeten; genoodzaakt zynde om van bladeren en wilde vruchten te leven, zoo hebben zy een geruimen tyd nodig om zich tot aan den voet van een boom voort te sleepen, 'er word noch een aanmerkelyke tyd vereischt om tot op de takken te klauteren, en gedurende deze langzame en treurige oeffening, die zomtyds verscheide dagen duurt, zyn zy genoodzaakt om den honger te verduren, en mogelyk om de dringenste behoefte te wederstaan; wanneer zy op een boom gekomen zyn, zoo verlaten zy hem niet weder; zy hechten zich aan de takken, zy ontblooten hem by gedeeltens, eeten achtervolgens de bladeren van iederen tak, en brengen dus geheele weeken door, zonder dat zy door eenige drank dit dorre voedzel ontbinden konnen; en wanneer zy hun erfdeel uitgeput hebben, en de boom geheel kaal is, zoo blyven zy 'er noch eenigen tyd op, door de onmogelykheit wederhouden wordende, om 'er af te konnen klauteren; eindelyk wanneer de behoefte zich op nieuw doet gevoelen, wanneer zy dringt, en sterker als de vrees voor de dood word, zoo laten zy zich neder vallen om dat zy niet konnen afklauteren, en zy vallen zoo plomp als een blok neder, als een klomp zonder veerkracht, want hunne stevige en luye beenen, hebben geen tyd om zich uit te strekken, en den val te breken.

Op de aarde zyn zy voor alle hunne vyanden blootgestelt: vermits hun vleesch niet volstrekt kwaad is, zoo worden zy door de Menschen en verscheurende Dieren gezocht en gedood; het schynt dat zy niet sterk vermenigtvuldigen, of ten minsten zoo zy dikwyls werpen, het echter een klein getal jongen is; want zy hebben maar twee mammen. Alles loopt dus te zamen om hen te verdelgen, en het is zeer bezwaarlyk dat het soort in wezen blyft. Het is waar, dat schoon zy langzaam, onbekwaam en byna buiten staat tot eenige beweging zyn, zy echter hard, sterk van lichaam, en taai van leven zyn; dat zy langen tyd het gemis van alle voedzel wederstaan konnen; dat vermits zy met dichtstaande en droog hair bedekt zyn, en niet veel oeffening doen konnen, zy mede weinig verspillen, en door de rust, vet worden, hoe schraal hunne voedzels ook zyn mogen; vermits deze Dieren vier magen even als de viervoetige herkaauwende Dieren hebben, zoo konnen zy door de hoeveelheit het gebrek van de hoedanigheit vervullen van het gene waar mede zy zich voeden. Het is een aanmerkenswaardige byzonderheit in hen, dat hunne darmen in plaats van lang te zyn, gelyk die van de herkauwende Dieren, in tegendeel zeer klein en veel korter zyn als die der verscheurende Dieren. Een andere zonderlingheit in hen, is, dat zy in plaats van twee uitwendige openingen te hebben, de eene om hun water, en de andere om hunnen drek te loozen, in plaats van een uitwendige en onderscheidbare opening voor de teeldeelen, zy 'er maar een eenige hebben, in welkers achterste gedeelte een gemeene loosbuis geplaatst is, een drekbuis, even als in de Vogelen.

Voor 't overige, zecht de Heer *de Buffon* met dien Philosophischen geest, die in alle zyne werken heerscht, zoo de elende, die uit het gebrek van gevoel ontstaat, de grootste van alle niet is, zoo kan die van deze Dieren, schoon zeer merkbaar zynde, echter

 ter

ter niet wezentlyk zyn; want zy schynen zeer geringe of zeer weinige aandoeningen te gevoelen; hun duister gelaat, hun zwaarmoedig oog, hunne gevoelloose wederstand aan de slagen die zy ontvangen zonder zich te bewegen, kondigen hunne gevoelloosheit aan; en het gene dezelve betoogt, is, dat wanneer men hen de operatie van het ontleedmes doet ondergaan, wanneer men hen het hart en de ingewanden uit het lichaam scheurt, zy echter op het zelfde oogenblik niet sterven. *Piso*, die deze wreede proefneming gedaan heeft, zecht, dat het hart uit het lichaam genomen zynde, noch gedurende een half uur sterk klopte, en dat het Dier gestadig zyne pooten beweegden, even als of het alleen bezwymt was. Door deze eigenschappen nadert dit Viervoetige Dier, niet alleen de *Schildpad*, waar van het reeds de langzaamheit bezit, maar mede de andere kruipende Dieren, en alle die gene welke geen eenig en naauwkeurig onderscheiden middelpunt van gevoel hebben: dus zyn alle deze wezens elendig, zonder ongelukkig te zyn; en de Natuur schynt in alle hare voortbrengzelen, meer eene moeder, dan eene stiefmoeder te zyn.

LUIS. (*Byvoegz.*) De Natuuronderzoeker *Swammerdam*, heeft in een eenig eijerhuis, tien groote, en vier en twintig kleine eijeren ontdekt: hy zecht mede, dat men in alle Luizen, een dubbelt eijerhuis heeft. Dit is ongetwyffelt de reden die deze afschuwelyke Insecten, zoo bekwaam tot de paring maakt. Voor het overige, zoo de Luis zich zelfs bevrucht, zoo is dit een bysonder soort van paring, of hermaphrodismus. *Zie* op het artikel HERMAPHRODIET.

De Luizen verschillen volgens de plaatsen op welke zy geboren worden: men heeft groote, kleine, langwerpige, breede, bruine, zwartachtige en witte; van dit laatste soort, zyn die der Menschen. Die der Vogelen zyn klein, lang en zeer dun. Wat het tweede soort van Luis betreft, welke de Menschen aantast, en die onder de naam van *Platluis* bekent is: *zie dit woord.* In 't algemeen, zyn de Luizen verscheurende Dieren, en voeden zich met bloed.

LUIS DER VIERVOETIGE DIEREN. Ieder Dier schynt ten minsten een soort van Luis te voeden: men vind in *Rhedi*, *Exper. Tab.* 21. & 23., beschryving van de Luis der Ezels en Herten. De Heer *Linnæus* heeft in zyne *Faun. Suecic. n.* 1167. melding van die van het Konyn gemaakt. De Luizen van de Kameel, Tyger, Ram, enz. zyn niet minder zonderling.

LYK, *Cadaver*. Dus noemt men het lichaam van een dood Mensch. Het *Lyk* verschilt van den *Romp*, die, om eigentlyk te spreken, niets anders dan het *Geraamte* van eenig Dier is: *zie* GERAAMTE.

Het ware te wenschen, tot uitbreiding van de Geneeskonst, dat alle dooden, voor dat zy de eer der Lykstatiën genoten, door de hand van eenen bekwaamen Ontleedkundigen geopent wierden; ieder geslacht zou dus met aan deszelfs byzondere weetlust te voldoen, een wezentlyk voordeel aan de Maatschappy toebrengen. De behoudenis der Menschen, en de uitbreiding van de Geneeskonst zyn, zoo als men in de *Dictionaire Encyclopedique* leest, voorwerpen van zoo veel gewicht, dat men in Maatschappyen, die zoo beschaaft als de onze zyn, een wet moest hebben, waar door de begraving van alle Lyken verboden was, voor dat zy geopent waren. Welk eene menigte van kundigheden zou men door dit middel niet verkrygen! Hoe veel verschynzelen die men niet vermoed, en waar van men altoos onkundig zyn zal, zou men niet ontdekken, om dat de menigvuldige ontledigingen der *Lyken*, alleen in staat is om hen te doen gewaar worden! Wat my betreft, ik zou vrywillig het voorbeeld van *St. François van Sales*, en dat van een menigte andere Lieden, konnen navolgen, welke hun lichaam in hun testament aan de Geneeskundigen hebben willen legateren.

LYM. Men heeft dezen naam aan verscheide bereidingen van zaken gegeven, die tot het Ryk der Dieren, of dat der Planten behooren; zy hebben een kleefachtige zelfstandigheit, en dienen wanneer zy zagt of vloeibaar zyn om verscheide zaken aan elkanderen te hechten, indiervoegen, dat men haar in 't geheel niet, of zeer bezwaarlyk van een scheiden kan, wanneer zy droog zyn. De Heer *Musschenbroek* zecht, dat de reden om welke de Lym twee lichamen met elkanderen vereenigt tusschen welke zy uitgespreid is, deze is, om dat zy in de holligheden

heden van hunne oppervlaktens indringt, waar door zy elkanderen in een grooter getal punten aanraken. Men onderſcheid verſcheide ſoorten van Lym. Ten 1ſte, de Engelſche, die *ſterke Lym* by uitnemenheit genoemt word: *zie* hare bereiding op het woord *Stier*. Ten 2de, de *Vergulders Lym*, die van velle der Aalen, Kalk, en Eiwit, zamengeſteld word. Ten 3de, de *Styfzel*, die door de Wevers, Bordpapiermakers, en Zadelmakers, gebruikt word. Ten 4de, de *Vlaamſche Lym*, die alleen een verdunde *Engelſche Lym* is; zy word door de Schilders, enz. gebruikt, en is de grondſlag van de *Mondlym*. Ten 5de, de *trillende Handſchoen Lym*, word van ſnippers van Handſchoenen en Perkament gemaakt. Ten 6de, de *Honing Lym*, deze word door de Vergulders gebruikt, men bereid haar met Honing, Lymwater, en een weinig Azyn met elkanderen te vermengen; by gebrek van Honing, maakt men van Arabiſche Gom, gebruik. Ten 7de, de *Lym van Orleans*, is Viſchlym, die in Kalkwater geweekt is. Ten 8ſte, de *Moskoviſche Lym*, deze is de Viſchlym: *zie* op het artikel STEUR. Men maakt mede Lym van de kraakbeenachtige gedeeltens van de Zee-Honden, Spaanſche Zee-Katten, enz.

MAAGDEN-AARDE, *Terra primogænea.* Dus noemt men de oorspronkelyke aarde die noch in haren natuurlyken ſtaat is, niet vervoert is, en geen vermenging van eenig vreemd lichaam ondergaan heeft. Deze gelykſlachtige en hoofdſtoffelyke aarde moet, zoo zy in wezen is, zeer zeldzaam zyn, en in onzen Aardkloot niet dan op zeer aanmerkelyke dieptens gevonden worden: *zie* het artikel AARDE. Deze zelfde enkelvoudige en harde aarde moet, in den hoogſten graad, de eigenſchap bezitten om de werking van het vuur en der zuren te wederſtaan.

MAAGDOM: *zie* op het artikel MENSCH.

MAALSTROOM, DRAAIKOLK. Deze namen geeft men aan die ronddraaijingen van het water, die door twee of meer tegenſtrydige ſtromen veroorzaakt worden. De Euripus, die zoo berucht is om de dood van *Ariſtoteles*, zwelgt beurtelingſch het water zeven malen in de vier en twintig uuren in, en het werpt het mede zoo dikwyls weder uit. Deze Maalſtroom is naby de kuſten van Griekenland. De grootſte van alle bekende Maalſtromen is in de Zee van Noorwegen: *zie de artikelen* STROOMEN, ZEE *en* WIND.

MADREPORA. (*Byvoegz.*) Men heeft plaatzen die zoo vruchtbaar in Madreporaas zyn, dat de bodem der Zee naar een zeer dicht boſch gelykt. Om deze ſtukken der Natuurlyke Hiſtorie geheel te bekomen, moet men hen door Duikers doen viſſchen; want men bekoomt 'er door middel van de dreg alleen gedeeltens van, uitgezondert die gene die van een in een gedronge gedaante zyn, gelyk de *Zee-Paddeſtoelen*, het *Zee-Brein* de *Zee-Nagelbloem*, enz.

MAITEN. Deze boom groeit in Chili: hy ſchiet ter hoogte van vyftien of twintig voeten op. Zyn hout is hard en roodachtig; zyne takken zyn zeer loofryk, groenachtig, met bladeren bezet die dan eens beurtelings ſtaan, en dan weder tegens elkanderen over geplaatſt zyn, zy zyn getant en ſpits aan de beide zyden. Het afkookzel van deze bladeren en der kleine takjes, is het tegengift van de *Litbi*: zie *dit woord.* Men behoeft 'er zich alleen mede te wryven, om de zwellingen te doen verdwynen. Men heeft geen naauwkeurige kennis van de bloemen en vruchten van den Maiten.

MAKAQUENHOUT. Dit is een groote boom van de Antilliſche Eilanden, en die van een zeer geringe duur is: hy is met gaten vervult. Deze boom word dus genoemt om dat het ſoort van Aapen die men de naam van *Makaquo* geeft, zyne vruchten boven alle andere beminnen.

MAKI, INKHOORN-AAP, *Proſimia.* Dit is een Aap van een groote ſchoonheit, die men weinig elders als op Madagaskar vind. De Heer *Briſſon* maakt 'er een geſlacht van, waar van hy vier ſoorten onderſcheid. Hun onderſcheidbaar kenmerk is dat zy in de opperkaak vier ſnytanden hebben, zy zyn by paren van elkanderen geſcheiden, maar zy lopen naar een middelpunt; en zes zeer ſmalle in de onderkaak, deze ſtaan alle naaſt elkander, leggen ſchuins en ſteken buitenwaarts uit; behalven deze, hebben zy twaalf hondstanden drie aan iedere zyde in iedere kaak, zy zyn breed, plat en ſpits; vier maaltanden aan iedere zyde in de boven kaak, en drie in de onder kaak: dus in 't geheel zes en dertig tanden. De vyf vingeren zyn met platte nagelen gewapent, en eindigen in een ſtompe punt: de voorſte pooten doen den dienſt van handen: de ſtaart van deze Dieren is zeer lang; en de dikte van hun lichaam, 't geen tenger is, koomt met die van de gemeene Aapen overeen. Vermits deze Dieren zeer bevallig zyn, en men hen by zommige byzondere lieden ziet, zoo zullen wy 'er de verſchillende ſoorten, volgens de beſchryving van den Heer *de Buffon*, van leeren kennen.

Men heeft de naam van *Maki* of *Inkhoorn-Aap* aan verſchillende ſoorten van Dieren gegeven. Men kan dezen naam niet anders, zecht de Heer *de Buffon*, dan als een

een geſlacht-naam gebruiken, onder welke wy drie Dieren begrypen, die vry wel naar elkanderen gelyken om van het zelfde geſlacht te zyn, maar die echter door een menigte van genoegzame kenmerken verſchillen, om ſoorten te vormen, die klaarblykelyk onderſcheiden zyn. Deze drie Dieren hebben alle een lange ſtaart, en de pooten, even als die van de Aapen gevormt; maar hunnen ſnuit is langwerpig, even als die van den Marter; en ſy hebben zes ſnytanden in de onderkaak; in plaats dat alle ſoorten van Aapen 'er niet meer dan vier hebben. Het eerſte van deze Dieren is de *Mocock* of *Mococo*, die onder de naam van *Maki* of *Inkhoorn-Aap met een geringde ſtaart*, bekent is. Het tweede is de *Mougons*, die *bruine Inkhoorn-Aap*, genoemt word; maar alle die gene van dit ſoort zyn niet geheel bruin; want men heeft 'er eenige, wier wangen en pooten wit zyn, en andere hebben zwarte wangen, en geele pooten. Het derde is de *Vari*, men vind deze Dieren vry gemeenzaam op Madagaskar.

Deze Dieren, zecht de Heer *de Buffon*, op een andere plaats, ſchynen een ſchakeering te vormen, tuſſchen de Aapen met een lange ſtaart, en de Dieren met geſpleten voeten; want zy hebben vier handen en een lange ſtaart, gelyk deze Aapen, en te gelyk is hunnen ſnuit langwerpig, even als die der Voſſchen of Marters, echter hebben zy meer overeenkomſt met de Aapen door hunne wezentlyke gewoontens; want ſchoon zy zomtyds vleeſch eeten, en zomtyds op de Vogelen aaſen, zoo zyn zy veel eerder vruchten-eetende, als verſcheurende Dieren, en zy betoonen, zelfs in den ſtaat van tamheit meer ſmaak in vruchten, wortelen en brood, als in raauw of gekookt vleeſch.

De *Mococo*, zecht dezelve Schryver, is een bevallig Dier, 't geen een fyn gelaat, een bevallige en loſſe gedaante, en ſchoon en zinnelyk hair heeft, 't geen altoos blinkt. Het is aanmerkelyk om de groote van zyne oogen, door de hoogte van zyne achterſte pooten, die veel hooger als de voorſte zyn, en door zynen grooten en ſchoonen ſtaart, die het altoos opgeheven draagt, en die altoos in beweeging is, en op welke men tot dertig ringen telt, die beurtelings zwart en wit zyn, zy zyn alle zeer merkbaar en naauwkeurig van elkanderen geſcheiden. Het heeft zagte zeden; en ſchoon het in veele zaken met den Aap overeenkoomt, zoo bezit het noch deszelfs boosaardigheit of aart. In zynen ſtaat van vryheit, leeft het in maatſchappy, en men vind deze Dieren, op Madagaskar in troepen van dertig of veertig by elkanderen, in die van ſlaverny, word het alleen door de verbazende bewegingen gekwelt die het zich zelven geeft; hier om houd men het altoos aan een keten gekluiſtert; want ſchoon het zeer levendig en vlug is, zoo is het echter noch boosaardig noch woeſt, het word tot dien trap tam, dat het uit- en ingaat, zonder dat men beducht behoeft te zyn dat het de vlucht nemen zal: deszelfs voortgang is ſchuins, gelyk alle de Dieren die vier handen in plaats van vier voeten hebben; het ſpringt met meer bevalligheit en vlugheit als dat het voortgaat; het is vry ſtilzwygende, en doet zyn geluit door een kort en ſcherp geſchreeuw hooren, 't geen het zich, om dus te ſpreeken, laat ontſnappen, wanneer men het verraſcht of vergramt. Het ſlaapt in een zittende geſtalte met de ſnuit op de borſt rustende: deszelfs lichaam is niet dikker als dat van een Kat, maar het is veel langer, en dit Dier ſchynt veel grooter, om dat het hooge pooten heeft: deszelfs hair, ſchoon zeer zagt in het aanraken zynde, lecht niet neder, maar ſtaat vry ſteil overeinde.

De *Mongon* bied een groot getal verſcheidenheden aan, niet alleen in het hair, maar mede in de grootte: in het algemeen zyn de Dieren van dit ſoort kleinder als de Mococoos, en hun hair is zyachtiger, en een weinig gekrult. Ik heb, zecht de Heer de *Buffon*, verſcheide jaren, een van deze Mongons gehad, die geheel bruin was: hy ſchepte behagen om zyn ſtaart af te knagen, waar van hy de vier of vyf laatſte wervelbeenderen reeds verſlonden had. Dit was een zeer onrein en vry laſtig Dier: men was genoodzaakt om het aan een keten gekluiſtert te houden; en wanneer hy los koomen kon, zoo ſloop hy in de winkels van de buurt, om vruchten, ſuiker en allerlei ſoorten van confituren te zoeken, en waar van hy de dooſen wiſt te openen. Men had alsdan veel moeite om hem weder te vangen, en hy beet op een wreede wys, zelfs die gene, die hy gewoon was. Hy knorde byna geſtadig op een zagte toon; en wanneer hy verdrietig wierd, en men hem alleen liet, zoo deed hy zich zeer verre door een gekwaak, even als de Kikvorſchen hooren. Het was een mannetje, en had zaadballen, die by uitſtek groot

groot voor zyne gestalte waren; hy zocht de Katten en voldeed zynen lust met dezelve, maar zonder eene inwendige vermenging en zonder iets voort te brengen. Hy schroomde de koude en vochtigheit; hy verwyderde zich nooit van het vuur en stond overeinde om zich te warmen. Men voede hem met brood en vruchten; zyne tong was ruuw, even als die der Katten; en wanneer men hem begaan liet, zoo lekte hy de hand, tot dat zy rood wierd, en eindigde dikwyls met 'er zyne tanden in te zetten: de koude van den Winter van het jaar 1750, deed hem sterven, schoon hy altoos zyn plaats in den hoek van de haardstede behield. Hy was zeer ruuw in zyne bewegingen, en zeer baldadig by tusschenpozingen: echter sliep hy dikwyls gedurende den dach, maar alleen met een losse slaap, die door het minste geraas afgebroken wierd.

De *Vari* verschilt door zynen aart en gestalte van de Mococo; hy is grooter sterker en wilder; hy bezit zelfs een woeste boosaardigheit in zynen staat van vryheid. Men onderscheid hem gemakkelyk van de Mococo, door de lengte van zyne hairen, en noch door de lengte der hairen die zynen hals omringen, en waar door hy met een soort van kraag schynt verziert te zyn. Deze Dieren zyn, volgens het verhaal der Reizigers, zoo verwoed als de Tygers, en maken een zoo groot gerucht in de Bosschen, dat wanneer 'er zich twee by elkanderen bevinden, men zich verbeelden zou, dat 'er hondert waren. In der daat, heeft de stem van de *Vari* eenige overeenkomst met het gebrul van den Leeuw, en het is verschrikkelyk wanneer men het voor de eerste maal hoort. Deze verbazende kracht van stem, in een Dier 't geen een middelmatige grootte bezit, hangt alleen af van den zonderlingen vorm van de luchtpyp, waar van de beide takken zich uitbreiden, en een groote holligheit vormen, voor dat zy aan de takken der long komen. Deze Dieren zyn alle uit het Oostelyke gedeelte van Afrika oorspronkelyk, en byzonder van het Eiland Madagaskar, alwaar men hen in een groot aantal vind, gelyk mede in Mozambique, en in de naburige Landschappen van dit Eiland.

MALUUWSWYZE-PLANTEN, *Malvæ*. Men geeft dezen naam aan de Planten van het geslacht der Maluwe: men telt onder dit geslacht van jaarlyksche Planten, Heesters en boomen: hare wortelen zyn by uitstek lang, en strekken zich doorgaans horisontaal uit: hare steelen en jonge takken zyn rondachtig in het grootste getal, en hoekachtig in de andere: hare schors, schoon dik zynde, is zeer zwak en buigzaam: haar hout is zacht en ligt, de bladeren staan beurtelingsch, zyn enkelvoudig, palmswys of gevingert; en eenige hebben zenuwen aan hunne voetsteeltjes, en een soort van gootjes, die even als zoo veel uitlozende vaten zyn, wier randen dikwyls by wyze van knobbels zyn opgezwollen, en waar uit een siroopachtig vocht voortkoomt: het voetsteeltje 't geen de bladeren ondersteunt is in zyn oorsprong kegelvormig, aan deszelfs begin opgeblazen, en even als met een gewricht aan de takken vastgehecht: het grootste gedeelte heeft hermaphroditische bloemen, en zy zyn doorgaans van negen uuren des morgens tot een uur voor den avond ontloken, en zy veranderen van kleur wanneer zy verwelken; de roode worden violet of purperkleurig, de witte, vleeschkleurig, en de geele worden witachtig: haar bevruchtent stof bestaat uit geelachtige bolletjes, welke ondoorschynende en met kegelvormige punten bezet zyn: de vrucht is een bezie of een houtachtig of vliesachtig zaadhuisje. De Maluuwswyze-Planten bevatten een menigte slymachtige stoffe, zy maken mede het water lymachtig en zelfs geleiachtig. In 't algemeen, zyn zy verzachtende, verfrissende en afzettende. Zie GEELE MALUWE, AAPENBROOD, CEIBA, MALUWE, VENETIAANSCHE ALCEA, KATOEN, enz.

MANGAS. (*Byvoegz. en verb.*) De vruchten van dezen boom bevatten een breede en platachtige noot, waar in een zeer bittere amandel besloten is; deze noot is met het vleesch van de vrucht bedekt 't geen geel en meer of min vezelachtig is. Men schat de soorten hooger die geen of weinig vezelen hebben, om dat zy tusschen de tanden blyven zitten, 't geen zeer lastig is. Dit vezelachtige vleesch is met een huit omringt die vry sterk is, schoon zy dun is, zy bevat een bitter en harstachtig sap waar van den reuk vry doordringende, maar echter aangenaam is: dit sap is melkachtig en brandende voor dat de vrucht ryp is. Hoe kleinder de noot is, hoe meer volmaaktheit de Mangas bezit. De Indianen maken 'er

veel met azyn in, dit is het gene men *Achars van de Mangas* noemt.

MANGLE. (*Byvoegz.*) Dit is een der gemeenste boomen die op de aan Zee gelegen plaatzen van de West-Indiën groeijen. Het afkookzel van zyne schors, geeft een roestkleur uit. De schikking van de wortelen van dezen boom belet de kleine vaartuigen het strand te naderen, en verschaft de Visschen een veilige schuilplaats voor de Visschers.

MANGOUSTAN. (*Byvoegz.*) Deze boom groeit op de Moluksche Eilanden, en hy heeft veel overeenkomst met den Citroenboom. Zyne bladeren zyn veel langer en staan tegens elkanderen over; zyne bloemen zyn geel en roosverwig. Men merkt een zonderlinge zaak in zyne vrucht op, deze is dat het vleesch weekmakende, en de schel zamentrekkende is.

MANDERKRUID. (*Byvoegz.*) De Kruidkundigen tellen twintig soorten van Manderkruid: men kweekt 'er eenige van in Engeland aan: *zie* het gene *Miller* 'er van zecht. *Zie* mede op het artikel GALLEN van dit Woordenboek, de vreemde plaatzing van de Gallen van het Manderkruid.

De bladeren en bloemen van het Manderkruid worden in de klasse der bittere specceryachtige middelen geplaatst.

MANIOK. (*Byvoegz.*) Men eet in de beide Indiën by wyze van Spenaadje de bladeren van den Maniok, gekapt en in Olie gekookt zynde.

Bladz. 16. *2de kol. reg.* 24. Men heeft op den 17 van de Maand Mey 1764, in de Akademie van Berlyn eenige wetenswaardige proefnemingen voorgelezen, die de Heer *Ph. Fermin*, een Geneesheer, op Suriname gedaan heeft, met het uitgeperste sap van den bitteren Cassaven wortel of Maniokwortel: deze Geneesheer, heeft binnen vier en twintig minuten, Honden en Katten doen omkomen die hy dit sap in een middelmatige gifte ingegeven had (als een en een half ons aan een middelbaren Hond). De toevallen die een zoo schielyke dood voorgingen, waren begeertens om te braken, benaauwtheden, stuiptrekkende bewegingen, kwylingen en een overvloedige loozing van de pis en drek. Wanneer de Heer *Fermin*, de maag van deze Dieren geopent had, zoo vond hy 'er dezelve hoeveelheid van sap in die zy ingezwolgen hadden, zonder eenig merkteken van ontsteking, of verandering in de ingewanden, en zonder eenige stremming van het bloed; waar uit hy besluit dat dit vergift noch brandende noch bytende is, en dat het alleen op de zenuwen werkt. De Heer *Fermin* zecht, dat hy een Kat genezen heeft, die hy op deze wyze vergeven had, met haar door middel van warme raapolie te doen braken: hy voegt 'er by, dat wanneer hy vyftig ponden sap van versche Maniok-wortelen door een trapswys vuur overgehaalt had, de vergiftigende kracht alleen in de drie eerste oncen van den geest bevat was, welke 'er van overging, en waar van den reuk onverdraaglyk was. Hy heeft gelegenheid gehad om de verschrikkelyke kracht van dezen geest aan een slaaf te beproeven, die een vergiftiger was: hy gaf 'er dit ongelukkig schepzel vyf en dertig droppelen van in, die naauwlyks in zyn maag nedergedaalt waren, of hy boezemde een verschrikkelyk gehuil uit, en verschafte het schouwspel van de geweldigste wringingen des lichaams, dit wierd van uitlozingen en stuiptrekkende beweegingen gevolgt, in welke hy ten einde van zes minuten stierf. Drie uuren hier na, opende men het lichaam, en men vond geen der deelen beledigt noch ontstoken, maar de maag was meer als de helft ingekrompen.

St. MARKUS-VLIEGEN. Deze Vliegen koomen, even als de Langpooten, van Maskers voort, die zich in den koedrek en slyk onthouden, waar mede zy zich voeden. Deze Maskers gelyken naar een soort van lange Vliegen, of liever naar de kleine Rupzen der Vlinders.

MARENTAK. (*Byvoegz.*) Dit is een opschuimlopende, langlevende, en houtachtige Plant, die, in het oog der Natuuronderzoekers, een zeer zonderling groeijent lichaam is. De oorsprong van deze Plant, hare uitspruiting en hare ontwinding verdienen een oplettent onderzoek, en byzondere navorschingen. Het is dus, dat 'er *Malpighius*, *Tournefort*, *Vaillant*, *Boerhave*, *Linnæus*, *Borelli* en *Camerarius*, over gedacht hebben; eindelyk, heeft de Heer *Duhamel*, in de *Memoriën van de Akademie der Wetenschappen van Parys*, *voor het jaar* 1740,

1740, zeer weetenswaardige byzonderheden over deze Plant, in 't licht gegeeven.

Deze Akademist heeft 'er nooit op den Vygenboom ontdekt, maar hy heeft 'er op stukken verdort hout, potscherven, en steenen zien voortkoomen, die alleen in de schaduwe geplaatst waren.

De steelen van deze Plant zyn recht van den eenen knoop tot den anderen, alwaar zy groote bochten maken. Deze knoopen zyn wezentlyke in elkanderen sluitende gewrichten, en de scheuten van ieder jaar, voegen zich aan elkanderen, gelyk de uitwassen zich aan het lichaam der beenderen voegen.

Bladz. 21, *1ste kol. regel* 3. *van onder.* Het is aanmerkenswaardig, dat de knoppen die de mannelyke bloemen bevatten, drie malen dikker en ronder zyn als de knoppen die de vrouwelyke bloemen of vruchtbeginzels besluiten.

Idem 2de kol. reg. 26. Het is een zeer oplettenswaardige byzonderheid, dat wanneer men de zaden van den Marentak, in de maand February, op de boomen zaait, zy in het einde van Juny, beginnen uit te schieten: men ziet alsdan uit de zaden verscheide worteltjes voortkoomen, die zich eerst ter lengte van twee of drie lynen verlengen, vervolgens krommen zy zich, en verlengen zich verders alleen zoo lang, tot dat zy het lichaam bereikt hebben, op welke het zaad geplaatst is.

Idem reg. 9. *van onder.* Wanneer de jonge Plant hare wortelen in de schors van een boom begint in te schieten, zoo begint aanstonds het sap van deze schors uit te vloeijen, en vormt, op de plaats der worteling, een knobbel, een gezwel, of zoo men wil, een soort van Gal, welke in grootte toeneemt, naar mate dat de wortelen van de opschuimloopende Plant voortgang maken. Het is niet zeldzaam, dat de Marentakken den toevloed der voedende sappen aan het einde van een tak afsnyden, op welke zy geent zyn, en dat iedere knop van de Marentakken, de keen van drie takken bevat.

MARGAY. Dit is een soort van Dier, 't geen men in Guajana, Brazil, en alle andere Landschappen van Zuid-America vind, het heeft veel overeenkomst met de *wilde Kat*, door de groote en gedaante van het lichaam; het heeft een vaalroode kleur, en is met zwarte streepen, banden en vlakken versiert, deszelfs hair is veel korter als dat van de *wilde Kat*. Dit Dier word op Cajenne *Tyger-Kat* genoemt: deszelfs zeden en aart, stemmen met die van de wilde Kat overeen, het voed zich gelyk deze, met Gevogelte en klein Wild, dat het met veel behendigheit weet te verrasschen. Zoo wy, zecht de Heer *de Buffon*, het oog over die wreede Dieren laat gaan, wier huit zoo schoon is, en die een zoo trouwlozen aart bezitten, zoo vinden wy in de Oude Wereld, de *Tyger*, het *Pantherdier*, het *Luipaard*, de *Onca* en de *Serval*, en in de Nieuwe, de *Jaguar*, de *Ocelot*, en de *Margay*, deze drie laatste, schynen minder soorten van de eerste te zyn, en die 'er noch de gestalte, noch de krachten van bezittende, mede zoo bloohartig en laf zyn, als de andere zich onverschrokken, en moedig, betoonen.

MARIPA. (*Verbet.*) Deze naam geven de Negers van Suriname, en de Inwoonders van Gujana aan een Dadelboom, die in dat Land groeit.

MARMOSA of MANICOU-ROT, *Marmosa.* Dit is een soort van klein Amerikaansch Dier, 't geen byna gelykvormig aan den *Philander* is, met welke het in het grootste gedeelte van zyne deelen overeenstemt, zoo wel door de teeldeelen als door de vreemde vorm van den staart, en door zyne zeden en geneigtheden. *Zie* PHILANDER. De Marmosa is alleen veel kleinder, en in plaats van een zak onder den buik in welke de kleine Philanders zich verschuilen, heeft de Marmosa, alleen een soort van kreuken of plooijen. De Marmosa holt zich, even als de Philander, een hol onder de aarde uit, om tot een wykplaats te dienen. Deze Dieren voeden zich beide, met Granen, Vruchten en Vogelen; maar zy zyn beide zeer gretig naar Visch en Kreeften, die zy, zoo men zecht, met hunnen staart vangen.

MASKER, *Larva.* De Natuuronderzoekers betekenen door dezen naam de Insecten welke van gedaante veranderen, wanneer zy in hunnen eersten staat zyn, na dat zy uit het eitje zyn voortgekomen; by voorbeeld,

beeld, de Rups is in dezen zin het *Masker* van den Vlinder; echter is het woord *Masker* toepasselyker op de bastaart Rups en op den Worm die van gedaante verandert. Het is in den staat van Masker, dat het Insect groeit, en veel eet. De Worm van den Kever is een wezentlyk Masker.

MATTE. De Metaalkundigen geven dezen naam aan het Metaal, 't geen noch half gemineraliseert is, en 't geen men na de eerste smeltingen bekoomt. De bearbeidingen van de Koper-Ertz, verschaft hier voorbeelden van: *zie* KOPER en MYN.

MEEKRAP. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 32. *2de kol. regel* 11. *van onder.* De groote *Colbert*, die niets veronachtzaamde van het gene de natuurlyke voordeelen van Vrankryk kon doen gelden, met verdriet ziende dat 'er jaarlyks verbazende geldzommen buiten het Ryk gevoert wierden door den koophandel van dezen Wortel, was de eerste Staatsdienaar, die in de byzonderheden getreden is, van alles wat de aankweeking en bereiding van de Meekrap betreft.

Bladz. 33, *1ste kol. reg.* 16. *van onder.* De Meekrap van Auvergne, die van de omliggende streeken van Carcassonne, en Montpellier, geeft een kleur uit, die zoo levendig is, als die gene, die de Indiaansche Meekrap verschaft.

Bladz. 34, *2de kol. reg.* 5. *van onder.* Men bedient zich van de Meekrap om de kleuren bestendig te maken, die men reets op het katoene lynwaat gelecht heeft. Eindelyk 'er zyn een menigte gevallen in welke de goede uitslag der bearbeidingen vordert dat men de *Meejing* verricht.

Bladz. 35, *2de kol. reg.* 22. De Heer *Duhamel* heeft mede, zoo wel als *Belchier*, de eigenschap van deze Plant ontdekt, dat zy de beenderen der Dieren, rood verft, welke 'er eenigen tyd mede gevoed worden. Drie dagen zyn genoeg voor een Duif: het is aanmerkenswaardig, dat noch alle de beenderen in een Dier, noch dezelve beenderen in verschillende Dieren, dezelve trap van kleur niet aannemen. De kraakbeenderen die in beenderen moeten veranderen, worden niet gekleurt voor dat zy been worden. Wanneer men ophoud met de deeltjes van de Meekrap onder het voedzel te mengen, zoo neemen de beenderen langzamerhand, hunne natuurlyke kleur weder aan. De hardste beenderen worden het beste gekleurt, zy wederstaan de afkookking: zy zyn echter niet geheel bevryd van de werking der lucht; de roodste verliezen 'er een gedeelte van hunne kleur door. Het merg van deze gekleurde beenderen, en alle andere zagte deelen van het Dier, behouden hunne natuurlyke kleur. Het is een andere aanmerking, dat de Meekrap, die de Vogelen eeten, mede op hunnen bef en ingewanden werkt; zy worden 'er door geverft wanneer men hen eenigen tyd dit voedzel laat eeten, zy kwynen 'er door, en sterven; men bevind, wanneer zy dood zyn, dat hunne grootste beenderen, veel mergachtiger, veel sponsachtiger, en veel breukiger zyn. Maar om welke redenen gaan de kleurende deelen alleen in de beenderen over? Zou het niet verstandig gehandelt zyn, dat men dacht, na de voorgaande Proefneemingen, dat het gebruik van de Meekrap, ten minsten schadelyk is. Men ziet in de *Memoriën van de Akademie der Wetenschappen van Parys, voor het Jaar* 1746, dat zy de eenigste Plant niet is, die de eigenschap bezit, van rood te verwen.

MEEL. (*Byvoegz.*) De meelachtige zelfstandigheit is overvloedig door het Ryk der Planten verspreid. De Natuur bied ons haar in een groot getal Planten aan, in de zaden van alle de graswyze en peulswyze Planten; in de vruchten van den Eikenboom, van de Klim-op, van den Kastanjeboom, in het merg van den Sagueerboom, in de schors van een soort van Pynboom, in den Maniokswortel, in de wortelen van verscheide Moeskruiden, in die der Affodillen, en in de truffel die men *Aardappel* noemt. Verscheide Geneesheeren hebben opgemerkt, dat de meelachtige voedzels meer geschikt zyn, om zure vochten in de eerste wegen te doen ontstaan, als het grootste gedeelte dier gene die van de Dieren ontleent zyn; van een andere zyde, de ondervinding leert dat de Volken die van meelachtige voedzels gebruik maken, welke niet gegist hebben, een gezonde gedaante, een frisse en blozende kleur, en een middelmatige zwaarlyvigheit hebben; maar zy zyn plomp, lui, en weinig tot oeffeningen en zwaren arbeid bekwaam, zy zyn noch levendig, noch geestig, en leven zonder begeertens en zonder be-

bekommeringen. Men bereid de pappen voor de kinderen van meel, 't geen niet gegist heeft: men schat echter het gerezen brood hoger als dat gene dat niet gerezen is. Men maakt dikwyls van het meel in pappen gebruik om op te lossen of te verzachten.

MEER. (*Byvoegz.*) Het grootste gedeelte der Meeren schynt in grooter getal naby dat soort van verdeelpunten verzamelt te zyn, die men op de vaste landen opgemerkt heeft: *zie op de artikelen* FONTEIN *en* BERG. In Zwitzerland telt men 'er acht en dertig: het is mede dus naby de verdeelpunt in Rusland, en die van Chineesch Tartaryen in Aziën. Maar men merkt in 't algemeen op dat de Meeren der Bergen altoos door verhevener landen omvangen worden, of dat zy aan den voet van zeer hooge bergen leggen, of op de toppen van lagere bergen geplaatst zyn.

Men heeft Meeren welke zoo groot zyn, dat zy kleine Zeën schynen: een dezer is het Haarlemmer Meer in Holland, op welk vry groote schepen zeilen konnen; en het Meer Aral, 't geen hondert uuren lang en vyftig uuren breed is, of acht graden in 't vierkant beslaat. Men kan noch mede onder de groote Meeren die van Ladoga en Onega in Ingermanland tellen, en dat van Neagle in het Graafschap Down in Ierland.

De Meeren die zich in den loop der Rivieren bevinden, of hun water uitlozen, zyn niet zout: die gene in tegendeel die Rivieren ontvangen zonder dat 'er andere uit voortkomen zyn zout: die gene die geen Rivieren ontvangen en hun water niet uitlozen, zyn doorgaans zout zoo zy naby de Zee geplaatst zyn: hun water is zoet wanneer zy 'er van verwydert zyn.

Het Meer van Cirknitz in Hongaryen is een der zonderlingste van die gene die men kent: het heeft een dubbele bodem, het ontvangt een menigte water en vloeit nooit over: het verliest zich onder de bergen die het omringen, waar van de holen zomtyds droog zyn, op andere tyden bevatten zy water, en zyn met Trekvogelen en Visschen vervult: men heeft een tyd in welke het geheel droog word, wanneer men 'er het riet in verzamelt tot beddingen voor het vee: men oogst 'er mede hooi in: zomtyds beploegt men deszelfs grond mede, waar in men gierst zaait, welke spoedig groeit en ryp word: eindelyk men jaagt 'er mede op groot en klein wild in, 't geen van de bergen afkoomt, wanneer het water weg gezakt is.

MELK. (*Byvoegz.*) Dit is een verzameling van drie zelfstandigheden die zeer veel van elkanderen verschillen, deze zyn de *boter*, de *kaas*, en de *wei*. Men trekt uit de wei, wanneer zy uitgedampt is een wezentlyk, wit en suikerachtig zout, men geeft het de naam van *Zout* of *Suiker van Melk*, en men neemt het met water in om zich te verfrissen. De Inwoonders van Ysland voeden zich thans met Koeyemelk, en de gekaarnde melk, dient hen tot hunnen gewonen drank.

In Barbaryen vervaardigt men de boter, met de melk of room in een bokkevel te doen, 't geen met een hoek in de tent opgehangen is, en met het ter wederzyden op een gelykvormige wys te slaan. Het is aan de Hollanders dat de Inwoonders van Oost-Indiën de kennis der gezoute en gesmolte boter verschuldigt zyn.

De kaas is in 't algemeen, ten minsten zoo zy door de verrotting niet ontaart is, zeer voedzaam: het kaasachtige gedeelte van de melk is wezentlyk haar voedent gedeelte. De Landlieden, en die gene die dagelyksch tot zwaren arbeid gebruikt worden, bevinden zich zeer wel by het gebruik van dit voedzel, 't geen, gelyk alle andere voedzels, noch heilzamer door de gewoonte word: wat de lieden van een tedere gesteltheit betreft, deze moeten haar alleen omtrent het einde der maaltyd, en in een kleine hoeveelheit eeten.

Caseus ille bonus quem dat avara manus.

Men heeft Planten waar van het gebruik een kwade smaak aan de melk, en zelfs aan het vleesch der Dieren geeft: men weet dat de Wilde Kers de Koeijen en Schapen schadelyk is, vermits 'er hun vleesch en melk een kwade smaak door bekomen, welke men mede in de melk en kaas ontdekt. De Sarmontaine of Berg-Eppe, geeft noch een zeer onaangename reuk en smaak aan het vleesch en melk der Koeyen: de Euphorbium is onder alle de vreemde Planten die gene, die den kwaadsten smaak aan de melk en het vleesch geeft. De zachte Sanchus, een Bergplant, naar welke de Rendie-

dieren zeer gretig zyn, doet de melk in een zeer aanmerkelyken trap veranderen. Eindelyk heeft de Heer *Hagſtræm*, een beroemt Zweeds Geneesheer, opgemerkt dat alle de ſoorten van Look en zonneſchermswyze Planten de ſmaak der melk geheel veranderen. Het is na dit ſoort van Waarnemingen dat de Heer *Bielke*, Medelid van de Akademie van Stokholm, voorgeſtelt heeft om de Koeyemelk een byzonder geneesmiddel tegens de ſcheurbuik te doen worden, met deze Dieren Papenkruid, Lepelblad, enz. te doen eeten, en noch om aan de Geitenmelk een genezende kracht tegens de koorts en jicht te verſchaffen, zoo wil hy dat men deze Dieren Nachtſchade en Wolfsmelk tot voeder geeft.

MELKWEG, *Via Lactea.* Deze naam geven de Aſtronomiſten, als mede die van *Galaxia*, aan een tallooze menigte van ſtarren die te verre van ons verwydert zyn, om afzonderlyk en zonder behulp van goede Verrekykers gezien te konnen worden: deze Starren ſchynen zoo naby elkanderen geplaatſt te zyn, dat zy, wanneer de Maan niet ſchynt, een ſoort van verlichting in het gedeelte van den Hemel veroorzaken, 't geen zy beſlaan. Het ſchynt zelfs dat de *Melkweg* de Hemel in twee deelen verdeelt: zyne breedte is ongelyk; op zommige plaatzen is hy dubbelt, en verdeelt zich even als in twee takken. *Zie* het artikel STARREN achter het woord DWAALSTAR.

MELOLONTHA. De Heer *Geoffroi* geeft, in zyne *Hiſtorie der Inſecten van de omliggende ſtreken van Parys*, deze naam aan een order van Schildvleugelige Inſecten, die vier leedjes aan alle pooten en de ſprieten zaagswys en voor de oogen geplaatſt hebben. Deze Inſecten komen in veele opzichten met de Goudhaantjes overeen: het uiteinde van hunne pooten is met borſtels of ſponsjes bezet, op welke zy leenen, en zich in hunnen voortgang nederzetten.

MENSCH. (*Byvoegz.*) De Menſch is de Koning of de eerſte der Dieren; een Dier by uitnemenheit, het eenigſte van zyn geſlacht, maar waar van de byzondere wezens zeer veel van elkanderen verſchillen, door de gedaante, groote, kleur, zeden, aart, enz.

Bladz. 52. *1ſte kol. reg.* 14. *van onder.* De Heer *Wargentin*, Secretaris van de Koninglyke Zweedſche Akademie, de evenredigheit der dooden in de verſchillende ouderdommen onderzoekende, tracht hier uit zekere grondbeginſelen tot de bereekening der *Tontinen* en *Lyfrenten* af te leiden; in een woord, hoe lang een gezond Menſch, noch leven kan.

Onder de oorzaken van de ſterflykheit der Kinderen, en zelfs die van de huuwbare Lieden, moet men de Kinderpokken aan het hoofd plaatzen; maar gelukkig weet een ieder, dat men byna altoos in de in-enting een middel vind om, met een goeden uitſlag, de onheilen van deze plaag te verzagten, alle de Journalen van het jaar 1757. hebben met lof van de uitmuntende Memorie van den Heer *de la Condamine*, over dit onderwerp, gewach gemaakt. Dit ſchoone Pleidooi van de zaak der Menſchelykheit, is thans in handen van een ieder, en in alle talen vertaalt. De menigte der gevallen vereenigt zynde, en de wezentlykheit der beredeneering, vormen een verzameling van bewyzen, welker klaarblykelykheit, men byna onmogelyk wederſtaan kan.

Bladz. 53. *2de kol. reg.* 6. De Venusluſt is die ſtuiptrekkende begeerte, die de beide Sexen aanſpoort om elkanderen wederzydſch een overgeeving van hun lichaam, tot de daat der voortteeling, te doen.

Bladz. 55. *1ſte kol. reg.* 2. In het Landſchap Thibet, zoeken de moeders de vreemdelingen, welke zy zeer ernſtig ſmeeken om hare dochters in ſtaat te ſtellen van te konnen trouwen. Op Madagaskar, vinden de vrouwen die het losbandigſte leeven leiden, zeer gemakkelyk een man. De Ouden, in tegendeel, bezaten een zoo grooten eerbied voor de Maagden, dat wanneer zy ter dood verwezen waren, men haar niet deet ſterven voor dat men haar alvorens van haren maagdom berooft had.

Het is in den huuwbaren ouderdom, dat alles de Menſch tot de voortteeling aanſpoort: duizende indrukzelen ontſtellen zyn zenuwgeſtel, en brengen hem daar toe om dien ſtaat te beproeven in welke hy zyn beſtaan niet meer gevoelt, dan alleen door die van dien wellustigen zin, die alsdan de zitplaats van zyne Ziel ſchynt geworden te zyn, die

alle de gevoeligheit inzwelgt, waar toe hy bekwaam is, die 'er de vereeniging van tot een trap brengt, die dezen indruk zoo geweldig maakt, dat zy niet lang wederſtaan kan worden zonder een geheele ontſteltenis van het lichaam. Inderdaat de during van dit gevoelen of vermogens zyn zoo ſterk, dat zy zomtyds nadeelig voor den Menſch zouden worden, die zich te menigmaal aan de genieting over gaf, of zoo hy halſtarrig den ongehuuwden ſtaat bleef aankleven.

Bladz. 55. *1ſte kol. reg.* 11. *van onder.* Waar om de Natuur dwingen, het is genoeg dat men gehoorzame, of te antwoorden, wanneer zy ons ondervraagt: dit is dus de natuurlyke ſchikking die den Schepper der Natuur, dezen Opperbewaarder van het ſoort en het byzondere wezen, heeft willen gebruiken om den Menſch, door het aanlokzel van het vermaak, te doen neigen, om aan de wedervoortbrenging, behoudenis, enz. van zyn ſoort te arbeiden.

Idem 2de kol. reg. 24. De gebreken in den vorm der lyfmoeder en in de ſchede, of een aart, die te gevoelig, of niet gevoelig genoeg is, zyn mede noch natuurlyke gebreken voor de daad der voortteeling.

Van de Ontvanging, de Zwangerheid, de Vrucht, derzelver Aangroei, en de Baring.

Bladz. 56. *1ſte kol. reg.* 21. Na het tydſtip van de kitteling in de vermenging, die op den grootſten trap van opzwelling volgt, zoo zyn de toevallen, die in de eerſte maanden de vrouwen doen ontdekken, dat zy zwanger zyn, minder dubbelzinnig; te weeten, een verdoving in de onderſte wervelbeenderen van den ruggraad, een byna geſtadige loomheid, een zwaarmoedigheid die haar treurig, en zomtyds grillig maakt, tandpyn, bleekheid, en vlakken in het aangezicht, de oogleden uitgezakt, de oogen geel, de ſmaak ontaart, walgingen, brakingen, de ophouding der maandelykſche ontlaſtingen, de doorzypeling van de melk in de borſten, eindelyk de beweeging van de vrucht, en de byzondere en harde opzwelling van den onderbuik.

De zwangerheid is die tyd in welke de vrouw die ontfangen heeft, in hare lyfmoeder, de vrucht van de bevruchting draagt; deze tyd die de ſtaat van een zwangere vrouw beteekent, neemt zyn begin van het oogenblik in welke het vruchtbaarmakent vermogen in werkzaamheit gebracht is, en in welk alle de vereiſcht wordende hoedanigheden van de beide Sexen te zamengeloopen hebben om de grondſlagen van de mannelyke of vrouwelyke vrucht te leggen, waar van den uitgang het einde is. Zoo ras als de zwangerheid klaarblykelyk is, zecht de Schryver van de *Proeve over de wyze om het menſchelyk geſlacht tot volmaaktheit te brengen*, zoo moet de vrouw alle zorgvuldigheden voor zich zelven hebben, en hare daden naar de behoeftens van hare vrucht afmeten; zy is alsdan de bewaardſter van een nieuw ſchepzel: dit is een afbeelding in 't klein van haar zelven, 't geen van haar, alleen door de groote en de achtervolgende ontwinding van deszelfs deelen verſchilt.

De voorſtelling van het gene gedurende de zwangerheit geſchied, dus niets anders dan de Hiſtorie van de menſchelyke vrucht zynde, die van hare ontwinding, van de byzondere wyze op welke zy leeft, op welke zy in het lichaam van hare moeder groeit, en op wat wyze deze verrichtingen der Natuur ten opzichten van de eene en andere geſchieden: het is eigentlyk de Hiſtorie van de vrucht die wy hier moeten laten volgen, enz.

Idem, 1ſte kol. reg. 20. *van onder.* Zeven dagen na de ontvanging, kan men in de lyfmoeder eenige kleine vereenigde vezelen ontdekken: deze zyn de eerſte trekken of ſchets der vrucht. Deze eerſte draden ſchynen niets anders dan een verzameling van een byna doorſchynende gelei. Veertien dagen hier na begint men het hoofd naauwkeurig te konnen onderſcheiden, en de merkbaarſte trekken van het aangezicht te zien; de neus is noch niets anders dan een uitſtekent vezeltje, en loodlynig met een lyn, die de opening der beide lippen aanduid: men ziet twee zwarte ſtippen op de plaats der oogen, twee kleine openingen op die der ooren, enz. Ten einde van zes weken onderſcheid men 'er kenbare merktekenen in van de Sexe waar toe het behoort.

Idem, 2de kolom, reg. 9. Zoo echter dit ſchoone werk der Natuur, min of meer voortgezet

gezet zynde, beroeringen of schuddingen ondergaat die te hevig zyn, gedurende de eerste dagen van de schikking der deelen: wanneer, by voorbeeld, het voedent sap ontbreekt, of van de ware vrucht afgeleid word voor dat het een beginzel van vastheit heeft, zoo verandert het van een *ware vrucht*. in een *Wanvrucht;* hare eerste vezeldraden worden vernietigt door het lange verblyf, 't geen het noch in de lyfmoeder houd voor dat het uitgedreven word: in dezelve oogenblikken, is het niet meer als een dryvende en ondoorschynende zamenstremming van zaad, of een vormeloos lichaam, 't geen, wanneer het uitgedreven word, de gemeenzaamste miskraam voortbrengt. Men kan zeggen dat de beenderen die aandeel in het zamenstel van de werktuigen der zinnen hebben, of tot hunne bescherming geschikt zyn, het eerste in de vrucht tot volmaaktheit komen. Ten einde van vier en een halve maand komen de nagelen aan de vingeren en toonen te voorschyn. De vrucht is gewonelyk met de voeten nederwaarts geplaatst, het achterste op de hielen rustende, het hoofd op de kniën overgebogen, de handen op den mond, de voeten binnewaarts gekromt, en zy dryft even als een schip in het water, 't geen door de vliezen bevat werd die het omringen, zonder dat de moeder 'er eenigen anderen last van gevoelt, als de beweging die de vrucht dan eens naar de rechter en dan weder naar de linker zyde doet. Maar wanneer het hooft zoo groot geworden is dat het dit evenwicht verbreekt, zoo tuimelt het om, en valt nederwaarts, het aangezicht naar het heilig been gekeert, en de kruin van het hoofd naar de mond van de lyfmoeder: dit geschied zes weken of twee maanden voor de baring.

Idem, *reg*. 10. *van onder*. Het vocht 't geen gedurende de baring uitvloeit, is een natuurlyk bad, 't geen de vrucht tegens de uitwendige beledigingen beschut, met het geweld der stooten af te keeren, die een zwangere vrouw tegens den buik zou konnen ontvangen, het beschermt mede de lyfmoeder tegens de schokkingen en wryvingen die door de bewegingen van de vrucht veroorzaakt worden: eindelyk dit water maakt den uitgang van het kind gemaklyk gedurende de baring; met de deelen der uitgangen leniger te maken.

Bladz. 57. *1ste kol. reg*. 23. Het is een gewoner zaak dat de vrouwen maar een kind, dan een groter getal ter eener dracht te baren. Wanneer zy 'er twee, drie, of meer dragen zoo zyn zy zeldzaam in het zelfde omkleedzel bevat, en hunne moederkoeken, schoon aan een gehecht, zyn byna altoos onderscheiden: maar deze meerderheid van vrugten in eene zwangerheid, deze vruchtbaarheid van verscheide levende schepzelen behoort zy tot de verborgenheid van de *Overbevruchting?* Dit is een stuk waar over men verschilt.

De bewyzen van de Overbevruchting, ('t geen een verschynzel is dat men betwist) vermenigvuldigen van tyd tot tyd. In 't jaar 1753 baarde een Vrouw te Louvriers achtervolgens binnen drie maanden drie kinderen, welke gedoopt wierden. In 't jaar 1755 baarde een vrouw van achtien jaren, die in Engeland, met een Weduwenaar van zestig jaren getrouwt was, die geen kinderen by zyne eerste vrouw verwekt had, des morgens een levende zoon; en den zelfden dach des avonds verloste zy noch van een kind van zes maanden, en den volgende dach kwam 'er een derde te voorschyn, 't geen omtrent drie maanden oud scheen. Zie hier een ander byna ongeloofiyk geval, schoon voor weinig jaren gebeurt zynde. Op den 21ste van de maand Maart 1755, bood men aan de Keizerinne van Rusland een Russische boer aan, *Jacob Kirllof* genaamt, benevens zyne vrouw. Deze boer, ten tweede maal getrouwt zynde, was zeventig jaren oud; zyne eerste vrouw had een en twintig malen gebaart; te weten vier malen vier kinderen, zeven malen drie kinderen, en tien malen twee kinderen. Dus in 't geheel zeven en vyftig kinderen, welke op dien tyd alle noch levende waren. Zyne tweede vrouw die hem vergezelde, had op dien tyd reeds zeven malen gekraamt, de eerste maal baarde zy drie kinderen ter eener dracht, en de zes volgende reizen telkens tweelingen, 't geen vyftien kinderen voor haar deel was. Dus had dezen Russischen Aardsvader reeds twee en zeventig kinderen voortgeteelt. Welk eene verbazende vruchtbaarheit! Welke oogmerken kan de Natuur hebben met twee tweelingen, een kind met twee hoofden, twee lichamen, vier armen, enz. voort te brengen? *Zie* WANSCHEPZEL. Waarom gelyken de kinderen dan eens

eens naar hunnen Vader, en dan weder naar hunne Moeder, Dezelve zwarigheit heeft ten naasten by in de verschillende geboorte-teekens plaats, die men aan een geraakte verbeelding toeschryft.

Idem, 2*de kol. reg.* 18. *van onder*. Men heeft verscheide soorten van lubbingen: de Hottentotten beroven hunne kinderen van een der zaadballen, in mening dat deze afzetting hen vlugger in het lopen maakt: in andere Landen verminken de arme lieden hunne zonen geheel om hunne nakomelingschap te verdelgen, die zich ter eeniger tyd in de armoede bevinden zou. Die gene die, gelyk in Italiën, alleen tot oogmerk hebben om een soort van stem, die de Natuur ontziert te vormen of te volmaken, vergenoegen zich met de beide zaadballen af te snyden; maar in zekere Landen, en thans door geheel Azia en een gedeelte van Afrika, enz. willen die gene, die door het wantrouwen bezielt worden, 't geen de minnenyd inboezemt, zich van geen andere Gesnedenen bedienen, als die gene, aan welke men alle de uiterlyke deelen van de manbaarheit ontnomen heeft.

Bladz. 58. 2*de kol. reg.* 22. Men heeft in geheel Turkyen en Perziën, Gesnedenen, wier kleur graauw is: zy koomen voor het grootste gedeelte uit het Koningryk Golconda, van het Schier-Eiland aan deze zyde der Ganges, en uit de Koningryken Assan, Arakan en Pegu, en van de Kust van Malabaar, die van de Landen aan den Bengaalschen Golf, zyn olyfkleurig. Men heeft blanken, maar echter in een zeer klein aantal; zy komen uit Georgiën en Circassiën. De zwarte komen uit Afrika, en byzonder uit Ethiopiën.

Bladz. 58. 1*ste kol. reg.* 10. *van onder*. Wanneer men de verschillende soorten van Gesnedenen met oplettenheit beschouwt, zoo zal men bynaaltoos ontdekken dat deze noodlottige Operatie en derzelver gevolgen, hen veranderingen veroorzaakt hebben, die meer of min merkbaar in de gedaante zyn, behalven de natuurlyke uitwerkingen die zy op den Mensch voortbrengt.

De Gesnedenen zyn, zecht de Heer *Withof*, bloohartig, besluiteloos, vreesachtig, ergdenkent en onstandvastig; en dit alles, om dat hun bloed alle de noodige bereiding niet ondergaan heeft in het doorvloeijen van de zaadvaten: dus met zich van de hoedanigheden van mannen te verwyderen, zoo deelen zy in de geneigtheden der vrouwen, en hunnen geest zelfs, behoort tot een middelbare Sexe. Zy bezitten echter eenige voordeelen; zy worden doorgaans veel grooter, en veel vetter, als de andere mannen. Zoo de Gesnedenen een grooter overvloed van olieachtige stoffen bevatten, zoo zyn zy mede minder aan de jicht en dwaasheit onderhevig, als de mannen, die een overvloed van bloed en galachtige vochten bezitten: het olieachtige vocht 't geen overvloedig in hen omvloeit, belet de ongelykheden in de luchtpyp, en in 't gehemelte: 't geen, gevoegt by de buigzaamheit van den strotlap en andere werktuigen der stem, de hunne zoo welluident, zoo uitgebreid, en zelfs zoo zagt maakt, dat het hen onmogelyk is om op een onderscheidbare wyze, de letter R, uit te spreeken. Is dit door konst gemaakt voordeel genoegzaam om deze ongelukkige schepzelen over de barbaarsheit van hunne Ouders te vertroosten? Men kan geen aanmerkingen over de beweegredenen maken, die de Gesnedene doen voortkomen, zonder een uitroep van smerten, of medelyden te doen. Men moet, voor het overige, niet geloven, dat een diergelyke hatelyke wreedheit, onmisbaar de vruchten voortbrengt, die men 'er zomtyds van verwacht (de door konst gemaakte uitbreiding, en boven toon, in den zang); van twee duizent slachtoffers, die aan de wellust en grilligheden der Konst, opgeoffert worden, vind men naauwlyks drie onderwerpen, die de stem met de begaaftheden vereenigen: alle de andere, die luye en kwynende schepzelen zyn, strekken alleen tot verachting der beide Sexen; onzydige of verlamde leden van de maatschappy; een nutteloozе en smadelyke last der aarde, die hen voortgebragt heeft, die hen voed, en draagt.

Bladz. 59, 2*de kol. regel* 33. De Heer *Bussching* zecht, in navolging van den Heer *Sussinich*, dat in een gegeven tyd, het getal der Menschen die geboren worden, byna altoos dat gene overtreft, van die, welke sterven; dus vermeerdert het getal der Menschen altoos. Het is een bekende zaak, dat zonder de plagen der Pest, Oorlog, en Hongersnood, Ongehuuwden staat, enz. onzen Aardkloot oneindig volkryker zyn zou. Op het Land

Land blykt het uit de Geboorte Lysten, dat het getal der Jongens, grooter als dat der Mysjes is: in de Steeden heeft het tegengestelde plaats: alwaar het getal der Vrouwen dat der Mannen doorgaans overtreft. Voor 't overige, het Menschelyk geslacht is veel levendiger in het Noorden, als in het Zuiden.

Men weet, door ondervinding, dat de jeugd der Vrouwen, veel korter en luisterryker, als die der mannen is, maar dat hare ouderdom veel langduriger en verdrietiger is, *citius pubescunt*, *citius senescunt*. Voor 't overige, *zie* de Tafelen der sterflykheit, die den Heer *Parcieux*, in 't licht gegeven heeft.

Bladz. 60. *1ste kol. reg.* 9. *van onder.* De oudste Menschen zyn die gene, wier aangroei niet dan in een gevorderde ouderdom geschied is, en wier begeertens en driften, gematigt geweest zyn. Men vind hier voorbeelden van, wanneer men de zeden en levenswyzen naspoort. Ten 1ste, van *Hendrik Jankins*, een Engelsman, die in den ouderdom van hondert negen en zestig jaren overleed. Ten 2den van *Johan Rovin*, geboren te Szatlova-Carants-betcher, in de Ban van Temiswar, welke hondert twee en zeventig jaren geleeft heeft, en zyne Vrouw, hondert vier en zeventig jaren, zy waren hondert zeven en veertig jaren met elkanderen getrouwt geweest; de jongste van hunne Zoonen was, wanneer *Rovin* stierf, hondert en negen en twintig jaren oud. Ten 3de, *Pieter Zorten*, een Boer uit het zelfde Land, die in den ouderdom van hondert en vyf en tachtig jaren, in het jaar 1724, stierf; de jongste van zyne Zoonen was alstoen, zeven en negentig jaren oud. Men ziet te Brussel in de Boekzaal van den Prins KAREL, de Historie en Afbeelding van deze by uitnementheid Oude Lieden.

Verscheidenheden van het Menschelyk geslacht, *enz.*

Bladzyde 60. *2de kolom*, *reg.* 20. *van ond.* De Laplanders hebben alle tot een gewoonte om hunne kinderen in koud water te dompelen op het oogenblik dat zy geboren worden, (dit is het geene een groot man noemt, hen in den Styx te baden,) om hen tegens de aanvallen der ziektens te beschutten. Deze gewoonte heeft mede onder eenige Engelschen plaats. Alle de Inwoonders van het Noorden, bezitten een natuurlyke geneigtheit voor hunne geboorte plaats: dit gevoelen is byna in de harten van alle menschen ingedrukt.

Bladz. 62. *2de kol. reg.* 14. *van onder.* De Inwoonders van Calicut zyn olyfkleurig; zy mogen maar eene vrouw trouwen, waar tegens de Adelyke Vrouwen zoo veel mannen nemen konnen, als haar behaagt. De Moeders geven hare Dochters aan de onkuisheid over, zoo ras zy maar eenigzins in staat zyn.

De Maldivers zyn by uitstek losbandig, en stellen hunnen roem in hunne onbescheidenheit, trouwloosheit, en het verhalen van hunne fortuintjes.

Het is voornamentlyk onder de jonge Georgiaansche dochters, dat de Koning en Grooten van Perziën, dat groote getal Byzitten, kiezen; waar op de Oosterlingen zich beroemen. Zelfs heeft de Koning van Perziën zeer uitdrukkelyk verboden van elders dan in Perziën, Georgiaansche dochters te verkopen, die, om dus te spreeken, even als een verboden waar beschouwt worden, die men buiten het Land niet vervoeren mag: echter heeft de Groote Heer van den Koning van Perziën bedongen, dat het Ottomannische Serail, altoos, door een vrye keus en begeerte, met Georgiaansche dochters vervult mag worden. Schoon de zeden en gewoontens der Georgianen, een vermenging zyn van die gene van het grootste gedeelte der Volken die hen omringen, zoo bezitten zy echter in 't byzonder, de vreemde gewoonte, dat de aanzienlykste Lieden onder hen de bediening van Beul oeffenen; wel verre dat dit als schandelyk in Georgiën zou beschouwt worden, even als in alle andere Landen der Wereld, zoo is dit een eernaam in dat Land, die zoo aanzienelyk voor de geslachten is, als de ongebondenheit van de jonge dochters. De Mingreliaansche Vrouwen trachten liefde in te boezemen, zonder die gene te verbergen, die zy zelfs gevoelen.

Bladz. 65, *1ste kol. reg.* 12. De Reizigers zeggen eenparig, dat de eelheit van het tuigwerkelyk gestel, de ziel der Franschen een Spiegel doet zyn die alle voorwerpen ontvangt en hen op een krachtige wyze te rug kaatst. In waarheit, alles spreekt in hen, dit word door het getuigenis van alle Volken bevestigt; Vrankryk is de Tempel van

den ſmaak, geeſt en aandoenelykheit. Men zecht noch dat van alle driften, de Liefde die gene is, die de vrouwen het beſte voegt, en vooral de Franſche vrouwen; het is ten minſten waar, dat zy dit gevoelen, 't geen het tederſte kenmerk der menſchelykheit is, tot een trap van eelheit en levendigheit gebracht hebben, welke weinig vrouwen onder andere Volken, bereiken konnen. Hare ziel ſchynt alleen tot de aangename bezigheid geſchapen te zyn van te beminnen, en bemint te worden. Hare liefde is niet kortſtondiger als by hare gebuurinnen: de Franſchen zyn niet minder door de Natuur begaaft. Hunne geſtalte koomt ten naaſten by met die der Engelſchen overeen, maar men houd deze laatſte, voor minder luchthartig, en Filoſofiſcher, als de Franſchen. Men ziet de Menſchen in Engeland dikwyls langer dan een eeuw leven, of tot een verbazende zwaarlyvigheid komen, tot een bewys hier van kan de beruchte *Bright*, uit het Graafſchap Eſſex, verſtrekken, die in den ouderdom van twaalf jaren 184 ponden woeg, in die van twintig jaren 336 ponden, in die van negen en twintig jaren, 616 ponden; dezen man was vyf voeten, negen en een halve duim hoog. In het zelfde jaar, (1754) ſtierf 'er te Londen, een Vleeſchhouwer, *Pouvel* genaamt, geboortig uit het Graafſchap Eſſex, hy was 37 jaren oud, en woeg 480 ponden.

Het karacter der Negers van Guinéé, is vry ſtandvaſtig, dit Volk is onkundig, en echter met aandoenelykheit vervult, vooral in de konſt der Liefde. Men moet zelfs verwondert zyn, dat ſoortgelyke onbeſchaafde zielen, eenige deugden konnen voortbrengen, en dat 'er zoo weinig gebreken in ontluiken.

De Negers hebben in 't algemeen een groote navel, en teelen zeer ſterk voort.

Bladz. 66, *2de kol. reg.* 20. *van onder.* De Hottentotten zyn dapper, vlug, ſtout, ſterk, en welgemaakt, de Krygsoefeningen zyn hunne eenigſte bezigheden, zy zyn zoo driftig naar dezelve, dat zy met hunne naburen verbonden ſluiten, waar door zy zich verbinden om hen te beſchermen; dit zyn de Zwitzers van Afrika, indien men dus ſpreken kan.

Bladz. 67. 1*ſte kol. reg.* 7. Men vind in Amerika mede Volken, die op verſchillende wyzen het bekkeneel van hunne kinderen misvormen, zoo ras zy geboren worden. De Omaguas hebben, volgens het verhaal van den Heer *de la Condamine*, in de *Memoriën van de Akademie der Wetenſchappen van Parys voor het jaar* 1746, de vreemde gewoonte dat zy het voorhoofd van hunne kinderen tusſchen twee planken perſſen, even na dat zy geboren zyn, en hen hier door de vreemde gedaante doen bekomen die 'er door ontſtaan moet, om hen des te beter, zoo zy zeggen, naar de volle Maan te doen gelyken. De Creeks, een Volk van Noord-Amerika, gaan geheel naakt, zy zyn zeer Krygszuchtig, en beſchilderen het vel van hun aangezicht, met afbeeldzels van Haagdiſſen, Slangen, Padden, enz. om des te vreeslyker te ſchynen. De Wilden van de Straat Davids zyn zeer groot, zeer ſterk en leelyk, en leven doorgaans meer dan honderd jaren; hunne vrouwen maken inſnydingen in haar aangezicht, die zy met zwarte verf opvullen, om hier door ſchoonder te zyn. Het bloed der Dieren is een aangename drank voor deze omdolende en vleeſcheetende Volken. Men vind op het artikel *Blanketſteen*, wat de byzondere Volken in 't werk ſtellen om zich ſchoonder te doen ſchynen, of hunne huit te verſieren.

De Inwoonders van Florida zyn vry wel gemaakt, hunne kleur is een olyfverf die op het rood trekt, ter oorzake van een Olie van Roukou, waar mede zy zich wryven; zy gaan byna naakt, zyn dapper, en offeren aan de Zon, hunne voornaamſte Godheid, de vyanden op, die zy in den kryg gevangen nemen, en eeten hen vervolgens. Hunne Opperhoofden *Paraouſtis*, en hunne Prieſters of Geneesheeren die *Jonas* genoemt worden, en gelykvormig aan de Kanadiaanſche Gochelaars zyn, hebben een groot gezach over dit volk. De Natchez, een der wilde Volken van Louiſiana, zyn groot en dik, zy hebben een zeer lange neus, en een kin die eenigzins boogswys is. Wanneer een aanzienelyke Vrouw onder hen ſterft, dat is te zeggen een *edele*, of van het geſlacht der Zon, zoo verworgt men twaalf kinderen, en veertien volwasſchen lieden, om met haar begraven te worden. Men legt in derzelver gemeen graft keuken gereedſchappen, krygstuig en alle de toebehoren van een hultafel. De Caraïbers, een Volk van het Eiland St. Vincent, hebben, gelyk de Omaguas, het hoofd op een

een misvormige en wanfchapen wyze plat gedrukt, hunne roodachtige kleur koomt mogelyk alleen van de Roucou voort, waar mede zy hun lichaam met olie beverwen. Hunne hairen zyn zwart, nooit gekronkelt of gekrult, en hangen niet lager dan tot op de fchouwderen af; zy hebben geen baart, noch hairen aan de beenen, armen of borft. Hunne oogen zyn zwart, groot, uitpuilende, en hebben een ontfteide opflag; zy plaatzen hunne beenen, om dus te fpreken, in een vorm, met hen aan het opper- en onder gedeelte van hunne kindsheit af te knellen: hunnen reuk is zoo onaangenaam dat hy tot een fpreekwoord geworden is: hun verftand is zeer bepaalt. Zy laten zich een of meermalen dopen, alleen om de gefchenken die men hen by deze gelegenheid doet. De Vrouwen eeten met hare mannen niet, deze laatften zouden zich hier door onteert achten. De liefde is onder hen hetzelfde als de honger en dorft. Eindelyk hebben zy een gewoonte die altoos verwondering baart; wanneer een vrouw verloft is, zoo ftaat zy ftraks op, verzorgt alle de huiffelyke bezigheden, en de man begeeft zich te bed, hy houd gedurende een maand het bed voor haar, zonder de tien eerfte dagen te eeten of te drinken. Ten einde der maand komen de bloedverwanten en vrienden van den gewaanden zieken hem bezoeken, maken infnydingen in zyn vleefch, en tappen hem dus bloed af, zonder dat hy 'er zich over durft beklagen: hy durft mede in de zes eerfte maanden geen vleefch of vifch eeten, uit vrees dat de jonggeboore eenige der natuurlyke gebreken van deze Dieren mogt verkrygen.

Bladz. 67. 1fte kol. reg. 9. van onder. Men kan met vry veel grond ftellen, dat het. van de luchtftreek is, dat de verfcheidenheden der Volken afhangt, ten opzichte van de algemeene of heerfchende gefteltheit van ieder derzelver, van hunne geftalte, krachten, kleur van het vel en hair, de during van het leven, de min of meer vroegtydige bekwaamheid tot de voortteeling, de vroegtydige of laten ouderdom, en eindelyk hunne byzondere- of land-ziektens. Men kan den invloed der luchtftreek op het natuurlyke der driften, fmaak, en zeden niet ontkennen. De oude Geneesheeren hebben dezen invloed opgemerkt, en het fchynt dat de wetten, de gewoontens, en den aart der Regering van ieder Volk een noodzakelyke overeenkomft met deszelfs driften, fmaken en zeden hebben. Maar met ons voornamentlyk aan de lichamelyke geftelthcden van ieder Volk te bepalen, betrekkelyk tot de luchtftreek onder welke het woond, zoo bepalen zich de voornaamfte vragen der Geneeskonft, die zich betrekkelyk tot dit onderwerp aanbieden, aan deze: *Welke zyn de geftelthcit, geftalte, kracht en andere lichamelyke hoedanigheden die aan iedere Luchtftreek byzonder zyn?* Een omftandig antwoord behoort eigentlyk tot de Natuurlyke Hiftorie van ieder Land. Men heeft echter vry algemeen opgemerkt, dat de bewoonders van de heete luchtftreken veel kleinder, van een veel droger geftelthcit, veel levendiger, veel vrolyker, doorgaans veel geeftiger, minder arbeidzaam, en minder krachtig zyn; dat hunne huit zoo blank niet is; dat zy vroegtydiger huuwbaar zyn, dat zy vroeger oud worden, en dat zy minder door den ouderdom vervallen, als de Inwoonders van de koude geweften; dat de vrouwen der heete geweften zoo vruchtbaar niet zyn, als die der koude; dat een blonde zoo zeldzaam in de heete geweften is, als een bruinet in de Noordfche Landen, enz. dat in de by uitftek heete geweften de liefde in de beide Sexen een blinde en geweldige begeerte is, een lichamelyke werking, een graagte, een fchreeuw der Natuur, *in furias ignesque ruunt;* dat zy in de gematigde luchftreken een drift der ziel, een overdachte, overwogen, beredeneerde en Syftematike geneigtheit is, een voortbrengzel der opvoeding; en eindelyk dat zy in de bevrozen luchtftreken, alleen het vreedzame gevoel van een niet zeer dringende behoefte is. Wat de vroegtydige lichamelyke volkomenheit betreft, het is eene waarheid die door de ondervinding beveftigt word, dat zy door de vroegtydige oeffening van de verftandige vermogens voortgebracht word. Laten wy deze befchouwing eindigen, en met de Heer *Venel* zeggen, dat de menfchen die eerft onlangs in een andere luchtftreek overgebracht zyn, aandoenelyker voor de ongemakken zyn die 'er uit voortvloeijen, als de natuurlyke inboorlingen: het is mede een volftandige waarneming, en die algemeen bekent is, dat de bewoonders der heete geweften met minder nadeelen in koude Landen konnen overgaan, als de Inwoonders van deze laatfte

 aan

aan de warme Landen gewennen konnen.

Van de Zinnen.

Bladz. 68. *2de kol. reg.* 12. De ſmaak, (*Guſtus*) is dien verwonderlyken zin, door welke wy de geuren of ſmaken onderſcheiden konnen, en waar van de tong het voornaamſte werktuig is. Men kan zeggen, dat den mond, de ſlokdarm en maag, die veel overeenſtemming bezitten, eigentlyk het voortgaande werktuig van den ſmaak zyn.

Idem, *2de kolom*, *reg.* 6. *van onder.* De Klooſterling te Praag, waar van het *Journal des Sçavans*, van het Jaar 1614, ſpreekt; brengt de Waarneemingen, die de fynheit van reuk betreffen, noch tot een hoger trap. Niet alleen kende deze door den reuk de verſchillende perſoonen, maar het geen noch vreemder is, hy onderſcheide een kuiſche Dochter of Vrouw, van die gene, die zulks niet waren. Deze Klooſterling, had een begin gemaakt met het ſchryven van een *Nieuwe Verhandeling over de Reuken*, wanneer hy ſtierf, en de Journaalſchryvers beklagen het verlies van dit werk. Wat my betreft, zecht de Heer *le Cat*, ik weet niet of een man die zoo ervaren in dit ſtuk was, niet gevaarlyk voor de zamenleving zou geweeſt zyn. Laten wy tot de Dierlyke huishouding overgaan.

Het *Brein*, 't geen men, met reden, als het voornaamſte gedeelte van het menſchelyk lichaam beſchouwt, is in het bekkeneel bevat, en in twee deelen geſcheiden; het eene, 't geen men de *Groote* of *Voorharſſenen* noemt; en het andere, 't geen men de naam van *Kleine* of *Achterherſſenen* geeft: *zie* het woord Brein. Men herkent deze deelen voor den oorſprong, uit welke alle de zenuwen voortkomen.

Bladz. 72. *1ſte kol. reg.* 13. *van onder.* Zie hier Proefneemingen welke betogen, dat het gevoel en de beweeging hun grondbeginſel in de mergachtige zelfſtandigheit hebben. Ten 1ſte, Wanneer het merg van het Brein door eenige oorzaak, welke die ook zyn mag, gedrukt word, 't zy door het bloed, door de werktuigelyke platwording van het Bekkeneel, door de te zamendrukking of geweldige beroering, zoo valt men in een beroerte. Ten 2de, wanneer het Merg geſtoken, of verſcheurt word, zoo ontſtaan hier door geweldige ſtuiptrekkingen. Ten 3de; wanneer dit zelfde Merg, of dat van den ruggraad, gekwetſt, afgeſneden of te zamen gedrukt word, zoo veroorzaakt dit, lamheid of geraaktheit in de deelen, die 'er onder geplaatſt zyn: gelukkig is het, dat het Merg van het Brein, het Bekkeneel tot een bolwerk heeft. Dat van den ruggraad, vind het zyne in de buis der Wervelbeenderen. Ten 4de, wanneer men het Brein drukt, of dat men het tot aan de mergachtige zelfſtandigheit affnyd, zoo is de vrywillige beweeging der Spieren afgebroken, het geheugen en het gevoel, zyn uitgebluſcht, maar de ademhaling en de kloppingen van het hart blyven voortduren. Ten 5de, wat de achter herſſenen betreft, wanneer men 'er het zelfde aan verricht, zoo houden de ademhaling en de klopping van het hart aanſtonds op: hier uit volgt, dat de zenuwen die tot de vrywillige beweeging geſchikt zyn, uit de *groote harſſenen* voortkomen, en de zenuwen die de natuurlyke beweeging voortbrengen uit de *kleine herſſenen*. Maar is men ſterk in evenredigheit van de kleine herſſenen? Dit is waarſchynelyk. De ondervinding ontbreekt ons echter in dit ſtuk.

Wy moeten iets zeggen van het gene de werktuigen van de ſtem betreft. Alle de verſchillende tonen of geluiden, hangen van de meer of min grootte wydte der opening van de luchtpyp af. Een menſch, wiens ſtem in het ſpreeken onaangenaam is, zal zeer bevallig zingen; maar wanneer men iemand nooit heeft horen zingen, en ſchoon men zyne ſtem volkomen kent, zoo zullen wy hem aan zyn zang nooit herkennen, om dat hy in deze meer dan in het ſpreeken, een beweeging van het ſtrottenhoofd heeft. Het verſchil tuſſchen de twee ſtemmen, koomt dus voort van dat gene, dat men heeft tuſſchen het ſtrottenhoofd op deſſelfs plaats, en in ruſt op de deelen geplaatſt zynde, waar aan het vaſtgehecht is, onder het ſpreeken, en dit zelfde ſtrottenhoofd opgeheven, boven deze deelen, in werking, en in beweeging door een ſchommeling van boven naar beneden, en van beneden naar boven; 't geen in de ſtem van het gezang, een ſoort van ſtemvallende, of onderſteunende golving voortbrengt, maar die in de enkelvoudige ſpraak, geen plaats heeft, ſchoon de ſtem van het geſprek geſtadig by onafmeetbare tuſſchenpozingen, voortgaat; dus koomt het geluit of de ſtem, 't zy van het gezang, van de ſpraak, of van het enkelvoudig geſchreeuw, al-

alleen van het ſtrottenhoofd, in het geluid en in den toon, voort. Men is deze waarneemingen aan den Heer *Dodard* verſchuldigt; maar de ontdekking die de Heer *Ferrein* zedert, over de uitwerkzelen van de vliesachtige banden, aan de randen van het ſtrottenhoofd gedaan heeft, in de voortbrenging van het geluid en de toonen, doen zien dat men noch zaken ontdekken kan omtrent onderwerpen, die reeds uitgeput ſchynen. Zonder dat wy buiten deze zaak treden, is 'er een merkbaarder geval, en waar van het grondbeginſel minder bekent is, als het verſchil der ſtem tuſſchen een menſch en een ander; een onderſcheid 't geen zoo klaarblykelyk is, dat men de menſchen zoo gemakkelyk door hunne ſpraak als door de trekken van hun aangezicht onderſcheiden kan? Men kan dit onderſcheid zelfs tot die grillige en door konſt gemaakte wezens uitſtrekken, (de Geſnedene), die de onmenſchelykheit tot mededingſters aan de ſtem der vrouwen gegeven heeft, welke laatſte alsdan geſchikt is om de ontroering in het binnenſte van onze harten te veroorzaaken.

Bladz. 75. *2de kol. reg.* 12. In het jaar 1757, betoogde de Hoogleeraar *Alefeld*, de aanwezigheid van de lucht in het bloed, door middel van de luchtpomp, en houd tegens eenige Schryvers ſtaande, dat de lucht in het bloed door middel van de Long overgaat, door de *borſtklier* en de *geleibus van Pecquet*: hy heeft zelfs proeven opgegeeven, die alzoo eenvoudig als klaarblykelyk zyn, en welke betogen dat 'er deze vloeiſtof, hare veerkracht in behoud; hy treed eindelyk in een omſchryving van de nadeelige gevolgen, en zelfs de dood, welke zomtyds ontſtaan in de gevallen in welke men met geweld, lucht in de vaten wil doen ingaan, en in de gevallen in welke de lucht zich van het bloed afſcheid, en groote blazen vormt.

MENSCHEN-MOSCH. (*Byvoegz.*) De byzondere beroemdheid van de Menſchen-Moſch, heeft geen anderen oorſprong dan alleen de Kwakzalvery die men van het *Paracelſismus* ontleend heeft.

MENSCH-STEKELVARKEN. De Doctor *Askanius*, heeft aan het Koninglyke Genoodſchap van Londen, de beſchryving van een Kind voorgelezen, 't geen wel gevormt, en van gezonde en welgemaakte Ouders geboren was; maar deszelfs lichaam wierd, zes weken na de geboorte, met een oneindig getal kleine uitwaſſchen bedekt, welke langzamerhand in een ſoort van halfdoorſchynende varkensborſtels veranderden, deze hadden de zelfſtandigheit van hoorn, en niets kon haren voortgang beletten. Deze borſtels waren zes lynen lang, en twee of drie dik, en loodlynig in de huit ingeplant, even als de ſtekels der Egels. De baard van dit Menſch was zwart, even als zyn hair, en zyne gedaante was bevallig. Maar, zie hier een zonderling verſchynzel, deze borſtels vielen alle jaren in den herfſt uit, en wierden weinig tyd hier na, weder door andere vervangen. In den ouderdom van twintig jaren, wierd hy door de Kinderpokken aangetaſt, waar door hy een ruijing over het geheele lichaam, onderging; maar de borſtels kwamen echter wel ras weder te voorſchyn. Zou men geloven konnen dat dit ſoort van wild Menſch op een jonge dochter verliefd zynde, haar behagen kon? hy verwekte zes kinderen by haar, drie Dochters en drie Zoonen, die alle gelyk hy gevormt, en met borſtels bedekt waren. Thans is 'er noch maar eene Zoon van dit ras van Menſchen overig, die door de Engelſchen, *the porcupine-man*, genoemt word. Men heeft van Lisbon, aan de Schryvers van het *Journal Etranger*, de hiſtorie van een jonge Dochter toegezonden, die in den ouderdom van zeven jaren, een kloeke en reusachtige geſtalte had. Haar aangezicht en geheele lichaam, waren met lange hairen van verſchillende kleuren, lengtens, kronkeling, en hardheit bezet. Hare hoofdhairen hadden niets ongemeens.

MERG. (*Byvoegz.*) Het is nuttig dat men met den Heer *Adanſon* aanmerke, dat in de Planten het eigentlyke gezegde *merg*, niets anders dan het celachtige zamenweefzel is, waar van op de woorden *Schors* en *Boom*, gewach gemaakt word; dat is te zeggen, een verzameling van groenachtige en ſapryke blaasjes, die men zichtbaarlyk in alle de nieuwe voortbrengzelen der jaarlykſche Planten of Boomen bemerken kan; en het is niet dan ten einde van een of twee jaren, meer of min, dat deze blaasjes zich ledigen, verdroogen, bolrond of veelhoekig worden, eindelyk nemen zy de zelfſtandigheit en kleur van het merg aan, dat wit in het grootſte gedeelte is, geelachtig, of

 roeſt-

roestkleurig in zommigen, gelyk in de Kastanjeboom met groote vruchten, bruin in andere, gelyk in den Notenboom, en rood in eenige. Vermits het merg niets anders dan het celachtige zamenweefzel is, 't geen een andere gedaante aangenomen heeft, en dat door het hout en de schors verspreid is, zoo zou men het byna overal ontdekken moeten; maar het is niet zeer merkbaar, dan wanneer het zich in menigte by een verzamelt heeft, en het vereenigt zich dus niet, dan in de zagtste soorten van hout, of in derzelver spint. Alle Planten beginnen met hetzelve in hare jeugd te hebben. In die gene die het in menigte bezitten, heeft het merg zyn voornaamste verblyf in de *Ziel* van het houtachtige lichaam, in welk het even als in een buis beslooten is, en van waar het zich door de zelfstandigheit van het hout en de schors verspreid. De Kruiden en Heesters hebben in 't algemeen een grooter menigte merg als de boomen. De boomen in welke men de geringste hoeveelheid opmerkt, zyn de Olmboomen, Eikeboomen, Hazelnootenboomen, Peerenboomen en Appelboomen: men bemerkt het geenzins in het Pokhout, Ebbenhout, Yzerhout, noch in de wortelen van den Tabak en Doorn-Appel: maar de Nootenboomen, de Hulst, de Esschebomen en Pynboomen, bevatten een weinig: men vind het in menigte in de Vlier, Hagedoorn, Vygenboom, Sumak, het Alsemkruid, enz. Hoe dik dit merg in de boomen ook zyn mag, zoo verdwynt het echter langzamerhand. De Buis die het bevat, krimpt langzamerhand in, en word door verdikking der sapvezelen, enz. vervult. De blaasjes van het merg zyn omtrent deszelfs middelpunt veel grooter, dan omtrent het houtachtige lichaam, en men merkt in 't algemeen op, dat die gene die de grootste hoeveelheit merg bevatten, gelyk de Distels, mede veel grooter blaasjes hebben als de boomen waar in het merg in minder hoeveelheit is; maar het is dus in de boomen niet gesteld; want, by voorbeeld, de *Vlier* heeft zeer veel merg, en zeer kleine blaasjes, *zie* BOOM en SCHORS.

MESHECHT, *Solen.* (*Byvoegz.*) Deze schelp is de *Cannolichio* der Italianen, en de Spil der Engelschen. De beide Sluitschelpen zyn uitwendig bol, en inwendig hol; wanneer zy te zamen gevoegt zyn, zoo vormen zy een kegel; zy zyn naby het eenderste uiteinde met een veerkrachtige band aan elkanderen gehecht. Van dezen band tot aan het andere uiteinde van den Schelp, heeft men aan het zamenvoegzel, dat zich tusschen de beide stukken bevind, twee taaije en veerkrachtige vliezen, die de levende Schelp noodzaken, om nooit, dan alleen aan de beide uiteindens, geopent te zyn.

Deze Schelpvisch leeft in het zand, waar in hy zynen Schelp indringt. Wanneer men hem uit zyn hol uitgetrokken heeft, en hem op het zand nederlegt, zoo ziet men hem beweegingen maken, waar uit men de wyze leert kennen, op welke hy in het zand indringt, en 'er weder uit voortkoomt. *Zie* de *Memoriën van de Akademie der Wetenschappen van Parys*, *voor het Jaar* 1712.

MEST. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 79. *2de kol. reg.* 8. *van onder.* De Mest is in 't algemeen de voornaamste dryfveder van den Landbouw; en dit woord, door welk men op een verbloemde wyze, dat gene betekent, dat men verachtelyk oordeelt, drukt wezenlyk de ware bronwel van de vruchtbaarheid der Akkers en der Rykdommen uit, zonder welke alle andere niets zyn. Alle Landbouwkundige zamenstellen in welke de Mest niet in den eersten graad van gewicht geplaatst word, konnen voor verdacht gehouden worden: want de staat van den Landbouw, hangt van de menigte van het Vee af, en de Akkers konnen alleen van de Mest die onafgebroken vruchtbaarheit ontleenen die de Eigenaars en de Landbouwers verreikt. Hier om zyn de Landbouwers mede overtuigt, dat het gestadig gebruik van de Mest, een volstrekte noodzakelykheid is om hunnen arbeid met een goeden uitslag bekroont te zien. Hare trap van goedheit, bestaat in haren trap van gisting; alsdan geven zy een vry sterke reuk van vlug loogzout uit.

De Mest, bestaat voornamentlyk in den drek van het Vee, met het Stroo vermengt, 't geen hen tot een bedding gedient heeft. Wanneer deze stoffen door de Dieren vertreden, en in hunne pis geweekt zyn, zoo bevinden zy zich in een staat van gisting of broeding, waar van de warmte zich aan de Akkers mede deelt, over welke men haar verspreid.

Bladz. 80. *1ste kol. reg.* 2. De *Koemist* is nuttig voor de drooge, magere en zandachtige gronden. Men moet haar, voor den Winter,

Winter, en by betrokken lucht, in dit soort van gronden onderdelven, ten einde zy des te beter werken.

De *Schapenmest* is zeer warm, en bevat meer zouten; zy is goed voor de koude en magere landen, en kan drie jaren duren.

De *Mest der Paarden*, *Muil-Ezels en Ezels*, schoon minder vet als de voorgaande zynde, bezit echter geen mindere hoedanigheden. Zy is zeer nuttig in de bouwlanden, en byzonder in die gene, die zwaar en vochtig zyn, en voor de moeslanden; maar zy is voor de boomen niet goed, om dat zy zeer droog en zeer heet is: men moet haar vroegtydig gebruiken.

De *Varkensmest* is koud, en word voor de geringste van alle geschat; maar met andere gemengt zynde, word zy nuttig voor brandende gronden, en voor boomen, wier loof geel door te groote droogte geworden is.

De *Duivenmest*, en die van het andere gevogelte, zyn mede een uitmuntende mesting: *zie* op het artikel Duif.

Idem, reg. 6. van ond. Waarneemingen over de soorten van Mest.

Men moet de Mest die men van onder het Vee wegneemt, ter zyde van de stallen, laten rotten, in een hol 't geen in een vaste grond gedolven is, die de vochtigheit niet inzuigt: men moet zorg dragen dat dezen uitgeholden mestkuil niet naby een put of moeras geplaatst is, noch dat hy afhellende is, uit vrees dat het water 't geen 'er op valt, al het zout der mest, en het beste gedeelte van hare zelfstandigheit met zich voeren zoude; echter is het noodzakelyk dat de diepte van den mestkuil niet te groot is, ten minsten niet wanneer men 'er geen afzypelingen in vormen kan, om het by een vergaderde regenwater weg te laten vloeijen, want wanneer het water begint te verderven, zoo zou dit een schrale mest vormen, die wel ras onkruiden zou doen voortkomen die het goede graan zouden verstikken: echter is dit water niet geheel nutteloos, vooral wanneer het gekleurt is, en een pisachtige smaak heeft; het is zeer nuttig om de akkers te besproeijen, welke men braak laat leggen.

In 't algemeen is de verrotste *Stalmest*, gelyk die gene die drie jaren oud is, de beste; anderzints beletten zy de groeijing veel eerder, dan dat zy dezelve bevorderen zouden. De drek der Dieren moet met hunne pis en het stroo van hunne beddingen geheel vermengt zyn. Het is niet nadeelig dat men 'er het zeepwater opgiet, 't geen gedient heeft om het lynwaat te zuiveren, als mede alle de pis uit het huis: dit is een middel om de mest van aart te doen veranderen, en haar vetter te maken. De vermenging van de verschillende soorten van mesten is nuttig naar mate der omstandigheden, 't zy in de vochtige of drooge gronden. Deze bespiegeling is van de gewoonte afgeleid, die het grootste gedeelte der Landbouwers hebben, om van jaar tot jaar deze verschillende soorten van mestingen te veranderen.

Alle landen hebben de mesting niet even zeer nodig: de koude en vochtige, vorderen dezelve in groter hoeveelheit als de warme; maar een te groote hoeveelheit is altoos nadeelig, zoo niet in die gene die moeskruiden moeten voortbrengen. De beste jaargetyden om de landen te mesten zyn de Herfst en Lente; en men moet de mest nooit diep onderdelven.

Wanneer men overvloedig mesten wil, om de gebrekkelykheid van een grond te verbeteren, zoo moet men de mest geenzins in het onderste der voren plaatzen, maar op den top der randen welke men vormt met de voren te delven, hier door word de mest met de aarde vermengt. Het is op deze wyze dat men mesten moet, zoo wel de beddingen der moeshoven, als de groeven voor de latwerken.

De ondervinding heeft de Landbouwers geleert, dat men onder de soorten van mest die voor de Tuinen niets nut zyn, de vuilnis uit de duifhokken en hoenderhokken plaatzen moet, als mede de Varkensdrek, die der Waterdieren, en zelfs die der Konynen en Menschen. Deze stoffen zyn te heet, en zyn alleen nuttig voor de vochtige gronden en oude boomen. Men kan haar echter op de aarde voor de lucht bloot stellen, of met alle andere soorten van mest vermengen, om haar vuur uit te werken: anderzints verbranden zy de zaden.

MESTISEN EN MULATTEN.

(*Byvoegzel*) Men merkt gewonelyk in de Viervoetige op, wanneer de soorten zich met elkanderen vermengen, dat het gene 'er van voortkoomt, meer overeenkomst met de Vader als met de moeder heeft, voornamentlyk

lyk in het gene de vorm en de houding van het lichaam betreft: *zie* MUIL-EZEL.

METAAL-ADEREN. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 80. *2de kolom*, *reg.* 6. *van ond.* Men heeft verscheide Mynen in welke de aderen de zelve buiging als de lagen der aarde hebben die haar bedekken, ten minsten wanneer geen hinderpaal hare richting of evenwydigheit afbreekt. Deze hinderpalen zyn in de Koolmynen, enz. rotzen die plotzeling gevormt zyn, welke met rechte of schuinze hoeken, of in allerlei richtingen, niet alleen de aderen, maar zelfs de beddingen van aarde en steenen, die 'er onder en boven geplaatst zyn, doorsnyden. De stukken Ertz hebben op deze plaatzen de kleur van den hals der Duiven, of zyn met de verschillende kleuren van den regenboog versiert. De bovenste aardlaag, noemt men het *dak der Myn*, en de onderste den grond.

METALEN (*Byvoegz.*) *Bladz.* 83. *1ste kol. reg.* 2. Het is een zonderlingheit, of liever een verschynzel, 't geen alzoo aangenaam als aanmerkenswaardig voor de Natuuronderzoekers is, dat de eenigste Metalen, die men in dien staat vind, die men *Maagd* noemt, gelyk *Maagden-Goud*, *Maagden-Zilver*, enz. mede de eenigste zyn, die somtyds de gedaante van een Plant, trachten aan te nemen, en de schikking van een Moschgewas, takken, of zyachtige Pluimen te vertonen. Deze Metalen zyn het Goud, Zilver en Koper. De Kabinetten der Natuurlyke Historie, bieden verscheide van deze metaalachtige groeijingen aan, die door de Natuur in hare onderaardsche werkhuizen voortgebracht zyn; maar by gebrek van genoegzame waarnemingen, zoo is het zeer moeijelyk te beslechten, op wat wys deze groeijingen, de vorm verkrygen welke zy hebben, zelfs al vergelykt men haar met die gene die de scheikundigen door middel van vuur, of vochtige scheimiddelen verrichten: *zie* omtrent dit onderwerp de Proefneemingen die in het *XVIde Deel*, *van de Memoriën der Zweedsche Akademie*, aangehaalt worden.

METEL OF METELLES. Men geeft dezen naam aan de vrucht van den Doorn-Appel, die *Stramonium* genoemt word: *zie* DOORN-APPEL.

MEY-TOR, *Meloe.* (*Verbeter.*) De sprieten van dit Insect zyn veel dikker omtrent het midden, en veel dunder omtrent de beide uiteindens. Dit kleine Dier, 't geen men in de Lente in de bebouwde en voor de Zon blootgestelde Akkers, vind; gaat op een plompe wyze voort, en kan niet vliegen, vermits het geen vleugelen heeft. Deszelfs lichaam is vry zagt, en zwartachtig violet; en wanneer men het aanraakt; zoo doet het uit alle zyne gewrichten een smerig vocht voortkomen, waar door hem eenige, *Smerige Tor*, genoemt hebben. Zyn kop is groot en gespikkelt, gelyk mede het borst-schild, 't geen veel smalder en rondachtig is: zyne dekschilden die gesagrynt zyn bedekken alleen een gedeelte van den buik. De mannetjes zyn veel kleinder als de wyfjes; de twee eerste pooten van deze Insecten, hebben ieder vyf gewrichten, en de achterste hebben 'er alleen vier.

MIER. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 84. *2de kol. reg.* 3. *van ond.* De Mier is een Insect, 't geen, door het Microscoop beschouwt zynde, zeer onderzoekenswaardig schynt, om den vorm van zyn kop, lichaam, staart, oogen, hoornen, kaken, pooten, en schilden, welke met witte en glansryke borstels bezet zyn. *Zie* de Microscopische waarneemingen van *Hoock*, *Power*, *Baker*, en *Leeuwenhoek*.

Bladz. 85. *1ste kol. reg.* 1. *van ond.* Men merkt op, dat de onderkaak der Mieren, in twee kromme stukken verdeelt is, deze steken uit, en eindigen ieder in zeven punten; deze beide gedeeltens der kaak, zyn beweegbaar, en dienen, even als armen, om de jonge Mieren weg te dragen, enz.

Idem, *2de kol. reg.* 17. Deze kleine Insecten plaatzen zich altoos aan de zyde, die door de Zon verwarmt word, enz. Wie zou aan alle deze kleine dieren, het vernuft konnen weigeren, en niet toestaan, dat de Schepper der Natuur, hen dus voortgebracht heeft, met in een lichaam een ziel te besluiten, die van een soort is, 't geen met hunnen staat overeenkoomt?

Bladz. 86. *1ste kol. reg.* 3. Het is in het Mieren-nest, dat zy de spyze tot hun dagelyks onderhoud overbrengen; dit is de eetkamer,

kamer, de feeſtzaal, en de vergaderplaats: men heeft geen byzondere tafels in dit gemeenebeſt, alles is 'er gemeen, de verſchillende ſtralen lopen in een middelpunt te zamen.

Idem, *reg.* 16. Het ſchynt dat die gene, die een goede ontdekking gedaan hebben, 'er aan hare mede-borgereſſen, bericht van geven: men is onkundig door welk teeken dit bericht mede gedeelt word, maar men heeft redenen om te vermoeden, dat het door een ſlag met het hooft is, of wel, door een ſlag met den poot, welke die gene die te rug koomt, op een zekere wyze aan de eerſte geeft, die haar te gemoet koomt; deze doet het zelve aan eene andere, die het naaſte by haar is, en dus voorts, in diervoegen, dat het geheele gemenebeſt in een oogenblik van het goede nieuws onderricht word, zy volgen de voetſtappen van die gene, die den buit ontdekt heeft, en haar tot gids ſtrekt.

Idem, *reg.* 25. Men kan geheele legioenen uit het mieren-neſt doen voortkoomen, en op den roof doen uitgaan, met eenige kruimelen van brood, of klein graan, op een afſtand van twee of drie voeten te ſtrooijen. Wy hebben deze proef, tuſſchen twee mieren-neſten gedaan, en merkten op, dat alle de Mieren van een gemenebeſt, elkanderen kenden; onderling vriendinnen zynde, zoo dulden zy niet, dat andere met haar op denzelven buit aasden: en wanneer dit gebeurde, zo keerden de Mieren van 't een gemeene beſt te rug, echter vond men 'er eenige, welke elkanderen beſtreeden; en de ſterkſte party maakte zich meeſter van den buit.

Bladz. 87. *1ſte kolom*, *regel* 6. *van onder.* Maar wat betekent die plechtigheit, die men alle dagen in de wandelpaden van onze tuinen ziet verrichten? Een Mier, omvat een andere, die zich tuſſchen hare nypers en voorſte pooten kromt, zonder dat die gene, die de andere draagt, hier door belet word om vryelyk voort te gaan, en zich over al heen te begeven. Bewyzen zy elkanderen onderling dezen dienſt? Wanneer men haar in dezen ſtaat vangt, zoo laat die gene los, die door de andere gedragen word, en wiens gekromde rug, de aarde ſcheen te raken, en wanneer men haar nederzet, zoo neemt ieder de wech, die haar goed dunkt. Men bemerkt niet dat de eene kleinder als de andere is, en dat dit een beſchaaftheit is, die het mannetje aan het wyfje bewyſt: *Antwoord van den Heer de la Sorriniere*, *aan den Heer Carré*, *over de regeringswys der Mieren*, *die deze Schryver in den Franſche Mercurius van de maand Mey* 1749. ingevoegt heeft.

Idem, *2de kol. reg.* 7. Het is van des te meer aanbelang, dat men de Mieren-neſten verdelgt, om dat zy een groot nadeel aan de drooge Weiden toebrengen, vooral in de warme Landen, niet alleen met de hoeveelheit van het voeder te verminderen, 't geen 'er dierbaar is, maar noch met het ſap van het gras te verderven, en alleen een ſchadelyk voedzel voor het verhongerde Vee te laten: in een woord zy verbranden alle de wegen, die zy zich vormen; men ontdekt dit wel ras aan het gras, aan welk zich hunnen weg wel ras ontdekt, die van gras ontbloot en geheel verbrand is.

Idem, *2de kol. reg.* 19. *van onder.* Men heeft op de Antilliſche Eilanden een ſoort van zwarte Mieren, die mede de mondbehoeftens aantaſten, gelyk confituren, vleeſch, vet, olie, vruchten, enz. Zomtyds bedekken zy de tafels indiervoegen, dat men genoodzaakt is hen te verlaten, zonder dat men iets eeten kan van het gene voorgedient is: men is mede genoodzaakt om uit het bed te gaan, wanneer zy 'er in komen. De Natuur heeft de Mexikanen in dit opzicht zeer ſlecht bedeelt; zy zyn verplicht om hunne bedden op een ſoort van Eilandjes over te brengen, of hen tuſſchen de bomen op te hangen, of boven groote waterkommen of vyvers. Zomtyds vind men op een geringe diepte, een oppervlakte die in alle richtingen uitgebreid is, en uit eyeren en popjes van deze vergiftige Mieren te zamengeſtelt is: zoo ras deze Mieren de wortelen van een boom afgeknaagt hebben, zoo verlieſt hy aanſtonds zyne bladeren, en word zwart, even als of hy verbrand was. Vermits de Caſtiljanen die dit Land bewonen, de moed niet bezitten om eenig menſchelyk middel te zoeken, ten einde zich van deze plaag te bevryden, zoo hebben zy voegzamer, en voor al gemakkelyker geoordeelt, om zich van een boven natuurlyk middel te bedienen, 't geen hen niet beter gelukt. Om zich een Beſchermer tegens de Mieren te verſchaffen, en geen der Hei-

ligen die zy kenden redenen tot misnoegen te geven, zoo wierpen zy het lot, 't geen op *St. Saturninus* gevallen is.

Bladz. 88. *2de kol. reg.* 9. De Europische Mieren verschaffen geen zoo gewichtige diensten aan het menschdom, als de *Mieren van Bezoek* in het Landschap Parimaribo, in Suriname, enz. maar zy zyn mede zoo wreed niet omtrent andere Dieren. Echter doet men haar in Zwitzerland, in den Elzas, enz. byna tot dezelve gebruiken dienen. Men trekt 'er by voorbeeld, een aanmerkelyk nut van, om de rupzen uit te roeijen: zie hier de wyze op welke men 'er zich van bedient. Wanneer een boom door Rupzen besmet is, zoo bestrykt men het onderste van den stam met zacht pik, of ontbonden kleiaarde, en men hangt aan het bovenste gedeelte van den boom een zakje op, 't geen met Mieren vervult is, en in welk men een opening laat, waar door zy konnen uitgaan. De Mieren lopen aan alle zyden langs den boom neder, maar zich door de pik of leemaarde wederhouden ziende, en door den honger geperst wordende, zoo vallen zy op de Rupzen aan, die zy alle verdelgen. Journ. Etranger, Avril 1762.

Bladz. 89. *1ste kol. reg.* 10. *van onder.* Men merkt in alle Landen op, dat ieder soort van Mieren een afzonderlyke troep vormt, en dat men haar nooit met elkanderen vermengt ziet; zoo de een of andere, by misstasting, zich in een nest begeeft, 't geen van die van haar soort niet is, zoo verliest zy onmisbaar het leven, ten minsten zoo zy het geluk niet heeft, van zich spoedig door de vlucht te redden.

Bladz. 90. *2de kol. reg.* 8. De Mieren worden beschouwt als op een krachtige wyze naar de pislyders en werktuigen der voortteeling af te zetten, en als een byzonder middel om de werking der werktuigen op te wekken: het is om deze reden, dat zy als een uitmuntent middel tegens de zwakheid der Grysaards, tegens de lamheid, gesteltheid tot beroertens, de zwakheid van het geheugen en onmacht, beschouwt worden; en dit, wanneer zy uitwendig als een bad of stoving, of inwendig gebruikt worden: men bedient 'er zich mede van, tegens de ruizingen der ooren. *Zie* de *Verhandeling over de Mieren van den Heer Gould*, *Londen* 1747, en de *Philosoph. Transact.* N°. 482. *Sect.* 4.

MIEREN-EETER, *Ursus Formicarius.* (*Byvoegz. en Verbet.*) Dit Dier is natuurlyk aan de luchtstreek van Noord-Amerika, deszelfs kenmerk is dat het een lange snuit, een naauwe, en van tanden ontbloote muil heeft, en een ronde en lange tong, die het in de Mierennesten steekt, en te rug trekt, om de Mieren in te zwelgen, waar van het zyn voornaamste voedzel maakt. Het grootste soort van Miereneeter vind men in Brazil en Guajana, alwaar het *Tamandaguacu* of *Tamandua ouassou* en *Tamanoir* genoemt word.

Bladz. 90. *2de kol. reg.* 9. *van ond.* Dit Dier heft zynen staart op zynen rug op, bedekt 'er zyn geheele lichaam mede, wanneer het slapen wil, of zich voor den regen of tegens de hitte der Zon beschermen; de lange hairen van deszelfs lichaam en staart zyn niet rond in hunne geheele uitgestrektheit; zy zyn plat aan het uiteinde, en zoo droog in het aanraken, als verdort gras: dit Dier beweegt zynen staart plotzeling en menigvuldig wanneer het vergramt is, maar het laat hem onder het voortgaan naslepen, wanneer het in eenen vreedzamen staat is, en het veegt 'er de wegen mede over welke het gaat. Deszelfs pooten schynen minder geschikt om te gaan, als om te klimmen en ronde lichamen aan te vatten; hier om houd het een tak of stok met zoo veel geweld vast, dat het onmogelyk is om hem dezelve te ontweldigen.

Het tweede van deze Dieren, is dat gene dat de Amerikanen alleen *Tamandua* noemen: het is veel kleinder als de *Tamanoir*: het beslaat niet meer dan achtien duimen, van het uiteinde van den neus tot aan den oorsprong van den staart; zyn kop is vyf duimen lang, zyn muil is langwerpig, en aan de onder zyde gekromt, zyn staart is zes duimen lang, en aan het uiteinde van hairen ontbloot, zyne ooren zyn recht, en een duim lang, zyne tong is rond, achtien duimen lang, en in een soort van goot of kanaal geplaatst, 't geen in de onderkaak uitgeholt is; zyne beenen zyn weinig meer als vier en een halve duim hoog, het heeft vier nagelen aan de voorste, en vyf aan de achterste pooten; het kloutert en houd zoo vast als de *Tamanoir*, en gaat niet beter

voort.

voort: het bedekt zich met zyn ſtaart niet, om dat deze hem tot geen beſchutzel verſtrekken kan, om dat hy voor een gedeelte van hairen ontbloot, en behalven dit veel korter als die van den Tamanoir is: wanneer dit Dier ſlaapt, zoo verbergt het zyn kop onder zyn hals en voorſte pooten.

Het derde ſoort is de *Tamandua miri* van Brazil.

Bladz. 91. *1ſte kol. reg.* 26. Voor 'r overige hebben deze Dieren, die zoo veel van elkanderen door de groote en evenredigheden van het lichaam verſchillen, echter veele zaken met elkanderen gemeen, zoo wel in de vorming als in de natuurlyke gewoontens. Alle drie voeden zy zich met Mieren, en dompelen hunne tong in den honing, en andere vloeibare en kleefachtige zelfſtandigheden; zy zamelen zeer ſchielyk het gekruimde brood en gekapt vleeſch op. Men kan hen met gemak tam maken en voeden; zy wederſtaan langen tyd het gemis van allerlei ſoorten van voedzel; zy ſlapen doorgaans gedurende den dach, en gaan gedurende den nacht uit: enz.

Idem, *reg.* 30. Wanneer deze Dieren honger hebben, zoo begeven zy zich, om de Mieren te vangen, naar een mierenneſt, plaatzen hunnen muil op de aarde ter plaatzen alwaar de Mieren voorby komen, en ſteken hunne tong dwars over het voetpad; de Mieren houden hier door ſtil, en hunne tong is 'er in een oogenblik door bedekt: zoo ras zy gewaar worden dat zy 'er genoegzaam mede bedekt is, zoo trekken zy haar in, en zwelgen deze Inſecten door; zy herhalen deze handelwys zoo lange als zy door den honger geperſt worden.

Idem, *2de kol. reg.* 4. Men wil dat deze Dieren, die een ſterke mierenreuk van zich geven, even als de Meerkatten, hunnen ſtaart nederwaarts krommen, en 'er zich als van een hand van bedienen om zich aan de takken der boomen vaſt te hechten; in dezen ſtand ſlingeren zy hun lichaam, en naderen met hunnen muil de gaten en holligheden der boomen; zy ſteken 'er hunne tong in, en trekken haar vervolgens plotzeling te rug, om de Inſecten door te zwelgen, die 'er zich aangehecht hebben.

MIEREN-NEST. (*Byvoegz.*) Deze naam geeft men aan die kleine aardhoopjes die de Mieren by wyze van kegels tot haar gemeen verblyf vormen, en om 'er hare jongen in op te voeden. *Zie* MIER.

MILDE. (*Byvoegz.*) De *Witte Milde* heeft een rechte en vezelachtige wortel, die alle jaren op nieuw voortkoomt. Hare ſteel is hoog en getakt, rondachtig aan het onderſte gedeelte, en hoekachtig omtrent den top. Hare bladeren zyn glad, zacht, driehoekig, geelachtig groen, en even als meelachtig. Hare bloemen beſtaan uit helmſtyltjes. Hare zaden zyn bruinachtig. De *Roode Milde* verſchilt van de vorige, alleen door hare bloedkleur of bemorſte purperverf, waar mede zy gekleurt is. De *Stinkende Milde* heeft kruipende ſteelen: hare bladeren gewreven zynde, geven een reuk als pekel, of van een verrotte Makreel van zich. Men kweekt haar in de moeshoven aan. Wanneer men haar eenmaal gezaait heeft, zoo koomt zy alle jaren op nieuw voort, door hare zaden welke afvallen.

MILDKRUID. (*Byvoegz.*) De bladeren van deze Plant ſtaan op ronde en harde ſteeltjes, die zich in een tros by elkanderen voegen. Wanneer deze bladeren naby de ſteeltjes afgeſneden en gedroogt worden, zoo kronkelen zy zich en bootzen alsdan door hunne gedaante het lichaam en de pooten der Inſecten na, die men *Duizendbeenen* noemt. De Languedokkers geven deze Plant den naam van *Verguld-Kruid*, om dat hare bladeren een goudkleur by heldere zonneſchyn ſchynen te hebben. Men noemt het Mild-Kruid, in 't Spaanſch *Doradilla*, in 't Portugeeſch *Douradinha*, en in 't Italiaanſch *Hinderata*. Men vind een afbeelding van deze Plant, op de 318 plaat van de *Inſtitut. van Tournefort*. Men roemt vooral die gene, die men van de bergen van Andalouziën, Caſtiliën, Arragon, Catalogne en Valence brengt. Zy is overvloediger wanneer het weder regenachtig geweeſt is, en veel zeldzamer by groote droogtens.

Men heeft in deze Plant de eigenſchappen van een krachtig Pisdryvent middel gevonden; en zy is zeer in de mode geworden zedert de genezing van den Graaf *d'Auteuil*, die 'er zich met veel nut tegens het gra-

graveel van bedient heeft, De Heer *Morand* zegt, dat men alleen de bladeren van deze Plant gebruiken moet, en dat men 'er by wyze van Thee, een drank van bereiden kan: men neemt 'er des morgens, nuchteren zynde. twee kopjes van in, en vervolgt hier mede, volgens de uitwerkzelen die men 'er van gewaar word. Door de Waarneemingen die men te Parys, te Verdun, te Grenoble, enz. gedaan heeft, alwaar men 'er in deze laatste jaren menigvuldig gebruik van heeft gemaakt, schynt het dat dit geneesmiddel op een zachte wys de zandachtige stoffen afvoert, en de smerten der nieren verdryft, welke gewonelyk de graveel kwalen vergezellen, en de pyn verzacht, die zy in de pisleiders veroorzaken.

MINERALEN. (*Byvoegz.*) De *Metaalachtige Mineralen* bevatten meer Metaal als de aardens, die niet metaalachtig zyn, of de mineraliseerders; waar tegen die gene die meer Zwavel, Arsenikum, enz. als Metaal bevatten, Pyriten zyn, waar van men het Metaal met geen voordeel afscheiden kan: *zie* PYRITEN.

MINERALE-RYM. Wy geven dezen naam aan een soort van roodachtig, glansryk, zeer zacht of even als geleiachtig Guhr, 't geen men aan de wanden der Mynputten, enz. vastgehecht vind. Men vind het vry dikwyls in de Lood- en Kopermynen. De *Minerale-Rym*, scheikundig ontleed zynde, schynt weinig van den *Schuimenden-Steen* te verschillen, welke een soort van *Zeolitus* is: zie *deze woorden*.

MOLENSTEEN. Dezen Steen is een dier gener, welke een dagelyks en gewichtig gebruik een soort van beruchtheid heeft doen verkrygen. Men moet hem als een soort van vermollemde Quartz beschouwen, vooral het soort dat men in Vrankryk heeft, want hy verschilt in aart volgens de verschillende Landen in welke men hem uitgraaft, als in Duitschland, de Noordsche Landen, enz. Men heeft 'er welke maar een verzameling van keisteenen van verschillende soorten gelykt, en andere schynen uit quartsachtige zandkorlen te zamengesteld. Voor 't overige, het oppervlak van dit soort van steenen is vry ongelyk, even als doorboort, en echter hard genoeg om het graan te malen, en zelfs vuur uit te geven, wanneer het snelle wryvingen ondergaat.

MOLKREKEL, *Gryllo-Talpa*, *aut Gryllus pedibus anticis palmatis.* (*Byvoegz. en Verbet.*) Dit Insect is een herkauwent en een der afschuuwlykste en zonderlingste Dieren, het heeft de lengte van een vinger, een donkere graauwe kleur, is zacht in 't aanraken, en gelykt eenigzins naar den Krekel, maar kan 'er echter gemaklyk van onderscheiden worden. Deszelfs kop is klein, langwerpig, en met twee lange draadswyze sprieten, en vier groote en dikke voelers bezet: achter de sprieten zyn twee groote, harde, blinkende en zwartachtige oogen geplaatst, tusschen welke men drie andere ziet, die glad, veel kleinder en alle op een zelfde dwars lyn geplaatst zyn. Het borstschild vormt even als een soort van langwerpig harnas, het is byna kegelvormig en fluweelachtig. De scheden der vleugelen zyn kort, en komen niet verder dan tot de helft van den buik; zy leggen kruiswys over elkanderen, en bevatten groote bruine zenuwen: de te zamengevouwen vleugelen eindigen in punten, die langer als den buik zyn, deze is zacht, en eindigt mede in twee vry lange aanhangzels. Deszelfs achterste gedeeltens zyn zeer dik en platachtig; zyne pooten zyn zeer breed, en eindigen buitenwaarts in vier groote zaagswyze klaauwen, en binnewaarts in twee. De Heer *Geoffroi* heeft opgemerkt dat de hiel of de voet dikwyls tusschen deze klaauwen geplaatst of verborgen is, enz. enz. De Molkrekel snyd of knaagt de wortelen der moeskruiden af, en zyne zaagswyze pooten dienen hem hier toe. Dit Insect byt dikwyls die genen, die in de aarde wroeten, en deze beet is zomtyds vergiftig.

MOLSHOOP. Dit is een kleine aardhoop, die een Mol opwerpt, wanneer hy in de aarde graaft: *zie* het artikel MOL.

MOND. Dit is dat gedeelte van het hoofd, 't geen uit de lippen, het tandvleesch, de tanden, het inwendig gedeelte der wangen en van het gehemelte te zamengesteld is: alle deze deelen, uitgezondert de tanden, zyn met een klierachtig vlies bekleed, 't geen zich over de geheele inwendige oppervlakte van de wangen uitbreid. De klieren van

dit vlies fcheiden een foort van fpeekzel af, 't geen dient om de vochtigheit en lenigheit in den mond te onderhouden.

De Heer *Derham* merkt aan, dat de mond of muil van de vleefcheetende Dieren, wyd en diep uitgehold is, om met des te meer gemak een hard voedzel te konnen verbryzelen, 't geen groot in uitgebreidheid is, en wederftand bied. In die gene die van Kruiden leven is hy minder uitgeholt, en naauw. Die der Infecten, is zeer aanmerkelyk; in eenige heeft hy de gedaante van nyptangen om hunnen prooi te konnen aangrypen, vaft te houden en te verfcheuren; in andere is hy van kaken en tanden voorzien, om het voedzel te konnen knagen en af te fcheuren, en om laften voort te trekken: in eenige is hy fpits om zekere Dieren te doorboren, te kwetzen, en hun bloed uit te zuigen, of om de aarde, en zelfs het hardfte hout, en mede zelfs de fteenen te konnen uithollen, ten einde 'er fchuilplaatzen en neften voor hunne jongen in te vormen. De mond of *bek* der Vogelen is niet minder aanmerkelyk, vermits hy een fpitze vorm heeft om de lucht te konnen klieven, enz. *Zie het gene wy op het artikel* VOGELBEK, *gezecht hebben.*

MORAVISCHE-STEEN, OF GESTREEPTE-STEEN. De Heer *de Jufti*, geeft dezen naamen aan een koftbare zelfftandigheit, die eerft onlangs in Moraviën, in de Bergen van de Heerlykheid *Naniefl*, ontdekt is. Dit foort van Steen, die men noch alleen in een rots op de ongenaakbaarfte plaats van deze Bergen gevonden heeft, is uitwendig fchoon melkwit, en breekt in ftukken van verfchillende grootens, welke meer of min doorfchynende zyn, naar mate van hunne groote. Deze Steen, word op een zonderlinge wys door ftreepen, die een Amethiftkleur hebben, in zyne geheele lengte doorlopen en doorboort: deze ftreepen, die omtrent een lyn dikte hebben, ftrekken zich altoos in een rechte lyn uit, en volgen met vry veel regelmatigheid, op elkanderen: de Steenkundige die zich van Weenen, naar deze plaats begeeven had, om de zonderlingheit van dezen Steen in de Rots op te merken, gift, volgens de blok die hy 'er van gezien heeft, dat men hem mede dus door de geheele ader vinden zal, die behalven dit, een genoegzame breedte heeft, om 'er tafelen, enz. van zamen te ftellen.

De *Steen van Naniefl*, gelykt vry wel, na dat hy gepolyft is, naar een ftof dat met fmalle ftreepen geftreept is: hy is met kleine Granaten vermengt, die 'er zoo naauwkeurig mede vereenigt zyn, dat men hen 'er niet van affcheiden kan: zy worden met den fteen doorgezaagt en gepolyft, 't geen zyne waarde en fchoonheit vermeerdert. De hardheit van dezen nieuwen fteen, is minder als die van het Agaat, maar zy overtreft die van het Marmer; hy is noch verkalkbaar, noch fmeltbaar in een gemeen fmeltvuur; hy geeft geen vonken uit wanneer hy door het ftaal geflagen word.

MORDELLA. Dit is een Geflacht van Schildvleugelige Infecten, 't geen zich door zyne fprieten onderfcheid, waar van de driehoekige gewrichten, de tanden van een zaag verbeelden. Het borftfchild van deze Infecten is bol, en aan de voorzyde ingetrokken. Men vind deze foorten gewonelyk op de bloemen. Men heeft 'er die zwart, fluweelachtig, geel, enz. zyn.

MORNEL, *Mornellus Anglorum*. Verfcheide Vogelkundigen hebben gedacht, dat deze Vogel tot het zelfde foort behoorde, waar onder men den kleinen Pluvier plaatft, 't geen een foort van Pluvier is. Onder de Mornels, zecht *Willoughby*, zyn de mannetjes veel kleinder als de wyfjes; maar zy gelyken door hunne kleuren en uitwendige houding, zoo volmaakt naar elkanderen, dat het byna onmogelyk is om hen te onderfcheiden. Deze Vogel is zeer lui; wanneer men netten gefpannen heeft om hem te vangen, zoo moet men 'er hem naar toe dryven, met twee fteenen tegens elkanderen te flaan: op het eerfte gerucht fchynt hy te ontwaken, en fteekt een poot of een vleugel uit: maar men heeft geen redenen om te geloven, dat dit fpel de jacht gemakkelyker of overvloediger maakt.

MOSCH. (*Byvoegz.*) Dit foort van Plant is zeer uitgebreid, en men heeft noch niet volkomen beflecht, wat een foort en wat een verfcheidenheid onder het grootfte gedeelte der Mosfchen is. Deze Planten, zecht de Heer *Adanfon*, naderen zeer veel het geflacht der Pynboomen, voor al door de vorm en fchikking van hare bladeren, en door de kegels der vrouwelyke bloemen van het grootfte gedeelte. De Mofchgewasfen

zyn doorgaans in zooden of bossen by elkanderen geschikt, en kruipen dikwyls voort, met zich, even als een tapyt over de aarde, de steenen en het hout uit te spreiden: men kent 'er eenige, welke minder als vier lynen in hoogte bestaan, en andere schieten ter hoogte van vyf of zes voeten op. Hoe klein het grootste gedeelte dezer Planten ook zyn mag, zoo zyn zy echter meest alle hardlevende, altoos groen, en schieten zoo veel aan hare uiteinde uit, als zy aan haar ondergedeelte door de verrotting verliezen. Zy groeijen langzaam, en hare vruchtgeeving word zeldzaam in minder tyd dan in vier of zes maanden tot volmaaktheid gebracht. De Moschgewassen, schoon verscheide jaren gedroogt geweest zynde, bezitten de eigenschap van op nieuw groen te worden, wanneer men haar bevochtigt. Zy beminnen mede de koele, vochtige en voor de Zon beschutte plaatzen. Hare wortelen zyn dun, vezelachtig en getakt, maar echter kort en te zamengepakt. De bladeren zyn beurtelings of tegens elkanderen over, of wel, wervelswys geplaatst, en zyn meer of min geheel, het grootste gedeelte is driehoekig, een weinig hol, vry dicht by elkanderen sluitende, en elkanderen aanrakende. De mannelyke bloemen zyn van de vrouwelyke afgescheiden, en zomtyds op verschillende steelen geplaatst: dit zyn niets anders dan helmstyltjes en zaadhuisjès, of kegels, die door elkanderen naderende, of starswys uitgebreide bladeren gevormt worden. De vrouwelyke bloemen zyn altoos onder de mannelyke geplaatst wanneer zy zich op denzelven steel bevinden. Het bevruchtent stof en de zaden bestaan uit geele bolletjes in eenige, en eironde in andere. De zaden van de Moschplanten zyn in de Jaren 1719 en 1741 door *Dillen*, ontdekt. De Heer *Linnæus*, heeft hen mede waargenomen.

In 't algemeen, hebben de Moschgewassen geen smaak, die gene, die in het water groeijen, worden root op het vuur, en veranderen in asschen, zonder eenige vlammen uit te geeven of mede te deelen, (uitgezondert het stof der helmstyltjes van de *Lycopodium.*) Het grootste gedeelte van de Moschen zyn buikzuiverende, wormdodende, en zweetdryvende. In Indiën, beschouwt men de *Lycopodium*, die *Tana pouel*, in de *Hort. Malabr. vol.* 12. *t.* 14. genoemt word, als een uitmuntent *Aphrodisiaca*, en deze plant is beroemt in alle feesten, waar in de Liefde voorzit. De Inwoonders maken hoofdkussens en matrassen van het grootste soort van Mosch, 't geen *Sphagnon*, door *Dillen*, genoemt word; en zy gebruiken de Mosch *Fontinalis*, van denzelven Schryver, in hunne haardsteden, om den brand voor te komen, vermits men weet dat deze Plant, noch vlam vat, noch mede deelt. Alle de soorten van Mosch naauwkeurig gedroogt zynde, zyn van een uitmuntent gebruik om die lichamen droog te bewaren, die aan het vochtig worden onderhevig zyn, en van de jonge Planten langen tyd in hare vochtigheid te bewaren, zonder dat zy voor de verrotting blootgestelt zyn, wanneer men haar verre vervoeren wil. Men bedient zich van de gemeene Mosch, om de doode Vogels, enz. voor het verderf te bewaren.

Bladz. 136, *2de kol. reg.* 17. Het aanmerkelykste van dit voortbrengzel, is deszelfs oorsprong, welke oogenblikkelyk schynt, en in vergelyking van welke de voortkoming der Paddestoelen, zeer traag geschied. Wanneer men des Zomers in een Tuin wandelt, in welke men de geringste voetstap van dit zonderling gewas niet heeft, wanneer hier regen op volgt, en men een uur hier na, op dezelve plaats te rug koomt, zoo zal men 'er een verbazende menigte vinden.

De *Nostoch* is de *Cœli folium* van *Paracelsus*, en de *Hemelbloem*, *Flos-Cœli* van verscheide Schryvers.

De Heer *de Reaumur* is die gene, die den waren aart van deze zelfstandigheit ontdekt heeft: deze Natuuronderzoeker zegt, dat wanneer de Nostoch, indiervoegen, verdroogt is, dat zy hare kleur verloren heeft, en zelfs onzichtbaar geworden is, een regenvlaag haar weder op nieuw doet voortkomen, en zichtbaar maakt. Dus verandert deze kleine Plant beurtelings van gedaante, en is echter altoos in staat om dezelve rol te speelen. De Heer *Geoffroi de jonge*, geeft voor, in de *Memoriën van de Akademie der Wetenschappen van Parys, voor het Jaar* 1708, dat hy op een duidelyker wys, als iemand, de groeijing, en gebruiken van de grondbeginzelen heeft leeren kennen, die men uit de Nostoch trekt. Hy verzekert, dat hy wortelen aan deze Plant, ontdekt heeft, 'en men heeft 'er zelfs de beschryving van gegeeven. Echter heeft de Heer *de Reaumur*, altoos staande gehouden, dat zy 'er geen heeft: hy heeft, in zekere tyden, op het opper-

oppervlak van eenige van deze Planten, een menigte zaden ontdekt, en gelooft, dat het die van deze Plant zyn; hy heeft dezelve in byzondere potten gezaait, de zaden schoten uit, maar hy heeft 'er nooit eenige wortelen aan ontdekt. De jonge bladeren vormen de geheele Plant. Wanneer het dus waar is dat de Nostoch geen wortelen heeft, zoo is het een noodzakelyk gevolg, dat zy ten naasten by, gelyk een menigte Zee-planten, groeijen moet, welke mede geen wortelen hebben, en die door behulp van het oppervlak van het vliesje, 't geen haar bekleed, de vochtigheit inzuigen, waar mede zy zich voeden. Hierom groeit de Nostoch niet, dan wanneer zy met water vervult is, en zy neemt alsdan, iedere maal, een weinig in grootte toe; en de Heer *de Reaumur* verzekert, dat hare aangroei ten minsten een jaar duurt. Wat de Astrakansche Mosch betreft, *zie* BUXBAUMIA.

MOSKOVIESCH-GLAS, *Glaties Mariæ.* (*Byvoegz.*) Men vind dit schoone soort van Mica, vooral in Siberiën, in de nabuurschap van de Rivieren, Witim en Mama, in platen of tafels, die in een zeer harde Rots bevat, en 'er zonder order door verspreid zyn. Deze Mica bestaat uit geen vervolgende lagen, noch aderen. Deze platen beslaan zomtyds drie of vier voeten in 't vierkant, en hebben eenige duimen dikte. Men schat de witte altoos het hoogste, en men betaalt haar in Rusland, tot twee Roubels het pond. Welk Landschap, dit soort van Mica, ook voortbrengt, zoo kan men het echter altoos in dunne plaatjes schilveren: men gebruikt haar vooral tot glazen in de Oorlogschepen, om dat zy minder gevaar van breeken hebben door de schokkingen die de Kanonschooten veroorzaken: *zie* het woord MICA.

MOSSEL. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 109. *1ste kol. reg. 6. van ond.* Men vind, in het *tweede deel der Memoriën van de Akademie van Rochelle*, een Memorie van den Heer *Mercier du Paty*, Thesaurier van Vrankryk, over de *Mosselbokken.* „ De Mosselen, zecht deze Schryver, zyn stilzittende wezens: tot een eeuwige rust geschapen zynde, zoo ziet dezelve plaats haar geboren worden en sterven. Zy brengen ketenen by de geboorte mede ter wereld, aan welke zy altoos gekluistert blyven, en die van hare gebuurinnen dienen noch om hen sterker en onverbreekbaarder te maken. Maar deze ketenen hebben niets treurig voor haar; haar welzyn hangt van hare slaverny zelfs af, hare Byssus hecht haar onscheidbaar aan de steenen, aan het hout of aan elkanderen; zy trotzeren dus het geweld der winden en golven. Wee de Mosselen die door eenige toevallen afgescheurt worden; die gene welke in de slyk nederstorten blyven op deze plaats, en vinden 'er onmisbaar haren ondergang". Na dit voorstel, zoo is het zeker dat wanneer het volk Mosselen, benevens de vryheid om zyne ketenen zelfs te smeden en te verbreken, die van te konnen reizen noch bezat, het nieuwe volkplantingen zou vormen, wanneer het zich te naauw bepaalt vond, of gebrek aan voedzel had. Wy hebben tot hier toe de gelegenheid niet gunstig gevonden, om de proeven van den Heer *du Paty* te herhalen, welke noch zecht, dat het omkleedzel 't geen de Schelpvisschen omvat, tot den aangroei van hunne Schelpen dient, op dezelve wyze als het hout van de verharding van den schors, en het been van die van het beenvlies gevormt word.

Bladz. 110. *1ste kol. reg.* 15. De Rivier of Vyver Mosselen verschillen zeer veel van die der Zee: men onderscheid 'er twee soorten van; het eerste bevat die gene wier scharnier met groote tanden bezet is; het tweede bevat die gene, wier scharnier glad schynt, om de kleinheit der tanden.

MOUFLON. Dit soort van Dier vind men in Rusland, in het zuidelyke gedeelte van Siberiën, in Griekenland, en op de Eilanden Sardiniën en Korsika; het schynt de oorspronkelyke stam van alle onze Schapen te zyn, en een Dier 't geen in denzelven staat is, gelyk het door de Natuur is voortgebracht; uitwendig schynt het mede by den eersten opslag, zeer veel van onze Schapen te verschillen.

De Heer *de Buffon*, die de schoonste nasporingen omtrent dit onderwerp gedaan heeft, zecht dat de Mouflon in den staat der Natuur bestaat; dit Dier leeft en vermenigtvuldigt zyn soort zonder behulp der Menschen: het gelykt meer, als eenig ander soort van wild Dier, naar alle soorten van tamme Schapen: het is veel levendiger, veel ster-

ſterker en veel vlugger als een hunner: deszelfs kop, voorhoofd, oogen en geheel aangezicht, komen met die van den Ram overeen: het gelykt mede na hem door den vorm der horens, en door de geheele geſtalte van het lichaam, eindelyk het teelt met de tamme ſchapen voort; dit alleen is genoeg om te betogen, dat het van het zelfde ſoort, en 'er de oorſpronkelyke ſtam van is. Het eenigſte onderſcheid 't geen men tuſſchen de Mouflon en onze Schapen opmerkt, is dat dit Dier met hair, en geenzins met wol bedekt is; maar de waarnemingen leeren, dat men de wol der tamme Schapen, geenzins als een wezentlyk kenmerk beſchouwen moet. De wol is alleen een voortbrengzel 't geen door een gematigde luchtſtreek veroorzaakt word; want deze Schapen in een heet geweſt overgebracht zynde, verliezen 'er hunne wol, en worden met hair bedekt, en wanneer men hen naar een zeer koud geweſt voert, zoo word hunne wol zoo wreed en grof als hairen; het is alsdan niet vreemd, dat het oorſpronkelyke Schaap, het eerſte en wilde Schaap, 't geen hitte en koude te verduren had, en zonder eenige beſchutting in de boſſchen leven, en vermenigvuldigen moeſt, met geen wol bedekt is, die het wel ras in de ſtruiken zou verloren hebben, een wol die de blootſtelling voor de lucht en onmatigheit der jaargetyden in weinig tyd zou verdorven, en van aart verandert hebben; behalven dit, vervolgt de Heer *de Buffon*, wanneer men een Bok met een Schaap doet paren, zoo is het voortbrengzel een ſoort van *Mouflon*; want het is een Lam, 't geen met hairen bedekt is: het is geen onvruchtbaar Muildier, het is een *Meſties* die tot het oorſpronkelyk ſoort opklimt, en het ſchynt aan te duiden, dat onze tamme Geiten en Schapen iets gemeen in hunnen oorſprong hebben; en vermits wy gezien hebben, dat de Bok gemakkelyk met het Schaap voortbrengt, maar dat de Ram en Geit geen jongen teelen, zoo is het niet twyfelachtig dat in deze Dieren, altoos in hunnen ſtaat van ontaarding en tamheit beſchouwt zynde, de Geit altoos het heerſchende, en het Schaap het ondergeſchikte ſoort is, vermits de Bok met kracht op het Schaap werkt, en dat de Ram onmachtig is, om met de Geit iets voort te brengen: dus is ons tam Schaap een veel ontaarder ſoort, als dat van de Geit, en men heeft alle redenen om te geloven, dat wanneer men de Geit aan de Mouflon in plaats van aan den tammen Ram overgaf, zy jongen zou voortbrengen, die tot het ſoort van de Geit zouden opklimmen, gelyk de Lammeren die door den Bok en het Schaap voortgebracht worden, tot het ſoort van den Ram opklimmen.

Men ziet deze *Mouflons* of *Wilde Schapen*, in de bergen van het zuidelyke gedeelte van Siberiën; men geeft hen in dat Land de naam van *Argali*: de grootſte hebben de geſtalte van een Damhart, hunne hoornen komen even boven de oogen uit den kop voort, en zyn recht voor de ooren geplaatſt; zy krommen zich eerſt achterwaarts, en vervolgens voorwaarts; en het uiteinde is een weinig opwaarts en buitenwaarts gekeert; van hun begin tot aan het midden zyn zy met rimpelingen bezet. Het is in deze hoornen dat alle de kracht van dit Dier geplaatſt is. De Bewoonders der bergen zeggen, dat deze Dieren dikwyls elkanderen beſtryden, met door hunne hoornen elkanderen te ſtooten. Men kan over de krachten van deze Viervoetige Dieren oordeelen, en by gevolg over de middelen om zich te verdedigen, die hen de Natuur gegeven heeft, wanneer men overweegt welk eene kracht deze Dieren gebruiken moeten, vermits zy in het vechten hunne hoornen verbreken: deze hoornen hebben inderdaat, aan hunnen oorſprong, de dikte van een vuiſt, en men wil dat deze wapentuigen in hunne geheele uitgeſtrektheid gemeten zynde, meer als een elle in lengte beſlaan. Men kan gemakkelyk uit deze vergelyking oordeelen, tot hoe groot een trap het ſoort der tamme Dieren, met door de handen der menſchen te gaan, en met van luchtſtreek te veranderen, gewyzigt, verdorve en verandert is.

Alles loopt te zamen om klaarblykelyk, de wyziging te bewyzen, die door luchtſtreken veroorzaakt word, en hoe veel het zelfde Dier van die gene ſchynt te verſchillen, die 'er de eerſte ſtam van zyn. Men vind in Ysland een ras van Schapen, dat verſcheide hoornen, een korte ſtaart, en een wreede en dikke wol heeft, onder welke men, gelyk byna in alle Noordſche Landen, een tweede vacht vind, die uit een fynder zachter en veel dichter ſtaande wol te zamengeſtelt is. In de heete Landen, in tegendeel, ziet men gewonelyk alleen Schapen die een lange ſtaart en korte hoornen hebben, waar van eenige met wol, ande-

dere met hairen, en weder andere met hairen bedekt zyn, waar onder wol gemengt is. Het eerste van deze Schapen der warme Gewesten, is dat gene dat men gewonelyk *Barbarysch Schaap* en *Arabiesch Schaap* noemt, en 't geen geheel naar ons tam Schaap gelykt, uitgezondert de staart, die zoo onmatig met vet bedekt is, dat hy zomtyds de breedte van een voet heeft, en meer als twintig ponden weegt. Onder dit ras van Schapen met een dikke staart, vind men 'er eenige wier staart zoo lang en zwaar is, dat men hem op een klein sleedje plaatst, 't geen men aan het Schaap vasthecht, om het in 't voortgaan te verligten. Dit zelfde soort van Schapen is, in de Levant, met een zeer schoone wol bedekt, en op Madagaskar en in Indiën heeft het hairen. In deze Barbarysche Schapen daalt al het vet, 't geen gewonelyk in de Schapen naar de nieren gevoert word, in den staart neder; het is aan de luchtstreek, aan het voedzel en aan de voorzorg der menschen, dat men deze verscheidenheit toeschryven moet; want deze Schapen zyn tam, gelyk de onze, en vorderen zelfs veel meer voorzorg en oplettenheit.

De Mouflon of het Wilde Schaap, 't geen men in groot aantal in het Zuidelyk gedeelte van Siberiën heeft, schynt veel sterker en veel krachtiger, als de andere die men mede in Griekenland, op de Eilanden Cyprus, Sardiniën en Korsika vind. Dit Dier heeft dus, zecht de Heer *de Buffon*, zoo wel het Noorden als het Zuiden konnen bevolken; en deszelfs nakomelingschap tam geworden zynde, na langen tyd de kwalen van dezen staat ondergaan te hebben, is ontaart, en heeft, volgens de verschillende behandelingen en verschillende luchtstreken, nieuwe lichamelyke hoedanigheden aangenomen, die zich in 't vervolg door de geslachten vereeuwigt hebben, en heeft onze tamme Schapen, en alle andere rassen van Schapen, die men op het vaste Land ziet, voortgebracht: *zie* de artikelen RAM en LAM.

MUIL. Dit is de opening die men aan den kop van de Viervoetige verscheurende Dieren opmerkt, en in welke hunne tanden en tong geplaatst zyn, en in welke zy hun voedzel kauwen: *zie het artikel* MOND.

MUIL-EZEL. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 120. *1ste kol. reg.* 8. *van onder.* In 't algemeen hebben de vorm, gang, geneigtheden en andere hoedanigheden van een Muildier meer overeenkomst met die van den Vader, als met die van de Moeder.

Idem, 2de kol. reg. 2. *Aristoteles* zecht: (*Hist. Anim. Lib. c.* 23.) dat men in zynen tyd in Syriën Muil-Ezels had, die door Hengsten en Ezelinnen voortgebracht wierden, die alle hunnes gelyken voortbrachten, en dus bygevolg een onderscheiden soort vormden, volgens de aangenome denkbeelden. Een zoo bepaalde zaak, en die door een zeer geloofwaardig Filosoof gezecht word, bewyst dat het soort der Muil-Ezels waar van wy spreken, Dieren zyn, die in hun byzonder wezen, en in hunne nakomelingschap vruchtbaar zyn.

MUIS. (*Byvoegz.*) Onder alle de geneeskrachtige deelen die de Muizen voormaals verschaften, maken de Geneeskundigen thans alleen van derzelver drek (*Musurda*) gewach. Hy werd onder de purgeeren braakmiddelen geplaatst: eenige lieden bedienen 'er zich van tegens de moeijelykheid in het waterloozen.

MUIZEN-OOR. (*Byvoegz.*) Men heeft een soort van Muizen-Oor, dat witte bloemen en bladeren heeft, van welk men in de tuinen zyachtige, en zilverachtige vakken vormen kan, die de grootste schoonheit hebben.

MUNGO. (*Byvoegz. en Verbet.*) Dit is een Plant van het geslacht der Jasmynen: zy is gemeen in Guzaratte en Decan. Men wil dat hare wortel de eigenschap bezit, om kwade gevolgen van de vergiftige beten der Slangen, Schorpioenen en dolle honden voor te komen. Haar zaad heeft de groote van een peperkorl, en is zwartachtig.

MUSKAATNOOT. (*Byvoegz.*) De Muskaatnoten-Boomen groeijen op verscheide Eilanden van den Indischen Oceaan.

Bladz. 133. *1ste kol. reg.* 8. De Hollanders hebben de Inwoonders van de Moluk-

 sche

ſche Eilanden, enz. overgehaalt of gedwongen, om alle de Kruidnagelboomen om te kappen of uit te roeijen, en hebben hen alleen op de Eilanden Amboina en Ternate, van welke zy de Meeſters zyn, in wezen gelaten. (Men weet met zekerheit dat de Hollanders, om den Koning van Ternate ſchadeloos te ſtellen, voor het verlies van het voordeel van zyne Kruidnagelboomen op de andere Molukſche Eilanden, hem 's jaarlyks omtrent achtien duizent Ryksdaalders, by wyze van een ſchatting of geſchenk betalen, en dat zy behalven dit, door een verdrag verplicht zyn, om tegens zeven ſtuivers en zes penningen het pond, alle de Kruidnagelen aan te nemen, die de Inwoonders van Amboina in hunne pakhuizen brengen). Wy voegen 'er by, dat de nayver der Hollanders om alleen het vertier der Kruidnagelen te bezitten, nooit heeft konnen beletten, dat hunne bedienden in Indiën 'er niet een groot vertier van doen. Het middel 't geen zy hier toe in 't werk ſtellen, zegt de Heer *de Jaucourt*, is dat zy een gedeelte der Kruidnagelen aan de Schepen van andere Volken, die zy in Zee ontmoeten, verkopen, en zy maken het overſchot nat, om dat het getal der Kardeelen Kruidnagelen die hunne lading uitmaken, wel zou uitkomen; dit bedraagt omtrent tien ten hondert, zonder dat de Commieſen der Magazynen op Batavia, die dezelve ontvangen, dit konnen gewaar worden.

Wy hebben van den Heer *Romé de Liſle* verſtaan, die eerſt onlangs uit Indiën overgekomen is, dat de Engelſchen een groote menigte Kaneel, Peper, en Kruidnagelen, van het Eiland Sumatra bekomen: hunne ſtapelplaats van deze Speceryen, is het Komptoir van Bancoul; dit mishaagt de Hollanders ten uiterſten. Wy hebben mede een ſtaaltje van vry goede Kaneel gezien, die op het Eiland Martinique gegroeit is.

MUSKIETEN. (*Byvoegz.*) Dezen naam geeft men aan een ſoort van Muggen, die een plaag in China, in Ooſt-Indiën, en op de Goudkuſt zyn. Die gene, welke deze laſtige Dieren, gedurende den dach verdryven willen, wanneer zy een middag ſlaapje genieten, doen een Neger aan hunne zyde de wacht houden, welke met een wayer van leder, gewapent is, waar mede hy te gelyk de lucht verkoelt. Maar men maakt van een ander hulpmiddel, gedurende den nacht, gebruik; dit is een gardyn of behangzel van fyn neteldoek, om een ruſtbed, ('t geen men de naam van *Muskietenſcherm*, geeft:) men ſluit hier door den toegang voor alle Inſecten van dit ſoort, zonder echter de koelheit der lucht, weg te nemen.

MUSKUS-ROT. (*Byvoegz. en Verbet.*) De *Muskus-Rot* is natuurlyk aan Kanada, en word door de Wilden van dat Land, *Ondatra* genoemt. Deze *Muskus-Rot* verſchilt, zoo als de Heer *de Buffon* ons leert, van de Laplandſche en Ruſſiſche Muskus-Rot; zy verſchilt mede van de Piloris, 't geen een ander ſoort van Muskus-Rot is, dat men op de Antilliſche Eilanden, en op Martinique vind.

De *Ondatra* of Muskus-Rot van Kanada, waar van wy de Hiſtorie en zeden opgeven zullen, verſchilt van de *Ruſſiſche Muskus-Rot*, die in dat Land, de naam van *Desman* draagt, om dat de vingeren van hare pooten, geheel van elkanderen geſcheiden, en hare oogen zeer merkbaar zyn, en hare ſnuit zeer kort is; in plaats dat de vingers der achterſte pooten van de *Desman*, door een vlies aan elkanderen gehecht zyn, en hare oogen by uitſtek klein zyn, en den ſnuit langwerpig, even als die der Spitsmuis is: beide hebben zy een rechte ſtaart, en zy verſchillen van de *Piloris*, of Muskus-Rot van de Antilliſche Eilanden, door deze vorming en door verſcheide andere kenmerken. De *Piloris* heeft een korte ſtaart, welke kegelvormig, gelyk die der andere ſoorten van Rotten is; in plaats dat die van de *Ondatra* en *Desman* zeer lang is. De Ondatra gelykt door den kop, naar de Water-Rot; en de Desman naar de Spitsmuis.

Bladz. 133. *2de kolom, reg.* 7. *van onder.* De Kanadiaanſche Muskus-Rot, is een voet lang; hare geſchubde en eenigzints wolachtige ſtaart, is aan de zyden plat, even als of hy aan de beide zyden in zyne geheele lengte geperſt, en plat gedrukt was; hare vingeren zyn met lange en vry dichtſtaande hairen bezet, die voor een gedeelte het uitwerkzel van een zamenhechtent vlies doen, en het Dier veel gemak in het zwemmen ver-

verſchaffen; het heeft zeer korte ooren, maar die echter niet kaal zyn, gelyk die van de Huisrot, maar in- en uitwendig met hairen bezet; de oogen zyn groot, en hebben drie lynen opening; zy hebben twee ſnytanden van omtrent een duim lengte in de onderkaak; en twee andere die korter zyn in de boven kaak; deze vier tanden zyn zeer ſterk, en dienen het Dier om het hout af te knagen, en door te ſnyden.

De Muskus-Rotten zyn niet woeſt, en wanneer men haar jong vangt, zoo kan men haar gemakkelyk tam maken; zy zyn zelfs zeer bevallig wanneer zy jong zyn; hare lange en byna naakte ſtaart, die hare gedaante onaangenaam maakt, is zeer kort wanneer zy jong zyn; zy ſpeelen alzoo onſchadelyk en bevallig, als de jonge Katten; zy byten niet, en men zou haar met gemak opvoeden konnen, zoo hare reuk niet onaangenaam was.

De Muskus-Rot, bied ons een zonderling tuigwerkelyk geſtel aan, en van dat ſoort van toevallen der Natuur, welke ons doen zien, hoe menigvuldig malen zy hare ontwerpen weet te veranderen. Men merkt ten eerſten in dit Dier de kracht en uitſpanning van de *Huitſpier* op, waar door het Dier, met zyn huit te zamen te trekken, zyn lichaam kan doen inkrimpen, en het een veel kleinder uitgebreidheit doen verkrygen; ten tweeden, laat de buigzaamheit der valſche ribben deze zamentrekking van het lichaam toe, welke zoo aanmerkelyk is, dat de *Muskus-Rot* door openingen doorgaat, door welke veel kleinder Dieren niet komen konnen. Men maakt wat meer is, in de wyfjes een ander ſoort van werktuigelyk geſtel op, 't geen men niet dan in eenige ſoorten van Dieren vind, gelyk de Rotten en Aapen, en maar alleen in de wyfjes; dit is dat deze wyfjes de pisleiders, en de opening door welke dezelve uitvloeit, geheel van de teeldeelen afgeſcheiden hebben, zy hebben drie openingen; en in plaats dat de pislyder, gelyk in alle andere Dieren, onder den kittelaar eindigt, zoo eindigt hy in deze aan een ruige verhevenheit die op het ſchaambeen geplaatſt is, alwaar een byzonder mondje is, 't geen tot de uitlozing van de pis dient.

In de mannetjes worden de zaadballen, die gelyk in de andere Rotten, ter zyden van den aars geplaatſt zyn, in de paartyd zeer groot, voor een zoo klein Dier; zy hebben als dan de groote van Muskaatnoten: maar wanneer deze overvloed van voedzel, door herhaalde paringen uitgeput is, zoo worden zy ſlap, klein, en krimpen indiervoegen in, dat zy niet meer dan een lyn in middelyn beſlaan. De vliesjes die de Muskus of het reukwerk van deze Dieren bevatten, 't geen de vorm van een melkachtig vocht heeft, en die naby de teeldeelen geplaatſt zyn, ondergaan mede dezelve verandering; zy zyn zeer vet, zeer opgezwollen, en hun reukwerk is zeer ſterk, zeer krachtig, en zelfs zeer merkbaar op eenen grooten afſtand in den tyd der liefdensbedryven; vervolgens rimpelen zy, verwelken en krimpen geheel te zamen. De verandering in de vliesjes die het reukwerk bevatten, geſchied veel ſchielyker en volkomener als die van de teeldeelen; deze vliesjes die aan de beide Sexen gemeen zyn, bevatten een overvloed van melk in den paartyd; zy hebben uitlozende vaten, die in het mannetje aan het uiteinde der roede eindigen, en omtrent den kittelaar in de wyfjes; en deze uitlozing geſchied ten naaſten by op dezelve plaats als de pis in de andere Viervoetige Dieren; alle deze byzonderheden zyn door den Heer *Sarraſin*, zeer wel waargenomen.

Men bemerkt, ten naaſten by, diergelyke veranderingen en verminderingen in de teeldeelen der Water-Rotten, Veld-Muizen en Mollen op. Zie daar dan, zegt de Heer *de Buffon*, Viervoetige Dieren die, door het overige van hunne vorming, naar de andere Viervoetige Dieren gelyken, en waar van echter de teeldeelen, alle jaren, zich vernieuwen en verwelken, ten naaſten by gelyk de hom der Viſſchen, en even als de zaadvaten van den *Calmar*, welke hunne veranderingen, hunne vernietiging en weder voortkoming hebben: het is door deze ſchakeringen, dat de Natuur op een geheime wyze die wezens elkanderen doet naderen, die ons het verſte van elkanderen verwydert ſchynen.

De *Ondatra* en *Desman* zyn de eenigſte Dieren van de Noordelyke Landen, die reukwerk verſchaffen; want de reuk van het *Bevergeil* is zeer onaangenaam, en het is alleen in de warme Landen, dat men de Dieren vind, die de ware Muskus,

Civet, en andere reukwerken verſchaffen.

MUURBLOEM, STEEN-VIOLIER, GEELE-VIOLETTEN, *Leuconium luteum*. Deze Plant koomt gewonelyk op de oude muren, puinhopen en rotzen voort, men kweekt haar mede in de tuinen langs de muren aan. Hare wortelen zyn talryk, witachtig, en houtachtig; hare ſteelen zyn een en een halve voet hoog; zy ſchieten een menigte takken uit, die mede houtachtig en witachtig zyn: hare bladeren zyn talryk, langwerpig, ſpits, witachtig groen, en hebben een eenigzints ſcherpen, grasachtigen en bitteren ſmaak; hun ſap doet het blauwe papier rood worden; hare bloemen die zich in de maanden April en Mey vertonen, zyn geel, hebben een goeden reuk, maar een weinig aangenamen ſmaak, zy zyn kruiswys geſchikt, en bevallig voor het oog; men noemt haar *Nagelbloemen* of *Violetten*: zy worden van lange en platachtige ſcheden gevolgt, die zich in twee zaadhuisjes verdeelen, welke met breede en rosachtige zaden vervult zyn, die een ſcherpen en bitteren ſmaak hebben.

Men telt vier en dertig ſoorten van Muurbloemen, die by de Liefhebbers bekent zyn. Derzelver bloemen zyn het eenigſte onderwerp, waarom zy door de Bloemmiſten aangekweekt worden; zy hebben deze Planten zelfs haren naam in het grootſte gedeelte der hedendaagſche talen ontrooft: men geeft thans, in 't Franſch, de naam van *Nagelbloem* niet meer, dan aan die gene, die op de vervalle gebouwen groeit: de Engelſchen noemen haar mede alleen *Walflower*, waar tegen die van hunne Tuinen, by uitnemenheit, *July-bloem*, (*Stock-July-Flower*) genoemt word. Eindelyk, de Nederlanders laten de wilde Plant, den naam van *Violier* behouden, en betekenen die der Tuinen, door die van *Nagelbloem*, of *Violetten*.

Zy die zich op de aankweeking der bloemen toeleggen, weeten, dat men dubbelde en enkelde Violetten, van allerlei kleuren heeft, witte, blauwe, violette, geele, purpere, ſcharlakenkleurige, gemarmerde, gevlakte, en jaspisachtige. De dubbelde worden het meeſte begeert, zy komen van zaden voort, uitgezondert de geele. Men zaait haar in de maand Maart op tuinbedden: men bedekt de Planten, gedurende de koude: zy beginnen omtrent het einde van de maand September te teekenen: men plaatſt die gene die men opgemerkt heeft, dat dubbelt zyn, in potten of bakken, die half met meſt-aarde, en half met Tuin-aarde gevult zyn, om haar gedurende den winter, voor de koude te beſchutten; vervolgens kan men haar op de bloemperken verplanten, men kan haar meede in de volle aarde zaaijen. De dubbelde en enkelde Violetten, worden door looten, of ſtekken, vermenigtvuldigt: men kieſt hier toe de ſchoonſte ſcheuten uit, welke men in de aarde inlecht, door hen met houte haakjes vaſt te hechten: men beſproeit hen om de uitſchieting der wortelen te bevorderen, en men verplant hen op de tuinbedden. Men giſt, dat een Violet dubbelt zyn zal, (en dit is mede het gene men verlangt) wanneer hare knop die uitſchiet, dik en ſtomp is. Men ſteekt ſtekken van de Violetten, wanneer zy uitgebloeit hebben, 't geen uiterlyk in den Zomer is.

Onder het groot getal dubbelde Violetten, heeft men eenige, die vooral door de Bloemminnaren begeert worden: een dezer is de groote ſcharlakenkleurige Violet, die te Londen de *Violet van Brompton*, genoemt word; de Bloemmiſten ſchatten haar zeer hoog om haar grootte en luiſter: zy bezit echter het nadeel, dat zy zeldzaam meer dan een bloemſcheut voortbrengt. Hier teegen is de Alpiſche Violet met ſmalle bladeren en dubbelde bloemen, die een bleeke geele kleur hebben, zeer bevallig om de dichte tros die hare bloemſcheuten vormen, die echter klein zyn, en een flaauwen reuk hebben. Het ſchynt, dat de groote dubbelde Violet, die inwendig geel, en uitwendig roodachtig is, en door de Engelſchen *the double ravenal flower*, genoemt word, alle andere overtreft, door de tegenſtrydigheit van twee verſchillende kleuren, de grootte der bloemen, en haren aangenamen reuk.

Het grootſte gedeelte der Bloemmiſten willen, dat het zekerſte middel om dubbelde Violetten aan te kweeken, is, dat men zulks door ſcheuten of loten doet; dit is volkomen waar; maar de dubbelde Violetten, die van de afzetzels voortkoomen, zyn altoos minder aanmerkelyk als die gene, die men

men van zaden aankweekt, en zy brengen nooit bloemen voort die zoo fchoon, of groot zyn: het is dus beter dat men haar alle jaren op nieuw zaait, en dat men zelfs zyn zaad, tegens dat van eenen anderen Liefhebber verruilt, die op een andere plaats, diergelyke Violetten, aankweekt. Deze ontdekking die men aan het geval verfchuldigt is, en waar aan men lang getwyffelt heeft, word thans van een ieder toegeftemt.

MYLABRIS. Dit is een Schildvleugelig Infect, waar van de fprieten dikker aan de uiteindens, en de gewrichten bolachtig rond, en een weinig driehoekig zyn, zy zyn op een korte en breede fnuit geplaatft: vier fprieten vergezellen den mond of het uiteinde van den fnuit van dit kleine Dier. De fchilden of dekfchilden der vleugelen, zyn byna rond, en zoo kort, dat zy alleen, twee derde gedeeltens van het lichaam bedekken. Men vind de Mylabris op de bloemen. Zyne oogen zyn vry uitftekende.

MYNBARSTEN EN LOODLYNIGE-BARSTEN. Wy hebben van dit eerfte foort van barften, op het artikel METAAL-ADEREN gefprooken: het is genoeg dat wy hier zeggen, dat men barften in alle de aardlagen vind, en zelfs in de fteenen die in lagen gefchikt zyn. Deze barften zyn merkbaar en gemakkelyk te onderfcheiden, vooral in de gronden die niet omgedolven zyn: men kan hen in de holen en uithollingen opmerken, en in alle de doorfnydingen, welke eenigzins diep zyn. Zy zyn altoos *loodlynig*, en het is alleen by toeval, zecht de Heer *de Buffon*, dat zy fchuins zyn. Vermits de horizontale lagen alleen door toeval overgebogen zyn, zoo is het zichtbaar dat deze barften door de verdroging en van een wyking der ftoffen voortgebracht worden waar uit deze horifontale lagen te zamen geftelt zyn. De loodlynige barften der fteengroeven, die met meer of min regelmatige, en halfdoorfchynende zamenftremmingen bekleed zyn, zyn zoo veel onderaardfche kanalen, door welke het water in de Grotten en holen vloeit, die 'er de kommen en loosplaatzen van zyn: *zie* STALACTITEN, AARDE, METAAL-ADEREN en YSBERGEN. Het is in de barften van den Zand-fteen, Schiftus of Rotsfteen, dat men de Metalen, Mineralen, het Kriftal, de Zwavel en Bitumen vind. In de groeven der Marmer- en Kalkfteenen, zyn zy met Spath, Plaafterfteen, en zandachtige aarde vervult: in de Kleiaarden, Kryten, en Mergels, vind men deze barften, of ledig, of met ftoffen vervult, die 'er door den regen ingevoert zyn.

MYN EN ERTZ. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 135. *2de kol. reg.* 14. Men verftaat in het byzonder door het woord *Ertz*, de vermengingen die de Natuur in hare onderaardfche werkplaatzen voortbrengt, door de vereeniging van de kleinfte Metaalachtige deeltjes, met verfchillende vreemde ftoffen, indiervoegen, dat deze Metaalachtige deeltjes, zich, van alle de eigenfchappen en kenmerken der Metalen, berooft vinden; tot dat de konft, hen van hunne Mineralifeerders bevryd, en van al het gene dat tot hunne zelfftandigheit niet behoort, zy neemen alsdan, een wezentlyke metaalachtige gedaante aan, en worden Metalen, of Halve-Metalen.

Bladz. 136, *2de kol. reg.* 28. Wanneer men aanmerkt dat de Ertzen door de onderaardfche dampen fchynen voortgebragt te worden, die zich in de fpleeten der Bergen vafthechten, welke zy langzamerhand vervullen, zoo moet men toeftemmen, dat deze dampen, die ten opzichten van hunnen oorfprong van eenen verfchillenden aart konnen zyn, zich onderling, op verfchillende wyzen vermengen: uit deze op verfcheiden wyzen vereenigde dampen, komen allerlei foorten van Ertzen, en Metaalachtige vermengingen voort, die men vry dikwyls op dezelve plaats, in dezelve ader vind.

MYN-KRISTAL. Wy geven dezen naam aan Kriftallifatiën, die meer of min doorfchynende, zeer hard, en zomtyds gekleurt zyn, en die men in de barften der Mynen vind. Deze Kriftallen vormen geen kegels, die van hunnen voetfteun af, vry ftaan, maar zy zyn met elkanderen vermengt, uitgezondert aan den punt, die gewonelyk zeshoekig is: men kan hen als Quartsachtige Kriftallen befchouwen: *zie* QUARTZ.

MYN- OF MINERALEN AGARIK. (*Byvoegz.*) Deze zelfſtandigheit vind men in de groeven of barſten der Kalkachtige ſteenen: eenige geven mede aan den Mineralen Agarik, de naam van *Steenmerg*. Het zamenweefzel van den Mineralen Agarik heeft veel overeenkomſt met den Groeibaren Agarik. *Zie* DELFBAAR MEEL.

MYNPUTTEN. Dezen naam geeft men aan de diepe Putten die men in de Mynen vormt: men maakt 'er doorgaans twee te gelyk; de eene om de ſtoffen op te trekken, en verſche lucht te verſchaffen: en de andere, om de pompen in te plaatzen, waar mede men het water uit de Mynen pompt. Men maakt dezen laatſten Put veel dieper, ten einde het water met des te meer gemak zou konnen te zamenvloeijen: *zie* het artikel MYN.

NAALDVISCH. (*Byvoegz.*) De Naaldvisschen zyn kleine Visschen, zy hebben voor het grootste gedeelte een zeshoekige gedaante tot aan den aars, en zyn verders vierkant tot aan den staart, die hen in het zwemmen behulpzaam is: men heeft 'er mede die zevenhoekig zyn: hunne schubben zyn in een zeer regelmatige schikking geplaatst, en hebben verschillende kleuren: hun vleesch is hard en droog, en hunne vinnen zyn zacht.

NACHT, *Nox.* Dezen naam heeft men aan dien staat van duisternis gegeven, die het tegengestelde van het dachlicht is, en zoo lang duurt, als de Zon zich boven den gezichteinder vertoont: *zie* DACH.

NACHTSCHADE. (*Byvoegz.*) Men heeft een soort van deze Plant die *Alfsrank* genoemt word, *Solanum Scandens*: *zie* ELFRANK.

Bladz. 144. *1ste kol. reg.* 31. Wanneer men in Afrika langen tyd en in een groote hoeveelheit het afkookzel van de ranken der Alfsrank drinkt, zoo geneest dit de schorft, de jicht en voor al de venusziekte. De Negers van de Senegal maken mede van de wortelen tegens de koude pis gebruik.

Men wil dat zes ponden Nachtschade en andere waterachtige Planten, die geen reuk hebben, en op een koele plaats geweekt en vergaan zyn, dat is te zeggen, die raauw ontbonden zyn, door de distillatie vier ponden en een half water geven, 't geen smakeloos voor alle beproevingen is, en 't geen echter de eigenschap bezit, om opbruissing met den geest van Zee-Zout te maken.

NACHTSCHADE, *Bella Dona*, *aut Solanum lethale*, *seu Maniacum.* (*Byvoegz.*) Deze Plant vind men om de muren en beschaduuwde heggen. Wanneer men hare vruchten eet, zoo word men van een kortstondige zinneloosheid aangetast; men schatert uit in lachen, en maakt verscheide posturen: vervolgens slaat men tot een wezentlyke dwaasheit over, hier na in een gevoelloosheid, die gelykvormig aan die van een dronk mensch is, dat niet slaapt, en eindelyk sterft men.

De Heer *Gataker*, Wondheelder te Londen, heeft eenige waarnemingen over het inwendig gebruik van de *Solanum* uitgegeven: men leest in dezelve, dat de Heer *Lambergen*, Hoogleeraar te Groningen, in het jaar 1754 de historie in 't licht gegeven heeft, van een kankergezwel, 't geen met de *Solanum lethale*, of de *Bella Dona* genezen is; dit heeft de Heer *Gataker* aanleiding gegeven om de eigenschappen van deze Plant te onderzoeken. Hy begon zyne proefnemingen met de *Solanum* der Tuinen of *Nachtschade der tuinen*, waar van hy zelfs het afkookzel innam, voor dat hy het aan zyne zieken gaf. Hy vond 'er byna dezelve krachten in, als in de *Solanum lethale*. Haar gebruik, zecht hy, geneest de ingeworteltste verzweringen, verzacht de omleggende deelen, en verdryft de Scorbutike uitstortingen: een grein van de bladeren van deze Plant in een ons kokent water afgetrokken zynde, dryft door de waterlozing uit. Het afkookzel van twee greinen, mist zeldzaam om braking te verwekken; onze Schryver raad aan, om de genezing altoos door het afkookzel van een half grein van het blad te beginnen, zich vervolgens te bed te begeven, en een weinig langer het gebruik van dit geneesmiddel te achtervolgen.

NAGEBOORTE, *Secundina.* Dit is het vlies in welk de vrucht in de lyfmoeder bevat was. Men noemt het Nageboorte, om dat het altoos na de vrucht uitkoomt, even als door een tweede baring. De *Nageboorte* bevat de Moederkoek, *Placenta*, en de Navelstreng of Navelvaten, *Arteria Umbilicalis*: *zie* deszelfs artikel op het woord MENSCH.

NATRUM. (*Byvoegz.*) Men kan deze zelfstandigheit als de *Salpeter der Ouden* beschouwen, die met de zure vochten opbruischten, en zy bedienden 'er zich van, even als van een loogzout om hunne klederen te wasschen en onder de zuiverende baden te mengen (*Jeremia*, *Hoofdstuk* 2. *vers* 22.) Zy mengden het met zand, om 'er glas van te bei-

reiden, (*Tacitus 5de Boek.*) SALOMO geeft deze opbruissing van de Egyptische Salpeter met den Azyn te verstaan, wanneer hy *Spreuken* 25. *vers* 20. zecht, *Die Liedekens zingt by een treurig herte, is gelyk by, die een kleet afleydt ten dage der koude, (ende als) Edick op Salpeter.* Het is de Natrum alleen die deze eigenschap bezit.

NATUURLYKE HISTORIE. (*Byvoegz.*) Dit woord drukt de kennis en beschryving der Wezens uit, die het Geheelal uitmaken. Vergenoegen wy ons met dat gene te bestuderen, 't geen de Kabinetten der Natuurlyke Historie bevatten; want, gelyk men weet, de kennis der Natuurlyke Historie heeft geen vorderingen gemaakt, dan naar mate dat de Kabinetten volledig geworden zyn: ik zeg meer, het is weinig anders dan in deze eeuw geweest, dat men zich met zoo veel yver op de Natuurlyke Historie heeft toegelecht, om met groote schreden in deze loopbaan voort te konnen gaan. Het is mede in onze eeuw, dat men de beginzelen van die verzamelingen bepalen moet, welke de naam van *Kabinet der Natuurlyke Historie* het waardigste zyn. Het is in een diergelyk heiligdom, in welk men in het klein en in order, dat gene vind, dat het Geheelal in een klomp aanbied: het is in een soortgelyk boek, 't geen ons welsprekent voor alle menschen toeschynt, dat men het werktuigelyk gestel der geschapen wezens, de zamenloop, de overeenkomsten en de wederzydsche verknochtheit leeren kan, van alle de deelen die het Geheelal uitmaken.

Bladz. 150. *1ste kol. reg.* 8. Hier word vereischt om de schatten der Natuur volgens eene verdeeling ten toon te stellen, die betrekkelyk is, 't zy op het meer of min gewicht der wezens, 't zy op het belang 't geen wy 'er in stellen moeten, 't zy om andere redenen, onder welke men die gene de voorkeur geven moet, aan die gene die een schikking voortbrengt, welke aan de lieden van smaak behaagt, die de liefhebbers onderwyst, en die vooruitzichten aan de geleerden inboezemt: in een woord een schikking zonder opsmuk, en zonder eenigen toestel, als die gene die de bevalligheid, evenredigheid en kennis der voorwerpen moeten aan de hand geven, en die op een nuttige wyze, den rykdom der Natuur doet gelden. Zy welke drie achter een volgende vertrekken hebben, om de verschillende voortbrengzelen der Natuur in te plaatzen, moeten het eene voor de *Mineralen*, het tweede voor de *Planten*, en het derde voor de *Dieren* schikken. Dus zal ieder Ryk zyn byzonder vertrek hebben. Wanneer men alleen een groot vertrek heeft, zoo zie hier op welke wyze men hen schikken moet, altoos achtgevende dat men by den arbeid der hand, den geest der waarneming voegen moet; want hoe meer men in dit soort van studie ziet, hoe meer men weet, enz. enz.

Bladz. 151. *1ste kol. reg.* 2. *van onder.* De *Mineralen*, in 't algemeen, vorderen dat zy zinnelyk bewaart worden, en indiervoegen dat zy elkanderen niet aanraken: men heeft 'er eenige, gelyk de zouten, welke zeer ligtelyk smelten, en andere, gelyk de Pyriten, die in bloem veranderen, met zich te ontbinden; de *Planten* en *Dieren* zyn mede meer of min aan verderf onderworpen: deze onaangenaamheid vordert voorzorgen om zekere stukken te bewaren die aan een spoedige verderving onderworpen zyn; maar gelukkig zyn alle jaargetyden niet even zeer te duchten.

Idem, *2de kol. reg.* 5. *van onder.* Men kan noch in het Ryk der Planten, om het gebruik van een Kruidboek zoo gemakkelyk te maken als eenigzins mogelyk is, de gedroogde Planten tusschen twee graauwe papieren plaatzen, en haar op elkanderen stapelen, 't zy ontbloot op de plankjes der kassen, 't zy tusschen groote bordpapieren, met haar in gezinnen, geslachten en soorten te schikken, en op het midden der ruggen tytels te plakken, die hare gezinnen aanduiden, en aan het uiteinde een strook, waar op de naam van het geslacht geschreven is, en op ieder blad de soorten die het bevat; alles op losse stukken papier, op dat men de vryheid zou hebben van veranderingen naar zyne begeerte te konnen maken. *Zie het artikel* KRUIDBOEK.

Bladz. 152. *1ste kol. reg.* 6. Men weet dat de Dieren en Planten meer of min aan de verderving onderhevig zyn. Men kan dit niet voorkomen dan met hen zoo naauwkeurig te droogen, als eenigzins mogelyk is, of met hen in bereide vochten te plaatzen,

waar van men de uitwaasseming beletten moet. De stukken welke gedroogt zyn, vorderen noch grooter voorzorgen: de Insecten die 'er in overvloed van het begin van de maand April in voortkomen, en 'er hun voedzel in vinden, vernielen hen inwendig voor dat men zulks gewaar word: deze plaag duurt omtrent vyf maanden, gedurende welke men zorgvuldig waken moet. Dus vordert de vochtigheit van den winter, en de hitte van den Zomer, dat men de kassen van een Kabinet der Natuurlyke Historie zorgvuldig gesloten houd, uitgezondert die naar de Noordzyde.

Idem, *2de kol. reg.* 33. Dit soort van Dieren vormt het luisterrykste gedeelte van de Natuurlyke Historie, en dat der Vogelen het prachtigste; maar zy vorderen beide een menigte voorzorgen.

Bladz. 153. *1ste kol. reg.* 20. Wat de Vogelen betreft, men bewaart hen volmaaktelyk, wanneer zy gedroogt zyn, in hunne vederen, en met een vorm van mosch opgevult, men bestrooit hen alvorens inwendig met levende kalk, peper, kampher, en sublimaat corrosif, om hen tegens de aanvallen der myten en torren te beschutten: vervolgens bewaart men deze Vogels, uit welke men het brein genomen heeft, en zet hen op hunne pooten.

Idem, *reg.* 16. *van ond.* In de kas die de *Historie van den Mensch* bevat, plaatst men mede schoone stukken der ontleedkunde, die in wasch of hout nagebootst zyn, en steenachtige zamenstremmingen uit het menschelyk lichaam.

De laden onder deze kas van het Ryk der Dieren, moeten de hairballen bevatten, en een verzameling van de beenderen die aanmerkelyk om hunne affnydingen, breuken, misvormigheid, ziektens, enz. zyn.

Eindelyk om een Kabinet met het meeste voordeel te versieren, en om 'er een geheel van te maken, 't geen niet afgebroken word, zoo moet men de muren in hunne geheele hoogte met voorwerpen bekleeden. De menigvuldigheit en zonderlingheit der voorwerpen, trekken altoos de aandacht der aanschouwers tot zich.

Bladz. 154. *2de kol. reg.* 24. Welk eene tallooze en verwonderenswaardige byeenverzameling! welk een prachtig schouwspel! Dit tafreel 't geen door schakeringen tot in het oneindige verschillende is, kan door geen woorden beschreven worden; het denkbeeld van hetzelve word alleen door de voorwerpen uitgedrukt, waar uit het te zamengestelt is: een *Kabinet der Natuurlyke Historie* is een verkort zamenstel van de geheele Natuur.

Zou het my geoorlooft zyn om dit artikel te eindigen, door de voorstelling van een ontwerp, 't geen men in de *Dictionaire Encyclopedique* leest, en 't geen niet minder voordeelig als roemryk voor een Volk zyn zou? Dit zou zyn om voor de Natuur een Tempel te stichten, die harer waardig was. Hier toe moest men verscheide gebouwen oprechten, die evenredig waren met de groote der wezens die zy bevatten moesten: het middelste moest ruim en hoog zyn, en geschikt voor de wanschepzels der Aarde en Zee. Door welk eene verwondering zou men niet aangedaan worden op het binnen treden van een plaats die door de Krokodil, den Oliphant, Rhinoceros en Walvisch bewoond wierd? Men zou uit deze in naastgelegen zalen overgaan, die achter elkanderen volgden, en waar in men de Natuur in hare verscheidenheden en verminderingen beschouwen zou. Men onderneemt dagelyks reizen naar de verschillende Landen, om 'er de zeldzaamheden te beschouwen; zou men konnen geloven dat een diergelyk gebouw, niet in staat zou zyn om de weetgierigen uit alle de deelen der Wereld tot zich te lokken, en dat een eenigzins geletttert vreemdeling zou konnen besluiten om te sterven, zonder dat hy eenmaal de Natuur in haar Paleis beschouwt had? Zoo ik over den smaak der menschen volgens den mynen oordeelen kan, zoo schynt het my toe dat niemand, om dit schouwspel te genieten, zich een reistocht van vyf of zes hondert uuren beklagen zou; en onderneemt men niet dagelyks reizen van drie of vier hondert uuren om de meesterstukken van *Raphaël* en *Michel Anglo* te beschouwen? De Miljoenen die een soortgelyke stichting aan een staat kosten zouden, wierden meer dan eenmaal door de menigte van Vreemdelingen betaalt die zy altoos tot zich trekken zoude. Zoo men de Historiën gelooven mag, zoo deed de Groote *Colbert*, hen voormaals de kosten van een prachtig, maar echter

kortſtondig Feeſt, betalen. Welk eene vergelyking als die van een Carouſſel en het ontwerp waar van wy hier ſpreken? en welk eene ſchatting zou men 'er door de weetgierigheid van alle Volken niet van hopen konnen?

NATUURLYKE YSKELDER. Dit is een der zeldzaamheden, die het Franſche Comté aan de Natuuronderzoekers aanbied: het is een ſoort van Yskelder, die door de Natuur gevormt is: *zie* het gene wy hier omtrent aan het einde van het artikel GROT gezecht hebben.

NATUURLYK-GLAS. (*Byvoegz.*) Men vind zomtyds in de Lavaas der Brandende Bergen, vooral aan den voet van den Berg Hecla op Ysland, een zwart glas, 't geen zeer zwaar en zeer hard is, en 't geen men zeer fraai polyſten kan. Dit glas wederſtaat de werking der lucht, die van alle de ſcheivochten, en kan in een ſmeltkroes niet tot ſmelten gebracht worden, dan door de werking van een zeer geweldig vuur: *zie* LAVA en OBSIDIAANSCHE STEEN.

NATUURLYK-PAPIER. Men heeft zedert eenigen tyd in Italiën een nieuw ſoort van delfbaar papier ontdekt. Men denkt dat het van een vermenging van verbryzelde en vergane Planten gevormt is, en die in haren ſtaat van verrotting een pap vormen, die in ſtaat is om op het water te dryven, en waar van de deelen, ondanks hunne ontbinding, onderling door middel van een lymachtige zelfſtandigheit vereenigt blyven. De Heer *Strange* wil, dat hy verſcheide Planten herkent heeft, welke in ſtaat zyn, om zich in een Natuurlyk-Papier te veranderen, en onder anderen de *Conferva* die overvloedig in de moerasachtige plaatzen van Toskanen groeit.

Voor 't overige, dit Natuurlyke Papier is geen ontdekking die byzonder aan Italiën is: men vind het mede op verſcheide plaatzen van Vrankryk en Duitſchland, en in verſcheide andere landen. De Heer *Linnæus*, die het in het Zweedſche Landſchap Daleken gevonden heeft, wil dat dit papier van de *Byſſus* gevormt word, die hy *Flos aquæ* noemt, en die door de zonneſtralen wit word. De Heer *Matani*, Hoogleeraar in de Geneeskonſt te Piſa, denkt dat alle de vezelachtige en vliesachtige Planten, wanneer zy van hare lymachtige zelfſtandigheit berooft, en geheel in 't water ontbonden zyn, zich in alle ſoorten van papier veranderen konnen.

De Planten die het geſchikſte zyn om het *Natuurlyk Papier* voort te brengen, zyn de Maluwen, de Zee-Neſtels, het Hondsgras, de Netelen, de Biezen, de Paſtinaken, de Karotten, de Lupynen, de Brem, het Zwaardkruid, het Hooi, het Vlaſch, het Stroo, de Moerasachtige Planten, de verſchillende ſoorten van Byſſus en Conferva, zoo wel der Moeraſſen als Rivieren, de bloemen der Boomen, enz. Hoe ſlapper en celder het zamenweefzel van deze Planten is, hoe raſſer zy doorweekt en ontbonden zyn. Het is op deze wys dat 'er zich van den grond der Moeraſſen een lymachtige vochtigheit opheft, die uit de ontbondene deelen van verſcheide Dieren beſtaat, en byzonder uit Planten, die in de ſlyk vermengt, en 'er in verdorven zyn, en dus zeer geſchikt zyn geworden om het Delfbaar-Papier te vormen, waar van wy hier ſpreken.

NATUURONDERZOEKER. Dit is een Filoſoof die de byeenverzameling en ſtaat der zaken beſchouwt, die in de Natuur geſchapen zyn: men vind 'er weinig die zich even zeer op alle de deelen van deze wetenſchap toeleggen, de eene onderzoekt de Delfbare Lichamen en de Mineralen, een andere tracht op een leerwyzige wyze de byzondere wezens van het Ryk der Planten te leeren kennen, en zomtyds bepaalt hy zich alleen aan de aankweking der Planten: andere vinden geen behagen dan alleen in de wetenswaardige naſporingen en waarnemingen over het Ryk der Dieren, of wel van een van deszelfs deelen: eenige breiden den kring van hunne verbeelding uit, en oeffenen zich niet in de voorwerpen die hen onmiddelyk omringen; hunne oogen met een Telescoop gewapent zynde, merken op, en beſchouwen alles wat 'er in de onmeetbaarheid der Hemelen geſchied: andere eindelyk bepalen zich aan de waarneming der verhevelingen. Dus zyn de Mineraalkundigen, Kruidkundigen, Dierkundigen, Starrekundigen, enz. de Leeraars en Uitleggers van de werken en bearbeidingen der Natuur: *zie* de artikelen HEMEL, DWAALSTARREN, DIER, PLANTEN,

MINERALEN en NATUURLYKE HISTORIE.

NAUTILUS. (*Byvoegz.*) Men heeft dezen naam aan dezen Schelp gegeven, waar van de vorm naar dien van een fchip gelykt, en de Vifch fchynt hem in Zee te befturen, even als een Stuurman een fchuit beftuurt.

NAVELKRUID, *Cymbalaria vulgaris*. Deze Plant groeit tegens de vochtige muren in de warme landen. Hare fteelen zyn zeer dun en afhangende: hare bladeren zyn hoekachtig, even als die der Klim, bruin groen aan de boven zyde, purperachtig aan de onderzyde, fappig en van eenen bitteren fmaak. Uit den voet van deze blaadjes verheffen zich voetfteeltjes die ieder een purperachtige bloem onderfchragen, welke naar die van de Kalfsmuil gelyken, maar zy eindigen aan het onder gedeelte in een fpoor. Op de bloemen volgen doppen die in twee zaadhuisjes verdeelt, en met kleine, platte, en gevleugelde zaden vervult zyn. Het Navelkruid is nuttig om de bloedvloeijingen te doen ophouden.

NECYDALIS. (*Verbeter.*) Dit is een klein zwartachtig Infect, 't geen fcheden en draadswyze fprieten heeft, en vry wel naar onze Zandlopers gelykt, maar het geen 'er door het getal der gewrichten van zyne pooten, en door den vorm van zyne pooten, en door den vorm van zyne dekfchilden; die veel korter als het lichaam van het Infect zyn, van verfchilt: de vleugelen fteken buiten de dekfchilden uit, en bedekken den geheelen buik. De oogen van dit Infect zyn groot en uitpuilende; het borftfchild heeft een Zoom.

NEEF. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 159. *1ſte kol. reg. 6. van onder.* De wyfjes Neven leggen hunne eijeren in de ftilftaande en verdorven wateren; maar de kleine Infecten voeden zich, na hunne ontwinding met de verdorven ftoffen; men kan zich hier van door de volgende proefneming verzekeren. Men vult twee vaten met verdurven water op, en laat in het eene alle de kleine Neven die 'er zich in bevinden, waar tegen men naauwkeurig alle de andere uit het tweede vat wegneemt, hier na zal men zien, dat het water 't geen met Infecten vervult is, in weinig tyd zuiver worden zal, en het andere, een kwade reuk van zich geven.

NEGER. (*Byvoegz.*) Dezen naam geeft men aan een verfcheidenheid van Menfchen die in Afrika woonen, en geheel zwart zyn. Men geeft aan derzelver vrouwen, de naam van *Negerinnen.* Wy hebben achter het woord MENSCH, de befchryving gegeeven van de verfchillende raffen der Zwarten. In 't algemeen, bezit dit foort van Menfchen meer gebreeken, als die der andere Wereld-deelen. De Trouwloosheid, Wreedheid, Schaamteloosheid, Ongodsdienftigheid, Onzinnelykheid en Onmatigheid, fchynen in hen alle de grondbeginzelen der Natuurlyke Wet, en de wroegingen van het geweeten, uitgeblufcht te hebben: de gevoelens van medelyden zyn by hen onbekent: dit is een verfchrikkelyk voorbeeld van het verderf, waar toe de Menfch vervalt, wanneer hy aan zich zelven overgelaten word.

Men kan het ras der Negers als barbarifche en ontaarde, of verbafterde Volken, aanzien. Hunne gewoontens, zyn zoo buitenfporig en redeloos, dat hun gedrag, gevoegt by hunne kleur, langen tyd heeft doen twyffelen, of zy wezentlyk Menfchen waren, die, gelyk wy, van den eerften Menfch affstamden, om dat hunne woeftheid en beeftachtigheid hen naar de wildfte Dieren, doet gelyken. Men heeft eenige van dit Volk gezien, die zich met het vleefch van hunne Medebroeders voeden, en hunne eigen Kinderen verflonden. Byna alle de Zwarten, en byzonder die van Loango, befchouwen hunne Vrouwen, als verachtelyke Slavinnen, die alleen gefchapen zyn om hen te vermaken, te dienen, en te gehoorzamen: zy durven hen niet aanzien, en niet anders dan nedergeknielt, aanfpreeken. Zou het waar zyn konnen, dat eene zoo moeyelyke en vernederende ftaat, haar niet bedroeven zou? Men vind echter Negers die hunne Vrouwen vry fterk aankleven, of zeer verlieft op hunne minnareffen zyn. Maar door welk eene zonderlingheid is het, dat de Negerinnen die zeer vruchtbaar in Afrika zyn, zoo fterk in Amerika niet voortteelen? Het is een zaak van aanbelang voor de Regeering, om de oorzaak van deze onvruchtbaarheid na te fpooren, laten wy haar veel eerder een misdracht noemen; want de bitterheid van haar lot, doet haar zich van een laft ontdoen, die de vreugde van andere

moeders is. Een weinig meer Menfchelykheid van de zyde der *Blanken*, zou een menigte onheilen voorkomen. Ik zidder van afgryzen, wanneer ik lees, dat men op de Franfche Eilanden plaifier partyën aangaat, om op de *Negers Marons*, of weggelopen Negers te gaan jagen, even als wy in Europa op de Wolven- of Wilde-Zwynenjacht gaan, en dat de jacht goed geweeft is, wanneer men 'er een groot getal van gedood heeft: zomtyds zelfs, vermoorden de barbaarfche en onbarmhartige Meefters van deze zwarte Menfchen de verminkte of zieke Negers, wanneer zy oud zyn, uit vrees, dat de koften van hunne genezing, die van hunne waarde in den verkoop, overtreffen mogten. Hoe konnen zekere bewoonders van Amerika, die in Europa opgevoed en befchaaft zyn, ondanks het gefchrei der Menfchelykheid, weinig of geen voedzel aan hunne Negers geven? Deze ongelukkige Menfchen offeren hun leeven en arbeid aan de behoeftens van hunne Meefters op, en zomtyds alleen om hunne pracht en beuzelachtige driften te voldoen, zonder dat men voor hen het zelfde medelyden als voor de laftbeeften heeft, welke men doet arbeiden.

De Turken, die men voor minder barbaarfch houd, fchynen den fchandelyken koophandel in de Negers na te bootzen, met de *Blanken* der beide Sexen te verkopen, die zy hier toe in Georgiën, Mingreliën, Circaffiën, en andere naburige Landen van de Zwarte-Zee, opkoopen. Deze markt, die te Konftantinopelen gehouden word, noemt men *Jaffir-Barat*, het is een plaats die met muren befloten, en met groote boomen beplant is. Men begint dezen koophandel met voor den Sultan te bidden: de jonge dochters zyn naakt onder een bedekzel geplaatft, een Uitroeper maakt 'er den prys in 't openbaar van bekent. De Koper bezichtigt de waar; zoo zy hem behaagt, zoo betaalt hy haar, en voert haar met zich. Dat het ons geoorlooft zy, om noch eene aanmerking te maaken, die een uitroep van fmart en medelyden is, over de doolingen en vooroordeelen, die zomtyds geheele Volken overheeren, en hunne aandoenelykheit indiervoegen kwetzen, dat zy in koelen bloeden de barbaarfchfte aller gewoontens befchouwen konnen, (wy fpreeken van de Gefnedenen): de Menfchelykheit, de rede, en de Godsdienft, worden even zeer beledigt, door de door konftgemaakte ftemmen, die men de ongelukkigen zoo duur doet betalen, welke men dezelve verfchaft. Wie kan zich van zuchten onthouden op het gezicht van die wreede Vaderen, welke zelfs hunne Zoonen, hunne nakomelingfchap en mogelyk borgeren opofferen, die ten eenigen tyd, den roem en befchermers van hun Vaderland zouden geweeft zyn? *Zie* het artikel GESNEDENE, op het woord MENSCH.

De kleur der Zwarten of Negers, heeft een groot getal ftelzels voortgebracht: men heeft hevig getwift, zonder dat iemand tot heden toe, voldoende redenen van deze kleur heeft konnen geeven, die zoo ftrydig met de onze is, en zoo volftandig om zich in deze raffen te vereeuwigen, wanneer zy buiten hun Vaderland niet gevoert worden. Men zegt, met zeer veel waarfchynelykheit, dat de werking der Zon, de eerfte en voornaamfte oorzaak van de kleur der zwarte Menfchen is. De Noordfche Volken zyn de blankfte; en onmerkbaar neemt de kleur der Menfchen, een fchakeering van zwart aan, naar mate dat de Landen die zy bewonen, de evennachtlyn naderen, en zy de ftralen der Zon, loodlyniger ontvangen; en zoo deze zelfde Menfchen, die door de werking der Zon, zwart geworden zyn, het Noorden bewoonden, zoo zouden zy langzamerhand blank worden, ten minften zou deze verandering in hunne nakomelingfchap plaats hebben, en zy zouden hunne verbrande kleur verliezen. Tot hier toe, fchynt de kleur der Negers alleen plaatzelyk te zyn, en hunne korte en gekronkelde hairen gelyken naar een fyne wol. Zou men mede niet zeggen konnen, dat de verfcheidenheit in de kleur der Negers, wier lichaam altoos naakt is, alleen van de verfchillende gematigheit van hunne brandende geweften afhangt? Hunne voedzels en de uitwaaffemingen van hunnen grond, konnen noch mede werken, om een diergelyk verfchynzel voort te brengen. In een Europeaan of Blanken, is het waterachtige vocht mede blank, uitgezondert, wanneer het met de gal vermengt is; want deze doet de huit een geele kleur verkrygen. Maar in de Negers, in welke, volgens het zeggen van zommige, het waterachtige vocht, en de gal, zwart zyn, moet de huit van dit Volk, mede dezelve kleur hebben; echter houden de kundigfte Ontleedkundigen ftaande, dat het bloed, het waterachtige vocht, de chyl, en ande-

andere vochten, zelfs de oogen, tanden, beenderen, enz. der Negers geen kleur hebben, welke van die van dezelve vochten en deelen der Blanken verschilt. Het is dus ontegensprekelyk, dat het ras der Blanken en het ras der zwarte Menschen, geen twee verschillende soorten zyn, vermits de vruchten van hunne vermenging, de voortteelende krachten behouden, de kleur alleen uitgezondert.

Wanneer de kinderen der Negers eerst gebooren zyn, zoo gelyken zy in alles, naar die der Blanken, uitgezondert, een zwart streepje, 't geen het uit-einde der nagelen boord, en een zwart vlakje aan het uit-einde van den balzak, of aan dat van de roede. Deze kenmerken zyn een zeker teken, dat het Kind, zwart zyn zal; en de Negers, die de getrouwheit van hunne Vrouwen verdenken, hebben geen andere bewyzen nodig om de Kinderen te verstooten, als door hen niet voortgeteelt zynde; wanneer zy zonder dit zwarte merkteeken geboren worden. Deze vlak is graauw in de Indianen, en bleek rood in de Mulatten. Het lichaam der jonge Negers is gedurende de acht eerste dagen blank: hun vel neemt eerst een bruine kleur aan, en word eindelyk zwart. Eenige hedendaagsche en zeer beroemde Ontleedkundigen hebben bevonden, onder de nasporing der oorzaak van deze zwartheit, dat het zamenweefzel van het *Netvlies* van de huit der Negers, zoo zwart als inkt is, en dat deze kleur zich door de witachtige opperhuit vertoont, die zeer dun en doorschynende is. *Memoriën van de Akademie der Wetenschappen van Parys*, *voor het Jaar* 1702. Zie mede de *Verhandeling over de kleur van het menschelyk vel*, door den beroemden LE CAT, in welke hy zecht, dat het in het zenuwgestel, en deszelfs onderhorende deelen is, dat men de bereiding der kleuren zoeken moet die het vel der Dieren verwen, en in 't byzonder in de slymachtige stoffen onder de huit, die de kleur der Negers veroorzaakt. Voegen wy hier by, dat de mergachtige zelfstandigheit van hunne herssenen gewonelyk blaauwachtig is. Verscheide Schryvers halen een menigte andere gevallen aan, die alle zonderling zyn, en menschen betreffen, die blank in Europa gebooren, en zwart in Europa geworden zyn. In onze dagen vernieuwt zich jaarlyksch, een diergelyke gedaante verandering, van blank in zwart, en van zwart in blank, in de perzoon van een zeer beminnelyke Vrouw, die een schoone kleur en een zeer blank vel heeft: zoo ras zy zwanger is, begint zy bruin te worden, en omtrent het einde van hare zwangerheit word zy een wezentlyke Negerin. Na hare verlossing verdwynt de zwarte kleur langzamerhand, hare voorige blankheit koomt weder, en haar Kind heeft geen de minste merkteekenen van een zwarte kleur. Men haalt mede Negers aan die in Guinee gebooren, en mede blank in Afrika geworden zyn. Men heeft onlangs uit Suriname het verhaal van een Neger van Angola bekomen, die een volmaakte blanke huit en hairen had, schoon hy van een Vader en Moeder gebooren was, die men onder de zwartste Negers telt. Zyne oogen beven altoos, en konnen de voorwerpen niet naauwkeurig, dan in den donker onderscheiden.

Tafel der vermengingen om Blank of zwart te worden.

1. Een blank man en een Negerin, of een Neger en een blanke vrouw, brengen een *Mulat* voort, die half blank, en half zwart is.

2. Een blank en een Mulatre, of een Neger en een Mulatre, brengen een *Vierde blanke* of *zwarte* voort, dat is te zeggen, een kind dat drie vierde blank, en een vierde zwart, of drie vierde zwart, en een vierde blank is.

3. Een blank of Neger met een vrouw van het voorgaande soort, teelen een kind, 't geen een *Achtste blank* of *Zwart* is, dat is te zeggen, 't geen zeven achtste blank, en een achtste zwart, of zeven achtste zwart, en een achtste blank is.

4. Een blanke of een Neger met een Vrouw van het laatste soort, brengen de eene een geheel *blank*, en de andere een geheel *zwart* kind voort.

Men begrype ligtelyk dat de vermengingen van een Mulat met een Vrouw van het derde of vierde soort, andere kleuren voortbrengen moeten, die het blank of het zwart naderen, in evenredigheit van den voortgang die wy hier voor bepaalt hebben.

Het is op de Westkusten van Afrika te Angola, dat de Negers aan de Europeanen de Neger-Slaven, en hunne eigen kinderen ver-

verkopen. Het fchouwfpel van een diergelyke markt, doet de Natuur zidderen; en fchoon eenige Afrikaanfche Afgodifche Struikrovers wreedheid genoeg bezitten, om koophandel in Menfchen te dryven, hoe kan het echter mede waar zyn, dat Europeaanfche Chriftenen dit geweeft als den eindpaal van hunne reistocht befchouwen konnen, en met drift trachten om zich op deze vervloekenswaardige markt te bevinden? Deze gewoonte, zecht men, heeft thans niets afgryflyks, om dat de vooroordeelen der geboorte en opvoeding, en de behoefte der menfchen om onze Volkplantingen te bearbeiden, ons aan dezen handel doet gewennen, die onze Voorvaderen onbekent was. Welk eene verfoeijelyke ftelling! Men moet echter toeftemmen, dat de Franfchen, wier geneigtheden natuurlyk zachtaardiger zyn, zich van zekere navorfchingen onthouden, die de welvoeglykheid kwetzen en de menfchelykheid doen lyden. Wanneer zy een Neger-flaaf kopen willen, zoo doen zy voornamentlyk onderzoek naar zynen ouderdom, gefteltheid en aart. De Portugezen, Engelfchen, enz. houden in dit opzicht een veel minder befchroomt gedrag, waar door zy minder in den koop bedrogen worden; zy bezichtigen alle de deelen van het lichaam der Zwarten, en vergeten geen ftand, waar toe zy bekwaam zyn; zy bewegen hen met geweld, om te zien of het inwendige aan het uiterlyke beantwoord; zy doen hen lopen, fchreeuwen, fpringen, enz. zy zyn niet afkeerig, om hunne huit te likken om, door den fmaak van het zweet, te ontdekken, of zy door zekere kwalen niet befmet zyn (want de Negers klagen nooit), en of het hair van de kin geen ruuwheit bezit die een verder gevorderden ouderdom aanduid, dan men hen gezecht heeft. Deze flaven zyn altoos niet geketent; men vergenoegt zich met hen een armboei om den arm te doen, waar aan een ftuk hout vaftgehecht is, 't geen tot een teken van flaverny verftrekt.

NEKTAR. Dus noemt men een fap der Planten: waar van den reuk en fmaak uitnemende zyn, en 't geen een voedende en zelfs een dronke makende kracht bezit. Men vind een menigte van dit honingachtige fap in de honingkelk van eenige Planten: *zie* op het artikel PLANT.

NEMOTELUS. Dit is een geflacht van gevleugelde Infecten, wier gekorrelde fprieten in een punt eindigen, en op de fchede van den fnuit of mond geplaatft zyn, even als in de Kalanders. De gewrichten of korlen van de fprieten zyn rond, kort, dun en vyf in getal, maar zy eindigen in een zesde ftuk, 't geen lang en draadswys is. De Nemotelus gelykt naar de Vlieg niet, dan alleen door zyne uitwendige houding: men onderfcheid 'er verfcheide foorten van, en vind hen op de bloemen.

NETELEN. (*Byvoegz.*) Men geeft mede de naam van *Muskusachtige* of *ftekende Netelen* aan een foort van *Galeopfis*.

Men begrypt in 't algemeen onder de naam van *Galeopfis* de *groote* en *kleine ftinkende Netelen*, en de *dove Netelen met geele bloemen*. De Groote ftinkende Netel, *Urtica iners, magna, fœtidiffima*, heeft een kruipende wortel, die eenige dunne fteelen uitgeeft, die uit zyne knopen voortkomen. Hare bloemen vormen lange airen. Deze Plant heeft een fterke ftinkenden reuk, en verfchilt weinig van de roode ftinkende Netel. Het kleine foort der ftinkende Netel, *Galeopfis paluftris, augufti folio, fœtida*, koomt langs de boorden der beken voort: haar wortel is ongelyk en knobbelachtig, en hare bloemen zyn purperachtig en bekswys, met gefchakeerde lippen: men fchat hare bladeren zeer nuttig tegens de fchorheit, en derdendaagfche koorts: zy is noch zeer nuttig om de wonden te genezen: het is deze Plant waar van eenige Schryvers onder den naam van *Panax coloni*, dat is te zeggen: *Algemeen geneesmiddel van den Landman*, fpreken: wat de Doove Netel met geele bloemen, *Lamium flore luteo & folio oblongo*, betreft, deze Plant word zeldzaam gebruikt: men bedient 'er zich zomtyds van, in plaats van de *Witte dove Netel*. Men heeft noch verfcheide andere foorten van *Galeopfis* en *Lamium* waar van wy hier geen melding maken.

NEUSHOORN. Deze naam geeft men mede aan den Rhinoceros-Tor, waar van wy in het artikel *Neushoorn-Tor* op het woord SCHILDVLEUGELIGE-INSECTEN fpreken.

NEVEL. (*Byvoegz.*) In 't algemeen, zyn de Nevels menigvuldiger in den Winter dan in eenig ander jaargetyde, en zyn des morgens en 's avonts het merkbaarfte; wanneer de Nevel zich vertoont, zoo is de lucht ftil en bedaart, maar hy word verdreven, zoo ras de wind maar eenigzins begint door te wayen. Wanneer de Nevel zeer dun, en door een groote uitgeftrektheit van den Dampkring verfpreid is, zoo kan men de Zon met het bloote oog befchouwen, zonder dat men 'er eenig hinder van heeft: maar dit hemellicht vertoont zich alsdan zeer bleek, waar tegen het overige van den Dampkring blaauw en bedaart is.

NIESKRUID. (WILD WIT) *Helleborine latifolia montana.* Deze Plant fchynt alleen van het Witte Nieskruid hier in te verfchillen dat hare bladeren kleinder zyn. Hare fteelen fchieten ter hoogte van een en een half voet op, en zyn rond en meelachtig. Hare bloemen beftaan ieder uit zes ongelyke, witte en purperachtige blaadjes, en derzelver kelk verandert in een driehoekige vrucht die met zaden vervult is, welke naar zaagzel van hout gelyken. Dit foort van Nieskruid groeit op bergachtige en fchaduwryke plaatzen. Het is afzettende.

NIKKEL. In het *XIII Deel der Memoriën van de Koninglyke Akademie van Zweden, voor het Jaar* 1751, word van een nieuwe minerale zelfftandigheit melding gemaakt, die in de Cobaltmyn van Farila in het Landfchap Helfingie gevonden is, en die veel overeenkomft met de zelfftandigheit heeft, die de Mynwerkers *Koper-Nikkel* noemen: zie *dit woord*. Hare zelfftandigheit is korlachtig. Wanneer zy langen tyd voor de lucht blootgefteld geweeft is, zoo ontbind zy, en word met een groenachtige korft bedekt, die in het water fmelt, en waar uit men door de uitdamping, enz. kriftallen bekomen kan, die zich even als vierhoekige kantzuilen vormen. Dit zout door de zwarte vloeijing ontbonden zynde, geeft een regulus die naar de Bismuth gelykt, en door het fterkwater, koningswater en geeft van zout ontbonden word. Het gene mede noch vreemd is, is dat de ertz zelfs, wanneer men haar tot kalk brand, een rook uitgeeft die eerft zwavelachtig, en vervolgens witachtig geel is, en een onaangename reuk heeft. Wanneer men deze Ertz voor een fterker hitte blootgeftelt laat, zoo vormen 'er zich metaalachtige takken in, die helder groen en klinkende worden: naar mate men eenige proefnemingen bezocht heeft, zoo heeft men in deze zelfftandigheit Yzer en Cobalt ontdekt; maar het fchynt uit een nieuwe bearbeiding van denzelven Schryver te blyken, die in het *XVI Deel, van de Memoriën der Zweedfche Geleerden, voor het jaar* 1754, ingevoegt is, dat men dit nieuwe halve-metaal in een grooter overvloed in de Koper-Nikkel, dan in eenige andere minerale zelfftandigheit vind, en de Heer *Cronftedt* neigt om te geloven, dat de Nikkel niets anders als een vermenging van de reeds bekende metaalachtige of half-metaalachtige zelfftandigheden is, en geenzins een onvolmaakte Cobalt. Men vind de Nikkel mede in de myn van Kuhfchacht te Freyberg in Saxen, zy fmelt niet voor dat zy volmaaktelyk gegloeit is.

NOORDERLICHT, *Aurora Borealis.* (*Byvoegz.*) Men fchryft van Lisbon, dat men in den nacht tuffchen den 5de en 6de van de Maand Maart 1764, Noorderlicht gezien heeft, 't geen meer dan vier uuren duurden.

De Heer *Marfchal* doet, in zyne nieuwe uitgelezene Waarnemingen meer dan zeftig foorten van Noorderlichten opmerken, benevens de voornaamfte omftandigheden die hy zedert het jaar 1740 waargenomen heeft. Hy onderfcheid 'er drie klaffen van, dat is te zeggen, ten 1fte, een enkelvoudig licht; ten 2de, een heldere boog, die enkelvoudig of dubbelt, en naar het Noorden gekeert is; en ten 3de, lichtende dampen die van het Noorden voortkomen, en een gedeelte van den dampkring beflaan. In de uitgeftrektheid van zeftien jaren, heeft hy niet meer dan eenmaal een dubbele boog gezien; een drievoudige is noch veel zeldzamer. De Heeren *Alenfeld* en *Volfen* nemen het Noorderlicht voor een onvolmaakt orkaan.

NOOTEN. Gewonelyk geeft men dezen naam aan de inwendige en vafte indrukzelen der Schelpen: de ftoffe die deze nooten te zamenftelt, koomt gewonelyk van dezelve lagen voort, die de bedden der fteenen vormt, in welke deze delfbare lichamen befloten waren; zy is, onder de ge-

daan-

daante van een vloeibare flyk in de holligheit van de fchelp doorgedrongen, en verhard en gevormt, naar mate dat het water 'er uitzakte. Het is altoos niet mogelyk om naauwkeurig te bepalen tot wat foort van Schelp een Noot thuis gebracht moet worden, vermits dit indrukzel het kenmerk niet bezitten kan, 't geen het grootfte gedeelte der Schelpen uitwendig hebben; en 'er zomtyds het onderfcheid van het geflacht van uitmaakt.

NOTEN VAN BICUIBA. Dit zyn Indiaanfche vruchten die even als lynwaat branden, 't geen in pik gedoopt is. Naarmate dat zy verbranden, koomt 'er een olie uit voort, met welke de Heer *J. Verdois*, Conful der Franfchen, verzekert verfcheide kankers en zekere foorten van kolyken genezen te hebben. Men leeft in de *Hiftorie van de Akademie der Wetenfchappen van Parys, voor het jaar* 1710, dat de Heer *Mare*, eenige van deze vruchten uit Indiën mede gebracht hebbende, de proef deed om 'er olie uit te trekken met haar te verbranden, by den Heer *Boudin*, eerfte Geneesheer van de Dauphine.

NOTENBOOM. (*Byvoegz.*) Het foort 't geen men in Vrankryk *Notenboom van St. Jan* noemt, en 't geen volgens *Carlowis* en *Valvasfor* niet voor St. Jan vruchten begint te dragen, is de *Nux fructa Serotino* der Schryvers.

NUMIDISCHE KRAANVOGEL. (*Byvoegz.*) Men heeft zes van deze Vogels in de Diergaarde van Verfailles gehad, en men ziet 'er thans noch eenige van; de andere wierden naar hunnen dood door den Heer *Perrault* ontleed. Alle die hen levende gezien hebben, zeggen dat hunne gebaarden en fprongen, eenige overeenkomft met het danffen der zoogenaamde Heidinnen hebben, en dat zy de lieden die zy ontmoeten al fpringende volgen. Men gaf hen de namen van *Poetzemakers*, *Dansfers*, *Poftuurmakers*, *Komedianten*, enz. om hunne zonderlinge en, om dus te fpreken, gemaakte houdingen. Vermits deze Vogel de geften naarbootft die hy de menfchen ziet maken, zoo zecht men dat de Jagers die hen vangen willen, zich de oogen in hunne tegenswoordigheit met water waffchen 't geen zy uit een vat nemen, en dat zy vervolgens ter zyden wyken, en dit vat met zich nemen, in wiens plaats zy een ander laten 't geen vogellym bevat, als dan komen de *Numidifche Kraanvogelen* naar dit vat, en lymen hunne oogen toe, en hunne poten aan elkanderen, met de gebaarden naar te bootzen, die zy de menfchen hebben zien maken. Zie de *Memoriën van de Akademie der Wetenfchappen van Parys*, 3*de Deel*, 2*de ftuk.*

OCELOT. Dit is een Amerikaansch Dier, 't geen een woesten en verscheurenden aart heeft, en in gedaante vry wel naar de *Jaguar* en *Conguar* gelykt. Het mannetje is, onder dit soort van Viervoetige Dieren, van alle de soorten der Tygers, dat gene, wiens huit het schoonste en het regelmatigste gevlakt is. Men ziet 'er een menigte bloemen en sieraden op, welke aan de wyfjes ontbreken, wier kleuren in 't algemeen zoo levendig niet zyn. Men heeft in het jaar 1764, twee van deze Dieren, noch jong zynde, te Parys op de Kermis van St. Ovide gezien: zy waren uit de nabuurschap van Carthagena overgebracht. In den ouderdom van drie maanden, waren zy reeds zoo sterk en boosaardig om een Teef, die men hen tot Voedster gegeeven had, te dooden en haar bloed uit te zuigen.

Wanneer deze Dieren tot hunne natuurlyke grootte gekomen zyn, zoo hebben zy een hoogte van omtrent twee voeten en een halve, en een lengte van vier voeten: zy zyn gretiger naar bloed, als naar vleesch, hier om rechten zy menigvuldige moorderyen aan om zich te verzadigen. Zy klauteren op de boomen, uit welke zy de Dieren bespieden, en op hen nedervallen; zy zyn echter bloohartig, en wanneer zy door de Honden vervolgt worden, zoo redden zy zich wel ras, met in een der naburige boomen te klimmen.

Onder deze Dieren, neemt het mannetje een volkomen heerschappy, over het wyfje aan; dit laatste, durft de spyze niet aanraaken die men hen geeft, voor dat het mannetje volkomen verzadigt is: het wacht zelfs geduldig af, dat het mannetje haar de brokken toewerpt, over welke het zich niet meer bekommert.

OESTER. (*Byvoegz.*) *Bladzyde* 172. *2de kol. reg.* 13. *van ond.* Een der Schelpen van den Oester, heeft een bek, die zich aan een van zyne uit-eindens verheft. Deze bek, die mede dient, om het verschil der Oesters te onderscheiden, is zomtyds langwerpig, platachtig, gekromt, en eindigt in eenen scherpen hoek. In andere is de bek zeer klein, aan de onder zyde geplaatst, en byna geheel bedekt. De aart der Oesters is, dat zy aan de rotzen vastgehecht zyn, of aan eenig ander lichaam, door middel van het zelfde lymachtige vocht, waar van zy gevormt zyn. Men gist met veel waarschynelykheit dat de *Pareischelpen*, *Zwaluuwdoublet*, *Poolse Hamerdoubletten*, enz. niet naauwkeurig Oesters zyn, vermits zy tot kenmerk een uitsnyding hebben, waar uit een soort van *Byssus*, voortkoomt: welke dient om hen vast te houden: maar deze *Byssus* verschilt zeer veel van die der *Pinna Marina*. Zie *dit woord*.

Bladz. 173. *2de kol. reg.* 8. Het schynt dat de Oesters, die de plaats niet verlaten konnen, op welke zy geboren zyn, onmogelyk met elkanderen paren konnen: dus moeten zy hermaphroditen zyn, en 'er kan geen verscheidenheid in de Sexen van deze Dieren plaats hebben.

Bladz. 175, *2de kol. reg.* 11. *van onder.* Men vind op St. Domingo, en op de geheele Kust van Port au Prince, Manglieren, waar van de afgeknotte wortelen, die door het water besproeit worden met gebladerde Oesters bezet zyn, zy zyn doorgaans karmozynverwig, geel of rood; hunne scharnieren zyn getant, enz. Om hen te bekomen laat men de Negers onder duiken, wanneer zy met een soort van snoeimes de deelen van den boom afkappen, die 'er mede bezet zyn.

Bladz. 176. *1ste kol. reg.* 11. De Oesters van den Manglier, die de Engelschen *Mangrove* noemen, hangen aan het uiteinde der takken van den boom die dezen naam draagt, en op den oever der Zee groeit; en het groot getal van Schelpen waar mede deze takken belaaden zyn, doen hen meer en meer krommen; indiervoegen, dat deze Dieren dagelyks twee malen door den vloed der Zee, ververscht worden.

OEVERZAND. Dit is een soort van ligt en aardachtig Zee-zand, 't geen de bewoonders van de Zeekusten van Neder-Normandyen, op de lage Landen der Zee, by een vergaderen, om tot een mesting voor hunne akkers te dienen, of om 'er door

 mid-

middel van het vuur, een zout uit te trekken. De Landbouwers die naby de Zeekusten woonen, onderſcheiden vier ſoorten van Oeverzand. Het eerſte is witachtig graauw of helder aſchverwig, en heeft weinig meer als twee lynen dikte op het ſtrand. Het tweede word *Zwaar Oeverzand* genoemt: het is zwaar, heeft een leykleur, en vormt een laag van vyftien of achtien duimen dikte. Het derde ſoort is het *Ligte Oeverzand*, uit welk men het Zout getrokken heeft: men brengt het, gedurende de groote hitte op de zoute moeraſſen welke men beploegt en egt om deze twee ſoorten van aarde met elkanderen te vereenigen. Het vierde is het *Verſleten Oeverzand*, dat gene, waar uit men twee malen Zout getrokken heeft: dit laatſte blyft genoegzame hoedanigheden behouden, om tot den Landbouw gebruikt te worden. Dit ſoort van meſtingen, welke vry behoorden te zyn, veroorzaken de Landbouwers dikwyls zeer veel onaangenaamheden.

OYEVAARSBEK. (*Byvoegz.*) Het ſoort waar van de bladeren naar die der *Maluwe* gelyken, is de *Geranium Columbinum* der Winkels, in 't Nederduitſch *Kranenbek* of *Oyevaarsbek*, deze plant koomt overvloedig in de Tuinen en Weiden voort, het ſoort 't geen men *Robbrechtskruid* noemt, groeit op de oude muren, op de ſtammen der boomen die men in de heggen afgekapt heeft, en op de puinhoopen. De *Bloedkleurige Kranenbek* heeft een dikke, roode en vezelachtige wortel: deze Plant ſchiet alle jaren nieuwe wortelen in de Boſſchen en Heggen. Haar zaad word verſpreid wanneer de vrucht ryp is, door de in een krimping van den bek der zaadhuisjes.

Tournefort telt acht en zeventig ſoorten van *Geranium*; en *Miller* noemt 'er ten minſten veertig, die in Engeland aangekweekt worden; onder dit getal zyn 'er eenige welke dit om de ſchoonheit van hare bloemen verdienen. Een dezer is de *Geranium*, die alle jaren op nieuw voortkoomt, en breede bladeren en blaauwe bloemen heeft; de *Geranium* met kleine bladeren, en groote purperkleurige bloemen; de Afrikaanſche *Geranium* met bladeren der Angelier, en ſcharlakenverwige bloemen; en de Afrikaanſche *Geranium*, die by wyze van een Heeſter opſchiet, en maluuwswyze bladeren, en roode karmynkleurige bloemen heeft. Andere ſoorten van *Geranium*, bezitten de eigenſchap, behalven de ſchoonheit der bloemen, om naar den ondergang der Zon, een zeer balſemachtige geur, door den Dampkring te verſpreiden.

OLIE. (*Byvoegz.*) Een zonderlinge eigenſchap, die onze wezentlyke Europeaanſche Oliën niet bezitten, en die alleen de Aziatiſche, Afrikaanſche en Amerikaanſche Oliën hebben, vooral die der ſpeceryachtige Planten, is, dat zy zwaarder als het water zyn, en dat zy naar den grond zinken, zonder iets van hunne krachten te verliezen. De Kruidnagel- en Kaneel-Olie, konnen hier van tot een voorbeeld verſtrekken.

De *Boter der Koeyen* en het *Walſchot*, zyn niets anders als een ſoort van verdikte Oliën der Dieren, en de waſch die de Byën in den honingkelk der Planten vergaderen, is niets anders als een zamengeſtremde Olie der Planten. Men heeft Oliën die in de Geneeskonſt, in de ſpyzen, in eenige dranken, aan de hultafel, en in de reukwerken gebruikt worden. Zomtyds vervalſcht men de wezentlyke Oliën, welke zeldzaam of koſtbaar zyn, 't zy met den vetten olie der Balzemnoten, 't zy met geeſt van Wyn, of met eenigen anderen wezentlyken olie van weinig waarde. *Zie* hier de wyze op welke men deze vervalſching ontdekken kan: wanneer men een droppel zuiveren wezentlyken olie, op papier laat vallen, zoo moet hy door een zachte warmte, geheel uitwaaſſemen, en geen vettigheit of doorſchynentheit in het papier achter laten: hy moet zich mede in geeſt van Wyn ontbinden, maar het water noch melkachtig doen worden, noch aan het lynwaat, 't geen 'er mede doordrongen is, een Terpentynachtigen reuk geeven.

OLYPHANT. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 183. *2de kol. reg.* 7. Niets is overeenkomſtiger met de waarheid, en te gelyk levendiger als het tafreel, 't geen de doorluchtige *de Buffon* van den Olyphant maalt. Ieder wezen in de Natuur heeft, zegt hy, zyne wezentlyke prys en betrekkelyke waarde; zoo men naauwkeurig over beide in den Olyphant oordeelen wil, zoo moet men hem, ten minſten, het vernuft van den *Bever*, de behendigheit van den *Aap*, en de aandoenelykheit van den *Hond* toeſtaan, en 'er vervolgens de byzondere voordeelen byvoegen, die

die eenig in hun foort zyn, als kracht, groote en de lange during des levens Men moet zyne wapenen of flagtanden niet vergeeten, met welke hy den Leeuw kan doorboren, en overwinnen. Men moet zich vertegenswoordigen dat hy de aarde door zyne voetftappen doet fchudden; dat hy met zyne hand (deze naam geeft onze welfpreekende Schryver aan zynen fnuit) de boomen uit de aarde fcheurt: dat hy door een ftoot van zyn lichaam, een bres in een muur maken kan; dat hy verfchrikkelyk door zyne krachten zynde, te gelyk noch onverwinbaar door den enkelen tegenftand der zwaarte van zyn lichaam, noch door de dikte van de huit is, die hem bedekt; dat hy op zynen rug, een krygstoren dragen kan, waar uit verfcheide gewapende mannen ftryden; dat hy alleen werktuigen doet omgaan en laften voorttrekt, die zes paarden niet beweegen konnen; dat hy by deze verbazende fterkte, de dapperheid, de voorzigtigheit, koelzinnigheit, en naauwkeurige gehoorzaamheit voegt; dat hy gematigheit in zyne hevigfte driften bezit; dat hy meer ftandvaftigheit dan drift, in zyne liefde betoont, (want *Plinius* leert ons, dat het mannetje zyn wyfje altoos ftandvaftig aankleeft, en dat men hen nooit onderling om het bezit van een wyfje ziet ftryden, gelyk men zulks onder zommige Dieren, opmerkt); dat hy in zynen toorn zyne vrienden, altoos onderfcheid; dat hy nooit iemand anders zal aantaften dan die genen, die hem beledigt hebben; dat hy de weldaden zoo lang als de beledigingen gedenkt; dat hy geen fmaak in vleefch heeft, en zich alleen met Planten voed, en dus geen geboren vyand van de andere Dieren is; en eindelyk, dat hy van alle bemind word, om dat zy hem alle eerbiedigen, en geene redenen om hem te vreezen hebben.

De Olyphanten van Cylon, fchoon de grootfte niet zynde, worden echter voor de befte gehouden, om dat zy de dapperfte en gedweefte zyn. Men vind thans geen wilde Olyphanten, in het geheele gedeelte van Afrika 't geen aan deze zyde van den Berg Atlas lecht; men heeft 'er zelfs weinig aan gene zyde van dat Gebergte, tot aan de Rivier de Senegal; maar men vind hen in menigte aan de Senegal zelfs, en in Guinee, in Congo, op de Tandkuft, in het Land van Ante, Acra, Benin en andere Landftreken van het Zuidelyke gedeelte van Afrika, tot aan die gene welke door de Kaap de Goede Hoop eindigen, alleen eenige zeer volkryke Landen uitgezondert; want de Olyphanten hebben de plaatzen verlaten die te menigvuldig door de menfchen bezocht worden. Men vind deze Dieren mede in Abisfyniën, Ethiopiën, Nigritiën, op de Ooftkuften van Afrika, en in de binnelandfche Landfchappen van dit geheele Werelddeel. Men vind hen mede op de groote Eilanden van Indiën en Afrika, als op Madagaskar, Java en zelfs op de Philippynfche Eilanden. Het fchynt zelfs uit het getuigenis van alle Reizigers te blyken, dat men veel meer Olyphanten in Afrika als in Azia vind, fchoon deze laatfte luchtftreek hun natuurlyk vaderland fchynt te zyn. De reden aan welke men dit verfchil van het getal in het foort, volgens de Heer *de Buffon*, kan toefchryven, is, om dat de Negers die de konft niet bezitten om de Olyphanten, even als de Azianen te konnen bedwingen, de voordeelen van deze Volken niet hebben om hen met openbaar geweld aan te taften en door middel van tamme Olyphanten te vangen, gelyk men in het artikel van de *jacht der Olyphanten* zien kan; de Negers konnen hen alleen door valftrikken in kuilen vangen, die zy met groente bedekken.

Bladz. 184. *2de kol. reg.* 19. Het is in den fnuit, dat, om dus te fpreeken, de geheele gevoelzin van dit Dier geplaatft is: deze zin is alzoo edel, en alzoo onderfcheidbaar in dit foort van hand, als in die der Menfchen.

Bladz. 185. *2de kol. reg.* 25. De oogen van den Olyphant, fchoon klein in evenredigheid van zyn lichaam zynde, zyn, zecht de Heer *de Buffon*, glansryk en geeftig, en het geen hen van die der andere Dieren onderfcheid, is de krachtige uitdrukking der aandoening, en het byna overwogen gedrag van alle hunne beweegingen; hy keert hen langzaam en met zagtaardigheid naar zynen Meefter; hy geeft hem den opflag van vriendfchap, die van oplettenheid, wanneer hy fpreekt, die van begrip wanneer hy hem verftaan heeft, die van doordringentheid, wanneer hy hem voorkomen wil; hy fchynt te overwegen, raad te plegen, te denken, en niet te befluiten, voor dat hy verfcheide malen de teekenen, op welke hy gehoorzamen

 moet,

moet, overwogen en befchouwt heeft, en dit altoos zonder verhaafting, en zonder drift.

Idem, *reg.* 15. *van onder.* De ftaarten der Olyphanten worden zoo fterk gezocht, dat men hen zomtyds, tegens twee of drie Slaven verkoopt; de Negers ftellen zelfs dikwyls hun leeven in gevaar, door te trachten om hen van deze Dieren, leevendig af te fnyden, want de bygelovigheid fchryft hen alsdan veel krachten toe.

Bladz. 186. *1fte kol. reg.* 4. *van ond.* Men moet mede aanmerken, dat de wilde Olyphanten gewonelyk in Maatfchappy, in de wyduitgeftrekte Boffchen en Woeftynen leeven: zy verwyderen zich niet verre van elkanderen, om elkanderen by gevaar te konnen onderfteunen; de Jagers durven mede de afgedwaalde of verre achter aan koomende, alleen aantaften: want om de geheele bende aan te vallen, zou een klein heir vereifcht worden, en noch zou men veel Volk verliezen, voor dat men flaagde van hen te overwinnen. Wanneer de Olyphanten gevaarlyke tochten doen, dat is te zeggen, wanneer zy op bebouwde landen gaan weiden, zoo trekken zy in troepen voort; de oudfte en fterkfte gaat voor uit, en geleid den troep; de tweede in krachten en ouderdom, heeft de achterhoede; de zwakfte zyn in het midden geplaatft, en de moeders dragen hare jongen mede, die zy met haren fnuit vafthouden.

Idem, *2de kol. reg.* 3. *van ond.* De Olyphant is noch voor de beledigingen van de verachtelykfte Infecten blootgefteld, de Vliegen kwellen hem, en fteken hem op de plaatzen op welke zyn huit opengereten is; hier om kronkelt hy zyn vel dikwyls te zamen, om de Infecten te verpletten, welke zich in deszelfs barften bevinden. Hy gebruikt de voorzorg om met zynen fnuit ftof over zyn lichaam te werpen, en zich over de aarde te rollen, wanneer hy uit het bad koomt; want hy verzuimt niet om zich dikwyls te baden, 't zy om de korft te doen afvallen, die het ftof op zyn huit gevormt heeft, 't zy om zyn opperhuit zacht te maken, die aan verdrogen onderhevig is. Hier om fmeert men de tamme Olyphanten met olie om de barftingen van het vel voor te komen.

Bladz. 187. *1fte kol. reg.* 9. Men leeft in de Natuurlyke Hiftorie van den Heer *de Buffon*, dat men zich van de Olyphanten bedient, om het gefchut over de bergen te voeren, en het is in dit geval dat het vernuft van deze Dieren zich het duidelykfte doet blyken. Zie hier op wat wyze zy hier toe mede werken: terwyl de Offen die voor een ftuk kanon gefpannen zyn, alle hunne krachten infpannen om het ftuk tegens de fteilte op te trekken, zoo ftuuwt een Olyphant, met zyn voorhooft tegens het ftuk geplaatft, hetzelve voort, en by iedere poging, onderfteunt hy het affuit met een zyner knièn, die hy tegens het wiel plaatft. Hy fchynt te begrypen 't geen men tegens hem zegt. Wanneer men hem eenen laftigen arbeid wil doen verrichten, en hy 'er weerzin tegens betoont, zoo beloeft de *Cornac* (dus noemt men zynen beftuurder) hem *Arak*: zie *dit woord*, of iets anders, 't geen hy bemind, te zullen geven, het Dier laat zich dan tot alles gebruiken; maar het is gevaarlyk om de beloften die men de Olyphanten doet niet zorgvuldig na te komen, meer dan eene *Cornac* is hier van het flachtoffer geweeft. Men heeft hier van in Decan een voorbeeld gezien, 't geen waardig is hier ingevoegt te worden, en het gene, hoe ongelooflyk het ook fchynen mag, echter volkomen waar is. Een Olyphant wreekte zich over een diergelyke bedriegery van zynen *Cornac* met hem te dooden. Zyne vrouw, getuige van dit fchouwfpel, nam, in de hevigheit van hare droefheid, hare beide zonen en wierp hen voor de voeten van het verwoede Dier, tot het zelve zeggende *Vermits gy mynen Man gedood hebt*, *zoo beneem my*, *en myne kinderen*, *mede het leeven.* De Olyphant bedaarde aanftonds, nam zyne gewone zachtaardigheid weder aan, en even als of hy berouw van zyne daad had, zoo nam hy met zynen fnuit het grootfte der beide kinderen op, plaatfte het op zynen hals, nam het tot zynen *Cornac* aan, en wilde in 't vervolg geenen anderen dulden.

Deze Dieren worden niet vergramt, dan wanneer men hen beledigt, als dan fteken zy de ooren en vooral den fnuit op, waar van zy zich bedienen om de menfchen ter neder te flaan, of hen verre weg te werpen, de bomen uit de aarde te fcheuren, en alles om te werpen dat hen in den weg is.

is. Wanneer zy een man ter aarde geworpen hebben, en hunne woede hevig is, zoo slepen zy hem met hunnen snuit voor hunne voorste pooten, en vertreden hem, of brengen hem om, met hem met hunne slagtanden te slaan en te doorboren. De Olyphant gehoorzaamt naauwkeurig aan de bevelen van zynen Meester; wanneer deze hem gebied om iemand te verschrikken, zoo nadert hy hem, even als wilde hy hem ombrengen; maar wanneer hy op het punt schynt te staan om hem aan te vallen, zoo houd hy op zonder hem eenig nadeel toe te brengen. De Mogol heeft 'er die tot Beulen dienen, om de misdadigers ter dood te brengen; wanneer hunne bestuurder hen gebied om deze ongelukkigen spoedig te doen sterven, zoo vertrappen zy hen in een oogenblik met hunne pooten; maar zoo hy hen in tegendeel gebied om hen een langzame straf te doen ondergaan, zoo verbreken zy hen de beenen een voor een, en doen hen een zoo wreede straf lyden als het radbraken is.

Idem, *reg*. 9. *van onder*. Alle de tamme Olyphanten zyn te voren wild geweest, want de Olyphant paart niet noch teelt niet voort in den staat van tamheit, schoon hy van tyd tot tyd de hevigste aanprikkelingen der liefde gevoelt, en die hem tot verwoedheit doen overslaan; maar vermits hy zyne driften zonder getuigen niet voldoen kan, zoo word hy zinneloos, razende, en men heeft de zwaarste ketenen en kluisters van allerlei soorten nodig om zyne woede te beteugelen en zynen toorn te verbreken. Men scheid alsdan de mannetjes Olyphanten van de wyfjes, om te vermyden, dat men geen aanleiding tot deze aanvallen van woede geeft. De Olyphant verschilt dus van alle de tamme Dieren die de Mensch even als wezens zonder wil handelt of bestuurt, zecht de Heer *de Buffon*; hy behoort geenzins tot het getal dier geboren slaven, die wy tot ons voordeel voortplanten, verminken of vermeerderen; onder de Olyphanten is het byzondere wezen alleen slaaf, het soort blyft onafhankelyk, en weigert volstandig om ten voordeelen van den dwingeland te vermenigvuldigen.

Bladz. 188. *1ste kol. reg*. 13. De achting die de Indianen voor den Witten Olyphant hebben is op hun denkbeeld van de zielsverhuizing gegrond, zy geloven dat deze soorten van Olyphanten door de zielen der afgestorven Indische Keizeren bewoont worden, zy zyn overtuigt dat een zoo vorstelyk lichaam als dat van dit Dier alleen door de Ziel van een groot man, of van een Vorst kan bezielt worden.

Idem, *reg*. 13. *van onder*. De Indiaansche Vorsten, doen hunnen luister voor een groot gedeelte hier in bestaan, dat zy een menigte Olyphanten onderhouden, 't geen hen aanmerkelyke geldzommen kost; men zecht, dat de Groote Mogol 'er verscheide duizenden heeft. De Koning van Madari, de Heer van Nargingue en Bisnagar, de Koning der Nairos, en die van Mansul, hebben 'er verschide honderden; welke in drie klassen onderscheiden zyn. Ten 1ste, de grootste zyn tot den onmiddelyken dienst van den Vorst geschikt; hunne tuigen bezitten een pracht die verwondering verwekt, men bedekt hen met dekkleeden, die met Goud en Paarlen geborduurt zyn, hunne tanden zyn met zeer fyn Goud en Zilver versiert, en zomtyds versiert men hen met Diamanten. Ten 2den, die van een middelbare gestalte, zyn tot den kryg geschikt: en ten 3de, de kleinste gebruikt men tot de gewone diensten. (In de Landen in welke ons Kanon en ander krygstuig, niet dan onvolmaakt bekent is, Oorloogt men noch met Olyphanten.)

Bladz. 189. *1ste kol. reg*. 13. Vermits de uitgebreidheid der long en ingewanden van den Olyphant verbazende groot zyn, zoo kan dit Dier zich volmaakt wel op het water ophouden, gelyk wy gezecht hebben, en het zwemt met een verbazende snelheit: hier om bedient men 'er zich met vrucht van, om over de rivieren te trekken: behalven twee of drie stukken kanon van drie of vier ponden yzer, waar mede men het in deze gelegenheden belaad, plaatst men noch een groote menigte krygstuig op zynen rug, behalven het groot getal perzoonen die zich aan zyne ooren en staart vasthouden, om over de rivier te trekken; wanneer hy dus beladen is, zoo zwemt hy tusschen water en wind, en men ziet zynen snuit alleen die hy opgeheven houd om adem te halen.

Idem, *reg*. 20. De jacht der Olyphanten word op verscheide wyze in de verschillende

 de

de Landen, geoeffent; en volgens de vermogens en bekwaamheden van die genen, die hen beoorlogen; want in plaats van muuren te bouwen en terrassen te vormen, gelyk de Aziatische Koningen, of omtuiningen van palissaden op te richten, en wyduitgestrekte parken te vormen, vergenoegen de arme Negers zich om vry diepe kuilen in het voetpad van deze Dieren te delven, waar uit zy niet komen konnen wanneer zy 'er eenmaal in gevallen zyn.

Om het grootste getal wilde Olyphanten in een wyduitgestrekt park te lokken, doet de Koning van Siam, hen hier in, door middel van een wyfje koomen, 't geen men doet schreeuwen; de mannetjes beantwoorden dit geschreeuw door een vervaarlyk gehuil, en naderen aanstonds de wyfjes en volgen haar.

Men leid de wilde Olyphanten dus ieder afzonderlyk in een soort van kooi, alwaar men hen aan een dikke pylaar vasthecht, die even als een kaapstand van een schip, omdraait: men laat hen hier, om hen tyd te geven van hunne woede te doen bedaren: zy maken alsdan een vervaarlyk geschreeuw, en wenden yzelyke pogingen aan om zich te ontslaan, maar echter vruchteloos: men tracht hen alsdan tot bedaren te brengen en hen zagtaardig te maken, met hen emmeren water op het lichaam te storten, en olie op de ooren te gieten.

Een vierde van een uur van Louvo, heeft men een soort van Schouwburg, wiens gedaante een langwerpig vierkant is, hy is met trapswyze muren omvangen, op welke zich de Aanschouwers plaatzen; langs de binne zyde van deze muren, is een rei dikke palissaden geplaatst, welke twee voeten van elkanderen in de grond geheit zyn; men heeft een groote opening naar de zyde van het veld: men verricht deze jacht verders op dezelve wyze als in de wyduitgestrekte parken van Siam.

Bladz. 190. *2de kol. reg.* 13. Het *Beenzwart*, is het gebrande Yvoir der winkels. Het vloeibare Engelsch zwart, 't geen zoo beroemt is, is niets anders dan een soort van inkt, die met poeder van gebrand yvoir bereid word, men mengt dit in Bier waar in Arabische Gom, een weinig Kandysuiker, en Maagdenwasch ontbonden is: men laat dit alles met elkanderen gedurende eenige minuten smelten en koken; en men maakt 'er de schoenen en laarsen zwart mede, welke alsdan met een schoon zwart vernis bedekt schynen.

Men is aan den Heer *Daubenton* verscheide zeer gewichtige en wetenswaardige waarnemingen over den aart van het *Yvoor* verschuldigt: *zie* YVOIR.

ONDERAARDSCH-VUUR. Het bestaan van het Onderaardsch-Vuur, is ontegensprekelyk; het doet zich in de warme baden en fonteinen gewaar worden, op welker oppervlak men vlammen ziet; het openbaart zich door een menigte warme dampen, die zich boven de brandende Bergen of Landstreeken verheffen, welke door alle de Landen der Wereld verspreid zyn: het Onderaardsch-Vuur word zomtyds door een toevallige opbruissing van eenige vermengingen voortgebracht, welke in staat zyn om vuur voort te brengen: op andere tyden word het door zwavelachtige en bitumineuse stoffen, en door de lucht onderhouden, die van het eene hol in het andere overgaat, enz. De Mynwerkers, die de Metaal-mynen be-arbeiden, verzekeren, dat hoe dieper men in de aarde graaft, hoe sterker men een verveelende hitte gewaar word, die altoos toeneemt, naar mate men dieper in de aarde indringt, vooral beneden een diepte van 410 voeten: *zie* op het artikel WARMTE. Zomtyds openen, deze te naauwbesloten vuren, de toppen der Bergen, en verscheuren de ingewanden der aarde, die 'er een hevige beroering, door ondergaan. Zomtyds, wanneer 'er de poel onder de Zee van geplaatst is, zoo beroert hy 'er de wateren in diervoegen van, dat de Rivieren tot een aanmerkelyke hoogte opstygen, overstromingen veroorzaken: het is waarschynelyk aan deze oorzaak: dat men de Aardbevingen en een gedeelte der beklaaglyke overstromingen toeschryven moet, die verscheide deelen van Europa, in het Jaar 1755, ondergaan hebben; een jaar, 't geen op een treurige wyze in de historiën berucht zyn zal: *zie* de artikelen PYRITEN, AARDE, AARDBEVING, BRANDENDE-BERGEN, VUUR, en BITUMEN.

ONIX-AGAAT. *Zie* ONIX.

De Koning van Vrankryk bezit een Onix-Agaat, wiens graveering een gedenkteeken van

van den eerbied en tederheid is, die de Romeinen voor hunne dooden hadden: men ziet 'er op, onder het dak van een boersch gebouw, en het gene indiervoegen gevormt is, als die gene, die men in de kindsheit der bouwkunde oprechte, een naakte vrouw tegens over een altaar geplaatst, op welke het gewyde vuur brand. Zy schynt onledig met een offerhande aan de helsche Goden, voor dat zy de lykbusch, die zy in de handen heeft, in het graf plaatst, en die met de asschen van haren man vervult is. Achter haar is een pylaar geplaatst, die een vaas ondersteunt, die met bloemen vervult is. Men kan zich niet genoeg over het vernuft van den Konstenaar verwonderen, die zich van de schynbare onvolmaaktheden van een Steen heeft weten te bedienen, om de voorwerpen, die hy verbeelden wilde, uit te drukken. Wat de schoone Boom-Agaten betreft, zy zyn 't alleen aan de Metaalachtige zelfstandigheden verschuldigt, die in de stoffe van de Agaten zelfs, doorgezypelt zyn. *Zie* BOOMSTEENEN.

Men bekoomt het grootste gedeelte van deze Steenen uit Duitschland, Bohemen, enz. Wat de geneeskrachtige eigenschappen van den Agaat betreft, deze is alleen, denkbeeldig.

ONSTERVELYK-HOUT, *Corallodendron triphyllum Americanum*, *spinosum*, *flore ruberrimo*; *Barr.* Dit is een boom van Guajana, die men gemakkelyk door uitspruitzels vermenigvuldigen kan, en uitmuntent tot heggen is. Alle de deelen van dezen Boom zyn maagversterkent: de Negers maken 'er gebruik van in water, waar in men Yzer gekoelt heeft.

ONWEDER. (*Byvoegz.*) Dezen naam geeft men, dan eens aan een geweldige stormwind op Zee, dan weder aan een stortregen, die veeltyds met hagel vermengt is, en doorgaans door een verandering van den wind, of een volkomen stilte in de lucht, ofte een grootte hitte, of een zeer betrokken lucht voorgegaan word. Men ziet alsdan weerlichten, regenbogen, en men hoort veeltyds den donder loeijen, de wolken worden hevig beroert, zy naderen elkanderen, verdikken zich, en veranderen in een oogenblik in groote regendroppen, die met snelheit ter nedervallen. Het is zeldzaam dat een Onweder, 't geen van weerlicht en donder vergezelt is, eenigen tyd aanhoud, zonder dat 'er zware regens ontstaan. Wanneer dit soort van stortregens nedervallen, zoo voeren zy doorgaans een menigte van de stoffe mede, die den blixem veroorzaakt: dit is de reden waarom het Onweder schielyker bedaart wanneer het regent, dan wanneer het droog weder is.

Bladz. 192. *1ste kol. reg.* 14. De aanmerkelykste en verschrikkelykste Onweders die men in Europa ondergaan heeft, zyn, dat van den omtrek van Londen, op den eersten Mey 1723; dat van de nabuurschap van Regensburg, den 22 Mey, 1720; dat van Leicester in Engeland, den 22 Juny 1724; dat van Hamburg, den 1ste July 1717; dat van Frankfort aan de Main, den 25 July 1723; dat van Nimwegen, den 25 July 1725; dat van Cremona in Italiën, den 30ste Augustus 1720; en dat van Boulogne in Picardyen, in de maand Augustus 1722. Zwitzerland is zeer onderhevig om door onweders vernielt te worden: de Inwoonders zullen langen tyd dat gene gedenken, dat de schrik door Zurich, op den 29 Juny 1449 verspreide; en dat van Rothembourg, in het Jaar 1597, 't geen den geheelen Oogst vernielde. Gedurende het yzelyke Onweder, 't geen de Inwoonders van Weenen, een geweldigen schrik aanjoeg, vielen 'er Hagelsteenen die de grootte van Struysvogelen-eijeren hadden, en Menschen, Beesten, Granen, enz. verplette. Het Onweder, 't geen de stad Trieste trof in een nacht, van het Jaar 1719, was nog veel verschrikkelyker; voor dat deze verheveling haren aanvang nam, zach men een groot getal vlammetjes door den dampkring zweven, welke gelykvormig aan dwaalvuurtjes waren: men hoorde eensklaps een hevige uitbarsting van den Donder, die, van Blixem en Hagel vergezelt zynde, de geheele Natuur in de nabuurschap deed beven, waar in men huizen vond, die met gaten doorboort waren, en de boomen ontwortelt, verbroken en verbrand door het nederstorten van den Hagel en Donder; men vond onder anderen, drie uuren van Cartinare, drie verbazende Hagelsteenen, die de grootte van groote bombem hadden, en, na dat zy reeds voor een gedeelte gesmolten waren, echter noch zes ponden woegen.

ONWEERSVOGEL, *Procellaria.* Dezen naam geeft men aan een Vogel, die ten naasten by, de groote van een Meerl heeft: zyn rug heeft een zwarte grond, maar het opperste van zyne vederen heeft een schoone, blaauwe, purperachtige, en kittelende kleur: de hals is eenigzins groenachtig; zyn kop geheel blaauw: zyne vleugelen en stuit zyn met wit gespikkelt. De vleugelen zyn zeer lang, in evenredigheid van zyn lichaam. Hy bewoond het oppervlak der Zee, en voed zich met Visschen: zyne pooten hebben geen hielen, maar zyne voeten zyn gepalmt: hy heeft een stout aanzien, zeer lange en van vederen ontblootte pooten; zyn bek is spits, en een weinig gekromt. Men vind dezen Vogel alleen op alle breedtens in Zee, uitgezondert wanneer het onweder naby is, alsdan verheft hy zich van het oppervlak der Zee, en in een oogenblik is hy uit het oog verloren, en doorkruist den geheelen zichtbaren Horizon, om een schuilplaats te zoeken. Maar wanneer dit Dier in volle Zee, een schip ontmoet, zoo verzuimt het nooit, om het onweder te vermyden, 't geen in de lucht nadert, zich aan die zyde van het schip te zetten, die van den wind afgekeert is: de Matrozen, en vooral die gene, die de Zee van Denemarken bevaren, aan het verschynzel van deze Boodschappers gewoon, verzuimen nooit om zich tegens het onweder te voorzien, schoon het weder zeer stil is.

OORLOGSCHIP-VOGEL. (*Byvoegz.*) De bek van dezen Vogel is waardig gekent te zyn, om het zonderling en tuigwerkelyk gestel der beenderen, waar uit hy te zamengestelt is.

Het bekkeneel van dezen Vogel heeft vier duimen lengte en mede zoo veel hoogte. De lengte van den bek is zeven duimen, zyne hoogte twee duimen en een halve, en zyne breedte een en een halve duim. Het bovenstuk van den bek is hol, en uit zes beenderen te zamengestelt, waar van dat gene dat boven de andere geplaatst is, vier duimen en een halve lengte heeft, en een en een halve duim hoogte: dit been is buitenwaarts gekromt. De middelste hebben ieder vier duimen lengte, en een en een halve lyn dikte: hunne randen zyn schuins en diep gevoort, zoo wel aan de voor- als aan de achter zyde. Alle zyn zy aan de boven zyde gekromt, indiervoegen, dat zy naar een zadel gelyken. Het zesde bezit een verbazende sterkte, en is naauwkeurig gekromt, en hol, even als de bek van een Pappegaai: deszelfs randen zyn scherp en buitenwaarts gekromt; zy maken twee scherpe en spitze hoeken. De neusgaten zyn zeer lang: het onderstuk van den bek bestaat uit drie beenderen, waar van de twee laatste hard en gevoort zyn, even als die van het boven stuk; het derde been is hol aan het einde van den bek: boven de randen van dit onderstuk van den bek, heeft hy een pen, die uit den bek zelfs voortkoomt, en die in een rechte lyn naar het bekkeneel voortloopt; deze pen, heeft byna, een duim en een halve, lengte.

OOR-SMEER. Dezen naam geeft men aan de Wasch der ooren; het is geel, olieachtig, bitter, en vat vuur, wanneer het zuiver en zeer dik is. By gebrek van dit sap, waar van de te groote menigvuldigheid, echter schadelyk zyn kan, word men doof; 't geen dikwyls om deze reden, in den ouderdom gebeurt.

ORANJEBOOM. (*Verbeter.*) Deze Boom is uit China oorspronkelyk, van waar de Portugezen, de eerste zaden overgebracht hebben. Men ziet thans te Lisbon, in den Tuin van den Graaf van *Saint Laurent*, de eerste Boom noch, waar uit alle de Oranjeboomen voortgekoomen zyn, welke onze Europische tuinen, verzieren. De Oranjeboom heeft zich, even als genaturaliseert in de Zuidelyke Landschappen van Vrankryk.

ORCHYS. Dezen naam geeft men aan een geslacht van Planten, 't geen dat der *Gembers* sterk nadert. *Zie dit woord.* Hare wortelen zyn een soort van vezelachtige knobbels; hare bladeren zyn met in de lengte lopende zenuwen getekent, welke vry grof zyn; hare bloemen zyn airswys of panswys, en aan den top der steelen geplaatst; hare vrucht is een kapje, 't geen een zaadhuisje en drie valdeurtjes heeft: de zaden zyn zeer talryk, en zeer klein; hare wortelen bezitten een groote scherpte, die zy door de uitdroging verliezen, of wel wanneer men hen in kokent water aftrekt. Men plaats onder de *Orchys* de soorten van het

het *Standelkruid*, van de *Banille*, *enz.* Zie *deze woorden.*

ORKAAN. Dit verschynzel, 't geen zomtyds de verwoesting en schrik in de Steden en op 't Land, voortbrengt; is een draaikolk of maalstroom van lucht, die door tegenstrydige winden, voortgebracht word: deze Orkanen zyn gemeenzaam in de Zee van China en Japan, in die van de Antillische Eilanden, en op verscheide andere plaatzen van den Oceaan, vooral naby de uitspringende hoeken lands, en verheven Zee-kusten; maar zy zyn noch menigvuldiger op het land, en de uitwerkzelen zyn 'er verbazende van. Men kan zeggen, dat de Orkanen met het steltzel der *Maalstromen* overeenkomstig zyn; deze laatste zyn alleen rondvloeijingen van het water, die door tegenstrydige stromen, voortgebracht worden. *Zie* WINDEN, MAALSTROOM, STROOM, en het gene 'er op het artikel ZEE, van gezecht word.

De Heer *de Chanvalon*, geeft in zyne *Reize naar Martinique*, de beschryving van een Orkaan, 't geen een gedeelte van dit Eiland, op den 22ste September 1756, verwoeste. De vernieling, en de doot, vergezelden dezen Orkaan: deszelfs voetstappen waren, even als die van vuur; alles verdween op deszelfs wech, en deze verandering was alzoo schielyk, als zy verschrikkelyk was: de huizen wierden eensklaps vernielt; 'er bleven geen andere voetstappen van overig dan hunne puinhopen, welke aan alle zyden verspreid waren. Boomen, die mogelyk zoo oud als de Fransche Volkplantingen op dit Eiland waren, en wier verbazende dikte tot dien tyd alle de pogingen der hoofdstoffen getrotzeerd hadden, wierden ontwortelt, uit de aarde gerukt, en geheel omgeworpen; zy die dit geweld wederstonden, wierden even als broze rietstokken verbrooken; de Planteryën van allerlei soort, vernielt, en omgeworpen; het gras zelfs verplet en verdroogt, even als of het verbrant was: het oog ontdekte aan alle zyden barsten en holen, die in de hellingen der Heuvelen uitgeholt waren, door de inzakkingen van de aarde, die door de omstorting der boomen en stortvloeden van den reegen, veroorzaakt wierden. Wie zou niet zidderen op het gezicht van Velden die altoos met groen verziert zyn, en in een oogenblik, door een onzichtbare hand, ontbloot worden! De yslykheden van den Winter, volgden plotsling op de bekoorlykheden van de Lente; de aarde trilde, of scheen onder de voetstappen te zidderen; de dach was byna geheel verdonkert door de duisternis, die den geheelen Hemel bedekte, en alomme het verschrikkelyk afbeeldzel van den nacht verspreide. De verschrikte Dieren, zochten, aan alle zyden, een schuilplaars, om zich tegens de geweldige beroering der lucht te beschutten, die 'er een groot aantal van verstikten. De schrik en ontsteltenis, heerschte alomme: de ontstelde Natuur, scheen tot haar laatste tydstip genadert te zyn; en op dezen tyd, wanneer alles een be-angst stilzwygeu bewaarden, deed de wind zich met een geluit, even als dat van den Donder horen. De Zee vertoonde te gelyk het treurig Schouwspel van alle de verwoestingen van een storm; het strand en het water, waren met het overschot der verbryzelde schepen bedekt; de verbroken en door de golven gegeeszelde vaartuigen, dreven van alle zyden, met de leden en mismaakte lichamen der ongelukkigen vermengt, die 'er het slachtoffer van geweest waren. De Heer *de Chanvalon*, die getuige van deze rampspoedige gebeurtenis was, zecht, dat zyne wooning meede deze verwoesting onderging, en dat dit tafreel, door de droefheit, noch vergroot, noch akeliger gemaakt is.

ORONGE. Dezen naam geeft men in Guienne aan het goede en aangename soort van Paddestoelen. Men kan mede zeggen aan het schoonste soort van Paddestoelen. Het koomt uit de aarde voort, omkleed met een vlies, 't geen zeer blank is, 't welk met zich te splyten, de kleine Oronge zien laat, onder de gedaante en kleur van een Portugeesche Oranje-appel, welke vervolgens verder ontluikt, en den vorm van een Zonnescherm aanneemt, 't geen goudgeel aan de boven zyde, en schoon wit aan de onder zyde is: *zie* PADDESTOEL.

OSSENHART, *Guanabanus fructu turbinato minori luteo. Barr.* (*Byvoegz.*) De Guanabaanboom, is thans zeer gemeen op Cayenne: hy koomt gemakkelyk in de bebouwde aarde voort. Deze Boom bloeit

 twee

twee malen in het jaar. Hy is bekwaam om heggen te vormen, en men vermengt hem met den *Ricinoïdes*, welke hy ondersteunt. *Zie* op het artikel PURGEERNOTEN. Men wil, dat zyne wortel door de Indianen, tegens de vallende ziekte gebruikt word, en dat zy hem tot poeder gebracht, door den Lyder doen inneemen op het oogenblik, dat hy door de kwaal, aangetast word. Deze wortel, even als Snuiftabak, in den neus opgesnoven zynde, brengt mede het zelfde uitwerkzel, voort. De vrucht van het Ossenhart, heeft gewonelyk de grootte van een middelmatige Meloen: die gene, die op de Eilanden wascht, heeft tot zes duimen middelyn, en weegt acht ponden. Zy heeft de gedaante van een hart.

In 't algemeen is deze vrucht zeer gezond, en wekt den eetlust op. Men heeft bevonden, dat Lieden, welke door een hevige loop aangetast waren, genezen zyn, met gedurende verscheide dagen, niets anders, dan deze vruchten te eeten. Wanneer deze vrucht noch niet ryp is, en men haar in sneeden, ter dikte van een vinger snyd, zoo kan men deze, in plaats van stoelen van Artichokken, by gekapt vleesch, en in de opstoofzels, gebruiken; maar wanneer zy te ryp is, zoo gebruikt men haar met vrucht om de Varkens te mesten, welke 'er by uitstek, gretig naar zyn. *Zie* CACHIMENTIER.

OSTEOLITHES. (*Byvoegz.*) Men herkent dikwyls tot welk soort van Dieren deze Versteende Beenderen, behoort hebben, getuige hier van zyn, die geraamtens der Rhendieren en Nylpaarden, welke de Akademisten van Parys, voor zoodanige herkent hebben, en die ter zyde, en onder een zelfde Rots, in een bed van graauw zand, naby Estampes, gevonden zyn: getuige mede die beenderen van Olyphanten, Honden of Wolven, Schapen, Geiten, Ossen en Harten met hunne hoornen, die de Dokter *Targiont-Tozetti*, in de heuvelen en in de valey van Arno in Toskanen, gegevonden heeft.

OSTERLUCIE, *Aristolochia*. (*Byvoegz. en Verbet.*) Men heeft dezen naam aan vier Planten gegeven, waar van de wortelen in de Geneeskonst, gebruikt worden. De eerste is de *ronde Osterlucie*: dit is een knobbelachtige, vaste, en rondachtige wortel, welke drie duimen dik, en met eenige vezelen bezet is; hy is uitwendig graauw bruin, en inwendig geelachtig; hy heeft een scherpe en bittere smaak. Deze wortel schiet verscheide rankachtige steelen uit, welke met groene, beurtelings staande, en ge-aderde bladeren bezet zyn. De purperachtige en alleen staande bloemen, koomen uit den schoot van deze bladeren voort, en zyn eenbladig, onregelmatig, en pypswys: op deze bloemen volgen rondachtige vruchten, zy zyn vliesachtig, in zes zaadhuisjes verdeelt, die met zwarte en platachtige zaden, vervult zyn.

De tweede, is de *lange Osterlucie*: hare aan het einde afgeknotte wortel, is zoo dik niet, en veel langer als de voorgaande: de steel is vierkantachtig, en de bladeren zyn veel kleinder. Hare bloem is witachtig groen, en inwendig met hairen bedekt, even als die van de andere soorten van Osterlucie. De vrucht heeft de vorm van een peer, en hare zaden zyn bruinachtig.

De derde, is de *rysachtige Osterlucie*: hare wortel is lang, en in verscheide takken verdeelt, hy heeft weinig dikte, maar een veel sterker reuk als de voorgaande. Deze wortel, die zich naar alle zyden kronkelt, drukt zich diep in de aarde in, en vermenigtvuldigt zeer sterk; hy schiet vaste, rondachtige, en gevoorde steelen uit. De bloemen koomen in aantal in den schoot der bladeren voort, zy zyn geelachtig. De vruchten zyn groot, zoo ook de zaden die zy bevatten.

De vierde, is de *kleine Osterlucie*: hare wortel is vezelachtig, geelachtig, heeft een speceryachtigen reuk, die vry aangenaam is, en eenen scherpen en bitteren smaak. Hare bloemen hebben dezelve vorm, als die van de ronde Osterlucie. In den Koophandel noemt men dezen wortel, *Aristolochia tenuis*.

Het sap der wortelen van alle deze soorten van Osterlucie, doet het blaauwe papier rood worden. Men maakt meer gebruik van de beide eerste soorten van Osterlucie, als van de andere: zy worden hoofdversterkende, borstzuiverende, opstygingkeerende, wondheelende, afzettende, en vergift-wederstaande, geschat. De zwangere vrouwen moeten vermyden om haar inwendig te gebruiken. Men brengt deze wortelen gedroogt uit Provence, en Languedok.

PAAL-

PAALWORMEN, OF WORMEN DIE DE DYKEN EN SCHEPEN DOORKNAGEN, OF BOORWORMEN. Men heeft Zee-Wormen die de Schepen doorknagen, en hen in een zoo groot aantal aantasten; dat de huit en knyen, 'er geheel van doorboort zyn, 't geen zomtyds de Schepen in groot gevaar brengt, en doet zinken. Men verzekert, dat het niet dan zedert vyftig jaren is, dat men deze nieuwe vyanden der Schepen en Dyken kent; en dat men hen uit de Zee der Antillische Eilanden overgebracht heeft, en dat zy in onze Zeën, op een verbazende wyze vermenigtvuldigt zyn. Men beschouwt hen als een soort van *Boorwormen*.

De Schryver van het *Woordenboek van het Ryk der Dieren*, zecht, dat men twee soorten van deze Boorwormen telt: het eene soort heeft pooten, en het andere heeft hen niet. Deze laatste zyn de ware *Boorwormen* die van de Antillische Eilanden overgekomen zyn, en waar van wy op het einde van dit artikel spreken zullen. De andere, welke pooten hebben, zyn een soort van *Zee-Duizendbeenen*, die de Heer *Deslandes*, ten onrechte voor de ware *Boorwormen* aangezien heeft, gelyk men uit het volgende verhaal, zien zal, 't geen uit de *Memoriën van de Akademie der Wetenschappen van Parys*, *voor het Jaar* 1720, uitgetrokken is.

Dit soort van Wormen, zecht de Heer *Deslandes*, zyn van drie lynen tot een halve voet lang. Hun geheele lichaam bestaat uit verscheide ringen: zy hebben aan beide zyden van den buik, een oneindige menigte van kleine pooten, die alle met klaauwtjes gewapent zyn. Het zonderlingste deel van hun lichaam, is de kop: hy is met twee evenwydige schelpen gewapent, die ter wederzyden geplaatst zyn, zy zyn spits aan het uiteinde, even als het yzer van een Schrynwerkers-spykerboor, of een Kuipers-boor, en die afzonderlyk, en van elkanderen afgescheiden, werken konnen. Dit soort van helm, die het hooft van den Worm bedekt, is zeer hard, in vergelyking van het overige van het lichaam, 't geen zeer week is, en wel ras in de lucht verdroogt, en in stof verandert. Het hooft blyft alsdan maar alleen overig, 't geen in deszelfs helm bewaart word.

Het is de kop die den geheelen arbeid van den Worm verricht, en zyn voedzel en woning bereid: hy doorboort het hout, door middel van zyne beide schelpen, die zich, by wyze van een boor-yzer, schikken; en vermits de kop dikker als het overige van het lichaam is, zoo is de opening die hy maakt, altoos wyd genoeg. De Worm knaagt het hout waar in hy doorgedrongen is, voed zich 'er mede, en groeit aan; en zyn hooft dikker geworden zynde, opent hem een veel grooter doortocht in de zelfstandigheit van het hout zelfs: hy gaat 'er altoos voorwaarts in voort, zonder zich achterwaarts te keeren, en zonder 'er ooit weder uit te komen. De lucht is hem zoo schadelyk, dat hy haar zorgvuldig vermyden moet.

Hy volgt altoos den draad van het hout, en vervolgt zynen wech in een rechte lyn, wanneer geen kwast, of eenige andere hinderpaal, hem noodzaakt zywaards af te wyken. De punt van zynen helm, 't geen een werktuig is, dat hy volstrekt niet ontberen kan, zou op een te hard lichaam afslyten, en onbruikbaar worden; en zoo het Dier niet meer arbeiden kan, zoo zou het door gebrek van nieuw voedzel omkomen, in zyne laatste uitholling, besloten zynde. Nooit doorknaagt deze Worm het hout, van de eene tot de andere zyde, dit vermindert het gevaar een weinig, 't geen de Schepen door een oneindige menigte van verschillende uithollingen loopen zouden, die in hunne huit gemaakt worden.

Vermits deze Wormen altoos den draad van het hout volgen, zoo gebeurt het hen zomtyds, met het hout op deze wyze door te knagen, dat hunne koppen elkanderen ontmoeten; zy komen alsdan beide om, om dat de punten van hunne helmen op elkanderen afbreken. Deze Worm maakt van het verbazent groot getal van klaauwtjes gebruik, waar mede zyne pooten bezet zyn, om zich aan de vezelen van het hout vast te hechten, ten einde een vast steunzel te hebben, en dus met meer krachten met zyn hoofd, te konnen arbeiden. De Heer *Deslandes* gist, dat vier klaauwtjes, die tusschen de beide stuk-

ſtukken van zynen helm voortkomen, en dezelve gedaante en zelfſtandigheit van die der pooten hebben, maar drie malen langer zyn, hem dienen om de plaats te peilen, op welke hy het hout op de voordeeligſte wyze aantaſten kan.

Deze Waarnemer, het oppervlak der huit van een Schip onderzoekende, waar van het hout door deze Wormen doorknaagt was, merkte op, dat het oppervlak van de huit geheel met kleine gaatjes doorboort was, die, volgens zyn gevoelen, de eijeren bevat hadden, uit welke de Wormen, bewoonders en vernielders van dit Schip, waren voortgekomen: zy waren 'er alle in een ſchuinze richting ingegaan, om den draad van het hout te volgen. In dit geval, zouden deze eijeren hier in, door Wormen van het zelfde ſoort, moeten gelecht zyn, welke de Zee bewoonden; want het is niet waarſchynelyk, dat die gene, die eenmaal in het hout zyn ingedrongen, paren konnen, vermits zy ieder afzonderlyk beſloten zynde, uit hunne gevangenis niet komen konnen, om zich buitenwaarts op de huit van het Schip te begeven. Het is waarſchynelyk, dat deze Zee-Inſecten, en in het water, en in het hout, leven konnen; maar dat zy alleen in het hout een voedzel vinden konnen, 't geen in ſtaat is, om hunnen ſmaak te ſtreelen, en hen veel in groote te doen toenemen; dat het om deze reden is, dat die gene, die in het water leven, het zelve zoeken, en 'er de eijeren in leggen, die door een paring, die in het water geſchied is, bevrucht zyn. Indiervoegen, dat het ſoort alleen vereeuwigt word, door hen, die in het water wonen, in welk zy mogelyk niet kenbaar, voor wormen van het zelfde ſoort zyn. Het is op deze wyze, dat eenige Wormen van het menſchelyke lichaam, de *Lindworm*, by voorbeeld, naar geen der Wormen gelyken, die men op de aarde vind, ſchoon men alle redenen om te geloven heeft, dat zy 'er van voortkomen.

Men ziet, dat deze geheele beſchryving alleen, een ſoort van Duizentbeen, aanduid; 't geen gevaarlyk is, om de ſchade, die het aan de Schepen veroorzaakt.

Dezelve Heer *Deslandes* ſchryft uit Breſt, aan den Heer *de Reaumur*, dat men in de maand July, van het jaar 1728, het Schip *de Hercules*, kielhaalden, en dat men den geheelen bodem, met een oneindig getal Dieren, van een byzonder ſoort, bedekt vond; zy waren twee of drie voeten lang. Deze Wormen waren in ſcheden beſloten, van een ſtoffe, gelykvormig aan leder, 't geen men langen tyd in water heeft laten weeken. Zy hadden alle een byna ronde en en geſpleten ſtaart, die zich even als een zonneſcherm opende en ſloot. Zy waren, door middel van dezen ſtaart, zoo vaſt aan het ſchip gehecht, dat men hen naauwlyks met de hand afſcheuren kon; maar zoo ras men vuur onder den kiel bracht, zoo gingen zy alle los, en vielen in de Zee. Het ſchynt dat de Heer *Deslandes* zich nochmaals bedrogen heeft, en dat hy den kop voor den ſtaart van het Dier, aangezien heeft, 't geen niets anders als dat gene was, dat men *Zee-penceel* noemt. *Zie dit woord.*

Het hulpmiddel 't geen men uitgevonden heeft om de Schepen tegens de Wormen te beſchermen, welke 'er het hout van doorknagen, is, dat men de Schepen verdubbelt; dat is te zeggen, dat men tegens de huit; na dat zy eerſt gekalfaat is, geſtooten glas en koehair, plaatſt; en dit met denneplanken, van omtrent een duim dikte bedekt, welke men met nagelen vaſthecht, wier koppen zeer breed zyn; want na het gene gezecht is, zoo beſpeurt men gemakkelyk wat het is, dat deze Schepen behoud; dit is; Ten 1ſte, de grootte van de koppen der ſpykers van de verdubbeling, en hun groot getal, welke beletten dat 'er de Zee-Wormen hunne eijeren inleggen, ten minſten in geen groot aantal: Ten 2de, de geſtadige hinderpaal, welke de Wormen die reeds in de verdubbeling doorgedrongen zyn in de lichamen der ſpykers zelfs vinden: en Ten 3de, vormt dit geſtoten glas en koehair, een andere hinderpaal, die hen tegenhoud, of hen tot geen voedzel verſtrekken kan.

De Wormen die men den naam van *Wormen van het Eiland Madagaskar* geeft, en de Schepen doorknagen, ſchynen een ſoort van Boorwormen te zyn, waar van wy zoo aanſtonds ſpreken zullen. Wat de *Zee-Duizendbeenen* van Amboina betreft, welke in de oude palen indringen die men in het Zeewater geheit heeft, en wier kop met kleine zyachtige en blinkende boſchjes bezet zyn, even als de penceelen waar van de Schilders zich bedienen, deze Wormen zyn noch een ſoort van *Zee-penceelen.*

Wy moeten thans alleen den waren Boorworm of Paalworm doen kennen, volgens de beschryving van den Heer *Adanson*. De Paalworm, dat gevaarlyke Dier, 't geen weinig en kwalyk waargenomen is, door die gene zelfs, die het tot een zoo hogen trap verontrust en ontstelt heeft, is een Water-Worm, die deze Akademist, in den rang der Veelschelpige Schelpen, plaatst. Dit Insect, 't geen zulke aanmerkelyke verwoestingen in de Zee-havens en aan de Zee-Dyken aanrecht, doorboort het hout, niet om zich te voeden, gelyk alle die gene voorgeven, welke 'er de historie van beschreven hebben; maar alleen om 'er zyn verblyf in te nemen, gelyk de Heer *Adanson*, zulks bewezen heeft in een Dissertatie, die in het jaar 1756, in de Akademie der Wetenschappen voorgelezen is. De wyze zelfs, voegt hy 'er by, op welke dit Dier het hout doorboort, schynt minder een uitwerkzel van zyn vernuft, dan een tuigwerkelyke werking te zyn, die van een natuurlyke beweeging afhangt, en door de in- en uitvloeijing van het water veroorzaakt word, 't geen zyn voedzel verschaffen moet. De Heer *Adanson* wyst naar zyne *Memorie*, in welke hy de tuigwerkelyke werking verklaart, en de verschillende gevoelens der Schryvers, over de zeden, voortteeling, levenswys, en wyze van arbeiden, van den Europischen Boor-Worm, het is deze naam die hy aan den Worm geeft die de Dyken en Schepen doorknaagt, met hem met dien genen te vergelyken, die hy aan de Senegal, waargenomen heeft.

Hy zecht, dat men den Boorworm in de wortelen der Mangliers vind, die de oevers van de Niger en Gambia boorden: hy doorboort hen loodlynig, zomtyds ter diepte van twee of drie voeten, maar gewonelyk, zes duimen boven de aarde, en zeldzaam onder dezelve; zyn schelp bestaat uit vyf zeer ongelyke stukken, waar van het voornaamste en grootste, een byna kegelvormige buis is, die alle de andere omvat en bedekt. Deze buis is aan de beide uiteindens doorboort, indiervoegen, dat de onderste opening, welke rond is, drie of vier malen meer grootte als de bovenste heeft; deze buis heeft een groote hardheit, en is uitwendig glad: zy word zomtyds van een soortgelyken tweede buis omvangen, die zeer dun en blinkende is, en die het Dier eerst aan het hout vastgehecht heeft. De uitwendige oppervlakte van de buis, heeft het indrukzel der vezelen van het hout op welke zy geplaatst geweest is. De Heer *Adanson* heeft opgemerkt dat de plaatzing van deze buis loodlynig is in de stukken hout die loodlynig geplaatst zyn, en byna horisontaal in die gene, die horisontaal geplaatst zyn: maar zy is 'er indiervoegen in besloten, dat schoon zy zomtyds een weinig bochtig is, haar boven uiteinde altoos een weinig buitenwaarts uitsteekt, en met het water gemeenschap heeft, waar tegen het onderste uiteinde in het hart van het hout verborgen blyft. Deze sluit zich geheel door een steenachtige zelfstandigheit, die gelykvormig aan die der schelp in de Boorwormen is, welke hunne volkoome groote verkregen hebben.

De vier andere stukken der schelp, zyn aan de uiteindens van deze buis geplaatst. Wanneet men haar opent, of met voorzorg verbreekt, zoo ziet men aan haar onderste uiteinde, twee kleine stukjes van zeer dunne stukjes van schelpen, die vry gelykvormig zyn, en naar de sluitschelpen der steenschelpen en tweeschelpige schelpen gelyken. Deze sluitschelpen hebben beide de gedaante van een stuk van een bol, zyn inwendig hol; en spits naar het uiteinde. Zy sluiten nooit naauwkeurig met elkanderen, en laten een vry groote opening aan ieder van hare zyden: haar uitwendig oppervlak is bol, en in deszelfs lengte met vyf en twintig ryen kleine en ruitswyze gevormde tanden bezet, die vry wel naar die van een vyl gelyken: het is door middel van deze tanden, dat het Dier in het hout de bolachtige holligheit, moet uithollen.

Men vind aan het opperste uiteinde van de buis, de twee laatste stukken van de schelp die naar twee kleine en vry dikke paletten gelyken, zy zyn platachtig, zomtyds inwendig een weinig hol, en een weinig uitgesneden of gerond aan de uiteindens. Deze paletten wyken van elkanderen, wanneer het Dier zyne beide luchtbuizen doet uitkomen: maar wanneer het haar in zyne schelp te rug trekt, zoo naderen zy elkanderen, en bedekken hen weder, met zich naauwkeurig zamen te voegen, om hen alle gemeenschap met het water 't geen buiten is, af te snyden. De kleur der Schelp en van het Dier, is gewonelyk wit.

Deze beschryving van den Boorworm van de Senegal doet zien, dat hy weinig van den Europeaansche verschilt, die in de jaren

 1731

1731 en 1732, een verſchrikkelyke ongeruſtheid in de Vereenigde Nederlanden baarden, door de uitknaging van de palen, die de Dyken van Zeeland onderſteunen. De geheele Wereld heeft gehoord, dat deze Provintie op het punt geſtaan heeft van geheel overſtroomt te worden, in den tyd wanneer deze verſchrikkelyke Inſecten, met een zoo ſnellen voortgang, hare Dyken doorknaagden: zy beſtonden uit zware palen, waar van eenige in den bodem der Zee ingeheit, en ſchuins geplaatſt waren, zy wierden door andere balken onderſteunt, wier ſteunpunt in het vaſte land was; die gene, die men in den bodem der Zee ingeheit had, waren met zeer dikke planken bekleed, die het onſtuimig geweld der baren wederſtaan en breken konden, en de aard- en ryswerken beſchermen, waar door zy aan de achter zyde aangevult waren. Ondanks deze ſterke voormuur, is het gelukkig dat deze nootlottige Dieren de ſtranden van deze Eilanden byna geheel verlaten hebben; want deze plaag zou gelegenheit gegeven hebben tot een overſtroming van het Zee-water, 't geen den geheelen grond van deze Eilanden zou bedekt hebben, welke, gelyk die van byna geheel Holland, lager als het oppervlak der Zee is. Ik zegge dat deze Wormen byna geheel de ſtranden van Zeeland verlaten hebben; want wanneer ik my in 't jaar 1760, naar Walcheren begeven had, om naarvorſchingen naar het ſoort van koorts te doen, die het grootſte gedeelte der vreemdelingen aantaſt, wanneer zy 'er Bier, Melk, Water, of eenigen natuurlyken drank van dit Land drinken, ik dompelde my verſcheide malen in de Zee, op plaatzen alwaar de Dyken geſtadig beſpoelt worden, en ik ontdekte niet alleen eenige palen die zeer ſterk doorknaagt waren, maar de Paalwormen zelfs, welke 'er zich noch in onthielden. Ik bewaar in myn Kabinet, eenige van deze Inſecten, en een brokje van het doorgeknaagde hout, het geen ik 'er afbrak. Het is hier de plaats niet om myne waarneemingen over de Zeeuwſche-Koorts, in te voegen; ik zal zulks in het Dagverhaal van myne Reistochten doen. Wat de Paalwormen betreft, *zie* het Werk van den Heer *Maſſuet*, 't geen tot Titel voert: *Gewichtige naſporingen over den oorſprong, enz. van verſchillende ſoorten van Buiswormen, die de Schepen, Dyken, enz. van eenige Provintiën der Vereenigde Nederlanden doorknagen.* Men wil, dat de Inſecten, die de palen te Venetiën verdelgen, zeer verſchillende van de Paalwormen zyn, en men giſt dat de Wormen die thans de Moſſelhokken van Esmandes, by Rochelle doorknagen, de zelfde zyn die de Schepen in Vrankeryk, en de Dyken in de Nederlanden vernielen. De Heer *Dupaty* bepaalt het tydmerk der aankomſt van deze Wormen, op de Schipbreuk van een Schip, 't geen van een lange tocht te rug kwam, en in het jaar 1730, op deze Kuſten verging. Zie *Moſſelhokken* op het woord MOSSEL.

PAAPJE. Dit is, volgens *Belonius*, een klein Lotharings Vogeltje, 't geen de groote van een Kwikſtaart heeft, maar van alle de andere kleine Vogeltjes verſchilt, door deszelfs zeden, levenswys, en wyze van zynen neſt te vormen. Het leeft even als de Kwikſtaart in de heggen; zyn bek is dun, en bekwaam om de Vliegen en Wormen te vangen waar mede het zich voed: deszelfs beenen, pooten en nagelen, zyn zwart; het overige van het lichaam gelykt naar dat van den Bergvink: het heeft een witachtige vlak dwars over de vleugelen. Het mannetje heeft vlakken op den rug, om den hals en kop, even als de Lyſter: de uiteindens van zyne vleugelen en ſtaart, zyn een weinig purperachtig. Deze Vogel is zeldzaam, en kan bezwaarlyk gevangen worden. *Belonius*, gelooft echter, dat het een ſoort van Kwikſtaart is. *Zie dit woord.*

PAARD. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 208. *2de kol. reg.* 4. *van onder.* De Natuur heeft dit Dier een geneigtheid van liefde en vrees voor den Menſch gegeven, benevens een zeker gevoel der dienſten die wy het weder bewyzen konnen: en dit eenklauwig Dier, kent minder zyne ſlaverny, dan de behoefte van onze beſcherming.

Idem, *reg.* 2. Om met meer zekerheid over de gevallen te konnen oordeelen of de gebreken, niet, dan wel, door de goede hoedanigheden in dit Dier vergoed worden, zoo is het nuttig dat men in zyne denkbeelden, het afbeeldzel van een volmaakt Paard heeft, met welk men de andere Paarden vergelyken kan. Zie hier een ſchets van dit afbeeldzel.

Het Paard is onder alle Dieren, dat gene, dat in een groote geſtalte, de meeſte evenredig-

redigheid en fierlykheid in de leden, bezit. Wanneer men met het zelve de Dieren vergelykt die onmiddelyk beneden en boven het zelve zyn, zoo bevind men, dat de Ezel een flechte gestalte heeft, dat de kop van den Leeuw te groot is, dat de beenen van den Os te dun zyn, dat de Kameel misvormt is, en dat de Rhinoceros en Olyphant, om dus te spreeken, niets anders dan groote klompen zyn. De gestalte van den kop, en den hals, enz. enz.

Bladz. 248. *2de kolom*, *reg.* 16. *van onder.* De Paarden zyn, gelyk de andere tamme Dieren, zomtyds, aan besmettelyke ziektens onderhevig. Deze ziektens worden doorgaans, of door het soort van voedzel, of de onguurheit der jaargetyden veroorzaakt. In den Herfst van het jaar 1763, wierden de Paarden, zoo wel in Parys, als in de omleggende Velden, door een soort van hoest aangetast, die, wanneer men 'er niet vroegtydig hulpmiddelen tegens ingaf, in walging ontaarde, en zomtyds van de dood gevolgt wierd. Men vond een zeer eenvoudig geneesmiddel uit, 't geen den voortgang van het kwaad belette; men wreef den mond der Paarden die door den hoest aangetast wierden, met Honing, en gaf hen Zemelwater te drinken. Dit middel genas de kwaal in haar grondbeginzel.

PAARDE-KASTANJEBOOM. *Hippocastanum vulgare.* Dit is een groote en schoone Boom, die uit Indiën oorspronkelyk is, en thans door geheel Europa aangekweekt word, niet om de vruchten die hy voortbrengt, maar om de schaduwe die hy geeft, en om dat hy gemakkelyk aangekweekt word, en in weinig jaren tot een boom opschiet. Deze boom spreid zyne takken wyd in de breedte uit: zyne bladeren zyn, even als een ge-opende hand geschikt, vyf by vyf, of zeven by zeven, op een lange steel, zy zyn smal aan hunne voetsteun, getant aan hunne randen, groen, en van eenen bitteren smaak. Uit den top der takken, koomen verscheide kleine takjes, die ieder verscheide witte of purperachtige bloemen ondersteunen, welke uit vier of vyf bloembladen bestaan, en verscheide geele helmstyltjes hebben. Op deze bloemen volgen rondachtige en doornachtige vruchten, die zich in twee of drie deelen openen, en een of meer langwerpige en vry groote Kastanjes bevatten, maar welke die punt niet hebben, die men in de gemeene Kastanjes opmerkt. Deze Kastanjes zyn niets nut om te eeten, zy zyn bitter, scherp, en zamentrekkende. Echter heeft de Heer *Bon*, President van Montpellier, een middel uitgevonden om deze Kastanjes tot een nuttig voeder voor het Vee, te doen dienen; het is genoeg dat men hen op de wyze der Olyven bereid, om hen goed om te eeten te maken: *zie* de *Memoriën van de Akademie der Wetenschappen van Parys.* Verscheide Hoefsmits doen hen door de dampige Paarden doorzwelgen. Men heeft getracht om 'er voordeel, tot het zamenstel van een zeker soort van Waschkaarssen, uit te trekken, maar echter zonder een zeer aanmerkelyken uitslag: *zie het artikel* KASTANJEBOOM.

PAARLEMOER. (*Byvoegz.*) Men heeft opgemerkt, dat alle de tweeschelpige schelpen, waar van het inwendige gepaarlemoert is, Paarlen voortbrengen: men vind 'er in de *Hamerdoublet*, in de *Parelschelpen*, *Zwaluuwdoubletten*, *enz.*

Bladz. 221, *2de kol. reg.* 29. De Koning van Zweeden, heeft den Heer *Linnæus* tot den Adelstand verheven, om dat hy het geheim uitgevonden heeft van de Paarlen der Oesters en Mosselen, grooter, en schoon te doen worden, enz. Tot beloning van deze ontdekking, hebben de Staten van het Koningryk, mede aan deze Geleerden Natuur-onderzoeker toegestaan om een opvolger in zyne verschillende bedieningen te benoemen; maar het geheim is niet algemeen bekent gemaakt.

Bladz. 222. *1ste kol. reg.* 18. *van onder.* Hoe schoonder het Paarlemoer der schelpen is, hoe schoonder de Paarlen zyn: de grootte der Paarlen, is mede evenredig, met de groote van het Dier: de *zilverkleurige Parelschelp* verschaft Paarlen welke mede een zilverkleur hebben: deze zyn zeer zeldzaam.

Idem, *2de kol. reg.* 29. Onder de groote menigte Paarlen, die men alle jaren aan den Koning van Spanje aanbied, doet deze Vorst de schoonste voor den Godsdienst afzonderlyk bewaren. Men kan over de groote menigte oordeelen die hy tot dit gebruik schikt, uit een kleed van de Lieve Vrouw van Guadaloe-

daloupe, en deszelfs fieraden, de witte kleur van dit kleed, bestaat uit louter Paarlen, en het groen en rood, uit Smaragden en Robynen. Niemand in de geheele Wereld, kan zoo veel pracht met zyne godsdienstigheid paren, als een Opperheer der Indiën! In het jaar 1579, bood men aan PHILIPPUS de IIde, een Paarl aan, die te Panama gevonden was: zy was natuurlyk peerswys gevormt, en had de grootte van een Duiven-ei. Men oordeele over de waarde van een zoodanige Paarl.

PAARDESTAART. (*Byvoegzel*). Men drinkt het afkookzel van deze Plant, tegens het bloedwateren, 't geen door geen overvloed van bloed en vochten, of verstopping in de bloedvaten, een opstopping der maandstonden of spenen, noch door een meeting der blaas door den Steen, veroorzaakt word.

De bolletjes van het bevruchtent stof van de Paardestaart, zyn even als groenachtig, vry groot, en met vier ongelyke vezels versiert, die uit een zelfde middelpunt voortkomen, en ieder in een klein hoofdje eindigen. Deze vezels, zecht de Heer *Adanson*, leggen op het oppervlak van de bolletjes, en ontwinden zich niet aanstonds; maar wanneer men hen voor de vochtigheit blootstelt, en vervolgens aan de warmte of droogte, zy ontwinden zich alsdan door een veerkracht, springen zydwaarts uit, en blyven indiervoegen afwykende, dat zy de pooten van een spinnekop verbeelden, waar van het bolletje het lichaam vormt, 't geen zich in het middelpunt van hunne vereeniging geplaatst vind. Dezelve Kruidkundige zecht, dat hy, noch de vruchten of zaden, van de *Equisetum* kent, noch de vrouwelyke bloemen, van deze Plant: *zie de Geslachten der Planten*, 2de Deel.

PACA OF PACK. (*Byvoegz. en Verbet.*) Dit is een klein Viervoetig Dier, 't geen gelykvormig aan een Varken van twee maanden is. Men vind hen in groote menigte in Zuid-Amerika, maar in de overige drie Wereld-deelen niet.

Bladz. 226. 1*ste kol. reg.* 17. Deze kleine Dieren, hebben het geknor en houding van een Varken; zy wroeten de aarde met hunnen snuit om, gelyk dit Dier, om hun voedzel te zoeken. Zy dompelen zich in het water, en blyven 'er verscheide uuren in. Men kan hen zeer bezwaarlyk, gedurende den winter, jagen. Het hoge water is hen gunstig. Zy werpen in het begin van den regentyd of winter. Men heeft afgerichte Honden nodig om hen te vangen. Zy delven zich holen, even als de Konynen, maar deze zyn niet zeer diep, indiervoegen, dat de Jagers dikwyls onder het voortgaan, in de kuilen inzinken, in welke zy verborgen zyn, en hen doen opstaan. Men merkt drie uitgangen in een driehoek, in de holen op, die zy zich vormen. Zy bedekken hen met droge bladeren, waar door de Jagers denken, dat het oude verlate holen zyn. Wanneer men hen levendig vangen wil, zoo stopt men twee uitgangen toe, en delft den derden op; maar men moet op zyne hoede zyn, want zy verdedigen zich geweldig, en wreken zich met zoo hevig, als schielyk, te byten.

PAD. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 227, 2*de kol. reg.* 26. Men heeft eenige van deze Dieren levende in stammen van boomen of blokken steen gevonden, in welke zy een groot aantal jaren, zonder eenig ander voedzel als water, moeten doorgebracht hebben, 't geen door het hout, of den steen, doorgezypelt is.

De Pad behoort tot het getal der Dieren welke maar eene holligheit in het hart hebben.

Bladz. 128. 1*ste kol. reg.* 2. De Heer *Adanson* zecht, dat wanneer de Negers van Afrika met hoofdpyn gekwelt zyn, of de hitte der Zon, hen eenige smerten in het hoofd veroorzaakt, zy hun voorhoofd met levende Padden wryven, 't geen hen op een wonderbare wyze verlicht.

Eenige ongelukkige Schepzels, stellen in Amerika van het poeder van de Pad *Pipa*, die twee malen zoo groot als onze Pad is, een vergift te zamen. Dit Dier, heeft ter wederzyden van het hoofd uitwasschen, welke naar groote Wratten gelyken.

De Pad van de Antillische Eilanden, is eigentlyk niets anders als een zeer groote grauwe Kikvorsch, die een fyne en gespikkelde huit heeft: zy onthoud zich gewonelyk op de tuinbedden en langs de heuvelen, en zomtyds op den oever der beekjes. Haar vleesch is wit, en aangenaam. Men bereid het bywyze van een opstoofzel, en twee

van

van deze Kikvorschen, zyn genoeg om een goede schotel te vormen.

PAD. Dezen naam geeft men aan een Boom die op de Antillische Eilanden, en voornamentlyk op Grenada groeit. Zyn hout is rood, hard, zeer zwaar, heeft gemengde vezelen, en is zeer moeijelyk te bearbeiden. De Heer *le Romein* zegt, dat men 'er planken van vormt, welke twaalf of veertien duimen breedte hebben, en alleen goed zyn om tot binnewerk gebruikt te worden; zy zyn onderhevig om op een ongelyke wyze te barsten, vooral wanneer men hen doorboren wil, of 'er spykers of keggen inslaan.

PADDESTOEL. (*Byvoegz.*) Dit is een geslacht van sponsachtige of korkachtige Planten.

Bladz. 229. *1ste kol. reg.* 23. *van onder. Micheli* heeft in het jaar 1729, de bloemen en zaden in verschillende soorten ontdekt: deze ontdekking is in het jaar 1753, door den Heer *Gleditsch* bevestigt, en in het jaar 1755, door den Heer *Battara*. Men moet echter bekennen, dat het gene *Micheli* voor de helmstyltjes in deze Planten aanziet, zeer twyfelachtig is, en niets anders dan uitspruitzelen onder de gedaante van een stof schynt, vooral in de *Lichen*. Alle de zaden der verschillende Paddestoelen, zyn zeer zamentrekkende: men bedient 'er zich van om de aanmerkelyke bloedstortingen, te stempen.

Het grootste gedeelte der Paddestoelen, hebben geen wortel: andere hebben in derzelver plaats een slymerigheit, die gelykvormig aan den grondslag der *Fucus* is; andere hebben vezelen, die zomtyds een net met ongelyke mazen vormen, waar van eenige Planten voortbrengen die gelykvormig aan hare moeder zyn.

Idem, *2de kol. reg.* 8. *van onder*. NERO had tot een gewoonte om de Paddestoelen, *het gerecht der Goden* te noemen, om dat CLAUDIUS, wiens opvolger hy was, door Paddestoelen vergeven zynde, naar zyn dood, onder het getal der Goden geplaatst wierd.

Bladz. 232. *1ste kol. reg.* 18. Onder de Paddestoelen die in Savoyen groeijen, vind men een soort van Truffel, die zomtyds twee ponden weegt, en naauwkeurig de smaak van Look heeft: deze soorten zyn aangenaam voor Lieden, die behagen in dezen smaak scheppen. Gewonelyk vind men geen gras op de plaatzen alwaar men van dit soort van Paddestoelen heeft.

De PADDESTOELEN-WORTEL, word oneigentlyk PADDESTOELEN-STEEN, *Fungifer lapis* genoemt. Men vind den Paddenstoelen-wortel op verscheide plaatzen van het Koningryk Napels, en byzonder in Apuliën. Hy brengt byna in alle tyden groote, witachtige, en aan de boven zyde sponsachtige Paddestoelen voort, wier hoofd, bol is, en die door een steel ondersteunt word van omtrent vyf duimen hoogte. Deze Paddestoel is vleesachtig, goed om te eeten, en zeer begeert in het Land in welk hy groeit. Men brengt dezen wortel naar verscheide deelen van Italien over; en men heeft 'er in Vrankeryk gezien, die, gedurende eenige jaren gebloeit, en Paddestoelen voortgebracht hebben. Hy is langlevende, en heeft een aanmerkelyke grootte. Men heeft plaatzen op welke, wanneer deze wortel met een weinig aarde bedekt is, en vervolgens, met laauw water besproeit word, Paddestoelen, ten einde van vier dagen, voortkoomen.

Idem 2de kol. reg. 11. Men kan de twee boekdeelen in quarto met platen, raadplegen, die de Dokter *Schœffer*, over de Paddestoelen, in 't licht gegeven heeft.

PALM. (*Byvoegz.*) Het kleine soort heeft bladeren, even als de Myrthus en Palm die men gebruikt tot randen van de tuinbedden en figuren der bloemperken. De andere soorten hebben een dikke stam, die met veel takken bezet is. De schors is ruuw: de vruchten scheiden zich aan den punt in drie deelen: zy zyn in drie zaadhuisjes verdeelt, en bevatten zaden, die met een veerkrachtig kapje bedekt zyn.

Dit Boompje dient om heggen te vormen: men vermenigtvuldigt het door zaden en knoppen. Zyn hout geraspt zynde, geeft een zure geest, en een stinkende olie uit, die nuttig tegens de vallende ziekte, en tandpyn is: zyne bladeren zyn bitter, en doen het blaauwe papier, rood worden: zy vallen des winters niet af. Dit hout, 't geen zeer

 hard

hard is, word tot verscheide werken gebruikt, in welke het vry wel het Ebbenhout met geel spint vervangt, waar na het volmaaktelyk gelykt.

PALMBOOM, KOOLPALMBOOM, *Palma*. Dit is een boom, of boompje, die beide langlevende zyn, en wier stam van twee tot hondert voeten hoogte heeft, en waar van de bladeren in een bondel aan den top van den stam, by elkanderen geschikt zyn; de wortelen vormen een verzameling van vezelen, die gewonelyk enkelvoudig zyn. De jonge scheuten van het grootste gedeelte van deze Planten, vormen, wanneer zy uit de aarde uitschieten, even als een kegelvormige bloembol, die geheel met op elkanderen leggende schubben bedekt is, welke niets anders dan de aanhangzels van onvolmaakte bladeren zyn. De stam is doorgaans enkelvoudig, niet getakt, kegelvormig, met een wynachtig sap vervult, en geheel uit in de lengte lopende, en zeer grove vezelen te zamen gestelt, zonder dat hy eenigen merkbaren schors heeft; het opperste gedeelte van den stam, 't geen men gewonelyk de naam van *Kool* geeft, is goed om te eeten; de bladeren staan beurtelings, zyn wayerswys, of zonneschermswys, geschikt, of gevleugelt, en op een voetsteeltje of gebladerde tak, geplaatst, waar van de oorsprong doorgaans het grootste gedeelte van den stam omvat; maar echter zonder een schede te vormen: zy zyn alle in den beginnen met een bruin en grof poeder bedekt, even als dat der Varen. De bloemen zyn doorgaans, of geheel mannelyk, of geheel vrouwelyk op eenen stam; eenige koomen uit een bloemschede voort, die men *Spatha* noemt, de andere zyn van schubben vergezelt; maar zy zyn bywyze van vliesjes geschikt. De mannelyke en vrouwelyke bloemen, hebben ieder een zesbladige kelk. Het bevruchtent stof, bestaat uit eironde zaadjes, die geelachtig en doorschynende zyn; de vrucht is rondachtig of eirond, vleesachtig en met een taaye huit bedekt, die dikwyls schubachtig is, en beentjes bevat. *Zie* DADELBOOM, SAGOU, KOKOSBOOM, AOUARA, enz. Het geslacht der Kool-Palmboomen is echter vry talryk.

PALMISTE. (*Byvoegz.*) Zyn stam is recht, en somtyds meer als dertig voeten hoog. Zyn wortel heeft alleen een middelmatige dikte, hy dompelt zich in de aarde, en zou niet in staat zyn, om hem te ondersteunen, zoo hy niet geholpen, en even als gevoed wierd door een oneindige menigte andere ronde worteltjes, die buigzaam en in diervoegen door elkanderen gevlochten zyn, dat zy een groote klomp aan den voet van den boom, gelyk met het oppervlak van de aarde, vormen. Wanneer de Palmiste omgekapt is, zoo kapt men zynen kruin twee voeten, of twee voeten en een half, boven de plaats af, alwaar de gebladerde takken hunnen aanvang nemen; en na dat men 'er het omkleedzel afgedaan heeft, zoo vind men het hart van den boom, of liever de bladeren, welke noch niet ontloken zyn, en welke, even als een wayer die gesloten is, geschikt en te zamen gevouwen zyn, zy zyn wit, malsch, aangenaam, en hebben een smaak even als de stoelen der Artichokken: men noemt hen in dezen staat, *Kool van den Palmiste*. Men wascht hen, en eet hen by wyze van Salade, of kookt hen in water met zout; vervolgens eet men hen na dat 'er het water volkomen uitgezakt is, met een blanke saus: men doet hen mede in de vleeschloepen. Eindelyk, op wat wyze men hen eet, zy zyn altoos zeer goed: zy zyn een ligt voedzel 't geen gemakkelyk verteert kan worden, maar vermits men, om hen te bekoomen, de bomen vernietigen moet, zoo eet men hen zeldzamer dan men anderzints doen zoude.

Bladz. 233. *2de kol. reg.* 16. *Ray* haalt, in navolging van *Ligon*, en eenige andere Reizigers, een Palmboom aan, die men *Koninglyke Palmiste*, op de Antillische Eilanden van Amerika, noemt; wiens stam, die naauwlyks een halve voet in middelyn beslaat, drie hondert voeten hoogte heeft. Een zoodanige boom, indien hy wezentlyk bestaat, is ontegensprekelyk, een wonder: maar de Heer *Adanson* zecht, dat deze Reizigers ongetwyfelt van de *Rotting* willen spreeken, die, onder het voortkruipen, alle de boomen van een Bosch, omvat; want de grootste Palmisten die deze Schryver in Afrika gezien heeft, overtroffen de hoogte van hondert voeten niet, schoon zy meer dan twee voeten in middelyn besloegen.

De Malebaren, en andere Volken van Oost-Indiën, bedienen zich mede van de bladeren van een soort van Palmiste, welke van die van den Amerikaanschen verschillen, en vry gelyk-

gelykvormig aan dien genen is, die men in den tuin des Konings van Vrankryk ziet. De Indiaansche Palmiste is oneindig sterker en hoger; zyne bladeren zyn aan het uiteinde der takken geplaatst, en wayerswys geschikt. Het is op deze bladeren, die meer zelfstandigheit als die van den Kokosboom hebben, dat de Indianen schryven: zy nemen 'er een tusschen den voorsten vinger en den duim van de linkerhand: 'er is een kleine uitsnyding in den nagel van dezen duim, welke tot een steunpunt aan een yzere stift dient, die zy in de rechter hand houden, en met welke zy met een verbazende snelheit, alles graveren, wat zy in de lengte op dit blad schryven willen, 't geen zoo veel dikte heeft dat de trekken zich aan de tegenovergestelde zyde niet vertonen: hierom bedienen zy zich van deze, wanneer de andere vol is. De vrucht van dezen Palmboom, heeft de grootte van een Kwee-Peer, wanneer zy groen en weinig gevordert is; haare schors, die byna een duim dikte heeft, bevat een mergachtig vlees 't geen een vry goede smaak heeft, aanstonds in den mond smelt, en 'er een groote frisheid in veroorzaakt; de schors is alsdan nergens nut toe; maar het tegengestelde heeft plaats, wanneer zy ryp is; men zuigt alsdan de schors uit, en werpt het inwendige weg, 't geen in een zeer harde noot verandert is. De stam van dezen Palmboom, dient tot dezelve gebruiken als die van den Kokosboom. Men kan mede zeggen, dat de wyn van den Palmiste, nog hoger, als die van den Kokosboom, om zyne zoetheit, geschat word.

PAMBUS. (*Byvoegz.* Dit is een platte Visch, die somtyds, twaalf of vyftien duimen lang, en acht of tien duimen breed is: zyne kleur is groen, en verandert naar den stand in welke men hem plaatst.

Bladz. 234. 1*ste kolom*, *reg.* 4. *van onder.* Men heeft noch eene andere wyze om hem te drogen, deze is, dat men hem in sneden snyd, en dus in een soort van pekel lecht, welke met tamarinden bereid is: het is de visch die op deze wyze ingelecht is, welke de Portugezen den naam van *Pesce-para*, geeven.

PAMPELMOUSE. (*Byvoegz.*) Zy is meede te Suriname, noch gemeen, alwaar zy meer dan twaalf duimen middelyn heeft: haar vleesch is een weinig rinsachtig, en heeft een wezentlyken druiven smaak.

PAMPINUS. Dezen naam gaven de Ouden aan een *Wyngaardrank*.

PANGGOELING. (*Verbet.*) Dezen naam geven de Indianen van het Zuidelyk gedeelte van Azia aan een Dier, 't geen de Europeanen, welke in de Oost-Indiën woonen, oneigentlyk *Schub-Haagdis* noemen; want dit Dier, waar van men twee soorten heeft, het eene noemen de Indianen in hunne taal *Pangoling*, en het andere *Phatagin*, is een levendbarent Viervoetig Dier; in plaats dat de Haagdissen *eijerbarende kruipende Dieren* zyn. Dit zyn, zecht de Heer *de Buffon*, twee ongemeene, niet zeer talryke, en vry nutteloose soorten, en wier vreemde vorm alleen schynt te bestaan om een schakeering tusschen den vorm der Viervoetige Dieren, en die der Kruipende Dieren te maken; men vind hen mede in Afrika.

De Pangoling en Phatagin hebben, wel is waar, by den eersten opslag van het oog, eenige gelykvormigheit met de Haagdis; maar zy hebben andere zeer onderscheide kenmerken. De *Pangoling* heeft een lengte van drie voeten, zyn staart heeft byna dezelve lengte. De *Phatagin* is veel kleinder. Zy leeven alleen van Mieren: hunne tong is zeer lang, hunnen mond naauw, en zonder merkbare tanden; hun lichaam is zeer langwerpig; zy hebben vyf nagelen aan iedere voet. Alle de Haagdissen zyn geheel, en tot onder den buik, met een gladde huit bedekt, wier vlakken schubben verbeelden; maar de Pangoling en Phatagin, zyn met wezentlyke schubben bedekt, uitgezondert onder de keel, borst en buik. De *Phatagin* heeft, even gelyk andere Viervoetige Dieren, hairen op alle deze onderste deelen van het lichaam. De *Pangoling* heeft alleen een glad vel, zonder hairen op deze deelen. De schubben die alle de andere deelen van het lichaam van deze beide Dieren bedekken en bekleeden, zyn niet geheel aan het vel vastgehecht; zy zyn 'er maar alleen met hun onderste gedeelte sterk aan vast: zy zyn beweegbaar, even als de pennen der Stekelvarkens, en zy zetten zich op, of gaan weder nederleggen, naar de begeerte van het Dier; zy zetten zich op, wanneer het vergramt is; zy zetten zich nog meer op, wanneer

neer het zich, even als den Egel klootwys kromt. Deze schubben zyn zoo groot, zoo hard en zoo scherp, dat zy alle de Verscheurende Dieren afschrikken: dit is een aanvallent schild, zecht de Heer *de Buffon*, 't geen te gelyk kwetst, en wederstand bied; de wreedste en verhongertste Dieren, gelyk de Tyger en Panther, wenden alleen vruchtelooze pogingen aan om deze gewapende Dieren te verslinden; zy trappen hen, rollen hen; maar te gelyk bekomen zy smertelyke wonden, zoo ras zy hen willen aangrypen; zy konnen hen, noch overweldigen, noch verpletten, noch verstikken, met hen door het gewicht van hun lichaam te drukken. Dit zyn onder alle Dieren, zonder 'er zelfs het *Stekelvarken* van uit te zonderen, die gene, wier wapentuig het sterkste en beleedigentste is; in diervoegen, dat zy met hun lichaam in te trekken, en hunne wapenen op te zetten, de woede van alle hunne vyanden trotzeren konnen.

Wanneer de Pangoling en Phatagin zich te zamen rollen, zoo neemen zy, gelyk de Egel, geen bolronde en gelykvormige gedaante aan; hun lichaam neemt, met zich te zamen te trekken een balswyze gedaante aan; maar hunne dikke en lange staart, blyft uitwendig, en dient tot een kring of band aan het lichaam. Dit uitwendig deel, door welk het schynt dat deze dieren aangegrepen konnen worden, verdedigt zich zelfs; het is onder en boven met schubben bezet, welke alzoo hard en snydende zyn, als die gene, waar mede het lichaam bedekt is, en de zyden van den staart zyn met snydende schubben bezet, waar door hy beveiligt word. Maar het Menschelyk Geslacht, zegenpraalt, door kracht en geweld, over alle de soorten van Dieren. De Negers eeten het vleesch van den Pangoling en Phatagin, 't geen zy aangenaam en gezond vinden, en zy bedienen zich van hunne schubben tot verscheide kleine gebruiken.

De Pangoling en Phatagin, hebben niets afschuuwlyks als alleen de gedaante; zy zyn zachtaardig, onschuldig, en doen geen nadeel: zy voeden zich alleen met Insecten; zy lopen langzaam, en wyken wanneer zy konnen op het aannaderen van het gevaar in de gaten der Rotzen, of in de holen die zy zich vormen, en in welke zy hunne jongen werpen.

PANIKKOORN. (*Byvoegz.*) De kelk van het Panikkoorn, zecht de Heer *Adanson*, heeft twee ballen, en bevat twee bloemen, waar van de eene hermaphroditiesch, en de andere mannelyk of misdragen is; en zy word van een omkleedzel omvat, 't geen uit tien schubben bestaat, welke naar varkensborstels gelyken, of uit een eenig stuk, 't geen in tien of dertig stekels ingesneden is. Alle de soorten van Panikkoorn hebben drie helmstyltjes, twee stampertjes en twee lidteekens by wyze van Penseelen. De schede van hunne blaadjes is platachtig aan de zyden, en is met een kroon van hairen bezet, of heeft dezelve niet.

PANORPA, *Panorpa*, *aut Musca scorpiura*. Dezen naam geven verscheide Natuuronderzoekers aan de *Schorpioen-Vlieg*, die dus, om haar achterste deel, genoemt word, 't geen naar dat der Schorpioen gelykt: dit is de Bastaart-Wesp van *Swammerdam*, die de Druiven besmet; zy onthoud zich mede in de Weiden. *Zie* SCHORPIOEN-VLIEG.

PAPAROI. Dezen naam geeft men aan een soort van Granaat-appelboom met dubbele bloemen: *zie* GRANAAT-APPELBOOM.

PAPAYA. (*Byvoegz. en Verbet.*) Dit is een Boom die in de Oost-Indiën, en in Amerika groeit; men onderscheid 'er twee soorten van, een mannetje, en een wyfje; de eerste, zecht *Feuillée*, brengt alleen bloemen, en geen vruchten voort, en de tweede draagt geen vruchten zoo hy door den eersten niet bevrucht word, gelyk men zulks mede in de Papayas opgemerkt heeft, die in de warme stoven van den tuin des Konings van Vrankryk gebloeit hebben, en alle wyfjes zynde, by gebrek van mannetjes, geen vruchten voortbrachten. *Pison* verzekert echter, dat iedere Boom in 't byzonder, bloemen en vruchten voortbrengt, zonder de tusschenkomst van eenen tweeden, nodig te hebben. Het onderscheid, 't geen men 'er in opmerkt, is, dat het soort 't geen men het mannetje noemt, bladeren voortbrengt, welke kleinder als die van het wyfje zyn, en dat het gemeen in de Bosschen is. De wyfjes zyn 'er zeldzamer, en worden in de Tuinen aangekweekt; meer dan de onderste helft van den stam in het eene en

andere ſoort, is bladerloos, het overige is 'er beurtelings mede bezet, maar heeft geen takken, en is met een aſchverwige ſchors bedekt. Mogelyk dat deze onderſcheiding of verſchil van Sexe in de Papayaas alleen van hunne vruchtbaarheid voortkoomt, wanneer men de eene als Wilde, en de andere als aangekweekte beſchouwt. Wat den Papaya wyfje betreft, zyne bloemen zyn zoo groot als die van het Zwaardkruid, zy beſtaan uit vyf geele blaadjes. Zyne vrucht die men mede *Papaya* noemt, hangt aan het boven einde van den ſtam, naby de plaats alwaar de ſteelen en bladeren uitſpruiten. De during van den Papaya is niet langer dan vier of vyf jaren, hier na verderft zyne top en dit doet den geheelen boom ſterven.

PAPENHOUT. (*Byvoegz.*) Dit boompje, wiens ſtam recht is, ſchiet ter hoogte van zes of zeven voeten op; het is geſchikt om in de ſchuilplaatzen of luſtboſchjes geplant te worden. De ſchoone roode kleur van zyne vruchten, verſchaft een vry ſchoon gezicht in den herfſt.

Men onderſcheid verſcheide andere ſoorten van *Papenhout*; te weten, het *Papenhout met witte vruchten*; dat met *Roode vruchten*, 't geen men in Hongaryen, Moraviën en Neder-Ooſtenryk vind; het *Papenhout met breede bladeren*, of het *Groote Papenhout*; dat van Virginiën, waar van men twee ſoorten heeft, het eene laat zyne bladeren vallen, en het andere blyft altoos groen. Gelukkig hebben alle de tamme Dieren, eenen natuurlyken afkeer voor dezen Heester, die zeer ſchadelyk is. De Inſecten zelfs, koomen 'er nooit op. Het poeder van de zaadhuisjes van het Papenhout, over het hair en de kleederen geſtrooit zynde, dood de luizen. Men trekt een roode verf uit het omkleedzel der zaden. Zyn hout, 't geen geel is, gehoorzaamt aan den beitel, en word zomtyds tot Beeldſnyders werk gebruikt.

PAPIERRIET van den NYL. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 239. *2de kol. regel* 12. *van onder.* De Japanners bereiden hun Papier van den ſchors van den *Conſcby*, een zeer dikke Boom, die in hun Land groeit. Zie hier de wyze op welke zy dit verrichten. Men kapt den Boom gelyks de aarde af; hy ſchiet vervolgens nieuwe ſcheuten uit: wanneer deze de dikte van een vinger verkregen hebben, zoo kapt men hen af, men laat hen in een ketel kooken tot dat 'er de ſchors zich van afſcheid, men droogt deze ſchors en laat haar noch twee malen kooken, met haar geſtadig om te roeren, ten einde 'er een ſoort van pap van te vormen; men verdeelt en verplet haar noch meer in houte mortieren; men plaatſt deze pap in vierkante dooſen, op welke men groote ſteenen legt om 'er het water uit te drukken: men plaatſt deze ſtoffe op vormen van koper, en handelt verders op de wyze der Papiermakers.

PAPYRACEA. De Natuurkundigen geven dezen naam aan een ſoort van witte Nautilus, die men in de Middelandſche Zee vind, en zelfs aan verſcheide andere ſoorten van Schelpen, wier rok zoo dun als papier is, in plaats dat de andere ſchelpen van het zelfde geſlacht en ſoort dik en zwaar zyn.

PARAGUAYSCH-KRUID. Dit is een Plant, die, volgens eenige Schryvers, onder het getal der Caſſines of Thee der Appalaches kan geplaatſt worden, om dat zy 'er den reuk en ſmaak van heeft.

De Zendelingen die in Paraguay geveſtigt zyn, dryven 'er een zoo aanmerkelyken koophandel met hunne zuidelyke naburen mede, en vooral met de Spanjaarden, dat zy 'er in verruiling alle de waren voor bekoomen die tot de behoeftens van hun Land nodig zyn: zy hebben de oplettenheit om het alleen in een grof poeder te verkoopen, ten einde de vorm der bladeren te verbergen, die deze Thee uitmaken, waar van men een menigvuldig gebruik in Peru, Spanje, enz. maakt. Het ſchynt echter dat dit de *Thee van de Zuidzee* is, en mogelyk die gene, die men *Thee van de Rivier van Lima*, noemt. *Zie* Thee van Martinique, en Thee of Cassine der Zuid-Zee.

Vermits dit Kruid zeer zeldzaam in Europa is, zoo kan men in deszelfs plaats de *Viburnum pinni-folium* van *Linnæus*, gebruiken; vermits deze Plant dezelve krachten bezit. In Paraguay gebruikt men dikwyls in deszelfs plaats het Kruid, 't geen men *Acciosa*, noemt.

PARETUVIER. (*Byvoegz.*) Eenige willen, dat dit dezelve boom niet is, die men *Wonderbaren Vygenboom* van Amerika noemt.

noemt. Mogelyk zyn deze boomen met den *Enſada*, *Chivef*, *Mangrove*, *Manglier*, enz. alleen verſcheidenheden van denzelven boom, en die door de verplanting, of door den aart der luchtſtreek en grond, ontaart zyn; mogelyk ontſtaan deze verſcheidenheden alleen door de verwarring, waarmede zekere onkundige Reizigers hunne beſchryving opgeſtelt hebben.

De Heer *Fermin* zecht, dat de tweede ſchors van den Patuvier, veel overeenkomſt met de *Kina-Kina* heeft. *Zie dit woord.*

PASSIEBLOEM. (*Byvoegz.*) De Bloemmiſten be-yveren zich om een groot getal ſoorten van Paſſiebloemen, om hare bloemen aan te kweken. *Miller* zecht, dat men thans in Engeland 'er dertien ſoorten van kent. De Vader *Feuillée* heeft mede eenige ſoorten van Paſſiebloemen uit de Valy van Lima beſchreeven, en onder ander eene, die hy de *Appeldragende*, noemt.

PATATTEN. (*Byvoegz.*) De Patatte of Batatte, is een *Convolvulus*, wier ſteel groen en kruipende is, en nieuwe hairachtige en melkachtige wortelen uitſchiet. Hare bladeren zyn helder groen aan de boven zyde, en een weinig witachtig aan de onder zyde, en doorgaans by wyze van een ſpits, hart gevormt; hare bloemen zyn klein, uitwendig groen, en inwendig wit, zy gelyken door hare gedaante naar die der Winde. Op deze bloemen volgen vruchten, welke kleine zaden bevatten. De Patatten worden door de wortelen vermenigtvuldigt; men behoeft hen alleen in ſtukken te ſnyden, en deze te planten, zy koomen alsdan menigvuldig voort. Volgens de berichten die men van Stokholm ontvangen heeft, ſlaagt 'er de aankweking van deze Plant, volmaaktelyk wel, die door de Gravin *de Gardie*, in Zweden, ingevoert is: men bereid 'er brood, ſtyfzel, en hairpoeder van, en trekt 'er zelfs een ſoort van brandewyn uit. De Patatten in water gekookt, of onder de asſchen gebraden zynde, hebben een ſmaak welke met die van de Kaſtanjes eenige overeenkomſt heeft. Dit is de *Apichu* der Peruvianen.

PECARI. Dit is een ſoort van Wildzwyn of Varken, 't geen natuurlyk aan Amerika is, alwaar het den naam van *Tajacu* draagt. *Zie dit woord.*

PEKAN. Dit is een ſoort van Dier, 't geen men in Noord-Amerika vind, en wiens vacht in den Koophandel verkocht word: dit Dier heeft zoo veel overeenkomſt met den Marter, door den vorm van het lichaam en aart, dat men hen voor Dieren van een ſoort, houden kan. Deszelfs hair is alleen veel glansryker, bruinder en zyachtiger, welke hoedanigheden door de luchtſtreek veroorzaakt worden, en die men altoos op een zeer merkbare wyze in de ſoorten van Dieren gewaar word, welke aan de Noordelyke Landen, en de onze, gemeen zyn.

PEKELWORM. Dit is een ſoort van Inſect, 't geen de Heer *Schloſſer*, in het jaar 1756, in de verdikte loog van Zee-zout, te Limington, in het Landſchap Hampshire, ontdekt heeft. Dit Inſect is zeer vlug, roodachtig, en ongevleugelt. Deszelfs lichaam heeft de gedaante van een kegelvormige buis, die omtrent een duim lengte heeft. De kop eindigt in twee zeer fyne en vry korte ſprieten. Hy heeft twee zwarte oogen, welke aan de zyden geplaatſt zyn, en deze Schryver giſt, dat de zwarte vlak die men op het midden van den kop ontdekt, tot een derde oog dienen kan. De mond is gekromt, en lecht plat tegens de borſt. Men telt aan iedere zyde, elf vins-wyze pooten. Het mannetje heeft tuſſchen den kop en de twee voorſte pooten, een ſoort van twee platte en beweegbare ſtroken. De wyfjes hebben een grooten zachten en vliesachtigen zak, die onder den buik geplaatſt is. De mannetjes doen de wyfjes baren, door dezen zak te drukken. Men vind dit Inſect, zoo wel in den winter als in den zomer, voornamentlyk in de Pekel of verdikte loog van Zout.

PENCEEL-DUIZENDBEEN. Men vind dit Inſect gewonelyk onder de oude ſchorſſen der boomen: zyne lengte beſlaat een en een halve lyn, en zyne breedte een halve lyn; het gelykt door zyne gedaante naar een kleine Piſſebed: zyne hoornen beſtaan uit zeven gewrichten; zyn kop is zwart, het lichaam bruin, en uit tien ringen te zamen geſtelt, waar uit twaalf pooten aan iedere zyde voortkoomen. Men onderſcheid mede aan iedere zyde van deszelfs lichaam een rei van negen borſteltjes van gekroeſt hair. Zyn ſtaart beſtaat uit een penceel van diergelyke hairen, maar zy

zyn

zyn langer, rechter, glansryk wit, en dicht by elkanderen geplaatst.

PERLA. Dit is een Insect, 't geen lange en draadswyze sprieten heeft. Men onderscheid vier baardjes aan zynen mond, en drie kleine gladde oogen op zynen kop. De Perla koomt van een Masker voort, 't geen zich in het water onthoud, en lang is: het heeft zes pooten, en veel overeenkomst met den Water-Uil, (*Phryganea*). Echter verschilt 'er de Perla van, deszelfs staart eindigt in twee lange en zeer dunne aanhangzels; wat meer is, deszelfs gekruiste vleugelen, leggen langs zyn lichaam.

Men kan zeer gemakkelyk het Masker van de Perla onderscheiden, wanneer men weet dat dit het water bewoond, en in een soort van buis besloten is, waar van het inwendige uit Zyde bestaat, welke het Insect spint, en waar van het uitwendige dan eens met zand, en dan weder met stukken van schelpen, omkleed is; of wel, met gedeeltens van planten, welke het Dier zeer vast met draden aan zyne schede hecht. Eenige van deze scheden zyn zeer bevallig, volgens de verschillende soorten van deze Insecten; want men ziet 'er eenige die bruin zyn, en geele streepen hebben, andere hebben alleen geele pooten of bleeke vleugelen, enz.

PERSONATÆ. De Kruidkundige geven, met *Tournefort*, dezen naam, aan een geslacht van Planten, in welke de ongelyke en onregelmatige verdeeling van de kroon der bloemen, doorgaans den muil of kop van een Dier, verbeeld. Dit geslacht bevat een groot getal groote boomen, die dezelve kenmerken hebben. Eenige Planten die 'er onder geschikt zyn, zyn opschuimlopende; hare wortelen zyn in andere Planten ingeplant, gelyk de *Orobanche*. De steelen en takken zyn gewonelyk kegelvormig; de bladeren staan by paren kruiswys tegens elkanderen over in het grootste gedeelte, of, zyn zelfs wervelswys, van twee tot zes, geplaatst. Men heeft 'er, waar van de onderste alleen tegens elkanderen overstaan, terwyl de bovenste beurtelings geplaatst zyn. Het loof is kruiswys geschikt in de Planten die tegens elkanderen overstaande bladeren hebben, en kringswys in die gene, in welke zy beurtelings geplaatst zyn. De deeltjes van het bevruchtent stof zyn bolachtig. Deze Planten hebben ten naasten by dezelve krachten, als de *Lipswyze* Planten. *Zie dit woord.* Men plaatst onder de *Personatæ*, de *Orobanche*, de *Smeerwortel*, de *Eerenprys*, de *Oogentroost*, de *Roode Ratelen*, de *Godsgenade*, het *Wilde-Vlas*, het *Groote Speenkruid*, de *Tabak*, en de andere Planten, wiens bloemen Maskerswys zyn. *Zie deze woorden.*

PETIT-GRIS. Dit is een Dier, 't geen veel overeenkomst met den Eekhoorn heeft: men vind het in de Noordelyke Landen van Europa, Azia, en Amerika; deszelfs huit word zeer hoog geschat en word menigvuldig tot de kostbaarste bontwerken gebruikt; maar men beschouwt deze Dieren als een onderscheide en afgezondert soort van de Eekhoorn.

De *Petit-Gris* is veel grooter als de Eekhoorn: deszelfs hair is niet ros, maar meer of min donker graauw; zyne ooren zyn van die lange hairen ontbloot, die aan het uiteinde van die der Eekhoorns uitsteeken; zyne staart is by wyze van een vederbosch uitgebreid. Deze dieren verschillen van de Eekhoorns, gelyk men ziet, niet alleen door de grootte en kleur, maar mede door de natuurlyke gewoontens. Men vind hen in groote menigte in de Noordsche bosschen; zy vereenigen zich in troepen, reizen in maatschappyen, en veranderen zomtyds van landstreek. Het gebeurt zomtyds, dat men geen een in een Landschap ziet, in welk men 'er het vorige jaar, duizende vond.

Wanneer zy zich naar een andere Landstreek begeeven willen, en zy een Meer of Rivier op hunnen wech ontmoeten, zoo neemt een ieder hunner, een schors van een Pynboom of Berkenboom, die zy op den oever zoeken: zy begeeven zich hier mede in het water, en geeven zich dus aan den wil van den wind over; de vloot vaart dus zachtjes op het water voort, ten minsten zoo 'er zich geen storm verheft, die de Schepen, Stuurlieden, en de geheele Vloot doet vergaan. Deze schipbreuken, welke zomtyds, drie of vier duizent zeilen te gelyk ondergaan, verryken eenige Laplanders, die 'er het overschot van op den oever vinden, zy maken zich meester van de vellen dezer Dieren, zoo zy niet te lang dood geweest zyn. Een menigte van deze Vloten, doen den overtocht met eenen gewenschten uitslag, en hebben een gelukkige scheepvaart, wanneer de wind gestadig zagtjes blaast.

Vermits deze Dieren een zagt, fyn, en kostbaar bontwerk verschaffen, zoo be-oorlogen de Laplanders hen op een zeer wreede wyze; omtrent St. Michaël, begeeven zy zich op de jacht met honden wier reuk en oog zoo keurig is, dat zy geen boom overslaan op welke 'er zich een bevind, hoe hoog hy ook zyn mag, zonder 'er hunnen meester, door hun gebas, bericht van te geven. Deze jacht, is zomtyds zoo overvloedig, dat de Laplanders veertig vellen voor een kroon verkoopen.

De graauwe of zwartachtige Eekhoorn van Virginiën, schynt tot het zelfde soort te behoren, als de *Petit-Gris* van Lapland, waar van wy spreeken: dit Dier onthoud zich doorgaans op de boomen, en byzonder op de Pynboomen; het voed zich met vruchten en zaden, waar van het zich een voorraad tegens den winter verzorgt: het brengt dezelve in een hollen stam van een boom over, alwaar het zich mede in verbergt, om het ongunstige jaargetyde over te brengen, en in welke het zyne jongen werpt; men gebruikt deszelfs huit mede tot bontwerk, onder den naam van *Petit-Gris*.

PEULEN. (*Byvoegz.*) Dit zyn vruchten die uit twee halve scheden bestaan, die door de rypheit afvallen, met van onder naar boven, of van boven naar onder te splyten. Het gene de Peul van het zaadhuisje en schede onderscheid is het middelschot. De geheele klasse van kruiswyze bloemen, verschaft hier voorbeelden van. *Zie* PLANT en BLOEM.

PEULVRUCHTEN, *Legumen.* (*Byvoegz.*) In de Kruidkunde, geeft men mede den naam van *Vlinderswyze-planten*, aan zekere Moeskruiden, om de onregelmatigheid van de kroon hunner bloemen, die in zeker voegen de gedaante van een vliegende Vlinder verbeeld. Wanneer men alle de kenmerken van deze Planten in acht neemt, zoo plaatst men 'er jaarlyksche en langlevende Planten, Heesters, en zelfs boomen onder, die zeventig voeten hoogte hebben. De Peulvruchten zyn doorgaans kruipende Planten, of zy hechten zich door klaauwtjes aan de boomen of staken, en slingeren zich om dezelve, gelyk men zulks in de Wikken, Klimboonen, enz. opmerken kan. De Heesters zyn bochtig, en voor het grootste gedeelte doornachtig. In het algemeen zyn de wortelen lang en vezelachtig, de steelen zyn kegelvormig, gelyk die der jonge takken, welke beurtelings geplaatst zyn, gelyk in de Klimboomen, en slingeren zich van de rechter naar de linker zyde in een tegengestelde zin van de beweeging der Zon. De schors, in de groote boomen van dit geslacht, is zeer dik, en even als een net met lange maasen, gerimpelt; de bladeren staan beurtelings, en het grootste gedeelte heeft een dagelyksche beweeging, welke die van het zonnelicht be-antwoord: *zie* KRUIDJE ROER MY NIET. In eenige geslachten, gelyk in dat der Acacia en doornachtige Cytisus, eindigen de takken in een doorn, die eerst met kleine bladeren bezet is, of deze doorn koomt uit den schoot der bladeren voort. In het Kruidje roer my niet, en in de Aardnoten koomen, uit de geheele oppervlakte van de steelen, en uit de voetsteeltjes der takken zelfs, stekels voort, die alleen aan de schors vastgehecht zyn, en afvallen zoo ras de Plant eenigzins oud begint te worden; in plaats dat de doornen alleen door de aankweeking verdwynen. Het grootste gedeelte der bloemen zyn hermaphroditen; de vrucht is een schede, die dan eens lang en rondachtig, en dan weder kort, platachtig of linswys is; zomtyds recht, en zomtyds slangswys gekronkelt is, zy bevat zaadhuisjes die dikwyls leedwys zyn, en in eenige, door een meelachtig en droog vleesch, en in andere door een sapryk vleesch vervult worden: in het grootste gedeelte is deze Peul afhangende, en opent zich in twee in de lengte lopende stukken. De Planten van dit Geslacht, zyn in 't algemeen slymachtig.

PHALANGIS. Dit is een soort van klein Dier, 't geen dus genoemt word, om dat deszelfs vingerbeenderen op een vreemde wyze gevormt zyn, en dat van de vier vingeren die met de vyf nagelen gemeenschap hebben waar mede zyn achterste pooten gewapent zyn, de eerste, even als aan de tweede vastgehecht is; indiervoegen, dat dezen dubbelen vinger vorkswys is, en 'er zich alleen aan het laatste vingerbeen verdeelt om tot de beide nagels te koomen. Deze dieren hebben de gestalte van een Konyn, en zyn vooral aanmerkelyk door de uitnemende lengte van hunnen staart, door de lengte van hunnen snuit, en door den vorm van hunne tanden, welke alleen ge-

noeg

genoeg is, om hen van den *Philander*, het *Marmeldier*, de *Rot*, en alle andere Dieren te onderscheiden, onder welke men hen zou willen plaatzen.

PHATAGIN. Dit is een soort van Amerikaansch Dier, 't geen mede onder den oneigentlyken naam van *Schub-Haagdis*, bekent is. De Phatagin gelykt vry wel naar den *Panggoeling*; zie deszelfs historie op *dit woord*.

PHILANDER, *Didelphis*. (*Byvoegz.*) Dit is een klein Viervoetig Dier, 't geen de grootte van een Konyn heeft, en alleen natuurlyk aan Amerika is, en vooral aan de Zuidelyke gedeeltens van dit Werelddeel; het is zelfs zeer moeyelyk om hen in Europa op te voeden.

Deze Dieren bieden ons een zonderling tuigwerkelyk gestel aan, en het gene van dat van alle andere dieren, verschilt. Men ziet in hunne werktuigen tot de voorteeling, verscheide deelen dubbelt, welke in andere dieren, enkelt zyn. Het hoofdje van de roede van het mannetje, en dat van den kittelaar van het wyfje, zyn gevorkt, en schynen dubbelt te zyn. De schede der baarmoeder welke enkelvoudig aan den ingang is, verdeelt zich vervolgens in twee buizen. De wyfjes hebben aan het achterste gedeelte van den buik, een zak of koker, die uit- en inwendig met hairen bezet is, waar van de opening omtrent een wydte van drie duimen heeft, in welke de mammen geplaatst zyn, en waar in de jongen, even na de geboorte, verborgen zyn. Deze natuurlyke zak, heeft beweeging en speeling. Het tuigwerkelyke van deze beweeging, word door verscheide spieren uitgewerkt, en door twee beenderen, welke byzonder aan dit soort van Dier zyn. Deze spieren drukken dezen zak zoo vast te zamen, dat men 'er de opening niet van zien kan, dan met haar met geweld, door middel der vingeren te verwyderen. De jongen worden in de inwendige lyfmoeder van het Dier, ontvangen; maar zy koomen 'er uit voort wanneer zy noch zeer klein zyn, om in dezen zak over te gaan, en zich aan de mammen vast te hechten, aan welke zy, gedurende hunnen eersten tyd, gekleeft blyven, en tot dat zy zoo veel krachten en grootte verkregen hebben om zich vryelyk te konnen beweegen Men kan met vry veel waarschynelykheit vermoeden, zecht de Heer *de Buffon*, dat de lyfmoeder in deze Dieren, om dus te spreeken, niets anders als de plaats der ontvanging, der vorming, en eerste ontwinding van de vrucht is, waar van de uitdryving veel vroegtydiger als in de andere Viervoetige Dieren zynde, de aangroei verder in den zak voltrokken word, in welke zy naar hun vroegtydige geboorte overgaan. Niemand, vervolgt de Heer *de Buffon*, heeft de during der dracht van deze dieren waargenomen, welke, zoo wy vermoeden, veel korter als die van andere zyn moet; en vermits dit een zonderling voorbeeld van de Natuur in de vroegtydige uitdryving der vrucht is, zoo sporen wy die gene aan, welke gelegenheit hebben om de Philanders levendig in hun geboorteland te zien, dat zy trachten te ontdekken hoe lang de wyfjes dragen, en hoe lang de jongen naar hunne geboorte aan de mammen vastgehecht blyven, voor dat zy 'er zich van afscheiden: deze waarneeming welke wetenswaardig in zich zelven is, zou ons nuttig konnen worden, met ons mogelyk een middel aan te wyzen om het leeven der kinderen te behouden, welke voor den bepaalden tyd geboren worden.

De vorming van den staart der Philanders is mede zeer zonderling. Hy is alleen aan zynen oorsprong met hairen bedekt, tot op de lengte van twee of drie duimen: het uiteinde bied alleen een glad en schubachtig vel aan; en wanneer men het Dier by dit deel aangrypt, zoo kromt het zich om den vinger; dus hangt het Dier zich mede zomtyds aan de boomen met zynen staart, de kop naar de aarde gekeert, en bespied in deze houding zynen prooi, op welke het zich nederwerpt wanneer deze voorby koomt. Het is zoo gretig naar gevogelte, dat het stoutelyk op de binnen plaatzen, en in de vogelhokken koomt. Zomtyds slingeren zy aan hunnen staart, even als de *Slingerstaart-Aapen*. De Philander kan zeer gemakkelyk tam gemaakt worden; maar zynen onaangenamen reuk, maakt hem walglyk: deze onaangename reuk heeft zyn verblyf in zyne huit. Zyn vleesch is een dier soorten, welke de Wilden het sterkste begeeren. De vrouwen van de Inboorlingen van het Land, spinnen het hair van dit Dier, 't geen fyn is, zonder echter glad te zyn: zy vormen 'er kousse-banden van die zy vervolgens rood, enz. verwen.

PHOCAS. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 275. *1ste kol. reg.* 22. Verscheide Schryvers hebben gegist dat 'er mede zwarte Phocas zyn; wy konnen verzekeren dat zy bestaan, volgens de gene die de Heer *M**** ons aanvertrouwt heeft, om 'er proeven over te neemen: deze Phocas heeft niet meer als zes en twintig duimen lengte, van den punt van den neus tot aan het uiteinde van den staart, die een weinig rondachtig is, en niet meer als acht lynen lengte heeft. Het hair van zynen rug, en van het opperste van den hals en kop, is git zwart, maar het gene de borst bedekt is zoo donker niet, gelyk mede dat der keel. Het hair van den buik tot aan den aars, heeft een vaalroode kleur. De aanhangzels die zyne pooten gepalmt doen zyn, hebben meer overeenkomst met vinnen, als die van de voorgaande soorten van Phocas. Het vel van de kin is niet alleen van hairen ontbloot, maar zelfs dunder geworden door de wryving welke dit deel ondergaan heeft wanneer dit Dier over de zandoevers, enz. voortgaat. Men weet dat de achterste pooten van den Phocas, omtrent de grootste middelyn van zyne borst geplaatst zynde, die zelfs in het midden van de geheele lengte van het Dier geplaatst is, en zyn hals behalven dit, lang, en zoo dik als de kop zynde, 'er een klomp uit ontstaan moet, welke geen ander steunpunt als de onderkaak heeft. Een gewichtige aanmerking, van welke men melding maken moet, is, dat de *Phocas* of *Robben*, zoo men zecht, geen uitstekende ooren hebben: deze heeft 'er welke ieder een duim in lengte beslaan; wy hebben weinig of geen nagelen aan de achterste pooten opgemerkt, mogelyk zouden zy merkbaarder geweest zyn, zoo het Dier grooter geweest was; mogelyk zelfs is dit een byzonder geslacht, en geen enkele verscheidenheit van den Phocas.

De Phocas, zecht de Heer *de Buffon*, is des te vreemder, om dat hy verdicht schynt, en dat hy het voorbeeld schynt naar welk de verbeelding der Dichters, de *Tritons*, *Syrenen*, en de Zee-Goden met menschen hoofden, een lichaam als dat der Viervoetige Dieren, en een staart als die der Visschen, bedacht hebben. De Phocas heerscht in derdaat in dit stomme Ryk, door zyn stem, gedaante, vernuft, en, in een woord, door de hoedanigheden die hem met de bewoonders der aarde gemeen zyn, welke die van het water zoo verre overtreffen, dat hy niet alleen van een andere order schynt te zyn, maar zelfs tot een andere Wereld te behoren. Ook is dit *Halfslachtige Dier*, schoon van eenen aart zynde, die zeer verre van dien van onze tamme dieren verschilt, tot een soort van opvoeding bekwaam; men voed het op met het dikwyls in het water te laten gaan; men leerd het met den kop en stem groeten: het leerd die van zynen meester kennen; het koomt wanneer men het roept, en geeft verscheide andere teekenen van vernuft, en gedweeheit.

De Phocas, vervolgt de Heer *de Buffon*, heeft de groote en kleine harssenen, evenredig, grootter als de Mensch; de zinnen zoo goed als een der Viervoetige Dieren, en, bygevolg het gevoel zoo levendig, en het verstand zoo vlug: het een en ander doet zich door zyne zagtaardigheid, door zyne gewoontens, door zyne maatschappyelyke hoedanigheden, door zyne levendige geneigtheit voor zyn wyfje, en oplettenheid voor zyne jongen, en door zyne uitdrukkelyker en toonryker stem, als die der andere Dieren opmerken: hy bezit mede kracht en wapentuigen; zyn lichaam is vast en groot, zyne tanden zyn snydende, en zyne nagelen scherp. Behalven dit, heeft hy byzondere voordeelen, en die eenig in hun soort zyn, boven alle die gene, welke men met hem zou willen vergelyken: hy vreest noch hitte, noch koude; hy leeft onverschillig van kruiden, vleesch en visch; hy bewoond mede het water, de aarde en het ys; hy is met den Walrus, het eenigste der Viervoetige Dieren, 't geen wezentlyk den naam van *Halfslachtig Dier* verdient, het eenigste in welk de eironde opening van het hart altoos ge-opent is, het eenigste by gevolg, 't geen zich van adem halen onthouden kan, en aan welk de hoofdstof van het water zoo eigen en natuurlyk als die van de lucht is. De *Otter* en de *Bever* zyn geen wezentlyke *Halfslachtige Dieren*, vermits hunne natuurlyke hoofdstof de lucht is; en om dat zy deze opening in het middelschot van het hart niet hebben, zoo konnen zy niet lang onder het water blyven, en zyn genoodzaakt om 'er uit te komen, of hunnen kop boven deszelfs oppervlak te verheffen, om adem te halen.

Idem, *2de kol. reg.* 16. De Phocas, die zich mede in de Zee en Meeren van Kamtchatka onthouden, bedekken zomtyds de

zand-

zandbanken geheel; maar zy werpen zich alle in het water, zoo ras hen een vaartuig nadert. De Kamtchadalers, maken van hunne huit, niet alleen zoolen tot schoenen, maar zelfs vaartuigen welke dertig mannen bevatten konnen, en veel ligter zyn en snelder zeilen konnen als die van hout.

Bladz. 276. *1ste kol. reg.* 16. Men kan de stem van den Phocas by het gebas van eenen schorren hond vergelyken; in zyne eerste jaren bootst zyn geluit vry wel het gemaauw van een Kat na: de jongen die men aan hunne moeders ontneemt, maauwen gestadig, en zullen veeltyds veel eerder van honger sterven, dan het voedzel gebruiken 't geen men hen aanbied. De oude Phocas bassen tegens die gene die hen slaan, en spannen alle hunne vermogens in om te byten, en zich te wreeken. In 't algemeen zyn deze Dieren niet zeer vreesachtig, maar zyn kloekmoedig; men heeft opgemerkt, dat het geluit van den Donder, en het vuur des Blixems, wel verre van hen te verschrikken, hen schynt te vermaken. Zy verlaten het water gedurende het onweder, zecht de Heer *de Buffon*; zy verlaten alsdan mede de ysschorssen om het geschok der golven te vermyden, en begeven zich op het Land, om zich met het onweder te vermaken, en zich door den Regen te laten besproeijen, 't geen hen zeer aangenaam is: zy bezitten natuurlyk een kwaden reuk, welke men zeer verre riekt wanneer zy in een groot aantal by elkanderen zyn; het gebeurt zomtyds wanneer men hen vervolgt, dat zy hunnen drek uitwerpen, welke geel is, en een ondraaggelyke stank bezit; zy slaapen gaarne in de Zon, op de ysschorssen en rotzen: men kan hen naderen zonder dat zy ontwaken, en dit is een der gewone wyzen van hen te vangen.

Idem, *reg.* 31. De Heer *Knutberg* heeft een ander middel uitgevonden om de Phocas te dooden, dit is, om in de holen der rotzen, in welke deze Dieren in groot aantal by elkanderen komen, een lans te plaatzen welke in het lichaam van het Dier gedreven word, door middel van een springveder, die door de minste aanraking ontspant. Men vind in de *Memoriën van de Koninglyke Akademie van Zweeden*, *voor het Jaar* 1757, een beschryving van de Robbenvangst, in Ostro-Bothniën. De Finlanders, welke gedurende de winter, niets te verrichten hebben, verzamelen in troepen, en gaan deze Dieren, gedurende de maanden February, Maart en April, be-oorlogen: zy bedienen zich hier toe van vuurroers, en netten. Deze Karavaan welke niets anders dan Zeewater drinkt, 't geen men zomtyds met melk verzagt, reist met veele voorzorgen en gevaren over de ysschorssen, over welke zy dikwyls hunne vaartuigen trekken moeten; zy kruipen 'er mede op den buik over, en trappen met de voeten, even als deze Dieren, om hen te lokken. Het kortste middel is, dat men hen aan de openingen bespied die zy in het ys vormen om uit het water te komen, of de lucht in te ademen, en hen den neus af te snyden. Wanneer men een jonge gevangen heeft, maakt men hem levendig aan een yzer vast, 't geen drie punten heeft, en steekt dit door de opening in het water: de moeder koomt aanstonds toeschieten, en met haar jong te willen bevryden, kwetst zy zich, en sneuvelt. In de Zee van Kamtschatka, werpen de wyfjes der Phocas maar een jong, 't geen zy op het ys baren, en zy zoogen het met twee mammen. Wanneer het water valt, blyven deze dieren op de rotzen leggen; en om zich te vermaken, stoeten zy elkanderen in de Zee; maar dit spel verandert wel ras in een gevecht, waar in zy elkanderen wreede wonden toebrengen. Vermits zy met moeite voortgaan, zoo wil men dat zy, om hunnen wech gemakkelyker te maken, water op het zand spuwen.

PHRYGANEA. (*Byvoegz.*) De Heer *Geoffroi* zecht, in zyne *Historie der Insecten van de naarbuurschap van Parys*, dat de Phryganea een Insect is, 't geen zeer lange draadswyze sprieten heeft; wiens vleugelen geschakeert en nevens elkanderen, by wyze van een scherp Dak geplaatst, en aan het einde opgeheven zyn; zyne mond word door een kleinen snuit gevormt, welke van vier baardjes vergezelt is, en zyne kop heeft drie gladde oogen; zyne staart is enkelvoudig en kaal. Verscheide Natuuronderzoekers geven deze Insecten den naam van *Vlinderswyze Vliegen*. Zy gelyken eenigzints naar de *Paarl Vliegen* in gedaante en wyze om zich scheden in den staat van Masker te vormen. Niets is mede bultiger als de gedaante van deze scheden: men zou hen voor zegentekens van kleine schelpjes en planten aanzien; niets is mede zonderlinger dan om

de Phryganea met hare fchede in het water te zien voortgaan, waar van het grootfte gedeelte der ftoffen die haar te zamenftellen, zeer ligt zyn. Deze fchede in welke het Infect zoo dikwyls weder keert, als men het 'er uit neemt, fchynt alleen gevormt te zyn om haren bewoonder te verbergen, die, zonder dit, den prooi van een menigte verflindzuchtige Water-infecten, worden zou. Men heeft een Phryganea, die men *Rouw-Vlieg* noemt, maar zy onderfcheid zich aan de andere, men zou haar voor een kleine Vlinder aanzien; hare agterfte pooten hebben eene verbazende lengte.

PINIPINICHI. (*Byvoegz.*) De Heer *Romé de l'Ifle*, heeft ons verzekert, dat het gene men hier van het fap van den *Pinipinichi* zecht, mede op een Indiaanfche Heefter toepaffelyk is, wiens zagte en lidwyze takken, die de dikte van een fchryfpen hebben, uit elkanderen, zonder eenige bladeren voortkomen. De Malabaren geven hem den naam van *Kali*; dit is een foort van Euphorbium, waar van het brandende fap echter met nut in Ooft-Indiën gebruikt word om de Venusziekte te genezen. Dezelve Waarnemer zecht, dat de ontdekking van dit geneesmiddel, voor weinig jaren, door een arme Indiaan van Pondichery, gedaan is, wiens lichaam door het koud vuur begon aangetaft te worden: dit ongelukkig fchepzel zyne kwaal voor ongeneeslyk houdende, en door de Geneesheeren verlaten zynde, befloot om zich een fpoedige dood te verfchaffen, met zyn lyden, te doen eindigen; hy at de takken van deze *Kali*, met de gedachten van zich hierdoor te zullen vergeeven, maar hy verfchafte zich alleen een overvloedige lozing van onder en boven; waar na hy, zich in tegendeel ontlaft voelende, het heilzaam gebruik van dit middel, gedurende veertien dagen achtervolgde, wanneer hy zich volkomen geneezen vond. Zedert dit zonderling en gedenkwaardig geval in dit Land; gebruiken verfcheide Franfche Wondheelders in Indiën deze *Kali* met vrucht tegens dit foort van kwalen. De Heer *Carrere*, maakt 'er, onder anderen, een gelukkig gebruik van.

PISSEBED. (*Byvoegz.*) Men ziet zomtyds in de Mierenneften, jonge Piffebedden die geheel blank zyn, en den Winter in een ftaat van verdoving, even als de Mieren doorbrengen: men ziet haar onder deze verfpreid, en in de klompen, van op een gehoopte Mieren, gefchikt.

PLAGIURES. Dezen naam geeft men aan de Viffchen en Schelpen die zich alleen in de volle Zee onthouden: *zie* SCHELPEN en VISSCHEN. Eenige Vifchkundigen hebben deze naam van Plagiures, alleen aan de viffchen van het foort der Walviffchen gegeeven, welke leventbarende zyn, en wier wyfjes mammen aan het onderfte van den buik geplaatft hebben. *Zie* CETACEI en LEVENDBARENDE.

PLANT. (*Byvoegz.*) Men kan niet ontkennen, dat de Planten levendige en met werktuigen begaafde lichamen zyn, die zich voeden en kruiffen door *intus-fusception*, en waar van ieder deel in zich zelfs, een byzondere levenskracht bezit, die van de andere onafhankelyk is; in een woord, dat de hoedanigheit bezit, om weder op nieuw voort te koomen.

Alle Planten welke in de Duinen voortkomen, zyn Pigmeeuwen, zecht de Heer *Linnæus*. De yszel en Infecten veroorzaken hen mede ziektens. *Zie* het gene wy van de ziektens der *Boomen* en *Planten* op het woord BOOM gezecht hebben. Wy zullen 'er hier dat gene byvoegen, dat de Schryver van de *Befpiegeling en Oeffening der Tuiniers-konft*, over de ontlediging der Planten, gezecht heeft.

Alles wat leeft, zecht hy, kan de ademhaling niet ontbeeren, en men kan niet twyffelen, dat de Planten zoo wel niet ademen als de dieren: zy bezitten gelyk deze alle de nodige werktuigen tot het leeven; aderen, vezelen, waar van eenige het voedzel in de verhevenfte deelen overbrengen: waar tegens andere dit voedzel naar de wortelen doen nederdalen; andere eindelyk ademen, even als luchtbuifen en longen, geftadig de lucht in, en ontvangen den invloed der Zon; deze lucht is, gelyk wy gezecht hebben, zoo nodig tot haren aangroei, dat wanneer men een droppel olie aan haren wortel plaatft, hy den ingang der lucht in de vezelen en kanalen belet, en dit gedeelte der wortelen, 't geen van den olie doordrongen is, doet fterven, de opklimming van het fap word mede meer of min verhaaft, en de lucht meer of min verdunt, volgens den graad van warmte der aarde.

Is

Is 'er iets verwonderenswaardiger als het tuigwerkelyk gestel der planten? Men vind 'er verschillende vaten en vormen om den schors, het hout, de doornen, de hairen of het dons, het merg, het katoen, de bladeren: de bloemen, de vruchten en zaden, voort te brengen.

De Planten bestaan uit kleine van elkanderen afgezonderde kanalen, die zich langzamerhand in pakjes by elkanderen schikken, en zich in een zelfde kegel by een verzamelen, en een stam vormen, die aan eene van zyne uiteindens wortelen voortbrengt, en aan het andere takken uitschiet; en deze pakjes zich langzamerhand verdeelende, eindigen de plant door de uitbreiding van hare bladeren. Men begrypt ligtelyk dat de ontleding der planten niet minder het onderzoek der Philosophen waardig is, als die der dieren: inderdaat, hoe veel wonderen bied zy niet aan in de Werken van *Malphigius*, van den Doctor *Grew*, en in de *Groeijende Weegkunde* van *Hales*: het schynt niet te blyken, zecht de Heer *Diderot*, in de *Dictionaire Encyclopedique*, dat de Ouden in dit opzicht, eenige aanmerkelyke voortgangen gemaakt hebben; en men moet hier over niet verwondert zyn: het tuigwerkelyk gestel van een plant, is een zamenschikking van vezelen, die zoo dun, van lichaampjes die zoo fyn, van vaten, die zoo naauw, en van poriën die zoo eng zyn, dat de hedendaagsche Natuuronderzoekers, niet verre zouden gekomen zyn, zonder behulp van het Mikroscoop.

Byna alle planten komen van zaden voort: dit is een proef-ondervindelyke en algemeen bekende waarheid. De andere wyzen op welke de planten zich vermenigvuldigen, of zich natuurlyk, of door konst voortplanten, bepalen zich aan de uitspruitzels of bollen, aan de bladeren of takken, die men in de aarde steekt, of aan de griffingen. Maar de leedjes die men van de stammen en takken afscheid, vervangen de zaden in de *Conferva*; een fyn stof bekleed hunne plaats in de Paddestoelen. Het onderscheid het gene plaats heeft tusschen een zaad en scheut, is dat een zaad voor dat het naar zyne moeder gelykt, een of twee zaadbladeren uitschiet, in plaats dat de scheut geen zaadbladeren heeft, en in 't klein naar zyne moeder van het eerste ogenblik af, gelykt.

Bladz. 290, *2de kolom*, *regel* 21. Maar welk een onderscheid bemerkt men in den ouderdom en during der planten niet! Men heeft planten die alleen eenige dagen, of mogelyk maar eenige uuren leeven, andere hebben een during van verscheide jaren, en zelfs van verscheide eeuwen: men vind voorbeelden van het gene wy gezecht hebben in de vergelyking van de *Byssus*, de *Paddestoelen*, de *Tarw*, de *Eikenboom* en *Baobab*, zie *deze woorden*. Voor 't overige, de luchtstreek heeft veel invloed op de during der planten, het is om deze reden dat de Wonderboom, de Basilikon, de Tabak, enz. 't geen langlevende planten van twee of drie jaren, of zelfs boomen van een lange during in hun geboorte Land zyn, jaarlyksche planten worden, wanneer zy in onze Noordelyke Landen verplant zyn: dit is eene onstandvastigheit, zecht de Heer *Adanson*, welke de leerwyze gebrekkig doet worden die de planten in jaarlyksche, twee jarige planten, enz. verdeelt, 't zy dat zy in de gronden, of in het zoete water, of in het zee-water, enz. groeijen.

Men kan haar noch volgens hare luchtstreek beschouwen, want men merkt op, dat de soorten van Planten van de Bevrozen Luchstreeken in 't algemeen genomen, in 't geheel van die gene verschillen die tusschen de Keerkringen voortkoomen, en dit verschil in de planten hangt alleen van de verschillende gematigheit der luchtstreken af, (het is om deze reden, by voorbeeld, dat de Look geen reuk in Griekenland heeft); maar op de verheven bergen, op welke de gematigheit der lucht, vry algemeen gelyk is, vind men in de verschillende luchtstreeken, ten minsten een gedeelte derzelve planten; dit word door de Kruidlezingen bevestigt, welke men met zorgvuldigheit op de bergen van Peru en Brazil, op den berg Ararat, het Pyreneesche gebergte, op dat van Zwitzerland, en zelfs op dat van Lapland, gedaan heeft.

Bladz. 292. *2de kolom*, *reg.* 17. *van onder*. Het is byna volstandig, dat de planten welke elkanderen door den smaak, reuk en kleur, gelyken, gewonelyk dezelve krachten bezitten, en dat die gene, die verschillende smaken of reuken hebben, mede verschillende krachten bezitten. De smakelooze planten hebben doorgaans geen geneeskrachtige eigenschappen; die gene welke smakelyk en zeer welriekende zyn, bezitten groote krach-

ten: want ontneemt de planten haren reuk en ſmaak, zoo zult gy haar hare krachten benemen. Men merkt veel waterachtige of ſmakelooze deelen in die gene op, die alleen bevochtigent zyn, zy hebben een zoete ſmaak: in tegendeel zyn de verfriſſende, zuurachtig: die gene, welke een kwade reuk hebben, zyn doorgaans vry vergiftig; de ſpeceryachtige zyn zenuwverſterkende, enz. De ondervinding leerd noch dat een menigte planten welke veele krachten bezitten wanneer zy verſch zyn, hare hoedanigheden door de droging verliezen: het is dus, dat de verſche Godsgenade, een krachtig braaken purgeermiddel is, en gedroogt zynde heeft zy geen krachten; de verſche wortel van het Bolliſch is pisdryvende; de Cruciferaas verſch geplukt zynde, zyn ſcheurbuik weerſtaande, maar gedroogt zynde hebben zy geen krachten. De wortel van de Rhabarber, in tegendeel, is beeter wanneer hy tien jaren bewaart geweeſt is: de tyd der inzameling is noch een zaak van aanbelang in de planten: by voorbeeld, de wortel van het Nagelkruid heeft geen ſpeceryachtige hoedanigheden, dan alleen in de Lente: die van de Angelika, heeft 'er geen, dan in den Winter.

Wy zeggen noch dat de verſchillende deelen van een zelfde plant, en vooral de ſchors, verſchillende krachten konnen hebben, volgens den aart der byzondere ſappen die zy bevatten, en het verſchillent tuigwerkelyk geſtel: het is alleen het ſap 't geen uit de Papaver vloeit, 't geen verdovende is: dat van de Wolfsmelk en groote Gouwe 't geen bytende is: de buikzuiverende kracht van de Jalappe, is in den harſt geplaatſt. In den Dennenboom, vergadert de terpentyn zich natuurlyk in de blaasjes onder de opperhuit; in den Geneverboom, verzamelt zich de Sandrak tuſſchen den ſchors en het hout; in den Denneboom, ſypelt het Pik doorgaans tuſſchen het hout en den ſchors; in den Lorkenboom, vergadert zich de terpentyn voornamentlyk in het lichaam van het hout zelfs; in den Pynboom, zypelt de harſt tuſſchen het hout en de ſchors, en zelfs voor een gedeelte tot in het merg door.

Bladz. 293. *1ſte kol. reg.* 11. *van onder.* Wat de Kruidkundige ſteltzels betreft, welke zedert *Ariſtoteles*, *Theophraſtus*, *Dioſcorides* en *Plinius*, tot de Heeren *Tournefort*, *Plumier*, *Linnæus* en *Adanſon*, gevormt zyn, wy hadden gewenſcht om 'er hier een ſchets van voor onze Lezers te konnen plaatzen; maar wy zullen ons vergenoegen met hier te zeggen, dat de Kruidkundigen het ſteltzel der planten onder verſcheide gezichtpunten beſchouwen; eenige ten opzichten van de bloemen of helmſtyltjes; andere ten opzichten der bloemkroonen of bloembladeren, of ten opzichte der zaden of andere deelen der vruchtgeving; andere ten opzichte van den reuk, ſmaak, of geneeskrachtige eigenſchappen. Echter is het zeker, dat de eerſte kundigheden die men van de planten gehad heeft, die gene van de gebruiken is, waar toe men haar gebezigt heeft, en dat men 'er zich van bediende voor dat men haar namen gaf, en in klaſſen ſchikte. Men voede zich met de vruchten, bekleede zich met de ſchors of bladeren; men vormde hutten van de boomen der Boſſchen, voor dat men de Appelboomen en Perenboomen, de Hennip en het Vlaſch, de Eiken- of Olmboomen, enz. namen gaf. De Menſch moeſt zyn dringende behoeftens, door het gevoel alleen, en onafhangelyk van alle verkregen kundigheden voldoen: men genoot den geur der Roozen en Jasmyn, zoo ras men haar naderde; het is, gelyk wy hier voor gezecht hebben, alleen door een gelukkig toeval, dat men kennis van de nuttigheit verkreegen heeft, die men van den Tarw, Ryſt, Koffy en Wynſtok, trekken kan. Men leeſt in de *Dictionaire Encyclopedique*, dat men waarnemingen maakt, en meer zamenvoegingen bezoekt, ten einde te konnen ſlagen om den naamlyſt der planten tot een ſteltzel te brengen, als 'er mogelyk noodig zouden zyn om proefnemingen te doen en ondervindingen te bekomen, ten einde een menigte nieuwe en nuttige eigenſchappen in deze zelfde planten te ontdeken. Behalven dit, kan men vooronderſtellen dat deze kundigheid ooit tot een volſtandig en onfeilbaar zamenſtel zal gebracht worden? Hoe kan men begrypen, dat men door een kleine Latynſche Spreekwys, te gelyk de byzondere kenmerken, de order, klaſſe, en den naam van een plant zou konnen ontdekken? Het is een algemeene wet voor alle de onderwerpen der Natuurlyke Hiſtorie, en voornamentlyk voor die gene die zoo talryk als de planten zyn, dat men 'er een zoo volledige beſchryving van geven moet, om op een klaarblykelyke wyze, dezelve kenmerken uit te drukken. Vermits de volmaaktheit van een waar

zamenstel der planten, een zeer harssenschimmig wezen is, en tot den rang der zaken behoort welke men bewezen heeft onuitvindelyk te zyn, zoo zou het te wenschen zyn, dat de Kruidkundigen eindelyk overeenkwamen om een eenig steltzel aan te nemen, schoon het zelfs het beste niet was; dit zou de wetenschap minder verwart, en hare taal gemakkelyker maken. *Zie het woord* KRUIDKUNDE.

Idem, *2de kolom*, *reg.* 29. Onder de vier of vyf soorten van beweegingen die men in de planten opmerkt; te weten, Ten 1ste, die van *richting*; Ten 2de, die van *Knikking*; Ten 3de, die van *toesluiting* en *ontluiking*; en ten 5de, de *springvederswyze*, merkt men op, dat alle de oorzaken welke tot den aangroei der planten te zamenlopen, noch tot hare *richting* mede werken; tot deze behoren de Lucht, de Zon, het Dachlicht, en de vo dende Dampen die zich uit de aarde opheffen. De steelen zyn de eenigste deelen der planten niet, welke zich naar de lucht en naar het licht der Zon richten, men heeft bloemen die haren loodlynigen stand verlaten, en naar de zyde van dit hemellicht overhellen, indiervoegen, dat zy het rechtsstreeks hare bloemschyf aanbieden, met deszelfs stand in zynen dagelykschen loop te volgen. De planten in welke deze knikkende beweeging plaats heeft, zyn, de *Heliotropes*; tot deze behoren de Zonnebloem, verscheide Half-gebloemde Planten; de Italiaansche Rakette; de Wouwe, enz. Deze beweeging geschied niet, dan door een kronkeling van den wortel; maar, volgens den Heer *de la Hire*, door een verkorting der vezelen van den steel aan de zyde der Zon, welke verkorting door een grooter uitwaasseming van deze zyde veroorzaakt word. De airen der Granen, die door hare zwaarte overhellen, hangen mede alleen naar de zyde der Zon over: de steel van de *Herba trientalis* hangt nederwaarts, gedurende den nacht; de bladeren van de Maluwe, Klaveren, enz. volgen mede, gelyk de Zonnebloem, den stand der Zon.

In den gunstigsten staat der Lucht, voor de groeijing, dat is te zeggen, by een betrokken lucht, waar in zich gesteltheden tot onweder bevinden, strekken zich visierswyze bladeren van verscheide planten, gelyk de moeskruiden, in het zelfde vlak als het gemeene voetsteeltje uit. Wanneer 'er de Zon sterk op schynt, zoo rechten zy zich loodlynig op, en vormen een rechten hoek met dit zelfde voetsteeltje. Het oppervlak van verscheide blaadjes, evenwydig voor een brandende Zon blootgestelt zynde, word mede hol, 't geen hunne overeenkomst met de visierswyze blaadjes doet zien: de door konst gemaakte hitte van een gloeijent yzer, brengt het zelfde uitwerkzel op de eene en andere voort; maar de plant lyd hier door. De Heer *Adanson* heeft opgemerkt, dat verscheide soorten van *Chenopodium* (Lammerkens ooren, enz.) dus hunne bladeren des avonds na het ondergaan der Zon opheffen, en des morgens na haren opgang weder uitstrekken, zonder dat dit hemellicht 'er onmiddelyk op werkt; andere planten krommen zich en hangen loodlynig nederwaarts, na dat de Zon onder is, en gedurende de koelte van den nacht. Een door konst gemaakte daauw, brengt het zelve uitwerkzel van *toesluiting* voort: de *ontsluiting* der bloemen heeft ten naasten by dezelve oorzaak. *Zie* mede het artikel *Bloeijing*, op het woord BLOEM.

Een ander natuurlyk uitwerkzel is de gewaande slaap van eenige planten, welke, op de aannadering van den nacht, of van een vinger, een andere gesteltheit aannemen als zy gedurende den dach hebben; deze beweeging van *toesluiting* is, die staat van inkrimping en verslapping, die de Heer *Linnæus*, door het woord *Slaap* uitdrukt. *Zie* het gene wy hier omtrent op het woord KRUIDJE ROER MY NIET, gezecht hebben; als mede het gene de *scharsnierswyse beweging* betreft. Men heeft reeds voor lang dit Kruidkundig verschynzel gekent; de eerste die 'er over geschreven heeft, is *Acosta*, die deze aanmerking ten opzichten van den Tamarischboom maakt; *Alpinus*, strekte vervolgens deze waarneeming over andere Aziatische planten uit, en de Heer *Linnæus* heeft haar noch veel verder onder de Europeaansche gebracht. Wat de *springveerswyze beweeging* in de planten betreft, men heeft 'er voorbeelden van in de vleesachtige vruchten van de Balsemina, de wilde Konkommer en het Koekkoeksbrood, welke zich met kracht in elkanderen trekken, en haar zaad uitwerpen. De drooge vruchten, gelyk de zaadhuisjes van het grootste gedeelte der Hanevoet, Wolfswortel, enz. die van de Lelieswyze planten, de Moeskruiden, het Esschekruid, enz. openen zich mede met kracht.

kracht. De ribben der afdeelingen van het zaadhuisje van het Robbrechtskruid, die van den Haver, de geheele plant van de Roos van Jericho, neemen beurtelings een beweeging van zamentrekking en uitzetting aan, wanneer men haar beurtelings voor de warmte en vochtigheit blootstelt: deze verschillende beweegingen hangen van een richting en byzondere schikking van de verzameling der groeibare vezelen af, in diervoegen, dat wanneer zy in uitgebreidheid in allerlei zin afnemen, door de zamentrekking en uitdroging, zy zekere deelen op een bepaalde wyze doen werken. Men heeft planten, die, wel verre van deze natuurlyke of vrywillige veerkrachtige beweeging te bezitten, zelf die gene niet hebben welke strekt om haar in haren vorigen staat te herstellen wanneer men haar 'er eenmaal buiten gebracht heeft, tot deze behoren de bloemen van de *Cataleptica*.

De oorzaak van deze vyf soorten van bewegingen schynt uitwendig, en geenzints vrywillig te zyn, gelyk in de volmaakte dieren, welke deze oorzaak inwendig bezitten, en die van hunnen wil en keuze afhangt. Maar hoe veel onvolmaakte dieren, gelyk die van de aftrekzelen der dieren en planten, de diertjes van het zaadvocht, en de Polypussen, wier beweegingen alleen, gelyk die van de Peulvruchten, het Kruidje roer my niet, enz. van uitwendige oorzaken afhangen, gelyk de warmte, en het dachlicht! Hoe veel heeft men 'er niet, gelyk de Galinsecten, de Oesters, de Schotels, welke geen beweeging hebben die zoo aanmerkelyk zichtbaar is, als die van het Kruidje roer my niet! *zie* deze woorden, en dat van Dier.

Hoe veel planten heeft men niet, wier gebruik een kwade smaak aan het vleesch, en zelfs aan de melk van deze dieren geeft! De Heer *Hagstrœm* zecht, dat de Wilde Kers, het Keelkruid, de Euphorbium, de Hazensalade, zelfs de Look zonder Look, en de zonneschermswyze Planten, den smaak van de *Melk* geheel veranderen: *zie dit woord.* De Heer *Bielke* wil, dat het vleesch alle jaren van smaak verandert, volgens de jaargetyden en de hoedanigheden der Planten, waar van de Dieren gebruik maken, met welkers vleesch wy ons voeden: het is om deze reden, dat het vleesch der Lysters een smaak van de Genever- of van de Lorkenbeziën, in den Herfst hebben; dat van de Oerhanen heeft, gedurende den Winter, een smaak van de Pynappelen; dat van de Konynen heeft een Koolsmaak, gedurende den Herfst. Het vleesch der Schapen van het zuidelyke gedeelte van Vrankryk, heeft den smaak van de speceryachtige Kruiden, waar mede zy zich voeden. De drek en beenderen nemen mede de kleur en reuk der planten aan. *Lesser* zecht, dat het Balsemkruid en de Indiaansche Vygenboom, de pis rood maken; de Rhabarber doet haar geel worden; de Aspergiën geeven haar derzelver reuk; en de Terpentyn een Violet reuk. Het zweet, bezit zomtyds mede een hoedanigheit van ons voedzel: de Lieden van den eersten smaak in Polen, beroemen zich, dat het hunne naar den Hongaarschen wyn riekt. De Jooden, en alles wat zy gestadig naderen, en zelfs hunne kleederen, hebben gewonelyk een ondragelyke reuk, welke van het menigvuldig gebruik van de Look voortkoomt. De hoedanigheit van het voedzel, 't geen uit het Ryk der Planten ontleent is, heeft mede invloed op de vaste deelen. Bezit de Meekrap de eigenschap niet om de beenderen der Varkens en Vogelen rood te verwen, welke 'er van eeten?

Byvoegzel tot het Alphabetiesch Tafreel, van de verschillende deelen der Planten, Konstwoorden, enz.

Air. Dit is een verzameling van bloemen, die alle van elkanderen onderscheiden zyn, dat is te zeggen, die alle een onderscheiden voetsteeltje hebben, en op een gemeene as geschikt zyn, welke vry lang is; indiervoegen dat hare byeenverzameling dat gene vormt, dat men een *Air* noemt.

Anthera. Dit is het opperste gedeelte van het helmstyltje of het Hoofdje, *zie dit woord* en Helmstyltje.

Bloemblad, *Petalum.* *Colomna* is de eerste, die in het jaar 1651, in zyne aantekeningen op *Hernandez*, de naam van *Petalum*, aan het gekleurde deel der planten gegeeven heeft; dat de Heer *Linnæus* zedert *Corolla* genoemt heeft, 't geen (ten opzichte van deszelfs gedaante) als regelmatig, klokswys, rooswys en schotelswys, of onregelmatig, als bekswys, enz. kan beschouwt worden. De Kroon, of de bladeren der bloemen, verschilt van den kelk en andere dee-

deelen der plant, volgens de Heer *de Saussure* (*Waarneemingen over de Schors, Bladeren en Bloembladeren*) hier in, dat haare opperhuit geen schorsklieren heeft; zy schynt byna alleen, uit luchtbuizen, te zamengestelt.

BLOEMKNOP. Dit is een ronde knop, welke in een zeker aantal langs de takken der boomen voortkoomt, en waar uit de bloemen voortkoomen, die de vruchten voortbrengen. De *Bloemknoppen* der boomen die vruchten met kernen voortbrengen, geeven verscheide bloemen uit; die van die gene, die vruchten met amandelen draagen, brengen een eenige bloem voort. Men heeft twee soorten van *Bloemknoppen*, *ronde* en *platte*; de eerste zyn die gene, die vruchtdragende takken doen hopen; de tweede brengen alleen houtachtige takken voort. Zie *Takken* op het woord BOOM.

BOL en BOLACHTIG. Men zecht dit van die ronde wortelen der planten, welke uit verscheide huiden of vliezen te zamengestelt zyn, die elkanderen omvatten; *Bolswys* zecht men van een plant, wier wortel *bolachtig* is. Zie *Wortel*.

DOORN, *Spina*. Dit is een scherpe punt, welke in diervoegen met de plant vereenigt is, dat men 'er hem niet afscheiden kan, zonder haar te scheuren Men onderscheid twee soorten van *Doornen*: Ten 1ste, die gene, die met het houtachtige gedeelte der plant, een lichaam uitmaken, en zoo lang als zy duren: dit zyn de wezentlyke *Doornen*. Ten 2de, de andere, die alleen met de schors vereenigt zyn, en doorgaans afvallen wanneer de plant eenigzints oud word, of dat zy van hare schors ontbloot word, deze draagt de naam van *Stekel*, *Aculei*. Dus zyn, die der *Braambeziën* en *Rozenboom*: zie *deze woorden*. De nuttigheit en oorzaak van den oorsprong der Doornen, zyn ons noch onbekent.

EIJERHUIS. In eenige Rozeboomen en Hanevoet, is dit niets anders dan het zaad: het Eijerhuis verandert in 't vervolg in de vrucht.

GRIFFELEN of ENTEN. De Griffeling in 't algemeen, is de vereeniging van een plant of van een gedeelte van een plant met een andere. Men geeft den naam van *Griffel* aan het deel 't geen overgebracht word, en die van *onderwerp* aan die, waar mede men haar vereenigt. Deze wyze om de planten te vermenigvuldigen, werkt alleen de vernietiging van het onderwerp uit, om 'er alle de sappen ten voordeelen van de Griffel van af te leiden, die men ten haren kosten, verder wil doen leeven en zich vermeenigvuldigen. Deze vereeniging geschied, of natuurlyk, of door konst. Men ziet dagelyks in de Bosschen, scheuten, die uit eenen stam voortkoomen, en te dicht by elkanderen staan, of takken die elkanderen aanraken en sterk drukken, deze vereenigen eindelyk door lengte van tyd met elkanderen: veele bladeren griffelen onderling door elkanderen in de knoppen te naderen: men heeft een konkommer gezien die met haar steeltje op een andere konkommer, gegriffelt was. Op dezelve wys, heeft men een jonge konkommer zich met haar steeltje op een andere vry groote konkommer zien griffelen. De Meloen, de Appel, en veel andere vruchten, boven welke de bloem verheven is, griffelen zich buiten de kelk, terwyl zy noch teder en grasachtig zyn; die gene welke de kelk onder de bloem hebben, gelyk de Karsseboom, Pruimboom, Abrikoosboom, enz. griffelen in den knop der bloem zelfs, voor dat deze zet, en vereenigen zich door de uitspatting van hare vleesachtige zelfstandigheit. Deze natuurlyke griffeling, door nadering, de eenigste van welke de Natuur ons een voorbeeld gegeeven heeft, is door de konst naargebootst; zoo ras men haar ontdekt heeft, en zy heeft verscheide andere wyzen doen bezoeken, welke mede geslaagt zyn. Deze konstige Griffelingen zyn, de *Griffeling door nadering*, die door *insplyting*, de *kroonswyze*, de *schildswyze* en *fluitswyze*. *Zie* het gene hier van op het woord BOOM, gezecht is. Wat de deelen betreft welke men Griffelt, hunne keuse hangt van het oogmerk van aangenaamheit of nuttigheit af, 't geen men zich in deze handelwys voorstelt.

HELMSTYLTJES. Dit zyn de Vezels, *Filamenta*, welke omtrent het middelpunt der bloem geplaatst zyn, en die ieder met een lichaampje bezet zyn, 't geen men *hoofdje* of *stofknopje*, *anthera*, noemt, gelyk men zulks gemaklyk in de *Tulipen* opmerken kan: dit lichaampje bevat een vruchtbaar-

makent ſtof; *pollen*, 't geen zeer fyn is, dat is te zeggen het mannelyke gedeelte tot de voortteeling. *Grew* is de eerſte, die in het jaar 1682, de gedaante van dit bevruchtent ſtof door het microſcoop onderzocht heeft; *Malphigius* heeft zulks mede in het jaar 1711 gedaan. De Heer *Geoffroi* handelt, in de *Memoriën van de Akademie der Wetenſchappen van Parys*, over den Aart en Gedaante van dit Stof; in het jaar 1737 onderzocht de Heer *de Juſſieu*, in dezelve *Memoriën*, de uitbarſting en wyze van zich te openen van deze ſtofzaadjes der ſtofvezels, in het water geplaatſt zynde; in het jaar 1747 behandelde de Heer *Needham* het zelfde onderwerp in zyne *Nieuwe ontdekkingen door het Microſcoop*. Wy moeten mede zeggen, dat *Micheli* de eerſte is, die in het jaar 1729, in de planten die men *onvolmaakte* noemt, gelyk de *Paddeſtoelen*, helmſtyltjes of mannelyke deelen, ontdekt en aangeduid heeft. De helmſtyltjes der *Varen*, zyn in het jaar 1732, door den Heer *de Juſſieu* ontdekt. De Heer *de Reaumur* heeft die van de *Fucus* reeds in het jaar 1711, waargenomen. Het getal der helmſtyltjes is niet volſtandig, dan in iedere byzondere klaſſe van planten: men heeft planten welke 'er van een tot dertien hebben; zelfs vind men 'er waar in het getal der helmſtyltjes, zeven hondert, bedraagt. Hunne evenredigheit is vry ongelyk. Het is noch niet beſlecht, of het gene dat men helmſtyltjes in de *Lichens* noemt, 'er wezentlyk zyn, of dat het niet veel eerder ſcheuten zyn.

HOOFDJE. Dit is een lichaampje, waar in de helmſtyltjes of vezels eindigen: dit lichaampje bevat een bevruchtent ſtof.

KAPJE, *Calyptra*. Dezen naam geeft men aan den Kelk, die de vruchten der Moſchgewaſſen bedekt.

KATJE, *Amentum*, *aut Flos amentaceus*, *julus*. Dit is een konſtwoord der Kruidkunde, door welk men de Onvruchtbare Bloemen betekent: men heeft 'er die alleen uit helmſtyltjes of ſtofknopjes beſtaan, en andere hebben mede kleine bladeren; deze deelen zyn aan een as vaſtgehecht, die de gedaante van een Priem of van den ſtaart van een Kat heeft, waar van het woord *Katje*, voortgekomen is. Dus is het Katje een verzameling van bloemen, die, of geheel mannelyk, of geheel vrouwelyk zyn. Deze bloem is altoos van de vrucht afgeſcheiden, 't zy dat zy zich op een byzondere ſtam bevind die onderſcheiden is van die gene, die de vrucht voortbrengt, 't zy dat dezelve plant, bloemen en vruchten draagt. *Zie* BLOEM.

KELK, *Calix*. Dit is het uitwendig omkleedzel of het ſteunzel van de andere deelen der bloem: zyne kleur is gewonelyk groen. Men telt 'er zeven ſoorten van; de gemeene Kelk, het Omkleedzel, de Spatha, de Gluma, het Katje, het Kapje en de Beurs. Vermits men planten heeft welke geen kelk hebben, zoo heeft men 'er mede waar van de kelk langzamerhand in bladeren der plant verandert; hier tegen heeft men weder andere, waar in de bladeren der plant in kelken veranderen: dit ziet men in de geſlachten van eenige ſoorten van Hanevoet, gelyk de Anemonen, het Keukenkruid, enz.

KLAAUWEN. *Zie* op het woord BLOEMBOL.

KNOP, *Germen aut Gemma*. Dit is die verhevenheid, die men aan de takken der boomen opmerkt; of een levent oog 't geen in 't vervolg een jonge tak uitgeeft; de jonge bladeren zyn 'er met veel vernuft in geplaatſt. Zie *Takken*.

MERG. *Zie dit woord*.

OPSCHUIMLOPENDE PLANTEN: *zie* aan het einde van het artikel PLANT.

PLANT. Deszelfs aangroei geſchied in lengte en dikte. De houtachtige lagen brengen het hout, en de ſchorsachtige de ſchors voort. De planten die het gemakkelykſte door het water alleen groeijen, zyn voor het grootſte gedeelte lelieswyze, zamengeſtelde en lipswyze. Men onderſcheid in 't algemeen twee ſoorten van vochten in de planten. Ten 1ſte, het waterachtige ſap. Ten 2de, het eigenlyke ſap, 't geen haar tot bloed verſtrekt. Wanneer men twee gelykvormige inſnydingen maakt, de eene aan den top en de andere naby de wortelen van een boom, zoo zal de onderſte meer waterachtig vocht uitgeeven. Het is het opklimmende ſap dat de takken en knoppen voed, en het is het nederdalende 't geen de

de wortelen voed en ontwind. Het ſap is overvloediger in de Lente, en alsdan ſcheid de ſchors zich gemakkelyk van het hout. De bladeren brengen veel toe tot den overvloed en omvloeijing van het ſap; want wanneer men een boom van zyne bladeren ontbloot, zoo zal men eenige dagen hier na, zyne ſchors zoo vaſt aan het hout gehecht vinden, als in het midden van den winter. De planten waaſſemen zoo wel uit als de dieren, en de ademhaling ſchynt in haar overvloediger, en alzoo noodzakelyk, als in de dieren te zyn, om dat zy geen groote ontlaſtingen ſchynen te hebben. Men heeft opgemerkt dat de Boomen die hunne bladeren laten vallen, meer uitwaaſſemen als die gene, die hen het geheele jaar behouden, en dat de vette planten minder uitwaaſſemen als de andere; voor 't overige vermeerdert de ſterke uitwaaſſeming den ſmaak der vruchten, gelyk de vermindering hier van, hem doet verzwakken. Het is om deze reden, dat wanneer men de planten bedekt welke te veel bitterheit of ſcherpte bezitten, gelyk de Cichorei, Diſtels, Selri, enz. men haar ſappiger en zoeter doet worden. De planten zuigen, trekken, ſlorpen, en ademen de vochtigheit der aarde, door middel van hare wortelen, gedurende den dach, in; en door hare bladeren, de vochtigheit van den dampkring, gedurende den nacht.

Pluimpje, *Pappus*. Dit is een ſoort van penceel of borſteltje van fyn hair, 't geen men aan het boven gedeelte van de zaden der Diſtels, Paardebloemen, en verſcheide andere planten, opmerkt. Deze zaden dryven met gemak, door middel van hunne pluimpjes, door de lucht; indiervoege, dat de geringſte wind hen verſpreid en verre wegvoert. Deze pluimpjes zyn een kenmerk door welk men verſcheide geſlachten van planten onderſcheid.

Sexe. De Heer *Adanſon* maakt een onderſcheiding der Sexen die geheel nieuw, en, zoo hy zecht, veel naauwkeuriger als de oude is, en te gelyk op de planten en dieren kan toegepaſt worden, met de werktuiglyke lichamen, in drie ſoorten te verdeelen; ten 1ſte, in *Geen-ſexiſche*; ten 2de, in *Een-ſexiſche*; en ten 3de, in *Twee-ſexiſche*. De eerſte zyn de planten die geen merkbaar deel van eenige Sexe hebben, of zich alleen door bolletjes of ſcheuten vermenigvuldigen, zonder eenige bevruchting der voortteeling; dus zyn, onder de Dieren, eenige Wormen, en de Polypus; en onder de planten eenige ſoorten van Byſſus. De *tweede*, zyn die gene, waar van ieder byzonder wezen, of alleen mannetje, of alleen wyfje is. Onder haar heeft men 'er die alleen voortbrengen, en altoos door voortteeling, zonder behulp van een ander wezen van het zelfde ſoort, 't zy dat zy eijerbarende, of dat zy leventbarende zyn: dus zyn de *Schelpen* onder de Schelpdieren, een dezer is zomtyds de Polipus; een dezer is de Plantluis, en het grootſte gedeelte der Byſſus en Paddeſtoelen. De Heer *Adanſon* zecht, dat men hen *Monoïkes*, met den Heer *Linnæus*, noemen kan, of noch beter *Aphrodites*, even als of men *Vrouwelyke-Dieren* zeide, om dat de vrouwelyke Sexe alleen in hun ſoort ſchynt te beſtaan. De andere konnen alleen niet voortbrengen zonder behulp van een tweede wezen, van een verſchillende Sexe; dus zyn het grootſte gedeelte der volmaakte dieren, gelyk de viervoetige dieren, de viſſchen, de dieren van beiderlei leven, het grootſte gedeelte der inſecten, en een groot aantal planten: men kan hen; met den Heer *Linnæus*, *Dioikes* noemen. Eindelyk de *derde* (de twee-ſexiſche) bezitten de mannelyke en vrouwelyke Sexe, in een wezen: *zie* de artikelen *Hermaphrodiet*, *Aphroditus*, en *Bloem*.

Spilling. Men zecht, dat een plant of een tak *Spilt*, wanneer zy hoog opſchieten, zonder in dikte toe te nemen: *zie* op het woord *Boom*.

Spint. Zie *Boom*.

Stipules. Dit zyn een ſoort van kleine blaadjes welke aan de ſteeltjes der bladeren geplaatſt zyn. De Heer *Adanſon* zecht, dat men geen ware Stipulaas heeft, dan die gene, welke aan de ſteelen geplaatſt zyn; gelyk in de Krakebeziën, Apocynum, Jujuben, Wolfsmelk, Kaſtanjeboomen, Lindeboomen, Maluwe, enz.: zy verſtrekken tot bladeren in de planten welke hen niet wervervelswys hebben. In de Moeskruiden verſchilt de plaatzing van de *Stipulaas*: de Rozeboomen hebben geen ware Stipulaas, maar alleen een verlenging van het blad, of een uitbreiding van het ſteeltje. Men heeft

mede vliesachtige Stipulaas, even als in de Spurie, enz.

TAKKEN. Dit zyn de buigzame en veerkrachtige armen der boomen; het zyn deze die hen gedaante geven: zy zyn doorgaans tegens elkanderen over, of beurtelings geplaatst, en zomtyds wervelswys. Het uitspruitzel strekt zich langzamerhand in een zylings geplaatste tak uit, en is uit dezelve deelen als de stam, te zamengesteld. Deze takken strekken zich vervolgens uit, verspreiden en verdeelen zich in kleine takjes, uit welke een menigte bladeren voortkoomen: zy geeven aan het oog van den steel der bladeren, bloemen uit, die vervolgens vruchten voortbrengen, welke in zaden veranderen tot voortplanting van het soort: men wil, dat de beweeging der takken, die door den wind veroorzaakt word, dat gene voor de boomen is, dat de klopping van het hart in de dieren, uitwerkt. Men onderscheid hoofdtakken of moedertakken, zwakke en tedere takken, houttakken, vruchttakken, kwynende takken, verslindende takken, de Augustus takken, doorgeschooten takken, en waterloten.

De *hoofdtakken* zyn de grootste, en uit deze koomen alle de andere voort: de *houttakken* zyn die gene, die de dikste, en met platte knoppen vervult zynde, de vorm aan een vruchtboom geeven, en voor een gedeelte moeten behouden worden: de *vruchttakken* zyn veel zwakker, en hebben ronde knoppen: de *kwynende* zyn kort en zeer dun; de *verslindende* zyn dik, recht en lang; de *doorgeschoten* zyn lang, en beloven geen de minste vruchtbaarheit; de *augustustakken* zyn die gene, die na de maand Augustus beginnen te groeijen, verharden en zwartachtig worden; eindelyk de *waterloten* zyn dik op de plaats alwaar zy dun zyn moeten, en geeven geen merkteeken van vruchtbaarheit. *Zie* BOOM.

TROS. Wanneer de as van een air nederwaarts hangt in plaats van zich opwaarts op te heffen, zoo geeft men haar den naam van *tros*; tot deze behooren die van den Aalbeziënboom en Wynstok.

UITSPRUITZEL, *Talea*. Dit is een kleine tak, die men aan verscheide mergachtige boomen afscheid, gelyk de Vygenboom, Wilgeboom, Kweeboom, en Karseboom, welke in de aarde zonder wortel uitspruit; echter hangt de slaging der uitspruitzels van hunne gemakkelykheit af om wortelen voort te brengen en niet van den overvloed van het merg der takken, gelyk men gewonelyk denkt; want de Oranjeboom, Palmboom, en Zevenboom, die weinig merg hebben, koomen met gemak van uitspruitzels voort. Veele Lieden verwarren de *uitspruitzels* met de *loten*, *circumpositio*, die 'er veel van verschilt, hier in, dat deze laatste een tak is die in de aarde in een kas ingelecht is, enz. maar die van den boom niet afgescheiden is, die hem het leeven geeft, en die men niet afsnyd voor dat hy wortelen uitgeschoten heeft; in plaats dat de uitspruitzels en afzetzels-takken zonder wortelen zyn.

VLEUGELTJES. Dit zyn, in de bloemen der Moeskruiden, twee bloembladen welke tusschen die gene geplaatst zyn, die men het *vlaggetje* en *Carena* noemt, en de vleugelen van een Vlinder verbeelden. Men geeft noch mede den naam van *vleugel*, *Ala*, aan het kleine vliesje, 't geen een deel van zekere zaden uitmaakt; by voorbeeld, die van den Booghoutboom: men noemt deze zaden gevleugelde steelen wanneer 'er van dit soort van vliesjes, zich langs den steel uitstrekken.

VLINDERSWYZE PLANTEN: *zie* op het einde van het artikel PEULVRUCHTEN.

WANSCHAPENHOUT. *Zie* op het artikel MONSTER.

YZERE-NACHTEN, *Noctes ferreæ*. In de Kruidkunde geeft men dezen naam aan de *Nachten*, wier gematigheid de groeijing van zekere planten doet ophouden, hare onmerkbaar vermindering naar zich sleept, haar doet verrotten, en eindelyk sterven: zy doen opmerken dat men de uitlandsche planten weder in de stoven moet opsluiten, welke door deze koude zouden omkoomen. *Zie* de *Amœnit. de Upsal. Linn.*

ZIEKTENS DER PLANTEN, *zie* BOOM.

ZONNESCHERM. Deze bestaat uit een groot getal bloemen, waar van de steeltjes, die een ongelyke lengte hebben, uit een zelfde middelpunt of uit dezelve plaats van den

den ſteel voortkoomen, zy wyken op een ongelyke wyze af, om aan den top een ſoort van zonneſcherm te vormen, welke niet kwalyk naar de leliën van het wapen van Vrankryk gelykt: dus zyn het grootſte gedeelte der bloemen van de zonneſchermswyze planten, gevormt.

ZYSPRUITEN, *Stolones*. Dit zyn gewortelde takken, welke met den voet of ſtam vereenigt zyn, waar van men hen niet afnemen kan zonder ze te ſcheuren.

PLANTANA. (*Byvoegz.*) De Heer *Romé de l'Iſle* ſpoort ons aan om te geloven, dat deze boom die in de *Hiſtoriſche Beſchryving der Reizen* beſchreven word, de Banaanboom is, die men met den naam van *Plantana* vermomt, welke naam hy op de Kanariſche Eilanden draagt: inderdaat heeft zyne hoogte, de zelfſtandigheit van zynen ſtam, de lengte van zyne bladeren, de plaats uit welke zy voortkoomen, de vorm, de grootte, de kleur, het getal en de plaatzing van zyne vruchten, de jaarlykſche afkapping van dezen zonderlingen boom; eindelyk alles heeft een zeer merkbare overeenkomſt met den *Banaanboom*. Behalven dit heeft de grond en de luchtſtreek van de Kanariſche Eilanden, die zoo vruchtbaar in uitmuntende wynen en vruchten zyn, zeer veel geſchiktheit tot de aankweeking van den *Banaanboom*: zie *dit woord*.

PLATANUSBOOM. (*Byvoegzel*). Men ziet zomtyds eenige van deze boomen die een ongemeene dikte hebben, *Plinius* ſpreekt, in het *eerſte Kap 12de boek van zyne Nat. Hiſt.* van twee Platanusboomen, waar van den eenen meer als tachtig voeten middelyn had, en in wiens holligheit, *Mutianus*, met een en twintig perſonen ſpyzigden en ſliep; in den anderen ſpyzigde de Prins *Cajus* met vyftien perſonen, van zynen geheelen ſtoet omringt zyude.

PLANTLUIZEN. (*Byvoegz.*) Eenige Natuuronderzoekers willen, dat deze Dieren, te gelyk vaders en moeders zyn, en door zich zelven zonder eenige paring voortteelen, ſchoon zy mede paren wanneer het hen behaagt, zonder dat men kan weten of deze paring een vereeniging der Sexen is, vermits zy 'er alle van voorzien ſchynen. Wil men vooronderſtellen dat de Natuur behagen geſchept heeft, om in dit kleine Dier, meer bekwaamheden tot de voortteeling, dan in eenig ander Dier te plaatzen, en dat zy het met het vermogen beſchonken heeft om alleen voort te teelen, maar noch om zyns gelyken met een ander Dier van zyn ſoort voort te brengen? Echter is het zeker, dat men de een en andere, jongen ziet baren. De Heer *Geoffroi* (*Hiſtorie der Inſecten van de omliggende ſtreeken van Parys*) giſt, dat de Plantluizen leventbarende in den Zomer, en eijerbarende in den Herfſt zyn, in welk jaargetyde zy elkanderen bevruchten, en zomtyds langwerpige en dikke eijeren leggen, waar uit de jongen in 't vervolg voortkoomen: dit verſchynzel is noch een der verbazentſte zonderlingheden.

De *getakte Plantluis* is eigentlyk de *Boomswyze Water-vloo*. Op den 13de Auguſtus, van het jaar 1764, nodigde de Heer *Paſſement* my, om eenige beweegende lichamen waar te neemen, die men vry merkbaar onderſcheide, in het water, waar van men zich in zyn huis bedienden, 't zy om de ſpyzen te kooken, 't zy tot drank: dit water was in de Seine, tegens over den Tuin van de Infante geſchept, en ſchoon het door de bezinking, en doorzyging door het zand en ſponſen geſuivert was, zoo had men het echter van deze bewegende lichamen niet konnen ontdoen, die ik, op het bloote oog, voor getakte Plantluizen aanzag: ik deed my een microſcoop geeven; en een droppel van dit water, onder een ſterk vergrootent glas gebracht hebbende, ontdekte ik niet alleen de uitwendige gedaante der getakte Plantluizen, maar zelfs de beweeging van zamentrekking en uitzetting, als mede de omvloeijing der ſappen.

PLANTVLOO, *Podura*. Dit is een ongevleugelt Inſect, 't geen zeer gemeen, vry zonderling, en echter zeer weinig bekent is, zelfs aan het grootſte gedeelte der Natuuronderzoekers. Dit kleine Dier, evenaart de Luis door zyne gedaante; het heeft het zelfde getal pooten en oogen. Deszelfs ſprieten zyn een weinig langer. Aan het uiteinde van zyn lichaam merkt men een langen, gevorkten, harden, en veerkrachtigen ſtaart op, die gewonelyk nederwaarts omgeboogen, en tegens zynen buik geplaatſt is. Het is door de ſpeeling van dezen veerkrachtigen ſtaart, dat het Inſect wanneer het hem ſterk tegens de aarde ſlaat, zyn geheele lic-

haam in de lucht doet opspringen, en door dit middel de handen weet te ontkoomen die het vervolgen. De Plantvloo heeft, behalven dit, het geheele lichaam met stofachtige schubben bedekt; deze zyn gekleurt, en hechten zich aan de vingeren; en zyn, in een woord, in 't klein gelykvormig aan die der Vlinders. Men vind dese Insecten doorgaans op vochtige plaatzen, onder de bladeren, schorssen en steenen. Men onderscheid twee geslachten van Plantvlooijen; die van het eerste, zyn bolachtig; en die van het tweede, langwerpig. Men heeft 'er een soort onder die men op den oever van het water, en zelfs op het oppervlak van het water vind. Dit Insect springt, en gaat met hetzelfde gemak over deze hoofdstof voort, als de andere over de aarde.

PLATLUIS, *Pediculus inguinalis*, *aut Ferox pubis*. (*Byvoegz.*) Dit ongedierte, 't geen in de huit voortkoomt, is veel korter, breeder en rondachtiger als de gemeene Luis. Het heeft mede een veel bruinder kleur en harder zelfstandigheit, het hecht zich aan de hairen der schamelheit van de onreine en havelooze lieden.

PLAVYTZEL. Deze naam geeft men aan de steenen waar mede de straten belecht zyn. Zy verschillen in vorm en aart: in Parys zyn het zandsteenen, die tot vierkante stukken gekapt zyn; te Lions zyn het Keisteenen, welke men in de Rhone verzamelt, en door deze Rivier, afgevoert worden, enz. Eindelyk men plavyt de straaten en groote wegen volgens het soort van steen dat het Land het overvloedigste voortbrengt. Hier om bedient men zich hier toe, in een groot gedeelte van Vrankryk, alleen van *Granit*. Te Sluis in Vlaanderen, zyn de straaten met een soort van Basaltes geplavyt, enz.

PLEVIER. (*Byvoegz.*) Eenige Schryvers beschouwen de *Mornel*, als een soort van kleine Plevier. *Zie dit woord.* Men wil dat de *Dotrale* of *Dotrelle* der Engelschen, 'er mede een soort van is.

PLUIMALUIN (VALSCH). (*Byvoegz. en Verbet.*) Deze zelfstandigheit, is een soort van vezelachtige plaasterstecn, die gemakkelyk tot poeder kan gebracht worden. Hare kleur is wit; zy is niet weerspannig in 't vuur, gelyk de Asbest, en smelt zoo ligtelyk niet als de Aluin; zy heeft 'er den smaak niet van, hier om heeft men haar den bynaam van *Valsch* gegeeven. Men verkoopt haar ten onrechten onder den naam van *Pluimaluin*: men vind haar op verscheide plaatzen van Vrankryk; wy hebben 'er een groote menigte van in den Berg van Sommerset, naby Dyon in Bourgogne, gevonden. Wanneer men deze stoffe tusschen de vingeren verbryzelt, en men het poeder 'er van op het vel lecht, verwekt het 'er, even als stevige Asbest, een prikkeling op, gelykvormig aan die gene, die de kleine punten van vederen veroorzaken. *Zie* ASBEST, PLUIMALUIN, en GYPS.

POA. Dezen naam geeft men aan een geslacht van planten van de familje der *Gramens*. Alle de Poas hebben verscheide hermaphroditische bloemen, die by wyze van een air in een gemeene kelk by elkanderen verzamelt zyn. De opperste bloemen zyn gewonelyk misdrachten. De *Gierst*, het *Suiker-riet*, enz. zyn Poas. *Zie deze woorden.*

POEL. Men geeft dezen naam in 't algemeen aan alle de dieptens die over het oppervlak van de aarde verspreid zyn, en door de inzakking of nederstorting der gronden, veroorzaakt worden, welke door het vuur, het water, of andere natuurlyke oorzaken, ondermynt zyn. *Zie* de artikelen HOL, GROT, AARDE en LEEMAARDE.

POELSNIP, *Callydris*. Dit is een Watervogel, of een soort van Pluvier, die de grootte van een Duif heeft, men onderscheid 'er twee soorten van, waar van het eene rood, en het andere zwart is.

Het eerste soort is een Vogel die hoog op zyne pooten verheven is, en ras voortgaat; zyn bek is lang, rood, en zwartachtig aan het oppergedeelte: zyn kop, hals, vleugelen en staart, zyn aschverwig; zyn buik is wit, en zyne pooten zyn zeer lang; hy bewoont de weiden, de rivieren en poelen; hy begeeft zich tot aan zyne deijen in het water: zyn vleesch is welsmakende, en heeft een aangename reuk, het word versterkende geschat.

Het tweede soort verschilt alleen van het eerste door zyn bek en pooten, welke zwart zyn; het opperste van den bek, 't geen aan den

den kop raakt, is roodachtig; zyne vederen zyn mede zwarter. Wanneer deze Vogelen ruyen, zou men hen voor zwarte Pluvieren aanzien.

POINCIANA. Dit is een Heester, die natuurlyk op verscheide plaatzen van Amerika groeit, en die men in eenige Europische tuinen aankweekt: hy schiet ter hoogte van zeven voeten op; zyn schors is glad en purperachtig: zyne bladeren zyn langwerpig, rood, en hebben aan den top een gekromde doorn, by wyze van een vischangel. Zyne bloemen bezitten een zoo groote schoonheit, dat men haar *Paauwenbloemen* noemt; zy zyn tot vyftig airswys, aan de toppen der takken, by een geschikt, en hebben een roode geschakeerde kleur, en zyn in het ronde geplaatst; op dezelve volgt een harde, uitwendig bruinachtige, en inwendige geelachtige Peul, die roodachtige zaden bevat, die ieder in een kleine groef geplaatst zyn, zyn hout is een soort van Brazieljehout, 't geen bekwaam om te verwen is.

POKHOUT. (*Byvoegz.*) De takken van den Pokhoutboom met witte bloemen, hebben veel knoopen; als mede de kleine takjes die 'er uitspruiten. De Pokhoutboom met witte bloemen is zeer menigvuldig op St. Domingo, in de nabuurschap van Port de Paix. Zyne wortelen zyn geel, en komen zeer hoog boven de aarde uit.

Bladz. 320. *2de kol. reg.* 11. *van onder.* Men bedient zich alleen van het afkookzel van het geraspte Pokhout, of deszelfs schors, tot de genezing der geringe Venuskwalen, welke men schat dat noch de geheele masse der vochten niet besmet hebben, of wanneer 'er noch maar alleen een gering gedeelte van de pokstof in overgegaan is, en welke door de zweetgaten uitgedreeven kan worden: alsdan is dit een zeer krachtig zweetdryvent middel, het is mede nuttig in verscheide langdurige kwalen, als kropgezwellen, slymachtige gezwellen, witte vloeden, verkoudheden, oude en vochtige verzweeringen.

Bladz. 321. *1ste kol. reg.* 15. Het Pokhout tot splinters gebracht en op het vuur gedisteleert zynde, geeft zeer veel lucht uit, zoo dat zy den Ontvanger verbreeken zou, zoo men haar geen uittocht gaf; hier door bekoomt men een gebrande Olie, die berucht geworden is, om dat hy een der eerste was die men door middel van den geest van Salpeter ontstoken heeft. Deze Olie die mede zeer scherp is, word mede zeer gezocht om de afschilvering der vermolmde beenderen te bevorderen. *Zie* de ontlediging van het Pokhout, in het *Woordenboek der Scheikunde.*

POKHOUT VAN PADUA, *Gajacana* (*Byvoegz.*) Dit is een groote uitlandsche Boom, waar van men twee soorten onderscheid. De eerste heeft een dunne, gerimpelde en rosse schors: zyn hout is blaauwachtig graauw; zyne bladeren staan beurtelings, en zyn gelykvormig aan die van den Notenboom; zy zyn groenachtig aan de boven-, en witachtig aan de onder zyde, en hebben een bitteren smaak; zyne bloemen zyn kelkswys, en worden door zagte vruchten gevolgt, die de grootte en kleur van een wilde Pruim, en een zoete en aangename smaak hebben. De zaden die deze vruchten bevatten zyn rondachtig, en kraakbeenachtig. Het tweede soort van dezen Boom heeft smalder bladeren en kleinder bloemen, welke van geen vruchten gevolgt worden: het een en ander soort, groeit voornamentlyk in Afrika. De Heer *de Tournefort* zegt, dat hy een ouden stam gezien heeft welke vruchten droeg, in de nabuurschap van Poissy, naby Parys.

POKSTEEN, *Lapis variolæ.* Dit is een rondachtige, platachtige, zware, zeer harde, en groenachtige steen, die met vlakken van een veel flaauwer kleur doorzaait is: en deze bootzen vry wel de kinderpokken na, wanneer zy ryp en platachtig zyn. Deze fraaije en zeldzame Steen, vind men in Indiën.

POLYPUS. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 329, *2de kol. reg.* 20. *van onder.* De Heer *Romé de l'Isle*, heeft onlangs aan de Natuuronderzoekers voorgesteld, een *Nieuwe wyze om de voortteeling, handelwyzen, en aart der Zoetwater Polypussen, te beschouwen.* Deze Beminnaar der Natuurlyke Historie, vermoed, dat de Wormen die als ware Dieren, door den Heer *Trembley*, beschouwt zyn, niets anders dan zakken of scheden zyn, welke Dieren bevatten die oneindig kleinder zyn, en

en het geen hy voor een enkelvoudig Dier genomen heeft, een zeer talryk geslacht van Diertjes is, die onder een zelfde dak, gehuisvest zyn. De Heer *Romé* wil mede, dat de kleine zaadjes, waar mede, volgens den Heer *Bazin*, het vleesch der Polypen zoo wel in- als uitwendig bezet is, ieder in 't byzonder een volmaakt Dier zyn, dat van oogen en tuigwerkelyke vermogens voorzien is. Deze zaden zyn dus niet langer, zoo veel oogen, mondjes, zuigers, klieren, of bewaarbakken. Hy zecht noch dat het gene men voor den buik der Polypen aangezien heeft, niets anders dan het inwendige van den strik is, die deze kleine Dieren voor hunnen prooi spannen; hunne armen zyn zoo veel banden of netten die hier en ginsch verspreid zyn, zich uitbreiden, en weder te zamentrekken; in een woord, die eenstemmig werken wanneer het gevoel van den honger hen aanprikkelt. De Heer *Romé*, vind het verwyt van verslindzucht, dat men de Polypen te last legt, niet zeer gegrond; het voedzel is, volgens hem, evenredig met de menigte van Dieren, welke de gemeene scheden bewoonen, die tot een vuik en netten verstrekt, en die men als een eenige Polypus beschouwt.

Onze Schryver, gaat vervolgens tot de voortteeling en vermeerdering der Polypen over: het denkbeeld het gene hy 'er van geeft is voor een gedeelte het zelfde, dat men op het woord KORAALGEWASSCHEN, in het *1ste Deel*, *bladz.* 607. *van dit Woordenboek* vind; want hy zecht, dat alle de nieuwe geslachten van Polypen, andere wooningen ter zyden, en boven de oude, bouwen; verplicht zynde om elders hunne netten uit te spannen, zoo vormen zy op hun beurt, en in alle tyden, nieuwe volkplantingen, en deze weder andere, door een verbazende vruchtbaarheit. Vermits alle de scheden met elkanderen gemeenschap hebben, zoo maken hunne Bewoonders alleen, een eenige en zelfde Maatschappy uit, in welke zy elkanderen deelgenooten van hunnen prooi maken. Dit is vry overeenkomstig met het gene ik voor omtrent tien jaren in myne Lessen gezecht hebbe, dat het geringst gedeelte van een Polypus, noch uit een menigte bevruchte eijeren van Polypussen moet te zamengestelt zyn, welke onophoudelyk ontluiken en voortteelen.

Wanneer men met verbazing gezien heeft, dat een schede (die men voor een Polypus aanziet) ten einde van een maand, moeder, grootmoeder, en overgrootmoeder, van verscheide miljoenen kinderen word; hoe groot zal de verwondering dan niet zyn, wanneer men vooronderstelt, dat iedere schede duizenden van zaadjes bevat, die volgens het steltzel van den Heer *de Romé*, zoo veel kleine Polypen zyn? De vermenigvuldiging zal alsdan noch verwonderlyker zyn. De wedervoortkomende menigte van deze Polypen zaadjes, moet dan de vraag van het raadzel oplossen, over de gedaante-verwisseling en wedervoortteeling van deze gewaande kleine Hydraas. Het is gemakkelyk, zecht onze Schryver, te begrypen, dat men de *Schede* in zoo veel deelen scheiden kan als men begeert, zonder dat men de Diertjes van het leeven berooft, welke 'er in besloten zyn; men moet 'er alleen die gene van uitzonderen, welke onder de snede van het mes koomen, want deze sneven, onmisbaar. Zoo de afgesnedene vezels of armen niets voortbrengen, zoo is dit, om dat de Diertjes of zaadjes alleen, in de uitgestrektheit van de schede huisvesten.

Zoo de Lezer thans den arbeid der Polypen niet begrypen kan, zoo moet hy zich ten minsten over de schranderheit van het menschelyk verstand verwonderen, 't geen tracht om de geheimen der Natuur te ontzwagtelen, in wezens, die te veel onzen weetlust tot zich trekken, om niet gekent worden.

POLYPEN-NEST. Dezen naam geeft men aan de raten, die de jonge Zee-Polypen tot hun verblyf bouwen, *zie* de artikelen POLYPUS en KORAALGEWASSEN.

POOLSCHE OF ENGELSCHE ZADEL, *Ephyppium placenti forme*. Dit is een zeer aanmerkelyk soort van Oester, om deszelfs gedaante en grootte. Eenige beschouwen deze Schelp als een zeer groote *Ajuinschel-doublet*. De beide Sluitschelpen zyn gekromt, en sluiten met zeer veel evenredigheit. Zy zyn uitwendig violet of ros, en inwendig zeer fraai ligt paars: de scharnieren zyn in het inwendige van de Sluitschelpen van dit soort van Schelp verlengt, die door de Beminnaren der Schelpen zeer gezocht word, en die men, zoo men zecht, in de Oost-Zee vischt.

POPJE, *Chryfalis aurelia.* (*Byvoegz. en Verbet.*) Dit woord, drukt gewonelyk de Rupzen uit, die met een foort van harde en dikke boon omkleed zyn: zy fchynen alsdan dood te zyn. Het Popje wacht dus zyne luifterrykfte, maar te gelyk, laatfte gedaante-verwiffeling af, welke het dikwyls niet langer geniet als de tyd die het nodig heeft om te paren, zyne eijeren te leggen, en te fterven: dus is het Popje de middelbare ftaat, tuffchen die van Rups en Vlinder; een ftaat die de warmte verkort, en de koude verlengt: *zie* de artikelen RUPS en VLINDER.

Het Popje kan noch als een fchel, of een foort van hoekachtige en rondachtige doos befchouwt worden. Men kent geen hoekachtige popjes, uit welke geen Dach-Vlinders voortkomen, en men kent weinig rondachtige, die geen *Nacht-Vlinders* uitleveren. Zie *dit woord*, en *het artikel* VLINDER. Alle de Vliegen, gaan door den ftaat van Popje, vooral de Infecten, gelyk de Maskers, de Muggen, Langbeenen, enz. welke in het water voortkoomen.

De Heer *de Reaumur*, heeft nagefpoort, waar door dat goud in de Goudpopjes voortgebracht word, waar mede zy zomtyds, zoo rykelyk bedekt fchynen; en hy heeft een zeer fyne bruine huit ontdekt, die een andere van een zeer heldere witte kleur bekleet; de kleur van deze laatfte huit, met die van de opperhuit vermengt, doet ons goud zien, op een plaats alwaar het niet is: het is mede op deze wyze dat de fchubben van verfcheide foorten van Viffchen, verguld fchynen.

POTLOOD. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 338. *1fte kol. reg* 19. Men vind het in Heffe, in Finland, en vooral in Engeland, in het Landfchap Cumberland, op een geringen afftand van Carlifle: de Ertz van deze plaats is eenig in haar foort; en de Regering heeft 'er een byzondere voorzorg voorgenomen: men wil zelfs dat de uitvoer van dit fyne Potlood, op zeer zware ftraffen verboden is, voor dat men het tot teekenpennen, gevormt heeft. Wy bekoomen, de zandachtige of grove Ertz, alleen door den koophandel.

PRIONUS. Dit is een groot en zeer zeldzaam fchildvleugelig Infect, 't geen zaagswyze fprieten heeft, welke even als in het midden der oogen van het Dier, ingeplant fchynen. Deszelfs geheele lichaam, heeft een zwarte en blinkende kleur. Deszelfs kaken zyn fterk.

PSYLLA. Dit is een geflacht van halffchildige Infecten, die de Heer *Linnæus* onder de *Kermes*, geplaatft heeft. De Pfylla is aanmerkelyk, om den vorm van zynen mond, waar van de fnuit uit den kop niet voortkoomt, maar uit het borftfchild, tusfchen het eerfte en tweede paar pooten: dit kenmerk heeft dit Infect met de *Kermes* en *Cochenielje* gemeen: zie *deze woorden*. De Pfylla heeft, even als de groote *Krekel*, drie kleine en gladde oogen aan het achterfte gedeelte van het hoofd geplaatft. Het Masker van dit Infect, is zesbeenig; het is langwerpig, en gaat langzaam voort; deszelfs Popje heeft twee platachtige knoppen op het borftfchild, welke de vier vleugelen bevatten die men vervolgens aan het Infect in zynen ftaat van volmaaktheit ontdekt. Deze Popjes verwiffelen dikwyls van gedaante op de bladeren van den Vygenboom: zyne vleugelen zyn groot, ge-adert, en dakswys gefchikt. Dit Infect fpringt mede vry vlug door middel van deszelfs achterfte pooten, die, even als een foort van fpringveer werken, zyn bek eindigt in een punt; de wyfjes zyn zelfs van een puntig en verborgen werktuig voorzien, 't geen zy uit doen komen om hunne eijeren te leggen, met 'er de plant mede te fteeken, welke hier toe gefchikt is. Men heeft Pfyllaas op den Palmboom, Vygenboom, Elzenboom, Denneboom, Pynboom, Effchenboom, en op de Steenen, enz. De Heer *de Reaumur*, heeft aan dit geflacht van Infecten, den naam van *Baftaart Plantluizen* gegeeven: *zie* op het woord *Plantluizen*.

PTEROPHORUS. Dit is een geflacht van Infecten, die het grootfte gedeelte der Natuuronderzoekers, met dat der Nachtvlinders verwart hebben, naar welke het zeer wel gelykt: het fchynt zelfs een middelfoort tuffchen de Dach-Vlinders en Nacht-Vlinders te vormen. Deszelfs fprieten zyn draadswys en kegelvormig. Deszelfs Popje is naakt en horifontaal geplaatft. Deszelfs vleugelen zyn getakt, in verfcheide deelen ingefneden, lang, dun, en even als een veder gebaart, en echter met kleine gekleurde fchubben bedekt. De Heer *Ge-*

offroi zecht, dat men in de nabuurſchap van Parys, witte en bruine Pterophorus vind. Het bevalligſte ſoort vind men in den Herfſt in de Landhuizen, in welke het langs de glazen der vengſters loopt. De vleugelen van deze Inſecten, vouwen en ontvouwen zich, even als een wayer. Derzelver Vlinders, eeten de bladeren der bloemen van de Kamperfoelje.

PUT. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 348. *2de kol. reg.* 24. De vyver van Greenhive, tuſſchen Londen en Graveſend, bied dezelve zonderlingheit aan als de Put op de Kuſt van Plougaſtel; zou men, om een diergelyk verſchynzel te verklaren, niet konnen zeggen, dat 'er tuſſchen den Put en een arm der Zee, zich een zekere hoeveelheit lucht bevind, die zich niet ontlaſten kan, en dus de gemeenſchap van de beide ſoorten van water affnyd, en het zoete water, 't geen het ligſte is, doet zakken wanneer dat de Zee opſtygt, en de lucht in een te kleine uitgebreidheit, te zamen dringt: hier door ontſtaat de vermindering van water in dezen Put: maar wanneer de Zee ebt, zoo beſlaat de te zamengepakte lucht op nieuw, dezelve uitgebreidheit, en verſchaft door dit middel het zoete water, de gelegenheit, om in deszelfs bewaarplaats te rug te keeren; en hier door ſtygt het water in dezen Put, weder op.

PYLSLANG. (*Byvoegz.*) Men heeft aan deze Slang, mede de naamen van *Schicht-Slang*, *Spuit-Slang*, en *Vliegende-Slang*, om de ſnelheit gegeeven, met welke zy op haren prooi ſchiet. Men ziet een van deze Slangen in het fraye Kabinet van den Senaat van Boulogne: zy heeft de dikte van een ſtok, en is omtrent drie voeten lang; hare kop is dik, en heeft een aſchverwige kleur; het overige van haar lichaam is bruin. Dit kruipend Dier, wiens beten gevaarlyker als die van de Adder zyn, vind men menigvuldig in Egypte en Lybiën. Wanneer deze Slang op de aarde is, zoo kronkelt zy eerſt haar lichaam te zamen, voor dat zy uitſchiet, en hare ringen, doen de uitwerking van een ſpringveer. Zy verbergt zich zomtyds op de boomen, van welke zy met zoo veel kracht nederſchiet, dat zy, zoo men zecht, een uitgeſtrektheit van dertig voeten, doorloopt.

Men vind, in de Indiën en in Nieuw-Spanje, groene Slangen van dit ſoort, deze vallen de Menſchen aan, en zyn zeer boosaardig wanneer zy jongen hebben.

PYNBOOM. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 350. *2de kol. reg.* 30. Dit bevruchtent ſtof beſtaat uit bolletjes die oneindig klein, even als bloem van zwavel, en ondoorſchynende zyn. In den bloeityd, 't geen omtrent half Mey is, word het ſtof der helmſtyltjes door den wind en de onweders, op de velden overgebracht die zelfs vry verre van de bergen verwydert zyn op welke de Pynboomen groeijen, indiervoegen, dat het oppervlak der aarde met een fyn ſtof, even als bloem van zwavel bedekt is. Dit ſtof word *groeibare zwavel* genoemt, even als dat van de *Lycopodium*, (*zie* het artikel MOSCH,) en vermengt zich niet met het water: *zie Zwavelregen* op het woord REGEN.

Bladz. 352. *1ſte kol. reg.* 16. Het ſoort van *Picea* met rechte en niet afhangende vruchten, dat de Provençalen *Serento* noemen, word boven alle andere geſchat om Violen en andere beſnaarde Muzyk Inſtrumenten te zamen te ſtellen. *Zie* het *Woordenboek der Konſten en Handwerken.*

Bladz. 355. *2de kol. reg.* 11. *van onder.* Men heeft opgemerkt, dat de lucht die met de balſemachtige uitwaaſſemingen der Pynboomen bezwangert is, zeer heilzaam is voor de teringachtige Lieden. Het zagte ſpint van de aangekweekte Pynboomen verſchaft in de Lente, in Zweden, een gerecht 't geen men zecht, dat zeer aangenaam is.

PYNBOOM-RUPS. Dit is een ſoort van Rups, die door den Heer *de Reaumur*, in den rang der omdolende geplaatſt is. Men vind haar in de nabuurſchap van Forges, in het Land van Gex, tuſſchen den Berg Jura en Zwitzerland. Deze Rupzen zyn ruig, hebben een rosachtige kleur, en zyn omtrent vyftien lynen lang. De verſchillende voordeelen welke zy vereenigen, zouden haar voor ons, zeer nuttig konnen maken. Zy ſpinnen, in Maatſchappy, tonnetjes, die de grootte van een gemeene Meloen hebben, waar van men zeer ſchoone en goede zyde bekomen kan: zy onthouden zich alleen op de wilde Pynboomen; welke boomen zeer gemeen in Vrankryk zyn, en op de onvruchtbaarſte plaatzen groeijen; maar het

het is zeer moeyelyk om deze tonnetjes van de boomen los te maken, want zy hebben altoos eenen tak van den boom tot een middelpunt, en gelyken naar een fpinrokken. Het kortfte middel zou voorzeeker zyn, dat men de takken afkapten. De jonge Rupzen arbeiden eenftemmig van het begin der Lente, tot den Winter, en zomtyds eenigen tyd na de eerfte fneeuwvlagen; dit doet vermoeden, dat zy byna, gedurende het geheele jaar, Zyde zouden konnen verfchaffen in het Zuidelyke gedeelte van Vrankryk, als in Provence, Neder-Languedoc, en Rouffillon. Zoo deze giffing waar is, van hoe veel nut zouden deze Infecten dan niet zyn konnen! Wanneer de Rupzen inftaat zyn, om Zyde, in evenredigheit van haar voedzel te verfchaffen; en vermits deze boomen langlevende zyn, zoo zou het voedzel hen nooit ontbreeken. De tyd alleen, is in ftaat om den uitflag van diergelyke proefnemingen te leeren kennen. De Heer *de la Rouviere*, Schryver van een Memorie over de Rupzen, fchynt geen de minfte kundigheden van den Vlinder gehad te hebben; hy denkt zelfs dat deze Rups nooit in een Vlinder verandert: maar het fchynt in de Hiftorie der Infecten, waar te zyn, dat men geen ware Rupzen kent welke zich in geen Vlinders veranderen. Op wat wyze zou zich deze vermenigvuldigen, vermits alle Rupzen van de deelen ontbloot zyn, welke tot de voortteeling dienen.

Men heeft, voor eenige jaren, zeer goede kouffen van deze Zyde vervaardigt, fchoon zy, noch gezuivert, noch gehaspelt was, maar alleen met de hand afgefcheurt; en gefponnen. Zou de konft hier met geen voordeel konnen arbeiden, om het werk der Natuur te volmaken? Deze Zyde is zeer fterk en zilverachtig wit, vooral, wanneer men de voorzorg gebruikt om haar voor den fneeuwtyd in te zamelen. Men heeft tonnetjes op de Pynboomen in den Tuin van den Koning van Vrankryk te Montpellier, gevonden. Met hoe veel vermaak zou ieder goede Burger, dezen nieuwen tak van Koophandel niet zien ontluiken, op de plaatzen op welke men planteryen van Pynboomen heeft? Maar de Regeering bezit alleen het vermogen om de eerfte pogingen aan te moedigen, welke altoos moeijelyk en koftbaar zyn.

PYP-AARDE. (*Byvoegz.*) Men heeft my bericht, dat de Hollanders deze Aarde uit de nabuurfchap van Keulen en Naumur bekoomen. Het is te Gouda, dat men de voornaamfte Pypenmakeryen heeft: men telt in deze Stad, drie hondert Meefters, en meer dan drie duifent Werklieden. Een tabakspyp gaat door de handen van twee en twintig Werklieden, voor dat zy volkomen gereed is. Men bereid de aarde met haar in zekervoegen, in water te ontbinden: men zygt dit foort van pap door een zeef van koperdraad; men giet 'er het water af, en het bezinkzel is een foort van deeg, welke men kneed met hem geftadig te kloppen. Dit is het werk der mannen: dat der vrouwen Pypenmaakfters, beftaat hier in, dat zy dezen aardachtigen deeg nemen, hem rollen, en een plompe gedaante van een Pyp geeven; een andere doorboort dezen rol met een lange naald van geel koper: vervolgens plaatft men hem in een kopere vorm welke fcharnieren heeft; het is alsdan, dat men den fteel rond maakt, en dat men de holligheit van den ketel door middel van een kopere cylinder vormt, een andere vormt 'er de figuren op. Wanneer de Pyp dus glad is, zoo droogt zy, en men laat haar gedurende veertien uuren, in een oven bakken, waar van het inwendige gedeelte de gedaante van een kegel heeft. Men ftort op deze Pypen, gebroken en tot ftof gebrachte Pypen; dit dient hen tot een zandbad, gedurende de bakking.

QUARTZ.

Vermolmde Quartz. (*Byvoegz.*) Men maakt, van dit soort van Quartz, doorgaans Molensteenen; hierom noemt men deezen Steen, doorgaans *Molensteen*. Men vind aanmerkelyke groeven van dezen Steen, in de nabuurschap van Ferté - sous - Jouarre in Champagne; te Mont-Regard, in Bourgogne; te Montharon in Poitou, in de nabuurschap van Parys; en op veele andere plaatzen: de Molensteenen van Houblec, naby Pacy in Normandyen, vormen geen banken; maar men vind hen hier en ginsch, ieder afzonderlyk verspreid; en deeze Steenen, zyn zeldzaam zoo groot, dat men 'er Molensteenen van vormen kan; hier om vormen de Werklieden hen, van een voorname Steen, die zy met andere steenen omringen: maar zy zyn zoo goed niet als die van Mont-Regard.

Men kiest in zekere Landen, vermits deze Steenen zeer hard zyn, en men niet gewoon is om hen door te zagen, een blok, uit welke men de vorm van een kegel, van een voegzame middelyn geeft. Terwyl hy op zynen voetsteun rust, zoo verdeelt men hem in cirkelronde, en evenwydige sneeden, die zoo veel afstand van elkanderen hebben, dat zy Molensteenen van een voegzame grootte uitleeveren: maar, vermits deze sneeden, tot aan den as van een Cylinder niet konnen doordringen, zoo blyft 'er een noot over, die men in iedere sneede, verbreeken moet, die men losmaken wil: hier toe vult men het doorgesneedene met keggen van zagt en droog hout, waar van men de uitgebreidheit vermeerdert met hen nat te maken; door dit middel, 't geen zoo gering vermogende in schyn is, scheid men den Steen van den klomp, waar van hy een gedeelte is. *Zie* de woorden Molensteen en Zandsteen, en het *Woordenboek der Konsten en Handwerken*, op het woord Groef of Steengroef.

QUEEBOOM. (*Byvoegz.*) Men plaatst dezen Boom in den rang der vruchtboomen. Zyne schors, valt door den tyd by stukken af. De groote takken zyn met een meenigte zytakken bezet, welke zich meer buigen en uitstrekken, als dat zy zich verheffen. Zyne vruchten hebben een schoone geele kleur.

Bladz. 361. *1ste kol. reg.* 9. Men kan de Queeboomen door de *scheuten* vermenigvuldigen, die men gewonelyk aan den voet der oude boomen vind, alsmede door ingelegde takken, uitspruitzels en zaden, en door middel van de Griffeling: maar men moet een keuze in deze verschillende handelwyzen hebben. Ten 1ste, de Scheuten, wortelen kwalyk. Ten 2de, schoon de ingelegde tak een goede plant verschaft, zoo veroorzaakt hy een dubbelen arbeid, welke de verplanting is. Ten 3de, de aankweeking door uitspruitzels is het beste middel om goede onderwerpen tot de griffeling te bekoomen, en zich dezelve spoedig te verschaffen. Ten 4de, schoon het zaad uitmuntende planten verschaft, zoo word echter deze wyze van aankweeking, zeldzaam gevolgt, om dat zy de langwyligste is. Ten 5de, de Griffeling kan dienen om de vruchten van den Queeboom tot meerder volmaaktheit te brengen, zoo men deze moeite neemen wil. Men kan den Queeboom mede op den Peerenboom griffelen, waar door zyne vruchten meer grootte, enz. bekoomen zullen. Het schild met een slapent bot, is die soort van griffeling, die het beste op den Queeboom slaagt. Deze Boom bemint de heuvelen, en de gronden die meer zandachtig als kleiaaardchtig zyn; maar hy schroomt de te magere en te ondiepe gronden. Deze Boom ondergaat de verplanting met gemak, en vordert geen andere snoeijing, dan alleen de afsnyding van de onderblyvende, en verslindzuchtige takken.

QUINUA. Deze Plant, is in Peru zeer gemeen, en gelykt naar de Gierſt, of kleine Ryſt der Spanjaarden, door de kleur en zaden. De *Quinua*, is de *Chenopodium, folio ſinuato ſaturaté virente*, van den Vader *Feuillée*: deze Plant, koomt alle jaren op nieuw voort, en ſchiet ter hoogte van omtrent twee voeten op; hare bladeren en bloemen, welke uit een eenig ſtuk beſtaan, gelyken naar die der Beet; hare zaden zyn wit, en klein.

De Indianen, die de Quinua zorgvuldig in hunne Tuinen aankweeken, maken van hare bladeren, in hunne ſpyzen, gebruik: zy zyn malſch, hebben eenen goeden ſmaak en zyn zeer gezond. Zy mengen 'er mede de zaden onder van welke zy een drank bereiden, in de Landſchappen, waar in het Indiaanſch-Koren, niet gemeen is. Zy geven het aan hunne Hoenderen om derzelver eijerlegging te bevorderen. Deze Plant dient noch om verſcheide ziektens te geneezen.

RAM. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 366. *2de kol. reg.* 19. Ons tam Schaap, gelyk het thans is, zou op zich zelven niet bestaan konnen; dat is te zeggen, zonder behulp van den Mensch, maar het is te gelyk mede zeker, dat de Natuur dit Dier zoo zwak niet heeft voortgebracht, als het thans is: dit Dier is dus onder onze handen ontaart, en men kan 'er den oorspronkelyken stam van in de *Moufflon* ontdekken, die men in Rusland, Tartaryen, Perziën, Syriën, enz. vind. *Zie* MOUFFLON.

RAPHIDIA. (*Byvoegz.*) De *Raphidia*, zecht de Heer *Geoffroi*, in zyne *Historie der Insecten van de omliggende streeken van Parys*, onderscheiden zich gemakkelyk door de volgende kenmerken. Dit Insect heeft draadswyze sprieten, de vleugelen op het lichaam nederleggende, de mond van vier baardjes vergezelt, de staart enkelvoudig en glad, en drie gladde oogen op den kop. Deze Schryver, die de Insecten naauwkeurig waargenoomen heeft, zecht; dat hy op de Raphidia, die angel, of staartswyze punt, niet heeft ontdekt, waar van de Heer *Linnæus* melding maakt; maar hy heeft opgemerkt dat dit kleine Dier, het eenigste der Insecten, met vier onbedekte vleugelen is, 't geen vier ringen aan den voorvoet heeft. Zyn kop is zwart, platachtig en hartswys gevormt, waar van het smalste gedeelte met het borstschild vereenigt is. Men vind dit Insect in de Bosschen.

RATELSLANG. (*Byvoegzel*). Dit is de *Cascavel* der Portugezen, en de *Tangedor* der Spanjaarden.

Men heeft opgemerkt, dat overal alwaar de Wilde Polei, of Dictamnus van Virginiën, groeit, men geen *Ratelslangen* vind.

RAVET. (*Byvoegz.*) Dit is een soort van Tor of Blatta, die groote nadeelen veroorzaakt, door den stank die een afkeer verwekt, voor alles wat hy aanraakt. De Ravets, die men zomtyds mede den naam van Kakkerlakken geeft, vermenigvuldigen zeer sterk. Ieder Ei, 't geen zy leggen, is altoos inwendig in dertig celletjes verdeelt, die in twee evenwydige lynen geschikt zyn, en ieder een vruchtbeginzel bevatten. Gelukkig dat deze Insecten welke een plaag der Volkplantingen in Amerika, en in de Oost-Indiën zyn, ten prooi aan een Spinnekop verstrekken.

RAY-GRASS. (*Byvoegz.*) Het beste koomt uit Ierland, het kost zeven of negen stuivers het pond; men moet tachtig ponden of zeven mudden tot iedere akker gebruiken, iedere mudde bevat twaalf schepels, Parysche maat. Het Lotharingsche *Ray-grass*, kost niet meer dan drie of vier stuivers het pond: men heeft 'er hondert en twintig ponden van tot een akker nodig, en noch slaagt het kwalyk.

REGEN. (*Byvoegz.*) Men geeft dezen naam aan het enkelvoudige, vloeibaar, reuk en kleurloos water, 't geen zich in den dampkring opheft, door een wezentlyke disstillatie, door opklimming, en 't geen in droppen van min of meer grootte, en min of meer menigvuldigheit nedervalt, waar door het verschillende benamingen bekoomt.

Volgens de waarneemiegen van de Akademie der Wetenschappen van Parys, is de middelbare hoeveelheit van regenwater die te Parys valt, achtien of negentien duimen in hoogte ieder jaar; de hoeveelheit is veel aanmerkelyker in Holland en langs de Zeekusten; in Italie klimt dezelve tot de hoogte van vyf en veertig duimen op: men kan haar over het algemeen op dertig duimen bepalen: *zie* het artikel FONTEIN.

De aart van het regenwater is volgens de onderscheiden Landen, jaargetyden, winden, en andere omstandigheden verschillende, welke den dampkring op een byzondere wyze, wyzigen. De Heer *Hellot* verzamelde, in de maand Augustus, van het jaar 1735, in byzondere vaten, op een zorgvuldige wyze, het regenwater 't geen by een onweder nederviel, dit had een zwavelachtige reuk, en ploften den Olie van Kalk neder, even als een zeer zwakke geest van Vitriool zou gedaan hebben. De Heer *Grosse* heeft

heeft vitrioolachtige wynsteen bekoomen, door zuivere wynsteen in regenwater te doen smelten, 't geen by een onweder nedergevallen was, en dat hy in 't jaar 1724, te Passy verzamelden, *Memoriën van de Akademie der Wetenschappen van Parys*, *voor het jaar* 1737.

Het is vooral aan het stof van de helmstyltjes der Pynboomen, 't geen vry wel naar den *groeibaren zwavel* gelykt, dat men die gewaande zwavelregens verschuldigt is, welke zoo dikwyls in de nabuurschap der Bergen vallen, die met deze boomen bedekt zyn, en 't geen door den wind vyftien uuren verre gevoert word. Dit verschynzel, 't geen alleen die gene verwondert, welke van deze eenvoudige oorzaak onbewust zyn, vertoont zich dikwyls te Bourdeaux, gedurende de maand April, wanneer de Pynboomen bloeijen: *zie* PYNBOOM.

Wat de gewaande *Bloedregen* betreft, ziet men in zekere jaren niet een menigte Vlinders van de netelen die tegens de muren, en in het oogenblik van hunne laatste gedaanteverwisseling, droppelen van een rood vocht laten vallen, die het verschrikte Gemeen voor de uitwerkzelen van een Bloedregen, aanziet.

Ten opzichten van den *Aschregen*, 'er word in de *Philosophische Transactien van het Koninglyke Genoodschap van Londen*, melding gemaakt van een stortregen van assche, die in den Archipel nederviel, verscheide uuren duurden, en zich meer als hondert uuren in de rondte uitstrekte. Dit verschynzel heeft niets vreemds, vermits het mogelyk is, dat wanneer men ergens een zware brand, of de uitbarsting van een brandende Berg heeft, de wind de assche, of mogelyk het stof van deze plaats, naar een andere, en zelfs zeer afgelegene voortdryft. *Zie* BRANDENDE-BERG.

REGENBAK, *zie* WATERBAK.

REGENBOOGSTEEN. De Ouden hebben dezen naam aan een kostbaar en doorschynende Steen gegeeven, in welke men de verschillende kleuren van den Regenboog opmerkt. Wanneer een Rotskristal gelykzydig geslepen is, en men 'er de Zon door beschouwt, zoo merkt men 'er het zelfde verschynzel in op.

RENDIER. (*Byvoegz.*) Het is een zonderlingheit in dit Dier, dat deszelfs hoornen, ondanks de lubbing afvallen, en weder op nieuw voortkoomen; in plaats dat in de Damharten, Harten en Steenbokken, welke deze operatie ondergaan hebben, de kop altoos in dien staat blyft, in welke hy by de lubbing was. Deeze waarneeming schynt te bewyzen, zecht de Heer *de Buffon*, dat de voedende stoffe zeer overvloedig in deze Dieren is; inderdaat de *Lichens*, met welke zy zich in den Winter voeden, in welk jaargetyde zy het vetste zyn, konnen beschouwt worden als zelfstandigheden, die met meer tuigwerkelyke deeltjes vervult zyn, als de bladeren en knoppen der boomen, met welke zy zich in den Zomer voeden.

Bladz. 393, *1ste kol. reg.* 1. De Heer *Linnæus* verhaalt, dat in het jaar 1732, wanneer hy in de maand Juny te Lulca, een rechtsgebied van Lapland, aankwam; uit welk het grootste gedeelte der Inwoonders reeds geweeken was, volgens de gewoonte van dit Land, naar de met sneeuw bedekte Bergen, om dat het in dit jaargetyde in de vlaktens onmogelyk is om de Rendieren tegens de vervolgingen der Vliegen te beschutten; het kleine getal van deze Dieren, die eenige Laplanders in deze Landstreek, gehouden hadden; de hoornen katoenachtig, zagt, bloedig, en verscheide plaatzen van het lichaam, door de Muggen en Vliegen zoo mishandelt hadden, dat 'er het bloed uitzypelde. Een eenige Daas, zecht de Heer *Linnæus*, was genoeg om den schrik onder een troep van duizend Rhendieren te verspreiden. Alle heften zy te gelyk den kop op, trokken de ooren, blaasden door de neusgaten, floegen de aarde met hunne pooten, de zyden met den staart, bleven eenige oogenblikken als ontstelt, stilstaan, en hervatte vervolgens hunne eerste beweegingen, die zy meer als hondert malen, met zoo veel regelmatigheit herhaalden, als een batailjon Krygsknechten hunne wapenoeffeningen konnen verrichten. Wanneer de Laplanders hunne Rendieren uit de Stallen doen koomen, om hen naar de Weiden te brengen, zoo beschouwt men met vermaak een soort van gevecht tusschen deze Dieren, hunnen Geleider en de Honden. De Rendieren loopen ten minsten zeven of acht malen om de hut, voor dat men hen kan doen voortgaan: zy willen altoos tegens

gens den wind voorttrekken: een natuurlyk begrip schynt hen te onderrichten, dat, zonder deze voorzorg, de Insecten die zy duchten, hen gemaklyk volgen konnen. De Herders, in tegendeel, zyn bewust, dat wanneer zy de Rendieren, tegens den wind op, naar de Weiden brengen, zy den geheelen dach, al loopende en springende, zullen voorttrekken, zonder te eeten, en zonder dat iemand in staat is, om hen te konnen volgen. Vermits de Rendieren den voornaamsten grondslag van het bestaan der Laplanders zyn, en dat de gezwellen of steeken der Dasen, zomtyds van ziektens gevolgt worden, die byna, een derde gedeelte van de Kudde doet sterven, zoo zou men dit Volk een grooten dienst bewyzen, wanneer men deze Dieren, die hen voedzel en klederen verschaffen, voor een zoo gevaarlyken kwaal beschutten kon: de Heer *Triwald* stelt voor, om eenige droppelen goeden Teer, in iedere opening, te gieten, die men op den rug van een Rendier gewaar word, om dus het Insect te verstikken, in welken staat het 'er zich in bevinden mag.

REUKWERK. (*Byvoegz.*) *Bladzyde* 392, 2*de kol. reg.* 32. Zomtyds deelen de bloemen die onze bloemperken verzieren, aan den dampkring, een zoo zagte en aangename geur mede, als de reuken bezitten die een warme wind de speceryachtige velden van Arabien, doet uitwaassemen.

Dit is gewonelyk de grondslag van de *Reukdoosjes* en *Pots-pourris*. Men weet dat men den naam van *Pots-pourris*, aan een Welriekent Mengzel, gegeeven heeft, 't 't geen een vermenging is van alles wat een lieflyken geur van zich geeft; altoos achtgeevende, dat 'er een zekere overeenkomst tusschen de reuken plaats heeft, want het kan gebeuren, dat zy, of aangenamer door de vermenging worden, of dat zy onderling elkanderen verderven: men besluit deze reukwerken, in goude of zilvere doosjes, die naauwkeurig sluiten, en welke men by zich draagt, om hen naar zyne begeertens te openen of te sluiten, of in aarde of porceleine vaten, waar van de dekzels doorboort zyn, om de geuren doortocht te geeven, en zich door de vertrekken, te doen verspreiden, in welke deze *Reukvaten*, geplaatst zyn.

Het gebruik der *Reukvaten*, is zeer oud. De Indianen hebben in alle tyden Reukwerken gebrand, om hunne gasten met meer luister te ontvangen: het rookende wierookvat, is in de hand van den Priester, een Reukvat. Tot welk een trap hebben de Romeinen hunnen wellust in het stuk der geuren niet gebracht, 't zy in de offerhanden, 't zy om een teken van eerbied aan de aanzienelyke Lieden te geven: men bediende 'er zich mede in de Schouwspelen en Badstoven van; en de verkwisting der Reukwerken wierd in de vieringen der lykstatien zoo overdadig, dat derzelver gebruik door de Wet der twaalf tafelen, verboden wierd. Door welk eene tegenstrydigheid hebben de Roomsche vrouwen, thans een afkeer van de reukwerken; en waarom zingen de Dichters thans alleen den geur van den adem van hunne Meesteressen, zonder mede de Muskus en Amber te zingen, welke welriekende lichamen haar een aangename geur doen verkrygen?

REUS. Men verstaat door dit woord een Mensch van een ongemeene grootte.

Het geschil over het bestaan der Reusen, is over en weder betwist: de geheele Oudheit maakt van verscheide Menschen van een onmatige gestalte gewach, welke zich in verscheide tyden vertoont hebben, en alle Schryvers zoo wel Gewyde als Ongewyde, stemmen met elkanderen overeen, om 'er verbazende zaken van te verhalen. Latere Schryvers, om gewicht aan deze verhalen by te zetten, brengen ontdekkingen van geraamtens of beenderen by, welke zoo onmatig groot zyn, dat het zyn moet dat de Menschen tot welke zy behoort hebben, wezentlyke Colossen waren. Echter wanneer men alle deze getuigenissen van naby onderzoekt; wanneer men de woorden van den Gewyden tekst, in hunne natuurlykste betekenis neemt; wanneer men de Oostersche of Poëtische grootspraak tot een redelyken zin brengt; wanneer men de verdiensten der Schryvers overweegt; wanneer men de Reizigers van een zekere Order, tot de zaken bepaalt die zy zelfs gezien, of van getuigen vernomen hebben, welke niet verdacht zyn; wanneer men de beenderen van het Menschelyke Geraamte aandachtig beschouwt; wanneer men het gezach der Zeelieden, welke hier tot getuigen dienen moeten, op deszelfs waarde schat; en wanneer men de wyze overeenkomst van de Natuur volgt,

volgt, zoo zal dit voorstel zoo moeijelyk niet meer zyn om op te lossen. De Ridder *de Jaucourt*, heeft alle deze byzonderheden in de *Dictionaire Encyclopedique*, onderzogt; en hy doet zien, dat alle deze verhalen met tegenstrydigheden en misslagen, tegens de tydrekenkunde vervult zyn; en in een woord, dat zy door de omstandigheden zelfs vernietigt worden, waar mede de Schryvers hen doen gepaart gaan. Verscheide zeggen, dat wanneer men de geraamtens der Reuzen naderden, zy in stof veranderden; zy moesten zulks doen om de nieuwsgierigheit van die gene voor te koomen, welke hier omtrent twyffelachtig waren: hier ziet men dat de eenvoudigheit van een Schryver, voor waarheid de vertelling van een eeuw van duisterheid aangenomen heeft; elders is het een gebrek van vertaling of verklaring, die een woord, door een ander overzet, waar van de zin het zelfde niet is, enz.

Wat de ontdekking van tanden, wervelbeenderen, ribben, dyebeenderen en schouwderen betreft, die men, om hunne lengte en dikte, voor beenderen van Reuzen aangezien heeft, en welke men in veele Steeden bewaart, en als zoodanige vertoont, de Natuuronderzoekers hebben beweezen, dat dit wezentlyke beenderen van Olyphanten, wezentlyke deelen van Landdieren, of van Walrussen, Walvisschen, of anderen van dit soort zyn, die by toeval onder de aarde bedolven zyn op de plaatzen op welke men hen vind. De beenderen, by voorbeeld, die men in het jaar 1613, te Parys vortoonde, en vervolgens naar Vlaanderen en Engeland overbracht, als die van *Teutolochus* zynde, waar van de Romeinsche Historie spreekt, bevond men beenderen van eēn Olyphant te zyn. Deze bedriegery is niet nieuw: *Suetonius* verhaalt, in het leeven van Augustus, dat men reeds in dien tyd bedacht had, om de beenderen van groote Landdieren, voor beenderen van Reuzen of Helden, te doen doorgaan. Alles liep te zamen om het gemeen in deze beide opzichten te bedriegen. Het stryd dus, tegens alle waarschynelykheit, dat 'er in de Wereld een Geslacht van Menschen aanweezig is, 't geen uit Reuzen bestaat: die gene, die, gelyk de Patagoniers, (dit zyn de Inwoonders van Chily, in de nabuurschap van het Land van Magellaan) een reusachtige gestalte hebben, overtreffen de hoogte van zes en een halve voet niet. Dus moeten de Reuzen, even als de Dwergen, als een zeer zeldzame, byzondere en toevallige verscheidenheit beschouwt worden. Voor 't overige kan de Lezer de uitmuntende *Natuurkundige Verhandeling, over de Reuzen*, van den Ridder *Hans Sloane* raadplegen, die in de *Philosophie Transactie*, *n*. 404. ingevoegt is; alsmede de onlangs uitgegevene en beuzelachtige *Verhandeling van de Reuzen* van den Vader *Jozeph Tarrabia*, een Spanjaard.

RHEETJE. Dezen naam geeft de Heer *Brisson* aan een geslacht van vier voetige en herkauwende Dieren, wier kenmerk is, dat zy geen snytanden in de opperkaak, acht in de onderkaak, de voeten gevorkt, en geen hoornen hebben. Tot deze behooren: ten 1ste, het *Afrikaansch Rheetje*. Ten 2de, het *Guineesch Rheetje*, 't geen het Afrikaansch Hert met rood hair van *Seba* is. Ten 3de, het *Indiaansch Rheetje*; dit is het Congoosche Hert van *Kolbe*. Ten 4de, de *Muskus Rhee*, en de *Xe* der Chinezen: en ten 5de, het *Rheetje van Suriname*, 't geen de roodachtige, en met wit gevlakte, Hinde van Klein is.

RHYNBEZIËN. (*Byvoegzel*). De vruchten van de kleine Rhynbeziën, *Lycium gallicum*, groen geplukt zynde, worden *Avignonze Beziën*, *Geele Beziën*, of *Fransche Beziën* genoemt. De Verwers, en vooral de Leertouwers, gebruiken haar om geel te verwen, met 'er Aluin, in gelyke deelen, by te voegen. Dit soort van Rhynbeziën, groeit in overvloed op de ruwe en aardachtige plaatzen, in de nabuurschap van Avignon, en in het Graafschap Venaissin. Men vind haar mede in Dauphiné, in Languedoc, en in Provence: het boompje dat haar voortbrengt, is een doornachtige Heester, wiens wortelen geel en houtachtig zyn, deszelfs takken, zyn twee of drie voeten lang, en met een graauwachtige schors bedekt.

RIB. Dezen naam, geeft men aan een lang gekromt been, welk aan de zyde van de borst in een schuinsche strekking geplaatst is: *zie* op het woord BEEN, het artikel *Menschelyk geraamte*. Het zy ons geoorlooft hier te zeggen, dat de *barsting der ribben*, niet dan een ydele naam is; en hare gewaande *inzinking* zonder breuk, niets dan een louter verdichtzel, 't geen de *Ledezetters*

zers onder het gemeén verspreid hebben als gemeene toevallen zynde, die zy alleen door hunne ondervinding, byzondere handelwys, en uitgevonden verbanden, herstellen konnen. Wy zullen eindigen, met de beste bronnen aan te wyzen, uit welke de Lezer, de grootste kundigheden over dit gedeelte van het Menschelyk lichaam, bekoomen kan. Wy zyn geheel aan *Vesales*, de naauwkeurigste kennis van den vorm en zamenhang, der Ribben, verschuldigt. Men moet over het tuigwerkelyk gestel, en het nut van deze beenachtige deelen, *Windslow*, raadplegen, in de *Memoriën van de Akademie der Wetenschappen van Parys, voor het jaar* 1720, over hare gedaante, hechtzelen en uitwerking in de ademhaling; den Heer *Senac*, in dezelve *Memoriën voor het jaar* 1724; over de meer of min grootte van haar getal; de Heer *Hunaud*, *idem* 1740; over hare inwendige Breuken. De Heeren *Petit* en *Goulard*, *idem* 1740. Alle deze Schryvers zyn uitmuntent over dit onderwerp, en andere deelen van de Ontleedkunde, enz.

RING-RUPS, *Eruca annularia.* Dit is de Rups die *Mouffet*, *Neustria* genoemt heeft. De Vlinder die 'er van voortkoomt legt eijeren, welke met elkanderen verknocht zyn, en een soort van ring om de uiteindens der takken van de Pruimboomen en Peerenboomen vormen, op welke deze Rups voortkoomt; *zie* RUPS.

RING-SLANG, *Natrix.* (*Byvoegz.*) Dit is een Waterslang, wiens halsring smal, en met witachtig geel aan de boven zyde gespikkelt is, hy vormt een halve kring. Deze halve ring is eigentlyk het byzonder kenmerk van deze Slang.

De *Ring-Slang* heeft geen kwaden reuk, en men behandelt haar zonder eenig gevaar. In 't jaar 1764, heb ik 'er een opgevoed, die, zoo ras men haar een vinger aanbood, zich 'er aanstonds om slingerde; zy likte de lippen wanneer deze met spog bevochtigt waren, zy kroop dan eens in myn hembd, en dan weder op myn slaapmuts, alwaar zy zich even als verschool.

Deze Slang kruipt over de aarde, en zwemt met vry veel vlugheit; zy bemint de melk.

RIVIERKYEN. (*Byvoegz.*) Men geeft dezen naam aan eironde of platachtige, of rondachtige en op verschillende wyze gekleurde steenen, die men in de Zee-havens vind, en zomtyds in een zoo groote menigte, dat zy haar bederven en dempen, ter oorzake, dat de Zee hen naar de eene, en de stroom van de Rivier, naar de andere zyde dryft. Men begrype ligtelyk dat de gedaante en polysting der Rivierkyen, hier door ontstaat, dat zy langen tyd door het geweld der winden en baren geschokt en over elkanderen gerolt zyn, en dus op elkanderen zyn afgesleten. Wat dit soort van Steenen betreft die men in de Akkers, in de Valyen en in de Bergen vind; men moet vermoeden, dat zy 'er door de handen der Menschen overgebracht, of by een geweldige watervloed gevoert zyn, welke deze plaatzen bespoelt heeft. Wanneer een Rivier- of Zee-Kye, een soort van schors heeft, zoo kan men zeggen, dat hy noch in zynen natuurlyken staat is; maar hoe gladder en kleinder deeze Steen is, en hoe minder schors hy heeft, hoe meer hy gerolt heeft; dat is te zeggen, dat hy een langdurige en geweldige wryving ondergaan heeft.

RIVIER-VARKEN: *zie* WATER-ZWYN.

ROGGE. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 413. 1*ste kol. reg.* 22. *van onder.* Men leest in de *Memoriën die aan de Akademie der Wetenschappen van Parys zyn aangeboden*, dat een liefdadige Jufvrouw, een uitmuntent middel bezat, waar door zy de droevige kwaal genas, die door de *gespoorde rogge*, veroorzaakt word, wanneer men 'er in haar begin gebruik van maakten: hare geneeswys bestond hier in, dat men een of twee malen den Perzoon aderliet, die door deze kwaal aangetast was, en het deel 't geen het koud vuur dreigden aan te tasten, met een stuk lynwaat te bewinden, 't geen in Brandewyn met versche Boter gemengt, gedoopt was, tot dat de natuurlyke warmte 'er weder inkwam, 't geen doorgaans ten einde van twee of drie dagen geschiede; men wryft het vervolgens met een *Roode Balsem*, die uit drie ponden Olyf-olie, een en een halve pint Wyn, een pond Terpentyn, twee onssen rood Sandelhout, en een half pond geele Wasch te zamengestelt word. Wanneer het koudvuur zich begint te openbaren, zoo stuit men deszelfs voortgang door een water, 't geen uit vier onssen Aluin, drie onssen Roomsche Vitriool, en drie onssen Zout,

te

te zamengestelt is, welke men in twee pinten water laat smelten, die tot een pint verkookt zyn.

ROLLEN. (*Byvoegz.*) De noot van dit soort van Schelpen is gewonelyk getant: zomtyds is de opening naauw, en heeft geen tanden, gelyk in zekere dunne Rollen, maar waar van de opening wyd, en de punt uitspringende is. De rok van de Rollen is dikwyls met streepen omringt, of met wolken gekleurt, en eenige hebben een geringe kleur.

ROODBORSJE. (*Byvoegz.*) Deze Vogel bemint de eenzaamheit, hier van is het spreekwoord ontleent, 't geen zegt. „ Twee Roodborsjes bewonen dezelve heesters niet ". *Unicum arbustium non alit duos erithacos.*

ROODE-AARDE, *Terra rubrica.* Men vind deze aarde in Vrankryk en in Engeland. Men bekwam voormaals de beste uit Armeniën, Griekenland, Egypte, enz. Het is deze Roode-Aarde, die meer bekent is onder de naam van *Rood-Kryt*, zie *dit woord*, die door de Engelschen tot poeder gebracht en met een Gomwater gemengt word, waar van zy Teekenpennen vervaardigen.

ROODE-BEESTJES. Dit zyn kleine Dieren die een schoone roode kleur hebben, zy zyn blinkende, en zoo groot als de punt van een spelde. Deze Insecten zyn op Martinique en andere Eilanden indiervoegen vermenigtvuldigt, dat men geen voetstap doen kan zonder dat men 'er door gekwelt word, ten minsten wanneer men in de Bosschen niet is: men vind hen overal by duizenden, zoo wel op den naakten grond als op de planten, maar vooral in de weiden. Wanneer men 'er door wandelt, zoo heeft men aanstonds het geheele lichaam met deze Diertjes bedekt. Zy klimmen zelfs zomtyds tot in het hair op. Zy zetten zich op het vleesch, waar in zy hunnen snuit doen indringen om 'er het bloed uit te zuigen: deze steek doet aanstonds een kleine ontstoken zwelling ontstaan, die de hevigste jeuking veroorzaakt. Vermits het byna onmogelyk is om dezelve te wederstaan zonder zich te krabben, zoo koomen 'er dikwyls verzweeringen door voort, die altoos gevaarlyk zyn, en langen tyd nodig hebben om te genezen. Om zich van deze Insecten te ontdoen, zoo wascht men zich met water, waar in Citroensap, of Brandewyn of Taffia, gemengt is. Deze Diertjes, schoon een weinig minder gevaarlyk als de *Chiques*, hechten zich mede aan de huit der Dieren, en vooral aan die gene, die in de weiden zyn, en zy veroorzaken hen een zoo wreede en verschrikkelyke jeuking, dat zy, om 'er zich van te ontdoen, hun lichaam met zoo veel geweld tegens de steenen en boomen wryven, als wilde zy zich verscheuren; *zie* CHIQUES.

ROODE-ZEE, *zie* ZEE.

ROODHOUT OF BLOEDHOUT, *Terebinthus procera balsamifera rubra. Barr.* (*Byvoegz.*) Men vind het in de nabuurschap van Cayenne. Het heeft een schoone roode kleur, maar zy verwelkt door den tyd en word graauw. Deszelfs schors die eerst graauw is, word in- en uitwendig rood, door het droogen. De Indianen bedienen zich zomtyds van deze kleur om zekere zaken te verwen. Dit hout is duur; zy bedienen 'er zich echter van om zich des nachts te verlichten, gelyk men zulks met dat der Pynboomen van het Pyreneesche Gebergte doet.

ROOF-KEVER, *Staphylinus.* Dit is een geslacht van schildvleugelige Insecten, 't geen vyf stukken in de voorvoeten van alle de pooten heeft. Deszelfs sprieten zyn enkelvoudig en draadswys; zyn lichaam is zeer langwerpig; zyne vleugelen zyn zeer konstig onder zyne schilden te zamen gevouwen, schoon deze vry kort zyn; en het uiteinde van zynen buik is kaal. Het is nuttig dat men aanmerke dat het Masker van dit Insect weinig van het volmaakte Dier verschilt. Wanneer men den staart van den Roof-Kever aanraakt, zoo heft hy hem op, even als wilde hy zich verdedigen en steeken; echter steekt zyne staart niet; maar hier tegens byt hy, en nypt zeer sterk met zyne kaaken, welke sterk zyn, en waar voor men zich wachten moet. Zie daar de wapenen, waar van hy zich bedient om zynen prooi te vangen en te verslinden, of om de Insecten van zyn soort te bestryden. Men heeft blaauwe Roof-Kevers, blinkent zwarte, ruige, (de *Hommel-Roof-Kever*), geele,

le, bronskleurige, enz. Men vind hen in de Bosſchen, in het vochtige Zand, en in den drek der Koeyen.

ROOK. Dit is die niet ontſtoken damp, die meer of min merkbaar, en meer of min verdikt is, welke zich van het oppervlak der brandende lichamen verheft. Hy beſtaat uit de grofſte deelen welke tot voedzel aan het vuur verſtrekken in de brandende lichamen.

ROOM. Men geeft dezen naam aan het aangenaamſte en vetſte gedeelte van de melk, 't geen op haar oppervlak dryft, wanneer zy eenigen tyd ſtil geſtaan heeft: *zie* op het artikel MELK.

ROOM VAN WYNSTEEN, *zie* WYNSTEEN.

ROOZENBOOM. (*Byvoegz.*) De Wilde Roozenboom word mede *Hondsroos* en *Eglantier* genoemt; zyne bloemen zyn wit en vleeſchkleurig, en eenigzints welriekende.

Men wil dat de ſpons van den Eglantier die *Bedeguar* genoemt word, tot een kool gebrand, en tot poeder gebracht zynde, een byzonder geneesmiddel tegens de kropgezwellen is: het is genoeg dat men 'er alle avonden, wanneer men naar bed gaat, een vingergreep van onder de tong lecht.

Het conſerf der Eglantier, dat men van derzelver vruchten bereid, is zoet, rinsachtig, en zeer aangenaam van ſmaak, men kan het aan Lieden geeven die eerſt van een ziekte herſtelt zyn, by wyze van een verkwikkent middel.

De Heer *Adanſon* zecht, dat men gewoonlyk voor de vrucht van den Roozenboom, de bloemkelk aanziet, welke zoo vleesachtig en ſappig als een Bezië word; maar het zyn de eijerhuizen zelfs, die men als de vruchten van deze Heeſters, beſchouwen moet.

ROSSE OF VAALROODE BEESSTEN. De Jaagers, verſtaan door dezen naam, de *Herten*, *Damherten*, en *Rheebokken*: zie *deze woorden*.

ROTS. (*Byvoegz.*) De bevende Steen van den Pilatusberg in het Canton Lucern, is voorzeker deszelfs uitwerkzel aan dezelve oorzaak verſchuldigt als de bevende Rots van Languedoc, die in het jaar 1718, de nieuwsgierigheid van den Hertog van Orleans, Regent van Vrankryk, tot zich trok.

ROTSHOORNS. (*Byvoegz.*) Het ſap van dit Schelpdier, diende de Ouden om hunne kleederen purperkleurig te verwen. Dit zelfde purperkleurig vocht, diende de Roomſche Keizeren mede tot inkt, om hunne Bevelſchriften te onderteekenen: men noemde het *Sacrum encautum*, en niemand anders als de Keizer alleen, mogt zich van dezen inkt bedienen, zonder misdaat van gekwetſte Majeſteit, te begaan. Men wil, dat het geval alleen de Tyriers, het gebruik van dit ſchoone Purper, leerde kennen; een Hond, een of meer van deze Schelpdieren op den oever der Zee verſlonden hebbende, zoo was zyn muil met een zoo ſchoone kleur geverwt, dat zy die haar zagen, begerig wierden om 'er zich mede van te bedienen.

ROTS-KRISTAL. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 427. *2de kol. reg.* 28. Men geeft dezen naam aan een Steen; die meer of min doorſchynende is, die vuur uitgeeft wanneer hy door het ſtaal geſlagen word, die de vorm van een zeshoekige kantzuil heeft, en die aan zyne beide uiteindens in zeshoekige pyramiden eindigt wanneer zyne vorming volmaakt is. Echter duld dezen regel uitzondering; want men heeft Rotskriſtal waar aan men alleen de bovenſte pyramide ontdekt, de onderſte is dikwyls verwart of verborgen in den ſteen die het Kriſtal tot een grondſlag of matrice verſtrekt. Wanneer men in het Rotskriſtal een andere gedaante als die van een zeshoekige kantzuil ontdekt, zoo heeft men redenen om te gelooven dat dit hier door ontſtaat, dat twee of meer kriſtal kegels zich met elkanderen op verſchillende wyzen vereenigt hebben, en met elkanderen in hunne vorming, verwart zyn. Alles hangt af van het evenwicht of verwarring die de deelen op het oogenblik der kriſtalſchieting ondergaan hebben, enz. *zie* het artikel KRISTAL.

Idem, *reg.* 17. *van onder*. Men merkt op, dat het Quartz altoos tot een grondſlag of matrice aan het Rotskriſtal verſtrekt, en het is in dezen Steen dat het zich altoos volſtandig vormt: waar uit men met veel waar-

ſchy-

ſchynelykheit giſſen kan, dat het Rotskriſtal niets anders dan een meer gezuivert Quartz is.

Men vind het Rotskriſtal in alle de Werelddelen, en gewonelyk in de grotten of holen, die doorgaans door water beſproeit worden. De kriſtallen hangen aan de gewelven, en bekleeden mede de wanden van deze grotten. In het Jaar 1719, ontdekten men in den Grimſelberg in Zwitzerland, ſtukken Rotskriſtal die vyf hondert ponden woegen, en andere die acht hondert ponden zwaar waren, men ſchatte deze meer dan drie duizent kroonen waardig. De Myn van Fisbach in Walliſſerland, verſchaft thans de grootſte en volmaakſte ſtukken Rotskriſtal. Men heeft 'er onlangs een zeer ſchoon ſtuk in ontdekt: dit is een kegel, die, zoo men zecht, twaalf hondert ponden weegt; hy beſlaat zeven voeten in omtrek, en twee en een halve in hoogte.

Scheuchzer merkt aan, dat hoe hoger de plaats is op welke men het vind, hoe volmaakter het kriſtal is. De Heer *Bertrand* zecht, dat die gene, die de kriſtallen zoeken, zekere kenmerken hebben op welke zy agtgeven, voor dat zy beginnen te arbeiden, om de Rotzen te doorboren, ten einde in de holen door te dringen. Ten 1ſte, de lagen van wit Quartz, die zy *Kriſtallagen* noemen; nooit be-arbeiden zy de kalkachtige ſteenen, maar de witte en zeer harde rotzen; zy zoeken eenige barſten, die tot een Grot toegang geeven, en openen de Rots. Ten 2de, zy verkiezen vooral de plaatzen alwaar de lagen der Rots verheven zyn, en een ſchyn van bolheit vertoonen. Ten 3de, de Werklieden ſlaan hier en ginſch met yzere werktuigen: wanneer zy een geluit, even als van een naby zynde hol, hooren, zoo beginnen zy te arbeiden. Maar wanneer zy het geluit van een vaſte Rots, hooren, die geen holligheden heeft, zoo begeeven zy zich naar een andere plaats. Ten 4den, een helder water, 't geen uit een barſt der Rots uitzypelt; een fyne en geele aarde die ergens doorgedrongen is; onvolmaakte kriſtalſchietingen, die in de nabuurſchap in eenige holligheid vaſtgehecht zyn; dit alles zyn zoo veel kenmerken van een grot of holligheid, en van een kriſtalmyn, die niet verre verwydert is. Ten 5de, wanneer men de Myn genadert, en 'er in nedergedaalt is; zoo peilt en kieſt een Werkman, die aan een touw nedergelaten is, volgens de vorm en op het oog, de hardſte en zuiverſte ſtukken uit, welke hy met gemak losmaakt. De graden van volmaaktheit in de ſtukken Rotskriſtal beſtaan hier in, dat zy een volmaakte witheit hebben, helder, zoo doorſchynende als water, zeer zuiver, zonder vlakken, zeer hard, en tot de glansrykſte polyſting bekwaam zyn; in een woord, dat zy in hunne kleur de grootſte doorſchynentheit bezitten, en den Diamant naarbootzen.

Men vind zomtyds in het open veld, en in de Rivieren, ſtukken kriſtal, die vervoert en rond gemaakt zyn door de voortrollingen in het water; de *keiſteenen* van Medoc, van den Rhyn, van Briſtol en Brouage, ſchynen in dit geval te zyn. Die van Alençon die men in het Granit ontmoet, zyn hoekachtige kriſtallen, en hebben een berookte kleur. De Diamanten van Cornwal, zyn niets anders als zeer harde kriſtallen die geen kleur hebben.

Men geeft den naam van *Valſche Robynen* aan de roode Rotskriſtallen; dien van *Valſche Saphieren* aan de blauwe; dien van *Valſche Smaragden* aan de groene; dien van *Valſche Topazen* aan de geele, enz.

Men vind verſcheide aanmerkelyke byzonderheden over het KRISTAL, in myne *Mineraalkunde*.

Men ſchryft, in de Geneeskonſt, groote krachten aan de kriſtallen toe; 't zy dat men hen aan den hals draagt, om de onruſtige droomen te verdryven, 't zy dat men hen inwendig inneemt, om de roodeloop en de witte vloeden te geneezen, de melk der zogende vrouwen te vermeerderen, de ſteen te breeken, enz. Dit voorgeven is zoo buitenſporig dat wy ons niet zullen ophouden met het te wederleggen. Maar men moeſt volſtrekt diergelyke geneesmiddelen verbannen, welke alleen gewaande eigenſchappen bezitten, om niet te zeggen gevaarlyke, in een woord, welke geen meer nut in de Geneeskonſt verſchaffen konnen als keiſteenen, of geſtooten glas.

ROTS-ROBYN. (*Byvoegz.*) Dit is de *Rubini di rocca* van de Italianen. *Zie* GRENAAT. Men geeft den naam van *Cabocheu-Robyn*, aan een ware Robyn, die eenigzints gepolyſt is; dat is te zeggen, daar men alleen de ruwe korſt, van afgenomen heeft: *zie* ROBYN.

ROTTEN-KRUID, *Arsenicum.* (*Byvoegz.*) Men onderscheid verscheide soorten van Rottenkruid; het eene is rood, dit is de *Realgal*; het andere is geel, dit is de *Opriment*. Men heeft noch de *Mispikkel*, een soort van *Arsenikale Pyriet*: zie *deze woorden*. Wy zullen hier alleen van het *Witte* en *Zwarte Rottenkruid* spreeken. Dit laatste is het *Delfbare Rottenkruid*, of het natuurlyke: deszelfs kleur is zwartachtig graauw, het heeft een korlachtig en gebladert zamenweefzel, is niet zeer zamengepakt, maar echter zwaar, en blinkende in de breuken: *zie* MICHEN-PULVER.

De metaalachtige kalk van het Witte Rottenkruid bezit zonderlinge eigenschappen, die het eenig in zyn soort doen zyn. Het is te gelyktydig een metaalachtige aarde en een zoutachtige zelfstandigheit, te gelyk vlug in het vuur, en smeltbaar in het water en alle de zuren.

De Verwers gebruiken het tot verscheide van hunne be-arbeidingen.

Vermits het Rottenkruid de eigenschap bezit om zich in het water, in den azyn, zelfs in de vetten, en oliën, enz. te ontbinden, zoo kan men besluiten, zecht de Heer *Brandt*, dat men 'er zich van bedienen kan om 'er met pik, harst, zwavel, enz., een soort van vernis van te bereiden, waar mede men het hout bedekken kan, ten einde het voor de verrotting en vermolming te bewaren; dit zou van een zeer groot nut zyn, zoo wel voor de Scheepen en andere vaartuigen, als voor de palen der dyken welke men opwerpt om het Zee-water te keeren. *Acten van Upsal*, 3*de Deel*, *voor het Jaar* 1737.

De Hoefsmits gebruiken het Rottenkruid om het vleesch der Paarden te keppen. De Werklieden gebruiken het om het koper, yzer, enz., blank te maken.

ROTTING. (*Verbet.*) Dit is een soort van Riet, 't geen overvloedig op de Kusten van de Straat van Malakka, groeit. Men onderscheid 'er verscheide soorten van: eenige verschaffen ons de dunne rottingen, waar van men zich bedient om de kleederen uit te kloppen, of om die rood geverwde borsteltjes te bereiden, welke nuttig zyn om de tanden te reinigen. Men splyt deze mede in dunne strookjes, en stelt 'er huissieraden van te zamen, en vooral zittingen en ruggen van stoelen. De andere die men *Rottingen* noemt, dienen tot wandelstokken. De Hollanders koopen hen in Bengale en te Malakka. Men heeft Leedjes-Rotting op de Eilanden Bourbon en de France.

ROUKOEBOOM. (*Byvoegz.*) Men geeft de Roukoe-deeg de vorm die men wil voor dat men hem naar Europa overzend. Hy bestaat gewonelyk uit brooden die met de bladeren van den Balisier omwonden zyn. De Verwers bedienen 'er zich van om de Wol een eerste kleur te geeven, welke zy rood, blaauw, geel, groen, enz., verwen willen. Men heeft weinig kleuren onder welke men hem niet mengt. Het is nuttig dat men aanmerke, dat wanneer de deeg van de Roukoe begint te gisten, hy een ondraaglyke stank van zich geeft. Zyn aangename reuk ontdekt zich niet dan na de gisting.

RUBEOLA. Deze Plant, die men mede *Keelkruid* noemt, gelykt een kleine soort van Meekrap te zyn. Hare bloemen zyn rood, zomtyds wit, en hebben een Jasmyn reuk. Hare steelen leggen voor het grootste gedeelte ter aarde.

RUIGE-RUPS. Dezen naam, geeft *Goedard* aan een Rups die zich met bladeren van de Latouw voed: zy houd zich, even als of zy dood was wanneer men eenige beweegingen om haar maakt, of wanneer men haar wil aanraken. Alsdan rolt zy zich in elkanderen, en zet hare hairen even als een Egel op: wanneer men haar by de hairen vat, zoo blyven deze in de handen. Noch de Musschen, noch de andere Vogelen, willen deze Rupzen eeten; dit word veroorzaakt, om dat zy of vergiftigt zyn, of om dat hare hairen, niet verteert konnen worden, en hen ongemak veroorzaken zouden. Deze Rups verwisselt in de maand July van gedaante, en word een groote en schoone Vlinder, die natuurlyk, even als het Brasilie-hout gevlakt is, en zyne eijeren in de maand Augustus legt, waar uit in October de jonge Rupzen voortkoomen, welke den winter in de aarde doorbrengen.

RYKEN. Alle de lichamen die tot onzen Aardkloot behooren of 'er op groeijen en leeven, zyn door de Natuuronderzoekers onder drie hoofdverdeelingen geschikt; deze zyn het *Ryk der Dieren*, het *Ryk der Plan-*

Planten, en het *Ryk der Mineralen.* Ieder van deze Ryken, is weder in verscheide groote afdeelingen gescheiden, die men Rangen genoemt heeft; deze zyn weder in *soorten*, *verscheidenheden*, enz. gesmaldeelt. De Aardens, de Steenen, de natuurlyke Zouten, de Minerale en Metaalachtige zelfstandigheden, de Bitumen en Wateren, behoren tot het Ryk der Mineralen. De groote en kleine Boomen, de Heesters, de Kruiden, de Paddestoelen, de Mosch-gewasschen, de Gommen en Harsten, behoren tot het Ryk der Planten. De Mensch, de Viervoetige Dieren, de Vogelen, de Halfslachtige Dieren, of Dieren van beiderlei leeven, de Visschen, Insecten, en kruipende Dieren, zyn zoo veel byzondere rangen van het Ryk der Dieren: *zie* de woorden DIER, MINERALEN en PLANTEN: *zie* mede de artikelen NATUURLYKE HISTORIE en KRUIDKUNDE

RYST, *Oryza.* (*Byvoegz.*) Deze Plant gelykt in zekere opzichten naar de Tarw; haar zaad is platachtig en met een kort vliesje gekroont, met twee zylingsche oortjes, en een baartje bezet: de bloemen zyn hermaphroditiesch. Men merkt op, dat 'er in iedere kelk zes helmstyltjes, en twee penceelswyze lidteekens zyn.

Op het Eiland Cylon, en door geheel Aziën, vormt men, naar dat men de aarde omgedolven of geploegt heeft, waterbakken die met putwater of regenwater opgevult zyn, ten einde deze Plant alle dagen te konnen besproeijen; en deze gestadige overstromingen, vermeerderen de weekheit van den grond in diervoegen, die reeds zeer vochtig en zeer vet van zich zelven is, dat de Landbouwers tot aan de helft van hunne beenen, door het water gaan. Wanneer de Oogst nadert, laat men den grond droogen. De Maaijers begeeven 'er zich alsdan in, en snyden den Ryst af: men maakt 'er stapels van in het midden van het Veld, en doet hem door Ossen en Buffels, uittreeden, welke voor Dorschers in deze Landen verstrekken, volgens de oude gewoonte der Oosterlingen; waar van in den Bybel gezegt word: *Non alligabis os bovi trituranti.* De Azianen doen hunnen gewanden Ryst, in zakken, welke zy in een soort van putten van gebakken aarde, of in bedekte en welgesloten korven, plaatzen; ten einde dit Graan, voor de Rotten en Insecten, te beschutten.

SAAMOUNA. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 441. *1ste kolom*, *regel* 13. Zyne wortelen, welke zeer dik zyn, koomen zeven of acht voeten boven de aarde voort, en vormen, even als schooren of steunpylaren om den stam; het uiteinde van deze wortelen strekt zich zeer verre in het ronde uit. Het hout van den Saamouna, is moeijelyk te klieven wanneer het oud is: het is met een graauwe schors bedekt, die met doornachtige oneffenheden vervult is.

Idem, *reg.* 17. *van onder*. Deze vrucht is niet ryp of hare schaal borst met eenig geraas, en haar katoen zou wel ras door den wind weggevoerd worden, zoo het niet zorgvuldig verzamelt wierd. De Indianen maken 'er dat gebruik van, dat wy van ons dons doen; namentlyk, zy vullen 'er de hoofdkussens, voetdekens, enz. mede op: men maakt 'er thans meede bedden van. De Negers en Jagers van dat Land, gebruiken het op dezelve wys als wy de Zwam; hier toe voeren zy het in kleine kalabassen mede. Uit den Saamouna vloeit een Gom die men veronachtzaamt: mogelyk zou men van dezelve nut trekken konnen. Het hout van dezen Boom, heeft zeer weinig hardheit: men bedient 'er zich alleen van om Kanoes zamen te stellen, die men dikwyls vernieuwen moet: zyn schors word met nut in een afkookzel tegens de Kinderpokken gebruikt.

De Saamouna koomt zeer wel van uitspruitzels voort; men plant hem doorgaans voor de huizen, om de koelheit van zyne schaduwe te genieten, en men verkiest hem voor een boom van een ander soort, om dat hy in weinig tyd zeer dik en loofryk word, en dat men zyne takken dien vorm doet aanneemen die men begeert.

SABELDIER, *Mustelina Zibelina*. (*Byvoegz. en Verbet.*) Dit is een klein wild Dier, van de Noordsche Landen, 't geen de Noordelyke Deenen en Russen *Sabelen* of *Sabels* noemen.

Het *Sabeldier* gelykt naar den *Marter*, door den vorm en houding van het lichaam, en naar den *Wezel*, door de tanden; deszelfs opperkaak is met kleine en zeer scherpe tanden gewapent, en men ziet in deszelfs onderkaak, zes snytanden, en twee vry lange hondstanden; zyne pooten zyn breed, en met vyf nagelen gewapent; men heeft Sabeldieren van verschillende kleuren, graauwe, witte, enz., en de kleur van het zelfde Dier verandert volgens de jaargetyden; dat gene, dat in den Winter zwart bruin is, is in den Zomer geel bruin.

Deze Dieren beminnen de oevers der rivieren, die met dichte en schaduwryke bosschen bezet zyn; zy schroomen het water niet, en voeden zich met Visschen, Rotten, Vruchten, en met Vogelen en Eekhoorns. Men ziet hen met de uiterste vlugheit op de boomen klauteren, en van den eenen boom op den anderen springen; zy schroomen de hitte der Zon: gedurende den nacht zyn zy in een verbazende beweeging; des daags in tegendeel slapen zy omtrent een uur, na dat zy gegeeten hebben, en brengen de overige uuren in een soort van verdoving door; want schoon men hen vat, nypt, of schud, zoo ontwaken zy echter niet. De Sabeldieren zyn zeer driftig in de liefde. Maar zy geeven alsdan een sterken en onaangenamen reuk van zich.

De Jacht der Sabeldieren geschied in Siberiën, alwaar deze Dieren meenigvuldig zyn; men gebruikt de Misdadigers en Krygsknechten hier toe, welke men met dit oogmerk afzend; zy zyn verplicht om een zeker getal vachten te leveren, zy mogen alleen met kogels schieten, ten einde de vellen des te minder te beschadigen, 't geen een groote behendigheit in hen vereischt; de vachten van de Sabeldieren, worden het hoogste geschat. Deze kostbare Pelteryen, vooral die gene, die men van Witimskoi brengt, onderscheiden zich van alle andere, hier in, dat wanneer men de hand over de hairen tegens de vleug strykt, deze zoo gemakkelyk wyken, als wanneer men zulks in eenen tegengestelde zin doet, 't geen in de vachten van geen andere Dieren plaats heeft.

De

De vellen van de Sabeldieren van Kamtſchatka, worden hoger als die van Siberiën geſchat, ſchoon zy een zoo ſchoone zwarte kleur niet hebben, en de Chinezen, die het geheim bezitten om 'er de kleur van te volmaken, koopen hen tot eenen zoo hogen prys, dat men 'er weinig uit Rusland naar Europa brengt.

SAIGA. Dit is een Dier 't geen men in Poolen, Hongaryen, Tartaryen, en in het zuidelyke gedeelte van Siberiën vind, en het gene een middelſoort tuſſchen de *Gazelle* en de *Tamme Geit* ſchynt te vormen; deszelfs hoornen zyn in de lengte, even als die van de Gazelle geſtreept; maar in plaats dat die van dit Dier zwart zyn, zoo zyn die van het andere wit en doorſchynende; hier om gebruikt men hen tot dezelve werken als het ſchildpad. De Seiga bemint het ſpringen, en heeft de vlugheit van de Gazelle; hy bemint gelyk deze de heuvels en vlaktens, en zyn vleeſch is uitmuntent; de overeenkomſten van den Saiga en de tamme Geit, beſtaan in de gedaante van het lichaam en het hair.

SALPETER. (*Byvoegz.*) De Heer *Godefroi Pietſch*, die den prys van de Akademie van Berlyn, in het jaar 1749, verworven heeft, door een Memorie over de Salpeter, is geſlaagt om zelfs Salpeter van Vitriool, verrotte Pis, en Kalk, te bereiden.

SANIKEL. (*Byvoegz.*) Men geeft den naam van Berg-Sanikel, aan de *Geum*. De Sanikel wyfje is dezelve Plant die *Tournefort* dus betekent, *Aſtrantia major, coronâ floris caudidâ.* Zy groeit in de Boſſchen, en hare wortelen zyn buikzuiverende, gelyk die van het *Nieskruid.* Zie *dit woord.*

SANKIRA. Dit is een beruchte plant in Japan, en die overvloedig tuſſchen de Struiken en Varen, groeit. Hare wortel, die zoo veel eigenſchappen als die van de *Gens-eng*, bezit; is dik, hard, knobbelachtig, inwendig wit, en heeft een laffe ſmaak. Hy ſchiet kruipende ſteelen uit, die met in leedjes verdeelde takken bezet zyn: de richting van deze takken, verandert by iedere knoop, waar uit twee klaauwtjes voortkoomen, welke dienen om de Plant aan alles vaſt te hechten dat zy ontmoet. Hare bladeren zyn rondachtig, zoo groot als een hand, dun en groen; de bloemen zyn zonneſchermswys geſchikt, en ten getale van tien, op een voetſteeltje geplaatſt; zy zyn geelachtig, en hebben zes bloembladen en zes helmſtyltjes die droog en meelachtig zyn, maar zeer veel overeenkomſt met de Karſſen in gedaante, grootte en kleur, hebben. Iedere vrucht bevat vyf of zes zaden, die de grootte van een Lins hebben, zy zyn uitwendig zwartachtig, inwendig witachtig, en bezitten een zeer harde zelfſtandigheit.

SAP, *Succus.* Men geeft dezen naam aan de vloeiſtoffen welke men in de verſchillende lichamen der Natuur, vind. In het Ryk der Dieren heeft men de voedende, de ader- en ſlagaderlyke, de alvleesachtige en zenuuwzappen. In het Ryk der Planten vind men de Balſems, de Sappen die men uittrekt; de Gommen en de Oliën. In het Ryk der Mineralen vind men de bitumineuſe Sappen, gelyk de Peter-Olie; de metaalachtige Guhrs, en de wateren die met aardachtige, of ſteenachtige, of zoutachtige deelen, bezwangert zyn: *zie* BITUMEN, WATER, GUHR, OLIE, en het artikel *Dierlyke huishoudinge* achter het woord MENSCH.

SAPPADILLA, *Anona ſpecies.* Dit is een Boom die uit Amerika oorſpronkelyk is, en menigvuldig op de Eilanden van Jamaika en Barbados aangekweekt word om zyne vruchten, waar van men menigvuldig gebruik maakt. Deze boom ſchiet ter hoogte van een Appelboom op; zyne bladeren zyn groen, en gelyken naar die van den Laauwrier; zyne bloemen beſtaan uit drie bladeren, en worden door een ſteeltje onderſteunt, 'er volgen rondachtige vruchten op, die met een ſchors bedekt zyn, en waar van het vleeſch de zaadhuisjes omvat welke bruine zaden beſluiten, die met een witte Voor, geſtreept zyn. De vrucht word geel onder het ryp worden.

SARANNE, *Lilium flore atro rubente.* Dit is een ſoort van Lelie, die men alleen, zoo de Heer *Steller* zecht, in Siberiën, en op het Schier-Eiland Kamtſchatka vind. Deze Plant ſchiet ter hoogte van een halve voet op: hare wortel heeft de dikte van die der Look: haar ſteel is zoo dik als de ſchacht van een Zwaneveder; hy is rood aan de onder-

derzyde, en groen aan de bovenzyde, en met twee reyen eironde bladeren bezet: de onderste rei heeft drie bladeren, en de bovenste heeft 'er vier. De bloem die zich in de maand Juny vertoont, (in welken tyd deze Plant veel hoger opschiet) is roodachtig, en gelykt naar die der Lelie. Hare helmstyltjes zyn geel aan het uiteinde, en omringen in het getal van zes, den stamper, welke driehoekig is, en in drie zaadhuisjes, roodachtige zaden bevat.

De Heer *Steller*, onderscheid vyf soorten van Sarannaas; te weeten: Ten 1ste, de *Kimtchiga*, die naar onze Suiker-Erweten gelykt; Ten 2de, de *ronde Saranna*, welke wy hier voor, beschreeven hebben. Ten 3de, de *Onsenka*, die in geheel Siberiën groeit. Ten 4de, de *Titichpa*; en ten 5de, de *Matista stadka travo*, of de zoete Plant; waar van men in dat Land niet alleen confituren maakt, maar uit welke de Russen noch een geestig vocht weeten te bereiden. De wortel van deze laatste Plant, is uitwendig geel, inwendig wit, en heeft een bittere en prikkelende smaak. Hare vleesachtige en in leedjes verdeelde steel, schiet ter hoogte van vyf voeten op; hy is met tien bladeren van een groenachtige roode kleur bezet. Hare bloemen zyn wit, en gelyken naar die der Venkel. Men plukt de *Matista* alleen met handschoenen, om haar brandent sap, 't geen blaren aan de handen veroorzaakt. Om een brandende geest uit de Plant te trekken, moet men haar in bosjes by elkanderen binden, haar in kokent water laten gisten, en 'er eenige Pruimen of Krakebeziën, byvoegen: men moet het vat naauwkeurig toestoppen, 't geen men op een warme plaats bewaart, tot dat de gisting geheel volbracht is, en geen geraas meer maakt. Het vocht 't geen men 'er door een eerste distillatie van bekoomt is zoo sterk als Brandewyn. Wanneer men deze Brandewyn weder overhaalt, zoo bekoomt men een brandende geest, die zoo sterk is, dat hy, zoo men zecht, het yzer knaagt. Tachtig ponden van deze Plant, verschaffen vyf en twintig pinten van dezen Brandewyn. Men heeft opgemerkt, dat wanneer men de schors van deze Plant, voor de weeking, niet afschilt, zy dan den gedwongen lach in die gene veroorzaakt, die 'er het overgehaalde vocht van drinken. Men wil, dat het gebruik van dit dronkenmakende vocht, stompheit veroorzaakt, het aangezicht zwart doet worden, en schrikverwekkende droomen, uitwerkt. De Heer *Steller* zecht, dat hy Lieden gezien heeft, die, na dat zy den vorigen dach van dit vocht gedronken hadden, op nieuw dronken wierden wanneer zy een glas water dronken. Zie daar een der vreemdste uitwerkzelen.

SARICOVIEME. (*Verbet.*) Dit is een soort van Dier van beiderlei leeven: maar het geen zich meer in het water als op het land ophoud. Men vind het langs de Rivier de la Plata. Het heeft de grootte van een Kat: zyn huit is zoo zagt als fluweel, en heeft een graauwe en zwarte kleur; zyne vingeren zyn door vliezen met elkanderen vereenigt. Dit Dier is wezentlyk een soort van *Otter*, die men op verscheide plaatzen van Zuid-Amerika vind. Het is de *Cariguiebeju* van Brazil. De Saricoviemes leeven in maatschappy in holen, die zy aan de oevers der Rivier uithollen: zy voeden zich met Krabben en Visschen: hun vleesch is mede goed om te eeten, en hunne vachten zyn zeer goed.

SATER. (*Byvoegz.*) Dezen naam heeft men aan een harssenschimmig wezen gegeeven, 't geen overeenkomsten met den Mensch en de Viervoetige Dieren heeft, en 't geen men zecht, dat door de verfoeijelyke vermenging van twee schepzelen voortgebracht is, welke in Sexe en soort onderscheiden waren. Gelukkig is het voor het Menschdom, dat deze wezens, zoo zy bestaan, vernietigt worden, zonder hunnes gelyken te konnen voortbrengen. Het is mogelyk met de schoonheit der Saters, even zoo gelegen, als met de leelykheit der Kinder-eeters, de schalkheden der Spooken, de omzwervingen der Weerwolven, de byeenkomsten der Tovenaars op hunne Sabbatten, en andere diergelyke beuzelingen. De Saters der Indianen zyn de *Orang-Outangs*: zie *dit woord*. Men vind in den *Franschen Mercurius*, voor de maand December 1761, een Memorie over de *Saters*, *Tritons* en *Nereiden*, zie mede Zee-Mensch, en Bosch-Mensch.

SATYNHOUT. Dit is een schoone en zeer lommerryke Boom van de Antillische Eilanden. Men gebruikt zyn hout tot schrynwerk: deszelfs grond is rood, en met geel ge-adert.

SCAN-

SCAMMONIUM VAN MONTPELLIER, *Periploca Monspeliaca, foliis rotundioribus*, TOURNEF. Dit is een Plant die in de Bosschen groeit: hare vezelachtige, en door de aarde kruipende wortelen, schieten verscheide rankachtige steelen uit, die lang en hard, maar echter buigzaam, en uit leedjes te zamen gestelt zyn; zy slingeren zich om de naburige boomen: zy geeven een melk uit, wanneer men haar verbreekt. Hare bladeren zyn gepaart, langwerpig, en ge-adert; hare bloemen, die aan den top der steelen voortkoomen, zyn klokswys uitgebreid, wolachtig en purperachtig aan haar opperste gedeelte, en geelachtig groen; en zonder hairen aan haar onderste gedeelte. De stamper van iedere bloem, word een vrucht die uit scheeden bestaat, die een weinig gekromt zyn, en welke zich zelven door de rypheit openen; zy laten alsdan een vlokachtige stoffe zien, die, even als wolachtig is, en in welke men zaden vind, die met pluimpjes bezet zyn. Men wil, dat deze Plant een vergift voor de Viervoetige Dieren is; men schat haar oplossende wanneer zy uitwendig gebruikt word.

SCHAARBEK. Dit is een Vogel die men in Louisiana en op St. Domingo vind, zyn rug is zwartachtig, en zyn buik en borst zyn wit: de beide stukken van zynen bek zyn smal, sterk en scherp, even als die van een schaar.

SCHAALVISSCHEN, *Crustacea animalia*. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 472. *2de kol. reg.* 7. *van onder*. Alle de Schaalvisschen veranderen alle jaren van huit: *zie* de omschryving hier van op het woord KREEFT. Wanneer deze Dieren een hunner leden verliezen, koomt 'er een ander in deszelfs plaats voort, en de afgeknotte deelen, schieten zomtyds dubbel uit, gelyk in de Zee-starren. Wanneer de Liefhebbers eenige Schaalvisschen geheel met hunne natuurlyke kleuren bewaren willen, zoo laat men die gene, die in Zee gevangen zyn, in zoet water weeken, en vervolgens laat men de kleine in de schaduwe droogen, 'er koomen wormen in het vleesch van deze Dieren voort wanneer zy dood zyn, en deze verslinden het vleesch naarmate dat het verderft, dit is oorzaak, dat zy in het vervolg, nooit geen kwaaden reuk van zich geeven. Zoo deze Dieren groot zyn, zoo moet men hen van het vleesch beroven, zonder dat men de schaal schend, of de gewrichten verbreekt.

SCHATOPSE. De Heer *Geoffroi* zecht, in zyne *Historie der Insecten van de omliggende streeken van Parys*, dat de *Schatopse* (welk woord zoo veel als *Drek-Vlieg* zeggen wil, om de plaatzen op welke men haar menigvuldig vind) weinig bekent is. Zy gelykt naar een kleine Vlieg, uitgezondert door hare hoornen, welke draadswys zyn, en gewrichten, maar geen paletjes hebben. Het Masker van de Schatopse, gelykt naar een kleine Worm, welke ringen maar geen pooten heeft: eenige vind men in de riolen of in de vochtige mest; andere in de bladeren der Palm. De Maskers leggen hunnen huit af om in Popjes te veranderen. De Schatopse der riolen is zwart: hare huit glad en glansryk; by de paring staan de koppen der beide Insecten tegens over elkanderen, en aan de beide uit-eindens: men zou hen in dezen staat voor een eenig lang Insect aanzien, 't geen twee koppen aan de beide uit-eindens heeft. De Schatopse der palm is geel, en hare vleugelen zyn wit.

SCHEERHAIR. Dezen naam geeft men aan het hair van verscheide Viervoetige Dieren, als Stieren, Koeyen, Kalveren, Buffels, Herten, Paarden, enz. Men maakt het, door middel van Kalk, los; of scheert het met een lang mesch van de vellen dezer Dieren af, wanneer zy gelooit of getouwt worden. Het Scheerhair dient om zadels, stoelen, matrassen, enz., op te vullen. *Zie* HAIR.

SCHELPDIER, *Conchylium*. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 474. *1ste kol. reg.* 26. *van onder*. Men heeft Natuuronderzoekers die de Schelpvisschen alleen in *Strandschelpen* en *Zeeschelpen* verdeelen; de eerste vind men aan den oever der Zee, of op zeer middelmatige dieptens; de tweede koomen in tegendeel in het diepste der Zee voort: hier uit ontstaat het, dat men byna de overeenkomstige Schelpen van dit soort in den staat van delfbaarheit vind; dat is te zeggen, de delfbare Schelpen, in haren natuurlyken staat.

Bladz. 479. *1ste kol. reg.* 23. Men heeft Schelpen welke loodlynig gevoort zyn, gelyk het geslacht der *Mantels*; andere zyn in

twee richtingen geſtreept, gelyk de *Steenſchelpen*, of dwars, gelyk eenige *Rollen.* Onder de *Tonnen*, vind men 'er, waar van eenige loodlynig gevoort zyn, en andere eenigzins horiſontaal of ſchuins. Men zegt, dat een ſchelp *geſtreept* is, wanneer zy ribben of voren op haren rok heeft: zoo deze voren diep zyn en derzelver randen veel uitſteeken, zoo noemt men hen *groeven.* Een zelfde Schelp kan te gelyk geſtreept en gegroeft zyn; men heeft 'er mede welke glad zyn: andere hebben weder uitſpringende deelen, of zyn met dikke punten bezet, even als de *Rotshoorns*, of met gebladerde verhevenheden, gelyk de *Purper-Slakken.*

Men heeft opgemerkt, dat de Schelp der oude Schelp-Dieren met minder levendige kleuren verſiert is, als die, waar van het Dier een middelbaren ouderdom heeft: de kleuren van den mond der jonge Schelpen, zyn mede te zwak.

Bladz. 480, 2*de kolom*, *reg.* 14. De kenmerken die men gemenelyk aan de Schelpen geeft, en die zich aan de vormen en kleuren bepalen, zouden niet voldoende zyn om 'er de verſchillende ſoorten van te onderſcheiden, zoo zy zich alle in ieder byzonder ſoort vereenigden; maar gelukkig vind men 'er altoos een byzonder kenmerk in, 't geen gelegenheit geeft om een naam, een bynaam, en zelfs een ſpreekwys te gebruiken om een Schelp aan te duiden, en haar volmaaktelyk van de andere te onderſcheiden: men heeft zelfs een middel uitgevonden tot gemak van die geenen, die alleen een oppervlakkige kennis van de Natuurlyke Hiſtorie der Schelpen verkrygen willen; dit is, dat men in plaats van de ſpreekwyze der Natuuronderzoekers, gewoone namen gebruikt van zaken, naar welke zy ſchynen te gelyken: hier uit zyn de namen van de *Rasp*, *Mesbecht*, *Weverſpoel*, *Hart*, *Jachthoorn*, *Venuskous*, enz. voortgekoomen. Onder deze namen, heeft men 'er eenige welke de kenmerken van de Schelpen zeer wel uitdrukken aan welke men hen gegeeven heeft. Maar de taal der Natuuronderzoekers, is algemeender bekent.

Wyze om de Schelpen te verzamelen, en haar in te pakken.

Wanneer men over den oever van eene Zee wandelt, zoo moet men niet denken dat alle de Schelpen die men 'er op vind, op deze plaats voortgekoomen zyn. Men heeft onder deze Dieren, Reizigers, die de Zee, by gelegenheid van een ſtormwind, zomtyds in een groot aantal, op afgelegen ſtranden voert; zeldzaam zyn hunne Schelpen alsdan in eenen goeden ſtaat. In de Indiën doet men de Schelpen door de Negers viſſchen, welke hier toe, de nodige kundigheden bezitten. Gewonelyk laat de eene een korf met ſteenen vervult nederzinken, en die gene die onderduikt werpt deze ſteenen weg, en vervult hem met Schelpen. De Schelpen die de Zee door haare ebbing op het ſtrand achter laat, zyn min of meer beſchadigt, of afgeſleeten, of verwelkt in hare kleuren. Zomtyds bevoordeelt men zich van de ſpringvloeden om haar te verzamelen, en vooral omtrent de nachteveningen; om dat de Zee alsdan hoger opſtygt, en lager als naar gewoonte wegzakt, zoo kan men zich verder op het ſtrand begeeven. De Neger-duikers zyn, om de vaſtzittende Schelpen te bekoomen, met een puntig yzer gewapent, 't geen hen dient om niet alleen de Oeſters, maar zelfs de Madreporaas en ſteengewaſſchen los te maken, en te gelyk om zich tegens de gevaarlyke viſſchen te verdedigen. Op onze Zee-Kuſten delft men de Schelpen op, maar deze handelwys doet haar beſchadigen. Men kan den Viſch met gemak uit zyne ſchelp doen voortkoomen, met haar in heet water te plaatzen; men tracht echter den zamenhechtende band van het ſcharnier der tweeſchelpige Schelpen te bewaren: deze oplettenheit belet, dat de Sluitſchelpen niet ontpaart worden. Wat de veelſchelpige Schelpen betreft, men laat haar alleen in zich zelven droogen, zonder 'er het Dier uit voort te doen koomen. De reuk die 'er door ontſtaat is niet zeer onaangenaam, noch van een langen duur, vooral wanneer men, even na dat zy uit de Zee gekoomen zyn, de voorzorg gebruikt om haar twee of drie malen in zoet water te dompelen.

Het grootſte gedeelte der Schelpen, is, wanneer het uit de Zee koomt, met een korſt of zee-wynſteen bedekt, die deszelfs glansryke kleuren verbergt: gelukkig weeten de Liefhebbers, haar zeer wel van deze omkleedzelen te ontdoen, om alle de ſchoonheden te genieten die zy aan het oog vertoonen konnen, enz. Men gebruikt mede de oplettenheit, dat men de Schelpen welke met

met verfcheide aan elkanderen vereenigt zyn, niet van een fcheid. Men befchouwt met vermaak in de Kabinetten, de groepen van Oefters, Zee-pokken, Noachs-arken, Zeepypen, enz.

Die gene welke de Schelpen overzenden, hebben een kwade gewoonte om hen in te pakken. Men moet altoos de voorzorg gebruiken om die gene die, zwaar, of dik, of groot zyn, van de kleine, dunne en ligte, af te fcheiden. Men moet die gene, die even als de rollen, glad en vaft zyn, met papier omwinden; de mond van die gene, die weinig zelfftandigheid hebben, met katoen opvullen; en wanneer zy breukig zyn, hen ieder afzonderlyk in een doos plaatzen. De doornachtige Schelpen moeten met, van zout ontbloot, en naauwkeurig gedroogt Wier, vermengt worden, of wel met Katoen, maar geenzins met Zemelen of Zaagzel van hout, 't geen door de lengte van tyd nederzakt, en ledige plaatzen openlaat, waar door de Schelpen tegens elkanderen ftooten, en befchadigt worden.

Bladz. 481. 2*de kol. reg.* 4. Men wil dat men aan het Hof van den Keizer van China, met de Schelpen van de Gaperfchelp, inwendig befchildert zynde, op dezelve wyze fpeelt, als men in Europa met de fpeelkaarten doet.

Men bedient zich in Europa van de Schelpen der kleine Rivier-Moffelen, om 'er door middel van Gom-water, Goud, Zilver, of eenig ander gemalen, en tot poeder gebracht Metaal in te plaatzen, tot gebruik der Schilders, Waaijermakers, enz. Men maakt van alle de eenfchelpige Schelpen, grotwerken, men bekleed 'er de randen van eenige kommen mede, en men verfiert mede de watervallen met deze Schelpen. Zy dienen mede tot een voorbeeld om eenige fnywerken te verfieren.

SCHELPEN. (*Byvoegz. en Verbet.*) Men geeft dezen naam aan het harde deel, 't geen de Schelpdieren bekleed, en waar van de vorm altoos verfchilt volgens het onderfcheid van het foort. Een fchoone verzameling van Schelpen, welke in die order gefchikt is, die wy in het woord *Natuurlyke Hiftorie* aangeduid hebben, is zeer bevallig voor het oog. Een ieder laat zich byna door den luifter van deze fchoone omkleedzelen verblinden; maar wel ras wil men het tuigwerkelyk geftel van de Dieren leeren kennen welke 'er zich mede bekleeden: zy verfchaffen zelfs aan de Natuuronderzoekers een onderwerp van overweeging, 't geen, om dus te fpreeken, onafhankelyk van de Dieren is tot welke zy behoort hebben. Dus heeft *Bonanni* redenen gehad om te zeggen, dat de Schelpen, *recreatio mentis & oculi* zyn.

Het grootfte gedeelte der Zee- en Rivierfchelpen, welke zedert het begin van de Wereld beftaan hebben, beftaan thans noch ten naaften by, onder dezelve gedaante. Niet alleen bezit deze ftoffe de eigenfchap om zich onder denzelven uiterlyken fchyn te handhavenen, zonder dat het Menfchelyk geflacht hen van aart kan zien veranderen; maar zy vermenigvuldigen zich dagelykfch, en de menigte der Schelpen vermeerdert by uitnemenheit, door het verbazent getal van byzondere wezens, die het grootfte gedeelte der foorten van Schelpdieren voortbrengen, en door hunnen aangroei die in weinig tyd gefchied: alle de Zeën leveren 'er een verbazende menigte van uit: *zie* op het woord SCHELPDIER. Wat de Zee-Schelpen betreft die men in alle Landen der bewoonde Wereld vind, 't zy in de vlaktens verfpreid, 't zy op eenige plaatzen in een zoo aanmerkelyke meenigte byeenverzamelt, dat zy wyduitgeftrekte gronden beflaan, enz. Niets geeft fterker bewyzen van de veranderingen die op onzen Aardkloot voorgevallen zyn. Zomtyds zyn de Delfbare-Schelpen met het Zand, het Kryt, de Mergel, de Kleiaarde, enz. vermengt.

Vermits de Schelpen een der overvloedigfte ftoffe is die men op het oppervlak van den Aardkloot ontdekt, en die hy tot op de grootfte dieptens in zyne ingewanden, befluit; en dat van alle de deelen der Dieren, zoo men 'er de tanden van uitzondert, de Schelpen, die gene zyn, welke het langfte naar den dood van het Dier, in wezen blyven; zoo kan men gemakkelyk begrypen op wat wys dit foort van omkleedzelen zich dus in de aarde beflooten vind, van hunne Dieren afgefcheiden, en echter een overeenkomftige gedaante behoudende, met die der levendige Schelpen. Men vind mede verfteende Schelpen: *zie* de artikelen VERSTEENINGEN en DELFSTOFFEN.

SCHICHT-SLANG, *Jaculatrix*. Dit is een foort van *Pyl-Slang*, *Acontias*, welke men

men op de Eilanden boven den wind, in Nieuw-Spanjen vind. Hare schubben zyn rosachtig, by wyze van een schuinze ruit gevormt, en door een koort verdeelt, welke van den kop tot aan het uit-einden van den staart voortloopt. Alle de zamenvoegzelen der schubben, zyn oranjeverwig: *zie* PYLSLANG.

SCHIER-EILAND. Dit is een strook lands, welke aan alle zyden door het water omringt word, uitgezondert aan een eenige, door welke zy met het vaste Land vereenigt is.

SCHILDPAD. (*Byvoegz.*) *Bladzyde* 490, 2*de kol. reg.* 20. Men kan zeggen dat het schild van de Karet, het schoonst en het minst gebrekkigste is: men maakt 'er hechten van scheermessen en lancetten, kammen, lorgenetten, en een meenigte andere zeer zinnelyke zaken van, die de vernuftigheit der Franschen zoo bevallig weet te maken, dat zy hier van door de vreemdelingen zeer begeert worden.

Bladz. 491, 1*ste ksl. reg.* 9. *van onder.* De holen in welke de Schildpadden hare eijeren leggen, zyn omtrent een voet wyd, en een en een halve voet diep. De Matrozen moeten, om de Schildpadden om te keeren, op een vlugge wyze hier mede te werk gaan, om dat zy geen tyd zouden hebben om zich met hare vinnen te verdedigen, noch zand in de oogen van hare bespringers te werpen. Men wil, dat wanneer men de eijeren der Schildpadden met olie laat kooken, de doyer alleen stremt, maar het wit niet; hoe sterk men het vuur ook moge aanzetten; maar men slaagt hier in, wanneer men zich van boter, in plaats van olie, bedient.

Bladz. 492, 1*ste kol. reg.* 22. Schoon het by uitstek zeldzaam is, dat men Schildpadden in de Oost-Zee, in het Kanaal, en op de Fransche Zee-Kusten in den Oceaan vangt, zoo vind men 'er haar echter zomtyds, door zonderlinge omstandigheden. In het jaar 1752, wierp de Zee, in de Haven van Dieppe, een Schildpad, welke men ving, om naar Fontainebleau met de Zeevisch gebracht te worden, die voor de tafel van de Koningin geschikt was: zy behoorde tot het soort, 't geen men in de Europeaansche Zeën, niet vind. Haar kop, die met een zwart schild bedekt was, geleek naar dien van een gemeene Schildpad; haar mond was, even als een Pappegaaischbek, gevormt; haar hals was een voet lang; het rugschild was zwart, rondachtig bol en gegroeft; de voorste vinnen hadden de lengte van twee voeten en een halve, en de achterste die van een voet, gelyk mede de staart welke naar die van een Ram geleek; het buikschild was roodachtig, en gemarmert. Deze Karet, die tusschen de acht en negen hondert ponden woeg, was omtrent zes voeten lang, en vier voeten breed. Een andere Zee-Schildpad wierd in het jaar 1754, op de hoogte van het Eiland Ré, gevangen, en wierd levendig in de Abdy van Lonvaux, naby Vannes in Bretagne gebracht: zy woeg byna acht hondert ponden; hare kop was negen en twintig ponden zwaar, en ieder van hare vinnen, twee en vyftig ponden: hare lever alleen, was genoeg om hondert perzonen rykelyk te spyzigen. Wanneer men deze Schildpad den kop afsneed, zoo vloeide 'er meer dan acht pinten bloed uit. Van den bek tot aan het uit-einde van den staart; had zy eene lengte van acht voeten en vier duimen. Het schild 't geen men in deze Abdy bewaart, had vyf voeten lengte, maar door het drogen is het twee duimen ingekrompen. Men heeft uit deze Schildpad, wanneer men haar in stukken sneed, meer als hondert ponden vet bekoomen, 't geen, naar dat het gesmolten, en weder koud geworden was, de zelfstandigheit van boter, en eenen zeer goeden smaak had. Haar vleesch had zeer veel overeenkomst met dat van een jongen Os, maar het bezat een muskusreuk welke die genen in het begin verwonderden welke 'er van aten.

Bladz. 493, 1*ste kol. reg.* 7. *van onder.* Men bereid de verzagtende en versterkende soepen der Schildpadden, met den kop, de pooten en den staart af te snyden, en als onnutte deelen weg te werpen: men vergadert het bloed, en bewaart het met de lever en het vleesch van het Dier, 't geen men in de zyden openzaagt. Men laat dit alles twee uuren op een klein vuur in een afkookzel van witte Cichorei kooken. Wanneer de Schildpad een weinig groot is, zoo maakt men 'er twee afkookzels van: men gebruikt het eene des morgens voor dat men opstaat, en het andere na den middag, omtrent vyf uuren.

Idem,

Idem, *2de kol. reg.* 25. De Bewoonders der Eilanden van Amerika, eeten het vleesch der Schildpadden Franche met allerlei sousfen, zonder 'er eenig ongemak van te gevoelen: zy maken 'er mede groote pasteyen van, die zy *Boucans van Schildpadden* noemen. Het fynste en eelste vleesch der Schildpadden, is aan het bovenschild vastgehecht. De Scheepslieden laten het in een oven op het schild braden: men eet het met een sous die van eijeren, het vet en de darmen van het Dier, te zamen gestelt is: dit is een zeer aangenaam gerecht.

SCHILDVARKEN OF TATOU, *Testudinatus Echinus.* (*Byvoegz. en Verbet.*) Dit is een soort van klein en zonderling Viervoetig Dier; het is gevingert, en heeft het geheele oppergedeelte van het lichaam, even als de Olyphant met een harnas gewapent; zyn dunne staart is mede met schilden bedekt; zyne ooren zyn kaal; zyne oogen vry klein, en het gene aanmerkelyk is, is, dat het noch snytanden noch hondstanheeft, maar alleen maaltanden.

Het Schildvarken heeft het oppergedeelte van den kop, hals en buik, met een dikke huit bedekt, die met eenige hairen bezet is: men vind 'er mede tusschen de schilden die het beenachtig schild van dit Dier bedekken. Iedere poot is met vier sterke nagelen gewapent (uitgezondert het soort 't geen men *Schildvarken met een hondskop noemt*, 't geen 'er vyf heeft.)

Men telt verscheide soorten van *Schildvarkens*. Het gemeene Schildvarken heeft een lange kop, even als een Varken: men heeft 'er die niet langer als tien duimen zyn; andere verkrygen de grootte van een Varken van een maand, en zy zyn zelfs veel dikker. De Spanjaarden noemen deze dieren *Armadillo*: de naam *Tatou* is een Caraïbiesch woord. Men wil, dat dit Dier de *Sneuberdado* der Portugezen; de *Bartado* der Italianen; en de *Cassamin* der Mexikanen is. *Seba* geeft den naam van *Tatou* aan den *Duivel van Java* en *Tajovan*: zie SCHUBHAAGDIS.

De Heer *de Buffon*, geeft mede in zyne Natuurlyke Historie, een uitmuntende beschryving, benevens naauwkeurige nasporingen over de verschillende soorten van *Tatous*, welke men kennen moet onder de namen van *Apar*, of *Tatou met drie gordels*, van *Encoubert* of *Tatou met zes gordels*; van *Tatuette* of *Tatou met zeven gordels*; van *Cachicame* of *Tatou met twaalf gordels*: deze soorten ziet men voor het grootste gedeelte in het Kabinet van den Tuin des Konings van Vrankryk.

De Tatous zyn uit Amerika oorspronkelyk; en zy waren voor de ontdekking van dit Nieuwe Werelddeel, onbekend: eenige Natuuronderzoekers hebben hen met de *Pangoelins* en *Phatagins* verwart, welke de *Schubhaagdissen* van Oost-Indiën zyn: zie *dit woord*.

De *Tatous* vermenigvuldigen zeer sterk. Men zecht dat de wyfjes alle maanden vier jongen voortbrengen; de mannetjes hebben uitwendig kenbare teekens van groote vermogens tot de voortteeling. Vermits het vleesch van deze kleine Dieren, zeer goed om te eeten is, zoo jaagt men op hen; men vangt hen met netten op de oevers der Rivieren: wanneer zy koomen om te drinken; en men jaagt hen met kleine Honden, die hen uit hunne holen voort doen koomen, want zy hollen 'er zich, even als de Konynen, uit. Wanneer zy vervolgt worden en hunne holen niet bereiken konnen, zoo trachten zy zich in een hol te verbergen, 't geen zy in de aarde uithollen, en met noch meer spoed verrichten als de Mollen. Wanneer de Jager het Dier nadert voor dat het geheel verborgen is, zoo grypt hy het by den staart; maar de Tatou houd zich zoo vast aan de aarde gehecht, dat hy zich veel eerder den staart zal laten verbreeken, dan voor zynen vyand te zwichten, en zyn hol te verlaten. De Indianen die hen dus aangegreepen hebben, kittelen hen met een stok onder den buik, het Dier krimpt hier op te zamen, en zy trekken het alsdan met gemak uit het hol.

Deze kleine Dieren zyn zeer vreedzaam: zy voeden zich alleen met vruchten en moeskruiden; zy begeeven zich geduurende den dach in hunne holen, en koomen 'er alleen des nachts uit om hun voedzel te zoeken. Zy konnen met zeer veel gemak, tam gemaakt worden, en gaan zeer vlug voort; maar zy konnen, om dus te spreeken, noch loopen, noch springen, noch op de boomen klauteren: wanneer zy door de Honden vervolgt worden die hen wel ras inhalen, zoo rollen zy zich, in een soort van kloot te zamen, die aan de polen plat gedrukt is, en men vangt hen alsdan met gemak.

In

In alle de foorten van deze Dieren , zyn het voorfte en achterfte gedeelte van het lichaam met een foort van beenachtig fchild, by wyze van een harnas bedekt : deze harnaffen zyn bol aan de bovenzyde , en hol aan de onderzyden, en hebben een wonderbare vorm ; dit zyn beenderen die uit een meenigte kleine ftukken beftaan , die eenvoudig door zamengroeijing vereenigt zyn , en die, even als de Schelpen der beenachtige banden , zich alle beweegen , zich verwyden , en over elkanderen fchuiven konnen; dit geeft aan het Dier in het te zamenkrimpen , het gemak om zich bywyze van een bal, ten naaften by, gelyk de Egels, in een te konnen rollen. Wanneer men dit beenachtig fchild op het vuur plaatft , zoo ontdekt men 'er het tuigwerkelyk zamenftel van, en men ziet alle de kleine ftukken waar uit het te zamengefteld is, zich van een fcheiden , en, volgens de verfchillende foorten , verfchillende gedaantens vertoonen, zy zyn altoos regelmatig geplaatft, en even als het bevalligfte mozaifchwerk, gefchikt. Dit beenachtig fchild is met een vel of vliesje bedekt, 't geen op het oppervlak een zeer fchoon vernis vormt.

Wanneer de Tatou in zynen ftaat van zamentrekking is, zoo kan de fterkfte man hem niet doen ontwinden ; maar dit Dier, doet dit ras zich zelven , wanneer men het voor het vuur plaatft. Wanneer deze Dieren vervolgt worden, en zy zich by toeval, op den oever van een diepte bevinden , zoo vinden zy 'er hun behoud in: zy rollen zich in een, ftorten van boven neder, en ontkoomen dus den Jager en zyne honden; en na dat zy van de eene Rots op de andere nedergevallen hebben, zoo ontwinden zy zich , zonder het minfte ongemak, en zonder dat hunne fchilden in het geringfte gebrooken , of befchadigt zyn.

SCHOP-HAAI. Dit is een Vifch, van het foort der Cetacei ; hy is langwerpig en heeft kraakbeenachtige vinnen; hy is zeer wreed, doorflepen, listig, verflindzuchtig, en zeer gretig naar Menfchenvleefch : hy heeft twee tanden, die, even als een fcheermefch fnyden. Het is zeer gevaarlyk , om zich op plaatzen te baden , alwaar zich een van deze Dieren, bevind. De Schop-haai heeft drie punten op den rug, die den vorm van pertizanen hebben. Men zecht, dat de begeerte om een dood Menfch te verflinden, hen zomtyds de Schepen meer dan vyf honderd uuren verre doet volgen; en zoo ras 'er een van het fcheeps-volk fterft, en men hem in Zee werpt, men aanftonds met fchrik, vier of vyf van deze verwoede Dieren, naar den grond ziet duiken om het doode lichaam aan te vallen, of zy vangen het in den val, en verflinden het in een oogenblik. Zoo 'er een te laat koomt, en aandeel aan den buit hebben wil, zoo vallen zy elkanderen met een ongelooflyke woede aan : men ziet hen den kop en de helft van het lichaam uit het water fteeken, en elkanderen zulke vreeszelyke flagen toebrengen, dat zy de Zee doen weergalmen.

Eenige Reizigers zeggen, dat deze Vifch zoo verflindzuchtig is, dat hy een Menfch geheel inzwelgt, en dat men 'er op zekeren tyd een ving , uit wiens ingewanden men een Neger haalde, die hy, even te voren ingezwolgen had, en, die noch vier en twintig uuren, hier na, leefden. Het is niet zeldzaam dat men yzere werktuigen in de maag van deze Dieren vind.

Men vind zeer veel Schop-Haaijen in de Indifche-Zee, zy zyn meer als twintig voeten lang, en tien voeten breed. Men zecht dat het teel-lid van het mannetje , dubbelt, en lang is : de lyfmoeder van het wyfje, is mede in twee afdeelingen gefcheiden ; deze wyfjes zyn leventbarende, en zogen hunne jongen, even als de wyfjes der Walviffchen. Deze Vifch heeft een dubbele en drievoudige rei vaftgefloten tanden. Men vangt hen met een angel van yzer, die met een ftuk van een Thonyn ge-aaft is. Zy zwemmen zeer fnel, en ftreeven de Scheepen voor uit, hoe gunftig de wind voor deze ook zyn mag. Vyftien mannen zyn naauwlyks in ftaat om een van deze Viffchen te vangen , en het is gevaarlyk wanneer hy den angel ingezwolgen heeft, dat hy het fchip nadert, en 'er geweldige flagen tegens geeft. Zyne huit is zeer hard, en even als ondoordringbaar voor de fchichten. Men vind in den kop van dit Dier, drie of vier fteenachtige beentjes, zy zyn fmakeloos, en worden ligtelyk tot een poeder gebracht, wanneer men haar raspt; men pryft haar tegens de moeijelykheit in het water maken aan.

De Schop-Haai is een verfcheidenheit, of ten hoogften, een foort van grooten Zee-Hond, waar van wy op het woord HAAI, gefprooken hebben: *zie* dit woord. De Matrozen maken mede het zelfde gebruik van zyn

zyn vleesch, 't geen in staat is om teedere Lieden, buikloop te verwekken.

Dit Dier heeft alleen een vry groote darm; hier uit ontstaat deszelfs groote verslindzucht: zyn hart is klein, maar zoo hardlevende, dat wanneer het uit zyn lichaam genomen, en in stukken gesneden is, het echter noch klopt.

SCHOORSTEENROET. (*Byvoegzel*). Dit is een vlugge, ontbrandbare zelfstandigheit, welke zeer veel overeenkomst met een gebrande olie heeft; men bedient 'er zich in de Schilderkonst van, het heeft een rosse kleur, die vry schoon is, maar geeft een kwade reuk van zich; hier tegen bewaart het de wolle stoffen voor de beschadiging der *Motten*: zie *dit woord*. De Engelschen beschouwen het Schoorsteenroet zeer nuttig om het Land te mesten, en om de onkruiden en waterplanten te doen omkomen, gelyk het Lisch en Riet in de lage weiden. Het *Schoorsteenzwart* of *zwartzel*, is niet anders als het roet van harstachtige stoffen die door de vlam verbranden.

SCHORL OF SCHOERL De Duitsche Mineraalkundigen noemen dus een Steen, die of graauw, of groenachtig, of zwart, of rood, en zeer hard, uit kristallen bestaande, en aanmerkelyk groot is; *Wallerius* noemt hem *Corneus crystallisatus*, (Hoornsteen). Men wil dat het dezelve Steen is, die de Ouden *Basaltes* of *Toetssteen*, noemden; en dat de *Steen van Stolpen* waar van de Heer *Pott* spreekt, tot dit soort behoort: zomtyds is de *Schorl*, gelyk de *Pluim-aluin*, gestreept.

SCHORPIOEN-SPIN, *Acarus cancroïdes*. (*Byvoegz.*) Zy beslaat een lyn in lengte, en een halve lyn in breedte: hare pooten zyn acht in getal; hare beide sprieten zyn langer als het lichaam en dikker als de pooten, en zy bestaan uit vier rondachtige gewrichten, uitgezondert het laatste, 't geen volstrekt naar den nyper van een Krabbe gelykt; aan het voorste gedeelte van haren kop, heeft zy noch twee kleine nypers die zy onder het voortgaan, beweegt.

SCHORS. (*Byvoegz.*) *Bladzyde* 502. *2de kol. reg.* 26. Wy hebben op het woord *Boom* gezecht, dat de schors uit drie onderling van elkanderen verschillende deelen, te zamengestelt is, en die men gemakkelyk onderscheiden kan: te weten, ten 1ste, de *Opperschors*; ten 2de, de *Middelschors*; en ten 3de, de *Binneschors*, *Liber*.

De *Opperschors* is de uitwendige huit die de lagen der schors omkleed: dit is een zeer fyn vlies, 't geen altoos doorschynende is, gewoonelyk geen kleur heeft, veerkrachtig, en een weinig porieachtig is.

De *Middelschors* die men tusschen de *Opperschors* en de *Binneschors* vind, bestaat uit houtachtige, en in de lengte lopende vezelen, eigentlyke vaten, en het celachtige zamenweefzel. Het geen wy hier *in de lengte lopende houtachtige vezelen* noemen, zyn zeer kleine holle vaten, door welke het sap vloeit. Zy zyn enkelvoudig, hechten zich zonder *anastomoses*, of vereeniging der uit-eindens, aan elkanderen vast; indiervoegen, dat zy een netswys zamenweefzel van kleine bondeltjes vormen, waar van de mazen veel langer als breed zyn. Deze kleine bondeltjes zyn de spieren der Planten. De *eigentlyke vaten* die men mede bloedvaten zou konnen noemen, om het gebruik waar toe zy dienen, zyn in de lengte lopende, rechte, tegens de sapvezelen aangekleefde, en met het eigentlyke voedende sap vervulde buizen, 't geen men als het bloed der planten beschouwen kan, gelyk de melk in den Vygenboom, en de Wolfsmelk, de harst in den Pynboom en Pistassenboom, de gom in den Jujubenboom, het slymachtige vocht in de Maluwe, enz. Het *celachtige zamenweefzel* is een verzameling van vliesjes, die met de eindens aan elkanderen gehecht zyn, bywyze van eenen rozenkrans, en zylingsch nevens elkanderen geplaatst zyn, zonder eenine merkbare gemeenschap; zy zyn tusschen de maasen van de sapvezelen geplaatst: *zie* de omschryving van dit werktuigelyk gestel op het woord BOOM.

Men kan ontdekken of een Boom welke men geschikt heeft om geklieft te worden, zich in de langte zal verdeelen of niet, 't zy dat deze Boom noch in de aarde staat, of reeds omgekapt is; hier toe, is genoeg dat men een inkapping aan den voet maakt, en de schors van beneden naar boven afscheurt: zoo zy zich in een rechte lyn van het hout scheid, zoo zal de boom zich mede op dezelve wys laten klieven; maar zoo de schors in tegendeel schuins los gaat, zoo zal het hout mede op een ongelyke wys splyten.

SCHRYFRIET, *Calamus ſcriptorius aut Arundo ſcriptoria.* Dezen naam heeft men aan een ſoort van Riet gegeeven, waar van men in een groot gedeelte van de Levant, ſtiletten maakt, om op het parkement of papier te ſchryven.

In Italiën, geeft men den naam van Riet of Rotting aan een ſoort van Riet, waar van men zich bedient, om de tuſſchenwydtens der bogen, in plaats van met ſchutplanken, in den aanleg der gewelven te vervullen. De Boeren maken 'er mede gebruik van om hunne huizen te bedekken: *zie het artikel* Riet.

SCHUBHAAGDIS. (*Verbet.*) Door dezen naam betekent men een ſoort van Dier, 't geen wezentlyk noch tot het geſlacht, noch tot het ſoort der Haagdiſſen behoort. Men heeft 'er zelfs twee ſoorten van, welke beide viervoetige levendbarende, en geenzints eijerbarende dieren zyn, gelyk de Haagdiſſen. Deze dieren worden door de Indianen van het Zuidelyke gedeelte van Azia, het eene *Pangolin*, en het andere *Phatagin* genoemt: *zie hunne beſchryving, hiſtorie en zeden, op het woord* Panggoeling.

SCHUIMENDE STEEN. Deze minerale zelfſtandigheit, die de Zweden, *Gaſten* noemen, kookt in het vuur, geeft ſchuim op, en heeft veel eigenſchappen die overeenkomſtig met die van het *Minerale ys* zyn, en vooral met die der *Zeoliten.* Zie *dit woord.*

SCOLOPENDRA. Dezen naam heeft men aan een geſlacht van Inſecten gegeeven, 't geen verſcheide Natuuronderzoekers *Duizendbeenen* noemen, om het groot getal pooten, 't geen men aan hen opmerkt. Men moet de ware Scolopendraas met de *Milioenpooten* niet verwarren. De Scolopendraas hebben een lang en platachtig lichaam, hunne ſprieten zyn draadswys, en uit een groot getal korte ringen te zamen geſtelt. Men ziet geen onderſcheid tuſſchen den buik en het borſtſchild van deſe Inſecten. Hun geheele lichaam is uit een meer of min groot getal ringen te zamen geſtelt. Uit iedere ring komen gewonelyk vier pooten voort, twee aan iedere zyde. In dit geſlacht van Inſecten, heeft men 'er welke niet meer als vier en twintig pooten hebben, gelyk de *Penceelduizendbeen*; andere hebben acht en twintig pooten, andere dertig, andere zeſtig, andere hondert en veertig, en andere hondert en vier en veertig. Onder de Scolopendraas heeft men 'er eenige welke boosaardig zyn, dat is te zeggen, wier beten eenigzins vergiftig zyn, en eenige zwelling voortbrengen.

De Scolopendraas, voeden zich met Plantvlooyen: men vind hen onder de ſteenen, in de gaten der vochtige muren. Deze Inſecten, welke ruyen, en zich van hunne ſchaalachtige huit ontdoen, loopen zeer ſnel; en onder het voortgaan kronkelen zy zich, en vormen bochten met hun lichaam, 't geen dikwyls, gedurende den nacht, phosphoriek is. De Scolopendraas hebben een zonderlinge eigenſchap, welke deze is, dat zy wanneer zy jong zyn, minder ringen en minder pooten hebben, als zy in het vervolg verkrygen. Men weet dat de Zee en de vreemde Landen, een groote menigte Scolopendraas verſchaffen. De Kabinetten der Liefhebbers bevatten 'er van een wanſchapen grootte, welke men in de heete Landen vind. Hoe veel Zee-buizen worden 'er niet door verſcheide van deze Inſecten bewoond?

SCOLYTUS. Dit is een ſchildvleugelig Inſect, 't geen vaſte, en uit een ſtuk gevormde ſprieten heeft. Zyn kop heeft geen ſnuit; de vorm van zyn lichaam gelykt naar die der Torren, en zyne kleur is zwartachtig. Men vind de Scolytus onder de ſchorſſen.

SEGREINLEDER. (*Byvoegz.*) De Kooplieden bekoomen het Segreinleder van Conſtantinopelen, Tauris, Algiers, Tripoli, en uit eenige plaatzen van Syriën; en de Kokermakers gebruiken het byzonder, om 'er hunne koſtbaarſte werken mede te bekleeden: *zie* het gene wy 'er aan het einde van het woord Ezel, van gezecht hebben.

SENEBLADEN, *zie* Zenebladen.

SENEGALSCHE GOM. (*Byvoeg.*) *Bladz* 508. *2de kol. reg.* 13. Men verkieſt tot het inwendig gebruik die gene, welke wit, of bleek geel, doorſchynende en glansryk is; en men bewaart de roſachtige tot ande-

andere gebruiken. De Negers voeden zich dikwyls met de Gom, in melk gekookt zynde.

SENEKA. (*Byvoegz.*) De Heer *Orry*, een aanmerkelyke hoeveelheit Seneka hebbende doen overkomen, deed hem aan verfcheide Geneesheeren van Parys uitdeelen, die hem in den beginne, even als een der byzondere geneesmiddelen van Amerika, roemden: echter bekent een der groote voorftanders van dit geneesmiddel, dat hy de waterzuchtigen in den grond niet heeft konnen genezen welke hy Seneka ingaf, en dat deze wortel niet krachtiger in de ontftekingen van de borft gewerkt heeft. Zou dit verfchil van gevoelens, of uitwerkzelen van den aart, van ons lichaamsgeftel of van onze luchtftreek voortkomen? Men moet zulks geloven.

SENEMBI: *zie* LEGUAAN.

SEROEN. De Drogiften geven dezen naam aan een foort van Offenhuiden, welke de balen Koopmanfchappen omkleeden, die men uit Nieuw-Spanje en van Buenos Ayres in Zuid-Amerika, bekoomt. Deze ledere zakken, zyn met vezels en ftrooken van dezelve huiden, noch verfch zynde aan een gehecht. Men zecht thans een *Seroen* Kina-Kina, een *Seroen* Jalappa, een *Seroen* Kaneel, enz.

SERVAL. Dit is het zelfde Dier, 't geen door de Akademiften van Parys, onder den naam van *Kat-Paard* befchreeven is; op de Kuft van Malabaar word het *Mafapute* genoemt, en men heeft het in de Diergaarde van den Koning van Vrankryk onder die van *Tyger-Kat* laten zien. Men vind het in Indiën, aan de Senegal, en aan de Kaap de Goede Hoop: het gelykt naar een Kat door de gedaante, en naar een Tyger, of liever naar een Pantherdier of Luipaaart, door de witte en zwarte vlakken van zyn hair. Het is vier malen grooter als een Kat; het is verfcheurende, en voed zich met Rotten, Aapen en Vogelen, die het met de grootfte behendigheit verfchalkt; want het fpringt op de boomen ten minften met zoo veel vlugheit als de Aapen. Het maakt zynen neft op de boomen: het heeft eenen zoo wilden en woeften aart, dat men het noch door goede, noch door kwade handelwyze, tam maken kan. Het bontwerk 't geen het vel van deze Dieren verfchaft, is zeer fchoon.

SESAMUM. Dit is een foort van Vingerhoedskruid, 't geen in Syriën, op Kandia, in Egypte, en in de Indiën groeit: deszelfs vrucht is een hoekachtige fchaal, die een meenigte, langwerpige, witte, mergachtige, olieachtige, zoete en eenigzins voedende zaaden bevat: men trekt 'er door de uitperffing, een olie uit, die goed om te branden, en om te eeten is, en zenuuwverfterkende gefchat word. De Egyptenaren maken van deze Plant in een ftooving gebruik tegens het pleuris, en om de maandftonden te verwekken: zy gebruiken haar zaad, even als de gierft, in de voedzels die gefchikt zyn om het zaad te vermeerderen. In Guajana, alwaar men deze Plant, *Ouangue* noemt, brengen de Negers haar zaad tot een meel, en bereiden 'er een foort van pap van, die vry voedzaam is, en een goeden fmaak heeft.

SEXE: *zie* mede de woorden APHRODITUS en HERMAPHRODIET.

SIBERIESCH-VLASCH. Het gemeene Vlafch, waar van wy gefprooken hebben, is een jaarlykfche Plant, die men alle jaren op nieuw zaaijen moet, en die veel voorzorgen, moeiten en koften vordert; het Siberiefche-Vlas, in tegendeel, is een langlevende Plant, die het voordeel bezit van noch veel hooger op te fchieten als het gemeene Vlafch; deszelfs bladeren zyn veel breeder en de fteel is veel zwartachtiger; dit zyn kenmerken om welke men het gemeene Vlafch, hooger fchat. Het Siberiefch-Vlafch bloeit zoo ras als het andere, en deszelfs bloemen hebben een weinig reuk; wanneer het tot rypheit gekoomen is, zoo fnyd men het af, en het fchiet het volgende jaar nieuwe fteelen uit zyne wortelen. De Steelen van dit Vlafch geeven draden, die zoo wit, en zoo vaft zyn, als die van ons gemeen Vlafch, maar zy zyn veel menigvuldiger; de fynheit zou mogelyk de eenigfte hoedanigheit zyn, die aan het zelve ontbrak; maar dit Vlafch zou echter tot een groote meenigte gewichtige gebruiken, dienen konnen, waar toe men geen fyn lynwaat gebruikt: wanneer deze Plant uit een koud, in een warm Geweft, overgebracht wierd, zoo zou zy verbetert worden, gelyk de

de ondervinding zulks leert. Wat meer is, de zorgvuldigheden die men voor deze Plant dragen, en de proefnemingen die men 'er aan doen zou, zouden haar ongevoelig tot een groote trap van volmaaktheit brengen.

SICKU. Dit is een foort van Japanfche Peerenboom, wiens bladeren eirond; fpits, helder groen, en zeer fyn getant zyn. De vrucht van dezen Boom, heeft een ongemene gedaante, en een zoo aangename fmaak als de Bergamotpeer. Deze vrucht, wier fteeltje zeer lang is, verdeelt zich eerft in twee deelen, die de dikte van een Schryfpen hebben, vervolgens in verfcheide andere die onderling vereenigt, bochtig, en zes lynen lang zyn; zy eindigen in een kleine ftaart, welke twee Beziën onderfteunt, die gelykvormig aan die der Peper zyn; zy zyn in drie deelen gefcheiden, welke een zaad bevatten, 't geen naar dat van het Vlafch gelykt.

SIDOL. Dit is by de Indianen dat foort van Pekel, 't geen de Europeanen *Garum* noemen: *zie dit woord.*

SIFAC. Dit is de naam van een foort van Aap van het Eiland Madagaskar; hy is wit, en zyn ftaart is zulks mede: hy heeft alleen twee kleine vlakken aan de zyden: *zie* AAP.

SILEX. (*Byvoegz.*) Wanneer men zich maar alleen eenigzints in een Kryt-groef begeeft, zoo vind men 'er vuurfteenen, in vormeloze, ongelyke, en afzonderlyk geplaatfte klompen, door verfpreid; maar die echter een foort van horifontale beddingen tuffchen de lagen van deze Zee-aarde, vormen. Deze *Silex* zyn inwendig zwart, en uitwendig wit. Men heeft zelfs opgemerkt dat een zwart ftuk van deze fteenen, langen tyd voor de lucht blootgeftelt zynde, in een witachtige zelfftandigheit, verandert word, en die zagt word zonder opbruiffing met de zuuren te maken. De Heer *Swab*, (*Memoriën van de Akademie van Stokholm*, *XXfte deel*, *voor het Jaar* 1758), heeft eenige proefneemingen gedaan, welke een groot licht over de kennis der fteenen in 't algemeen, en byzonder over de Keifteenen verfpreiden kan. Deze Geleerde, gift, dat de *Silex* wel door de zamenvoeging van een mineraal zuur, met een kalkachtige aarde voortgebracht kan zyn, die door de Natuur op een byzondere wyze be-arbeid en gewyzigt is, en waar by zich een vreemd mengzel gevoegt heeft. Men kan niet ontkennen dat de *Silex* in zynen oorfprong zagt moet geweeft zyn, en een trap van vloeibaarheit bezeeten hebben: de tepeltjes die men menigvuldig, 't zy op zyn oppervlak, 't zy in zyn inwendig gedeelte ontdekt, geleiden ons mede om te geloven, dat de ftoffe die dezen fteen uitmaakt, in een ftaat van flymachtigheit, of een foort van gelei geweeft is. Het is op deze wyze, dat de appelwyze Agaten, enz. gevormt zyn. Wy zullen noch een bewys bybrengen, 't geen betoogt dat de Keifteen vloeibaar in zynen oorfprong geweeft is: *zie* het hier. Alle jaren, wanneer ik, in myne Leffen over de Steenkunde, myne Toehoorders, in de groef der Kalkachtige Steen, te Iffy brenge, welke achter het huis van de Prinfes de Conti is. Zoo doe ik hier een bank van Silex opmerken, die een en een halve duim, of daar omtrent in dikte beflaat, en horifontaal tuffchen de lagen van de bouwfteenen, geplaatft is. De bank van den Silex, beftaat alleen uit kleine *Gaperfchelpen* en *Pennen*, of uit Noten van deze Schelpen met Agaten vervult, of 'er in verandert: op de befchouwing ontdekt men zonder moeiten, dat de ftoffe van den Silex noch vloeibaar zynde, over deze Schelpen uitgeftort is, zich in hare holligheit gevormt heeft, 'er volmaaktelyk de afdrukzels van heeft aangenomen, en 'er de gedaante van behouden heeft, met tot den ftaat van hardheit over te gaan. Moet men zich verwonderen, dat men van dezen harden en Schelpachtigen Steen, en die zeer fchoon gepolyft kan worden, zoo veel fchoone kleinodiën vervaardigt, als Snuifdofen, enz.? De befpiegeling van den vloeibaren Silex, kan ons noch de wyze aanduiden, op welke de andere tuigwerkelyke lichamen die verfteent geworden zyn, gelyk het hout, eenige beenderen, enz. zich hebben moeten vormen: *zie* het artikel VERSTEENINGEN.

SIN. Dit is een groote Boom, die in Japan groeit, en wiens hout door de Japanners zeer begeert word, om 'er huisfieraden van te maken, vermits het wit, ligt, en tegens de Wormen en verrotting, beftant is. Vermits dit hout eenen kwade reuk van zich geeft, wanneer het in warm water gedompelt

pelt word, zoo hebben de Japanners het den naam van *Kſa-maki*, dat is te zeggen, *ſtinkende-maki*, gegeeven.

SIN-KOO. Dit is een welriekende Japanſche boom, die *Kœmpher* voor het *Adelaarshout* aangezien heeft, en waar van het harſtachtigſte en ſpeceryachtigſte gedeelte, den naam van *Calambac* draagt. Men vind dezen boom alleen op de afgelegenſte plaatzen van de Boſſchen en Bergen van Japan. Zyne ſtam, zecht *Kœmpher*, heeft een en een halve voet hoogte, hy is recht, dun, ſchoon groen, zeer dicht met bladeren bezet, en in twee hoofdſtammen verdeelt; zyne bladeren, welke beurtelings voortkomen, gelyken naar die van den Perzikboom: zy zyn groen en hebben geen inſnydingen. De zoo hoog geroemde reuk van den Sin-Koo, en die zyn hout zoo koſtbaar doet zyn, word men niet volkoomen gewaar, dan wanneer het gedroogt en zeer oud is: *zie* PARADYS-HOUT.

SIOUANNA. Dit is een zeer ſchoone Heeſter van de Ooſt-Indiën. Zyne bloemen zyn zonneſchermswys, en koomen aan de onderſte takken, even als de Beziën voort, die men byna zoo hoog ſchat als de wortelen van dezen Heeſter, tegen het vergift der Slangen.

SLAG-REGEN. Men geeft dezen naam aan een geweldige en harde regenvlaag, die byna altoos, zeer kortduurende is: *zie* REGEN.

SLAKKE-STEEN. Deze Steen die de Italianen dus noemen, is het *Marmer conchyta* van het grootſte gedeelte der Natuuronderzoekers. Men heeft tot hier toe, niet dan onzekere kundigheden van dit voortbrengzel der Natuur gehad, en van alle de werktuigelyke lichamen die men 'er in vind, maar welke zeldzaam geheel zyn; men onderſcheid 'er eenige Schelp-Slakken in, als mede zomtyds eenige ſchubben van Zee-viſſchen, eenige ſoorten van Ammonshoornen, Linxſteenen, enz. De *Slakkeſteen* kan gepolyſt worden, en men vind hem in de heuvelen, die uit horizontale lagen van zand en kryt, beſtaan. In het Jaar 1758, ontdekte Mevrouw *Poncher*, op het Landgoed Cachenay, in Champagne, naby Bar-ſur-Seine, een groef van dit Marmer, waar van zy eenige blokken naar Parys deed voeren. De Heer *Adam*, Marmerwerker van den Koning van Vrankryk heeft het be-arbeid, en 'er zeer ſchoone werken van te zamen geſtelt. Door het ſtaaltje, 't geen 'er ons van aangeboden is, hebben wy 'er Gryphites en Cochlites, in ontdekt, die voor het grootſte gedeelte in Spath verandert waren; het Gluten, of de vereenigende ſtoffen van dit Marmer, heeft een zeer fyne, harde, en van draden ontbloote korl, en het kan zeer fraai gepolyſt worden. De blokken die men uit de groef bekoomt, zyn doorgaans zes of zeven duimen dik, vyf of zes voeten lang, en drie of vier voeten breed. Men kan 'er vry aanmerkelyker blokken uit bekoomen. Dit *Marmer conchyta* heeft ons voor het minſte zoo ſchoon geſchenen als het *Lumachella*, 't geen in Italiën zoo hoog geſchat word.

SLANG. (*Byvoegz.*)

ZEE-SLANG. *Bladz.* 526, *2de kolom*, *reg.* 15. Een Kapitein die het bevel op een Schip van den Koning van Denemarken had, zecht, dat hy mede van zeer naby, in het jaar 1746, op de Kuſten van Noorwegen, een Zee-Slang van een wanſchapen dikte, en onmatige lengte gezien heeft: de kop van dit Dier, die men buiten het water zach, had eenige overeenkomſt met die van een Paard: men merkt 'er groote witte maanen aan op, welke langs den hals nederhingen; deszelfs voortgang ſcheen van verre, die van een reeks groote tonnen te zyn, die elkanderen in een rechte lyn volgden. Wanneer de Noorweegſche Viſſchers zich in gevaar bevinden by de aannadering van dit ſoort van Slang, en vermits zy haar niet ontwyken konnen, om de ſnelheit met welke zy zwemt, zoo werpen zy haar *Bevergeil* of *Duivelsdrek* toe, waar van den reuk haar de vlucht doet nemen.

SLANGE-STEEN. (*Byvoegz.*) Men moet van dezen Steen aanſtonds gebruik maken wanneer men van een vergiftig Dier gebeeten is, ten einde het vergift geen tyd hebbe om verre in het lichaam in te dringen, want het zou alsdan te vergeefsch zyn. De Vader *Jozeph Torrubia*, algemeene Jaarboekſchryver van de Order van St. Franciſcus, en die omtrent vyftien jaren te Manilla, de Hoofdſtad van het Eiland Lucon, gewoont heeft, zecht uitdrukkelyk in zyne *Verzameling*

ling van ſtukken tot de Natuurlyke Hiſtorie van Spanje, *1ſte deel*, dat de beſte *Slangeſteenen*, door konſt gemaakt worden; dat men hen op de Philippynſche Eilanden te zamenſtelt; en dat de bekwaamſte Werklieden die hier aan arbeiden, Indianen, van het Landſchap Camarines, op het Eiland Lucon zyn; eindelyk, dat het de Monniken van de Order van St. Franciscus zyn, welke den handel van deze goddelyke drogery, te Manilla dryven. Deze Vader beſchryft zeer wydloopig de inmengzels en wonderbare eigenſchappen van dezen Steen, waar van de Bewoonders van de Kuſten van Coromandel en Malabaar, meenigvuldig gebruik maken. Men heeft redenen om te vermoeden, dat de Indiaanſche Kwakzalvers, welke zich in 't openbaar door vergiftige Dieren laten byten en ſteeken, om de krachten van dezen Steen te doen zien, eenige gemeene Lieden zyn, die men hier toe afhuurt, en geenzins de Monniken zelfs.

SLANG-HONDSKOP. Men vind deze Slang op het Eiland St. Domingo. Zy heeft een lengte van negen voeten, en de dikte van een arm. Haar kop, muil en tanden, gelyken naar dezelve deelen van een Hond. Deze Slang is niet vergiftig. Het vel van hare zyden is zilververwig, dat van den rug is met zwart gevlakt, en dat van den buik paarlemoerachtig. Het vet van deze Slang is een byzonder geneesmiddel tegens de verkoudheden.

SLANTZA, Dit is een Heeſter, die zeer gemeen in het Land der Kamtchadalers is: men zou hem voor een kleine en kruipende Cederboom aanzien: zyne kegels of vruchten zyn de helfte kleinder als die van den Cederboom; de Inwoonders van het Land eeten haar: dikwyls doen zy haar in het water koken, 't geen zy vervolgens drinken om den buikloop te ſtoppen. De Ruſſiſche Matrozen beſchouwen dezen drank als een byzonder Geneesmiddel, tegens het Scorbut.

SLAPER, *Cephalus*, *ſeu Aſellus paluſtris*. Dit is een ſoort van Viſch van een graauwe kleur; hy heeft een breede kop: de Heer *Gautier*, heeft een gekleurde afbeelding van hem gegeeven op de platen van zyn Dach-Verhaal. Deze Viſch heeft een vreemde byzonderheit; hy valt in ſlaap tusſchen water en wind, op de diepte van een duim, en dryft naar den wil der baren met de grootſte geruſtheit; men zou hem met de hand grypen konnen, zoo zyn vel niet by uitſtek ſlymerig was; dit is oorzaak dat men hem niet gemakkelyk vatten kan: deze Viſch is niet zeer aangenaam van ſmaak.

SLOANA. Dit is een geſlacht van Planten waar van de bloem, of eenbladig, klokswys gevormt en diep ingeſneden is, of bladerloos, en uit verſcheide helmſtyltjes te zamengeſtelt, in 't midden van welke zich een ſtamper verheft, die zich in een rondachtige, vliesachtige, en met punten bezette vrucht verandert. Het omkleedzel van deze vrucht opent zich in vier deelen, en geeft langwerpige zaden uit, welke met een vleesachtig zaadhuisje, omkleed zyn. (*Plumier*).

SLUITSCHELP. Deze naam drukt de valdeur, de deur of opening van een Schelp uit.

Zie hier aanmerkelyke byzonderheden, omtrent de Schelpen en Beenderen. Men vind in de *Memoriën van de Koninglyke Akademie der Wetenſchappen van Parys voor het jaar* 1758, een Memorie over de *Beenwording*, door den Heer *Heriſſant*, Geneesheer van de Medicynſche Faculteit van Parys, en waar van wy reeds op de woorden HAAI, KOEKKOEK, BEEN, enz. geſproken hebben. Deze Schryver doet 'er eerſt eene vraag in: hy vraagt wat het is, 't geen de hardheit der beenderen uitmaakt; vervolgens betoogt hy, door een menigte van wetenswaardige proefnemingen, dat de overgang der vliezen en kraakbeenderen, in beenachtige deelen, in 't geheel geen uitwerkzel van een volmaakte beenwording is, gelyk men zulks tot den tyd van zyne ontdekkingen gelooft heeft: maar dat zy wezentlyk het uitwerkzel van een ſoort van dierelyke inplanting is, welke door middel van een aardachtige ſtoffe gevormt word, die van alle zyden, de vezelen en vezeltjes van het net bekleeden, welke de kraakbeenige *parenchyma* van het deel uitmaakt, 't geen in Been verandert word.

Hier na, geeft de Heer *Heriſſant*, de middelen op, om de kraakbeenderen of vliezen, welke in Been verandert zyn, weder onder hunne eerſte gedaante te voorſchyn te doen koomen, met hen geheel van de aardachtige ſtoffe

ſtoffe te ontblooten, waar mede ieder vezeltje in- en uitwendig bywyze van een korſt, bekleed is. Uit de ontdekkingen van dezen Akademiſt volgt, dat de Beenderen, werktuigen zyn, tot welker zamenſtel twee voorname zelfſtandigheden behooren: de eene, die tot een grondſlag aan de andere verſtrekt, is een ſoort van kraakbeenachtige *Parenchyma*, welke nooit in Been verandert; de tweede zelfſtandigheit is zuiver aardachtig: zy is het, die vaſtheit en hardheit aan de beenachtige deelen geeft. De handelwys, door welke onze Schryver geſlaagt is om de dierelyke zelfſtandigheit der beenderen van hare aardachtige ſtoffe te ontblooten, beſtaat hier in, dat men de Beenderen, meer of min lang, in een vocht laat weeken, 't geen uit een deel goeden geeſt van Salpeter, en drie deelen Water, te zamengeſtelt is, alsdan verliezen de Beenderen, door middel van dit vocht, byna de helft van hun gewicht. Wanneer de Heer *Heriſſant* dit vocht zoo lang liet uitdampen tot dat 'er een vliesje opkwam, zoo heeft hy 'er geelachtige kriſtallen uit bekoomen, die vry gelykvormig aan een geenſlachtig vitrioliesch zout waren, dat een aardachtige grondſlag heeft. Hy deed vervolgens dezen geheelen zoutachtigen klomp, in een ſmeltkroes, calcineren, hy wierd hier door zeer wit, en in alle deelen overeenkomſtig met een ware opſlorpende aarde: zy woeg, op eenige greinen na, zoo zwaar als het gewicht, 't geen de beenderen die tot de proefneeming gedient hadden van hunne zwaarte na de volkomen ontbinding van hunne aardachtige ſtoffe, verloren hadden.

De Dierelyke en Kraakbeenachtige zelfſtandigheit, dus van alle haare aardachtige deelen ontbloot, en aan een kaars gehouden zynde, ontbrand aanſtonds, even als een ſtuk gedroogt leder of blaas: 'er blyft alleen een zwarte, ſponsachtige, blinkende, ligte en wryfbare kool, over.

De Heer *Heriſſant* heeft alle de beenderen van het Menſchelyke lichaam, dezelve proeven als de vorige, doen ondergaan, en hy heeft bevonden dat het verglaas der tanden alleen een uitzondering in dit zamenſtel is, vermits het geheel in het zure vocht opgeloſt word, zonder eenigen voetſtap van een dierelyke zelfſtandigheit achter te laten. Dit zelfde zamenſtel van het verglaas der tanden, word noch, door den zelfden Schryver, in een der Memoriën van de Akademie van Parys, voor het jaar 1754, verklaart.

De Heer *Heriſſant* heeft, zedert dat jaar, bewezen, dat de *Madreporaas*, de *Koralen*, en de verſchillende voortbrengzels der Polypen, die de zelfſtandigheit van Steen hebben, gelyk de Beenderen, door inplanting gevormt zyn. De beenderen der Viſſchen en de kraakbeenderen in 't algemeen, verſchillen van de beenderen der andere Dieren niet, dan hier in, dat 'er maar een gering gedeelte, aardachtige ſtoffe, ingeplant is.

In het zelfde Deel der Memoriën van de Akademie der Weetenſchappen, heeft de Heer *Heriſſant*, een andere Memorie gegeeven, welke tot titel voert, *Verklaringen van de Ziektens der Beenderen.* Deze Schryver betoogt, door een lange reeks van proefneemingen, dat alle de ziektens der beenachtige deelen, (zoo men 'er de ontwrichtingen van uitzondert,) door een meer of min merkbare zagtwording beginnen, welke zich in een been of in verſcheide gedeeltens van deze werktuigen openbaren: waar uit noodwendig een meer of min volleedige ontbinding van het zieke been ontſtaan moet. In diervoegen, dat deze deelen genoodzaakt zyn zich op nieuw zamen te ſtellen om zich te herſtellen. Deze Akademiſt ſtelt twee ſoorten van ontbindingen; te weten, een *onmerkbare*, en een *merkbare*. De eerſte beſtaat in het min of meer groot verlies van de aardachtige ſtoffe der beenderen, die de bedorven ſappen afknagen, en langzamerhand verdelgen. De merkbare ontbinding is altoos de laatſte, en heeft plaats wanneer de beenderen hunne natuurlyke vorm, grootte, of zelfſtandigheit verliezen. De ontbinding der beenderen, zegt de Heer *Heriſſant*, beſtaat hier in, dat de verdorven ſappen, de kraakbeenachtige zelfſtandigheit van het aardachtige gedeelte berooven; in diervoegen, dat de beenderen hier door, een trap van weekheit verkrygen, die altoos evenredig, met het verlies van deze kalkachtige aarde, is. De ontbinding der beenderen heeft plaats in de beengezwellen, in de uitzetting der beenderen, in de vermolming of verkalking, in de afſchilvering, enz., en de aardachtige ſtoffe, word alsdan, naar de pislyders gevoert; dit is het gene de Heer *Heriſſant*, zeer klaarblykelyk bewezen heeft, zoo wel in het geval der pokken, ſcheurbuik en koude zinkingen, als in die, in welke men door de jicht met uitzettingen van de beenderen of knobbels aan dezelve aangetaſt word.

De-

Dezelve Schryver, heeft in een andere Memorie die by de Openbare Vergadering van de Akademie der Wetenschappen van Parys, in het jaar 1766, voorgelezen is, de vorming der Mosselen, Mantels, Oesters, enz., willen verklaren. Hy betoogt mede, dat 'er een groote overeenkomst in de vorming en aart der beenderen, en in die der Schelpen plaats heeft.

De Heer *Herissant*, voor het overige het bestaan van een dierelyke en aardachtige zelfstandigheit in het zamenstel van de Schelpen beweezen hebbende, heeft getracht te ontdekken of het tuigwerkelyk gestel van deze dierelyke stoffe, dezelve in alle de Schelpen was, of wel, dat zy de een of andere verscheidenheid aanbood, die onze oplettenheit waardig is.

Om hier van zelfs op geen dubbelzinnige wyze kundigheden te verkrygen, zoo heeft hy een verbazende menigte Schelpen, diergelyke proefnemingen doen ondergaan, welke hy aan alle de deelen van het Menschelyke geraamte bezocht had, en hy heeft ontdekt dat deze zelfstandigheit niets anders als een zamenweefzel van netswyze vezelen is, 't geen gelykvormig aan dat gene is, dat ons de hairen verschaft. De strekking en schikking van deze vezelen, geeven oorsprong aan twee soorten van tuigwerkelyke gestellen in de Schelpen, waar van de eene *enkelvoudig* en de andere *zamengestelt* is; de *enkelvoudige* is die gene, in welke deze vezelen alleen vliezen vormen, de *zamengestelde* is die gene, in welke de vezelen niet alleen vliezen vormen, maar waar in deze vliezen, zich noch met een verbazende menigte borstelachtige hairen bezet vinden, die by wyze van pluimpjes, by een verzamelt zyn.

Vervolgens doet de Heer *Herissant* zien, dat de kleuren der Schelpen, voornamentlyk van de kleurende deelen der verschillende vochten afhangt, die in de dierelyke zelfstandigheit omvloeijen, welke deeltjes, de deeltjes der aardachtige zelfstandigheit kleuren, die zich alleen met kleurende deelen beladen.

Deze Akademist doet noch zien, dat de Schelpen door ontwinding groeijen, en dat hunne hardheid van de tusschen beide plaatzing van de aardachtige zelfstandigheit afhangt die zich tusschen de vezelen indringt, en 'er zich inplant of hen bekleed, naar mate dat zy hunnen vorm aanneemen.

Eindelyk, besluit deze Schryver zyne verhandeling met te zeggen, dat de Poraas, de Madreporaas Milleporaas, Koralen, enz. ten 1ste, zonderlinge soorten van groepen zyn, die door een verbazende menigte van buizen gevormt worden, waar van iedere ten opzichten van het Dier die zy bevat, dat gene is, dat de Schelp is, ten opzichten van het Dier dat 'er in besloten is; en dat deze buizen, even als de Schelpen, uit een dierelyke en aardachtige zelfstandigheit, te zamengestelt zyn. Ten 2de, dat die schoone dierelyke machinen, zoo wel als de *Zeepokken*, de *Wormswyze buizen*, de *fyne Paarlen*, de *Eijerschaal-doubletten*, het *Zeeschuim* of de *beenderen der Spaansche-Zee-Katten*, de *Schaalvisschen*, de *Linxsteenen*, de *Stekels der Delfbare Zee-Egels*, de *Slange-tongen*, enz., zoo veel inplantingen of bekleedingen zyn, die door de Scheikundige ontleedingen, dezelve grondbeginselen uitleveren, die de Schelpen verschaffen. Ten 3de, eindelyk, dat het tuigwerkelyk gestel van de dierelyke zelfstandigheit van alle deze voortbrengzelen, een dier gene is, die onze oplettenheit het waardigste is, gelyk men zulks zal konnen oordeelen, uit de platen die deze Memorie vergezellen zullen, wanneer de Akademie der Wetenschappen van Parys, haar onder de hare, zal in 't licht geeven.

SLYK. (*Byvoegz.*) Dit is in 't algemeen een verzameling van onreinheden en aarde, die door de wryving van de raderen der reituigen verbrooken, en van het water doorweekt zyn. Het Slyk van de straten der Steden, bevat veel meer Yzer als dat van de wegen in het open veld; hier om is het mede zwarter en zwaarder.

SMARAGD. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 529. *2de kol. reg.* 28. De *Westersche Smaragden* geeven minder glans van zich als de Oostersche: men bekoomt hen uit Peru en van Karthagena, men vond voormaals in de valei van Manta, die onder het Rechts-gebied van Porto Viejo staat; een groote menigte Smaragden, en de Spanjaarden brachten 'er een verbazende meenigte van in Europa, wanneer zy zich eerst in Amerika gevestigt hadden, en men vond 'er eenige onder, die zoo schoon als de Oostersche waren. Zedert dat de Myn van Manta uitgeput of verlooren is, heeft men andere Smaragd-mynen in Amerika gevon-

gevonden; zy zyn in de Valei van Tunca of Tomana, niet verre van Nieuw-Carthago, tusschen de Bergen van Grenada en Popayane: het is van hier dat men 'er alle jaren een zoo groote meenigte naar Karthagena brengt.

De *Bastaart Smaragden* zyn zagt, en worden weinig ge-acht; wanneer hunne kleur met geel, dat eenigzins bruinachtig is, gemengt is, zoo dragen zy den naam van *Peridot*. Wanneer deze Steen met ruiten geslееpen is, zoo brengt hy gewonelyk dezelve verschynzelen voort als de *Asschentrekken*: zie *dit woord*.

De *Valsche Smaragden* zyn niets anders als groene Spathen en Vloeikristallen. Het was waarschynelyk een stuk Smaragdachtig smeltbaar Spath, 't geen een Koning van Babylon aan een Koning van Egypten, onder den naam van *Smaragd* aanbood: het was zes voeten lang, en vier en een halve voet breed. Dus kan het mede met die beruchte Egyptische Obeliskus gelegen zyn, welke uit vier Smaragden te zamengestelt wierd, en zestig voeten hoog, en zes op eenige, en drie op andere plaatzen breed was. Het is onmogelyk dat men ooit Smaragden van deze grootte gehad heeft.

Verscheide Historieschryvers, en onder andere *Garcillasso de la Vega*, maken van de *Godin Smaragd*, gewach. Deze Schryver zecht, dat de Inwoonders van de Valei van Manta in Peru, een Smaragd aanbaden, die de grootte van een Struisvogelen-Ei, had: men vertoonden dezen Steen alleen op de groote feestdagen; en de Indianen kwamen van alle zyden toevloeijen om hunne Godin te beschouwen, en haar Smaragden op te offeren. De Priesters en Caciquen zeiden, dat het de Godin Smaragd, zeer aangenaam was, dat men haar, hare dochters aanbood; en door dit middel, bekwamen zy een groote menigte van deze Steenen. De Spanjaarden vonden, by hunne verovering van Peru, alle de dochters van de Godin, maar de Indianen verborgen de moeder zoo zorgvuldig, dat men nooit heeft konnen ontdekken waar zy gebleeven is. *D'Alvarado* en zyne metgezellen, verbraken het grootste gedeelte der Smaragden op aanbeelden, om dat zy zich verbeelden, dat zy, zoo zy fyn waren, niet verbrooken konden worden.

SMEERBOOM. (*Byvoegz.*) Deze Boom groeit in China, en in Guajana aan de Rivier Yapock.

SMID. Dit is een soort van Krekel die men op de Amerikaansche Eilanden vind: dit Insect, waar van het bovenste gedeelte der vleugelen voor een gedeelte gegraveert, of even als gewatert schynt, bewoont de gaten of holen der boomen. Het koomt zeldzaam in de huizen. Zyn geluit, 't geen het des nachts doet hooren, is niet wantonig noch onaangenaam, gelyk dat van onze Krekels. Het geluit dat het vormt, is even als de klank van eenig metaal die drie malen herhaalt word, en volkoomen gelykvormig met het geluit is, 't geen drie hamerslagen op eenen verren afstand maken, wanneer zy op een geregelde wys op een aanbeeld gegeeven worden. Hier van is de naam van *Machoquet* voortgekoomrn, die men in Amerika, aan dit Insect geeft, om dat men mede een Smid dus op de Amerikaansche Eilanden noemt.

SNEEUW. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 532. *2de kol. reg.* 11. *van onder.* De Sneeuw, waar van de verscheidenheden met den Hagel klaarblykelyk, en aan een ieder bekent zyn, is mede niets anders als water dat in de lucht bevrozen is. Wanneer de waterachtige deeltjes, welke zich by wyze van een damp in den dampkring opgeheeven hebben, in een regen of stofregen nedervallen, zoo gebeurt het dikwyls, dat de koude zoo groot is, dat zy bevriezen: zy veranderen alsdan in Hagel of Sneeuw; in Sneeuw, wanneer de koude hen aangrypt, voor dat zy zich in groote droppen vereenigt hebben; en in Hagel, wanneer de waterdeeltjes tyd hebben, om zich te vereenigen, voor dat zy door de vorst bevangen worden: *zie* HAGEL.

Bladz. 533. *2de kol. reg.* 4. Men geeft in Zwitzerland den naam van *Lauvine* aan een Sneeuwklomp, die zich te zamenrolt met van het Alpische Gebergte, neder te storten. De Heer *Altman*, volgens wiens beschryving wy een denkbeeld van de zoo wonderbare als verschillende *Ysbergen* van Zwitzerland geeven zullen, onderscheid twee soorten van *Lauvines*; die gene, die men winderige noemt, zyn doorgaans van een hevigen wind vergezelt, die zy door hare

hare nederstorting noch vermeerderen, tot dien trap, dat hy de Boomen verbreekt, de Menschen en Dieren verstikt, en de huizen doet omstorten. De verbazende snelheit waar mede deze Lauvines tot in het midden der Valeijen nederrollen, brengt de Reizigers in het uiterste gevaar; echter vermits zy weinig dikte hebben, zoo word men 'er niet altoos door verstikt; waar in zy veel minder gevaarlyk zyn als die van het tweede soort, welke men *alvernielende Lauvines* noemt, om dat zy alles wat zy ontmoeten tot den grond vernielen. Vermits zy uit een meer zamengepakte Sneeuw, te zamengestelt zyn, zoo zyn zy oneindig zwaarder: zy rollen hier door met minder snelheit naar beneden, maar zy voeren de boomen, steenen, en stukken van de rotzen met zich, die zy in hunnen wech ontmoeten. Om dat hunnen val in de Valeijen en Bergen, een trilling en geluit veroorzaakt, 't geen gelykvormig aan dat van den Donder is, zo geeven zy gewonelyk aan den kundigen Reiziger tyd, om zich door de vlucht, te redden.

De *Lauvines*, worden door de beroering der lucht veroorzaakt, en door alles wat in staat is, om de Sneeuw te doen afglyden, vooral die gene, die eerst versch op de toppen der Bergen gevallen is. Een zeer kleine Sneeuwklomp, neemt zoo sterk in het nedervallen toe, dat hy, voor de Valei te bereiken, de grootte van een huis verkrygen kan, en zomtyds die van een heuvel, en hy bedekt alsdan verscheide akkeren. Men vermoed ligtelyk, dat de Bewoonders van het Alpische Gebergte, geenzints de middelen verzuimt hebben, om zich tegens deze verwoestingen te beschutten. Zy vermyden om hunne wooningen aan den voet van eenen steilen Berg te plaatzen: zy bouwen hunne huizen achter een heuvel, die in staat is om de *Lauvines* te stuiten, of ten minsten, om 'er het geweld van te breeken. Om over den Berg St. Gothard te trekken, reist men door de Valei van Urseren; men ziet hier boven een Dorp, een Bosch, 't geen een driehoek vormt, waar van, de scherpe hoek naar het gevaarlykste gedeelte van den Berg gekeert is. Wat de Reizigers betreft, men vermaant hen in Zwitzerland, om Leidslieden met zich te neemen, die de gevaarlykste plaatzen kennen, om hunnen tocht zonder geraas te volbrengen, en zelfs om niet luid te spreeken. Eindelyk gebruikt men, als een uiterste voorzorg, de voorzichtigheit om in het midden der Valeijen, eenige pistoolschooten te doen, welke men in staat oordeelt om de Sneeuwklompen in beweeging te brengen, welke op het punt staan om neder te storten. In de naauwe doortochten gebruikt men des winters, zelfs de voorzorg om de schellen der Paarden en Muil-Ezels te verstoppen, om dat derzelver geluit, de nederstorting van de een of andere *Lauvine* niet zou veroorzaken. Op verscheide plaatzen, vooral in Graauwbunderland, heeft men aan den voet der Bergen, gemetzelde Gewelven, en Mynen die in de Rotzen uitgeholt zyn, in welke men zich, wanneer men een *Lauvine* in beweeging ziet, verbergen kan, en 'er haar over zich laten gaan. Men bericht de Reizigers noch, dat zy niet lang op de *Lauvines* moeten star-oogen, al schynt zelfs hare richting niet gevaarlyk, om dat zy een zoo geweldigen wind veroorzaken, dat 'er de Menschen en Dieren, door verstikt worden.

Men vind in het *Journal Etranger*, van 't jaar 1757, het verhaal van een huisgezin, 't geen zes weeken onder de Sneeuw bedolven geweest is.

Bladz. 534. 1*ste kol. reg.* 16. Men leest in de Historie van Kamtschatka, dat de Sneeuw, zeer menigvuldig op het Schier-Eiland Lopatka is; zy heeft byna alle de vastheit van Ys, indiervoegen, dat zy de zonnestralen te rug kaatst, en wel met zoo veel kracht, dat het onmogelyk is 'er de glans van te verdragen. De Inwoonders dragen gewonelyk in de Lente, oogbedekzelen, die met kleine gaatjes doorboort zyn, of netjes van zwart paardehair, ten einde een gedeelte der stralen te breeken; maar ondanks deze voorzorgen, hebben zy een taanverwige kleur, even als de Indianen; het grootste gedeelte hebben zwakke en kwade oogen, en een groot getal verliezen het gezicht.

SNEP. (*Byvoegz.*) Men heeft gedurende eenige jaren, te Londen, in het Koffyhuis van Southampton, een *witte Snep* gezien, die in een kas met glazen bewaart wierd. Hare bek was geelachtig, gelyk mede hare beenen en pooten.

SNOEK. (*Byvoegz.*) De buik van den

Snoek

Snoek is wyd en uitgebreid. Zyn rug is donker, zyn ftaart gevorkt, de zylingfche lyn vry recht, zyn buik met witte en blinkende vlakken gevlakt, en zyne oogen in de oog-ringen ingezonken.

Bladz. 535, *2de kol. reg.* 19. Men bereid de Snoeken op verfcheide wyzen, met een korte faus, met een anchovis-fous, gebraden, gekapt, enz.

Men maakt in de Geneeskonft, van de kaken en het vel van den Snoek gebruik: dit laatfte word menigvuldig in zommige Landen gebruikt, en men fmeert 'er de voetzolen mede om de zinkingen af te leiden, en den hoeft te ftillen. De onderkaak is, zoo men zecht, een byzonder geneesmiddel tegens het pleuris. Deze kaken hebben den naam aan de *Pillulæ de mandibula lucii* gegeeven.

SNOTVISCH, *Bavofa.* Te Antibes, geeft men dezen naam aan een Zee-vifch, die altoos met een lymachtig Snot bedekt is: hy heeft geen fchubben; hy is glad en gevlakt; zyn rug is bruin, en zyn buik witachtig; hy heeft zes vinnen.

SOHIATAN. Dezen naam geeven de Wilden van Amerika aan een foort van Rot, waar mede zy zich voeden: men zecht, dat haar vleefch zoo goed en aangenaam is, als dat van de jonge Hazen.

SOLANUM. Dit is een geflacht van Planten, waar van *Tournefort*, vier en dertig foorten optelt, waar onder eene is, die voornamentlyk in de Geneeskonft gebruikt wort: *zie* NACHTSCHADE, en een andere, waar van men tot fpyzen gebruik maakt: zie *Aard-appelen* en *Topinambours*, op het woord PATATTEN. Wat de dolheit verwekkende Nachtfchade betreft, (*Solanum lethale fomniferum*): zie het artikel NACHTSCHADE.

SONGO. Dit is een Vogel, die men in de Koningryken Congo en Abbifyniën vind. Hy is zeer gretig naar Wilden Honing, die hy de Reizigers, door zyn gefchreeuw doet vinden, wanneer hy hem ontdekt heeft.

SORBENBOOM (*Byvoegz.*) Dit is een van onze fchoone boomen der Boffchen, die de gematigde Landen van Europa, bemint: zyne wortelen zyn dik, en dringen dieper in de aarde in, als dat zy zich uitbreiden: zyne ftam is recht, glad, en heeft eene lengte die zeer evenredig met zyn hout is, 't geen zeer langzaam aangroeit; zyne takken die elkanderen onderfteunen en zich by een fchikken, vormen een vry regelmatige kroon: wanneer zy een duim middelyn hebben, zoo zyn zy met witachtige vlakken gefpikkelt, welke zich uitbreiden, en het hout bedekken wanneer het de dikte van een arm verkreegen heeft; maar zoo ras het dikker word, zoo word de fchors bruinachtiger door de barften die haar verfcheuren, en in ftukken doen afvallen.

Zie hier een omfchryving van de verfchillende foorten of verfcheidenheden van den Sorbenboom, die tot heden het meefte bekent zyn. Ten 1fte, de *tamme Sorbenboom*; dit is die gene, die men het meefte in de omtuiningen vind. Ten 2de, de *Sorbenboom met peerswyze*; en ten 3de, of *eironde vruchten.* De vruchten van deze twee laatfte foorten, zyn de fcherpfte en wrangfte van alle. Ten 4de, de *Sorbenboom met roode* of *roodachtige vruchten.* Deze vruchten zyn grooter, en hebben een beter fmaak als die van de vorige foorten. Men heeft 'er een foort van, wiens vruchten mede rood, maar zeer klein, niet zeer vleezig, laat ryp, en van een kwaden fmaak zyn. Ten 5de, de *Levantfche Sorbenboom met bladeren van den Effchenboom.* Dit foort is zeldzaam. *Tournefort* heeft het in zyne Reizen door de Levant, ontdekt. Zomtyds is de vrucht geelachtig. Ten 6de, de *Wilde Sorbenboom* of *Sorbenboom der Vogelaars*: deze is eigentlyk een foort, (want de andere zyn niets anders als verfcheidenheden, die door het verfchil der luchtftreeken en gronden voortgebracht worden). Deze Sorbenboom is klein; zyne bladeren koomen vroegtydig voort, en zyn groen: zyne bloemen die zonnefchermswys gefchikt zyn, zyn witter en fchoonder; zyne vruchten zyn geelachtige roode Beziën, en dienen voornamentlyk om de Vogelen te verfchalken, welke 'er gretig naar zyn. Hy wederftaat de koude Geweften, en zelfs dat van Lapland. Dit is de ware *Sorbenboom.* Men vermenigtvuldigt hem zeer gemakkelyk door de kernen van zyne vruchten, en kweekt de jonge Planten, even als die van den Peerenboom, aan. Maar vermits alles evenredig in de werkingen der Natuur is, zoo heeft de langzaamheit

heit van den aangroei van dezen boom mede invloed op de voortbrenging van zyne eerste vrucht, in een evenredigheit die ten naasten by gelyk is: het is zeldzaam vroeger als dertig jaren na dat hy geplant is, dat men hem vruchten ziet voortbrengen. Men twyffelt geenzins dat de hardheit van zyn hout niet mede werkt om dezen boom alle de onguurheden der jaargetyden te doen verduren. De gestrenge Winter, van het jaar 1709, bracht geen het minste nadeel aan den *Sorbenboom* toe. De jonge Sorbenboomen slagen by uitnemenheit wanneer men hen verplant: men heeft 'er in de planteryen van den Heer *de Buffon*, in Bourgondiën, zien slagen, die meer dan een voet in omtrek, en ten minsten vyf en twintig voeten hoog waren; maar deze verplante boomen vorderen een halve omploeging, gelyk zy zulks in de wyngaarden, bouwlanden, enz. vinden konnen. Men vind de Sorbenboomen menigvuldiger in Italiën als ergens elders.

Veele lieden weten dat men zich van de takken der Sorbenboomen, in de gemeene zwarte verf bedient; maar weinige weeten dat dit hout alleen in staat is, om een zeer schoone zwarte en duurzame kleur aan de stoffen te geeven: zie de *Memoriën van de Zweedsche Akademie, voor het Jaar* 1753.

SPAANSCHE-VLIEGEN. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 538. *2de kol. reg.* 22. *van onder.* Derzelver valsche vleugelen zyn buigzaam, en de zyden van den buik omgebogen.

De Spaansche-Vliegen worden uit eitjes gebooren, uit welke wormen voortkoomen: deze Maskers woonen in de aarde, en dringen zomtyds tot in de Mieren-nesten door, alwaar zy zich met Mieren, en popjes van Mieren voeden. De Spaansche-Vliegen zyn gemeender in de warme Landen, en in de Zuidelyke Landschappen van Vrankryk, als in de koude Landen; men vind haar echter byna door geheel Europa, in zekere getyden van het Jaar. Deze Vliegen verslinden de bladeren van verscheide soorten van boomen en heesters; als Kamperfoelie, Syringa, Rozeboomen, Notenboomen, Ligusters, en Populierboomen: de Spaansche-Vliegen veroorzaken veel schade aan de Granen, in de Weiden, en aan verscheide soorten van boomen.

Zy geeven een kwaden reuk van zich, welke met die der Muizen zeer veel overeenkomst heeft.

Bladz. 539. *2de kol. reg.* 14. Zie hier een waarneming van den beroemden Geneesheer *Werlhof*, over de krachten van de Spaansche-Vliegen om de gevolgen der beeten van de dolle Dieren, voor te koomen. Deze Geneesheer is altoos geslaagt om dit vergift te bedwingen, met gedurende zes weken, alle dagen een grein Spaansche-Vliegen, met een en een half grein zoete Kwik, en tien greinen Kamfer, te zamen met het slym van de gom Adragant vermengt, te doen inneemen.

SPAANSCHE-ZEE-KAT. (*Byvoegz.*) De beroemde *le Cat*, begeerig zynde om zelfs den oorsprong en aart van het zwarte vocht, of *Æthiops-animal* van dezen Worm-Insect na te spooren, heeft ontdekt, dat het zynen oorsprong uit een klier heeft die aan het achterste gedeelte van een zak geplaatst is, die de dikte van een vuist heeft, en die dit soort van vloeibare Æthiops, bevat. Dit heeft geen schyn om te doen vermoeden, dat het een galblaas is, gelyk *Swammerdam* gezecht heeft. Deze klier, vervolgt de Heer *le Cat*, die een emmer water naauwlyks naauwkeurig van alle den inkt zuivert waar mede zy doordrongen is, word zichtbaarlyk door zenuwen te zamengestelt, die zich in den zak inplanten, hem doorboren, en zich in een soort van vleesachtige en wolachtige heester veranderen, in welke de uiteindens van de vochtvaten eindigen. Deze inkt, gelykt in zynen staat van vloeibaarheit, naar dien van het Menschelyk *Choroïdes*; wanneer het gedroogt is zou men het voor een Kool aanzien, het is alsdan gekorrelt, gelyk het voorbrengzel van het zwarte vocht der Negers wanneer dit laatste vocht gedroogt, en door den Brandewyn nedergeploft is. Deze gedroogde inkten, geeven een ontastbaar stof, 't geen noch fynder als dat van de Karmyn is. Men wil, dat wanneer de voorraad van den inkt der Spaansche-Zee-Katten uitgeput is, zy wel ras sterven. Maar het is mede niet minder waar, volgens den Heer *le Cat*, dat dit *Æthiops animal*, gelyk dat der Ethiopeërs, zelfs overvloediger na de dood, dan gedurende het leeven zelfs is.

SPATH (SMELTBAAR), *Spathum vitreum fusibela.* (*Byvoegz.*) Het smeltbaar Spath is gewonelyk witachtig: het is echter niet zeldzaam dat men mede gekleurt vind, en deszelfs kleur, schynt ons van den aart van het metaalachtige Phlogistos, af te hangen, 't geen 'er zich in zyne kristallisatie, mede vereenigt heeft. Het Lood geeft het een geele kleur, en een Cubische gedaante; het Yzer maakt het rood en ruitswys; het Tin maakt het zwart, en doet het een vierkantachtige gedaante verkrygen; het Koper maakt het blaauw en groen, enz. Men vind zee veel schoone stukken in de groeven der Saxische Mynen: een menigte zyn, even als onregelmatige kleine vierkanten gevormt, en hebben een gebladert of gestreept zamenweefzel, zomtyds zyn zy met koperachtige en vierhoekige Pyriten bezaait, en geeven zeer levendige regenboogs-kleuren van zich; ieder vierkant, 't geen de kristalschieting van dit Spath vormt, eindigt aan zyne randen in andere vierkanten, waar van de streepen een tegengestelde richting hebben. De Duitsche Mynwerkers zyn niet te onvreden wanneer zy dit soort van Spath in hunne gravingen of in hunne fornuizen ontmoeten: zy noemen het *Fluss-Spath.*

SPECERYEN. (*Byvoegz.*) Men geeft den naam van *Vier Speceryen* aan een mengzel van Speceryen, 't geen tot poeder gebracht is, en 't geen men van Kruidnagelen, Muskaatnoten, zwarte Peper, en Kaneel of Gember, te zamenstelt; thans voegt men 'er Anyszaad, Korianderzaad, Foelie, en Spaansche-Peper by; en zomtyds mede speceryachtige kruiden, als Thym, Majolein en Lauwrier. Wanneer men 'er Moriljes, Moschkampernoeljes, en stoelen van Artichokken byvoegt, zoo verkrygt dit mengzel den naam van *Koninglyke Speceryen*, en het dient alleen om de uitmuntentste gerechten welsmakende te maken.

SPEEN. Dus noemt men de tepels der Koeyen, Zeugen, en alle andere Dieren, die hunne jongen laten zogen. In de Vrouwen noemt men dit deel *Tepel.*

SPEISS. De Duitsche Mynwerkers, geeven dezen naam, aan het zuiverste gedeelte van den Kobalt, en die het volmaakste tot Glas, overgegaan is.

SPELINGEN DER NATUUR. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 550. 1*ste kol. reg.* 11. Men kan twee soorten van *Gefigureerde steenen* onderscheiden: men heeft 'er die hunne gedaante alleen aan zuivere uitwerkzelen van het geval verschuldigt zyn: en dit is eigentlyk 't geen men *Spelingen der Natuur*, of van het *Geval* noemt. Geheel natuurlyke omstandigheden, en die tot in het oneindige, verscheiden zyn konnen, schynen zich vereenigt te hebben, om aan den steen, die zagt by zynen oorsprong is, zonderlinge gedaantens te doen aanneemen, die geheel vreemd aan het Ryk der Mineralen zyn, en die 'er in bewaart worden, zelfs na dat de steen een zekere trap van hardheit verkregen heeft. Deze gefigureerde steenen zyn in een groot aantal. De Natuur heeft, wanneer zy hen vormden, ge-arbeid zonder zich aan eenige regelen te onderwerpen: de gedaante die men 'er in opmerkt, is dus alleen het gevolg van loutere toevallen, en is mede aan geen wetten van eenig voorbeeld onderworpen: maar men moet echter mede toestemmen, dat dikwyls het vooringenomen oog van een Liefhebber die een Kabinet verzamelt, of van een dweepende Natuuronderzoeker, 'er dikwyls zaken in waant te ontdekken die men 'er niet in vinden zou, zoo men hen zonder vooroordeel, zonder toegevenheit, en met bedaartheit beschouwden. Men kan, even als *Gefigureerde steenen* van dit eerste soort, het Marmer van Florence beschouwen, op welk men gelooft verwoeste Steden en Kasteelen te ontdekken, en de Keisteenen van Egypte, die in schyn Landschappen en Grotten verbeelden. Men zou hier mede de *Gamites* of *Trouwsteenen* van PLINIUS konnen byvoegen, op welke men twee te zamengevoegde handen ontdekten; de *Denderites* of *Boomsteenen*; eenige steenen die naar vruchten of beenderen gelyken, of het afbeeldzel van eenige andere groeibare of delfbare zelfstandigheit vertonen.

Men heeft gefigureerde steenen, die hunnen oorsprong uit lichamen trekken, die vreemd aan het Ryk der Mineralen zyn, welke, even als tot een vorm gedient hebben, aan een steenachtige stoffe, die noch zagt was. Deze heeft 'er het inwendig afdrukzel van behouden, naar mate hy harder wierd: zomtyds word de vorm door den tyd vernielt. In dit geval blyft 'er niets van het lichaam

lichaaam over, 't geen tot een vorm gedient heeft, als alleen de gedaante. Men moet onder dit tweede soort een groot getal steenen plaatzen die na Schelpen, Madreporaas, Hout, Visschen, enz. gelyken, of die het afdrukzel van deze zelfstandigheden hebben, en die men met de eigentlyke *Delfstoffen*, niet verwarren moet.

Men heeft mede gefigureerde steenen, die door konstgemaakte zaken verbeelden; gewonelyk hebben zy geen voorbeeld in de Natuur, en zyn alleen aan de Menschelyke konst de gedaante verschuldigt die men 'er in opmerkt. Men heeft bevonden dat het grootste gedeelte der gefigureerde steenen in de lagen der Mergel geplaatst zyn.

SPENAADJE. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 550. *2de kolom*, *reg.* 14. De Spenaadje in water gekookt zynde, verschaft een spyze, die weinig voedzel geeft, maar echter gemakkelyk verteert kan worden: zy kan de weekheit des buiks verschaffen, of onderhonden. Zy is zeer nuttig in gevallen in welke men het gebruik van het vleesch verbied, byzonder wanneer men begint te eeten, na de ongesteltheit die door verteeringloosheit van vleesch of visch veroorzaakt is, in de buiklopen die 'er op volgen, en in 't algemeen in den buikvloed die van verrotte stoffe vergezelt is, en in die gesteltheit der eerste wegen; die aan de verteerende sappen, die *alkalescente* gesteltheit geeft, waar van *Boerhave* spreekt. Men kan noch algemeender zeggen, dat de Spenaadje een vry gezond voedzel is, en ten naasten by onverschillig voor het grootste gedeelte der lichamen.

Idem, *reg.* 26. In het Land van Cayenne, geeven de Creolen den naam van *Spenaadje* aan de *Phytolacca Americana minori fructu* van *Barrere*, om dat zy de bladeren van deze Plant, bywyze van Spenaadje eeten, na dat zy het water waar in men hen opgekookt heeft, weggeworpen hebben, om dat het zwartachtig is. Deze Plant, of liever Heester, is natuurlyk aan dat Land, en groeit zonder aankweking na de eerste regenvlagen. Dit gewasch is een groote toevlucht voor de Negers: de Blanken eeten 'er de bladeren mede met vermaak van.

SPERMA. Dezen naam geeft men aan het zaadvocht der Dieren: men wil, dat men 'er, door behulp van het Microscoop, een menigte bewegende lichamen in ontdekt, welke men *tuigwerkelyke lichaampjes* noemt: *zie* DIERTJES (WATER of VOCHT). De Heer *Ernestus Asch* van Petersburg, die onlangs te Gottingen een *Theses over den aart van het Sperma*, verdeedigt heeft; zegt, dat hy met een uitmuntent Microscoop, het zaadvocht der Menschen, Honden, Katten, Konynen, Hanen, de hom der Visschen, zelfs alle de vochten van het Menschelyk lichaam, en het zaad van verscheide Planten onderzocht heeft, en dat hy noch in alle deze lichamen, zoo wel versch en in hunnen natuurlyken staat, als door water verdunt zynde, enz., geen diertjes of beweegende lichaampjes ontdekt heeft, maar alleen bolletjes zonder eenig beginzel van beweeging of leeven, en die zeer gelykvormig waren aan de kleine ronde lichaampjes, die men in de andere vochten opmerkt: *zie* het artikel ZAAD.

SPIEGELHARST. Dezen naam, geeft men aan een bereiding van den Terpentyn, die in de Geneeskonst, en door de Speelders van besnaarde Muzyk-instrumenten gebruikt word, die 'er hunne strykstokken, of het gene hier toe dient, mede wryven: *zie* de woorden PYNBOOM en DENNEBOOM.

SPINNEKOP. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 555. *1ste kolom*, *reg.* 9. Eenige Waarnemers denken, dat die groote menigte draden die men door de lucht ziet dryven, het werk van een *Omdoolende Spinnekop* zyn, en niet van de *Langbeenen* of *Mayers*; en dat de handelwyze, van deze spinnende Spinnekoppen, deze is, dat zy den draad uit hunnen aars doen vallen, hem achter zich na sleepen, en hem vervolgens naar hare begeertens, gebruiken. Deze zelfde Waarneemers willen, dat de lange draden een soort van zeilen zyn, die het Dier naar de begeerte van den wind doen voortgaan, en dat het te gelyk een soort van netten zyn, die haar tot valstrikken verstrekken, en de Muggen vangen: het is aanmerkenswaardig deze netten te beschouwen die met deelen van verslonden Insecten vervult zyn, en die te gelyk tot vleugelen aan de Spinnekoppen verstrekken. Wat de korte en de te zamengerolde draden betreft, die geen overschot van eenigen prooi, noch eenig kenteeken van het Dier bevat, 't geen hen vormt, dit zyn of zoo veel verworpen proe-

proeven van de groote reizigersters, of de vermaken van hare jeugd; maar dit alles heeft bevestiging nodig.

Bladzyde 559. *2de kolom*, *regel* 9. In het Land der Kamtschadalers, in welk de Spinnekoppen zeer zeldzaam zyn, zoeken de Vrouwen, die gaarne kinderen baren willen, deze Insecten, en eeten hen; zy geloven dat deze Dieren haar vruchtbaar maken zullen, en gemakkelyker doen kramen.

Wy moeten echter zeggen, dat eenige personen, die ieder drie groote zwarte Spinnekoppen doorgezwolgen hadden, een gevoel van koude, stuiptrekking en zamentrekking in de maag, ondervonden hebben: men nam toevlucht tot twee giften van Theriakel, wanneer de bleekheit van het aangezicht, en de begeerte om te braken, dede zien, dat zy zich ongestelt bevonden; hier door verdweenen alle de toevallen, en hen overkwam niets nadeeligs.

De Spinnekop Metzelaarster. (*Bladz.* 561. *1ste kol. reg.* 10. *van ond.*)

Men zou deze Spinnekop mede de *ondermynende* konnen noemen, ter oorzake van de verschillende soorten van vernuftigheit, waar toe zy bekwaam is, en die wy volgens de beschryving van den Abt *de Sauvages*, Medelid van het Koninglyke Genoodschap van Montpellier opgeeven zullen.

De *Spinnekop Metzelaarster*, spant geen netten uit, gelyk die der andere soorten: zy gelykt byna geheel naar die der Kelders; zy heeft 'er de vorm, kleur, en wolligheit van: haare kop is mede met twee sterke nypers gewapent, die de eenigste werktuigen schynen waar van zy zich bedienen kan om een hol, even als een Konyn, uit te hollen, en 'er een beweegende deur aan te vormen, die zoo naauwkeurig sluit, dat men naauwlyks den punt van eene spelde tusschen de zamenvoegzelen insteeken kan. Zy heeft, gelyk de Mieren en andere insecten, een groote voorzorg, om de keuze van een gunstige plaats voor hare wooning te doen. Zy verkiest een plaats alwaar men geen het minste grasscheutje heeft, een hellende grond op welke het water niet kan blyven staan, en een aarde die van alle steenen ontbloot is, welke een onoverkomelyke hinderpaal aan de zamenstelling van hare verblyfplaats zyn zouden: zy holt haar ter diepte van een of twee voeten uit; zy geeft haar een genoegzame wydte, om 'er zich met gemak in te konnen wenden, en 'er overal dezelve middelyn in te bewaren; zy bekleed haar vervolgens met een behangzel, 't geen aan de aarde vastgekleeft is, 't zy om de afrollingen te vermyden, 't zy om een vastigheit te hebben, waar langs zy met meer gemak opklimmen kan, 't zy mogelyk noch om op den bodem van haar hol te konnen ontdekken, wat 'er aan den ingang geschied.

Maar de vernuftigheit van deze Spinnekop, blinkt byzonder in de deur uit, die den ingang van haar hol sluit, welke het te gelyk tot een luik en bedekzel verstrekt. Deze deur of luik, is mogelyk eenig in haar soort onder de Insecten, en men vind 'er geen voorbeeld van, volgens den Heer *de Sauvages*, als alleen in den nest van een vreemde Vogel, die in den *Thesaurus van Seba*, afgebeeld word. Zy is uit verschillende lagen van aarde te zamengestelt, die gekneed, en onderling door draden vereenigt zyn, waarschynelyk om te beletten dat zy niet barst, en dat de deelen zich niet van elkanderen scheiden; hare omtrek is volmaakt rond; het opperste gedeelte, 't geen gelyk het oppervlak der aarde is, is plat en ruuw, het onderste gedeelte is bol en glad, en is behalven dit, noch met een web bekleed, waar van de draden zeer sterk zyn, en het zamenweefzel zeer vast is; het zyn deze draden, die aan eene zyde van het hol verlengt zynde, 'er de deur zeer sterk aan vasthechten, en een soort van hengzel vormen, waar door zy zich opent en sluit. Het verwonderenswaardigste in dit zamenstel, is, dat dit hengzel of scharnier, altoos aan den opperste rand van den ingang geplaatst is, ten einde de deur altoos door hare byzondere zwaarte nedervallen, en zich sluiten zou, welk uitwerkzel noch door de helling van den grond bevordert word, die deze Spinnekop voor haar hol uitgekozen heeft. Dus is noch de vernuftigheit waar mede dit alles gevormt is, dat de ingang door zyne trechterswyze gedaante, een soort van sponden vormt, waar in de deur sluit, die alleen de nodige speeling heeft om 'er in te gaan, en naauwkeurig te sluiten; eindelyk de omtrek van de spond en het inwendige gedeelte van de deur, zyn zoo naauwkeurig evenredig, dat men zeggen zou, dat zy met een passer afgemeeten waren. Zoo veel voorzorgen om den ingang van hare woning te sluiten, schy-

schynen aan te duiden dat deze Spinnekop de overrompeling van eenigen vyand schroomt: het schynt mede dat zy hare wooning heeft willen verbergen, want hare deur heeft niets 't geen haar doet onderscheiden ; zy is met een bestrykzel van aarde bekleed , 't geen een gelykvormige kleur met die der naburige heeft , en 't geen het Insect waarschynelyk met oogmerk ruuw gelaten heeft , want het kon haar zoo glad als het inwendige maken. De omtrek van de deur steekt nergens uit , en de zamenvoegzelen sluiten zoo naauwkeurig , dat men nergens vat heeft om haar aan te vatten of op te ligten. By alle deze zorgvuldigheden en arbeid om hare wooning te verbergen , voegt deze Spinnekop noch een zonderlinge behendigheit en kracht, om te beletten , dat men 'er de deur niet van opent.

Wanneer de Abt *de Sauvages* haar 't eerste ontdekte, zoo haaste hy zich om een spelde onder de deur van deze wooning te brengen, om haar op te heffen ; maar hy vond een weerstand die hem verwonderden : dit was de Spinnekop die de deur met een kracht toegesloten hield, die hem zeer verbazende in een zoo klein Dier, voorkwam : hy kon de deur maar half openen , en hy zach de Spinnekop , met het lichaam omgekeert, en met een gedeelte der pooten aan de deur, en met de andere aan het web van de wanden van haar hol vastgehecht: zy trok in deze houding , die hare krachten deden vermeerderen , de deur nederwaarts , terwyl de Natuuronderzoeker haar trachte te openen ; indiervoegen , dat in dit soort van tweestryd, de deur beurtelings zich opende , en sloot. De Spinnekop vastelyk besloten hebbende om niet te zwigten , deed zulks niet dan in den uitersten nood ; en wanneer de Heer *de Sauvages* het luik geheel opgeheven had , zoo verborg zy zich in het onderste gedeelte van haar hol.

Hy heeft deze proefneeming dikwyls herhaalt, en heeft altoos bevonden dat de Spinnekop op staande voet toeschoot , om zich tegens het openen van de deur van hare wooning te verzetten. Betpogt deze naauwkeurige gewaarwording niet, dat zy, door middel van het web , waar mede hare wooning bekleed is , op deszelfs bodem, kundigheit verkrygt van het het gene 'er aan den ingang geschied ; even als de gemene Spinnekop, die door middel van haar web, haar gevoel, zoo men dus spreeken kan , tot op eenen grooten afstand verlengt. Hoe het ook zyn mag, zy verzuimt nooit om schildwacht aan deze deur te houden , zoo ras zy 'er het minste gerucht aan verneemt , of 'er de geringste beweeging aan ontdekt ; en het geen wezentlyk vreemd is , is dat de Heer *de Sauvages* in de naburige aarde arbeiden kon , en haar wegspitten , om een gedeelte van het hol op te delven , zonder dat de Spinnekop door deze schokkingen of het geraas 't geen zy hoorden verschrikt wierd , schoon het haar een naby zynde ondergang dreigden , of dat zy bedacht was om haren post te verlaten ; zy hield zich gestadig aan de binnen zyde van hare deur vastgehecht , en de Heer *de Sauvages* voerde haar met dezelve weg , zonder eenige voorzorgen te gebruiken om haar het vluchten te beletten. Maar schoon deze Spinnekop zoo veel krachten en behendigheden gebruikt om hare wooning te beschermen , zoo hebben deze geen plaats meer wanneer men 'er haar uitgenomen heeft : zy schynt alsdan in eenen kwynenden en verdoofden staat te zyn ; en zoo zy noch eenige voetstappen doet, zoo is dit niet dan waggelende. Deze omstandigheit en eenige andere , hebben onzen Schryver doen besluiten, dat zy wel een nacht-insect zyn kon, 't geen de helderheit van den dach beledigt; ten minsten heeft hy deze Spinnekop nooit door eige beweeging uit haar hol zien voortkomen ; en wanneer men haar voor het dachlicht blootstelt, zoo schynt zy in een vreemde hoofdstof te zyn.

Men vind deze Spinnekop in de naburige streken van Montpellier aan de randen der wegen ; men ontmoet haar mede op de oevers van de kleine Rivier de Lez, die naby dezelve Stad stroomt. Men weet niet of zy tot heden ergens elders mede ontdekt is ; mogelyk bewoont zy alleen de warme Landen. De vreemde wyze op welke deze Spinnekop gehuisvest is, en die veel van alle de andere soorten van deze insecten verschilt, boezemt natuurlyk de begeerte in om te weten op wat wyze zy leeft, hoe zy slaagt om zich een soortgelyke wooning te verschaffen , enz. maar men moet hier toe de openbaarmaking van nieuwe waarneemingen afwagten. Tot heden toe , heeft de Heer Abt *de Sauvages*, welke pogingen hy ook in 't werk gestelt heeft , niet konnen slagen om deze Spinnekoppen levendig te houden ; zy zyn alle ondanks zyne voorzorgen , gestorven ; en hy heeft by gevolg, zyne ontdek-

kingen

kingen over hare leevenswys, niet verders konnen voortzetten. Men moeſt mogelyk, ten einde te ſlagen, om haar beter te leeren kennen, te gelyk hare geheele woning, en een aanmerkelyk gedeelte der naburige aarde op neemen, en in een tuin plaatzen; men zou alsdan, om dat men haar onder zyn oog had, beter hare verſchillende handelwyzen konnen naſporen.

SPIRÆA: *zie* BUKKU. Men weet noch niet of de Bukku het zelfde is, dat wy *Spiræa* noemen, 't geen een Heeſter is, wiens bladeren naar die der Water-Vlier of Wilgeboom, gelyken. Zie hier de beſchryving van de Spiræa die men in de Tuinen op de donkere en ſchaduuwryke plaatzen, aankweekt. De Spiræa, *Spiræa ſalicis folio*, is een Heeſter, die ter hoogte van drie of vier voeten opſchiet: zyne takken zyn dun, zeer buigzaam, en hunne ſchors is roodachtig; zyne bladeren zyn lang en ſmal, even als die van den Wilgeboom, een weinig getant, groen aan de boven zyde, en eenigzins roodachtig aan de onder zyde: zy hebben een zamentrekkende ſmaak, die met bitter gemengt is: zyne bloemen komen aan de toppen der ſteelen voort, by wyze van troſſen; zy beſtaan uit vyf vleeſchkleurige bladeren, die rooswys geſchikt zyn, en door een ſtarswys ingeſneden kelk onderſteunt worden; de ſtamper van deze bloemen verandert in een vrucht, die uit eenige peulen beſtaat, welke bywyze van een hoofdje, byeen verzamelt, en met kleine en geelachtige zaden vervult zyn. Men ſchat de bloemen, vruchten en bladeren van de Spiræa, nuttig om zamen te trekken en te zuiveren.

SPONSSTEEN. Door dezen naam betekent men een ligte en porieachtigen ſteen: hy is niets anders als een inplanting die in het water, op de planten, gevormt word. Deze Steen is van eenen Tufſteenachtigen aart: *zie* TUFSTEEN, STALACTITEN, en INPLANTING.

SPOOR. Dezen naam geeft men gemenelyk aan een ſoort van zachte hoornen, of hairloze gezwellen, die tuſſchen de beenen der Paarden, en andere Dieren met gevorkte voeten voortkomen. Men geeft mede den naam van Spoor aan de nagelen die aan het achterſte gedeelte der beenen van de Vogelen geplaatſt zyn.

SPRIETEN, *Antennæ.* (*Byvoegz.*) De *Sprieten* der Dach-Vlinders en die der Nacht-Vlinders verſchillen van elkanderen. De Sprieten van een *Kever* en die van een *Bok-Tor*, zyn verſcheiden: zie *deze woorden.* De Heer *Reaumur* giſt, dat de Sprieten, in de inſecten, de werktuigen van het gehoor, of van den reuk zyn konnen, of wel die van eenigen anderen zin: *zie* het artikel INSECT, en dat van VLINDER.

SPRINGHAAN. (*Byvoegz. en Verbet.*) Dit is een geſlacht van Inſecten, 't geen van de *Huiskrekels*, *Boomkrekels*, en *Italiaanſche Mantes* verſchilt: *zie* HUISKREKEL, KREKEL (BOOM), en ITALIAANSCHE MANTES.

Het geſlacht der Springhanen bevat eenige ſoorten die in grootte en kleur verſcheiden zyn. De Sprieten zyn draadswys, en langer als het lichaam: de wyfjes Springhaanen hebben aanhangzels aan den ſtaart, maar de mannetjes hebben 'er geen.

De Springhaan is het Inſect 't geen de Italianen *Saltarella* of *Cavaletta* noemen, en de Grieken geven het den naam van *Akris.*

SPRING-KEVER, *Eleater aut Notopeda.* Dit is een geſlacht van ſchildvleugelige Inſecten, waar van de Sprieten, die zaagswys in de mannetjes en draadswys in de wyfjes zyn, zich in een groef verbergen die onder het hooft gevormt is. Het borſtſchild van deze kleine Dieren eindigt aan het onder gedeelte in een lange en harde punt, die, even als door een veder in een holligheit van den buik ingaat: het is door middel van deze veder, dat deze inſecten, wanneer zy op den rug gekeert zyn, zich gemakkelyk in de lucht konnen opheffen, en zy vinden zich by het nedervallen, dikwyls op hunne pooten gekeert. Het lichaam van den Spring-Kever is langwerpig; men vind deszelfs Masker in de holen der Wilgeboomen en andere verrotte boomen, in welke het leeft en van gedaante verandert. Men heeft de *Roode Spring-Kever*, de *Geele*, die met een *Fluweelachtig borſtſchild*, de *Kruisdrager*, de *Koperachtige*, de *Pedeldrager*, enz.

SQUALUS. Dus noemt men een groot ſoort van Zee-Hond, wiens huit zeer ruuw is: men heeft 'er die twintig voeten lang zyn, en negen voeten in omtrek beſlaan, en meer dan

dan drie duizent ponden wegen: dit is de *Galeus glaucus*, *dentibus granulosis*, *foraminibus circa oculos*. Het zeldzaamste werktuig van dit soort van Visschen, is een doorzygvat, 't geen tusschen den punt van den muil en het brein geplaatst is, het heeft de zelfstandigheit en kleur van het glasachtige vocht: het is hier door, dat de vochten van het hoofd door een menigte van openingen, der huit doorzypelen. De Squales zyn mede aan hun achterste gedeelte, 't geen geschikt is om het water te klieven, met een voorraadhuis begaaft, 't geen overvloedig met een olieachtige stoffe vervult is, die ongetwyfelt dient om dit deel lenig te maken: *zie* het artikel VISCH.

STAAL-ERTZ. Dit soort van Ertz, waar van verscheide Schryvers gesprooken hebben, moet alleen als een Yzer-Ertz beschouwt worden, welke Staal by de eerste smelting uitlevert, om dat zy zeer zuiver en van die vreemde zelfstandigheden ontbloot is, die schadelyk aan de volmaaktheden van het Yzer zyn. Eenige Schryvers, geeven noch den naam van Staal-Ertz aan een soort van Galena van Lood, 't geen de kleur en hardheit van het Staal heeft. De witte Zilver-Ertz die men blaauw door de roostering heeft doen worden, gelykt mede naar de Staal-Ertz.

STAARTPEPER, CUBEBEN, *Cubebæ*. Eenige Schryvers willen, dat de Cubeben vruchten zyn die van zeer vroege tyden reeds bekent geweest zyn: alles wat men hier van zecht is zeer onzeker.

De Cubeben of Staartpeper der Winkels, zyn kleine, drooge, en rondachtige vruchten, die ten naasten by, de grootte van een Peperkorl hebben; zy zyn graauwachtig, gerimpelt, en met een kleine steel bezet, en hebben een speceryachtigen reuk: derzelver kernen zyn breukig, hebben een zeer scherpen smaak, en verwekken het speekzel.

Men brengt de Staartpeper uit Indiën tot ons over: zy groeit overvloedig op het Eiland Java, aan een kruipende Heester, die zich, even als de Klim-op, aan de nabystaande boomen, hecht. Deze Heester, gelykt naar de *Smilax aspera*. *P. Herman*, noemt hem *Curane*: zyne bladeren zyn klein, en zyne bloemen welriekende; 'er volgen trossen op, die met ronde Beziën bezet zyn, welke de Staartpeper of Cubeben zyn. Men laat haar in de Zon droogen om ze te konnen vervoeren: de Inwoonders zyn zeer nayverig over derzelver aankweeking.

De Inwoonders van het Eiland Bourbon, geven den naam van *Cubeben* of *Staart-peper*, aan een speceryachtige Peper, die weinig grooter als een Gierstkoren is. Zy groeit troswys aan het uiteinde der takken van een rankachtige Plant, die in de Bosschen voortkoomt: men noemt deze kleine vruchten, *Bourbonsche Cubeben* of *Staartpeper*, of *Cubeben van het Eiland Bourbon*.

De Staartpeper verbetert den kwaden reuk van den mond, en de walgingen; zy is nuttig tegens de beroertens, en om de maag te versterken: wanneer zy langen tyd met Mastik in tranen gekaauwt word, zoo wekt zy tot de liefde op; de Indianen maken mede een menigvuldig gebruik van een Wyn, waar in Staartpeper afgetrokken is, om zich tot Venus-spel op te wekken. De Bewoonders van het Eiland Java, bedienen 'er zich van om de maag te verwarmen, en den eetlust op te wekken. Men wil, dat de Indianen de Staartpeper laten kooken, om dat men haar niet zou konnen zaaijen: maar wy geloven zulks niet.

STAALE-SLANG. De Heer *Thura*, Opzichter der gebouwen van den Koning van Denemarken, zecht, dat men op Bornholm, een Eiland in de Oost-Zee, dezen naam aan een Insect geeft, 't geen zeer gemeen en zeer gevaarlyk is: deszelfs lichaam heeft den glans van gepolyst Staal. Zoo men, zecht hy, dit Dier in verscheide stukken snyd, zoo behoud ieder deel, zyne beweeging, en neemt met snelheit de vlugt.

STAARTSTAR. Dezen naam, als meede die van *Vlammende-* of *Brandende Star*, geeft men zomtyds aan de Komeeten, om de lichtende staart, die haar byna altoos vergezelt: *zie* KOMEET.

STACHYS, *Stachys major Germanica*. Deze Plant groeit op de bergachtige en onbebouwde plaatzen: hare houtachtige, vezelachtige, en geelachtige wortel, schiet verscheide steelen uit, die twee voeten hoog, byna vierkant, en met knoopen of gewrichten bezet zyn, zy zyn ruig, wit, en vry mergachtig; hare bladeren gelyken naar die

van de Malrove, maar zyn veel grooter; hare bloemen zyn bekswys, en het opperste blad is lepelswys uitgeholt, zy zyn bywyze van airen tusschen de bladeren aan de toppen van de Plant geplaatst; deze bloemen zyn wolachtig, purperachtig, en zeldzaam wit: op iedere bloem volgt een vrucht, bywyze van een zaadhuisje, dat vier rondachtige en zwartachtige zaden bevat. De Stachys is afzettende en opstyging keerende.

STAM, *Truncus*. Dezen naam geeft men aan den voornaamsten steel van een boom, of aan 't gedeelte, 't geen uit den wortel voortkoomt. *Zie* het woord BOOM.

STARRE-PLANT. Dezen naam geeft men op Cayenne aan een klimmende Plant, die men mede *Roode Jasmyn* noemt: het is een soort van Lizeron, en de *Quamoclit foliis tenuiter incisis & pinnatis* van *Barrere*. Hare bloem is klein, en heeft een vuurkleur: men vormt 'er zeer bevallige tuingalleryen van: *zie* JASMYN.

STEEN DER GEZONDHEIT. Men heeft dezen naam in den Koophandel aan yzerachtige en arzenikale Pyriten (Marcassiten) gegeeven, die met ruiten door eenige Werklieden gesleepen zyn, welke hun verblyf op den oever van zekere Rivieren in Boheme neemen: de Genevoisen en Piemontezen, dryven 'er den sterksten handel mede; men maakt 'er knoopen, steenen tot gespen en ringen, enz. van. De *Steen der Gezondheit*, is byna dezelve als de *Portugeesche-steen*: zie MARCASIT en PYRITEN.

STEEN DER PLANTEN. Het is niet zeldzaam, dat men steenen in den stam van een boom besloten vind. Men heeft 'er in den Berkenboom, Eikenboom en Pynboom gevonden: *zie* het gene ik hier omtrent, in myne MINERAALKUNDE, gezecht hebbe.

De Heer *de Prefontaine*, maakt van den boom *Couipo* gewach, die in zyn hart kleine steenen besloten heeft. Men onderscheid twee soorten van dezen boom, een *roode* en een *witte*. Beide konnen zy tot dezelve gebruiken dienen als het hout van den Courbaril, waar van zy den korl hebben. Dezelve Schryver zecht, dat de naam van *Couipo*, in de taal der Wilden, *Rotsbart* betekent.

STEENGEWASSEN. (*Byvoegz.*) De Heer *de Jussieu*, heeft in het jaar 1741, alle de boomswyze voortbrengzelen der Zee, weder tot het Ryk der Dieren gebracht, welke tot dien tyd beschouwt waren, als tot dat der Planten behorende. Deze voortbrengzelen, die onder de namen van Steengewassen, Madreporaas, Koraalgewassen, Koralynen, en verscheide Plantdieren, bekent zyn, maken een gedeelte van bezielde wezens uit, die deze Natuuronderzoeker, *Polypennesten* noemt, waar van het lichaam zich in takken verdeelt, en aan ieder uiteinde of oppervlak, kleine Dieren voortbrengen, die overeenkomstig met de knoppen of bloemen der Planten zyn, om dat zy de eigenschap bezitten van weder door afzetzelen of eitjes voort te koomen, die gelykvormig aan zaden zyn. Het denkbeeld van Dierlykheid van deze lichamen, was echter oppervlakkig, door *Imperati*, in het jaar 1599 gestelt; en in het jaar 1727, door *Peyssonel* vernieuwt; maar zonder bewyzen die zoo overtuigende, en zonder byzonderheden die zoo beslechtende waren, als die van den Heer *de Jussieu*: *zie* het artikel *Steengewassen* op het woord KORAALGEWASSEN: *zie* mede KORAAL en POLYPUS.

STEENGROEF, *zie* GROEF.

STEENKOLEN, *Carbo petreus*. (*Byvoegz.*) Dit is een brandbare, donker zwarte en gebladerde zelfstandigheit, die gewonelyk met lagen van zandsteen, kalkachtige steen, kleiaarde, en steenen die naar den Leisteen of Schistus gelyken vermengt is. De Steenkool die men in Schotland vind en fraai gepolyst kan worden, is de *Cannel-coal* der Engelschen.

Vrankryk bevat mede een groote hoeveelheit Steenkolen van het beste soort. Men heeft 'er Mynen van in Auvergne, Bretagne, Normandyen, Henegouwen, het Lionneesche, enz. Men heeft om deze Mynen te ontdekken zekere kenmerken, die zy met de andere Mynen van andere Delfstoffen, gemeen hebben: *zie* MYN. Maar het geen haar byzonder aanduid, is, dat men in de nabuurschap, andere Steenkoolmynen ontdekt, of Steenen die afdrukzelen van *Lonchites*, en andere Planten van dit soort bevatten. Een ander kenmerk van dezelve is, dat gedurende de groote zomerhitte, de

lucht met zwavelachtige dampen en uitwaassemingen vervult is, en de grond met Jodenlym, of aluinachtige aarde, vermengt is.

Men vind de Seenkolen of in lagen, of in aderen in de ingewanden der aarde: deze lagen verschillen in dikte, die veeltyds niet meer dan drie of vier duimen is: alsdan zyn zy niet waardig dat men haar bearbeid: andere in tegendeel, hebben een zeer aanmerkelyke dikte. Men zecht, dat men in Scaniën, naby Helsingbourg, lagen steenkolen vind, die vyf en veertig voeten dik zyn. Deze lagen of aderen volgen altoos een richting die evenwydig met de verschillende beddingen van steenen of aarde is die haar vergezellen: maar deze neiging verschilt altoos tot dien trap, dat zy niet bepaalt kan worden: *zie* het woord METAAL-ADEREN.

Vermits weinig Lieden, de wyze volkomen kennen, om de steenkoolmynen door behulp van den damp van kookent water, droog te maken, zoo raden wy hen aan, om de beschryving van het werktuig te leezen, die men in het zesde deel vind der *Beschryving van de Werktuigen, die door de Akademie der Wetenschappen van Parys, goed gekeurt zyn.*

De Steenkoolmynen ontbranden zomtyds tot dien trap, dat het zeer bezwaarlyk, en zelfs onmogelyk is om haar te blusschen: dit kan men op verscheide plaatzen in Engeland zien, alwaar men steenkoolmynen heeft die reeds zedert een groot getal jaren, gebrand hebben: de Myn van Zichau in Myssen, brand reeds zedert meer dan een eeuw. Deze ontbrandingen worden, dan eens door de nadering van de lampen der Werklieden die in de Mynen arbeiden veroorzaakt, en de brandbare dampen ontsteeken, die 'er uit voortkoomen: *zie* het artikel MINERALE UITWAASSEMINGEN, op het woord UITWAASSEMING; dan eens word de ontbranding, zonder eenige tusschenkomst van vuur, door de ontbinding der Pyriten veroorzaakt, die 'er zich in bevinden: *zie* PYRITEN. Mogelyk zal men, wanneer men deze laatste omstandigheit by die der vorming van de Bitumen, enz. voegt, een zeer natuurlyke verklaring van de vorming der *Brandende Bergen*, en de oorzaak van zekere *Aardbevingen* vinden.

Bladz. 584. *2de kol. reg.* 14. Zedert eenigen tyd hebben de Engelschen het middel gevonden om zich van steenkolen in de bewerking der Yzer-Ertz te bedienen. Hier toe is nodig dat zy weinig of geen zwavelachtige, maar veel Bitumineuze stoffe bezitten. *Wright, dissert. de Ferro.*

STEEN VAN GALLINACE. Dit is een zwartachtig Glas, 't geen zeer hard en zeer zwaar is; de Peruvianen bedienen 'er zich van, by wyze van Glas, om Spiegels te vervaardigen. De Indianen noemen het mede *Guanucuna culqui*, (Zilver der dooden), om dat zy de gewoonte hebben van 'er eenige stukken van met hunne doden te begraven. Men vind gesleepen stukken van dit glas in hunne oude begraafplaatzen. Men ziet 'er een, 't geen zeer schoon is, in het Kabinet der Natuurlyke Historie van den Koning van Vrankryk: men vond dit in een zeer afgelegen Grafstede in de Bergen van Pichencha naby Quito. Het heeft negen duimen middelyn, en tien en een halve lyn dikte; het heeft een bolle gedaante aan de beide zyden, maar derzelver bolheit is verschillende, en men merkt op, dat de eene zyde meer gepolyst is als de andere. De Heer *Godin* zecht, dat men een Myn van steenen van Gallinace, verscheide dachreizens van Quito vind. Men kan dezen Steen niet bearbeiden dan met hem te slypen. Het schynt dat de steen van Galinace, een glas der Brandende Bergen is.

STEENSCHELP. (*Byvoegz.*) *Bladzyde* 585. *2de kol. reg.* 11. Men heeft Steenschelpen gezien, die uit hunne holen getrokken, en op de slyk uitgestrekt lagen, haar vry diep in weinig uuren uithollen, met dit vleesachtig gedeelte te krommen en te openen.

Idem, reg. 31. Vermits men geen jonge Steenschelpen in de steengronden vind, maar alleen in de slyk, zoo kan men gissen dat de holen der groote steenschelpen in de slyk gevormt is, die vervolgens hard geworden is.

Idem, reg. 10. *van onder.* De Heer *de la Faille* wil, dat alle de steenschelpen volstrekt zes stukken hebben. *Zie* de Memorie van dezen Geleerden, in de Verzameling der stukken, die aan de Akademie van Rochelle aangeboden zyn. Deze Memorie is met

met waarneemingen vervult, die het geschil tusschen de Heeren *de Reaumur* en *d'Argenville*, schynen te beslechten.

Men wil dat men een soort van steenschelpen heeft die hun verblyf alleen in het hout neemen, 't geen men in de Zee vind. De Steenschelpen, *Dactyli Plinii*, bezitten de eigenschap om in den donker, licht van zich te geeven; en 't licht 't geen zy verspreiden is des te glansryker, hoe meer vocht de schelp bevat. Dit licht, zecht *Plinius*, in zyne *Hist. Nat. lib.* 9. *cap.* 61., vertoont zich tot in den mond van die gene, die dezen Schelpvisch in den nacht eeten: het vertoont zich aan hunne handen, aan hunne kleederen, en op de aarde, zoo ras dit vocht gestort word, al was het maar eene droppel; dit bewyst dat dit vocht dezelve eigenschap als het lichaam van het Dier, bezit. Deze byzonderheden zyn voor eenige jaren op de kust van Poitou, door proefneemingen bevestigt; en men heeft haar in alle hare deelen, waar bevonden. Men kent op deze Kust geen andere schelp, zelfs geen andere visch, noch het vleesch van eenig Dier, 't geen deze eigenschap bezit, voor dat het verrot is. De Steenschelpen in tegendeel, schynen nooit phosphoriker dan wanneer zy zeer versch zyn, en zelfs geeven zy geen licht meer van zich wanneer zy tot eenen zekeren trap verdorven zyn. Het Dier, uit zyne schelp genomen zynde, is zoo wel uit- als inwendig licht geevende; want wanneer men het doorsnyd, zoo vloeit 'er inwendig een vocht uit, 't geen mede licht geeft: deze Schelpvisschen, gedroogt zynde, houden op, licht te geeven. Wanneer men hen weder vochtig maakt, zoo vertoont zich op nieuw een licht, 't geen zeer zwak is; op dezelve wyze word het licht uitgeblufcht 't geen het vocht van zich geeft dat de schelp bevat, naar mate dat het uitdampt. Echter kan men het door middel van water, weder te voorschyn doen koomen: by voorbeeld, wanneer men dit licht op een vreemd lichaam heeft zien verdwynen, 't geen door dit vocht besproeid geweest is, zoo doet men dit zelfde licht weder te voorschyn komen, met dit lichaam in water te dompelen. *Memoriën van de Akademie der Wetenschappen van Parys, voor het jaar* 1723.

STEEN-UIL, *Ulula noctua*. Dit is een Nacht-vogel, een soort van Kat-Uil, waar van men twe soorten onderscheid, een groote en een kleine.

De groote Steen-Uil, heeft de gestalte van een Ring-Duif, zyne vederen zyn taankleurig en witachtig, zyn kop is groot, en neigt agterwaarts over, zyne oogen zyn groot, en de oog-appel is zwart, en met geel gemengt; zyn bek een weinig gekromt en van een bleek geele kleur; zyne vingeren zyn van elkanderen gescheiden, even als die der Nacht-vogelen; zyne nagelen zyn krom, en zwart. Het kleine soort is niet grooter als een Meerl. Zie *Linn. Faun. Suec. tom.* 2. *n.* 22.

De Steen-Uil maakt zynen nest in de holle boomen en gaten der muuren: men ziet hem alleen by het begin van den nacht, en het aanbreeken van den dach. Hy is den vyand van alle kleine Vogelen, jonge Hasen en Konynen, en voed zich mede met Haagdissen en Kikvorschen; hy verdelgt de Muizen op de zolders en in de pakhuizen; hy kan drie dagen lang, alle voedzel ontbeeren: de Jagers richten 'er zomtyds eenige tot de Vogelvlucht af. De Vogelen be-oorlogen hem alle: wanneer hy van alle zyden besprongen en aangevallen word, zoo gaat hy op den rug leggen, en bied zynen bek en klaauwen alleen tot zyne verdeediging aan. Wanneer hy een Valk of anderen Roofvogel ontdekt die door een groot getal andere Vogelen besprongen word, zoo schiet hy spoedig tot zyne hulpe toe.

Men vind geen Steen-Uilen op Kandia: zoo men hen 'er overbrengt, zoo sterven zy 'er aanstonds. Zy leeven zeer wel aan de Kaap de Goede Hoop: de Europeanen die hier woonen, maken dit soort van Vogelen tam, en leeren hen om de Muizen in hunne vertrekken, enz. te vangen.

STEILE KLIP. Dezen naam, geeft men aan een Rots, die zich loodlynig, boven het water verheft. Men heeft op de Kusten van Poitou van dit soort van Rotzen, die men de *Klippen van Olonne* noemt.

STEKELVARKEN. (*Byvoegz.*) Wanneer men de gedaante, zelfstandigheit en vorm van de pennen of stekels van het Stekelvarken onderzoekt, zoo zal men bevinden, dat het wezentlyke schachten van pennen zyn, aan welke alleen de vederen ontbreeken, om wezentlyke pennen te vor-

 men,

men. Dit dier kan hierom door deze overeenkomsten beschouwt worden, als een gedeelte der schakeering uitmakende, die tusschen de Viervoetige Dieren en de Vogelen, plaats heeft.

STEKELIGE MAANKOP, *zie* AGRIMONIE.

STEM, *Vox*. Hier door verstaat men byzonder het geluid, 't geen de Menschelyke spraak vormt, dat geluid 't geen uit den mond der Menschen, en die der Dieren, voortkoomt: *zie* het gene wy hier omtrent op het woord MENSCH, gezecht hebben.

STIER. (*Byvoegz.*) De Stier, die wy aan het hoofd van onze kudden zien, een Dier zynde, 't geen reeds langen tyd, een tam Dier geweest is, moet noodwendig van den Stier ontaart zyn, zoo als hy uit de handen der Natuur voortgekoomen is, en wanneer hy alle zyne krachten en een volkoomen vryheit bezat: men heeft redenen om te denken, dat de tamme Stier van den *Auroch* of *Ures* afstamt, die hem in krachten, grootte, enz. overtreft: *zie* URES.

De Stier stryd edelmoedig voor de kudde, en trekt vrywillig aan derzelver hoofd vooruit, gelyk men zulks in de Lente opmerkt wanneer het Vee eerst in de weiden gebracht word. Wanneer 'er zich twee te gelyk by elkanderen bevinden, zoo durft de zwakste de tochtige Koeyen niet naderen, dan wanneer de sterkste ter zyden geweeken is; of door de genieting afgemat zynde, hem 'er het bezit niet langer van betwist.

Bladz. 600, *2de kol. reg.* 22. *van onder.* Wy zullen hier het uittrekzel byvoegen van eenige gewichtige waarneemingen, omtrent de besmettelyke ziektens van het Hoornvee: men is deze waarneemingen aan den Heer *le Clerc*, oud Geneesheer van de Legers des Konings van Vrankryk, verschuldigt. Na dat deze nuttige Man van de besmettelyke ziektens der Menschen gesprooken heeft, gaat hy tot die der Dieren, of van het Hoornvee, over. De eerste teekenen der besmetting zyn, het verlies van den eetlust, de opryzing der hairen, de brandigheit of waterachtigheit der oogen, de slymachtigheit van den neus, de stuiptrekkende beweeging der leden, de knarsing der tanden, en een gezwel in de liezen of aan den kossem: de hoornen en ooren worden koud, de tong ruuw, of met een wit schuim bedekt, het inwendige gedeelte van den mond met zweeren bezet, en den buik strak gespannen.

De drek is eerst geel of zwart, vervolgens word hy vloeibaar en rotachtig; hier op volgt een moeijelykheit in het ademhalen, en een gespannenheit of uitnemende zwakheit in de beenen, waar door deze Dieren zich niet nederleggen of blyven staan konnen: zie daar de toevallen en de veranderingen die de dood voorgaan, welke op den vierden of vyfden dach het zieke Dier, wegsleept.

De Heer *le Clerc* wil, dat ieder deel van het lichaam van het Dier, duizend wegen aan de besmetting aanbied, maar dat 'er twee zyn door welke zy gewonelyker voortgeplant word: namentlyk door den mond en door de neusgaten, of door de inademing en de doorzwelging. Hy zecht mede dat de eigenschappen van dit rotting veroorzakende vergift, wezentlyk van een loogzoutachtige scherpheit afhangen, die met een grondbeginzel van Phlogistiek vuur vereenigt, en algemeen door de Natuur, verspreid is.

Zie hier de middelen die onze Schryver tegens de sterfte van het Hoornvee, opgeeft. Zoo ras een Dier ziek schynt, zoo moet men het overvloedig aderlaten, door een groote insnyding die men aan den hals of in de borst maakt: deze aderlating moet men de volgende twee dagen vernieuwen, ingeval de ziekte hardnekkig blyft. Men verricht de aderlating na den derden dach niet, want zy is alsdan nutteloos, en zelfs dodelyk; men zet eenige klisteeren, die ieder uit twee ponden Lyn-olie, en twee ponden gemeen Zout, in een glas sterken Azyn ontbonden, te zamengestelt zyn; maar men laat deze klisteeren achter, zoo ras men buikloop begint te ontdekken. Men moet het Dier met Zemelen en Roggemeel voeden, en het mede Appelen en Pompoenen geeven, die met een glas Azyn gekookt zyn. Men moet zich wachten om het hooi te laten eeten, maar het om het uur, laauw en zuur geworden Melk laten drinken. Men moet het Dier mede, om de drie uuren, een en een half lood van een poeder doen doorzwelgen, 't geen van Salpeter, en witte Wynsteen, van ieder een half pond, Room van Wynsteen vier lood, en twee lood Kamfer, te zamengesteld is. Tusschen iedere gifte van dit poe-

poeder, moet men het Dier een drank geeven, die uit laauw Water, en twee lepels van een mengzel te zamengesteld, is, 't geen men op het vuur bereid van zes ponden Wynazyn, zoo veel raauwen Honing, een half pond Salpeter, en een lood Olie van Vitriool. Men moet niet verzuimen om verscheide malen op een dach den mond, de tong en het tandvleesch van het zieke Dier, met een mengzel van Azyn, Brandewyn, en Lyn-olie, alles in gelyke deelen, met een weinig Salpeter vermengt, te wryven: men moet het gebruik van dit hulpmiddel niet dan langzamerhand, achterwegen laten; en naar mate dat het Dier herstelt. De Heer *le Clerc* pryst mede aan, om de zieke Dieren twee malen des daags te roskammen. Men moet hen mede een fontenel zetten: men verricht dit door middel van een zeer dikke naald, waar door men acht draden steekt, die in Teer gedoopt en niet gekronkelt zyn. Men moet de bedding dikwyls vernieuwen, en verre buiten het Dorp brengen; de stal aan de Oostzyde luchten; haar dikwyls beroken met sterke Wyn-azyn, die men op gloeijende plavuizen giet, 'er paardemest in brengen, 'er eenige pistoolschooten in doen, en 'er gestoten Genever- en Lauwrierbeziën in branden. Men moet het gebruik van de Look, Brandewyn, Zwavel en Theriakel verbannen, welke, volgens onzen Schryver, de sterfte begunstigen, en vereeuwigen.

Men moet vooral, de gemeenschap van Menschen en Dieren, affnyden, met de plaatzen, alwaar de besmetting heerscht. Men moet den ommegang met de Vleeschhouwers en Leertouwers vermyden; diep en op een verre afgelegen plaats van het Dorp, de doode Dieren begraven, en zorgvuldig de aarde waar mede men hem bedekt, aanstampen De Perzonen die de zieke Beesten opgepast hebben, moeten hunne kleederen afleggen, hen met Zwavel berooken, wanneer zy uit wolle stoffe bestaan. Wy moeten hier aanmerken, dat de besmettelyke ziektens, altoos de Dieren van een soort, aantast.

Idem, *reg*. 11. *van onder*. Om het vleesch te rooken, kapt men het in groote stukken, die men met wit zout bestrooit; men laat het gedurende twee of drie dagen in het zout staan, vervolgens perst men het tusschen twee planken, en hangt het in de schoorsteenen op, vry verre van het vuur verwydert, ten einde het vet, niet smelten zou, en stookt 'er vervolgens vuur onder 't geen zeer veel rook van zich geeft: hier toe verkiest men boven alles Geneverboomenhout, 't geen aan het gerookte Ossenvleesch, een speceryachtigen smaak geeft: men bereid dit te Hamburg en in het Hertogdom Gelder, beter als ergens elders. Wanneer het gerookt is snyd men het in dunne sneedjes, en eet het raauw of gekookt, op boterhammen. enz. Men bereid een zeer sterke Lym, *Taurocolla*, van de zenuwen, kraakbeenderen, affchaafzels der huiden en schoenen der Ossen, welke men in water laat weeken, kooken en ontbinden, tot dat alles vloeibaar geworden is: men stort deze dierlyke zelfstandigheit op platte steenen of in vormen uit; en wanneer het gestremt is, snyd men haar in stukken, welke men naar zyn begeerte vormt. Deze Lym dient de Schrynwerkers om het hout 't geen zy be-arbeiden, te lymen, enz. Men schat de Hollandsche en Engelsche, het hoogste, want die gene, die men te Parys zamenstelt, is veel zwakker, en heeft een kwaden reuk. De sterke Lym die men in Vlaanderen bereid, is noch veel zuiverder en doorschynender als de Engelsche: zy word met meer keurigheit en zinnelykheid bereid.

STIER-OLYPHANT, *zie* OLYPHANT-STIER. De Heer *de Buffon* gelooft met zeer veel waarschynelykheit, dat dit niets anders dan een soort van Ethiopischen Os, is.

STIGMITES. Eenige Natuuronderzoekers hebben dezen naam aan steenen gegeeven, die met vlakken of kleine stippen bezet zyn. *Plinius* geeft den naam van *Stigmites* aan een soort van rood Porphyr, 't geen met zwarte vlakken versiert is.

STOF-REGEN. Dit is een zagte en zeer fyne regen, die zeer langzaam nedervalt. Wanneer het niet waait, zoo is de byzondere zwaarte van deze kleine waterdroppen, byna niet verschillende van die der lucht, vooral wanneer de ontbinding der Wolk, aan het onderste gedeelte begint: *zie* REGEN.

STOF-HAGEL. Dezen naam geeft men aan een foort van fyne Hagel, die vry hard, en zoo wit als Sneeuw is. Men moet den Stof-hagel, met een foort van fyne Hage niet verwarren, die men zomtyds, by ftil, vochtig en gematigt weder, ziet vallen, en byna altoos onder het nedervallen fmelt. De Stof-hagel, is byna het middelfoort tusfchen de Sneeuw en gemeene Hagel; hy valt doorgaans in het begin van de Lente, *zie* HAGEL en SNEEUW.

STORM, *Tempeftas.* (*Byvoegz.*) Men heeft eenige plaatzen in den Oceaan, die meer als andere, aan Stormen en Onweders, onderworpen zyn. By voorbeeld, omtrent het Noordergedeelte van den Evennachtlyn, tusfchen den vierden en tienden graad Noorderbreedte, heeft men altoos, tusfchen de maanden April en September, Plasregens, Weerlichten, en Stormwinden, die plotzeling op elkanderen volgen. De Kuften van Angola worden mede dikwyls door Stormwinden en Onweders geteiftert. Een ieder die op het Land of op de Zee, de verfchrikkingen van eenen geweldigen Stormwind ondervonden heeft, kan aanmerkingen over dit verfchynzel der Natuur maken: het fchynt dat alsdan alle de Winden uit hunne holen met onftuimigheit losbarften; de dach fchynt de vlucht te neemen; donkere wolken verbergen den Hemel voor de Aanfchouwers, die zich in een dikke duifternis gedompelt vinden; de Blixemftralen zetten vervolgens den Hemel in brand; aldan is alles met verbaaftheit aangedaan, de fchrik en ftilzwygen bevangt de gehele Natuur: de Donder, die op deze verfchrikkelyke verhevelingen volgt, de Donder doet zich met geloei in de wolken hooren; de Storm verheft zich meer en meer, hy ontwortelt en verbreekt de boomen, doet de Zee huilen, en maakt van hare golven, zoo veel afgronden waar in de Schepen verzinken. Maar wanneer de onweders van regen naderen, zoo blazen de winden op een fcherpe toon, en vormen draaikolken; de Blixemftralen vormen alsdan wyder voren, en den Donder loeit alsdan met noch meer hevigheit: op het zelfde oogenblik, breid zich een Vlam uit; de Wolken openen en fluiten zich beurtelings, breiden zich uit, rollen over elkanderen, en fcheuren zich van een; de Blixem valt neder, en verplet of vernielt alles wat adem haalt; een ftortvloed van kletterende Hagel, en groote en warme Regendroppen, vallen met verhaafting neder: alsdan vormen de opengebarften wolken een waterval die ftortvloeden over de Velden verfpreid, hen verwoeft, en nochmaals derzelver Bewoonderen doet zidderen, of verftrooit den vlucht neemen. Na dit grootfche toneel, 't geen ons met eenen Godsdienftigen fchrik vervult, neemt de Natuur alle hare betoverende bekoorlykheden, weder aan; en de ftilte zich in weinig tyd, alomme verfpreidende, heldert de lucht op, en doet ons het zuiverfte azuur van het Firmament befchouwen. *Zie* HEMEL, ONWEDER en WOLKEN.

STORTVLOED, *Torrens.* Dit zecht men van een verzameling van Water, die met een verbazende fnelheit in een Valei nedervalt, en waar van de overftroomingen zomtyds groote verwoeftingen aanrechten. De Stortvloeden vloeijen alleen by tusfchenpozingen na de geweldige regenvlagen, en de fmelting der fneeuw: *zie* WATER en RIVIER.

STRAAT. Dezen naam geeven de Geographiften aan een Zee-arm, die aan beide zyden door het land bepaalt word, en alleen een naauwen doortocht voor de fchepen laat, om zich van de eene Zee naar de andere te begeeven; tot dezen behooren de Sond, de Straat van Gibralter, de Straat Sunda, de Straat van Magellaan, enz. Onder alle de Straten, word die van Gibralter het meefte bezocht; zy fcheid Europa van Afrika, en vereenigt den Atlantifchen Oceaan met de Middelandfche-Zee. De Straat die Vrankryk van Engeland fcheid, word het *Kanaal* genoemt. *Varenius* gelooft, dat de Straten en Golven door de inbraken der Zee, in de vafte Landen gevormt zyn. Een der bewyzen die hy hier toe bybrengt, is, dat men geen Eilanden in het midden der groote Zeën vind, en zeldzaam een groot getal Eilanden na by elkanderen. De Heer *de Buffon* merkt aan, dat de richting van het grootfte gedeelte der Straten, van het Ooften naar het Weften is, 't geen men aan een beweeging of algemeene poging van het water der Zee, in dezen zin, toefchryft. Men heeft noch In de Middelandfche-Zee, tusfchen Siciliën, en het onderfte gedeelte van

van Kalabriën, een Straat, die onder den naam van het *Faro van Messina*, *Fretum siculum*, bekent is. Dit Kanaal is algemeen door deszelfs Eb en Vloed bekent, welke beurtelings om de zes uuren, met een groote snelheit veranderen; alsmede door deszelfs stroomen, die dan eens in de Toskaansche-Zee, en dan weder in die van Siciliën vallen, en aanleiding gegeeven hebben tot alles wat de Ouden van Scylla en Carybdis verhalen. De laatste is een draaikolk, die de Zee-lieden voormaals zeer vreesden, en die men thans met platte barken ongestraft trotzeert: *zie* ZEE.

STRATHIUM. Dit is een Plant die zeer beroemt by de Ouden was, en die men gist dat de *Wouwe* is: zie *dit woord*.

STROMEN. De Zee-lieden geeven dezen naam aan een voortgaande beweeging, die het Zee-water op verscheide plaatzen heeft, en die den voortgang van een schip verhaasten of vertragen kan, wanneer 'er de richting van overeenkomstig of tegenstrydig met die van het schip is. Zyn de stroomen verschillende van het gene wy Eb en Vloed noemen: behooren zy tot het zelfde steltzel en tot dat der Winden? men kan zulks vermoeden: *zie* de artikelen ZEE, WIND en MAALSTROOM.

STROO. Dus noemt men de steelen of halmen van den Tarw, Rogge, Haver, enz. wanneer zy gedroogt, en 'er het Graan uitgedorscht is. *Zie* op het woord *Voeder*. De strootjes der Diamanten zyn gebreken in deze Steenen. *Zie* DIAMANT.

STRONTJAGER. De Hollandsche Zeelieden geeven dezen onhebbelyken naam aan een soort van Meeuw, die men op de kusten van Spitsbergen vind, en die getrouwlyk de Vogel volgt, die men *Kutge-Gaap* noemt, om zich met zynen drek te voeden. De bek van den Strontjager, is zwart, krom, en dik: zyne beenen zyn kort, en de drie vingeren van iederen poot zyn gepalmt, even als die der Eendvogelen; zyn staart is wayerswys gevormt: zyne oogen en de kruin van zynen kop zyn zwart; zyne hals is met geel geringt; zyne buik is wit, en zyne vleugelen en rug hebben eén bruine kleur: *zie* MEEUW.

STRUISVOGEL. (*Byvoegz.*) *Bladzyde* 608. *2de kol. reg.* 5. De vederen der Struisvogels verschaffen een sieraad op de hoeden der Militairen, en men versierde 'er voormaals de Ledekanten, en gehemeltens mede, waar onder de Grooten zich by plechtige bezoeken plaatsten. De Tooneelspeelders versieren zich, by het vertoonen van Treurspeelen, die uit de Romeinsche, of Griekfche Historiën ontleent zyn, met helmen, die door vederen van Struisvogelen, beschaduuwt worden, om dus hunne gestalte een Heldachtiger voorkomen te geeven; en men moet bekennen dat men onze Tooneel-Helden veel van hunne deftigheit zou doen verliezen, wanneer men hen hunne struisvederen ontnam.

De Pluimverkopers, geeven mede den naam van *Dons* aan de kleine vederen, als mede aan de onderste, en aan het uitschot, 't geen zy met een warm mesch doen krullen. Men heeft een soort van Struisvogel in Peru, deze heeft drie vingeren aan de voorzyde van iederen voet, en geen aan de achterzyde.

STUC. Dit is een door konst gemaakt Marmer, waar van, de tot Kalk gebrande Plaastersteen den grondslag is. De verschillende kleuren die men 'er onder mengt, en 'er mede vereenigt, door middel van een Gom of Lymwater, maken dit mengzel bekwaam, om de verschillende mengelingen der kleuren van het Marmer, naar te bootzen: *zie* het *Woordenboek der Konsten en Handwerken*.

SUCU. Dit is een soort van Appelboom, die zeer gemeen is in het Landschap Canton in China. Zyne vruchten hebben den smaak, de gedaante en kleur van den Appel, die wy roode Kalviel, of roode Guldeling noemen: men droogt haar, even als de Vygen, ten einde haar het geheele jaar te konnen bewaren; zy zyn zeer goed om te eeten.

SUIGERVISCH. (*Byvoegz.*) De Heer *de Romé de Lisle*, heeft my gezecht, dat hy twee soorten van *Suigervisschen* kent, welke in grootte en kleur, van elkanderen verschillen. De grootste hebben twee voeten lengte, hunne rug is groenachtig bruin, 't geen onder den buik een weinig ligter is; die van het andere soort zyn kleinder als

 Harin-

Haringen; hunne ſnuit is korter, en hunne kleur zoo donker niet. Onze Waarneemer heeft opgemerkt, dat alle de Suigerviſſchen die hy in onze Zeën, tot aan de Evenachtlyn gezien heeft, zeer klein zyn, en dat men 'er die bevallige kleuren niet in ontdekt, welke die van de Afrikaanſche, en Amerikaanſche Zeën, hebben.

Men geeft aan deze Viſſchen, mede den naam van *Lootzen*, om dat zy gewonelyk in een getal van vier of vyf, de Hayen vergezellen die de ſchepen volgen. Deze verſlindzuchtige Viſſchen, beſchadigen hunne kleine Lootzen niet: zy zwemmen in Maatſchappy, zy gaan af en aan, van de Haai, zy volgen haar wanneer zy onderduikt, en wanneer zy weder naar het oppervlak van het water wederkeert; in een woord, zy verlaten haar niet, zoo lang als zy in het water is. Maar wanneer men de Haai vangt, zoo doet deze door hare worſtelingen in het water, verſcheide van hare kleine Lootzen, los laten, die alsdan zeer ongeruſt ſchynen. Zy vervolgen echter het Schip, gedurende eenigen tyd, of, hechten 'er zich aan vaſt, tot dat zy een andere Haai, gevonden hebben.

SUIKER-ERWETEN VAN GUAJANA, *Inga ſiliquis longiſſimis.* Dit is de *Pacay* der Peruvianen; de *Bayroua* van Guajana; en de *Guavas* der Spanjaarden. Deze boom, die men in den Tuin des Konings van Vrankryk ziet, heeft de dikte van een Menſch, verheft zich omtrent ter hoogte van twee voeten. (*Barrere* telt 'er vier ſoorten of verſcheidenheden van op). Zyne takken vormen een rondachtig hoofd; zyne bladeren ſtaan beurtelings, zyn ieder uit een gevleugelde rib zamengeſtelt, die met vier paren kleine blaadjes bezet is, welke ſpits aan de beide uit-eindens zyn. De bloem is geel, klokswys gevormt, in zes deelen ingeſneeden, en met witte helmſtyltjes bezet, die geele ſtof-knopjes hebben. Op deze bloemen volgen Peulen, die een of twee voeten lang, en ſmal zyn; zy beſluiten in een wit, ſponsachtig, en, even als draadswys merg, Lins-wyze, en zwartachtige zaaden, die geenszins goed om te eeten zyn. Dit merg, heeft eenen muskusachtigen en rinsachtigen, Suiker-ſmaak; waarom men deze vruchten, den naam van *Suiker-Erweten* geeft.

SUIKER-RIET. (*Byvoegz.*) *Bladzyde* 610. *2de kol. reg.* 1. Uit deze knoopen koomen bladeren voort welke afvallen naar mate dat het Riet ryp word; en wanneer dit Riet zich met bladeren aan deszelfs top kroont, zoo nadert het tot zyne rypheit, het is alsdan geel en zwaar, deszelfs ſchors is glad, en de inwendige ſponsachtige zelfſtandigheit word bruinachtig.

SUIKER VAN RIET. *Zie* SUIKER-RIET. Wy hebben van den *Booghoutboom* geſprooken, op het woord BOOGHOUT; van de Suiker van het *Bambous-riet* op het woord BOOMACHTIG RIET VAN INDIEN; en van de Suiker van den *Berkenboom*, op het woord BERKENBOOM, enz. De Ouden hebben van noch andere ſoorten van Suiker, melding gemaakt; te weeten, van de *Tabaxin*, dit is de *Saccar-mambu* der Indianen, of de Suiker van het *Boomachtig-Riet*, 't geen onder den naam van *Bambous-riet*, algemeen bekent is; de Suiker *Albuſar* of *Alhaſſer*, is de Manna van de *Apocynium*. Zie *deze woorden*.

SUIKERWORTEL. (*Byvoegz.*) De wortel van deze Plant, is een dier gene, waar uit de Heer *Marcgraff*, een ſchoone witte Suiker getrokken heeft, die weinig minder als die van het Suiker-riet is. Zie de *Hiſtorie van de Akademie van Berlyn*.

SUKOTYRO OF SUCOTARIO. De Chinezen, geeven dezen naam aan een zeer groot Viervoetig Dier, 't geen door zyne hoornen, aanmerkelyk is. Dit Dier, heeft de grootte van een Os; deszelfs ſnuit gelykt naar die van een Varken; zyne ooren zyn lang en ruuw, de ſtaart dik en zeer hairig, en zyne oogen zyn loodlynig in den kop geplaatſt. Naby ieder oog, koomt een lange, dikke, beenachtige, en gevormde ſlagtand voort: *zie* de beſchryving van dit wapentuig, door de Heer *Sloane*, in de *Memoriën van de Akademie der Wetenſchappen van Parys voor het Jaar* 1727. *Gesner* denkt, dat het een ſoort van *Ures* is: zie *dit woord*.

SURIKATE. Dit is een ſoort van Viervoetig Dier, 't geen men in Zuid-Amerika vind: het heeft ten naaſten by, de grootte van een Konyn, en het gelykt door het

het oppergedeelte van den bek, naar de *Coati.* Dit Dier heeft een kenmerk, 't geen het van alle de Viervoetige Dieren onderscheid, en het geen het met de *Hyena* gemeen heeft; dit kenmerk bestaat hier in. dat het vier vingeren aan iedere voet heeft. Dit Dier is bevallig, levendig en behendig: het houd zich gemakkelyk op zyne achterste pooten overeinde, en gaat in deze houding voort, en plaatst zich dus by het vuur: het voed zich gaarne met Visch, Vleesch, en Eijeren. Een van deze Dieren, 't geen de Heer *de Buffon* toebehoorde, bediende zich van deszelfs voorste pooten, vereenigt zynde, om de eijeren uit het water te halen, waar in men hen geplaatst had, om ze te kooken: dit zelfde Dier, dronk geen water, dan wanneer het laauw was: deszelfs gewone drank, was zyne pis; schoon deze een zeer onaangename reuk had: het was tot dien trap tam, dat het kwam wanneer men het riep, en met de Katten speelden, zonder haar eenig nadeel, toe te brengen. Wanneer de Surikate be-angst is, of verdriet heeft, zoo gelykt deszelfs stem, naar het gebas van een jongen Hond; maar wanneer het door een gevoel van vermaak aangedaan word, maakt het een luid geschreeuw, 't geen gelykvormig aan het geluid van een ratel is, die men zeer snel omdraait.

SYNOPISCHE AARDE, *Terra Synopica.* Dit is een Bolus-aarde, die een bruine kleur heeft, en die men voormaals uit deze Stad van Natoliën bekwam. Men verkocht 'er voormaals een groote meenigte te Rome van, tot gebruik der Konstenaars: het is in zekervoegen de *Rubrica fabrilis* der Schryveren.

SYRISCHE OF LEVANTSCHE ASSCHE: *zie* RAKETTE. Men plaatst mede onder den geslacht-naam van Assche, de metaalachtige zelfstandigheden, die van hare phlogistos berooft zyn; het is dus, dat men *Tin-Assche*, *Lood-Assche*, enz., zecht; maar de Asschen der Metalen, zyn niets anders als *Metaalachtige Kalken*, welke wezentlyk van de Asschen der Dieren en Planten verschilt, zoo dat men haar niet met elkanderen verwarren kan. De Assche der Planten is door den staat van kool, doorgegaan, en bevat meer of min Yzer. Dit soort van Aarde, 't geen na de vernietiging der Planten en Dieren overblyft, is niet dan een gering gedeelte van hun geheel. De Assche der Planten en Dieren, bewaren ieder een onveranderlyk kenmerk, en 't geen, even als het Zegel van hun Ryk is. De eerste, zecht *Becher*, veroorzaakt altoos in het zamenstel van het Glas, een groenachtige blaauwe kleur; en de Dierelyke Aarde, een melkwitte kleur: *zie* het *Woordenboek der Scheikunde.* De ASSCHEN, *Cineres*, die, 't zy van de Haartsteden, 't zy van de Loog, 't zy uit de Ovens, enz. voortkoomen, zyn vry nuttig om alle soorten van gronden te mesten. Men vermengt haar met de mest, om dat 'er weinig van verloren gaan zou. Men kan zelfs eenige dorre Velden, in brand steeken; ten einde hen zelfs met de Assche van Onkruiden, te mesten: men beploegt hen straks hier na. Men handelt op dezelve wyze, wanneer men onvruchtbare en uitgeputte Weilanden heeft; of wel, neemt men 'er de boven korst af, die men op andere Velden, overbrengt; alwaar men haar verbrand: *zie* HEIDE, enz.

SYSJE. (*Byvoegz.*) De Heer *Sprengel*, die zorgvuldig de vermeenigvuldiging der Bastaarden naargespoort heeft, welke van de paring der Sysjes, met de Distelvinken voortkoomen; verzekert, dat de bastaart soorten die van deze Vogelen voortkomen, onderling, en met hun vaderlyk en moederlyk soort, voortgeteelt hebben; en zyne Waarneemingen, zyn met aanmerkingen vergezelt, die geen twyfeling omtrent hunne zekerheid overlaten. Dus zou de opvolging der byzondere wezens, schoon door de kruissing van verschillende soorten voortgebracht zynde, standvastiger, en minder afgebroken zyn, als men zich gewonelyk verbeeld. Kan men mede het zelfde van een Muil-Ezel niet zeggen, die, door een Ezel en een Paard, voortgeteelt is, en die gewonelyk niet voortbrengt; maar echter zomtyds voortteelt: *zie* MUIL-EZEL.

Men kan zonder verwondering, dat gene niet beschouwen, dat het gedult en volstandige zorgvuldigheden, op eenige van deze kleine Dieren, uitwerken kan. Men vertoonde in het jaar 1750, op de Kermis van St. Germain, een Sysje 't geen volmaaktelyk alle de kleuren kende, en de schakeeringen

gen van alle de ſtoffen onderſcheiden kon, die men het aanbood: het vormde vervolgens van loſſe Letteren, alle de woorden die de Aanſchouwers begeerden, het wees zeer naauwkeurig, door middel van Cyffer-letters die het uitkoos, het uur en de minuten van een Horologie aan; het maakte de vier regelen van de Rekenkonſt, met de gebrokens.

TABACOS of POLYLT. De Spanjaarden die in Mexiko woonen, geeven dezen naam aan ſtukken Riet, welke drie voeten lang, en met een mengzel gevult zyn van Tabak, vloeibaargemaakten Amber, Speceryen, en andere zeer verhittende Planten. Zy ontſteeken dit Riet aan het einde, en zuigen door het andere, den rook in den mond, waar van de verdoovende kracht, hen in ſlaap doet vallen, met hen alle gewaarwordingen van vermoeidheit en arbeid te ontneemen: dit is de *Opium* der Mexikanen.

TABAK. (*Byvoegz.*) Het is minder door de verſcheidenheit der bladeren van den Tabak, dan door de bereiding die men hen doet ondergaan, (met 'er Siroop van Suiker, of Water van Roozen- of Violethout, enz. onder te mengen), dat men ſlaagt om verſcheidenheden onder de ſoorten van Tabak voort te brengen, welke onder de bynamen van *Canaſſer*, *St. Vincent*, *Porto-Rico*, *Braziljaanſche*, enz., bekent zyn. Die van Havana en Siviellië, die gemeenelyk Spaanſche Tabak genoemt word; bereid men, zonder eenige welriekende Droogeryen.

Men brengt geen Tabak uit Azia, en byzonder geen Chineeſche in Europa, over, alwaar men deze Plant meenigvuldig aankweekt en gebruikt. Zou de Tabak van dit Land, zoo goed niet zyn als de Amerikaanſche?

Men maakt in Europa, in Turkyen, in Perziën, en zelfs in China, van pypen gebruik om den Takak te rooken: maar de Caraïbers van de Antilliſche Eilanden, bezitten een andere zeer zonderlinge gewoonte, die zeer ſchadelyk voor den reuk en het gezicht is. Zy beſluiten eenige blaadjes Tabak in eenige boomſchorſſen, die zeer glad, buigzaam, en zoo dun als papier zyn; zy vormen hier een rol van, die zy ontſteeken, en den rook in den mond zuigen, hier op ſluiten zy de lippen, en doen, door middel van een beweeging der tong tegens het gehemelte, den rook door de neusgaten uitgaan: op de beide Schier-eilanden van Indiën, en op de Eilanden van den Indiſchen Oceaan, rooken byna alle de Afgodiſche Volken *Chirontes* of kleine rollen van Tabaksbladeren. De Mahomethanen, in het Land van den Mogol, en door geheel Indiën, rooken door middel van een dubbele gorgelet, de eene dient om den rook door het water in te zuigen, en de andere om den Tabak en een brandende kool te bevatten. De rook van den Tabak is door dit middel, veel zagter en aangenamer. Zy mengen 'er zomtyds de bladeren van de Bangue onder, die zy *Ganja* noemen, en die zy zeer beminnen: *zie* BANGUE.

Deze Plant, dient tot een geneeskundig gebruik voor den eenen, en alleen tot louter vermaak voor den anderen; de weelde of mode, heeft 'er alle Volken toe verleid, met zich van Amerika tot Japan, uit te breiden. De ſoorten van Tabak die men thans in de Franſche Karotmakeryën gebruikt, zyn die van Louiſiana, Virginiën, Vlaanderen, Holland, de Paltz, de Elzas, Poolen, de Ukraine en de Levant. Het moet waar zyn dat de redenen welke ons beletten, (de Franſchen), om ons zelven deze koopwaar te verſchaffen, gelyk voormaals, zeer gewichtig zyn. Ik wenſchte onkundig te zyn, dat men in het Jaar 1750, ſchatte', dat Maryland en Virginiën, de Engelſchen alle jaren, meer dan hondert duizend vaten Tabak uitleverden, waar van zy ten naaſten by de helft tot hun byzonder gebruik behouden, en een groot gedeelte van het overige, naar Vrankryk voeren, 't geen hen 's jaarlyks, met een zom van negen miljoenen, en twee maal hondert duizent livres Franſch geld verrykt. Door de bereiding, die men den Tabak doet ondergaan, en waar van men, een omſtandige beſchryving, in het *Woordenboek der Konſten en Handwerken*, vind, zoo ſchynt het, dat men den Tabak als een half verrotte groeibare zelfſtandigheit beſchouwen kan. Waarom maakt men van onze Inlandſche Planten geen gebruik? men heeft 'er eenige onder, die veel aangenamer niespoeders verſchaffen, en waar van het

het gebruik minder gevaarlyk is, als dat van den Tabak.

TABROUBA. Dit is een groote Boom die op Suriname groeit: zyne bloemen zyn groenachtig wit, en worden van vruchten gevolgt, welke witte zaden bevatten, die naar die der vygen gelyken. Men trekt 'er een ſap uit, 't geen door de zonneſtralen zwart word, en de Indianen een verf verſchaft, waar mede zy hun lichaam verwen. Wanneer men een inſnyding in de takken van den Tabrouba maakt, zoo vloeit 'er een melkachtig en bitter ſap uit, waar mede de Wilden hun hoofd wryven, met oogmerk om 'er de laſtige Inſecten van te verwyderen.

TACLOVO. Dit is een ſoort van Ooſt-Indiſche Oeſter, die verſcheide ponden weegt. Men heeft eenige Barris, (een ſoort van Boſch-Aapen), die 'er gretig naar zyn, en haar op de oevers zoeken. Vermits deze Oeſters dikwyls gapen, en de Aap vreeſt dat zy, wanneer hy haar verſlinden wil, hare ſchelp zal toeſluiten, en zynen poot vaſthouden, zoo werpt hy een ſteentje tuſſchen de ſchelpen, die haar het ſluiten beletten, en hy verſlind de Oeſter vervolgens op zyn gemak.

TÆDA. Dezen naam geeft men aan de onderſte takken van de Pynboomen der Bergen, welke met Harſt vervult zyn, en hierom tot Toortzen verſtrekken.

TAJACU of PECARI, *Porcus moſchiferus.* (*Byvoegz.*) Dit is een ſoort van Wild-zwyn of Varken, 't geen natuurlyk aan Amerika is: het is een der talrykſte en aanmerkelykſte ſoorten van Dieren, die men in dit Werelddeel heeft. By den eerſten opſlag van het oog, gelykt dit Dier naar ons Wild-zwyn, of naar het Siamſche Varken, 't geen gelyk men weet, niets anders, even als ons tam Varken, dan een verſcheidenheit van het Wild-zwyn of Wild-varken is. Deszelfs lichaam is met borſtels bedekt, die zoo ſtevig zyn, dat zy naar de pennen der Stekelvarkens gelyken.

Dit Viervoetig Dier, is, onder alle de Dieren, het eenigſte, 't geen een opening aan dat gedeelte van het lichaam heeft (want deze beurs is op den rug, naby het achterſte gedeelte geplaatſt, en heeft een opening van twee of drie lynen wydte, maar die tot een diepte van meer dan een duim indringt). De *Civetkatten*, *Genetkatten*, enz., hebben de bewaarplaats van haar reukwerk onder de teeldeelen. De *Ondatra* of *Muskus-rot*, het *Muskus-dier*, hebben haar aan den buik.

Deze Dieren zyn zeer talryk in alle de warme en Bergachtige Geweſten van Zuid-Amerika; zy trekken gewonelyk in troepen voort, en onthouden zich zomtyds ten getale van twee of drie hondert by elkanderen; zy bezitten het zelfde natuurlyk vernuft om zich te verdedigen, en zelfs om aan te vallen als het Varken, vooral die gene, die hunne jongen wegvoeren willen; zy koomen elkanderen onderling te hulp, beſchermen hunne jongen, en kwetzen de Honden en Jagers dikwyls. Men kan hen gemakkelyk tam maken, wanneer men hen jong vangt; zy leggen alsdan hunne natuurlyke woeſtheit af, zonder gemeenzaam te worden, want zy herkennen niemand, en kleven zelfs die gene niet aan, die hen van onderhoud verzorgen; maar zy keeren uit zich zelven naar hunne ſchuilplaats weder. Dit ſoort van Wild-zwyn, ſchroomt de koude, en zou zonder beſchutzel in onze gematigde Geweſten, niet leeven konnen, gelyk ons Wildzwyn in al te koude Landen niet beſtaan kan. De Tajacu is een zeer onderſcheiden ſoort van ons Europeaanſch Varken; want zy teelen met elkanderen niet voort, ſchoon deze ſoorten elkanderen ſchynen te naderen.

Wanneer de Tajacu gedood is, zoo is het van aanbelang om aanſtonds de beurs af te ſnyden, die hy op den rug heeft. Deze bevat een vocht waar van den reuk minder dien van het bevergeil, als van de muskus, nadert. Het is mede noodzakelyk, dat men de mannetjes op het oogenblik dat men hen dood, van de teeldeelen berooft, gelyk men zulks de Wilde-zwynen mede doet; want, zonder dit, zou 'er het zelfde ongemak uit voorkomen. Het vleeſch van dit Dier, is drooger, en heeft minder ſpek, als dat van ons Varken, maar het is echter niet kwaad om te eeten, en zou door de lubbing, beter konnen worden.

TAIPARA. Dit is een bevallige Braziljaanſche Pappegaai, die de grootte van een Leeuwrik heeft. Deszelfs vederen zyn citroen geel, en zyne ſtaart is zeer kort. Zyne bek

bek is rood, en zyne beenen zyn graauw; hy onthoud zich op plaatzen die weinig bewoond zyn, en op boomen, op welke men een groot aantal Mieren heeft.

TAKKEN: *zie* dit woord in het Alphabetiesch Tafreel, enz., op het woord PLANT.

TALAPOIN. Dit is een klein soort van Guenon, 't geen een vry bevallige gedaante heeft: men vind dit Dier in de Landschappen van Oostelyk Azia: *zie* AAP.

TALIIR-KARA, *Arbor Indica spinosa, flore & fructu vidua. Hort. Malab.* Dit is een groote Boom van de Kust van Malabaar, die altoos groen is: zyne wortel is met een donkere schors bedekt, die een sterke reuk, en een zamentrekkende smaak heeft; zyne stam is zeer hoog, witachtig, en met een gladde en stofachtige schors bedekt; zyne takken zyn talryk, breiden zich verre uit, en zyn met langwerpige en zeer harde doornen gewapent; zyne bladeren zyn groen, langwerpig, een weinig aan de zyden getant, dik, blinkende, zeer speceryachtig, en zeer scherp van smaak. De bladeren die aan den top voortkoomen, zyn, voor het grootste gedeelte, malsch, en hebben een purperachtige roode kleur. Men wil, dat men tot heden toe, geen bloemen of vruchten op dezen Boom, gezien heeft.

TALK. (*Byvoegz.*) Het soort 't geen geel is, vergezelt dikwyls de Tin-Ertz, en verstrekt gewonelyk tot een Ertz of Matrice aan de Grenaten.

In 't algemeen is het gene men oneigentlyk *Kryt van Briançon* noemt, een gemeene Talk, die vet in het aanraken, en uit korte, maar vaste en te zamengepakte plaatjes te zamengestelt is, die dan eens wit of rosachtig, en dan weder leikleurig, of groenachtig zyn. Eenige Geneesheeren, schryven zomtyds deze wederspannige aarde voor, als een opslorpent en zamentrekkent middel zynde; maar zy kan geenszins dit oogmerk vervullen, vermits het een talkachtige zelfstandigheit is, die onoplosbaar in het zuur der eerste wegen is, en dus bygevolg, onbekwaam, om in de Dierelyke huishouding, over te gaan, met zich met de vochten te vereenigen.

TAMALAPATRA. Dit is de Boom die het Indiaansche blad verschaft, 't geen onder den naam van *Malabathrum* en *Folium-Indum* bekent is. *Zie* INDIAANSCH-BLAD.

TANDEN, *Dentes.* Dit zyn de hardste beenderen van het lichaam der Menschen en zelfs van dat der Dieren. Alle de soorten van tanden, van het eene en andere kakebeen, bezitten de verwonderenswaardigste gedaante, plaatzing en schikking: zy zyn des te harder, om dat zy nader naby het middelpunt der beweeging geplaatst zyn, zy zyn in byzondere holligheden bevat, die men tandkassen noemt; zy zyn hier in door een nagelswyze gewrichting vastgehouden, die men *Gomphasis* noemt. Men heeft drie soorten van tanden in het grootste gedeelte der Dieren, en vooral in den Mensch. Die gene, die in het voorste gedeelte van ieder kakebeen geplaatst zyn, noemt men *Snytanden*; zy zyn breed, dun en plat, eenige noemen hen, *eerste tanden*, *Primores*, om dat zy het eerste te voorschyn komen: andere, geeven hen den naam van *Melktanden*, *Lactei*; en weder andere, die van *Lachtanden*, *Ridentes*, om dat zy zich het eerste vertonen wanneer men lacht. De *Hondstanden*, die tusschen de *Snytanden* en *Maaltanden*, geplaatst zyn; zyn die gene, die het gemeen, *Œlleres* of *Oogtanden* noemt, om dat een gedeelte van de zenuuw die het oog doet beweegen, zich 'er door verspreid, en om dat hier uit het gevaar ontstaat, om hen te doen trekken: eindelyk heeft men de *Maaltanden*, welke tot de kaauwing dienen. De eerste hebben alleen eene wortel, de hondstanden hebben 'er zomtyds twee, en de maaltanden, hebben 'er zomtyds drie en vier. Naar mate dat de tanden buiten hunne kassen komen, word het tandvleesch rood en zagt. Tot dezen tyd is de stoffe van de tanden, zagt en slymachtig: *zie* op het artikel MENSCH. De Tanden zyn, volgens *Peyer*, uit gekromde en harde vliesjes te zamengesteld, die door een lymachtige slymerigheit, vereenigt worden. Wanneer men de tanden van het Hert, van het Paard, van het Schaap, enz. beschouwt, zoo zal men bevinden dat het gevoelen van dezen Schryver zeer gegrond is. De Heer *de la Hire* de Jonge, heeft waargenoomen, dat het lichaam van een tand, met een byzondere en witte zelfstandigheit bekleed is, die *emailjeerzel* of *verglaasf* genoemt word, en

en geheel verschillende is van het overige van den tand, 't geen geel is. Dit emailjeerzel, 't geen *beenvliesch*, *bekleedzel*, of *korst*, van eenige Schryvers genoemt word, bestaat uit een meenigte vezeltjes, die van hunne wortelen af, beenachtig worden, ten naasten by, gelyk de nagelen, en hoornen doen. Men ontdekt dit alles gemakkelyk in eenen gebroken tand. Zoo door eenig toeval een gering gedeelte van dit emailjeerzel afschilvert of weggenomen word, zoo zal het been van den tand, 't geen de aandoening van de lucht niet wederstaan kan, langzamerhand in kalk veranderen; dit veroorzaakt de onvoorzichtigheid, om een te menigvuldig gebruik van de tandpoeders te maken. De Tanden zyn door zich zelven niet gevoelig; de zenuwen die 'er zich door verspreiden zyn zulks alleen: het emailjeerzel is mede het eenigste gedeelte der tanden 't geen aangroeit.

Hoe meer men de gedaante der Tanden in de verschillende Dieren beschouwt, hoe meer men hen evenredig met het byzonder voedzel en behoeftens van ieder Dier, gevormt vinden zal: dus zyn zy, in de verscheurende Dieren geschikt, om hunnen prooi aan te grypen, vast te houden, en te verscheuren. In de Dieren die van kruiden leeven, zyn zy geschikt om de Planten te verzamelen en te verbryzelen. Men heeft Visschen, wier tanden op de tong geplaatst zyn, gelyk die der Forellen, of in het achterste van de keel, gelyk in de Wyting: andere hebben drie, vier of vyf ryën tanden in een kakebeen, gelyk de Zee-honden. Men vind een treffent tafreel der tanden, van hunne schikking, enz., wanneer men het kakebeen van den Mensch, van de Haai, de Krokodil, de Adder, den Tyger, den Beer, den Wolf, den Leeuw, den Stier, (het geslacht der viervoetige herkaauwende Dieren, heeft geen snytanden in de opperkaak), de Kameel, het Hert, het Paard, het Konyn, het Varken, den Aap, den Olyphant, den Goudbraassem, enz., beschouwt. Wy zullen dit artikel besluiten, met te zeggen, dat de door konst gemaakte tanden gewonelyk van Yvoir, of van beenderen van een Os, of van de tanden van een Zee-Paard, gevormt zyn: *zie* Been.

TANDEKENS-KRUID, *Dentellaria aut Plumbago*. (*Byvoegz.*) *Rondelet* wil, dat deszelfs wortel een hevig brandmiddel is; en niemand is onkundig van de Historie van die jonge Dochter, die zich leevendig gevilt vond, door dat zy 'er zich mede gewreeven had, ten einde zich van de Schorft te geneezen. Men bevoordeelt zich van de brandende kracht van het Tandekens-kruid, om de ingewortelde kankers te geneezen, welke men ongeneeslyk oordeelt, om hunne aankleeving aan de beenachtige deelen. Men doet deszelfs bladeren in Olyf-olie aftrekken, waar mede men drie malen des daags de kankerachtige verzweeringen bestrykt, tot dat de zwarte korst afgevallen is, ten einde de zieke geen smerten meer gevoelt; dit duurt omtrent veertien dagen, of omtrent deze tyd. De wortel van de *Plumbago*, of het Tandekens-kruid van Afrika, Amerika en Azia, is scherp; echter eenigzins suikerachtig en speceryachtig; de Negers en Indianen, drinken 'er het afkookzel van, om de braking en waterlozing te bevorderen, wanneer zy van eenig vergiftig Dier gebeeten zyn.

TANING, *zie* Eclips.

TANREC. Dit is een klein Dier, 't geen vry gelykvormig aan onzen *Egel* is, men vind het in de Oost-Indiën. Het verschilt van den Egel door verscheide onderscheidbare kenmerken: het rolt zich nooit klootswys te zamen, gelyk deze; het schept behagen in het water, en onthoud 'er zich langer tyd als op de aarde in. Dit Dier, heeft de grootte van onzen Egel, en heeft alleen stekels op den kop, hals, en op het achterste; het overige van deszelfs lichaam is met wreed hair bedekt. Het verschilt mede door deze kenmerken, van een ander Dier, 't geen men in het zelfde Land vind, en niet grooter als een Rot is, en waar van het geheele lichaam met veel kleinder stekels bedekt is, maar zy staan zoo dicht by elkanderen, als die der Egels: men noemt het mede *Tandrac*. Beide knorren zy, even als een Varken, en beminnen de Slykpoelen der Zee-stranden. Zy vormen zich holen, in welken zy den winter in een staat van verdoving doorbrengen, gelyk de *Relmuis*; hun vleesch, schoon smakeloos zynde, is echter een aangenaam gerecht voor de Indianen.

TANTAMOU. Dit is een Plant die op het Eiland Madagaskar groeit: zy gelykt naar de Plompen; maar haar bloem is violet. Men kookt haren wortel in water, en braad hem onder den asſchen gaar. De Inwoonders maken 'er gebruik van, wanneer zy zich tot het venus-ſpel, willen opwekken.

TAPAYAXIN, *Lacertus orbicularis.* (*Byvoegz.*) Men zecht, dat de Tapayaxin koud in het aanraken is, en zoo lui, dat zy zich naauwlyks van hare plaats beweegt, en zelfs niet wanneer men haar hier toe aanſpoort, ſchoon dit Dier met ſtekels gewapent is, zoo is het echter een zagtaardige Haagdis, en die vergenoegt ſchynt wanneer men haar aanraakt en behandelt; maar het gene ongemeen is, is dat, wanneer men haar aan den kop of in de oogen kwetſt, zy eenige droppelen bloed, uit het gekwetſte deel, uitſchiet.

TAPERA. Dit is een Braziljaanſche Zwaluuw, die door de Portugezen *Andorinha* genoemt word, hy gelykt naar den Jakobyn-Zwaluuw van ons Land: *zie* ZWALUUW.

TAPITI. Dit is de *Cuniculus Americanus* van eenige Dierbeſchryvers. Eenige beſchouwen dit Dier, als een ſoort van *Agouty.* Zie *dit woord.*

TAPIREE-HOUT. Dit is een groote Boom van Cayenne, waar van het hart van het hout met rood en jonquieljekleur, gemengt is: men maakt 'er huisſieraden in dat Land van; en vermits dit hout een uitmuntende reuk heeft, zoo deelt het hem aan het lynwaat mede, 't geen men in de kabinetten beſluit, welke van dit hout te zamengeſtelt zyn. Men begint dit hout naar Europa tot gebruik van de Schrynwerkers, over te brengen.

TAPYRA-COAYNANA. Dit is den Kaſſiën-boom van Brazil, *Kaſſia fiſtula Braſiliana.* Het vleeſch der vruchten purgeert beter als dat van den Kaſſiën-boom van Egypte: *zie* KASSIA.

TARA. Deze Heeſter is de *Poinciana ſpinoſa* van den Vader *Plumier*: men vind hem meenigvuldig in de Valei van Lima, alwaar hy ter hoogte van twee roeden opſchiet. Zyne ſtam is recht, met een graauwen ſchors bedekt, gerimpelt, en met doornen bezet, die regelmatig in deszelfs lengte tot aan de takken geſchikt zyn; welken hen mede hebben, maar in een kleine hoeveelheit en onregelmatig, zyne takken zyn met een groot getal loten bezet, en hebben zeven of acht paren bladeren die eirond, en groen zyn. De bloemen zyn troswys, hebben vyf bloembladen, die rooswys geſchikt zyn, derzelver helmſtyitjes zyn wit, en hebben roode toppen. Op de bloemen volgen peulen, die drie of vier duimen lang, en met rondachtige en bittere zaden vervult zyn. De Verwers bedienen zich van de peulen van den *Tara*, om zwart te verwen; men maakt 'er mede een zeer goede inkt van. De Tara verſchilt van de *Poinciana*: zie *dit woord.*

TARAYO. Dit is een ſoort van Japanſche Laauwrier-kers, waar van de bloem uit vier welriekende bladeren beſtaat, zy zyn geelachtig en in een groot getal in den ſchoot der bladeren by elkanderen geſchikt; de vrucht, die naar een peer gelykt, is rood, en bevat vier zaden: men kweekt deze Planten in de Tuinen aan.

TARW. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 628 *1ſte kolom*, *reg.* 21. Van alle tyden heeft de arbeid der Landbouwers hier toe geſtrekt om de grootſte mogelyke hoeveelheit Tarw, op een gegeven uitgeſtrektheid van grond aan te kweeken; vermits hy tot voedzel van den Menſch geſchikt is, zoo doet hem zyne uitmuntenheit het onderwerp van eenen noodzakelyken koophandel zyn, waar door zyne waarde noch vermeerdert word. Men kan zeggen, dat de vruchtbaarheit der granen in eenen nieuwen grond, zomtyds, naar een wonderwerk gelykt.

Plinius zecht, dat een der Bewindsmannen van den Keizer AUGUSTUS, hem uit een Landſtreek van Afrika in welk hy het bewind had, een vry verwonderenswaardige zeldzaamheid overzond; dit was een Tarwſtruik, die uit vier hondert halmen te zamengeſtelt was, welke alle van een eenig graan, waren voortgekomen; zoo deze zaak waar is, zoo kan men zeggen, dat dit een van die kennenswaardige verſchynzelen der Natuur is, in welke zy hare mildadigheit betoont. Deze landſtreek, is thans zoo ryk in voedende grondbeginzelen nie.

niet meer; want volgens het bericht van den Heer *Thomas Shaw*, brengt 'er tegenswoordig een schepel Tarw, niet meer dan twaalf schepels voort, of ten hoogsten achttien, en dit noch in het beste soort van grond; in plaats dat 'er voormaals vyftig schepels van voortkwamen; en ten opzichten der vruchtbaarheit, brengt een graankorl niet meer als twaalf, vyftien of twintig steelen voort, en zomtyds vyftig, maar dit is zeer zeldzaam.

In Vrankryk heeft men geen bepaalde aanmerkingen in dit opzicht konnen maken; echter kan men in het algemeen zeggen, dat in middelmatige gronden, een schepel gezuiverde Tarw, twee of drie schepels voortbrengt, in de goede gronden, negen of tien, en in de beste twaalf, of in een buitengemeen geval, vyftien; maar dit alles is aan oneindige verscheidenheden onderhevig.

Bladz. 631. *1ste kolom*, *reg.* 24. De gevoelens zyn zeer verschillende omtrent de ziekte die men honingdaauw noemt, en die dezelve schynt te zyn, als het gene men de naam van *Kanker* geeft. *Zie de Memoriën van de Akademie der Wetenschappen van Parys*, *voor het Jaar* 1760. Echter verzekeren de proefnemingen van den Heer *Tillet* ons, dat de beschimmeling zich geenzins uitbreid, zelfs niet, 'al bestrooit men het graan met dit zwarte poeder, en dat zy van een inwendig gebrek afhangt, 't geen de witheit van den kelk of van het uitwendig omkleedzel van de bloem ons aanduid, voor hare ontluiking, reeds te bestaan. Men heeft in het Turksch-koorn, enz., opgemerkt, dat deze kwaal aan de stofknopjes begint, en dus wel een verschillende ziekte zyn kan; want in de andere Planten begint zy in de bodem van de bloem, onder de gedaante van kleine zwarte stippen, die zich langzamerhand over alle de deelen van de bloem uitbreiden, als de kroon en de helmstyltjes, zonder anderszins den stamper aan te tasten, die echter doorgaans in een misdracht verandert.

Bladz. 631. *2de kolom*, *reg.* 11. De Heer *Aymen* verzekert, dat hy den Tarw de ziekte heeft doen krygen die men de *Vermolming*, *Usti-lago* noemt, door middel van het stof der Wolfsveesten. Nieuwe waarnemingen in dit opzicht, zouden aanleiding tot een gewichtige ontdekking geeven konnen; en des te meer, om dat deze kwaal zich op de Granen der andere Planten, overplant, gelyk op de Dolik; en van deze, weder op den Tarw. Men kan deze ziekte voorkomen met het graan te loogen, voor dat men het zaait; dat is te zeggen, met het in een sterke loog van assche te wasschen, waar onder een weinig kalk gemengt is.

Bladz. 632. *1ste kol. reg.* 20. *van onder.* Een der zekerste handelwyzen om het goede Graan te onderscheiden, en waar van de Bakkers zich bedienen, is, dat men deszelfs betrekkelyke zwaarte in overweeging neemt. Het Graan 't geen het zwaarste in een gelyke grootte is, is altoos het beste; want het is nuttig dat men weete, dat het natgemaakte graan, volstrekt ligter is als het drooge. Dit verschil is zelfs zoo aanmerkelyk, dat een Parysche mudde, goede en naauwkeurig drooge Tarw, byna, twee hondert en tachtig ponden weegt; in plaats dat een mudde vochtige Tarw, niet meer als twee hondert en veertig ponden ophalen kan.

Bladz. 633. *1ste kolom*, *reg.* 6. In eenige Landschappen van Vrankryk mengt men de Gierst onder den Tarw, om dat men opgemerkt heeft dat de Kalanders gretiger naar het eerste Graan zyn. Men maakt vervolgens van een zeef gebruik, die hier toe uitgedacht is, in welke de Tarw blyft, en waar door de Gierst met het stof, doovalt.

Bladz. 634. *1ste kolom*, *reg.* 9. *van onder.* Door geheel Afrika bewaart men het Graan in diepe putten die in de Rotzen uitgehouwen, en altoos zeer droog zyn: de Arabieren geeven hen den naam van *Matamores*. De ingang van deze putten is zeer naauw, en zy worden verder en verder wyder; men bedekt den grond met naauwkeurig gedroogt stroo, voor dat men 'er het graan instort; wanneer zy vol zyn, zoo sluit men de opening op een zeer eenvoudige wyze, door middel van naauwkeurig door elkanderen gevlogten houten, waar op men zand werpt, en op dit, vier voeten goede aarde in een hellende vlakte, om dat 'er het water niet op zou konnen blyven staan. De granen konnen een aanmerkelyke uitgestrektheit van tyd in deze onderaardsche holen bewaart worden, zonder dat zy verderven. Het gebeurt zelfs dikwyls dat de eigenaars, die alles onder een willekeurige Heerschappy te duchten hebben, 'er geen gebruik van durven maken, en dat men

hen

hen, niet dan verscheide jaaren na hunnen dood, ontdekt.

In de Ukraine, en in het Groot Hertogdom Lithauwen, bewaren de Inwoonders hunne granen, alleen in diergelyke putten. Maar zy gebruiken de voorzorg om hen niet plotsling te openen, en hen by trappen lucht te geven; zonder dit zou'er, zoo men zegt, een zoo dodelyke damp uit voortkomen, dat hy alle die gene verstikken zou, die zich door onvoorzichtigheit of onkundigheit, by een diergelyke opening bevonden: dit bericht ons de Heer *Deslande*, in zyne Verhandeling over de wyze, om de Granen te bewaren.

TATAUBA of TATAJIBA, *Arbor baccifera Brasiliensis, fructu tuberculis, inæquali, mori æmulo.* (*Verbeter.*) Deze Boom, groeit alomme in de bosschen, door geheel Brazil, vooral op de aan Zee gelegen plaatzen: zyne schors is graauwachtig, en zyn hout saffraanverwig of roodachtig; zyne bladeren zyn spits en getant; zyne vruchten, welke naar die van den Moerbeziënboom gelyken, zyn bleek, vleesachtig, en met een oneindig getal kleine witte zaadjes vervult: uit hare knobbels komen verscheide zwartachtige vezelen voort, die weinig lengte hebben; men eet deze vruchten, of alleen, of met wyn, of met suiker: hare smaak is uitmuntende. Het hout van den *Tatauba* is zeer hard: het verliest zyne groenheit nooit; en duurt langen tyd in het water en in de aarde: het verschaft, wanneer het oud is, een zeer schoone geele verf.

TATOU of SCHILDVARKEN. (*Verbet.*) Dit is een der vreemdste gevingerde Viervoetige Dieren: zyn lichaam is geharnast en met een beenachtig schild bedekt, 't geen in verscheide beweegbare banden verdeelt is. Dit is een van die Dieren, waar in het de Natuur behaagt om ons te doen zien, dat zy met onmerkbare schakeeringen voortgaat, waar van zy zich bedient om de wyzen van bestaan, aan elkanderen te verbinden, welke ons het verste van elkanderen verwydert schynen. Dit Viervoetig Dier is met een beenachtige korst, in plaats van met hairen, bekleed; hier tegen is het *Stekelvarken* met stekende pennen bedekt, die geen baarden hebben, maar waar van de schacht naar die der Vogelen gelykt, enz. *Zie* de Historie der *Tatous*, op het woord SCHILDVARKEN.

TAXISBOOM, JEBENBOOM, JEVENBOOM, *Taxus.* Dit is een zeer bekende Boom, die naar den Pynboom en Mastboom gelykt, en die op bergachtige, steenachtige en steile plaatzen der warme Landen groeit, gelyk Languedoc, Provence en Italiën: men vind hem mede in Zwitzerland, Engeland, en andere Landen, op de Bergen en in de schaduuwryke Bosschen. Zyne wortel is dik, hard, en diep in de aarde ingeplant: hy schiet een verheven stam uit, die een altoos groene boom vormt. Deze hoofdstam verkrygt zomtyds een zeer aanmerkelyke dikte: *Ray* haalt twee zeer oude Taxisboomen aan, waar van de eene meer als dertig, en de andere negen en vyftig voeten omtrek had, dat is te zeggen twintig voeten middelyn. Het hout van den Taxisboom is zeer hard, roodachtig geadert en onverderflyk, bekwaam tot rottingen, tafels, en andere huisieraden. Zyne bladeren gelyken naar die van den Denneboom, maar zyn veel zwakker, spitzer, en even als de tanden van een kam geschikt, zy zyn blinkende aan de boven zyde, zwartachtig groen, en hebben een eenigzins bittere smaak. Zyne bloemen, die in de Lente voortkomen, zyn katjes van een bleeke groene kleur, die uit eenige stofknopjes te zamengestelt zyn, welke een zeer fyn poeder bevatten, zy zyn by wyze van een Paddestoel gevormt, en in vier of vyf getande deelen ingesneden, deze katjes laten geen zaden na. De vruchten koomen op denzelven stam, maar op afgezonderde plaatzen voort; deze vruchten, die in den Herfst ryp worden, zyn zagte, roodachtige, en sappige Beziën; zy zyn aan de voorzyde schelswys uitgeholt, hare kleur is een schoone scharlake verw, zy bevatten een eenig eirond zaad, hare schel is hard, bruinachtig, en bevat een merg, 't geen eenen vry aangenaamen, maar flaauwen en op het bittere trekkende, smaak heeft.

Men kent maar een soort van Taxisboom, maar die een verscheidenheit met geschakeerde bladeren, voortbrengt. De Taxisboom koomt van afzetzels, of noch beter van zaden voort, maar zy blyven meer dan een jaar in de aarde, voor dat zy uitschieten. *Gesner* zegt, dat hy gemaklyk weder vat, wanneer

neer men hem jong verplant, en hy duurt langer als een eeuw. De groote Taxisboomen zyn niet meer in de mode als in de groote wandellanen of in de parken: men snoeit hen tot pyramiden van drie of vier voeten hoogte voor de bloemperken. Deze pyramiden waren voormaals een der voornaamste sieraden der tuinen.

De bogen van Taxishout, wierden by de Ouden het hoogste geschat: en onze Schrynwerkers en Draayers, maken 'er noch veel werk van. *Evelyn* zecht, dat dit Hout voor geen ander, in deugd zwicht tot tanden in molen raden, assen voor rytuigen, en zelfs tot muzyk-instrumenten.

Dioscorides, *Galenus* en *Plinius*, gevolgt van de geheele Oudheit, hebben den Taxisboom, als een vergift beschouwt, JULIUS CESAR zecht, in het zesde boek van zyne *Comment.*, dat CATIVULCUS, Koning der Eburoners, zich zelven met het sap van den Taxisboom, vergiftigden. *Mathiolus* en *J. Bauhin*, brengen een groot getal proefneemingen by, die zyne kwade hoedanigheden bevestigen. De Vader *Schoot* verzekert, dat wanneer men hout van den Taxisboom in een stilstaande water werpt, de Visschen 'er alle door bezwymen; indiervoegen, dat men hen met de hand kan vangen. *J. Baubin* heeft mede deze verdovende kracht aan het Vee, opgemerkt. *Ray*, schynt deze proefneeming te bevestigen, wanneer hy van een dichtbewassen Taxisboom spreekt, die men in den tuin van Pisa aankweekte: hy zecht, dat de Tuinlieden, die dezen boom schoren, niet langer als een half uur dezen arbeid vervolgen konden, zonder een geweldige hoofdpyn te gevoelen, waar door zy genoodzaakt wierden om hunnen arbeid te staken. Omtrent het einde van het jaar 1753 waren verscheide Paarden in een tuin, naby 's Hertogenbosch gekoomen, zy aten 'er takken van Taxisboomen, en vier uuren hier na, stierven zy kort naar elkanderen, zonder eenig toeval, als stuiptrekkingen, die een of twee minuten duurden. Tot hier toe loopt alles te zamen om den Taxisboom in den rang der vergiften te plaatzen.

Wanneer men in tegendeel op de verzekeringen van *Lobel* en *Camerarius*, en vooral op de ondervinding, acht geeft, zoo zal men zien dat deze boom in alle Landen niet gevaarlyk is. *Lobel* zecht, dat de kinderen in Engeland strasseloos, altoos de vruchten van den Taxisboom eeten, en dat deze vruchten mede tot spyze voor de Varkens dienen. De Engelsche Kruidkundige *Gerard*, zecht, dat hy, met verscheide van zyne vrienden, van deze vruchten gegeeten heeft, zonder 'er een eenig ongemak van te gevoelen, en dat hy dikwyls in de schaduwe van dezen boom, geslaapen heeft, zonder eenige pyn in het hoofd, of eenige andere ongesteltheit te ondergaan: men ziet te Parys dagelyks de kinderen de Beziën van de Taxisboomen in den Koninglyken Tuin der Planten eeten, zonder dat hen eenig ongemak overkoomt.

Alle deze tegenstrydige bewyzen, doen ons besluiten, om te gelooven, dat deze Boom, geen vergiftige hoedanigheden door zich zelven bevat; en dat zoo hy gevaarlyk in eenige Landen is, men zulks aan de luchtstreek moet toeschryven, waar door hy gevaarlyke hoedanigheden verkrygt. *Dioscorides* zecht, dat de Taxisboomen, die in Italiën en het Narbonneesche Gaule voortkoomen, vergiftig zyn: dus is het mede met de *Napellus* gelegen, die alleen in zekere Luchtstreeken gevaarlyk is.

TCHA-HOA. Dit is een Plant die het sieraad van de tuinen der Chinezen is: men onderscheid 'er vier soorten van: wier bloemen zeer bevallig zyn. De Tcha-Hoa, heeft overeenkomsten met de Spaansche Laauwrier, door het hout en het loof: deszelfs stam is zoo dik als een been; zyn hout is witachtig en glad, de bladeren staan beurtelings, de bloemen hebben de grootte van een dubbele goude Louis, en zy zyn roodachtig en dubbelt.

TCHUCHA. Dit is de Chineesche Cinabar: de schoonste of zuiverste, koomt van de Stad Chienteou, in het Landschzp Houguang. Men verkoopt den Cinaber tot een zeer hooge prys: de groote stukken zyn zeer duur; hare kleur word niet merkbaar door de lucht verandert.

TEEKEN-PEN. Men geeft dezen naam aan stukken van aardachtige, steenachtige en minerale zelfstandigheden welke gekleurt zyn, en waar van men zich bedient om te schryven, te teekenen, lynen te trekken, enz. Hier toe, behoort het *Kryt*, het *Roodaard*, het *Potloot*, de *Zwarte-steen*, en

en de *Okers* : zie *deze woorden*. Men geeft deze stoffen een langwerpige gedaante, om haar in een omkleedzel of schede te konnen plaatzen.

TEEKT, Tek, *Acarus*. (*Verbet.*) Dit is een geslacht van Insecten, 't geen vry talryk is, maar een groot getal soorten zyn te klein om gemakkelyk waargenoomen te worden, zelfs niet met het microscoop. In 't algemeen hebben de Teekten acht pooten, een kleine kop, twee oogen, en enkelvoudige sprieten, en die veel korter als de spitze snuit is die den mond van dit kleine Dier vormt: het borstschild schynt met den buik verwart te zyn. Deze kleine Dieren koomen van eijeren voort. Verscheide soorten van Teekten, zyn vleesch-eetende Dieren, andere voeden zich met Planten. De Honden, de Vogelen, de Vliegen, en de Schildvleugelige Insecten, worden door byzondere soorten van Teekten aangetast, die eenige Schryvers, ten onrechte (zegt de Heer *Geoffroi* in zyne *Verkorte Historie der Insecten van de omliggende streeken van Parys*) door den naam van *Luizen* betekent hebben. Dezelve Insecten-beschryver zegt, dat een der afschuwelykste en ondragelykste ziekten der menschen, alleen door de Teekten of Ziertjes veroorzaakt word, die, zich onder de huit verbergende, 'er die hevige jeukingen veroorzaken: die de schorft vergezellen.

Men onderscheid, ten 1ste. De Teekt der Honden, of Honds-luis, *Ricinus Caninus*. Deszelfs kleur, is geelachtig bruin: de buik van dit Insect zwelt alleen op wanneer het zich aan de Honden hecht. Men ziet het zomtyds aan de ooren der Jachthonden gehecht die zich in de Bosschen begeeven. Dit is de *Bosch-luis*.

Ten 2de, de Teekt of het Schorftdiertje, *Acarus scabiei*, *aut subcutaneus*: deze is byna onmerkbaar; met zich onder de huit te verbergen, brengt dit Insect die kleine blaasjes voort, die men op de schorftige Lieden ziet: men kan 'er haar door een punt van een naald uit voort doen koomen; zy zyn alsdan dikwyls onbeweeglyk; maar wanneer men hen met zynen adem verwarmt, zoo loopen zy zeer snel voort. Vermits deze Insecten zich dikwyls in de kleederen der schorftige Lieden onthouden, zoo kan men begrypen dat de schorft ligtelyk overgeplant word.

Ten 3de, de Teekt of de Kaas- en Meel-Myt, *Acarus casei & farina*: zie Myt.

Ten 4de, de Teekt of de Spinder, *Acarus fuscus*, *autumnalis*, *textor*. De Heer *Geoffroi* noemt dit Insect, de *Herfstwever*, en wil dat het een web spint, even als de Spinnekop; hy gelooft noch, dat het gene dat het gemeene Volk *Herfstdraden* noemt, fyne webben zyn, die door dit soort van Insecten gesponnen worden. *Zie* echter het gene wy hier omtrent op het artikel *Veld-Spinnekop*, gezecht hebben.

TEIGULGHITCH. Dezen naam, geeven de Bewoonders van het Schier-Eiland Kamtschatka, aan een soort van omdolende Rotten, die van woonplaats veranderen, even als de omzwervende Horden der Tartaren. De Heer *Krakeninicoff*, heeft 'er een beschryving van gegeeven; men leest in dezelve, dat wanneer deze Dieren geen voedzel meer vinden konnen, zy het natuurlyk begrip bezitten om zich te verworgen, met hunnen hals, tusschen twee vorkswyze takken, in te drukken. Het schynt ons toe, dat deze kleine Dieren, dezelve zyn, waar van wy op het woord Bergmuis, gesproken hebben.

TEITEI. Dit is een Braziljaansche Vogel, die de grootte van een Roodborsje heeft; zyn bek is zwart, dik en kort; zyne opperste vederen zyn blaauwachtig zwart, en zeer glansryk; de vederen der onderste deelen zyn geelachtig. Het wyfje verschilt van het mannetje, door groene, geele, en graauwe spikkels. Men voed dezen Vogel in een kooitje om zyne schoonheit en aangenaam gezang. *Marckgraff*, *Historie van Brazil*.

TEJUNHANA. Dit is een Amerikaansche Haagdis, die de dikte van een pink heeft: hare neus is zeer spits; de staart dun, zeer lang, en met vierkante, zeer dunne en fyne schubben bezet: hare kop is met bruine schubben bedekt: die van den buik en keel zyn vierkant, wit, en met rood gespikkelt: hare zyden en beenen, zyn met een vliesachtig, en even als satynachtig vel, bedekt;

 't geen

't geen met bruin en groen geſtreept, en met zwarte vlakken geſpikkelt is, die zich langs de geheele lengte van het lichaam, uitbreiden. *Ray*, *Sinops. Quadruped.*

TEK OF THEK. Dit is een Boom van het geſlacht der Ciſtus: hy groeit in de Ooſt-Indien: vermits zyn hout zeer hard is, zoo gebruikt men het tot den Scheepsbouw; dit is mogelyk dezelve Boom, die men Theka noemt: *zie* THECA.

TELLEGIE. De Inwoonders van het Eiland Cylon, geeven dezen naam aan een zoet, zeer aangenaam, en zeer gezond vocht, 't geen men in overvloed uit een boom trekt die zy *Ketule* noemen, 't geen een ſoort van *Kokosboom* ſchynt te zyn.

TENEBRIO. (*Verbet.*) Dit is een ſoort van Schildvleugelig Inſect, 't geen draadswyze ſprieten heeft: de twee eerſte paren pooten, hebben ieder vyf gewrichten aan de voorvoeten; de laatſte hebben 'er vier; deszelfs borſtſchild is glad, en met een rand bezet. Het grootſte gedeelte der Tenebrioos, vliegen; echter heeft men 'er die, by gebrek van vleugelen, in 't geheel niet vliegen; maar hier tegen loopen zy vry ſnel. Men onderſcheid de Tenebrioos noch in die gene, wier bolachtige ſprieten, een weinig dikker omtrent het uiteinde zyn; de andere hebben ſprieten met lange gewrichten, die overal even dik zyn. De *Tenebrio* heeft eenen vry kwaden reuk: men vind dit Inſect in de Velden en Tuinen, onder de onreinheden.

TENTELLE. Dezen naam, geeven de Inwoonders van Madagaskaar aan den Honing, waar van hun Eiland verſcheide ſoorten voortbrengt: *zie op het woord* BYE.

TEREGAM. Dit is een groote Vygenboom van de Kuſt van Malabaar, waar van de wortel in Azyn verbroken, die met Kakauw bereid is, en des morgens nuchteren ingenomen zynde, voor verfriſſende gehouden word. De Teregam is de *Tricus*, *Malabarica*, *foliis rigidis*, *fructu rotundo*, *lanuginato flavescente*; *cerasi magnitudine*, van *Commelin*.

TERENIABIN. Dit is de Perſiſche Manna: *zie op het woord* MANNA.

TERPENTYNBOOM, *Terebinthus vulgaris*. Dit is een boom van een middelmatige hoogte, die natuurlyk op het Eiland Chio in Italiën, en in de Zuidelyke deelen van Vrankryk en Spanje groeit: zyn hout is hart, en zeer harſtachtig, en gelykt naar dat van den Maſtikboom; zyne ſchors is graauw en aſchverwig: men verkoopt hem dikwyls voor den waren *Narcaphtum*: *zie dit woord*. Zyne bladeren zyn groen, komen 's jaarlyks op nieuw voort, en vallen in den winter af: zy zyn verſcheide by elkanderen aan een rib geſchikt, die in een eenig blad eindigt. De bloemen zyn een ſoort van katjes of troſſen: de vruchten komen op ſteelen voort die geen bloemen dragen, dit zyn graauwachtige, eironde, en in het aanraken ſlymachtige Beziën, die de handen met een groenachtige blaauwe kleur verwen. Men maakt inſnydingen in den ſtam en groote takken van dezen boom, om 'er den ſpeceryachtigen en vloeibaren Harſt uit te trekken, die 'er alsdan uitvloeit. Dikwyls koomt dezen Harſt natuurlyk uit de blaasjes voort, die zich als zoo veel wennen aan het uitwendige gedeelte van den boom vertoonen; maar het ſchynt ten uiterſten nuttig te zyn, dat men afkappingen aan de boomen verricht, die een overvloed van byzonder en harſtachtig ſap bevatten, anderszints verſpreid zich dit ſap door het inwendige van den boom, ſtremt de groeijing, en doet hem ſterven. Men ſchat den ſchors, de bladeren en de vruchten van den Terpentynboom nuttig om den buikloop te ſtoppen, en de pis en het zaad te verwekken. Het ſchynt dat de Terpentynboom een lange during heeft: men ziet 'er in Italiën die zeer oud zyn; en *Jozephus* verhaalt in het vyfde Boek, een en dertigſte Hoofdſtuk, van de *Joodſche Oorlogen*, dat men in zynen tyd, zes ſtadiën van de ſtad Hebron, een Terpentynboom had, die zoo oud als de Wereld was. De Terpentynboom is wezentlyk niets anders als de Boom die door den naam van *Wilden Piſtaſſenboom*, betekent word. *Zie* PISTASSENBOOM.

TESSIO. Dit is een ſoort van Japanſche Palmboom, waar van men in dat Land, den deeg

deeg bereid, die men *Sagou* noemt: *zie dit woord.*

TETHIYS, *Tethia.* (*Byvoegz.*) De Heer *Bianchi* zecht, dat men de Tethiys in de klasse der *Holothuriaas* moet plaatzen. Zie hier de beschryving van dit Dier, 't geen hy op de stranden van de Adriatische-Zee, ontdekt heeft, *Tethyum plerumque sphericum, malum aurantium lusitanicum formâ & colore referens, quod horisontaliter dissectum, fibras radiatim osseas ostendit.*

TETRAPHOË. De Inwoonders van Guinee, geeven dezen naam aan een Plant, die in hun Land tegens den buikloop beroemt is. De Bewoonders van de Kust van Malabaar, op welke zy mede groeit, noemen haar *Wellia cadavalli. Petivert*, die haar onder de soorten van het klein Klissenkruid geplaatst heeft, beschryft haar dus: *Xantium Malabaricum, capitolis lanuginosis.* Hare steel is houtachtig en katoenachtig: hare bladeren zyn by paren op korte steelen geplaatst; die eerst ruig zyn, maar in 't vervolg ruuw en scherp worden: de bloemen die troswys voortkomen, bestaan uit blaadjes van een schoone groene kleur: de helmstyltjes hebben een schoone scharlaken kleur; op de bloemen volgen houtachtige vruchten, die gelykvormig aan die van onze Hondsrozen zyn, maar zy zyn een derde kleinder. De wortel van deze Plant, word in de bloedstortingen gebruikt.

TEXOCTLI, *Arbor texoctlifera Mexicana.* Dit is een boom die zonder aankweeking op de bergachtige plaatzen van Mexiko groeit: hy heeft de grootte van onze Appelboomen. Zyne takken zyn met een oneindig getal doornen bezet, de appelen en bladeren die hy voortbrengt, gelyken naar de onze; zyne bladeren zyn echter veel wreeder, en meer getant; de vruchten hebben de grootte van een Kastanje, zyn geel en hard voor dat zy ryp zyn; maar zy worden zeer zagt door het rypen: zy bevatten drie zeer harde zaden. De Mexikanen laten de vruchten van dezen Boom volkoomen ryp worden, waar na zy haar met Salpeter besproeijen, om haar te bewaren. Zy willen, dat hoe onaangenamer de smaak van deze appelen voor de Europeanen is, hoe aangenamer zy voor de Inboorlingen zyn.

THECA. Dit is een bastaart Eikenboom van de Kust van Malabaar, waar van men geheele Bosschen vind; zyne stam is hoog en dik, en met een ruwe, dikke, en aschverwige schors, bekleed; hy schiet een menigte kwastachtige en vierkantachtige takken uit: zyne wortel is roodachtig; zyne bladeren, die by paren voortkoomen, zyn groot, dik, en hebben eenen rinsachtigen smaak; zyne bloemen zyn klein, welriekende, wit, en hebben zes rondachtige bloembladen: zy worden door peulswyze vruchten gevolgt, die ieder vier zaden van eenen bitteren smaak, bevatten. De Indianen gebruiken zyn hout, 't geen witachtig en hard is, tot de bouwing van hunne Tempelen. De bladeren van den Theca, geeven een sap uit, 't geen dient om hun Katoen en Zyde, purper te verwen: men eet deze bladeren, en men maakt 'er een siroop van, die de Sprouw geneest. De bloemen van dezen Boom, in den Honing van dit Land, gekookt zynde, zyn een geneesmiddel tegens de opstoppingen van het water en de waterzucht.

THEE VAN DE ANTILLISCHE EILANDEN. Dit is een Kruid 't geen menigvuldig tusschen de spleten der Rotzen, op de oude muuren, en in de weiden en tuinen van deze Eilanden groeit, in welke men het, even als een schadelyk Onkruid uitscheurt. Deze Plant schiet ter hoogte van drie voeten op: hare takken zyn met kleine donkere groene, lange en smalle bladeren bezet, die in een punt eindigen, gelyk die van de Chineesche Thee: men schat hen zweetdryvende.

THEE (CHINEESCHE EN JAPANSCHE) (*Byvoegz.*) De Thee die het hoogste in Japan geschat word, is die van Udsi, een kleine Stad naby Meaco. Alle de Thee die aan het Hof van den Keizer en door het Keizerlyk geslacht gebruikt word, moet op eenen Berg ingezamelt worden, die naby deze Stad is, en een aangenaam gezicht verschaft: men zamelt deze Thee met ongeloofslyke voorzorgen in; de plantaadjen is met een breede en diepe gragt omringt; de Theeboompjes zyn 'er by wyze van wandellanen in geplant, en men verzuimt niet een eenige dach om deze doorgangen met bezemen te reinigen; zy die de Thee inzamelen, moe-

moeten zich van Visch en zekere soorten van Vleesch onthouden ; zy moeten zich mede ten minsten twee malen des daags in een warm bad en in de Rivier wasschen, en mogen de blaadjes niet dan met handschoenen aanraken. De Opperverzorger van het Hof, heeft Bestuurders onder zich welke het opzicht hebben over de aankweeking, inzameling en bereiding, van dit soort van Thee, welke men zorgvuldig ingepakt, en onder het geleide van een sterke wacht, en met een talryk gevolg, naar het Hof zend.

De bladeren van de *Thee Bohea*, of *Thee Boe*, of *Rosse Thee*, zyn meer verbryzelt, en harder gedroogt als die van de Groene Thee; men zamelt hen alleen gedurende de maanden April en Mey, in : my geheugt, dat de Thee Pekoe, het eenigste soort van Thee is, waar van men op Ysland, met Melk en Honing, en zomtyds met een weinig Genever, gebruik maakt.

Men zou neigen om te gelooven, dat de versche bladeren van de Thee, boven de gedroogde moesten geschat worden, in het gebruik, 't geen 'er de Chinezen en Japanneezen van maken; maar volgens *Kempfer*, bezitten de versche Theebladeren, een onaangename bitterheit, zyn verdovende, en ontstellen het brein en de zenuwen, waar aan zy bevingen veroorzaken. Het is alleen door de droging, dat zy deze kwade hoedanigheden verliezen.

THEE OF CASSINE DER ZUID-ZEE. *Miller* zecht, dat 'er de Indianen van deze Landstreeken, zeer veel werk van maken, en dat het byna, het eenigste geneesmiddel is, waar van zy zich in Carolina, bedienen. Op een bepaalde tyd van het jaar, komen zy van zeer verre, naar den oever der Zee, waar van dit soort van *Cassine*, nooit verre, verwydert is : zy plukken deszelfs bladeren af, welke zy in het water werpen, 't geen zy in een ketel over het vuur laten kooken. Wanneer deze bladeren genoeg gekookt hebben, zetten zy zich om den ketel neder, en een ieder drinkt uit een schaal, die rond gaat, van dit afkookzel: zy vervolgen dit, gedurende twee of drie dagen; het bezit de eigenschap om hen zonder geweldige poogingen, zonder smerten, en zonder snydingen, te doen braken, en zonder dat zy verplicht zyn, om zich te bukken. Wanneer zy zich genoegzaam gepurgeert achten, zoo beladen zy zich alle met een arm vol van de bladeren van deze *Cassine*, en keeren 'er mede naar hunne woningen, te rug.

De Heer *Frezier* zecht, dat de Spanjaarden van dit geneesmiddel gebruik maken, tegens de uitwaassеming van de Mynen van Peru, en dat men 'er een groote meenigte te Lima van verkoopt, alwaar men deze Plant gedroogt, en byna tot poeder gebracht, brengt. Men doet deze bladeren in schaaltjes, die van Kalabassen gemaakt zyn, en *Mate* genoemt worden : men doet 'er suiker by, men giet 'er warm water op, en drinkt het uit, zonder het water tyd te geeven van de krachten der Plant uit te trekken. Om de bladeren niet mede door te zwelgen, bedient men zich van een buis, aan welkers einde een bal gehecht is, die met gaatjes doorboort is. Deze pyp gaat rond: men voegt op nieuw suiker en water by de bladeren, wanneer de schaaltjes ledig zyn: in plaats van deze pyp, die *Bombilla* genoemt word, bedienen zich andere van een klein schuimspaantje, 't geen de naam van *Apartador* draagt, om de bladeren uit de schaaltjes te neemen. Deze drank word hoger als de Thee geschat : hy heeft een aangemamer smaak; deszelfs gebruik is zoo gemeen, dat de armste Lieden, hem des morgens drinken. De handel in deze *Thee* of *Cassine der Zuid-Zee*, word te Santa-Fé gedreven: men brengt hem langs de Rio de la Plata, naar deze Stad. Men onderscheid 'er twee soorten van, het eene word *Yerba de Palos*, en het andere *Yerba de Camini*, genoemt; het laatste, 't geen uit Paraguay koomt, word de helft duurder als het eerste verkocht. Men verzekert, dat dit Landschap 'er 's jaarlyks, meer dan twee hondert en vyftig duizent ponden, van uitleevert : deze byonderheden, doen ons besluiten, dat de *Thee der Apalaches*, en het *Paraguayschkruid*, de twee Planten zyn, die de twee soorten van *Thee*, of *Cassine* der Zuid-Zee, uitmaken. *Zie* THEE DER APALACHES en PARAGUAYSCH-KRUID.

THEE (MARTINIEKSCHE). (*Byvoegz.*) Men geeft op het Eiland Martinique dezen naam, aan twee soorten van Planten; waar van het eene, den naam draagt van *Thee van het Fort St. Pierre*; en het

het andere, die van AMERIKAANSCHE THEE, of THEE VAN DE RIVIER VAN LIMA, *Capraria peruviana agerati, foliis absque pediculis.* Dit is een Heester die uit Peru oorspronkelyk is, maar hy is 'er alleen zedert het jaar 1709, bekent; zyne hoedanigheden, welke dezelve als die van den Chineeschen Thee zyn, deden de Peruvianen wel ras het gebruik van dezen nalaten, om zich alleen van dien genen te bedienen die in hun Land groeit. De Vader *Feuillee* verzekert, dat men in het jaar 1711, alleen van den Thee van de Rivier van Lima, in dit Land, sprak. De houtachtige wortel van dezen Heester, is gelyk de vezelen en hairen waar mede hy bezet is, met een graauwachtige en zeer dunne schors bedekt. Deszelfs houtachtige steel is hoog, enz.

THIN. De oude Schryvers, en vooral de Arabische Geneesheeren, hebben, door dit woord, de gezegelde Aardens betekent, waar van men in de Geneeskonst, gebruik maakt: *zie* GEZEGELDE AARDENS.

THORA. (*Byvoegz.*) Men wil, dat de Spanjaarden, ten tyde toen de handboog hun voornaamste wapentuig was, hunne pylen met het sap van deze Plant vergiftigden, zy deden dit, in het jaar 1530, in hun gevecht tegens de Moren, met zich van het sap van een soort van Akonyt te bedienen, 't geen in de nabuurschap van Grenada groeit, en 't geen men, om deze reden, *Handboogshout*, noemt: zy bedienen zich mede van het sap van het zwarte Nieskruid, 't geen op de Bergen van Castiliën groeit. Het uitwerkzel van deze beide soorten van vergift, is, wanneer het in het bloed overgaat, hoofdpyn, verdoving, opzwellingen van het lichaam, en de dood.

THYMELEA, MEZEROEN, *Thymelea aut Laureola mas. Tournefort.* Dit is een kleine Heester, waar van men verscheide soorten heeft die men aankweekt. Deze Heesters die zeer weelig in de warme Landen groeijen, vooral in de nabuurschap van Cortona, alwaar zy *Biondella* genoemt worden, brengen aan den top van hunne takken, troffen van pypswyze bloemen voort, die aan hunne toppen uitgebreid, en in vier tegens elkanderen overstaande stukken, ingesneden zyn. Eenige soorten hebben roode, andere witte, en weder andere bleekroode bloemen.

Deze Heesters, brengen Beziën of vruchten voort, welke de grootte van die der Myrtus hebben, zy zyn cirond, en met een zeer scherp en brandend sap vervult; wanneer zy ryp zyn, zoo zyn zy rood, en zy veroorzaken buikloop, en zeer hevige smerten in de ingewanden; echter zyn 'er de Patryzen en andere Vogelen zeer gretig na. De Thymelea kondigt de Lente door hare bloemen aan, welke zeer bevallig zyn, en in het begin van de maand Maart, ontluiken. Alle de soorten van *Mezeroen* zyn zeer geweldige purgeermiddelen, waar van men geen gebruik meer maakt, zoo niet in Turkyen. De schors van de *Mezeroen met bladeren van het Vlasch* op den arm gelecht zynde, doet het zelfde uitwerkzel als de branding met een gloeijent yzer. Men doorboort zomtyds de ooren, en steekt 'er een stukje van het hout van deze Heesters in, om de vochtigheden tot zich te trekken. De Verwers bedienden zich voormaals van dit hout, om geel of groen te verwen, na dat zy het met Indigoachtige Weede hadden laten koken.

THURINGSCHE-WIEROOK. Dezen naam heeft men aan den Harst gegeeven die de Thuringsche Pynboomen uitgeeven, en vooral die van het gebied van Saxen, 't geen een meenigte van Bosschen van dit soort van boomen bevat. De wilde Mieren trekken 'er kleine korlen uit, die zy in de aarde bedelven, zomtyds ter diepte van vier voeten: hier vloeit dit pek tot een klomp by elkanderen; men delft het vervolgens in groote stukken uit de aarde, en dit is het gene men *Thuringsche-Wierook*, noemt.

TIN. (*Byvoegz.*) De Tin-aderen zyn zomtyds alleen met een geringe hoeveelheit aarde bedekt, en vertoonen zich dikwyls aan haar oppervlak. In de Mynen van Devonshire en Kornwal, is de richting der Tinaderen gewonelyk van het Westen naar het Oosten, schoon zy in de andere deelen van Engeland, van het Noorden naar het Zuiden, voortlopen; alsdan dompelen zich deze aderen volstandig naar het Noorden, van acht voeten tot acht voeten, drie voeten loodlynig, dieper in de aarde in. De Mynwerkers hebben opgemerkt, dat de zyden der aderen van de Tin-mynen van Devonshi-

vonshire, nooit loodlynig zyn, maar altoos een weinig overgebogen. Men heeft in Saxen, in het gebied van Altemberg, een Tin-myn, die uit een klomp bestaat, en als een wonder in de Mineraalkunde beschouwt kan worden. Deze Myn beslaat omtrent twintig roeden in omtrek, en leevert Tin-Ertz uit van het oppervlak der aarde, tot op een loodlynige diepte, van vyftig roeden.

Het is nuttig dat men aanmerke, dat de Tin-Ertzen altoos moeijelyk te be arbeiden zyn, om de stoffen met welke zy verknocht zyn. Wanneer men een Tin-myn ontdekt heeft, zoo vormt men 'er aanstonds putten, galleryen, doorsnydingen, enz., in.

Men be-arbeid het Tin met hamers, op een kopere plaat, die op een aambeeld geplaatst is, met een of twee bevervellen tusschen deze plaat en het aambeeld.

Het *Gemeene Tin*, 't geen men by alle de Tinnegieters vind, is een vermenging van Glad-Tin, Lood, en zomtyds, van Geel-Koper.

Om de vermenging van het Tin, noch welluidender te maken, zoo slaat men het sterk met hamers; dit is het gene men het *Tin kout smeden*, noemt.

Het *gezuiverde Tin*, 't geen men in den Koophandel vind, is of in baren, of in staven, die men *roeden* noemt, of in vierkante stukken, waar aan men den naam van *hoeden* geeft: men beproeft het Tin, om 'er de hoedanigheit en waarde van te ontdekken, met het geheel gesmolten in een vorm van Kryt-aarde te gieten: hoe ligter de baar is, hoe beter of fynder het Tin zyn moet, enz.

Het Tin behoort tot het zamenstel der smeltglazen, tot dat der soudeerzels van de zagte Metalen, en de verglaaszels van het aardewerk Dit Metaal geeft een purperkleur aan de ontbinding van het Goud.

TINKAL. Dit is een stoffe die zeer weinig in Europa bekent, of kwalyk door de Schryvers beschreeven is. De Kooplieden geeven den naam van *Tinkal*, in de Oost-Indiën, aan den ruwen en zeer aardachtigen Borax. Dit is, om eigentlyk te spreeken; de slymachtige en glasbaarmakende aarde van den Borax, die van steenen ontbloot, maar met de zoutachtige en met gekristallizeerde deelen van den Borax, beladen is. Men wil dat deze zelfstandigheit oneindig krachtiger in de Geneeskonst is, beter geschikt tot de glasmaking, en geschikter tot de smelting en soudeering der Metalen.

De Heer *Cadet*, die door zyne Scheikundige proeven bekent is, heeft nasporingen omtrent de Borax-aarde gedaan, en haar aan de Akademie der Wetenschappen van Parys mede gedeelt, die haar onder hare Memoriën heeft doen drukken. Ik heb in het jaar 1763, aan dezelve Akademie, een Memorie voorgeleezen, in welke ik eene beschryving van den Borax geeve, van zynen oorsprong, en de wyze der Hollanders, om hem te zuiveren; ik onderzoek in deze Memorie den aart van dit zout, waar in het koperachtige gedeelte bestaan kan, 't geen men gist 'er in bevat te zyn, en of 'er het wezentlyk in bevat is, of niet, enz.

TITIRI. (*Byvoegz.*) De menigvuldigheit en aangenaamheit van dezen Visch, is oorzaak dat 'er een ieder van eet; maar men moet hem versch eeten, want hy kan niet lang bewaart worden. De wyze om hem te bereiden, is dat men hem dikwyls in versch water afwascht, om hem van het zand te reinigen waar mede hy altoos bedekt is; vervolgens kookt men hem met water, zout, boter, en fyne kruiden.

TLANHQUACHUL. Dit is de schoone roode Wulp van Brazil: zyne hals, is met een schoone zwarte kraag geringt.

TLAPALEZPATLI. Men gist met veel waarschynlykheit dat dit dezelve boom is, die het *Graveelhout* verschaft. Zie *dit woord*.

TLAQUATZIN. Dezen naam geven de Amerikanen aan een soort van *Philander*. *Hernandez* geeft den naam van *Doornachtige Tlaquatzin*, aan een soort van Braziljaansch *Stekelvarken*. Zie *deze woorden*.

TLEHUA. (*Byvoegz.*) Dit is een soort van Adder, van het Eiland Celebes, die wel dezelve Slang zyn kan, die men *Tleou* in Brazil noemt.

TOCANHOHA. Dit is een vrucht van het Eiland Madagaskar, die de Honden doet ſterven. Het ſchynt dat dit een ſoort van *Kraans-oogen* is. Zie *dit woord.*

TOC-KAYE. (*Byvoegz.*) De rug van de Toc-Kaye is met een geſagrynde en met vlakken gewolkte huit bedekt, die met verſcheide reijen kegelvormige punten van een bleekblauwe kleur bezet is; de buik is bleek-graauw en met rood gevlakt; de ſtaart is byna zoo lang als het lichaam en het hooft te zamen: hy is dik aan zynen oorſprong; de kop heeft een driehoekige gedaante; de vingeren eindigen in zeer ſcherpe en gekromde nagelen; iedere vinger is noch met een breed en eirond vlies bezet, 't geen zelfs met een zeker getal vliesjes bezet is, die onderling evenwydig, en loodlynig met het groote vlies zyn: deze ſchikking geeft het Dier een zonderlinge bekwaamheit, om zich aan de gladſte lichamen te hechten. De oogen van deze Haagdis zyn zeer groot, en de openingen die de ooren vormen, zyn eirond: *zie* de *Memoriën van de Akademie der Wetenſchappen van Parys*, *derde Deel*, *tweede Stuk.*

TODDI. Dit is een geeſtig vocht, 't geen de Inwoonders van Indoſtan, door een inſnyding uit een ſoort van Palmboom trekken, die men *Wyn-Palmboom* noemt.

TOIBANDALO. De Spanjaarden, geven dezen naam, aan de *Kruisbaai*, een Viſch, waar van wy op het woord *Hamerviſch* geſproken hebben: *zie dit woord.*

TOJUGUA. Dit is een gekroonde Slang van Nieuw-Spanje: het voorſte gedeelte van haren kop, is met groote en breede ſchubben bekleed, die alle met wit en zwart gemengt zyn; die van het opperſte gedeelte van den rug, zyn ſchoon git-zwart: de hals van dit Dier, is aanmerkelyk door een witte vlak, die bultswys verheeven, en met een zwartachtige kroon bezet is; de ſtaart eindigt in eenen beenachtigen punt; de ſchubben van den buik zyn donker bruin, en hebben een witten rand. Men plaatſt de Tojugua, in den rang der ſchoonſte Slangen: *zie* den *Theſ. II.* van *Seba*, *Tab.* 105. *n.* 4.

TOLMERUS. Dezen naam geeft *Linſter* aan een Inſect, 't geen de *Hemerobius* van *Linnæus* is; het is de Vlieg van den *Leeuw-Mier*: zie *het artikel* JUFFER VAN DEN LEEUW-MIER.

TOMATE. Dit is een verſcheidenheit van den Dol-Appel (*Lycoperſicon*): deze vrucht heeft de grootte van eenen middelmatigen Oranje-appel, zy is eerſt groen, en verkrygt vervolgens een roodachtige geele kleur; eindelyk, word zy geheel rood en gevoort, of verkrygt ribben, of een ongelyke gedaante. De Plant, die de Tormate voortbrengt, word, door eenige Schryvers, onder de ſoorten van *Solanum* geplaatſt. De Heer *de Tournefort*, heeft 'er haar van afgeſcheiden: *zie* DOL-APPEL. In 't algemeen worden de vruchten der Solanum (*Nachtſchade*) niet gegeeten; maar men merkt aan, dat die gene die rood zyn, en een rins vocht bevatten, niet gevaarlyk zyn. Men eet thans een menigte Tomates: men vermomt haar door verſchillende ſouſſen. Wy berichten, dat zoo iemand by toeval 'er zich ongeſtelt door bevinden mocht, het beſte hulpmiddel hier tegen is, dat men gebruik van Azyn maakt.

TONG-CHU. Dit is de Boom, waar uit men, in China, een Olie trekt, die *Tong-Teou*, genaamt word. *Zie* de woorden VERNISBOOM, en BOOM WAAR UIT MEN OLIE TREKT.

TONNETJE. (*Byvoegz.*) Dezen naam geeft men aan een draadswys zamenweefzel, 't geen den Zyworm tot een omkleedzel dient, en waar van men door een be-arbeiding, die men *Haspeling* noemt, die Dierlyke zelfſtandigheit bekoomt, die men den naam van *Zyde* geeft, en tot menigvuldige koſtbare werken gebruikt word. *Zie* op het woord ZYWORM. Het Tonnetje, is, om eigentlyk te ſpreeken, het graft, in welk de Rups in een Popje, verandert. *Zie* POPJE.

TONYN. (*Byvoegz.*) De ſnelheit met welke de Tonynen en verſcheide andere Viſſchen zwemmen, en de ſtandvaſtige during van deze ſnelheit, zouden niet waarſchynelyk ſchynen, zoo zy niet algemeen bekent waren. De Ridder *de Chimbaud* zecht, dat wanneer hy van Martenique naar Vrankryk overſtak, het ſchip waar op hy zich bevond, gedu-

gedurende deze tocht, die meer dan hondert dagen duurde, een verbazende menigte van Tonynen ontmoete, die het zelve geduurende zeven en veertig dagen vergezelden: zy verdweenen alle op het oogenblik dat het den Oceaan verliet om de Straat van Gibraltar, in te zeilen.

Men vangt mede een groote menigte Tonynen op de Kusten van Basques en Sabour, die onder de Admiraliteit van Baijonne behooren; de vischvangst begint in het midden van de maand April, en duurt tot in het begin van October; zy word door lynen verricht die een zeilent vaartuig gestadig voortsleept; de angels zyn met een stuk oud lynwaat, of met een zakje bekleed, 't geen den vorm van een Sardyn heeft, waar na de Tonynen zeer gretig zyn; ieder vaartuig brengt zomtyds hondert en vyftig Tonynen aan het strand.

TOPAAS. (*Byvoegz.*) Men geeft den naam van *Rookkleurige Topaas*, aan een geelbruin Rotskristal. Wat de cubique Topazen betreft die de Heer *Gmelin* zecht in Siberiën gezien te hebben, dit zyn niets anders dan *Vloeikristallen van Lood.* Men wil, dat alle de Robynen die uit Brazil komen, Topazen zyn, die men voor de werking van het vuur blootgestelt heeft. Wy zyn getuigen geweest, dat de Saxische Topaas zyne kleur in het vuur verliest: hy blyft wit, en doorschynende.

Wat de eigenschappen van den Topaas betreft, de Artzenybereiders moeten de geneeskrachtige deugden der Steenen, voor verdacht houden.

TOR. (*Verbeter.*) *Bladz.* 652. *1ste kol. reg.* 6.

Onder de vreemde Torren is de *Olyphants-Tor* of *Vliegende Stier*, *Scarabeus-Elephas*, een der zonderlingste. Dit is een groot schildvleugelig Insect, 't geen men te Mocha, te Suriname, aan de Rivier Ronoch, en in het Landschap Guayana in Zuid-Amerika, vind. Dit Insect, is twee en een vierde duim breed, en drie duimen lang, behalven zynen snuit, wiens lengte die van een duim overtreft. Zyn lichaam is zwart, zyne sprieten, of liever, zyne hoornen, zyn onbeweegbaar; maar zyne snuit is zeer beweegbaar. Men ontdekt noch eene verhevenheit op den kop van dit Dier.

TORTELDUIF. (*Byvoegz.*) De Heer *Brisson*, maakt van de Kanadiaansche Torteldui, van die van Karolina, van die van Amboina, van die van de Kaap de Goede Hoop, van die van de Senegal, van de Ring-Torteldui, en van de Muil-Torteldui, gewach: deze laatste koomt van een gemeene Torteldui, en van een Ring-Torteldui voort; hare vederen zyn geschakeert. Wy hebben in het jaar 1766, te Amsterdam, by den Heer *van der Meulen*, twee zeer bevallige Tortelduiven gezien, die een geelachtige bruine kleur hadden: men had haar van Arickelse in de Spaansche West-Indiën, overgebracht.

TOTOCKE, *Totocifera arbor Orellanensium.* Dit is een groote Peruviaansche boom, die dik en takryk is; zyne bladeren zyn ten naasten by, gelyk die van den Olmboom gevormt; zyne bloemen zyn naauwlyks zichtbaar, 'er volgen rondachtige vruchten op, die met een houtachtige, harde, dikke en gestreepte schel, bedekt zyn. Deze vrucht is in zes zaadhuisjes verdeelt, die acht noten van een rosse kleur bevatten, welke twee duimen lang zyn: iedere noot bevat een pit, die naar een Amandel gelykt, zy bestaat uit een witte en eenigzins olieachtige zelfstandigheit, die goed om te eeten is. Vermits de Totockes zeer hoog groeijen, en dat de vrucht zelfs zeer zwaar is, zoo durven de Inwoonders niet in de Bosschen komen, zonder hunne hoofden tegens de afvalling van deze vruchten, te beschutten. *Ray*, *Hist. Plant.*

TOUKAN. (*Byvoegz.*) Men onderscheid doorgaans vier soorten van Toukans. Ten 1ste, de Toukan met een roode stuit. Ten 2de, de Toukan met een geele stuit. Ten 3de, de Toukan met een witte stuit; en ten 4de, de Toukan met een groene stuit, en wiens bek voor een gedeelte gekleurt is. De ongemeene bek van den Toukan, heeft dezen Vogel zoo berucht gemaakt, dat men hem in den Hemel, onder de Zuidelyke Starrebeelden, geplaatst heeft: de Starrekundigen noemen dit Starrebeeld, *Anser Americanus* (Amerikaansche Gans); het bestaat uit acht Starren.

Thevet, noemt dezen Vogel, *Peper-eeter*, om dat hy de vruchten van den Peperboom met gretigheit verslind. De Toukan gewend zich zeer gemakkelyk aan de Hoenderen; hy,

hy koomt wanneer men hem roept, en voed zich met het gene men hem geeft. Het kleinste soort van deze Vogelen, vind men in Peru. De Vederen van dezen, zyn geheel zwart op den rug; het uit-einde van den staart, bestaat uit zeer schoone roode vederen, die tusschen de zwarte gesschakeert zyn; de vederen der vleugelen zyn levendig oranjekleurig geel.

TOULOLA. De Karaïbers geven dezen naam aan een Plant die in hun Land groeit, en die, in zekervoegen, de gedaante van het Indiaansch Bloeijent-Riet, heeft; hare wortel is bolachtig, vezelachtig, wit, en kegelvormig; men zou zeggen, dat hy uit schellen, even als de Ajuin, te zamengestelt was: de bladeren van deze Plant, zyn groenachtig, vier malen langer als breed, en zy eindigen in den vorm van het yzer van een piek; deze bladeren zyn taai, en rollen zich van zelven te zamen, zoo ras zy geplukt zyn. De bloemen zyn wit, in een groene, lange, spitze, en in drie deelen ingesneden kelk bevat; op deze bloemen volgen driehoekige en roodachtige vruchten, die een ruuw zaadje bevatten.

De Karaïbers schatten hunne *Toulola* een byzonder geneesmiddel tegens de wonden die door vergiftige pylen gemaekt zyn, hier om geven de Franschen den naam van *Pylkruid* aan deze Plant. Men stampt den wortel om 'er het sap uit te trekken: men lecht te gelyk dezelve wortel gestampt en verbroken zynde op de wond, en doorgaans slaagt dit middel beter als de suiker, wanneer men 'er gebruik van maakt zoo ras men gekwetst is door een Pyl, die met het sap van een zeker soort van *Liane* vergiftigt is. Het zyn de Indianen Tiennas, die dit vergift te zamenstellen: men heeft redenen om zich te verwonderen dat de Wilden, die een zoo zeker en zoo spoedig werkent middel bezitten om hunnen haat, minnenyd en wraak, te voldoen, zich van een zoo fyn vergift gewonelyk alleen tegens de Aapen en Vogelen bedienen: *zie* de *Memoriën van de Akademie der Wetenschappen van Parys, voor het Jaar* 1735. Men heeft een zeer treffent voorbeeld van de verbazende snelheit, met welke het vergift werkt, waar mede de punten der pylen van de Bewoonders van de Maragnon, enz. bestreeken zyn. De Heer *de Reaumur* zich van een Beer ontdoen willende, deed meh twee loot Rottenkruid, een Braaknoot, en een hoeveelheit Sublimaat Corrosif doorzwelgen, die alleen genoeg was om een veel grooter Dier te doen omkomen: deze Beer gevoelde 'er geen nadeel van, maar op twee plaatzen onder den schouwder met een vergiftige Pyl gekwetst zynde, zoo viel hy neder, en stierf, in minder als vyf minuuten. Een Arend, die men met denzelven Pyl, onder den vleugel kwetste, stierf, binnen twee seconden. *Historie van de Akademie der Wetenschappen van Parys, voor het Jaar* 1746.

TOURLOUROUX. (*Byvoegz. en Verbet.*) Dit is een kleine Land-Krab, wiens lichaam byna twee duimen breedte heeft: het opperste van hare schelp is zwartachtig violet, en in het ronde met een heldere roode streep geboort, waar van de kleur onmerkbaar afneemt, met zich onder den buik van het Dier te verspreiden. Hare nypers zyn zeer sterk; en zoo zy by een van hare leden aangegreepen word, zoo laat zy deze los om zich met de vlucht te konnen redden. Men vind de Tourlouroux op de Antillische Eilanden, en vooral op Martenique, zy onthoud zich op de Bergen; zy holt zich holen in de aarde tot haar verblyf uit, en koomt 'er alleen uit om haar voedzel te zoeken; een sterke regenvlaag is genoeg om deze Dieren, by duizende te voorschyn te doen komen: de grond is 'er zomtyds in diervoegen mede bedekt, dat men genoodzaakt is, om hen met een stok te verwyderen, om zich een voetpad te maken. Dit soort van Krabben is klein, maar heeft eenen uitnemende smaak: de Kreolen vermengen haar met het meel van den Magnoc, en stellen 'er een aangenaam gerecht van te zamen, 't geen onder hen met den naam van *Matoutou*, bekent is. Het veroorzaakt een bloedloop aan die gene, die 'er te veel van eeten. *Zie Land-Krabbe*, op het woord KRABBE.

TOURNESOL. (*Byvoegz.*) De Tournesol in lappen word gebruikt om den Wyn te kleuren die te bleek is. Men bedient 'er zich mede van, om de korst van een soort van kazen, een violette kleur te doen verkrygen. Men heeft Teekenaars die zich van de Lakmoes bedienen tot de schetzen die zy op het lynwaat, of op de zyde stoffe malen die men borduren wil. Maar het algemeenste gebruik van de Lakmoes, is, om het

grove papier, donker blaauw te verwen, 't geen een weinig op het violet trekt, waar mede men de Suikerbroden bekleed. De Liqueurmakers bedienen 'er zich mede van om hunne dranken blaauw of violet te verwen: men maakt 'er mede gebruik van om eenige gebakken, confituren en gelyen te kleuren. Men gebruikt deze verfstof in de Wasscheryen, byzonder om 'er het lynwaat en de batisten door te halen of te kleuren, die men in melk wit heeft doen worden.

TOUTENAGUE of TUTANEGO. De Heer *Karel Gustavus Ekeberg*, eerste supercarga van de Zweedsche Oost-Indische Maatschappy, zecht dat deze metaalachtige zelfstandigheit, die men tot heden, voor een mengzel van Zinck en Bismuth aangezien heeft, in China in het Landschap Wohnam gevonden word. De Chinezen noemen haar *Pachgyn*: in den staat van Ertz, heeft zy een graauwachtige blaauwe kleur, en blinkt even als Yzer-ertz: zy is zwaar, zagt onder de aarde, maar verhard zich in de lucht. Het is niet zeldzaam dat men 'er groeven van vind, waar van het begin twee voeten onder de aarde is, en die tot op de diepte van tachtig roeden voortloopen. De aardkorst die deze zelfstandigheit bedekt, is groenachtig geel, en met zwart gemengt: men vind de *Tutanego* zeldzaam zuiver; deszelfs ertz smelt ligtelyk: wanneer men haar roostert en doet smelten, koomt 'er een dikke rook uit voort, die stinkende en ongezond is. *Memoriën van de Koninglyke Akademie van Zweden, voor het Jaar* 1756. De voorgaande byzonderheden doen my vermoeden dat deze Metaalachtige zelfstandigheit de zelfde is als die gene die wy Zinck noemen: *zie* het artikel ZINCK.

TOXICODENDRON. Dit is een vergiftige Heester van Karolina, waar van men drie soorten onderscheid. De bladeren van de twee eerste, zyn uit drie eironde loven te zamen gestelt, welke aan het uiteinde van een gemeen voetsteeltje vastgehecht zyn: die van het derde, bestaan uit een menigte lange en spitze loven, en zyn twee aan twee op een gemeene zenuuw geplaatst, die in een eenig loofje eindigt: dit soort heeft groene bloemen; het draagt den naam van *Vernis* of *Vernix*.

De bloemen van deze Heesters zyn rooswys, 'er volgen drooge en gestreepte zaadhuisjes op, welke de zaden bevatten. Men wil, dat het sap van alle de soorten van Toxicodendron, inwendig ingegeven zynde, een vergift is; dit scherp en bytent sap, op het vleesch gelecht zynde, veroorzaakt de roos, en in zekervoegen de schorft; hier om heeft men het den naam van *Vloo-kruid* gegeeven. Dit is een al te gunstigen naam, zecht de Heer *Duhamel*, voor een Plant die verscheide malen in Canada, zeer boosaardige Galgezwellen veroorzaakt heeft. In Japan, zecht de Heer *Adanson*, beschouwt men dezen Heester als een vergift, om dat zyne uitwaassemingen, uitslag op het vel, en kleine roodachtige vlakken, even als de roos veroorzaken. Deze Schryver zecht, dat hy door ondervinding weet, dat een geringe aanraking van zyne bladeren, zeer lastige jeukingen voortbrengt, wanneer men zyne hand aan de oogen of den mond brengt, en dat zyn sap, wanneer het eenigen tyd op het vel blyft, 'er puisten op veroorzaakt, die men, mogelyk ten onrechten, met de Schorft, verward. Voor 't overige, het soort 't geen men *Vernix* noemt, is een bevallig boompje, vooral in den Herfst wanneer zyne bladeren zeer schoon rood zyn: het is waardig om vermenigtvuldigt te worden, om te beproeven of deszelfs sap, niet een schoon vernis verschaffen kan. De Abt *Sauvages*, en de Abt *Mazeas*, hebben de eigenschap ontdekt, die mede verscheide soorten van Virginiaansche Toxicodendrons bezitten, om het lynwaat een meer volmaakte zwarte kleur te geven als eenige andere bekende bereiding, en met minder scherpheit. Noch de Zeep, noch de loog der assche, hebben de kracht of glans van deze zwarte verw konnen verminderen. *Kempfer* zecht, dat de Japanners met het sap van dezen Heester, hunne huisieraden zwart maken, en dat de Inwooners van Calicut, 'er hun lichaam mede verwen: zy bekomen dit vernis met insnydingen in den boom te maken; alsdan vloeit 'er in houte vaten, een wit en slymachtig vocht uit, 't geen zwart word wanneer men het voor de lucht blootstelt: men bewaart het in een vat, 't geen met een geöliet leder bedekt is.

TRAGELAPHUS. (*Byvoegz.*) De Heer *de Buffon*, gelooft dat dit Dier niets anders

anders dan een soort van Hert is: *zie* op het woord HERT.

TRAPP. De Zweedsche Mineraalkundigen beteekenen door dit woord een kleiaardachtigen Steen, hy is hard, heeft een meer of min fyne korl, en heeft één ruitswyze gedaante; hy is yzerachtig en heeft verschillende kleuren: hy vormt zomtyds geheele Bergen; maar doorgaans is hy in aderen bevat, die met een rotssteen van een ander soort, omvat is. Deze Steen voor het vuur blootgesteld zynde, verkalkt, gloeit, en verandert in een zwart en te zamengepakt glas: hy heeft een genoegzame hardheit om zoo schoon als Agaat gepolyst te konnen worden, vooral de zwarte en zeer zamengepakte. De Heer *Cronsted* beschouwt hem als een soort van toetssteen: *zie* de *Proeve van een nieuwe Zweedsche Mineraalkunde*, die in het Jaar 1758, uitgegeeven is.

Men heeft my te Londen verscheide stukjes van een Steen vertoont, aan welke men den naam van *Trapp* gaf. Deze Steen, welke men verzekerde dat het eenigste stuk was 't geen men in Engeland had, scheen my niets anders dan een soort van Jaspis te zyn; ik zou zelfs gewillig zeggen van een groenachtige Egyptische Keisteen: my dunkt dus, dat men te Londen den Steen niet heeft, die men *Trapp* noemt.

Ik heb, op het artikel EGYPTISCHE KEI-STEEN, vergeeten te zeggen, dat dit soort van steenen het eerste, door *Paul Lucas*, in het Jaar 1714, in Opper-Egypte, op den oever van den Nyl, naby het Dorp Incherie, gevonden zyn, alwaar men het buskruid voor den Grooten Heer vervaardigt. Men heeft eenige van deze Keisteenen be-arbeid, en zy hebben een zeer schoone polysting aangenoomen: men ziet 'er Landschappen, Kruiden, Maskers, Hoofden en Beelden, in zeer zonderlnge houdingen, op, en aan welke de verbeelding noch een meenigte andere eigenschappen geeft. Het zeldzaamste soort van Egyptische Keisteen, is het geene een meenigte wit in oppervlaktens heeft.

TRAVATEN, *Travates*. Dezen naam heeft men aan de verschrikkelyke Onweders gegeeven, die zich op de Kusten van Guinee doen gevoelen. De Travaten duren zeldzaam langer als een uur: zy kondigen zich door een zwarte wolk aan, die eerst door de lucht zweeft, gelykvormig aan een kleine stip, maar die zich met een uitnemende snelheit, eensklaps uitbreid, den geheelen horison bedekt, een verschrikkelyk Onweer verwekt, en Blixem en Donder, met zoo veel snelheit en geweld uitschiet, dat men in het vlakke veld, naauwlyks tyd heeft om zich ter aarde te werpen: zy die zich op Zee bevinden, zyn verplicht om hunne zeilen en touwen te kappen, uit vrees van anders door de baren verzwolgen te zullen worden: dit verschynzel schynt tot het steltzel der *Winden* te behoren. *Zie dit woord*, als mede dat van STORM en ORKAAN. De *Travaten* zyn mede zekere onstandvastige Winden, die zomtyds alle de streeken van het Kompas in een uur doorlopen. Zy zyn doorgaans van Blixemstralen, Donder, en Stortregens, vergezelt.

TRICHITES. De Steenkundigen hebben, door dezen naam, de Vitriool betekent, die zich in de gedaante van hairen aan eenige aardens of steenen hecht, welke Pyriten bevat hebben, die in bloem verandert zyn. *Zie* PYRITEN en VITRIOOL.

TRIPEL, *Triplex*. (*Byvoegz.*) Men moet die gene verkiezen, die van zandachtige deelen ontbloot is, en zagt is, en gemaklyk tot poeder kan gebracht worden. De Gieters bedienen 'er zich mede van om vormen zamen te stellen, om dat deze zelfstandigheit zeer geschikt is om het vuur te wederstaan.

TRITOMA. Dit is een schildvleugelig Insect, wiens sprieten veel dikker aan het uit-einde zyn. Deszelfs lichaam is langwerpig het heeft alleen drie stukken of gewrichten aan de voorvoeten. Dit kleine Dier, 't geen vry zeldzaam is, heeft een geelachtige kop en buik: zyn borstschild is zwart, vry breed, onregelmatig gevlakt, en een weinig aan de randen gezoomt. Men ontdekt omtrent den voetsteun twee indrukzelen, gelyk in zekere soorten van *Buprestten*: de scheden der vleugelen zyn zwart, gestreept, lang, en hebben ieder twee vaalroode vlakken. Men vind deze Insecten onder den schors der oude Wilgeboomen.

TSIELA. Dit is een groote en takryke boom, wiens vruchten noch reuk, noch smaak hebben. Deze vruchten gelyken naar

onze

onze Kruisbeziën, en bevatten mede een menigte roodachtige korlen. Dit is de *Ficus Malabarica*, *fructu ribesii* van den *Hort. Malabar*.

De TSIEM-TANI, is de *Mixa pyriformis ossiculo trispermo*, van *Ray*. Deze groote boom groeit op de Kust van Malabaar, en zyne schors is een soort van algemeen geneesmiddel in dat Land.

De TSIERIAM-COTTAM van de Kust van Malabaar, is een Heester, die altoos groen is, en wiens Bezië-achtige vruchten eenige overeenkomst met onze Kruisbeziën hebben. Het afkookzel van zyne bladeren is een uitmuntent mond-water, voor het ontstoken en ongesteld tandvleesch; zyne schors is zeer goed tegens de Sprouw.

De TSIEROE-KATOU, is een soort van Pruimboom van de Kust van Malabaar, die door de insnydingen twee soorten van sappen uitgeeft; het eene is gomachtig, welriekende, en word door de zonnestraalen zwart; het andere is roodachtig, scherp, en doet de huit verzweeren: de vruchten zyn langwerpig, blaauwachtig en katoenachtig. Men treft hem in de rystvelden aan, om 'er de Vogelen van te verwyderen, ter oorzake van zyne kwade hoedanigheden. De Verwers bedienen zich van het sap van zyne vruchten, om 'er hun gemengelt katoen mede te verwen.

TSIN. De Chineezen geeven dezen naam aan een Minerale zelfstandigheit, die een donker blaauwe kleur heeft, en die men in eenige Loodmynen, naby Canton en Peking vind. De Chineesche werklieden bedienen 'er zich van om het Porcelein blaauw te schilderen. Ik vermoed dat de Tsin, de blaauwe verf van den *Cobalt* is. Zie *dit woord*.

TSIO-TEI. Dit is een soort van wilde Japansche Myrtus, en dezelve, volgens *Kempfer*, als de *Gemeene Italiaansche Myrthus*.

TUAL. Op de Molukkische Eilanden geeft men dezen naam aan het melkachtige sap, 't geen door insnyding uit den Sagou-Palmboom vloeit: *zie* SAGOU en DADELBOOM.

TUBEROÏDES. De Heer *Duhamel*, geeft dezen naam, aan een opschuimloopende Plant, die haar voedzel uit den bol van de Saffraan trekt, zich aan deszelfs zelfstandigheit hecht, en hem doet omkoomen: *zie* SAFFRAAN.

TUBIPORA of TUBULITES. (*Byvoegz.*) Men geeft dezen naam aan een byeenverzameling van buizen, die kantzuilig of zeshoekig, of onregelmatig zyn, somtyds zyn zy rond, en even als gekamert, of in verdiepingen geschikt; zy zyn zeldzaam doornachtig, verschillende van grootens, en getakt. De wormswyze voortbrengzelen zyn lichamen die een middelsoort tusschen de Madreporaas en de Schelpen bestaan: zy hebben in 't algemeen een kronkelachtige gedaante.

TUFS. Dezen naam geeven de Inwoonders van Guinee, aan een soort van Zonnebloem, waar van zy zich in een afkookzel bedienen om hunne oogen te baden wanneer zy ontstoken zyn.

TUI. In Brazil geeft men dezen naam aan verscheide soorten van Pappegaaijen, die altoos in troepen vliegen, of twee aan twee: de Bosschen zyn 'er mede vervult; het is niet zeldzaam, dat men 'er vier of vyf hondert te gelyk op de toppen der boomen ziet zitten, alwaar zy een verschrikkelyk geraas veroorzaken: *zie* PAPPEGAAI.

TULP. (*Byvoegz.*) *Gesner*, heeft de eerste Tulp beschreeven, die van Constantinopelen in Europa, in het Jaar 1590, overgebracht wierd.

TULPENBOOM. (*Byvoegz.*) Deze boom groeit byna door het geheele Noordelyke gedelte van Amerika, van de Kaap Florida af, tot Nieuw Engeland. Hy word zeer groot, en eenige bestaan dertig voeten in omtrek. Deze boom is aanmerkelyk om zyne takken, die zich in alle richtingen krommen. Zyne bladeren, hebben de gedaante van die van den Boeghoutboom. Zyne bloemen zyn altoos by de Tulpen vergeleken, waar van de Boom zynen naam verkregen heeft; maar zy hebben meer overeenkomst met die van de *Kievitsbloem*: zy zyn bleek groen, en aan het onder gedeel-

deelte met rood en geel gekleurt. Op de bloemen volgen langwerpige zaadhuisjes, die alle vereenigt zynde een ſchubachtige vrucht vormen welke naar de kegels van de Denneboomen gelyken. Deze Boom bemint de vochtige gronden. Hy is zeer geſchikt om ſchoone wandellanen te vormen. Men kan hem van zaden aankweeken, die uit Canada en Louiſiana, overgebracht worden. Het hout van deze boomen, word menigvuldig tot timmerhout gebruikt: het word in die Landen voor het beſte gehouden, om Kanoes van een ſtuk, te vervaardigen. Men noemt hem mede *Geelhout*.

TUNGSTEEN. In de *Zweedſche Mineraalkunde, die in het Jaar* 1758, *uitgegeeven is*, geeft men dezen naam aan een Yzer-Ertz, die naar de granaatswyze Tinertz gelykt; maar die echter in kleur en zamenweefzel verſchilt. Zy is zeer hard, moeijelyk om te ſmelten, en geeft tot dertig ponden Yzer, uit de hondert ponden Ertz. Van alle de ſmeltmiddelen die men gewonelyk gebruikt, is 'er geen als het ſmeltbaar zout der Pis, die deze Ertz ſpoedig doet ſmelten.

TUNUPOLON. Dit is een ſoort van Ooſt-Indiſche Adder, en die zeer gemeen op Cylon is. Zyne huit booſt het fynſte geglanſcht Satyn na, 't geen rykelyk met bruin geſchaduuwt is: *zie* SLANG.

TURE. De Poolen geeven dezen naam aan een ſoort van Ures. De Gauloiſche jeugd oeffende zich door de jacht op deze Dieren: en de lauwer was voor hem die het grootſte getal hoornen van deze Dieren te rug bragt, als een bewys van zyne zegenpralen, over een Dier 't geen een verſchrikkelyke kracht bezit: *zie* URES.

TURF, (*Byvoegz.*) *Bladz.* 667. *1ſte kol. reg.* 18. *van onder*. Alle Landen, die door het water, geſtadige omwentelingen ondergaan hebben, moeten noodwendig in hunne ingewanden, een ſoort van Turf bevatten, die meer of min goed is. In Holland beproeft men, of een grond, Veen bevat, met ſtaken in de aarde in te drukken, welke 'er gemakkelyk ingaan, wanneer men de eerſte korſt, die de graszoden der Weiden vormt, doorboort heeft. Onder deze korſt, is de aarde zagt, en even als doorweekt, diergelyke gronden, ſchynen onder de voeten te beeven, en bieden geen wederſtand, voor dat men aan de zandlaag koomt, op welke zy geplaatſt zyn, en die men dikwyls niet dan op een aanmerkelyke diepte vind: men delft de ſlykachtige ſtoffe uit, en brengt haar op een Weide, op welke men een vloer of omtuining gevormt heeft, die met planken op hunnen rand geplaatſt, omringt is. Deze Slib, die men mede Veen noemt, vermindert, naar mate dat zy, gedurende den Zomer, droogt. Om de turven te vormen maakt men 'er lynen met een ſnydent werktuig in, 't geen den vorm van een platte ſchop heeft, om hen vervolgens gemakkelyker te konnen verdeelen. Iedere turf, is acht of negen duimen lang, en vier of vyf duimen dik. Men ziet op verſcheide plaatzen van Holland, een ſoort van Meeren, die men, Uitgeveende Landen, noemt; zy zyn door de handen der Menſchen gevormt, om 'er de ſtoffe uit te baggeren, waar van men de Turven maakt.

Hoe zwaarder en zamengepakter de Turven zyn, hoe heeter zy zyn, en hoe langer zy hunne hitte bewaren: dit is de reden, waarom men het Veen, in Holland, trapt en kneed. Volgens dit grondbeginzel, dat hoe dikker de lichamen zyn, hoe meer warmte zy van zich geeven. De Heer *Lind* wil, dat men zich van zware, en niet van zeer porieachtige Turven, tot de bewerking der Yzer-ertzen bedienen moet: men moet hier echter byvoegen, dat de turf-koolen, van hun zuur ontbloot zynde, geſchikt zyn tot de Metaalkundige bereidingen.

De *Memoriën van de Koninglyke Akademie van Zweden, voor het Jaar* 1745, ſpreken van een ſoort van Turf, die men in het Landſchap Weſtmaniën, naby de Mynen van Breſioc, in het gebied van Hiulſoë vind: men bedient 'er zich met nut van in de werkhuizen, waar in men het yzer in ſtaven, ſmeed. Deze Turf, verandert in een witte en ligte aſſche: hy is porieachtig wanneer hy van het oppervlak der aarde genomen word; maar hoe dieper men indringt, hoe zwaarder en te zamengepakter hy is; men merkt 'er onderſcheidelyk wortelen, bladeren en riet in op. Deze brandbare aarde, bedekt zich dikwyls met een korſt, of een witte beſchimmeling, even als of men haar lugtig met fyn zout, be-

ſtrooit had. Zomtyds verſchaft deze Turf een roet, 't geen men, even als het zwartzel gebruiken kan, en het gene tot de Schilderkonſt kan dienen, om dat het zich zeer wel met den olie vermengt.

Men moet het Veen of de Turf-aarde, met de zwarte of bitumineuſe aardens, niet verwarren, welke mede de eigenſchap bezitten om te ontbranden. De Turf overgehaalt zynde, geeft altoos, zoo men zecht, een zuur vocht, een vlug zout, en eenen brandbaren olie uit. Wy moeten niet verzuimen te zeggen, dat men Turven heeft, welke ſchadelyke hoedanigheden bezitten: deze konnen zeer kwade uitwerkzelen veroorzaaken, door de dampen die zy uitgeeven. Men weet, dat zomtyds die gene, die zich in een beſloten vertrek bevinden, waar in men brandende dove koolen geplaatſt heeft, bleek worden, zich ongeſtelt bevinden, en eindelyk ſterven, zoo men hen niet ſpoedig hulp toebrengt. Diergelyke Turven, vind men op plaatzen, naarby welke men Mineralen heeft: *zie* op het woord Uitwaasseming.

De Heer *Lind*, die wy reeds in dit artikel aangehaalt hebben, ſtelt voor, om zich van de Veen-aarde te bedienen, om het Land te meſten: men moet haar hier toe, zecht hy, met bladeren en verſche planten vermengen, ten einde, 'er een giſting in dit mengzel ontſtaan zou. In Holland mengt men turfmul onder de meſt: dit, over de plaatzen verſpreid zynde alwaar men Erweten zaait, bewaart haar voor den vorſt.

TURKOIS. (*Byvoegz.*) De Heer *Mortimer*, Secretaris van het Koninglyke Genoodſchap van Londen, heeft aan deze Akademie, een ſtuk Turkois vertoont, 't geen, vermits het geen beenachtig zamenweefzel bezat, doet vermoeden, dat 'er koperachtige Steenen, of blaauw gekleurt Jaspis zyn konnen, die getepelt zyn, en voor alle andere, den naam van ware *Turkoiſen* dragen konnen. Het ſtuk Turkois van den Heer *Mortimer*, was twaalf duimen lang, drie en vyftig breed, en byna dertien duimen dik. De Ridder *Hans Sloane*, bezat, in zyne verzameling, een ſtuk Turkois, 't geen, byna, zoo ſchoon, en van denzelven aart, was.

Men brengt de ſchoonſte Turkoiſen van Necapour, een Stad, die drie dagreizens van Meched in Perſiën lecht; men bekoomt 'er mede uit Turkyën.

De Turkoiſen, zyn die beenachtige zelfſtandigheit, die met koper vermengt is: een zelfſtandigheid die door *Plinius*, zeer hoog geroemt word, onder den naam van *Callaina*, thans *Galliana*.

TWEEBLAD, Bastaart Standelkruid, *Ophris bifolia*. Deze Plant, groeit aan de randen der vochtige Vallyen. Hare ſteel, is vier of zes duimen hoog, rond, en in het midden, alleen met twee tegens elkanderen overſtaande bladeren bezet, welke gelykvormig aan die der Weegbree zyn. De bloemen, die aan den top der ſteelen voortkomen, zyn, volgens de Heer *de Tournefort*, witachtig groen, ieder uit zes blaadjes te zamengeſtelt, waar van vyf, by wyze van een kapje of helm, aan het opperſte gedeelte van de bloem geſchikt zyn; en een zesde, 't geen het onderſte gedeelte beſlaat; en in zeker voegen, een Menſchelyk lichaam verbeeld. De kelk der bloem, verandert in een vrucht, die aan drie zyden verheven is, en die zaden bevat, welke naar zaagzel van hout gelyken. Deze Plant, is wondheelende, en zuiverende. Men onderſcheid een tweede ſoort van *Ophris*, 't geen drie bladeren heeft.

TWEEKLEURIGE RUPS. Dit is een ſoort van doornachtige Rups, die men dus noemt, om dat zy met twee kleuren bekleed is. Haar achterſte gedeelte is helder kaneelkleurig, en het overige van het boventſte van haar lichaam, is geelachtig wit.

TWEESCHELPIGE SCHELPEN, *Bivalvia*. (*Byvoegz.*) Men heeft Tweeſchelpige Schelpen in de Zee, wier Schelpen van een ongelyke grootte zyn; in andere zyn zy gelyk, en gelykvormig aan elkanderen. De eerſte, zyn onze Oeſters; de andere, zyn de Paarlemoerſchelp; de Moſſel, enz. Men heeft, onder de Tweeſchelpige Schelpen, eenige, waar van de beide Schelpen, naauwkeurig, aan alle zyden ſluiten, gelyk de Gapers, de Mantels, enz.; in andere, raken de beide Schelpen elkanderen, alleen voor een gedeelte aan,

en laten een opening aan ieder uiteinde, gelyk in de Meshecht, *zie* SCHELP.

TWEEVOETIGE DIEREN. Dit zyn de *Vogelen*. Zie *dit woord*.

TYGER. (*Byvoegz.*) In de Landen die door de Tygers bewoond worden, gelyk het Eiland Sumatra en eenige andere, plaatst men de huizen op staken van Bamboes-riet, ten einde zich tegens de verslindzucht van deze Dieren, te beschutten. In de Ganges ziet men hen dikwyls komen aanzwemmen, en zy werpen zich in de kleine vaartuigen die voor anker leggen, hier om moet men op zyne hoeden zyn, vooral gedurende den nacht.

Bladz. 677. *1ste kolom*, *reg.* 8. *van onder*. Men leest in de *Gazette de Fransche*, *van den* 16 *July* 1764, dat een Schip van de Oost-Indische Maatschappy, verscheide Dieren overgebracht heeft, en onder andere twee Tygers voor den Hertog van Cumberland. Deze Prins, zien willende, op wat wyze deze Dieren hunnen prooi jagen, deed op den 30ste Juny, van het zelfde jaar, een der Tygers in het Bosch van Windsor, los laten, in een omtuining die men met lynwaat omkleed had. Men deed hier een Hert ingaan, de Tyger kwam aanstonds op het zelve aanschieten, en wilde het in de zyden grypen; maar het Hert verdedigde zich zoo dapper met zyne hoornen, dat hy genoodzaakt was, te rug te wyken. De Tyger kwam te rug, en trachte het Hert by de keel te grypen: hy wierd met dezelve kracht te rug gedreeven; eindelyk by den derden aanval, wierp hem het Hert met zyne hoornen zeer verre van zich, en begon hem te vervolgen; de Tyger verliet alstoen het Slagveld, en redde zich met de vlucht in het Bosch. Hy kroop door het lynwaat, en begaf zich onder een troep Damharten, en verraschte 'er een, 't geen hy op staande voet doode. Terwyl hy 'er het bloed uitzoog, wierpen twee Indianen, die gelast waren hem te bewaren, hem een soort van kap op het hoofd; na dat zy 'er zich dus meester van gemaakt hadden, zoo ketenden zy hem; en na dat hy het overige van het Damhart verslonden had, muilbande zy hem, en brachten hem naar zyn hok weder. De Hertog van Cumberland schonk het Hert de vryheit, 't geen zich zoo dapper verdeedigt had, na dat men het een zilvren halsband omgedaan had, waar op de byzonderheden van dit gevecht, gegraveert waren. Dit zonderling geval leert ons, dat het verschil der luchtstreek, en noch meer het volkomen gemis der vryheit, het vernuft der Dieren eenigzins doet verwelken, en zelfs dat van de aller-onbedwingbaarste. De Heer *de Romé de l'Isle*, heeft my gezecht, dat hy in Indiën, eenige Tygers gezien heeft, die men eenigzins tam gemaakt had, maar hy zyde mede, dat zy altoos gemuilband, de oogen geblind, en aan een leis gekluistert waren. Die gene, welke de Oostersche Grooten, in hun gevolg mede voeren, zyn in groote en sterke hokken van hout besloten; of op kleine wagens gekeetent.

Idem, *2de kolom*, *reg.* 18. *van onder*. Geloofwaardige Lieden, hebben den Heer *de Romé de l'Isle* verzekert, dat dit Dier, indiervoegen, de vergiftigheit van zyne knevels ducht, dat het, wanneer het uit eenig strooment water drinkt, het zich altoos evenwydig met het oppervlak van het water plaatst, uit vrees van eenige van deze hairen, in te zullen zwelgen.

De *Roode Tyger* van Guajana, is de *Couguar*: zie *dit woord*.

TYGER-WOLF. Dit is, zoo het schynt, het zelfde Dier, 't geen de Bontwerkers *Guepard*, noemen. Zyne huit is schoon, en zy gelykt naar die van den *Linx*, of *Hart-Wolf*, door de lengte van het hair; zy heeft een bleeke vaalroode kleur, die, gelyk de huit van den Luip-aard, met zwarte vlakken versiert is, maar zy staan dichter by elkanderen, en zyn veel kleinder; want zy hebben niet meer dan twee of drie lynen middelyn. Dit Dier, is zeer aanmerkelyk door een soort van manen, die twee of drie duimen lengte hebben, en langs zynen hals en tusschen de schouwderen, afhangen.

Men vind de Tyger-Wolven in de naburige Landschappen van de Kaap de Goede Hoop. Gedurende den dach, houden zy zich in holen der Rotzen verborgen, en zy gaan alleen des nachts, op den roof uit.

uit. De drift, met welke zy hunnen prooi zoeken, is waarſchynelyk de reden, waarom zy des nachts huilen; maar hun geſchrei, doet de Dieren dikwyls de vlucht nemen, en geeft de Jagers gelegenheit om hen in een doortocht af te wachten, en te dooden.

TYPOLITUS. De Natuuronderzoekers geeven dezen naam aan de Steenen, op welke men afdrukzels van zelfſtandigheden ontdekt, welke tot het Ryk der Planten, of tot dat der Mineralen behoort hebben. Deze Steenen zyn gewonelyk ſchilverachtig: *zie* INDRUKZELEN.

UIJEN, *zie* Ajuin.

UIL. (*Byvoegz.*) Deze Vogel is zeer mager, hy maakt verscheide gesten met den kop; hy vliegt dwars en zonder gerucht te maken; hy voed zich met Muizen, en spuuwt 'er altoos de hairen en beenen van uit. Wanneer de Uil aangetast word, zoo keert hy zich op den rug, en verdedigt zich met zyne klaauwen, even gelyk de andere nachtvogelen. Deze Vogel onthoud zich in de holle boomen en verlaten huizen.

Bladz. 679. *2de kolom*, *reg.* 6. Men ziet op Martinique een zeer zonderling soort van Uil: deze Vogel, die de Inwoonders *Cobé* noemen, vormt een geluit, 't geen overeenkomstig met zynen naam is.

UITSPRUITZEL. Dit is, om eigentlyk te spreken, niets anders als de stam of tak van een boom in 't klein. Het is op verscheide wyzen op de Planten geplaatst. *Zie* op de woorden Plant, Boom, *enz.*

UITWAASSEMING. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 679. *2de kol. reg.* 21. Men kan niet met te veel oplettenheit vermyden om zich voor de uitwaassemingen bloot te stellen, welke zich zomtyds uit zekere lichamen, en zekere omstandigheden verheffen, gelyk de dampen der brandende Bergen, en de Phosphorike Uitwaassemingen der doode lichamen, welke uit de lyken uitvloeijen, die men naar een veldslag in een groot aantal, in eenen zelfden kuil begraaft; want deze dampen zyn dikwyls dodelyk, enz. Men kan hier uit oordeelen hoe schadelyk onze gewoonte is om de dooden in onze Kerken, en zelfs op Kerkhoven, in het midden der groote Steden te begraven. De Burger-Overheden in Vrankryk, welke altoos oplettende zyn op alles wat het leeven en welzyn der Ingezetenen betreft, beginnen tegens deze onheilen te voorzien: maar het is te duchten dat het gemeene Volks vooroordeel en andere zwarigheden, zich tegens deze wyze oogmerken, verzetten zullen.

Bladz. 680. *2de kolom*, *reg.* 24. Zie hier noch een ander geval van den zelfden aart, 't geen aan een groot getal Lieden bekent is. Omtrent het midden van het jaar 1756, ontstont 'er in de nabuurschap van Parys, een aanmerkelyk onweder, een Boer van Saint-Ouen, had een gat met mest opgevult, 't geen hy op het midden van het voorplyn van zyn huis gevormt had; de regen was zoo menigvuldig, dat het water uit dit gat te rug stroomde, en den kelder inliep: deze Boer, om zynen Wyn te bewaren, daalde 'er in neder, en stierf op het oogenblik. Zyne Vrouw hem niet te rug ziende komen, ging hem zoeken, en onderging het zelfde lot. Hnnne kinderen, dit ongeluk ontdekkende, riepen om hulp; zes personen begaven zich in den kelder, en vielen met dezelve toevallen neder, die het geweldigste vergift voortbrengt. Door menigvuldige wryvingen aan de armen, beenen, en aan alle de deelen van het lichaam, bracht men de omvloeijing der sappen in vyf van hen weder, (want de zesde stierf). Men nam zynen toevlucht tot de vlugge geesten, tot rook van tabak, die men in de neusgaten inblies, om de omvloeijing weder voort te brengen, en men gaf hen hertversterkende middelen in. Wy kennen een kelder, die aan Nonnen toebehoort, en in welke men, op een bedding van mest, Paddestoelen aankweekt: de vergiftige Uitwaassemingen die zich uit dit onderaardsch hol verheffen, hebben meer dan eenmaal, eensklaps de kennis, en zelfs het leeven aan Lieden doen verliezen, welke 'er ingingen, om de Paddestoelen te plukken.

Bladz. 682. *1ste kolom*, *reg.* 14. 'Er ontstont op den eersten April 1765, een alzoo verschrikkelyk toeval in een Steenkool-myn van Newcastle. Door de onvoorzichtigheit van eenige Werklieden, die haar op de diepte van hondert vademen be-arbeiden, ontstak 'er de lucht zich eensklaps in, en de ontstoken damp bracht een uitbarsting voort, die aan de opening een geluit vormde, gelykvormig aan dat van eenen geweldigen don-

donderflag. Men haalde zoo ras mogelyk, de ongelukkige Lieden op, welke zich op den bodem van dezen afgrond bevonden: geen hunner was dood, maar het vuur had hen in den beklaaglykften ftaat gebracht. Den volgenden morgen, begaven zich eenige perfonen, en onder andere verfcheide Opzichters, zich naar de opening van dezen Koolput, om de uitwerkzelen van dit noodlottig toeval te befchouwen, de damp ontbrande alstoen op nieuw, en barfte met meer geweld als de eerfte maal uit, hier door, wierden acht Menfchen, en zeventien Paarden gedood.

Idem, 2*de kolom*, *reg.* 18. *van onder.* De Hiftorie van de Mineraale Uitwaafferningen is zeer gefchikt om de befpiegeling der *Aardbevingen*, der *Brandende Bergen*, en andere onderaardfche ontbrandingen op te helderen: zie *deze woorden*, en de artikelen STEENKOLEN en PYRITEN.

UITWERPZELEN. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 682. 2*de kol. reg.* 11. *van onder.* Het maandftondelyke bloed, is een drekachtige ftoffe, die door de vaten der lyfmoeder uitgeworpen word, waar in zy in een te groote menigte by een vergadert was: *zie* het gene hier omtrent in het artikel van den *Huuwbaren Ouderdom*, op het woord MENSCH gezecht is.

De drekachtige ftoffen worden uit het lichaam uitgedreven, om dat zy van geen nut meer zyn konnen voor de Dierelyke huishouding, vermits zy van alle de deelen ontbloot zyn welke tot de vorming der Chyl, dienen konnen.

De Pis, de ftoffe van de uitwaafferning, en het zweet, worden mede van den klomp der vochten afgefcheiden, in welke zy alleen verderving konnen veroorzaken, die zy reeds zelfs beginnen te verkrygen.

Byna alle drekachtige vochten, worden van de voedende ftoffen afgefcheiden, welke ontaart zyn, door middel van menigvuldigmalen tot verfchillende gebruiken van het lichaam te dienen.

Echter verftaat men meer byzonder door het woord *Drek*, de grove ftoffe van het voedzel, en de voedende fappen, waar van de uitlozing door den aars gefchied.

Wat de keutelswyze gedaante, enz., betreft, die het grootfte gedeelte van den drek der Dieren heeft, zy hangt van de gedaante der celletjes, of verwyde holligheden zelfs af, in welke de drek gevormt word door het verblyf 't geen hy 'er in heeft. Het is dus met de andere foorten van Uitwerpzelen, niet gelegen.

UMBU. Dit is een foort van Braziljaanfche Pruimboom: zyne ftam is kort, zwak, en in een groot getal gekronkelde takjes verdeelt; zyne bladeren zyn fmal en groenachtig, en zyne bloemen zyn geelachtig wit; derzelver vleefch is hard, uitgezondert by regenachtig weder. Deze vrucht is zeer fcherp van fmaak, en verfriffent. De wortel van den Umbu is bolachtig, en heeft een goeden fmaak.

UNAU. Dit is een foort van Dier 't geen overeenkomften met den *Ai*, en andere foorten van *Luiaarts* heeft, maar 't geen 'er echter door kenmerken van verfchilt, die zoo aanmerkelyk zyn, dat men redenen heeft om het als een verfchillent foort van Luiaarts te befchouwen. Het voorhoofd van den Unau is verhevener, en zyne ooren zyn veel merkbaarder als die van den *Ai*: zyn hair is geheel verfchillent, zyne ingewanden zyn geheel anders gevormt; maar het treffent onderfcheid beftaat hier in, dat de Unau zes en veertig ribben heeft, waar tegen men 'er niet meer dan acht en twintig in den *Ai*, telt. Dit getal van zes en veertig ribben, in een Dier, wiens lichaam zoo kort is; is, zecht de Heer *de Buffon*, een foort van buitenfporigheit, of dwaling van de Natuur; want onder alle Dieren, zelfs de grootfte, en die gene wier lichaam het langfte in evenredigheid van hunne grootte is, heeft 'er geen zoo veel fparren in zyn gebouw. De *Olyphant* heeft niet meer dan veertig ribben; het *Paard* heeft 'er zes en dertig; de *Huis-Marter* dertig; de *Hond* zes en twintig; de *Menfch* vier en twintig, enz. Dit verfchil in de vorming van den *Unau* en den *Ai*, vooronderftelt meer verfchil tusfchen deze twee foorten, als men onderfcheid tusfchen den Hond en de Kat heeft, welke beide het zelfde getal ribben hebben; want de uitwendige verfcheidenheden zyn niets in vergelyking van de inwendige: deze laatfte zyn, om dus te fpreken, de oorzaken der andere, welke 'er alleen de uitwerkzelen van zyn.

Het inwendige gedeelte der levende wezens, voegt 'er de Heer *de Buffon* by, is de grond

grond der teekening, van de Natuur: het is de te zamenstellende vorm, de ware gedaante; het uitwendige is alleen het oppervlak, en zelfs alleen de kleeding, want hoe dikwyls bevind men niet, in het vergelykende onderzoek der Dieren, dat dit uitwendige, 't geen dikwyls zeer verschillende is, een inwendig bedekt, 't geen volkomen overeenkomstig is; en dat in tegendeel het minste inwendig verschil zeer groote in het uitwendige voortbrengt, en zelfs de natuurlyke gewoontens verandert, alsmede de hoedanigheden en eigenschappen van het Dier? Hoe veel heeft men 'er niet welke gewapent, bedekt, en met uitstekende deelen, versiert zyn, en die echter ten opzichten van den inwendigen vorm, in 't geheel naar andere gelyken die 'er van ontbloot zyn.

Volgens de Waarnemingen die de Markgraaf *de Montmirail* gedaan heeft, op den Unau, die hy in zyne Diergaarde heeft doen opvoeden, gaat hy, schoon een log Dier zynde, en eenen zwaarmoedigen gang hebbende, echter veel rasser als de *Ai* en andere *Luiaarts* voort; zyn gewoon voedzel was Brood, Appelen en Wortelen, en zynen drank, Melk: zyne natuurlyke stand, en die hy, boven alle andere, scheen te verkiezen; was, dat hy zich aan een tak ophing met het lichaam naar de aarde gekeert; somtyds sliep hy in deze houding, met de vier pooten aan een zelfde punt vastgehecht, waar door zyn lichaam een boog beschreef. De sterkte der spieren van dit Dier, is ongeloofiyk: maar deze word hem nutteloos wanneer hy voortgaat, want zynen gang is 'er niet minder gedwongen, noch minder waggelende door. Men vind dit Dier op het Eiland Marignan.

URA. Dit is een Schaalvisch die eenige overeenkomst met de groote Zee-Kreeft heeft, en die men in het slyk van de Zee van Brazil vind: zyn vleesch is zeer gezond en heeft eenen goeden smaak; dit is het gemeenste voedzel der Negers en Indianen.

URANOMORPHITES. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 683, *1ste kol. reg.* 4. *van onder.* Men geeft den naam van *Uranoscopus* (*Starrekykers*) aan de Visschen, die, in plaats van aan de zyden, de oogen op het opperste gedeelte van het hooft geplaatst hebben, en dus naar den Hemel zien. Alle de Platvisschen, en die gene, die op den bodem der Zee woonen, gelyk de Zee-Duivel, de Rochen, enz., geeven hier voorbeelden van. De prooi van deze Dieren, is altoos boven hen geplaatst. *Zie* VISCH en STARREKYKER.

URUS. (*Byvoegz. en Verbet.*) Den naam van *Urus*, geeven de Natuuronderzoekers aan een Dier, 't geen mede onder den Hoogduitschen naam van *Aurochs* bekent is; het heeft veel overeenkomsten met onzen Stier, die het in grootte en krachten, overtreft.

Het schynt, volgens de wetenswaardige en verstandige nasporingen van den Heer *de Buffon*, dat de *Urus* als onze *Tamme Stier*, in zynen natuurlyken en wilden staat, kan beschouwt worden: men moet hem als het eerste en oorspronkelyke ras aanmerken, maar het geen door de verscheidenheden der luchtstreeken, voedzels, en door zynen staat van tamheit, ontaart, verandert en gewyzigt is.

De *Urus*, is dan het ware oorspronkelyke Dier, waar van andere Dieren afstammen, die, in het uitwendige, wezentlyke verscheidenheden schynen te bezitten, maar die, gelyk de Heer *de Buffon* zeer klaarblykelyk bewyst, niet, dan toevallig zyn: men moet dus tot den *Urus*, verscheide Dieren thuis brengen, die onder verscheide namen by de Natuuronderzoekers bekent zyn, gelyk de *Bonasus*, de *Bison*, de *Zebu*, en alle de verschillende soorten van Ossen, zoo wel Europeaansche en Aziaansche, als Afrikaansche en Amerikaansche, welke hunnen oorsprong uit dezen stam trekken. Men kan niet wel de waarheit van alle deze zaaken doen begrypen, dan met de woorden van den Heer *de Buffon* te gebruiken, wiens pen met een zonderlinge kracht, alle de zaaken ontzwagtelt, welke zy voorstelt.

Het is niet, zecht deze doorluchtige Schryver, met de tamme Dieren, in veele opzichten, zoo gelegen, als met de wilde Dieren. Hunnen aart, groote en vorm, zyn minder standvastig, en meer aan verscheidenheden onderworpen, vooral in de uitwendige deelen van het lichaam. De invloed der luchtstreek, die zoo veel vermogen op de geheele Natuur heeft, werkt met veel meer kracht op de slaafsche wezens, als op de vrye: het voedzel, 't geen door de handen der Menschen bereid word, 't geen dikwyls te veel gespaart en kwalyk uitgekozen is, gevoegt by

de gestrengheit van eenen vreemden Hemel, brengen door den tyd, zulke volkomen veranderingen voort, dat zy standvastig worden, en zich door de geslachten vereeuwigen...... Deze algemeene oorzaak van veranderingen, is niet krachtig genoeg om de wezens geheel te doen ontaarden, maar zy verandert hen in zekere opzichten, zy vermomt hen, en doet hen in de uitwendige gedaante verschillen; zy vermindert eenige deelen, of voegt 'er iets by: zy verft hen met verschillende kleuren, en door hare werking op de gestalte van het lichaam, zoo heeft zy mede invloed op den aart, op het natuurlyk begrip, en op de inwendige hoedanigheden. Een eenig deel gewyzigt, in een zoo volmaakt geheel als het lichaam van een Dier, is genoeg om alle inderdaad deze verandering te doen gevoelen; en het is om deze reden, dat onze tamme Dieren byna zoo veel in aart en natuurlyk begrip, als in gedaante, van die gene verschillen, waar van zy hunnen eersten oorsprong ontleenen.

Het Schaap levert ons hier een treffent voorbeelt van uit. Dit soort zoo als het thans is, zou geheel onder onze oogen, binnen weinig tyd, te niet gaan, zoo de Mensch het zyne zorgen onttrok, en ophield met het te beschermen; het is mede zeer verschillende van zich zelven, en zeer veel beneden zyn oorspronkelyk soort, gelyk men zulks op het woord *Mouflon* zien kan, waar door men het Wilde Schaap beteekent, 't geen het oorspronkelyke ras van onze Schapen is.

Wy zullen hier verder zien hoe veel verscheidenheden de Ossen ondergaan hebben, door de verschillende, en op verschillende wyzen te zamengevoegde uitwerkzelen, van de luchtstreek, het voedzel, en de behandeling in hunnen staat van afhankelykheit, en in dien van tamheit.

De algemeenste en aanmerkelykste verscheidenheit in de tamme, en zelfs in de wilde Ossen, bestaat in dat soort van bult, die zy tusschen de schouwders hebben: men geeft den naam van *Bisons* aan dit ras van *Bult-Ossen*; en men heeft tot heden toe gelooft, dat de Bisons een verschillent soort van de gemeene Ossen zyn: maar vermits men thans overtuigt is, dat zy met onze Koeyen voortteelen, en dat hunne bult reeds met het eerste geslacht kleinder word, en in het tweede of derde verdwynt, zoo is het klaarblykelyk dat deze bult niets anders als een toevallig en veranderlyk kenmerk is, 't geen niet belet, dat de Bult-Os tot het geslacht van onze Ossen behoort: men heeft zelfs voormaals in de woeste Landen van Europa, Wilde Ossen gevonden, waar van eenige bulten, en andere 'er geen hadden.

Deze bult, zecht de Heer *de Buffon*, is minder een voortbrengzel van de Natuur, dan een uitwerkzel en Lidteeken van slaverny. Men heeft van onheuglyke tyden, in byna alle de Landen van de Aarde, de Ossen genoodzaakt om lasten te dragen: de gewonelyke en zomtyds onmatige last heeft hunnen rug misvormt; en deze misvormigheit heeft zich vervolgens door de voortteeling voortgeplant. Het soort van de niet misvormde Ossen, is alleen in de Landen overgebleeven in welke men zich van deze Dieren, niet bedient heeft om lasten te dragen. Door geheel Afrika en de Oostersche Landen, zyn de Ossen gebult, om dat zy van alle tyden, lasten op hunne schouwderen gedragen hebben. In Europa, alwaar men hen alleen gebruikt om te trekken, hebben zy deze verandering niet ondergaan, en niet een eenige, vertoont ons deze wanschapenheit: zy heeft waarschynelyk tot eerste oorzaak, de wicht en drukking van de last; en tot tweede oorzaak, het overvloed van voedzel; want hy verdwynt wanneer het Dier mager is en kwalyk gevoed word. Eenige gebulte en in slaverny levende Ossen ontkomen zynde, hebben zich in de Bosschen begeven; zy hebben hier een wilde nakomelingschap nagelaten, en die dezelve misvormigheit bezat, die wel verre van te verdwynen, op dezelve wyze vermeerderen moest in alle de onbebouwde Landen, in welke men een overvloed van voedzel heeft: in diervoegen, dat dit tweede soort alle de woeste Landen van het Noorden en Zuiden bevolkt heeft, en in de Nieuwe Wereld is overgegaan, gelyk alle andere Dieren, wier gestel de koude verdragen kan.

Een ander verschil, 't geen tusschen den *Urus* en den *Bison* of *Bult-Os*, plaats heeft, is de lengte van het hair; de hals, schouwderen en keel van den *Bult-Os*, zyn met lange hairen bedekt; in plaats dat alle deze deelen in den *Urus*, met een vry kort hair bedekt zyn, en 't geen gelykvormig aan dat van het lichaam is, het voorhooft alleen uitgezondert, 't geen met een gekronkelt hair bedekt is: maar dit verschil van hair, is noch toevalliger als de bult, en

hangt

hangt mede van het voedzel en van de luchtſtreek af.

Een meer uitgebreider verſcheidenheit, en welke, zecht de Heer *de Buffon*, dat de Natuuronderzoekers, eenſtemmig, zoo het ſchynt meer tot een kenmerk hebben doen ſtrekken als zy verdient, is de vorm der hoornen. Zy hebben niet opgemerkt dat onder ons tam Vee, de gedaante, de groote, de plaatzing, en richting der hoornen zoo aanmerkelyk verſchilt, dat het onmogelyk is om te bepalen welke, in dit gedeelte, het ware voorbeeld der Natuur is. Men heeft Koeyen wier hoornen meer gekromt, meer nederwaarts gebogen, en byna afhangende zyn; in andere zyn zy rechter, langer, en verhevener: men heeft raſſen van Koeyen die 'er in 't geheel geen hebben: men ziet onder de Schapen dezelve verſcheidenheden. Het is echter volgens deze verſcheidenheit in den vorm der hoornen, die, gelyk men ziet, niet meer dan zeer toevallig is, dat men den *Bonaſus* voor een byzonder ſoort van Os, aangezien heeft, om dat zyne hoornen inwendig gekromt zyn.

By deze oorzaken van verſcheidenheid, voegen zich noch andere, zecht de Heer *de Buffon*, die men mede als algemeene voor alle de tamme dieren beſchouwen moet.

De verminking der Dieren door de lubbing, vervolgt deze beroemde Schryver, ſchynt alleen nadeel aan ieder Dier in 't byzonder toe te brengen, en geenzins op het ſoort in 't algemeen invloed te hebben; echter is het zeker, dat deze gewoonte, de Natuur aan de eene zyde bepaalt, en aan de andere verzwakt. Een eenig mannetje, het gene voor dertig wyfjes geſchikt is, kan zich alleen uitputten, zonder hen te voldoen; en in de paring, is de drift te ongelyk, zy is veel zwakker in het mannetje, 't geen te dikwyls geniet, en al te ſterk in het wyfje, 't geen niet dan maar een oogenblik geniet: alsdan moeten alle de voortbrengzelen naar de vrouwelyke hoedanigheden, hellen; waneer de hitte van de moeder op het oogenblik der ontvanging ſterker als die van den vader is, zoo zullen 'er meer wyfjes als mannetjes voortkomen: en de mannetjes zullen zelfs, meer eigenſchappen van de moeder als van den vader bezitten. Het is waarſchynelyk om deze reden, dat 'er meer Dochters als Zoonen, in die Landen, geboren worden, alwaar de mannen een groot getal vrouwen hebben; in plaats dat in die gene, in welke het niet geoorlooft is 'er meer dan een te trouwen, de man zyne meerderheit behoud en wezentlyk maakt, met in derdaat meer mannetjes als wyfjes, voort te brengen.

Het is waar, dat men onder de tamme Dieren, doorgaans onder de ſchoonſte, die gene uitkieſt, welke men de lubbing niet doet ondergaan, en die men ſchikt om de vaders van een talryk nageſlacht te worden. De eerſte voortbrengzelen van een diergelyke uitgekozen mannetje zullen, zoo men wil, ſterk en krachtig zyn; maar door middel van afbeeldzels uit dezen eenigen en zelfden vorm te trekken, word het afdrukzel misvormt, of ten minſten geeft hy de Natuur in hare volkomen volmaaktheit niet uit; het Ras, moet bygevolg, zich verzwakken, verminderen en ontaarden; en het is mogelyk om deze reden, dat men meer wanſchapen Dieren, onder de tamme Dieren, als onder de wilde vind, onder welke het getal der mannetjes die tot de voortteeling mede werken, zoo groot als dat der wyfjes is. Behalven dit, als 'er maar een mannetje voor een groot getal wyfjes is, zoo hebben zy de vryheit niet, om met hunnen ſmaak, te konnen raadplegen; de vrolykheit, de vrye vermaken, en de aangename ontroeringen, zyn hen ontnomen: 'er blyft niets aanprikkelents in hunne liefdensbedryven over; zy worden door hun vuur verteert; en kwynen onder het afwachten van de koele nadering van een mannetje, 't geen zy niet verkozen hebben, 't geen dikwyls voor hen niet geſchikt is, en 't geen hen altoos minder ſtreelt dan een ander, 't geen voorgetrokken zou zyn geworden: uit deze treurige liefdensbedryven, uit deze paringen zonder ſmaak, moeten voortbrengzelen voortkomen, die altoos treurig zyn, laffe wezens, die nooit den moed, noch de trotsheid, noch de kracht bezitten zullen, die de Natuur in ieder der ſoorten, had konnen voortbrengen, door met aan ieder der byzondere wezens, de volkomen vermogens, en vooral de vryheit der keuzen, en zelfs het geval der ontmoetingen te laten behouden.

By alle deze oorzaken van ontaarding in de tamme Dieren, voegt 'er zich eene, welke meer verſcheidenheit alleen, als alle de andere, te zamen gevoegt, heeft moeten voortbrengen: dit is de vervoering die de Menſchen in alle tyden deze Dieren, van de eene luchtſtreek naar de andere, gedaan

hebben. Over al hebben deze ſoorten, de invloeden der luchtſtreek ondergaan, overal hebben zy de gematigheit van den hemel, en den aart der aarde aangenomen; indiervoegen, dat het zeer moeijelyk onder dit groot getal verſcheidenheden te herkennen is, welke die gene is, die zich het minſte van het voorbeeld der Natuur verwydert.

Deze zyn, volgens den Heer *de Buffon*, de algemeene oorzaken der verſcheidenheden, en ontaarding in de tamme Dieren, en die men op een byzondere wyze in het ſoort van den Os, ontdekken kan. Wy hebben gezecht, dat de *Urus* als den oorſpronkelyken ſtam van onzen Os kan beſchouwt worden; de *Biſon*, die een ſoort van Bult-Os is, is 'er alleen een verſcheidenheit van, zoo ook de *Bonaſus*, een ſoort van wilden Os van Paœniën. Dit Dier is ten minſten zoo groot als een tamme Stier, en heeft den zelfden vorm; maar zyne hals, is van de ſchouwderen af tot boven de oogen, met lange hairen bedekt, die veel zagter als de manen der Paarden zyn; zyne ſtem koomt met die van den Os overeen, zyne hoornen zyn krom, en nederwaarts om de ooren gebogen; zyne beenen zyn met lange hairen bedekt, die zoo zagt als wol zyn, en zyne ſtaart is vry kort in evenredigheit van zyne groote, ſchoon hy voor het overige vry wel naar die van den Os gelykt: zyne huit is hard, en zyn vleeſch malſch, en goed om te eeten.

De *Zebu* kan noch als een verſcheidenheit in het ſoort van den Os beſchouwt worden. Dit is een kleine Os, die een ſoort van bult heeft: dit Dier bezit de grootſte gedweeheit.

Alle de tamme en ongebulte Oſſen, koomen oorſpronkelyk van den *Urus* voort, en alle de Bult-Oſſen, ſtammen van den *Biſon* af. Het ras van den *Urus* of ongebulte Os, bewoond de koude en gematigde luchtſtreeken; het heeft zich niet verre naar de zuidelyke Landen uitgebreid: maar in tegendeel vervult het ras van den Biſon of Bult-Os, tegenswoordig alle de Zuidelyke Landen; men vind hen in de Indiën, in Afrika, tot aan de Kaap de Goede Hoop, en op de Zuidelyke Eilanden. Het ſchynt zelfs, dat dit geſlacht van Bult-Oſſen de voorkeus in alle de warme Landen gekreegen heeft. Het bezit wezentlyk verſcheide voordeelen boven de andere; deze Oſſen hebben veel zagter en glansryker hair als de onze; zy zyn veel vlugger in het loopen, veel geſchikter om de dienſten der Paarden te vervullen, en te gelyk bezitten zy een veel minder plomper en ruwer aart, als onze Oſſen, en zy hebben meer vernuft en gedweeheit: hier om behandelt men hen, in de Landen, in welke zy natuurlyk zyn, met meer zorgvuldigheit als wy onze ſchoonſte Paarden. Men vind vooral by de Hottentotten, een ſoort van Bult-Oſſen die eene verwonderenswaardige vernuftigheit bezitten: zy noemen hen *Bakkeleys*: zie *dit woord*.

Niets bewyſt beter alle de veranderingen die de luchtſtreek, en vooral het verſchil der voedzels, in de Dieren veroorzaken konnen, als de vergelyking van hetzelve ſoort van Dier, in de verſchillende gedeeltens der Aarde.

Wy zullen met het Noordelyk gedeelte van Europa beginnen; het geringe getal van Oſſen en Koeyen dat men op Ysland vind, heeft geen hoornen, ſchoon zy van hetzelve ras als onze Oſſen zyn. De grootte van deze Dieren, is veel eerder betrekkelyk tot den overvloed en hoedanigheid der Weiden, als tot den aart der Luchtſtreek. De Oſſen en Koeyen van de Ukraine, welke uitmuntende Weiden hebben, worden voor de grootſte van Europa gehouden; zy ſtammen echter van hetzelfde ras als onze Oſſen, af. In Zwitzerland, alwaar de kruinen der Bergen met een overvloed van bloeijende Kruiden bedekt zyn, die men alleen tot voeder voor het Vee ſchikt, is het Hoornvee twee malen grooter als in Vrankryk, alwaar men deze Dieren alleen met de grove Kruiden voed, die de Paarden verwerpen. In de Lente, wanneer zy voedzame kruiden nodig hebben om zich te herſtellen, fluit men hen buiten de Weiden, brengt hen op de wegen, in de Boſſchen, in de onvruchtbare Velden, en altoos op groote afſtanden, indiervoegen, dat zy zich meer vermoeijen als voeden. Gedurende het geheele jaar, hebben zy niet een eenig jaargetyde, in welk zy overvloedig of voegzaam gevoed worden, dit is de eenigſte oorzaak die hen zwak en onaanzienelyk maakt, en een kleine geſtalte doet hebben. In Spanje, en in eenige Landſtreeken van Vrankryk, alwaar men Weiden heeft, die alleen voor het Hoornvee geſchikt zyn, is het veel grooter en ſterker.

In Barbaryën, en in het grootſte gedeelte van de Afrikaanſche Landſchappen, in welke de gronden droog, en de weilanden mager

ger zyn, zyn de Offen noch kleinder, en geven de Koeyen noch minder melk als in Vrankryk, en het grootste gedeelte valt uit de melk, wanneer zy niet meer zogen. Het zelfde heeft in Neder-Ethiopiën, en Groot Tartaryen plaats; waar tegen in dezelve luchtstreeken, en op vry geringe afstanden, gelyk in het Land der Kalmukken, in Opper-Ethiopiën, en in Abissyniën, de Offen, een verbazende groote hebben. Dit onderscheid, hangt dus veel meer van den overvloed van het voedzel af, als van de gesteltheit der luchtstreek. In het Noorden, in de gematigde, en in de warme Landen, vind men mede, en op zeer geringe afstanden, de Offen klein of groot, volgens de hoedanigheden der Weiden, en de meer of min groote vryheid, die men hen in het grazen geeft.

UROCERUS. Dit is een Insect, 't geen byzonder aan de koude Landen schynt: het is aanmerkelyk om een soort van hoorn of punt, die het op den staart heeft. Zyne sprieten zyn draadswys, en uit drie en twintig gewrichten te zamen gestelt; zyne hoorn vormt een soort van goot, in welke de angel van het Insect verborgen is: deze angel, die aan het uit-einde gevorkt is, is getant. De Urocerus is door den Heer *de Reaumur*, onder den naam van *Laplandsche Ichneumon* beschreeven.

URSON. Dit is een soort van Dier 't geen de woeste Landen van Noord-America bewoond: het heeft de groote en ten naasten by denzelven vorm van den Bever, maar het is geheel met zeer korte stekels bedekt, die door zyne hairen verborgen worden, 't geen uit twee soorten bestaat, even als dat van den Bever: het eene is lang, en het andere, 't geen veel korter is, heeft vry veel overeenkomst met Dons. Het begunstigde voedzel van dit Dier is de schors van den Geneverboom. Het vermyd het water, en onthoud zich onder de wortelen der boomen: de Wilden eeten zyn vleesch; en na dat zy de stekels uit zyne huit geplukt hebben, die zy even als naalden gebruiken, maken zy 'er goed bontwerk van.

UZAS. Dit is een soort van Braziljaansche Krab, die zich in het slyk naby de oevers onthoud, en die men 'er in groote menigte vind. Zy is, zoo men zegt, aangenaam van smaak en gezond, mits men de voorzorg gebruikt om aanstonds zuiver water te drinken, na dat men 'er van gegeeten heeft.

VAAREN. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 685. *1ste kol. reg.* 13. *van onder.* Men twyfelt noch of de zaden van deze Plant, die in Engeland reeds in het jaar 1669, door *William Cole*, en in Holland in het jaar 1673, door *Swammerdam* ontdekt zyn, de helmstyltjes van deze Plant niet zyn. Men weet echter, dat eenige zaden van de Vaaren in het jaar 1739, door den Heer *de Jussieu*, en verscheide andere, in het jaar 1763, door den Heer *Maratti*, ontdekt wierden.

Idem, *2de kolom*, *regel* 17. Hare blaasachtige vruchten, zyn op den rand van de kleine blaadjes geplaatst; zy kronkelen zich, in den Herfst, met bochten te vormen. Eenige van deze kleine blaasjes bevatten, in zekere soorten van Vaaren, omtrent honderd zaadhuisjes, welke zoo klein zyn, dat men haar met het oog niet ontdekken kan, men onderscheid haar alleen door een zeer goed vergrootglas. Welk eene ongelykvormigheid, tusschen het zaad en de Plant! Men vind in de *Philosophische Transact. numero* 461; de wyze om de uitwerpingen van deze zaden en de werking der Natuur onder het microscoop waar te nemen, met de proef op de versch geplukte Vaaren, in het begin van September te doen. Men kan dan zeggen, dat de Vaaren een *Epiphyllospermæplantæ* is, dat is te zeggen, die hare zaden op den rug der bladeren voortbrengt.

Idem, *reg.* 6. *van onder.* De Wyfjes-Varen is een nadeelig onkruid voor de Landbouwers, 't geen hen zeer schadelyk, en moeijelyk om uit te roeijen is, wanneer het eenmaal een gunstigen grond gevonden heeft om 'er wortelen in te schieten; want zomtyds dringen deze wortelen ter diepte van acht voeten in de aarde in; en met zich in de lengte en breedte uit te breiden, heffen zy zich vervolgens boven de aarde op, en brengen nieuwe Vaaren op eenen grooten afstand voort. Wanneer deze Plant de Weilanden besmet, moet men, om haar uit te roeijen, het gras drie malen in een jaar afmaaijen. Gelukkig, dat de Schaapen haar mede zeer spoedig doen omkoomen, ten deelen door haar drek en pis, en ten deelen door haar te vertreeden. De Vaaren die men afsnyd ten tyden wanneer het sap opklimt, en die men vervolgens op de aarde laat verrotten, is een uitmuntende mist.

Bladz. 686. *1ste kol. reg.* 12. Men zecht in de *Philosophische Transact. n.* 105. dat de assche der Wyfjes Vaaren een ander en zeer zonderling verschynzel aanbied. Wanneer men een zekere hoeveelheit van deszelfs vast loogzout voor de vochtigheit blootstelt, op dat het door ontbinding (*per deliquium*) in een olie zou veranderen, zoo giet men 'er dezen olie af; en het overige van het *Lixivium*, 't geen roodachtig en zeer zwaar is, afzonderlyk in een glazen vat gedaan zynde, 't geen men vyf of zes maanden ongestopt laat staan, laat een vry groote hoeveelheit nedergeploft zout op den grond zakken, op welk een helder vocht dryft. Op het oppervlak van dit vocht, vormen zich kristalschietingen van zout, die een regelmatige gedaante hebben, en gelykvormig aan verscheide gemeene planten Vaaren zyn, welke een groot getal bladeren aan iedere zyde, van den steel uitgeeven. Deze zoutachtige takschietingen blyven verscheide weken achter elkanderen in dezen staat, wanneer men het vat niet schud; maar de minste schok vernietigt hen, en zy koomen alsdan niet weder voort. De Chinezen gebruiken tot het zamenstel van het verglaas van hun porcelein, het zout der Vaaren, Kalk, Borax, enz. het ware te wenschen dat men deze handelwys in onze Porcelein-fabrieken trachten na te bootzen: die van Bristol heeft geen roem, dan alleen, om dat zy geslaagt is om het geheim der Chineezen, te ontdekken.

VAARENBOOM. Dit is die schoone en groote soort van Vaaren, die de Vader *Plumier* aan het hooft der andere op de eerste plaat van zyn werk geplaatst heeft. Deze Amerikaansche plant, groeit inderdaat tot de hoogte van de Europeaansche Vruchtboomen. Hare steelen zyn zeer goede steilen tot beschutzelen.

VACHT. Dezen naam geeft men aan de huit der Schaapen: die noch met de Wol bedekt is: *zie* WOL.

VAHOU-RANOU. Dit is een Waterplant van het Eiland Madagaskar: hare wortel is een zeer groote bol, waar van men een weinig onder het voedzel der Kinderen mengt, om de wormen uit te dryven. De bladeren van deze plant, in water verbrooken en gekleinst zynde, doen het even als Zeep, schuimen. Men maakt 'er in dat Land gebruik van om zich het aangezicht te reinigen.

VALEI, *Valles.* (*Byvoegz.*) De Menschen hebben dezen naam aan de diepe vooren gegeeven, die al kronkelende op het oppervlak der Aarde gevormt, en tusschen twee ketenen Bergen, beslooten zyn, welke tegens elkanderen overstaan; maar wier lagen onderling horisontaal, en vry overeenkomstig zyn. Alle de Valeijen gaan nederdalende door verscheide kronkelingen van de verhevenste punten der Aarde, of van een vlakte, tot aan de Zee voort: de verhaasting der beweeging, en de vereeniging der te zamengevoegde krachten van verscheide stortvloeden, werken zeer veel mede, om deze Voren te onderhouden, en zelfs dieper te maken; dat is te zeggen, met het midden der Valeijen uit te hollen, welke de beddingen der Rivieren zyn, die tot onder de wateren der Zee, vervolgen. De Rivieren, wier vloed zeer snel is, hebben eenen zeer rechten loop, die afhellende is, en zy ontmoeten, in het midden der Valeijen, geen hinderpalen, die zy overwinnen moeten.

In 't algemeen, kan men de voornaamste Valei by een groote Rivier vergelyken, die van wederzyden andere Rivieren ontvangt, welke weder door verscheide Beeken vergroot worden, welke zich over de aarde verspreiden, even als de takken van een hoofdstam. Zoo de kleine Valeijen minder diepte als de groote hebben, en minder uitgeholt zyn; zoo is dit, om dat zy verder van de Zee verwydert zyn, 't geen de plaats is van welke de beurtelingsche poging en beweeging voortkoomt: men begrypt ligtelyk dat deze zelfde beweeging zich onophoudelyk verzwakt, en onmerkbaar aan het uiteinde verdwynt, 't geen zich tusschen de Bergen verheft, en zich eindelyk in de vlakte verliest.

VALK. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 678. *1ste kolom. reg.* 5. *van onder.* De Groot-Meester van de Ridder-Order van Maltha, doet mede alle jaaren, aan den Koning van Vrankryk, twaalf van deze Vogelen, door eenen Franschen Ridder aanbieden, die hier voor van den Koning, twaalf duizent Kronen tot een geschenk ontvangt. In Vrankryk, zyn de Valkverkoopers verplicht, op verbeurte van hunne Vogelen, om hen, voor dat zy ze openbaar te koop stellen, aan den Groot-Valkenier aan te bieden, die 'er alle die gene uitkiest, die hy tot de vermaken van den Koning bekwaam oordeelt.

Idem, 2de *kolom*, *reg.* 29. De Valkenjacht is alleen een uitspanning der Koningen en Vorsten: men stelt zich in deze jacht de pracht en het vermaak voor; zy word in Duitschland meer dan in Vrankryk, geoeffent. Men heeft in de Valken-jacht verscheide soorten van vluchten: men heeft die van den Wouw, waar toe men den Giervalk gebruikt, en zomtyds den Saakervalk, zoo ook de Reigervlucht; de Kraai-vlucht, die der Exter, der Patrys, der Water-vogels; en van het hair, of op Haazen en Konynen.

Bladz. 689. 2de *kolom*, *reg.* 3. *van onder.* De Valk is aan een ziekte onderhevig, die men *Krak* noemt. Om hem te herstellen, moet men hem, door middel van een propje van vlasch en katoen doen purgeeren, en hem vervolgens met vleesch voeden, 't geen beurtelings in zoete Amandel-olie, en Rhabarber-water geweekt is; waar na men hem weder een propje van werk of vlasch, ingeeft. Men kan dit propje met Wynruit of Alzem, te zamen binden; en wanneer men bemerkt dat het kwaad in de lendenen, en uitwendig zyn verblyf heeft, moet men Wyn laauw maken, en 'er deze deelen, mede stooven. Men zecht niet, waar in deze kwaal bestaat die men *Krak* noemt; maar het is zeker, dat 'er het grootste gedeelte der Roofvogelen, aan onderhevig is, als mede aan het *Kryt*, een andere ongesteltheit, waar aan de Valken onderhevig zyn, en 't geen een verharding is, die zoo ongemeen is, dat 'er zich kleine witte steentjes in vormen, die de groote van een Erweet hebben, welke wanneer zy den darm verstoppen, de dood aan den

den Vogel veroorzaken, zoo men 'er niet spoedig hulpmiddelen tegens aanwend. Vermits deze kwaal door een droog en verdikt vocht veroorzaakt word, zoo moet men het bevochtigen en verdunnen, met het voedzel in Ei-wit en Kandysuiker, met elkanderen vermengt, te doopen. Men kan zich mede van Honing bedienen. De Mumiën-balzem is het beste inwendig Wondheelent middel, tegens alle de ongemakken, der Roofvogelen.

Men gelooft, dat 'er geen hulpmiddel tegens de gebrooken slagpennen is: men herstelt haar echter met het uit-einde van een pen op het gene noch overig is, door middel van een naald, te enten, die men in de beide uiteindens steekt om hen zamen te voegen, en de vlucht word 'er niet door vertraagt. Een gebrooke pen, schoon zulks zelfs in de buis is, hecht zich aan een andere, wanneer men haar aan beide zyden met buizen van Patryzen-vederen vast pent. Wanneer de pennen maar alleen gekreukt zyn, herstelt men haar met ze door warm water te bevochtigen. De warmte en de drukking herstellen de vederen in hunnen natuurlyken staat.

Omtrent de maand Maart, 't geen de tyd der liefdensbedryven van deze Vogelen is, zoo doet men hen keisteentjes doorzwelgen om hunne eijeren in derzelver begin te verdelgen.

VALLI. (*Byvoegz.*) Dit is een Indiaansche Heester. Zyne bloemen zyn vlinderswys, en hebben geen reuk: zyne vruchten of peulen zyn een duim lang; zy zyn platachtig en bevatten drie zaden van eenen zeer onaangenamen smaak. Deze Heester bloeit niet voor de maand Augustus, en zyne vruchten zyn in December ryp. *Hort. Malabar.*

VALSCH-BASTAARD-WILD KLEEFKRUID, *Asperugo vulgaris.* Dit is een Plant die langs de wegen, naby de heggen, en in de tuinen groeit; zy schiet verscheide dunne, malsche, hoekachtige, geknoopte, ruuw in 't aanraken, en naar de aarde gekromde steelen, uit. Hare wortel is dun: hare bladeren die langwerpig en ruuw zyn, koomen uit de knoopen, twee aan twee, drie aan drie, of vier aan vier, voort; en zyn langs de steelen geschikt. Hare bloemen vertoonen zich in de maanden Mey en Juny. Zy zyn blaauw, koomen tegens over de bladeren voort, en vormen een trechter, die met een vlaggetje bezet is, deze is in vyf deelen ingesneden, en word door een kelk ondersteunt, die bywyze van een bekertje gevormt is, en hy verandert, na dat de bloem afgevallen is, in een zaadhuisje, 't geen vier kleine, langwerpige, en zwartachtige zaden bevat. Deze Plant, is wondheelende, en zuiverende.

VALSCHE GALENA. De Mineraalkundigen beteekenen door dezen naam, een minerale zelfstandigheit, die, op het oog, eenige overeenkomst met de Galena van het Lood heeft, maar waar uit men geen Metaal trekt. *Zie* op het woord LOOD.

VARAUCOCO. Dit is een Indiaansche Heester, die zich, even als de Klim, aan de groote boomen hecht: zyne schors verschaft een harstachtige roode zelfstandigheit. Het *liber* brand aan de vlam van een kaars, en smelt, even als de Gomlak, waar van het den reuk heeft: zyne vrucht is violet, en zoo groot als een Perzik: deszelfs vleesch is deegachtig, heeft een aangenaame reuk, en bevat vier vry harde Amandelen.

VARKEN, *Sus.* (*Byvoegz.*) Dit is een Viervoetig Dier, 't geen men in den rang der Dieren met gevorkte voeten, en die niet herkaauwen, geplaatst heeft. Het Varken is het gesneden Zwyn: die gene, die zulks niet zyn, noemt men *Geltvarkens.* *Zie* WILD-ZWYN.

VEE. Door dit woord verstaat men alle de Viervoetige Dieren, waar van de Menschen zich bedienen, 't zy om zich te voeden, 't zy om de aarde te bebouwen. Men verdeelt het Vee in *Hoorn-Vee*, gelyk Ossen en Koeyen, en in *Woldragent-Vee*, gelyk de Schaapen, Rammen, Bokken, en Geiten.

VEELSCHELPIGE. (*Byvoegzel*). Dit zyn Zee-Schelpen, die uit verscheide stukken bestaan, die, of met elkanderen vereenigt, en te zamengevoegt zyn, door middel van kraakbeenderen, of met elkanderen gewricht. Deze stukken overtreffen altoos het getal van twee, en zyn gewoone-

woonelyk vyf, zes, twaalf, enz. in getal.

VEELVRAAT. (*Byvoegz.*) Men geeft dezen naam mede aan een Viervoetig Dier, 't geen men in de groote Bosſchen van Dalikarlie, Lapland, en alle de Noordſche Landen, zoo wel als in Europa en Azia, vind. Dit Dier, is een weinig langer, hooger en dikker, als een Wolf; zyn ſtaart is veel korter: zyne huit is by uitſtek zwart en glansryk: echter kaatſt het hair een zekere blinkende witheit te rug, even als het Satyn en gebloemt Damaſt: hier om word dit Bontwerk in Zweeden, hoog geſchat, en is zeer koſtbaar. De Kamtſchadalers ſchatten het hoger als dat van de Sabel-dieren en zwarte Voſſen. Het vleeſch van dit ſoort van Veelvraat, is zeer ſlecht, en zyne nagelen zyn zeer gevaarlyk; vermits dit Dier zeer verſlindzuchtig is, zoo geeft men het den naam van *Viervoetige Gier*, ſchoon men het voor een ſoort van *Carcajou* houd: zie *dit woord*. Deze Veelvraat, delft, even als de Hyena, de doode lyken op, verſlind hen, en vervult 'er zich op een onmatige wyze mede. Dit Dier, 't geen in Kamtſchatka niet zeldzaam is, bedient zich van een vreemd middel, om de Damharten te dooden: het klimt op een boom, en neemt een weinig van de Moſch met zich, die de Damharten by uitſtek, beminnen; wanneer een Damhart, voorby den boom koomt, zoo laat de Veelvraat zyne Moſch vallen; wanneer het Damhart hier op ſtilhoud om de Moſch te eeten: zoo werpt zich de Veelvraat op deszelfs rug, en hecht zich tuſſchen zyne hoornen vaſt, krabt het zyne oogen uit, en veroorzaakt het zulke hevige ſmerten, dat dit ongelukkige Dier, om zich van zynen wreeden vyand te ontſlaan, zyn hoofd zoo lang tegens de boomen ſtoot, tot dat het dood nederſtort. De Veelvraat ſnyd hier op met zyne ſterke en ſcherpe tanden, het vleeſch in ſtukken, die hy in de aarde begraaft om 'er by nood, gebruik van te maken. De Veelvraat dood de Paarden aan de Rivier de Lena, op dezelve wyze. Men kan dit Dier tam maaken, en tot verſcheide zaaken africhten: *zie* de *Nieuwe Hiſtorie van Kamtſchatka*.

VELETTE. Dezen naam geeft men in Provence aan eenen kleinen en zeer zonderlingen Viſch, en die by duizenden, op het oppervlak van de Middelandſche-Zee, dryft. Deze Viſch heeft ten naaſten by, de groote van een Moſſel; hy is zeer plat, en heeft naauwlyks een lyn dikte. Men zou hem voor een lymachtige zelfſtandigheit van een ſchoone blaauwe Indigo kleur aanzien. Zyne randen zyn dunder als het overige van het lichaam, en doorſchynende; het midden is met een tallooze menigte zilverkleurige draden bezet, even als het web van de Tuin-Spinnekop; van het opperſte gedeelte verheft zich loodlynig een ſoort van kam, die de Provençalen, *Vele* noemen; en aan het Dier dient, om zich op het water op te houden, en zelfs om te zeilen. Deze kam, loopt in een rechte lyn, dwars over den rug van het Dier, maar echter in een ſchuinze richting; dat is te zeggen, van de linker naar de rechter zyde; hy is kraakbeenig en doorſchynende; en wanneer men hem van naby beziet, zoo zou men hem voor een netswys werk aanzien. Zoo ras het Dier buiten het water is, zoo word zyn zeil week, en verſlapt: het Dier kan zich vervolgens in het water niet meer ophouden, en ſterft: *Memoriën van de Akademie der Wetenſchappen van Parys*, *voor het jaar* 1732. Dit Dier, kan wel niets anders dan een ſoort van *Zee-Netel* of *Holothurie* zyn. Zie *deze woorden*.

VENCU. In China, geeft men dezen naam aan een uitmuntende vrucht die zeer gemeen in de Ooſt-Indiën is: dit is de *Jambos* van *Acoſta*, de *Pampebinos* van de Hollanders te Batavia, en de *Jamboa* of *Jambeïro* der Portugeezen: *zie* JAMBOS.

VENEN. Dit is een beruchte Chineesſche boom, wiens bloemen wit en rooswys zyn: men trekt 'er een welriekent water uit, 't geen zeer aangenaam is, en uitmuntend tegens de ongemakken van het hoofd, der oogen, en tegens de hartkloppingen: op deze bloemen volgen geelachtige vruchten, die de groote van een hoofd, en een ſmaak hebben, welke die der Druiven evenaart; men drukt 'er het ſap uit, waar van men een drank bereid, die zeer hoog in Indiën, geſchat word.

VERDUISTERING, *zie* ECLIPS.

VERFBOOM, *Tinctoria arbor.* Dit is een groote boom van het Koningryk Jenago in Ethiopiën: zyne vruchten gelyken naar de Dadelen, men trekt 'er een Olieachtige stoffe uit, die aan het water, waar mede men haar vermengt, een schoone geele kleur geeft; de Inwoonders verwen 'er hunne hoeden mede, welke van Stroo en Riet, te zamen gevlochten zyn: zy bedienen 'er zich mede van, om alle hunne gerechten, welsmakende te maken. *Ray*, *Hist. Plant.*

VERGIFTIG-MEEL, of DELFBAAR-MEEL, *Farina fossilis.* Dezen naam geeft men in navolging der gemeene Volks dwalingen, aan een krytachtige zelfstandigheit, of een kalkachtig *Gurh*, 't geen witachtig is, en naar grof Meel gelykt. *Brukmann* zecht, in zynen *Epist. de farin. fossil.* dat 'er het gemeene Volk, voormaals, in tyden van hongersnood en gebrek, even als een Hemelsch Meel, gebruik van maakten. Hy voegt 'er in ernst by, dat men 'er wel ras de kwade hoedanigheden van ontdekten; 't geen men zeer gemakkelyk geloven kan.

Men bemerkt geen groot onderscheid tusschen het *Delfbaar-Meel*, de *Minerale Agarik*, de *Delfbare Maan-Melk*, en de *Gurb van Kryt*: zie *deze woorden.*

De vastheit, de zamenhang, de kleur en de gedaante, maken 'er mogelyk alleen het grootste verschil van uit. Zie *Ludwig*, *Pott* en *Scheuchzer*. Wanneer het Delfbaar-Meel gemarmert is, zoo noemt men het *Mirakeleuze-Aarde.*

Vermits men altoos het Vergiftig-Meel in holachtige plaatzen vind, die een weinig voor de lucht blootgestelt zyn, zoo heeft men redenen om te gelooven, dat het, of een uitkomst van ontbonden Stalactiten, of een gedroogt Guhr van Kryt is; en 't geen door de stroom der onderaardsche wateren aangevoert word.

VERHEVELINGEN. (*Byvoegz.*) Byna alle de Verhevelingen bieden in het tuigwerkelyke van hare vorming aanmerkelyke zwarigheden, en diepe verborgentheden aan: die alle de schranderheit der Natuuronderzoekers, tot noch toe, niet heeft konnen doorgronden. Deze aanmerking is alleen een gevolg, van de doorleezing der Werken, van *Descartes*, *Musschenbroek*, *Hamberger*, enz. over de Verhevelingen.

VERJUIS, *Agresta.* Dit is een byzonder soort van Druif, die men menigvuldig in de nabuurschap van Parys aankweekt, en waar uit men het sap perst, 't geen men bewaart tot het gebruik der keukens. Men maakt 'er mede geleijen van, die eenen uitmuntenden smaak hebben. Het uitgeperste Verjuis (*Omphacium*), is zamentrekkende, en verfrissende. In verscheide Landen, bedient men zich van onrype Druiven, bywyze van Verjuis: *zie* WYNSTOK.

VERLAAT. Men geeft dezen naam aan een klein Kanaal, 't geen men uit een Rivier afleid, die een Weide besproeidt: dit soort van aftapping, waar van de Natuur dikwyls alle de kosten draagt, is nuttig om de Kruiden der *Weiden* te besproeijen: zie *dit woord.*

VERMILJOEN. (NATUURLYK BERG). (*Byvoegz.*) Het Natuurlyk Vermiljoen is zamengepakt, en heeft gewonelyk een roode kleur, even als die van de gebakken steenen, en zomtyds, even als die van den Bloedsteen. Deze verscheidenheit van kleur, hangt van de evenredigheit der aardachtige of ongelykslachtige deelen af, met welke het Vermiljoen vermengt is.

In de Memorie van den Geleerden Heer *de Jussieu*, vind men de wyze van zich te verzekeren of een Mineraal Kwikzilver bezit, of dat het een waar Vermiljoen is. Men moet 'er een stukje van in het vuur doen gloeijen; en wanneer het met een blaauwachtige gloed bedekt is, plaatst men het onder een glaze kolk, door welke men ziet of de dampen zich verdikken onder de gedaante van kleine droppelen Kwikzilver, met zich aan het glas te hechten, of met langs deszelfs wanden af te vloeijen. Deze Schryver geeft ons mede een middel aan de hand om te ontdekken of het *Vermiljoen* vervalscht is; dit is door de kleur van zyne vlam, wanneer men het op gloeijende koolen lecht. Zoo zy een blaauwe kleur heeft die op het violet trekt, en geen reuk van zich geeft, zoo is dit een teeken dat het Vermiljoen zuiver is; zoo de vlam op het rood trekt, zoo heeft men redenen om te vermoeden, dat het met *Meny* vervalscht is; zoo het Vermiljoen een soort van koking op de koolen maakt, zoo kan men gelooven dat het met Drakenbloed vermengt is.

Het *Natuurlyke Vermiljoen*, is de *Meny* der

der Ouden; (de *Meny* der Hedendaagsche, is een roode kalk van Lood:) *Plinius* zegt, dat men 'er zich in de Schilderkonst van bediende; op de grootste feestdagen wreef men 'er 't aangezicht van het standbeeld van Jupiter mede, en de Zegenpralers beverfden 'er hun geheele lichaam mede, waarschynelyk om een bloediger en verschriklyker gedaante te vertoonen. Hunne *Doorkonstgemaakte Vermiljoen*, was een zonderlinge zelfstandigheit, die, volgens *Theophrastus*, een zeer levendige en glansryke roode kleur had, welke men in Klein-Aziën, in de nabuurschap van Ephezen vond. Men scheide 'er door zorgvuldige wasschingen, het fynste gedeelte af. Thans verstaat men, door het woord *Doorkonstgemaakte Vermiljoen*, een mengzel van Kwikzilver en Zwavel, 't geen te zamen door het geweld van het vuur gesublimeert is. Deze zelfstandigheit moet een schoone donkere roode kleur hebben, die in lange blinkende streepen geschikt is. Dit Doorkonstgemaakt Vermiljoen is veel zuiverder, en moet hoger als het Natuurlyke geschat worden.

VERNISBOOM. (*Byvoegz.*) *Bladzyde* 700, *2de kolom*, *reg.* 20. *van onder.* De Heer *Ellis* heeft een Dissertatie in 't licht gegeeven om den Boom te herkennen, waar uit men in China en Japan het Vernis trekt, om de aankweeking daar van in de Volkplantingen te vermeerderen, en om de dolingen te verbeteren waar in de Kruidkundigen ten zynen opzichten gevallen zyn: uit dezelve blykt dat hy niet, gelyk *Miller* wil, de *Anacardium occidentale*, of de *Acajou* van *Tournefort* is; maar de *Anacardium orientale*, of de *Avicennia* van *Linnæus*.

VERSCHEURENDE, of VERSLINDENDE. Dit zegt men van de Dieren die van vleesch leeven. Men vind in de *Dictionaire Encyclopedique*, op het woord *Verscheurende*, gewichtige byzonderheden over de verscheidenheden die men opmerkt tusschen de magen der *Graan-eetende* en *Vleesch-eetende* Dieren.

VERSTEENINGEN. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 703, *1ste kolom*, *reg.* 25. De Versteeningen zyn dan delfbare lichamen, die vreemd aan de aarde zyn (*heteromorpha*). Die van het Ryk der Planten zyn, of gruisachtig, of keisteenachtig; men ontmoet hen in de uitgeholde wegen, in uitgedolve gronden, in de dieptens enz. Die gene welke vuur uitgeven wanneer zy door het staal geslagen worden, vind men voornamentlyk in de zandachtige klooven: die gene welke opbruissing in de zuure vochten veroorzaken, komen gewonelyk van het Ryk der Dieren voort, en men ontmoet hen in de horisontale lagen van de kalkachtige aarde; zomtyds in de beddingen der kleiaarde of zandsteen, alsdan is de aart der versteening verschillent. Wat de delfbare lichamen betreft, die men in den Plaastersteen ontdekt, zy zyn zeldzaam in gedaante of in zamenstel verandert; voor 't overige, deze laatste delfbare lichamen zyn zeldzaam.

Uit het voorgaande ziet men dat de werktuigelyke lichamen, delfbaar geworden zynde, dikwyls een trap van hardheit verkrygen die zy niet hadden, voor dat zy in de aarde bedolven wierden; het is niet zeldzaam, dat men 'er vind, wier hardheit die van de Rots evenaart, waar van zy een gedeelte uitmaken; maar wanneer de steenklompen die hem omringen, vernietigt worden, zoo vind men de verbrooken stukken der delfbare lichamen, in de stukken der Rotssteenen, en zy zyn altoos zeer kenbaar.

Idem, *1ste kolom*, *reg.* 4. *van onder.* Het schynt, dat in het hout 't geen in steen verandert is, geen houtachtige zelfstandigheit meer bestaat. Men weet, dat de gemeene houten, lichamen zyn die meer uitgebreidheit in poriën, als in vaste deelen, bestaan. Wanneer het hout in zekere plaatzen bedolven is, dringen zich in deszelfs verschillende poriën, versteende sappen, die by uitstek verdunt zyn, zomtyds zyn zy gekleurt, en zy vullen 'er de holligheden van op; vervolgens verdikken zich deze vochten, waar na het vaste gedeelte van het hout ontbonden word, en in stofachtige deeltjes verandert, die door de doorzypeling van het water, buiten den klomp gevoert worden; door dit middel laten zy de plaats ledig, die zy, by wyze van poriën besloegen. Deze bewerking van de Natuur, brengt geen schynbare verandering, noch in de uitgebreidheit, noch in de gedaante, voort; maar zy veroorzaakt 'er een verandering van zelfstandigheit in, en het houtachtig zamenweefzel bevind zich omgekeert; dat is te zeggen, dat het gene poriën in het *Natuur-*

lyk Hout waren, vaſt in het *Verſteent Hout* word. Op deze wyze, zecht de Heer *Muzard*, geeft dit laatſte minder uitgebreidheit in poriën, als in vaſte deelen; het is mede een lichaam 't geen veel dichter en veel zwaarder als het eerſte is.

Idem, *2de kolom. reg. 6. van onder.* Het is een zeer gewichtige vraag onder de Natuuronderzoekers, om te weten hoe veel tyd de Natuur beſteed om een lichaam van eene weinig aanmerkelyke groote te verſteenen. FRANCISCUS DE Iſte, Keizer van het Duitſche Ryk, en Hertog van Lotharingen, die, een kundig Liefhebber zynde, zyne prachtige verzameling van de Natuurlyke Hiſtorie, niet als een Kabinet van ſieraad, maar als een heiligdom beſchouwden, waar in de Natuur zich, door hare verſchillende voortbrengzelen moet leeren kennen, verlangde dat men een middel trachte te ontdekken, waar door men den ouderdom der verſteeningen bepalen kon. De Heer *Baillu*, waardig Opzichter van het Keizerlyk Kabinet, en eenige andere Natuuronderzoekers, maakten, voor eenige jaren, het denkbeeld van eene naſporing die eenig licht over 't voorſtel verſpreiden kon, 't geen den Keizer deed. Zyne Keizerlyke Majeſteit, door de eenſtemmige Waarneemingen der hedendaagſche Hiſtorieſchryvers, en Aardryksbeſchryvers onderricht zynde, dat zekere pylaren die men thans noch in den Donau in Serviën naby Belgrado ziet, overblyfzelen van de brug zyn die de Keizer TRAJANUS voormaals over deze Rivier deed bouwen, vermoeden, dat deze Pylaren, die zoo veele eeuwen in ſtand gebleven zyn, verſteent zyn moeſten, en dat zy opheldering en verſchaffen konden omtrent den tyd die de Natuur beſteed om het Hout in Steen te veranren. De Keizer, zegge ik, zyne hoop gegrond vindende, gaf aanſtonds bevel aan zynen Ambaſſadeur by de Porte, om vryheid te verzoeken van een der pylaren van de brug van TRAJANUS, uit den Donau te mogen wegnemen, dit wierd toegelaten; men haalde 'er eene met veel moeite uit, en men bevond dat 'er de verſteening, gedurende vyftien hondert jaren, niet meer als drie vierde van een duim, in voortgegaan was; maar men heeft zekere wateren waar in deze verwandeling veel ſpoediger geſchied. Voor 't overige, de verſteening ſchynt zich minder langzaam in de porieachtige en eenigzins vochtige gronden, als in het water zelfs, te vormen.

Wanneer men de aarde opdolf om de grondſlagen van de Stad Quebec, in Canada te leggen, zoo vond men in de laatſte lagen die men doorgroef, een verſteenden Wilden. Schoon men geen berichten heeft van den tyd in welke deze Man hier onder bedolven geworden is, zoo bevond men echter, dat zyne boog en pylen noch zeer wel bewaart waren. Zie hier noch een ander geval, 't geen even wetenswaardig is, en in 't begin van deze Eeuw, is voorgevallen: *Johan Munte*, Predikant te Slœgarp in Scaniën, en verſcheide van zyne Parochianen, turf uit een uitgedroogden moerasachtigen grond willende delven, vonden op eenige voeten diepte in de aarde, een geheele Kar met de geraamtens der Paarden en van den Voerman. Men vermoed dat 'er voormaals een Meer op deze plaats geweeſt is, en dat de Voerman over het Ys 'er over willende trekken, 'er waarſchynelyk op verongelukt is.

Men vind veel ſtukken verſteent hout, in verſcheide Landſchappen van Vrankryk en Savoye. In het Land van Coburg in Saxen, en in het Gebergte van Meiſſen, heeft men geheele Boomen van een aanmerkelyke dikte, uit de aarde gedolven, die geheel in een zeer ſchoon Agaat verandert waren. Voor 't overige, het ſchynt dat het Verſteende Hout, veel minder zeldzaam in de Natuur is, dan men gemenelyk gelooft, en dat op veele plaatzen alleen het oog van een weetgierig Natuuronderzoeker ontbreekt, om het te ontdekken.

VET. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 704. *1ſte kol. reg.* 26. Het vet, 't geen onder de huit in het Vetvlies bevat is, brengt mede toe om het lichaam tegens de onguurheden van de lucht, en vooral tegens de koude te beſchutten. Het dient mede om het vel geſtrekt en gelyk in zyn oppervlak te houden, tot de ronding der vormen in de verſchillende deelen, alwaar zy zonder dat middel ontbreken zouden. Het is op deze wyze, dat het vel veel toebrengt tot de ſchoonheit van het lichaam, met te beletten dat het vel niet rimpelt, met de ledige plaatzen van de tuſſchenwydtens der Spieren te vervullen, alwaar men zonder hetzelve, dieptens zou hebben die voor het oog onbehaaglyk zyn zouden, byzonder ten opzichten van het aangezicht,

onder het vel der wangen, en der flapen, alwaar men in vette lichamen, geheele klompjes vet vind, die de bekleedzelen opheffen, en met de uitstekende deelen, gelyk doen zyn. Het zelfde heeft plaats ten opzichten van de oogen, waar van den bol mede in vet bewonden is, (uitgezondert het voorste gedeelte). Dit vet dient om 'er de speling en de beweging der spieren gemaklyk van te maken, enz. Het vet is door zich zelven ongevoelig, maar het dient tot een soort van kussentje in zekere deelen, en belet dat zy niet aan lastige of smertelyke drukkingen, en zelfs niet voor kneuzingen blootgestelt zyn, gelyk aan de billen, de schamelheit, en aan de voetzolen.

Het vet heeft gewonelyk een smaak die niet zeer aangenaam, en zelfs walglyk is. Het is klaarblykelyk van denzelfden aart als de vette oliën; het vermengt zich met het water niet, het dryft 'er op, en kan tot voedzel aan de vlam dienen. Inwendig ingenomen zynde, bezwaart het de maag; als een geneesmiddel gebruikt, is het nuttig tegens de werking der bytende vergiften; uitwendig opgelecht zynde, is het een verzachtent en weekmakent middel. Men schryft aan eenige soorten van vet, byzondere krachten toe: tot deze behooren het Menschen-vet, dat der Beeren, Adders, enz.

In 't algemeen heeft men opgemerkt, dat het vet der Dieren, die zich met vruchten voeden, vry vast is, en dat het vet der vleescheetende Dieren, vry week is, enz.

Idem, *2de kolom*, *reg.* 18. Om het vet te zuiveren, scheid men het van de vliezen en vaten af waar mede het vermengt is en men wascht het, om het van het slymachtige gedeelte te ontdoen die het bevatten kan; hier na laat men het kooken, om het van de waterachtige deelen te ontdoen, die 'er in overgebleven zyn, en de appelzalven, zeepen en zalven, bederven zouden, waar van het vet de grondslag zelfs is.

Het Wagensmeer, is oude Varkensreuzel, of vet van andere Dieren, waar mede men de uit-eindens van de assen der reituigen bestrykt. Wanneer dit soort van vet, zich, door middel van de wryving, met yzerdeeltjes der assen, en van het beslag der raderen beladen heeft, zoo draagt het den naam van *Cambouis*, en is in een soort van zwartachtige Zalf verandert, die zeer hoog, door eenige Lieden, geschat word, om de Ambeyen op te lossen, wanneer het 'er opgelecht word: eenige Kwakzalvers hebben langen tyd een geheim van dit verdikte smeermiddel gemaakt.

VETTE WIEROOK, *zie* Wierook (Vette).

VIGOGNE. (*Byvoegz.*) Dit is de *Vicunas* der Spanjaarden, en de *Camelus laniger*, der Schryveren.

De wyze op welke men deze Dieren vangt, bewyst hunne uitnemende bloohartigheit, of, zoo men wil, hunne onnozelheit. Eenige menschen scharen zich by elkanderen, om hen naar eenen naauwen doorgang te doen vluchten, in welke men touwen ter hoogte van drie of vier voeten gespannen heeft, en aan welke men stukken lynwaat of laken, heeft opgehangen: wanneer deze Dieren in dezen doorgang komen, zoo zyn zy indiervoegen verschrikt, dat zy niet verder durven voortgaan; zy verzamelen zich in een troep te zamen, en worden den prooi des Jagers.

Vermits deze Dieren van de grootste nuttigheit zyn, zoo heeft men 'er geheele kudden in Peru van men gebruikt hen tot Lastbeesten. Men ziet hen zomtyds by duizenden lasten dragen: zy voeden zich met de groene kruiden, welke zy, gedurende hunnen voorttocht, afknagen; en zyn dus aan hunne Meesters van de grootste nuttigheit, zonder hen eenige kosten te veroorzaaken. De Natuur, die in alle hare werken, gewonelyk door de gemakkelykste middelen werkt, schynt echter hier van in het natuurlyke gestel, van deze Dieren, af te wyken: die, schoon zeer geil zynde, echter veel moeite hebben om te paren. Het teellid van het mannetje is dun en gekromt, indiervoegen, dat het achterwaarts pist. De mond der teeldeelen van het wyfje, is zeer naauw: het knield neder om het mannetje af te wagten, en nodigt het door verliefde zuchten; maar 'er verloopen verscheide uuren, en zomtyds een geheele dach, voor dat zy elkanderen genieten konnen: deze geheele tyd word met steenen en knorren doorgebracht; en vermits dit langwylig voorspel hen meer als de daad zelfs vermoeid, zoo leend men hen de hand om het te verkorten, en men helpt hen, om zich te vereenigen.

De groote voordeelen die de Spanjaarden in

in Amerika van deze Dieren trekken, heeft hen doen besluiten om te bezoeken, om hen in Europa te naturaliseeren: zy hebben 'er eenige, met dit oogmerk, in Spanje overgebracht; maar de luchtstreek van dat Land was zoo weinig voor hen geschikt, dat zy alle omkwamen. Echter ben ik, zecht de Heer *de Buffon*, overtuigt, dat de Vigognes op onze Bergen bestaan konnen, en vooral op het Pyreneesche gebergte: zy die hen in Spanje overgebracht hebben, schynen niet bedacht te hebben dat deze dieren in Peru zelfs, alleen in de koude luchtstreken gevonden worden; dat is te zeggen, op de verheventste gedeeltens der Bergen, alwaar zy in troepen weiden; dat men hen nooit in de lage landen vind, en dat zy in de warme landen sterven: in tegendeel, dat zy thans zeer talryk in de naburige Landstreeken van de Straat van Magellaan zyn, alwaar de koude veel grooter als in het zuidelyke gedeelte van Europa is, en dat men bygevolg om hen te bewaren, hen niet in Spanje, maar in Schotland, en zelfs in Noorwegen, moest ontscheept hebben, en noch met meer zekerheit aan den voet van het Pyreneessche of Alpische gebergte, alwaar zy hadden konnen klauteren, en zelfs de luchtstreek zoeken, die nuttig voor hen is.

De huit van deze Dieren, is met een wol bedekt welke gezocht word: men maakt 'er mutzen en zeer goede hoeden van, die men *Vigognes* noemt. Men bereid 'er mede zeer schoone handschoenen van, alsmede uitmuntende halsdoeken, die zeer zacht en warm zyn, en tapyten van een zeer groote waarde. Men onderscheid zelfs drie soorten van Vigogniën-wol, de fyne, het bastaart soort, en de kluuwswyze, de laatste word weinig gewaardeert, en altoos in kluwen overgebracht; echter worden alle drie deze soorten gebruikt; maar men vermengt hen met Konynen-hair, en zelfs met Hazen-hair, om 'er hoeden van zamen te stellen.

VISCH. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 715. *1ste kolom*, *reg.* 3. *van onder.* Men kan den staart, de vinnen, en blaas der Visschen, als zoo veel zwaarden, riemen en zeilen, beschouwen. Het is waarschynelyk, dat de Visschen mede het vermogen bezitten, om de lucht uit hunne blaas uit te dryven, (*vesicula pneumatica*, *aut utriculus natatorius*) om 'er nieuwe in te ontvangen. *Ray* heeft in het grootste gedeelte dezer Dieren, een geleibuis opgemerkt, welke van den slokdarm tot in deze zwemblaas voortgaat, en die ongetwyfelt tot dit gebruik dient. Deze Schryver zecht mede, dat wanneer deze blaas doorboort of verscheurt is, de visch zinkt, en hy zich niet langer ophouden, of opheffen kan. Maar dit ongemak veroorzaakt de dood van dit soort van Dieren niet; want een hedendaagsch Schryver, heeft de blaas van een visch, door middel van de Luchtpomp doen barsten, zonder dat het Dier hier door gestorven is.

Bladz. 717. *2de kolom*, *reg.* 2. Men vind zomtyds visschen welke wezentlyke hermaphroditen zyn. De Heer *Morand* heeft, in het jaar 1737, aan de *Akademie der Wetenschappen van Parys*, de inwendige deelen van een grooten Karper vertoont, in welke men aan de eene zyde duidelyk de kuit, en aan de andere de hom zach: by deze gelegenheit, zecht de Heer *de Reaumur*, dat hy het zelfde verscheide malen in de Snoeken ontdekt heeft. De Heer *Marchand*, heeft zulks mede in de Wyting waargenomen. Men kan hier de *Mosselen* byvoegen waar van wy gesproken hebben. Zie daar een aantal van hermaphroditische visschen, welke een menigte andere doen vermoeden. Hoe veel ophelderingen zyn 'er over dit onderwerp niet te verlangen! Verscheide hermaphroditen hebben de gewoone behoefte van een ander Dier van hun soort om voort te teelen; de Mosselen brengen alleen voort; maar zy zyn Wormen, die in een schaal besloten zyn. Tot wat geslacht zouden deze nieuwe hermaphroditen behoren, die zich onder de visschen bevinden? Dit zyn alle vragen die de Heer *de Fontenelle*, voorstelt.

Men heeft opgemerkt dat het schelle geluid, het zware overtreft, om de visschen in beweeging te brengen.

Idem, *regel* 30. Onder alle de soorten van visschen, (de leventbarende uitgezondert) naderen de mannetjes zomtyds de wyfjes in den tyd der kuitschieting; het schynt zelfs dat zy hunne buiken tegens elkanderen wryven, want de mannetjes keeren zich zomtyds op den rug, om den buik van hunne wyfjes te ontmoeten; maar ondanks dit, heeft 'er geen paring plaats; het lid 't geen tot deze daad vereischt word, is niet in wezen; en wanneer de mannetjes-visschen, de wyfjes van zoo naby naderen, zoo is dit alleen

alleen om het vocht, 't geen in hunne hom bevat is, over de eitjes te verspreiden die de wyfjes alsdan uitschieten. Het schynt dat het veel eerder de eitjes als de wyfjes zyn, welke hen tot zich trekken; want zoo ras zy ophouden met eitjes uit te schieten, zoo erlaten de mannetjes hen, en volgen met drift de eitjes die de stroom met zich voert, of die door den wind verspreid worden: men ziet hen hondert malen over alle de plaatsen heen en weder zwemmen op welke zich eitjes bevinden: dit is waarschynelyk niet ter liefde van de moeder dat zy zich alle deze beweegingen geeven; het is niet te vermoeden, zegt de Heer *de Buffon*, dat zy haar altoos kennen; want zy besproeijen met hunne hom alle de eitjes die zy vinden om te bevruchten, en dikwyls voor dat zy de wyfjes ontmoet hebben.

Bladz. 718. *2de kolom*, *reg.* 13. *van ond.* Van de grootste Dieren af die in het water leeven, tot de kleinste toe, is alles in beweeging en in eenen gestadigen oorlog; men bespeurt onder hen niet dan listen, vervolgingen, ontvluchtingen, en geweldplegingen, zy berooven en verslinden elkanderen zonder eenige palen te kennen; men heeft 'er die door hunne vlugheit en vooruitzicht de krachten van hunne vyanden ontwyken; het is hier door dat de soorten altoos in stand blyven, en zy worden niet verdelgt door hunne sterke vermenigvuldiging. De waterblazers, gelyk de *Dolphynen*, enz. hebben tot aanvallende en verdedigende wapentuigen, behalven hunnen staart, het vermogen om op een afstand van drie roeden, een straal water in het oog van hunne vyanden te spuiten, 't geen hen voor een oogenblik blind maakt, of de uitgestrektheit tusschen de twee kampvechters beroert, en aan den zwaksten gelegenheit verschaft om het gevaar te ontwyken, 't geen hem drygt. De Heer *Lamorier* wil, dat het aan de krachten der long, aan de zonderlinge gedaante van de luchtpyp, aan een waterleiding, of zypgat, 't geen aan het onderste gedeelte van het voorhoofd geplaatst is, en eindelyk aan een groote Spier is, die men *Sterno fistularia* noemt, dat men het vermogen der Waterblazers moet toeschryven om het water met geraas in de lucht op te werpen. Deze Schryver, verklaart noch het verschil der richting van deze waterstraal, die dan eens loodlynig, dan weder schuins, en dan weder horisontaal is, naar mate dat de kop van dit soort van visschen, meer of min door de zamentrekking van deze Spier, nedergedrukt is.

Bladz. 720, *1ste kolom*, *reg.* 12. *van ond.* Wanneer de Becune, de Bonet, enz. de vruchten, van den Mancelier eeten, zoo word hunvleesch een vergift voor alle diegene, die 'er gebruik van maken. Men ontdekt, dat de visschen dus vergiftigt zyn, wanneer hunne tanden zwart, en hunne lever bitter is.

VISCHLUIZEN. (*Byvoegz.*) *Bladzyde* 721, *2de kolom*, *regel* 12, *van onder*. Het was de menigte van deze Insecten, in zekere wateren, die hen zoo rood als bloed deed schynen, en een hevigen schrik in den geest van het gemeene Volk veroorzaakten. Deze gewaande verandering van het water in bloed, merkt men in alle Landen, en vooral in Zweden op, alwaar, zegt de Heer *Linnæus*, een der drie vyvers, die men in den Tuin van Upsal heeft, en waar in zich geen Waterplanten bevinden, het water zich altoos omtrent den Zomer-zonnestand, in bloed schynt te veranderen, vooral by stil weder; alsdan schynt het alle morgen, voegt 'er deze Schryver by, of men aan alle vier de hoeken van dezen vyver Buspoeder op het water gestrooit had. Dit poeder reist langzamerhand van de boorden naar het middelpunt voort, even als zoo veel Legers, die in een geregelde order voorttrekken, en ten einde van eenige uuren, houden zy stil, en verzamelen zich in het middelpunt van den vyver. Het water over welk dit poeder gegaan is, schynt met een graauwachtig en byna onmerkbaar vlies bedekt te zyn; wanneer men een weinig van dit poeder, in een leepel byeen verzamelt, zoo ontdekt men, met verwondering, dat het vol leeven is, en uit miljoenen van Insecten bestaat, die de Heer *de Geer*, volmaaktelyk wel beschreeven en afgebeeld heeft, onder den naam van *Podura aquatica*. Te gelyk ziet men onder het water, een bloedachtige zelfstandigheit die het rood maakt, op de plaats, alwaar zy zich bevind, en hetzelve een vleeschkleur doet verkrygen: deze zelfstandigheit heeft, dan eens meer, en dan weder minder vastheit; zomtyds ontbind zy zich en word onzichtbaar, terwyl een andere nieuwe hare plaats vervult. Het water is 'er alsdan in diervoegen mede vervult, dat 'er zich niemand

mand tot de keuken van bedienen durft. Omtrent negen of tien uuren in den morgen, ontbind en verdwynt alles; maar het zelfde verschynzel, vernieuwt zich omtrent den avond. Men merkt het mede vroeg in den morgen op, vooral, wanneer het gedurende den nacht, geregent heeft. Zoo ras het water verderft, zoo word het troebel; alsdan vinden 'er deze Insecten, een overvloed van voedzel in. Men kan niet nalaten om zich over de onbegrypelyke meenigte van deze Diertjes, en hunne vermenigvuldiging by miljoenen te verwonderen. Zy zyn het geliefste voedzel der Eendvogelen.

Wanneer men in een glas water, 't geen met deze Insecten vervult is, eenige droppelen Brandewyn giet; zoo sterven zy op het oogenblik, en zinken naar den grond neder: zie *Getakte Plantluizen*, op het woord Plantluizen.

VISON. (*Verbet.*) Dit is een soort van Dier, 't geen volkomen gelykvormig door zyne zeden, aart, en vorm van het lichaam met den *Marter* is. Men kan het als een Dier van het zelfde soort beschouwen, of ten minsten als een soort van Dier, 't geen zeer na aan dat van den Marter grenst. Men vind dit Dier in Noord-Amerika: zyne vacht is alleen glansryker en zyachtiger, welke hoedanigheden het met den *Bever*, *Otter*, en andere dieren van Noord-Amerika, gemeen heeft, wier vachten veel schoonder zyn, als die van de dieren van het Noorden van Europa.

VITRIOOL. (*Byvoegz.*) De ontdekking van de witte vitriool, is in het Jaar 1570 door den Hertog *Juliaan* gedaan, die haar alstoen de naam van *Aluin van de Myn van Rammelsberg* gaf. De Duitschers hebben den naam van *Joekels* aan alle soorten van Natuurlyke Vitriolen gegeeven. De Vitriolen van den Koophandel worden zomtyds uit de bleek-geele Pyriten getrokken, gelyk men zulks in de be-arbeidingen in het groot, in eenige Landen doet, 't zy in Zweeden, in Engeland, zelfs in Vrankryk, en byzonder te Swartzemberg, en te Geyen in Opper-Saxen. In dit geval, moet men de Pyriten voor de vochtigheit der lucht blootstellen, die tot deze be-arbeiding, bekwaam geoordeelt worden: wanneer zy gerookt, gebrant en geborsten zyn, en het grootste gedeelte van hunnen zwavel voortgebracht hebben; in een woord, wanneer het ander gedeelte van het zwavelachtige zuur op het yzer der Pyriten te rug gewerkt heeft, en 'er zich aan hun oppervlak, zoutachtige vlokken gevormt hebben, alsdan loogt men hen in kassen: men lecht zelfs in deze loog, oud yzerwerk, om 'er de uitnemende zuurheit van te verzadigen, enz. *Zie* 'er de omschryving van in myne Mineraalkunde, of in myne Memorie over de Pyriten en de Vitrioolmaking, die in het Jaar 1761, aan de *Akademie der Wetenschappen van Parys*, voorgelezen is. Het geelachtig Slib of bezinkzel, 't geen in deze kassen overblyft, word als een verw verkocht, na dat het tot gloeyent roet, gekalkbrand is. Zomtyds vermengt men het met, doorkonstgemaakte Colcothar. Wat de uitgeloogde Pyriten betreft, men spreid hen op nieuw in de ope lucht uit, en men loogt hen op nieuw ten einde van een of twee jaren, tot dat zy geheel van de vitriool ontbloot zyn. De laatste maal geeven zy zeer dikwyls Aluin uit. Het is aanmerkenswaardig dat men de vitriool van de Zinck die men in den Koophandel heeft, uit de Lood-ertz trekt, die ryk in Zilver is, en die men uit den Rammelsberg uitdelft. Deze Ertz geroostert en van zyne zwavel ontbloot zynde, word geloogt: men giet 'er het yzerachtige bezinkzel af; behalven dit, doet men het dezelve bearbeidingen ondergaan, als tot de bereiding van de Vitriool. Maar, door een aanmerkenswaardige zonderlingheit, zoo vernietigt men met veel zorgvuldigheit de kristalschieting van den Witten Vitriool; en om hier in te slagen, zoo zie hier op wat wyze men handelt: de Vrouwen maken deze vitriool in kopere ketelen op het vuur vloeibaar, en door middel van deszelfs kristalliseerwater; naar mate dat de vochtigheit uitwaassemt, zoo roeren zy het zoutachtige vocht gestadig om, tot dat het een vaste zelfstandigheit verkreegen heeft, alsdan verdeelt zich de Vitriool in kristalachtige bolletjes, die zich wel ras, in kleine vormeloze klompjes vereenigen, welke de witheit van Suiker hebben, gelyk men hen in den koophandel heeft.

De kleur van de Roomsche Vitriool, is gewonelyk rosachtig geel, zoo men haar in water afwascht, zoo schynt zy half doorschynende te zyn, en heeft een zeegroene kleur. De soorten van natuurlyke Colcothars zyn roode vitriolen.

VLAKSTEEN. Men weet, dat de zuivere leemaarde, wanneer zy droog is, een groote bekwaamheid bezit om de vette en olieachtige stoffen in te zuigen; deze eigenschap is oorzaak dat men 'er steenen van vormt, waar van men zich bedient om de vlakken uit de kleederen te doen, en die men den naam van *Vlaksteenen* geeft.

VLEDERMUIS. (*Byvoegzel en Verbet.*) *Bladz.* 729. *2de kolom*, *reg.* 2. Men heeft soorten die byzonder aan het Zuidelyke gedeelte van Azia en aan Afrika zyn, en andere aan Amerika.

In Afrika en in het Zuidelyke gedeelte van Azia, heeft men twee soorten die vry onderscheiden schynen, en die men in de eene en andere luchtstreek vind; de Franschen geeven aan die van het eene soort, den naam van *Roussette*, en aan die van het ander dien van *Rougette*.

De *Roussette*, wier hair ros bruin is, heeft negen duimen lengte, van den punt van den muil af, tot aan het uit-einde van het lichaam, en hare vlucht beslaat een uitgestrektheit van drie voeten, wanneer de vliezen die tot vleugelen dienen, uitgespreid zyn. Dit Dier, heeft de grootte van eene Rave: de Chineezen eeten deszelfs vleesch, 't geen zy zeer aangenaam vinden.

De *Rougette*, wier hair asverwig bruin is, heeft weinig meer als vyf en een halve duim lengte, en hare vlucht beslaat twee voeten: zy heeft aan den hals eenen halven ring, die levendig rood en met oranje gemengt is, waar van men geen het minste merkteeken, aan den hals van de Roussette bespeurt: men vind beide deze soorten van Vledermuizen op het Eiland Bourbon, op Madagaskar, op Ternate, op de Philippynsche Eilanden, en op de andere Eilanden van den Indischen Archipel. Deze twee soorten van Vledermuizen ziet men in het Kabinet van den Koning van Vrankryk, waar in zy van het Eiland Bourbon overgebracht zyn.

Deze twee soorten zyn dus aan die luchtstreek verknocht, en verschillen van een ander, 't geen zeer menigvuldig in Amerika is. Men heeft ons den Amerikaanschen naam van dit vliegent viervoetig Dier niet den naam van *Vampyrus* geeft, om dat dit leeren kennen, aan welk de Heer *de Buffon*, Dier het bloed der slapende Menschen en Dieren, uitzuigt.

De *Vampyrus*, (door eenige Schryvers de *Vliegende Hond van Ternate* genoemt), is kleinder als de *Rougette*: de muil van dit Dier is langwerpig, en het heeft een afschuwelyke gedaante, even als het leelykste soort van Vledermuizen; deszelfs kop is misvormt en met groote, wydgeopende, en zeer rechte ooren bezet, deszelfs neus is misvormt, zyne neusgaten zyn trechterswys uitgebreid, en met een vlies aan het boven gedeelte bezet, 't geen zich bywyze van een spitze kam, verheft; 't geen noch zeer veel de misvormigheit van zyn aangezicht vermeerdert. De Ouden kenden vry onvolmaaktelyk deze gevleugelde viervoetige Dieren, die een soort van wanschepzels zyn; en het is zeer waarschynelyk dat het in navolging van deze vreemde voorbeelden der Natuur is, dat hunne verbeelding, de *harpeyen* afgemaalt heeft. De Amerikaansche Reizigers, stemmen overeen, met te zeggen, dat de Vledermuizen van deze Nieuwe Wereld, het bloed der slapende Menschen en Dieren uitzuigen, zonder hen te doen ontwaken. Wy hebben gedacht, zegt de Heer *de Buffon*, te moeten onderzoeken hoe het mogelyk is dat deze Dieren het bloed uitzuigen konnen zonder te gelyk een smerte te konnen veroorzaken, die ten minsten sterk genoeg is om een slapent Persoon te doen ontwaken. Zoo zy het vleesch met hunne tanden wegnamen, die zeer sterk en dik zyn, gelyk die der andere viervoetige Dieren van hunne gestalte, zoo zou een Mensch, 't geen in den diepsten slaap gedompelt was, en vooral de Dieren, wiens slaap veel ligter als die der Menschen is, plotzeling door de smerten van deze beet ontwaken: het is dus mede met de wonden gelegen, die zy door middel van hunne nagelen maken konnen; het is dus alleen met de tong dat zy deze kleine openingen in de huit maken konnen en de aderen doorboren om 'er het bloed uit te zuigen zonder eenige smerten te veroorzaken. Wy hebben geen gelegenheid gehad om de tong van eene *Vampyrus* te onderzoeken; maar, voegt hy 'er by, die der *Roussettes*, welke de Heer *Daubenton* zorgvuldig waargenomen heeft, schynt de mogelykheit van deze zaak te betoogen. Deze tong is spits, en met harde tepeltjes bezet,

die zeer fyn, zeer fcherp, en achterwaarts gericht zyn; onder deze tepeltjes, hebben eenige drie punten, even als een drietand, dit zyn die gene, die op het midden van het middelfte voorgedeelte der tong geplaatft zyn: deze punten die zeer fyn zyn, konnen in de poriën van de huit indringen, hen verwyden, en diep genoeg ingaan, om het bloed aan de geftadige zuiging der tong, te doen gehoorzamen. Deze Dieren zuigen dus het bloed der Menfchen en Dieren uit terwyl zy flapen, indiervoegen, dat zy hen uitputten, en zelfs tot dien trap, dat zy hen doen fterven; want wanneer de aderen ge-opent zyn, zoo vloeit 'er het bloed uit, zonder dat de flaapende Perfoon, zulks gewaar word.

De *Rouffettes* en *Rougettes*, zyn Dieren die veel grooter, veel fterker, en mogelyk veel boosaardiger, als de *Vampyrus* zyn; maar het is geweldiger hand, en zoo wel gedurende den dach als des nachts, dat zy hare verwoeftingen aanrechten; zy dooden het gevogelte en de kleine dieren, zy vallen zelfs op de Menfchen aan, befchadigen hen, en kwetzen hen in het aangezicht door wreede beeten; echter zeggen de Reizigers niet, dat zy het bloed der flapende Menfchen en Dieren uitzuigen: maar hun ftilzwygen is geen volledig bewys, fchoon 'er een groote overeenkomft en gelykvormigheit tuffchen deze Dieren en de *Vampyrus*, plaats heeft.

Men ziet in Amerika noch een foort van Vledermuis die zeer gemeen is, die men in Europa niet heeft, en die men *Vledermuis lans-yzer* kan noemen, om dat zy aan het aangezicht een vlies heeft, 't geen vry wel naar het yzer van een Lans gelykt, 't geen met deszelfs oortjes bezet is: dit foort van Vledermuis is noch aanmerkelyk, om dat zy byna geen ftaart heeft; en dat zy in plaats van zes fnytanden in de onder kaak, gelyk de andere Vledermuizen, 'er niet meer dan vier heeft. Men ziet een ander foort aan de Senegal, waar van het vlies dat zy op den neus hebben, naar een eirond blad gelykent.

De Vledermuizen, zecht de Heer *de Buffon*, die groote overeenkomften met de vogelen door hare vlucht, door hare vleugelen, en door de kracht der borftfpieren hebben, fchynen hen noch door deze vliezen of kammen te naderen, die zy aan het aangezicht hebben. Deze uitftekende deelen die zich by den eerften opflag alleen als overtollige wanfchapenheden vertonen, zyn de wezentlyke kenmerken en de zichtbare fchakeeringen van de dubbelzinnigheit van de natuur tuffchen deze vliegende viervoetige dieren en de vogelen, want het grootfte gedeelte van deze laatfte, hebben mede vliezen en kammen om den bek en op den kop, welke mede zoo overtollig als die der Vledermuizen fchynen.

VLIEGENDE HAAGDIS. Men vind dit Dier in Amerika op een der Eilanden van Canada. Deze Dieren vliegen van den eenen boom op den anderen, en men wil, dat zy hunnen neft in de holle boomen maken, en eijeren leggen, even als de vogelen: hare eijeren zyn blaauw, met rood gefpikkelt, en hebben de groote van een Erweet.

VLIEGENDE HOND VAN TERNATE: *zie* het artykel *Vampyrus*, op het woord VLEDERMUIS.

VLIEG MET EEN GEWAPENT BORSTSCHILD. De Heer *de Reaumur* geeft dezen naam aan de Vlieg Afylus, waar van wy op het woord *Koevlieg*, gefprooken hebben. *Swammerdam* is de eerfte geweeft die 'er gewach van maakte. *Goedard* kende alleen haar Masker, 't geen hy *Chamæleon* genoemt heeft. *Aldrovandus* heeft het den naam van *Inteftinum terræ* gegeeven, en de Heer *Linnæus* dien van *Water Horfel.*

VLIEGENT HERT. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 744. *1fte kolom*, *reg.* 6. De Hottentotten, die zeer bygelovig zyn, om dat zy zeer onwetende en zeer dom zyn, verheffen dit foort van Tor, tot een Godheit; en wanneer een dezer Infecten in hunne woningen koomt, zoo offeren zy het een Os op. Zoo het zich by toeval verwaardigt om zich op den eenen of anderen Perfoon neder te zetten, zoo gelooft men dat het gewichtige redenen heeft om hem deze gunft te bewyzen: al was het de boofte Perfoon van dit geheele domme Gemeenebeft, zoo word hy echter voor een Heilig gehouden; men hangt hem op een eerbiedige wyze, het darmvlies van den Os, die men aan den God Tor opgeoffert heeft, om den hals, en hy draagt

draagt het met een zedige en edele trotsheit tot dat het door de verrotting afvalt. *Hist. Beschryving der Reizen.*

VLINDER. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 745. *2de kolom*, *regel* 14. Het is nodig dat men begint met van de eerste verschyning van dit Insect te spreeken : 't geen een schouwspel is dat te weinig van het grootste getal der menschen gekent word , maar het gene de verwondering der Natuuronderzoekers is. De nieuwe Vlinder, door het natuurlyk begrip onderwezen zynde, dat hy krachten genoeg bezit om zyn gevangenhuis te verbreeken, zoo doet hy een geweldige poging die hem ten tweeden malen de deuren des levens, of liever des lichts, opent, 't geen hy met nieuwe oogen gaat beschouwen. Alle zyne werktuigen worden veel gevoeliger, en volmaakter, enz.

Bladz. 747. *1ste kolom*, *reg.* 21. Men bedient zich om hen te vangen van een klein zyden netje , 't geen acht duimen wyd , en over een koperdraad gespannen is, 't geen een houten steel heeft. Men doet hen sterven met hunne borst met de toppen der vingeren plat te drukken ; vervolgens steekt men hen aan eene spelde , en laat hen op een bordpapier drogen. Men zecht , dat men Chineesche vrouwen heeft welke zoo weetgierig zyn , dat zy de leevenswys van deze Insecten nasporen : zy vangen de Rupzen , welke zoo verre gekomen zyn , dat zy hunne tonnetjes beginnen te spinnen ; zy besluiten haar met verscheiden by elkanderen in een doos die met kleine stokjes bezet is ; en wanneer zy de Vlinders met de vleugelen horen klappen , zoo laten zy hen in een vertrek vliegen , 't geen met glazen gesloten en met bloemen vervult is ; dit is een zeker en gemaklyk middel om deze schoone Insecten te bekomen.

VLOED EN EB DER ZEE. De Zeelieden geeven den naam van *Vloed*, aan de beurtelingsche opheffing van het water der Zee ; en die van *Eb* , aan de zakking van dit water. Het oogenblik in welk de vloed ophoud en het water stilstaat noemen zy *hooge Zee* ; en het einde van de Eb *lage Zee* : zie het gene wy hier omtrent op het woord *Zee*, gezecht hebben.

VLOEIKRISTALLEN. (*Byvoegzel*). De Duitsche Mynwerkers geven den naam van *Flusse* aan de Vloeikristallen, om dat zy veeltyds de eigenschappen bezitten om tot een smeltmiddel of vloed te dienen voor de Ertzen die men in hare nabuurschap uitdelft.

VLOO. (*Byvoegz.*) De onzekerheit over de voortteling der Vlooijen heeft onlangs de schranderheit van den Heer *Castone*, een Engelsch Natuuronderzoeker , onledig gehouden , en de uitkomst van zyne nasporingen verdienen hier plaats te vinden. De Vlooijen , zecht deze Natuuronderzoeker, leggen eijeren of neten , die zy op het lichaam der dieren plaatzen , die geschikt zyn om het nodige voedzel aan de jongen te verschaffen welke 'er uit voortkomen zullen : deze eijeren die rond en zeer glad zyn , gleijen gemaklyk , en vallen gewonelyk nederwaarts , ten minsten zoo zy door het hair enz. , niet opgehouden worden. Men vind deze eijeren mede aan den voetsteun van het hair der Dieren , aan de dekenen der Bedden enz., vastgehecht. Uit deze eijeren komen, ten einde van vier of vyf dagen, kleine , lange , geringde , een weinig ruige, en met verscheide pooten bezette Maskers , voort; zy zyn bruin of witachtig , vlug, en voeden zich met de schorftachtige zelfstandigheit der huit , of met dat soort van vet dons , 't geen zich in de kleederen byeen verzamelt. In de uitgestrektheit van veertien dagen of daar omtrent verkrygen de Maskers of Wormen , die zich tusschen de hairen der Dieren verborgen houden , een onderscheidbare groote , en zyn zeer levendig. Wanneer men hen aanraakt zoo rollen zy zich aanstonds klootswys te zamen. Wel ras hier naar beginnen zy te kruipen , en hunne bewegingen zyn snel. Vervolgens verbergen zy zich, en spinnen uit hunnen mond eenen zyden draad, waar van zy een klein rond tonnetje vormen, 't geen hen tot een grafstede moet dienen : dit tonnetje is uitwendig zwartachtig , ruuw en met stof bedekt , maar inwendig glad en wit. Ten einde van veertien dagen , koomt 'er een wel gevormde Vloo uit voort , die hare afgelegde huit in het tonnetje achter laat. Zoo lang het Dier in zyne grafstede besloten blyft, is het wit , maar twee dagen voor dat het uit dit tonnetje uitgaat, kleurt het zich en

 ci-

verkrygt krachten; van het eerste oogenblik van zyne geboorte af, betoont het zyne vlugheit: het koomt al springende ter Wereld. Dus ondergaat de Vloo, schoon een ongevleugeld insect zynde, alle de gedaante-verwisselingen der andere Insecten, en koomt niet volkoomen gevormt uit een ei; of uit het lichaam van hare moeder voort.

Bladz. 754. 2*de kolom*, *reg.* 28 Volgens het verhaal van *Mouffet*, heeft een Engelschman, *Marck* genamt, een gouden keten vervaardigt, die de lengte van een vinger had, hy was van een hangslootje voorzien, 't geen door middel van een sleuteltje geopent wierd: wanneer eene Vloo aan dit ketentje gekluistert was, zoo trok zy het met gemak voort; en alles, het Insect 'er onder begrepen, woeg naauwlyks een grein. *Hooch*, verhaalt, dat een andere Engelschman, van yvoir, een koets met zes paarden vervaardigt had, een Koetzier was op den bok geplaatst met een Hond tusschen de beenen, een Postiljon benevens hem, vier personen in dezelve, en twee Lyfknegts achter op; en dit geheele Konst-stuk wierd door een Vloo voortgetrokken. Het schynt dat de Konst met de Natuur om den voorrang in de eelheit van werk, twisten wil. Maar het is te gelyk te beklagen, dat zoo veel vernuftigheit, aan geen nuttige werken te kosten gelecht is.

Ovington verhaalt, dat men, naby Suratte, een Gasthuis voor de Vlooijen, Luizen, Weegluizen, en andere Insecten, gebouwt heeft, welke zich met het bloed der Menschen voeden; om hen te spyzigen moet men daaglyks een persoon zoeken, die zich aan de verslindzucht van deze Dieren, overgeven wil; doorgaans huurt men hier toe, een arm Man, die zich voor eenen nacht overgeeft, om zyn bloed te laten uitzuigen: men bind hem naakt op een bedstede in de Feestzaal vast, in welke deze Insecten hun verblyf hebben. Voor 't overige, de zorgvuldighedeu die de Indianen voor de Vlooijen en ander ongedierte hebben, schoon buitensporig, en strydig met de menschelykheit zynde, is op hunne leerstelling van de Zielsverhuizing, gegrond. Hier uit vloeit voort, zegt de Abt *Prevô t*, dat zoo ras men geen Land heeft in welke de Menschen gelukkig zyn, men 'er echter vind in welke de Dieren zulks zyn: heeft men in Turkeyen geen Gasthuis 't geen voor de zieke Honden gesticht is? Die gene onder de Dieren welke ons zeer nuttig zyn, die wy met zoo veel ondankbaarheit en gestrengheit behandelen, zouden wel mogen wenschen, dat wy aan de Ziels-verhuizing geloofden. *Histor. Beschr. der Reizen.*

VLUCHT. *Volitus.* Dit is de voortgaande beweeging der Vogelen en Insecten in de vrye lucht, die zy door middel van hunne vleugelen verrichten: *zie* de artikelen VOGEL en INSECT.

VOADOUROU. (*Byvoegz.*) Dit is een beroemde vrucht van een soort van Balisien van het Eiland Madagaskar. Deze vrucht gelykt naar eenen druiven tros, en heeft dezelve lengte als de air van het Turkskoorn: men trekt een olie uit de Beziën van deze Plant, of men verplet haar om ze tot meel te brengen, 't geen, met melk vermengt zynde, een pap vormt die men eet. De bladeren van deze Plant zyn twee voeten breed; wanneer zy groen zyn zoo gebruikt men hen tot servetten, tafelborden, en Schotels.

VOEDER. Dezen naam geeft men aan alle de kruiden die de Dieren tot voedzel verstrekken, welke van Planten leeven. Het voeder der Paarden bevat het *Hooi*, de *Haver*, het *Bourgondiesch-Hooi*, de *Hanekammetjes*, de *Zemelen*, en het *Stroo van het Graan.* Zie *deze woorden.* Deze soorten van voeder zyn een dierbaar onderwerp van den Koophandel en de Boersche Huishouding: maar men moet hen met voorzorg uitkiezen; want een voeder kan door de vermenging verderven of veranderen. Een vry Dier, en 't geen aan zich zelven overgegeeven is, om zyn voedzel in de weiden en in de bosschen te zoeken, wacht zich om onder de planten die gene af te knagen, die door haren aart schadelyk aan zyne gezondheit zyn konnen; zyn natuurlyk begrip bestuurt hem alleen, en dryft zynen eetlust naar de Planten die tot zyn onderhoud geschikt zyn. Maar het is geheel anders met een Dier gelegen 't geen in slaverny leeft; het is genoodzaakt om zich met dat gene te voeden, dat het blinde vernuft van den Mensch het bereid, en aanbied. De noodzake-

zakelykheid dwingt het dikwyls, om van voedzels gebruik te maken, die met deszelfs aart ſtryden; en deszelfs natuurlyken eetluſt door den honger aangprikkelt, heeft geen vrye keuze: hoe dikwyls heeft men geen voeders gezien die in den oogſttyd op het veld verdorven, of in tyden van gebrek, door de geldzucht der Kooplieden vervalſcht, en aan het geneeslykſte van alle Dieren (het Paard), Vaarnen, Schorft, Vuur, en zelfs de Snot veroorzaakten: het is door het grootſte gedeelte der kwade voeders, dat deze beſmettelyke kwalen veroorzaakt worden, die zich over het andere Vee uitbreiden, zich vermeenigvuldigen en de grootſte ſterftens in de Legers, in de Steden, en op het Land veroorzaken: dus is het gemeenſte voedzel van het Paard, mede het verdachtſte. Wy hebben op het woord *Hooi*, een lyſt van de Planten gegeeven, die een gezond Hooi moeten uitmaken: zie *dit woord*. Wy herhalen het, men kan niet te veel op zyne hoede zyn tegens het gebruik van een Hooi, 't geen met kwade kruiden vermengt is: dit is het gene ons doet beſluiten, om hier de ſchadelyke Planten op te tellen welke met de nuttige, konnen vermengt zyn, en dus te gelyk afgemaait en ingeoogſt worden. De voornaamſte zyn, de Wolfswortel, alle de ſoorten van Wolfsmelk, de Godsgenade, het Perzikkruid, de Spurgie, de wilde Kers, de Thora, en eenige ſoorten van Water-Hanevoet: deze Planten, zyn zoo veel vergiften voor de Paarden die hen ſnydingen van verſchillende ſoorten veroorzaken, en hen met een opgeblazen en verſtopten buik, doen ſterven.

Het ſtroo 't geen men de Dieren tot voeder geeft, of 't geen hen tot een bedding verſtrekt, is gewonelyk dat van het Koorn. Het voedzaamſte en ſmakelykſte, moet wit, dun, en hooiachtig zyn; dat is te zeggen, met goede Planten vermengt, tot deze behoren de Aardnoten, de Feſtuca, het Kleefkruid, de Haſenſalade, de Winde, de Meliloten, de Deurwas, de Hazevoet, de Wikken, het Taskenskruid en verſcheide andere, wier zaden zeer nadeelig voor de deugd van den Tarw en Haver zyn. Maar dit voedzel is alleen goed voor de Paarden die geen zwaren arbeid doen, en behalven dit, ſterk eeten.

De Haver is ontegenſprekelyk het voornaamſte voeder der Paarden; zy krygen 'er zeldzaam een afkeer van, ten minſten zoo 'er zich geen zaad van het Moſtaartzaad, Koolzaad, Klapper-rozen, enz., onder bevind. *Zie* HAVER. De zemelen zyn een byvoeglyk voeder. Wanneer zy verſch zyn zoo zyn 'er de Paarden zeer gretig na; maar wanneer zy oud zyn, zoo verkrygen zy een garſtigheit, die de Paarden belet om haver te eeten, of water te drinken, waar in men hen geweekt heeft. *Zie* WEIDE.

VOGEL. (*Byvoegz.*) Het ſchynt dat het grootſte gedeelte der vogelen, de wyfjes alleen ſterk drukken, gelyk de Hanen, de Muſſchen, de Duiven, enz., wier roede zeer kort is; de andere hebben inderdaat, gelyk de Struisvogel, de Eend, de Gans, enz., een roede van een aanmerkelyke dikte, en den ingang is niet dubbelzinnig in deze ſoorten.

Zie de wyze van welke de Kiekens zich bedienen om uit de eijeren voort te komen, aan het einde van het woord HAAN: *zie* mede het woord EI.

Naar mate men de Natuur meer en meer beſtudeert, hare tuigwerkelyke werking, hare konſt, hare hulpmiddelen, de menigvuldigheit van hare middelen in de uitvoering, en zelfs hare ſchynbare wanordens, zoo zal ons alles verwonderen, en verrukken, enz. Men heeft opgemerkt, dat de graad van warmte of koude, die in den dampkring heerſcht, de tochten der Trekvogelen verhaaſt of vertraagt; 'er heeft waarſchynelyk een geheime overeenkomſt plaats, tuſſchen de gematigheit die aan zekere ſoorten nuttig is, en die gene die noodzakelyk is tot de voortbrenging van het voedzel, waar mede zy zich voeden. De winden ſchynen mede eenen grooten invloed op de reizen der vogelen te hebben: de hiſtorie van deze tochten, is wezentlyk met de weerkundige waarnemingen verknocht, en vooronderſtelt dezelve.

Men ziet mede eenige van deze vogelen die de behoeftens, de onguurheden der ſtrydigſte jaargetyden doen trotzeren: het is om deze reden, dat geheel Parys, in de maand Auguſtus van het Jaar 1767, geheele Legers van Oyevaren zach, waar van een menigte door de omliggende Velden van deze Stad verſpreid waren, en andere zich op de verheventſte daken van hare gebouwen nederzetten: deze vogelen die gewoon zyn in de koude en waterachtige Landen te leeven,

(gelyk Holland en Duitschland) schenen over Spanje te koomen, om zich naar het Noorden te begeeven.

Men ziet dat de verteering in de Vogelen door de ontbinding en wryving geschied. De Heer *de Reaumur*, die de verteeringswyze der Vogelen, nagespoort heeft, deed eenige jonge Kalkoenen, glaze bolletjes doorzwelgen, om deze laatste eigenschap van verteering te bewyzen; 't geen hem vry wel gelukte.

VOGELBEK. (*Byvoegz. en Verbet.*) Dit is dat deel van den kop der Vogelen, welke hen tot een mond verstrekt: hy is aanmerkelyk om dat hy puntachtig gevormt is, ten einde de lucht gemaklyk te konnen klieven, en dat hy van den aart van het hoorn, en hard is, om het gebrek der tanden te vergoeden. Men heeft vogelen, wier bek gekromt of boogswys is, om hunnen prooi vast te konnen houden, en te verscheuren. In die genen die hun voedzel in de moerasachtige plaatzen zoeken moeten, is den bek lang en dun; in tegendeel is hy in die gene, die het in de slyk zoeken, lang en breed, enz.

VOGELLYM. (*Byvoegz.*) Vermits de soorten van Vogellym, en byzonder, der Hulst, die voor de beste gehouden word, wel ras hare krachten verliezen, en dat zy in het water van geen gebruik zyn konnen, zoo heeft men een byzonder soort uitgevonden, 't geen de eigenschap bezit om het water zonder eenig nadeel te wederstaan. Zie hier de wyze op welke men haar bereiden moet: voegt by een pond Vogellym van Hulst, die zorgvuldig gewasschen en geklopt is, een gelyke hoeveelheit vet van Vogelen, 't geen nodig is om haar vloeibaar te maken: voegt 'er noch een ons sterken Azyn, een half ons Olie en zoo veel Terpentyn by; laat alles eenige minuten op een klein vuur koken, met het gestadig om te roeren, en wanneer men 'er gebruik van maken wil, zoo moet men haar warm doen wotden, eindelyk om te beletten dat deze lym des winters niet bevriest, zoo mengt men 'er een weinig Peter-olie onder. Deze Lym is niet alleen goed om vogelen te vangen, maar zy dient mede om de wynstokken voor de Rupzen te beschermen: en verscheide byzondere Planten voor de aanvallen der Insecten te bewaren: men vind mede een sterken Lym in de takken der Vlier, en in de Narcissen en Hyacinthen bollen: wanneer men de ingewanden van verrotte Rupzen neemt, en hen met water en olie vermengt, zoo bekoomt men een zeer kleverige vogellym.

VOGELLUIZEN. Deze Insecten verschillen, volgens de verschillende vogelen, wier lichaam zy bewonen. Die van den Buizert zyn zeer groot en bruin; die van de Huis-Musch is vaalrood en zeer klein; die van de Duif, is byna draadswys; die van den Raven is schoon graauw, hare sprieten zyn kort en achterwaarts overgebogen: die van de Kalkoen die men mede op den Sperwer vind, heeft een ruigen kop, en het borstschild hartswys gevormt; die der Hoenderen beweegt onophoudelyk hare sprieten, en haren buik is met zwart gezoomt: men vind haar altoos van een ander soort van Luis vergezelt, wier kop en borstschild aan beide zyden puntig is. Men vind in *Rhedi* en *Linnæus*, de beschryving van de Luis der Kraanvogelen, der Koeten, Ganzen, Wilde-Eenden, Zwanen, Reigers, Eksters, Pluvieren, Taalingen, Paauwen, en Spreeuwen.

VOLLERS-AARDE. (*Byvoegz.*) Men geeft den naam van *Vollers-mergel* aan de aarde die in de stofweveryen gebruikt word, om de Wolle Stoffen te reinigen, en van den olie te ontdoen, die tot de bereiding van deze stoffe noodwendig gebruikt moet worden.

Men delft een menigte Vollers-aarde, uit zekere grachten, naby Brick-Hill in het Engelsch Landschap Straffordshire, alsmede naby Riégata in Surrey, en naby Mardstone in het Graafschap Kent; noch naby Nutley en Petworth in het Graafschap Sussex naby Woodburn in Bedfordshire; en op het Eiland Skies in Schotland. Men weet dat deze aarde volstrekt noodzakelyk is om de Lakenen en Wolle Stoffen wel te bereiden: het is om deze reden, dat de Vreemdelingen die ter sluik Wol uit Engeland weten te voeren, nooit de volmaaktheit der Lakenen van dit Koningryk konnen evennaren, zoo zy deze Vollers-aarde mede niet hebben: dit is de eenigste reden, waarom men 'er een sluikhandel mede dryft; en de reizende Kooplieden weten, dat de zelve straffen tegens die gene bepaalt zyn,

welke

welke deze aarde naar vreemde Landen voeren, als die zulks de Engelsche Wol doen. In het Landschap Surry, delft men de Vollers-aarde uit putten, waar van de wanden even als die van de Koolputten, onderschraagt worden. Tusschen Brick-Hil en Woodburn, heeft men een groote Heide, welke met heuvelen bezet is, waar in men dezelve aarde vind: de openingen zyn aanmerkelyk, en by wyze van een omgekeerde kegel uitgedolven; men onderscheid duidelyk de kleur en dikte van de verschillende soorten van aarde, die haar vergezellen. Onder het oppervlak van de aarde, op de diepte van een voet, vind men een laag van fyn zand, 't geen roodachtig geel is, en die een dikte van negen of tien voeten heeft; vervolgens ontmoet men gedurende dertig of veertig voeten, verscheide beddingen van graauw en wit zand; lager een laag van twee voeten en een halve, van een vet zand, 't geen met roodachtige aderen gemengt is; vervolgens een laag ter dikte van een voet, van een middelmatige vette aarde, die mede een weinig zandachtig is; en eindelyk, de *Vollers-aarde* zuiver in een bank van zeven of acht voeten dikte. Deze bank van Vollers-aarde, is in verschillende lagen onderscheiden: de plaatzing van deze bank, is in een horisontaal vlak; men be-arbeid haar met 't houweel. Deze aarde heeft een groenachtige graauwe kleur, die in de lucht verdwynt, in welke zy zoo hard als Spaansche Zeep word.

In Vrankryk, Holland, enz. maakt men menigvuldig gebruik van Pis, in plaats van Vollers aarde, schoon men haar mede in Vrankryk zou konnen vinden. De Vollers-aarde bezit mede noch de eigenschap van de groeijing der Planten te verhaasten, en de gronden te verbeteren: wanneer zy in Azyn ontbonden is, zoo doet zy de puisten, de bladeren, enz. verdwynen, zy geneest de brandingen, en stuit den voortgang der ontsteekingen.

VOLUCELLA. Dit is een Insect 't geen men op den Roosenboom vind, en 't geen men met de Vlieg verward heeft: maar 't geen 'er door zynen langen snuit van verschild, hy is in twee deelen gescheiden, en in een harde, uitsteekende en spitze schede bevat: *zie* VLIEG.

VOORTTEELING, *Generatio.* De voortteeling van de lichamen in 't algemeen, is een verborgentheit waar van de Natuur het geheim voor zich alleen behouden heeft. Door het woord *Voortteeling*, verstaat men het vermogen om zynes gelyken voort te konnen brengen, 't geen aan de werktuigelyke wezens verknocht is, en 't geen bygevolg een der voornaamste kenmerken is, door welk de Dieren en Planten van die lichamen onderscheiden zyn, die men *Mineralen* noemt: het is dus door middel van de voortteeling, dat de keten der achter een volgende bestaanlykheden van de byzondere wezens gevormt word, die het onafgebroken bestaan van de verschilleude soorten van wezens uitmaakt.

De werktuigelyke werkingen welke tot de wedervoortbrenging der Planten en Dieren trachten en dienen, zyn van verschillende soorten, met betrekking op deze twee geslachten van wezens, en van ieder derzelver in 't byzonder. In 't algemeen hebben de Dieren twee soorten van werktuigelyke gestellen, die wezentlyk onderscheiden, en tot dit werk geschikt zyn. Dit werktuigelyk gestel maakt dat gene uit, dat men den naam van *Sexen* geeft: het is door de vereeniging der beide Sexen dat de Dieren zich gewonelyk vermenigvuldigen; in plaats dat 'er geen soort van merkbare paring in de voortteelende wezens van het Ryk der Planten plaats heeft: *zie* de woorden PLANT, BOOM, en KRUIDKUNDE. Wy hebben zoo even gezecht, dat de vereeniging der Sexen in de Dieren, het gemeenste middel is, door welk de vermeerdering der byzondere wezens geschied; dit vooronderstelt bygevolg dat dit het eenigste niet is. In der daat, men heeft Dieren die zich, even als de Planten en op dezelve wyze vermeenigvuldigen: *zie* op het artikel DIER.

Vermits de voortteeling van den Mensch, onder alle de Dieren, die gene is, waar in wy het meeste belang hebben, zoo is zy bygevolg die gene die ons tot een voorbeeld dienen moet; en dit is een onderwerp waar van wy op het artikel MENSCH, verslag gedaan hebben, en des te meer, om dat alles wat over dit onderwerp met betrekking tot het Menschelyk soort kan gezecht worden, byna op alle andere soorten van Dieren toepasselyk is, tot welker weder voortbrenging, de vereenigde werking van twee byzondere wezens vereischt word; dat is te zeggen, dat een mannetje en een wyfje,

 met

met elkanderen het vermogen oeffenen, 't geen zy bezitten om een derde voort te brengen, 't geen volstandig een der beide Sexen hebben zal. De Lezer moet vermoeden dat men zich in de behandeling van eene zoo moeijelyke en teedere stoffe, aan een eenvoudig voorstel bepaalt heeft van de uitwendige middelen waar van de Natuur gebruik heeft willen maken om dezen geheimen arbeid te verrichten. Voor 't overige kan men de *Natuurkundige Venus* van den Heer *de Maupertuis*, raadplegen; als mede de Waarnemingen van *Harvey*, *Wallisnieri* en *Malphigius*, over de *eerste daden der voortteeling*; de *Algemeene en byzondere Historie* van den Heer *de Buffon*; de *Physiologia* van den Heer *Senac*; de *Ontleedkunde* van *Heister*; het werk, 't geen tot titel voert *Denkbeeld van den Natuurkundigen en Zedekundigen Mensch*; de *Medicynsche Institutiën* van den grooten *Boerhave*, met de aanteekeningen, en de geleerde noten van den Heer *Haller*. *Zie* mede noch de *Verzameling* van een groot gedeelte der *steltzels over de Voortteeling*, en het gene 'er betrekkelyk toe is, in de *Ontleedkundige Boekzaal* van *Mauget*; eindelyk de wydlopige Werken van *Schurigius*, over het zelfde onderwerp: *zie* mede het artikel Diertjes (Water of Vocht) van dit Woordenboek.

VORST. Dus noemt men dien trap van koude die de vette Oliën doet stremmen, en die natuurlyk het water en de waterachtige vochten in Ys, in een zekere Landstreek, of in een bepaalde luchtstreek, verandert. De Vorst is het tegengestelde van den *Dooi*: *zie dit woord*. Men weet dat de Vorst een bepaalde overeenkomst met de gematigtheit der lucht en de gesteltheit van den dampkring heeft; dat is te zeggen, dat het water overal op denzelven trap van koude bevriest, en dat het zich nooit natuurlyker wyze in Ys verandert, dan wanneer de gematigtheit van de middelstof die het omringt, welke zy ook zyn mag, tot dezen trap gekomen is. Men heeft opgemerkt, dat wanneer het zeer sterk vriest, de Zon een weinig bleek schynt, de uitwaassеming der vochten aanmerkelyk is, en de lucht middelmatig bewoogen word; ondertusschen is zy minder helder dan gedurende zommige wintersche dagen, wanneer het middelmatig vriest. De uitwerkzelen van de Vorst op de Planten verdienen eenen byzonderen aandacht: hoe meer overvloed van sappen hare wortelen bevatten, hoe beter zy de koude wederstaan konnen. Een sterke Vorst brengt nooit nadeelige uitwerkzelen op de planten en boomen voort, dan wanneer hy eensklaps op den Dooi, op langdurige regens, en op de smelting der Sneeuw volgt: *zie* de artikelen Boom en Plant. De vruchten worden door de Vorst hard; in dezen staat verliezen zy gewonelyk hunnen smaak; en wanneer het begint te dooyen, zoo ziet men dat zy beginnen te verrotten. Men merkt iets diergelyks in de Dieren op, die de koude landen bewonen; het is niet zeldzaam, dat men 'er Menschen ziet die neus en ooren verloren hebben, om dat zy voor een geweldige vorst, blootgesteld geweest zyn. Zie de andere uitwerkzelen van den Vorst op het Menschelyk lichaam, en in 't algemeen in de Dierelyke Huishouding, op het artikel Koude. Het vriest nooit in de Verbrande Luchtstreek, noch aan de uit-eindens van de Gematigde Luchtstreken naby de Keerkringen; maar in de Bevrozen Luchtstreeken duurt de Vorst byna het geheele jaar. De Gematigde Luchtstreeken hebben byna de geregelde omwentelingen van Vorst en Dooi. In de Natuur, zecht de Heer *de Mairan* omtrent dit onderwerp strekt alles naar een evenwicht en gelykvormigheit, en men kan niet twyfelen, dat 'er de onstandvastigheit zelfs hare wetten niet in heeft: *zie* het artikel Ys.

VONTACA. Dit is een groote Indiaansche Boom, wiens vrucht, *Bengaalsche Quee*, genoemt word. Dit is de *Arbor cucurbitifera* van *Ray*. De Vontaca is met een meenigte doornachtige takken bezet: zyne bladeren welke drie aan drie, op een zelfden steel vereenigt zyn, zyn rond, aan de randen getant, blinkende en welriekende; zyne bloemen staan zeven by elkanderen op een voetsteeltje: zy zyn uit langwerpige bloembladen te zamengesteld, en hebben eenen aengenamen geur: op deze bloemen volgen vruchten, die uit twee schorssen bestaan; de eerste is groenachtig en dun; en de tweede, hard houtachtig, en byna beenachtig. Het vleesch der vrucht is lymachtig, geelachtig, en heeft eenen rinsachtigen zoeten smaak: men vind 'er langwerpige en witte zaden in, die met een gomachtig en doorschynen vocht, vervult zyn; men konfyt deze vrucht, ryp of groen, in

in fuiker of in azyn, en men eet haar met vermaak: men gebruikt haar mede tegens den buikloop.

VOULI-VAZA. Dit is een fchoone Heefter van het Eiland Madagaskar. Zyne bloemen geven eenen zeer aangenamen geur van zich, die iets van de Kaneel, Oranjebloezem, en Kruidnagelen, bezit: zy zyn zeer dik; hare kleur is wit, en zy zyn met rood geboort; op deze bloemen volgen vruchten die de groote van een pruim hebben, en met kleine zaden vervult zyn.

VRUCHT. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 773. *2de kolom*, *reg.* 1. *van onder*. Men merkt in de vruchten, dezelve wezentlyke deelen als in de Planten op; te weeten, de huit, de vliezen, het vleefch, en de vezelen, of het houtachtig lichaam. Zoo men de vrucht ten opzichten van hare zelfftandigheit befchouwt, zoo zal men bevinden, dat 'er byna geen grenspalen zyn, zegt de Heer *Adanfon*, tuffchen de bezië van den Perzikboom, den Appel, en de korl van den druiventros of van de Aalbezië: zomtyds is dezelve vrucht eerft eene vleesachtige Bezië, en vervolgens verkrygt zy een fchors, of word een zaadhuisje, gelyk men zulks in eenige foorten van Wilde Wyngaard, en Yzerkruid, opmerkt. De gedaante der vruchten verfchilt zeer veel; zy is doorgaans bolrond, of eirond; maar men heeft 'er echter die gevleugelt, hoekachtig, opgeblazen, en gewricht zyn. Dezelve Schryver houd de bladeren of fchubben van den kelk voor geen vruchten, noch mede de fchyf, of eenig ander deel der bloem, maar alleen die van het eijerhuis. Volgens dit, ftelzel, heeft men Planten die geen vruchten voortbrengen; dat is te zeggen, alleen zaden zonder omkleedzelen, andere hebben drooge, vliesachtige of taye vruchten, een dezer is het zaadhuisje of de peul: alsmede de vrucht die vleesachtig is, vervolgens zoo droog als een fchors word, en die men *bolfter* noemt; de vrucht die geheel vleesachtig is, als de beziën en de appelen; de vrucht die inwendig vleesachtig, en uitwendig met een fchors of korft, of houtachtige of beenachtige zelfftandigheit bekleed is; en eindelyk, de beenachtige vrucht, die geen vleefch heeft.

Men moet noch op het getal der afdeelingen van een vrucht acht geven, en dat het grootfte gedeelte der vleesachtige, beziëswyze, appelswyze of fchorswyze vruchten, zich niet openen, voor dat zy een weinig droog zyn; en de opening gefchied in eenigen aan den top, in andere aan het onder gedeelte, of dwars, of door gaten, of door vakjes, of door valdeurtjes, die even als met gewrichten bezet zyn. De affchutzelen in de vruchten zyn vry verfchillende in de verfchillende vruchten geplaatft.

Bladz. 774, *1fte kol. reg.* 31. Men geeft den naam van houtachtige vrucht, aan de Walnoot, Amandel en Hafelnoot; en die van rokswyze vrucht, aan de Kaftanje, welke zelfs de wortel is, die haar weder voortbrengt. Men geeft den naam van wormfteekige vruchten, aan die gene, welke door de Wormen, Rupzen, of andere Infecten, befchadigt, bewoond, en uitgeknaagt zyn. Hoe minder het jaar vruchtbaar in vruchten is, hoe meer de vruchten aan wormfteeken onderhevig zyn, 't geen algemeene klachten veroorzaakt.

Wat de rypwording der vruchten betreft, men merkt op, dat in 't algemeen de planten die in de Lente bloeijen, in den Zomer vruchten geven; die gene, die in den Zomer bloeijen, geven in den Herfft vruchten; die gene, wier bloemen in den Herfft voortkomen, hebben in den Winter vruchten, zoo zy door den Vorft niet omkomen, of wanneer men hen in broeikaffen opfluit. De Planten, die gedurende onzen Winter, bloeijen, brengen in de Lente, in de Oranjehuizen, vruchten voort. De tyd die tot de ryping der vruchten vereifcht word, en die der bladfchieting, of uitfpruiting der zaden van de planten, geeven de uitgeftrektheit of during van haar leeven te kennen, die des te korter voor het zelfde foort is, hoe warmer de luchtftreek is waar in men haar aankweekt: en het fchynt in 't algemeen, zegt de Heer *Adanfon*, dat hoe gelykvormiger en geftadiger de warmte is, hoe gelykvormiger de tyd welke jaarlykfche planten befteden, tuffchen het oogenblik in welk zy beginnen uit te fchieten, en dat, in welk zy bloeijen, met den tyd is, die, tuffchen hare bloeijing en de ryping van hare vruchten, of zelfs hare geheele vernietiging, verloopt. In boomen die een grooter tuffchenwydte van tyd beftede, als de gemeene planten tuffchen het tydftip van hunne bloeijing, en dat der ryping van hunne vruchten, kan men

men de rypwording der vruchten verhaasten wanneer men wil; hier toe is genoeg dat men een boom van een gedeelte van zyne bladeren ontdoet die de beweeging van het sap vermindert: wanneer men een te groote hoeveelheit van deze bladeren wegneemt, voor dat de vruchten tot hare groote gekomen zyn, zoo verwelken zy, en de Zon verdroogt haar te veel.

VRUCHTBEGINSEL. Dit is de naam die men aan de *fœtus*, of liever, aan het Diertje geeft, waar van de aangroei in de lysmoeder begint. Eenige Schryvers, gebruiken alleen het woord *Vruchtbeginsel*, om de beginselen van het lichaam van een Dier, uit te drukken, 't geen in een Ei, besloten is, en waar van de moederkoek noch geen wortelen uitgegeeven heeft, om het in de lysmoeder in te planten: *zie* op het artikel MENSCH. De Kruidkundige Schryvers, geven mede den naam van Vruchtbeginsel aan den top van den stamper, alwaar de vrucht geplaatst is: *zie* het woord *Helmstyltje* op het woord PLANT.

VUUR DES HEMELS. Dit is de *Donder: zie dit woord.* De Heer *de Voltaire* heeft in zyne Dissertatie over het Vuur, die de *Akademie der Wetenschappen van Parys*, waardig geoordeelt heeft om door den druk gemeen gemaakt te worden; in twee versen alle de eigenschappen van het Vuur beschreven. Zie hier het schoone opschrift, 't geen deze doorluchtige Schryver aan het hooft van zyn Stuk, geplaatst heeft.

Ignis ubique latet, naturam amplectitur omnem;
Cuncta parit. renovat, dividit, urit, alit.

VUURKLOOT. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 777, *1ste kolom*, *reg.* 10. In het Jaar 1616, zach *Kinch* 'er een te Lypzig, waar van de middelyn zoo groot als de halve middelyn van de Maan was; hy verlichte de aarde indiervoegen, gedurende den nacht, dat men zonder licht lezen kon, en hy verdween op een onmerkbare wyze. In het Jaar 1676, zach *Manatti*, een lichtende Kloot, die zich over de Adriatische Zee en Italiën beweegden; deze lichtklomp verwekte geluit over alle de plaatzen, over welke hy ging, en vooral te Livorno, en op Korsika.

VYGENBOOM. (*Byvoegz.*) *Bladzyde* 780, *2de kolom*, *regel* 8. *van onder.* De *Caprificatio*, duid ons genoegzaam aan, dat de zaden van den Vygenboom in 't algemeen van welk soort hy ook zyn moge, zonder de bevruchting, niet ryp worden, schoon de vygen of de omkleedzelen der bloemen dikwyls zonder dit hulpmiedel rypen. De wyze op welke deze bevruchting geschied is zoo zonderling, dat eenige Schryveren haar in twyffel trekken: echter is zy overeenkomstig, gelyk men uit het voorgaande gezien heeft, met de gewoone en gemeene wetten der planten. Men ziet uit deze omschryving, ten 1ste, dat de *Caprificatio* of *rypmaking der vygen* van de oude Grieken en Romeinen, die door *Theophrastus*, *Plutarchus*, *Plinius* en andere Schryvers van de Oudheit beschreeven is, volmaaktelyk overeenkoomt met de handelwys die noch in den Archipel en Italiën, plaats heeft; zy stemmen alle overeen, met te zeggen, dat de vruchten van den Wilden Vygenboom *Caprificus*, nooit ryp worden, maar dat men haar aan de takken van den Tammen Vygenboom ophangt, om de zyne ryp te doen worden; ten 2de, dat het natuurlyk te besluiten is, dat het voornaamste oogmerk van de Caprificatio, die natuurlyk door de Ichneumon-Vliegen, uitgewerkt word, is om de zaden te bevruchten, welke zonder dit hulpmiddel, niet ryp geworden zouden zyn: en bygevolg, dat zy geen Amandelen zouden voortgebracht hebben, welke in staat waren om de jongen van deze Insecten te voeden, en hun geslacht te vereeuwigen.

De Vygen zyn in het Zuidelyke gedeelte van Vrankryk een zeer gemeen voedzel, gedurende vyf achter-een-volgende maanden. Het water, 't geen men 'er op drinken kan, is het bekwaamste vocht, om 'er het vleesch van in de maag te ontbinden, en een zekere ongemakkelyke slymachtigheit van het speekzel te verbeteren. Maar men heeft mede opgemerkt, dat de Vygen die tot geen volkomen rypheit gekomen zyn, en welke noch een melkachtig sap in haar steeltje en huit bevatten, dikwyls buikloop en koortzen veroorzaken: dit is iets 't geen ik zelfs, in het jaar 1762, ondervonden hebbe.

VYGENBOOM VAN ADAM. (*Byvoegz.*) Deze groote en schoone Plant, die men *Platanusboom*, in zommige Landen noemt,

noemt, draagt dezen naam op de Antilliſche Eilanden niet; men geeft 'er haar alleen dien van Banaan-Vygenboom. Deze boom, is zoo gelykvormig aan den Banaanboom, dat men hem niet zonder naauwkeurige kundigheden, van dit ſoort van boomen, dan alleen door de vruchten onderſcheiden kan; zy zyn veel kleinder, en vervolgens veel grooter, in evenredigheit van hare lengte, behalven dit, is haar vleeſch veel aangenamer van ſmaak. *Zie* BANAANBOOM.

VYVER. (*Byvoegz.*) Dezen naam geeft men aan een verzameling van ſtilſtaande water: dit is een ſoort van bewaarplaats die kleinder als een Meer is, die het water ontvangt zonder het weder uit te geeven, zoo niet by grooten aanwas van water; de Vyvers zyn grooter, dieper, en minder aan uitdrogen onderhevig als de *poelen*. Men kweekt 'er viſch in aan: hier om hebben de Latynen den naam van *Piscina*, aan den Vyver gegeeven. Men bevolkt de Vyvers met Viſch in de maand Mey, en men viſcht hen gewonelyk in Maart. Een der aanmerkelykſte Vyvers van Vrankryk, is die van Villers in Berry, die omtrent vier of vyf uuren in omtrek beſlaat. Men heeft in China een menigte Vyvers, die op een vernuftige wyze aangelecht zyn, om gedurende de Zomerdroogtens, water aan de Inwoonders te verſchaffen, welke te verre van de Rivieren woonen, of wier gronden niet bekwaam zyn om putten te delven: *zie* WATERBAK. Men heeft mede zoute Vyvers, een dezer is die van het Eiland Maguelone in Languedoc, men arbeid in denzelven om het zout kriſtallen, te doen ſchieten.

VYVER-VISCH. Dezen naam geeft men aan alle de kleine Viſſchen, welke dienen om de Vyvers en andere beſloten wateren van Viſch te voorzien, deze Viſſchen ſchieten de Viſchkopers uit, en de Viſſchers werpen hen gewonelyk weder in 't water.

WALVISCH. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 793. *1ste kolom*, *regel* 30. In de Zeën die de Eilanden Ferqë bespoelen, ziet men verscheide soorten van deze Walvisschen, die de Visschers van deze Eilanden, welke zoo stout als de Wilden niet zyn, niet durven aantasten. De gevaarlykste van alle is die gene, die zy *Troldwald* noemen, die dikwyls hunne Barken omwerpt, of die haar opheft met 'er onder door te zwemmen, en haar op zynen rug, even als op een Rots, opgeheeven houd. Deze Visschers hebben echter een geheim uitgevonden om hen te verwyderen, dit bestaat hier in, dat zy *Bevergeil* tusschen de planken van het voorste gedeelte van hunne Barken plaatzen; de onaangename reuk die deze zelfstandigheit van zich geeft, en die zich aan de Walvisschen doet gewaar worden, welke een zeer fyne reuk hebben, doet hen aanstonds de vlucht nemen. De Kamtschadalers, kennen geen andere wyze om de Walvisschen te vangen, dan om hen met vergiftige pylen, te doorschieten. Men heeft zedert eenige jaaren opgemerkt, dat deze Visschen zich gaarne in de Zeën van Kamtschatka onthouden; men ziet 'er zeer groote in, die zomtyds de oevers naderen, en hunnen rug, boven het water verheffen, om dat de *Roeken* en *Meeuwen*, op de Schelpvisschen zouden konnen aasen, die zich aan hun lichaam hechten, en hen zeer kwellen.

WANDLUIS. (*Byvoegz.*) Dit is een geslacht van insecten, 't geen drie leedjes in de voeten, vier vleugelen, de bovenste voor een gedeelte schubachtig en vliesachtig, en de sprieten dun heeft, deze zyn veel langer als het hoofd, en uit vier of vyf leedjes, te zamengestelt: deszelfs snuit is naar beneden gekromt. In 't algemeen, hebben dit soort van Insecten, eenen kwaden reuk.

De mannetjes en wyfjes, paren met de staarten naar elkanderen gekeert; dat is te zeggen, dat hunne hoofden in een rechte lyn van elkanderen afgewend zyn; zomtyds is het mannetje op het lichaam van het wyfje geplaatst.

Bladz. 794, *2de kolom*, *reg.* 7. *van onder.* De Chineezen beminnen den reuk van dit Insect. Ieder Volk heeft, gelyk ieder Mensch, zyne byzondere smaken en grilligheden.

Bladz. 795, *1ste kol. reg.* 6. Een Weetgierigen, heeft de volgende proefneming gedaan: hy leide zich in een open bed neder, 't geen aan den zolder in 't midden van een kamer, opgehangen was, waar in men geen huissieraden had. Hy plaatste een Wandluis op den vloer, die, waarschynelyk door den reuk geleid wordende, eenigen tyd in twyffel gestaan heeft over de middelen welke zy in 't werk moest stellen om in het bed te geraken: zy heeft eindelyk besloten om tegens de muur, langs den kortsten weg, op te klimmen; zy heeft dus den zolder bereikt, en altoos een rechte lyn gevolgt, om boven het bed te koomen, wanneer zy deze hoogte bereikt had, zoo liet zy zich op den neus van den Waarnemer, nedervallen. Welk eene schranderheit van natuurlyk begrip, en welk eene fynheit van reuk! De staat van *Masker* in de Wandluizen, verschilt van het volmaakte Insect niet, dan alleen, dat het eerste geen vleugelen heeft.

Bladz. 796. *1ste kolom*, *reg.* 10. De roode Wandluis der Tuinen, heeft gewonelyk alleen schubachtige scheden, geen vleugelen en geen kwaden reuk.

Idem, *reg.* 18. De *Weegluis-Vlieg* heeft een eironde gedaante, en een aschverwige kleur, en is met zwart en bruin gespikkelt: zy heeft twee groote ronde oogen; hare snuit is dik, boogswys, naar beneden gekromt, en steekt hevig: de vier leedjes van hare sprieten zyn vry lang. Men ontdekt mede twee oogen op het achterste gedeelte van den kop; hare scheden zyn geheel vliesachtig, kruissen elkanderen sterk, en bedekken

ken de vleugelen; haare pooten zyn zeer lang. Dit Insect vliegt zeer wel, en men vind het dikwyls in de huizen: wanneer men het tusschen de vingeren houd, zoo geeft het eenen kwaden reuk van zich, en maakt eenig geraas met zyn borst te verschuiven. Het Masker van de Wandluis-Vlieg, vind men mede in de huizen: het gelykt naar een Spinnekop, die met stof en onreinigheden, bedekt is, men zou het voor een kleine Aard-Mot aanzien, welke voortgaat. Wanneer men het met een veder aanraakt, zoo valt het stof en de onreinheden gemaklyk af; en men ontdekt alsdan het kleine Dier, 't geen verslindzuchtig is, en de andere Insecten eet, die het ontmoet; het verschoont zelfs de Weegluizen der bedsteden niet. Men heeft mede de *Wandluis-Vlieg met roode pooten.*

Idem, *reg.* 7. *van onder*. De *Karthuizer-Wandluis*, wier rug melkwit is, vind men op den Kruisdistel.

Zie de *Verkorte Historie der Insecten* van den Heer *Geoffroi*, waar in men eene beschryving van zeven en zeventig soorten van Wandluizen vind, welke men alle in de nabuurschap van Parys ontmoet. Men onderscheid vooral de *Gedoornde Wandluis*, de schoone *Roode Wandluis*, die zoo gemeen in Champagne is; de *Wandluis met een bek*, de *Wandluis met Krabben-pooten*, die men in de Bosschen vind; de *Naald-Wandluis*, die over het water loopt; eindelyk de *Naucoris*: zie WATER-SCHORPIOEN.

WANDTIKKERTJE, *Pediculus pulsatorius*. Een menigte Lieden hebben, zonder dit Insect te kennen, 't geen, met in het hout te arbeiden, het geluit van een horologie naarbootst, gedacht, dat deze kloppingen of tikkingen, door een soort van Spinnekop, of een soort van Hout-Luis veroorzaakt wierden. Eenige hebben het zelfs den akeligen naam van Uurwerk des doods gegeeven, *Horologium mortis*; maar dit geluit, word alleen door den arbeid van een Torretje voortgebracht, 't geen men Kloptorretje noemt.

WANSCHEPZEL. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 797, 2*de kolom*, *reg.* 1. (Een dezer was de Cycloop, waar van de Heer *Eller*, Medelid van de Akademie van Berlyn, een beschryving gegeeven heeft. Men verbeelde zich een Kind van negen maanden, 't geen twee voeten en vier duimen lang is, en een verbazend groot hoofd, en een verschrikkelyk aangezicht heeft, waar van het breed en hoog voorhoofd, in 't midden een roodachtig oog heeft, zonder wenkbraauw of oogschellen, maar het gene zeer diep in een vierkante opening ingezonken is, en dat onmiddelyk boven dit oog een uitwasch heeft, 't geen natuurlyk een mannelyke roede verbeeld, die van een hoofdje, een voorhuit, en een pisgang voorzien is; verder het deel onder den nek met hair bedekt, en men zal het denkbeeld van een der ongemeenste Wanschepzelen hebben; ten minsten leert het ons dat het een voortbrengzel van een ontvanging is, waar van de werktuigelyke deelen ontsteld zyn, enz. *Zie* VRUCHTBEGINZEL en FŒTUS.)

Idem, *reg.* 6. *van onder*. Men heeft mede Wanschepzelen, in het Ryk der Planten. Voor 't overige, zyn deze voortbrengzelen die zoo ongemeen, zoo tegenstrydig met de natuurlyke order der zaken zyn, van die afwykingen die mede hare wetten hebben, en die men tot zekere grondbeginzelen kan brengen, met die gene te onderscheiden, die zich vereeuwigen, 't zy door de zaden, 't zy door de griffelingen, van die gene, die alleen voorbygaande zyn. De Wanschapenheden die zich vereeuwigen, zyn zulks in den oorsprong; en, om dus te spreeken, in het tuigwerkelyk gestel van de zaden der Plant; tot deze behooren de ingesneden en gekronkelde bladeren, enz. De naam van *Wanschepzel*, voegt beter in de Planten aan de onregelmatigheden welke van de menigvuldige verplanting, en een byzondere aankweking afhangen; gelyk de dubbelde bloemen, enz. De Wanschapenheden die zich niet vereeuwigen, en die van toevallige of kortstondige oorzaken afhangen, die, wanneer de Plant ontwonden is, haar eerste tuigwerkelyk gestel ontzetten, gelyk zulks de ziektens, de hitte, de koude, een te groote overvloed of gebrek aan sappen, de steeken der insecten, de kneuzingen en natuurlyke griffingen doen, behouden de naam van *Wanschepzelen*: tot deze behoren de knobbels of uitwasschen, de onderblyfzelen, de galnoten, zekere vlakkingen van het loof, en andere soortgelyke gebreken. Alle de deelen der Planten, zyn aan eenige van deze wanschapenheden onderworpen, die in plaatzing,

zing, in gedaante, in evenredigheit, en in getal, verscheiden zyn. Men vind 'er verscheide voorbeelden van, in het eerste deel van het Werk van den Heer *Adanson*. Men heeft boomen die natuurlyk eene zoo onmatige groote hebben, dat men hen als de *Cetacei* der Planten beschouwen kan; tot deze behoren de *Baobab* en *Ceiba*: andere verkrygen, edoch zeldzaam, een zoo onmatige uitgebreidheit, gelyk de *Eikenboom*, de *Taxisboom*, de *Wilgeboom*, en verscheide andere, dat zy mede Wanschepzelen onder de Planten zyn. Eindelyk, men gist dat de Wanschepzelen gemeenzamer onder de Planten, als onder de Dieren zyn, om dat deze laatste zoo veel wyzen niet bezitten om zich te vermenigvuldigen.

WARME BADEN, *Therma*. Dezen naam heeft men aan de holen gegeeven, in welke men laauwe baden of water vind, 't geen natuurlyk heet is. De trappen van warmte van deze wateren, zyn niet volstandig: men heeft 'er, in welke men eijeren koken kan, en andere zyn naauwlyks laauw; deze verscheidenheden hangen van den aart der vermengingen in deze wateren af, van hunne evenredigheden, en van den afstand die de wateren in de onderaardsche goten, doorlopen moeten: dit geeft mede reden waarom het eene minerale water, een meer of minder onaangenamen smaak heeft, of meer of minder buikzuiverende krachten bezit als het andere: *zie* op het artikel WATER.

WARMTE EN HITTE. Dus noemt men eene eigenschap van het vuur, waar van de aart tegens de koude overstaat; men ontdekt de aanwezigheit, en meet den graat der Warmte, door de verdunning of uitzetting der lucht, of door die van eenig vocht, 't geen in een Thermometer besloten is.

De verscheidenheit der warmte, van de verschillende luchtstreeken der aarde, en de verschillende jaargetyden, hangt voor een groot gedeelte van den aart der grond, van de plaatzing, en de verschillende hoeken af, met welke de zonnestralen op het oppervlak van de aarde vallen. De Bergen die de Zon een holle zyde aanbieden, doen zomtyds het uitwerkzel van een Brandspiegel op de vlakte, die aan hunnen voet is. De wolken, die holle of bolle deelen hebben, brengen zomtyds het zelfde uitwerkzel door de terugkaatzing of straalbreeking voort. Men weet dat eene steenachtige, zandachtige, of met kryt vervulde grond, het grootste gedeelte der luchtstralen te rug kaatst, en weder in de lucht brengt; waar tegen een vette, zwarte en veenachtigen grond, het grootste gedeelte der luchtstralen, inzwelgt; en 'er alleen zeer weinig, te rug kaatst: dit is oorzaak, dat 'er de warmte lang in bewaart word. *Zie* KOUDE en VUUR.

De Natuuronderzoekers houden gewonelyk staande, dat de warmte vermeerdert naar mate dat men het middelpunt van de Aarde nadert; maar dit is niet naauwkeurig waar. Wanneer men de Mynen of andere Putten delft, zoo bevind men, dat men op een geringen afstand van het oppervlak van de Aarde, reeds koelte begint gewaar te worden, een weinig lager vermeerdert zy; en wanneer men zoo diep is doorgedrongen tot de plaats, alwaar de zonnestralen hunne warmte niet verspreiden konnen, bevriest het water, of blyft in Ys verandert: het is deze ondervinding die de Yskelders heeft doen uitdenken, enz. Maar wanneer men noch lager koomt: te weeten, beneden de veertig of vyftig voeten, begint men warmte te gevoelen, zelfs tot dien trap, dat het Ys smelt; en hoe dieper men verder delft, hoe meer de warmte vermeerdert, tot dat eindelyk de ademhaling moeijelyk word, en de toortzen uitgaan. Zou dit laatste verschynzel niet door de zamengepaktheit der lucht, of door de stilstaande en verstikkende dampen veroorzaakt worden?

Wanneer men in tegendeel op hooge Bergen klimt, zelfs in de heetste luchtstreeken, is de lucht, op een zekere hoogte, koud, en doordringende. Men schryft dit uitwerkzel aan de fynheit der lucht toe, wier deelen te verre van elkanderen op eene zoo aanmerkelyke hoogte verwydert zyn, om eene genoegzame hoeveelheit van zonnestralen, te rug te kaatzen.

WASCHBOOM, *Gale*. De Waschboom groeit ter hoogte van onze kleine Karsseboomen: hy heeft de gestalte van de Myrthus, en zyne bladeren hebben, ten naasten by dezelven reuk. Zyne vruchten zyn zoo groot als een Korianderzaad, en hebben een graauw aschverwige kleur.

De harstachtige Wasch met welke de no-

ten van zyne vruchten bedekt zyn, is droog; zy heeft eene zoeten fpeceryachtigen reuk, die vry aangenaam is. Verfcheide Lieden in Louifiana, hebben van de wilde Slaven uit Karolina verftaan, dat men 'er geen andere kaarffen brand, dan die van deze wafch gemaakt worden. Een van deze boompjes, die wel met vruchten beladen is, geeft, uit zes ponden zaden, en een pond vruchten, vier oncen wafch uit. *Zie* GAGEL.

WATER. (*Byvoegz.*) *Bladzyde* 800. 1*fte kolom*, *reg.* 10. *Van Helmont* zecht, en het is thans een algemeene bekende zaak, dat het zuiverfte water, waar van men onze Schepen voorziet, onder de evenachtlyn, een wezentlyke verrotting ondergaat; dat het eerft rosachtig, vervolgens groenachtig, en eindelyk rood word: dat het in dezen laatften trap van verderving, een ondraaglyken ftank van zich geeft, en dat het zich vervolgens in weinig dagen, van zich zelven herftelt.

Bladz. 801, 1*fte kolom*, *regel* 2. De Heer *Leutmann* zecht, dat wanneer men het Putwater door een graauw papier doorzygt, en dit water vervolgens laat giften of verrotten, en het op nieuw filtreert, het veel zuiverder zyn zal, dan of men het gediftilleert had.

Idem, 2*de kolom*, *reg.* 17. *van onder.* Men moet zich verwonderen, dat de beroemde *Hoffmann*, de kalkachtige wateren van Carlsbad, voor een fteenbrekent middel aangezien heeft: de Geneesheeren moeten dit beflechten. Wat de ftroomende wateren betreft, welke zandachtige deelen bevatten, zy zyn fchadelyk voor de Papiermakeryen, want zy doen het papier in de vouwen barsten.

Bladz. 802, 1*fte kolom*, *regel* 18. Men arbeid in het Lionneefche, in Ierland, in Hongaryen, en zelfs in Penfilvaniën, aan de cementatiën der koperachtige waters; in het laatfte Landfchap, heeft men onlangs wateren ontdekt, die zeer ryk van koper zyn: de evenredigheit van blaauw Vitrioel, 't geen zy ontbonden houden, is drie en een half lood in een pint; en de Bron geeft van zeven tot acht hondert oxhoofden, van dit cimentale water, in de vier en twintig uuren uit.

Bladzyde 803, 1*fte kolom*, *regel* 6. Een gewichtige waarneeming, die men aan den Heer *Monnet*, verfchuldigd is, leerd ons, dat alle onze koude yzerachtige Minerale Wateren, het zuiverfte Yzer, door zich zelven, in een ftaat van wezentlyke ontbinding houden, en zonder eenig ander tuffchenkoment middel, als het water zelfs, dat deze ontbindig, die koud gedaan is, langzamerhand een purperkleur aanneemt, die meer of min donker is, volgens de hoeveelheit van metaal, 't geen 'er zich alsdan in bevind. Wanneer deze Minerale Wateren eenigen trap van warmte, 't zy door de Konft, 't zy door de Natuur ondergaan; zoo worden zy aanftonds troebel, en hun yzer zinkt naar den grond. De warme wateren, dat is te zeggen de minerale, ontbinden noch konnen geen yzer bevatten, dan door de tuffchenkomft van de Vitriool.

Idem, *reg.* 11. *van onder.* De wateren die met vreemde lichamen vermengt zyn, welke zy toevallig met zich voeren, verfchrikken het gemeene Volk, 't geen waant, dat het bloed, melk, inkt, enz. ziet ftromen. Men begrype lichtelyk, dat in dezen ftaat van ontroering, die zich door de geeften verfpreid, niets zich dan onder de verfchrikkelyke denkbeelden vertoonen moet, en een niets helpt de verbeeldingskracht om de buitenfporigfte harffenfchimmen, wezentlyk te doen fchynen.

Bladz. 804, 2*de kolom*, *reg.* 8. *van onder.* Het water is een fcheikundig werktuig, 't geen tot een fcheivocht dient, en waar van het gebruik zeer uitgebreid is; het heeft duizend huishoudelyke gebruiken; het dient om ons lynwaat te waffchen, onze ftoffen te reinigen, ons vleefch-foepen, geleyen, fyropen, en aangename dranken te bereiden; het verfchaft ons verfcheide geneesmiddelen onder een gemakkelyke en heilzame vorm; tot een warmte van drie en twintig of vier en twintig graden gebracht zynde, is het zeer nuttig tot gebruik der baden, waar van de uitwerkzelen zyn, dat zy de onreinheden afwaffchen die de poriën van de huit verftoppen, de uitwaaffeming beletten, enz.

WATERBAK, REGENBAK. Dezen naam geeft men aan een onderaardfche bewaarplaats, die zomtyds door de Natuur, maar

maar menigvuldiger malen door de Konſt gevormt is, en in welke het regenwater zich byeen verzamelt, 't geen tot de verſchillende behoeftens des levens geſchikt is. Men kan deze Waterbakken in zommige aan Zee gelegen Landſchappen niet ontbeeren, als mede niet op een menigte plaatzen van Azia, en andere wereld-deelen. Vermits het water in veele deelen van de Vereenigde Nederlanden, brak is, zoo hebben 'er een groot aantal huizen Regenbakken, die met een verwonderenswaardige zorgvuldigheit, ſmaak en zinnelykheit, aangelecht zyn. Maar de ſchoonſte van alle bekende Waterbakken, heeft men te Conſtantinopelen: de gewelven van deze bewaarplaats, worden door twee reijen, ieder van twee hondert en twaalf pylaren onderſteunt; deze pylaren, die twee voeten middelyn hebben, zyn kringswys en in ſtralen geplaatſt, welke op den middelſten uitlopen.

Het water der Regenbakken is gewonelyk een der beſte, waar van men gebruik maken kan, 't zy om te drinken, 't zy om in de waſchhuizen, of om te verwen, te gebruiken, om dat het weinig of geen aardachtige deelen bevat, gelyk de andere wateren: *zie* de middelen welke de Heer *de la Hire*, aan de hand geeft, om in alle Landen, Waterbakken, enz. te vormen, in de *Memoriën van de Akademie der Wetenſchappen van Parys*, *voor het Jaar* 1703.

WATERBITTER, WATER-RUITERKRUID, KRABBENKLAAUW, *Aloë paluſtris*. Dit is een wondheelende Plant, wier bladeren naar die van den Aloë gelyken, zy zyn alleen een weinig korter en ſmalder, met doornen aan de randen bezet, en met peulen gezoomt, welke naar de pooten der Kreeften gelyken, deze openen zich en geven witte bloemen uit, die uit twee of drie bladeren, te zamengeſtelt zyn; zy zyn ten naaſten by gevormt, gelyk die gene van het ſoort van Waterplompen, 't geen men *Morſus ranæ* noemt, en die kleine en geele helmſtyltjes hebben. De wortel van deze Plant is rond, en uit witte vezelen te zamengeſtelt, die min of meer, rechtſtreeks, naar den grond van het water, uitſchieten.

WATER DER EDELE GESTEENTENS. De Juweelliers bedienen zich van deze uitdrukking, om de kleur, de doorſchynentheit, de zuiverheit en den luiſter der Edele Geſteentens en Paarlen uit te drukken, hierom zecht men, deze Paarl heeft een *ſchoon water*: zie *Paarlen*, op het artikel PAARLEMOER. Het water van dezen Diamant is troebel: *zie* DIAMANT, en het artikel EDELE GESTEENTENS.

WATER-EPPE, *Apium paluſtre*. Dit is een Water-plant, die in de Beeken, even als de *Waterkers* groeit. De bladeren der Water-Eppe, zyn by paren op een rib geſchikt, welke in een eenig blad eindigt: zy hebben eenen ſcherpen ſmaak; hare bloemen zyn wit, rooswys, en in zonneſchermen geſchikt, op welke kleine rondachtige vruchten volgen, die uit twee ſcherpe en welriekende zaaden, te zamen geſtelt zyn. Deze Plant wederſtaat het ſcheurbuik, hier om eet men haar onder de Salade: men ſchryft haar in de vleeſch-ſoepen voor, wanneer men de veerkracht der vaſte deelen, en de vloeibaarheit der vochten herſtellen moet. De Water-Eppe verſchilt van de gemeene Eppe, 't geen niets anders dan een ſoort van wilde Selri is. *Zie* SELRI.

WATER-KERS. (*Byvoegz.*) Men moet opmerken dat men de Kers in alle de omſtandigheden van het Scheurbuik niet gebruiken moet, maar alleen wanneer deszelfs kenmerk, een zuur is, en niet wanneer het den ſchyn van Kanker of ontbinding der vaten, en verrotting heeft. Zy word in de tering, en de langwylige kwalen der long, aangeprezen. Wy herhalen het, de Water-Kers is een der krachtigſte ſcheurbuik-wederſtaande Planten; zy bevat een vluggen alkalynen geeſt, die vry merkbaar is, en zich in de diſtillatie op een geringe trap van hitte, opheft: het is hierom, dat de kundige Geneesheeren, haar nooit in een afkookzel, voorſchryven; men laat mede het ſap in een gifte van drie of vier oncen gebruiken. Men kan dit ſap gemakkelyk in alle jaargetyden uit deze Plant perſſen; en wanneer men deze Plant onder de vleeſch-ſoepen mengen wil, zoo moet men zich noodwendig vergenoegen met haar afkookzel in een waterbad, en in aarde, tinne, of glaze vaten, die naauwkeurig ſluiten, of 'er het ſap van onder het vleeſchnat mengen, wanneer het half koud is. Men bereid 'er in de Apothekers-winkels, een wyn voor het tandvleeſch van: men bereide 'er mede voormaals een loog

loogzout van, voor dat men ontdekt had, dat deze ſoorten van zouten, niets van de byzondere eigenſchappen bezitten, uit welke zy getrokken waren. Men moet echter bekennen, dat het alkalyn zout, 't geen men uit de Kers door verbranding trekt, met zuur verzadigt is.

De Water-Kers, raauw met gevogelte of ander gebraden vleeſch gegeeten, is 'er een zeer heilzaam welſmakent-makent middel van; zy wekt den eetluſt op: zy brengt het zelfde nuttige uitwerkzel voort, by wyze van Salade, 't zy alleen, 't zy met eenige andere kruiden gegeeten, waar van zy de raauwheit verbetert. Haar gebruik by de ſpyze is vry overeenkomſtig met dat van de moſtaart. Zy is een volgent middel van het Lepelblad.

WATER-KLAVEREN. (*Byvoegzel*). De *Buck-Bean*, een Plant die van een aanmerkelyk gebruik in Engeland, in het Landſchap Hampshire is, is niets anders als de *Water-klaveren*. Wy hebben op het artikel BUCK-BEAN gezecht, dat de Brouwers van dat Landſchrp, 'er zich in hun bier, in plaats van Hop, van bedienen: het bewaart dezen drank mede, en geeft hem een zekere geeſtachtigheit, die niet onaangenaam in den reuk of ſmaak is; behalven dit, is zy heilzaam, en bezit het voordeel dat men alleen het achtſte gedeelte van de hoeveelheit van den Hop nodig heeft. *Zie* BUCK-BEAN en BOKSBOONEN.

WATER-MALROVE, *Lycopus paluſtris.* Men onderſcheid 'er twee voorname ſoorten van, eene, die geen wolachtige bladeren heeft (*glaber*), maar die ruuw en zwartachtig zyn: en een ander met ruige bladeren (*villoſus*), die wit, ruuw, getant en zomtyds geſnippelt zyn. Beide zyn zy zeer diep ingeſneden. Hare ſteel is vierkant, hard, gerimpelt, en groeit ter hoogte van een en een half voet. De bloemen zyn klein, bekswys, wervelswys, wit, en worden van kleine en rondachtige zaden gevolgt. Deze ſoorten van Malroven groeijen op de waterachtige plaatzen. Men ſchat hen nuttig om den Roodenloop te ſtuiten.

WATER-MOSCH, *Conferva.* Dit is de naam die men aan die groene vezeldraden geeft, welke door hunne dooreenvlechting, een vry dicht te zamenweefzel vormen, 't geen op het oppervlak van het water dryft, en in welk men verſcheide waterblaasjes opmerkt, die het ophouden. Wanneer men een dezer vezelen verbreekt, zoo ziet men hen inkrimpen en zich kronkelen, even als de klaauwtjes van de peulswyze planten; het is door deze eigenſchap, dat de dooreenvlechting geſchied. Men heeft het Water-Moſch altoos als een waterplant beſchouwt, maar de Heer *Desmars*, een Geneesheer, trekt dit in het *Journal Economique*, voor de maand April, van het jaar 1761, in twyffel.

Is dit eene Plant, zecht hy? men ziet 'er noch de bloemen, noch de zaden van. Is het een *Plantdier*? een menigte Inſecten wonen om dit voortbrengzel; maar is zy hen haren oorſprong verſchuldigt? Wanneer men, vervolgt hy, eenig deel van een Dier of Plant laat weeken, zoo ziet men in den omtrek van de zelfſtandigheit die zich ontbind, een menigte vezeldraden voortkomen, die van het geweekte lichaam, een ſoort van *tomentum* vormen; zoo de werking van de lucht deze vezeldraden groen doen worden, zoo zie daar Water-Moſch. Schoon het Water-Moſch gedroogt is, zoo word het in het water echter weder groen. Het ſtof waar mede het zich bedekt wanneer het in de Zon gedroogt word, zinkt naar den grond, word mede groen, en vertoont zich weder onder de gedaante van nieuw Water-Moſch.

Het *Netswyze Water-Moſch*, ſchynt hem noch minder eene Plant als het voorgaande ſoort te zyn: hy heeft door een vergrootglas de zyden en gewrichten van deze netjes beſchouwt, die door regelmatige zeshoeken gevormt worden. Hy heeft gedacht op te merken, dat deze zyden, en deze gewrichten hol waren, en Inſecten tot wooningen verſtrekten, die zich vryelyk langs de zyden beweegden. Ik ken, zecht hy, alleen de *Madreporaas*, welke eenige overeenkomſt met deze voortbrengzelen van het zoete water hebben. Hy heeft opgemerkt dat in de glaze vleſſchen, welke, met water, zonder byvoegjng van eenige andere zelfſtandigheden opgevult zyn, 'er zich door de lengte van tyd, aan de inwendige wanden van het glas, op verſchillende afſtanden boven het oppervlak van het water, kleine, groene, ronde, en nevens elkanderen geplaatſte zaadjes vormen, uit

uit welke vervolgens vezeldraden voortkomen, die meer of min lang zyn, en groen worden.

Hoe het ook zyn mag, het Water-Mosch is tot heden toe, altoos als een Plant van het Geslacht, van de *Byssus*, beschouwt. Zie *dit woord*. Men leest in de *Memoriën van de Akademie der Wetenschappen van Parys*, dat men aan de meer als gewone vermenigvuldiging van dit soort van Plant, in het jaar 1731, als mede aan die van de *Hippuris*, een soort van Plant, gelykvormig aan de kleine *Paardestaart* der Weiden, de gemeene Volks ziektens toegeschreven heeft, welke gedurende den Zomer en Herfst, van dat jaar, in Vrankryk geheerscht hebben.

De hoedanigheid der *Hippuris* is, dat zy een slykachtigen reuk heeft, haren onaangenamen reuk aan de handen mede te deelen die haar aanraken, en het water eenen laffen en onaangenamen smaak te geven.

Het *Water-Mosch*, geeft het water een brandende scherpheit, die, wanneer men het drinkt, in de keel een scherpheit, en in den mond, een lastige droogte, achter zich laat: het drukt zelfs aan de hand die het aanraakt eene branding in, die ten naasten by overeenkomstig met die gene is, die door water veroorzaakt word, 't geen een weinig te warm is. De kwalen die door de kwade hoedanigheit van het water, in het jaar 1731, veroorzaakt wierden, waren een droogheit van den mond, en een menigte kwalen der keel, waar van eenige in verzweringen, en hoofdvloeden, veranderden.

Zie hier eene waarneming, die mogelyk de gissingen van den Heer *Desmars* begunstigt. Men merkte in dat Rivierwater, door het microscoop beschouwt zynde, verscheide zeer kleine Insecten op, welke men in het fonteinwater niet zach. Zouden zy *Zoetwater-Polypen*, en de tuigwerklyke werktuigen van het Water-Mosch zyn?

WATER-PISSEBED. (*Byvoegz.*) Die der Beeken verdwynen op het aannaderen van den Winter, en verbergen zich in de diepste bronnen; gedurende de groote hitte, verbergen zy zich mede in de bronnen, in welke de koelte grooter is. Wy zullen hier eenige waarnemingen van den Heer *Desmars* byvoegen. Men telt twaalf of vyftien plaatjes, die bywyze van een halve Cylinder gekromt zyn van het hoofd tot aan het uiteinde van den staart. Wanneer het Insect in eenen staat van rust is, zoo vormt de as van deze plaatjes, die panswys gekromt zyn, het begin van een slangentrek, waar van de tusschenwydtens, naar den staart afneemen. Het uiteinde der pooten, heeft denzelven vorm, als in de Kreeften. Onmiddelyk achter de pooten, ziet men drie reyën van vederswyze, en van gewrichten voorziene vezeldraden; de vezeldraden, waar in de staart eindigt, zyn mede vederswys. Wanneer het Insect zwemmen wil, breid zich de slangetrek, in een rechte lyn uit, en het maakt eenen eersten sprong, die het tot een zekere hoogte opheft. Op het zelfde oogenblik, werken de drie ryën, vederswyze vezeldraden, en slaan het water van boven naar beneden met snelheit, en met gedeeltens van een cirkel te beschryven, waar door de beweeging van het Insect in het water voortgebracht word. Niet alleen heeft de Natuur de Water-Pissebed van vleugelen voorzien, maar zy heeft haar in diervoegen gevormt, dat dit Insect zyne beweegingen kan doen verschillen, even gelyk de Vogelen in de lucht: het is noch meester, om maar een of meer van zyne vezeldraden te beweegen, welke zwak en buigzaam zyn.

De paring der Water-Pissebedden geschied op de volgende wyze. Wanneer een mannetje en wyfje elkanderen behagen, zoo duren de voorafgaande liefkozingen niet lang: het mannetje grypt het wyfje met zynen voorsten linker poot aan, waar van het uiteinde in een klaauw eindigt; hy grypt haar aan, zech ik, tusschen den vyfden en zesden ring, en hecht zynen voorsten rechter poot aan den eersten ring. In dezen stand, kan het vastgeklampte wyfje niet ontsnappen, en is genoodzaakt, zich naar de begeertens van het mannetje te voegen. Gedurende acht dagen dat deze paring duurt, voert het mannetje het wyfje met zich aan zyne pooten hangende, en zwemt naar gewoonte. De bevruchting schynt in zekere oogenblikken te geschieden, in welke het mannetje zich onder den buik van het wyfje krommende, 'er mogelyk zyn zaadvocht inschiet. Na de vier eerste dagen, merkt men tusschen de voorste pooten van het wyfje, een beurs op, die jongen bevat. Omtrent den zevenden dach van de paring, komen

zy met den kop eerst, uit deze beurs voort, en zwemmen reeds zoo goed als hunne vader en moeder; zy doen vyf of zes toeren om hen, en zetten zich zomtyds zoo lang op hunne sprieten, tot dat zy de plaats hebben leeren kennen. Het eerste voedzel van deze jonge Insecten is hunne eige drek, die zy uit hunnen aars door middel van hunne voorste pooten halen: schoon zy in 't vervolg gebruik van andere voedzels maken, zoo keeren zy echter dikwyls tot dit weder.

Schoon alle de jonge Insecten uit de beurs voortgekomen zyn, die haar bevatte, zoo duurt de paring echter noch langer als vier en twintig uuren: men ziet alsdan het mannetje menigvuldig malen het tweede paar van zyne pooten, over den kop van het wyfje stryken, en hen te zamenvoegen; en met hen op den voetsteun van de achterste sprieten te plaatzen, doet hy hen van achteren naar vooren, tot aan den mond van dit Insect voortglyden: door middel van deze handelwys meenigvuldig maalen te herhaalen, valt het hooft van het wyfje voorwaarts, en schynt zich van den eersten ring af te scheiden; maar dit is alleen het dekschild, want men ziet aanstonds een nieuw hoofd te voorschyn koomen, 't geen veel witter en kleinder als het eerste is. Byna op het zelfde oogenblik scheid zich het overige van het bekleedzel van het lichaam mede af; en deze afgelegde huit is zomtyds zoo geheel dat men haar voor een dood Insect zou aanzien: eenige uuren hier na, scheid het mannetje en wyfje, zich van elkanderen: het mannetje heeft geen vreemde hulp noodig om zyne huit af te leggen.

WATER-RUIT, Poel-Ruit, Valsche Rabarber, *Ruta pratensis herbariorum.* Deze Plant groeit op de vochtige en moerasachtige plaatzen: haar wortel is geelachtig; hare steelen schieten ter hoogte van een man op, zy zyn gevoort, hol, getakt, zomtyds roodachtig, en zomtyds groenachtig; hare bladeren zyn breed, in verscheide groote stukken gescheiden, en blinkent groen; de bloemen koomen in den Zomer aan de toppen voort: zy bestaan uit vier bloembladen zonder kelk, en worden van driehoekige zaadhuisjes gevolgt, die kleine, geele, gevoorde en bittere zaaden bevatten. Deze Plant is weekmakende, en buikzuiverende: hare wortel kleurt de Pis en het Speekzel met een geele kleur.

WATER-SCHORPIOEN. (*Byvoegz.*) Men onderscheid 'er twee soorten van; het eerste is het tweede soort van *Nepa* van den Heer *Geoffroi*; dat *een eenig leedje in de voeten heeft, sprieten bywyze van de nypers der Krabben, en vier pooten.* Het andere is de *Naucoris* van den Heer *Geoffroi*, welke dus het kenmerk van dit Insect beschryft, 't geen van het vorige verschilt: *twee leedjes in de voeten; zeer korte sprieten die onder de oogen geplaatst zyn; een snuit die naar beneden omgekromt is; vier gekruisde vleugelen; zes pooten, waar van het eerste paar de vorm der nypers van een Schorpioen heeft, en een schildje.*

De verschillende gedaante verwisselingen van dit Insect, komen die van de Weegluizen zeer naby. Dit kleine Dier is verslindzuchtig; deszelfs prooi bestaat in Water-Insecten, die het met zyne snuit doorboord. waar van de punt zeer scherp is.

Het grootste soort van Water-Schorpioen verschilt van het andere. Deszelfs lichaam is smalder, langer en scherper; deszelfs buik eindigt in twee zeer lange aanhangzels. De kop van dit Insect is zeer klein, men ontdekt 'er alleen twee groote oogen, en een gekromde snuit aan: deze snuit is niet zeer lang, maar spits en zeer scherp. De andere deelen zyn zeer onderscheiden, deszelfs kleur is veel bleeker, eenigzins graauw, en op het ros trekkende, enz.

WATER-TOR, *Gyrinus.* Dit is een geslacht van Schildvleugelige Insecten, 't geen stevige sprieten heeft die veel korter als het hoofd zyn. Dit is de *Dytiscus* van den Heer *Linnæus*, het heeft vier groote oogen, en de pooten vinswys. Dit kleine Dier, 't geen in het water rond draait, en 'er kringen in beschryft met 'er zeer snel in voort te gaan, is zwart, glad en glansryk: deszelfs pooten alleen zyn geel; het duikt naar den grond wanneer men het vangen wil.

WATER-UIL, *Phrygium.* Dit is een Water-insect, 't geen zich een omkleedzel van kleine stukjes van kruiden en hout vormt, die het aan elkanderen hecht, door middel van eenen slymachtigen draad, die uit zynen mond voortkomt. Dit Insect, 't geen naar een kleine Rups gelykt, en die een kleur als uitgeloogde assche heeft, heeft zes pooten aan iedere zyde, waar mede het in

het water voortgaat: naar mate dat het in groote toeneemt, verandert het zyn dryvent omkleedzel. Men vind een menigte Water-Uilen in de ftroomende wateren. De Forellen zyn 'er zeer gretig na. In sommige Landen dienen deze Infecten, na dat men hen uit hunne omkleedzelen genomen heeft, tot aas om de kleine viffchen te lokken. *Aldrov. L. VII. de Infect. cap.* I.

WATERVAL. (*Byvoegz.*) De Rhyn, by voorbeeld, heeft twee watervallen; den eenen by Bielfeld, en den anderen na by Schafhauffen. De Nyl heeft 'er verfcheide, onder anderen, twee, die zeer geweldig zyn, en zeer hoog tuffchen twee Bergen, nederftorten. De Rivier Vologda in Rusland, heeft mede twee watervallen na by Ladoga. De Zaire, een Rivier van Congo, begint met een zwaren waterval, die van den top van een Berg afftort. Men heeft een waterval, drie uuren van Albaniën in Nieuw-York, die omtrent vyftig voeten hoogte heeft; en uit deze nederftorting van water ontftaat een nevel in welke men eenen flaauwen regenboog opmerkt, die van plaats verandert, naar mate dat men zich van hem verwydert, of hem nadert.

WATER-VLEDERMUIS, *zie* GUACUCUJA.

WATER-WACHTEL, *zie* ACOLIN.

WATER-ZWYN, RIVIER-ZWYN, CABIAI, *Porcus fluviatilis.* Dit is een Viervoetig Dier, van beiderlei leeven, 't geen men in alle de lage Landen van Zuid-Amerika vind, als mede in Brazil, aan de Rivier der Amazonen en in Guajana. Dit is de Capybura der Braziljanen.

Dit Dier, heeft weinig overeenkomften met het Zwyn, by welk verfcheide Natuuronderzoekers het vergeleken hebben; in tegendeel verfchilt het 'er door groote kenmerken van. Deszelfs kop is veel korter: zyne muil heeft minder opening; het heeft geen hondstanden, maar ieder van deszelfs kaken is met twee fnytanden en acht maaltanden bezet, welke vry zonderling zyn, want zy zyn tot aan de helft in drie deelen gefcheiden, en verbeelden dus drie tanden die aan elkanderen gehecht zyn. Het Water-Zwyn heeft de groote van een Varken van twee jaren: deszelfs fnuit is ftomp, zyne oogen groot en zwart, en zyne ooren klein en fpits. Het heeft lange en wreede kneevels, gelyk de Katten; zyne voorfte pooten zyn met vier nagelen bezet, en de achterfte alleen met twee. Deszelfs geheele lichaam is met bruin, wreed, kort, en vry dichtftaande hair bezet. Het heeft geen ftaart noch flagtanden, en het heeft vliezen tuffchen de vingeren der pooten.

Dit Dier, onthoud zich dikwyls in het water; het zoekt 'er zynen prooi in, duikelt 'er in onder, vangt 'er viffchen in, waar mede het zich voed, en koomt hen op den oever verflinden; het vergenoegt zich echter mede met Granen, en vruchten van het Suiker-riet. Het geluit van dit Dier, heeft vry veel overeenkomft met het gebalk der Ezels. Men ziet hen altoos in Maatfchappy voorttrekken; maar zy gaan alleen des nachts uit, en verwyderen zich niet verre van den oever van het water, waar in zy zich op het minfte gevaar werpen, 'er in onderduiken, en eerft op eenen grooten afftand, weder boven komen, of zy houden 'er zich zomtyds langen tyd in onder, om den Jager te doen geloven dat zy zich met de vlucht gered hebben, zonder dat hy zulks gewaar geworden is. Het vleefch van deze Dieren is vet en malfch, maar heeft eenen onaangenamen vifch fmaak; de kop is het befte gedeelte, en het geen de meefte overeenkomft in fmaak, met vleefch heeft.

Het Water-Zwyn is vry zachtaardig; het kan door zachte handelwyzen tam gemaakt worden, en zelfs tot dien trap, dat het koomt wanneer men het roept.

WEEGLUIZEN-KRUID. Dezen naam heeft *Tournefort* aan het groote foort van Heidenfch Wondkruid gegeeven, wier bladeren flymachtig en welriekende, en de bloemen geftraalt zyn. Dit is de *Conyza major*, *Monfpelienfis odorata*, van *J. Bauhin.*

WEI. Dezen naam geeft men aan het waterachtige, vloeibare, en doorfchynende gedeelte van de Melk, het Bloed, en de dierlyke vochten: *zie* MELK en BLOED.

WERVELBEENDEREN, *Vertebra.* Dezen naam heeft men aan den voornaamften beenachtigen pylaar gegeeven, die men in het grootfte gedeelte der Dieren vind.

De wervelbeenderen verschillen van gedaante volgens de soorten van Dieren, uit welke zy genoomen zyn; maar alle schikken zy zich met eene groote naauwkeurigheit op elkanderen. Het zal genoeg zyn, dat wy hier tot een voorbeeld de wervelbeenderen van den Mensch, die van het Paard, die van den Walvisch, van den Kabeljaauw, van de Adder, enz. aanhalen: *zie* de voornaamste artikelen van iedere klasse van het Ryk der Dieren, en het artikel GERAAMTE, op het einde van het woord BEEN.

WESPEN-NEST Dezen naam heeft men aan de wooning, of liever aan de raten en celletjes der Wespen, enz., gegeeven: *zie* WESP.

WIEROOK. (*Byvoegz.*) Men geeft den naam van *Manna van Wierook* aan de kruimelen of kleine deeltjes, welke door de wryving van de stukken tegens elkanderen gevormt worden, en dien van *Roet van Wierook*, aan deze zelfstandigheit, op dezelve wys gebrand zynde, als men het Pik of de Teer brand om 'er het zwartzel van te bereiden.

WIEROOK (VETTE). (*Byvoegz.*) *Samuel Dale* gist, dat de Boom, uit welke deze Harst-Gom vloeit, die gene is, die men *Arbor lactescens aculeata, foliis quernis, Americana* noemt.

WIEROOKBOOM, *Terebinthus pistaciæ fructu non eduli. Plum.* Dit is een Boom die in Guajana groeit. Zyn hout is roodachtig, en 'er vloeit overvloedig een Harst Gom uit, die eene gelykvormige kleur met de Gom Elemni heeft. Men brand haar in de Roomsche Kerken van Guajana, in plaats van Wierook: hare reuk is niet zeer aangenaam. *Maif. Rustique de Cayenne.*

WILD. Dezen naam geeft men aan de Dieren die tot de oude Natuur behooren, welk woest en niet getemt zyn, zelfs aan den Mensch, die niet door een geregelde Maatschappy beschaaft is, of een omdolent leeven in de Bosschen leid, en zelfs aan de Planten die zonder aankweeking voortkoomen. De Europeaansche beschaaftheit heeft konnen goedvinden, om dezen naam, mede aan de Hottentotten, Caffers, Huronnen, Algonquynen, Illinoisen, Laplanders, Yslanders en Morlakken, te geeven. Deze Menschen leeven echter in Maatschappyën, breiden zich uit, en bezitten de konst om zelfs alles te vervaardigen wat hen nodig is; zy kennen hunne Landgenoten, en verdeedigen hen met dapperheit; in een woord zy bezitten de gezonde rede, en een naauwkeurig verstand. *Zie* het artikel MENSCH en dat van WILD-MENSCH.

WILD. Dezen naam geeft men in 't algemeen aan het geen den Jager tot een prooi verstrekt; dus zyn de Vossen en Wolven, Wild voor die geenen, die 'er jacht op maken; de Havikken en Kraaijen zyn wild, in de Valkenjacht. Echter geeft men meer byzonder den naam van *Wild*, of liever *Wildbraad* aan de wilde Dieren, welke tot voedzel voor den Mensch dienen. Een Wild-ryk Land, bevat een meenigte *Haasen*, *Konynen*, *Patryzen*, *Kwartels*, enz. In een Bosch, 't geen overvloedig van Wild voorzien is, vind men een menigte *Herten*; *Damherten*, *Rheebokken*, *Wilde-Zwynen*, enz. Zie *deze woorden.*

WILDE GALIGAAN, *zie* CYPERUS.

WILDE KANEEL. In de Fransche Volkplantingen in Amerika, geeft men dezen naam aan den schors van eenen waren Kaneelboom, maar die echter de uitnemende eigenschappen van de Cylonsche Kaneel niet bezit, maar die haar echter door de aankweeking zou konnen verkrygen; dat is te zeggen, door een herhaalde verplanting.

WILD-MENSCH. (*Byvoegz.*) *Bladzyde* 833, *2de kolom*, *regel* 3. In het jaar 1661, ontdekten eenige Jagers in een Bosch van Litthauwen, onder een troep Beeren, twee Kinderen, welke omtrent negen jaren oud schenen, en wier gelaats-trekken, en vel, deden ontdekken, dat zy tot het Menschelyk geslacht behoorden. Na dat de Jagers, de Beeren op de vlucht gedreven hadden, zoo konden zy zich alleen van een dezer kinderen, meester maken; 't geen zich hevig met zyne nagelen en tanden verdeedigden; zy boden het den Koning van Poolen aan. Dit Schepzel was welgemaakt; deszelfs vel was blank, zyne hairen blond, en

en zyn gelaat aangenaam en schoon. Men doopte het, de Koningin was zyne Meeter, en de Fransche Afgezant zyne Peeter; men gaf het tot een doopnaam die van *Joseph*, en tot een Geslacht-naam, dien van *Ursin*, met zinspeeling op de wyze, op welke het opgevoed was. Maar welke voorzorg men tot deszelfs onderwys gebruikte, zoo kon men echter niet slagen, om dit Mensch volkomen tam te maken, noch te leeren spreeken. Het kon nooit kleederen of schoenen dulden: alle deszelfs geneigtheden, en gewoontens waren wild, betrekkelyk tot zyne rede, en wyze om zich te voeden.

De *Fransche Mercurius voor de maand December, van het Jaar* 1731, maakt mede van een Wild-Mysje gewach, 't geen men in het Bosch van Songi, naby Chalons in Champagne gevonden heeft. Men heeft 'er in het Jaar 1755, een wydlopiger historie van in 't licht gegeeven. Men ziet in deze Historie het karacter en de middelen die den Mensch in zynen natuurlyken staat tot zyn behoud in 't werk stelt. Deze jonge Dochter, die niet meer dan negen of tien jaren oud was, door den dorst geperst wordende, kwam in het Dorp, zy had in haar hand een korte stok die aan het einde zoo dik als een knods was; vermits zy byna naakt was, en hare handen en aangezicht zwart waren, zoo dachten de Boeren, dat het de Duivel was, en hitsten een groote Dog op haar aen wiens halsband met yzere pinnen bezet was; zy wachte hem zonder vrees af, en door eenen slag met haren stok, deet zy hem dood voor hare voeten nederstorten; zy nam hier op de vlucht, en klauterde met de vlugheit der Eekhoorns op een boom: men ving haar op bevel van den Heer van het Dorp, en bragt haar naar het Kasteel, alwaar men haar een Konyn met zyn vel bekleed, gaf; zy vilde het met hare handen, en at het raauw op. Men had vervolgens het vermaak om haar Haasen in den loop te zien vangen, en haar in de Rivier te zien duiken, in welke zy visschen ving, die zy mede raauw at. Men verstond in 't vervolg van haar, dat zy voormaals een medegezellin had gehad, maar dat zy, in het veld zynde, een roozekrans gewaar wordende dien wilde oprapen, om 'er zich een armband van te maken, dat hare gezellin, die hem mede begeerde, haar een slag op de hand, met haren knods, had toegebracht; maar dat zy haar mede oogenblikkelyk een slag met den haren op het voorhoofd gaf, die haar zwemmende in haar bloed deed nederstorten. Door medelyden geraakt, ging zy Kikvorsschen zoeken, vilde 'er een, plakte haar het vel op het voorhoofd, en verbond de wond met een strook van een boomschors, die zy met hare nagelen afscheurden; de gekwetste sloeg hier op den weg naar de Rivier in, en verdween, zonder dat men zedert heeft konnen ontdekken waar zy gebleven is. Men gist, dat deze jonge Dochter, die ik over veele zaken ondervraagt hebbe, uit de Noorderpoolslanden gekomen is, en dat zy tot de Esquimaux, een Volk van Noord-Amerika, behoort. Zy leeft thans noch in Parys, onder den naam van Mejuffrouw *Leblanc*.

WILD-SCHAAP, *zie* MOUFLON.

WILDE-VYGENBOOM. Dit is de *Vygenboom* die door *Barrere*, onder den naam van *Vergiften Vygenboom*, *pougouli*, aangehaalt word. Deze boom, die men op Cayenne vind, is met een melkachtig sap vervult, 't geen zoo brandende is, dat het verzweringen en ontstekingen, veroorzaakt. Hier om gebruiken de Wilden de voorzorg om hun lichaam met bladeren te bedekken wanneer zy dezen boom omkappen, die zeer hoog en met doornen bezet is. Zyne wortelen zyn ruuw, kruipende en steken in de dervoegen buiten de aarde, dat men zou denken dat de stam op een soort van sluitbogen geplaatst was. Zyn hout is zagt, en kan tot geen gebruiken dienen. Hy is de *Comacaï* der Portugeezen van Para: *zie* zyne beschryving in *de Memoriën van de Akademie der Wetenschappen van Parys, voor het jaar* 1751, onder den naam van *Wilden-Vygenboom*.

WILD WOLLEKRUID, *Phlomis fructicosa salviæ folio latiore & rotundiore*. Dit is een Plant die op de drooge en steenachtige plaatzen van het Zuidelyke gedeelte van Vrankryk en andere warme Landen groeit: hare wortel is lang, houtachtig en vezelachtig: hy schiet verscheide vierkante, harde, getakte, en met een wit dons bedekte steelen uit: hare bladeren zyn groot en gelyken naar die der Salie; hare bloemen zyn geel: zy komen bekswys en wervelswys voort; zy worden ieder van vier langwerpige zaden gevolgt, die in een zaadhuisje

huisje besloten zyn, 't geen tot een kelk aan de bloem gedient heeft. Deze Plant, wier reuk, noch sterk, noch onaangenaam is, word nuttig tegens het branden, de speenen, en bloedvloeijingen geschat. Men wil, dat de Boeren voormaals de gedroogde steelen van deze Plant brande, om zich des nachts te verlichten: zy plaatsten haar by wyze van lemetten in de lampen. Ik heb zulks gepoogt na te doen, maar kon 'er niet in slagen.

WILD ZOETHOUT. Dit heeft peulswyze en bleek geele bloemen, waar van den stamper in een peul verandert, die in twee zaadhuisjes in hare geheele lengte, verdeelt is. De Kruidkundigen beteekenen deze Plant dus, *Astragalus luteus, perennis, procumbens, vulgaris sive sylvestris.* Deze Plant is zamentrekkende.

WILGEBOOM. (*Byvoegz.*) Men heeft in de laatste eeuw, Wilgeboomen gezien die hol waren, en negen voeten middelyn hadden, dat is te zeggen, die zeven en twintig voeten in omtrek besloegen, en alle jaren bloeiden.

De Heer *Ed. Stone*, heeft onlangs in het drie en vyftigste deel van de Philosophische Transactiën (Observ. XXXIII.) het nuttig gebruik beschreeven, van den schors der Wilgeboomen tegens de koortzen. Deze schors die zeer bitter is, gedroogt zynde, en vervolgens tot poeder gebracht, en op dezelve wyze als de Kina-Kina, ingegeven zynde, doet de koortzen ophouden; uitgezondert de derdendaagsche koorts, en de herfstkoorts, die dit nieuwe poeder wel doet verminderen, maar niet wegneemt; het vernietigt haar niet, dan wanneer men het met de Peruviaansche schors, vermengt.

Alle de soorten van Wilgen- en Populierenhout, in graauw papier gedroogt zynde, verwen het zwart, 't geen op het violet trekt, dit schynt aan te duiden dat het een stoffe bevat, welke bekwaam is om in de verwkonst gebruikt te worden.

WIND. (*Byvoegz.*) De Winden zyn niets anders als de voorgedreven en beroerde lucht, en die van de eene plaats naar de andere, in een geregelde voortgang, overgaat.

De *Passaat-Winden* zyn standvastig, of altoos durende.

De *Regelmatige-Winden* verwisselen beurtelings; zy zyn zeer gemeen tusschen de Kust van Zanguebar en het Eiland Madagaskar; men geeft hen den naam van *Moussons*, en de Engelsche noemen hen te recht *Winden des Koophandels.* Zy waaijen inderdaad, Zuid-Oost, van de maand October tot in Mey; en Noord-West, van Mey tot in October.

De *Land-* en *Zee-Winden* behoren tot het getal der *Regelmatige* of *beurtelings verwisselende.*

De *Veranderlyke-Winden* zyn die gene, welke geen richting hebben, noch geene bepaalde during, 't zy ten opzichten van de plaatzen, 't zy ten opzichte van de tyden.

De *Algemeene-Winden* zyn *Passaat-Winden*, en men kan hen niet wel als zoodanig beschouwen, dan alleen in de volle Zee; want naby de Kusten en op het Land, worden zy door de *Byzondere-Winden*, door de Bergen, Wolken, enz. afgebroken.

De *Byzondere-Winden* bevatten alle de andere, uitgezondert de *Algemeene-Passaat-winden.*

De voornaamste oorzaak der Winden, is de hitte der Zon; vervolgens de beweeging van ronddraaijing van de Aarde, of van weeging op de Maan, de dampige uitbarstingen, enz.

Bladz. 847, *1ste kolom, regel* 10. In het jaar 1755, in het begin van de maand July, gedurende een der Onweders, die de zware hitte in Beyeren verwekte, deed een geweldige Donderslag, een geheele Wolk nederstorten, deze rechte zich loodlynig, en vormde een hoos. Deze draaikolk over een Vyver gaande, zoog 'er al het water uit, en hefte het tot eene verbazende hoogte op; vervolgens verstrooide zy het met zoo veel geweld, dat het naar eene dikke rook geleek. De Wolk wierp in 't voorbygaan, eenige huizen en verscheide boomen om, welke verre weggeworpen wierden. Een andere verheveling welke byna gelykvormig was, ontstond naby de Oost-Zee, op den 17de Augustus van het Jaar 1750: dit

was een Water-pylaar, die aan een dikke wolk vastgehecht was, en die de wind op de aarde deed nederdalen; hy trok alles tot zich wat hy ontmoete, graanhalmen, heesters en takken van boomen: hy hief haar ter hoogte van dertig voeten en hoger op, wrong hen in elkanderen, en liet hen hier en ginsch verstrooit, in kleine stukjes weder nedervallen, enz.

Idem, *reg.* 26. Het is aan de onderaardsche vuuren dat men de laauwheit van de Chineesche Zee in den Winter toeschryven kan, in welke de Onweershoofden zeer gemeen zyn, vooral tusschen Malakka en Japan, 't geen de Scheepvaart zeer gevaarlyk in die Gewesten maakt. Men heeft opgemerkt dat naby de stad Ardevil in Persiën, de onweershoofden alle dagen omtrent den middag, gedurende de maanden Juny en July, een groote menigte stof opheffen, en een uur duuren. De Zeelieden geeven noch den naam van Onweershoofd aan een derde soort van Hoos, die door den schok en ontmoeting van verscheide onstuimige winden veroorzaakt word, deze doen de Schepen ronddraaijen, en hen zomtyds vergaan: *zie* HOOS.

Idem, *1ste kolom*, *reg.* 14. *van onder*. Een Wind die van de zyde der Zee koomt, is altoos vochtig, en koud in den Zomer, en warm in den Winter. De Winden die over het Land komen zyn altoos droog, en warm in den Zomer, en koud in den Winter. De Noorde-wind is koud, en de Zuide-wind is warm.

WIT-HOUT. Op de Amerikaansche Eilanden geeft men dezen naam aan den *St. Jansboom*, en aan het Hout van de Savane waar van op het artikel, *Wilde Peerenboom* gesproken is.

WITTE-KANEEL, *Cortex sine pari, aut Cortex Winteranus*. Deze schors behoort tot een soort van Lauwrier, die in de Landstreeken groeit, welke omtrent het midden van de Straat van Magellaan gelegen zyn. *Clusius*, *Gaspard Bauhin*, en *Sebald de Weert* hebben van dezen Boom gesproken. *George Handyside*, heeft 'er de beste beschryving van gegeeven: hy heeft, omtrent het begin van deze eeuw, 'er zaden van in Engeland overgebracht, benevens een staaltje van zyne bladeren en bloemen op een takje. Het is na de beschouwing van alle deze deelen van dezen Boom, enz. dat de Ridder *Hans Sloane*, hem in de klasse der *Periclymenum* geplaatst, en *Kaneelboom van Winter*, genoemt heeft. Zie *Witte Kaneel*, op het artikel KANEEL.

WITTE-MAANKOP. (*Byvoegz.*) De Heer *Tralles*, Geneesheer te Breslau, die de wyze nagespoort heeft op welke dit sap, 't geen men *Opium* noemt, in de vermengingen werkt, en de tuigwerkelyke werking door welke het de uitwerkzelen voortbrengt die men 'er door in het Menschelyk lichaam opmerkt, neigt om te besluiten dat de oorzaak der uitwerkzelen van den *Opium* alleen in het vlugge grondbeginsel bestaan, 't geen 'er in bevat is. Het is dus, dat hy deszelfs onmiddelyk uitwerkzel op de zenuwen, aan de verdunning toeschryft, die hy in het bloed veroorzaakt: en wanneer een toeval deze zelfstandigheit vereischt, moet men haar zuiver en zonder eenig verbeterent middel gebruiken.

WITTE-MALUWE. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 857. *2de kolom*, *reg.* 33. Men maakt mede tandenborsteltjes van de wortelen van de Witte-Maluwe, of van die der Maluwe: hier toe snyd men hen in stokjes: men verdeelt de beide uit-eindens borstelswys, waar na men hen in zoutwater, of in aluinwater laat kooken, 't geen met rood Sandelhout of Indiaansch-hout gekleurt is; hier na droogt men hen in een oven.

WITTE-MIEREN. (*Byvoegz. en Verbet.*) Dit is een ongevleugeld insect, 't geen in Maatschappy leeft, en zeer gemeen in beide Indiën is; het tast het hout aan, en vooral dat gene dat men uit Europa overbrengt, eet het, verderft het, en doet het verrotten. Deze Insecten zyn rosachtig wit, hebben de groote van een Luis, en vermenigvuldigen zich op eene zoo verbazende wyze, dat men naauwlyks in staat is om hen te verdelgen, hoe veel men 'er ook van dooden mag, en welke nadeelen men ook aan hunne wooningen mag toebrengen. Hunne nesten en overdekte galleryen, die in een groot aantal, en door elkanderen gevlochten zyn, en de dikte van een Schryfpen hebben, zyn van een zelfde soort van deeg gemaakt, die met een vocht gekneed is

is dat hen natuurlyk is, en tot een algemeen ontbindent middel verftrekt. Vermits alle de huizen op de Amerikaanfche Eilanden, van hout gemaakt zyn, zoo zouden deze Infecten 'er wel ras alle de deelen van vernielt hebben welke de ftevigheit van het gebouw uitmaken, zoo men hunnen arbeid en vermenigvuldiging niet belette. Men heeft een zoo krachtig als fpoedig werkent middel uitgevonden om hunne verwoeftingen te ftuiten, en hen zelfs te verdelgen; dit is het Rottenkruid: men plaatft 'er alleen een weinig van in hunne neften, door een kleine opening die men 'er in vormt, of door een van de wegen die 'er toegang naar geeven; ten einde van eenige uuren komen miljoenen van Houtluizen, die in deze raten by elkanderen vergadert zyn, alle om, zonder dat 'er een eenige overblyft. Dit Infect verfchilt weinig van de *Vacos*: zie *dit woord*. Het fchynt het zelfde te zyn, 't geen men *Vag-vague* aan de Senegal noemt; dit laatfte bezit ongetwyffelt meer boosaardigheit, vermits het den Natuuronderzoeker wanhopig maakt, met hem in de vingeren te byten, en 'er bladeren en hevige fmerten aan te veroorzaken. Dat van de Franfche Eilanden byt niet, maar bedroeft den Landbouwer door de verwoeftingen die het aanrecht. Zie *Vreemde Mieren*, op het artikel MIEREN.

Men vind in ons Land mede Hout-Luizen, die het Papier, en het oude Hout, doorknagen.

WOLF-RAM. (*Byvoegz.*) Dit is een foort van Arfenikale Yzer-Ertz, die zomtyds naar Galena van Lood gelykt, maar zy heeft haren luifter niet; zy is veel zwarter en harder als deze.

WOLF-WORTEL. (*Byvoegz.*) De Efula is met melk vervult, en het Wild-Vlafch bevat dit vocht niet; dit heeft gelegenheit gegeeven om te zeggen: *Efula lactescit, fine lacte Linaria crescit.*

De toppen van het foort van Efula, 't geen men *Efula helioscopius* noemt, op eenig deel van het lichaam welk dit ook zyn mag, gelecht zynde, brengt 'er een ontfteeking of roos aan voort, op welke een aanmerkelyke zwelling volgt, die in koudvuur kan veranderen, en de dood veroorzaken.

WOLFS-WORTEL. (*Byvoegz.*) Zie hier eene byzonderheid welke bewyft in hoe verre de hitte der Zon, gevoegt by den byzonderen aart van iederen grond in 't byzonder, het fap der Planten bekwaam maken konnen, om eene oneindige verfcheidenheit van verfchillende wyzingen te ondergaan. De *Wolfswortel met blaauwe bloemen*, of de *Napellus*, wiens wortel vooral een zeer gevaarlyk vergift in de Zuidelyke Landfchappen van Vrankryk is, veroorzaakt geen de minfte nadeelen in Bretagne, noch in de handen der Grysaards, of, in die der Kinderen. Hoe meer men het Noorden nadert: hoe minder de *Blaauwe Akonyt* of *Napellus* gevaarlyk is. Men eet 'er zelfs de bladeren van deze Plant, by wyze van Salade, om den eetluft op te wekken. *Zie* ANTHORA en THORA.

WOLKEN. (*Byvoegz.*) Een verzameling van Dampen welke in de boven lucht hangt, of die door de wind bewogen worden, vormt de Wolken.

Bladz. 868. *1ſte kolom*, *regel* 14, *van onder*. Voor 't overige hebben de Wolken, uit welke de Hagel nedervalt, zecht *Kepler*, niet meer dan een vierde van een myl verhevenheit, dat is te zeggen, vyf duizend Rhynlandfche voeten. *Fromond* wil, in zyne Meteorologia, dat een tegenwolk, zeldzaam hoger als vyf hondert fchreden, of twee duizend voeten van de aarde verheven is.

WONDERBOOM. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 869, *1ſte kolom*, *regel* 7. Het fchynt dat de *Gemeene Purgeernoten* en de *Wonderboom*, die mede *Karapat*, genoemt word, weinig van elkanderen verfchillen. Zie *Purgeernoten*. De *Wonderboom* is mede zeer gemeen op de Kuft van Coromandel. De Heer *Romé de l'Ifle*, neigt om te geloven, dat de naam van *Karapat*, die men aan dezen Heefter geeft, van de gelykvormigheit voortkoomt die zyne zaden met het Infect hebben, 't geen men *Teekt* noemt, en den naam van *Karapat*, in Indiën draagt. Deze gifling is des te gegronder, om dat de Latynfche naam *Ricinus*, te gelyk op dit Infect en de Purgeernoten, die een foort van *Palma Chrifti* zyn, toepaffelyk is.

WORM MACAQUE. Dit is de *Culebrilla* van de Oost-Indiën, en de *Fuglacuru* van de Maynas. Deze Worm is op Cayenne onder den naam van *Aap-worm* of *Macaqué* bekent. Hy is zeer dun aan de beide uit-eindens: zyn lichaam heeft verscheide duimen lengte. Dit Dier onthoud zich tusschen vel en vleesch, en veroorzaakt een gezwel ter groote van een boon: om dit Insect uit te dryven, tracht men het door middel van een draad, af te binden, die om een stokje gewonden is, het geen met eenige vettigheit bestreeken is. De Heer *de la Condamine* heeft op Cayenne de eenigste van deze wormen afgeteekent die hy 'er gezien heeft, en hem in brandewyn bewaart. Men wil, voegt hy 'er by, dat dit Dier door den steek van een soort van Mug ontstaat; maar het Dier 't geen 'er het eitje van lecht, is noch onbekent.

WORTEL. (*Byvoegz.*) De Heer *Adanson* zecht, dat men gewoon is, om den naam van *wortel* aan de bollen der lelieswyze Planten te geeven; maar dat dit steelen in 't verkort zyn; dat is te zeggen, een soort van knoppen die door den voetsteun der vleesachtige bladeren gevormt worden, die in schubben by elkanderen verzamelt zyn, welke in een sluiten; want men vind vezelachtige wortelen onder hen. Iedere bol verlengt zich alle jaren door zyn boven gedeelte, of door de zyde die de wortelen uitgeven; terwyl het oude ondergedeelte, of de zyden vergaan, zoo ras de Plant gebloeit heeft. Men verwart, zecht deze Schryver, dikwyls ten onrechten, de vleesachtige bollen, gelyk die der *Tuberoozen*, van het *Zwaardkruid*, der *Saffraan*, en van het *Standelkruid*, met de bollen; terwyl het ware wortelen zyn die een weinig kruipen met een nieuwe bol voort te brengen, welke een middelsoort schynt te beslaan tusschen de bollen der Tulpen, Hyacinthen, Narcissen, enz., en tusschen deze vleesachtige wortelen van het Bollisch en Gember. De vezelachtige wortelen van de langlevende Planten, maar wier steelen zich alle jaren vernieuwen, koomen weder op nieuw voort aan de zyde van de oude, welke sterven.

Alleen heeft men de soorten van Byssus, eenige Paddestoelen, en de soorten van Zee-Wier, die in plaats van wortelen, een schilverswyze of porieachtige zamenpakking hebben, die klokswys of zuigerswys, gevormt is.

De Wortelen van alle de Planten, strekken zich in 't algemeen nederwaarts, of breiden zich horisontaal uit; maar men heeft 'er welke scheuten uitgeeven die zich loodlynig meer als een voet boven de aarde verheffen, en die het water zomtyds bedekt. Hoe veel andere wortelen bieden mede geen zonderlingheden aan, welke alzoo aanmerkelyk zyn! *zie* MANGLE.

Men geeft den naam van hartlevende Wortelen, *Vivæ radices*, aan de gewortelde Planten, die uit een wortel, maar verre van den stam, voortkomen; in diervoegen, dat men haar met den wortel opnemen kan, zonder den stam te benadeelen. De Olmen en andere Boomen, die aan de groote wegen geplant zyn, wier wortelen verplet, vertrede of beschadigt worden, brengen een aanmerkelyke meenigte van dit soort van takken voort.

In 't algemeen brengen de Planten, die op nieuw wortelen schieten, mede een overvloed van wortelen, en vooral van takken voort, wanneer men haar in de aarde in een omgekeerde strekking plaatst; by voorbeeld met de wortelen of het dikke gedeelte naar boven gekeert, en de takken of het spitze uit-einde in de aarde; alsdan vergaan de scheuten der bedolven takken, en 'er koomen boven hen, en de opzwellingen welke tot een steunzel aan de bladeren dienen, wortelen voort, welke eerst eene richting neemen om zich in de lucht op te heffen, maar die zich vervolgens nederwaarts krommen. Het is mede dus met de wortelen geleegen: zy brengen takken voort welke eerst een weinig naar de aarde gestrekt zyn, maar die zich eindelyk krommen, om naar den hemel op te schieten. Het is aanmerkenswaardig, dat de nieuwe wortelen veel grooter zyn als de takken waren, welke zy vervangen, en de nieuwe takken veel kleinder als de oude zyn: *zie* de omschry ving van dit wonder, op het woord BOOM.

De Apothekers onderscheiden vyf kleine afzettende Wortelen; deze zyn, die van het *Stalkruid*, de *Kapperboom*, de *Kruisdistel*, het *Hondsgras*, en de *Meekrap*. De vyf groote afzettende Wortelen zyn, die van de *Eppe*, de *Aspergie*, de *Venkel*, de *Peterselie*, en den *Muizendoorn*.

WOUW. (*Byvoegz.*) De bek van dezen Vogel is krom, en heeft byna een en een halven duim lengte: de opening der neusgaten is langwerpig; het inwendige van den bek is half zwart, en half blaauw; de tong zeer breed; de oogen niet zeer groot; de regenboogen der oogen zyn saffraanverwig: wanneer de vleugelen te zamengevouwen zyn, zoo strekken zy zich by na tot aan het uit-einde van den staart uit; zyne nagelen zyn zwart. De Wouw onthoud zich op de Heiden, en op de onbebouwde Landen, alwaar hy zich op de Heesters nederzet: hy maakt zynen nest in de moerasachtige plaatzen.

WOUWE. (*Byvoegz.*) De wortel van deze Plant is houtachtig, en schiet steelen uit, welke zich ter hoogte van drie of vier voeten verheffen: zy zyn met lange en smalle bladeren bezet, die zacht in 't aanraken zyn, de toppen der steelen brengen in de maand Mey, lange airen van kleine geele bloemen voort, welke door bloembladen van een ongelyke groote, gevormt worden; de vrucht is een zaadhuisje, 't geen zaden bevat, welke bolrond en zwartachtig zyn, en in Juny of July, ryp worden.

Deze Plant is de *Reseda foliis simplicibus lanceolatis integris* van *Linnæus*.

Bladz. 877, *2de kolom*, *regel* 19. In de warme Landen, gelyk Languedoc, is zy zomtyds droog genoeg wanneer men haar inzamelt; maar in de gematigde Landen, gelyk Normandyen, Picardyen enz., is het nodig dat men haar naauwkeurig droogt. Men moet noch opmerken, dat men haar niet affnyd voor dat zy volkoomen ryp is, en dat zy niet nat word, na dat men haar ingezamelt heeft: by de inzameling moet men haar gelyks de aarde, affnyden.

De Verwers, beschouwen de dunste en rosachtigste Wouwe als de beste; zy laten haar kooken om de Wolle en Stoffen, geel en groen te verwen; te weeten, de witte schoon geel, en de andere groen, die te voren blaauw geweest zyn. Volgens de Fransche keuren, moeten de donker groene, de appelgroene, zeegroene, ligtgroene, en zachtgroene Stoffen, eerst ge-aluint zyn, vervolgens met de Wouwe geverft, en eindelyk door de blaauwkuip gehaalt worden: *zie* INDIAANSCH BLAAUW, en INDIGO.

WRANGEN. (*Byvoegz.*) *Bladzyde* 878. *1ste kolom*, *regel* 2. Men merkt op, dat het zaad der Wrangen alleen een vliesachtig omkleedzel heeft, en zeer veel naar dat van de lelieswyze Planten gelykt, hier in, dat het uit een meelachtig of vleesachtig lichaam bestaat, 't geen een klein vruchtbeginzel bevat, dat kegelvormig is, een eenig zaadblaasje heeft, en het zaad horizontaal doorboort, om uit te spruiten; wanneer het voortkoomt schynt het een lange vezel te zyn, die zich, even als een klaauwtje kromt; zoo ras het twee duimen lengte verkregen heeft, zoo bespeurt men een klein bolletje aan deszelfs uit-einde; dit zyn de eerste blaadjes welke naar kleine schubben gelyken. De Wrangen schieten hare steelen onverschillig naar alle zyden uit; alle richtingen zyn haar even goed; echter is de plant in de richting van de kromming van het zaad gekronkelt, en het jonge Plantje is in een slangetrek in het zaadje geschikt.

De Wrangen koomen in Zweden, op het Alpische Gebergte in Zwitzerland, in geheel Vrankryk, in Italiën, en in Egypte, voort; en de Heer *de Tournefort*, heeft in zyne Reize door de Levant, een fraaije beschryving van de Armenische Wrangen, geplaatst: maar in wat Land zy ook groeijen mag, zoo ontmoet men haar gewonelyk alleen op de koele, en voor de Zon beschutte plaatzen. Men vind 'er in de Apothekerswinkels, twee soorten van; namentlyk, de Kandiaansche en Venetiaansche. De eene is roodachtig, en de andere geelachtig: maar deze kleuren konnen geen soorten vormen. Wanneer men takken van deze beide kleuren op een Plant lecht die in de schaduwe groeit: zoo verliezen zy deze kleuren, en worden witachtig.

WYNGAARD-TOR, *Gryptocephalus*. Dit is een Schildvleugelig Insect, 't geen by de Landbouwers zeer bekent, en zeer gevreest is, om dat het de Planten, op welke het zich zet, afknaagt, en verdelgt. Het Masker van den Wyngaard-Tor, veroorzaakt zeer groote nadeelen, vooral in de Landstreken, in welke men Wyngaarden heeft: zie *Gribouris* op het artikel WYNSTOK. De Wyngaard-Tor, heeft een eironde gedaante; zyne pooten zyn lang, zyn kop is klein, en word voor een gedeelte, door de rondheit van het borstschild, verborgen; zyne

ne sprieten zyn lang, draadswys, uit langwerpige leedjes te zamengestelt, die overal een gelyke dikte hebben. In 't algemeen bewonen de Wyngaard-Torren de vochtige plaatzen.

XOCHIOCOTZOL. De Mexikaansche Indianen geeven dezen naam aan den Boom die door insnyding de Harst verschaft die men *Liquidambar* noemt. *Zie* LIQUIDAMBARBOOM.

YCHO. (*Verbeter.*) Dit is een foort van Peruviaanfch Riet, waar mede alle de Bergen van Puna bedekt zyn. Dit is het gewoone voedzel van de *Glama*. Zie *dit woord.*

YOKOLA. Dit is het gene de Kamtfchadalers en de Wilde Volken van ooftelyk Siberiën, tot brood verftrekt. De *Yokola* word van allerlei foorten van Viffchen bereid welke deze Volken vangen, en in zes deelen verdeelen. Zy laten de zyden en den ftaart droogen met hen in de lucht op te hangen: zy bereiden den rug en het dunfte gedeelte van den buik afzonderlyk, 't geen zy rooken en op het vuur droogen; zy verzamelen de koppen in holle boomen by elkanderen, in welke zy tot de verrotting toe, giften: zy eeten hen ondanks hunnen befmettelyken ftank: de graten en het vleefch 't geen 'er aan vaftgehecht is, word gedroogt en tot poeder gebracht. Men droogt mede de groote graten, en deze dienen om de Honden te voeden. Het vleefch der Steuren, heeft de overhand in de *Yokola.*

YQUETAYA. Dit is een Braziljaanfche Plant, welke volgens de Heeren *Homberg* en *Marchand*, ons grootwater *Speenkruid* is: zie *dit woord.*

YS. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 901, 2*de kolom, regel* 8. *van onder.* De verfchynzelen die het Ys oplevert zyn aanmerkelyk, en in een groot aantal; hier om hebben zy in alle tyden de weetluft der Natuuronderzoekers opgewekt. Alle hebben zy zich om ftryd beyvert, om hen met zorgvuldigheit gade te flaan, ten einde 'er de oorzaken van te ontdekken: zie hier een kort voorftel van deze meenigte van verfchynzelen.

Het water en alle de enkelvoudige waterachtige vochten, bevriezen natuurlyker wys, wanneer de gematigheid der lucht indiervoegen, is, dat de Thermometer nul, op de fchaal van den Heer *de Reaumur*, aanwyft; 't geen dikwyls des winters in onze luchtftreeken gebeurt. Maar alle de vloeiftoffen, welke aan het bevriezen onderhevig zyn, leveren op verre na, in hare bevriezing dezelve verfchynzelen niet op: wy zullen ons aan de befchouwing van het gemeene Ys, bepalen; of dat geene, dat door de bevriezing van het water voortkoomt; vermits het Ys telkens voor de weetgierige befchouwingen der Geleerden, en voor het oog van het Gemeen blootgeftelt is, zoo moeft men het met meer zorgvuldigheit onderzocht, en aan een grooter aantal proefnemingen onderworpen hebben.

Bladz. 902, 1*fte kolom, reg.* 9. De fplytingen der boomen, de barftingen der fonteinbuizen, en de van eenryting der rotzen, welke water in zich bevatten, zyn noodwendige gevolgen van de uitbreiding en uitzettende kracht van het bevrozen water.

Idem, reg. 12. Voor de ftremming van het water, en terwyl het bevrieft, koomt 'er een groote menigte lucht in blaasjes, uit voort, die min of meer groot zyn, en aan deszelfs oppervlak, barften. Men ontdekt gemaklyk door behulp van het Microscoop, die gene, welke in het Ys, bevat zyn; fchoon het Ys een zeer vaft lichaam is, zoo is het echter onderworpen om op een verbazende wys uit te dampen; het fmelt veel raffer op het Koper, als op eenig ander Metaal.

Idem, reg. 20. *van onder.* Uit het voorgaande, ziet men hoe veel de *bevriezing* van de *ftremming* verfchilt; deze laatfte is niets anders als een ongedwonge verdikking van zekere vloeiftoffen. *Zie* de artikelen RYP, HAGEL, SNEEUW, YZEL, KOUDE, YSBERGEN, NATUURLYKE YSKELDERS en DOOI. Het is nodig dat men aanmerke, dat de voortgaande beweeging van het water, altoos verandering in deszelfs bevriezing, veroorzaakt. Men weet, dat

dat een ſtilſtaande water, gelyk dat van een Vyver, gemaklyker en ſpoediger bevrieſt als het water van een Rivier, die met ſnelheit ſtroomt; het is mede zeldzaam dat het middelſte gedeelte van een groote Rivier alwaar de ſtroom het ſnelſte is, bevrieſt. Wanneer een diergelyke Rivier, geheel met Ys bedekt word, zoo geſchied dit doorgaans door de aan-een-hechting der ysſchorszen die zy afvoert, en die door verſcheide hinderpalen, genoodzaakt worden zich te vereenigen; deze ysſchorszen hoopen te zamen, ſtapelen zich op elkanderen, en vormen nooit een glad veld van ys, gelyk dat van een Vyver: de ysbergen van Ysland en Spitsbergen, zyn mede in dit geval. *Zie* Ys-Zee. Het is ten onrechten, dat men gewonelyk gelooft dat de Rivieren eerſt op haren bodem beginnen te bevriezen; het is bewezen, dat zy, even als alle andere wateren, altoos aan het oppervlak bevriezen. Een geringe drooge wind is altoos het gunstigſte voor de vorming van het ys, en deszelfs hardheit is zomtyds zo groot, dat zy die van het Marmer overtreft. Het ſchynt dat het ys des te bekwamer is om zyne verbreeking te wederſtaan, hoe zamengepakter het is, en hoe minder lucht het bevat, of hoe heviger de koude is, waar door het voortgebracht is, en hoe kouder de Landen zyn waar in het gevormt word. Het ys is in het Noorden dikwyls zoo hard, dat men het naauwlyks met een hamer verbreeken kan: zie hier een zonderling bewys van de vaſtheit en zamenhang van dit Noordſche ys.

Gedurende den geſtrengen winter van het jaar 1740, bouwde men te Petersburg, volgens de regelen van de bevalligſte bouworder, een Paleis van ys, 't geen twee en vyftig en een halve voet lang, zeſtien voeten breed, en twintig voeten hoog was, zonder dat de zwaarte van de bovenſte deelen, of den top die mede van ys waren, den voet van het gebouw ſcheen te benadeelen: de Neva, die door deze Stad ſtroomt, en in welke het ys twee of drie voeten dik was, had 'er de bouwſtoffe toe verſchaft. Om het wonder te vergrooten, plaatſten men voor het gebouw, zes ſtukken kanon, en twee mortieren van ys, welke op affuiten en ſtoelen, van dezelve ſtoffe lagen, zy hadden alle dezelve evenredigheden als gegooten ſtukken van hetzelve caliber, ſchoon zy de groote hadden van ſtukken van drie ponden buskruid, zoo laden men hen echter maar met een vierde pond: men ſchoot hen af, en de kogel van een dezer ſtukken, doorboorde een plank van twee duimen dikte, op den afſtand van zeſtig ſchreeden. Dit kanon, waar van de dikte ten hoogſten vier duimen was, wierd door eene zoo geweldige uitbarſting niet verbroken. Dit kan geloof doen geeven aan het geen *Olaus Magnus* van de veſtingwerken van ys verhaalt, van welke, zoo hy verzekert, de Noordſche Volken in tyd van nood gebruik maken. Een Engelſch Natuurkundige, deed in het jaar 1763, wanneer de koude mede zeer hevig was, een andere wetenswaardige proefneeming; hy nam een ſtuk ys, 't geen twee voeten en negen duimen middelyn, en vyf duimen dikte had; hy vormde hier een lins van, die hy in de zonneſtralen plaatſten, en 'er op den afſtand van zeven voeten, buskruid, papier, lynwaat, en andere brandbare ſtoffen, mede deed ontbranden.

Men begrype ligtelyk, dat het Ys, ligter als het water zynde, aanmerkelyke laſten dragen kan, wanneer het zelfs door het water onderſteunt, en gedragen word. Gedurende den hevigen vorſt, van het jaar 1683, had het ys in de Teems, niet meer dan elf duimen dikte, echter reed men 'er met koetzen over. Men kan mede gemakkelyk begrypen, dat ys, 't geen aan vaſte lichamen gehecht is, gelyk dat van een Rivier, aan hare boorden, een veel grooter laſt dragen kan, dan dat, 't geen los op het water dryft, of op verſcheide plaatzen gebarſten, en geſcheurt is.

YSBERGEN of YSVELDEN.

Men heeft mogelyk geen treffender ſchouwſpel in de Natuur, als dat van de *Ysbergen* of *Ysvelden* van Zwitzerland; men vind hen op verſcheide plaatzen van het Alpiſche gebergte. Hunne toppen, welke zoo verheven zyn, dat eenige, volgens *Scheuchzer*, twee duizent vademen boven het oppervlak der Zee, uitſteeken, bevinden zich in een koude luchtſtreek gedompelt, en zyn altoos met ſneeuw en ys, bedekt: naby deze toppen bevinden zich zeer groote Meeren, of bewaarplaatzen van water, welke tot op een groote diepte, bevrozen zyn; maar die door de verwiſſeling der jaargetyden beurtelings ontdooijen, en weder be-

vriezen; welke verwisselingen, de bezienswaardigste verschynzelen, voortbrengen.

Onder alle deze *Ysbergen* en *Ysvelden* van het Alpische gebergte, vind men de aanmerkelykste mogelyk op den Grindelwald; men heeft dezen Berg twintig uuren van Bern, naby een Dorp, 't geen zynen naam draagt. De Heer *Altman*, in zyne *Verhandeling over de Ysbergen en Ysvelden van Zwitzerland*, zegt, dat het Dorp van Grindelwald, in een doortocht van bergen legt, die lang en smal is; van deze plaats af, begint men reeds deze Natuurlyke zeldzaamheit te ontdekken; maar wanneer men hoger op den Berg klimt, zoo ziet men een der schoonste schouwspellen die men zich verbeelden kan: dit is eene Zee van Ys, of eene onmeetbare uitgestrektheit van bevrozen water. Met de helling van eenen hogen Berg te volgen op de plaats alwaar zy naar de Valey nedergaat, en een hellent vlak vormt, koomt 'er uit dezen bevrozen waterbak een verbazende meenigte van pyramiden voort, welke een soort van dekkleed vormen, en de geheele breedte van de Valey beslaan, dat is te zeggen, een uitgestrektheit van omtrent vyf hondert schreden; deze pyramiden bedekken de geheele helling van den Berg: de Valey is aan beide zyde met twee zeer hooge Bergen bezet, die met Kruiden en een Bosch van Denneboomen tot een zekere hoogte bedekt zyn; maar hunne toppen zyn onvruchtbaar, en kaal. Deze byeenverzameling van pyramiden of Ysbergen, gelyken naar een Zee, die door de winden beroerd is, en wier baren plotseling door den vorst bevangen zyn; of liever, men ziet eenen halfronden schouwburg, die door een tallooze verzameling van zeshoekige pyramiden gevormt word, waar van ieder dertig of veertig voeten hoogte heeft, 't geen een schouwspel van een verwonderenswaardige schoonheit, verschaft. Niets is vooral te vergelyken met het uitwerkzel dat het voortbrengt, wanneer de Zon in den Zomer hare stralen in een schuinsse richting op deze pyramiden van ys, nederschiet; alsdan begint dit geheele Ysveld te rooken, en geeft eenen luister van zich, die de oogen naauwlyks wederstaan konnen. Het is eigentlyk aan het gedeelte, 't geen dus hellende voortgaat met de daling van den Berg te volgen, en 't geen een soort van gewelf vormt, dat met pyramiden bedekt is, waar aan men den naam van *Ysveld* of van *Gletscher* in de taal van dat Land geeft.

Men ziet op de verhevenste plaats, van waar het Ysveld begint neder te dalen, kruinen van Bergen, die altoos met sneeuw bedekt zyn: zy zyn hoger als alle die gene die hen omringen. Men ontdekt hen mede uit alle de deelen van Zwitzerland. Het ys en sneeuw 't geen hen bedekt, smelt byna nooit geheel; echter getuigen de Jaarboeken van dat Land, dat men 'er in het jaar 1540, een zoo onmatige hitte, gedurende den Zomer, gevoelde, dat dit Ysveld geheel verdween; op dien tyd wierden de bergen van den Ys- en sneeuwkorst ontbloot, welke hen bedekte, en zy vertoonde de naakte Rots, waar uit zy te zamen gestelt zyn; maar binnen weinig tyd herstelde zich alles in zynen vorigen staat.

De bevrozen Bergen die men van den Ysberg van Grindelwald ziet, bepalen van alle zyden het onmeetbaar Meer, of de bewaarplaats van bevrozen water, 't geen men 'er in vind. De Heer *Altmann* gist, dat het een aanmerkelyke uitgestrektheit heeft, en dat het zich ter lengte van veertig uuren uitbreiden kan, met het opperste gedeelte van een keten Bergen te beslaan, die een groote plaats in Zwitzerland bekleed. Het oppervlak van dit bevrozen Meer, vertoont zich als een Spiegel, uitgezondert de barsten, welke 'er in zyn; gedurende de Zomer-hitte smelt dit oppervlak, tot een zekeren trap. Het gene de gissing van den Heer *Altmann*, over de uitgebreidheit en groote van dit Meer bevestigt, is, dat twee der grootste Rivieren van Europa, de Rhyn en de Rhone, uit den voet der Bergen ontspringen, die een gedeelte van deszelfs kom uitmaken, zonder de Tessino, en een groot getal andere Rivieren en Beeken van minder belang, mede te rekenen. Ten tyde, wanneer dit Meer geheel bevrozen is, wagen zich de Inwoonders zomtyds om 'er over te trekken, ten einden den weg te verkorten; maar deze weg is niet zonder gevaar, 't zy om de barsten welke zich reeds in 't ys, gevormt hebben, 't zy door die gene, welke 'er van oogenblik tot oogenblik in ontstaan konnen door de pogingen der lucht, die onder het ys besloten, en te zamen gedrukt is: wanneer dit gebeurt, hoort men van verre een verschrikkelyk geraas; en eenige Reizigers heb-

hebben verhaalt, dat zy een beweeging ontdekte, die uit het midden van het Meer, voortkwam; en zeer gelykvormig aan de aardbevingen was: mogelyk ontstond deze beweeging uit deze oorzaak, vermits de aardbevingen, zonder te geweldig te zyn, echter, zeer menigvuldig in deze Bergen, ontdekt worden.

De Rots, die tot een kom aan dit Meer verstrekt, bestaat uit een zwart Marmer, 't geen met witte aderen vermengt is, op den top van de Bergen van Grindelwald: het gedeelte, 't geen in een helling nederdaald, en op welk het ysveld geplaatst is, bestaat uit schoon Marmer van verschillende kleuren: het overtollige water van het Meer en de Ysschorszen die zich aan het oppervlak bevinden zyn genoodzaakt af te breeken en beurtelings langs de helling af te glyden, die haar aangeboden word; zie daar, volgens den Heer *Altmann*, waar door het ysveld, of die verzameling van pyramiden van ys gevormt word, die, gelyk wy gezecht hebben, op eene zonderlinge wyze, de helling van den Berg bekleeden.

Men heeft opgemerkt, dat het Ysveld van Grindelwald, aan vermeerderingen en verminderingen, onderhevig is; schoon het in de Valei meer aanwind dan verliest. Dit Ysveld is hol aan de onder zyde, en vormt, even als een soort van gewelven, waar uit twee Beekken, gestadig voortvloeijen; het water van de eene is helder, en dat van de andere troebel en zwartachtig, 't geen van den grond veroorzaakt word, over welke zy stroomt: zy zyn onderhevig om in zekere tyden op te zwellen, en voeren zomtyds stukken Rotskristal mede, welke zy in haren weg, los maken. Men beschouwt het water 't geen uit het Ysveld voortkoomt, als zeer heilzaam tegens de roodeloop, en verscheide andere kwalen: het is bewezen, dat het ys van deze ysvelden, veel kouder, en moeijelyker te smelten is, als het gemene ys, en 't schynt dat het de vastheit van dit ys, deszelfs ongemeene hardheit, en de zeshoekige gedaante van de pyramiden is, uit welke de ysvelden te zamengestelt zyn, 't geen aanleiding tot de dwaling van *Plinius*, en eenige andere Natuuronderzoekers gegeeven heeft; en hen heeft doen stellen, dat door een lange reeks jaaren, het Ys in Rotskristal, verandert. De Heer *Altmann* spreekt in het aangehaalde werk, noch van een ander ysveld, 't geen men in de Valei van Aosta in Savojen vind; hy haalt mede het ysveld van den Grimselberg aan, 't geen den oorsprong van de Rivier de Aar, schynt te zyn. Het is in de holligheden van de naburige rotszen van het ysveld, dat men het schoonste Rotskristal vind; men heeft 'er eens een pylaar van Kristal uitgehaalt, welke acht hondert ponden, zwaar was. De Docter *Langhans*, heeft in het jaar 1753, de beschryving van het ysveld van Siémenthal in het Canton Bern, in 't licht gegeeven: men merkt 'er pylaren van ys in op, waar van eenige zeshoekig, andere vyfhoekig, vierkant, enz. zyn, op den top van deze Bergen ziet de verwonderde Aanschouwer, een onmeetbare uitgestrektheit van Ys, en aan deszelfs zyde een vlakte, die met groente en speceryachtige planten bedekt is. Een andere zonderlingheit is, dat 'er naby dit ysveld uit den berg op welke het rust, een bron van warm, en zeer yzerachtig water voortkoomt, die een aanmerkelyke Beek vormt.

Alle deze Ysvelden, alsmede de Meeren, waar uit zy ontstaan, zyn met scheuren vervult, die zomtyds vier of vyf voeten breedte en een aanmerkelyke diepte hebben: dit veroorzaakt dat men 'er niet zonder gevaar en voorzorgen over trekken kan, om dat men deze barsten veeltyds niet ontdekt, voor dat men 'er zich reeds op bevind, en zelfs zyn zy dikwyls zeer moeijelyk te ontdekken, vermits de sneeuw hen bedekt. Dit belet echter niet, dat eenige Jagers meenigvuldig malen zich op de toppen der bergen begeeven, om op de Gemsen en Steenbokken te jagen, die veeltyds zich in troepen van vyftien of zestien, op deze ysvelden onthouden. Het is niet zeldzaam dat 'er Jagers in deze barsten omkomen: en het is niet dan ten einde van verscheide jaren, dat men hunne doode lichamen voor het verderf bewaart wedervind, wanneer deze ysvelden zich in de Valeijen verspreiden, en met zich beurtelings te ontdooijen, hen ontbloot, liggen laten. Deze barsten sluiten zich zomtyds mede toe, en 'er vormen zich nieuwe op andere plaatsen; dit geschied met een geraas, 't geen gelykvormig aan zware donderslagen of het lossen van zwaar kanon is: men hoort dit verschrikkelyk geraas zomtyds, op een afstand van zes uuren. Behalven dit, storten de ys-

ysfchorszen die de ysvelden vormen, mede is, om dat zy hol zyn; dit vormt een hevig geraas, 't geen door de echoos van de omliggende Bergen, noch vermeerdert word: dit gebeurt voornamentlyk by dooi, en verandering van het weder: hier om hebben de Inwoonders van dat Land, geen andere Thermometers of Barometers nodig om het weder te voorzien, 't geen zy te verwachten hebben.

Ysland verfchaft ons noch voorbeelden van ysvelden, die ten naaften by gelykvormig aan die gene zyn, welke wy befchreeven hebben: het is niet vreemd dat de Natuur dit verfchynzel in een dus noordelyk Land verfchaft. Zie *het dertiende Deel van het Hamburgs Magazyn.* Maar het gene als verwonderenswaardig kan befchouwt worden, is, dat de naburige bergen van de ysvelden, met Planten bedekt zyn. Wanneer men den *gletfcher* van Grindelwald in Zwitzerland gaat befchouwen, zoo is men verwondert, dat de verfchillende zyden van den Berg in de nabuurfchap van het Dorp, in het zelfde jaargetyde, Aardbeziën, Karsfen, Appelen, Peeren, Perfikken, Pruimen, Lente- en Herfftbloemen, voortbrengen; de voedzaamfte Weiden ftrekken zich mede tot aan den top uit, die met een eeuwig duurent ys, bedekt is. Alle deze voorwerpen maken een toneel uit, waar van de befchouwing hen met verwondering aandoet, welke aan dit groote fchouwfpel niet gewoon zyn. *Zie* op het woord SNEEUW, het artikel *Lauvines*; dit zyn fneeuwklompen die van deze bergen afrollen, en de verfchriklykfte verwoeftingen aanrechten.

YSLANDS-KRISTAL, *Criftallus Islandica.* (*Byvoegz. en Verbet.*) Men ontmoet het vooral aan den voet van een berg van Roer-Floerde. *Erasmus Bartholyn*, is de eerfte die dit foort van doorfchynent Kriftal heeft leeren kennen, met 'er een byzondere Verhandeling over in 't licht te geven. Het is ten onrechten dat de Heer *de la Hire*, het met de Talk verwart heeft. De Heeren *Huigens* en *Newton*, hebben de ongewone ftraalbrekingen van dit fpatachtig kriftal verklaart, 't geen de gedaante van een fchuinze ruit, tot in zyne geringfte deelen heeft; en 't geen de voorwerpen die men 'er door befchouwt, dubbelt doet fchynen: dit zonderling uitwerkzel, zeggen zy, ontftaat hier door, dat de lichtftraal die door deze fteen gaat, 'er een dubbele ftraalbreeking in ondergaan moet, die geheel byzonder is. In de andere doorfchynende lichamen heeft maar eene ftraalbreeking plaats, om dat de lichtftralen die loodlynig op het oppervlak vallen, geheel recht doorgaan, zonder een ftraalbreeking te ondervinden: de fchuinze ftralen breeken altoos. In plaats dat in het Yslands-Kriftal, de loodlynige ftralen gebrooken worden, om dat het dwars en horifontaal uit verfcheide oppervlaktens te zamengeftelt is, die elkanderen op een verfchillende wyze aanraken: dus moet men noodwendig de voorwerpen dubbelt zien, die men door dit doorfchynende Spath befchouwt.

YS-ZEE Men noemt dus dat gedeelte van den Noorder-Oceaan; 't geen Groenland ten Weften, en den Ys-Kaap ten Oosten heeft. Het is lang geleeden dat de Engelfchen en Hollanders, mogelyk te vergeefsch, door deze Zee, een doortocht naar China en Japan zochten; echter hebben de Engelfchen dit ontwerp niet geheel ter zyden gezet: maar een meenigte van ysbergen die men ieder oogenblik, in zynen weg ontmoet, vormen hinderpalen, welke om deze groote onderneeming te doen flagen, zeer moeijelyk te overwinnen, zyn zullen.

Verfcheide Ouden hebben gedacht, dat de Zee niet bevriezen kon; echter bevriezen de Ooft-Zee, en de Witte-Zee, byna alle jaren, en de Noordelyke-Zeën, bevriezen alle Winters. Men weet, dat de Zuider-Zee in Holland, dikwyls bevrieft; maar men weet mede, dat het zoute water veel moeijelyker als het zoete bevrieft; want 'er word om het in ys te veranderen, een grooter trap van koude vereifcht, als tot de graad van vorft, en die dezen trap des te meer moet overtreffen, hoe zouter het water is. Het ys van het zoute water, is zoo hard niet als het gemeene ys; het is in het middelpunt meer met zout beladen, als aan de oppervlaktens: dit midden zelfs te veel met zout belade zynde, of bevrieft in 't geheel niet, of neemt weinig vaftheit aan.

De Noordfche Rivieren voeren een verbazende meenigte ysfchorszen naar de Zee af, deze hooppen op elkanderen, en vormen

men die verbazende ysbergen, die zoo noodlottig voor de Zee-lieden zyn. Een der plaatzen van de Ys-Zee, in welke zy het meenigvuldigste zyn, is de Straat Waaigat, die het grootste gedeelte van het jaar bevrozen is; het ys 't geen haar bedekt, word van de ysschorszen gevormt, die 'er de Rivier de Oby, byna gestadig in afvoert. Zy zetten zich op de Kusten, en verheffen zich tot een aanmerkelyke hoogte aan de beyde zyden van de Straat: het middelste gedeelte van de Straat, is de plaats die het laatste bevriest, en op welke het ys de minste verhevenheit heeft; de Schepen die tot de Walvischvangst naar Spitsbergen varen, komen 'er in de maand July aan, en vertrekken weder op den 15de Augustus: zou men geloven konnen, dat zy 'er in dit jaargetyde, zomtyds meer als vier hondert verbazende ysklompen ontmoeten, die zestig, zeventig of tachtig vademen dikte hebben, welke van de met ys bedekte Kusten, afgescheiden zyn, en in de openbare Zee dryven: men heeft plaatzen op welke het schynt, dat de Zee tot aan haren bodem bevrozen is; het ys, 't geen boven het oppervlak der Zee verheeven is, is zoo helder en glansryk, als Glas.

Alle de Zee-lieden getuigen dat men mede zeer veel ys in de Noordelyke Zeën van Amerika, enz. heeft. *Robert Lad* zecht, dat de Bergen van Frisland, geheel met sneeuw, en alle de Kusten met ys bedekt zyn, even als met een bolwerk, 't geen niet duld dat men haar nadert. Men vind in deze Zeën, Eilanden van zoet ys, die meer als een half uur in omtrek beslaan, en wier toppen boven het oppervlak van het water, de hoogte der masten van de grootste scheepen overtreffen, en zeventig of tachtig vademen diepte in Zee hebben. De Eilanden van Ys of Ysbergen, zyn zoo beweeglyk, dat zy by stormachtig weder, de vaart van een Schip volgen. Wanneer deze verbazende ysklompen verbroken worden, of zich van de met ys bezette Kusten afscheiden, zoo verwekken zy een zoo groot geraas, dat het onmogelyk is, om het uit te drukken. Schoon men veel ysbergen naby Nova Zembla vind, zoo is het mede niet zeldzaam dat men 'er naby Terra del Fuego ontmoet. *Wafer* zecht, dat hy verscheide van deze dryvende Eilanden van Ys, gezien heeft; waar van eenige, hem, een lengte van een of twee uuren schenen te hebben, en het hoogste van alle scheen hem vier of vyf hondert voeten hoog te zyn.

Wy hebben hier voor gezecht, dat men zedert lang, telkens eenen doortocht door het Noorden, naar de Oost-Indiën zoekt, maar door de vrees van een te groote koude, wanneer men de pool te naby koomt, heeft men zich niet verre genoeg van het Land verwydert, en men heeft de Zeën, door het ys, gesloten gevonden. Echter schynt het waarschynelyk, dat men minder ys in de volle Zee heeft, als naby de Kusten, alwaar de Rivieren zich met haar ys, ontlasten: behalven dit, weet men, dat eenige Hollanders, welke de Pool zeer naby gekoomen waren, 'er eene opene en stille Zee, en een gematigde lucht gevonden hebben; dit is misschien niet onmogelyk in den Zomer, ter oorzake van de gestadige aanwezigheit der Zon, geduurende zes maanden, omtrent den Noord-Pool. *Zie* de artikelen YS, YSBERGEN, KOUDE, en VORST. Wy herhalen het noch eens, het is alleen omtrent de Zee-Kusten, in de stille streeken der Zee; en in de streeken of golven van de bevrozen luchtstreeken, en op alle plaatzen alwaar de Rivieren een groote meenigte zoet water en ysschorszen uitgeeven, dat de Zee bevriest, en de aaneen-gehechte ysschorszen, strekken zich geen twintig uuren van de Kusten uit.

YTAHU. In Paraguay, geeft men dezen naam aan een soort van *Holle Versteende lichamen. Zie* VERSTEENDE LICHAMEN, (HOLLE).

YVOIR, *Ebur.* (*Byvoegz.*) Dus noemt men de groote of slagtanden der Olyphanten. Deze slagtanden koomen, ter wederzyden van den snuit dezer Dieren, in den vorm van lange hoornen, voort. De Kooplieden in 't groot, geeven den naam van *Elpenbeen* aan deze tanden: men geeft dien van *Fluweel-zwart*, aan 't been-zwart, 't geen met water fyn gewreeven, en tot een soort van koekjes gevormt is, men gebruikt dit in de Schilderkonst, enz. *zie* op het artikel OLYPHANT.

Wanneer men de dwars-snede van het Yvoir beschouwt, zoo ziet men, gelyk de Heer *Daubenton* zecht, dat het uit kegelvormige, even-middelpuntige, en by-eenge-

gevoegde lagen, te zamen gestelt is. De holligheit van dat gedeelte van den tand, 't geen het naaste by den kop geplaatst is, is met vleesch vervult, 't geen nieuwe lagen schynt te verschaffen, die achtervolgens in been veranderen, en zich aan den tand hechten, naar mate dat hy aangroeit.

Wanneer deze slagtanden geheel zyn, indien het niet te lang geleden is, dat men hen van den Olyphant afgescheiden heeft, en men hen doorsnyd, zoo vind men dat zy een Olyfkleur hebben, die met een weinig groenachtig gemengt is. Het Yvoir word, in dezen staat, door de Werklieden, *groen Yvoir* genoemt: dit yvoir word witter, naar mate dat het droogt; hier om stellen de werklieden het yvoir, na dat zy het be-arbeid hebben, voor de warmte van het vuur bloot, om het den trap van droogte te doen verkrygen, die het tot dien staat van witheit brengt, welke alle zyne waarde en verdienste uitmaakt. Dit zelfde *wit-yvoir*, word geel wanneer het voor de lucht blootgestelt blyft; hier om besluit men die kleine werkjes van yvoir die men in hunne zuiverste witheit bewaren wil, in doosen, die met glas besloten zyn. Men wil, dat het groene yvoir van het Eiland Cylon, en het Eiland Achand, nooit geel word, gelyk dat van de vaste Kust; het is om deze reden, veel hoger in prys als het andere.

Voor 't overige, wanneer het yvoir door de lucht geel geworden is, zoo is men gewoon om het zyne eerste witheit weder te doen verkrygen, dat men het voor den daauw blootstelt, en byzonder voor dien genen, die gedurende de maand Mey valt, om dat hy alsdan overvloediger is; maar men moet zorgvuldig vermyden dat 'er de Zon niet op schynt, want zy zou het, door het te sterk te droogen, doen barsten.

Behalven dat het Yvoir aan geel worden onderhevig is, zoo heeft het noch eenige andere hoedanigheden, die het gebrekkig maken. De Yvoirwerkers, verwerpen het yvoir waar van de vezelen te zichtbaar zyn, en dat gene dat gevlakt is: zy beteekenen het eerste door de benaming van *gekorreld yvoir*, en zy geeven den naam van *bonen* aan de vlakken: deze vlakken worden door een gebrek veroorzaakt, gelyk door een vermolming of ander gebrek: zy zyn van verschillende grootens, en dringen meer of min diep in het yvoir in.

De korl van het yvoir is minder zichtbaar in de in de lengte loopende snede van het yvoir, als in de dwars snede, om dat de vezelen 'er zich alleen op eenige plaatzen in kruissen, en zich op andere in 't geheel niet kruissen; hier om schatten de Schilders de in de lengte loopende snede hoger, wanneer zy op het yvoir schilderen willen. De Yvoirwerkers schatten dit zoo hoog niet om te verkoopen; want, hoe minder korl het yvoir heeft, hoe meer men genegen is om het voor been aan te zien, wanneer men niet in staat is om het aan zyne gladheit, en aan de geringste byzonderheden van deszelfs zamenstel te herkennen. Om doorkonstgemaakte tanden zamen te stellen, zoo schat men het yvoir hoger, 't geen uit den schors van den tand genomen is, om dat dit het hardste is, en zoo ligt niet geel word; maar het yvoir van de tanden van het Nylpaart, is noch hoger te schatten: *zie* NYLPAART.

YVOIR VAN DEN NARHWAL. Dit is het wapentuig van den *Eenhoornvisch*: zie *dit woord*, op het artikel WALVISCH.

De Heer *Ogier*, voormaals Afgezant van Vrankryk, aan het Hof van Denemarken, heeft handrottingen van dit soort van Yvoir doen vervaardigen. Wy hebben opgemerkt dat zy alzoo blank, glansryk, hard, en zwaar zyn, als of zy van gemeen yvoir gemaakt waren. De bekwame Koppenhaagsche Konstenaar, die dit yvoir op de draaibank be-arbeid heeft; nam in acht om alleen van het pyramidale gedeelte van dezen hoorn, gebruik te maaken, vermits dit het volste is, en de minste uitholling heeft. Men vind tot in het middelpunt, een gering kenmerk van de krultrekken, waar mede deze hoornen natuurlyk uitwendig versiert zyn. Deze rottingen zyn zeer recht, en hebben vier of vyf voeten lengte: men heeft geen Olyphans-tanden welke groot genoeg zyn om 'er stukken uit te neemen die zoo lang zyn, en geen bochten hebben. De Heer *Ogier* bewaart mede in zyn Kabinet, de opperkaak van den Visch, in welke deze hoorn of tand, ingevat was; en met hem te beschouwen, hebben wy opgemerkt, dat de holligheit, of het soort van tandkas, horisontaal is, en zich in het linker gedeelte van de kaak, geplaatst vind:

deze kaak verdeelt zich in twee deelen: het rechter gedeelte heeft geen openingen, maar het is mede zoo breed niet.

YZER. (*Byvoegzel*). *Bladzyde* 904, 2*de kolom*, *regel* 1. De menschen hebben van de vroegste tyden af, het yzer gekent. Men wil, dat *Tubalkaïn*, de zesde afstammeling van *Kaïn*, hetzelve ontdekt, en be-arbeid heeft. Men maakte 'er ten tyden van *Abraham*, meenigvuldig gebruik van.

Men heeft zeer ryke Yzer-Mynen, in Vrankryk, Engeland, Duitschland, Noorweegen, en Amerika; maar men heeft geen land in Europa, 't geen een zoo groote hoeveelheit van het beste soort van Yzer, uitlevert, als Zweede; 't zy om de uitneemenheit van den aart der Ertzen, 't zy om de zorgvuldigheeden die men tot het bearbeiden van dit Metaal, gebruikt. Alle de Natuuronderzoekers welke gereist hebben, kennen den Yzerberg, van Taberg, in Zweeden. Deze Metaalachtige Aarde, die veertig uuren van de Zee, af legt, en meer als vier hondert voeten loodlynig verheven is, en een uur in omtrek beslaat, is, om eigentlyk te spreeken, niets anders, als een zeer ryke yzer-klomp: het is vreemd, dat men in de nabuurschap niet een eenige Myn, van dit Metaal heeft. Deze Berg, die een der zonderlingste staaltjes, uit het Kabinet der Natuur is, is op een bedding van fyn zand geplaatst, waar mede hy voormaals geheel bedekt schynt geweest te zyn, en op deze plaats te zyn overgebracht. Schoon men 'er zedert twee Eeuwen, verbazende klompen heeft laten afspringen, zoo schynt hy echter niet aanmerkelyk vermindert te zyn. Men ontdekt in het oppervlak van dezen Berg, verscheide barsten of spleeten, welke met zeer fyn, en zeer zuiver Zee-zand, vervult zyn; men vind 'er mede beenderen van Herten, en andere Dieren in, welke horisontaal, in lagen van Zand, geschikt zyn.

Het zuivere Yzer, vind men in zeer aanmerkelyke klompen en rotzen aan de Senegal.

De beruchte Yzer-Myn, van het Eiland Elba, die reeds ten tyden van de Romeinen bekent was, leevert Gekristallifeerde Yzer-Ertz uit. Wanneer men de witte Yzer-Ertzen, in het vuur gloeit, zoo worden zy aanstonds zwart; maar wanneer zy voor de vrye lucht blootgestelt zyn, verkrygen zy een roodachtige kleur.

De *Yzer-Ertz*, die men ZEILSTEEN, (*Magnes*) noemt, is in gewicht en kleur, vry gelykvormig aan het soort van Yzer-Ertz, 't geen men *Rots-Yzer* noemt.

Het is gewonelyk in een yzerachtig zand dat men het Stof-goud vind: *zie* GOUD.

Niets is gemeender als de Yzer-Ertz, en niets is verschillender; derzelver gedaante, kleur, vermenging, diepte en ongelykheit, is byna overal onderscheide.

In het Jaar 1755, had de Akademie van Besançon, tot een vraag voorgestelt, voor den Prys, die zy in het Jaar 1756, uitdeelen moest. *De beste wyze te bepalen, om een Smelt-oven te bouwen en te besturen, om de Yzer-Ertzen te smelten; betreklyk op hunne verschillende soorten, om de hoeveelheit der Kolen te verminderen, om de vloeijing van iedere Smelting, te verhaasten, en om een betere hoedanigheit aan het Yzer, en aan de Smelting, te geeven.* Dit onderwerp is door den Heer *Robert* vervult, onder den titel van, *Wyze om met spaarzaamheit de Yzer-Ertzen te wasschen en te smelten, betreklyk tot hunne byzondere soorten.* Maar vermits de omschryvingen welke in deze Memorie bevat zyn, niet zonder behulp der figuur konnen begrepen worden, zoo wyzen wy den Lezer naar het werk zelfs.

Het grootste gedeelte der witte Yzer-Ertzen, en die gene die met Arsenikum vermengt zyn, moeten geroostert, en voor de lucht bloot gestelt worden, voor dat men hen wascht. De soorten van yzer verschillen onderling zeer veel van elkanderen, maar het zou een groot ongeluk zyn, dat zy alle van eenen aart waren, onze behoeftens zyn zulks niet. De Heer *Geoffroi* heeft de Balsemachtige en Wondheelende krachten van het Yzer zeer hoog verheeven: het is reeds lang geleden, dat men van dit Metaal zeide, *pungit & ungit, sauciat & sanat.*

YZERACHTIG. Dus noemt men zelfstandigheden die een yzerachtigen aart hebben, of deeltjes van dit Metaal bevatten. Het grootste gedeelte der minerale wateren zyn

zyn yzerachtig: men heeft mede Oker van Yzer, enz. *Zie* YZER, OKER en WATER.

YZERBLOEMEN. (*Byvoegz.*) Men vind een menigte ſchoone Stalactiten, die *Flos ferri*, genoemt worden in Hongaryen, en in het Pyreneeſche gebergte, die van Stiriën zyn ſneeuw wit; maar zy zyn zoo glansryk niet als die van het Pyreneeſche gebergte, wier uitwendig zamenweefzel ruuw is, en alleen een verzameling van ſpatachtige naalden ſchynt te zyn. Men moet voorzorgen gebruiken, wanneer men deze kriſtalſchietingen in de Grotten los maakt, om hen volkoomen ongeſchonden te bekoomen: men moet iemand by zich hebben welke gereed ſtaat om haar te ontvangen, wanneer men den betiel door hamerſlagen in den voetſteun van de zamenſtremming indryft.

YZERHOUT. (*Byvoegz.*) In Guajana, is de Boom die men *Yzerhout* noemt, groot; maar het is zonderling dat zyn hout, ſchoon hard zynde, van geen gebruik in de gebouwen zyn kan, om dat het te veel aan de Houtluizen, onderhevig is.

ZAAD. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 911, 2*de kolom*, *regel* 4. De vruchtbaarheit der zaden heeft iets, 't geen verwonderlyk is. Men heeft 'er, die verscheide honderde zaaden voortbrengen, gelyk de Hennip en de Gierst. Men heeft tot drie en vier duizend zaaden in een eenige kelk van een Zonnebloem geteld, veertig duizent in de air van de *Typha*, 't geen een soort van Riet is, dat men *Water-Knodsen* noemt; maar dit alles, is alleen het voortbrengzel van een diergelyk getal eijerhuizen of bloemen: het is veel ongemeender dat de eenige vrucht van den Tabak, duizend zaden bevat; en die van de witte Maankop en die van de witte Waterplompen, acht duizend. *Ray* verhaalt, dat hy, naar de zaadjes van den Tabak geteld, en gewogen te hebben, bevond, dat de duizent en twaalf, niet meer als een grein zwaar waren; en dat hy, van een eenige Tabaksplant, een en een half lood zaad bekoomen hebbende, besloot dat deze Plant, meer als drie maal hondert en zestig duizend zaadjes voortgebragt had. Hy rekent mede dat een eenige Plant Steenvaren, jaarlyks, meer als een miljoen zaadjes voortbrengt.

'Er heeft geen standvastige overeenkomst plaats, tusschen het Zaad en de Plant, die 'er van voortkoomt. De Klimboonen en Meloenen, hebben veel grooter zaden als de Platanusboom, de Wilgeboom, en de Vygenboom.

In 't algemeen zyn de Dieren die het langste leeven, die gene, welke hunne jongen het langste dragen; maar dit heeft onder de Planten geen plaats. De Olmboom leeft lang, en zyn zaad koomt in minder als drie maanden tot rypheit, zomtyds, voor dat hy zyne bladeren weder bekoomen heeft.

Wanneer men de Planten be-oeffent, zoo is het van aanbelang, dat men in de vruchten opmerkt, welke de plaatzen zyn, waar de zaaden zyn vastgehecht In zommige Planten leggen de zaaden ontbloot, en zyn op de verzamelplaats, by elkanderen gevoegt; tot deze behoren de Lipswyze Planten; en andere, zy zyn in een zaadhuisje, beenachtig lichaam of bezië, by elkanderen gevoegt, en aan de wanden van deze vrucht vastgehecht; gelyk in de Bryonie, de Papavers, de Cruciferaas, de Peulvruchten, enz. of aan een moederkoek, of eindelyk aan een steelte, of aan een loodlynige as.

Men moet alle de zaaden met oplettenheit inzamelen, om den ouderdom en hoedanigheit te weeten van het gene men zaait; hier toe laat men een weinig van alle Planten opschieten, en men zaait de zaaden ieder in het jaargetyde, 't geen haar byzonder is. In de Tuinen maakt men van geen zaaden gebruik, die meer dan een, of ten hoogsten twee jaren oud zyn; echter duuren die der Boonen, Meloenen, en Erweten, acht of tien jaren, wanneer zy wel bewaart worden.

De Zaaden der Nagelbloemen, en Anemonen, vorderen alleen, om byna, zoo ras gezaait te worden, als zy ingezamelt zyn.

Idem, *regel* 1, *van onder*. Eenige Lieden, laaten het Zaad, om de uitspruiting te verhaasten, gedurende acht dagen, in droessem van Olyf-olie weeken, waar na zy het in kruim van warm Brood, plaatzen.

Wy hebben gezecht, dat het grootste gedeelte der Planten, zaaden voortbrengen, welke uitspruiten en opschieten wanneer zy in de aarde gezaait worden, en, volgens de omstandigheden, veele verscheidenheden in de volgende geslachten voortbrengen; maar onder de Planten welke zaaden voortbrengen, heeft men 'er waar van de zaaden nooit tot volkoomen rypheit koomen, gelyk die gene zyn, waar van de hermaphroditische bloemen, een onvruchtbaren stamper hebben, en het grootste gedeelte der dubbelde, drievoudige of vermenigtvuldige bloemen, die men halve dubbelde noemt, die ten minsten een gedeelte van de bloembladen, of der stamper behouden, gelyk de Myrthus, de Granaat-appelboom, de Appelboom, de Peerenboom, de Maluwe, de Akoley, en eenige soorten van Hanevoet. Men heeft

noch

noch zaaden welke nooit uitspruiten, schoon zy uitwendig wel gevormt en bevrucht schynen, tot deze behoren de zaaden van eenige Lipswyze planten, en eenige soorten van Osterlucy, enz. Andere brengen nooit zaden voort, deze zyn het grootste gedeelte der soorten van Byssus, en de Planten die volle bloemen hebben, dat is te zeggen, wier helmstyltjes en stampers, in bloembladen verandert zyn, gelyk die van de Kievitsbloem, de Lelie, de Narcis, de Tulp, de Tydeloos, de Tuberoos, de Saffraan, de Nagelbloem, de Roozenboom, de Aardbezië, de Perzikboom, de Karssenboom, de Pruimboom, de Amandelboom, de Indiaansche Kers, de Violet, de Damastbloem, de Anemoon, eenige soorten van Hanevoet, enz. Eindelyk de zaaden van andere, hebben verscheide jaren nodig om uit te spruiten, of ten minsten de planten die zy voortbrengen, hebben zeer veel tyd nodig om te groeijen, en bloemen en vruchten voort te brengen; tot deze behooren de Lindeboom, de Wilgeboom, de Vygenboom, de Populierboom, enz.

Onder de Zaaden, welke uitspruiten, zyn 'er eenige, die byna zoo ras als zy ingezamelt zyn, weder moeten gezaait worden; tot deze behooren die van den Koffyboom. Andere behouden hun groeijent vermogen, dertig, en zelfs veertig jaren; tot deze behooren het grootste gedeelte der Moeskruiden, en het Kruidje roer my niet. Maar hoe veele Planten zyn niet in het geval van zeldzaam of zeer bezwaarlyk voort te koomen, om dat zy te diep in de aarde bedolven worden!

Idem, *2de kolom*, *reg.* 8. Men ziet hoe veel de verspreiding der Planten aanmerkenswaardige byzonderheden vertoont. Die gene die de wind vervoert, zyn; ten 1ste, of gevleugelt, gelyk in verscheide soorten van Lelieswyze planten, een groot getal Zonneschermswyze, eenige Personatæ, gelyk het Wild-Vlasch, de Tulpenboom, de Berkenboom, en de Pynboom, of met pluimpjes, of met klaauwtjes bezet, of katoenachtig of ruig, gelyk die van den Wilgenboom, den Populierboom, het Katoenkruid, de Anemoon, en het Keukenkruid; ten 2de, of in een met pluimpjes bezette kelk bevat, gelyk in eenige graswyze Planten, verscheide soorten van Schurftkruid, enz. Een meenigte vogelen zwelgen de zaaden door, als die der Haver, Gierst, en andere soorten van graswyze Planten, van de Banielje, den Marentak, den Geneverboom, enz. en zy loozen hen weder geheel, en verspreiden hen hier en gins, en zelfs op de boomen. Eenige kleine Viervoetige Dieren, gelyk de Eekhoorns, Egels, Mollen, Rotten, enz., versleepen en openen een meenigte vruchten, om 'er de zaaden uit te eeten; zy laten 'er eenige vallen, welke hier door gelegenheit hebben om uit spruiten. Een meenigte Insecten, gelyk de Aardwormen, Mieren, enz., zyn in het zelfde geval, de Mug voert onvrywillig de zaaden mede, welke haakswyze haairtjes hebben, gelyk die der Daucus. Wat de zaaden betreft, welke een veerkrachtig vermogen bezitten, om zich zelven te verspreiden, men vind 'er voorbeelden van in het grootste gedeelte der soorten van Varen, Wolfsmelk, enz. *Zie* mede het gene wy van de Zaaden van den *Guayavas*, op *dit woord*, gezecht hebben.

De ontleding der Zaaden, hunne uitneemende verscheidenheit, de middelen, waar van de Natuur zich bedient, om haar te zaaijen, en het geheim van hunne groeijing, zullen altoos het voorwerp der nasporing en verwondering van de Natuuronderzoekers, en vooral van die gene zyn, welke microscopische waarneemingen doen; zie hier eenige voorbeelden van hun inwendig zamenstel. Het Zaad van de Angelika is een der welriekenste; neemt 'er het eerste vliesje af, en gy zult door het microscoop ontdekken wat het is, 't geen zynen bekoorlyken reuk voortbrengt; het is een kleine amberachtige zelfstandigheit, welke draadswys op alle de Voren van dit Zaad, lecht. Wanneer men een langwerpige sneede over het paradys-grein geeft, zoo zult gy in deszelfs midden een kleine zelfstandigheit zien die volmaakte Kampher in smaak en gedaante, is. Het Zaad van den grooten Booghoutboom vertoond door het microscoop, de gedaante van een Insect, 't geen zyne vleugelen uitgespreid heeft; wanneer men 'er het bruine vliesje afneemt, 't geen 'er zeer vast aangehecht is, zoo ontdekt men eene geheel groene Plant, die op een zonderlinge wyze te zamengevouwen is. De meelachtige zelfstandigheit der Boonen, Erweten, Tarw, Garst, en andere Granen, is in kleine vliesjes bevat, welke als zoo veel zakjes met gaten doorboort zyn, door welke men het dag-

 licht

licht zien kan, en die overblyfzelen van afgefneden vaten fchynen; indiervoegen, dat waarfchynelyk ieder meeldeeltje, door vaten gevoerd word, waar van men alleen de afgeknotte uiteindens ziet. De Olie der Amandelen, en van alle olieachtige Zaaden, is in kleine vaatjes bevat, die, door het microfcoop befchouwt zynde; uit vliesjes voortkomen, waar van zy een gedeelte uitmaken. Voor 't overige, kan de Lezer een zeer groot getal andere fchoone zaaken van dezen aart vinden, welke door den Doctor *Perfons* by-een-verzamelt, en naauwkeurig befchreeven zyn, in zyn Werk, 't geen tot titel voert: *Amicroscopie Theatre of Seeds.* Voor dat wy dit artikel eindigen, moeten wy noch een waarneeming van den Heer *Bradley* leeren kennen, welke zecht, dat de Zaaden van de Boomen die in de Bosfchen groeijen, enz., ontaarden, wanneer men hen in denzelven grond zaait, van welke men hem ingezamelt heeft: in diervoegen, dat hy, om dit gebrek te verbeteren, aanraad, om alle jaren de zaaden van de boomen en boffchen, met die der andere Landfchappen te verruilen, gelyk men zulks met andere zaaden en bloemen doet.

In de Geneeskonft, onderfcheid men de *vier groote verwarmende Zaaden*; deze zyn die van de *Anys*, de *Venkel*, de *Komyn*, en de *Karwei*: de *vier kleine verwarmende Zaden* zyn, die van de *Ammi*, de *Amomum*, de *Daucus*, en *Eppe*. De Apothekers noemen deze Zaaden, *windbrekende*; dat is te zeggen, die de winden verdryven. Men onderfcheid mede *vier groote verkoelende Zaaden*, deze zyn die van de *Citrullen*, de *Meloen*, de *Konkommer*, en de *Kauwoerde*: de *vier kleine verkoelende Zaaden* zyn, die van de *Cichorei*, de *Endivie*, de *Latouw*, en het *Porcelein.*

ZAAD OF ZAADVOCHT, *Sperma.* Dit is dat geeftryke en lymachtig wit vocht, 't geen van het bloed afgefcheiden, en in de zaad-ballen bereid word, en waar van het gebruik is, om by de paring, de eitjes van de wyfjes der Dieren, vruchtbaar te maken.

De Spermatologiften en de Anthropographen, ftemmen zeer weinig overeen, omtrent den aart, en in de befchryving van het Zaadvocht. Men is thans noch onzeker, of het vocht 't geen de wellust der vrouwen doet uitftorten, zonder haar te ontzenuwen, een wezentlyk zaadvocht is, 't geen mede een voortteelende kracht heeft, en gelykvormig aan dat der mannen is: het fchynt waarfchynelyker te zyn, dat de uitftorting van een diergelyk vocht der vrouwen, alleen gefchikt is om het inwendige van de deelen der voortteeling, lenig te maken; en dat deszelfs verfchyning, of liever deszelfs uitftorting, de oorzaak van die bewegingen van kramptrekkingen en vermaak is die de vrouwen gedurende de vermenging ondergaan.

Maar op wat wyze, zecht de Schryver van het Woordenboek der Ontleedkunde, ontvangt het vrouwelyk eitje by de vermenging, de beweeging die het bevrucht? Bevat hetzelve het Dier in 't verkort, of wel is het alleen een vocht, 't geen een gering merkteeken van de onwerktuigelyke deeltjes bevat? Te gelooven dat een eenig ei, niet alleen zyns gelyken bevat, maar noch een oneindige menigte van zyns gelyken, is te ftellen, dat *Eva* in hare eitjes, niet alleen alle de Menfchen bevatten, welke reeds geleeft hebben, en noch leeven zullen; maar mede alle die noch hadden konnen verfchynen, en noch zullen konnen verfchynen. Het fchynt ons toe, dat men dezelve zwarigheit ontmoet, wanneer men het fteltzel van die gene onderzoekt, welke ftellen, dat het zaadvocht van *Adam*, het oneindig en voor-af-beftaande getal van vruchtbeginzels of zaad-diertjes bevatte, welke mede hunnes gelyken bevatte. Ik heb ten opzichten van dit onderwerp, alle de proefnemingen van de Animalisten herhaalt; en fchoon ik van zeer goede oogen, en uitmuntende microfcopen voorzien ben, zoo heb ik echter niets konnen ontdekken...... Maar de Lezer wil, dat men befiechte: wel nu, zeggen wy met de Microfpermatologiften, (*Leeuwenhoek*, enz.), dat het leevendige Dier, 't geen in het zaad bevat is, by de vermenging op het eitje van de vrouw gefchooten zynde, zyn verblyf in hetzelve neemt, het losmaakt, en in de lyfmoeder voert..... Zie daar de beginfelen van het Menfchelyk geflacht; maar het eerfte beginfel, van deze tuigwerkelyke en voortbrengende ftoffe betwift wordende, zoo moet men zyn oordeel opfchorten. Zal men dat andere beruchte fteltzel omhelzen, 't geen wil, dat 'er in de Natuur een tuigwerkelyke ftoffe is, welke tot voeding en ontwinding, aan alles wat leeft, of groeit, dient?

In

In deze verrichting, zal de altoos werkzame stoffe, en die gereed is om zich te vormen, nooit verzuimen een gelyke gedaante aan te neemen, en wezens voort te brengen welke gelykvormig zyn aan die gene, die haar ontvangen. Volgens dit stelzel, moet men door het microscoop, in het zaadvocht der Dieren, geknoopte vezels, en knoopen opmerken uit welke tuigwerkelyke, en in beweeging zynde belletjes, voortkoomen, die in het zaadvocht zwemmen. Men wil, dat de Natuur reeds aan dit Diertje de afbeelding van alle de deelen van het lichaam van den vader, ingedrukt heeft: het is hier uit, dat de gelykvormigheit der kinderen met hunne bloedverwanten ontstaat. . . . . Dit is het gevoelen van eenen zeer grooten Natuuronderzoeker. Vermits dit artikel een onvermydelyke verknochtheit met dat gene heeft dat wy van den *Mensch*, de *Water- of vocht-diertjes*, de *Dieren*, en de *Werktuigelyke deeltjes* gezecht hebben; zoo zie *deze woorden*, als mede die van *Voortteeling*, *Sperma* en *Hert*.

ZAAG-KRUID, *Cyperus*, *scandens foliis & caule serratis.* BARR. Dit is een soort van Cyperus die op Cayenne groeit, wier bladeren en steelen aan de randen, even als een zaag getant zyn: men moet zich wachten om door deze Plant gekwetst te worden, want de wonden die zy veroorzaakt, konnen zeer bezwaarlyk geneezen worden.

ZAFLOER: *zie* op het woord COBALT. In de Glaskonst van *Neri*, *Merret* en *Kunckel*: merkt *Kunckel* aan, dat „ de „ eerste maal dat men Glas met Zafloer ge„ mengt doet smelten, 'er een regulus naar„ den grond zinkt. Deze regulus, geeft „ het glas mede een blaauwe kleur; maar dit „ glas is met kleine stippen gespikkelt. Men „ wil, dat deze regulus, van een groote „ nuttigheit in de Scheikonst is."

In het eerste Deel van de Metaalkundige Scheikonst van *Geller*, vind men zeer gewichtige byzonderheden, over den aart en eigenschappen van den regulus van den Cobalt. De Heer *Cadet*, een beroemt Scheikundige, heeft aan de Akademie der Wetenschappen van Parys, een Memorie aangeboden, waar in hy bewyst dat hy geslaagt is om een regulus uit het glas van den Cobalt te trekken, die, *Smeltglas* of *Azuur*, of *in glas overgegaane Smalt* genoemt word. Hy heeft 'er een Sympatetischen Inkt van bereid. Hy gelooft dat de Cobalt een half Metaal is. *Zie* de Memoriën der buitenlandsche Geleerden. In het Scheikundig Handboek van den Heer *Baumé*, vind men een leerwyzige omschryving over deze stoffe, en nieuwe proefneemingen, welke strekken om den regulus van den Cobalt meer en meer te doen kennen.

ZAND. (*Byvoegz.*) Het schynt, dat de beweegbare Zanden van het Noordelyke gedeelte van Afrika, en de grenzen van Syriën, in de nabuurschap van Egypte, niets anders dan Zanden der Zee en van de Rivieren zyn, welke op een gestapelt bleeven wanneer de Zee langzamerhand te rug week. Men kan het zelfde van de geheele zandachtige Landstreeken zeggen, die men omtrent de Oost-Zee vind: deze zandvlaktens zyn zomtyds zeer diep.

Het Zand der Aarde, 't geen beddingen vormt, die uit horisontale lagen te zamengestelt zyn, duiden een bezinkzel aan, 't 't geen zich gevormt heeft, ten tyde van het verblyf der Zee op deze plaats. Wat de gekleurde Zanden betreft, veele kaatzen de kleuren niet te rug, welke men 'er in denkt te zien; dit is het gene men byzonder opmerkt, wanneer men over het zand van den heuvel van Bolbec in het Land van Caux, wandelt. Alles wat dit zand nadert, 't geen graauwachtig groen is, schynt rood. De Menschen, hunne Kleederen, en hunne Paarden, schynen een heldere Lak-kleur aan te neemen, of vertoonen zich, even als of men hen door een glas beschouwden, 't geen een roode of purperkleur heeft.

ZAND-VISCH. Dit is een Visch die de Inwoonders van Congo, *Yvoir-visch* noemen. De Negers maken zoo veel werk van dezen Visch, dat het verboden is, om gebruik van zyn vel te maken, zonder toestemming van den Koning. Iedere Zand-Visch, word een Slaaf waardig geschat. *Historische Beschryving der Reizen.*

ZAND-STEEN. (*Byvoegz.*) De *Filtreersteen.* Eenige Schryvers hebben gedacht, maar ten onrechten, dat dit een dropsteenachtige zamenstremming was, of een soort van Zee-Paddestoel, die zich aan de Rotzen hecht. De Japanneezen, die 'er zich

zich meenigvuldig van bedienen, beschouwen hem als een soort van versteende spons. Men onderscheid twee soorten van Filtreersteenen of Leksteenen; de eene is blaauwachtig, en even als de Leisteen; de andere is graauw, en gelykt naar den grooven Zandsteen. Voor 't overige, het schynt dat verscheide steenen van eenen verschillenden aart, en vooral die, waar van men Slypsteenen maakt, de eigenschap bezitten, om het gezuiverde water, doortocht door hunne poriën te geeven.

Wanneer men deze steenen schikt om 'er water door te filtreeren, zoo kapt men hen in de gedaante van een Mortier, ten einde hen van de zoutheden en onreinheden, te ontdoen, waar mede zy besmet konnen zyn; uitwendig, geeft men hen de gedaante van een ei, aan deszelfs scherpste uiteinde genomen: men laat aan het boven gedeelte een rand, om den steen in een houte stelling op te houden; men giet water in de kom van het oppergedeelte, dit dringt door den steen door, en de doorgezypelde waterdroppen, vereenigen zich aan den punt van het ei, en vloeijen in een aarde vat te zamen, 't geen men onder den Leksteen, geplaatst heeft. Maar deze doorzyging geschied zeer langzaam, want de poriën van den steen verstoppen zich van tyd tot tyd, meer en meer, door de onreinheden en de Slib van het water: de doorzypeling zou zelfs eindelyk geheel belet worden, zoo men de voorzorg niet gebruikten om den Leksteen inwendig van tyd tot tyd, met een borstel, te reinigen.

De Grove Zand-steen. Men verdeelt dezen Steen in vierkante stukken, of op een andere wyze, volgens de gewoonte; hier toe is genoeg, dat men de klomp met eenen snydende hamer kapt; vooral in die richting, in welke men begeert dat hy splyten zal. Een verschynzel, 't geen men aanmerken moet, is, dat de Arbeiders welke eenige jaren, deze moeijelyken arbeid verricht hebben, wel ras door eenen kwaadaartigen hoest aangetast worden.

Bladz. 915, 1*ste kolom*, *regel* 19. *van onder*. Het is eene zonderlingheit, die de oplettenheit der Natuuronderzoekers waardig is, dat men in de holen, uit welke men deze aarde uitgedolven heeft, kleine vischjes vind, die de Arbeiders vangen en eeten, Van waar koomen deze Visschen? Men heeft in de nabuurschap noch Vyvers, noch Rivieren, noch eenig strooment water.

ZANNICHELLIA. Dit is een geslacht van Planten, 't geen door *Pontedera*, onder den naam van *Aponogeton* beschreven is, en 't geen men in 't vervolg naar den beruchten Venetiaanschen Apotheker *Zannichelli*, genoemt heeft. De bloemen van deze Planten, zyn mannelyk en vrouwelyk; maar hebben geen bloembladen. De mannelyke bloem heeft geen kelk; de vrouwelyke bloem die 'er naby geplaatst is, is met een vlies omkleed, 't geen haar tot een kelk verstrekt; de vruchten koomen in den schoot der bladeren voort; dit zyn langwerpige zaaden, die in zaadhuisjes besloote zyn. *Antoolg. p.* 117.

ZEBOA. (*Byvoegz.*) De Rabyn *Joseph* zecht, in zyn Boek, *over den Talmud*, *Chap. I. pag.* 16. dat deze Slang de *Tseboa*, en de *Seboim* der Hebreeuwen is. *Nicander* zecht, dat de beet, van deze Adder, niet alleen zeer gevaarlyk, maar zelfs ongeneeslyk is.

ZEBRA. (*Byvoegz.*) De Zebra, zecht de Heer *de Buffon*, is mogelyk onder alle Dieren, dat gene, dat het bevalligste gevormt, en het schoonste gekleed is, het heeft de gedaante en de bevalligheden van het Paard, en de vlugheit van het Hert. De Zebra is noch een Paard, noch een Ezel; want men heeft ons bericht, zecht deze Schryver, dat hy noch met het eene, noch met den andere, voortteelt; schoon men dikwyls bezocht heeft om hen met elkanderen te doen paren. Men heeft tochtige Ezelinnen aan den Zebra aangeboden, welke men in het jaar 1761, in de Diergaarde van Versailles had; hy wierd 'er geenszins door aangedaan; ten minsten het uiterlyk teeken van drift, vertoonde zich niet: echter speelde hy met haar, en besprong haar zelfs, maar zonder eenige onspanning of gerinnik; en men kan deze koelheit niet wel aan een andere oorzaak, als aan een ongelyk vormigheit van aart of soort, toeschryven; want deze Zebra, die vier jaren oud was, betoonde in alle andere oeffeningen, een groote levendigheit en vlugheit.

Men moet de Zebra met de *Onager* niet verwarren, welke laatste, de Wilde Ezel is, die

die men in Arabiën, in de Levant, in het oostelyk gedeelte van Azia, en in de noordelyke deelen van Afrika vind: deze Wilde Ezels, verschillen door de schoonheit en krachten, van de onze. Zy hebben dezelve kleur, maar zy is veel schoonder, en alle hunne andere hoedanigheden, zyn door de gaven der eenvoudige Natuur versiert: *zie* op het einde van het artikel EZEL. Men vind de Zebraas alleen in de oostelykste en zuidelykste deelen van Afrika, van Ethiopiën tot aan de Kaap de Goede Hoop, en van daar tot in Congo. Die gene, welke men in andere Landen ziet, zyn 'er in overgebragt: hunne ware luchtstreek en hun natuurlyk Land, is de punt van Afrika; men ziet hen hier in een groot aantal. De Hollanders, hebben alle zorgvuldigheden gebruikt om hen te bedwingen, en hen tamme Dieren te doen worden, zonder 'er tot hier toe, volkomen in geslaagt te zyn. Men was zoo verre gekoomen, dat men die genen bereiden kon, welke men in de Diergaarde van Versailles gehad heeft, en waar van men thans het vel in het Kabinet van den Koning van Vrankryk ziet: maar men moest hier toe, zeer veel zorgvuldigheden gebruiken. Hy was zeer hard in den bek; wanneer men hem maar eenigzins aan de ooren raakte, begon hy achter uit te slaan: hy was zoo koppig als een Muil-Ezel, en zoo stug als een kwaad Paard. Dus was die gene mede die ik in het jaar 1766, te Londen gezien hebbe, en de Koningin, toebehoorde.

ZEBU. Dit is een klein soort van *Bult-Os*, dat men in Afrika vind. De Zebu heeft omtrent de helft van de groote van onzen tammen Stier; zyne hairen zyn zeer schoon en zeer zacht. Men bedient zich van dit Dier om op te ryden. Het is inderdaat zeer zachtaardig en gedwee; het schynt uit de verscheidenheit van het hair, en de zachtaardigheit van dit Dier, dat het een ras van den Bult-Os is, 't geen in den staat van tamheit, zynen oorsprong genomen heeft, en dat men de kleinste van het soort verkoren heeft, om het geslacht voort te planten. De Zebu kan, volgens den Heer *de Buffon*, niet dan als een verscheidenheit van den *Urus*, beschouwt worden, die de Wilde Stier is, gelyk men dit op het woord URUS, zien kan.

ZEE. (*Byvoegz.*) *Bladz.* 917. 1*ste kol. reg.* 17. *van onder.* Vermits de Zee op eenige plaatzen veel zouter als op andere is, zoo kan men 'er het verschynzel van aan de verschillende uitwaasfemingen van haar water toeschryven. Men weet dat in de Zuid-Zee, wier baren snel en onstuimig zyn, en vooral tusschen de Keerkringen, alwaar de Zon haar stralen loodlynig nederschiet, de uitwaasfeming ongetwyffelt veel sterker als in onze Gewesten zyn moet; de Zee is hier meede veel zouter. De uitwaasfeming en zoutheit is niet zeer aanmerkelyk in de Noordsche Zeën, om dat de Zon in deze bevrozen luchtstreken hare stralen nooit recht nederschiet, en weinig krachten heeft, en men weet dat het 'er zeldzaam regent; waar tegen de regens die door de uitwaasfemingen der wateren in de zuidelyke Landen veroorzaakt worden, overvloedig en meenigvuldig in de verbrande luchtstreek nedervallen.

Idem, 2*de kolom*, *regel* 10. De Graaf *de Marsigli*, heeft opgemerkt, dat de baaren in de Middelandsche Zee, zich, gedurende de stormen, omtrent acht voeten hooger als naar gewoonte, verheffen, en men heeft bevonden, dat die van de Oost-Zee, noch hooger opstygen.

Idem, *regel* 17, *van onder.* Men heeft Zeën, welke geen merkbare gemeenschap met de andere Zeën hebben: een dezer is de Kaspische-Zee, die men in Aziën, tusschen Tartaryen, Persiën, Georgiën, en Rusland, ziet; men gist echter, dat zy een onderaardsche gemeenschap met den Golf van Persiën heeft. Haar water is in het middelste gedeelte veel zouter, als aan de oevers.

Idem, *regel* 2, *van onder.* Men geeft mede den naam van *Baai*, aan een zee-arm, welke tusschen twee Landschappen inschiet, en eindelyk doodloopt, en in een kom eindigt, die veel grooter als die van een *kreek*, en veel kleinder als die van een *golf* is: het middelste gedeelte van een Baai, is veel kleinder als haren mond, dus zyn de *Hudsons-baai*, en de *Aller-Heiligen-Baai*, in Amerika.

Het is door een gevolg van de vormingen van de kom der Zee, met de verlenging en helling der Bergen, dat de diepte aan de Kusten evenredig is, met de verhevenheit van dezelve Kusten; en dat wanneer het

 strand

ſtrand laag, en de grond plat is; de diepte mede gering is, waar tegen een hoog voorgebergte met een plotzelinge helling, onder de golven nedergaat.

Bladz. 918, *2de kolom*, *reg.* 1. *van onder*. Weinig lieden ſtemmen overeen, over de werktuigelyke werking die dit veroorzaakt. Zou dit een ſoort van onweder zyn, waar aan de wind geen deel heeft? Of zou het niet veel eerder het gevolg van een Storm zyn, die elders geheerſcht heeft? De *golven* zyn een ſoort van hooge Baaren, die zich met geweld aan de Eilanden doen gevoelen, en alleen naby de Stranden: alsdan worden de Schepen die op de Reede leggen overſtelpt, en de Scheepslieden worden den prooi, van deze onſtuimige golven.

Men heeft weinig naauwkeuriger kundigheden van het gene men de *Stroomen* der Zee noemt; deze geheime Stortvloeden welke de Scheepen dikwyls met zich voeren, en wier uitwerkzelen dikwyls zeer ongelukkig zyn. De Schryver van de Aanmerkingen over de algemeene oorzaken der Winden, ſchynt geneigt om te geloven, dat de aanmerkelyke *Stroomen*, aan de werking van de Zon en Maan, konnen toegeſchreeven worden: hy voegt 'er by, dat men door de meer of min hoogte der wateren, en door de geſteltheit der Kuſten, de verſchillende regelmatige en ſtandvaſtige ſtroomen, die de Zeelieden opmerken; en dat de horiſontale ſchommelingen van de volle Zee, by den vloed en eb, het uitwerkzel van verſcheide tegenſtrydige ſtroomen zyn konnen. Het is vooral aan de ongelykheden van den bodem der Zee, dat de Heer *de Buffon*, de *ſtroomen* toeſchryft, welke tot in het oneindige verſchillen door hunne ſnelheit en in hunne richting, in hunne kracht, in hunne breedte, en in hunne uitgeſtrektheit; die gene, die door de winden voortgebracht worden, veranderen van richting met de winden. Het is mede noch aan de werking der ſtroomen, dat de Heer *de Buffon* de oorzaak der overeenkomſtige hoeken van de Bergen, toeſchryft.

Bladz. 919. *1ſte kol. regel* 23. De voornaamſte, breedſte en ſnelſte ſtroomen, heeft men, 1. naby Guinee, van de Kaap Verd, tot aan de Baai van Fernandopo, van het Weſten, naar het Ooſten; deze doet de Schepen hondert en vyftig uuren in twee dagen, afleggen. 2. Naby Sumatra, van het Zuiden naar het Noorden. 3. Tuſſchen het Eiland Java en het Land van Magellaan. 4. Tuſſchen de Kaap de Goede Hoop, en het Eiland Madagaskar. 5. Tuſſchen het Land van Natal en dezelve Kaap. 6. Op de Kuſt van Peru in de Zuid-Zee, van het Zuiden naar het Noorden. 7. In de naburige Zeën van de Maldiviſche Eilanden, gedurende zes maanden van het Ooſten naar het Weſten, en gedurende zes andere maanden in een tegengeſtelde richting. De ſtroomen zyn zoo geweldig onder de Evennachtlyn, dat zy de Scheepen zeer ſpoedig van Afrika naar Amerika overbrengen, maar zy beletten hen mede volſtrekt, om langs den zelven weg weder te keeren; in diervoegen dat de Scheepen, om naar Europa weder te keeren, genoodzaakt zyn om zich naar den vyftigſten graad breedte, te begeven.

De waarneeming en kennis der *Stroomen* is een der voornaamſte deelen van de ſcheepvaart; maar het gene hunne bepaling zoo moeijelyk maakt, is de moeijelykheit om een vaſt punt in Zee te vinden. De Koninglyke Akademie der Wetenſchappen van Parys, had dit onderwerp voor den Prys van het Jaar 1751, opgegeeven. Maar de antwoorden laten noch zeer veel zaaken te begeeren, over. Het zy ons geoorlooft om hier eenige gewichtige Waarneemingen over de beſpiegeling der *Stroomen*, by te voegen.

De Heer *Mead*, ſchynt overtuigt, dat, behalven de beweegingen die de winden en de vloed in de Zee veroorzaken, deze vloeiſtof in geen ſtaat van ruſt is, en dat gevolglyk de aarde overal geene gelykvormigheit heeft, gelyk de Ridder *Newton*, zulks veronderſtelt; maar dat de ſtroomen van den golf van Florida, gelyk mede die van de Kuſt van Brazil, en die gene, die op de Zuidkuſt zich naar het Noorden richten, ſtroomen van rondvloeijing zyn, die door de verſchillende dichtheden van de aarde, en door hare beweeging van omdraaijing, op haren as, veroorzaakt worden. De Heer *Waitz* wil, in zyne Diſſertatie over de oorzaak waarom het water van de Atlantſche-Zee, geſtadig in de Middelandſche-Zee, door de Straat van Gibraltar ſtroomt, dat 'er twee *Stroomen* zyn, waar van de richting tegenſtrydig is, die door deze Straat vloei-

jen,

jen; de bovenste *Stroom* vloeit gestadig de Middelandsche-Zee in, en de onderste 'er gestadig uit, en ontlast zich in den Oceaan. De Heer *Halley*, heeft altoos deze onderste stroomen als zeer waarschynelyk beschouwt, zoo wel als die gene, die men aan het oppervlak ontdekt. Alle zyne stellingen steunen op waarneemingen: wy zullen alleen een proefneeming by brengen, die in de Oost-Zee genomen is, en het gevoelen van deze Schryvers bevestigt. Een bekwaam Zee-Man, zich op een der Fregatten van de Fransche Kroon bevindende, zoo wierd dit Schip plotsling in het midden van een stroom gevoert, en door het water met veel geweld voortgedreeven. Men liet aanstonds een korf in het water nederdalen, waar in men eenen grooten kanon-kogel geplaatst had; wanneer deze korf tot op een zekere diepte nedergedaalt was, zoo wierd de voortgang van het schip gestuit: maar wanneer men hem noch lager deed nederzinken, zoo wierd het schip tegens den wind opgevoert, en in een strydige richting met den bovensten stroom, die niet meer als vier of vyf vademen diepte had. De Heer *Halley* voegt 'er by, dat hoe lager men den korf liet nederzinken, hoe meer men bevond dat de inwendige stroom sterk was. Volgens dit grondbeginzel, kan men gemaklyk verklaren op wat wyze het geschieden kan, dat 'er door de Straat van Gibraltar, wier breedte niet meer als twintig mylen is, een zoo groote meenigte water uit de Atlantische-Oceaan in de Middelantsche-Zee doorvloeijen kan, door middel van de stroomen, die 'er de Scheepen byna altoos Oostwaarts in voortstuwen.

Idem, *reg.* I. *van onder*. By deze omschryving zullen wy een byzonderheit byvoegen, die door *Linschoten* verhaalt word, hy zecht dat in de Roode-Zee, naby het Eiland Bareyn, de Duikers zoet water op een diepte van vier of vyf vademen, putten; *Gemelli* zecht mede, dat men in den Golf van Persiën, naby het Eiland Baharan zoet water op den bodem der Zee vind. De Duikers dompelen zich hier met gestopte vaten in het water, ontdoen hen van den kork op den bodem der Zee, en wanneer zy weder boven water koomen, zoo hebben zy zoet water. Men heeft noch verscheide andere plaatzen op welke men zoete Fonteinen onder de Zee heeft. Wanneer de bodem der Zee in de nabuurschap van Napels, by een uitbarsting van den berg Vesuvius, droog gelaten wierd; zoo zag men een meenigte van deze kleine springende bronnen.

ZEE-AJUIN. (*Byvoegz.*) De Zee-Ajuinen zyn een middelsoort tusschen de leliën en de bollen: zy verschillen van de leliën, hier in, zecht de Heer *Adanson*, dat hare kelk uit enkelvoudige bladeren bestaat, welke geen groef hebben, en dat zy alleen een kegelvormig mondje hebben; zy verschillen van de bollen, hier in, dat hare helmstyltjes met de bladeren van den kelk niet vereenigt zyn. Hare wortelen zyn kruipende, uitgezondert in de Zee-Ajuin, wier bol schubachtig is.

ZEE-ANEMOON. Dit is een soort van Plant-dier, 't gegn men zomtyds mede *Zee-Paddestoel* noemt. Men vind de Zee-Anemoon vry menigvuldig in Normandyen, aan de Rotzen in de Zee vastgehecht. Men heeft roode, groene, en van andere kleuren. Zomtyds gelyken zy naar een Paddestoel: maar wanneer zy alle hare punten of lymerige snuiten uitbreiden, zoo bootzen zy niet kwalyk een Anemoon na. Wanneer dit Dier zich beweegen wil, zoo verheft het twee witte vliesjes, en doet hen uitkomen, zy zyn gestreept, en even als twee blaasjes opgeblazen.

ZEE-BEER. Dit is een soort van Dier van *beiderlei leeven*, 't geen vry veel overeenkomst met den Beer heeft door zyne gedaante, natuurlyk vernuft, en de woestheit van zynen aart. De Historie van deze Dieren, bied vry zonderlinge byzonderheden aan.

De Heer *Steller*, Medelid van de Akademie van Petersburg, die zich in staat gevonden heeft om Waarneemingen omtrent de Zee-Beeren te doen, zecht, dat deze Dieren van luchtstreek veranderen, gelyk de *Ganzen*, *Oyevaren*, en *Zwaluwen* onder de Vogelen; de *Forellen* onder de Visschen; en de *Haasen* en *Rotten* onder de Viervoetige Dieren. Zekere Dieren veranderen alleen van woonplaats, om voedzel te zoeken, wanneer hen dit ontbreekt. De Vogelen zoeken de eenzame plaatzen; en de Visschen stille Zeën, om 'er hunne kuit in veiligheit uit te schieten, om 'er te verme-

 nig-

nigvuldigen, zonder ontrust te worden, en om hunne krachten te herstellen. De Natuur heeft het zelfde natuurlyk begrip aan de Zee-Beeren gegeeven; zy zoeken de Zuidelyke-Zeën, en de onbewoonde Eilanden, die menigvuldig tusschen Amerika en Azia zyn, van den vyftigsten tot den zes en vyftigsten graad, Noorder breedte; zy onthouden zich op die gedeeltens van het vaste Land, welke hun het vreedzaamste schynen; de wyfjes werpen hier, voeden 'er hunne jongen op, en keeren met hen ten einde van drie maanden naar hunne eerste woonplaatzen weder. Vermits men deze Dieren in het Noorder-Halfrond vind, zoo is het te vermoeden, dat men hen mede in het Zuider-Halfrond, op den zelfden graad van breedte, heeft. De wyfjes brengen hunne jongen leevendig ter wereld; zy zyn by de geboorte glansryk zwart; maar ten einde van vier of vyf dagen, beginnen de hairen van de voorste pooten een weinig van kleur te veranderen; de buik die in de gedaante van een kegel eindigt, en de zyden, worden gefchakeert.

De mannetjes zyn, van de geboorte af, reeds sterker en grooter als de wyfjes, hunne huit word van dag tot dag zwarter; in plaats dat die der wyfjes volstandig aschverwig is, met eenige rosse vlakken onder de pooten. Wanneer de wyfjes geworpen hebben, zoo byten zy met hunne tanden den navelstreng af; en door menigvuldig likken, doen zy het bloeden ophouden, en verdroogen den navelstreng. De jongen komen met de oogen ge-opent ter wereld, zy hebben hen zeer groot en uitpuilende, en den mond met twee en dertig tanden gewapent; maar de hondstanden welke de grootste en de sterkste zyn, en waar van zy het meeste in hunne gevechten gebruik maken, vertoonen zich niet voor den vierden dag: deze zyn naar de keel gekeert.

De wyfjes bezitten een uitnemende teederheit voor hunne jongen; zy verlaten hen nooit, en vergezellen hen altoos op den oever der Zee, alwaar zy een gedeelte van den tyd met slapen doorbrengen. De jongen speelen met elkanderen, even als jonge honden, bootzen hunne oudren na, en oeffenen zich reeds in het vechten. Zoo een hunner een andere ter aarde werpt, zoo koomt de vader al grommende toeschieten, scheid hen, streelt den overwinnaar, en likt hem zachtjes, en op een teedere wyze; want zyne tong is zeer ruuw; hy noodzaakt hem zomtyds om op de aarde te gaan leggen; en zoo hy wederstand bied, zoo schynt hy hem hier om noch meer te beminnen: de vader schynt zich te verblyden en zich zelven toe te juichen, dat hy een opvolger heeft die zyner waardig is; maar hy betoont minder geneigtheit voor de tragen: deze volgen altoos de moeder, waar tegen de dappere, den vader overal vergezellen.

Schoon de Zee-Beeren zomtyds met duizenden by elkanderen verzamelt zyn, zoo zyn zy echter altoos in huisgezinnen verdeelt: een huisgezin is dikwyls uit hondert en twintig van deze Dieren te zamengestelt; ieder mannetje heeft verscheide wyfjes, acht, vyftien, en zelfs vyftig, die het met veel zorgvuldigheit en oplettenheit bewaart: zoo een ander mannetje hen nadert, zoo word hy verwoed, en het bloedigste gevecht ontstaat onder hen. De wyfjes die alsdan aanschouwsters zyn, volgen den overwinnaar, likken hem, op een verliefde wys, en maken onderling een gejuich van zegenpraal.

Deze Dieren bezitten een verwonderenswaardige stoutmoedigheit: wanneer zy eenmaal post gevat hebben, zoo is niets als de dood in staat om hen dezelve te doen verlaten; zy dulden niet dat anderen te naby hen zich nederslaan. Wanneer 'er gevechten onder hen ontstaan, zoo ziet men hen zomtyds een geheel uur zonder tusschenpozing stryden, elkanderen strikken spannen, zich van vermoeidheid nederleggen, naar hunnen adem heigen, en zonder krachten of beweeging blyven leggen; hier na staan zy eensklaps op, en spannen alle hunne krachten in om een nieuw gevecht te beginnen. By den aanvang van het gevecht, neemen zy ieder een plaats in, welke zy niet weder verlaten: zy keeren den kop zywaarts, en slaan 'er elkanderen van onder naar boven mede, ieder tracht van zyne zyde, de slagen van zynen tegenstander te vermyden. Zoo lang zy gelyke krachten bezitten, zoo kunnen zy elkanderen alleen met de pooten slaan; maar wel ras grypt de sterkste, zyn weder party met de tanden, en werpt hem ter aarde; alsdan koomen de andere Beeren, die aanschouwers van het gevecht zyn, ter hulpe van den zwaksten toeschieten, en beslechten het geschil.

Men ziet hen altoos, zecht de Heer *Steller*,

ler, gereed om den zwakften en verdrukten byftand te bieden. Wanneer twee Beeren, een eenige aantaften, zoo koomen de andere, even als of zy met verontwoordiging over de ongelykheit van de party angedaan waren, ter zyner hulpe toefchieten: die gene welke zich noch in Zee bevinden, heffen den kop uit het water om dit bloedig fchouwfpel aan te zien; vervolgens wekken zy zich tot den ftryd op, komen uit het water, werpen zich geheel verwoed onder den hoop, en vermeerderen de flachting.

De *Zee-Beeren*, gelyk wy gezecht hebben, verlaten hunnen poft nooit. Zomtyds verwyderen de Reizigers, welke genoodzaakt zyn hunne reis te vervolgen, deze dieren door hen met fteenen te werpen op welke zy aanvallen en met die woede aangrypen, die men zomtyds in de Honden opmerkt; hunne verwoedheit vermeerdert hier door, en zy vervullen de lucht met een verfchrikkelyk gehuil. Wanneer men hen wil aantaften, zoo lecht men zich eerft hier op toe, om hen, door het werpen met fteenen, de oogen te kwetzen, en de tanden te verbreeken: maar, fchoon zy blind geworden, en met wonden overdekt zyn, zoo verlaten zy hunnen poft niet, want zoo zy 'er zich een voetftap van verwyderde, zoo zoude de andere op hen aanvallen, en hen door geweldige beeten noodzaken om hem weder te herneemen, of hem zomtyds zelfs verfcheuren. Wanneer eenige hunner, zich naar hem toe begeeven om het vluchten te beletten, zoo verdenken hen de andere, dat zy zelfs vluchten willen, en vallen deze aan; dit geeft zomtyds geleegenheit tot verfchillende byzondere gevechten, en vormt een verfchrikkelyk fchouwfpel.

Men ziet deze Zee-Beeren een geheele maand op eene plaats blyven, zonder haar een oogenblik te verlaten. Men heeft eenige van deze Dieren in die omftandigheden gedood; men heeft hen ge-opent, en men heeft in hunne maag en ingewanden, niets anders dan fchuim zonder eenige drek gevonden. Men heeft opgemerkt, dat het vetvlies van dach tot dach vermindert, zoo ook mede de uitgebreidheit van hun lichaam, en dat hunne huit zoo ruim word, dat zy aan alle zyden, even als een zak afhangt; dit doet geloven dat zy zich, gedurende dezen tyd van ruft en werkloosheit, alleen met hun vet voeden, 't geen de opflorpende vaten, weder inzuigen.

Wanneer deze Dieren paren, zoo gaat het wyfje op den rug leggen, en het mannetje plaatft zich op hetzelve; dit gefchied gewonelyk omtrent het einde van den dach. Een uur voor de paring, zwemt het mannetje en wyfje vreedzamelyk naaft elkanderen, en koomen op het ftrand; alsdan geeft het mannetje, op zyne voorfte pooten ruftende, zich driftig aan zyne verliefde geneigtheden over; zyne pooten zyn geheel in het zand ingedrukt, in welk zyne zwaarte het geheele lichaam van het wyfje doet inzinken, uitgezondert de kop; zy zyn zoo hevig door hunne liefdensbedryven vervoert, dat men hen zomtyds een geruimen tyd befchouwen kan, voor dat zy zulks gewaar worden. Wanneer men onderftaat om hen te verontruften, zoo verlaat het mannetje zyn wyfje, valt die gene aan die hem verftoort, en zou hem verfcheuren, zoo hy zich door de vlucht niet kan redden, of het Dier dooden.

Wanneer de Zee-Beeren uit het water komen, zoo fchudden zy hun geheele lichaam, wryven hunne borft, en fchikken hunne hairen met de achterfte pooten in order, welke gepalmt zyn. Het mannetje drukt op eene zagte wyze zyne lippen tegens die van het wyfje, even als wilde hy het kuffen: wanneer zy achter een befchutzel in de zonneftralen nederleggen, zoo fteeken zy de achterfte pooten om hoog, en beweegen hen onophoudelyk, even als de Honden hunnen ftaart beweegen, zy leggen zich dan eens op den rug, en dan weder op den buik; en dan weder met het lichaam in een kring gekromt. Hoe diep hunnen flaap ook zyn mag, en met welk eene voorzorg een menfch hen ook naderen mag, zoo worden zy dit echter gewaar, en ontwaken. Gevoelen zy dit, hooren zy dit? Dit is iets het gene men noch niet ontdekt heeft.

Men zecht, dat deze Dieren met zoo veel vlugheit zwemmen, dat zy meer als twee duitfche mylen in een uur afleggen konnen. Wanneer zy op den buik zwemmen, zoo ziet men nooit hunne voorfte pooten, maar de achterfte vertoonen zich dikwyls boven water, waar in deze Dieren lang blyven konnen, om dat de eironde opening van het hart, by hen, niet gefloten is.

De Kamtfchadalers, taften de Zee-Beeren dik-

dikwyls aan en kwetzen hen met een doorboorde werpspies, waar van het yzer, van het hout losgaande, in het lichaam van het Dier achter blyft; en vermits het 'er schuins ingaat, zoo kan het 'er niet weder uitkoomen; dit yzer is aan een zeer sterk touw vastgehecht, waar van de Visschers het einde vasthouden. Het gekwetste Dier neemt de vlucht met de snelheit van een Pyl, en voert de Bark met zich, tot dat het, door zyne pogingen vermoeit, en door het verlies van zyn bloed uitgeput zynde, eindelyk stil houd. Op dit oogenblik beginnen de Visschers het touw tot zich te rug te trekken, doorsteeken den Beer met hunne lansen; en wanneer hy eenige beweegingen maakt om de bark om te werpen, zoo kappen zy zyne voorste pooten met hunne bylen af. Zy tasten byzonder de wyfjes aan welke in de lente werpen; en onder de mannetjes, altoos de jongste. Men ziet een groote menigte van deze Zee-Beeren op het Eiland *Bering*. Het vleesch en het vet van de mannetjes heeft eenen zeer walglyken smaak, maar dat van de wyfjes is zeer aangenaam.

ZEE-DADELEN. (*Byvoegz.*) De Beminnaren der Schelpen geven dezen naam aan tweeschelpige, kegelvormige en dikke Schelpen die tot het geslacht der Mosselen behooren. Derzelver Schelpen hebben een rosse kleur en sluiten naauwkeurig. Deze Schelpen die men te Toulon vind, zyn in zeer harde steenen besloten, zy konnen bezwaarlyk, en zelfs niet met hamers verbrooken worden, en maken een gedeelte van de rotzen uit die in de zee uitspringen. Het vleesch van de Zee-Dadelen heeft eenen uitnemenden smaak.

ZEE-DUIVEL. (*Byvoegz.*) *Bladzyde* 923, *2de kolom*, *regel* 2, *van onder*. In dit Dier, 't geen in 't groot de gedaante heeft welke een Donderpad in 't klein bezit, overtreft de kop in grootte het overige van het lichaam; deszelfs oogen zyn zwart en groot; de opperkaak is veel korter als de onderkaak, dit veroorzaakt dat zynen mond altoos ge-opent is. Zyne tong is breed, even als kraakbeenig, en van het gehemelte niet afgescheiden. De menigte der tanden die men aan de kaken, in den achter-mond, op de tong, en in de keel opmerkt, werken niet weinig mede om dezen muil verschrikkelyk te maken. De kleine tanden welke waggelende staan, zyn naar het binnenste gedeelte van den mond omgekromt. Zyne vinnen die zeer sterk, en zeer uitgebreid zyn, hebben kraakbeenige straalen, en zyn aan het uiteinde getant of festonswys uitgesneden. De borstvinnen hebben den vorm van handen of voeten, en derzelver huit is zeer hard en ruuw; deze Visch heeft uitwendig geen merkteekenen van neusgaten. Het getal der kieuwen, zecht *Artedi*, is drie aan iedere zyde. Zyn huit is dik, smeerig, van schubben ontbloot, bruin, op den rug gespikkelt, en wit aan den buik. De omtrek van de onderkaak is met velachtige aanhangzelen bezet, welke de vorm van baardjes hebben, en die men mede aan den geheelen omtrek van het lichaam opmerkt. Zyne afschuwelyke gedaante, zyn zylings gekeerde oogen, zyne wyde muil, alles beantwoord vry wel aan het harssenschimmig denkbeeld, 't geen men zich van den bozen geest gevormt heeft, vooral wanneer men hem van zyne ingewanden ontdaan heeft, en een brandende kaars in zyn lichaam plaatst; want hy schynt alsdan, een der verschrikkelykste wanschepzelen.

Bladz. 924, *2de kolom*, *reg.* 22. De Visschers van de Amerikaansche Eilanden, geven noch den naam van *Duivel* aan een groote platte Visch, die de gedaante van een Roch heeft, hy heeft meer breedte als lengte, vermits hy zomtyds meer als tien voeten van den eenen vin tot aan den anderen beslaat, zyne dikte is twee voeten in het midden van het lichaam. Zyne sprieten of hoornen krommen zich, even als groote Ramshoornen. De muil van dezen Visch heeft eene onmatige opening, vermits hy meer als twee voeten wydte heeft; hy is met geen tanden gewapent, maar men merkt 'er zeer dikke vliezen in op, welke het tandvleesch van dit wanschepzel bedekken wanneer het eenen grooten Visch doorzwelgen wil. Hy heeft een soort van roer op den rug aan het achterste gedeelte, uit welke een zeer beweegbare staart voortkoomt, die vier of vyf voeten lang is, en de vorm van een zweep heeft. Het geheele Dier is met een zeer sterke, ruwe, op den rug graauwe, en onder den buik witte huit, bedekt: zyn vleesch is onverteerbaar, even als dat van

de groote Rochen, waar van dezen Visch een soort schynt te zyn: uit deze beschryving ziet men, dat de Zee-Duivel van de Amerikaansche Eilanden voor een gedeelte naar den Afrikaanschen gelykt, en voor een gedeelte naar dien van de Middelandsche Zee: echter schynt hy 'er door eenige deelen van te verschillen.

Men vind in het *Journal de Medecine*, *Janv.* 1765, de beschryving en afbeelding van twee Zee-Duivelen, die op het strand op de Reede van Brest in het jaar 1764, geworpen waren: een dezer had in zyn maag een Zee-Hond, die de lengte van een arm had, en een Zee-Aal. Dit doet zien, dat men verscheide soorten van Zee-Duivelen heeft, en dat de grootte het eenigste verschil tusschen hen niet is, gelyk dit door verscheide Schryvers vermoed word.

ZEE-EGEL. (*Byvoegz.*) Men vind Zee-Egels, welke alleen met kleine punten bedekt zyn, die naar het hair der Dieren gelyken, waar tegens andere groote punten in de gedaante van stokjes hebben. Deze punten zyn rond of driehoekig, in een woord van verschillende gedaantens, volgens het soort der Zee-Egels, enz. De Zee-Egels hebben niet meer als twee eigentlyke gezegde openingen, waar van de eene de mond, en de andere de aars is.

Wanneer men de Zee-Egels voor de Liefhebberen bewaren wil, zoo moet men hen, zoo ras zy uit de Zee koomen, in zoet water, geduurende eenige uuren, laten staan, om hen van hunne zoutheit te ontdoen, en hen vervolgens laten droogen, zonder hen ledig te maken, ten einde hunne kaken te bewaren.

ZEE-ENGEL. (*Byvoegz.*) Zyne kuit of eijeren zyn zamentrekkende. Men bereid van zyne huit een zeep, of *Smegma*, tegens de schorft. Zyne assche is nuttig tegens de beroertheit.

ZEE-ENGTE: *zie* STRAAT.

ZEE-HOND, *Galeus* (*Byvoegz.*) *Bladz.* 929, *2de kol. reg.* 2. Het soort 't geen men *Aquillat* noemt, heeft een ruwe huit; deszelfs rug heeft een bruine aschverwige kleur; zyn buik is witachtig en zoo ruuw niet als het overige van het lichaam; zyn muil is aan de onder zyde, halve maanswys gevormt, en altoos ge-opent. De huit der Zee-Honden heeft een zeer harde korl, maar deze is zoo rond niet als die van het Sagrynleder. Men maakt 'er gebruik van om de gedraaide werken en andere mede te polysten: men bekleed 'er noch doozen mede. Om te beletten dat deze vellen niet krimpen na dat zy van de Zee-Honden afgenomen zyn, zoo spant men hen op planken, wanneer zy versch zyn.

ZEE-KALF. (*Byvoegz.*) Men vind naby de Straat van Magellaan vergiftige Zee-Kalven, aan welke men den naam van *Zee-Leeuwen* geeft. *Zie dit woord.*

ZEE-KOE. (*Byvoegz.*) De *Lamentin* of *Manati*, heeft de openingen der ooren zeer klein, en niet zeer merkbaar.

In het Ryk der Dieren, zegt de Heer *de Buffon*, is het hier, dat de volken der Aarde eindigen, en dat de Bewoonders der Zee, hunnen aanvang neemen. De Zee-Koe die geen Viervoetig Dier meer is, is mede niet geheel een *Cetacei*; zy behoud van de eerste twee pooten, of liever twee handen; maar de achterste beenen, die in de *Phocas* en *Walrussen*, byna in het lichaam ingevoegt, en zoo veel mogelyk verkort zyn, zyn niets en overgeslagen in de Zee-Koeijen. In plaats van twee korte pooten, en een smalle staart die de Walrussen aan hun achterste gedeelte in een horisontale richting hebben, bezitten de Zee-Koeijen van dit alles, niets anders dan een dikke staart, die zich waaijerswys in dezelve richting uitbreid; indiervoegen, dat het by den eersten opslag van het oog schynt, dat de eersten een staart hebben, die in drie deele gescheiden is, en dat in deze laatste, deze drie deelen vereenigt zyn, om alleen een eenig te vormen: maar na eene oplettende beschouwing, en vooral door de ontlediging, zoo ziet men dat 'er geen vereeniging geschied is; dat men geen het minste merkteeken van beenderen der deyen of beenen ontdekken kan, en dat die gene, die den staart der Zee-Koeijen vormen, enkelvoudige wervelbeenderen zyn, gelykvormig aan die der Walvisschen, welke geen pooten hebben; dus zyn deze dieren Cetacei, door de achterste deelen van hun lichaam, en hebben geen overeenkomst met de Viervoetige Dieren, als door hunne twee pooten of handen, welke voorwaarts en aan de zyden van de borst geplaatst zyn.

ZEE-KOE of Walrus, *Odobenus aut Rosmarus.* (*Byvoegz.*) De flagtanden van dit Noordfche Dier, hebben ons noch harder als het yvoir van den Olyphant, en alzoo wit toegefchenen; zy worden zelfs veel hoger gefchat, en men verkoopt hen tot een hooger prys, als het *Elpenbeen.* Hoe naauwkeuriger men den vorm van den kop van den Walrus befchouwt, hoe meer men bevind dat de naam van *Zee-Olyphant* aan dit grootte Half-flachtige Dier, voegt: die van den Olyphant, verfchilt 'er alleen door den fnuit en de flagtanden van, welke in een tegenftrydige richting, van den Walrus, gekromt zyn.

Anderfon zecht, dat de Oude Noorweegers en Yslanders, meshechten en greepen van degens van het yvoir der groote tanden van dit Dier maakten: zy bedienen zich thans zomtyds noch van deszelfs huit, welke dik, zwaar, en zeer fterk is, om gesfelftukken te maken.

Men vind thans veel Walruffen in de Zeën van Kamtfchatka: hunne gewoone lengte is vier en twintig of zes en twintig voeten; hunne huit is zwart, zeer dik en zoo hard, dat men haar alleen met een byl doorkappen kan. Dit Dier hecht zich zoo vaft met zyne pooten, dat wanneer men deze met een haak los maakt, het vel zomtyds aan de rotzen gehecht blyft. De Walruffen trekken in troepen voort, gedurende ftil weder, aan de monden der Rivieren; de jongen zwemmen voor hunne moeders uit, en het overige van den troep omringen hen van wederzyden. Zy leeven in huisgezinnen, en ieder mannetje heeft zyn wyfje: dit laatfte werpt in den zomer, en maar een jong te gelyk; en heeft twee teepels aan idere mam.

De Walruffen zyn zeer verflindzuchtig, en niet zeer oplettende op hunne veiligheit. Men kan hen zomtyds aanraken zonder dat zy den vlucht neemen: hier om kieft men onder de benden die gene uit, die men vangen wil. Een fterk man plaatft zich in een fchuit, die door drie of vier Roeijers in beweeging gebracht word, hy houd een fcherpe yzere haak in de eene hand, die hy in den rug van een dezer Dieren indrukt: deze harpoen is aan een dik touw vaftgehecht, 't geen door dertig mannen naar het ftrand getrokken word; terwyl die gene, die in de fchuit zyn, het ongelukkige Dier zoo lang doorboren, tot dat het fterft. Wanneer een Walrus zich gevangen voelt, zoo worfteit hy om los te koomen, en zyne medemakkers trachten hem mede te helpen; eenige werpen zich op het touw, even als wilde zy trachten om het te verbreeken, andere pogen de harpoen door flagen met hunnen ftaart, los te maken; zomtyds worden zy verwoed, en werpen de fchuit om, met haar op te ligten, en doen haar te gronde gaan, met haar, met hunne beenachtige flagtanden te flaan, en té doorboren. Eindelyk ftoutmoediger wordende, zoo verbreeken zy de wapenen of doen hen uit de handen van hunne Beftierders, vallen. De teederheit der mannetjes voor hunne wyfjes, is zeer zonderling; wanneer een mannetje niet heeft konnen flagen om zyn gekwetft wyfje te bevryden, zoo volgt hy het tot op het ftrand, en men heeft hen zomtyds drie dagen by het doode lyk zien blyven.

Men maakt jacht op deze Dieren om hunne tanden te bekoomen, als mede hun fpek, waar uit men een traan bekomt, die zoo goed, als die der Walvisfchen is.

Men zach voormaals, een meenigte van Walruffen in de Baai Horifont, en in die van Kloch, maar thans zyn 'er weinig overgebleeven. Zy begaven zich, geduurende de groote zomerhitte, naar de naburige vlaktens, en men zach troepen van tachtig, hondert, en twee hondert, die 'er zomtyds gedurende verfcheide dagen achter elkanderen bleeven, tot dat de honger hen weder naar de Zee deed keeren.

Wanneer de Walruffen zich landwaarts in, begeeven hadden, zoo plaatfte men zich voor hen, om hen den weeh naar de Zee, af te fnyden: zy befchouwden alle deze toebereidzelen zonder eenige vrees, en zomtyds, doode iedere Jager 'er een, voor dat zy zich weder naar Zee begeven konden: men maakten een borftweering van hunne doode lichamen, en men liet eenige Lieden achter, om die gene te dooden, welke noch overig bleeven; dus bracht men 'er zomtyds drie of vier hondert op een maal om. Men ziet, uit de verbazende meenigte der beenderen van deze Half-flachtige Dieren, waar mede de aarde, in deze Landftreeken, bedekt is, dat zy voormaals zeer talryk waren. Maar deze Dieren dus vervolgt wordende, zoo zyn die gene, die ontkomen zyn, veel vreesachtiger geworden, en hebben aan de andere, het voorbeeld van wantrouwen gegee-

gegeeven: hier om onthouden zy zich thans gewonelyk mede alleen naby de Zee, om 'er zich op het geringste gevaar in te konnen dompelen. Het is dus in de volle Zee, en in het midden der ys-schorssen, dat men haar thans zoekt en harpoeneert, en men tracht hen op een gladde ys-schors, op 't boord der Scheepen te brengen. Men vond 'er voormaals mede in de Zeën van de gematigde luchtstreeken, in de Golf van Canada, en op de Kusten van Acadia; maar het soort is thans, even als in de Zeën die de Noordpool omringen, besloten: en men vind hen alleen in groot aantal in de Ys-Zee van Azia, van den mond van de Oby, tot aan den oostelykste punt van deze Landstreek, waar van de Kusten zeer weinig bezocht worden.

ZEE-LEEUW. (*Byvoegz.*) De Zee-Leeuw, die mogelyk van het zelfde soort als de *Zee-Beer* is, heeft vet, 't geen niet traanachtig, gelyk dat der Zee-Kalven en Walvisschen is, maar in kleur, reuk, en smaak, gelykvormig aan dat der Zee-Beeren.

Bladz. 935, 1*ste kol. reg.* 17. *van onder.* De vinnen of vleugeltjes van de pooten van dit Dier, hebben een zelfstandigheit van gelei, maar worden echter in den rang der aangenaamste gerechten geplaatst.

Schoon de Zee-Leeuwen zeer sterke en krachtige Dieren zyn, zoo duchten zy echter de Menschen; en zoo ras zy 'er gewaar worden, zoo vluchten zy naar de Zee, om een schuilplaats te zoeken. Ik heb echter opgemerkt, zecht de Heer *Steller*, Medelid van de Keizerlyke Akademie van Petersburg, dat deze Dieren tam gemaakt konnen worden, en dat zy zich langzamerhand aan de tegenswoordigheit der Menschen gewennen, wanneer men hen niet beschadigt, en vooral in den tyd in welke hunne jongen noch niet zwemmen konnen. Het is my eens gebeurt, zecht hy, dat ik een geheele week in het midden hunner geleeft hebbe op een verheven plaats, onder een tent, alwaar ik hunne zeeden, en leevenswys, naspoorden. Zomtyds lagen zy aan alle zyden, om my, neder: onledig zynde met het vuur te beschouwen, 't geen ik ontstoken had; en om dus te spreeken, met myne beweegingen gade te slaan, zoo verwyderde zy zich niet, schoon ik midden door hen gaande, hunne jongen opvatte, en voor hunne oogen ombracht; zy vielen zelfs onderling op elkanderen aan, mannetjes en wyfjes; de eerste, streeden met de uiterste verwoedheit, 't zy om de laatste, 't zy om de plaatzen die zy ingenomen hadden, en altoos met den zelfden yver en beweegingen als de *Zee-Beeren.* Een onder anderen, welke men zyn wyfje ontrooft had, ontving meer dan hondert wonden in een gevecht, 't geen hy drie geheele dagen, tegens verscheide andere, uithield.

De eigentlyke gezegde *Zee-Beeren*, mengen zich nooit in hunne geschillen; zy vluchten in tegendeel wanneer zy twist onder hen zien outstaan, zy verlaten zelfs de plaats, en hunne wyfjes, en jongen.

In de Lente, Zomer en Winter, ziet men een meenigte Zee-Leeuwen in de holen, en tusschen de Rotzen van het Eiland, Alait; men ziet 'er mede een groot aantal op de Stranden van Amerika, in de Landen der Kamtschadalers; maar zy begeeven zich niet verder als den zes en vyftigsten graad, breedte: men vangt 'er mede noch veel naby de Kaap Kranozki, in de nabuurschap van het Eiland Ostrownaz, in de Baai van Awatschi; en van deze plaats, tot aan de Kaap Lapatka in de Kurilskische Eilanden, en tot aan het Eiland Matmey. De Kapitein *Spanberg*, heeft in zyne kaart, de naam van *Paleis van Siwutschi*, aan een zeker Eiland gegeeven, om dat 'er deze Dieren, zich 'er in meenigte naar toe begeeven, en om de gelykvormigheit die de rotzen van dit Eiland met de muren van een Stad hebben. Deze Dieren begeeven zich, in de maanden July en Augustus, hier naar toe, om te rusten, te vermeenigvuldigen, te werpen, en hunne jongen op te voeden.

ZEE-MENSCH. (*Byvoegz.*) *Bladzyde* 937, 1*ste kol. reg.* 15. *van onder.* Men vind de historie van soortgelyke Meermannen, in het vyfde deel van de *Melanges d'Histoire Naturelle;* en men laat vermoeden dat de Zee-Menschen, waar van men in verscheide tyden verhalen van in 't licht gegeeven heeft, wel van een byzonder ras, konnen voortgekomen zyn, waar van de eerste vader en moeder, wezentlyke Menschen waren, die zich aan de Zee gewent hebben. Wanneer dit zoo is, hoe veel zwarigheden zullen 'er dan noch niet ontstaan, over het werk der voortteeling, over de baring en opvoe-

opvoeding van de jong geboornen. Zouden deze Waterschepzelen voorbedachtelyk hier toe, naar de onbewoonde Eilanden en Kusten, wyken?

ZEE-NAGELBLOEM. Dit is een soort van *Starre-Steen*, of voortbrengzel der Polypen. Dit tuigwerkelyke lichaam, 't geen men in de Zee vind, is met golvende voren uitgeholt of gebladert, en heeft in 't algemeen, de gedaante van een Nagelbloem, welke te zamengedrukt is: *zie* MADREPORA.

ZEE-PADDESTOEL. (*Byvoegz.*) Dezen naam geeft men aan twee voortbrengzelen der Polypen: de eene is de *Zee-Anemoon*: zie *dit woord*: de andere is van den aart der celswyze en steenachtige Madreporaas, die gewonelyk platachtig en rondachtig, en aan de eene zyde bol, en aan de andere hol zyn. Hun bol oppervlak is gebladert, en gelykt in gedaante naar een Paddestoel die van de huit ontbloot is, welke zyne celswyze bladeren bedekt. De Zee-Paddestoel Madrepora, is zeer hard. De grootste, die zomtyds een kegelvormige gedaante hebben, konnen een menschen-hoofd bedekken; hier om geeft men hen den naam van Neptunus-Mutzen.

ZEE-PLANTEN. Men geeft dezen naam aan die gene die in Zee groeijen, gelyk aan het *Wier*, en alle die Planten die men hier onder begrypt.

De Natuur-onderzoekers geeven den naam van *Valsche Zee-Planten*, aan de verschillende voortbrengzelen der Polypen, welke onder de namen van *Steengewassen*, *Madreporaas*, *Sponsgewassen*, *Leeskoralyn* en *Koralen*, bekent zyn. Zy verdeelen deze zelfstandigheden in zachte of buigzame, in half steenachtige, en in steenachtige Planten. *Zie* het gene wy 'er op het woord KORAAL en KORAALGEWASSEN, van gezecht hebben.

ZEE-PYPEN. (*Byvoegz.*) De Gieter is, onder de Zee-Pypen het aanmerkelykste soort. De Hollanders brengen deze Schelp uit hunne bezittingen in de Oost-Indiën over: maar men bekoomt dezelve nooit geheel: men vind 'er dit pyramidale uiteinde niet aan, 't geen men gist dat 'er aan vastgehecht is. Eenige denken mede, dat dit soort van Buis, geen hooft heeft, noch een doorboorde aardbezië, wanneer het in den staat van aangroei is; maar dat het Dier dit deel by zyne schelp voegt, wanneer het tot die grootte gekomen is, die de Natuur het voorgeschreeven heeft.

ZEE-RAKETTE. Dezen naam geeft men aan een kranswys Koralyn, waar van de leedjes plat zyn: *zie* KORAALGEWASSEN.

ZEE-SPINNEKOP. Dezen naam geeft men aan een soort van Schaalvisch. Men geeft mede den naam van *Zee-Spinnekop* aan een Visch die men anders *Zee-Draak* noemt: zie *dit woord*. Noch draagt een soort van *Rotshoorn* den naam van *Zee-Spinnekop*. Dit is een eenschelpige Schelp.

ZEE-STAR. (*Byvoegz.*) Men kan zeer veel soorten van Zee-Starren onderscheiden; eenige zyn glad, andere zyn doornachtig; men heeft 'er die boomswys of getakt zyn, en deze takken, geeven wederom kleine uit.

Bladz. 947, *1ste kol. reg.* 1. *van onder.* De doornachtige Zee-Starren hebben gewonelyk vyf takken, ieder, derwelke spits is, smal aan zynen oorsprong, breed omtrent het midden, en meer of min lang volgens de grootte van het Dier. Het lichaam en de takken van deze Zee-Starren zyn met beweegbare doornen bezet, en die in zekervoegen gelykvormig aan die der Egels zyn; zy verschillen hier in van de stralen der gladde Zee-Starren, welke alleen met kleine knobbels bezet zyn, ten naasten by gelykvormig aan die gene, die men op de pooten der Polypen vind.

Idem, *2de kol. reg.* 9. Onder de verschillende soorten van Zee-Starren heeft die gene, wier vorm zeer zonderling is, stralen, welke in zekervoegen zich smaldeelen, even als de takken der boomen of de staarten der Haagdissen. Hierom noemt men haar *Boomswyze Zee-Star*: dit is een ware Polypus, maar van een soort, 't geen alzoo zonderling als de *Zee-Palmboom* is: zie *dit woord*. Men merkt eerst vyf groote rondachtige takken op, in welker midden de mond geplaatst is, die gelyk het lichaam van het Dier, een vyf-hoekige gedaante heeft: dus heeft de mond

mond mede vyf-hoeken, die door de ontmoeting van vyf lippen gevormt worden, welke de vyf zyden van het lichaam beantwoorden. Tusschen de tusschenwydtens der takken heeft men een gat; iedere tak smaldeelt zich in twee andere takken, en dus vervolgens beurteilings in een oneindige meenigte andere takjes, waar van de laatste zoo fyn als hairen zyn. Men heeft 'er een en tachtig duizent negen hondert en twintig aan een Zee-Star geteld, die men in het Kabinet van de Koninglyke Maatschappy van Londen, bewaart. Alle deze groote en kleine takken zyn inwendig omgekromt, buigen zich, even als een Sperwer, en zyn gevormt om den prooi aan te grypen, en hem aan den mond te brengen. Dus is de gedaante van het soort, 't geen men *Medusaas-hoofd*, noemt.

ZEE-VENKEL. (*Byvoegz.*) Dit is een Zee-plant of een soort van Zee-porcelein, waar van men twee soorten onderscheid: te weeten, de groote en de kleine. Dit is byna het eenigste onderscheid 't geen men 'er in opmerkt: wy zullen alleen van de kleine *Zee-Venkel* spreeken. De bloemen van deze Plant zyn geel, maar die van het groote soort zyn wit, in beide vormen zy zonneschermen, en zyn rooswys geschikt. Haar zaad gelykt naar dat der Venkel, alleen is het veel grooter. Deszelfs smaak is aangenaam, prikkelende, en speceryachtig. Deze Plant sterft alle jaren in het begin van den Winter, en koomt in het laatste van de maand Juny, of in het begin van July, weder te voorschyn. Schoon de inzameling van de Zee-Venkel aan een ieder in Vrankryk geoorlooft is; zoo zyn 'er echter weinig Lieden als alleen de Vrouwen, Dochters en Kinderen, van die gene, die naby de Zeekusten woonen, welke dit verrichten; deze brengen haar in zakken en korven naar de naburige Steeden, alwaar zy haar verkoopen, om gezouten en tot Winter-Salade, bewaart te worden. Men moet haar met zwakken Azyn en een weinig Zout, inzouten. Wanneer zy omtrent een maand in deze pekel eerste geweest is, zoo verplaatst men haar, 't zy in vaatjes of in aarde potten, en stort 'er krachtige Azyn op. Men wil dat de blanke Azyn van Rochelle, de beste hier toe is. Men voegt by het Zout, grove Peper, eenige Kruidnagelen, eenige Laauwrierbladeren, en zelfs een weinig Citroenschillen. Men heeft opgemerkt, dat die gene, die op de aardbanken groeit welke de Zee dagelyks bedekt, de beste en de malschste is: die gene die aan den oever der Moerassen voortkoomt, en zeldzamer door het water der Zee besproeit word, is droog en wreed. Zy groeit op het zuivere zand niet: men heeft plaatzen alwaar men alleen de bladeren van de Zee-Venkel, inlecht.

ZEE-VLEUGEL, *Mentula alata.* De Heer *Desbois* zegt dat dit een Visch is, die geen bloed heeft, wiens staart de gedaante van twee vleugelen vertoont, en zyn hoofd het natuurlyk lid van den man. De *Zee-Vleugel*, geeft des nachts licht van zich. Men heeft 'er eene die rood, en met een witte streep versiert is, en niet kwalyk naar een voorhuid gelykt.

ZEE-ZOUT, of GEMEEN-ZOUT. (*Byvoegz.*) In Poolen zyn de zout-mynen zeer diep; men daalt in deze Mynen, door zes vierkante openingen neder, die met hout bekleed zyn, om de afkalving der aarde te beletten; zy zyn een schoon, en te gelyk schrikverwekkent schouwspel voor de Weetgierigen, die deze onderaardsche holen bezichtigen willen. Boven iedere opening is een breed rad geplaatst, 't geen een Paard doed omgaan, en men laat door middel van een kabeltouw alles neder, of trekt het op. De Reizigers die de Myn beschouwen willen, trekken eerst een kleed van een Mynwerker aan, een der Werklieden hecht zich met een klein touw aan het grootte vast, en vat een der vreemdelingen in zyne armen, hier op geeft hy het teeken om neder te laten: wanneer de eerste omtrent drie roeden afgedaalt is, zoo belaad een andere Mynwerker zich met een tweede, en na dat men het rad heeft doen stilhouden, zoo daalt hy mede drie roeden neder, en dus vervolgens. Het is niet zeldzaam dat men een gezelschap van veertig personen, aan dit kabeltouw alleen, vastgehecht ziet. De nederdaling is zeer langzaam, de put zeer duister, vry naauw, en heeft meer als zes hondert voeten loodlynige diepte. Men kan ligtelyk begrypen dat men alle de nodige tyd heeft om verdrietig te worden, of aanmerkingen te maken over de gemaklykheit met welke men zyn leeven in gevaar gestelt heeft, met het van de deugdsaamheit van een touw te doen afhangen. Wanneer men beneden gekomen is,

is, zoo bieden de Mynwerkers ieder een brandende lamp aan, en geleiden de beschouwers naar de plaats der Arbeiders: wanneer men alleen gaan wilde zoo zou men gevaar loopen om in de menigte der weegen of galleryen te verdolen welke elkanderen kruissen, en een soort van doolhof vormen: men heeft hier een Kapel gemaakt, waar in men den Godsdienst verricht. Ieder der Mynwerkers heeft 'er zyn hut of nis; men onderhoud hier tachtig Paarden. De gewelven van zout worden door zuilen of pylaren onderschraagt, die in het zout zelfs uitgehouwen zyn; het licht der fakkels 't geen deze wyduitgestrekte zalen verlicht, verspreid een verwonderenswaardigen glans, die een groenachtige witte kleur heeft. Men vind het zout eerst in blokken van een verbazende grootte, vervolgens in voortloopende lagen, en in een onuitputbare meenigte. Men bedient zich van houweelen, beitels en hamers om het in klompen los te maken, welke vierkante kantzuilen vormen, die een lengte van zeven of acht voeten, en twee en een halve voet middelyn hebben. Men geeft deze zeshoekige lichamen den naam van *Battawanes*. Men is zomtyds geslaagt om 'er stukken van los te maken, welke acht en veertig voeten middelyn hadden. Deze stukken worden op houte rollen tot aan de putten voortgerolt, waar uit zy door zware molenwerken opgewonden worden, die twaalf Paarden doen omgaan. Wat de kleine stukken betreft, men wind dezelve in tonnen, naar boven. Men berekent dat men alle jaren uit de Zout-Mynen van Williska, zes hondert duizent kwintalen Steen-zout bekoomt.

De Zoutmyn van Opper-Hongaryen brengt mede een zeer groot voordeel aan het Huis van Oostenryk aan. Men vind 'er stukken van wit zout in, welke zoo schoon als Kristal zyn; andere zyn geel en blaauw gekleurt, in diervoegen, dat men 'er sieraden van vervaardigt, welke die gene naarbootzen, die men van edele gesteentens maakt.

Dit Zout, is zoo gemeen door geheel Egypte, dat alle putten niets anders als zoutwater uitleveren. Men beschouwt zelfs als een mirakel een put van zoetwater, die men te Matarée, het Heliopolis der Ouden, heeft. Zoo de Nyl dit gebrek niet vergoede, zoo zou Egypte onbewoonbaar zyn, gelyk zulks een groot gedeelte van Arabiën, om dezelve reden is.

Een zeer aanmerkenswaardig schouwspel voor de Natuur-onderzoekers, is, dat de zoutklompen van de Putten of Mynen van Williska, zomtyds rondachtige Keisteenen, Schelpen, en andere lichamen der Zee, bevatten: zomtyds vind men in het midden der lagen van het Steenzout, groote klompen van Rotssteenen, die uit verscheide soorten van Steenen te zamengestelt zyn. Men vind 'er mede getakte stukken hout in, welke zwart geworden, en gemineraliseert zyn; deze hebben een zeer onaangename reuk. De verstikkende of vergiftige dampen, doen zich mede in deze onderaardsche holen gewaar worden. De aarde die het zout bedekt, vormt beddingen, waar van eenige uit leem-aarde, andere uit zand, zandsteen of schelpen, te zamengestelt zyn. Deze banken schynen uit hare plaats verschoven te zyn. Welke eene redeneering kan de oorzaak van deze vervoering der lichamen, en van de voortbrenging van het Steenzout, verklaren?

De Koks werpen Zee-zout, op de ontbrande of zelfs half uitgedoofde koolen, om hen weder vuur te doen vatten, en de aanglomming, en zelfs de hitte en ontvlamming 'er van te vermeerderen. Men kent vry algemeen de verderfwederstaande eigenschap van het Zee-zout, en het gebruik 't geen men 'er hierom tot de bereiding van het vleesch van maakt, en om de dierlyke deelen voor het verderf te bewaren. Het is nuttig, dat men aanmerke dat eene geringe hoeveelheit zout 'er de verderving van verhaast, en dat men een groote hoeveelheit tot de verderffelyke stoffen gebruiken moet, wanneer men haar voor de verrotting bewaren wil. Het is om deze reden, dat ongezouten vleeschnat langer goed blyft als dat gene, waar in men de gewoone hoeveelheit zout gedaan heeft, en dat het pekelspek in een sterke pekel niet verderft.

ZEEP-KRUID. (*Byvoegz.*) Dit is een der krachtigste oplossende middelen tegens de verstoppingen die door de lymachtig een vette stoffen in de vaten der ingewanden veroorzaakt worden.

ZEILSTEEN, *Magnes.* (*Byvoegz.*) Die van Devonshire is bruinachtig rood, en die van Lotharingen graauwachtig. De Zeilsteen is min of meer te zamengepakt; hy smelt bezwaarlyk, en geeft een geringe hoeveelheit van vry slecht yzer uit.

Welk eene omwenteling heeft deze in de duisternis bedolven zelfstandigheit niet veroorzaakt! De Zeilsteen heeft een gemeenschap tusschen de verschillende deelen van den Aardkloot voortgebracht, en heeft ons een nieuwe Wereld en eenen nieuwen wech naar de Oost-Indiën doen ontdekken.

De aantrekkende kracht van den zeilsteen, in dien staat waar in hy uit de Myn voortkoomt, is van zeer weinig aanbelang; het is om deze reden dat men genoodzaakt is om hem te wapenen, om zyne kracht te vermeerderen; behalven dit richt en pakt het beslag alle zyne krachten naar de Polen te zamen, en veroorzaakt dat alle zyne uitvloeijingen naar de lichamen gericht worden, die onder zyne Poolen geplaatst zyn; maar men moet alvorens naauwkeurig van de Polen van zynen Steen onderricht zyn.

Men heeft 'er een in ons Kabinet gezien, die met zyn beslag niet meer als drie en een half vierde gedeelte van een lood woeg; hy ligte echter met gemak negen en een half ons yzer op; dat is te zeggen, twee en twintig malen zyne zwaarte: dit is zeer aanmerkelyk, wanneer men acht op zyne kleinte geeft.

Men stelt mede doorkonstgemaakte zeilsteenen te zamen, welke veel krachtiger als de natuurlyke zyn; op dezelve wyze als men het yzer zeilsteenkrachtig maakt, zonder dat het den zeilsteen aanraakt: men vind hier van zeer omstandige beschryvingen in de *Dictionaire Encyclopedique*, in de *Natuurkundige Lessen van den Abt Nollet*, enz. Het is door de krachten van den Zeilsteen, dat men zekere figuren in een bekken met water doet beweegen, en weet te ontdekken waar, en in welke richting zekere voorwerpen verborgen zyn, en alle de andere uitwerkzelen voortbrengt, waar van men de oorzaken aan het gemeene Volk, onder den hoogdravenden naam van *Konst der Negromancia*, aankondigt. Kundige Geneesheeren maken geen gebruik van den zeilsteen, 't zy uitwendig of inwendig. Men vind in myne Mineraalkunde eenige andere byzonderheden betreffende den Zeilsteen.

ZENEBLADEN. (*Byvoegz.*) Eenige bladeren van het Waterspeenkruid of Beekschuim met de Zenebladeren afgetrokken zynde, verbeteren 'er den kwaden smaak op een zonderlinge wyze van: *zie* de *Memoriën van de Akademie van Parys, voor het Jaar* 1701.

De Kruidkundigem maken melding van een soort van WILDE ZENEBLADEN, *Emerus*. Dit is een soort van *Colutea*, welke van dat gene verschilt, waar van wy onder den naam van *Lombaartsche Linzen*, gesprooken hebben. De *Emerus* is by de Tuinlieden onder den naam van *Securidaca*, bekent. Dit soort van bastaart Zenebladen is een Heester, die natuurlyk in het grootste gedeelte der Zuidelyke Landen van Europa groeit, en dat men in onze Tuinen tot sieraad aankweekt: uit deszelfs voet schieten verscheide steelen uit, waar van de schors graauw aan het oude hout, en groen aan de jonge takken is. Zyne bloemen zyn drie by elkanderen langs de nieuwe takken geplaatst: zy beginnen zich in 't einde van de maand April te vertoonen, en zy bloeijen een maand; op de bloemen volgen in de maand September, zaden, die in dunne peulen of scheden besloten zyn; deze zyn gekromt en uit leedjes te zamengesteld.

De *Emerus* groeit schielyk, vermeerdert zeer gemaklyk, wederstaat de grootste gestrengheden van onze winters, vordert geen byzondere aankweeking, en slaagt in byna alle gronden. Men kan hem door de scheuten vermeerderen die uit den voet voortkoomen, als mede door looten, botten, en de zaden die men in de maand Maart, zaaijen moet: men kent alleen twee soorten van dezen heester: 1. de *Gemeene Bastaart Zenebladen*, deze is niet zeer gemeen, om dat hy weinig aangenaamheit bezit, en dat men zich zoo zeer op zyne aankweeking niet toelecht. Hy schiet ter hoogte van tien voeten op; men versiert 'er de lustboschjes mede, of wanneer de bloemen verwelkt zyn zoo vormt men hem een hoofd, en scheert hem rond. 2. De *Kleine Bastaart Zenebladen*, is een der bevalligste Heesters, die men tot versiering van een Tuin gebruiken kan: deze Heester schiet hooger als vier of vyf voeten op: zyn loof is dicht, maar klein: zyne bloemen die uitwendig eene roode kleur hebben, vertoonen zich twee malen in het jaar, in de Lente en in den Herfst. Men vormt 'er lage heggen van, die eene hoogte van drie of vier voeten hebben. zyn bruin en bestendig groen steekt op al het andere af, en de langdurigheit van zyne bloemen ver-

verschaft een aangenaam gezicht, gedurende het begin van den zomer.

ZEOLITUS. De Heer *A. F. Cronstedt*, heeft dezen naam aan een nieuwe steenachtige zelfstandigheit gegeeven, waar van hy melding in het achtiende deel der *Memoriën van de Akademie van Stokholm, voor het Jaar* 1756, gemaakt heeft; deze zelfstandigheit door het vuur onderzocht zynde, zecht de Heer *Cronstedt*, levert verschynzelen uit, die haar van alle bekende steenen doet onderscheiden. Deze Schryver heeft 'er staaltjes van, uit twee byzondere plaatzen ontvangen. Het eene dat uit de Kopermyn van Swapawari in Torneosche gedeelte van Lapland kwam, was helder geel, en scheen uit kleine kegels te zamengestelt, die door pyramiden of naalden gevormt wierden, waar van de toppen in een middelpunt te zamen liepen: het andere staaltje, 't geen men uit Ysland overgebracht had, was witachtig, voor een gedeelte uit te zamen gepakte deeltjes zamengestelt, gelykvormig aan die van het Kryt, en ondoorschynende, en voor een gedeelte uit evenmiddelpuntige wiggen, die zonder order geplaatst, en doorschynende zyn. De *Zeolitus* bezit de hardheit van het gemeene Spath; hy geeft geen vonken uit wanneer hy met het staal geslagen word, en hy maakt geen opbruissingen met de zuure vochten: wanneer hy voor de vlam der Glasbazers lamp blootgestelt word, zoo zwelt hy op, en kookt even als den Borax; vervolgens verandert hy in een wit en doorschynent glas, naar een phosphoriek licht, uitgegeeven te hebben. Eindelyk de Steen die de grootste overeenkomst met den *Zeolitus* heeft, is de *Schirl*; maar zyne smelting is van dezelve omstandigheden niet vergezelt: *zie* SCHIRL.

Het schynt noch dat de *Zeolitus* door de ontlediging van de Minerale zelfstandigheden verschilt, waar van wy op de woorden *Minerale Rym* en *Schuimende Steen*, gesproken hebben. Zie *deze woorden*. Wanneer deze twee laatste lichamen plotzeling opbruissing met de zuuren, 't zy van de Salpeter of vitriool, maken, zoo is dit, om dat zy met een laag van kalkachtige Aarde omkleed zyn, of liever met stoffen die overeenkomsten met deze zuuren hebben, hen met een koralyn roodkleuren, en hen in weinig tyd, een zelfstandigheit van natte Styfzel of van trillent Gelei doen verkrygen. Voor 't overige, de opbruissing houd aanstonds op, en het gestremde vocht, vormt aan zyn oppervlak, kleine kegelvormige verhevenheden, die uit stralen te zamengestelt zyn, welke van het middelpunt naar den omtrek afwyken; in een woord, dit soort van Gelei, gelykt zeer veel naar dat gene dat men door dezelve handelwyze bekoomt, wanneer men verzwakt vitrioliesch zuur op een soort van gepulveriseert Glas giet, 't geen door een mengzel van witte kleiaarde en geblusehte kalk, voortgebracht word. Wy zullen niet langer op de Scheikundige omstandigheden stil staan die de Heer *Swab* in het twintigste deel van de *Zweedsche Geleerden* beschryft. Wy zullen ons bepalen met te zeggen, dat het Gelei, waar van wy hier spreeken, meer en meer lymachtig, kleverig, en zamengepakt word, en eindelyk de zelfstandigheit van eenen breukigen en met barsten vervulden Steen verkrygt: in de breuken is hy glinsterende, en hy splintert af, even als het Glas of als de Vuursteenen: dit alles kan ons eenig denkbeeld van de vorming der *Vuursteenen* geeven. Wy zullen 'er mede byvoegen, dat, na dat wy de verschillensoorten van Zeolitus beschouwt hebben, die de President *Ogier* uit het Noorden mede gebracht heeft, zy veel overeenkomst met de zware, smeltbare, gestreepte en witte Spathen hebben, welke wy in het Vogesische Gebergte verzamelt hebben: wy hebben mede opgemerkt, dat men mede veele Zeolitus op het strand van het Eiland Scheppy vind, 't geen aan Engeland behoort. De Engelsche Natuuronderzoekers geeven aan dezen Steen den naam van *Lusus naturæ*. De *Zeolitus* eindelyk schynt ons alleen een soort van zwaar Spath te zyn, 't geen hanekamswys of streepswys gevormt is.

ZEVEN-OOG. Dezen naam geeft men in Normandyen, en byzonder te Rouaan, aan een soort van klein Lamprytje, waar van men een meenigte in de Lente eet: het zyn ongetwyfelt de openingen die deze Visch aan de beide zyden van het lichaam heeft, waar om men hem de naam van *Zeven-oog* gegeeven heeft: *zie* LAMPREI.

ZILVER. (*Byvoegz.*) Het *Hairswyze Zilver*, *Argentum capillare*, bestaat uit vezelen, die zoo dun en zoo fyn zyn, dat men hen

hen niet beter als by hairen, zyde draden, of een vlokje wol vergelyken kan, 't geen met glinsterende stippen gestipt is. Het *Draadswyze Zilver*, bestaat wezentlyk uit draden, welke zoo wel gevormt zyn, dat men zeggen zou, dat zy gesponnen waren. Het *Groeijent Zilver*, gelykt in zekervoegen naar een Heester, want men ontdekt 'er een stam, groote en kleine takken, enz., in. Het *Gebladerde Zilver* gelykt zeer veel naar de bladeren der Varen; men ziet 'er eene rib in, die aan wederzyden takken uitgeeft. Het *Zilver in Plaatjes* is in kleine, enkelvoudige en gladde plaatsjes uitgebreid, die geen de minste vorm, van bladeren hebben.

De gemeenste Zilver-Ertzen zyn die gene, waar in dit Metaal, in den Steen, besloten is: de metaal deeltjes zyn in den klomp verdeelt, en de rykdom van de Ertz, hangt van de betrekkelyke hoeveelheit, en de grootte van deze deeltjes, ten opzichten van den klomp. In dit soort van Ertzen, heeft het Zilver zyne natuurlyke kleur.

Na de *Hoornachtige Zilver-Ertzen*, komen, in rykdom, de *Roode Zilver-Ertzen*, deze zyn dan eens troswys en hebben een vermiljoen roode kleur, dan eens met zwart gevlakt, dan weder schoon rood, doorschynende, en gekristalliseert; indiervoegen, dat men hen by den eersten opslag van het oog veel eerder voor Ertzen van Robyn of Granaat, als voor Zilver-Ertzen, zou aanzien. Vervolgens, koomt de *Glasachtige Zilver-Ertz*; de *Witte Zilver-Ertz*, en de *Graauwe Zilver-Ertz*.

In den tyd van *Olaus Wormius*, bekwam men uit de Mynen van Noorweegen, een klomp Zilver, die hondert en dertig marken woeg. Men leest in de *Affiches van het Jaar* 1753, dat men in de Bergen van Styriën een Zilvermyn ondekt heeft, die, zoo men zecht, ryker is als die gene, die men tot heden toe, in een der drie deelen van de Oude Wereld, be-arbeid heeft.

Het zuivere Zilver, word door het ontbindent middel van het Goud niet aangetast: het is onverderflyk in de lucht, in het water en in het vuur; echter word het door den damp, of rook van de Zwavel, gemineraliseert; die van stinkende stoffen, de aanraking van eijerdoorn, enz., doet het zwart worden.

ZINCK. (*Byvoegz.*) De Myn van Rammelsberg naby Goslar, in Opper-Saxen, die 'er de grootste hoeveelheit van uitlevert, is uit zwavelachtige en yzerachtige Pyriten, Lood, 't geen zomtyds ryk in Zilver is, en een zeer harde aardachtige stoffe, te zamengestelt.

Bladz. 968. *1ste kol. reg.* 4. De Zinck ontbrand in het vuur: het is mede inderdaat de brandbaarste van alle metaalachtige zelfstandigheden, en die gene, die het hevigste met de Salpeter uitbarst; en zy brengt alsdan een lichte, verblindende, en luisterryk-ste vlam voort. Alle deze schoone eigenschappen, welke by die gene bekent zyn, die zich op het zamenstellen der Vuurwerken toeleggen, doen hen dit half-metaal onder verscheide zamenstellen van Vuurwerken mengen, in welke het een treffent gezicht verschaft, en de schoonste uitwerkzelen in dit soort voortbrengt.

ZINNEN, *Sensus.* Dezen naam geeft men aan de vyf voorname gewaarwordingen die onze Ziel ontvangt, en gelegenheit van zekere indrukzelen, die uitwendig op het lichaam gemaakt worden. Men onderscheid gewonelyk vyf Zinnen: deze zyn. Ten 1ste, het *Gevoel.* Ten 2de, de *Smaak.* Ten 3de, de *Reuk.* Ten 4de, het *Gezicht.* En ten 5de, het *Gehoor.* *Zie* het gene wy van de *Zinnen* op het woord MENSCH, gezecht hebben.

De Honger, de Dorst, het Vermaak, de Smert, het Geheugen, de Oplettenheit, de Verbeelding, en alle de Indrukzelen die inwendig onze Ziel aandoen, en byzonder die gene, die door middel van de zenuwen in het Brein overgebracht worden, zyn ten minsten wyzingen van de vyf groote gewaarwordingen, of, zoo men wil, ondergeschikte Zinnen.

ZODIAK: *zie* op het woord ZAMENSTARRING.

ZOMERDRADEN. Dezen naam geeft het Gemeen, aan zekere witte vezelen, die zomtyds vry dik zyn, en die men des zomers, gedurende de groote hitte, door de lucht ziet dryven: men gelooft dat dit webben van Spinnekoppen zyn, die door den wind opgenomen en vervoert worden,

of

of alleen enkele zeer fyne draden van het soort van Spinnen, die men *Langbeenen* noemt. Kan men noch niet vermoeden dat 'er onder deze in de lucht omzwevende vezeldraden, een meenigte zyn, welke hunnen oorsprong aan het dons van zekere Planten verschuldigt zyn, wier bladeren en steelen katoenachtig zyn: *zie* SPINNEKOP en WILGEBOOM.

ZON, *Sol.* In de Starrekunde, is dit de groote lichtende Star, die de Wereld verlicht, en die, door haar aanwezigheit, boven de gezicht-einder, den dach uitmaakt. De Zon is het middelpunt van het steltzel der *Dwaalstarren* en *Komeeten*: zie *deze woorden*.

ZONDVLOED. (*Byvoegz.*) *Bladzyde* 969, *2de kolom*, *regel* 5, *van onder*. In een woord, dit is het voornaamste tydmerk van de Tydrekenkunde.

De Heer *Walch* zecht, in zyne Theses over de Zondvloeden der Ouden, dat het geheugen van den algemeenen Zondvloed, by alle Volken bewaart is; de Grieken, en vooral de Egyptenaren en Assyriers hebben 'er op verschillende wyzen van gedacht. Dezelve Schryver zecht noch, dat 'er een tegenstrydigheit plaats heeft onder die der Grieken, die 'er van gesprooken hebben. Eenige houden staande, dat 'er twee Zondvloeden plaats gehad hebben, andere maken van drie melding, eenige van vier, en zommige voegen 'er zelfs een vyfde by. De Heer *Walch*, brengt alle deze Zondvloeden tot die van *Noach*, van welke zy hunnen oorsprong ontleenen; om dat alle de Ongewyde Schryvers 'er dezelve omstandigheden van verhalen. Eindelyk verwondert hy zich, dat, daar de woorden van *Mozes* zoo klaar zyn, men noch over het jaar, de tyd, en andere omstandigheden, van den Zondvloed twisten kan. Dus was deze algemeene overstrooming, dat zy alles deed omkomen wat op de Aarde leefden, uitgezondert *Noach*, zyn Huisgezin, de Visschen en alles wat met *Noach* in de Arke besloten was. *Mozes*, beschryft 'er de historie van, in het zesde en zevende hoofdstuk van *Genesis*. De beste Tydrekenkundigen bepalen hem op het jaar 1656, na de schepping der Wereld, en 2293 jaren voor de geboorte van CHRISTUS. De Zondvloed was altoos en is noch het grootste onderwerp der nasporingen en aanmerkingen van de Natuuronderzoekers, enz. De voornaamste zaken die 'er in betwist worden kan men tot de drie volgende brengen. Ten 1ste, zyne Uitgestrektheit; dat is te zeggen, of hy volstrekt algemeen geweest is, of alleen over eenige Landen gegaan heeft. Ten 2de, zyne Oorzaak. En ten 3de, zyne Uitwerkzelen. Het zal genoeg zyn dat wy zeggen, dat men als een natuurkundig bewys van de algemeenheit van den Zondvloed, en de groote veranderingen die hy op onzen Aardkloot veroorzaakt heeft, die verwonderenswaardige meenigte Zee-lichamen beschouwt, welke zoo wel over het oppervlak der Aarde als in hare ingewanden in alle Landen, besloten zyn: maar de zwarigheit bestaat hier in, om deze verspreiding te verklaren, op eene wyze die overeenkomstig is met de strekking en met de gesteltheit van de banken, de lagen en de Landschappen, in welke men hen vind. De Heer *Pluche*, in zyn *Schouwtoneel der Natuur* van den Zondvloed sprekende, stemt toe, dat de Landstreeken in de nabuurschap van den Tiger en de Euphraat, in deze verschrikkelyke overstrooming niet begreepen geweest zyn, en dat zy alleen hier van onder alle de Landen van de Oude Wereld, uitgezondert zyn; hy geeft haar hierom den naam van de *Wieg van het Menschelyke geslacht*.

ZONNESCHERMSWYZE PLANTEN, *Umbellatæ*. De Kruidkundigen geeven dezen naam aan een geslacht van Planten die vry talryk, en byna alle grasachtig zyn; men heeft 'er weinige onder die alle jaren op nieuw voortkoomen; de andere zyn langlevende door hunne wortelen, welke raapswys of knobbelachtig zyn. Hare steelen zyn kegelvormig, met veel merg vervult, en dikwyls hol. Hare takken staan beurtelings, gelyk mede hare bladeren, welke of geheel, of gevingert, of gevleugelt zyn; het grootste gedeelte der bloemen zyn hermaphroditiesch, en zonneschermswys geschikt. De plaatzing der zonneschermen op de steelen, vormt dikwyls vry standvastige kenmerken. De kleur der bloemen is niet zeer veranderlyk. Eenige van deze Planten zyn maagversterkende, en zeer verwarmende. Het grootste gedeelte der anderen zyn vry hevige vergiften; vooral die

die gene, die op moerasachtige plaatzen groeijen; het melkachtige ſap van hare wortelen is brandende. Men beſchut zich tegens hare nadeelige uitwerkſelen, met het zuure ſap van Planten te drinken. Men plaatſt onder de Zonneſchermswyze Planten, de ſoorten van *Gens-eng*, *Venkel*, *Karwei*, *Kervel*, *Dolle-Kervel*, *Karoten*, *Duitſch Beerenklaauw*, *Pinſternaken*, enz. Zie *deze woorden*, en dat van *Zonneſcherm*, in het *Alphabetieſch Tafreel*, enz., op het woord PLANT.

ZOODE. (*Byvoegz.*) De graszooden zyn een der aangenaamſte voorwerpen van het Veld voor de oogen; zy zyn meede een der grootſte ſieraden van de bloemperken en bloemtuinen. Zy komen van 't zelfs in een goeden grond voort, of wel van het Graszaad of de zoogenaamde plakken die men van andere plaatzen afneemt. Wy zullen van deze beide wyzen ſpreeken, waar door men zich ſchoone Graszooden, verſchaffen kan.

Men weet, dat de ſchoone Graszooden door het Gras en de Klaveren gevormt worden, en weinig met andere Planten vermengt zyn. Gelukkig is het, wanneer 'er na de zaaijing regen ontſtaat, om dat dit de moeite van de beſproeijing beſpaart; behalven dit, opent het de aarde, en doet het zaad ſpoediger uitſpruiten: hierom verkieſt men de maanden Maart en September, om het Klaveren en Graszaad te zaaijen, voor en na de zware zomerhittens. Men moet mede de voorzorg gebruiken om alle jaren nieuwe zaden te zaaijen om haar te vernieuwen, te ververſchen en te verdikken, vooral op de plaatzen, alwaar zy te dun worden. Men moet haar behalven dit, geduurende de droogtens beſproeijen, het gras nederſlaan wanneer het te hoog word, 'er een houte of ſteene rol over doen gaan, ten einde het te verpletten, en te beletten, dat het eene grasſcheutje, het andere in hoogte, niet overtreft.

Bladz. 972, *1ſte kolom*, *regel* 31. Alle deze middelen werken uit, dat de Graszooden die men van elders genoomen heeft, zich onbeweeglyk met de nieuwe aarde vereenigen, zich in haar inlyven, 'er aan alle zyden wortelen in uitſchieten, en 'er hun voedzel uittrekken. Niets anders word 'er verder vereiſcht om het in dien ſtaat te houden, dan om het te maaijen, te rollen, en het met vernuft en zorgvuldigheit gade te ſlaan. Het is op deze wyze dat de Engelſchen hunne grasperken en andere gedeeltens van hunne Luſthoven met graszooden bekleeden; het is een bevallig gezicht, wanneer men zyn oog over deze ſchoone en gelykgeſchooren Veld-tapyten van groen, laat weiden, welke men op alle de Landgoederen van dit Volk ziet.

ZOOLITEN. (*Byvoegz.*) Men geeft den naam van *Zoologia*, aan de Wetenſchap die alle de Dieren van de Natuur beſchryft. Men verdeelt deze Wetenſchap in zoo veel afzonderlyke deelen, als men klaſſen van Dieren heeft; te weeten, in de *Anthropologia*; of de Hiſtorie van den Menſch; de *Tetrapodologia*, of de Hiſtorie van de Viervoetige Dieren; de *Ornithologia*, of de Hiſtorie der Vogelen; de *Amphibiologia*, of de Hiſtorie van de Half-ſlachtige Dieren, of Dieren van beiderlei leeven; de *Ichthyologia*, of de Hiſtorie der Viſſchen; de *Entomologia*, of de Hiſtorie van de Inſecten; en de *Zoophytologia*, of de Hiſtorie der Plantdieren.

ZOOMORPHITEN. Dit woord, dient om ſteenen te beteekenen, die in zekervoegen, naar bekende Dieren gelyken. Men zecht *Phytomorphites*, om Boomſteenen uit te drukken. Eenige hedendaagſche Natuuronderzoekers beſchouwen de Steengewaſſchen, als *Phytomorphoſite Dieren*.

ZOOPHYTEN, *Zoophyta* of *Zoophyten*. (*Byvoegz.*) Dit is een geſlacht van Water-Dieren die geen bloed hebben, maar eene gelykvormigheit met bekende lichamen.

De nieuwe *Zoophyt* of het nieuwe *Plant-Dier*, 't geen veele Natuuronderzoekers bedroogen heeft, die het voor den waren *Lilium lapideum* hielden, is in den Zomer van het Jaar 1753, omtrent den Noordpool, tachtig mylen van Groenland, door den Kapitein *Adriaanz*, gevangen, die zich hier tot de Walviſchvangſt bevond.

Dit groote Plant-Dier is, zecht de Heer *Ellis*, een wezentlyke Polypen-neſt, een verzameling van Zee-dieren, die ieder acht klaau-

klaauwen of armen hebben, welke ter wederzyden met vezelen bezet zyn, die den dienst van vingeren doen. De mond die in het middelpunt van de armen geplaatst is, op de plaats alwaar zy zich vereenigen, heeft rechte en getande lippen. De Heer *Ellis* heeft, onder het ontledigen van dit zoo zonderlinge en te zamengestelde Dier, een blaas ontdekt, die, behalven de eigenschap van die van de Visschen welke zwemmen, het noch tot een geleibuis dient om de bouwstoffen te vervoeren welke deze verschillende lichamen verzamelen, en welke hen noodzakelyk zyn tot de verdediging en aangroei van hunnen langen en beenachtigen stam: dezelve Natuur-onderzoeker is in tegendeel overreed, dat de *Lilium lapideum*, niet anders als een versteent afgelecht deel van dit Dier is.

Bladz. 973, *2de kolom*, *reg.* 3. *van ond.* Eindelyk heeft de Heer *Pallas*, een Geneesheer, zyn Werk over de *Zoophyten* of *Plant-dieren*, in 't licht gegeeven. Deze Geleerde Schryver, heeft veelvuldige nasporingen gedaan om dit soort, van met werktuigen begaafde wezens te bepalen, en in klassen te schikken. Zie hier de uitkomst van zyne nasporingen.

De *Zoophyten* of *Plant-dieren*, maken den overgang van de Planten tot de Dieren uit. Hy beschouwt deze klasse als het eenige *Hermaphroditische Landschap van het Ryk der Natuur*. Hy verdeelt de Zoophyten in vyftien voorname geslachten; te weeten:

1. De Polypus, *Hydra*. Dit is de Zoetwater Polypus van den Heer *de Reaumur*, en de *Proteus* van eenige Schryveren. Hy telt 'er vier soorten van op.

2. Het Hoornwier, *Eschara*. Dit is de Flustra van *Linnæus*; hy beschryft 'er vyftien soorten van, onder welke men den *Spons-steen der Winkels*, en de *Bastaart Neptunus Leb*, vind.

3. Het Celachtig Koralyn, *Cellularia*. Hy telt hier zeventien soorten van op.

4. Het Pyp-Koralyn, *Tubularia*. Dit zyn buizen die eene hoornachtige zelfstandigheit hebben. Zy zyn buigzaam en veerkrachtig: de Schryver maakt van negen soorten melding.

5. De Bastaart Polypus, of Gearmde Polypus, *Brachionus*. Hy telt 'er achtien soorten van op.

6. Het Blaas-Koralyn, *Sertularia*. Dit is een soort van Koralyn met platachtige leedjes, 't geen een zelfstandigheit van zacht Hoorn heeft. Hy telt 'er zeven en dertig soorten van op, als het *Paardestaarts-Koralyn*, *Zee-Denne-Koralyn*, *Zee-Tamarisk-Koralyn*, *Eekhoornstaart-Koralyn*, enz.

7. De Hoornplanten, *Gorgonia*, bevatten de Steenplanten, en hoornplanten. De bastachtige schors der Hoornplanten is gekleurt, porieachtig en gesagrynt: *Boerhave* heeft hen *Titanokeratophytis* genoemt. De byzondere wezens van dit soort, hebben het zamenweefzel van het Hoorn, en de gedaante en de buigzaamheit van Boomtakken. Deze lichamen zyn, om eigentlyk te spreeken, niets anders als geraamtens der Polypussen, welke hen bewoonen en gevormt hebben: dit zyn eindelyk Zoophyten of Plant-dieren by uitnemenheid; tot deze behoren de Zee-waaijer, de Valsche Zee-Heester, die oneigentlyk, *Zwart-Koraal* genoemt word, en een meenigte andere. De Schryver telt 'er een en dertig soorten van op.

8. De Zee-Heester, *Antipathas*. Dit is een Boomswys voortbrengzel der Polypen; het is zacht en half-doorschynende, en zyne schors is in geenen deelen kalkachtig, maar even als geleiachtig. Men telt 'er tien soorten van.

9. Het Koraal, *Isis*. De Latynsche naam van *Isis*, heeft de Ridder *Linnæus* aan het geslacht der Koralen gegeeven. Men heeft het rood Koraal, het wit Koraal, en het leedjes Koraal, 't geen of rood, of wit is: de Heer *Pallas*, telt niet meer als vier soorten van *Isis* op.

10. Het Pyp-Koraal, *Millepora*, is hard, kalkachtig, en getakt; zyne zelfstandigheit is vast, en aan deszelfs oppervlak met zeer kleine poriën versiert: deze poriën zyn kegelvormig en starswys, en even als in het Starre-Koraal. Men telt 'er achtien soorten

ten van : tot deze behooren het Veelbladig Pyp-Koraal, het Kant-Koraal of de Neptunes-lob, het Violet-Pyp-Koraal van de Philippynsche Eilanden, en de Hoorn van het Zee-Damhart.

11. Het STARRE-KORAAL, *Madrepora*. Deze Koralen zyn altoos getakt of celswys, hard en kalkachtig. De Schryver haalt 'er vyf en dertig soorten van aan; onder deze behooren de Zee-Paddestoel, de Neptunus-muts, het Brein-Koraal, de Zee-Amaranth, de Zee-Kruidnagel, de Grootporie of Acroparia, het wit Koraal der Winkels, het groote gestarnde Starre-Koraal, het Hartshoorn-Koraal, enz.

12. Het ORGEL-KORAAL, *Tubipora*, dit bestaat uit stevige buizen die evenwydig, duidelyk van elkanderen gescheiden, en in leedjes verdeelt zyn. Men heeft 'er een kleine hevel in, die van leedje tot leedje voortgaat, een dezer is de Orgelpyp.

13. Het ZEE-SCHUIM, *Alcyonium*. De Zee-Schuimen hebben een kraakbeenachtig omkleedzel, hunne geheele zelfstandigheit is zacht; men merkt 'er zeer veel gestarde poriën aan op, een dezer is het boomswys Zee-Schuim van Noorwegen, de Zee-Hand, de Zee-Appel of Zee-Beurs, de Zee-Druif, de Zee-Long, en de Zee-Wespen-nest. De soorten van dit geslacht, zyn twaalf in getal.

14. De ZEE-SCHACHT, *Pennatula*, bestaat uit een stam, en vingeren of stroken die hard, en inwendig even als beenachtig; en uitwendig polypachtig zyn; een dezer is het Plant-Dier van de Zee van Groenland, de Zee-Veder, en de Zee-Pyl. Dit geslacht bevat elf soorten.

15. Het SPONS-GEWAS, *Spongia*. Dit is het werk en de nest van zekere wormen. De Heer *Pallas*, telt 'er acht en twintig soorten van op.

Dus bepaalt deze Schryver, vyftien geslachten van Zoophyten, welke twee hondert en vyftig soorten bevatten.

Hy voegt by deze aaneenschakeling der Zoophyten, en by wyze van aanhangzel, drie twyffelachtige geslachten, *Genera ambigua*. Het eerste, bevat zeven soorten van LINTWORMEN, *Teniæ*. Het tweede, het geslacht der KLOOT-DIERTJES, *Volvoces*. Hy haalt 'er twee soorten van aan. Het tweede soort, is de *Volvox*, dat door de Heeren *Baker* en *Roesel*, ontdekt is. Dit is een Dier van een gelykvormige vorm: men zou zeggen, dat het een bolletje zonder eenige werktuigelyke deelen was, echter beweegt het zich, en gaat naar zyne begeerte in het zoet water voort, 't geen het bewoond. Door een vergrootglas beschouwt zynde, schynt het uit eene verzameling van kleine zaadjes of eijeren, even als de Polypus te zamengestelt te zyn. De Heer *Pallas* wil, dat de werktuigelyke deeltjes, die men in het zaad der groote Dieren vind, bezielde wezens zyn, welke tot het geslacht van dit soort van Diertjes behoren. Het derde soort, bevat de Koraalgewassen, die *Imperati*, onder den naam van *Nodulariæ* beteekent heeft, en die volgens onzen Schryver, tot het Ryk der Planten behooren, gelyk de Kalkoens-veder, het Zee-Navelkruid, en het Leedjes-Koraal der Winkels, (wy plaatzen dit laatsten onder de voortbrengzelen der Polypen: *zie* KORAALGEWASSEN). Dit geslacht bevat dertien soorten.

ZUURACHTIG MINERAAL-ZOUT. (*Byvoegz.*) Men onderscheid vier Enkelvoudige Zuuren; te weeten, het Vitriooliesch Zuur; het Salpeterachtig Zuur; het Zuur van het Zee-Zout; en dat der Planten. *Zie Vitriool*, *Salpeter*, *Zee-Zout*, en *Wyn*, op het artikel WYNSTOK.

ZWARTE BEESTJES. Dezen naam geeven de Bakkers aan de Zwartachtige Torren, die zy in het Meel vinden.

ZWARTE MEEUW, *Larus rostro inæquali*. Dit is een Water-Vogel, wiens zeer snydende bek, geheel onregelmatig is, want het onderstuk is byna twee duimen langer als het bovenstuk. Deze Vogel is een soort van Meeuw, die voor een gedeelte zwart is: zyne pooten en de helft van zynen bek, zyn rood. *Zie* MEEUW.

ZWARTE-ZEE of VERSCHRIKKELYKE-ZEE. Deze naamen heeft men aan het *Pontus Euxinus* gegeeven, 't geen met de Middelandsche-Zee, gemeenschap heeft. De Onweders op deze Zee, zyn veel heviger en veel gevaarlyker, als die van

van eenige andere Zeën, om dat haar water aan alle zyden besloten is, en dat hare baren de Scheepen aan alle zyden aantasten. Het water van deze Zee, waar in men niet een eenige goede Haven heeft, bezit zoo weinig zoutheit dat het des winters byna geheel bevriest. Haar Slib is een vry zwartachtig Slyk.

ZWAVEL. (*Byvoegz.*) Men vind in het Fransche Comté, Keisteenen, die een rondachtige en onregelmatige gedaante hebben, gelyk eenige Holle Versteende lichamen, en die met een Maagden-Zwavel in poeder vervult zyn, vry gelykvormig aan die van de wateren van Tivoli.

Men heeft twee Landstreeken op Ysland, welke delfbare zuivere Zwavel verschaffen; deze Rechtsgebieden zyn, die van *Huscoin* en *Krisewig*: het is hier, dat men in een uur tachtig Paarden met een natuurlyke en doorschynende Zwavel beladen kan. Men ontdekt de plaatzen welke zwavel bevatten, door een in 't midden gebarste aardhoogte, waar uit een sterke hitte voortkoomt; naar mate dat men haar opdelft, word de hitte van den grond sterker, en de arbeid zeer moeijelyk: men kan 'er zelfs alleen des nachts in arbeiden, om dat de hitte der Zon, gevoegt by die van den grond, de Werklieden te lastig zyn zou.

De Zwavel is zeer dikwyls de stoffe die de Metaalachtige zelfstandigheden mineraliseert; die gene, die de Metalen vormen doet aanneemen, die zy zonder dit, niet hebben zouden.

Het Zwavelachtige Zuur, 't geen zich van de Zwavel gedurende hare branding afscheid, is zeer bekwaam om de Insecten en andere Dieren te doen sterven; het is hierom zeer verstandig, dat men Zwavel op den bodem der Scheepen brand, die van langdurige tochten te rug koomen, na dat men alle openingen, naauwkeurig gesloten heeft. Door dit middel doet men de Rotten, Muizen en andere schadelyke Dieren omkomen, en men zuivert 'er de lucht in, die zomtyds een ondraaglyken stank heeft, en waar van de uitwerkzelen, zeer schadelyk aan het Scheeps-volk zyn konnen; men moet dezelve zorgvuldigheden gebruiken, wanneer men huizen bewoonen wil, die een lange reeks van jaren verlaten geweest zyn.

ZWAVELMYN. Dezen naam geeft men aan de groef of plaats, uit welke men de Zwavel uitdelft. Men vind de Zwavelmynen doorgaans in de Vuurbrakende Bergen, of die Assche, Lavaas, enz., uitwerpen. *Zie* ZWAVEL, en BRANDENDE BERGEN.

E I N D E.

LATYNSCH

LATYNSCH REGISTER,

Van alle de Artykelen die in 't geheele Werk zyn.

A.

Abalzemer aut Senna, *Zenebladen.*
Abelica, *Valsch Sandelhout van Candia.*
Abelmosch, semen moschi, *Amberplant.*

Abies, *Denneboom.*
Canadensis, fructu brevi, zie *Balsem van Kanada* en *Denneboom*
tenuior folio, fructu deorsum inflexo (Picea) zie *Denneboom.*

Abiga aut iva arthetica, *Veld-Cypres.*
Ablactatio, *Met het schild, en met een slapend oog, griffelen.*
Abomasus: *zie op het artikel* Herkauwende Dieren.
Abrotanoïdes Madrepora: *zie op het artikel* Zoophyten.

Abrotanum campestre, *Veld-Averuit.*
fœmina vulgare, aut Santolina: *zie* op het artikel *Averuit.*
mas, *Averuit mannetje.*
linifolio acriori & odorato (Dracunculus esculentus), *Dragon.*

Absinthium, *Alsem.*
Alpinum candidum humile (*Alsem der Alpen*) zie *Alsem.*
Ponticum seu Romanum officinar, *Groote* of *Roomsche Alsem*, zie *Alsem.*
Seriphium Gallicum. *Zee-Alsem.*
vulgare majus, *Groote Alsem.*

Abutilon, aut semen moschi, *Muskus-zaad:* zie *Amberplant.*
vulgo Althæa Theophrasti, flore luteo, *Valsche geele Maluwe.*

Acacalis: *zie dit woord.*

Acacia Germanica, aut nostras: zie *Skee-pruimboom.*
orbis Americani altera (Poinciana), zie *Poinciana.*
robini aut pseudo-acacia, *Acacia (Gemeene)*
vera Ægyptiaca, *Acacia (Ware).*

Acaja (*Pruimboom van Mombain*): zie *Acaja.*
Acajaïba, *Acajou.*

Acanthio terreſtris aut erinaceus, *Egel.*
Acanthium aut ſpina alba, *Gemeene Diſtel.*

Acanthus Germanicus aut Carduus benedictus, *Gezegende Diſtel.*
ſativus, aut branca urſina Italorum, *Beerenklaauw.*
vulgaris, aut Germanica (Sphondylium). *Duitſch* of *Valſch Beerenklaauw.*

Acarna aut Carlina ſylveſtris minor, *Kleine Everwortel.*
Acarnan: zie *Acarne.*

Acarus: zie *Ziertje, enz.*
cancroïdes, *Schorpioen-Spinnekop.*
caſei & farinæ, *Maaden*, *Kaaswormen* en *Meelwormen.*
fuscus, autumnalis, textor, *Langbeen.*
longicornis, *Roode Chelifer.*
ſcabiei aut ſubcutaneus, *Schorftdiertje.*

Accipenſer aut ſturio, *Steur.*
Accipiter, *Sperwer.*
Accipitrina aut Sophia Chirurgorum, *Fiekruid.*
Acer, *Booghoutboom.*
Acetabulum marinum, *Zee-Navelkruid.*

Acetoſa, *Zuring.*
& lujula, ſive alleluia officinar. *Koekkoeksbrood.*

Achar, zie *Bamboeshout.*
Achates, *Agaat.*

Achillæa montana, *een ſoort van Jacobea.*
millefolium, *Duizendblad.*

Achiolt Indorum, aut Uruca, *Roukoe.*
Achores, aut Tinca, *Zeelt.*
Acinaria marina aut Sargazo, *Zee-Krooſt.*

Aconitum, *Akonyt.*
cæruleum, *Napellus*, *Wolfswortel.*
foliis platani, flore luteo paleſcente, *Wolfswortel.*
Pardalianches aut herba Paris, *Wolfsbezië.*
Pardalianches minus aut Doronicum, *Schorpioenwortel.*
Aconitum Pardalianches, aut Thora: zie *Thora.*
racemoſum aut Chriſtophoriana, *St. Chriſtoffelskruid.*
ſalutiferum, *Anthora.*

Acontias, *Pylſlang.*
Acopon, aut Anagyris, *Stinkenthout.*

Acorus adulterinus, *Valſche Acorus.*
Indicus, *Indiaanſche of ſpeceryachtige Acorus.*
verus, *Ware Acorus.*

Acredula aut Luscinia, *Nachtegaal.*
Acridio-gallus, *Kriek*
Acroporus aut Porus magnus: zie het artikel *Zoophyten.*
Actæa Plinii, *St. Chriſtoffelskruid.*
Acudia, zie *dit woord.*

Acus piſcis, *Naaldviſch.*
utrinque pennata, *Zee-Bloedzuiger.*

Aculeus, *Doorn*, zie op het artikel *Plant.*
Acynus ſylveſtris aut Clinopodium, *Wilde Baſilikon.*
Adamas, *Diamant.*
Adarces, *Bloem van Zee-Zout.*

Adrantum, *Vrouwenhair*, *Venushair.*
albuni filicis folio, aut filucula, *Kleine Varen.*
aureum, aut muscus capillaris, *Gulden Wederdood.*
candidum, aut Ruta muraria, *Steen-ruit.*
fruticorum braſiliantm, *Vrouwenhair van Kanada.*

Adimian, *zie* op het artikel *Tulp.*
Adonium, *Hanevoet met een roode bloem.*
Adonis, zie *Vliegende Viſch.*
Adrachora cretenſium, *dit is een ſoort van* Haag-appelboom.

Ægilops, vulgo Feſtuca, *dit is een Plant die men* Feſtuca *noemt.*
vulgo Avena ſterilis, *dit is de* Feſtucago der *Kruidkundigen.*

Ægithalus, aut Parus, *Mees.*
Ægocephalo, *Hazelhoen.*
Ægoceras aut Fænugræcum, *Fenegriek.*

Acr,

Acr, *Lucht.*
Ægrophileus, *Hairbal.*
Æromeli aut Thereniabin, *Vloeibare Manna*
Ærugo nativa, *Natuurlyk Spaansch groen.*

Æes aut Cuprum, *Koper.*
Corinthyacum, *Korinthies metaal.*

Æthyopis, aut phlomitis, *een soort van* Scalarea *die uit Ethiopiopie oorspronkelyk is: dit is de* Meroides *van* Plinius.
Ætites lapis, *Arendsteen.*
Afrodius aut Alfordius: *dit is de Slang Aimorrhoüs.*
Agallochum, *Aloë-hout.*
Agalugen aut Lignum aloës, *Aloë-hout.*

Agaricum, *Agarik.*
auriculæ forma, *Judas-oor.*

Agaricus mineralis, *Myn*, of *Delfbaren-Agarik.*
pedis equini facie, *Agarik der Eiken* of *Eikenzwam.*

Agiahalid Ægyptium: *Agiahalid.*
Agnil, Nil herba roria marini facie: *zie* Anil *op het artikel* Indigo.

Agnus, *Lam.*
castus: *Kruischboom.*
scythicus, *Schytiesch* of *Tartariesch Lam.*

Agredula aut Rana sylvestris, *Kikvorsch der Bosschen.*
Agresta, aut Omphax, *Verjuis.*
Agrifolium, aut Aquifolium, *Hulst.*
Agrimonia, *Agrimonie.*
Agrioriganum, aut Origanum, *Orego.*
Agriotta, *Krieken*: zie *op het woord* Karsseboom
Aguacate: *dit is de* Avocat: *zie dit woord.*
Agul, aut *Athagi*: zie *Agul.*
Ahouai nerii folio: *zie* Ahouai.
Ajuga aut Chamœpitys, *Veld-cypres.*

Aizeon, dit is een soort van *Water-Donderbaart.*
acre, aut Illecebra, een soort van *Brandende Muurpeeper.*
hæmatoïdes, aut sedum minus, *Tripmadam.*

Ala avis, *zie* Vleugel.
planta: *zie* Vleugel *op het artikel* Plant.

Alabandina gemma: zie *Alabandina.*
Alabastrites, *Albaster* (*Valsch*).
Alabastrum, *Albaster.*
Alana, *Tripel.*
Alaternoïdes Africana: zie *Thee der Apalaches.*
Alaternus, *Alaternusboom.*
Alauda, *Leeuwrik.*
Albardeola, *Lepelaar.*
Albatroca marina, *Oorlogsschip-vogel.*
Albecula, *Witborsje.*
Alberas Arabum, aut Staphys-agria, *Luiskruid.*
Album Græcum, *Witte Hondedrek*: zie op het artikel *Hond.*
Albumen ovi, *Het wit der Eijeren*: zie *Ei.*
Alburnus, *Alft.*
Alca, *Alk.*
Alcabrusy & Alcacadim: zie *Delfbare Colcothar.*

Alcæa vulgaris, *Wilde-Maluwe.*
Ægyptia viscosa, aut Bamia moschata, *Muskus-zaad.*
Americana, vulgo Sabdariffa: *zie Sabdariffa.*
vesicaria, Ketmia, *Ketmia.*

Alcana, *Egyptische Ligustér.*
Alce, aut Alces, *Eland.*

Alcedo, *Ysvogel.*
marina, *Zee-Ysvogel.*
vocalis, *Riet-Lyster.*

Alcheron lapis: *dit is de steen die men in de gal der Ossen vind.*

Alchimilla, aut Leontopodium, *Leeuwenvoet.*
gramines folio, majore flore: zie *op het artikel* Poolsche Cochenielje
montana minima, *dit is een soort van Onzer Vrouwen Mantel.*

Alcibiacum aut echium, *Slangenkruid.*
Alcibiadon aut Buglossum, *Ossetong.*
Alcyonium: *zie* Ysvogel: *zie mede het artikel* Zoophyten, *en* Koraalgewasschen
Alectérolophos, aut Crista galli, *Hanekam.*

Al-

Alfard, aut Lefach, *dit is de vrucht van de Achanaca.*

Alga augustifolia vitriariorum, *Wier*
marina latifolia vulgatissima: *Nestels, Zee-Nestels.*
tinctoria: *zie* Orseille.

Alhagi: *zie* Agul.
Alhana, aut Alana, terra tripolitana: *zie* Tripel.

Alisma, *dit is een soort van Doronicum*: zie *Alisma.*
aut Betonica montana, *Berg-Betonie.*

Alithimum, aut Sacachul Arabum & Maurorum, sive Pastina Syriaca: *Acachul.*
Alkarva, aut Ricinus, *Purgeernoten.*
Alkekengi, *Krieken van Over-Zee.*
Alkermes, *Scharlaken-Beziën*: zie *Kermes.*
Alleluia, aut Oxytriphyllum: *Koekkoeksbrood.*
Alliaria, aut Alliastrum, *Look zonder Look.*
Allio prasum, *Spaansche Look.*
Alliporum, aut Scordoprasum, *Look-Parei.*

Allium, *Look.*
montanum latifolium maculatum, victorialis: *Valsche Nardus.*
sphæriceo capite, folio latiore, aut Scorodoprasum, *Look-Parei.*

Alma: *zie* Jambos.
Almagra: zie *Perziaansche Aarde* en *Adams-Aarde.*

Alnus, *Elzeboom.*
nigra baccifera frangula, *Pylhout.*

Aloë palustris: *Krabbenklaauw.*
planta, *Aloë.*
succus ejusdem dicitur caballina aut hepatica, aut soccotorina: *zie op het artikel* Aloë.

Alopecias oppiani, aut Vulpecula marina, *Zee-Vosch* of *Zee-Aap.*
Alosa, *Elft.*
Alp, zie *Hoorn-Slang.*
Alsinanthemos aut Herba trientalis, aut Alsine alpina, *een soort van Lysimachia.*

Alsine baccifera scandens, vulgo, *Cucubalus.*
hedernla altera; lamium dictum, *Hoendervoet.*
media: zie *Muur.*
spergula dicta major, *Spurie.*

Alsordius, *dit is de* Aimorrhous, *zie dit woord.*
Altavela, *Pinsternaken.*

Althea, *Geele Maluwe.*
Ægyptiaca moschata, aut Abelmosch, *Amberplant.*
frutex, *Konings Maluwe.*
peregrina, aut Abutilon, *Valsche Geele Maluwe.*

Altica, *Kniptor. Spring-Kever.*
Aluco, *dit is een soort van* Uil: *zie dit woord,* en *dat van* Kerk-Uil
Alveoli, *Celletjes* en *Tandkassen.*

Alumen, *Aluin.*
catinum, plumeum, romanum, scapolæ, trichites, Ustum, *zie op het artikel* Aluin.

Aluta montana, *Delfbaar Leder.*
Alypum, *Madelief.*

Alysson incanum montanum luteum, *Alyson.*
segetum, foliis auriculatis acutis, *Duitsche Sesamum.*

Alyssos, aut Asperula, *Onzer vrouwen Bedstroo*
Alyssum Germanicum echioïdes, *zie* Asperugo.
Amapa, *Mapas.*
Amaracus, aut Majorara, *Majolein.*
Amara dulcis, aut Dulca amara, *Bitterzoet.*

Amaranthus, *Fluweelbloem.*
luteus, aut Elichrysum, *Geele-Amaranth.*
marinus, *Zee-Amaranth*: zie op het artikel *Zoophyten.*
tricolor, aut symphoni, *Pappegayenkruid*, *Driekleurige Fluweelbloem.*

Amba-

Ambarum citrinum aut fuccinum, *Geele Amber.*
Ambala, *zie* Charamais.
Ambo & Amba, *dit is de vrucht van den* Mangas.
Ambulones, *Dwaalvuurtjes.*
Ambra grifea, aut cineritia, *Ambergrys, Gryzen Amber.*
Ambrofia, *Mexikaanfche Thee*
Amedanus, aut Alnus, *Elzeboom.*
Amentum, *zie* Katje *op het artikel* Plant.
Amethyftus lapis, *Amethift.*
Amia, *een foort van* Makreel.
Amiatus, *Amiantfteen*
Ammifelium: *dit is de Plant van de* Ammi.
Ammites, aut Amminites: *zie* Ammites.
Amonochryfos, *Goud-Zandfteen.*
Ammadytes (Anquilla d'Arena): *zie* Zand-Aal.
Ammoniacum Gummi, *Armoniak-Gom.*
Ammomi Anglorum, *Amomum.*
Amonis Difoscorid, aut Rofa Hiericontea, *Roos van Jericho.*

Amomum falfum, aut Ribes nigrum, *Casfis.*
racemofum, *Amomum in troffen.*
ftrychnodendros, *een foort van* Heefterachtige Solanum.

Amoris tuba, aut Corona Solis, *Zonnebloem.*
Ampelites, aut Pharmacitis: zie *Zwart-Kryt.*
Ampeloprafum primum, aut Scorodoprafum, *Look-Parei.*
Amphibium, *Halfflachtig-dier*, of *Dier van Beiderlei leven.*
Amphicephalos, aut Amphisbœna, *Tweehoofdige Slang*
Amphisbœna, *Tweehoofdige Slang.*
Amurca, *Droeffem van Olie:* zie op *Olyfboom.*
Amygdales, *Amandelboom.*
Amylum, *Styfzel*
Amyrberis, aut Barberis, *Barbariffen.*
Anabafis, aut Ephedra: *zie op het artikel* Zee-Druif.
Anabula, aut Camelopardalis, *Kemelpardel.*

Anacampferos, *Smeerwortel.*
radice rofam fpirante, *Smeerwortel die een roozen reuk heeft.*

Anacardium, *Anacardium.*

Anagallis, *Guichelheil.*
aquatica, folio rotundiore major, *Beekeboom.*
aut famolus, *Water-Guichelheil.*

Anagyris, aut Acopum, *Stinkent-hout:* zie *Anagyris.*
non fœtida major, Laburnum, *Ebbenhout der Alpen*, of *Valfch Ebbenhout.*

Ananas aculeatus, fructu pyramidato, carne aurea, *Gemeene Ananas.*
aculeatus maximo fructu, conico, *Suikerbroods Ananas.*
aculeatus maximo ovata, carne albida, *Groote witte Ananas.*
minimo fructu ovata, carne aurea, *Ananas Renet-appel.*
non aculeatus, pitta dictus, *Ananas pitte.*

Ananafa: *dit is de Ananas.*
Anarrinum, aut Antirrhinum, *Kalfsmuil.*

Anas, *Eendvogel*
muscaris, *Nonnegans.*

Anaticula, *een jonge Wilde Eend.*
Anatron: *zie* Natrum.
Anblatum, aut Aphyllon (Dentaria orobanche) *Bladerloos Koraalkruid.*
Anchufa, aut Bugloffum radice rubro, *Kleine Offetong.*
Andira Arbor, *zie* Andira.
Andira-guacu (*een foort van Gehoornde Vledermuis*) zie *Andira-guacu.*
Andorinha, aut Tapera, *Braziljaanfche Zwaluuw.*
Androfaces, aut Acetabulum marinum (*Zee-Androface*): zie *Acetabulum.*

Androfæmum, *Mansbloed.*
minus (hydericum) *St. Janskruid.*

Anemone, *Anemone.*
marina, *Zee-Anemoon.*
fylveftris, *Keukenkruid.*

Anethum, *Dille.*
Angelica, aut Archangelica, *Angelika.*
Angfana Javanenfibus: *zie op het artikel* Drakenbloed.

Anguilla, *Aal.*
  de arena (Sandilz Anglorum) *Zand-Aal.*
  lacustris tremorem inferens, *Beef-Aal*: zie *Aal van Cayenne.*

Anguina dracontia aut Dracunculus: *zie* Slangenwortel.

Anguis aut Serpens, *Slang.*
  Esculapii, *Esculaap-Slang.*

Anguria citrullus dicta: *Citrullus*: zie *Water-Meloen.*
Anil five Enger: *zie* Indigo *en* Indiaansch-Blaauw.

Animal, *Dier*
  moschiferum, *Muskusdier*: zie *Xe der Chinezen.*
  zibethicum, *Civet-Kat.*

Animalculum, *Water-* of *Vocht-Diertjes.*
Anima gummi, aut Animea mirrha, *Gom-Anime* of *Harst-Anime.*

Anisum, *Anys.*
  stellatum, China aut Indicum, vulgo Badiane: *zie*, Star- *of* Chineesche-Anys.

Anomia, *Boorhorentje.*
Anomites, *Boorhoorentjes.*
Anona, *Anona.*
Anonæ species, *Sappadilla.*
Anonis, aut Ononis, *Prangwortel*, *Stalkruid.*
Anonymos aut Evonymus, *Papenhout.*

Anser, *Gans.*
  Americanus, *zie op het artikel* Toukan.

Anserina aut Argentina, *Ganserik*, *Zilverschoon.*
Antale aut Antalium, *Zee-pyp.*
Antenna, *Sprieten.*
Anthedon aut Azarolus, *Azarolier*, *Wilde Mispelboom.*
Anthemis aut Chamæmelum, *Kamillen.*
Anthera, *Hoofdje der Helmstyltjes.*
Anthora, *Heilzame Wolfswortel*: zie *Anthora*
Anthos aut Rosmarinus, *Rosmaryn.*
Anthracites lapis: *zie* Zwart-Kryt.

Anthrax veterum, *Karbonkel*: zie op het artikel *Robyn.*
Anthriscus, aut Chærophyllum sylvestre, *Wilde Kervel.*

Anthyllis chamæpytides major, aut Iva moschata, *Muskusachtige Veld-cypres*
  leguminosa vulneraria, *Wondkruid*
  nivea, paronychia, *Zilverkleurig Kreupelgras.*
  salsa, aut Kali, *Krabbekwaat*, *Kali.*

Anthyrrinum, *Kalfsmuil.*
Antimonium, *Antimonie*, *Spiesglas.*
Antipates, *zie op het einde van het artikel* Zoophyten.
Antispodium: *dit is de* Assche *van het* Indiaansch Riet.
Antithora, *zie* Anthora.
Antoniana, vulgo Chamænerion, *St. Anthonies-Kruid*
Antophylli caryophylli. *Zie* op het artikel *Kruidnagel.*
Antropomorphites, *Antropomorphite.*
Antropomorphon, mandragora mas, *Mandragora.*
Anzarot, *zie* op het artikel *Vleeschlym.*
Aouara, aut Ayera, *Palmboom Aoura*, zie *Aoura.*
Apalachine, aut Cacina Floridanorum, *Thee der Apalaches.*
Aparina, *Aparina.*

Aparine vulgaris, *Kleef-kruid.*
  latifolia humilior montana, *Walmeester*, *Onzer Vrouwen Bedstroo.* (Asperula).
  major, aut Aperugo vulgaris, *Valsch- Bastaart- Wild- Kleefkruid.*

Apen, *zie* Ambalam.
Aper aut sus fera, *Wild-zwyn.*
Apacha, aut Taraxacon, *Papenkruid* of *Paardebloemen.*
Aphia cobitis, *Vyver Smeerling.*
Aphis, *Plantluis.*
Aphroditus, zie *Aphroditus.*
Aphronatrum, sal Mural, *Natuurlyke Salpeter.*
Aphroselanon, aut selenites, *een soort van Gyps.*

Aphya, *Anchovis.*
Aphylantes anguillaræ, aut Globularia, *Blaauwe Madelief.*
Aphyllon, aut Dentaria Orobanche, *Bladerloos Koraalkruid.*
Apiaſter, aut Merops, *Byënwolf*, *Byën-eeter.*
Apiaſtrum, *Meliſſe*, *Citroenkruid*
Apices chelarum cancrorum nigricantes, *Krabbe ſcharen.*
Apichu, zie *Patatten.*
Apios, *een ſoort van* Wolfsmelk.
Apis, *Byë.*

Apium, *Eppe.*
 Aniſum dictum, ſemine ſuave, *Kleine Anys.*
 cicutarium, aut cicutaria, apii folio (cicuta minor), *Kleine Dolle Kervel.*
 dulce, (Celeri Italorum). *Zie* Selrie.
 hortenſe, aut Petroſelinum, *Peterſelie*
 Macedonium, *Peterſelie van Macedoniën.*
 paluſtre, aut Sium, *Water-Eppe*
 pyrenaïcum: *zie op het artikel* Turbith.
 riſus, aut aquaticum, *Water-Hanevoet.*
 ſylveſtre, aut Anthriſcus, *Wilde Kervel.*
 ſylveſtra lacteo ſucco turgens, (Thyſſelinum), *Melkachtige Berg-Peterſelie.*

Apocynum, *Apocynum.*
Apochyma, aut Sopiſſa. *Zie op het artikel* Pynboom.
Apollinaris, aut Nyoſcyamus niger, *Zwart Bilſenkruid.*
Apomeli. *Zie hier achter* Mel.
Apos, hirundo marina quibusdam, *een ſoort van Zee-Zwaluwe.*
Apron Lugdunemſium, aſper, *Ruuw-viſchje.*
Apua, *Anchovis.*
Apyrothium, aut Sulphur, *Levendige Zwavel.*

Aqua, *Water.*
 fluvialis, fontana, lacuſtris, marina, mineralis, putealis, &c. *zie* op het artikel *Water.*
 marina, dicta Beryllus, *Berilſteen.*

Aquaqua, *zie* Pad.
Aquifolium, aut Aquifolia, *Hulſt.*

Aquila, *Arend*, *Adelaar.*
 aquatica, *Water-Arend.*
 marina, *Pylſtaart.*
 vultur-Aigle, *Arend-Gier.*

Aquilegia, aut Aquilina, *Akaley.*
Aquipenſer, Sturio, *Steur.*
Arachida, *Bladerloos Koraalkruid.*
Arachidna, aut Chamæbalanus, *Krok*
Arachnoïdes, *dit is een ſoort van* Springhaan.
Arachus, latifolius, *Wilde Oroben.*
Aralia, *Doornachtige Angelika.*
Aramaca: *zie* Lingoada.

Araneus, aut Aranea, *Spinnekop.*
 marinus, aut Aranea cruſtata, *Zee-Spinnekop.*
 piscis: *zie* Zee-Draak.

Arantium, aut Aurantium, *Oranje-appel.*
Arapede, *dit is een ſoort van* Schotel: *zie* dit woord.
Araquidna, *Hard-Piſtaſſen.*
Ararauna, *Blaauwe Macao*, zie *Pappe gaai*

Arbor, *Boom.*
 amoris, *Judas-Boom.*
 baccifera Braſilienſis, mori æmulo: *zie* Tatauba.
 balſamifera, *Balſem-Boom*
 Braſilienſis, floribus ſpecioſis, &c. *zie* Cebi-Pira.
 ceram ferens, *Waſch-Boom.*
 chibou: *zie* Gom-Boom
 cucurbitifera: *zie* Vontaca.
 ereſipelas curans, *Pavate.*
 exotica ſpinoſa, foliis lentifer, Bonduc, *Naakte-Erweten:* zie *Bonduc.*
 farinifera, Sagu: *zie* Sagou.
 fœtida, *Stinkende-Boom.*
 fraxini folio, flore cæruleo, *Azedarach.*
 fructu crepitans: *zie* Hura.
  nucis pineæ: *zie* Yecolt.
 Indica admirabilis, *Paretuvier.*
  cocculos officinarum ferens, *Levantſche-Noten.*
  foliis jugulandes, fructus nucis magnitudine, *Ambare.*

Arbor, Indica ſpinoſa, flore & fructu vidua: *zie* Talür-Kara
insana, aut maniaca, *Boom der dwaasheit*). *Zie* op het artikel *Karanne*.
Judæ, aut Siliquaſtrum, *Judasboom*.
lacteſcens aculeata, &c *zie* Vette-Wierook.
lanigera, aut goſſampinus Plinii, *Kaasboom*.
ligno citrino raſam ſpirante, (*Roozenhout van Guayana*). Zie op het artikel *Citroenhout*.
melonifera, aut Papaya: *zie* Papaya
milleſima (*Boom van duizent jaren*). Zie *Aapenbrood*
Moyſæ (*Brandende Braambosch*) Zie op het artikel *Mispelboom*.
panifera: *zie* Broodboom.
papyracea, *Papierboom*.
paradiſea, aut Thuya, *Boom des Leevens*.
piſces inebrians, *Boom die de Visschen dronken maakt*.
piſorum ferax, *Erwetenboom*.
arbor platani folio, fructu prepoponis magnitudine eduli, papaya: *zie* Papaya.
pomifera, fructu aculeato melonis, magnitudine, durio: *zie* Durio.
populo ſimilis reſinoſa: *zie* Gom Tacamahaca.
rayz, aut Ficus Indica: *zie* Indiaanſche Vygenboom.
ſapientiæ, aut Betula, *Berkenboom*.
ſapinada, aut ſaponifera, *Zeepboom*.
ſebifera: *zie* Smeerboom.
ſiliguoſa Virginienſis, pſeudo acacia, *Valſche Acacia*.
tabaxia: *zie* Boomachtig Riet van Indiën.
texoctlifera Mexicana: *zie* Texoctli.
Thurifera: *zie* Wierook.
triſtis: *zie* Droevige Boom.
tulipefera (*Geel-Hout*). Zie *Tulpenboom*.
arbor vitæ, aut Thuya: *zie* Boom des Leevens.

Arbuſus, *Arbouſe*.

Arbutus, *Arbutusboom*, *Haag-appelboom*.
foli non ſerrato, *Haag-oppelboom van Candia*, (*Adrachne*).

Archa Noë: *zie* Noachs-Ark.

Archangelica, aut Angelika: *zie* Angelika.
fiore albo, ant lamium album, *Witte Netelen*

Arcium, aut Bardana, *Groot Kliſſenkruid*.
Arctomys, aut Hamſterus, *Hamſter*.
Arkus ireos, *Regenboog*.

Ardea, *Reiger*.
alba minor, *Kuifvogel*
ſtellata: *zie* Butoor *op het artikel* Reiger.

Ardeſia, aut Ardoſia, *Ley*
Areca palmæ foliis, *Areca*.

Arena, *Zand*.
gialle Italorum, *Goudkleurig* of *Mica-ächtig Zand*.

Argemon opalus: *zie* Opaalſteen.
Argemone Mexicana, aut Papaver ſpinoſum, *Doornachtige Maankop*.
Argentina, aut Potentilla, *Ganzerik*, *Zilverſchoon*.

Argentum, *Zilver*.
vivum, aut Hydrargyrum, *Kwikzilver*.

Argilla, *Klei-aarde*
fullorum, *Vollers-aarde*.

Argyritis, aut Lithargyrus argenti, *Zilverglid*. Zie *Lood*.

Aries, *Ram*.
piſcis, *Zee-Schaap*.

Ariſarum, aut Arum maculatum: *zie op het artikel* Kalfsvoet.

Ariſtolochia (rotunda, longa, clematitis & tenuis): *zie op het artikel* Oſterlucie.

Ariſtolochia Orientalis, foliis lanceolatis, rumigi Maurorum: *zie* Rhaſut.
piſtolachia, aut Serpentaria, *Virginiaanſche Slangen-wortel.*

Armadillo-tatu, *Schildvarken.*
Armeniaca malus, *Abrikoosboom.*
Armenus lapis, *Armeniſche-Steen.*
Armerius flos, aut Muſcipula lychnis, *Vliege-net.*
Armoriaka Plinii, aut Raphanus auſticanus, *Peperwortel.*
Arnabi veterum, aut Zedoaria, *Zedoarie-wortel.*

Arnica, aut Betonica Montana, *Berg-Betonie.*
Schroderii: *zie* Doronicum.

Arnogloſſum, vulgo Plantago, *Weegbree.*
Aroeira, aut Moly, *Peruviaanſche Peperboom.*
Aromata: *zie* Speceryën *en* Reukwerk.
Aron maximum, aut Colocaſi: *zie* Egyptiſche Kalfsvoet.

Arſenicum album, *Rottenkruid.*
flavum, *Geel Rottenkruid*: zie *Operment.*
rubrum, *Rood Rottenkruid.*

Arthanica, aut Cyclamen, *Varkens-brood.*

Arthemiſia, *Byvoet.*
Chinenſis, cujus mollugo moxa dicitur, *Moxa der Chineezen*, zie op het einde van het artikel *Katoenplant.*
monocionos, aut Ambroſia, *Ambroſyn.*
tenui folio, aut Tanacetum, *Wormkruid.*

Arthetica, Arthritica, aut Iva, *Veld-Cypres.*
pandectarii, aut Bugula, *Senegroen.*

Artiſi, aut Tragapou, *Boksbaard.*
Arum, *Kalfsvoet.*
Arumago: *zie* Pulpo.

Arundo, aut Calmus, *Riet.*
arbor Indica, *Bamboes*: zie *Boomachtig Riet van Indiën.*
humilis clavata (*Zingiber*), dit is een klein ſoort van Riet, met knodswyze bloemen: *zie* Gember.
Indica, latifolia, (Cannacus), *Indiaanſch-Riet.*
lithoſpermos, aut Lachrymia Job, *Jobs-tranen.*
ſaccharifera, *Suiker-Riet.*
ſativa Hortenſis, aut Domeſtica, *dit is het aangekweekte-Riet.*
ſchriptorus, *Schryf-Riet.*
vulgaris paluſtris, *Gemeen-Riet.*

Aſarath, *Dit is de* Bangue.
Aſarina, *Steen onder Haven.*
Aſarum, *Manſooren*, *Hazelwortel.*
Asbeſttus, aut Asbeſton, *Asbeſt*: zie *Amiant.*
Aſcalonia, aut Cepa aſcalonia, *Schalonje*, *Chalotte.*
Aſcarides vermes, *Aars-wormen.*
Aſclepias, albo flore, aut Vincetoxicum, *Zwaluuw-wortel.*
Aſcolymbros, aut Scolymus, *zie* Gulde-Diſtel.
Aſcyron: *zie* op het artikel *St Janskruid.*

Aſſelus lacuſtris: *zie* Kouxeury.
aut Millepes, *Piſſebed.*
merlangius, *Wyting.*
mollis minor, *Molenaar.*

Aſylus tanabanus, *Daas*: zie *Koe-vlieg.*

Aſinus, *Ezel.*
marinus, *Kraken*, *Kraxen.*

Aſio, *Uil met Ezels-ooren.*
Aſpalathus, *Ligter Paradys-hout*: zie *Roozenhout.*

Aſparagus, *Aſpergie.*
foliis acutis, *Wilde-Aſpergie*, (Corruda).

Aſpergula herba repens, aut rubeola, *Kleine Meekrap.*
Aſperugo vulgaris, *Valſch-Baſtaart-Wild-Kleefkruid.*
Aſperula odorata, *Walmeeſter.*

Afphaltus (Bitumen Judaïcum) *Asphalt*, *Jodenlym.*
Afphodelus Lancaftria, aut Phalangium Alpinum, *zie* Phalangium.
Afpide del corno, *Zand-Adder* : zie *Ammodytes.*
Afpis, *Aspic.*
Afplenium, aut Ceterach, *Steenvaren*, *Mildkruid.*

Affa dulcis, *Benjoin.*
fœtida, *Duivelsdrek.*

Affius lapis : *zie* Lapis Affius.
Aftacolitus & Aftacopodium, *Verfteende gedeeltens der Kreeften.*
Aftacus fluviatilis, *Rivier-Kreeft.*

After, *Starrekruid.*
maritimus paluftris, aut Tripolium, *Water-* of *Zee-Starrekruid.*
omnium maximus, aut Helenium, *Alants-wortel.*

Afteria lapis, *Starre-fteen.*
Afterias Zoophytes compofita : *zie* op het einde van het woord *Zoophyte* ; zie mede het woord *Zee-Palmboom.*

Aftragalus incanus frutelans, &c. *Zie* Senapou.
luteus perennis, &c. *Wild-Zoethout.*
mons peffulanns, *Aftragalus.*
Romanus, aut Hedyfarum, *Schildragende Hedyfarum.*

Aftrantia, aut Imperatoria, *Meefterwortel.*
major, corona floris candida, *Sanikel wyfje.*

Aftroïtes, *Starrefteenen* : zie *Aftroïtes.*
Aftrum, *Star.*
Aftur, *Autour.*
Athanafia vulgaris, aut Tanacetum, *Wormkruid.*

Artiplex, *Melde.*
canina, aut Bonus Henricus, *Algoede.*
fœtida, aut Pufilla olida. Vulvaria, *Stinkende Melde.*
fylveftris, aut Chenopodium, *Ganzevoet.*

Attagen avis : *zie* Attagen.
Attelabus : *zie* Springhaan.
Attilus, *Attilus.*
Attractilis hirfutior, aut Carduus benedictus, *Gezegende Diftel.*
Aventurine lapis : *zie* Aventurine.

Avellana (*Hazelnoot*) : zie *Hafelnotenboom.*
Indica aut Areca, *Areca.*
purgatrix, novi orbis : *zie* Zaad van den Amerikaanfchen Wonderboom, *op het artikel* Purgeernoten.

Avena, *Haver.*
fterilis, aut Bromas, *Wilde Haver.*

Aviaria, *Vogelvlucht* : zie op het artikel *Vogel.*
Avicula faccharina : *zie* Sysje.

Avis, *Vogel.*
charadrios, *Rotsvogel.*
Junonis (Pavo), *Paauw.*
palamedes, aut Grus, *Kraanvogel.*
paradyfi, *Paradysvogel.*
picta, *Poule-Peintade.*
piperivora, aut Nafutus, *Toucan.*
pugnax, *Kemphaan.*
forex, aut Vespertillio : *zie* Vledermuis.

Avornus (Frangula), *Pylhout*, *Sporkenhout.*
Avofetta, *Avocette.*
Aurantium, aut Pomumneratium, *Oranjeboom.*
Aurata vulgaris, *Goudbraaffem.*
Aurelia, *Goudpopje*, zie op het artikel *Popje.*
Aureus lupus, *Gulden-Wolf.*
Aurichalcum, *Geel-Koper* : zie *Klatergoud.*
Auricolla, vulgo Borax, *Goudlym*, zie *Borax.*

Auricula Judæ, (*Judas-ooren*) : zie op het artikel *Paddeftoel.*
leporis, (*Hafen-oor*) : zie *Hartleevende Deurwas* op het artikel *Deurwas.*
muris, aut Pilofella, *Muizen-oor.*
urfi, *Auricula* : zie *Beeren-oor.*
laciniata, five cortufa. *Zie* Cortufa.

Auri-

Auricularia, aut Forficula, *Oorworm*
Aurifer, *dit is een soort van* Marmer *'t geen met goud ge-ädert is.*
Auripigmentum (Arsenicum flavum) *Geel-Rottekruid.*
Aurora borealis, *Noorderlicht.*
Aurum, *Goud.*

Axis, *Hert van de Ganges.* Zie *Axis.*
aut Asarath, *Bangue.*
Axochiolt (Onagra) *Ezelskruid.*
Axungia, *Reuzel.*
Axus, Bubo, *Kat-Uil.*
Ayera, aut Aoura: *zie* Aoura.
Azerolus, *Wilde Mispelboom:* zie *Mispelboom.*
Azadarach, *Azedarach*
Azerbes (Moschata) *zie op het artikel* Muskaatnoot.
Azerbo, *zie* Azerbo, *en* Zebra.

B.

Bacalla: *zie* Arrouma.
Bacca fructus: *zie* Bezië.

Baccæ Elephantinæ, Cocci Orientalis, *Levantsche Noten:* zie *Noten (Levantsche).*
lauri (*Laauwrierbeziën*): zie *Laauwrierboom.*

Baccharis conysa, *Muggenkruid.*
Bada: *zie* Abada.
Badzenge: *zie* op het artikel *Plantluizen*
Baerhs: *zie* op het artikel *Witte Maankop.*
Bagolarus tridentinis, aut Celtis, *Lotusboom.*
Bahouri: *zie* op het artikel *Koffyboom.*
Bakka: *zie* Bangue.
Bala, aut Musa, *Banaanboom.*
Balæna, *Walvisch*
Balampulli, aut Tamarindi: *zie* Tamarinde.
Balanus marinus, *Zee-Eikel.*
Balanus myrepsic:, *Balsemnoot.*
Balaustia (*Balaustes*): zie *op het artikel* Granaatboom
Bollerus, *Kantvisch*
Balliem, *Koortskruid.*
Balsamelæon Judaïcum, *Balsem van Juda.*

Balsamina, aut Balsamella, *Balsamina.*
mas & cucumerina (Momordica) *Balsem-Appel.*

Balsamita, aut Costus Hortorum, *Tuin-Balsem.*

Balsamum, *Balsem.*
album Ægyptiacum, aut Verum, *Balsem van Mekka.*
Brasiliense (*Braziljaansche Balsem of Olie*): zie *Balsem van Copahu*
Canadiense, *Balsem van Kanada*
Copaïbæ, *Balsem van Copahu.*
Judaïcum, aut de Mecha, *Balsem van Mekka.*
Peruvianum, aut Indicum, aut Thamæum. Zie *Balsem van Peru*
Tolutanum, *Balsem van Tolu.*

Bambou, aut Bambus: *zie* Boomachtig Riet van Indiën.
Bamia Alexandrina, aut Ketmia Ægyptiaca, vitis folio, *dit is een soort van* Ketmia: *zie mede* Amberplant.
moschata, aut Abelmosch, *Muskuszaad.*

Ban, Bon, Buna, Bunchos, Bunnu, *dit is de* Koffyboom.
Bangue, *Bangue*
Baptisecula, aut Cyanus, *Korebloem.*
Baracocca. Armeniaca major, *Abrikoosboom.*

Barba, *Baart.*
capræ, *Geitenbaart.*
floribus compactis, Ulmaria, *Reinette.*
hirci, Tragopogou, *Bokkenbaart.*
Jovis pulchri lucens, *Donderbaart.*

Barbarea, (*St. Barberaaskruid*). Zie *Winterkers.*
Barbo, Barbus, *Barbeel.*
Barbota piscis, *Rivier-Barbeel.*
Barca: *zie* Jaca.

Bardana, *Groot Klissenkruid.*
minor, aut Xanthium, *Klein Klissenkruid.*

Bardi: *zie* op het artikel *Muil-Ezel.*
arotso: *zie* op het artikel *Kamelon.*
Barrus, aut Elephas, *Olyphant.*
Basilicum, aut Ocinum, *Basilikon.*

Batan arbor, cujus fructus dury aven, flos buaa dicitur, Durio: *zie* Durio.
Batardo: *zie* op het artikel *Schildvarken.*
Batatas, aut Battades, *Patatten.*
Baticula, aut Crithmum, *Zee-Venkel.*
Batrachites, aut Bunofites lapis, *Paddesteen*, zie mede *Brontias.*
Bavofa, *Snotvisch.*
Bayrova, *Suiker-Erwëten van Guajana.*
Bdellium gummi, aut Bdella, *Vette Wierook.*
Beccabunga, *Beekeboom*, *Beekpungen*, *Waterpungen.*
Becaffa, rufticucala, *Snep.*
Becheti, aut Camelus, *Kameel*
Bechion, aut Tuffilago, *Hoefblad*, *Paardsklaauw.*
Beculo, radix Brafilienfis, *Ipecacuanha.*
Bedeguar, *zie op het artikel* Roozenboom.
Bedengian, aut Melongena, fructu incorvo: zie *Dolle-Appels.*
Been, *Behenwortel.*
Beguquella, aut Ipecacuanha, *Ipecacuanha.*
Beidelfar, aut Apocynium. Zie *Apocynium.*
Belemnites lapis, *Linxsteen.*
Belingela: *zie* op het artikel *Dolle-Appels.*
Belinum, five Apium dulce, *Selri*
Belladona, *Nachtschade*, *Dolle-Beziën.*
Bellerici, aut Bellilagi, Bellegu: *zie* Myrobolanen.
Belliculus marinus, aut Umbilicus marinus, *Zee-navel.*

Bellis, *Madelieven.*
cærulea cauli folio, Globularia, *Blaauwe Madelieven.*
major, aut Lucanthemum vulgare, *Madelieven.*
minor, *Kleine Madelieven.*

Belmuscus Ægyptia, aut Abelmofch. *Zie* Amberplant.
Belugo, *Zee-Kiekendief.*
Bembi, *Indiaansch-Acorus.*

Ben, *Balsemnoot.*
Judæum, aut Balzuinum, *Benzoin.*

Benedicta, aut Caryophylata, *Nagelkruid*, *Gezegent-kruid.*
Benten: *zie* Ceiba.
Benzoïnum, aut Belzoë, Belzoïm, Benevinum, Benivi, & Belzof: *zie* Benzoin.
Bepole: *zie* Nimbo.

Berberis, *Sauceboom*, *Barberisse.*
Canadenfis, latiffimo folio, *Barberissen van Kanada.*

Berula, *dit is een soort van Beekeboom.*
Beryllus: *zie* Beril.
Beftia, *Beest*
Beta, *Beet*, *Biet.*
Betella, aut Betelacodi, *Betel.*

Betonica, *Betonie.*
altilis coronaria (Caryophyllus hortenfis) *Nagelbloem*, *Angelier.*
aquatica, fcrophularia, *Beekschuim*, *Water-Betonie.*
montana, aut Alisma, *Berg-Betonie.*
fylveftris, aut Caffida, *Cassida.*

Betula, *Berkenboom.*
vana, &c. *Zie* Witte Mufch, *op het artikel* Mufch.

Bexuquillo: *zie* Ipecacuanha.
Bexugo del Peru, aut Clamatitis Peruviana, *Peruviaansche Viorne.*
Bezetta, *zie* op het artikel *Cochenielje.*

Bezoar, *zie* Bezoar.
bovis, aut Alcheron lapis: *zie* op het artikel *Stier*
foffilis, *Delfbare Bezoar.*
Germanica, *Hairbal.*
humanorum: *zie* op het artikel *Graveelsteen.*
hyftricis, *Bezoar van het Stekelvarken.*
Occidentale } *zie* op het woord *Bezoar.*
Orientale, }
Simiæ, *Apensteen* of *Aapen Bezoar.*
teftudinis, fchildpaddenfteen.

Biblus Ægyptia, Papyrus, *Papier-Riet van den Nyl.*
Bicho vergonhofa: *zie* Lin.
Bidens, foliis tripartito divifis, *Water-boeltjes-kruid.*
Bifolium majus, aut Ophris, *Twee-blad*, of *bastaart Standelkruid*
Bignonia arbor hexaphylla, flore marino luteo, *Groen Ebbenhout*
Bijon: *zie* het artikel *Denneboom.*

Biondella, *Mezeroen.*
Bipinella, aut Tragofelinum minus, *Kleine Steenbreek.*
Bislingua, Laurus Alexandrina, *Laauwrier Alexandryn.*
Bismalva, aut Althea, *Witte Maluwe, witte Heemst, Heemstwortel.*
Bismuthum, *Bismuth.*
Bisnaga, aut Visnaga, *Visnaga.*
Biftorta, *Naterwortel, Hartstong.*
Bifulca: *zie* op het artikel *Viervoetige Dieren*
Bitumen, *Bitumen*
Judaïcum, aut Babilonicum: *zie* Jodenlym
Bivalvia, *Tweefchelpige Schelpen.*
Bixa Americana, aut Uxucu, *Roukoe.*
Blatta, *Kakkerlak.*
byzantina, *Blatta van Konftantinopelen.*
Blattæ, *Myter.*
Blattaria, *Mottenkruid*
Blitum, *Majen*
fœtidum, Vulvaria, *Stinkende Melde.*
Boavinus (*Offendryver*) *zie* mede *Vliegenvanger* en *Piepert.*
Bodeti-cega: *zie* Ibijara.
Boicininga, *Ratel-Slang.*
Boitiapo, *dit is een foort van* Cobra: *zie* Cobra de Capello.
Boleti mofchatini: *zie* op het artikel *Muskaatnoot.*
Boletus cervi (*Herts-Truffel*) zie *Boletus Cervinus*
efculentus: *zie* Morilje *op het artikel* Paddeftoel.
Bolumbac, aut Carambolas: *zie* Chamaroch.
Bolus: zie *Gezegelde Aardens.*
Armenæ (*Bolus Armenicus*): zie *Gezegelde Aardens*
Orientalis albus, (*Gezegelde Aarde van Lemnos*): zie *Gezegelde Aarde.*
Boma, *Pom.*
Bomby, aut Xilon, *Katoen.*
Bombylius: *zie* Hommel.
Bombyx, *Zyworm.*
Bona, aut Faba, *Boon.*
Bonafus: *zie* Ures.
Bonduc Indorum, *Bonduc, Naakte Erweeten.*
Bongopela: *zie* Muskaatnoot
Bonifacia, Laurus Alexandrinus, *Laauwrier Alexandryn.*
Bonita, *Bonet*
Bonus Henricus, *Algoede* of *Lammerkensooren.*
Boops, aut Box, *een foort van Haring*
Borametz: *zie* op het artikel *Schytiefch* of *Tartariefch Lam*
Borax, aut Capiftrum auri: *zie* Borax.
Borragines, *Borragines.*
Borrago, *Bernagie.*
Bos, *Os.*
Botanica, *Kruidkunde*
Botrys ambrofioïdes, *Druivenkruid*
Mexicana, *Druivenkruid van Mexiko.*
Botrytis, *Tutia* of *Oogniet*
Brachionus, *dit is de troswyze of ge-armde Polypus:* zie *Polypus.*
Brama, *Braaffem*
Branca urfina, aut Acanthus verus, *Beerenklau*
Germanica, Spondylium, *Duitfch* of *Valfch Beerenklau.*
Braffica cauli-flora: *zie Bloemkool.*
aut Caulis: *zie* Kool
arvenfis, Crambe dicta, *Koolzaad.*
leporina, fonchus, *Zachte Sonchus.*
marina Anglica & Sylveftris, *Wilde Engelfche Kool.*
manna foldanella, *Zee-Winde.*
Brindones, aut Brindoyn: *zie* Brindones.
Briffi fpatagi: *zie* op het artikel *Zee-Egel.*
Broccoli: *zie* op het artikel *Bloem Kool.*
Bromos, aut Feftuca avenacea fterilis elatior, *dit is de* Fuftaco *der Kruidkundigen.*
Brontias: *zie* Brontias.
Bruchus, Eruca, *Rups.*
Brnme: *zie* op het artikel *Paalworm.*
Brunella, *Brunel.*
Brungara arauda, *Molucana*
Brufcus, aut Ruscus, *Muizendoorn, ftekende Palm.*

Bryonia, *Bryonie*, *Wyngaarts-wortel.*
America, *Mechoacban.*
levis, five nigra baccifera (tamnus) *Wilde Wyngaard*
nigra Sylveftris: *zie* Wilde Wyngaard.

Bryffus: *zie* op het artikel *Paarde fchrede.*
Buaa: *zie* op het artikel *Durio.*
Bubalus, *Bubalus.*
Bubo: *zie* Uil.
Buccinum, *Trompet.*
Bucculentus, *Dikbek.*
Buceraf, aut Fœnugræcum, *Fenegriek.*
Buffelus, *Buffel.*
Bufo, *Pad*
Bufonites, *Paddefteen.*

Bugloffum, *Offetong.*
latifolium, vulgo Borrago, *Bernagie.*
radice rubra, aut Anchufa, *Kleine Offetong.*
fylveftre, aut Agrefte, Echium, *Slangekruid*, *Wilde Offetong.*

Bugula, *Senegroen*, *Ingroen.*
fylveftre villofa, *dit is het Wilde Senegroen.*

Bulbo caftanum, aut Bunium, *Aardnoten*
Bulbocodium, aut Bulbus fylveftris, *Geele Tydeloozen.*
Bulithus, aut Bulites: *zie* Steenen der Dieren.
Bulla cadmica, *Witte Tuthia.*
Buna & Bunchos, *dit is de Koffy.*
Bunias, aut Nepus, *Stek-Rape.*

Buplevrum, *Deurwas.*
auguftifolium herbariorum, *Haafenoor.*
arborescens falicis folio: *zie* Sefeli
Buplevrum perfoliatum rotundifolium annuum, *Deurwafch.*

Bupreftis, *Bupreftis.*

Bupthalmum cotula folio, *Wilde Komille.*
creticum: *zie* Koe-oogen van Creta *op het artikel* Betram.
majus, aut Leucanthemum, *Groote Madelieven.*
vulgare, *Koe-oogen.*

Burang hatu: *zie* op het artikel *Paradys-Vogel.*
Burlatoria, Datura: *zie* Datura
Burro domato: *zie* op het artikel *Zebra.*
Burfo paftoris, *Taskenskruid*, *Beurfekenskruid*, *Herderstas*
Burfada: *zie* op het artikel *Kaftanjeboom.*
Buteo vulgaris, *Buizert.*

Butomos damocratis. Tribulus aquaticus, *Waternoten*, *Mink-yzers*
Theophr. Sparganium, *Riet-gras.*

Butomus aut Juncus floridus, *Bloeijen-Riet.*
Butua: *zie* Pareira Brava.
Butyrum: *zie* Boter *op het artikel* Melk.
Buxus, *Palmboom.*
Byrriola, aut Pyrrhula: *zie* hier achter *Rubicilla*
Byrrhus, *Hout-Torretje.*

Byffus animalis: *zie* Biffus
mineralis: *zie* Amiant.
vegetans: *zie* Biffus.

C.

Caapeba: *zie* Caapeba.
Caballonus Maffilienfium Lavaronus, *dit is een foort van Witvifch:* zie *Lavaretus.*
Cabri-concha: *zie* Lingoada.
Cacahualt, Cacavate: *zie* Kakauw.
Cacalia, aut Tuffilago Alpina, *Berg-Tuffilagie*
Cacaos: *zie Kakauw*
Cacave, *Caffave* of *Brood van Madagaskar*, (*Cazabi*)
Cacavia Cretenfibus, Caltis, *Lotusboom.*
Cache (*Areek*): zie *Kachou.*
Cachi-ciccara, aut Jaaca: *zie* Jaca.
Cachibou arbor: *zie* Gomboom.
Cachos: *zie hier achter* Solanum pomiferum, &c.
Cacina Floridanorum, aut Caffine vera: *zie Thee der Apalaches.*
Cactonites. *Zie* Cactonites.
Cactus coccinellifer, Opuntia, *Indiaanfche Vyg.*
Cadaver, *Lyk.*

Cadmia fornacum, *Tutia* of *Cadmia der Fornuizen.*
foffilis, *Delfbare Cadmia.*

Cadmia nativa & æraria (Calaminaris lapis) *Kalamintsteen*
Cadoucaicou. *Zie* op het artikel *Myrobolanen.*
Cæcilia, serpens; *Blind-Slang*
Cæruleum montanum, *Berg blaauw.*
Cæsaries: *zie* op het artikel *Hair.*
Cæspes, *Zoode.*
Cagosanga, Radix Brasiliensis, *Ipecacuanha.*
Cahouach, Cachue, Cahuch, Coffi, *Koffy.*
Cajous, aut Acaju, *Acajou.*
Cairo: *zie* op het artikel *Kokosnotenboom.*
Cakile maritime ampliore folio, *Zee-Rakette.*
Calaf: *zie* Calaf.
Calamacorus, aut Canacorus, *Indiaansch-Riet.*
Calamagrostis, Juncago, *Valsche Biezen.*
Calambourg: *zie* Calambourg.
Calaminaris lapis, *Kalamintsteen.*

Calamintha, *Berg-Calament.*
humilior, folio rotundo, Hedera terrestris, *Aardveil*
montana, nepeta, *Kattekruid*, *Nip*

Calamus aromaticus verus, (*Speceryachtig Riet*): zie *Calmus* (*Oprechte Speceryachtige*).
officinarum: *zie* Acorus.
scriptorius, *Schryf-Riet.*
vulgaris, aut Arundo, *Ries.*

Calcamarus, *Calcamor.*
Calcanthum (Vitriolum cæruleum), *Blaauw Vitriool.*
Calcatreppola, aut Calcitrappa, *Starre-Distel*, *Zomer-Distel.*
Calcatrippa, *Riddersporen*
Calceolus Marianus, *Papenschoen*, *Onzer Vrouwen schoen.*
Calchitis: *zie* Delfbare Colcothar
Calcifraga, Crithmum, *Zee-Venkel.*
Calcitrappa, *Starre-Distel*, *Zomer-Distel.*

Calculus animalis: *zie* Graveelsteen *en* Bezoard.
aut lavis piscium, *Visch-Steen.*

Calendula, aut Caltha, *Goudsbloem.*
Calix: *zie* op het artikel *Plant.*
Callaina, aut Galliana: *zie* op het artikel *Turkois.*

Callarias, aut Merlucius, *Kleine Kabbeljaauw.*
Callimus: *zie* Callimus *en* Arendsteen.
Callydris, *Poelsnep.*
Callyonium, aut Fiatola: *zie* Fiatola.
Callytrix, *Groene-Aap.*
Calor, *Hitte:* zie *Warmte.*

Caltha vulgaris, *Goudsbloem.*
palustris, aut Populago, *Water-Goudsbloem.*

Calx nativa: *zie* Kalksteen *en* Kalkbloemen.
Calyptra, *Kapje*: zie op het artikel *Plant.*
Cama huia Memphitis, *Onix.*
Camarinnas, Empetrum, *Empetrum.*

Cameleo, *Kameleon.*
pardalis, *Kemel-pardel.*

Camelina, *Duitsche Sesamus.*

Camelus, *Kameel.*
flavus, *Geele Kameel*
laniger Peruvianus: *zie* Vigogne.

Cammarus, *Groote Zee-Kreeft.*
Camotes Hispanorum, aut Batatas: *zie* Patatten.
Campa, Eruca, *Rups.*
Campaïf, *Balsem van Copahu.*

Campanula, *Klokskenskruid.*
radice esculentâ, *Rapønce*, *Wilde Rapen.*

Camphora, *Kamfer.*
Kamphorata, *Kamferkruid*, *Camphorata.*
Campsurus, Sciurus, *Eekhoorn.*
Cancamum, Gummi, *Gom Cancamum.*
Cancellus, *Soldaat.*
Cancer, *Krabbe.*
Cancrophagus, *Krabben-eeter*, een soort van *Reiger.*
Candela Regia, Verbascum, *Wollekruid.*
Candor: zie *Verbrandheit*, op het woord *Boom.*

Canella, *Kaneel.*
alba, aut Costus corticosus, *Witte Kaneel*
caryophyllaea, aut Garofanata, *Kruidnagel Kaneel.*
Malabarica & Javensis, *Houtachtige Kassie.*

 Canel-

Canella, Sylvestris Malabarica, *Indiaansch Blad*: zie *Indiaansche Malabaten.*

Canificium: *zie* Kassie.
Caninga: *zie* Kruidnagel-Kaneel, *op het artikel* Kaneel.

Canis, *Hond.*
fluviatilis (Lutra) *Otter.*
marinus, *Zee-Hond.*
Ponticus, *dit is de* Bever *van de* Zwarte-Zee.
sylvestris, *Marron-Hond*: zie het artikel *Hond.*
volans, *Vliegende-Hond.*

Canna-arundo, *Riet.*
fistula, Kassie.
gimsin: *zie* op het artikel *Ginsing*
Indica; *zie* Indiaansch-Riet.
perida, *dit is de* Kina-Kina.

Cannabina aquatica, folio tripartito diviso Bidens, *Water-Boeltjeskruid.*
mas, aut Eupatorium, *Boeltjeskruid.*

Cannabis, *Hennip.*
Cannel-Coal: *zie* het artikel *Steenkolen.*
Cannevarola, *Riet-Musch.*
Cannolichio: *zie* het artikel *Meshecht.*
Cantabrica, Caryophyllus, *Angelier*, *Nagelbloem.*
Cantaris noctiluca: *zie* Glinsterworm.
Cantharis, *Spaansche-Vlieg.*
Cantharus, aut Scarabæus stridulus, *Kever.*
Canuaneros, *dit is het grootste soort van Zee-Schildpad*, *'t geen men, Kouane noemt*: zie *Schildpad.*
Capella, *Geitje.*
Caper, *Gesneden Bok.*
Caphura (Camphora) *Kamfer.*

Capilli homines, *Hair.*
verneris officinarum (Adianthum), *Vrouwenhair*, *Venushair.*

Capiou: *zie* op het artikel *Maniok.*
Capistrum auri, *Borax.*
Capivard, *Water-Varken.*
Capnites, *Witniet.*
Capnos, Fumaria, *Duivekervel*, *Aardrook.*

Capo, *Kapoen.*
de tiburon, *Kaapsche Slang.*

Capparis, *Kapperboom.*
fabaginea, luguminosa & portulacæ folio, *Boom-Kappers*: zie Fagabo.

Capra, *Geit.*
Capraria Peruviana agerati, &c. *Thee van Martinique*: zie *Thee* (*Martiniieksche*).
Capra & Capreolus, *Ree.*
Capreoli, aut Pampini: *zie* Pampre.
Capreolus moschi: *zie* Gazelle.
Capricalla, *Nonne-Gans.*
Capriceps, *een soort van Egyptiesche Snep.*
Capricerva, *Bezoard der Reen.*
Caprificus: *zie* op het artikel *Vygenboom.*

Caprifolium, *Kamperfoelie*, *Geitenblad.*
Stellaria dictum, *Walmeester*, *Bedstroo.*

Caprimulgus, *Geitenmelker.*
Capsicum *Guineesche Peper.*
Capsula, aut Thea: *zie* Zaadhuisje *op het woord* Plant.
Capureiba, aut Cabuiba mater, *Balsem van Peru.*

Caput, *Hoofd.*
& corona monarchi; Dens leonis, *Papenkruid*, *Paardebloemen.*
gallinaceum, Belgarum, Onobrychis, *Hanekammekens.*
Medusæ, *Medusaas-hoofd.*

Capybura: *zie* Water-Zwyn.
Carambolas, aut Carabelli: *zie* Chamaroch.
Carameno: *zie* Hyboucouhu.
Caranna gummi, *Karanne.*
Carbo fossilis (*Litanthrax*); *Steenkoolen.*
Carbonarius, aut Parus, *Kool-Mees.*
Carbunculus, *Karbonkel.*
Carcapulli: *zie* Carcapulli.
Carcharias, *Haai.*
Cardamine, *Wilde-Kers.*
Cardamindum, *Indiaansche Kers.*

Cardamomum, *Cardamon.*
Arabicum, aut Capsicum, *Guineesche Peper.*

Cardiaca, *Hartsgespan.*

Cardo-

Cardopatium caule nullo, Carlina; *Carline*, *Everwortel.*
Carduelis, aut Cardelus, *Distelvink*, *Putter.*

Carduus, *Distel.*
acanthus, sive Branca Ursina, *Beerenklau.*
albus, aut Marianus, *Onzer Vrouwen Distel Melk-Distel.*
benedictus, *Gezegende Distel.*
Americanorum: *zie* Doornachtige Maankop.
Brasilianus, foliis aloë, aut Ananas: *zie* Ananas.
carlina minor, *Drie-distel*, *Wilde Carline.*
chrysanthemus Narbonensium, aut scolymus, *Gulde Distel*
foliis tomentosis, seu incanis (Spina alba): *Witte-weg-Distel*
fullonum (Dipsacus): *Kaarde-Distel.*
Marinus, Echinus, *Zee-Egel.*
hortensis, Cinara, *Artichok.*
muricatus, Calcitrapa, *Starre-Distel.*
panis, aut pacis, Carlina; *Carline*, *Everwortel.*
parvus, aut Cnicus, *Kleine Distel*
polyacanthus, *Water-Distel*: zie op het artikel *Ezels-Distel.*
solstitialis, *Zomer-Distel.*
sphærocephalus, aut Echinopus, *Roomsche Distel*
stellatus, *Starre-Distel.*
vincarum repens, *Ezels-Distel.*

Carex, aut Gramen cyperoïdes, *Cyperoïdes.*
alterum, Lon, Butomus, *Bloeijent Riet*
minus, Juncago, *Valsche Biezen.*

Caricæ, aut Ficus passæ (*Drooge Vygen*): zie op het artikel *Vygenboom.*
Cariguiebeju, *Saricovienne.*

Carlina, *Carline*, *Everwortel*
caulifera, *Zwarte Everwortel*
sylvestris minor, Acarna; *Wilde Carline*, *Drie-distel.*

Carminum: *zie* Karmyn *op het artikel* Cochenielje
Carneolus, *Kornalynsteen*
Carnumi: *zie* op het artikel *Microcosmus.*
Caroba, aut Siliqua dulcis, *St Jansbrood.*
Carochuna, *Peruviaansche Aap.*
Caro montana, *Bergvleesch*, *Delfbaarvleesch.*
Carotta, *Peen*, *Wortelen.*
Carpa, aut Cyprinus, *Karper.*
Carpentorum herba, *Winter-Kers.*
Carpinus, *Jokboom.*
Carpobalsamum: *zie* op het artikel *Balsem van Juda.*
Carthamus, *Carthamus*, *Bastaart Saffraan.*
Cartilago, *Kraakbeen.*
Carvi, Careum, Carum, Cuminum pratense, *Karwei.*
Caryocatactes, *Nootekraker.*

Caryophyllata Veronensium, flore saniculæ ursinæ (Cortusa), *Cortusa.*
vulgaris, *Gezegentkruid*, *Nagelkruid.*

Caryophyllus aromaticus, *Kruidnagelen.*
hortensis, seu Caryophyllæa: *Nagelbloem*, *Angelier.*
Indicus, *Thunis-bloem.*
montanus, aut Mediterraneus (statice): *Groot Gras.*
Regius, *Konings-Nagelen.*

Caryotæ: *zie* op het artikel *Dadels.*
Cascara de Loxa: *zie* op het artikel *Kina-Kina.*
Cascarilla: *zie* Cascarilla.
Cascavel, Tangedor, *Ratel-Slang.*
Caseus, *Kaas*: zie op het artikel *Melk.*
Casia alba, aut Lavendula major, *Groote Lavendel.*
Casmnnar: *zie* Cassumuniar.
Casoaris, Casoris, Casearius, *Casuaris.*
Cassabeldarrira (Calamus aromaticus), *Speceryachtige Calmus*
Cassamin, *zie* Schildvarken.

Cassia Americana fœtida, &c (Pajomiriba) *Stinkende Cassie.*
Brasiliana, *Brasiljaansche Cassie.*
Caryophillata, *Kruidnagelachtige Cassie.*
fistula aut nigra, *zie* Cassie
lignea odorata, *Houtachtige Cassie*

 LATYNSCH REGISTER.

Cassia syrinx, *Speceryachtige Cassie.*

Cassida Floridanorum : zie *Thee der Apalachen.*
hortensium : zie *Acacia* of *Cassie der Tuiniers.*
palustris, aut Tertianaria, *Blaauwe Santorie.*
viridis, *Groene Schildpad.*

Cassita alauda, *dit is de gekuifde Leeuwrik :* zie *Leeuwrik.*
Cassutha, aut Cuscuta, *Wrangen.*
Castanea, *Kastanjeboom.*
Castoreum, *Bevergeil :* zie *Bever.*
Castrangula, scropularia major, *Groot Speenkruid*
Cetaleptique: *zie* Dacocephalon.
Catanance, *Bastaart Cichorei.*

Cateputia, aut Lathyris, *Spurgie*, *Springkruid.*
major vulgaris Ricinus, *Purgeernoten.*

Cataria, Nepeta, *Kattekruid*, *Nept.*
Cate-cambi, *Indiaansche Cate.*
Catechu, *Kachou.*
Cathologan & Catalanga : *zie* op het artikel *Kraans-oogen.*

Catulus lupæ: *zie* op het artikel *Wolf.*
vulgaris *Bonte Haai.*

Catus, aut Felis, *Kat.*
Hispania, Genetta, *Genet-Kat.*
pardus, *Kat-Paard.*
tigris, *Tyger-Kat :* zie op het artikel *Serval.*
zibethicus, *Civet-Kat.*

Caucalis Arvensis echinata, magna flore, *Caucalis.*
minor pulchro semine, Tordilium, *Kleine Seseli van Kandia.*

Caucon, aut Ephedra, *Zee-Druif.*

Cauda aquina, *Paardestaart.*
muris, Myosuros, *Muizenstaart.*
rossa, *Roodstaartje.*
tremula, aut Motacilla, *Kwikstaart.*
vulpina Turcarum, *Blaauwe Syringa.*

Caudex, *Steel* of *Stam*
Caudiverbera, *Geeszelstaart :* zie *Cordylus.*
Cavia: zie *Indiaansch-Varkentje.*
Caulis: zie *Kool* en *Steel.*
Cayado de Agoa: zie *Juruca.*
Cayata, *Brasiljaansche Adder.*
Caymanes, *Kayman*
Ceanothus, *dit is de Ezels-Distel :* zie mede *Joodendoorn.*
Cedria: *zie* Cedria
Cedrides: *zie* Cederboom
Cedronella, *Melisse van Moldaviën.*

Cadrus, *Cederboom van den Libanon.*
Americana (*Amerikaansche Cederboom*): zie *Boom des Leevens.*
baccifera, *Kleine Cederboom.*

Celauritis, aut Lythargyrus, *Goudglid.*
Celeri Italorum, aut Apium dulce, *Selri.*
Cellularia, *Celachtig Koralyn :* zie het artikel *Koraalgewasschen.*
Celopa, aut Jalappa: *zie* op het artikel *Nachtschoone.*
Celtis, fructu nigricante, *Lotusboom.*
Cenchrias miliaris, *Zand-Adder :* zie *Ammodytes.*
Cenchrio, aut Acontias, *Pylslang.*
Canchrites lapis : *zie* Ammites, Cenchrites *en* Oolithen.
Cenchryas: *zie* op het artikel, *Ammodytes.*

Centaurium, aut Centaurea, *Groote Santorie.*
minus, *Kleine Santorie*, *Duizend-gulden Kruid*, *Aard-Gal.*

Centauroïdes, aut Gratiola, *Godsgenade.*
Centimorbia, aut Nummularia, *Penningkruid*, *Duizendkruid.*
Centinodia, *Kreupelgras*, *Varkensgras.*
Centipedes, Millepedes, *Duizendbeen.*
Centrine, aut Pesce-porco, *dit is een soort van* Dolfyn.
Centum-capita, Eryngium *Kruisdistel.*
Centunculus, aut Filago, *Roerkruid.*

Cesa, aut Cæpa, *Ajuin*, *Uijen*
ascalonica, *Chalotte*, *Schalonje*, *Sanslook.*

Cepa fissilis : *zie* Ciboula *op het artikel* Ajuin.

Cepa

Cepa fessilis marina (Scilla): *Zee-Ajuin.*
fectilis, *Bieslook.*

Cepæa, aut Anagillis, aquatica minor, *Beekeboom*, *Beekpungen.*

Cephalas, aut Assellus palustris, *Dikkop.*
Mugil, *Harder.*

Cera: *zie* Wasch *en het artikel* Byë.
Cerambyx, *Bok-Tor*
Cerasa, aut Cerasia, *Kers.*
Ceraso affinis, *Magalep*: zie op het artikel *Kersseboom*

Cerasus, *Kersseboom.*
cane dura, *Spaansche Kerssenboom.*

fructu aquaso, *Groote Spaansche Kerssenboom*
nigro, *Kriekeboom*

sativa, fructu majori, *Moerellenboom.*
fructu majori rotundo, rubro & acido, vulgo, *Kerssenboom.*

sylvestris amara, *Makalep*
trapezyntina, (Lauro Cerasus): *Laauwrier-Kers.*

Cerastus, *Hoorn-Slang*
Ceratia, Siliqua, *St Jansbrood*
Ceratites lapis, *Delfbare Eenhoorn*: zie *Delfbaar Yvoir.*
Ceratodon: *zie* Zee-Eenhoorn.
Ceratophita, aut Litophyton; *zie* Steengewassen *op het artikel* Koraalgewassen.
Ceraunias lapis, *Dondersteen*, *Blixemsteen.*
Cercis, aut Populus tumula tremula, *Ratelaar*, een soort van *Populierboom.*
Cercopithecus, *Meer-Kat*, *Staart-Aap.*
Cerebrum, *Brein.*

Cerefolium, *Kervel.*
magnum Hispanicum myrrhis, *Muskusachtige Kervel.*

Cereiba & Cereibuna: *zie* op het artikel *Mangle.*
Ceretta, aut Serratula: *zie* Serratula.
Cereus Peruvianus, *Peruviaansche Waschtoorts.*
Cerinthe, *Cerinthe.*

Cerva, *Hinde*: zie *Hert.*

Cervaria alba, aut Libanotis, *Valsche Berg-Turbith.*
nigra, aut Oreoselium, *Berg-Peterselie.*

Cervicaria major (Campanula): *Klokskenskruid.*
Cerumer, *Oor-smeer.*
Cerusa, *Loodwit.*

Cervus, *Hert.*
palmatus, *Dambart.*
perpusillus juvencus Guineënsis, *Guineesch-Rheetje.*
volans scarabeus, *Vliegent-Hert.*

Cetacei, *Cetacei.*
Ceterach, *Steenvaren*, *Miltkruid.*
Cetus, vulgo Balna, *Walvisch.*
Cevadilla Mexicana, *Kleine Garst*: zie *Garst (Kleine).*
Ceyba viticis, folio aculeato, *Kaasboom*; zie *Saamouna.*
Choa, *Thee*
Chacrilla, *Cascarilla.*

Chærophyllum sativum, aut Cerefolium, *Kervel.*
sylvestre, *Wilde-Kervel.*

Chairbua: *zie* op het artikel *Cardamon.*
Chalcedonius lapis, *Calcedonysteen.*
Chalcophonus, *Kloksteen.*
Chalcytis nativa rubra, *Delfbare Colcothar.*
Chalyb, *Staal*: zie op het artikel *Yzer.*
Chama, *Gaperschelp.*
Chamæacte, aut Ebulus, *Hadich*, *Lage* of *Wilde Vlier.*
Chamæbalanus, aut Lathyris Arvensis repens tuberosus, *Aardakers*, *Aardnoten.*
Chamæbatus, *dit zyn de Braambeziën zonder doornen.*
Chamæcerasus: *zie* op het artikel *Kersseboom.*
dumetorum, fructu gemino rubro: *zie* hier achter *Xylosteon.*

Chamæcyparissus, aut Santolina: *zie* op het artikel *Averuit.*
Chamæcyssus, aut Hædera terrestris, *Aardveil*, *Hondsdraf*
Chamæcystus, aut Helianthemum, *Heiden-Yzop*, *Kleine Cistus.*

Chamædaphne, aut Laureola fœmina, *Laureola*, *Kellerhals.*

Chamædrys, *Manderkruid.*
fructuosa sylvestris melissæ folio, aut Sphacelus, *Water-look.*
maritima incana, fructescens, foliis lanceolatis, *dit is de oprechte Marum:* zie *Marum.*
palustris canescens, scordium, *Water-Look.*

Chamæhelsfeminum grandiflorum, aut Jasminum Hispanicum, *Spaansche Jasmyn*
Chamægenista saggittalis, Genistella, *Kleine Brem.*
Chamælea, *Chamelea.*

Chamæleon, *Kameleon*
albus, *Witte Everwortel.*
niger, *zwarte Everwortel.*

Chamæmelum, aut Chamomilla, *Kamomillen.*
chrysantæmum, *Koe-oogen*
fœtidum, Cotula fœtida, *Koedille, stinkende Kamomillen.*
odoratum & nobile, *Roomsche Kamomillen.*

Chamænerion, *Bastaart Wederik met purpre bloemen.*
Chamæpeuce, aut Camphorata. *Camphorata.*
Chamæpytis, *Veld-cypres.*
Chamæpyxos, *Palm.*
Chamærodendros: *zie* Aegolethron.
Chamæspartinm, aut Genistella, *Kleine Brem.*
Chamæsyce, *Kleine Wolfs-melk.*
Chamoletta, *Bollisch.*
Charadrius, Gekuifde Duiker.
Chamarei: *zie* op het artikel *Ambela*
Charantia, Momordica, *Balsem-Appel.*
Charcedonius lapis, *Calcedonysteen*
Charta emporetica, *dit is het Schryfpapier.*
Chebuli myrobolani: zie *Myrobolanen.*
Cheiri, *Steen-Violier*, *Muurbloem*, *Geele Violetten*
Chelapa, aut Jalappa: *zie* op *Nachtschoone.*
Chelæ caneri, *zwarte Krabben-Klaauwen:* zie op het artikel *Krabbe.*

Chelidonia major, *Groote stinkende Gouwe*, *Schellekruid*
minor *Kleine Gouwe.*
palustris, aut Populago, *Water-Goudsbloem.*

Chelidonius lapis, *Zwaluwen-Steen.*
Chelifer: *zie* Chelifer.
Chelonites, aut Bufonites, *Paddesteen*
Chelonites, aut Brontias, *Dondersteen*, *Blixemsteen*
Chenocopus, *dit is den drek der Ganzen.*

Chenopodium, *Ganzevoet*
ambrosioïdes Mexicana, *Thee* of *Mexikaansche Ambrozyn*
ambrosioïdes vulgaris (Botrys), *Druivenkruid.*
fœtidum, *Stinkende Melde.*
folio sinuato, saturate virente, *Quinua.*
folio triangulo (Bonus Henricus) *Algoede*, of *Lammerkens-Ooren.*

Cherefolium, *Kervel.*
Chermes: *zie* Kermes.
Cherophyllum sylvestre, Anthriscus, *Wilde Kervel.*
Chersidrum, aut Acontias, *Pyl-Slang.*
Cherupa, aut Snœripa: *zie* op het artikel *Patrys.*
Chiansou Chinensium (Costus Amarus), *Bittere Costus.*
Chibou gummi, *Gom van den Gomboom.*
Chili, aut Holquahuylt: *zie* Holli.
China radix, *Chineesche Pok-wortel.*
China-canna, *Kina-Kina.*
Chipea, aut Alosa, *Elft.*
Chlimia, aut Cadmia: zie *Kalamintsteen.*
Chloris, aut Fringilla virides, *Groenling.*
Choaspites: *zie* Chrysoberillus.
Chocolatum, *Chocolaat*: zie op het artikel *Kakauw*
Chofool. Areca: *zie* Arec.
Chomer, aut Hamsterus, *Hamster.*
Choneul: *zie* Chungar.

Chondrilla: *zie* Chondrilla.
cærulea, *Catanance.*
verrucaria, *Zame.*

Chotool: *zie* op het artikel *Kachou.*
Chouan femen, *Chouan.*
Choucourou: *zie* op het artikel *Mahot*
Chryfalis aurelia, *Goudpopje*: zie op het artikel *Popje*

Chryfanthæmum, aut Bupthalmum, *Koe-oogen.*
Alpinum incanum foliis abrotoni multifidis (Achillæa) *dit is een foort van St. Jacobs-kruid.*
Peruvianum. Corona folis, *Zonnebloem.*
fegetum, *Geele Madelieven.*
feminibus longis compresfis (Tagetes), *Thunisbloem.*
tenui-folium bœticum: *zie* hier achter *Cotula.*

Chryfites, vulgo Lydius lapis, *Toets-fteen.*
Chryfitis, vulgo Lythargyrus auri, *Goudglid.*
Chryfobates: *zie* Chryfobâtes.
Chryfoberillus: *zie* Chryfoberillus.
Chryfocarpos (Hædera Poëtica) *zie* op het artikel *Klein.*
Chryfocolla. Borax, *Goud-zoudeerzel:* zie Borax.
Chryfocome, aut Cama aurea (Elichryfum), *Geele Amarant.*
Chryfogonum, aut Blattaria, *Mottenkruid.*
Chryfolachanum, aut Lampfana, *Lampfana.*
Chryfolapis (Lapis Bononienfis), *Steen van Bologne.*
Chryfolitus, *Chryfolietfteen.*
Chryfomela, *Goudhaantje.*
Chryfoprazius, Chryfopteron, *Chryfoprafius.*
Chryfoplenium, *Gulde-Steenbreek:* zie op het artikel *Steenbreek.*
Chryftophoriana, aut Aconitum racemofum, *St. Chriftoffelskruid.*
Chuenma: *zie* Mulu.
Cibus, *Vleefch.*
Cica, aut Ceica: *zie* Myt.

Cicada, *Krekel.*
fluviatilis, *Riviér-Krekel.*
marina, *Zee-Krekel.*

Cicer arietinum, *Hoekachtige Erweeten.*
fativum, *Duiveboonen*
flore candido, *Cicers.*

Cicerbita, fonchus, *Zachte Sonchus.*
Cicercula, aut Pifum Græcorum fativum, (Lathyrus) *Platte Erweeten.*

Cichorium, *Cichorei.*
fylveftre luteum (Chondrilla), *Condrille.*
verrucarium (Zacintha), *Zante.*

Cicindela: *zie* Zandloper *en* Glinfterworm.
capite, thorace, pedibusque rufis, elytris nigro cæruleus, *Bombardier.*

Cicla officinarum (Beta alba) *Beet, Biet.*
Ciconia avis, *Oyevaar.*

Cicuta, *Dolle Kervel, Scheerlink.*
aquatica, *Water-Dolle-Kervel.*

Cicutaria, aut Cicuta minus fœtida, *Kleine Dolle Kervel.*
Cilla vandoh: *zie* Jânaka.
Cimax, *Wandluis, Weegluis.*
Cimi-Cimi, *Kikvorfch van Cayenne.*
Cimolea terra, *Aarde van Cimolus.*

Cinara, aut Scolymus, *Artichok.*
fpinofa, *Diftel.*

Cincini (Capilli hominis): *zie* op het artikel *Hair.*
Cinclida, Jynx, *Draaibals, een foort van Trekvogel die tot het geflacht der Koekkoeken behoort.*
Cineres clavellati: *zie* op het einde van het artikel *Wynftok* de bereiding van de Loog-Affche.
Cingularia, aut Lycopodium, *Wolfs-klaauwen.*

Cinus cæruleus, *Blaauwe Affche.*
Orientalis: *zie* op het artikel *Rakette* Levantfche Affche.

Cinnabaris nativa, *Natuurlyke Berg-Vermiljoen.*
Cinamomum, *Kaneel.*
Cipipa: *zie* op het artikel *Maniok.*

LATYNSCH REGISTER.

Circæa, *Circæa.*
Monspeliensis (Dulca amara), *Bitterzoet.*

Circium Italicum, Buglossum, *Ossetong.*
Ciri-apoa: *zie* Ciri-apoa.
Cirrhi: *zie* Klaauwtje *op het artikel* Plant.
Cirsium Arvense sonchi folio (Carduus vinearum) *Ezels-Distel.*

Cistus, *zie* Cistus.
ledon, aut Ladanifera cretica: *zie* Cistus.

Citrago, *Melisse* of *Citroenkruid.*
Turcica, aut Moldavica, *Melisse van Moldaviën.*

Citrangula, aut Citreum, *Citroenboom.*
Citrinella, *Europische Kanarievogel.*
Citrullus, *Citrulla*, *Water-Meloen.*
Citrum & Citro, *Citroen.*
Citula, aut Faber piscis, *Zee-Smid*, *Zonnevisch.*
Civeta (Zibethum), *Civet.*
Clangula, *Kleine Duiker.*

Clematis daphnoïdes minor. Pervinca, *Maagde-Palm.*
Peruviana, Bexugo, *Peruviaansche Viorne.*

Clematitis, *Bedelaarskruid*, *Lynen.*
trifolia, flore roseo clavato, (Granadilla) *Passiebloem.*

Clinopodium origano simile, *Wilde Basilikon.*
quibusdam mastichina Gallorum, *Marum-Mastik.*

Clymenum, aut Androsæmum, *Mansbloed.*

Cnicus exignus, capite cancellato, semine tormentoso. Carduus parvus, *Kleine Distel:*
sativns (Carthamus), *Wilde Carthamus*, of *Wilde Bastaart Saffraan.*
sylvestris hirsutior, aut Carduus benedictus, *Gezegende Distel.*

Co: *zie* op het artikel *Klim.*
Coachira Indorum, aut Anil: *zie* op het artikel *Indigo.*

Coagulum lactis, *Kaas:* zie op het artikel *Melk.*
Coanenepilli: *zie* Contra-Yerva.
Coati mondi: *zie* Coati.
Cobaiba: *zie* op het artikel *Balsem van Copahu.*
Cobaltum, *Cobalt.*
Cobitis fluviatilis, *Rivier-Grondel.*

Cobra Capella: *zie* Cobra de Capello.
de Cipo, *Slang Boitiano van Brazil.*
de Neustria: *zie* op het artikel *Cobra de Capello.*
verde, *dit is de* Bojobi.

Coccigria, *Verfloof*: zie op het artikel *Fustethout.*
Cocci-Orientalis, *Levantsche Nooten*, *Kokles.*

Coccinella, *Cochenielje.*
scarabea, *Lievenheers Haantje* of *Beestje.*

Coccos: *zie* Kokosnoot.
Coccothraustes, aut Fungilla nostras, *Dikbek*, *Kerssevink*:
Cocculi pinci, *Nooten van den Pynboom:* zie op het artikel *Pynboom.*
Coccum Gnidium (Fructus Thymeleæ): *zie* op het artikel *Smal-Meseroen.*

Coccus, aut Chermes: *zie* Kermes.
Polonicus tinctorius, *Poolsche Cochenielje.*
tinctorius ilicis, *Kermes van Provence.*

Cochehue, aut Urucu, *Roukoe.*
Cochitzapotl: *zie* Sapotillier.

Cochlea, *Schelp-Slak*, *Huisjes-Slak.*
cælata marina, *Zee-Schelp-Slak.*
fluviatilis, *Zoetwater-Schelp-Slak.*
terrestris, *Land-Schelp-Slak.*
veram purpuram fundens: *zie* Rotshoorns *en* Purpervisch.

Cochlearia, *Lepelblad.*
folio cubitali (Raphanus Rusticanus), *Peperwortel.*

Coco de Levanti, *Levantsche Nooten.*

Coco-

Cococoi, aut Soco: *zie* op het woord *Reiger.*
Coconam: *zie* op het artikel *Witte Maankop.*
Codagapala: *zie* Codagapala.
Coddam-pulli, *zie* Carcapulli.
Codiamiurum, aut Bulbocadium, *Geele Tydeloozen.*
Codomalum Cretensium (Diopsyros) *Amelanchier*: zie op het artikel *Mispelboom.*
Cœlum, *Hemel.*
Coffea, aut Arbor Yemensis, fructam coffe ferens: zie *Koffyboom.*
Coggygria, aut Cotynus, *Fustethout.*
Cohe: *zie* op het artikel *Uil.*

Colchicum, *Tydeloos.*
luteum majus, aut Lilio-narcyssis, *Lelie-Narcis.*
Orientale, radice siccata alba: *zie* Hermodactylwortel.

Colcothar, aut Chalcites, *Delfbare Colcothar.*
Colla, aut Glutinum *Vischlym*: zie op het artikel *Steur.*
Colinsonia radix: *zie* Virginiaansche Slangen-wortel
Collurio, *Schat-Ekster*, *Vinken-byter.*
Colocasia, *Colocasia.*

Colocynthis, *Coloquint.*
oblongo, &c. *Vlesch-Kalabas.*

Colophonia, *Spiegelharst*: zie op het artikel *Pynboom.*
Colsa napus, *Raapzaad.*

Coluber, *Coluber.*
igneus, *Tlehua.*

Colubri, *Kolibrietje.*

Colubrina lapis, *Slangesteen.*
Virginiana, (Pistolochia Senagrual dicta), *Virginiaansche Slangen-wortel.*

Colubrinnm lignum, *Slangenhout.*

Columba: *zie* Duif.
Groenlandica: *Zee-Tortelduif.*

Columbaris (Verbena), *Yzerkruid*, *Yzerhart.*

Colutea Indica herbacea, ex quâ, *Indigo (Anil)*: zie op het artikel *Indigo.*
minima (Coronilla), *Kleine Lombaartsche Linsen.*
vesicaria, *Lombaartsche Linsen.*

Colymbus species, *Lomme.*

Colymbus, *Groote Duiker.*
major, cristatur & cornutus, *Fuut.*

Coma (*Hoofdhair*): zie op het artikel *Hair.*
aurea, aut Elichrysum, *Geele Amarant.*

Comacali: *zie* op het artikel *Wilde Vygenboom.*
Comarus, aut Arbutus, *Arbutusboon.*
Comopolii, aut Polium Montanum, *Berg-Polei.*

Concha anatifera, *Bernakelschelp*, *Ganzemossel.*
cordis, *Hart-Schelpen.*
globosa, *Ton*, *Klootronde-Schelp*, *Blaasboorn.*
margaretafera, *Paarlemoer-Schelp.*
rugosa, *Oudwyfs-Schelp.*
veneris, *Venus-kous.*

Conchæ pylorides, *Pylorides.*
Conchula marinæ, aut pisum marinum, *Zee-Erweeten.*

Conchylium, *Schelpdier.*
bysantimum & odoratum, *Welriekende Nagel.*

Conchytæ, *Conchyten*, *Delfbare Schelpen.*
Conchyti curvi rostri, *Gryphiten.*
Concontlatollis, Polyglotta, *Polyglotta.*
Conduri aut Condoamani, *Laga*
Conferva reticulata: zie *Water-Mosch.*
Confetti di Tivoli, *Drageën van Tivoli.*
Conger aut Congrus, *Konger-Aal.*
Coni seu Strobili: *zie* op het artikel *Denneboom.*
Consiligo tenuifolia, Helleborus niger Hippocratis, *Zwart Nieskruid van Hippocratis.*

Confolida, fymphitum, *Waalwortel.*
aurea, aut Saracenica, Virga aurea, *Gulde Roede*, *Heidens-Wondkruid.*
aurea Chirurgis, Helianthemum, *Heiden-Yzop*, *Kleine Ciftus.*
media, *Senegroen*, *Ingroen.*
vulnerariorum, Leucanthemum, *Groote Madelieve.*
minor, brunella, *Brunel.*
regalis fativa. Calcatrippa, *Ridderfporen.*

Conftellatio, *Zamenftarring.*
Conftrictor, *Verworger:* zie *Anacandaja.*

Contra-Yerva, *Tegengiftwortel:* zie *Contra-Terva*
Hifpanorum, aut Drackena radix, *Contra-Terva van Peru.*
Virginiana, *Virginiaanfche Slangenwortel.*

Convolvulus, *Winde.*
Americanus, Mechoanna dictus: *zie* Mechoachan.
Indicus alatus maximus, Turpithum, *Turbith.*
maritimus noftras foldanella, *Zee-Winde*, *Sautenelle.*
Syriacus. Scammonium, *Scammonium.*
tenuifoliis, five pennatus Americanus, quamoclit, *Jasmyn van Amerika*
teneforius fructu Virgineo, *Cariarou.*

Conyza, *Donderkruid*
Hippocratis aut Ambrofia, *Ambrozyn.*
major Monfpelienfis odorata, *Wandluizenkruid.*

Copal gummi, aut Copallifera: *zie* Gom Copal.
Copalxocotl, aut Sapindus, *Zeepboom.*
Copalyva, aut Copahu: *zie* Balfem van Copahu
Copra, Olie van Kokosnoten: *zie* op het artikel *Kokosnoot.*

Copris, *dit is de Tor die uit den drek der Koeyen voortkoomt*, *Drekvlieg.*
Cor: *zie* Hart.
Coracia aut Graculus, *Gaay.*
Corallachates lapis, *Rood-Agaat.*

Corallina, *Koraalgewasfchen*
vefictilata, &c. *Zie* Zee-Tamarisk.

Corallites undulatus, *Water-Koraal*
Corallodendron triphyllum Americanum, &c. *Onftervelyk hout*

Corallum & ejus fpecies, *Koraal*
album, oculatum aut ftellatum, *Wit Koraal der Winkels.*

Corchorus cratevæ, aut Anagallis mas, *Guichelheil mannetje*
Corcopal fructus, *Melocorcopalli*
Cordylus, *Geeszelftaart*: zie *Cordylus.*
Coriandrum, aut Coriander, *Korianderkruid*
Coriara, *Sumack*, *Smack.*
Corindum, ampliore folio, fructu majore, *Vreemde* of *Zwarte Krieken van over Zee.*
Coris: *zie* Cauris
Corinum foffile, *Delfbaar Leder.*
Cornalina, aut Corneolus, *Koralynfteen.*
Corneus, *Hooorn fteen*, *Hoorn-rots.*
Cornicnlæ (*Cornillacs*): Zie *Kraai.*
Cornifer, aut Corniger, *Hoornvee.*

Cornix, *Kraai*
frugilega, *Roek.*
marina, aut Corvus aquaticus, *Water-Rave.*

Cornu, *Hoorn*
alcis (Ungula alcis). *Zie* op het artikel *Eland*
Ammonis, *Ammons-hoorn.*
Bovis, *Offen-hoorn*: zie op het artikel *Stier.*
Cervi, *Herts-hoorn*: zie op het artikel *Hert*
Damæ, *Hoorn van het Dambart*: zie op het artikel *Dambart.*
foffile, *Delfbare Eenhoorn.*

Cornus, aut Cornum, *Kornoeljeboom.*
Corolla: *zie* Kroon, *op het artikel* Plant.

Corona

Corona Imperialis, *Kroon Imperiaal*, *Keizers kroon*
  ſolis, aut Regia, *Zonnebloem.*
    parvo flore, Tuberoſa radice, *Aardpeeren.*
  terræ. Hedera terreſtris, *Aardveil.*

Coronaria (Caryophyllus terreſtris), *Angelier*
Coronilla, aut Colotea minima, *Kleine Lombaartſche Linſen.*

Coronopus, *Hertshoorn*, *Gravinnekruid*
  ſylveſtris, aut Myoſuros, *Muizenſtaart*

Corpus, *Lichaam*
Corruda, *Wilde Aſpergie.*

Cortex, *Schors*
  aromatus Peruvianus, *Cascarilla.*
  caryocoſtinus, *Schors van Caryocoſtyn:* zie *Witte Kaneel* op het artikel *Kaneel.*
  caryophyllatus, *Kruidnagel-ſchors:* zie *Kruidnagel-Kaneel*, op het woord *Kaneel.*
  Peruvianus, *Kina-Kina*
  ſine pari, *Onvergelykelyke ſchors:* zie *Witte Kaneel*, op het woord *Kaneel.*
  Winteranus, *Schors van Winter:* zie *Witte Kaneel*, op het woord *Kaneel.*

Cortuſa, *Cortuſa.*

Corvus, *Rave.*
  aquaticus, *Water-Rave.*

Corylus, *Hazelnootenboom*, *Haſelaar.*

Cos, *Wetſteen*, *Slypſteen.*
  ædificialis, *Zandſteen die men om te bouwen gebruikt:* zie *Zandſteen*
  fiſſilis, *Gebladerde Zandſteen:* zie *Zandſteen*
  Turcica, *Turkſche Zandſteen:* zie *Zandſteen.*

Cosquauth: *zie* Aura.
Coſſus, *een ſoort van* Kalander.
Coſta animalia, *Rib.*

Coſtus amarus & aromaticus, *Arabiſche* of *Indiaanſche Balſem-wortel:* zie *Balſem (Indiaanſche, enz.)*
  corticoſus: zie *Witte-Kaneel* op het artikel *Kaneel.*
  hortorum, *Balſemkruid.*
  iridem redolens: *zie* op het artikel *Balſem-wortel (Arabiſche* of *Indiaanſche).*
  niger, *dit is de gedroogde wortel van de Artiſchok.*

Coticula, Lydius Lapis, *Toetsſteen.*
Cotinus coriaria, *Verf-loof*, *Fuſteſthout.*
Cotonaria, aut Gnaphalium, *Zee-Gnaphalium*
Cotonaſter, *Wolachtige Amelanchier:* zie *Mispelboom.*
Cotonea, aut Cotonæus (Cydonia), *Queeboom*
Cotoneum, Xilon, *Katoenplant.*

Cotula fœtida, *Koedille*, *Stinkende Kamille.*
  non fœtida. Bypthalmum, *Koe-Oogen.*

Coturnix, *Kwartel*, *Wachtel.*
Cotter miza: *zie* op het artikel *Vloeibare Storax*
Cottns, *Dikkoppige Rivier-Govie.*

Cotyledon, *Navelkruid*, *Venus-navel.*
  acetabulum, *Navelkruid.*
  aquatica (Hydrocotile), *Waternavelkruid.*
  montana, aut Sanicula Guttata, *Berg-Sanikel.*

Catyledones: *zie* Zaadblaasjes *op het artikel Plant.*
Couac: *zie* op het artikel *Maniokwortel.*
Coubouliroua, *Coubouliroua.*
Couma, *Wilde Peerenboom van Cayenne.*
Coupi arbor hirſuto folio: *Coupy.*
Courbari bifolia, flore pyramidato: *zie* Courbari *op het artikel* Gom Anime.
Coyembouc: *zie* Kalabasboom.
Crabro, *Horſel*
Cracea, aut Arachus, *Krock.*
Crambe maritima Braſſicæ folio, *Wilde Engelſche Zee-Kool*
Cranium, *Bekkeneel*
Craſſula, aut Faba inverſa, *Smeerwortel*, *Hemelſleutel.*

Cratecus: *zie hier achter* Græstigus.
Crater jovis, aut Corona solis, *Zonnebloem.*
Cratitines, aut Caprificus, *zie* op het artikel *Vygenboom.*
Cremor tartari, *Room van Wynsteen:* zie op het artikel *Wynsteen.*
Crepanella Italorum (Dentellaria), *Tandekenskruid.*
Crepitus lupi, aut Lycoperdon: zie *Wolfsveesten* op het artikel *Paddestoel.*
Crespinus Matihioli (Berberis), *Barbarissen.*

Creta, *Kryt.*
marina, aut Crithmum, *Zee-Venkel.*

Crex, *Ral.*
Crines, *Paardehair*, *Manen:* zie op het artikel *Hair.*
Crinones, *Daauwormen.*

Crista galli, *Hane-kammetjes.*
flore rubro, Pedicularis, *Roode Ratelen.*
pavonina sinensium (Poinciniana), *Poinciniana.*

Crithmum, *Zee-Venkel.*

Crocodylus, *Krokodil.*
minor, aut Scincus, *Scinc.*

Crocus Indicus, *Kurkuma.*
sativus, *Saffraan.*
sylvestris, *Wilde Bastaart Saffraan.*

Crotalaria Asiatica folio singulari verrucosa, floribus cæruleis, *Crotolaria.*
Croton Nicandri, aut Ephedra Anabasis, *dit is een soort van kleine Zee-Druif.*
Crucialis, aut Asperugo, *Valsch bastaart wild Kleefkruid.*
Cruciata, aut Crucialis, *Kruiswortel.*
Cruciferæ, *Cruciferæ.*
Crustacea Animalia, *Schaalvisschen.*
Crytocephalus, *Wyngaard-Tor.*

Crystallus, *Kristal.*
Islandica, *Ysland-Kristal.*
mineræ, aut Montana, *Myn-* of *Berg-Kristal*
rupea, *Rotskristal.*

Cuambu, *Thee van het Fort St. Pierre:* zie *Cuambu.*

Cubebæ, *Staart-Peper.*
Cucculi fructus solani furiosi in Ægypto, *Kokles.*
Cucitz: *zie* Mabouja.
Cucubalus, aut Alsine baccifera, scandens, *dit is een soort van* Muur.
Cucuji muscæ Indicæ: *zie* Acudia.
Cuculus, *Koekkoek.*

Cucumen asinus (Elaterium), *Wilde Komkommer*
sativus vulgaris, *Aangekweekte Komkommer.*

Cucumus puniceus (Momordica), *Balsemappel*
sylvestris, aut Erraticus (Elaterium) *Wilde Komkommer.*

Cucurbita foliis asperis, flore luteo, (Pepo) *Pompoen.*
lagenaria, flore albo, folio molli, *Kauwoerde.*
sylvestris, fructu rotundo minor, *Coloquint.*
verrucosa, Melopepo: *zie* Melopepo.

Cucurbitifera arbor Americana, *Kalabasboom.*
Culcas, aut Colcas (Colocasia): *zie* Colocasia
Culcul: *zie* Scecachul.
Culebrilla, aut Fuglacura: *zie* Worm-Macaque.
Culex: *zie* Neef *en* Mug.
Culmus: *zie* Steel.
Cuminoïdes, *dit is een soort van Wilde Komyn.*

Cominum aut Cyminum, *Komyn.*
nigrum Germanicum (Nigella), *Zwarte Komyn*, *Narduszaad.*
pratense Carvi officinarum: *zie* Karwei.
siliquosum, aut Hypecoon, *Geboornt Komyn.*

Cuniculus, *Konyn.*
Indicus, *Indiaansch Varkentje.*

Cunila bubula, aut Origanum, *Orego.*
sativa, aut Satureia, *Keule*, *Boonkruid.*

Cuno-

Cunolites, *Cunnoliten.*
Cuntur, *Condor.*
Cypreſſus, *Cypreſſenboom.*
Cuprum, *Koper.*
Cupula (Calix glaudis quercini): *zie* Eikel *op het artikel* Eikeboom.
Curane. Cubeben, *Staartpeper.*
Curbma: *zie* op het artikel *Koevlieg.*
Curculio, aut Curgulio, *Kalander.*
Curcuma officinarum, *Kurkuma*
Curras: *zie* op het artikel *Purgeernooten*, *Purgeerende Boon.*
Curiuca, *Groenling.*
Curucutinga: *zie* Curucucu.
Cuscuta, *Wrangen.*
Cyanus, *Korenbloem.*
Cyclamen, *Varkensbrood.*
Cydonium, aut Cydonia, *Queeboom.*

Cygnus, *Zwaan.*
cucullatus, *Zwaan (Gekapte).*

Cymbalaria, aut Linaria hederaceo folio, *Navelkruid.*
Cynchranus, aut Hortulanus, *Ortolan.*
Cynocephalos, aut Antirrhinum, *Kalfsmuil, Leeuwenbekken, Orant.*
Cynocephalus, *Hondskop*, een ſoort van *Aap.*
Cynocrambe vulgaris, *Wild-Bingelkruid*, *Hondskool.*
Cynocoprus, aut Album Græcum, *Witte Hondeſtront.*

Cynogloſſum, *Honds-tong.*
montanus majus, aut Cerinthe, *Cerinthe.*

Cynomorion, Orobanche, *Zomer-wortel*, *Koeyen-kruid.*
Cynorrhodon, *Honds-roos*, *Eglantier.*
Cynosbaros, *Wilde-Roozenboom.*
Cynoſorchis. *dit is een ſoort van Orchis:* zie *Standelkruid.*
Cypariſſus, aut Cupreſſis, *Cypreſſenboom.*
Cyperoïdes latifolium, ſpicâ rufâ, *Cyperoïdes.*

Cyperus, *Cyperus.*
Americanus (Radix Sanctæ Helenæ): *Zie* Amerikaanſche Cyperus, *op het artikel* Cyperus.
eſculentus, aut Traſis Italorum, *Zoete Cyperus.*

LATYNSCH REGISTER.

Cyperus Indicus, aut Curcuma, *Kurkuma.*
longus inodorus Peruanus, *Contra-Yerva van Peru.*
niloticus: *zie* Papier-Riet van den Nyl.
ſcandens foliis & caule ſerratis, *Cyperus van Cayenne.*

Cypo de cameras: *zie* Ipecacuanha.

Cyprinus, aut Carpio, *Karper.*
aculeatus, *Pigo.*
oblongus, *Dikkop.*
pinna ani duplici caudæ trifurcæ, *Goudviſchje*: zie *Goudbraasſem.*

Cyprus, aut Phyliræa, *Phillirea.*
Cyſteolithos, Lapis ſpongiæ, *Spons-ſteen.*
Cytharys: *zie* Folio
Cytinus, aut Pucinæ fructus, *Tamme Granaatboom.*
Cytiſo geniſta, *Cytiſo-Geniſta.*
Cytiſus & ejus ſpecies: *zie* Cytiſus.

D.

Dachel, aut Palma dactylifera, *Dadelboom.*
Dactyli, *Dadelen.*
Plinii: *zie* Steenſchelp.

Dactylus (Solen), *Mesbecht.*
ydæus Lapis lincurius, *Linxſteen.*

Dama recentiorum, *Dambart.*

Damaſonium calliphillon, *Wild-Wit-Nieskruid.*
ſtellatum, *Geſternde Water-Weegbree.*

Danta, aut Capa, *Beori* of *Dante.*
Daphne Alexandrina, aut Laurus Alexandrina, *Laauwrier Alexandryn*
Daphnoïdes (Laureola), *Laureola.*
Datiro, aut Datura: *zie* op het artikel *Doornappel.*
Datisca: *zie* op het artikel *Bloem.*
Daucus creticus, *Daucus van Candia.*
montanus apii folio major (Oreoſelium (*Berg-Peterſelie.*
ſativa (Carotta), *Peen, Geele Wortelen.*

Dau-

Daucus sepiarius, aut Anthriscus, *Wilde Kervel*
vulgaris, *Wilde-Peen*, *Vogelnest.*

Delphinum hortense, *Ridderspooren*
platani folio Staphis agria dictum, *Luiskruid.*
segetum, *Wilde Ridderspooren.*

Delphinus, aut Delphinium: *zie* Dolphyn *op het artikel* Walvisch.
Deltoïdes, aut Musculus, *Mossel.*
Democulo: *zie* op het artikel *Phalangia.*
Denderites, *Boomsteenen.*
Dendro-achates, *Boom-Agaat.*
Dendroitis, *Dendroïtes.*

Dens caballinus, aut Hyoscianus, *Bilsenkruid*
canis, *Honds-tand*
elephanti: *zie* Yvoir, *en het artikel* Olyphant
leones, *Paardebloemen*, *Papenkruid.*

Dentalium, *Dentalium.*

Dentaria, *Koraalkruid.*
orobanche, *Bladerloos Koraalkruid.*

Dentellaria, *Tandekens-kruid.*
Dentes, *Tanden.*
di Cavaillos: *zie* op het artikel *Wild-Zwyn.*
fossiles, *Delfbare tanden.*

Dentes, *Tand-Braassem.*
Descuria, *Fie-kruid.*
Diabolus marinus, aut Diavolo di mare, *Zee-Dnivel.*
Diapensia, aut Sanicula officinarum, *Sanikel.*
Diaria. Ephemeron, *Vlieg van een dach*, *Oeveraas.*

Dictamnus alba, *Fraxinella*, *Essche-kruid.*
cretica, *Dictamnus van Kandiën.*
montis sipily, origani foliis: *zie* op het artikel *Dictamnus van Kandia.*

Didelphus, *Philander*, *Didelphis*, *Buidel-Rot.*
Diervilla, *Diervilla.*
Dies, *Dach.*

Digitalis, *Vingerhoeds-kruid.*
minima, Gratiola dicta, *Godsgenade.*
Orientalis. Sesamum dicta, *Sesamum.*
sesamum dicta rubello flore, *Ouange*: zie op het artikel *Sesamum.*

Diluvium, *Zondvloed.*
Diopetis, aut Rana sylvêstris, *Bosch-Kikvorsch.*
Diosanthos, *Kleine Genoffelen*, *Pluimpjes.*

Diopsyros, *Amelanchier*, zie op het artikel *Mispelboom.*
Theophrasti, aut Guajacana: *zie* Pokhout van Padua.

Dipcadi Chalcedonicum & Italorum (Muscari), *Druiven-Hyacinth.*
Diphyges, *dit is een soort van Pompholix.*
Dipsacus sativus, *Kaarden-Distel.*
Dipsas, *Dipsas.*
Discus: *zie* Schyf, *op het artikel* Plant.
Dodaers, *Dod-aars*: zie *Dronte.*
Domina Serpentum: *zie* Ratel-Slang.
Dominica Serpentum Nieremberg, *Ratel-Slang.*
Donax, Arundo sativa, *Aangekweekt Riet.*
Donzella, *Donzella*, *Jonker-visch.*
Dora (Melica), *dit is een soort van Indiaansche Gierst.*
Doradilla, aut Douradinha: *zie* op het artikel *Mildkruid.*
Dorcas moschi, *Muskus-Geit*: zie *Gazelle.*
Doria, aut Virga aurea major, *Heidensch Wondkruid*
Dormidera: *zie* op het artikel *Kruidje roer my niet.*

Doronicum, *Scorpioenwortel.*
plantaginis folio alterum, aut Arnica, *Berg-Betonie.*

Dorstenia: *zie* op het artikel *Contra-Yerva.*
Dourou: *zie* op het artikel *Voadarou.*
Draba, *Wilde Kers van Kandia.*

Draco, *Draak.*
arbor, *Drakenbloed.*
cephalon Americanum, *Drakenkop.*
herba acetaria, aut Dracunculus Hortensis, *Dragon.*

Draco-

Draco-cephalon, *Dracokephalon.*
marinus, aut Viva, *Pieterman.*
sylvestris, aut Ptarmica, *Nieskruid.*
volans, *Vliegende Draak.*

Draconites, *Drakensteen.*
Draconthema, sanguis Draconis, *Drakenbloed.*

Dracunculus, *Draakjes.*
esculentus, *Dragon.*
major, aut Dracuntium majus, *Speerwortel.*
minor, aut Arum, *Kalfsvoet.*
pratensis ferrato folio (Ptarmica), *Nieskruid.*

Drakena radix, *Contra-Terva van Peru.*
Dromas. Camelus, *Kameel.*
Dromedarius, *Dromedaris.*
Drosera, aut Drosium, seu Alchymilla, *Leeuwenvoet, Onzer Vrouwen Mantel.*
Drosemeli, aut Therniabin, *Vloeibare Manna.*
Drusa spathica, *Troswys Spath.*
Drusen, *Drusen.*
Dryinus serpens, aut Querculus serpens (Scaliger), *Dryinus, Eike-Slang.*
Drymopogon (Barba Capræ), *Geitenbaart.*
Dryophitis, aut Diopetis. Rania sylvestris, *Bosch-Kikvorsch.*
Dryopteris, Filix, *Varen mannetje.*
Dudaim in bibliis (Musa), *Banaanboom.*
Dulcamara, *Bitterzoet.*
Dulcirrhinium, aut Trasi, *Zoete Cyperus.*
Dulcis radix, aut Glyzirrhiza, *Zoethout.*
Durio, Duryoens, Duriones, *Durio.*
Dutroa & Datura: *zie* Datura.

E.

Eben, aut Bamia, *Ketmia*: zie *Amberplant.*
Ebenus, *Ebbenhont.*
Ebubulus, aut Sambucus humilis & herbacea, *Hadich, Lage* of *Wilde Vlier.*

Ebur, *Yvoir.*
arbor, aut Yga, *Yvoirboom.*
fossile, *Delfbaar Yvoir.*
ustum (Spodium), *Gebrand Yvoir.*

Echinata, aut Erucago, *Wilde Rakette.*

Echineis veterum. Remora, *Suiger-visch.*
Echinites, *Delfbare Zee-Egel.*
Echinodermatum fragmenta, *Schild der Zee-Egels.*
Echnomelorastos: *Oost-Indische Distel.*
Echinophora, *een Schelp van het geslacht der Tonnen.*
Echinopus major, *Vreemde* of *Roomsche Distel.*
Echinorum acetabula, *Tepeltjes der Zee-Egels.*
Echinus Brassillenses (Armadillo,) *Schildvarken.*
marinus, *Zee-Eegel.*
petrefactus, *Versteende Zee-Eegel* of *Echinites.*
porcinus, ant Erinaceus, *Bonduc.*
terrestris, *Egel.*

Echis, *Adder van het Eiland St. Laurent.*

Echium Italicum spinosum (Buglossum), *Ossetong.*
lappulatum, aut asperugo vulgaris, *Valsch-Bastaart-Wild-Kleefkruid.*
vulgare, *Slangenhoofd, Slangenkruid, Wilde-Ossetong.*

Elæagnus, aut Salix Syriaca, *Calaf.*

Elaphobosium, Buplevrum, *Haasen-oor.*
sativum. Pastinaca, *Pastinaken, Pinsternaken.*

Elate: *zie* op het artikel *Dadelboom.*
Elater, *Springkever.*
Elaterium, *Wilde-Komkommer.*
Elatine, *Eerenprys wyfje.*
Elaterium (Chagrilla), *Cascarilla.*
Electrum (Karabe aut Succinum), *Geele Amber.*
Elemmi-Gummi, *Gom Elemni.*
Eleomeli: *zie* Eleomeli.
Eleoselinum, aut Apium palustris, *Water-Eppe.*
Elephas, *Olyphant.*
Elettari: *zie* op het artikel *Cardamon.*
Elichrysum, *Geele Amarant.*
Elleborine ferruginea (Calceolus), *Onzer vrouwen-schoen, Papen-schoen.*
Ellopon: *zie* Fiatola.
Emblici, aut Embelgi: *zie* op het artikel *Myrobolanen.*
Eme, aut Emeu: *zie* Kasuaris.

Emerus, aut Colutea siliquosa, *Wilde Zenebladen.*

Empetrum, fructu albo: *zie* Empetrum.
nigro: *zie* Empetrum.

Emalastra: *zie* op het artikel *Boom*, Griffelen door het wegneemen van een stuk.
Encardia, *Encardites.*
Encaustum, *Smeltglas*, *Brandverf*, *Emaus.*
Encephalites, *Encephaloïdes.*
Enchrasichalus, aut Apua, *Anchoris.*

Endivia, *Endivie.*
sylvestris. (Lacturas sylvestris), *Wilde Latouw.*

Enger, aut Anil: *zie* op het artikel *Indigo.*
Enhydrus, *Enhydra*
Enneadynamus Polonorum, aut Parnassi, (Gramen hederaceum), *Gras van den Parnas.*
Entomolithi: *zie* Entomolithi *en* Versteende Insecten.
Enula campana, *Alantswortel.*
Enzada, Ficus Indica, *Amerikaansche Vygenboom.*
Epelanus, *Spiering.*
Ephedra maritima, *Zee-Druif.*

Ephemeron musca, *Haft*, *Vlieg van een dach.*
venosum, *Tydeloos.*

Ephippium placenti-forme, *Poolsche Zadeldoublet.*
Epilobion, aut Chamænerion, *Bastaart Wederik.*

Epimedium, *Epimedium.*
Dodonæi, aut Populago, *Water Goudsbloem.*

Epipactis, aut Helleborine, *Wild wit Nieskruid.*
Epithymum, *Epithymum.*
Equa, *Merrie:* zie *Paard.*
Equizetum, *Paardestaart.*
Equulus, *Veulen:* zie *Paard.*

Equus, *Paard.*
lineis transversis versicolor, Zebra, *Zebra*
niloticus, *Nylpaard.*

Eranthemum, aut flos Adonis, *dit is een soort van Renonkel met een roode bloem.*
Erawai, *dit is de kleine Wonderboom van Amerika.*
Eretria terra, *Eretriaansche Aarde.*

Erica, *Heide.*
baccifera. (Empetrum), *Empetrum.*

Erigeron. (Senecio), *Kruiswortel*, *Kruiskruid.*

Erinaceus lusitanorum, *Bonduc.*
marinus. (Echinus), *Zee-Egel.*
terrestris, aut Echinus terrenus, *Egel.*

Erithacus, aut Phænicurus, *Roodborsje.*
Erithronium, aut Dens canis, *Honds-tand*
Erithropthalmus, *Rotengle.*
Ermellinus, aut Guajacano, *Pokhout van Padua.*
Ermineus, aut Mus ponticus, *Hermelyn.*

Eruca, *Rups*
alba & purpurea (Hesperis), *Damastbloem.*
annularia, *Ring-rups.*
lutea latifolia, sive Barbaræa, *Winter-Kers.*
maritima Italica hastæ cuspidi simili, *Cakile*
sativa, *Rakette.*
sinopi, *een klein soort van wild Mostaart-zaad.*

Eurucago segetum, *Wilde Rakette.*
Ervilium, aut Ervilia, *Oker.*

Eryngium, *Kruisdistel.*
archigenis. (Acarna), *Drie-distel*, *Wilde Carline.*
luteum Monspeliensis. (Scholymus), *Gulde Distel.*
marinum: zie *Zee-Distel* op het woord *Kruisdistel.*

Erysimum sophia dictum. (Sophia Chirurgorum), *Fie-kruid.*
Theophrasti folio hederaceo. (Fagopyrum), *Boekweit.*
vulgare, *Edele Rakette.*

Eryſisceptum, *Chineeſch Roozenhout*, *Tsetan genaamt.*
Erythriscus, ſive Bubellio, *Roode-Braasſem.*
Erythrodanum, aut Rubia, *Meekrap.*
Eſchara: *zie* Korſtgewaſſen, *op het artikel* Koraalgewaſſen
Eſſula Indica, aut Apocinum Ægyptiacum, *Apocynium.*

Eſula: *zie* op het artikel *Wolfsmelk.*
minor, *Kleine Eſula:* zie *op het artikel* Wolfsmelk.
paluſtris: *zie* op het artikel *Wolfsmelk.*

Ettalche: *zie* Ettalch.
Eunuchus, *Geſnedene*
Evonimo affinis, arbor Orientalis, &c. *zie* Thee (Chineeſche).

Evonimus, *Papenhout.*
fructu nigro tetragono, *Simarouba.*

Eupatorium, *Boeltjeskruid.*
arborescens venenatum: *zie* Conani (Aangekweekte).
cannabinum Chryſanthemum, (Verbeſina). *Dit is een ſoort van Bidens* of *Boeltjeskruid.*
veterum. (Agrimonia), *Agrimonia* of *Boeltjeskruid der Oude Grieken.*

Euphorbium, *Euphorbium.*
Euphraſia, *Oogentrooſt.*
Excrementum, *Drek.*
Exhalatio mineralis, *Minerale uitwaaſſeming*, zie *Uitwaaſſeming.*
Exhebenus, *Zwartachtige Bolus van Samos.*
Exquima: *zie* op het artikel *Aap.*
Exuvia, aut Senecta angium, *Slange-vel.*

F.

Faba, *Boon*
Bengalenſis: *zie* Bengaalſche Boon *op op het artikel* Myrobolanen.
craſſa, vel inverſa. (Anacampſeros), *Smeerwortel*, *Hemelſleutel.*

Faba Ægyptiaca: zie *Egyptiſche Kalfsvoet*
febrifua, aut Sancti Ignatii, *St Ignatius boonen:* zie *Kraans-oogen.*
Græca, *Pokhout van Padua.*
major, *Groote of Roomſche Boon:* zie *Boon.*
Malacca, *Anacardium.*
minor, *Kleine Boon:* zie *Boon.*
purgatrix Indiæ occiduæ: *zie* purgeerende Boon *op het artikel* Purgeernooten
Sancta Ignatii, aut Febrifuga, vulgo nux Igaſur, *St. Ignatius Boon.* Door de omſchryvingen die wy thans van deze vrucht of Amandel hebben, zoo moet men haar met de *Braaknoot* niet verwarren. Zie *dit woord.*
ſuilla, aut porcina. (Hyosciamus), *Bilſenkruid.*

Fabaga, *Boomkappers*, *Wilde Kappers:* zie *Tabago.*
vulgo Siliquaſtrum, *Judasboom.*

Fabaiſia, aut Anacampſeros, *Smeerwortel*, *Heemelſleutel.*
Faber piscis, *Zee-Smid.*
Facies, *Aangezicht.*
Fæces vini, *Wynmoer;* zie op het artikel *Wynſtok*
Fagara, *Fagara*
Fagopyrum, aut Fagotriticum, *Boekweit.*

Fagus, *Beukeboom.*
ſepium. (Carpinus), *Jokboom*, *Wielboom.*

Falcinellus, *Boomkruipertje.*
Falco, *Valk.*
Falconello: zie *Groote wilde Ekſter* op het artikel *Wilde Ekſter*
Falco-Sacer, *Saaker-Valk:* zie *Valk.*
Faltranck: zie *Zwitſerſche Kruider-Thee.*
Far venniculum rubrum, *Roode Tarw.*
Farfara, aut Farfarella. (Tuſſilago), *Hoefblad*, *Paards-klaauw*
Farfarus antiquorum Populus, *Witte Populier*, *Abeelboom.*
Farfugium, aut Populago, *Water-Goudsbloem.*

Farina, *Meel.*
foſſilis, *Delfbaar Meel.*
de Palo: *zie* op het artikel *Maniok.*

LATYNSCH REGISTER.

Fario. aut Trutta: *zie* Forel.
Favagello, aut Chelidonia, *Speenkruid*, *Kleine Gouwe.*

Favago auſtralis (Alcyonium porofum & molle : *Zee-ſchuim*
conchylii: *zie* op het artikel *Schelp-Dier.*

Fauſel: *zie* op het artikel *Kachou*
Fedagoſo, aut Jacua-acanga : *zie* Jacua A-canga
Fel, *Gal:* zie op het artikel *Menſch*

Fel bovis, *Oſſengal:* zie op het artikel *Stier.*
terræ Centaurum minus, *Aard-gal*, *Kleine Santorie*

Feld-Spath: *zie* op het artikel *Quartz.*

Felis, *Kat*
odoratus, aut Zibethina : *zie* Civet-Kat.

Feriola arbor. *Gemarmert Hout.*
Fermentum, *Giſt* en *Zuurdeeg:* zie *Brood.*
Ferrugo: *zie* Roeſt *op het artikel* Yzer.

Ferrum, *Yzer.*
equinum, *Paards-Yzer.*

Ferruminatrix, aut Sideritis hirſuta, *Glid-kruid*

Ferula: *zie* Ferula.
Africana Galbanifera : *zie* Galban.
ammonifera: *zie* Gom Ammoniak.

Ferulago latiore folio, aut Galbanifer: *zie* Galban.
Feſtula graminea glumis hirſitus, aut Gramen murorum: *zie* Feſtuca.
Feſtucago, aut Feſtuca avenacea ſterilis elatior Bromos herba, *Ydelhaver.*
Fiatola: *zie* Fiatola.
Fiber, *Bever*
Ficaria, aut Scrophularia, *Groot Speen-kruid.*

Ficedula, *Vygen-eeter.*
atri-capilla.

Ficoïdes Occidentale. (Echino melocaſtos), *Indiaanſche Doorn-Appel.*

Ficoïtes, *Delfbare Vygen* of *Peeren.*

Ficus, *Vygenboom.*
Ægyptia, aut Sycomorus, *Egyptiſche Vygenboom.*
folio citrei acutiore, fructu viridi, *Wilde Peerenboom van Cayenne.*
Indica admirabilis : *zie* Paretuvier.
aut Adami, vulgo Muſa. *Zie* Banaanboom
vulgo, *Indiaanſche Vyg.*
infernalis: *zie* Helſchen Vygenboom *op het woord* Purgeernooten.
Malabarica fructu ribefii, *Tſiela.*
paſſæ, aut Caricæ : *zie* Gedroogde Vygen *op het woord* Vygenboom
ſylveſtris: *zie* Wilde Vygen *op het woord* Vygenboom.

Figurata, *Geſigureerde ſteenen.*

Filago, *Roerkruid*
Alpina, aut Leontopodium, *Leeuwenblad*

Filicula, *Kleine Vaaren.*
Filipendula, *Roode Steenbreuk.*
Filius ante patrem. (Tuſſilago), *Hoefblad*, *Paards-klaauw.*

Filix, *Varen.*
florida, aut Osmunda, *Water-Varen.*

Filtrum : *zie* Lekſteen *op het artikel* Zandſteen
Fimpi, *Fimpi.*
Finachio: *zie* op het artikel *Venkel.*
Fiſtici, aut Piſtachia, *Piſtaſſenboom.*
Fiſtularia, Pedicularis, *Roode Ratelen.*

Flamma (Ignis), *Vlam.*
aut Flammula Jovis. (Lychnis), *Paſſiebloem.*

Flamula. Dentellaria, *Tandekenskruid.*
Fletleta, *Loth.*
Floratio & Defloratio: *zie* Bloeijing *op het artikel* Bloem.
Florea ſtæchados: zie *Stichas-kruid.*

Flos, *Bloem*
adonis, aut Eranthemum, *dit is een ſoort van Renonkel met een roode bloem.*

Flos Africanus Tragetes, *Thunisbloem.*
ambarvalis, *Kruisbloem.*
amentaceus, *zie* Katje *op het artikel* Plant
amoris Amaranthus, *Fluweelbloem*, *Amaranth.*
argenti (Lac Lunæ), *Maan-melk*
cœli, *Nostoch*, *Vliesachtig Mosch*: zie op het artikel *Mosch.*
cancri Cannacorus, *Indiaansch Riet.*
Constantinopolitanus, *Bloem van Constantinopelen*
cuculi, *Koperbloem*
ferri, aut Martis, *Yzerbloemen.*
Jabobi Sancti Herba Jacobæa, *St Jacobs-kruid*
mellis, *Honingbloem*
Paffionis, *Paffibloem.*
regius flore purpurea. (Delphinium), *Ridderfporen*
fanguineus, aut Candamindum, *Indiaanfche Kers*
folis, aut Corona Solis *Zonnebloem.*
trinitatis, *Driekleurige Violetten.*

Fluores, *Vloeikristallen*
Fluss-Spath, *Smeltbaar Spath*
Fluftra: *zie* op het artikel *Zoophyten.*
Fluvium, *Rivier*
Fodi-merda, *Meftor*: zie *Tor.*

Fœniculum, *Venkel.*
Alpinum, *Beerwortel.*
annuum origani odore, *Ammi.*
umbella, contractata oblonga: *zie* Visnaga.
dulce, *Zoete Venkel*
erraticum Crithmum, *Zee-Venkel*
porcinum, aut Peucedanum, *Verkens-venkel*
Sinenfe, aut Zingi, *Chineefche* of *Star-Anys*
tortuofem, *Sefeli van Marfeille*
vulgare minus acriori & nigriori femine, *Gemeene Venkel.*

Fœnum, *Hooi.*
Burgundiacum, aut Medica, *Tourgondiefch Hooi.*
Fœnum Camelorum (Juncus odoratus), *Kemels Hooi.*
Græcum, *Fenegriek.*

Foina, aut Foyna, *Huis-Marter.*
Folia peltata: *zie* op het artikel *Blad.*
Foliatio & Defoliatio: *zie* op het artikel *Blad.*

Folium & Frondes, *Blad* en *Loof*
Indum Malabathrum, *Indiaanfche Malabaten* of *Indiaanfch Blad.*
Orientale, aut Senna, *Zenebladen.*

Fons, *Fontein.*
Fontalis, aut Potamogeton, *Fonteinkruid.*
Forbefina bononenfium. Bidens, *Waterboeltjeskruid*
Forbicina: *zie* Forbicina.
Forficula, *Oorworm.*

Formica, *Mier.*
leo, *Leeuw-mier.*

Fornites: *zie* op het artikel *Vygenboom.*
Foffilia, *Delfftoffen.*
Fou-ling: *zie* Chineefche Pokwortel.
Fouraa, *Groene Balfem*
Fouti-vento, *Buizert*, *Steenfchnetzer.*

Fragaria, *Aardbeziën*
Chilienfis, fructu maximo, &c. *zie* op het artikel *Aardbeziën.*

Fragmenta pretiofa, *Fragmenten.*
Fragum, aut Fragula, *Aardbeziën.*
Frambæfia, *Hinnebeziën*, *Frambeziën.*
Frangula, aut Alnus nigra baccifera, *Pylhout*, *Sporkenhout*
Fraxinella, *Effchekruid*, *Fraxinelle.*

Fraxinus, *Effcheboom.*
humilior, quandoque excelfior: *zie* op het artikel *Manna.*
Fringilla, aut Frigilla, *Vink.*
tricolor, *Paus.*

Fringillago, aut Carbonarius *Kool-Mees.*
Fritillaria, *Kievitsbloem*, *kievits-eijeren.*
Frondipora: *zie* op het artikel *Madrepora.*

Fructus, *Vrucht.*
palmæ, aut Dactilus: *zie* Dadelboom.
peregrinus primus, *Bonduc.*

Frumentum, *Tarw* of *Kooren.*
barbarum, aut Loculare (Zea), *Spelt.*
fatuum, aut Lolium, *Dolik.*
Sarracenium, aut Fagapyrum, *Boekweit*
Turcicum, aut Indicum, *Turksch* of *Indiaansch Kooren*, *Mais.*

Frutex: *zie* Heester *op het woord* Plant.
coriarus, *Sumach*, *Smack.*
lusitanis camarinnas dictus. (Empetrum), *Empetrum.*
pavonimos, *Poinciniana.*
sensibilis, aut Mimosa, *Kruidje roer my niet*
spicatus, foliis salignis serratis Spiræa, *Spiræa.*
terribilis, aut Alypum: *zie* op het artikel *Globularia.*

Fuca, aut Phycis; *Phycida.*

Fucus, *Wier*, *Zee-Wier.*
folliculaceus, *Zee-Kroost.*
musca, *Hommel.*
verrucosus: *zie* Orseille.

Fuga dæmonum: *zie* op het artikel, *St Jans-kruid.*
Fugiacuru, *Worm-Macaque.*
Fulgur, *Weerlicht.*
Fulica, *Koet.*
Fuliga, *Schoorsteen-roet.*
Fumaria, aut Fumus terræ, *Aardroook*, *Duive-kervel.*

Fungi favaginosi, aut Boletus esculentus, *Morilje.*
ignarii: *zie* op het artikel *Agarik der Eiken.*

Fungifer lapis, *Champignon-steen.*
Fungites, *Fungiten.*

Fungus, *Paddestoel.*
agaricus: *zie* op het artikel *Agarik der Eiken*
campestris esculentus, *Aangekweekte Paddestoel*

Fungus laricis, *Agarik van den Lorkenboom.*
marinus, *Zee-Paddestoel*
porosus, aut cavernosus albicans, quasi fuligine infectus, *Morilje.*
rotundus orbicularis, aut Lycoperdon, *Wolfs-veest.*
sambucinus, (*Paddestoel der Vlier*): zie *Judas-ooren*, op het artikel *Paddestoel.*
vernus & esculentus: *zie* Mosch, *of* Lente-Kampernoelje, *op het artikel* Paddestoel.

Furfur, *Semelen.*
Furo, Furettus, Furunculus. Mustela sylvestris, aut Viverra, *Fret.*
Fusanus, aut Evonymus, *Papenhout.*
Fuscina, aut Mustella, *Wezeltje.*

G.

Gagates, *Git.*
Gagel Germanornm, *Gagel.*
Gainus Martes, *Marter.*
Galactites, aut Gabaxias, *Melksteen.*
Galanga major & minor, *Galigaanwortel.*
Galangæ similis radix & Florida. (Radix Sanctæ Helenæ) *Wortel van St. Helena*: zie *Cyperus.*
Galbanifer cupressi: *zie* Cypressenboom.
Gale: *zie* Gagel *en* Waschboom.
Galedragon. Dipsacus, *Kaarden-distel.*

Galega, *Geiten-ruit.*
Ægyptiaca siliquis articulatis: *zie* Sesban.
nemorensis prima, aut Grobus sylvaticus, *Kleine Wikken*
vulgaris, floribus cæruleus, *Geiten-ruit.*

Galena, *Galena*: zie op het artikel *Lood.*
inanis, *Blend.*
tessulata, &c. *Loot-ertz in Cuben*: zie *Lood.*

Galeopsis: *zie* op het artikel *Netelen.*
Galeoti: dit zecht men van de *Cetacei*: zie *dit woord* en het artikel *Visch.*

Galerita alauda, *Gekuifde Leeuwrik.*

Galeus afterias, aut Muftelus ftellaris, *Zee-Hond met ronde vlakken*, *Sternhaai*
canis, *Zee-Hond.*
glaucus, *Blaauwe Haay.*
dentibus granulofis foraminibus circa oculos, *Squalus.*
lævis, *Gladde Haai.*

Galgulus avis, *Weduwaal*
Gali, aut Anil: *zie* Indigo.

Galla, *Galnooten.*
infecti, *Gall-infecten.*

Gallina, *Hen: zie Haan.*
aquatica, *Koet.*
ruftica, *Hazel-hoen.*

Gallinago minor, aut Rufticula minor, *Poel-Snep*
Gallinaffa. (Tropillot), *Gallinaffe.*

Gallinula: *zie* op het artikel *Haan.*
aquatica, aut Cloropus major, *Water-Hoen.*
rubra Peruviana, *Roode Peruviaanfche Hen.*

Galitrichum, Sclaræa, *Scarlei.*

Gallium, *Walftroo.*
latifolium, cruciata quibusdam, flore luteo, *Kruiswortel.*
tetraphyllon, aut Rubeola, *Rubeola.*

Gallo-Pava, *Kalkoen.*

Gallus eviratus, *Kapoen.*
gallinacæus, *Haan.*
Indicus, *Haan van Curacao.*
marinus piscis, aut Faber, *Zee-Smid*, *Zonne-vifch.*
fylveftris, *Ouerhaan.*

Gamaïcu, *Pokfteen.*
Gameli: *zie* Balfem van Copahu.
Gammarolitus, *Krabbefteen.*
Gandola: *zie* Bafella.
Garagay: *zie* Garagay.

Garamantites lapis, aut Sandraftros: *zie* Sandraftos.
Garbua: *zie* Ichneumon.
Garen oguen: *zie* Ginzing.
Garosmum, aut Attriplex fœtida, *Stinkende Melde.*
Garum, aut Muaria, *Pekel*: zie *Garum.*
Garza, aut Guiratinga: *zie* op het artikel *Reiger.*
Garo de algalia: *zie* Kan-Kan.
Gavia viridis, *Groene Pluvier.*
Gazella Indica, aut Mofchifer, *Gazelle.*
Gehuph arbor, Indis Cobban: *zie* Gehuph.
Gelapa, aut Gialapa, *Jalappa.*
Gelatina marina: *zie* op het artikel *Zee-Netel.*
Gelida, *Vorft.*
Gelfeminum, *Gemeene of Kleine Jasmyn.*

Gemma alectoria, *Hanefteen.*
-huya: *zie* op het artikel *Spekfteen.*
rubina, *Robynfteen.*

Gemmæ, *Edele Gefteentens.*
populi nigri, *Oogen der Populierboomen: zie Populierboom.*
fal, *Steenzout.*

Generatio, *Voortteeling.*
Genetta, aut Genethocatus, *Genet-Kat.*
Genipa, fructu ovato: *zie* Janipaba.

Genifta, *Brem*, *Ginft.*
angulofa & fcoparia (Cytifo-Genifta), *Cytifo-Genifta.*
exinacea, *dit is een foort van Stekende Brem.*
junca, aut Hifpanica, *Spaanfche Brem.*
fpartium majus aut Scorpius, *Stekende Brem.*
fpinofum, foliis polygoni. Alhagi: *zie* Agul.
fpinofa Indica, *Stekende Brem: zie Babel.*

Genistella herbacea, *Kleine Brem.*
fpinofa major, aut Scorpius, *Stekende Brem.*
tinctoria, *Brem der Verwers.*

Genitale marinum, *Zee-roede.*

Gentiana, *Gentiaan.*
nigra officinarum, *Groote Berg-Peterselie*

Geranium, *Oyevaarsbek*, *Kranenbek*, *Robbrechts-kruid.*
Germen: *zie* Knop *op het artikel* Plant
Gerontopogon, aut Tragopogon, *Boksbaart*
Gesminum, aut Jasminum, *Jasmyn*
Geum, aut Sanicula (Caryophyllata vulgaris), *Gezegent-kruid*, *Nagelkruid*
Ghitta jamau, aut Gummi-gutta, *Gutte-Gom*
Ghoraba cingalensibus, vulgo Arbor Carcapulli: *zie* Carcapulli.
Gibba squilla, *Garnaal.*
Gigantus, *Reus.*
Ging-seng, *Ginzeng.*
Gingiber, *Gember.*

Gingidium suschi, aut Cerefolium, *Kervel.*
Hispanicum, aut Visnaga: *zie* Visnaga.
umbella oblonga, Fœniculum annuum, *Ammi.*

Giraffa, *Kemel-Pardel*
Girasole: *zie* Solis gemmæ
Girelle, *Donzella*, *Jonkervisch.*
Gith, aut Nigella, *Nigelle*, *Narduszaad*, *Juffertjes in 't groen*

Glacies, *Ys.*
mariæ, *Moskoviesch Glas:* zie *Mica.*

Gladiolus, *Zwaard kruid.*
aquaticus, Butomus, *Riet-gras*
fœtidus, aut Xyris, *Stinkende Lisch.*
luteis liliis, aut Acorus adulterinus: *zie* Acorus (Valsche).

Gladius, *Zwaardvisch:* zie op het artikel *Walvisch.*
Glandes terrestris: *zie* op het artikel *Krok.*
Glandula: *zie* op het artikel *Plant.*

Gland: *zie* Eikel *op het artikel* Eikenboom.
marinus, aut Balanus, *Zee-Eikel*
unguentaria, aut Nux Ben, *Balsemnoot.*

Glastum sativum (Isatis): *zie* Weede.
sylvestris Dioscorides, aut Dentelaria, *Tandekens-kruid.*

Glaucium, flore luteo, *Gehoornde Maankop.*
Glaucus, *Bruine Eend*
Glaux maritima, *Melk kruid*
Glessum, aut Electrum. Karabe: *zie* Geele Amber.
Glis, *Relmuis.*
Globosiæ, *Blaashoorn.*
Globularia, *Globularia.*
Globulus marinus. Pilla marina, *Zee-Hairbal*

Globus, *Kloot*
igneus, *Vuurkloot.*

Glossopetræ, aut Ondotopetræ, *Glossopetra.*
Gluma: *zie* op het artikel *Plant.*

Gluten: *zie* Gluten
alcanak, aut Ichtyocolla: *zie* Vischlym *op het artikel* Steur
auri, *Goud-zoudeersel:* zie *Borax.*

Glutinum, aut Colla, *Lym.*
Glycypicros, aut Amara Dulcis, *Bitter-zoet.*

Glycyrrhiza, aut Liquiritia, *Zoet-hout.*
arborescens, aut Pseudo acacia vulgaris, *Acacia* (*Gemeene*).
capitite exhinato, *Valsch Zoethout.*

Gnaphalium Alpinum, aut Leontipodium, *Onzer Vrouwen Mantel*, *Sinnauw*, *Leeuwenvoet*
maritimum, *Zee-Gnaphalium.*
vulgare majus. Filago, *Ruerkruid*, *Roerkruid.*

Goboar: *zie* op het artikel, *Witte Maankop.*
Gobergus, *Gobergus*, een soort van groote *Kabbeljaauw*
Gobius fluviatilis, aut Gobis, *Grondel*, *Rivier Grondel*
Gomara, aut Hobus, *dit is een soort van* Myrobolanen: *zie dit woord.*
Gomphrena, aut Symphonia, *Driekleurige Amaranth.*

Gordius pallidus, &c. *zie* Gordius.
Gorgonia: *zie* op het artikel *Zoophyten.*
Goffampinus: *zie* Saamouna.
Goffypium, *Katoenplant.*
Graculus, aut Gracus, *Gay.*

Gramen, *Honds-gras.*
caninum arvenfe, *Gemeen Honds-gras.*
cyperoïdes aromaticum Indicum, *Indiaanfche Nardus.*
dactylon, radice repenta, *Honds-gras, Hoendervoet.*
dictum lolium, *Dolik.*
junceum fpicatum, aut Juncago, *Valfche Biezen.*
loliaceum auguftiore folio & fpica (Phœnix), *Roode Dolik, Muizen-koorn*
marinum & Polianthemum Statice, *Groot gras met veel bloemen*
murorum, aut Feftuca graminea. Glumis hirfutis, *Feftuca.*
Parnaffi, aut Hederaceum, *Gras van den Parnas.*

Grammites: *zie* Grammatias.

Grana, aut Semen: *zie* Zaad.
actes, aut Sambuci: *zie* op het artikel *Vlierboom.*
Orientis (Cocci Orientalis), *Levantfche Nooten.*
five granum Paradyfi, *Paradys-grein, Groote Cardamon.*
tillia: *zie* Zaad van Tilli *op het artikel* Purgeernooten.

Granadilla, *Paffiebloem.*
Granal Hollandorum, inter aizoa reponenda, *dit is een Amerikaanfche plant, die altoos groen is, en groeit wanneer zy aan de zolder opgehangen word. Zy is een foort van* Donderbaart.
Granata, *Granaat-Appelboom.*
Granatus gemma, *Granaatfteen*
Grando, *Hagel.*
Granilla: *zie* op het artikel *Cochenielje.*
Granitum, *Granitfteen.*

Granum, *Graan.*
alzelen Arabum, aut Trafi, *Zoete Cyperus.*
ben, *Balzemnoot.*
Granum dictum coccus baphica, *dit is de Kermes.*
gnidium, *dit is de vrucht van het fmal Mefet oen*
regium majus, aut Ricinus, *Purgeernooten.*
tinctorium: *zie* Kermes.

Graphida lapis, aut Morachtus, *Melkfteen.*
Gratægus, *Lotusboom.*
Gratia Dei Germanis. (Gratiola), *Godsgenade.*

Gratiola, *Godsgenade.*
cærulea, aut Tertianaria, *Blaauwe Santorie.*

Grey-hound, *Xe der Chineezen*
Groffularia Spinofa, *Kruisbeziënboom.*

Grus, *Kraanvogel.*
piscis marinus, *Zee-Kraan.*

Grutum: *zie* Havergort *op het artikel* Haver.
Gryllos, aut Serinus, *Sysje.*
Grylla-talpa, *Mol-Krekel.*
Gryllus, *Krekel.*
Guadum, aut Ifatis, *Weede.*
Guajacana, *Pokhout van Padua.*

Guajacum, Pokhout.
patavinum. (Guajacana) *Pokhout van Padua.*

Guajaraba (Arbor Papyracea), *Papierboom.*
Guaimumbi, aut Guaracyaba, dit is een foort van *Kolobrietje:* zie *dit woord.*
Guainumu: *zie* Guafflnum.

Guanabanus, *Guanabanos:* zie *Cachimentier.*
fructu aureo & molliter aculeato: *zie* Kaneel-Appelboom.

Guanabo pintado, *Offenbart*
Guanicuna-culqui: *zie* op het artikel *Steen van Galinace.*
Guapareiba: *zie* op het artikel *Mangle.*
Guaracigaba, aut Guainumbi, *dit is een foor van Kolobrietje.*
Guaraquimymia, *Braziljaanfche Myrthus.*
Guaratereba: *zie* op het artikel *Makreel.*
Guart, aut Gul. (Arbor triftis), *Droevige Boom.*
Guavas: *zie* op het artikel *Yecolt.*
Gula plombæa, *Loodkleur-borsje.*

Gulo: *zie* Veelvraat.
Gummi, *Gom.*
acanthium, aut Arabicum: *zie* Acacia (Ware).
Amononiacum: *zie* Gom Ammoniak
animea, *Gom Anime.*
Arabicum: *zie* het artikel *Acacia (Ware).*
Babylonicnm, aut Senegalenſe, *Senegalſche Gom.*
Baſſora, *Gom van Baſſora.*
cancamum, *Gom Cancamum.*
caranne: *zie* Karanne.
cedria: zie *Ceder-Harſt* en *Cedria.*
ceraſi, *Gom van den Karſſenboom:* zie *Inlandſche Gom.*
chibou, aut cachibou: *zie* op het artikel *Gomboom*
de Jemu, aut de Peru, *Gutte Gom:* zie *Carcapulli.*
elemi, *Gom Elemni.*
funerum, *Mumiën Balſem:* zie op het artikel *Joodenlym.*
gutta, aut gotta: *zie* Carcapulli.
hederæ: *zie* Boomveils-gom *op het artikel* Klim-op.
Juniperi: *zie* op het artikel *Geneverboom.*
noſtras, *Inlandſche Gom.*
olampi, *Gom olampi.*
oppopanax: *zie* op het artikel *Panax.*
pruni: *zie* op het artikel *Inlandſche Gom.*
ſagapenum, aut Seraphicum, *Sagapéén-Gom.*
ſaracenicum, aut Thebaïcum: *zie* Acacia (Ware).
Senegalenſe, *Senegalſche Gom.*
tacamahaca, *Gom Tacamahaca.*
tragacantha: *zie* op het artikel *Boksdoorn.*
turis: *zie* op het artikel *Acacia (Ware).*

Gundelia Orientalis, Acanthi aculeati folio: *zie* Hacub.
Gutta gamandra, aut Gemou: *zie* Carcapulli.
Guyapu-guacu: *zie* Evertzen.
Guylis, Guiti-iba, Guiti-coroga, Guiti-toroba, Guiti-miri, *dit is een groote Braziljaanſche Boom.*
Gypſeo ſelenites, *Gekriſtalliſeerde Gyps:* zie *Gyps.*
Gypſum, *Gyps.*
Gyraſal papa: *zie* het artikel *Jaca.*
Gyr-falco, *Gier-Valk:* zie op het woord *Valk.*
Gyrinus: *zie* Kikvorſch, Kikvorſchen-pop, *en* Water-Tor.

H.

Habascon, *Virginiaanſche Patatten.*
Habel aſſis Tripolitanis, aut Traſi, *Zoete Cyperus.*
Hacchic: *zie* Indiaanſche Cate.
Hæmantopus, *Schol-Ekſter.*
Hæmatites ſchiſtus: zie *Bloedſteen* op het artikel *Yzer.*
Hæmorrhoïdum, herba (Chelidonia), *Speenkruid, Kleine Gouwe.*
Hœmorrhous: *zie* Aimorrhous.
Hærnia. *Men giſt dat dit de vrucht van den Negundo is.*
Hagioſpermus (Xantolina), *Zeverzaad.*
Hahelicoca: *zie* Karanne.
Halec, *Haring.*

Halicacabum. Alkekengi, *Kriek over Zee.*
peregrinum. Cor Indum, *Vreemde* of *Zwarte Krieken van over Zee.*

Halimus, *Zee-Porcelein.*
Hallinatrum, *Halinatrum.*
Haliotis, *Zee-Oor.*
Halitus, *Uitwaaſſeming*
Halos: *zie* op het artikel *Zonne-ring.*
Haloſurion (Mentula marina): zie *Zee-roede*
Hamamelis, aut Diospyros: *zie* op het woord *Mispelboom*
Hamſterus, *Hamſter.*
Haouvai: *zie* Ahouai.
Haraczi, aut Alcheron lapis, *Steen uit de blaas der Oſſen:* zie *Stier.*
Haran-Kaha: *zie* op het artikel *Zedoarie-wortel*
Harengus, aut Halec, *Haring.*
Hareomen Arabum, aut Dora, *dit is een ſoort van* Zorg-Zaad
Harmala, aut Harmel, *Harmala van Syriën, Wilde Ruit.*

Harundo florida, aut Canacorus, *Indiaansch-Riet.*
Hastula regia. Asphodelus non ramosus, *Affodille met een enkelvoudige steel.*
Hazon mainthi : *zie* op het artikel *Ebbenhout.*

Hedera, *Klim-op*, *Veil.*
arborea, *Boomveil.*
arbor fœtida. (Anagyris), *Stinkent-Hout :* zie *Anagyris.*
terrestris, *Aardveil.*

Hederula sexatilis, aut Asarina, *Steen onder Haven.*
Hedypnois, aut Dens leonis, *Papenkruid*, *Paardebloemen.*

Hedysarum, *Schilddragende Hedysarum*, of *Spaansche Hanekammetjes.*
majus, aut Securidaca : *zie* Wilde Zenebladen *op het woord* Zenebladen.

Helenium, aut Enula campana, *Alants-worwortel.*
Indicum maximum, (Corona solis), *Zonnebloem.*

Helianthemum vulgare, *Heiden-Yzop*, *Kleine Cistus.*
Peruvianum, aut Corona solis, *Zonnebloem.*
tuberosum : *zie* Aardpeeren *op het woord* Patatten.

Heliochrysos sylvestre. Filago, *Reurkruid*, *Roerkruid.*

Heliotropium, *Kreeftkruid*, *Zonnewende*, *Wrattenkruid*
tricaceum: *zie* Tournesol.

Heliotropius gemma, *Heliotropus.*
Helleborastrum, *een soort van Zwart Nieskruid.*

Helleborine latifolia montana, *Nieskruid* (*Wild Wit*)
tenuifolia, *Zwart Nieskruid.* zie op het artikel *Nieskruid.*

Helleborus albus, *Wit Nieskruid*: zie *Nieskruid.*
niger, *Zwart Nieskruid :* zie *Nieskruid.*

Helxine. Parietaria, *Glaskruid.*
cissampelos (Convolvulus), *Winde*
sylvestris, aut Circæa, *Circea van Parys.*

Hemerobius, *Hemerobius.*
Hemerocallis, *Lelie zonder klisters.*
Hemionites, *Hemionites.*
Hemiptra, *Half-schildige Insecten.*
Hemorrhoïdum herba, aut Chelidonia, *Speenkruid*, *Kleine Gouwe.*
Henicophyllos, aut Arum maculatum, *Gevlakte Kalfsvoet :* zie *Kalfsvoet*
Henophyllon, aut Unifolium, *Eenblad.*

Hepatica, *Leverkruid.*
fontana, *Gemeen Leverkruid :* zie *Leverkruid.*
nobilis, *Edel-Leverkruid.*
palustris (Chrysosplenium) *Gulde Steenbreek :* zie op het artikel *Steenbreek.*
stellaris. Asperula odorata, *Walmeester*, *Onzer Vrouwen Bedstroo.*
terrestris, aut Lichen arboreus, *Longekruid.*

Hepatorum aquatile, *Water-Boeltjeskruid.*
Heptaphyllon, aut Tormentilla, *Zevenblad*, *Tormentile.*

Herba, *Kruid.*
anil: *zie* Indigo.
Antoniana. Chamænerion, *Bastaart Wederik.*
benedicta. Caryophyllata vulgaris, *Nagelkruid.*
cancri, aut Heliotropium, *Kreeftkruid*, *Zonnewende*
Bursa pastoris, *Taskenskruid*, *Beusekenskruid*, *Herderstas.*

carpentorum. Barbaræa, *Winterkers.*
cunicularis (Hyoscyamus), *Bilsenkruid.*

Herba doria, *Heidensch Wondkruid*, *Gulde-Roede*.
equina, aut Equisetum, *Paardestaart*.
Judaïca, aut Syderites, *Glidkruid*.
Laurentiana, aut Bugula, *Senegroen*, *Ingroen*.
mimosa, *Kruidje roer my niet*.
molucana, *Molucana*.
papagalli, aut Symphonia. *Driekleurige Amaranth*: zie *Fluweelbloem*.
pappa, aut Senecio, *Kruiswortel*, *Kruiskruid*.
paralysis, aut Primula veris, *Sleutelbloem*
paris, *Wolfsbeziën*.
pedicularis, aut Staphis-agria, *Luiskruid*.
proserpinaca, aut Centinodia, *Kreupel-Gras*.
ruperti, *Roberechtskruid*: zie *Oyevaarsbek*.
sacra, *Yzerkruid*, *Yzerhart*.

Sanctæ crucis, aut Nicotiana, *Tabak*.
Kunigundis (Eupatorium), *Boeltjeskruid*
Mariæ (Costus), *Balsemkruid*, *Tuin-Kostus*.
Sancti Petri (Chrithmum), *Zee-Venkel*.
Stephani, aut Circea, *Circea van Parys*.
Sardonica, aut Scelerata, *zie* Water-Hanevoet *op het woord* Hanevoet.
Siciliana, aut Androsæmum, *Mansbloed*.
solis, *Zonnebloem*
stella, aut Coronopus, *Hertshoorn*, *Gravinnekruid*.
Strumæa: *zie* Water-Hanevoet, *op het woord* Hanevoet.
tauri, aut vaccæ. (Orobanche), *Zomerwortel*, *Stierenkruid*.
trientalis, *dit is een soort van Wederik*.
Trinitatis, *Drieverwige Violetten*, *Penseen*.
turca, *Duizendkoorn*, *Duizendgrein*.
venti, *Keukenkruid*, *Keukenschel*.
vinosa. Ambrosia, *Ambrosyn*
viva, aut Mimosa, *Kruidje roer my niet*
vulneraria, *Hartlevende Deurwasch*: zie op *Deurwasch*.

Herbarius, aut Herbifer, *Kruidboek*.
Herix, aut Hericius. (Erinaceus), *Egel*.
Hermaphroditus, *Hermaphrodiet*.

Hermodactylus, *Hartjeswortel*.
Mesuæi, aut Dens Canis, *Honds-tand*.
niger & rufus. (Colchicum), *Tydeloos*.

Herniaria, *Duizend-koren*, *Duizend-grein*.

Hesperis hortensis, *Damast-bloem*.
allium redolens, aut alliaris, *Look zonder Look*.

Heteromorpha: *zie* op het artikel *Versteeningen*.
Hetich Indis & Æthyopibus, *Hetich*.
Hiatula, *Gapende Schelp*.

Hieracium, *Haviks-kruid*.
falcatum, aut Stellatum (Rhagadiolus), *Rhagadiolus*.
latifolium, *Cichorei*.

Hierobotane fœmina, aut Erysimum, *Edele Rakette*.
Higuero, *Cuieté*: zie *Kalabasboom*.
Himantopus, ant Hæmotopodia: *zie* Zee-Snep.
Hinderata. Dorodilla: *zie* Mildkruid.
Hinen-pao: *zie* Pantherdier.
Hingiseh: *zie* op het artikel *Duivelsdrek*.
Hinnulus, *Welp*, *het jong van een Hert*: zie mede *Muil-Ezel*.
Hinnus, aut Mulus, *Muil-Ezel*.
Hippelaphus: *zie* op het woord *Hert*.
Hippia minor, aut Alsine, *Muur*.
Hippobosca pedibus secdactilis, &c. *Vlieg-Spinnekop*.
Hippocampus, *Hippocampus* of *Zee-Paard*.
Hippocastannm, *Paarden-Kastanjeboom*.
Hippoglossum, aut Laurus Alexandrina, *Lauwrier-Alexandryn*.
Hippoglossus, *Heilbot*.

Hippolapathum, *Tamme Patich*: zie op het artikel *Peerdik*.
maximum, aut Rhaponticum thracicum, *Rhabarber*.

Hippolithus, *Hippolithus*, *Paardesteen*.
Hippomanes, *Hippomanes*.

Hip-

Hippomarathrum, aut Carvi-folia, *dit is een soort van Wilde Venkel*

Hippophaes, aut Spina purgatrix, *Hippophaes.*

Hippophæstum, aut Calcitrapa, *Ridderspooren.*

Hippopotamus, *Nylpaard.*

Hipposelium Theophrasti, aut Smyrnium, *Smirnium.*

Hippo-triorchis, aut Subbuteo, *dit is een soort van Egyptische Sperwer.*

Hippuris, aut Hipposeta. (Equisetum), *Paardestaart.*
 aquatica: *zie* Water-Mosch.

Hippurites corallinus, *Paardestaarts-Koralyn.*

Hircus, *Bok*
 sylvestris, *Steenbok*, *Wilde-Bok*: zie *Bok* (*Wilde*).

Hirudo (Sangui-suga), *Bloedzuiger.*
 marina, *Zee-Bloedzuiger.*

Hirundinaria major, aut Chelidonium, *Gouwe.*

Hirundo, *Zwaluuw.*
 marina avis, *Zee-Zwaluuw*, Vogel.
 piscis, *Zee-Zwaluuw*, Visch.
 rostro adunco, *Fregat-vogel.*

Hispidula, *Kattepoot.*

Hispurus Sciurus, *Eckhoorn.*

Historia Naturalis, *Natuurlyke Historie.*

Histrix, *Stekelvarken*

Hoacalt (Boiciningua), *Ratel-Slang.*

Hobus: *zie* op het artikel *Myrobolanen.*

Hoitziloxit. (Arbor balsami Indici): *zie* Balsem van Peru

Ho-ki-hao, *Lym van de huit der Ezels*: zie *Ezel*

Holli, aut Holquahuylt: *zie* Holli.

Holoconitis Hippocratis, aut Trasi, *Zoete Sonchus.*

Holoschenos Theophrasti, aut Scirpus, *Waterbiezen.*

Holosteum, aut Plantago augustifolia albida, *Witte Weegbree met smalle bladeren*: zie *Weegbree.*

Holasteus, aut Osteocolla, *Beenlym*, *Walsteen.*

Holothuriæ, *Holothurius.*

Holquahuylt: *zie* Holli.

Hombofes: *zie* op het artikel *Vacas.*

Homo, *Mensch.*
 marinus, *Zee-Mensch*, *Meerman*, *Meermin.*
 sylvestris, *Wild-Mensch.*

Horama, aut Harame: *zie* Gom Tacamahaca.

Hordealum, aut Cavadilla *Cevadilla*, *kleine Garst*: zie *Garst* (*Kleine*)

Hordeum, *Garst.*
 perlatum, *Geparelde Garst*: zie *Garst.*

Hormium sativum vulgare aut Sclarea, *Scarlei.*
 verum, *Hormium.*

Horn-Blende: *zie* Blend.

Horologium mortis, *Wandtikkertje.*

Hortulanus, *Ortulaan.*

Hovus Indica pruni facie: *zie* Myrobolanen.

Hugium, aut Camelus, *Kameel.*

Humulus, aut Lupulus, *Hop.*

Humus animalis, *Dier-Aarde.*
 atra, *Zwarte Klei-Aarde.*
 limo: *zie* Slyk.

Huso, aut Exassis: *zie* Groote Steur *of* Huizenblasch-visch, *op het artikel* Steur.

Huyt-zase: *zie* Moskieten.

Hyacintus gemma, *Hyacintsteen.*
 Indicus Tuberosa radice: *zie* Tuberoos *op het artikel* Hyacint.
 odoratissimus & racemosus dictus Tib-cadi & Muscari: *zie* Muscari
 Orientalis, *Tuin-Hyacint*: zie *Hyacint.*
 planta, *Hyacint.*
 Poëtarum latifolius, aut Siphon, *Bol-Lisch.*
 stellaris, aut Lilio hyacinthus. *Lelie-Hyacinth.*

Hydra prothea, *Zoetwater-Polypus*: zie *Polypus.*
Hydrargyrus, *Kwikzilver.*
Hydrocorax Indicus, *dit is een ſoort van Indiaanſche Water-Rave.*
Hydrocotile, *Water-Navelkruid.*
Hydrolapathum, *Water-Patich* of *Peerdik.*
Hydrophilus: *zie* Hydrophilus.

Hydropiper, aut Bidens, *Water-Boeltjeskruid.*
  Perſicaria, *Perzik-kruid.*

Hydrus, aut Natrix, *Hydra.*
Hyæna, *Hyena.*

Hyoscyamus, *Bilſenkruid.*
  Peruvianus, *Tabak.*

Hypecoon, *Geborent-Komyn.*
Hypericum vulgare, *St. Janskruid.*
Hypocyſtis: *zie* Ciſtus.
Hypou-canna, *Ippecacuanha.*
Hyſſopus, *Yzoop.*
Hyſtera petra, aut Hyſterolithus: *zie* Hyſterolithes.
Hyſtrix, *Stekelvarken.*
Hyvourahe Braſilianis: *zie* Hyvourahe.

I.

Jaca arbor: *zie* Jaca.
  major durio: *zie* Durio.
  nemorenſis, aut Serratula: *zie* Serratula.
  nigra: *zie* Jacea.
  oleæ folio, aut Xeranthemum, *Geele Amaranth.*
  Orientalis, *Behenwortel.*
  tricolor. (Herba Trinitatis), *Drieverwige Violettten, Penſeen.*

Jaceros in Calecut: *zie* Jaca.

Jacobæa, *St. Jacobs-kruid.*
  foliis ferulaceis, flore minore. (Achillæa), *Geruwe met geele bloemen.*
  folio & radice lignoſa (China radix), *Chineeſche Pokwortel.*

Jaculator, *Harpoenier.*
Jaculatrix: *zie* Pylſlang *en* Schicht-Slang.

Jade lapis: *zie* Jade.
Jagra: *zie* Jagra.
Jaguara: *zie* Jaguara.
Jakama, *Adder van het Eiland St. Laurens.*
Jakanapes, *Aapen van de Kaap Verd.*
Jalappa, aut Jalapium: *zie* Jalap *op het artikel* Nacht-Schoone.
Jambeiro & Jamboli: *zie* Jambos.
Jambolones, aut Jambolyn: *zie* Jambolom.
Jamgomas, *Egyptiſche Joodendoorn.*
Janipaba: *zie* Janipaba.
Jaracua, *een Adder van Java.*

Jasminum, *Jasmyn.*
  Americanum. (Quamoclit), *Roode Jasmyn*
  Arabicum, *Koffyboom.*
  cæruleum Mauritanorum, *Blaauwe Syringa.*

Jaspis, *Jaspis.*
Jayama Hispaniola, aut Ananas: *zie* Ananas.
Ibametara Braſilienſibus. (*Acaja*): zie *Acaja.*
Iberis, *Wilde Kers.*
Ibirapitanga. (Lignum Braſilianum), *Brazieliehout.*
Ibis: *zie* Ibis *en het artikel* Oyevaar.

Ibiscus. (Althæa), *Geele Maluwe.*
  Theophraſti, aut Abutilor, *Valſche Geele Maluwe.*

Ichneumon (Mus Pharonis), *Ichneumon, Rot van Pharo.*
Ichterus, aut Galgulus, *Weduwaal.*
Ichtyocolla, *Viſchlym*: zie op het artikel *Steur.*
Ichthyolithus, Verſteende Viſſchen: zie *Ichthyolithes*
Ichtys, aut Putorius, *Bonſem.*
Icicarlba: *zie* op het artikel *Gom Elemni.*

Idæa ficus, aut Chamæcerafus, *Laauwrierkers.*
  radix, aut Uva urſi, *Beer-Beziën.*

Jecoraria, aut Hepatica, *Leverkruid.*
Jecur, *Lever.*
Jetucu, aut Jonqui: *zie* op het artikel *Mechoachan.*
Igazur, aut Nux vomica, *Kraans-oogen.*
Ignames, aut Batatas, *Patatten.*

Igna-

Ignavas: *zie* Luiaart.
Ignis, *Vuur.*
Ignis lambeus: *zie* op het artikel *Dwaalvuurtjes.*
Iguana, aut Senembi: *zie* Leguaan.

Ilex, *Groote Ilex*, *Groen-Eike.*
aculeata baccifera, folio finuato (aqui folium): *zie* Hulst.
cocci glandifera: *zie* op het artikel *Kermes*
arborea, major glandifera: *zie* Groote Ilex.

Illecebra, aut Sedum parvum acre, flore luteo, *Muurpeper.*
Imbricata, *Faitama-doublet.*
Impatiens herba, *Onverduldig Kruid*, *Noli me tangere:* zie *Balfamina.*
Imperator, *Keizer.*
Imperatoria major, *Meesterwortel.*
Impia, aut Filago, *Katoenplant.*
Incrustata, *Inplanting.*
Incubatio, *Bebroeding* Men zecht van de Vogelen dat zy hunne Eijeren bebroeden: *zie* Vogel *en* Eijerbarent.
Indica radix, *St. Karelswortel.*
Indicum, aut Indum, *Indiaansch-Blaauw.*
Indigo. Anil: *zie* Indigo
Inga filiquis longiffimis, *Suiker-Erten van Guajana.*
Infectum. *Insect.*
Infitio in fiffura: *zie* Enten door infplyting *op het artikel* Boom, *en* Griffelen *op het artikel* Plant.
Infula, *Eiland*
Inteftinum terræ, *Vlieg met een gewapent borstschild.*

Intybum, aut Intibus. (Indivia): *zie* Endivie.
erraticum. (Cichorium Sylveftre) *Wilde Cichorei.*

Inula, aut Helenium, *Alantswortel.*
Joëkels: *zie* op het artikel *Vitriool*
Jonquillas, aut Narciffus junci-foliis, *Jonquilje.*
Jonthlaspi: *zie* Wilde Kers.
Jovis barba, aut Sedum majus, *Donderbaard*, *Jupiters-baard.*
Ippecacuanha, *Roodeloop-wortel:* zie *Ipecacuanga*
Ipfida, *Ysvogel.*

Iquetaja Brafilienfium, aut Scrophularia aquatica, *Waterfpeenkruid.*
Iridis, aut Ireos, *Lisch.*
Iringus, aut Eryngium, *Kruis-distel.*
Irio, aut Eryfimum, *Edele Rakette.*
Irion cerealis, aut Fagopyrum, *Boekweit.*

Iris bulbofa latifolia, *Bol-Lisch*
Florentina, aut Illyria, *Lisch van Florence.*
noftras, *Lisch*, *Gemeen Lisch.*
fylveftris, aut Xiris, *Wandluiskruid.* *Stinkende Lisch.*
tuberofa, folio angulofa. (Hermodactylus), *Hartjes-wortel.*

Ifatis, feu Glaftum, *Weede*
fylveftris & anguftifolia, *Kleine Weede.*

Isca de Jaca, *dit is de Agarik die op de Jaca groeit:* zie *Jaca.*
Ifchas, aut Apios, *een foort van Wolfsmelk*,
Isgarum, aut Kali, *Krabbekwaat*, *Zee-Krabbe.*
Ifophyllon, aut Buplevrum, *Haazen-oor.*
Ifopyrum. Dioscorides, aut Aquileïa, *Akelei.*
Italica. Mantis dicta, *Italiaansche Mantis.*
Itiranna: *zie* op het artikel *Roodborsje.*

Iva arthetica, aut Chamœpitis, *Veld-Cypres.*
mofchata, *Muskusachtige Veld-Cypres.*

Juapecanga: *zie* Salfa-Parilla.
Juba. (Capiili): *zie* op het artikel *Hair.*
Juguetta de Aqua: *zie* Ascolotl.

Jujuba: *zie* Jujubenboom.
Indica, rotundifolia, Spinofa foliis majoribus, lanuginofis & incanis, *Balfemnoot.*

Julis, aut Julia. (Girella), *Jonkervisch.*
Julus, *Julus*
Juncago, *Valsche biezen*
Juncaria: *zie* Rubra linifolia, &c. *van dit Register.*

Juncus, *Biezen.*
acutus, *Steekende Biezen.*
angulofus & triangularis Plinii, *Ronde Cyperus.*

Juncus avellana, aut Trasi, *Zoete Cyperus.*
Floridus. Butomus, *Bloeijent-Riet.*
lævis, *Aangekweekt Riet.*
maximus, aut Scirpus, *Oprechte Biezen*, *Groote Water-Biezen.*
odoratus rotundis, *Kemelsbooi*, *Kemels-ſtroo*
petroſus, aut Litophyton, *Steengewaſſen.*

Juni pappacyma. (Genipa), *Janipaba.*

Juniperus arbor, *Geneverboom.*
Aſiatica, *Aziatiſche Geneverboom.*
grandior, aut Ettalche, *Kleine Cederboom.*
major bacca rufescente: *zie* Geneverboom.
vulgaris: *zie* Geneverboom.

Jupicanga, aut China ſpuria nodoſa, *West-Indiſche Pokwortel:* zie op het artikel *Chineeſche Pokwortel.*
Jupiter: *zie* op het artikel *Dwaalſtarren.*
Jusquiamus, aut Hyosciamus, *Bilzenkruid.*
Juvenca, *Vaars*, *Veerze:* zie *Stier.*
Ixine. Theophraſti, aut Carlina, *Everwortel.*
Jynx, aut Torquilla, ſeu Cinclida, *Draaihals een ſoort van Trekvogel.*

K.

Kaath: *zie* Kachou *en* Indiaanſche Cate.
Kakopit, *Tsioei.*
Kalan: *zie* op het artikel, *Ruikende Nagel.*

Kali vulgare, *Krabbekwaat.*
geniculatum majus fructicans (Salicornia), *Geknoopte Kali. Zouda.*
Hiſpanicum ſupinum annuum, ſedi minori folio: *zie* Krabbekwaat.
ſpinoſum cochleatum, aut Tragum, *Doornachtig Krabbekwaat:* zie *Krabbekwaat.*

Kamina-masla: *zie* Peter-Olie.
Kanna goraka, aut Arbor Carcapulli: *zie* Carcapulli
Karabe, Electrum, aut Sacal. (Succinum), *Geele Amber.*
Kara-naphti: *zie* op het artikel *Peter-Olie.*
Karoulou *Calalou*
Kaſtor: *zie* op het artikel *Civetkat.*
Katoa katua: *zie* op het artikel *Indiaanſche Malabaten.*
Kavalam, *Kavalambout.*
Keiri, aut Cheiri, *Steen-Violier*, *Muurbloem.*
Kenli, aut Tanli, *Jakhals.*
Kenna: *zie* Indiaanſche Liguſter *op het artikel* Alkana.
Kermen: *zie* Kermes.
Kerva Arabicus: *zie* op het artikel *Purgeernooten.*

Ketmia Braſilienſis, *Calalou*
Ægyptiaca, aut Bamia moſchata. (Abelmoſch), *Amberplant.*
Ægyptiaca vitis folio, parvo flore, aut Sabdariſſa: *zie* Sabdariſſa.
viſicaria vulgaris, aut Alcea peregrina, *Italiaanſche Ketmia.*

Keyſer-waſſer: *zie* op het artikel *Karſſeboom.*
Kikaion Prophetæ Jonæ. Ricinus: zie *Wonderbaom*
Kiki, aut Palma Chriſti, Gallis: *zie* op het artikel *Wonderboom.*
Kilhil, aut Culcul: *zie* Scecachul.
Kimbula: *zie* op het einde van het artikel *Krokodil.*
Kimtchiga: *zie* Suranne.
Kin-Yu: *zie* Goudviſchje *op het artikel* Goudbraaſſem.
Koaang-ſi: *zie* Vernisboom.
Kobold, aut Cobaltum, *Cobalt.*
Koddagap-alla: *zie* Kodda-Gapalla.
Kolez: *zie* Zendel
Konderuum: *zie* Terpentyn.
Kouttai, *Koutai.*
Krapp: *zie* Meekrap.
Kratzhot: *zie* op het artikel *Chungar.*
Ksa-maki: *zie* Sin
Kuil-ka-huilia: *zie* Ibiboboca
Kupper-nickel: *zie* Koper-Nikkel.
Kynorrhodon: *zie* Wilde-Roozenboom, *op het artikel* Roozenboom.

L.

Labdanum: *zie* op het artikel *Ciſtus.*
Labiatæ, *Lipswyze Planten.*
Labrax, *Zee-Wolf.*

Labrum Veneris, aut Dipſacus, *Kaarden-diſtel.*
Labrusca: *zie* Wilde Wyngaard.
Laburnum, aut Anagyrus non fœtida, *Ebbenhout der Alpen*, of *Valſch Ebbenhout.*
Labyrinthus, *Doolhof.*

Lac, *Melk*,
lunæ, *Delfbare Maan-melk.*

Lacca gummi, *Gomlak.*
herba, *Phytolacca.*

Lacerta maritima, aut Saurus, *Zee-Haagdis.*
maximus virides: *zie* Ayamaka.
minor lævis: *zie* Anolis.
orbicularis: *zie* Tapayaxin.
peregrinus: *zie* Zendel.
terreſtris, *Grauwe Haagdis.*
viridis, *Groene Haagdis.*

Lachryma Job, aut Chriſti: zie *St. Jobs tranen.*
aut gutta vitis, *Wynſtoks-tranen.*

Lactuca, *Latouw.*
leporina, aut Sonchus, vulgo Lactucella, *Haze-Latouw*, *Hazenſalade.*

Lacus, *Meer.*
Ladanum: *zie* op het artikel *Ciſtus.*
Laëmmer-geyer: zie *Lammer-Gier*, op het woord *Arend.*
Lago chymenſi, aut Cuminoïdes, *een ſoort van Wilde Komyn.*
Lagopus, Pas Leporis *Hazenvoet*: zie *Kleine Veld-Klaveren* op *Beemd-klaver.*
Lagundi: *zie* op het artikel, *Galiga.*

Lamium fœtidum purpureum: *zie* op het artikel *Netelen.*
aſtragaloïdes, aut Scutellaria: *zie* Caſſida.

Lampada ſepulchralis, *Grafstlamp.*
Lampetra, *Lamprei.*
Lampſana, *Lampſana.*
Lampyris alata. (Cicendela): *zie* Glinſterworm.

Lana, *Wol.*
ſuccida, aut Œſipus, *Vette Wol:* zie *Wol.*
Salamandrica: *zie* op het artikel *Amiantſteen.*

Lancea Chriſti, aut Lycopus, *Water-Marrove.*
Lanceola, aut Plantago longa, *Smalle Weegbree:* zie op het artikel *Weegbree.*
Laudon: *zie* op het artikel *Sagou.*
Lantana, Viburnum, *Viorne.*

Lapathum, *Peerdik.*
bardanæ, folio undulato, &c. *zie* op het artikel *Rhabarber.*
Chinenſe, longi folium: *zie* op het artikel *Rhabarber.*
Hortenſe latifolium: *zie* Tamme Peerdik *op het woord* Peerdik.
minimum oxalis dictum major, aut Acetoſa: *zie* Zuring *of* Zurkel.
ſanguineum: *zie* Roode Peerdik *op het woord* Peerdik.
unctuoſum, folio triangulo, aut Bonus Henricus, *Algoede.*

Lapatiolum, aut Acetoſella, *Kleine Zuring*, *Wilde Zuring:* zie *Zuring.*

Lapides, *Steenen.*
aquei: *zie* Stalactiten.
cancri, *Kreeften-oogen*, of *Kreeften-ſteenen*: zie op het einde van het artikel *Kreeft.*

Lapis alaqueca: *zie* Alaquæca.
anguium: *zie* Slangenſteen.
Arabicus, dit is de *Delfbare Eenhoorn*: zie *Delfbaar Yvoir.*
arenarius, *Zandſteen*
arenarius viarum: *zie* Grove Zandſteen *op het artikel* Zandſteen.
Armenus, *Armeniſche-Steen.*
Aſſius, aut Sarcophagus: *zie* Lapis Aſſius.
avium, *Vogelſteen.*
bezoar: zie Bezoard.
Bononienſis, *Steen van Bologne.*
cæruleus. (Lapis Lazuli), *Azuurſteen*: zie *Lapis Lazuli.*

Lapis calaminaris, *Kalamintſteen.*
calcareus, *Kalkſteen*
candæ cancri, *Verſteende Kreeſten-ſtaarten.*
ceratites. (Unicornu mineralis): *zie* Delfbaar Yvoir.
Chalcedonius, *Calcedonyſteen.*
chelidonius: *zie* Zwaluuwſteen.
Comenſis, *Comoneeſche-ſteen.*
corneus, *Hoornſteen.*
corvinus Indiæ: *zie* Cacootetl.
cotarius: *zie* Slypſteen *op het artikel* Zandſteen.
coticularis, *Wetſteen.*
crucifer: *zii* Lapis crucifer.
cyaneus: *zie* Lapis Lazuli.
fiſſilis. (Ardeſia.): *zie* Ley.
frumentarius, *Korenſteen.*
hæmatitis: *zie* Bloedſteen *op het artikel* Yzer.
heraclius. (Magnes): *zie* Zeilſteen.
hyſtericus, aut hyſtricis: *zie* Bezoard *van het* Stekelvarken *op het artikel* Bezoard.
igneus, aut Pyrites: *zie* Pyriten.
Judaïcus, aut Syriacus, *Joodenſteen.*
lactis, *Melkſteen.*
Lazuli: *zie* Azuur *en* Lapis Lazuli.
lenticularis, *Lins-ſteen.*
lydius: *zie* Toets-ſteen.
lyncis: *zie* Linxſteen.
magnetis: *zie* Zeilſteen.
Malaceæ, *Malakkaaſſche-ſteen.*
metallorum, *Toets-ſteen.*
molaris, *Vermolmde Quartz*: zie *Quartz.*
mutabilis, Gemmariorum, *'s Werelds-Oog.*
nautici. (Magnes): *zie* Zeilſteen.
nephreticus, *Graveelſteen*: zie *Jade.*
nummularis: *zie* Lins-ſteen.
numismaticus, *Penningſteen.*
obſidianus, *Obſidiaanſche-ſteen.*
olearius, aquarius, molarius, ſalivarus: *zie* op het artikel *Wetſteen.*
ollaris, *Potſteen.*
ophites, *Serpentynſteen.*
oſſifragus: *zie* Beenlym.
panthera. (Jaspis flavescens): *zie* Jaspis.
percarum: *zie* op het artikel *Baars.*
petracorius. (*Perigordſchen-ſteen*): zie op het artikel *Yzer.*

Lapis phrygius, *Phrygiaanſche-ſteen.*
plumbarius. (Molybdæna): *zie* Potlood.
porcinus, aut Suillus: *zie* Lapis Suillus.
ſabuloſus & cretaceus. (Oſteocolla), *Beenlym.*
ſamius, *dit is een ſoort van Tripel.*
ſanguinalis: *zie* Bloedkleurig Jaspis, *op het artikel* Jaspis.
ſanguineus, aut Hæmatites: *zie* Bloedſteen *op het artikel* Yzer.
Saſſenagenſis: *zie* Zwaluuwſteen.
ſcillis, aut Schiſtus fiſſilis: *zie* Ley *en* Schiſtus.
ſerpentinus, *Serpentynſteen.*
Serpentis, *Slangeſteen.*
ſpecularis: *zie* Ezels-Spiegel, *op het artikel* Gyps.
Spongiæ, *Spons-ſteen.*
ſtellaris, *Starre-ſteen*: zie *Aſtroïtes.*
ſuillus, aut fœtidus: *zie* Lapis ſuillus.
ſyderitis. (Magnes): *zie* Zeilſteen.
Syriacus. (Lapis Judaïcus), *Joodenſteen.*
teſtudinum, *Schildpadden-ſteen.*
tophaceus, *Tufſteen.*

Lapides vaccini, *Koe-ſteenen.*
variolæ, *Pokſteenen.*
vitriolicus, *Vitrioolſteenen.*

Lappa major: *zie* Kliſſenkruid (Groot).
minor, Xanthium: *zie* Kliſſenkruid (Klein).
Sylveſtris, *Circæa.*

Lardites, *Spekſteen.*

Larix folio deciduo conifera, *Sorkenboom.*
Orientalis, *dit is de* Cederboom van den Libanon, *zie* dit woord.

Larva, *Masker.*

Larus, *Meeuw.*
aut Gravia major, *Gryze* of *Graauwe Eend*: zie *Eend.*
roſtro inæquali, *Verkeerd-ſnavel.*

Laſer-

Laserpitium Gallicum: *zie* Laserpitium.
Germanicum, aut Imperatoria, *Meesterwortel.*
foliis latioribus lobatis, aut Libanotis, *Valsche Berg-Turbith*, men noemt haar mede *Laserpitium.*

Lata Indorum, *Bonduc.*
Lathyris, *Spurgie* of *Springkruid*: zie op het artikel *Wolfsmelk.*

Lathyrus, *Platte Erweeten*: zie *Lathyrus*
Arvensis repens tuberosus, *Aardnooten*
viciaoides, aut Chymenum Hispanicum flore vario, filiqua articulata, *Spaansche Lathyrus*: zie *Lathyrus.*

Lattarini: *zie* Titiri.

Lavandula major, *Lavendel mannetje*, *Groote Lavendel* of *Spyk*: zie *Lavendel.*
minor, aut Angustifolia, *Lavendel wyfje*: zie *Lavendel.*

Lavaretus: *zie* Lavaretus.
Lavaronus: *dit is een soort van* Lavaretus.

Laver aut Sium, *Water-Eppe.*
odoratum, aut Nasturtium aquaticum, *Water-Kers.*

Laureola: *zie* Laureola.
fœmina, *Mezeroen.*
mas: *zie* Mezeroen.

Lauro-cerasus, *Lauwrier-Kers.*
Laurum canelliferam Amboïnensum, &c. *zie* Couliiawan.

Laurus, *Lauwrier.*
Alexandrina, *Lauwrier Alexandryn.*
foliis oblongo ovatis, trinerviis, nitidis, planis: *zie* op het artikel *Kaneel.*
inodora, aut Tinus inodorus, *Kleine Lauwrier*, *Wilde Thym.*
Iroquæorum, *Iraqueesche Lauwrier*: *zie Saffafras*
pigma, *Dwerg-Lauwrier.*

Laurus rosea, aut Oleander: *zie* Oleanderboom.
tinus, *Wilde Lauwrier.*
vulgaris, *Lauwrier.*

Leæna, *Leeuwin*: zie *Leeuw.*
Leberis, aut Exuvia anguium, *Slangevel.*
Lebre de Mar, *Zee-Haas.*
Lectipes, aut Clinopodium, *Wilde Basilikum*
Lectularius, aut Cimex, *Wandluis*, *Weegluis*
Lefach, *dit is de vrucht van de* Achanaca.

Legumen: *zie* Peulvrucht, *en* Peul *op het artikel* Plant.
Indorum, *Bonduc.*
leonium, *Smeerkruid.*

Lemmus, *Lemming*: zie *Bergmuis.*
Lendes, aut Lens, *Neet.*
Lens, *Linsen.*
Lentago Italorum, *Kleine Lauwrier*, *Wilde Thym.*

Lenticula marina ferratis foliis. (Sargazo): *zie* Zee-Kroost.
palustris, *Water-Linsen*, *Eenden-Kroost.*

Lentiscus, *Mastikboom.*
Peruana: *zie* Molle.

Leo, *Leeuw.*
cancer, *Zee-Kreeft.*

Leo-crocota: *zie* Leocrocota.
thalassicus marinus, *Zee-Leeuw.*

Leonina herba, aut Leontobolanos. (Orobanche): *zie* Groot Smeerkruid, *op het artikel* Smeerkruid.

Leontopodium: *zie* Leontopodium.
dictum Alchymilla, *Onzer vrouwen mantel*, *Leeuwenvoet.*

Leopardus, *Luipaart.*
Lepas, (Patelle), *Schotels.*

Lepidium, *Peperkruid.*
aut yberis Cardamantica, *Wilde-Kers.*

LATYNSCH REGISTER.

Lepidium. Dentellaria dictum, *Tandekens-kruid.*
humile incanum arvense. (Diaba), *Wilde-Kers van Kandia.*
minus, aut Cardamine, *Wilde-Kers.*

Leporinus pes. (Lagopus), *Hazenvoet:* zie *Kleine Veld-Klaveren* op het woord *Beemd-klaveren.*
Leptura, *Bokje.*
Lepus, *Haas.*
Lepusculus, *Haasje*, *Jonge Haas:* zie *Haas.*
Lepus marinus, *Zee-Haas.*
Lernea, *dit is een soort van* Plantdier.
Letach: *zie* Achanaca.
Letchi vel Litichi: *zie* Letchi.
Leucacantha, aut Carlina Dod. *Zwarte Ever-wortel.*
Leucachates lapis, *Wit Agaat:* zie *Agaat.*

Leucanthemum vulgare, *Groote Madelieven:* zie *Madelieven.*
Canariense, *Betram van de Canarische Eilanden:* zie op het artikel *Betram.*
odoratum, *Roomsche Kamomillen.*

Leuciscus, *Wittertje.*
Leucographia, aut Galactites, *Galactites.*

Leucoium luteum vulgare, *Steen-violier*, *Geele violetten*, *Muurbloem.*
bulbosum vulgare, aut Narcisso Leucoium, *Witte Tydeloos*
& viola purpurea, *Damastbloem.*

Leucophragis, aut Morochtus, *Merochtus*, zie *Melksteen*
Leucopyren. (Piper album), *Witte Peper:* zie *Peper.*
Levesticum, *Lavas.*
Leunculus, *Leeuwtje:* zie op het artikel *Leeuw.*

Libanotis: *zie* Turbith *en* Thaspia
coronaria, aut Rosmarinus, *Rosmaryn.*
nigra, aut Oreoselium, *Berg-Peterselie*
prima. Dioscorid, *Ferula.*

Libella fluviatilis, *Waterpas-Diertje*
gracilis, *Juffer van den Leeuw-Mier.*

Libellæ, *Water-Vlieg:* zie *Vlieg.*
Liber: *zie* op het woord *Boom.*

Lichen arboreus, *Longekruid.*
foliaceus umbilicatus, &c. *Zie* Lichen.
Græcus polipoïdes, &c. op het artikel *Orseille*
petræus latifolius, aut Hepatica fontana, *Gemeen Leverkruid:* zie *Leverkruid.*

Lichenis, *dit woord drukt de eeltachtige knobbels uit die men aan de knyen en het onderste der beenen van de Paarden heeft.*
Lichimum, aut Alithimum: *zie* hier achter *Locachium.*

Ligniperda, *Houtvernielder.*
perdæ, *Motten Houtvernielders.*

Lignum, *Hout.*
aloës: *zie* Paradyshout.
anisi: *zie* Chineesche Anys, *op* Anys *en* Avocat.
aquilæ, *Adelaarshout:* zie *Paradyshout.*
aureum, *Goudhout*, zie *Jokboom.*
Brasilianum, *Brasiliehout.*
citri, *Citroenhout*
colubrinum, *Slangenhout*
corallinum, *dit is het* Fernambukhout.
Cyprinum, aut Rhodium, *Rhodushout:* zie *Roozenhout.*
ferri, *Yzerhout.*
Jasmini, *Citroenhout.*
Indicum, *Indiaansch-hout.*
inhumatum, *Delfbaar-hout*
litteratum, *Lettrenhout*
Molucense, *Hout van de Moluksche Eilanden.*
nephriticum, aut peregrinum, *Graveelhout.*
Polyxandrinum, *Violethout.*
Rhodium, *Rhodushout:* zie *Roozenhout.*
sanctæ crucis, *dit is het* Adelaarshout: *zie* Paradyshout
sanctum, *Pynhout.*
serpentarium, *Slangenhout*

Lignum

Lignum tambac, aut Calambouc, Adelaarshout: *zie* Paradyshout.
violaceum, *Violethout.*

Ligurinus avis, *dit is een soort van geel Sysje.*

Ligusticum, *zie* Lavas.
vulgare, foliis apii, *Lavas.*

Ligustrum, *Ligufter.*
Lilac, aut Ligustrum Orientale, *Blaauwe Syringa.*
Liliaceæ, *Lelieswyze planten.*
Lilias-phodelus, aut Liliago, *Lelie zonder klifters.*
Liliastrum Alpinum, aut Lilium polyrrhizon, *Lelie van St Bruno.*

Lilio hyacinthus vulgaris, *Lelie hyacinth.*
narcissus, *Lelie-narcis.*

Lelium album, *Witte Lelie*, zie *Lelie.*
aureum, vulgo Martagon, *Oranjekleurige Lelie*, zie *Lelie.*
convallium, *Lelie van den Dale.*
flore atro rubente *Zie* Saranne.
inter spinas. (Caprifolium), *Kamperfoelie, Geiteblad.*
lapideum, *Leliesteen* Zie *Lilium Lapideum*, en het artikel *Zee-Palmboom.*
rubens, aut Croceus minus, *Roode Lelie:* zie *Lelie.*

Limas nudus, *Slak.*

Limax marinus, *Zee-Slak*
ruber, *Roode Slak:* zie *Slak.*
cochlea, *Schelpslak.*

Limnesium, aut Centauroïdes. Gratiola, *Godsgenade*
Limodorum, *dit is een soort van Orobanche.*
Limon vulgaris, *Limoenboom.*
Limones & Limonia mala. *Zie* op het artikel *Limoenboom*
Limonium, *een soort van roode Bekenwortel.*
Limus, *Slyk.*
Linamentum, *dus noemt men het Plukzel van het oude lynwaat.*

Linaria, *Wild Vlasch.*
avis, aut Ægitus, *Vlaschvink.*
elatine dicta, *Eerenprys wyfje.*
hederacea folio, aut Cymbalaria, *Navelkruid.*
viridis, *Sysje.*

Linarius aut Thunnus, *Tonyn.*

Lingua, *Tong.*
cervina, *Hertstong.*
Serpentina, *Adderstong.*

Linguicula, *Snapper.*

Lingula piscis, *Tongetje.*
vulneraria, aut Ophioglossum, *Adderstong.*

Linum, *Vlasch.*
catharticum, aut Sylvestre, *Wild-Vlasch.*
Pratense flosculis. Exiguis, *Wild-Vlasch.*
vivace, *Siberiesch Vlasch.*
vivum fossile, aut incombustibile. *Zie* Amiant.

Liquidambari arbor, *Liquidambarboom.*
Liquidambarum, *Liquidambar:* zie *Liquidambarboom.*
Liquiritia, aut Glycirrhiza, *Zoethout.*
Lithanthrax. (Carbo petræ), *Steenkolen.*
Lithargyrium fossile, *Delfbaar Goud of Zilver Glid.*
Lithodendron, (id est Corallum, sive Madrepora). *Zie* Koraal *en* Madrepora.
Lithomarga, *Myn of Delfbare Agarik.*
Lithophylla, *Versteende Bladeren.*

Lithophyton, *Steengewassen.*
reticulatum purpurascecens, *Zee-Palm.*

Lithospermum, *Paarlkruid, Steenzaad.*
arundinaceum forte Dioscorides, aut Lithotomi cavernosi. *Zie* Versteende Lichamen (Holle).
Lituites. *Zie* Orthorecatites.
Lobus, fructus Courbaril. *Zie* Courbari.
Locachium, aut Alithimum (Sisarum Syryacum). *Zie* Scecachul
Locusta, aut Saltatricula, *Springhaan.*
Loligo: *zie* Loligo.

Lolium rubrum, aut Phænix, *Roode Dolik.*
verum: *zie* Dolik.

Leomentum, *Boonmeel.* Zie *Boon.*

Lonan cambodja, aut Gutta gummi, *Gutte Gom:* zie op het artikel *Carcapulli.*
Lonchitis, *Lonchitis.*
Lora, aut Dentaria, *Spoelwyn*, *Leurwyn.*
Lota, *Puit-Aal.*
Lotium, aut Urina, *Pis.*
Lotum quadrifolium, *Vierbladige Klaveren.*

Lotus, *Geboornde Klavers*, *Steenklavers.*
Africana: *zie* Pokhout van Padua.
arbor, aut Celtis, fructu nigricante, *Lotusboom*
campestris, aut Lagopus, *Hazevoet:* zie *Beemdklaveren.*
hortensis odora, *Welriekende Klaveren.*
palustris, (id est Menianthes): *zie* Boksboonen.

Loxia, *Kruisbek.*
Lucanus, aut Cervus volans, *Vliegent Hart.*

Lucciola, *Lichtende Vlieg*: zie *Vlieg.*
Luciola aut Ophioloffum, *Adderstong.*

Lucius: *zie* Snoek.
Lucuma, aut Ruema: *zie* Eijerdoorn.
Ludus, aut Calculus: *zie* Graveelsteen.
Lujula, aut Alleluja: *zie* Koekkoeksbrood.
Lumachella, *Slakkesteen.*
Lumbrici terreni, aut Lombricus: *zie* Aardwormen *en* Aas.
Luna: *zie* Maan *op het artikel* Dwaalstar.

Lunaria, *Penningbloem.*
botrytus, *Klein Maankruid.*
Græca, aut Peltata, *dit is een soort van Jonthlaspi*
lutea, aut Thlaspidium, *Valsche Thlaspi*
radiata, *Wild Bourgondiesch-Hooi.*
filiqua longiore, *Penningbloem:*
rotundiore: *zie* Penningkruid.

Lupa, *Wolvin:* zie *Wolf.*
Luparia, aut Aconitum: *zie* Akonyt.
Lupi crepitus: *zie* Wolfsveesten *op het artikel* Paddestoel.

Lupinus, *Vygeboon.*
Lupulus, *Hop.*

Lupus, *Wolf.*
aquaticus, *Snoek.*
cervarius, *Harten-Wolf:* zie *Lynx.*
marinus, *Zee-Wolf.*
piscis, *Zee-Wolf* (*Gemeene.*
falictarius, id est Lupulus Sylvestris, *Wilde-Hop.*

Lurida, *Weduwaal.*
Luscinia, aut Philomela, *Nachtegaal.*
Lusciniola, *Bies-Nachtegaal.*
Lusorius, *Tatabula.*
Lusus Naturæ, *Spelingen der Natuur.*

Luteola, aut Lutun herba: *zie* Weede.
avis, *Groenling.*

Lutra, *Otter.*
Lutum, *Slyk.*

Lux, *Licht.*
Septentrionalis, *Noorder-licht.*

Luzzo marino, *Pylsnoek.*

Lychnis agria, aut Cyanus, *Koorenbloem.*
Chalcedonica hirsuta, flore coccineo major, aut Flos Hierosolymitanus, *Jerusalems-kruis.*
coronaria Dioscorides, sativa, *Keukenkruid.*
segetum major, Nigellastrum, *Bastaart Narduszaad.*

sylvestris, quæ Behen album: *zie* Behenwortel
saponaria vulgô, *Zeepkruid.*

viscosa purpurea, aut Muscipula, *Vliegen-net*
vulgaris, *Passiebloem.*

Lycio affinis Ægyptiaca: *zie* Agrahalid.
(Lycion): *zie* Indiaansche Cate.

Lycium nostras: *zie* Avignonszaad *op het artikel* Rhynbeziën.
Lycoctonum, aut Aconitum, *Akonyt*

Lycon,

Lycon, aut Fiatola: *zie* Fiatola.
Lycoperdon: *zie* Wolfsveeften *op het artikel* Paddeftoel.
Lycoperficon, *Dol-Appel*
Lycopodium: *zie* Wolfsklaauwen *op het artikel Mofch.*
Lycopofia dicta Bugloffum, *Offetong.*

Lycopfis branca lupina, aut Cardiaca, *Hartsgefpan.*
echii fpecies, *dit is een foort van kleine Offetong.*
aut echium verum, *Slangenkuuid, Wilde Offetong.*

Lycopus cardiaca dictus, *Hartsgefpan.*
paluftris villofus, *Water Malrove.*

Lydius lapis, *Toetsfteen.*
Lyncurius, *Linxfteen.*
Lynx, *Linx.*

Lyra, *Knorvifch*
Davidis, *Davidsharp.*

Lyroftomus, aut Apua, *Anchovis.*

Lyfimachia, *Wederik, Vederik.*
Americana lutea corniculata, aut Onagra, *Ezelskruid*
cærulea galericulata, aut Tertianaria, *Blaauwe Santorie:* zie *Santorie (Blaauwe).*
chamænerion dicta latifolia, *Baftaart Wederik.*
humi fufa, folio rotundiore, flore luteo Nummuleria, *Penningkruid.*
fpicata purpurea, aut Salicaria, *Baftaart Wederik.*

Lyfimachium verum, *Wederik.*
Lytra, aut Lutra, *Otter.*

M.

Maboya: *zie* Maboya.
Macahalef: *zie* Calaf.
Macaleb, aut Macholebum: *zie* op het artikel *Karffeboom.*
Macaqwer Virginienfium: *zie* Macaqwer.
Macerone, aut Smyrnium: *zie* Smirnium.
Machamona: *Zie* Kalabasboom.
Macir. (Macre). *Zie* Macer.
Macis, *Foelie.* Zie op het artikel *Maskaatnoot.*
Macrocaulon junceum, aut Hieracium, *Havikskruid.*
Macropiper, *Lange Peper.*
Macularellus, aut Scombrus, *Makreel.*
Macumba: *Zie* Dolle-Appels.
Maderam, aut Balam pulli; (Tamarindi), *Tamarinde.*
Madrepora. *Zie* Madrepora *en het woord* Zoophyten.
Mæna, *een foort van Anchovis.*
Magalea. *Zie* Manganefie *op het woord* Yzer.
Magalep. *Zie* op het artikel *Karffeboom.*
Magjan, *Wilde Wikken.*
Magiftrantia, aut Imperatoria, *Meefterwortel.*
Magnes. *Zie* Zeilfteen, *en dit woord mede op het artikel* Yzer.
Magonyza, *Adder van het Eiland St. Laurens.*
Majalis porcus, *dit is* het *gelubde Varken.* Zie *Wild-Zwyn.*

Majorana, *Majolein.*
fylveftris, aut Origanum. *Zie* Orego.

Maizum, *Mais* of *Turkfch Koren.*
Makkakos, *een foort van* Meerkat.

Mala Armeniaca, *Abrikoosboom.*
aurea: *zie* Oranjeboom.
odore fœtida, aut Lycoperficon, *Dol-Appel.*

Malabathrum. (Malabathre). *Zie* Indiaanfche Malabaten.
Malachites, aut Molochites. *Zie* Malachites.
Mala citrina. (Citreum). *Zie* Citroenboom.

Malacociffus major, aut Convolvulus major, *Groote Winde:* zie *Winde.*
minor, aut Chelidonia. *Zie* Gouwe (Kleine).

Mala cotonea. (Cydonia): *Zie* Queeboom.
granata (Punica). *Zie* Granaat-Appelboom.

Mala

Mala infana, aut Lycoperficon. *Zie* Dol-Appel *en* Dolle-Appels.
limonia, aut Limones. *Zie* Limoen-boom.

Malaquetta (Maniguette). *Zie* Cardamon.
Malankua, aut Zadura. *Zie* op het artikel *Zedoarywortel.*
Malayen rotang. *Zie* op het artikel *Drakenbloed.*
Malicorium. (Punica). *Zie* op het artikel *Granaat-Appelboom.*
Malina thalla Ægyptiorum, aut Trafi Italorum, *Zoete Cyperus.*

Malphigia afperrima, &c. *Zie* Couratary.
fructu cerafino fulcato, *Gevoorde Kersseboom.*
latifolia cortice fanguineo flore, *Kina-Kina-Hout.*

Maltha, *dit is een foort van zachte Joodenlym:* zie *Aard-Pik.*

Malva, *Maluwe.*
arborea, *Boomachtige Zee-Maluwe:* zie *Maluwe.*
horaria, aut Ketmia vificaria, *Ketmia.*
paluftris, aut viscus. *Zie* Witte Maluwe.
viscus, aut Althea. *Zie* Witte Maluwe.
ulmifolia femine roftrato, *Bezemkruid.*

Malvæ *Maluuwswyze-planten.*

Malum Armeniacum, *Abricoos.*
aurantinum, aut Malus aurantia. *Zie* Oranjeboom.
aurantinum marinum, *Zee-Appel.*
citreum. *Zie* Citroenboom.
infanum, aut Melongæna, *Dolle-Appel.*
marinum, *Zee-Dol-Appel.*

Malus, aut Malum. *Zie* Appelboom.
Adami, *Adams-Appel*
fructifera, flore fugaci. *Zie* op het artikel *Appelboom.*
Indica, fructu pentagono. *Zie* Bilimbi.
pomo angulofo. (Carambolas). *Zie* Chamaroch.

Malus medica. (Citreum). *Zie* Citroenboom.
perfica. *Zie* Perfikboom.
punica *Zie* Granaat-Appelboom.

Mambu, *Boomachtig Riet van Indiën.*
Mamere lufitanorum, *aut* Papaya. *Zie* Papaya.
Mananaao. *Zie* op het artikel *Kraans-Oogen.*
Manati. *Zie* Zee-Koe.
Mancanilla, *Mancelinier.*
Mandibula lucii, *Snoeken-kaak.* Zie *Snoek.*
Mandragora, *Mandragora.*

Mangaïba, arbor Brafilienfis. *Zie* Mangaïba.
manga, arbor Indica, *Mangas.*

Mangas, *Mangle.*
Mangoftans *Zie* Mangouftan.
Manihot Indorum, *Maniok.*
Manipay. *Zie* Jacaranda.

Manna, *Manna.*
laricis, *Manna van den Lorkenboom:* zie *Manna.*
maftichina, vulgo Cedria. *Zie* Cederharft.
thuris. *Zie* op het artikel *Wierook.*

Manobi, *Aardpiftaffen.*
Mantis, *Italiaanfche Mantis.*
Manucodiata, *Paradysvogel.*

Manus marina, *Zee-hand.*
myrti, aut Myrtidanum, *dezen naam geeft men aan de gezwellen van den Myrtus.* Zie *Myrtus.*
nafuta Elephanti, *dit is de fnuit van den Olyphant.*

Maracoe. (Granadilla), *Paffibloem.*
Maraka. *Zie* Kalabasboom.
Marana. (Datura). *Zie* Doorn-Appel.
Maraffus, *dit is de Arabifche Adder.*
Marcafitta, *Marcafit.*
Mare, *Zee.*

Marga, *Mergel.*
porcellana, *Porcelein-Aarde.*

Margaritæ. *Zie* Paarlen *op het artikel* Paarlemoer.
Margus niger, aut Fulica, *Koet.*

Maris-

Mariscus, aut Scirpus, *Waterbiezen.*

Marmor, *Marmer.*
conchites, *Slakkesteen.*

Marmosa, *Marmosa.*
Maroly. *Zie* Pac.
Maronæ (Castaneæ). *Zie* op het artikel *Kastanjeboom.*
Marrubiastrum vulgare, *Valsche Malrove.*

Marrubium, *Malrove*
album, *Witte Malrove:* zie *Malrove.*
agreste, aut Stachys. *Zie* Stachys.
cardiaca dictum, *Hartsgespan.*
nigrum, fœtidum, *Zwarte Malrove:* zie *Malrove.*
palustre hirsutum, *Water Malrove.*

Mars. *Zie* Dwaalstar.
Mars (Ferrum), *Yzer.*
Marsuinus, *Bruinvisch:* zie op het artikel *Walvisch.*
Marta Marterus, aut Martes abietum. *Zie* Marter (Huis).
Martes fagorum. *Zie* Marter (Bosch).

Marum Creticum, *dit is de* Marum Cortusi. *Zie* Marum.
mastichen redolens, aut Thymbra Hispanica, majorane folio, *Engelsche Majolein.*

Masceluc Turcorum, aut Molucca spinosa. *Zie* Doornachtige of stekende Molucca, *op het artikel* Molucca.
Masepute. *Zie* Serval.
Maske. *Zie* Arendsteen.
Masquiqui terra, *Aarde van Masquiqui.*
Masiac sorda, *Waterknodzen.*
Massac *Zie* Bangue.
Massicot, *een soort van kalk van Lood.* Zie *Lood.*
Mastica de soho (Piedra de puerco.) *Steen van het Stekelvarken.*
Mastich, *Mastik.*
Mastichina Gallorum, *Marum-Mastik.* Zie *Marum.*
Materebe. *Zie* op het artikel *Mabot.*

Mater perlarum, *Paarlemoer.*
smaragdi. *Zie* Prasius.

Mates Indorum cineritii coloris, *Bonduc.*
Matiska Stadka travo *Zie* Saranne.
Matricaria, *Moederkruid.*
Matrices, *Matricen*
Matrisalvia major, aut Sclaræa, *Scarlei*
Mastris-ylva, *men geeft dezen naam aan de* Kamperfoelie *en aan het* Onzer Vrouwen Bedstroo.
Matrix mineralium & Metallorum. *Zie* Metaal-aderen of Groeven.
Mauronia lesbiis, aut Dentellaria, *Tandekenskruid.*
Mauze, aut Musa, *Banaanboom.*
Maypourie. *Zie* Beorie.
Mays *Zie* Turks of Indiaansch Koren.
Mecasulhil. (Vanilla). *Zie* Banille.
Mechoachanna Peruviana. *Zie* Mechoachan.
Meconites. Meconite. *Zie* Oolithen.
Meconium (*een soort van Opium*). *Zie* op het artikel *Witte Maankop.*
Medica. *Zie* Bourgondiesch Hooi.
Medium Alpinum echii folio, floribus spicatis, *dit is een soort van Klokskenskruid.*

Medulla, *Merg.*
lactis, aut Butyrum. *Zie* op het artikel *Melk.*
Saxorum. *Zie* Myn *of* Mineralen Agarik.

Mel. *Zie* Honing. *De Meede is een met Honing beladen water: men noemt het meede* Apomeli Melicratum. Aqua mulsa. De Œomeli *is de Geboningde Wyn; en de* Oximeli *is de Geboningde Azyn. De* Melimelum *is een Marmelade van Queën en Honing.*
arundinaceum, aut Saccharum. (Mel cannæ). *Zie* Suiker-Riet.

Melacocyssos, aut Hedera Terrestris, *Aardveil.* Zie op het artikel *Klim.*
minor Chelidonia. *Zie* Gouwe (Kleine).

Melampodium, aut Helleborus niger, flore roseo, *Zwart-Nieskruid:* zie op het artikel *Nieskruid.*

Melampyrum purpureum. *Zie* Zwart-Koorn *op het artikel* Boekweit.
Melanopiper, *Zwarte Peper.* Zie *Peper.*
Melanteria. *Zie* Melanteria.
Melanthium, aut Nigella, *Nardus-zaad.*
Melantzana Arabum, *dit is de Dolle-Appel met een gekromde vrucht.*
Melafpermum, aut Nigella, *Nardus-zaad.*
Melax, aut Thus, *Wierook.*
Meleagris, aut Fritillaria, *Kievitsbloem.*
Meles, aut Melis, *Das.*
Melianthus Africanus, *Honingbloem.*
Melica. Sorgo, *Zorgzaad.*

Melilothus, *Melilote.*
Germanica, *Gehorende Klaveren.*

Melis, aut Taxus, *Das.*

Meliffa, *Meliffe.*
Conftantinopolitanæ. (Molucca fpinofa). *Zie* Doornachtige Molucca *op het woord* Molucca.
Moldavica, *Meliffe van Moldaviën:* zie *Meliffe*
fylveftris, *Wilde Meliffe:* zie *Meliffe.*

Meliffophyllum Turcicum. (Moldavica), *Meliffe van Moldaviën:* zie *Meliffe.*
Melitites, *dit is een foort van Galactit:* zie *Galaxias.*
Mellifuga, aut Mellivora, *Bloemzuigertjes:* zie *Kolibrietjes.*

Melo, *Meloen.*
montis carmel, *Verfteende Meloen:* zie *Meloen.*

Melocactus, aut Echinomelocactus, five Malo carduus echinatus, *Indiaanfche Distel.*
Melochia Alpini. (Corchorus). *Zie* Melochia.
Melochites, *Melochiten.* Zie *Armenifche-Steen.*
Melo-corcopalli fructus. *Zie* Melocorcopalli.
Meloë, *Mey-Worm.*
Melolontha, *Melolontha.*
Melongena, fructu oblongo, violaceo. *Zie* Dolle-Appels.
Melopepo verrucofus. *Zie* Melopepo.
Melotus aut Melus, *Das.*

Membrocq. *Zie* Pareira Brava.
Memæcilon, aut Fructus Arbuti. *Zie* Haag-Appelboom.
Memphitis lapis, *Memphitis:* zie *Onix.*
Men therniabin, *Vloeibare Manna:* zie *Manna.*
Mens, aut Meffe. *Zie* Mungo.

Mentha, *Munte.*
auguftifolia, fpicata, *Engelfche Munte.*
aquatica, faturcia folio, *Polei met fmalle bladeren.*
arvenfis, verticillata, hirfuta, *Calament der Moeraffen.*
cataria, aut Græca (Cortus Hortenfis), *Balfem.*
hortenfis verticillata. Occimi odore, *Tuin-Balfem.*

rotundifolia, crispa, fpicata, *Gekrulde Munte.*
paluftris, feu aquatica major (Sifymbrium), *Water-Munte.*

fpicis brevibus, &c. Sapore fervido pipiris, *Citroenachtige Munte.*

Menthaftrum, aut Menta fylveftris rotundiore folio, *Wilde Munte.*

Mentula alata, *Zee-Vleugel.*
marina, *Zee-roede.*
Menyanthes paluftre, latifolium, *Boxbonen.*
Mephitis, *Mouphette.* Zie op het artikel *Uitwaaffeming.*

Mercurialis, *Bingelkruid.*
canina. (Cynocramba) *Wild-Bingelkruid*
fructicofa, aut Phyllon, *dit is een foort van* Wild-Bingelkruid *der warme Landen.*

Mercurius. *Zie* Mercurius *op het artikel* Dwaalftar.
Merganfer, *Zee-Gans.*

Mergus, *Duiker.*
minimus fluviatilis, *Rivier-Fuut.*

Meris, *Evertzen*.
Merlangius, *Wyting*.
Merlucius (Merlus): *zie* Kabeljaauw.
Meroïdes, *dit is een ſoort van Ethiopiſche Scarlei*.
Merops, aut Apiaſter, *Byën-eeter*.

Merula, *Meerl*
aquatica, *Water-Meerl*
aut Tinca marina, *Zee-Zeelt*.
torpuata, *Ring-Meerl*. Zie op het artikel *Meerl*.

Meſoro, *Starrekyker*.

Miſpelus, *Mispelboom*.
aculeata pyrifolia, aut Pyracantha, *Brandende Braamboſch*: zie *Mispelboom*.
apii, folio laciniato, aut Azarolus, *Azerolier*: zie *Mispelboom*.
ſylveſtris ſpinoſa, aut Oxiacantha, *Hagedoorn*. Zie *Mispelboom*.

Meſſacara, *Zee-Beer*.
Meſteca: *zie* Cochenielje Meſtequa *op het artikel* Cochenielje.
Meſtiſos: *zie* Meſties.
Metalla, *Metalen*.
Meteora, *Verhevelingen*.
Metopion: *zie* Gom Armoniak.

Meum, aut Meu athamanticum: *zie* Beerwortel.
Alpinum, aut Phellandrinum, *Dolle Water-Kervel*.

Mezeroen Arabum. (Chamælea): *zie* Chamelea.
Mezereum. (Laureola): *zie* Laureola.
Michen-pulver: *zie* Michen-pulver.
Microcosmus: *zie* Microcosmus.
Milax arbor. (Taxus), *Taxisboom*.
Milkſteen. (Morochtus): *zie* Galaxias.

Miliaris, *Gerſt-Vogel*.
aut cenchrus Serpens, *Ammodytes*.

Militaris, aut Millefolium, *Duizendblad*.

Milium, *Gierſt*.
arundinaceum. (Melica): *zie* Gebaarde Tarw *op het woord* Zorgzaad.
Indicum maximum: *zie* Turkſch-Koren.
folis (Lithoſpermum), *Paarlkruid*.

Milleſanti, aut Vermicelli, *Vermichel*.
Millefolium vulgare album, *Duizendblad*.
Milleſora, aut Hypericum, *St. Janskruid*.
Millegrana major, aut Herniaria, *Duizendkoorn*
Millemorbia, aut Scrophularia, *Speenkruid*: zie *Gouwe* (*Kleine*).
Millepeda, *Duizendbeen*.
Millepedæ, *Piſſebed*.
Millepedes, *Duizendbeenen*.
Millepora: *zie* op het artikel *Zoophyten*.
Milliaria, aut Hortulanus, *Ortolaan*.
Milvago, *Zee-Kiekendief*.

Milvus, aut Milvius, *Wouw*.
æruginoſus, *Roeſtkleurige Wouw*.

Milzadella, aut Leucas, *dit is de muskusachtige of ſtekende Netel*.
Mimoſa, *Kruidje roer my niet*
Minæa galeni, aut Anime. *Zie* Gom Animé.
Mineræ: *zie* het artikel *Myn en Ertz*.
Mineralia, *Mineralen*, *Delfſtoffen*.
Minera nidulans: *zie* op het artikel *Myn en Ertz*.
Minium: *zie* op het artikel *Lood*.
Mira ſole Italis aut Ricinus, *Purgeernooten*.
Miſy: *zie* Miſy.
Mitia: *zie* op het artikel *Vloeibare Storax*.
Mithrax perſis, *Katten-oog*.
Mithridatium cratevæ Dens canis, *Hondstand*.
Mitu poranga: *zie* Kuraſauwſche Haan, *op het artikel* Haan.
Mixa pyriformis officulo triſpermo: *zie* Tſiem-tani *op het artikel* Tſiela.
Mochus, aut Cicea ſativum. Dodon. (Ervum), *Cicers*: zie op het artikel *Erweeten*.
Mœna, *Mendola*.
Mola: *zie* Molenſteen-viſch.
Molanga: *zie* Zwarte-Peper *op het artikel* Peper.

Moldavica : *zie* Meliſſe van Moldaviën *op het artikel* Meliſſe.
Moleculæ organicæ, *Werktuigelyke deeltjes.*
Molitor, *Molenaar* : zie op het artikel *Kever*
Molle, aut Mollis arbor : *zie* Molle.
Mollia, aut Molluſiæ, *Weeke Schaalvisſchen.*
Mollugo (Gallium), *Walſtroo.*
Molluſium: *zie* op het artikel *Potlood.*
Molou Plinii, aut Filipendula vulgaris, *Roode Steenbreek*
Molua, aut Morrhua, *Kabbeljauw.*
Molucca, *Molucca.*
Molybdæna nigrica fabrilis. (Plumbago), *Potlood.*
Momordica vulgaris, *Balſem-appel.*
Momotovakoſt: *zie* Delfbaar-Yvoir.
Mondubi, aut Manobi, *Aard-Piſtaſſen.*
Monedula: *dit is een Latynſche Naam die men aan de Ekſter en aan de* Gaay geeft.
Monialis, *Monnikviſch.*
Monoceros, aut Monodon : *zie* Eenhoornviſch *op het artikel* Walviſch, *en* Yvoir van den Narhwal.
Monococcon, aut Zea, *Spelt.*
Monophyllon, *Kleine Lelien van den dalen, een ſoort van Smilax.*
Monopthalmus, *Eenoog.*
Mons, *Berg*
Monſtrum, *Wanſchepzel*
Monti-fringilla, *Berg-Vink* : zie *Vink.*
Mordellæ, aut Verius, *dit is een ſoort van Kleine* Forel : *zie* dit woord.
Morhua, *Kabeljaauw.*
Morina: *zie* Morina.
Morinellus Anglorum, *Mornel.*
Morion lapis, aut Pramnium, *Bloedroode* of *Syriſche Granaatſteen:* zie *Granaatſteen.*
Morochtus lapis, *Melkſteen.*
Moronna: *zie* op het artikel *Steur.*

Morſus diaboli, aut Pucciſa, *Duivelsbeet.* Zie op het artikel *Scabioſa.*
gallinæ. (Alſine), *Muur.*
ranæ, *dit is een ſoort van Water-plompen.*

Morulius ex albo non nihil rubescens, *Morilje*: zie op het artikel *Paddeſtoel.*
Morum batinum: *zie* Braambeziën.
Morus, *Moerbeziënboom.*
Moſch-Arabum. (Semen moſchi), *Amberplant.*
Moſchata, *Muskaatnoot.*
Moſchatellina: *zie* Moſchatellina.
Moſchocarydium, aut Moſchata, *Muskaatnoot*
Moſchus: *zie* op het artikel *Gazelle.*
Motacilla. (Cauda tremula): *zie* Baſtaart Nachtegaal, *en* Kwikſtaart.
Motella, aut Cota, *Puit-Aal.*
Moxa, *Chineeſch-Katoen*, Moxa : *zie* Katoenplant.
Mugila piscis, *Harder.*
Mula, *Muil-Ezel*
Mulier, *Vrouw*: zie *Menſch.*
Mulli: *zie* Molle.
Mullus, *Groote Barbeel*: zie *Barbeel (Groote)*
Multiloquax, *Snapper.*
Mulus, *Muil-Ezel.*
Mumia, *Mumie.*
Mundiguacu : *zie* Purgerende Boon, *op het artikel* Purgeernooten.
Mungo ſimilis fructus, aut hærnia, *dit is de vrucht van den* Negundo.

Muræna, *Moer-Aal.*
fluviatilis, aut Lampetra, *Lamprei.*

Murex, *Rotshoorns.*
Muria : *zie* Garum.
Murucuja: *zie* op het artikel *Paſſiebloem.*

Mus, *Rot* en *Muis.*
agreſtis major, *Boſch-Muis.*
albus Virginianus, *Witte Rot van Virginiën.*
Alpinus, *Marmeldier.*
aquaticus, *Water-Rot.*
araneus, *Spitsmuis.*
campeſtris *Veld-muis.*
Indicus. Ægyptus-ve, aut Mus Pharonis, *Rot van Pharao:* zie *Ichneumon.*
montanus Norwagicus, *Bergmuis.*
moſchiferus, *Muskus-Rot.*
Orientalis, *Ooſterſche-Rot* : zie *Rot.*
parvus campeſtris, *Veldmuis.*
palmarum, *Dadel-Rot.*
ponticus, *Hermelyn.*
ſarmaticus, aut Scyticus. (Zibelina), *Sabeldier.*
ſylvaticus, *Boſch-Rot*
terrenus, aut Talpa: *zie* Mol.

Muſa, *Banaanboom.*

Muſca,

Musca, *Vlieg.*
ephemera, *Haft.*
Scorpiura, *Scorpioen-Vlieg.*

Muscader: *zie* Muscari.
Musurda, *dit is den Drek der Muizen.*
Muscicapa, aut Muscipeta avis, *Vliegenvanger.*
Muscipula, *Vliegenet.*
Musculus, *Vlieg.*

Muscus, *Mosch*
arboreus, *Boom-Mosch*, zie op het artikel *Mosch.*
Astracanus, *Astrakansche Mosch:* zie *Buxbaumia*
capillaris major, pediculo & capitulo crassioribus. (Adiantum aureum), *Gulden Wederdood.*
clavatus, aut Lycopodium, *Wolfsklaauwen:* zie op het artikel *Mosch.*
marinus, *Koraalgewasschen.*
membranaceus fugex. (Nostoch), *Vliesachtig Mosch* of *Nostoch der Duitschers:* zie op het artikel *Mosch.*
pulmonarius, *Longekruid.*
terrestris vulgatior. *Gemeene Aardmosch:* zie op het artikel *Mosch.*
ursinus, aut Lycopodium, *Wolfsklaauwen:* zie op het artikel *Mosch.*
vulgaris terrestris, Adianti aurei capitulis. *Zie* op het artikel *Menschen-Mosch.*

Musæum naturæ, *Kabinet der Natuurlyke Historie.* Zie *Natuurlyke Historie.*

Mustela, *Wezel.*
piscis, *Zee-Puitaal.*
sylvestris, aut Furo, *Fret.*

Mustelina Zibelina, *Sabeldier.*
Mustella armellina, *Hermelyn.*
Mustelus, *Gladde Haai.*
Mustum, *Most: dit is het Sap der Druiven 't geen onlangs uitgeperst is en noch niet gegist heeft.*

Mustellina, aut Phellandrium Alpinum, *Beerwortel van het Alpische Gebergte:* zie *Beerwortel*
Musurda, *Muizen-drek:* zie *Muis.*
Myagro similis, flore albo, *Valsch Chouan:* zie *Chouan.*

Myagrum verum, *Duitsche Sesamus.*
monospermum minum, *Valsch Chouan:* zie *Chouan.*

Myax: *zie hier onder* Mytulus.
Mylabris: *zie* Mylabris
Myosotis incana repens, *Muizen-oor.*
Myosuros, *Muizenstaart.*
Myrice, aut Tamariscus, *Tamarischboom.*
Myrmecolon, Formileon, *Leeuw-Mier.*
Myrmecophagus. (Tamandua), *Mierenेeter.*
Myrobolani: *zie* Myrobolanen: sunt hîc species, bellerici, aut bellegu. Citrini, aut lutei. Cepula, aut chebuli. Emblici, aut embelgi. Indici, aut nigri.

Myrrha, *Myrrhe.*
Stactæ: *zie* op het artikel *Myrrhe.*

Myrrhina: *zie* Aromatitus.
Myrrhis, *Wilde Kervel.*
Myrtacantha, murina spina. (Ruscus), *Muisdoorn.*
Myrtidanum: *zie hier voor* Manus Myrthi.
Myrtillus, *Krakebezië.*
Myrtomelis, aut Diopsyros: *zie* op het woord *Mispelboom*
Myrto similis Indica, fructu racemoso. *Zie* Coca.

Myrtus, aut Murtus, *Myrtus.*
arborea cariophylli aromatici odore. *Zie* Kruidnagel Kaneel, *op het woord* Kaneel.

Myrus, *dit is een soort van Slang.*
Mytulitis, *Versteende Mosselen*
Mytulus, aut Musculus, *Mossel*
Mytulus, aut Myax, *een soort van Zee-Mossel*, zie *Mossel.*
Myva cydoniorum: *zie* op het artikel *Queeboom*
Myxa, aut Myxaria. (Sebestea), *Borstpruimen*

N.

Nabis, aut Camelopardalis, *Kemel-Pardel.*
Nakara: *zie* op het artikel *Cochenielje.*
Nana Braſilianis, *dit is de Ananas.*

Napellus, aut Aconitum cæruleum, *Wolfs-wortel.*
  Moyſis, aut Anthora. *Zie Anthora.*
  racemoſus, aut Chriſtophoriana, *St Chriſtoffels-kruid.*

Naphta, *Peter-Olie.*

Napus, *Stek-Raap*
  diaboli, *Duivels-knol:* zie *Bryonie.*
  ſylveſtris, *Wilde Raap.*

Narangion, aut Aurantium, *Oranje-appel.*
Narcapthum: *zie* Narcapthum.
Narciſſo leucoïum, *Witte Tydeloos.*

Narciſſus, *Narciſſus-bloem.*
  autumnalis major, *Lelie-Narcis.*
  juncifolius, *Jonquille.*
  maritimus, *Kleine witte Zee-Ajuin.* zie op het artikel *Zee-Ajuin.*
  ſylveſtris luteus, *Geele Tydeloozen.*

Nardus: *zie* Nardus.
  agreſtis, aut Valeriana hortenſis, *Groote Valeriana:* zie op het artikel *Valeriana.*
  Celtica, *Celtiſche Spikenard:* zie *Nardus.*
  Indica, *Indiſche Nardus:* zie *Nardus.*
  montana, *Berg-Nardus:* zie *Nardus.*

Narthex: *zie* op het artikel *Ferula.*
Narwal: *zie* op het artikel *Walviſch.*

Naſturtium aquaticum, *Waterkers.*
  hortenſe, *Gemeene Kers*, *Tuin-Kers*
  Indicum (Cardamindum), *Indiaanſche Kers*
  maritimum dictum, *Cakile*
  paluſtre, aut Sideritis latiſſima (Barbarea), *Winter-Kers.*

Naſturtium pratenſe (Cardamine), *Wilde-Kers.*
  ſylveſtre, *Wilde Kers.*
  peruvianum, *Indiaanſche Kers.*
  ſylveſtre, tenuiſſimé diviſum (ſophia Chirurgorum), *Fiekruid.*
  verrucarium, *Wilde Kers.*

Natjatam (Cocci Orientales), *Levantſche Nooten.*
Natica, *Natica.*

Natrix Plinii, aut Anonis lutea, *Prangwortel.*
  Serpens: *zie* Hydra *en* Ring-Slang.
  torquata, *Ring-Slang*

Natrum: *zie* Natrum.
Nautilus: *zie* Nautilus
Nectarium: *zie* op het artikel *Plant.*
Necydalis: *zie* Necydalis.
Negundo: *zie* Negundo.
Nemotelus: *zie* Nemotelus.

Nepa, *een Afrikaanſche Adder.*
  abdominis margine integro: *zie* Water-Schorpioen.

Nepeta, *Kattekruid*
  montana, Calamintha, *Calament.*

Nerita, *Halvemaans-Hoorns.*
Nerium (Nerion, aut Oleander), *Oleanderboom.*
Neroli: *zie* Oranjeboom.
Neuſtria, *Ringrups*
Ngou-tong: *zie* op het artikel *Waſchboom.*
Nhandiroba: *zie* Ahouai *en* Avila.
Nicotiana, *Tabak.*
Nicticortis, aut Bubo, *Nacht-Uil:* zie *Uil.*
Nidus avis, *Vogelneſt.*
Nien-tſii, *Vernisboom.*
Nigella, *Narduszaad*
Nigellaſtrum, *Koorn-Nagelen.*
Nigretta, aut Merula, *Meerl.*
Nihili album, aut Nihilum, *Witniet.*

Nil, aut Anil: *zie* Indigo.
  avicennæ, aut Iſatis, *Weede.*

Niſi, aut Ninſing: *zie* Ginzing.
Nitela Sciurus, *Eekhoorn.*
Nitidula. Cicindela, *Glinſterworm.*
Nitrum, *Salpeter.*
Nix, *Sneeuw.*

Noctes

Noctes ferræ: *zie* Yzere nachten *op het artikel* Plant.
Noctiluca, aut Noctu vigila, *Glinsterworm.*

Noctua, *Kat-Uil.*
aurita, *Oor-Uil.*
templorum alba, *Kerk-Uil.*

Nodulariæ: *zie wat dit is op het artikel* Zoophyten.
Noli me tangere: *zie op het artikel* Balfamina.
Nonata, *Aphia.*
Norchilla, *Negundo.*
Noftoc: *zie* Vliesachtig Mofch *op het artikel* Mofch
Notonecta, *Water-Wandluis*, *Rugzwemmer:* zie op het artikel *Wandluis.*
Nox, *Nacht.*
Notopeda, *Spring-Kever.*
Nubes, *Wolken.*

Nuces cupreffi: *zie* op het artikel *Cypreffenboom.*
pineæ, *Nooten van den Pynboom:* zie *Pynboom.*

Nucifta. (Mofchatata), *Muskaatnootenboom.*
Nuclei, *Nooten.*
Nucula terreftris feptentrionalium, aut Bulbocaftanum majus apii folio, *Aardnooten.*
Numeius Indicus: *zie* Guaza.
Numenius, *Wulp.*
Numismalia, *Penningfteenen.*
Nummularia, *Penningkruid.*

Nux acajou, *Acajou-noot:* zie *Acajou.*
aromatica, *Muskaatnoot.*
avellana. (Corylus), *Hafelnoot:* zie *Hafelaar.*
ben, *Balfemnoot.*
caryophillata, aut Araben Sara, *Noot van Madagaskar:* zie *Kruidnagel-Kaneel*, op het woord *Kaneelboom.*
fructu ferotino: *zie* op het artikel *Notenboom.*
Indica: *zie* Kokos-nootenboom *en* Cuci.
infana, *Malle-Noot.*
medica, *Kokosnoot van de Maldivifche Eilanden:* zie op het artikel *Kokosnootenboom.*
metella Arabum: *zie* Doorn-appel.

Nux mofchata, aut Myriftica, *Muskaatnoot.*
piftachia, *Piftaffen.*
veficaria: *zie* Staphilodendron.
unguentaria & aromatica, *dit is de Muskaatnoot.*
vomica, *Kraans-Oogen.*

Nycticorax, *Nachtrave:* zie *Rave.*
Nymphæa, *Waterkuiken.*
Nymphoïdes apuis innatans, *dit is een foort van geele Waterkuiken, dat op het water dryft:* zie op het artikel *Bloem.*

O.

Ochræ, *Okers.*
Ochrus folio integro capreolos emittens, *Kleine Erweten.*

Ocimaftrum, aut Ocimum Sylveftre, feu Clinopodium, *die is een foort van Wilde Bafilicon.*
verrucarium. (Circæa), *Circæa.*

Ocimoïdes album, aut Lychnis Sylveftris alba, *Wilde Chriftus-Oogen:* zie *Chriftus-Oogen.*

Ocinum, *Bafilikon.*
cereale, aut Fagopyrum, *Boekweit.*

Ocularia, aut Euphrafia, *Oogentrooft.*

Oculi cancri, *Kreeft-Oogen:* zie op het artikel *Kreeft.*
populi nigri: *zie* op het artikel *Populierboom.*

Oculus, *Oog.*
bovis. (Leucanthemum), *Groote Madelieve.*
cati, *Katten-Oog.*
Chrifti, *Chriftus-Oogen.*
Serpentis, *Slangen-Oog.*
folis: *zie* folis Gemma.

Odobenus, aut Rosmarus, *Walrus.*
Œnanthe-avis, *Witftaart*
Œnanthe-planta, *Œnanthe.*

Œnas, aut Vinitorculum, *Wilde Duif der Wyngaarden.*
Œſypus, *Vet van ongewaſſche Schapen-wol:* zie op het artikel *Wol.*
Œſtrus, *Horſel*
Ognella, *Roncera.*
Ola: *zie* op het artikel *Kokos-nootenboom.*
Olaiou: *zie* Zerumbethwortel.
Olampi gummi, *Gom Olampi.*
Olea, *Olyfboom.*
Oleander, aut Rododendron, *Oleander-boom.*

Oleaſter, aut Olea ſylveſtris, *Wilde Olyf-boom:* zie *Olyfboom.*
aut Stercus: *zie* Uitwerpzelen.

Oleum, *Olie.*
cadinum vulgare, *Olie van Cade:* zie *Cedria.*
de kerva, aut Cicinum, aut Ficus infernalis: *zie* Purgeernooten.
palmæ: *zie* Aouara.
petræ, *Peter-Olie.*
ſtyracinum, *Vloeibare Styrax.*
takinum, ant cadinum, *Olie van Cade:* zie *Cedria.*
terræ: *zie* Peter-Olie.

Olibanum (Thus), *Wierook.*
Oliva, *Olyfboom.*
Olor, aut Cygnus, *Zwaan.*
Olyra, aut Secale, *Rogge.*
Omaliſius, *Omaliſus*
Omaſus: *zie* op het artikel *Herkaauwende Dieren.*
Ombria terra, *Omber-Aarde:* zie op het artikel *Okers*
Ombrias Brontias, *Donderſteen.*
Omphacium. (Uva acerba): *zie* Verjuis.
Omphalocarpon philantropon (Aparine), *Kleefkruid*
Omphalodes: *zie* Navelkruid.
Onager, *Wilde-Ezel:* zie *Ezel.*
Onagra, *Ezelskruid*
Onda-betel: *zie* Gordius.
Onisci (Millepedæ), *Piſſebed.*
Oniscus, *Water-Piſſebed*
Onitis major, aut Origanum, *Orego.*
Onix: *zie* Onix

Onobrychis, *Hanekammetjes.*
ſemine clypeato aſpero, aut Hedyſarum, *Spaanſche Hanekammetjes.*

Onochiles, aut Anchuſa, *Kleine Oſſetong.*
Onocrotatus, *Pelikaan*
Onogyros nicandri, aut Spina alba, *Wilde Diſtel.*
Ononis, ſeu Anonis, *Prangwortel.*
Onopordon, aut Onogyros ſpina alba ſylveſtris, *Wilde Diſtel.*
Onopteris nigra, aut Filicula, *Wederdood.*
Onſenka: *zie* Saranne.
Opalus, *Opaalſteen.*
Operculas, *Sluitſchelpen*
Ophioglosſum, *Adders-tong*
Ophioscorodon, aut Allium alpinum latifolium (Victorialis) *Valſche Nardus.*
Ophites, *Serpentynſteen.*
Ophris. Bifolia, *Tweeblad.*
Opthalmica, aut Ocularia. (Euphraſia), *Oogentrooſt.*
Opium: *zie* op het artikel *Witte Maankop.*
Opocarbaſum: *zie* Oppocalpaſum.
Oppobalſamum, *Balſem van Juda*
Oppopanax: *zie* Panax.
Opulus, aut Sambucus aquatica, *Water-Vlier.*
Opuntia, *Idiaanſche Vyg.*

Orbis marinus, *Molenſteen-Viſch.*
Univerſus, *Geheel-al.*

Orca piscis, *Potskop.*

Orchys, *Standelkruid*
abortiva fusca & rufa, aut Nidus avis, *Vogel-neſt.*

Oreoſelinum, *Berg-Peterſelie.*

Origanum, *Orego*
Creticum latifolium tomentoſum (Dictamnus Creticus) *Dictamnus van Kandia.*
minus, aut Clinopendium, *Wilde Baſilikon.*

Orminum: *zie* Horminum.
ſativum, aut Sclarea, *Scarlei.*

Orni: *zie* op het artikel *Vygenboom.*

Ornithogalum vulgare, *veld-Ajuin.*
maritimum, aut Scilla, *Zee-Ajuin.*
purpureum, aut Chamæbalanus, *Aard-akers*, *Aard-nooten.*

Ornithoglossa, *dit zegt men van de vrucht van den Esschenboom.*
Ornithopodium, *Vogelvoet.*

Orobanche, *Zomerwortel.*
radice dentata, aut Dentaria Orabanche, *Bladerloos Koraalkruid:* zie *Koraalkruid* (*Bladerloos*).

Orobias: *zie* Ammites.
Orobites: *zie* Oolithen.

Orobus, *Kleine Wikken*
Brasiliensis, flore luteo pajamiroba dictus: *zie* Stinkende Cassie.
pannonices, aut Sylvestris, *Wilde Wikken.*

Orraca: *zie* op het artikel *Kokosboom.*
Orotha: *zie* op het artikel *Gens-eng*
Orthoceratiti, *Orthoceratites*
Orthragoriscus, aut Mola, *Molensteenvisch.*
Orthygometra: *zie* Kwartel-Koning, *op het woord* Kwartel.
Orvala, *Scarlei*
Orubu, *Brasiljaansche Gier.*
Oryx, *Wilde Geit.*
Oryza, *Ryst.*
Os, *Mond.*
Os, aut Ossa, *Been.*
Os de corde Cervi: *zie* op het artikel *Hert.*
Osmunda, *Water-Varen*
Ossar. (Apocynum Syriacum): *zie* Apocynum.
Ossea, aut Cornus femina, *Valsche Kornoeljeboom.*
Os sapiæ, *Been der Spaansche Zee-Kat:* zie *Spaansche Zee-Kat.*
Ossifraga *Zee-Arend*, *Beenbreker.*
Osteocolla, *Beenlym.*
Osteolithes, aut Osteïtes, *Versteende Beenderen:* zie *Osteolithes.*
Osteritium montanum, *Meesterwortel.*
Ostracites, *Ostracites*
Ostrea, aut Ostreum, *Oester.*
Ostreopectinites: *zie* Hysterolithes.
Ostrutium, aut Imperatoria, *Meesterwortel.*
Ostrys, aut Ostrya ulma similis, fructu in umbilicis foliaceis (Carpinus), *Jokboom.*
Osyris, aut Linaria, *Wild-Vlasch*
Othonna major polyanthos, aut Fagates, *Thunisbloem*
Otis avis, *Trapgans.*

Ouatiriouaui: *zie* op het artikel *Mieren-Eeter.*
Oviparus, *Eijerbarende.* Zie op het artikel *Leventbarende*
Ovis, *Schaap*
Oulla ouna: *zie* Vliegen-Eeter.

Ovum, *Ei*
lupinum, aut Lycoperdum, *Wolfsveesten:* zie op het artikel *Paddestoel.*

Oxalis, aut Oxilapathum, *zie* Zuring.
minima, aut Acetosa minor, *Kleine of Wilde Zuring:* zie *Zuring.*
saliva franca rotundifolia repens, *Roomsche Zuring:* zie *Zuring.*

Oxia, vulgo Fagus, *Beukenboom.*
Oxiacantha, *Hagedoorn:* zie *Mispelboom*
Oxicedrus lycia, aut Cedrus bacciferus *Kleine Cederboom:* zie op het artikel *Cederboom.*
Oxicoccum, *Veenbeziën*
Oxicrat: *zie* op het artikel *Wynstok.*

Oxilapathum: *zie* Zuring.
aut Lapathum acutum, *Peerdik.*

Oximirsine, aut Bruscus. (Ruscus): *zie* Muisdoorn.
Oxipetra: *zie* Oxypetra.
Oxiphænica, aut Tamarindi, *Tamarinde.*

Oxys, *Koekkoeksbrood.*
flore albo, aut Panis Cuculi, *Koekkoeksbrood.*

Oxitriphyllum, *Koekkoeksbrood.*

P.

Pacay: *zie* Suiker-erten van Guajana.
Pacoceroca: *zie* Zerumbethwortel.
Pacoeira, aut Musa, *Banaanboom.*
Pæonia: *zie* Peonie
Pagrus, *Roode-Zeebraassem.*
Pajomirioba, *Stinkende Kassie.*
Palatahir: *zie* op het artikel *Muskaatnoot.*
Palea de mecha, *Kemelsbooi*
Palimpissa: *zie* op het artikel *Pynboom*

Paliurus, *Jodendoorn.*
Africana, *Azerolier:* zie *Mispelboom.*
Ægyptus, *Jangomas.*

Palma, *Palmboom.*
amboinensis sanguinem draconis fundens: *zie* op het artikel *Drakenbloed.*
Christi, *Wonderboom*
coccifera latïfolia, &c. *Zie* Caumouy.
cujus fructus fausel dicitur: *zie* Kachou.

dactilifera caudice & fructu aculeatis, *Conana.*
fructu minori tribunato, *Palipou*
humilis, canna corroïdes, &c. *Zie* Arrouma.
latifolia, *Palmiste.*
radiata major glabra. *Wajerboom.*

farinifera Japonica. (Zagu). *Zie* Sagou.
humilis, aut Musa, *Banaanboom.*
Indica coccifera angulosa: *zie* Kokosboom.
marina: aut Manus marina, *Zee-Hand.*
prunifera foliis yuceæ, &c. *Zie* op het artikel *Drakenbloed.*

Palmites, *Indiaansche Palmboom.*
Palmulæ. Cariotides, *Dadelen.*

Palo coatingua: *zie* Balsemwortel.
de calenturas: *zie* Kina-Kina.
clavo. *Zie* Kruidnagel-Kaneel, *op het artikel* Kaneel.

Palomaria, *Groene Balsem.*
Paltas Indorum: *zie* Avocat.
Paltodi: *zie* op het artikel *Tulp.*
Paltrufalo: *zie* op het artikel *Paardestaart.*
Paludapium, aut Apium palustre, *Water-Eppe.*
Palumbus, *Ringduif:* zie *Duif.*
Palus, *Moeras*
Pambus: *zie* Pambus
Pampini, aut Capreoli vitis: *zie* Pampre.

Panaces carpimon, seu Racemosa Canadensis (Aralia Canadensis), *Canadiaansche Veld-Anys.*
Panava. (Lignum Molucense): *zie* Hout van de Molukfche Eilanden *en het artikel* Zaad van den Indiaanschen Wonderboom *op het woord* Purgeernooten.

Panax chironium, aut Helianthemum, *Heiden-Tzop*
coloni: *zie* op het artikel *Netelen.*
heracleum: *zie* Panax.

Pancaseolus, Bulbo-castanum, *Aardnoten.*
Pancopal, aut Copal: *zie* Gom Copal.
Pancratium: *zie* Zee-Narcis *op het* Artikel Zee-Ajuin.

Panicum, *Panikkoorn.*
Indicum: *zie* Turksch of Indiaansch Koorn.

Panis, *Brood.*
cuculi. (Alleluia): *zie* Koekkoeksbrood.
porcinus. (Cyclamen), *Varkensbrood.*
Sancti Joannis, aut Ceratia vulgo, *St. Jansbrood.*

Panniculus: *zie* op het artikel *Plant.*
Panorpa: *zie* Panorpa *en* Scorpioen Vlieg.
Pantaga: *zie* Rood Sandelhout, *op het woord* Sandelhout.
Panthera, *Panther.*
Pantheræ lapis. (Panthersteen,) *dit is een soort van geel Jaspis.*

Pao de calinha, *zie* Guira peacoja.
comprido, *Lang-hout.*
de cravo: *zie* hier voor *Pali de clavo.*
Xiringa, *Spuithout:* zie *Veerkrachtige Harst* of *Gom.*

Papa: *zie* Jaca.
gayos, *Pappegaai.*

Papas, Aard-appelen: *zie* Patatten.

Papaver Album, *Witte Maankop.*
cornutum. (Glaucium), *Geboornde Maankop:* zie op het artikel *Witte Maankop.*

Papaver eraticum rubrum, aut Rheas, *Roode Maankop*: zie op het artikel *Witte Maankoop*.
spinosum, *Doornachtige Maankop*: *zie* op het artikel *Witte Maankop*.

Papaya fructu melopeponis effigie, *Papaya*.
Papeda: *zie* op het artikel *Nautilus*.
Papilio, *Vlinder*.
Papillaris herba, *dit is de Lampsana*: zie *Lampsana*.
Papio aut Pavio, *Baviaan*.
Pappus: *zie* Pluimpje *op het artikel* Plant.

Papyracea, *Papiere Nautilus*.
arbor, *Papierboom*.

Papyrus Ægyptia, aut Papyros nilotica: *zie* Papierriet van den Nyl.
naturalis, *Natuurlyk of Delfbaar Papier*.

Paraetonium, *een soort van Zee-Zout*: zie *dit woord*.
Paraguajana, *dit is een Adder van Zuid-Amerika*.

Pardalis, aut Pardus, *Luipaard*.
viridis, *Groene Pluvier*.

Pareira brava: *zie* Pareira brava
Pariaticu (*Soffraanbloem van Pondichery*): zie *Droevige Boom*.
Parietaria, *Glaskruid*
Parisataco, aut Arbor tristis, *Droevige Boom*.
Parix, Parula, Parulus: *zie* Mees.
Parnassia. (Gramen Parnassi), *Gras van den Parnas*.
Paronychia Hispanica, *Paronychia*.

Parthenium leptophyllon, aut Cotula fœtida, *Stinkende Kamomillen*: zie *Kamomillen*.
minus (Mairicaria): *Moederkruid*.
nobile, aut Chamæmelum Romanum, *Roomsche Kamomillen*.

Parus avis, *Mees*
caudatus, cæruleus, cristatus, niger, palustris: *zie* op het artikel *Mees*.

Passer, *Musch*.
arboreus, *Boom-Musch*: zie op het artikel *Musch*.
canarius, *Kanarievogel*: zie *Sysje*.
dictus troglodites, *Winter-Koninkje*.
lævis, aut Platessa, *Schol*.
nivalis, *Witte-Musch*: zie *Musch*.
squamosus, *dit is een soort van Ruuwe-Schol*.

Passulæ, *dit is een soort van Rozynen*: zie op het artikel *Wynstok*.
Passus equinus, *Paardeschrede*.
Pastinax, *Pinsternaken*.
Pastoria bursa & pera Pastoris, *Herderstas*.
Pata leonis, aut Leonto petalon, *Leeuwenblad*.
Patella, *Schotels*.
Patientia, *Tamme Peerdik*: zie *Peerdik*.
Pavame: *zie* Sassafras.
Pavate: *zie* Pavate.

Pavo avis, aut Pavus, *Paauw*.
marinus, *Zee-Paauw*.

Pavunculus, *Jonge Paauw*.
Pech-Blende: *zie* Blend.

Pecten, *Mantels*.
veneris. (Scandix), *Naalde Kervel*.

Pectunculus: *zie* Mantels.

Pecus, aut Ovis, *Schaap*.
lutea, aut Crystalli Galli: *zie* Hanekam.

Pedicularis pratensis purpurea, *Roode Ratelen*.
Pediculi ceti, *Walvisch-Luis*.

Pediculus, *Luis*.
inguinalis, *Platluis*.
Pharaonis: *zie* Chiques.
piscium, *Visch-Luizen*
pulsatorius, *Wandtikkertje*.

Pedra de Puerco, aut de Vassar: *zie* Pedra del Porco
Pedunculus, *zie* Voetsteeltje *op het artikel* Plant.

Pegafrol lufitanorum, *een foort van Kolobrietje.*
Peganion, *Kleine Wilde Ruit.*
Pekia, fructu Globofa: *zie* Kanonkogel.
Pela-chu: *zie* op het artikel *Wafchboom.*
Pelamis, aut Thunnus, *Tonyn.*
Pelicinus, *dit is een foort van Wilde Securidaca.*
Pelicanus, *Pelicaan.*
Pellis, *Vel*
Penicillis marinus, *Zee-Penceel.*

Penna avis, *Vogelveder.*
marina, *Zee-Pluim.*

Pennatula: *zie* op het artikel *Zoophyten.*
Peno-abfou: *zie* Peno-abfou.
Pentaphylloïdes: *zie* Zilverfchoon.
Pentaphyllum, aut Quinquefolium, *Vyfvingerkruid.*
Pentifulces: *zie* op het artikel *Viervoetige Dieren.*
Pepita de Bifayas: *zie* op het artikel *Kraans-Oogen.*
Peplus: *zie* Fagabo.

Pepo, *Pompoen.*
oblongus: *zie* op het artikel *Kauwoerde.*
virginianus: *zie* Macoqwer.

Perca pifcis, *Baars.*
Percepier, aut Perchepier: *zie* Zee-Venkel.
Perdicum, aut Parietaria, *Glaskruid.*

Perdix, *Patrys.*
alba (Lagopus avis), *Witte Patrys.*
marina. (Solea), *Tong.*
ruftica: *zie* Snep.

Perebecenuc Oviedo. (Nicotiana), *Tabak.*
Perella: *zie* Perella.
Perfoliata, *Deurwafch.*
Perforata. (Hypericum), *St. Janskruid.*
Periapton falutis magneticum: *zie* Driff.
Pericarpium: *zie* Pericarpium *op het woord* Plant.
Periclymenum, aut Caprifolium, *Kamperfoelie.*

Periploca, foliis oblongis, aut Apocynum anguftifolium: *zie* Apocynium.
Monspeliaca, folis rotundioribus: *zie* Scammonium van Montpellier.

Perifterona cratevæ, aut Iva: *zie* Veldcypres.

Perlæ, *Paarlen.*
muscæ, *Water-Juffers.*

Perna, aut afturia: *zie* Ham.
Perofa rafa, *Roch met een lange bek:* zie op het artikel *Roch.*

Perfica, aut Perficus, *Perzikboom.*
Trapobana, *Perzik van Trapobana:* zie *Gebuph.*

Perficaria, *Perzikkruid.*
filiquofa, aut Noli me tangere: *zie* op het woord *Balfamina.*

Perfonata, aut Bardana, *Kliffenkruid.*
Perfonatæ: *zie* Perfonatæ.
Pervinca, *Maagdepalm.*

Pes, *Voet* of *Poot.*
anferinus, aut Chenopodium, *Ganzenvoet.*
cati, aut Hispidula, *Kattepoot.*
columbinum, aut Geranium, folio malvæ rotundo, *Duivenvoet.*
leonis, aut Alchimella, *Leeuwenvoet.*
lupi, Pes urfini, aut Lycopodium, *Wolfsklaauwen.*

Pesce columbo, aut Muftelus, *Ruuwe Haai.*
para: *zie* Pambus.
porco, *dit is een foort van Dolfyn.*

Petalum, *Bloemblad:* zie op het artikel *Plant.*
Petafitos, *Peftwortel.*
Petiolus: *zie* Voetfteeltje *op het artikel* Plant.
Petola: *zie* op het artikel *Tweehoofdige Slang.*
Petrificata, *Verfteeningen*
Petrocorius lapis, *Perigordfchen-fteen.*
Petroleum, *Peter-Olie.*

Petro-

Petrofelinum, aut Apium hortenfe, *Tuin-peterfelie*: zie *Peterfelie*.
caninum, aut Apium cicutarium (Cicuta minor): *zie* Kleine Dolle-Kervel *op het artikel* Dolle-Kervel.
Macedonium, *Peterfelie van Macedoniën*
maniacum: *zie* Dolle-Kervel.

Pet-fi: *zie* Ginzing.
Petum, aut Petun. Nicotiana, *Tabak*.
Peuce, aut Pinus, *Pynboom*.

Peucedanum germanicum, *Varkens-Venkel*
erraticum, aut Carvifolia, *Venkel der Velden*.

Phacites: *zie* Phacites
Phagrus, aut Pagrus (Phagolino), *Roode Zee-Braaffem*.
Phalacrocorax, aut Corvus aquaticus, *Water-Rave*.
Phalangia: *zie* Phalangia.
Phalangium herba, *Phalangium*.
Phalaris, *Kanariezaad*.
Phalena, *Nacht-Vlinders*.
Phallus: *zie* op het artikel *Zee-Pypen*.
Pharagon: *zie* op het artikel *Balfemnoot*.
Pharmacitis, *Aarde voor den Wyngaard*: zie *Ampelites*.
Phafeoloïdes, *Heefteracbtige Klimboonen*.

Phafeolus, aut Phafelus, *Klimboon*.
Peruanus, aut Faba purgatrix, *zie* Purgeerende Boon, *op het woord* Purgeernoten.
fativus, aut Faba, *Roomfche Boon*
filiquis latis, hispidis & rugofis. (Mucuna), *Mucuna*.

Phafianus, *Faifant*.
aquatilis, aut Rhombus, *Tarbot*
montanus, aut Urogallus, *Ouerhaan*: zie *Haan*.

Phellandryum: *zie* op het artikel *Dolle-Water-Kervel*.

Phellos, aut Suber, *Kork*.
Philadelphus Athenæi: *zie* Syringa.
Philander: *zie* Philander.
Philantropon Plinii, aut Aparine, *Kleefkruid*
Philica elatior, aut Alaternus, *Alaternus*.
Philomela, *Nagtegaal*.
Philonium: *zie* op het artikel *Witte Maankop*.
Philyra: *zie* op het artikel *Lindeboom*.
Phillyrea, folio Liguftri: *zie* Philyrea.

Phlomis, *Wild Wit-Wollekruid*
fructicofa falviæ, folio latiore & rotundiore, *Boomswyze Salie*.

Phoca: *zie* Zee-Hond.
Phocæna, *Bruinvifcb*.
Phænicitis. (Lapis Judaïcus), *Joodenfteen*.
Phænicobalani. (Dactyli), *Dadels*.
Phænicopterus, *Flamingo*
Phænicurus, aut Rubecula, Erithachus, *Roodborsje*.
Phænix, aut Gramen loliaceum. (Lolium rubrum), *Roode Dolik*.
Pholas, *Steenfchelp*.
Phosphorus, *Phosphorus*.

Phoxinus lævis, aut Varius: *zie* Grondel.
fquamofus, *Phoxinus*.

Phrocaldia in lemno. (Dentellaria), *Tandekenskruid*
Phrygamum: *zie* Water-Uil.
Phryganea. *Zie* Phryganea.
Phthoro valdenfium, aut Thora: *zie* Thora
Phthyrion, aut Pedicularis, *Roode Ratels*.
Phu. (Valeriana), *Valeriana*.
Phyllitis vulgaris, feu Lingua cervina, *Hertstong*.
Phyfalus, *Zee-Duizendbeen*.
Phyteuma. (Refeda minor): *zie* Italiaanfche Rakette.
Phytolacea Americana: *zie* op het artikel *Spenaadje*.
Phytolithi, *Verfteende planten*.
Phytomorphites: *zie* op het artikel *Zoomorphiten*.

Pica, *Ekfter*.
flor, *dit is het Kolibrietje*.
glan ularia, *Gaay*.
græca, *Wilde-Ekfter*.

Pica marina, *Zee-Ekster dikbeb.*
nucifraga, aut Picus cinereus: *zie* Nootekraker.

Picea, *Epiceas* : zie op het artikel *Denneboom.*
Picui pinima, *Braziljaansche Duif* : zie op het artikel *Duif.*

Picus, *Specht.*
martis, *Groene Specht.* Zie op het artikel *Specht*

Piganum, aut Thalictrum, *Water-Ruit.*
Pigo: *zie* Karper (stekende).
Pila marina, aut Sphæra marina, *Zee-Appel.*

Pilosella officinarum, *Muizen-Oor.*
montana, aut Hispidula, *Kattepoot.*

Pilularia: *zie* Mest-Tor *op het artikel* Tor.
Pilulæ cupressi, aut Galbuli, *Cypresnooten:* zie *Cypressenboom*
Pilum, aut Pilus, *Hair.*

Pimpinella, *Pimpinel.*
Africana, *Honingbloem.*
agrimonoïdes : *zie* op het artikel *Bloem.*
sanguisorba, minor, hirsuta, *Pimpinel*
saxifraga, aut Tragoselinum, *Pimpinel*
spicata africana maxima, aut Melianthus, *Honingbloem.*

Pinastellum, aut Peucedanum, *Varkens-Venkel.*
Pinaster, aut Pinus sylvestris, *Geneeffsche Pynboom.* Zie *Pynboom.*
Pince, *Zee-Priapus.*
Pinea, sive Pityusa, *Kleine Esula* : zie op het artikel *Wolfsmelk.*

Pinei, aut Pignoli, *Pynappelkernen:* zie *Pynboom.*
nuclei moluccani, sive purgatorii : *zie* op het woord *Purgeernoten.*

Pinguicula: *zie* Pinguicula
Pinna Marina: *zie* Pinna Marina

Pinoguacu, aut Papaya, *Papaya.*
Pinno-phylax, aut Pinotheus: *zie* Pinno-phylax.

Pinus & Pinei, *Pynboom*
Indica nucleo purgante : *zie* op het woord *Purgeernooten.*
mugo, *Toorts-Pynboom.* Zie op het woord *Pynboom.*

Piper album, *Witte Peper:* zie *Peper.*
Æthiopicum, *Ethiopische Peper*
Calecuticum, aut Capsicum, *Guineesche Peper*
Jamaicense, *Peper van Jamaika.*
Indicum, *Guineesche Peper.*
longum. (Macropiper), *Lange Peper.*
nigrum, *zwarte Peper* : zie *Peper.*

Piperella, aut Hernia, *dit is de* Negundo.
Piraquiba: *zie* Suigervisch.
Piscatrix. (Rana marina), *Zee-Kikvorsch.*
Piscina: *zie* Vyver.

Piscis, *Visch.*
aculeatus, *Stekelbaars*
forcipinus, *Nyptangvisch.*
ycthyocolla (*Huizenblasch-Visch*): zie op het artikel *Steur.*
oxyrhincus, *Houting*
stercorarius, *Drekvisch.*

Pisolithos: *zie* Oolithen.
Pissaphaltus: *zie* Pissaphaltus.

Pisselæon, *Teer.*

Pistacia, *Pistassenboom.*
sylvestris, aut Staphylodendron, *Pimpernoten.*

Pistillus: *zie* stamper *op het woord* Plant.

Pistolochia, Aristolochia tenuis dicta, *Kleine Osterlucie* : zie *Osterlucie.*
semper virens viperina dicta, *Virginiaansche Slangenwortel.*

Pisum,

Pisum, *Erweeten.*
Americanum bicolor, *Anacock.*
Græcorum sativum. (Lathyrus): *zie* Lathyrus.
vesicarium. (Cor Indum), *Vreemde of Zwarte Krieken van Over-Zee.*

Pituitaria. (Staphis-agria), *Luiskruid.*
Pityusa, sive Pinca, *Kleine Esula*: zie op het artikel *Wolfsmelk.*

Pix, aut Pissa, *Pik*
asphaltus, *Pissaphaltus.*
Burgundia, *Bourgondiesch Pik.*
Græca, *Spiegelharst.*
mineralis, *Delfbaar Pik.*
montana, *Delfbaar Pik.*
navalis, *Scheeps Pik.* Zie op de artikelen *Denneboom* en *Pynboom.*

Placitis, Placodes (Cadmia cupri), *Kalamentsteen.*
Planeta, *Dwaalstar.*

Planta, *Plant*
animalia, *Dierplant*: zie *Zoophyten*
marina retiformis, *Zee-Vederbosch.*
parasita, *Opschuimlopende Planten*: zie op het artikel *Plant.*
saxea abrotanoïdes, *Madrepora.*
spinosa mannam recipiens: *zie* Agul.

Plantago, *Weegbree.*
angustifolia albida, *Zilverkleurige Weegbree*
aquatica stellata. Damasonium, *Gestarde Weegbree.*
montana, aut Alisma, *Berg-Betonie.*

Platanaria, aut Sparganium, *Rietgras.*
Platanus, *Platanusboom.*
Platea, *Lepelaar.*
Platina, *Platina del Pinto.*
Platyphyllos, aut Quercus, *Eikeboom.*
Platyrhyncosmas: *zie* op *Zee-Eenden*, in het artikel *Eend.*
Plicaria, aut Lycopodium: *zie* Wolfsklaauwen *op het artikel* Mosch.

Plumbago. (Molybdæna), *Potlood.*
dentellaria, *Tandekenskruid.*
Plumbum, *Lood.*

Plumaria: *zie* Frangipanier.
Pluvia, *Regen.*
Pluvialis, *Pluvier.*
Plya, aut Passer lævis, *Schol.*
Pnigitis, *Bolus-aarde der Ouden.*
Podagraria, aut Angelica sylvestris minor & erratica, *Kleine Wilde Angelika.*

Podura, *Springluis.*
aquatica: *zie* op het artikel *Water-Vlooyen.*

Pœderos. Opalus, *Opaalsteen.*
Poinciana: *zie* Poinciana.
spinosa: *zie* Tara.

Polemonium, vulgare cæruleum, *Grieksche Valeriana.*
Polenta: *zie* op het artikel *Garst.*
Poliodus gallinula minor, *Klein Waterhoen.*

Polium: *zie* Polei (Berg).
comatum, *dit is het bloeijent gedeelte van de Polei.*

Pollicipedes, *Voet-teenen.*
Polyacantha, aut Calcitrapa, *Starre-Distel, Zoomer-Distel.*
Polyacanthus, aut Polyacantha vulgaris: *zie* Water-Distel *op het artikel* Ezels Distel.

Polygala Virginiana: *zie* Seneka.
Valentiniana, aut Colutea minima, *Kleine Lombaartsche Linsen.*
vulgaris, *Kruisbloem.*

Polygalon, aut Onobrychis, *Hanekammetjes.*
Polyglotta, *Polyglotta.*
Polygonatum, seu sigillum Salomonis, *Salomons-zegel.*

Polygonum, *Kreupelgras.*
bacciferum, aut Ephedra, *Zee-Duif.*
cocciferum incanum, flore majore perenni. *Zie* op het artikel *Cochenielje* (*Poolsche*).
minus, aut Herniaria, *Duizendkoorn.*
montanum & candicans, *Zilveragtig Kreupelgras*: zie *Kreupelgras.*
selinoïdes, *dit is een soort van Zee-Venkel.*

Poly-

Polypodium, *Boomvaren.*
Polypus, *Polypus*
Polyparius, *Polypen-neſt.*
Polyrrhizon. (Ariſtolochia), *Oſterlucie.*

Polytrichum, *Wederdood.*
apulei aureum, aut Adiantum aureum *Gulden-Wederdood.*

Polyvalvia, *Veelſchelpige.*

Poma, aut Malus, *Appel.*
citria, aut Citreum, *Citroen.*
Paradyſi, aut Ficus Indica. (Muſa), *Banaanboom.*

Pomaceum, *Appeldrank*: zie *Appelboom.*
Pomacia, *dit is een ſoort van Tuinſlak*
Pomifera Indica maliformis, *Guayavas.*
Pomo ſimilis Braſiliana. (Genipa): *zie* Janipaba.
Pompebinos: *zie* Vencu.
Pompholyx, *dit is een ſoort van Witniet.*
Pompilus: *zie* Pompilus.
Pompona: *zie* op het artikel *Banielje.*

Pomum Adami, aut Pomum Aſſyrium, *Adams-Appel.*
amoris majus. (Lycoperſicon), *Dol-Appel.*
Aurantium, *Oranje-Appel*
granatum, aut Punica, *Granaat-Appel.*
mirabile, aut Momordica, *Balſem-Appel.*
neraugion, aut nerantium, *Oranje-Appel.*

ſpinoſum, aut Stramonium, *Doorn-Appel*
opuntiatum, aut Echinomelocactos, *Indiaanſche Meloen-diſtel.*

Pomus, aut Malus, *Appelboom*
Popułago, aut Caltha paluſtris, *Water-Goudsbloem*: zie op het artikel *Goudsbloem.*

Populus, *Populierboom.*
tremula, *Ratelaar*: zie op het arartikel *Populierboom.*

Porca, ſeu Scrofa, *Bigge*: zie op het artikel *Wild-Zwyn*
Porcellana, *Porceleinhoorns.*

Porcelliones, ſeu Millepedæ, *Piſſebed.*

Porcellus, *Jong Varken*: zie op het artikel *Wild-Zwyn*
Indicus, *Indiaanſch Varkentje*
ſylveſtris (Aper), *Wild-Zwyn.*

Porcus, aut Sus, *Varken*
fluviatilis: *zie* Water-Varken.
Guinæenſis, *Guineeſch Varken*
marinus, aut Marſuinus, *Bruin-Viſch*
moſchiferus: *zie* Tajacu
ſpicatus. (Hyſtrix), *Stekel-Varken.*

Pori, *Por eſteenen.*
Porphyrio. Poule-Sultane, *Purper-Vogel.*
Porphyrites, aut Porphyrium. Porphyr, *Porphyr.*
Porrum, *Prei.*

Portulaca, *Porcelein.*
marina (Halimus), *Zee-Porcelein.*

Porus magnus, aut Acroporus, *Groot-porie*: zie op het artikel *Zoophyten*
reticulatus (Eſchara), *Korſtgewaſſen*: zie op het artikel *Koraalgewaſſen.*

Potamogeton, *Fonteinkruid.*

Potentilla. (Argentina), *Zilverſchoon.*
caprina, *Geitenbaart.*

Pougouli: *zie* Wilde Vygenboom, *op het artikel* Vygenboom.
Pozzolana: *zie* Pozzolana.
Pramnium lapis. (Morion), *dit is een ſoort van Karbonkel*: zie *Karbonkel*
Praſinus, aut Praſitis, ſeu Praſius: *zie* Praſius.
Praſius lapis: *zie* Praſius *en* Chryſopraſius.

Praſium album: *zie* Witte Malrove, *op het artikel* Malrove.
nigrum fœtidum: *zie* Zwarte Malrove, *op het artikel* Malrove.

Priapeïa. (Nicotiana), *Tabak.*
Priapolithes: *zie* Priapolithes
Priapus, Mentula, *Roede.*
Primula veris & pratenſis, *Sleutelbloemen.*

Prionus: *zie* Prionus.
Proboscis, seu Tuba Elephanti, aut Manus nasuta, *dit is de snuit van den Olyphant:* zie *Olyphant.*
Procellaria, *Stormvink.*
Producta igni-vomorum, *Voortbrengzelen der Brandende Bergen*
Progallæ insecti, *Progall-insecten:* zie op het artikel *Gall-insecten*
Propolis, *Voorwasch:* zie op het artikel *Bye.*
Proscarabeus, *Smerige Tor:* zie op het artikel *Tor.*
Proximia, *Maki.*

Pruina autumnalis, *Ryp.*
hybernalis, *Ysel.*

Pruna damascena & Prunum: *zie* op het artikel *Pruimboom.*
insana spinosa (Nux insana), *Malle-Noot.*

Prunella, aut Brunella, *Brunel*
cærulea, aut Bugula, *Senegroen.*
fructus, *Wilde Pruimboom:* zie *Slee-Pruimboom.*

Prunus hiericonthia, foliis oleæ: *zie* Zaccon.
sativa, *dit is de Zwarte Pruimboom van Damaskus:* zie op het artikel *Pruimboom.*
sebesten: *zie* Borstpruimen.
sylvestris, *Slee-pruimenboom.*

Psadium. Planta leonis, aut Alchymilla, *Leeuwenvoet.*

Pseudo-acacia, *Valsche-Acacia:* zie *Acacia (Gemeene),*
acorus, *Valsche Acorus:* zie op het artikel *Acorus.*
alabastrum, *Valsch Albaster:* zie *Albaster (Valsch).*
amomum: *zie* Kassieboom van Poitou.
asbestus: *zie* Pluim-Aluin (Valsch).
asphodelus Alpidus. (Phalangium): zie op het artikel *Phalangium*
bezoar, *dit zecht men van den door konst gemaakten Bezoard*. of *van die gene die men in de galblaas der Geiten vind:* zie *Bezoard*
bunias (Barbarea), *Winterkers.*

Pseudo-corallium, *dit is het witte, maar porieachtige Koraal der Winkels:* zie *Madrepora, en het gene op het einde van de artikelen Koraal en Koraalgewassen gezecht is.*
dictamnus: *zie* Dictamnus (Valsch).
hepatorium mas. (Eupatorium), *Boeltjeskruid*
linum, aut Linaria, *Wild Vlasch*
lotus. *Dit is de Guajacana:* zie *Pokhout van Padua.*
lysimachium. Nigellastrum, *Kooren-Roozen.*
melilotus. (Lotus), *Geboornde Klavers.*
nardus (quæ vulgo spica), *Mannetjes Lavendel:* zie *Lavendel*
opalus. (Oculus cati), *Katten-Oog.*
orchis. (Bifolium, aut Ophris), *Twee-blad.*
rhabarbarum: *zie* Tamme Peerdik, *op het artikel Peerdik.*
santalum creticum. (Abelicea), *Valsch Sandelhout van Kandia.*
simarouba, *Coupaya.*
spartium Hispanicum, *Spansche Brem:* zie op het artikel *Brem.*
sycomorus: *zie* Azedarach.

Psittacus, *Pappegaai.*
Psylla: *zie* Psylla.
Psyllum. (Pulicaris herba), *Vlookruid.*
Psyllus marinus, *Zee-Vloo.*

Ptarmica, *Wilde Dragon.*
austriaca. (Xeranthemum), *Geele Amarant.*
lutea suave olens, *Eupatorium van Masue.*

Pterophorus: *zie* Pterophorus.
Pudden-Stone, *Poddingsteen.*
Pudendum marinum (species Urticæ Marinæ), *Zee-Netel*
Puffinus, *Bruine-Eend:* zie op het artikel *Eend*
Pul. (Arbor tristis), *Droevige-Boom.*

Pulegium cervinium angustifolium, *Polei met smalle bladeren.*
commune, aut latifolium, *Polei met brede bladeren:* zie *Polei (Gemeene).*
montanum. Clinopodium, *Wilde Basilikon:* zie *Basilikon.*

Pulex, *Vloo.*
arborefcens, *Boomswyze Water-Vloo:* zie *Water-Vloo.*

Pulius: *zie* Kieken *op het artikel* Haan.
aquaricus. (Fullica), *Koet.*

Pulnic marinus: *zie* Zee-long *en het artikel* Zoophyten.

Pulmonaria, *Longekruid:* zie *Onzer Vrouwen Melkkruid.*
arborea, aut Lichen arboreus, *Longekruid der Eikeboomen:* zie *Longekruid*
Gallorum, *Longekruid der Franfchen.*
latifolia Italorum, &c. *Groot Onzer Vrouwen Melk-kruid:* zie *Onzer Vrouwen Melkkruid.*

Pulmo Plantæ: *zie* Luchtvaten *op het artikel* Plant.
Pulpa, *Vleefch der vruchten.*
Pulfatilla *Keukenkruid.*
Pulvis coriarius, *Run.*
Pumex, *Puimfteen.*

Punica, *Granaat-Appelboom*
balauftus, *Wilde-Granaat-Appelboom.*

Puretta: *zie* Puretta.
Purpura, *Purpervifch.*
Puteus, *Put.*

Putorius, *Buntfing.*
ftriatus: *zie* Buntfing (Geftreepte).

Pyra, *Peer.*
cotonea, aut Cydonia, *Queeboom.*

Pyracantha, *Doornachtige Mispelboom:* zie *Brandende Braambofch* op het articl *Mispelboom.*
Pyraceum, *Peerendrank:* zie *Peerenboom.*
Pyrargus, *St. Martens-Vogel.*

Pyrafter, *Wilde Peerenboom:* zie op het artikel *Peerenboom.*
idæus, vel neu æus. (Diopfyros), *Amelanchier:* zie op het arrikel *Mispelboom.*

Pyrethrum, flore bellidis. (Radix falivarius), *Betram.*
Pyrhocorax, aut Graculus, *Gay.*
Pyrimachus, aut Pyritis, *Pyriten.*
Pyrites, aut Quisc, *Pyriten.*

Pyrola, *Wintergroen.*
alfines, aut Herba trientalis, *een foort van Wederik.*

Pyropus. Rubinus, *Robynfteen.*
Pyrrhula Rubicella Byrricola, *Goudvink.*
Pyrum, aut Pyrus, *Peerenboom.*

Q.

Quabebes. Cubebæ, *Staart-Peper*
Quadratulus, *Ruuwe Schol:* zie *Schol*
Quadrifolium hortenfe album, *Vierbladige Klaveren.*
Quadrifulcus & Quadrupes, *Viervoetige Dieren.*
Quadrumanus: *zie* op het artikel *Aap*
Quamoclit. (Jasminum Americanum), *Roode Jasmyn:* zie op het artikel *Jasmyn.*
Quartzum, *Quartz.*
Quatrocchi: *zie* op het artikel *Eend.*
Quenia: *zie* op het artikel *Egel*
Quercula calamandrina (Chamædrys), *Manderkruid*
Querculus ferpens: *zie* Dryinus.

Quercus, *Eikenboom.*
foliis molle lanugine pubescentibus: *zie* op het artikel *Eikenboom*
marina, *Zee-Eike.*

Querquedula, *Taaling*
Quinquefolium, *Vyfvingerkruid.*
Quinque fragmenta pretiofa, *zie* Fragmenten.

Quinquina, aut Kina-Kina, *Kina-Kina.*
fpuria aromatica, *Cascarilla.*

Quis, aut Quis: *zie* Quis.
Quocolos, *Glasfteen.*

Ra-

R.

Radicula magna.)Raphanus magnus), *dit is de Rammenas*
sativa, *dit is de Radys.*
sylvestris, aut Raphanus aquaticus, *Water-Radys.*

Radix, *Wortel.*
Brasiliensis, *Ipecacuanha*
Carlo Sancto, *St Karelswortel.*
cava minima viridi flore, aut Moscatellina: *zie* Moschatellina.

idæa, (Laurus alexandrina), *Lauwrier Alexandryn*
(Uva ursi), *Beer-Beziën.*

mechoacan: *zie* Mechoachan.
sanctæ Helenæ, *Wortel van St Helena.* Zie op het artikel *Cyperus.*

viperina gallorum, *Slangenhoofd*
Virginiana, *Virginiaansche Slangen-wortel.*

ursina, *Beerwortel.*

Raguahil. (Dromadarius), *Dromedarus.*

Raïa clavata, aut spinosa, aut Fullonica, aut Oculata, aut Stellata, aut Lævis, aut Undulata cinera: *zie* op het artikel *Roch.*
piscis, *Roch.*

Raiz de Safrao, *Kurkuma.*
Rallus aquaticus, *Water-Rall:* Zie op het artikel *Rall.*

Rana, *Kikvorsch.*
arborea, *Boom-Kikvorsch:* Zie op artikel *Kikvorsch.*
fusca terrestris, *Bruine-Land-Kikvorsch.* Zie op het artikel *Kikvorsch.*
marina. *Zie* Zee-Kikvorsch
minima sylvestris, *Bosch-Kikvorsch:* Zie op het artikel *Kikvorsch*
palustris venenata. *Zie* op het artikel *Pad*
piscatrix, *Zee-Kikvorsch.*

Rangifer, *Rendier.*

Ranunculus, *Hanevoet.*
aquaticus, umbilicata folio, Hydrocotyle, *Water-Navelkruid.*
batrachoïdes, aut Sylvestris, *Wei-Hanevoet.* Zie op het artikel *Hanevoet.*
bulbosus, *Bol-Hanevoet.* Zie op het artikel *Hanevoet.*
cyclaminis folio, Asphodeli radice. *Zie* Thora.
fæniculaceis, *dit is een soort van Zwart-Nieskruid van Hippocrates.*

hortorum, *Ranonkel.* Zie op het artikel, *Hanevoet.*
Indicus, &c. *Zie* Ana-Coluppa.

latifolius, aut Vernus. (Chelidonia): *zie* Gouwe (Kleine).
longifolius palustris, *dit is een soort van Water-Hanevoet:* zie *Hanevoet.*
nemorosus, vel sylvaticus, *Hanevoet.*

palustris apii folio, lævis Herba scelerata, *Water-Hanevoet:* zie *Hanevoet.*
folio sagittato, *Serpents-tonge.*

pratensis repens Hirsutus, *Wei-Hanevoet.* Zie *Hanevoet.*
radice verticilli modo rotunda, *Bol-Hanevoet.*

saxatilis, *dit is de Rots-Hanevoet*
sylvestris, aut Polyanthemum maculatus, *Wei-Hanevoet.*
tridentatus, vernus, flore simplici cæruleo, *Leverkruid der Tuinen.*
viridis, *Bosch-Kikvorsch:* zie *Kikvorsch.*

Rapa, aut Rapum, *Raap.*
Raphaniſtrum, aut Rapiſtrum, *dit is de Wilde Raap.*

Raphanus, *Radys.*
aquaticus. (Syſimbrium), *Wilde Radys.*
aquaticus major oblongus: *zie* Aangekweekte Radys *op het artikel* Radys.
marinus, *Zee-Rakette.*
ruſticanus, *Wilde Radys :* zie *Radys.*

ſylveſtris, *Wilde Raap.*
officinarum (Lepidium vulgare), *Peperkruid.*
vulgaris, *Radys.*

Raphidia : *zie* Raphidia.

Rapum Americanum, *dit is de Hatich der Indianen en Ethiopiërs.*
geniſta. (Orobanche), *Zomerwortel.*
rubrum, Beta rubra, *Roode-Beetwortel:* zie *Beet.*
terræ & arthenita. (Cyclamen), *Varkensbrood.*

Ratos do matto: *zie* Paca.
Ratus (Mus) *Rot.*
Rattus Americanus, *Amerikaanſche Rot:* zie op het artikel *Rot.*
Ravendſara (Cortex caryophillatus) : *zie* Kruidnagel Kaneel *op het artekel* Kaneel.
Ravendſara-vao (Nux Caryophillatus), *zie* Kruidnagel-Kaneel *op het artikel* Kaneel.
Rauli: *zie* op het artikel *Zinck.*
Realgal (Arſenicum rubrum) *Rood-Rottenkruid.*
Reduvius, *dit is een ſoort van Platluis*

Regina prati. (Ulmaria), *Geitenbaard.*
Serpentum, *Koningin der Slangen.*

Regna, *Ryken.*
Regulus criſtatus, *Gekuifd Winterkoninkje:* zie op het artikel *Winterkoninkje.*
Remel: *zie* op het artikel *Suiker-riet.*

Remora, *Suigerviſch.*
aratri. (Anonis), *Prangwortel.*

Renati: *zie* op het artikel *Kolibrietje.*
Renegrida: *zie* op het artikel *Cochenieltje.*
Rengi Sulak: *zie* op het artikel *Terpentyn.*
Reptilia, *Kruipent-gedierte.*
Requiem. (Carcharias), *Haai.*

Reſeda communis, *Italiaanſche Rakette.*
foliis ſimplicibus lanceolatis integris: *zie* op het artikel *Wouwe.*
linariæ foliis. (Seſamoïdes, fructu ſtellato), *dit is een plant die eenige overeenkomſt met de Seſamoïdes heeft.*
minor, aut Phyteuma, *dit is het kleinſte ſoort van Italiaanſche Rakette.*

Reſina, *Harſt.*
dicta Pix: *zie* Pik *op de woorden* Denneboom *en* Pynboom.
elemi, *Gom Elemni.*
fricta, aut toſta. (Colophone) *Spiegelharſt.* Zie op de artikelen *Denneboom* en *Pynboom*
larigna. (Therebentina-Larix): *zie* Lorkenboom.
pini. (Pix): *zie* Pik *op het artikel* Pynboom.

Reſta bovis. (Ononis), *Prangwortel.*
Retepora: *zie* Retepora.

Leticulum, *Net, of tweede maag der herkauwende Dieren.*
marinum, *Zee-netje*

Retortuno peruans cujusdam acaciæ : *zie* Retortuno.

Rex Guinenſis, *Koning van Guinee.*
metallorum. (Aurum), *Goud.*

Rha. (Raponticum): *zie* Rhaponticum.

Rhabarbarum, *Rhabarber.*
album Indicum: *zie* Mechoachan.
Alpinum, aut Hippolapathum, rotundifolium, *Rhubarber der Alpen.*
forte Dioscorides & antiquorum, *Rhaponticum.*

Rhabarbarum Monachorum (Lerathum Alpinum) *Tamme Peerdik*: zie op het artikel *Peerdik*.
verum, folio oblongo, crispo, undulato, flagellis sparsis, *Chineesche Rhabarber*: zie *Rhabarber*.

Rhagadiolus. (Hieracium stellatum, aut falcatum: *zie* Rhagadiolus.

Rhamnus catharticus, *Rhyn-Beziën*.
minor, *Avignonsch-zaad*: zie *Rhyn-Beziën*.
folio subrotundo, fructu compresso. (Paliurus) *Joodendoorn*
tertius. (Pyracantha), *Brandende Braambosch*: zie op het artikel *Mispelboom*.

Rhapejon, aut Leonpetalon, *dit is een soort van Leeuwenblad der Winkels*
Rhapontica. (Centaurius majus): *zie* Santorie (Groote).

Rhaponticum Thracicum: *zie* Rhaponticum.
pharmaceuticum. (Centaurium majus): *zie* Santorie (Groote).

Rhasut. (Rumigi Maurorum): *zie* Rhasut.
Rheas auctorum, aut Papaver erraticum, *Roode Maankop*: zie op het artikel *Witte Maankop*
Rheum (Rhabarbarum), *Rhabarber*.
Rhinoceros: *zie* Rhinoceros
Rhoar. (Narwal), *Eenhoornvisch*: zie op het artikel *Walvisch*.
Rhodia radix. aut Anacampseros, *Smeerwortel die een Rooze reuk heeft*
Rhododaphne, aut Rhododendron (Oleander nerion, aut Laurus rosea), *Oleanderboom*.
Rhombi, *Rollen*.
Rhombus piscis, *Tarbot*.

Rhus obsoniorum, aut Rhoë, *Sumach (Gemeene)*.
myrtifolia Monspeliaca, *Sumach*.

Ribes, aut Grossularia rubra, *Roode Aalbeziën*: zie op her artikel *Kruisbeziën*.
fructu nigro, folio olente, *Kassieboom van Poitou*.

Ribesium, aut Libes vulgaris acidus ruber, *Roode Aalbeziën*, zie op het artikel *Kruisbeziën*.

Ricinoïdes arbor Americana gossypii folio: *zie* Purgeerende Boon, *op het artikel* Purgeernooten.

Ricinus, *Purgeernooten*.
animal, *Platluis*.
caninus, *Honds-luis*.

Rictus, *Onderkaak*
Rima fructus, *zie* Broodboom.
Risagaltum, aut Realgal, *Rood-Rottenkruid*.
Ritro, aut Ruthrum. (Echinopus minor), *Kleine Roomsche Distel*: zie *Roomsche Distel*.
Rizolithi, *Versteende wortelen*.
Robur: *zie* op het artikel *Eikenboem*.
Roca malha: *zie* Vloeibare Styrax.
Rocella: *zie* op het artikel *Orseille*.
Rogga, aut Alyra, seu typha cerealis, sive Siligo (Secale), *Rogge*.
Ronas, *Armenische Wortel*
Rorella, aut Rorida, seu Solsiroda. (Ros solis) *Zonnedaauw*.
Ros, *Daauw*.

Rosa, *Roozenboom*,
canina. (Cynorrhodon), *Eglantier*: zie op het artikel *Roozenboom*
de Hiericho, aut Hiericontea, *Roos van Jericho*
hiericontis, aut Chrysantemum Peruvianum (Corona Solis), *Zonnebloem*
mallos: *zie* op de artikelen *Wierook* en *Vloeibare Styrax*.
Mariæ Monachis, aut Rosa Hiericontina, *Roos van Jericho*
mariana sativa, aut flammula Jovis. (Lychnis vulgaris), *Passiebloem*
sylvestris (Cynorrhodos), *Eglantier*: zie op het artikel *Roozenboom*.

Rosæ albæ, aut Damascenæ, aut Incarnatæ, aut Moschatæ, seu pallidæ, sive rubræ: *zie* op het artikel *Roozenboom.*
Rosmarinum coronarium. (Rosmarinus hortensis), *Rosmaryn.*
Rosmarus, aut Odobenus. Vacca marina: *zie* Zee-Koe.
Ros solis, *Zonnedaauw.*
Rostellum, *Worteltje*: zie op het artikel *Plant.*
Rubecula, aut Phænicurus. (Eritachus), *Roodborsje.*

Rubellio. (Erythrinus), *Roode Zee-Braasem.*
fluviatilis, *Voorn.*

Rubeola (Gallium tetraphyllon montanum cruciatum), *Rubeola.*
montana odora. (Asperula), *Bosch-Lelie van den Dale*: zie *Lelie van den Dale.*
vulgaris quadrifolia lævis, floribus purpurascentibus: *zie* Rubeola.

Rubeta-bufo, *Pad.*
dicta Rana Sylvestris, *Bosch-Kikvorsch*: zie op het artikel *Kikvorsch.*

Rubia angulosa aspera. (Gallium), *Walstroo.*
cynanchia. (Rubeola): *zie* Rubeola.
linifolia aspera. (Juncaria (, *dit is een soort van Meekrap*, *deszelfs steel gelykt naar een bies en de bladeren naar die van het Vlasch.*
sylvestris Monspessulana major, *Wilde Meekrap.*
tinctorium sativa, *Meekrap.*

Rubicilla: *zie* Goudvink, Muur-Nachtegaal *op het artikel* Nachtegaal *en* Roodstaartje.
Rubigo, *Roest*: *zie* op het artikel *Tarw.*
Rubini di rocca: *zie* op de artikelen *Granaatsteen* en *Rots-Robyn.*
Rubinus, *Robyn.*

Rubrica fabrilis: *zie* Rood-Kryt.

Rubus, *Braambeziën*
hircinus. (Chamæbatus) *Braambeziën zonder doornen*: zie *Braambeziën*
idæus spinosus (Frambæsia): *zie* Frambeziën, *op het artikel* Braambeziën.

Rucula marina minor. (Sinapi sylvestre), *dit is een soort van Mostaardzaad*: zie *Mostaartzaad.*
Rumen: *zie* op het artikel *Herkaauwende Dieren*
Rumex acetosus. (Acetosa), *Zuring.*
Rumicis species, foliis rubentibus (Lapathum sanguineum), *Roode Peerdik*: zie *Peerdik*
Rumigi Maurorum, *Rhasut.*
Ruminalis, *Herkaauwende Dieren.*
Rupertiana. (Geranium), *Oyevaarsbek.*
Rupicapra, *Steenbok*: zie *Bok* (*Wilde*).
Rupicola, aut Vinitorculum. (Æneas), *dit is een soort van Wilde Duif die rype druiven seer bemint.*

Ruscus, aut Ruscum, *Muisdoorn.*
angustifolius, fructu folio innascente (Laurus Alexandrinus), *Lauwrier Alexandryn.*

Rusma: *zie* Rusma.

Rusticula perdix, *Snep.*
marina, *Zee-Snep.*
minor, *Water-Snep.*

Ruta, *Wynruit*
capraria. (Galega), *Geitenruit.*
hortensis latifolia, *Tamme Wynruit*: zie op het artikel *Wynruit.*
muraria (Salvia vitæ), *Steen-Ruit.*
pratensis herbariorum, aut Thalictrum majus siliquâ angulosâ, *Water-Ruit.*
Syriaca magno flore albo quæ dici solet harmala: *zie* Harmala.

Ruticilla, aut Rubecula. (Erithacus), *Roodborsje.*
Rutro, aut Ruthrum. (Echinopus), *Roomsche Distel.*

Rutula, aut Peganion Narbonense. (Ruta Sylvestris minor) *Kleine Wilde Wynruit:* zie *Wilde Wynruit* op het artikel *Wynruit*
Rysagon: *zie* Casiummuniar.

S.

Saamouna gossampinus, aut Ceyba, viticis folio, aculeata: *zie* Saamouna.
Sabdarissa, *dit is een soort van Ketmia:* zie *Sabdarissa.*

Sabina, *Zevenboom.*
major Monspessulana, aut Oxicedrus, folio cupressi: *zie* Kleine Cederboom, *op het artikel* Cederboom

Sabris & Alsordius. (Afrodius, aut Apis hæmorrhoïs: *zie* Amorrhous.
Sabulum, *Zand*
Saburna mixta, *Grondzand.*
Sacal, aut Succinum. (*Karabè*): zie *Geele Amber*
Sachar mamba, dit is de Tabaxir: *zie* Boomachtig Riet van Indiën.
Sacchar aut Saccharum, *Suiker:* zie *Suikerriet.*

Saccharum acetinum, *Suiker van den Booghoutboom:* zie *Klein Booghout Platanus,* op het artikel *Booghout.*
spurium, *Cassonade:* zie op het artikel *Suiker-riet.*

Sacopodium, aut Segapenum, *Sagapeen-Gom.*
Sacrum encrutum: *zie* op het artikel *Rotshoorn.*
Saffarat, aut Nabula. (Geraffa): *zie* Panther.
Safranum, aut Carthamus, *Wilde Bastaart Saffraan:* zie *Saffraan* (*Wilde Bastaart*).
Sagapenum, aut Serapinum, *Sagapeen-Gom.*
Sagitta aquatica major: *zie* Serpents-tong (Groote).
Sagittæ formes, *Steene Pylen.*
Sagittarium Serpens, *Pyl-Slang.*
Saguerus, aut Sagu pigafettæ. (Todda-panna), *Sagou.*
Sagri, *Sagryn leder:* zie op de artikels *Ezel* en *Ezel* (*Wilde*).
Saki & Salabi: *zie* op het artikel *Koffyboom.*
Sakkie: *zie* op het artikel, *Ammons-Hoorn.*

Sal Alembrot. Alkitran, aut Sal Taberi: *zie* Sal Alembrot.
alkali, *Alkalynzout*
ammoniacum, *Ammoniakzout.*
catharticum amarum Ebesbamensis, *Ebsoms-zout*
cibarium, aut Culinare. Sal marinum, *Zee-Zout.*
fossile, & Gemmeum, *Steen-Zout:* zie op het artikel *Zee-Zout*
Indicum melleum, *Tamaxir*
Indum, aut Pyramidale, *Indiaansch-* of *Pyramidaal-Zout.*
marinum, aut Cubicum, *Zee-Zout*
neutrum, *Geenslachtig Natuurlyk Zout.*
Petræ, aut Nitrum, *Salpeter*
solare nativum, *Natuurlyk Ammoniakzout.*
taberi, aut Alembrot, *Sal Alembrot.*

Salamandra, *Salamander.*
aquatica, *Water-Salamander:* zie op het artikel *Salamander.*

Salep Turcarum, aut Salop: *zie* Salep.
Salia, *Zouten*
Salicaria, aut Lysimachia purpurea spicata, *Bastaart-Wederik*
Salicastrum, aut Glycypicros. (Solanum scandens), *Bitterzoet*
Salicornia geniculata annua, *Geknoopte Kali.*

Salix, *Wilgeboom*
amerina, *Rysboompje:* zie op het artikel *Wilgeboom*
caprea latifolia, *Kleine Wilgeboom:* zie *Wilgeboom*
Syriaca, folio oleagïneo argenteo, *Calaf.*

Salmerinus *Salmerino.*
Salmo, *Salm*
Salop, *Salep*
Salpa: *zie* Salpa
Salsa marina. (Chrithmum), *Zee-Venkel.*
Salsaparilla, aut Sarsapara, *Salsaparilla.*

Salfolæ genus in hortus isgarum. (Kali vulgare), *Krabbekwaat.*
Saltatricula. (Locuftæ), *Springhaan.*

Salvia agreftis, *Wilde Salie:* zie op het artikel *Water-Look.*
folio tenuiro, *Salie van Catalogne:* zie op het artikel *Salie.*
fructucofa lutea latifolia, *Wild-Wollekruid.*
major, aut Sphacelus Theophrafti, *Groote Salie:* zie *Salie.*
minor aurita & non aurita, *Kleine Salie:* zie *Salie.*
vitæ, aut Ruta muraria, *Steenruit.*
vitri, *Glaszout.*

Salvo garda, *Sauve-garde.*
Samara: *zie* op het artikel *Olmboom.*

Sambucus, *Vlier.*
aquatica, aut Paluftris. (Opulus), *Water-Vlier.*
humilis, aut Herbacea. (Ebulus), *Hadich.*

Samius after, *dezen naam heeft men aan de talkachtige aarde van Samos gegeeven:* zie *Aarde van Samos.*
lapis veterum. (Alana), *Tripel.*

Samolus. (Anagallis aquatica), *Water-Guichelheil:* zie op het artikel *Guichelheil*
Sampfachum. (Majorana major), *Majolein.*
Sampfuchus mafttichen redolens, *Marum-Maftik:* zie op het artikel *Marum*
Sana munda. (Caryophyllata vulgaris), *Nagelkruid.*
Sana Sancta Indorum. (Nicotiana), *Tabak.*
Sandal. (Santalum), *Sandelhout.*

Sandaracha Arabum. (Vernix): *zie* op het artikel *Geneverboom.*
Græcorum. (Arfenicum rubrum) *Rood Rottenkruid.*

Sandaftros lapis, *Sandaftros*
Sandilz Anglorum. (Anguilla de Arena), *Zand-Aal.*
Sandix. (Minium), *dit is een foort van kalk van Lood:* zie Lood
Sanga-Sanga: *zie* op het artikel *Papier-riet.*
Sangu. (Ettalche), *Ettalch.*

Sanguinalia: *zie* Zilverachtig Kreupelgras, *op het artikel* Kreupelgras.
Sanguinalis mafcula, aut Centum nodia. (Polygonum mas), *Kreupelgras.*

Sanguis, *Bloed*
draconis, *Drakenbloed*
herba, aut Lapathum fanguineum, *Roode Peerdik:* zie op het artikel *Peerdik.*

Sanguiforba minor. (Pimpinella), *Pimpinel*
Sanguijuga. (Hirudo), *Bloedzuiger.*

Sanicula, aut Diapenfia, *Sanikel.*

Alpina, aut Cortufa, *Cortufa.*
foliis Borraginis villofa. (Auricula Urfi), *Beeren-Oor.*

eboracenfis (Pinguicula): *zie* Pinguicula.
fœmina adulterina. (Aftrantia) *zie* op het artikel *Sanikel.*
guttata, aut Cotyledon montana. (Geum): *zie* Nagelkruid
montana. flore calcari donato. (Pinguicula): *zie* Pinguicula.

Santalum, *Sandelhout.*
Santolina vulgo, aliis crespolina, *Cypres-kruid*
Saphera, aut Zaffera, *Zafloer.*
Saphyrus, *Saphierfteen.*

Saponaria, *Zeep-kruid.*
Americana, aut Arbor fapinda, *Zeepboom.*

Sapota, fructu ovato majori, *Sapotillier.*

Sapo terræ, *Natuurlyke Zeep*
vitri, *Zeep van Glas:* zie *Manganefie.*

Sarcocolla, *Vleefch-lym.*
Sarcophaga cretenfibus. Dentellaria, *Tandekens-kruid.*
Sarcophagus lapis. (Lapis affius): *zie* Lapis Affius.
Sardachates: *zie* op het artikel *Agaat.*

Sarda lapis, aut Cornalina, *Kornalyn.*
piscis, aut Sardina, *Sardyn.*

Sardina, *Sardyn.*
Sardius lapis, aut Cornalina: *zie* Kornalyn.
Sardonius, Herba Scelerata: *zie* op het artikel *Hanevoet.*
Sardonicus, aut Sardonix, *Sardonix.*
Saroï-bura: *zie* op het artikel *Ysvogel.*
Saracenicum frumentum, *Boekweit.*
Sarſaparilla, *Salſaparilla.*
Saſſaf, aut Saſſaf Syrorum, aut Eleagnus, *Boheemſche Olyfboom:* zie *Calaf.*
Saſſafras: *zie* Saſſafras.
Saſſifica Italorum (Tragopogon purpureum), *Boksbaart.*

Satureïa, *Keule.*
Cretica aut Tymbra ligitima Græca. *Thymbra:* zie *Keule.*
ſpicata, aut Thymbra Sancti Juliani, *Ware Keule:* zie *Keule.*

Saturnus: *zie* Saturnus *op het artikel* Dwaalſtar.

Satyrium, aut Orchys major, *Standelkruid.*
arborrivum, aut Nidus avis, *Vogelneſt.*

Saturus, *Satertje.*
Saurus, ſive Saura. (Lacerta maritima), *Zee-Haagdis.*

Saxifraga Anglorum, foliis latioribus, radice nigrâ, flore candida, ſilao ſimilis, aut Angelica pratenſis, apii folio, *Steenbreek der Engelſchen:* zie op het artikel *Steenbreek.*
aut Saxifraga hircina major. (Tragoſelinum), *Tragoſelinum*
aurea rotundifolia, aut Chryſosplenium, foliis amplioribus auriculatis, *Gulde Steenbreek:* zie *Steenbreek.*
rotundifolia alba, *Witte Steenbreek:* zie *Steenbreek.*
rubra, aut Alkekengi, *Krieken van over Zee.*
venetorum, aut Oreoſelinum, *Berg-Peterſelie.*

Saxum abrotanoïdes, *Milleporites.*

Scabioſa: *zie* Scabioſa.
folio integro. (Succiſa, aut Morſus diaboli), *Scabioſa der Boſſchen:* zie op het artikel *Scabioſa.*

Scalata, *Wenteltrap.*
Scambia, aut Gyraſol: *zie* Solis Gemma.
Scammonea Monspeliaca, flore parvo, *Scammonium van Montpellier.*

Scamonea, aut Scammonium: *zie* Scammonium.
parva, aut Convolvulus minor arvenſis, *Kleine Winde:* zie op het artikel *Winde.*
Syriaca, flore majore convolvuli: *zie* Scammonium van Smyrna *op het woord* Scammonium.

Scammonium Americanum, (Bryonia Americana), *Mechoachan.*
Scandix ſemine roſtrato, aut Pecten veneris, *Naaldenkervel.*
Scapus: *zie* op het artikel *Steel.*
Scarabelaphus cornutus. (Cervus volens), *Vliegent-Hert.*
Scarabeolus piſtinarius, *Meel-Tor.*

Scarabæus, *Tor.*
bicornis, aut Cervus volans, *Vliegent-Hert.*
elephas, *Olyphants-Tor:* zie op het artikel *Tor.*
maximus elegantiſſimus ſplendens: *zie* het artikel *Torren van het Eiland Cayenne*, op het woord *Schildvleugelige Inſecten.*
ſtercorum, *Meſt-Tor:* zie op het artikel *Tor.*
ſtridulus, *Kever.*

Scariola, aut Endivia, *Endivie:* zie *Cichorei (Gemeene).*
Scarlatum, aut Coccus tinctorius, *Scharlake Bezië:* zie *Kermes.*

Scarus: *zie* Scarus.
varius, *Bonte-Scarus.*

Scecachul, aut Sifarum Syriacum, *Scecachul.*
Sceletum, *Geraamte.*
Sceptrum pedagagorum, *Ferula.*
Schænantum, aut Schænanthos, *Kemels-Hooi.*
Schæniclos, *Zee-Leeuwrik.*
Schæriarum Jacobeæ affine. Achillæa, *dit is een foort van Jacobea.*
Schatopfe: *zie* Schatopfe.
Schilus, Schindel, *dit is een foort van Baars die men in den Donau vangt en door de Duitfchers dus genoemt word.*
Schiftus: *zie* Schiftus.
Schlakken-ertz, *de Duitfche Mynwerkers geven dezen naam aan de Glasachtige Zilverertz*
Sciæna, aut Umbra, *Ombervifch.*
Scilla, *Zee-Ajuin.*
Scincus marinus, *Scinc.*
Scirpus, aut Juncus aquaticus maximus, *Water-Biezen.*
Scismus, aut Garinus. (Martes), *Marter.*

Sciurus, aut Campfurus, *Eekhoorn.*
volans, *Vliegende Eekhoorn:* zie op het artikel *Eekhoorn.*

Sclarea, aut Horminum fativum, *Scarlei.*
vulgaris, foliis finuatis phlomitis: *zie* Æthyopis *in dit Regifter.*

Scolopax: *zie* Scolopaces.
avis. (Rufticula), *Snep.*
ferpens: *zie* Scolopax.

Scolopendra, *Duizendbeen.*
marina, *Zee-Duizendbeen.*

Scolopendria, five Lingua cervina, *Hartstong.*
vera, aut Asplenium, *Steenvaren.*

Scolymus cryfanthemos, aut Afcolimbros, *Gulde-Diftel.*
vulgo cinara, *Artichok.*

Scolytus: *zie* Scolytus.
Scombrus, aut Scomber piscis, *Makreel.*
Scopra regia, aut Carpentorum herba. (Barbarea), *St. Barberaaskruid:* zie *Winterkers.*
Scops: *zie* Scops.

Scordium officinarum, aut Chamædris palustris canescens, *Waterlook.*

Scordotis, aut Scorodonia. (Salvia agrestis), *Wilde Salie.*
fecunda Plinii, aut Samium aftragoloïdes (Caffida): *zie* Caffida.
Scorodonia, five Sphacelus (Salvia agrestis), *Wilde Salie*
Scorodoprafum, aut Alliporum, *Look-Parei.*
Scorodothlapfi, aut Thfapfi alium redolens, *dit is een foort van Thlaspi die een Lookreuk heeft.*
Scorpœna, *Zee-Schorpioen.*

Scorpio, aut Scorpus, *Schorpioen.*
araneus, *Scorpioen-Spin.*
piscis, aut Scorpius maritimus, *Zee-Schorpioen.*

Scorpioïdes, buplevii folio, aut Siliqua campoïde hispida, *Scorpioenkruid*
major, aut Colutea filiquofa. (Emerus), *Wilde Zenebladen.*

Scorpis, aut Scorpœna, *Zee-Schorpioen.*

Scorpius, aut Nepa. (Genifta fpinofa major vulgaris), *Stekende Brem.*
maritimus, aut Tragopogon peregrinus Hispanicus, *Adderskruid.*

Scotanum, aut Cotinus coriaria, *Fuftethout.*
Scrofa, aut Porca: *zie* Bigge *op het artikel* Wild-Zwyn.
Scrophula aquatica, *Water-Zeuge.*

Scrophularia aquatica major. Betonica aquatica, *Water-Betonie:* zie op het artikel *Groot Speenkruid.*
aut Millemorbia, *Groot Speenkruid.*
media, aut Anacampferos, *Smeerwortel.*
minor, aut Chelidonia minor, *Kleine Gouwe* of *Klein Speenkruid:* zie *Gouwe (Kleine).*
nodofa fœtida, *Groot Speenkruid.*

Sculli, *Babel.*
Scuriolus, aut Campferus. (Sciurus), *Eekhoorn.*
Scutatus orbis, *Suctolt.*
Scutellaria teucrii facie, aut Lamium aftagaloïdes (Caffida): *zie* Caffida.
Schytia radix, aut Glyzirrhiza. (Liquiritia), *Zoethout.*
Seban, aut Seysban Indicum, *Sesban.*
Sebeften, Sebefta, Sebeftena, aut Mixta, *Borftpruimen.*
Sebrim: *zie* Zeboa.
Sebum, *Smeer.*
Seca, aut Briza, (Secale), *Rogge.*
Secacul Arabum, *Scecachul*
Secala luxuriens, *Geboornt Graan* of *Spoor.*
Secale, *Rogge*
Secundina, feu Secundæ mulieris, *Nageboorte.*
Securidaca, aut Emerus hortorum: *zie* op het artikel *Zenebladen.*
Sedimentum petreum, *Steenachtig bezinkzel:* zie *Stalactiten.*

Sedum aquatile, aut Aizoon, *dit is een foort van* Donderbaart.
foliis fubrotundis crenatis. (Saxifraga), *Steenbreek.*
majus vulgare, aut Semper Vivum majus, *Groote Huislook:* zie op het artikel *Huislook.*
minus tereti, folium, *Kleine Huislook*
officinarum, aut Vermicularis, *Kleine Huislook*
minimum acre, flore luteo, feu illecebra: *zie Muurpeper* op het artikel *Huislook.*

Selago Plinii. (Camphorata), *Kamferkruid.*
Selenites: *zie* Selenites.
Selinon aut Petrofelinum, *Peterfelie.*

Semen: *zie* Graan *en* Zaad.
ammeos, *Ammi*
badian, aut Anifum ftellatum, *Chineefche Anys:* zie op het artikel *Anys*
contra vermes, aut Semen Santonicum, *Zeverzaad.*
moschi, aut Belmufchus Ægyptia, *Amberplant.*
Sanctum, aut Sanctonicum, aut Zedoaria, *Zeverzaad.*

Semenzina, Semen cinæ, aut Hagiofpermus, *Zeverzaad.*
Semi metalla, *Halve Metalen.*

Semper vivum majus, *Groote Huislook:* zie op het artikel *Huislook.*
minus aut Sedum minus, *Kleine Huislook:* zie op het artikel *Huislook.*
vermicularum acre. (Illecebra), *Muurpeper:* zie op het artikel *Huislook.*

Sempfem, aut Sefamum: *zie* Sefamum.
Senagruel, aut Viperina Virginiana, *Virginiaanfche Slangenwortel.*

Senecio, *Kruiskruid.*
afiaticus. (China radix), *Chineefche Pok-wortel.*
major, five Flos Sancti Jacobi. (Jacobæa), *St. Jacobs-kruid.*

Senecium & herba Pappa. (Senecio), *Kruiskruid.*
Senecta, aut Exuvia anguium, *Slangevel.*

Senna, Sena, aut Folium Orientale, *Zenebladen.*
Italica, foliis obtufis: *zie* Zenebladen.
Occidentalis odore opii verofo, &c. Pajominoba), *Stinkende Kaffie.*

Senfus, *Zinnen.*
Sentis canis & Cynosbatos. (Cynorrhodos), *Honds-roos:* zie op het artikel *Roozeboom.*
Sepia, *Spaanfche Zee-Kat*
Sepidion, aut Sepidon: *zie* Seps.
Sepiola, *Kleine Spaanfche Zee-Kat:* zie *Spaanfche Zee-Kat.*
Septinervia. (Plantago major), *Weegbree met breede bladeren:* zie op het artikel *Weegbree.*
Seps Serpens, *Seps.*
Serapium, aut Sagapinum, *Sagapeengom.*
Serento, *Driebladige Pynboom:* zie op het artikel *Pynboom.*
Serichatum, aut Thymiama, *Narcapthum.*
Sericum crudum, aut Bombycis ferica, *Zyde.*
Serinus avis, aut Acanthus, *Sysje.*

Seriola, aut Endiviola, *dit is een soort van Endivie:* Zie *Cichorei* (*Witte*).

Seriphium absinthium, *Zee-Alsem:* zie *Alsem.*
Germanicum. (Sophia Chirurgorum), *Fiekruid.*

Seris, aut Endivia, *Endivie.*
domestica (Lactua Sylvestris), *Wilde-Latouw:* zie *Latouw.*
sylvestris picris Cichorium, *Wilde-Cichorei:* zie *Cichorei* (*Wilde*).

Sermontanum, aut Ligusticum, *Sermontaine.*

Serpens, *Slang.*
alatus, *Gevleugelde-Slang:* zie op het artikel *Slang.*
Indicus bubalinus: *zie* Anacandef.
mansuefactus, *Gemeene-Slang:* zie op het artikel *Slang.*
marinus, *Zee-Slang:* zie op het artikel *Slang*
volans, *Pyl-Slang.*

Serpentaria dracunculus major, *Speer-wortel*
mas, seu Bistorta, *Harts-tong, Slangenwortel.*
Virginiana, aut Senagruel, *Virginiaansche-Slangenwortel.*

Serpillum, *Wilde-Thym.*
acinarium, aut Oxicaceum, *Veenbeziën.*
hortense, aut Thymum vulgare, folio tenuiore, *Thym.*

Serratula, aut Jacea nemorensis, *Serratula.*
Sertularia, *dit is een soort van leedjes Koraal:* zie *Koraalgewasschen.*
Sesama. Sesamum, *Sesamum.*

Sesamoïdes, fructu stellato, aut Reseda linariæ foliis, *Sesamoïdes.*
parvum, aut Catanance, *Bastaart Cichorei.*

Sesamum, *Sesamum.*
Sesban, aut Seysban, *Sesban.*

Seseli Æthyopicum. (Libanotis): *zie* Thaspia
Creticum tordylium Narbonense, minus, *Seselie van Candia.*
Massiliense, aut fœniculum tortuosum, *Seseli van Marseilje.*
Massilioticum, aut Ligusticum, *Sermontaine.*
palustre lactescens, aut Thyssclinum: *zie* Thyssclinum.

Seta, *Varkens-borstels:* zie op het woord *Wild-Zwyn.*
marina: *zie* op het woord *Gordius.*

Setim, *Kanon-Kogel.*
Sevum & Sebum, *Smeer.*
Sexus: *zie* Sexe *op het artikel* Plant.
Sferro cavallo, aut Solea equinea. (Ferrum equinum), *Paards-Yzer.*
Siciliana, aut Androsæmum, *Mansbloed.*

Sideritis, aut Herba Judaïca, *Glidkruid.*
alsines trissaginis folio. (Marrubiastrum), *Valsche Malrove*, hare *bladeren* gelyken naar die van de *Muur*, en hare *bloemen* naar die van de *Malrove.*

Sideroxillon, *Thee van Boherrave.*
Sidium, aut Malicorium: *zie op het woord* Granaat-Appelboom.

Sigillum beatæ Mariæ officinarum. (Tamnus), *Wilde-Wyngaart.*
Salomonis, aut Polygonatum, *Salomons-Zegel.*

Signifer, *Standaard-drager.*
Sijak benna: *zie* op het woord *Terpentyn* (*Veneetsche*).
Silenus: *zie* Silenus.
Silex: *zie* Keisteen *en* Silex.
Siliculus, *Rivier-Keijen.*
Siligo, aut Secale, *Rogge.*

Siliqua, *Peul.*
Arabica. (Tamarindi): *zie* Tamarinde.
Ægyptiaca. (Cassia), *Kassie*
edulis, sive Ceratia, *Cassie* of *Carobou.*
sylvestris rotundifoli. (Arbor amoris), *Judasboom.*

Siliquaria, *Salie-Vogel.*

Siliquaſtrum, aut Arbor Judæ, quæ Grecis vulgo Coucouchias, *Judas-boom*
aut Capſicum ſiliquis longis propendentibus, *Guineeſche Peper.*

Silphium, aut Laſerpitium: *zie* Laſerpitium.
Cyrenaïcum, *Silphium.*

Silurus, aut Glanis, *Meirval.*
dictus Sturio, *Steur.*

Silybum, aut Carduus marianus, *Onzer Vrouwen Diſtel.*
Simarona vanilla: *zie* op het woord *Banille.*
Simarouba: *zie* Simarouba.
Simbor mangianum, ſive Cornu alcis planta: *zie* Simbor.
Simbos: *zie* Zimbis.

Simia, aut Simius, *Aap.*
marina, *Zee-Aap.*
aut Vulpecula marina, ſive Alopetias, *Zee-Voſch.*
perſonata, *Luiaard.*

Sinanchicæ: *zie* Rubia linifolia in dit *Regiſter.*

Sinopi, *Moſtaartzaad.*
agreſte, aut Barbarea, *Winterkers.*
echinatum; aut Erucago ſegetnm, *Wilde Rakette.*

Singadi, aut Arbor triſtis, *Droevige Boom.*
Sinus, *Golf.*

Sion, aut Sium, *Beekeboom.*
cratevæ erucæ folium. (Naſturtium aquaticum), *Waterkers.*
ſiracoſt, aut Therniabin: *zie* op het artikel *Manna.*

Sirenæ, *Sirenen.*
Siri-gata, *Gamber:* zie op het artikel *Kacheu.*

Siriourou: *zie* Canne Congo.
Siſarum, aut Siſer ſativum, *Suikerwortel.*
Siſon, aut Petroſelinum caninum. (Cicuta minor), *Kleine Dolle-Kervel.*

Siſymbrium, aut Raphanus aquaticus, *Wilde Radys*
annuum abſinthii minoris folio (Sophia Chirurgorum), *Fiekruid.*
aquaticum, aut Naſturtium aquaticum, *Water-Kers.*
dictum Mentha aquatica, *Water-Munte:* zie op het woord *Munte.*
crucæ, folio glabro, flore luteo. (Barbarea), *Winter-Kers.*

Siſyrinchium, *dit is een Plant die naar het* Bolliſch *gelykt.*

Sium, aut Sion, *Beekeboom.*
aromaticum, aut Amomum officinarum falſum, *Baſtaartſteen-Peterſelie.*
aut Cratevæ, &c. Nauſturtium, aquaticum, *Waterkers.*
verum. aut Paſtinaca aquatica, *Water-Eppe.*

Sitta: *zie* Nootekraker.
Sladi: *zie* op het woord *Kamfer.*
Sloana: *zie* Sloana.
Sma-asken: *zie* op het artikel *Rave.*
Smaragdus, *Smaragd.*
Smaris piscis: *zie* Smaris.
Smecten, aut Smectis: *zie* Spekſteen.

Smilax arbor, aut Taxus, *Taxisboom.*

aspera Chinenſis, *Chineeſche Pokwortel.*
fructu rubente, *Stekende Winde:* zie op het woord *Winde.*
Peruana. (Sarſaparilla), *Salſeparille.*

hortenſis. (Phaſeolus vulgaris) *Klimbonen*
lævis, aut Convolvulus, *Winde.*

Smilax siliqua sursum rigente, aut Phaseolus parvus Italicus, *dit is de kleine Klimboon der Warme Landen.*
unifolia humillima, aut Unifolium, *dit is de eenbladige Smilax*

Smyris, *Amaril.*

Smyrnium, aut Hipposelinum, Smirnium.
hortense, aut Imperatoria, *Meesterwortel.*

Sneuberdado: *zie* Schildvarken.
Soboles: *zie* op het artikel *Bloembol.*
Soda, vel Kali, *Krabbekwaat.*

Sol: *zie* Zon *op het artikel* Dwaalstar.
Indianus, aut Corona Solis, *Zonnebloem.*

Solanifolia, aut Circæa lutetiana, *Circæa*
Solonoïdes Americana circæa, foliis canescentibus, *Solanoïdes.*

Solanum, aut Solathrum, *Nachtschade.*
fœtidum, aut Datura, *Datura.*
fructicosum bacciferum, (aut Amomum Plinii), *Amomum der Apothekers.*
furiosum, aut Lethale, *Nachtschade.*
lignosum, aut Dulcamara, *Elfrank.*
maniacum, aut furiosum, *Nachtschade*
melanocerasus, aut Belladona, *Nachtschade.*
pomiferum, fructu oblongo. (Melongena), *Dolle-Appels.*
fructu rotundo, striato, molle, (Lycopersicon), *Dol-Appel.*
folio rotundo tenui, *dit is de Peruviaansche Cachos.*
pomo spinoso rotundo. Stramonium, *Doorn-Appel.*
quadrifolium Cocciferum, herba Paris, *Wolfsbeziën.*
racemosum Indicum, aut Phytolacca, *Phytolacca.*
scandens, aut Dulcamara, *Bitterzoet:* zie *Elfrank.*
aculeatum, &c *Kruisbeziënboom van de Antillische Eilanden.*
somniferum, aut Datura: *zie* Datura.

Solanum tuberosum esculentum: *zie* Aard-Appelen, *op het woord* Patatten
vesicarium, aut Alkekengi, *Krieken van over Zee.*

Solaria, aut Ros Solis, *Zonnedaauw.*
Solatrum, aut Solanum, *Nachtschade.*
Soldanella, aut Brassica marina, *Zee-Winde.*
Soldido piscis, *Tamoata.*
Solea aculeata, *Pegouse.*

Solea æquinea, aut Ferrum equineum, *Paards-Yzer.*
piscis, *Tong.*

Solen, *Meshecht.*

Soldidago, aut Bellis, *Madelieven.*
sarracenica, aut Virga aurea, *Heidensch Wondkruid.*

Solipeda, aut Soliungula: *zie* op het artikel *Viervoetige Dieren.*

Solis flos Peruvianus, aut Corona solis, *Zonnebloem.*
gemma: *zie* Solis gemma
oculus, aut Oculus cati, *Katten-Oog.*

Solsequium, aut Cichorium sylvestre, *Cichorei (Wilde).*
Solsirora, aut Ros Solis, *Zonnedaauw.*
Solum, *Grond.*
Soncho affinis, aut Lampsana, *Lampsana.*
Sonchus, aut Lactucella, *Haze-Latouw.*
Sophia Chirurgorum, *Fiekruid.*
Sopi: *zie* Salpa.
Sorbus, aut Sorbum, *Sorbenboom.*
Sorex mus, *Muis.*
Sorghi album, aut Dora. (Melica), *Zorgzaad.*
Sorgo, aut Sorgum, *Groote Gierst:* zie op het woord *Gierst.*
Sory: *zie* Sory
Spadam, *Zwaardvisch.*
Spalt lapis, aut Spathum, *Spath.*
Spar, aut Spathum vitreum fusibile, *Smeltbaar Spath:* zie *Spath (Smeltbaar).*

Sparganium, *Rietgras.*
vulgo Butomus. (Juncus floridus), *Bloeijent-Riet.*

Spar-

Spartium, *dit is een ſoort van* Brem, *zie dit* woord.
apophyllon fructicoſum, aut Erinacea, *dit is een ſoort van vreemde en doornachtige* Brem.
arboreum trifolium ligno violaceo, *Chineeſch-Hout*, *Violet-Hout*.
Hispanicum, *Spaanſche Brem:* zie op het woord *Brem.*
portulacæ foliis, aculeatum, Ebenum materiæ, *Ebbenhout van St. Domingo:* zie *Ebbenhout.*

Sparverius, *Sperwer*
Spatha, aut Gladiolus, *Zwaardkruid.*
Spathagus, *Paarde-Schrede*
Spatula fœtida, aut Xyris, *Wandluiskruid.*
Sparus, *Zee-Braaſſem.*

Spathum, *Spath.*
cubicum Islandicum, *Yslandſch Kriſtal.*

Speckſtein, *Spekſteen.*
Specta, aut Zea, *Spelt.*
Speculum aſinium, *Ezels-Spiegel:* zie op het woord *Gyps.*
Spelunca, *Grot.*
Sperjula, *Spurie.*

Sperma, aut Semen animalium: *zie* Zaadvocht.
ceti, *Walſchot.*
ranarum, aut Sperniola, *Kikvorſchenſchot.*

Sphacelus, aut Stachis: *zie* Stachys.
ſalvia agreſtis (Scorodonia), *Valſche Water-Look:* zie op het woord *Water-Look.*
verus Theophraſti, aut Salvia minor, *Kleine Salie:* Zie op het woord *Salie.*

Sphæra marina, aut Pila marina, *Zee-Appel*
Sphærocephalus carduus, aut Echinopus, *Vreemde* of *Roomſche Diſtel.*
Spherdocles, aut Tethia: *zie* Tethiys.

Sphondylium hirſutum vulgare: *zie* Beerenklauw (Duitſch).
majus, ſive Panax heracleum: *zie* Panax *en* Beerenklauw (Duitſch).

Sphondylus lapis. (Mugil), *hier door verſtaat men den Steen die men in den kop van den Harder vind.*
Sphyræna, *Pyl-Snoek.*

Spica, *Air.*
aut Lavendula major, *Groote Lavendel* Zie *Lavendel.*
Celtica, *Celtiſche Spikenard:* zie op het woord *Nardus*
hortulana, aut Stæchas, *Stichaskruid.*
Indica, *Indiaanſche Nardus:* zie op het woord *Nardus.*
nardi, *Indiaanſche Nardus.*

Spina. *Zie* Doorn *en* Graat, *en mede het artikel* Doorn *op het woord* Plant.
acida, aut Berberis, *Barbariſſe.*
acuta, aut Oxiacantha, *Hagedoorn.*
pirifolio, aut Pyracantha. (*Brandende Braamboſch:* zie op het woord *Mispelboom.*
alba hortenſis, aut Carduus marianus, *Onzer Vrouwen Diſtel.*
ſylveſtris, *Witte-Weg-Diſtel.*
Arabica, aut Carlina, *Everwortel.*
bourgi Monspelienſium, aut Alaternus, *Alaternusboom.*
cervina, aut Rhamnus catharticus, *Rhynbeziën.*
citrina, aut Solſtitialis, *Zomer-Diſtel.*
hirci, aut Tragacanthum, *Boksdoorn.*
infectoria, aut Rhamnus ſolutivus, *Rhynbeziën.*
lutea, aut Aſcolimbros, *Gulde Diſtel.*
dicta anonis metis, *Geele Prangwortel:* zie *Prangwortel.*
peregrina, aut Tetralix ſpinoſa. (Echinopus), *Vreemde* of *Roomſche Diſtel.*
purgatrix, id eſt Hippophaës: *zie Hippophaes.*
ſolſtitialis, aut Citrina, *Zomer-Diſtel.*

Spi-

Spinaceum olus, aut Spinacia, *Spenaadje.*
Spinacia, Spinachium, Spinachia, *Spenaadje.*
Spinalia*: zie* op het artikel *Steur.*
Spinatella, aut Carduus ſtellatus. (Calcitrapa), *Starre-Diſtel.*

Spinus albus, aut Oxiacantha vulgaris, *Hagedoorn.*
 vulgo prunus ſylveſtris, *Slee-pruimenboom.*

Spinzago d'aqua. Avoſeta, *Avocette.*

Spiræa ſalicis folio, aut fructus ſpicatus, foliis ſaliginis ſeratis: *zie* Spiræa.
 Theophraſti, aut Viburnum, *Viorne.*

Spodium: *zie* Spodium.
 Arabum, aut Antiſpodium, *dit is de aſſche van de verbrande wortelen van het Riet.*
 Græcorum, aut Tuthia, *Tutia.*
 tabaxir Perſianorum, *dit is de aſche van de verbrande wortelen van het Riet.*
 Græcorum, aut Tuthia, *Tutia.*
 tabaxir Perſianorum, *dit is de aſche van het Bamboes-Riet.*

Spondylolithes, *Spondylus.*
Spondylus, ſeu Virticillis, *Spondylus.*

Spongia, *Spons:* zie op het woord *Plant.*
 bedeguaris: *zie* op het woord *Roozenboom.*

Spongioſa non nullis, aut Boletus eſculentus, *Morilje:* zie op het woord *Paddeſtoel.*
Spongites, aut Lapis ſpongiæ, *Spons-ſteen.*
Spuma lupi, aut Jovis: *zie* Wolfram.
Squacio, aut Squojotta: *zie* op het artikel *Reiger.*
Squalus: *zie* Squalus.
Squama: *zie* Schub *op het artikel* Plant.
Squamoſus, *Schubachtig.*
Squatina, *Zee-Engel.*
Squilla piscis: *zie* Squilla.
Stachys major Germanica: *zie* Stachys.
Stacti, aut Stacten, *Vloeibare Myrrhe:* zie op het woord *Myrrhe.*
Stagnum, *Vyver.*

Stalactites: *zie* Stalactiten
Stamina: *zie* Helmſtyltjes *op het woord* Plant.
Stannum, *Tin.*
Staphylinus, *Roof-Kever.*
 ſalvus & Daucus domeſticus. (Carotta), *Peen.*
 ſylveſtris, aut Daucus vulgaris *Wilde-Peen:* zie *Peen (Wilde).*

Staphylodendron: *zie* Staphilodendron.
Staphyſagria, *Luiskruid.*
Starna Perdica: *zie* op het artikel *Patrys.*
Statica, *Groot-Gras*
Statumina, *lagen of beddingen van den Aardkloot:* zie *Aarde.*
Steatites: *zie* Steatites.
Stelechites: *zie* op het woord *Beenlym.*

Stella avis, *Sterre-Vogel.*
 herba Italis, aut Alchimilla, *Leeuwenvoet.*
 marina, *Zee-Star.*
 terræ, aut Talcum, *Talk.*

Stellæ, *Starren:* zie op het woord *Dwaalſtarren.*
Stellaria, aut Alchimilla, *Leeuwenvoet.*
Stellio, aut Lacerta ſtellaris, *Star-Haagdis.*
Stenocorus, *Stenocorus.*
Stenomarga, aut Medulla Saxorum, *Steenmerg.*

Stercus, aut Excrementum, *Drek:* zie *Uitwerpzelen.*
 diaboli, *Duivelsdrek. Men geeft dezen naam aan de* Aſſa fœtida *en* Piſſaſphaltus: *zie deze woorden.*

Sterile nigrum. (Molybdæna), *Potlood.*

Stæchas Arabica, *Stichaskruid.*
 citrina latifolia, aut Elichryſum, Citroenkleurig Stichas-kruid: *zie* op het woord *Stichas-kruid.*
 folio ſerrato, *Stichas-kruid met getande bladeren.*
 purpurea, aut Aſthocodes, *Arabieſch Stichas-kruid:* zie *Stichas-kruid.*

Stibium, aut Antimonium, *Antimonie.*
Stigma: *zie* Hoofdje *op het woord* Plant.
Stipula: *zie* Stipules *op het woord* Plant.

Sto-

Stolones: *zie* Zy-fpruiten, *op het woord* Plant.
Stomoxis, *Herfst-Vliegen.*
Stoparola, *dit is een foort van Kwikftaart.*
Stora, aut Sturio, *Steur.*
Storax calamita: *zie* op het artikel *Storaxboom*
Stramen camelorum Schænantus, *Kemels-Hooi.*
Stramonia, aut Stramonium ferox, *Doorn-Appel.*
Stramonioïdes arboreum, &c. *Floripondia.*
Strangulatorium, aut Colchicum, *Tydeloos.*

Stratiotes, aut Aizoon, *dit is een foort van Water-Donderbaart.*
major, aut Millefolium, *Duizendblad.*

Strigmenta: *zie* op het woord *Olyf-boom.*
Strix: *zie* op het woord *Uil.*
Strobili, aut Strobilus, aut Coni, *Pyn-Appel:* zie *Pynboom.*
Strombus, aut Turbo, *Naalden*
Strumaria, aut Xanthium: *zie* Kliffenkruid (Klein).
Struthia, aut Cydonia majora, *Queeboom.*
Struthio, aut Camelus avis, *Struisvogel.*
Struthion. Imperatoria, *Meefterwortel.*
Strychnodendros, *dit is een foort van boomachtige* Solanum, *die men in de Tuinen aankweekt.*
Strychon, aut Solanum vulgare, *Nachtfchade*
Stultus, *Gek*
Stupescor, aut Torpedo, *Stompvifch.*
Sturio, *Steur*
Sturnus, *Spreeuw.*
Stylus: *zie* het artikel *Stamper* op het woord *Plant.*

Styrax arbor, *Styraxboom:* zie *Storaxboom*
folio mali cotonei, *Styrax Calamitta:* zie op het woord *Storaxboom.*
liquidus, *Vloeibare Storax.*
rubra in Sarillas, *Storax in Sarilles:* zie op het woord *Storax boom.*

Subbuteo avis (Hippotriorchis), *dit is een foort van Sperwer.*
Suber, aut Phellos, *Kork.*
Suber montanum, *Delfbare Kork.*
Submorfio: *zie* Rank *op het woord* Plant

Succinum, *Geele Amber.*
Succifa, aut Morfus diaboli: *zie* Scabiofa der Boffchen *op het woord* Scabiofa
Succolaia, aut Chocolatum: *zie* Chocolaat *op het woord Kakauw.*
Succus, *Sap*
Suffrutux: *zie* Heefter *op het woord* Plant.

Sulphur, *Zwavel.*
vegetabile: *zie* het artikel *Wolfsklaauwen* op het woord *Mofch.*

Sumach, aut Rhus, *Sumach.*
Superba, aut Caryophyllus plumarius albus. (Diofanthos), *Kleine Genoffelen, Pluimpjes.*
Sura: *zie* op het woord *Kokosboom.*
Surcucarate: *zie* Su.

Sus, *Varken:* zie op het woord *Wild-Zwyn.*
aquaticus, *Water-Zwyn.*
Guineenfis, *Guineefch-Varken.*
marinus, *Zee-Varken.*
maris, aut Marfuinus, *Bruinvifch:* zie op het woord *Walvifch.*
Sinenfis, *Chineefch-Varken.*

Sycamine, *Egyptifche Vygeboom.*
Sycomorus *Egyptifche Vygeboom.*
Sylva, *Bofch.*
Sylvia vertice rubro, *Kardinaal.*
Symphonia, aut Ammaranthus tricolor, *Driekleurige Amaranth:* zie op het woord *Fluweelbloem.*

Symphytum maculofum, aut Pulmonaria, *Longekruid.*
majus, aut Confolida major, *Waalwortel.*
medium, aut Bugula, *Senegroen.*
minus borraginis facie, aut Omphalodes, *Navelkruid*
Petræum lobellii. (Brunella), *Brunel.*

Synodon, aut Dentex, *Tand-Braaffem.*
Sypo, *Hoos.*
Syphonium, Bromos herba. (Feftuca), *Ydelhaver.*

Syringa alba, five Philadelphus Athænei, *Syringa.*
cærulea, aut Lilac, *Blaauwe Syringa.*

T.

Tabacum, *Tabak.*
Tabanus, Tabe & Tabanides, *Daas*, *Koe-vlieg.*
Tabaxir, aut Tabaxifera, five Mambu arbor, *Boomachtig Riet van Indiën.*
Tacataca, aut Carpentero avis: *zie* op het woord *Toukan.*
Tacamahaca, *Gom Tacamahaca.*
Tacuache, *dit is een foort van Mechoacban.*
Tadorna, *Brandgans.*
Tæda: *zie* op het artikel *Pynboom.*
Tænia, *Lindworm.*
Tagetes. (Caryophyllus Indicus major), *Tunisbloem.*
Tagliarini, aut Millefanti. (Vermicelli), *Vermichel.*
Tal, aut Papyracea arbor, *Papierboom.*
Talcum, *Talk*
Talea: *zie* Uitfpruitzel *op het artikel* Plant.
Talpa, *Mol.*
Tamakia, *Adder van het Eiland St. Laurent.*
Tamala patra, aut Malabathrum, *Indiaanfche Malabathen.*
Tamandua, *Mieren-Eeter.*
Tamaraka, aut Cochyne, feu Cugete: *zie* Kalabasboom.
Tamarindi, aut Tamarindus, *Tamarinde.*
Tamariscus, aut Tamarix, *Tamarifchboom.*
Tambul. Betre Betella, *Betel.*
Tamnus racemofa, flore minore luteo pallescente, *Wilde Wyngaart.*
Tomoata piscis, aut Soldido, *zie* Tamoata.

Tanacetum, *Wormkruie.*
    dictum flos Africanus. (Tagetes), *Tunisbloem.*
    foliis & odore menthæ. (Costus hortorum), *Balfemkruid.*

Tanapouel, aut Lycopodium: *zie* Wolfsklaauwen *op het woord Mofch.*
Tangedor, aut Cascavel, *Ratel-Slang.*
Tantalus foculator, &c. *Amerikaanfche Boom-Pelikaan.*
Tapecon maffillenfe, aut Uranoscopus, *Starrekyker.*
Tapirouffou. Tapihir: *zie* Tapirus.
Tapfus barbatus, aut Verbascum, *Wollekruid.*
Tarandus, *Rendier.*
Tarantula: *zie* Tarantula *op het woord* Spinnekop
Taraxacum, aut Dens leonis, *Paardebloemen.*
Tarcon avicennæ, aut Dracunculus efculentus, *Dragon.*
Tarda avis, aut Otis, *Trapgans.*
Tardi gradus, *Luiaart.*
Tarkaia, aut Turchefia, *Turkois-fteen.*
Tartarum, *Wynfteen*
Tati avis: *zie* Vogeltje-Vlieg *of* Vlieg-Vogeltje *op het woord* Kolibrietje.
Tatou Tatus, aut Armadillo, *Schild-Varken.*
Tatouba, aut Datura: *zie* op het artikel *Doorn-Appel.*
Taura paftoribus, aut Lunaria botrytis, *Klein Maankruid.*
Tauro-colla: *zie* Lym *op het woord* Stier.

Taurus, *Stier.*
    volans Brafilienfis, *Vliegende Stier van Brazil:* zie op het woord *Vliegent-Hert.*

Taxus arbor, aut Smilax arbor, *Taxisboom.*
    aut Meles, *Das.*

Tcha, aut Chaa, *Thee.*
Tchout-fe: *zie* Boomachtig Riet van Indiën.
Tecamaca, aut Tucamahaca, *Gom Tacamahaca.*
Tecalithus, aut Lapis Judaïcus, *Joodenfteen.*
Te-hian pon, aut Acorus Indicus, *Indiaanfche Acorus:* zie op het woord *Acorus.*

Telephium Dioscoridis, aut Fabago: *zie* Fabago.
    vulgare, aut Anacampferos, *Smeerwortel.*

Tellina, *Dunfchalen.*
Telluris ftrata, *Lagen of beddingen der Aarde:* zie *Aarde*
Tembul, aut Tambul. Tamboul, *Betel.*
Tempatlahaou: *zie* het artikel *Vreemde Eenden* op het woord *Eenden.*
Tempeftas, *Storm*, *Onweder.*
Tencha, aut Tinca, *Zeelt.*
Tenebræ, *Duifternis.*
Tenebrio, *Meel-Tor:* zie *Tenebrio.*
Tentacula, *Sprieten.*

Ten-

Tenthedro, *Zaag-Vlieg* : zie op het woord *Vlieg*

Terebinthina, *Terpentyn.*
Cypria: *zie* Terpentyn.

Terebinthus, *Terpentynboom.*
Indica, *Pistassenboom.*
pistaciæ fructu non eduli, *Wierookboom*
procera balsamifera rubra, *Roodhout.*

Terebra, *Naaiden.*
Terebratula, *Boorboorntje.*
Teredo, *Houtworm.*
Terfez Africanorum, tuberis genus album, *dit is een soort van Numidische Truffel.*
Terniabin, aut Thereniabin, *Vloeibare Manna:* zie op het woord *Manna.*

Terra, *Aarde.*
Adamica, *Adams-Aarde.*
agromanorum, *Bouw-Aarde.*
aluminosa, *Aluin-Aarde.*
argilla, *Klei-Aarde.*
arsenicalis, *Rottenkruid-Aarde.*
bituminosa fossilis, *Schilveracbtige Bitumineuse-Aarde.*
turfacea, *Bitumineuse Turf-Aarde.*
Blesensis, *dit is de Bolus-Aarde van Blois:* zie *Gezegelde-Aardens.*
calcarea, *Kalkachtige-Aarde*
Chinensis: *zie* Kaolin *Deze Chineesche-Aarde is niet Kalkachtig gelyk wy gezecht hebben.*
Chio, *Gezegelde-Aarde uit de Levant.*
crepola: *zie* Kleine Hazen-Salade, *op het woord* Hazen-Salade.
glandes, aut Chamæbalanus, *Aard-Akers.*
Japonica, *Japansche-Aarde:* zie *Kachou.*
Lemnia, aut Sigillata, *Aarde van Lemnos:* zie op het woord *Gezegelde-Aardens*
Melitea, aut Sancti Pauli, *Gezegelde-Aarde van Maltha.*
Patna, *Aarde van Patna.*
Persica, aut Almagra, *Indiaansch-rood:* zie op het woord *Okers.*
pictoria: *zie* op het woord *Klei-Aarde.*
pingius, *Leem-Aarde.*

Terra primo gænea, *Maagde-Aarde.*
plumbaria, *Aardachtige Lood-Ertz:* zie op het woord *Lood.*
rubrica, *Rood-Kryt.*
samia, *Aarde van Samos.*
saponaria, *Zeepachtige-Aarde.*
selinusia, *Aarde van Chio.*
sigillata, *Gezegelde-Aarde.*
sulphurea, *Zwavelachtige-Aarde.*
synopica, *dit is een soort van Rood-Kryt.*
tophacæa, *Tufachtige-Aarde.*
virides, aut Veronensis, *Groene Aarde van Verona.*
vitrescens, *Aarde die in Glas overgaat.*
vitriolica cinera, *Sory.*
vitriolica, *Vitrioolachtige-Aarde.*

Terræ motus, *Aardbeving.*
Tertianaria, *Santorie* (*Blaauwe*).
Tessetæ badenses, *Delfbare dobbelsteenen.*
Testacea, aut Testata, *Schaalvisschen.*

Testiculus canis, aut Satyrium, *Standelkruid.*
morionis, aut Orchis, *Standelkruid.*
sacerdotis, aut Chelidonia: *zie* (Gouwe Kleine).

Testudinatus echinus, *Schild-Varken.*
Testuda, *Schild-Pad.*
Tethiys, aut Tethya, *Tethys.*
Tetragonia Theophrasti, aut Evonymus, *Papenhout.*
Tetrahir, aut Syderitis, aut Ferruminatrix, *Glidkruid.*
Tetralix spinosa, aut Echinopus, *Vreemde* of *Roomsche Distel.*

Tetrao major, aut Urogallus major, *Ouerhaan:* zie op het woord *Haan*
minor, aut Urogallus minor, *Berkhoen:* zie op het woord *Haan.*

Tetypoteiba, aut Vitis arbustina Pison: *zie* Tetypoterba.
Teucrium: *dus noemt men de Wilde-Salie* en het *Boomachtig Manderkruid.*

Teuffel-drek, aut Stercus diaboli, mineralis: *zie* op het woord *Delfbaar-Pik.*

Thalictrum majus, filiqua angulofo. Ruta pratenfis, *Water-Ruit.*
five fyfimbrium annuum abfinthii minoris folio, *Fiekruid.*

Thapfia: *zie* Thapfia.
Thapfus barbatus, aut Verbascum, *Wollekruid.*

Thea, *Thee.*
officinarum: *zie* Thee (Chineefche en Japanfche).

Theca fabarum, *dit zecht men van de peulen of fcheden der Roomfche boonen*
Thelypteris, aut Filix fœmina, *Vaaren-Wyfje*
Thereniabin, Trungibin, aut Siracoft, *Vloeibare Manna.*
Theriack: *zie* op het artikel *Witte Maankop.*
Thermæ, *Warme Baden.*
Thetlarian: *zie* Guao.
Thinnus, aut Tinus, *dit is de tweede foort van Wilde Lauwrier.*
Thora, aut Aconitum pardalianches: *zie* Thora.
Thryps, *Blaazenpoot.*
Thuia Maffilienfium, aut Cedrus baccifera, *Kleine Cederboom*: zie op het woord *Cederboom.*
Tunnus, *Tonyn.*
Thurus, *Thurus.*

Thus, aut Oliban, *Wierook.*
Judæorum, aut Thymiama. Serichatum, *Narcaphtum.* In eenige Schryveren is de *Thus Judæorum*, de *Roode Storax.* Zie op het woord *Storaxboom.*
masculum, aut Melax. (Olibanum), *Wierook.*

Thuya, aut Arbor Paradyfea, *Boom des levens.*
Thymallus, *dit is een foort van Rivier-Forel, wier vleefch een Thym reuk heeft.* Zie *Thym-Forel.*

Thymbra legitima, aut Satureia Cretica, *dit is de Candiaanfche Keule*: zie *Keule.*
Hispanica majoranæ folio, aut Marum maftichen redolens, *Marum-Maftich*: zie op het woord *Marum.*
Sancti Juliani, five Saturia vera & Spicata. Zie *Keule.*

Thymelea, *Smal-Mezereon.*
foliis magnis & tenuibus. Mefuæ (Chamælea): *zie* Chamelea.
lauri folio deciduo, aut Laureola fœmina, *Laureola.*
thymiama: *zie* Narcapthum.

Thymum, aut Thymus, *Thym.*
Creticum verum, *Candiaanfche Thym*: zie op het woord *Thym.*

Thynnus, aut Thunnus, *Thonyn.*
Thyffelinum paluftre, *Wilde-Eppe*: zie *Thysfelinum.*
Tiburo piscis, *Schophaai*
Tigrinus pulex, *dit is de Wandluis der Peerenboomen.*
Tigris: *Tyger.*
Tigrus pulex, *Tyger-Vloo.*
Tilia, *Lindeboom.*

Tinca, aut Tancha, *Zeelt.*
marina, *Zee-Zeelt.*
aut Tshinfa. (Caryophyllus regius), *Koningsnagelen.*

Tinctoria arbor, *Verwboom.*
Tinctorius flos primus, aut After atticus cæruleus vulgaris, *Sterrekruid.*
Tinea, *Mot.*
Tinnunculus, *Steenfchmetzer.*
Tinus, *Wilde Laurier*
Tipcadi, aut Dipcadi Chalcedonicum & Italorum. (Muscari), *Druiven-Hyachinth.*
Tipha cerealis, aut Secale, *Rogge.*
Tipula, *Lang-poot.*
Tipus cervi, *Hooft of Gewas van het Hert*: zie op het woord *Hert.*

Tithy-

Tithymalus, *Wolfsmelk*
amygdaloïdes, *Kleine Wolfsmelk met bladeren van den Amandelboom :* zie op het woord *Wolfsmelk.*
annuus folio rotundiore, acuminato, *Duivels-melk.*
characias radice pyriformi. (Apios), *dit is een soort van Wolfsmelk.*
cyparissias esula officinarum, *Kleine Esula :* zie op het woord *Wolfsmelk.*
exiguus, glaber, nummulariæ folio, chamæsice, *dit is een soort van Kleine Wolfsmelk.*
foliis pini, aut Esula pitgusa multis, *Kleine Esula :* zie op het woord *Wolfsmelk.*
helioscopius, *dit is een soort van Wolfsmelk.*
latifolius, aut Lathyris, Catapucia dictus, *Spurgie.*
palustris fructicosus Esula major, *Groote Esula :* zie op het woord *Wolfsmelk.*
tuberosa, *dit is een soort van Wolfsmelk.*

Titichpa : *zie* Saranne.
Tleon serpens, aut Tleva, aut Coluber igneus : *zie* Tlehua.
Tlixochilt, aut Vanilla, *Banielle.*

Todda-panna, aut Arbor farinifera : *zie* Sagou
Waddi : *zie* op het woord *Kruidje roer my niet.*

Tokar leouel : *zie* op het woord *Vygenboom*
Tolmerus : *zie* Tolmerus.
Tomates : *zie* Tomates.
Tomentum, aut Filago : *zie* Ruerkruid.
Tomineio avis. *Zie* op het woord *Kolobrietje.*
Tonchu, *Boom waar uit men olie trekt.*
Tongu : *zie* op het woord *Dolle-Appels.*
Tonitru, *Donder.*
Topazius, *Topaassteen.*
Tophus, *Tufsteen*
Topiaria, sive Echium lappulatum (Asperugo), *Valsch-Bastaard Wild-Kleefkruid.*
Tora venenata, aut Thora : *zie* Thora.
Tordylion, aut Meum, *Beerwortel.*
Tordylium Narbonense minus, aut Seseli Creticum minus : *zie* Seseli.
Tormentilla, *Zevenblad.*
Tornabona, aut Nicotiana, *Tabak.*
Tornados : *zie* op het woord *Wind*
Tornesol, aut Tournesol : *zie* Tournesol.
Torpedo. Torpigo, Torpilla, *Stompvisch.*
Torquilla, *Draaihals.*
Torrens, *Stortvloed.*

Tota bona, aut Bonus Henricus, *Algoede*
sana, aut Androsæmum, *Mansbloed.*

Totocifera arbor orellanensium, *Totocke.*
Toulola : *zie* Toulola.

Trachelium azureum umbelliferum, *dit is een soort van Klokskens-kruid.*
majus, aut Cervicaria. Campanula vulgatior, *Klokskens-kruid.*
Trachinus, *Makreel van Suriname :* zie op het woord *Makreel.*

Tragacantha affinis lanuginosa (Poterium), *dit is een soort van Boksdoorn.*
gummi : *zie* Gom Adraganth, *op het woord* Boksdoorn.

Tragæa granorum actes : *zie* op het artikel *Vlierboom.*
Tragelaphus : *zie* Tragelaphus.

Tragopogon, *Boksbaart.*
Hispanicum. Scorzonera, *Adders-kruid.*

Tragopyron, aut Fagopyron, *Boekweit.*
Tragoriganum, aut Marum, *Marum.*
Tragos, aut Uva marina major. (Ephedra), *Zee-druif.*
Tragoselinum, *Gemeene Pimpinel :* zie *Pimpenel (Gemeene).*
Tragotrophon, aut Fagopyron, *Boekweit.*
Tragum, vel Kali spinosum cochleatum, *Doornachtige Krabbekwaat :* zie op het woord *Krabbekwaat.*

Tragus, aut Tragon, *Doornachtig Krabbekwaat.*
Trangebin: *zie* op het woord *Agul.*
Trasi Italorum, aut Habelassis Tripolitanis, sive Granum alzelen Arabum, *Zoete Cyperus:* zie op het woord *Cyperus.*

Tribulus aquaticus, *Water-noten.*
terrestris ciceris folio, fructu acaleato, *Aard-angel.*

Trichomanes, aut Polytrichum officinarum, *Wederdood.*
Tricus Malabarica, foliis rigidis, &c *Zie* Teregam.
Trifolia arbor, aut Laburnum, *Ebbenhout der Alpen:* zie op het woord *Cytisus.*
Trifoliis affine, aut Quadrifolium, *Vierbladige Klaveren.*

Trifolium acetosum vulgare, aut Lujula: Oxys, flore albo, *Koekkoeksbrood met witte bloemen.*
acidum flore luteo & corniculatum, *Koekkoeksbrood met geele bloemen.*
album angustifolium, *dit is de* Dorycnium *van* Lemery.
arvense humile spicatum, aut Lagopus, *Hazenvoet:* zie *Kleine Veld-Klaveren* op het woord *Beemd-Klaveren.*
cervinum aquaticum, aut Eupatorium, *Boeltjeskrued.*
corniculatum primum, aut Lotus, *Geboornde Klaveren.*
Dioscorides, aut Dentellaria, *Tandekens-kruid.*
fibrinum, Germanorum, *Boksboonen.*
fragiferum, aut Fragaria, *Aardbeziën.*
hemorrhoïdale majus, *Speen-Klaveren.*
hortorum. *Zie* op het woord *Cytisus.*
odaratum, aut Lotus moschifera, *Welriekende Klaveren.*
palustre, aut Menyanthes, *Boksboonen.*
pratense purpureum, *Beemdklaveren.*
siliqua cornuta, aut Medica. (Trifolium Burgundiacum), *Bourgondiesch-Hooi.*
Trifolium falcata medicago, *dit is een soort van Bourgondiesch-Hooi.*
spinosum Creticum, *Fagonia.*

Triglæ facie piscis, *Rosetta.*
Triglochin, aut Juncago, *Valsche Biezen.*
Trionum Theophrasti, aut Bamia, *dit is een soort van Ketmia.*
Triorchis, aut Orchis morio fœmina, *Standelkruid.*
Tripola, *Tripel.*
Tripolium littorum, *Starrekruid.*
Trissaco, aut Trixago, aut Chamædrys, *Manderkruid.*
Trisulces: *zie* op het artikel *Viervoetige Dieren.*

Triticum, *Tarw.*
Indicum, aut Mays, *Turks of Indiaansch Koren.*
tremulentum, aut Lolium, *Dolik.*
vaccinum, aut Melampyrum: *zie* Zwart-Koren, *op het artikel* Boekweit.

Tritoma, *Tritoma.*
Tritonus, *Triton.*
Tritus Malabarica, &c. *Teregam.*
Trixago, aut Quercula calamandrina. (Chamædrys) *Manderkruid.*
Trochilus, *Goudhaantje.*
Trochus, *Tollen.*
Trocta, aut Trutta, seu Fario, *Forel.*
Tropillo gallinassa, *Gallinasse.*
Tropillos: *zie* Aura.
Truncus, *Stam.*
Trungibin, aut Thereniabin, *Vloeibare Manna.*
Trutta, *Forel.*
Tsao-keou. *Zie* op het woord *Cardamon.*
Tseboa *Zie* Zeboa.
Tsia, aut Chaa Japonensibus & Sinensium: *zie* Thee (Chineesche en Japansche).
Tsicu, aut Thi-chou, *Vernisboom.*
Tsiava-kua: *zie* Arabische of Indiaansche Balsemwortel.
Tuba, aut Ptobosus. (Manus Elephanti), *Snuit van den Olyphant:* zie op het woord *Olyphant.*
Tubera, *Truffel.*
Tuber cervi aut Boletus cervi, *Herts-Truffel:* zie *Boletus Cervinus.*

Tuberaria, aut Helianthemum plantaginis folio, perenne, *dit is een soort van* Heiden-Yzop: *zie* dit woord.
Tubipora: *zie* Tubipora.
Tubularia mollis, *dit is een buis die de zelfstandigheit van hoorn heeft en buigzaam en veerkrachtig is.* Zie op het woord *Zoophyten.*
Tubuli marini, *Zee-Pypen.*
Tulipa. *Tulp*
Tulipifera arbor, *Tulpenboom*
Tuna, aut Opuntia: *zie* dit woord op *Cochenielje.*
Tunica, aut Caryophyllus hortensis, *Angelier.*
Tupha, aut Tuphat: *zie* Jambos.
Turbinites, *Strombites*
Turbith garganicum, semine latissima, aut Thapsia. *Zie* Thapsia.

Turbo, *Tolle.*
aut Strombus, *Naalden.*

Turchesia, aut Turcica gemma, *Turkois.*
Turcio, aut Marsuinus, *Bruinvisch:* zie op het artikel *Walvisch.*
Turcosa, aut Turchaia, *Turkois.*

Turdus avis, *Lyster.*
marinus, *Zee-Lyster.*

Turfa, *Turf.*
Turmalina, *Asschentrekker.*
Turneps: *zie* Turneps.
Turpethum repens Indicum foliis altheæ, *Turbith.*

Turris Babel, *Toorn van Babel.*
Babilonica, *Toorn van Babilon.*

Turritis brassica sylvestre, gispida, non ramosa, *dit is een soort van Wilde Kool.*
Turtur, *Tortelduif.*

Tussilago, aut Filius ante patrem, *Hoefblad*
Alpina & montana. Cacalia, *Berg-Tussilagie.*
altera, aut Caltha palustris. (Populago), *Water Goudsbloem.*
major Matthæi, aut Petasites, *Pestwortel.*

Tuthia, *Tuthia*
Typha major, *Waterknodzen.* Zie op het woord *Riet.*
Typho, *Hoos.*
Typhula, aut Thypha palustris minor, *Kleine Waterknodzen:* zie *Waterknodzen* op het woord *Riet*
Typhus Cervi, *Gewas van het Hert.* Zie op het woord *Hert.*
Typolitus: *zie* Typolitus.

V.

Vacca, *Koe.* Zie *Stier.*
marina, aut Odobenus. *Zie* Walrus.

Vaccinia alba, aut Dyospyros, *Amelanchier:* zie op het woord *Mispelboom.*
nigra, seu Vaccinium, aut Vitis Idæa, *Krakebeziën.*
palustria, aut Oxicoccum, *Veenbeziën.*
ursi, aut Uva Ursi, *Beerbeziën.*

Vaccinium Plinii, *Magalep.* Zie op het woord *Karsseboom.*
Vaccinum triticum, aut Melampyrum: *zie* Zwart-Koorn *op het woord* Boekweit.

Valeriana, *Valeriana.*
cærulea & Græca, aut Polemonium, *Griekscbe Valeriana.*
campestris inodora, major. (Valerianella), *Veld-Salaad.*
major hortensis odorata radice, aut Phu, folio olusatri Dioscorides, *Groote Valeriana:* zie op het woord *Valeriana.*
palustris minor, *Kleine Water-Valeriana:* zie *Valeriana.*
sylvestris major, *Kleine Wilde Valeriana* Zie op het woord *Valeriana.*

Valerianella arvensis precox, humilis, semine compresso, *Veld-Salaad.*
Valles, *Valei.*
Valva, *Sluit-Schelp.*

Vam-

Vampyrus : *zie* op het woord *Vledermuis.*

Vanellus, *Kievit.*
vocifer, *Pluvier Schreeuwer:* zie op het woord *Pluvier.*

Vanilla, aut Vaynillas, *Banille.*
Vapores, *Dampen.*
Variolarum lapis, *Pokſteen.*
Varius piscis, aut Phoxinus lævis: *zie* Phoxinus.
Varoa-vend-ſara, *Nooten van Madagaskar:* zie *Kruidnagel-Kaneel* op het woord *Kaneel.*
Vaſabu, aut Arbor ereſipelas curans Luſitanis: *zie* Pavate.
Vatmar: *zie* Kwikſtaart.
Vaynillas, aut Venilla. *Banille.*
Vachio marino, aut Vedel de mar. *Zie* op het woord *Zee-Kalf.*
Vallicula, aut Forficula, *Oorworm.*
Venæ metallicæ, *Metaal-Aderen.*
Venera, *Porcelein-Hoorns.*
Ventus, *Wind.*
Venus. *Zie* op het woord *Dwaalſtar.*

Veratrum album, aut Helleborus albus, *Wit Nieskruid:* zie *Nieskruid*
nigrum, aut Helleboraſtrum, *Zwart Nieskruid.*

Verbasculum pratenſe odoratum, aut Primula veris, *Sleutelbloemen.*

Verbascum fœmina, flore luteo magno, *Wolle-kruid.*
humile alpinum, villoſum, borraginis flore & folio, aut Auricula Urſi, *Beeren-Oor van Mycone:* zie op het woord *Beeren-Oor.*
latis ſalviæ foliis phlomis, *Wild-Wollekruid.*
leptophyllon, aut Blattaria, *Mottenkruid.*
mas latifolium luteum Tapſus barbatus: *zie* Wollekruid.

Verbena, aut Verbenaca, *Yzerkruid.*
ſemina & ſinapi, aut Eryſimum, *Edele Rakette.*

Verde antico: *zie* op het woord *Marmer.*
Vereuillum, aut Mentula marina: *Zee-Roede.*

Vermes lapideum, *Steenwormen.*
terreſtris, aut Lumbrici, *Aardwormen*
tubulati, *Zee-Wormen.*

Vermicelli, aut Tagliarini: *zie* Vermichel.

Vermicularis, *Kleine Huislook:* zie op het woord *Huislook.*
aut ſedum parvum acre, flore luteo, *Muurpeper:* zie op het woord *Huislook*
& craſſula minor vulgaris (Sedum minus), *Kleine Huislook:* zie op het woord *Huislook.*

Vermiculiti, *Verſteende-Zeepypen.*

Vermis, *Worm.*
lanificus, aut Scrificus. (Bombyx), *Zyworm*
umbilicalis, *Navelworm.*
ſicarius, *Moordenaar:* zie op het woord *Water-Tor.*

Vernix, aut Sandaracha Arabum, *Sandrak.*

Veronica mas ſupina & vulgatiſſima, *Eerenprys mannetje*
aquatica major folio ſubrotundo, aut Beccabunga, *Beekeboom met ronde bladeren*
fœmina, aut Elatine, *Eerenprys wyfje.*
folio oblongo, *Beekeboom met lange bladeren.*
minor foliis imis rotundioribus, aut Chamædris ſpuria latifolio, *Eerenprys der Boſſchen*
ſpicata minor, *Eerenprys met airswyze bloemen*
ſupina facie teucrii, aut Chamædris ſpuria anguſtifolia, *Eerenprys der Weiden.*

Verres. Sus, aut Porcus, *Varken*. Zie op het woord *Wild-Zwyn*.
sylvaticus, *Wild-Zwyn*.

Verrucca chondrylla, aut Zacintha, *Cichorei van Zante*.
Verrucaria, *Zonnewende*.
Vertebræ, *Delfbare Wervelbeenderen*.
Vervex, *Schaap*.
Vesicaria vulgaris, aut Alkekengi, *Krieken van over Zee*.
Vesicula pneumatica: *zie* Luchtblaas *op het woord* Visch.
Vespa, *Wesp*.

Vesparius: *zie* Wespen-nest
marinus, *Zee-Wespen-nest*, (*dit is een soort van Zee-Schuim*).

Vespertillo, *Vledermuis*.
aquaticus: *zie* Guacucuja.

Vetonica, aut Betonica, *Betonie*.
altilis, aut Caryophyllus hortensis, *Angelica*.

Via lactea, *Melkweg*.

Viburnum, *Viorne*.
Gallorum, aut Clematitis, *Bedelaarskruid*

Vicia sativa vulgaris, *Wikke*.
segetum parva, aut Arachus, *Kroc*.

Victorialis, aut Allium Alpinum, *Valsche Nardus*: zie op het woord *Nardus*.
fœmina, aut Gladiolus, *Zwaardkruid*.

Vicunas, aut Camelus niger, *Vigogne*.
Vihu: *zie* Anhima.
Vinago avis, *Duif Briefdrager*: zie op het woord *Duif*.
Vinca pervinca, *Maagdepalm*.
Vincetoxicum, aut Asclepias alba flore, *Zwaluuw-wortel*.
Vinciboscum, aut Caprifolium Italicum, *Italiaansche Kamperfoelie*
Vinitorculum, aut Ænas, *Wyngaard-Duif*.

Vinum, *Wyn*: zie op het woord *Wynstok*.
regionum septentrionalium, *dit is het Bier*: zie op het woord *Hop*.

Viola, *Violen*.
alba bulbosa, aut Narcisso leucoïum vulgare, *Witte Tydeloozen*
candida, aut Leucoïum, *Violier*.
dentaria, aut Dentaria, *Koraalkruid*
flammea scaligero, aut Caryophylus hortensis, *Angelier*.
Indica scandens nasturtii sapyre, maxima, odorata: Cardaminum majus, *Indiaansche Kers*.
lunaria, sive Bulbonach, *Penningbloem*
lutea, aut Keiri, *Steen-Violier*, *Muurbloem*.
martia purpurea, aut Viola odorata, *Violen*.
matronalis, aut Hesperis, *Damastbloem*.
spicata Brasiliana: *zie* Aguara-Ponda.
tricolor, aut Herba Trinitatis, *Driekleurige Violetten*.

Viorna vulgi, aut Clematitis, *Bedelaarskruid*.

Vipera, *Adder*.
caudi-sona, *Ratelslang*.
marina, *Zee-Adder*.

Viperaria, aut Scorzonera Hispanica, *Adderskruid*.
vulgo Senagruel, *Virginiaansche Slangen-wortel*.

Viperina Virginiana, *Virginiaansche Slangen-wortel*.
Vipio, *dit is het jong van den Kraan-Vogel*.

Virga Aaron, *dus noemt men mede de* Wichelroede: *zie* dit woord.
aurea angustifolia minus serrata, *Heidensch-Wondkruid met smalle bladeren*.
latifolia serrata, *Heidensch Wondkruid met breede bladeren*.
major, aut Herba doria, sive pratensis altissima limonii folio, *Gulde-Roede* of *Vergult-kruid*.
major foliis glutinosis & grave olentibus seu Coniza major, &c. *Wandluiskruid*.

Virga pastoris major, aut Dipsacus sylvestris, *Wilde Kaarden-distel*: zie op het woord *Kaardendistel*.
sanguinea, aut Cornus fœmina, *Valsche Kornoeljeboom.*

Virginiana caule nocoso Banister, aut Serpentaria, *Virginiaansche Slangen-wortel.*

Viride æris, aut Ærugo, *Spaansch-groen*, *Koperroest*: zie *Koper*.
montanum, *Berggroen.*

Viscaria sativa, aut Muscipula vulgò, *Vliegenet.*
Viscum, aut Viscus: *zie* de woorden *Marentak* en *Lym*.
Visnaga, aut Bisnaga, vulgo Gingidium: *zie* Visnaga.
Visus: *zie* Gezicht.
Vitalba, aut Clematitis, *Bedelaarskruid.*
Vitellum ovi, *dit is de doorn van het Ei*: Zie *Ei*.
Vitex foliis angustioribus, aut Agnus Castus, *Kuischboom.*
Viticulus: *zie* Steel.
Vitifera, aut Vitiflora. (Œnanthe avis), *Witstaart.*

Vitis alba, aut Bryonia, *Bryonie.*
arbustine Pisanis, *Tetypoteiba.*
Idæa myrtillus, *Krakebeziën.*
foliis carnosis & veluti punctatis. (Uva Ursi), *Beer-Beziën.*
palustris, aut Oxicoccum, *Veen-Beziën*
tertia Clusii, aut Diopsyros, *Amelanchier*: *zie* op het woord *Mispelboom.*
nigra, aut Clematitis, *Bedelaarskruid.*
vulgò bryonia baccis nigris: *zie* op het woord *Bryonie.*
septentrionalium, aut Lupulus, *Hop.*
sylvestris Mach, aut Solanum scandens. (Dulcamare), *Elfrank.*
vulgo Labrusce, *Wilde Wyngaart.*
vinifera, *Wynstok*
uva perampla, virente & acide. (Agresta), *Verjuis.*

Vitraria, aut Parietaria, *Glaskruid.*

Vitriola, sive Percidium. (Parietaria), *Glaskruid.*

Vitriolum; sunt album, cæruleum & viride, *Koperrood*: zie op het woord *Vitriool.*
Romanum: *zie* Roomsche Vitriool *op het woord* Vitriool.
rubrum, aut Colchitis nativa, *Delfbare Colcothar.*

Vitrum nativum, *Natuurlyk Glas.*
ruthenicum, aut Glacies Mariæ, *Moskoviesch Glas*: zie op het woord *Mica.*

Vitula, *Vaerze.*

Vitulus, *Kalf.*
marinus, *Zee-Kalf.*

Viva, aut Draco marinus, *Pieterman.*
Viverra, aut Furo, *Fret*
Viviparus, *Leventbarende.*
Viurna, aut Viburnum, *Viorne.*
Vivum argentum, aut Mercurius, *Kwikzilver.*
Vizchaca, *Viscacha.*
Ulli: *zie* Holli.
Ulmaria, *Geitenbaart.*
Ulmus, *Ipenboom.*
Ulula, *Groote Nacht-Uil*: zie *Uil.*
Umbella, *zie* Zonnescherm *op het woord* Plant.
Umbellatæ, *Zonneschermswyze-planten.*

Umbilicus marinus, *Zee-Navel*
terræ, aut Cyclamen, *Verkensbrood.*
veneris, aut Cotyledon, *Venus-Navel.*

Umbla, *Omble*: zie op het woord *Ombervisch.*
Umbra umbrina, aut Sciæna, *Ombervisch.*
Unesto memæcylon, fructus arbuti, *Haagappelboom.*

Unguis dactylus: *Zee-Nagel.*
odoratus, *Ruikende-Nagel.*
planta: *zie* Nagel *op het woord* Plant.

Ungu-

Ungula alcis: *zie* op het woord *Eland.*
caballina, aut Tussilago, *Hoefblad.*

Ungulæ, *Nagelen*
Ungulata & Unguiculata. *Zie* op het woord *Viervoetige Dieren.*
Unica, *Eenige (de).*
Unicornis, *Eenhoorn.*
Unicornu fossilis, aut Ebur minerale, *Delfbare Yvoir.*

Unifolium Amat. aut Ophioglossum, *Adderstong.*
aut Smilax unifolia humillima, *dit is een soort van Stekende Winde.*

Uniones, aut Margaritæ, *Peerlen.*
Univalvia, *Eenschelpige Schelpen.*
Unmata caya, aut Datura: *zie* op het woord *Doorn-appel.*
Unni: *zie* Murtille.
Voa: *zie* Voadourou.
Voachith: *zie* Achith.
Voafaros: *zie* Voadourou.
Volcannm, aut Igni-vomens, *Brandende-Berg.*
Volva: *zie* Beurs *op het woord* Plant.

Volubilis, aut Convolvulus, *Winde.*
aspera, aut Smilax aspera, *Stekende Winde.* Zie op het woord *Winde.*
marina, aut Soldanella, *Zee-Winde.*

Volucella: *zie* Volucella.
Volucrum majus, aut Caprifolium, *Kamperfoelie.*
Volvox: *zie* op het woord *Zoophyten.*
Volutæ, *Postryders.*
Voluti. *Tooten.*
Vox, *Stem.*
Upupa, *Hoppe.*
Vrac: *zie* Wier.
Uranoscopus piscis, *Starrekyker.*
Urecolaris, aut Parietaria, *Glaskruid.*
Urina, *Pis*
Urocerus: *zie* Urocerus.
Urogallus, aut Tetrao, *Onerhaan*: *zie* op het woord *Haan.*

Ursus, *Beer.*
formicarius, *Mieren-Eeter.*
marinus, *Zee-Beer.*

Urtica, *Netel.*
iners flore albo, aut Lamium vulgare, *Doove Netelen.* Zie op het woord *Netelen.*
flore luteo, aut Galeopsis, *Doove Netelen met geele Bloemen.*
marina, *Zee-Netelen.*
minor urens, *Kleine Brandende Netelen*: *zie* op het woord *Netelen.*
Romana pululas ferens, *Roomsche Netelen*: zie op het woord *Netelen.*
urens major, *Groote Brandende Netelen*: zie op het woord *Netelen.*

Urucu, aut Achiolt Indorum, *Roukoe.*
Urucuri, *Tourloury.*
Urus: *zie* Ures.

Usnea fugitiva, *Vliesachtig Mosch*: zie op het woord *Mosch*
humanorum, *Menschen-Mosch.*
officinarum & communis, aut Muscus arboreus, *Boom-Mosch*: zie op het woord *Mosch.*

Utias: *zie* op het woord *Acudia.*

Utriculus, *Blaasjes*: zie op het woord *Plant.*
natatorius: zie op het woord *Visch.*

Uva, *Druif*: zie op het word *Wynstok.*
acerba, aut agresta, *Verjuis.*
crispa, aut Grossularia, *Kruisbeziënboom.*
marina, *Zee-Druiftros.*
aut Ephedra maritima major, *Zee-Druif.*
spina, aut Grossularia, *Kruisbeziënboom.*
ursi, *Beerbeziën.*

Wallinghuru: *zie* Zerumbethwortel
Walros, aut Walrus, Rosmarus, *Walrus.*
Wandura: *zie* op het woord *Aap.*

Uvæ Corinthiacæ: *zie* Korinte *op het woord* Wynſtok
Damascenæ: *zie* Rozynen van Damaskus *op het woord* Wynſtok.
parvæ, aut paſſulæ, *Rozynen*: zie op het woord *Wynſtok.*

Wallia cadavalti: *zie* Tetraphoë.
Wismuthum, *Bismuth.*

Vulneraria, *Wondkruid*
ruſtica, *Wondkruid.*

Vulpanſer: *zie* Trapgans
Vulpecula marina, *Zee-Vos.*
Vulpes, *Vos.*

Vultur, *Gier.*
agriorum, *Lammer-Gier*, *Schapengier.* Zie op het woord *Arend.*
albicans, *Witachtige-Gier*: zie op het woord *Gier.*
leporarius, *Zwarte Gier*: zie op het woord *Gier.*
vulgò gryps, *Grypvogel*: zie *dit woord* en *Condor* op het woord *Arend.*

Vultus, aut facies, *Aangezicht*
Vulva, *dus noemt men de uitwendige opening van de natuurlyke deelen der Wyfjes van de Dieren*
Wolfart: *zie* Wolfram.
Vulvaria, aut Artiplex fœtida (Chenopodium fœtidum,) *Stinkende Milde*: zie *Milde.*
Uvularia major, aut Campanula, *Klokskenskruid.*

X.

Xantium lappa minor, aut Bardana minor, *Kleine Kliſſenkruid*: zie *Kliſſenkruid* (*Klein*).
Xantolina, *Zeverzaad.*
Xanxus: *zie* Xanxus.

Xeranthemum: *zie* Elichryſon.
Xylagium, aut Guajacum, *Pokhout.*
Xylo-aloës, aut Lignum aloës, *Aloëhout*: zie *Paradyshout.*
-balſamum, *Xilobalſamum*: zie op het woord *Balſem van Juda*
-caſſia, aut Caſſia lignea, *Houtachtige Kaſſie*: zie op het woord *Kaſſie.*

Xylon, aut Bombax officinarum: *zie* op het artikel *Katoenplant.*
Xyloſteon, *dit is een ſoort van Periclymenum, wiens hout zeer hard is*
Xyoſteites quadrupedum, *Verſteende Viervoetige Dieren.*
Xyphias, aut Tiphias, *Zwaardviſch*: zie op het woord *Walviſch.*

Xyphion, aut Iris bulboſa latifolia, *Bol-Liſch.*
vulgo Gladiolus ſegetalis, *Zwaardkruid.*
Xyrichi: *zie* op het artikel *Steur.*
Xyris, aut Spatula fœtida, *Wandluiskruid.*

Y.

Yacabani: *zie* Apinel.
Yandeu: *zie* Jandon.
Yattauhai: *zie* Hout van Agouty.
Yecotli, aut Ahouai nerii folio. Plumer: *zie* Ahouai
Ycolt: *zie* Yecolt.
Yerba de Camini & de Palos, *Thee of Caſſine der Zuid-Zee.*

Yerva de Pitos: *zie* Pito.
tuſſer Hiſpanorum, aut Auricula Urſi, *Beeren-Oor van Mycone*: zie op het woord *Beeren-Oor.*

Yga, *Yvoirboom.*
Yin-Kiou, *Smeerboom.*
Ynchi, *Aard-Piſtaſſen.*
Yocaltus arbo, *Yecolt.*
Yokola panis Kamts-chadalenſis: *zie* Yokola
Ypapapia, *Tritons.*
Yuca foliis cannabinis, *Maniok.*
Yuvera, aut Yga, *Yvoirboom.*
Yzard, aut Yſar, *Gems.*

Zac-

Z.

Zaccharmambu, *Suiker van het Bambous-Riet :* zie op het woord *Boomachtig-Riet van Indiën.*
Zaccharum, aut Saccharum, *Suiker:* zie op het woord *Suiker-Riet.*
Zaceon: *zie Zaceon*
Zacintha, Cichorium verrucarium, *Zacintha.*
Zaduar Zadura herba, aut Zedoaria, *Zedoarie-wortel*
Zaphera, aut Saſſera, *Zaſloer.*
Zagu, aut Toddapanna, *Sagou.*
Zamarut, aut Smaragdus, *Smaragd.*
Zapheran Arabum, aut Crocus orientalis, *Saffraan.*
Zapote blanco, aut Zapotum, *Sapotillier.*
Zarnabum, aut Zarneb: *zie* Calaf
Zarnachum, Zarnac: *zie* Oprement.
Zarza-parilla, aut Salſapara, *Salſaparilla.*
Zea, aut frumentum loculare, *Spelt.*
Zebra, aut Equus lineis transverſis verſicolor, *Zebra.*

Zedoaria, aut Zeduaria, *Zedoarie-wortel*
    griduar, aut Caſſemuniar, *Caſſumuniar.*
    Zylanica, Camphoram redolens. (Haran-kaha): *zie* op het woord *Zedoarie-wortel.*

Zeolithus, *Zeolitus.*
Zepetium, aut Civeta, *Civetkat.*

Zibethum Orientale & Occidentale: *zie* op de woorden *Civetkat* en *Stier.*
Zigæna, *Hamerviſch*
Zinc-arco: *zie* op het woord *Zinck.*
Zinchum, *Zinck.*
Zingi, aut Aniſum ſtellatum: *zie* Star of Chineeſche Anys *op het woord* Anys.
Zingibel, aut Zingiber, *Gember*
Zingerber latifolium ſylveſtre, *Zerumbeth-wortel.*
Zinzania Arabum, aut Lolium, *Dolik.*

Ziziphus, aut Jujuba major oblonga, *Jujubenboom.*
    alba, aut Azedarach: *zie* Azedarach.
    elæagnus Orientalis anguſtifolius, &c. *Boheemſche Olyfboom*
    cappadocia, aut Guajacana, *Pokhout van Padua.*

Zobola, aut Mus ſarmaticus, (Muſtellina Zibelina), *Sabeldier.*
Zoolithæ: *zie* Zoolithen.
Zoophyta, *Zoophyten.*
Zoophytolithen, *Zoophytolithen.*
Zootipoliti, Zootipoliten.
Zopiſſa: *zie* Zopiſſa
Zuccharum, aut Saccharum, *Suiker:* zie op het woord *Suiker-Riet.*
Zuccha longa & rotunda. Cucurbita, *Kauwoerde.*
Zuccha flore luteo, aut Pepo, *Pompoen.*
Zurumbeth ſerapii, *zie* Calaf.
Zygæna, *Hamerviſch.*

EINDE VAN HET LATYNSCH REGISTER.

GENEESKUNDIG REGISTER,

OF AANWYZING

Van de voornaamſte Geneeskrachtige Eigenſchappen der Voortbrengzelen van de drie

RYKEN DER NATUUR

als enkelvoudige Geneesmiddelen.

AANBORSTIGHEIT.

ZIE Druivenkruid. Galban. Gom Armoniak. Kattepoot. Orego. Saffraan. Storax. Thym. Valeriana. Vrouwenhair.

AFDRYVENDE.

ZIE Aard-angel. Aardworm. Ajuin. Akelei. Alantswortel. Alſem. Betonie. Boksbaart. Borax. Brem. Caſſida. Chondrilla. Cyperoïdes. Cytiſus. Deurwas. Duif. Elichryſon. Everwortel. Ezelsdiſtel. Glaskruid. Gom Armoniak. Goudsbloemen. Graveelhout. Guichelheil. Hertshoorn. Hop. Kanariezaad. Kapperboom. Kervel. Kleine Brem. Kruisdiſtel. Lepelblad. Lindeboom. Luis. Mansbloed. Meekrap. Mollenkruid. Muisdoorn. Naaldenkervel. Oſterlucie. Paardebloemen. Peerdik. Peſtwortel. Polei. Prangwortel. Radys. Sanikel. Scabioſa. Steen-

Steenbreek. Vaaren. Valeriana. Veld-cypres. Wilde-Diſtel. Zevenboom.

AFVEGENDE.

Zie Baſtaart Wederik Dolik. Ezelskruid Gom Elemni. Hormium. Keukenkruid. Roode Dolik. Wintergroen.

AFZETTENDE. Zie AFDRYVENDE.

AMBYËN.

Zie Braambeziën Dolle-Appels. Doorn-Appel. Gouwe (Kleine). Groot-Speenkruid. Korkboom. Roode-Dolik. Wild-Vlaſch.

BARINGBEVORDERENT.

Zie Balſem-appel. Banille Dictamnus van Candia. Goudsbloemen Haai. St. Karelswortel. Ridderſporen. Saffraan.

BEROERDHEIT.

Zie Betram. Coloquint. Kerk-Uil. Lelie van den Dalen Meeſterwortel. Moſtaart. Peonie Rosmaryn. Saſſefras. Schorpioen. Sleutelbloemen. Thym. Welriekende Klaveren.

BLANKETMIDDELEN.

Zie Blanketſteen. Kalfsvoet. Myrtus. Salomons-Zegel.

BLOEDSPUWEN.

Zie Boksbonen. Eerenprys. Fiekruid. Hertstong. St Jans-kruid. Kattepoot. Leeuwenvoet. Maagdepalm. Ruer-kruid. Smeerwortel. Suikerwortel. Vlaſch. Weegbree. Wierook.

BLOEDSTELPENDE.

Zie Aardnoten. Aluin. Kruiskruid. Pimpinel.

BLOEDSTORTINGEN.

Zie Amandelboom. Heidenſch-Wondkruid. Heiden-Yzop Hertshoorn. Kooren-Rozen. Korkboom Menſchen-Moſch Oyevaarsbek. Porcelein. Sanikel. Wintergroen. Zevenblad.

BLOEDWATEREN.

Zie Agrimonie. St Jans-kruid. Leeuwenvoet. Suikerwortel.

BLOEDZUIVERENDE.

Zie Adder. Antimonie Bernagie Chineeſche-Pokwortel. Radys. Spenaadje.

BORSTKWALEN.

Zie Ajuin Cyperus Keule. Manna. Onzer-Vrouwen-Melkkruid. Selri. Vrouwenhair. Wierook. Zoethout.

BORSTZUIVERENDE.

Zie Amandelboom. Boksbaart. Bye. Geele-Maluwe Hairachtig-Mos. Oſterlucie. Sagapeen-Gom. Scabioſa. Seſeli. Vrouwen-hair. Witte-Maankop. Witte-Maluwe.

BRAAKMIDDELEN.

Zie Antimonie. Fenegriek. Kleine Brem. Mans-ooren.

BREUK-

BREUKMIDDELEN.

Zie Deurwas St Karels-wortel. Koraalkruid (Bladerloos). Kruiswortel. Vogelvoet. Waterlinzen.

BUIKLOOP.

Zie Avocat. Beemd-Klaveren. Braziljaansche Balsem. Cassida. Coulilawan. Drakenbloed. Eerenpryswyfje. Fiekruid. Granaat-Appelboom. Hartstong. Kleine Ossetong. Korkboom. Kreupelgras. Longekruid. Marum. Muizenstaart. Muskaatnoot. Perzikkruid. Rhabarber. Roode Dolik. Roozenboom. Salomons-zegel. Viorne. Water-nooten. Wierook. Zevenblad.

BUIKZUIVERENDE.

Zie Algoede. Antimonie. Bryonie. Coloquint. Geele Tydelozen. Godsgenade. Groot-Gras. Hop. Kassie. Lampsana. Manna. Myrobolanen. Nachtschone. Rhabarber. Roozenboom. Stinkende Kassie. Vlierboom. Zenebladen.

DOLLE HONDSBEETEN.

Zie Garum. Gentiaan. Kassie van Poitou. Virginiaansche Slangenwortel.

DRUIPERT.

Zie Aardbeziën. Braziljaansche Balsem.

EETLUSTVERWEKKENT.

Zie Brazilische Peper. Citroenboom. Kalfsvoet. Look. Oester. Papenkruid. Rakette. Zuring.

GEELZUCHT.

Zie Barbarisse. Chineesche Pokwortel. Duivenkervel. Eerenprys. Goudsbloemen. Gouwe (Groote of Stinkende). Hennip. Kalfsvoet. Longekruid. Luis. Meekrap. Muisdoorn. Myrrhe. Paardebloemen. Perzikkruid. Rhabarber. Rosmaryn. Tamarinde. Vrouwen-hair. Wilde Thym.

GRAVEEL.

Zie Amandelboom. Beeren-Oor. Boksboonen. Eerenprys. Gomboom. Graveelhout. Klissenkruid (Klein). Kriek over Zee. Muisdoorn. Nardus. Paarlkruid. Pimpinel. Pistassenboom. Schorpioen. Sterre-Distel. Vogelvoet. Wintergroen. Witte Maluwe.

HARTVERSTERKENDE.

Zie Acorus. Adderskruid. Alsem. Angelika. Anys. Appelboom. Gazelle. Geitenbaart. Honingbloem. Molucca. Peper. Saffraan. Salie. Violen. Zuring. Zwarte Krieken van over Zee.

HARZENVERSTERKENT. Zie *HOOFTVERSTERKENT.*

HOOFDPYN.

Zie Gom Anime. Klim. Koffie. Mansooren.

HOOFTVERSTERKENT.

Zie Balsemwortel. Basilikom. Betonie. Cypreskruid. Gazelle. Gember. Gryze Amber. Lavendel. Lelie van den Dalen. Marum. Molucca. Nardus. Oogentroost. Oranjeboom. Orego.

Orego. Osterlucie. Polei. Rosmaryn. Salie. Thym. Wilde Thym.

HUITMIDDELEN.

ZIE Balsemnoot. Duivenkervel. Elfrank. Hop. Leverkruid. Peerdik. Perzikkruid. Purgeernooten. Tamarischboom. Winde.

JICHT.

ZIE Betonie. Boks-boonen. Chineesche Pokwortel. Dolle-Kervel. Eerenprys wyfje. Gom Animé. Hartswortel. Hop. Kaffie. Paauw. Peerdik. Perzikkruid. Saffefras.

KANKER.

ZIE Dolle-Appels. Eerenprys wyfje. Myrrhe. Speerwortel. Welriekende Klaveren.

KEELS-ONSTEKINGEN.

ZIE Adderstong. Akelei. Kleine Veldklaveren. Braambeziën. Edel leverkruid. Jacea. Ligufter. Maluwe. Olyfboom. Peerdik. Sanikel. Scabiofa der bosschen.

KINDERPOKKEN.

ZIE Adder. Gezegende Distel. Goudsbloemen. Wynruit.

KOLYK.

ZIE Amandelboom. Beerwortel. Hulst. Kamomillen. Koraalkruid (Bladerloos). Muskaatnoot. Olyfboom. Paarlkruid. Peper. Smeerkruid. Venkel. Vlierboom.

KOORTSBREKENDE.

ZIE Adams-Appel. Adder. Amandelboom. Anthora. Cascarilla. Contra-Yerva. Fiekruid. Geitenbaart. Gentiaan. Gezegende Distel. Godsgenade. Kina-Kina. Limoenboom. Manderkruid. Nagelkruid. Onzer-Vrouwen-Distel. Oranjeboom. Paardebloem. Santorie. Scabiofa. Sterre-Distel. Weegbree. Wondkruid. Zuring.

KOUD-VUUR.

ZIE Garum. Gentiaan. Kina-Kina. Perzikkruid.

KROPGEZWELLEN.

ZIE Adder. Groot Speenkruid. Manderkruid. Mandragora.

LEVERKWALEN.

ZIE Balsemkruid. Boomvaren. Edelleverkruid. Leverkruid. Paardebloem. Saffraan. Valeriana. Vrouwenhair.

LONGKWALEN.

ZIE Borstpruimen. Eerenprys. Hoefblad. Koraalkruid (Bladerloos). Longekruid. Netelen. Penningkruid. Seneka.

MAAGVERSTERKENT.

ZIE Aardpistaffen. Aloë. Alsem. Angelika. Anys. Balsemkruid. Banille. Cassummuniar. Cyperus. Galiga. Geneverboom. Gentiaan. Gryze Amber. Guayavas. Honingbloem. Hormium. Kakauw. Kaneel. St. Karels-wortel. Kaffie.

Korianderkruid. Kruidnagelen. Mastik. Muskaatnoot. Myrrhe. Nardus. Oranjeboom. Orego. Paardsyzer. Peper. Peper van Jamaika. Rhabarber. Saffraan. Thym. Wilde Thym. Wormkruid. Zedoariewortel. Zeverzaad.

MAANDSTONDEN-BEVORDERENT.

ZIE Banille. Beerwortel. Coulilawan. Cyperus-kruid. Dictamnus van Candia. Donderkruid. Galiga. Gentiaan. Goudsbloemen. Kemelshooi. Kostkruid. Lavas. Lelie van den Dalen. Malrove. Meesterwortel. Moederkruid. Muggekruid. Muskaatnoot. Myrrhe. Panax. Polei. Prei. Riet. Rosmaryn. Salie. Sleutelbloemen. Steenbreek. Stichaskruid. Thym. Valeriana. Veldcypres. Violier. Vrouwenhair. Wynruit. Zerumbethwortel. Zevenboom.

MOEDERKWALEN.

ZIE Adder. Civetkat. Galban. Gom Tacamahaca. Kruidnagelen. Marum. Melilote.

OOGMIDDELEN.

ZIE Adder. Beemdklaver. Dol-Appel. Duif. Ekster. Kerk-Uil. Koorenbloem. Oogentroost. Orant. Rosmaryn. Saffraan. Water-Noten.

OPDROGENDE.

ZIE Deurwas. Drakenbloed. Roerkruid.

OPLOSSENDE.

ZIE Aarde van Chio. Adder. Bever. Bilzenkruid. Bye. Dille. Dolle-Appels. Dolle-Kervel. Duif. Duizendblad. Eerenprys wyfje. Fenegriek. Galban. Gom Ammoniak. Goudsbloem. Groot-Speenkruid. Haagdis. Hennip. Hormium Kamfer. Kamomillen. Kivitsbloem. Kroe. Lavendel. Maluwe. Mansbloed. Mosschatellina. Naaldenkervel. Netelen. Saffraan. Water-Noten. Wilde-Wyngaart.

OPSTYGINGKEERENDE.

ZIE Acorus. Bever. Byvoet. Candische wortel. Elichryson. Esschenkruid. Everwortel. Galban. Kattekruid. Lavendel. Moederkruid. Nardus. Oranjeboom. Orego. Pestwortel. Rosmaryn. Saffraan. Valeriana. Varkensvenkel. Veldcypres. Zeverzaad.

PESTMIDDELEN.

ZIE Ajuin. Angelier. Angelika. Contra-Yerva. Geitenruit. Gentiaan. Goudsbloemen. Zedoarie-wortel.

PISDRYVENDE. ZIE *WATERLOZENDE.*

P L E U R I S.

ZIE Borstpruimen. Hairachtig Mos. Kruisbloem. Roomsche Distel. Seneka.

PURGEERMIDDELEN. ZIE *BUIKZUIVERENDE MIDDELEN.*

PYNSTILLENT.

ZIE Balsem-Appel. Fenegriek. Gom-Elemni. Honds-tong. Kamfer. Mandragora.

ROODELOOP.

Zie Amandelboom. Cyperus. Drakenbloed. Eerenprys wyfje. Egyptiſche Kalfsvoet. Gomboom. Granaat-Appelboom. Guayavas. Heidenſch-Wondkruid. Ipecacuanha. Kreupelgras. Maluwe. Perzikkruid. Roozenboom. Vlierboom. Zevenblad. Zuring.

SCHURFT.

Zie Adder. Bloem van Zee-zout. Eerenprys wyfje. Fonteinkruid. Groot-Speenkruid. Lampſana. Malrove. Schoorſteenroet. Zeepkruid.

SCHORBUT.

Zie Adams-Appel. Beekeboom. Boksboonen. Citroenboom. Duivenkervel. Edele Rakette. Gouwe (Kleine). Guichelheil. Hop. Indiaanſche Kers. Kaneel. Kapperboom. St. Karels-wortel. Lepelblad. Liguſter. Manderkruid. Marum. Moſtaart. Oeſter. Peerdik. Penningkruid. Peperkruid. Porcelein. Prangwortel. Radys. Rakette. Roozenboom. Waterkers. Wilde-Kers. Wintergroen. Wynruit. Zedoarie-wortel. Zuring.

SLYMSNYDENT.

Zie Armoniakzout. Bryonie. Calament. Edele-Rakette. Geenſlagtig. Natuurlyk-zout.

SPEEKZELVERWEKKENT.

Zie Anemoon. Cardamon. Deurwas. Lavendel. Peper. Rakette.

TANDMIDDELEN.

Zie Betram. Braambeziën. Drakenbloed. Zilverſchoon.

TANDPYN.

Zie Gom-Cancamum. Kruidnagelen. Maſtik. Orego. Porcelein. Thym. Wilde Dragon.

TEGENGIFT.

Zie Acorus. Adderskruid. Amomum. Angelica. Avila. Cardamon. Charlotte. Citroenboom. Contra-Yerba. Donderkruid. Gazelle. Gember. Goudsbloemen. Harts-tong.

TEERING.

Zie Adder. Kakauw. Kikvorſch. Longekruid. Saffraan. Tolutaanſche Balſem.

VALLENDE ZIEKTE.

Zie Adder. Ekſter. Galban. Geitenruit. St. Karels-wortel. Lelie van den Dalen. Marentak. Mees. Paauw. Penningbloem. Peonie. Polei Rosmaryn. Schoorſteen-roet. Schorpioen. Thym. Valeriana.

VENUSKWALEN.

Zie Chineeſche Pokwortel. St. Karels-wortel. Kwikzilver. Pokhout. Sasſefras. Tamariſchboom.

VERDUNNENT.

ZIE Calament. Cyperus. Dolik. Leverkruid. Saffefras.

VERFRISSENT.

ZIE Baftaard-Wederik. Beemdklaveren. Cichorei. Edel-Leverkruid. Glaskruid. Havikskruid. Hazen-falade. Herderstas. Kervel. Lampfana. Limoenboom. Marum. Muizen-oor. Porcelein. Tamarinde. Violen. Viorne. Zuring.

VERGIFTWEDERSTAANDE.

ZIE Adder. Angelier. Angelika. Anthora. Everwortel. Galban. Gentiaan. Gezegende Diftel. Gouwe-Groote of Stinkende). Kalfsvoet. Kattekruid. Kemelshooi. Koftkruid. Lange Peper. Limoenboom. Meesterwortel. Molucca. Muggenkruid. Muskaatnoot. Nardus. Olyfboom. Ofterlucie. Paards-yzer. Peper. Piftolochia. Polei. Saffraan. Salie. Scabiofa. Schorpioen. Schorpioenkruid. Scinc. Seneka. Stichaskruid. Stinkende Kaffie. Thym. Valeriana. Virginiaanfche Slangenwortel. Water-Look. Zedoariewortel. Zwaluuw-wortel.

VERROTTING-WEDERSTAANDE.

ZIE Dolik. Gom Elemni. Kamfer. Vloeibaare Storax.

VERSTERKENT.

ZIE Amomum. Haagdis. Kaneel. Kikvorfch. Yzoop. Zonnebloem.

VERSTOPPINGEN.

ZIE Eerenprys. Gentiaan. Gouwe-(Groote of Stinkende). Hop. Kalfsvoet. Lelie van den Dalen. Lemma. Meekrap. Panax. Peerdik. Vaaren. Wormkruid.

VERTERING-BEVORDERENT.

ZIE Anys. Banille. Braziljaanfche Peper. Citroenboom. Galiga. Gember. Gentiaan. Majolein. Mostaart. Muskaatnoot. Rakette. Rhabarber. Thym. Venkel. Vlierboom. Zwaardkruid.

VERZACHTENT.

ZIE Abrikoosboom. Acacia (Ware). Aouara. Beemdklaver. Bilzenkruid. Borftpruimen. Bye. Chondrilla. Dolle-Appel. Dolle-Kervel. Elfrank. Fenegriek. Geele Maluwe. Glaskruid. Gom-Elemni. Groot-Speenkruid. Hazen-falade. Hondstong. Iepenboom. Kamfer. Kamomillen. Lelie. Liquidamborboom. Maluwe. Mayer. Netelen. Paarlkruid. Peerdik. Violen. Witte-Maankop.

VERZWERINGEN.

ZIE Garum. Geitenbaart. Kanadiaanfche Balfem. Kattepoot. Sanikel. Speerwortel.

WATERLOZENT.

ZIE Banille. Braziljaanfche Peper. Bryonie. Byvoet. Edele-Rakette. Geele Maluwe Geneverboom. Gouwe (Groote of Stinkende). Haai Hadich. Heide. Heidens-Wondkruid. Joodendoorn. Kaardendiftel. Kemelshooi. Kliffenkruid (Groot). Lavas. Maagdepalm. Maluwe. Manderkruid. Oefter. Orego. Paarlkruid. Penningbloem. Prei. Rakette. Riet. Roode Steenbreek. Roozeboom. Schorpioen. Seneka. Thym. Virginiaanfche Slangenwortel. Vlierboom. Wandluiskruid. Water-Look.

WA-

WATERZUCHT.

ZIE Bingelkruid. Boksbonen. Cyperus. Cypreskruid. Eerenprys wyfje. Garum. Heidenſch-Wondkruid. Kalfsvoet. Lindeboom. Manderkruid. Meekrap. Muisdoorn. Radys. Roozenboom. Wintergroen. Wormkruid. Zee Winde.

WEEKMAKENDE.

ZIE Boekweit. Bolliſch. Bye. Calament. Groot Speenkruid. Lampſana. Melilote. Oleanderboom. Olyfboom.

WINDBREKENDE.

ZIE Anys. Balſemkruid. Banille. Candiſche wortel. Cardamon. Caſſummuniar. Dille. Druivenkruid. Galban. Galiga. Gember. Geneverboom. Karwei. Komyn. Koraalkruid. Majolein. Marum. Meeſterwortel. Melilote. Moederkruid. Muskaatnoot. Saffraan. Tandekenskruid. Thym. Venkel. Wilde-Distel. Wormkruid.

WITTE VLOED.

ZIE Aardbeziën. Braziljaanſche Balſem. Beemd-klaver. Fiekruid. Netelen. Roode Steenbreek. Rosmaryn. Weegbree. Wintergroen.

WONDHEELENDE.

ZIE Adders-tong. Agrimonie. Algoede. Aloë. Angelika. Balſem-Appel. Balſemboom. Balſemkruid. Baſtaart Wederik. Beeren-oor. Betonie. Boksbaart. Braziljaanſche Balſem. Caſſida. Cyperuskruid. Deurwas. Driekleurige Violetten. Duizendblad. Edel-Leverkruid. Eerenprys. Elichryſon. Fiekruid. Geitenbaart. Gentiaan. Gom Tacamahaca. Groot-Gras. Guayavas. Guinhelheil. Harts-tong. Heidenſch-Wondkruid. Heiden-Yzop. Herders-tas. Hertshoorn. Jacea. St. Jacobskruid. St. Janskruid. Ipenboom. Kamperfoelie. Karanne. Kattekruid. Keukenkruid. Koraalkruid. Kruiswortel. Leeuwenvoet. Lepelblad. Madelieven. Maluwe. Mansbloed. Moſſchatellina. Naaldenkervel. Netelen. Oyevaarsbek. Paardebloem. Paardeſtaart. Paardsyzer. Peen. Penningkruid. Perzikkruid. Peſtwortel. Pinguicula. Polei. Ridderſporen. Riet. Roode Ratelen. Salomons-zegel. Sanikel. Scabioſa. Smeerwortel. Suikerwortel. Tandekenskruid. Veldcypres. Vloeibare Styrax. Vyfvingerkruid. Waalwortel. Waterlook. Weegbree. Winterkers. Wondkruid. Yzoop. Zevenblad. Zevengetydenkruid.

WORMDODENDE.

ZIE Aloë. Alſem. Chalotte. Citroenboom. Cypreſſenboom. Fabago. Fiekruid. Geitenruit. Gentiaan. Godsgenade. Groot-Speenkruid. St. Janskruid. Koſtkruid. Limoenboom. Mansbloed. Moederkruid. Mottenkruid. Peſtwortel. Porcelein. Purgeernoten. Rhabarber. Roozenboom. Saffraan. Vaaren. Virginiaanſche Slangenwortel. Waterlook. Zeverzaad.

ZAADVERWEKKENDE.

ZIE Gazelle. Gember. Meeſterwortel. Piſtaſſenboom. Prei. Rakette. Scinc. Standelkruid. Zonnebloem.

ZAMENTREKKENDE.

ZIE Aap. Aard-Angel. Aarde van Chio. Aardnoten. Aouara. Baſtaart-Wederik. Boomvaren. Ciſtus. Cypreskruid. Cypreſſenboom. Deurwaſch. Drakenbloed. Duizendblad. Edel-Leverkruid. Fonteinkruid.

kruid. Gom Tacamahaca. Granaat-appelboom. Guayavas. Gulde-Distel. Haag-Appelboom. Harts-tong. Herdersras. Kaffie; Kikvorsch. Kleine Offetong. Korkboom. Maluwe. Muizen-oor. Nagelkruid. Oyevaars-bek. Paardeftaart. Peerdik. Penningkruid. Perzikkruid. Ridderfporen. Roode-Dolik. Roode-Ratelen. Roozenboom Ruerkruid. Salomons-zegel Sanikel. Vederik. Viorne. Waalwortel. Weegbree.

ZENUUWKWALEN.

ZIE Gom Animé. Lelie van den Dalen. Majolein. Marum. Muskaatnoot. Panax. Peonie. Rosmaryn. Stichaskruid.

ZUIVERENDE.

ZIE Aard-angel. Agrimonie. Bye. Deurwafch. Driekleurige Violetten. Eerenprys wyfje. Heidenfch-Wondkruid. St. Jacobs-kruid. Kamperfoelie. Kikvorfch. Kleine Brem. Lepelblad. Liquidambarboom. Madelieven. Mofichatellina. Violen. Zevengetydenkruid.

ZWEETDRYVENDE.

ZIE Aardworm. Adderskruid. Alantswortel. Angelier. Angelika. Bezoard. Contra-Yerva. Cypreskruid. Driekleurige Violetten. Eerenprys. Effchenkruid. Geitenbaart. Geitenruit. Gezegende-Diftel. Hairachtig-Mos. Kliffenkruid (Groot). Manderkruid Meefterwortel Onzer-Vrouwen-Diftel. Peen. Rietgras. Saffefras. Schorpioen. Seneka. Sterre-Diftel. Valeriana. Winde. Wormkruid. Zedoarie-wortel. Zevengetyden-kruid. Zomer-Diftel. Zwaluuw-wortel.

ZYDEWEE. ZIE *PLEURIS.*

E I N D E.

LYST VAN BOEKEN,

Die by ABRAHAM BLUSSÉ en ZOON, Boekverkoopers te Dordrecht, zyn gedrukt, of in aantal te bekomen.

Bracht (T van) Tuingedagten in 6 Zangen, uitgegeeven door A. Bluffé, 4to. 1 : 12 : 0
——— Idem op groot papier 2 : 4 : 0
Burnet (G.) Uittrekfels uit de Redevoeringen ter Staaving van den Geopenbaarden Godsdienft volgens het oogmerk van *R. Boyle*, 2 deelen, gr. 8vo 5 : 10 : 0
Boileau D Espreaux, Kunft der Poëzy, 8vo. 0 : 11 : 0
Baxter, Stemme Gods, roepende de Zondaars tot Bekeering, 2 deelen, 12mo. 1 : 0 : 0
Het 1fte deel apart. 0 : 7 : 0
Barneth (J.) Hiftorie van het Stadhouderfchap der Heeren Prinsen van Oranje, met de 6 cierlyke Pourtraiten der Heeren Stadhouderen, gr. 8vo. 3 : 0 : 0
En zonder dezelve. 1 : 10 : 0
——— de Regering van Neerlands Stadhouderen, met die der Ifraëlitifche Rigteren, Cap. II: 7-19. vergeleken. 4to. 0 : 6 : 0
——— de Hiftorie van Stephanus de Diaken, 4to. 2 : 14 : 0
Bourdé de Villehuet, de Scheepsbeftierder, of proef der verrichtingen en krygswendingen van het Vaartuig ter Zee, met pl. gr. 8vo. 3 : 0 : 0
Idem op Schryfpapier 4 : 10 : 0
Burs (Melchior) kort begrip der Chriftelyke Religie, 8vo. 0 : 6 : 0

Cero-

Carolinus, Boetstoffen over de sterfte van 't Rund-Vee. 0 : 10 : 0
Engelsche (de) Philosooph, of Historie van den Heer Cleveland, 3 deelen met pl. 3de Druk, 8vo. 5 : 5 : 0
Erskine, de Kragt der Zonde, en hoe de Wet de Kragt is van dezelve. 0 : 14 : 0
——— Gods klein overblyfsel. 0 : 10 : 0
——— alle de Werken compl., 28 stukjes.
Ghylen (K) en *J Badon*, Mengeldichten, 4to. 2 : 10 : 0
——— Idem groot papier. 3 : 10 : 0
Graauwhart, Christelyke Bedenkingen, en Leerzame Zinnebeelden op 's Menschen Staten, Beroepen, en Genegenheden, als mede op de Dieren, Planten, enz. met Schriftuurlyke Uitbreidingen, en Versjes, en met 175 platen, 2 deelen, 3de Druk, 8vo. 2 : 12 : 0
Kulenkamp, over Psalm LI. 2de Druk, 4to. 3 : 3 : 0
——— Idem op groot papier. 4 : 4 : 0
Kort Ontwerp, of Uittreksel van de Leere der Waarheit, door 3 Friesche Predikanten, 8vo 0 : 4 : 0
Idem kort Onderwys voor de eerstbeginnende en jonge Kinderen, in 22 Lessen afgedeelt, 8vo. 0 : 2 : 0
Lessen der Wysheid over de Gebreken der Menschen, 3 Deelen, gr. 8vo 4 : 10 : 0
Letterkundige Brieven, ter verdediging van de Leer en Leeraars der Gereformeerde Kerke, tegens de Schriften van den Denker en Letter-Oeffeningen. 0 : 11 : 0
Laurenberg, Acerra Philologica, of Schat van 600 Leerzame Historiën, uit Griekfche en Romeinsche Historieschryvers, by een verzamelt, ten nutte der leergierige Jeugd, 4de Druk, 8vo. 1 : 12 : 0
La Villette (Ch. Alb. de) over 1 Corinthen XV:, 4to. 2 : 10 : 0
Idem op Schryfpapier 3 : 5 : 0
Linnæus, Zweedsche Reistogten door Gothland en Oeland met pl. gr. 8vo. 1ste Deel. 2 : 16 : 0
Le Roy (D.) Theologico Historico Didactica, of de Waarheid der Heilige Godgeleerdheid, in haar gewigtigste Leerstukken betoogt, enz. 2de Druk, uitgegeven door *Bernardus ten Dam*, 4to. 4 : 16 : 0
——— de Waarheid der Heilige Godgeleertheid, in haar voornaamste Hoofdstukken kortelyk verklaart, en uit het Woord Gods bevestigt, 7de Druk, uitgegeven door *J. Muntendam*, 8vo. 1 : 10 : 0
——— de Onvervalste Melk, tot Opvoeding der Kinderen, 3de Druk, 12mo. 0 : 4 : 0
Le Compte, Konst-Kabinet der Bouw-Schilder-Beeldhouw- en Graveerkunde, 2 deelen, gr. 8vo. 3 : 0 : 0
Mark (J. à), het Merch der Christenen Godgeleerdheid in 4to 3 : 12 : 0
——— het Kort Opstel der Christenen Godgeleerdheid, tot Leering der Waarheden, en Wederlegging der Dwaalingen, 9de Druk, 8vo. 1 : 10 : 0
——— Korte Omschryving van de voornaamste Leerstukken van den Christelyken Godsdienst, 3de Druk, 8vo 0 : 3 : 0
Marcel (Arnold), Beschryving en Afbeelding van de Hol- en Bolmeeter voor Verrekykers glazen. 0 : 11 : 0
Maryn (Pierre), Dictionnaire Portatif, Fransch en Duitsch, en Duitsch en Fransch, 6de Druk, in 2 deelen, 8vo. ingenaait. 2 : 6 : 0
Newtoniaansche Philosophie voor de Vrouwen, of Zamenspraken over het licht, de kleuren en de aantrekkracht, na 't Italiaansch van den Heer *Algarotti*, 2 deelen, gr. 8vo. 1 : 8 : 0
Roels (G) Zucht der Opregten, of Geestelyke Gezangen, 3de Druk. 0 : 11 : 0
Proeve van Zedepoëzy, door Concordia & Labore, gr 8vo 1 : 5 : 0
Idem op Schryfpapier. 2 : 4 : 4
Pad (het) der Deugd, of geschetste Historie van Pamela, Clarissa en Grandison, 8vo. 1 : 5 : 0
Pourtraiten (de 6 zeer cierlyke) der Heeren Stadhouderen der Nederlanden 1 : 10 : 0
Pierlink, Waternood op de Rivieren Maas en Waal, met een Kaartje derzelven. 0 : 2 : 0
Rademaker, Kabinet van Nederlandsche en Cleefsche Gezichten, 2 deelen, ordin papier. 7 : 0 : 0
Dito klein Med dito. 8 : 0 : 0
Groot Med. dito 9 : 0 : 0
Royaal papier, dito. 10 : 0 : 0
De verklaring in letterdruk door *Brouerius van Nidek*, zonder de platen, het 2de a, 6de deel, ieder deel apart ordinair papier. 1 : 16 : 0
Op klein Mediaan dito. 2 : 8 : 0
Op groot Mediaan dito. 3 : 10 : 0
Reysiger (de nieuwe), of berigten van de Oude en Nieuwe Waereld, beschryvende in vermakelyke, leerzame en nuttige brieven, Cyprus, een gedeelte van Turkyën in Africa, Tunis, Tripoli, Algiers, Georgiën,

orgiën, Armeniën, Perfiën, Arabiën, Palestina, Ormus, Diu, Suratte, 't Ryk van den Grooten Mogol, Golconda, de Kust van Coromandel, Ceylon, de Kust van Malabaar, Goä en deszelfs omleggende Landstreken, de Maldivische Eilanden, Sumatra, Java, Borneo, Macassar, en de Molukken, de Philippynen, de Marcanische Eilanden Nieuwe Guinée, N. Holland, Siam, de nabuurige Koningryken, China, Japan, Oosters en Westers Tartaryen, 8 deelen 11 : 10 : 0

Het 3de en 4de Deel apart. 3 : 0 : 0

Het 5de en 6de Deel apart. 3 : 0 : 0

Het 7de en 8ste Deel apart. 3 : 0 : 0

Het 9de en 10de Deel is thans ter persse.

Schoolhouder (*J*), Oeffenschool der Notarissen, 3de Druk, 8vo. 1 : 12 : 0

——— (2de deel van) 't Oeffenschool der Notarissen, of de Notariale Practyk in zyne Grondregelen en Exercitie gemakkelyk gemaakt, dienende tot een vervolg van *J. Schoolhouder*; in een beknopte samenhang, beschreven door Mr *F. L Kersteman*, Professor en Doctor der beide Rechten, 8vo 1 : 5 : 0

Schmidt, Bybelsche Medicus, of Schriftuurlyke Geneeskundige, 2 deelen, gr. 8vo. 3 : 12 : 0

——— Mathematicus, of Schriftuurlyke Wiskundige, met pl. 2 deelen in 8vo agter dit Werk is gevoegt, de hoognodige Berekening van de schulden der Zonden, door *Sarganec*. 4 : 16 : 0

——— Physicus, of Schriftuurlyke Natuurkundige, 2 deelen, groot 8vo, met platen 4 : 0 : 0

Themme (*W*) Gods eeniggeboorene Zoon, als Schepper en Erfgenaam der Waereld, betoogt uit den XXIV. Ps 4to. 3 : 0 : 0

Til (*S van*) Kortbondig vertoog der beider Godgeleertheid, 4to. 3 : 0 : 0

Vermeer a Stuling, kort begrip van het geloove der Heiligen, benevens de Rymgebeden voor de Kinderen 0 : 2 : 0

Vulder (*A. de*), De biddende Wensch der Oprechten in Nederland, by de aanvaarding van het Erf-Stadhouderschap door Zyne Doorluchtige Hoogheid, Willem den Vde; en *Muller*, Gelukwensching aan Nederland, in Verzen gevolgt door *Abr. Blussé*. 0 : 4 : 0

Verschuur (*J*) Honingraatje van Gezangen, 3de Druk 0 : 15 : 0

——— kort onderrigt der Kleinweetenden. 0 : 6 : 0

Winckler (*J H*) beginselen der Natuurkunde, met pl. gr. 8vo. 3 : 10 : 0

Wyerman, Leven der Nederlandsche Konstschilders en Schilderessen, 4de Deel, 4to. 3 : 12 : 0

Idem, groot papier. 5 : : 0

Idem, de 3 Eerste Deelen op groot en klein papier

Zandyk (*B*) over Jesaia LIII 4to 2 : 4 : 0

——— Idem groot papier, 4to. 3 : 12 : 0

NB: By Inbinding van dit Werk, moet de Tytelplaat die wy hier by voegen, voor het Iste Deel, geplaatst worden.

TE ROTTERDAM,

Ter Drukkerye van STEFANUS MOSTERT EN ZOONEN, Boekdrukkers in den Groenendaal, 1770.